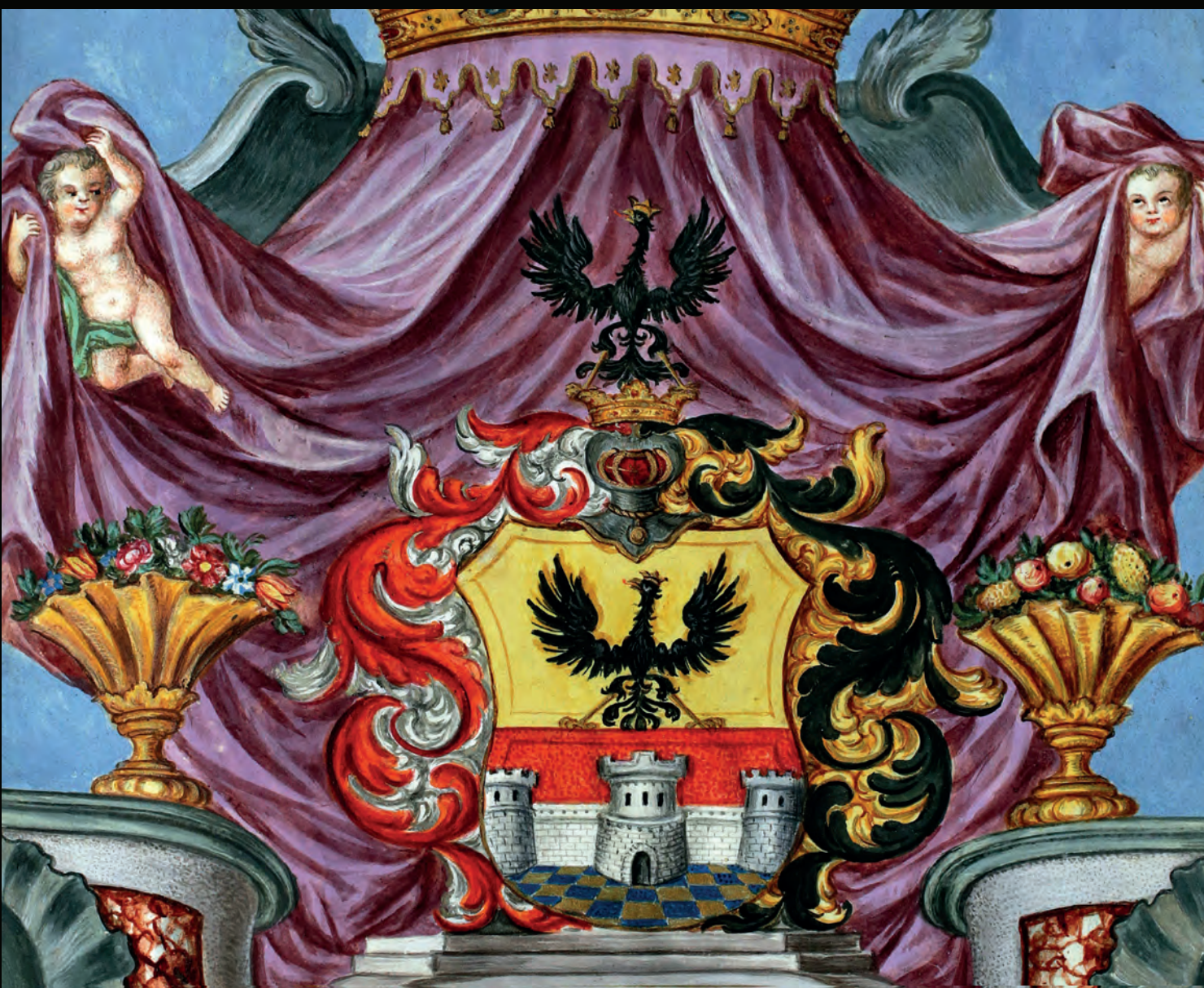

VALVASORJI

Med vzponom, *Slavo* in zatonom

THESAURUS MEMORIAE
Dissertationes | 11

Boris Golec

THESAURUS MEMORIAE
DISSERTATIONES 11

Boris Golec
VALVASORJI
Med vzponom, *Slavo* in zatonom

THESAURUS MEMORIAE

Dissertationes 11

Boris Golec

VALVASORJI

Med vzponom, *Slavo* in zatonom

Uredniki zbirke Boris Golec, Katarina Keber, Miha Kosi

Recenzenta Maja Žvanut, Dejan Zadavec

Urednik Miha Preinfalk

Oblikovanje in prelom Brane Vidmar

Jezikovni pregled Jakob Müller

Prevod povzetka Tina Bahovec (nemščina), Maria Bidovec (italijanščina)

Rodovna debla Igor Žgajnar

Zemljevidi Mateja Rihtaršič

Izdajatelj Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Za izdajatelja Petra Svoljšak

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika Oto Luthar

Glavni urednik založbe Aleš Pogačnik

Tisk Collegium Graphicum, d. o. o.

Naklada 400

Prva izdaja, prvi natis

Izid knjige sta podprla Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije na razpisu za znanstvene monografije v letu 2015 in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

Slika na naslovnici: Vpis Karla Jožefa barona Valvasorja z grbom v spominski knjigi Dizmove družbe leta 1740 (ARS, AS 1073, I/1r, fol. 294r; foto Igor Lapajne).

Avtorji in viri so navedeni ob posameznih reprodukcijah. Založnik/izdajatelj si je prizadeval urediti vse obveznosti do nosilcev avtorskih pravic v knjigi objavljenega gradiva. Če je koga spregledal ali ga ni mogel najti, bo obveznosti uredil naknadno.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612548476>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929.52Valvasor

GOLEC, Boris

Valvasorji : med vzponom, Slavo in zatonom / Boris Golec ; [prevod povzetka Tina Bahovec (nemščina), Maria Bidovec (italijanščina) ; rodovna debla Igor Žgajnar ; zemljevidi Mateja Rihtaršič]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015. - (Thesaurus memoriae. Dissertationes, ISSN 1854-2948 ; 11)

ISBN 978-961-254-847-6
282458368

Boris Golec

VALVASORJI

MED VZPONOM, *SLAVO* IN ZATONOM

KAZALO

Knjigi na pot	7
1. Izhodišča raziskave in uvodni oris rodbine	9
1.1 Dosedanje stanje raziskanosti, raziskovalni izzivi in problemi	9
1.2 Kratek oris Valvasorjevega rodu	14
1.3 Kako je svoj rod obravnaval polihistor Janez Vajkard	20
2. Polihistorjev ded Hieronim, začetnik rodu kranjskih Valvasorjev, in identitetna obeležja rodbine	31
2.1 Hieronim Valvasor in njegova družina	31
2.2 Izvor in razvoj priimka Valvasor, rodbinski grb ter pobaronjenje dela Valvasorjev	72
3. Adamova ali starejša rodbinska veja Valvasorjev – rod polihistorjevega strica	97
3.1 Adam Valvasor in njegova družina	97
3.2 Veja polihistorjevega izseljenega, »odpadlega« bratranca Jurija Sigmunda	117
3.3 Veja polihistorjevega najstarejšega bratranca Janeza Krstnika	125
4. Jernejeva ali mlajša rodbinska veja Valvasorjev – rod polihistorjevega očeta	167
4.1 Jernej Valvasor in njegova družina	167
4.2 Veja polihistorjevega najstarejšega polbrata Karla	208
4.3 Veja polihistorjevega starejšega, delno razdedinjenega brata Janeza Ditriha	297
4.4 Veja polihistorja Janeza Vajkarda	311
4.5 Veja polihistorjevega mlajšega brata Janeza Herbarda	390
5. Valvasorji v prerezu časa in prostora	449
6. Leksikon Valvasorjev s kazalom	465
Viri in literatura	485
Zusammenfassung	503
Riassunto	508
Beseda o avtorju	513

Priloga: RODOVNA DEBLA

KNJIGI NA POT

V monografiji o kranjski plemiški rodbini Valvasor v obdobju od 16. do prve polovice 19. stoletja je le za spoznanje večja pozornost kakor drugim rodbinskim članom namenjena življenju in delu polihistorja Janeza Vajkarda (1641–1693), čeravno delo o Valvasorjih ne bi nastalo, ko ne bi iz njihovega rodu izšla osrednja znanstvena osebnost slovenskega 17. stoletja. Prednostni namen obsežne raziskave o polihistorjevi rodbini je osvetliti vzpone, padce, tegobe in uspehe posameznikov in plemiške družbe našega prostora. Družbe, ki jo družijo genealoške vezi, pripete na skupno rodovno deblo, katerega začetnik je bil severnoitalijanski priseljenc, anonimni služabnik Hieronim Valvasor (Vavisor). Njegov neobičajni vzpon med zemljiške gospode in plemiče – zaradi želje dobrotnika z enakim priimkom, da bi se v deželi ohranilo Valvasorjevo rodbinsko ime – je podobno presenetljiva zgodba, kot bo nenavaden raziskovalni duh Hieronimovega vnuka Janeza Vajkarda stoletje pozneje, po dveh stoletjih pa nagel upad biološke moči tedaj že razvejene rodbine, zaradi česar je rodbinsko ime slednjič ugasnilo. Valvasorji so danes eden od izumrlih plemiških rodov, ki je v svojem času na Kranjskem nekaj pomenil, čeprav ni spadal med starejše, tiste z najvišjim naslovom, najbogatejše in najvplivnejše. Njegove rodbinske veje so bile različno uspešne in ugledne, posamezniki pa so sestavljali pisano paletto od veljakov in drugače izstopajočih, prek povprečnih plemiških ljudi svojega časa do takšnih, ki so prestopili prag družbenih norm.

Kljub vsej veljavi in pomenu nekaterih rodbinskih članov v javnem življenju Kranjske v 17. in dobršnem delu 18. stoletja bi ta rodbina postala zgolj ena od izumrlih plemiških rodbin iz osrednje slovenske dežele, če se ne bi visoko nad vsemi Valvasorji dvigalo ime polihistorja Janeza Vajkarda. Samo z njim in posebej zaradi njegove monumentalne *Slave vojvodine Kranjske* (1689) se je njegov rod trajno zapisal v zgodovino dežele in širšega prostora, tako da ima Valvasorjevo rodbinsko ime danes posebno težo. *Slava* je našla svoje mesto tudi v podnaslovu te monografije, na sredi med vzponom in zatonom rodbine. Ravno ob njenem izidu, potem ko se je navzočnost rodbinskega imena v deželi malo prej prevesila v drugo polovico, so namreč Valvasorji dosegali zenit svoje slave.

Upati je, da bo vsak bralec našel v knjigi nekaj zase, raziskovalec pa tudi napotke, kako se je tovrstne problematike mogoče lotevati, kakšni viri so mu na voljo in kaj vse mu lahko ponudijo. Ne nazadnje naj ga študija o Valvasorjih vodi do spoznanj, kje in kako bi bilo avtorjevo delo mogoče izboljšati, popraviti in nadgraditi.

1. IZHODIŠČA RAZISKAVE IN UVODNI ORIS RODBINE

1.1 DOSEDANJE STANJE RAZISKANOSTI, RAZISKOVALNI IZZIVI IN PROBLEMI

Plemiška rodbina, iz katere je izšel polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693), osrednja znanstvena in pomembna književna osebnost 17. stoletja na Kranjskem, je v slovenskih deželah živela razmeroma kratko dobo, od druge polovice 16. stoletja do ugasnitve rodbinskega imena dobri dve stoletji pozneje, ko je leta 1795 umrl njen zadnji moški član. Zaradi polihistorjevega imena in pomena je Valvasorjev rod vzbujal pozornost že dolgo, vendar je poglobljena in celovita obravnava rodbine Valvasor ostala doslej le pri poskusih.

Prvo rodovno deblo Valvasorjev, skopo in z več napakami, je izdelal že polihistorjev starejši sodobnik Janez Ludvik Schönleben in ga najdemo v njegovih rokopisnih genealogijah nekaterih kranjskih plemiških rodov (1674).¹ Popoln rodovnik, na katerem naj bi bili vsi rodbinski člani, vendar brez potomcev tistih dveh, ki sta se iz dežele izselila, je Janez Vajkard objavil poldrugo desetletje pozneje v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689).² A kot se je izkazalo, ga je na več mestih očistil, tako da je izpustil neplemiške zakonce družinskih članov, več osebam pa pripisal višji plemiški naslov, kot jim je dejansko pripadal. Kljub pomanjkljivostim in olepšavam je polihistorjevo rodovno deblo zelo pomemben vir in edini o obstoju mnogih zgodaj umrlih članov rodbine. Žal je glavnina oseb – izjema je polihistorjeva sekundarna družina – navedenih brez vsake časovne dimenzije, le križci povedo, kdo je bil leta 1689 že pokojni.

Naslednjih dvesto let po izidu *Slave* glede prikazov Valvasorjevega rodu ni prineslo opaznejših premikov, saj so Valvasorji prav v času razcveta neznanstvene plemiške genealogije doživeli svoj zaton in konec. Tako je do devetdesetih let 19. stoletja nastalo o njihovi rodbini le nekaj krajših genealoških zapisov.³ Bežno so jo obravnavali tudi pregledi plemiških rodbin, s katerimi so bili Valvasorji tako ali drugače sorodstveno povezani.⁴ Šele od konca 19. stoletja smo ponovno dobili zaokrožene rodoslovne prikaze, in sicer štiri. Prvi, ki ga je leta 1894 objavil Johann Baptist Witting,⁵ temelji v glavnem na starejših rodoslovnih virih. Kaže, da je avtor dobil mlajše podatke od Petra pl. Radicsa, ki se je v

¹ ARS, AS 1073, I/42r, pag. 757.

² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; o razlogih za neupoštevanje potomcev izseljenih sorodnikov prav tam, str. 108.

³ Najcelovitejši in najpopolnejši je genealoški prikaz rodbine v zbirki Janeza Gotarda Lukančiča z začetka 18. stoletja (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 175–179v). Krajši, a z več mlajšimi podatki so zapisi v Zbirki rodovnikov Arhiva Republike Slovenije, nastali v drugi polovici 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor).

⁴ Posamezni Valvasorji se pojavljajo na rodovnih deblih raznih plemiških rodbin kot predniki ali kot zakonci rodbinskih članov.

⁵ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 142–145.

istem času pri preučevanju Valvasorja intenzivno loteval vseh vrst virov, med njimi posebej cerkvenih matičnih knjig. Žal je Radicsev rodovnik rodbine Valvasor, objavljen leta 1910 v monografiji o polihistorju,⁶ precej površen in nepopoln, saj avtor zaradi starosti ni imel moči, da bi zbrano gradivo natančno analiziral. Na rodovno deblo tako ni vključil prenekaterih lastnih ugotovitev ali domnev, tudi že objavljenih, pri sorodstvenih povezavah pa je zagrešil več evidentnih napak in zmot. Branko Reisp, vodilni poznavalec in preučevalec Valvasorja v drugi polovici 20. in v začetku 21. stoletja, je v zvezi s polihistorjevim rodom le izjemoma posegal po primarnih virih. Tako je v dveh rodoslovnih prikazih – v *Slovenskem biografskem leksikonu* (1982)⁷ in v monografiji o Janezu Vajkardu (1983)⁸ – v faktografskem pogledu v glavnem le povzel ugotovitve predhodnikov, dodal pa jim je novo kvaliteto s sintetično prezentacijo in odprl drugačne dimenzije. Njegovi obravnavi se od starejših dveh, Wittingove in Radicseve, bistveno razlikujeta tudi po tem, da ne gre za popoln rodoslovni prikaz, ampak vključujeta le pomembne člane rodbine. Doslej najpopolnejši genealoški pregled Valvasorjev je tako še vedno tisti, ki ga je leta 1910 objavil Radics.

Sistematično raziskovanje od leta 2006 dalje je z veliko truda in nekaj sreče prineslo pričujočo študijo o Valvasorjih od naselitve na Kranjskem (pred letom 1581) do smrti zadnje družinske članice (1839), ki se je še rodila kot baronica Valvasor (ta sicer že zunaj kranjske dežele, kjer je preživela tudi skoraj vse svoje življenje). Izhodišče raziskave je predstavljalo omenjeno nepopolno in deloma zavajajoče rodovno deblo v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), sestavljeno nekako na sredi življenjske poti Valvasorjevega rodu, za vse generacije pa je bilo nadvse uporaben kažipot k virom Radicsevo rokopisno gradivo s konca 19. in začetka 20. stoletja.⁹

Pričujoča monografija skuša podati karseda celovito podobo Valvasorjeve rodbine v genealoškem kakor tudi v socialnem, gospodarskem in duhovnem pogledu. Ker je glavnina izsledkov tu objavljena prvič, zahtevajo obsežnejšo utemeljitev in podkrepitev z viri. Ponekod je zato na škodo sintetičnosti in bralcu prijaznega pristopa v ospredju metodologija dela, zlasti v opombah. Odločitev za to je dozorrela ob dejstvu, da sem se lahko le deloma oprl na svoje dosedanje objave, želel pa sem, da bi bila vsa spoznanja podana na enem mestu.

Delo v genealoškem pogledu nikoli ne bo popolno, saj zlasti za mnoge zgodaj umrle Valvasorje in za nekatere odseljene nimamo zadostnih virov, ampak kvečjemu indice o njihovi usodi. Nazadnje sicer samo za peščico oseb s priimkom Valvasor ni bilo mogoče z gotovostjo potrditi, kdo so bili njihovi starši oziroma kam na rodovnem deblu sami sodijo, če sploh kam. Ker pa gre za malo pomembne ljudi, praviloma znane iz ene same omembe, vrzeli le malo vplivajo na končno podobo rodbine.

Nabor in struktura razpoložljivih virov o Valvasorjevi rodbini sta specifična v tem pogledu, da za nobeno rodbinsko vejo ni ostal arhiv, ampak kvečjemu njegovi fragmenti v arhivih poznejših lastnikov gradov in dvorcev, ki so bili nekoč Valvasorjevi.¹⁰ Na posamezne člane rodbine se nanašajo tudi

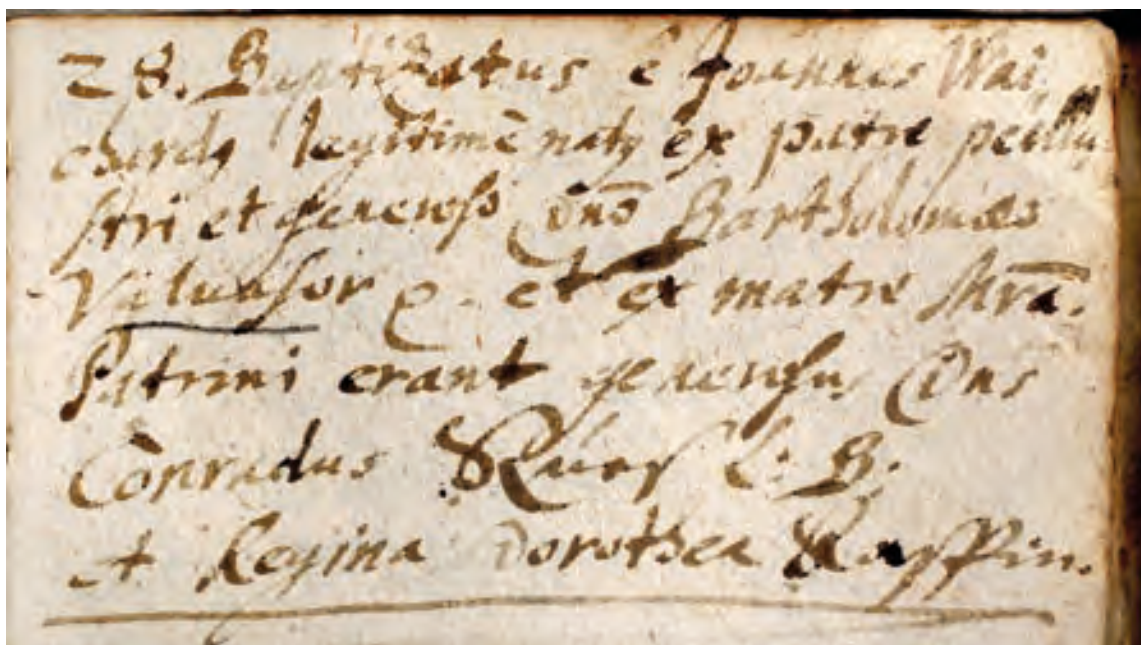
⁶ Radics, *Johann Weikbard*, str. 343–350.

⁷ Reisp, Valvasor (Vavas(s)or, Vavis(s)or ipd.), str. 344–345.

⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 39–68.

⁹ Radicsevi genealoški zapiski so skupaj z delom njegovega arhiva prišli v letih 1912 in 1919 v Kranjski deželni arhiv, danes pa jih hrani naslednik omenjene ustanove, Arhiv Republike Slovenije (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 4–7). Čeprav je iz njih že v dvajsetih letih 20. stoletja črpal Anton Mikuš (Prispevek k Valvasorjevi rodovini), so celo stoletje ležali skoraj povsem neuporabljeni.

¹⁰ Na Valvasorjevem »matičnem gradu« Medija je Theodor Elze leta 1861 ali malo prej, slabih sto let po prehodu Medije v tuje roke, popisal deset pergamentnih listin; vse so se nanašale na člane rodbine Valvasor in izvirale iz obdobja 1572–1638 (Elze, *Urkunden-Regesten*, str. 62). Avgusta 2014 je arhivistka Daniela Juričič Čargo v Arhivu Republike Slovenije odkrila med nerazvrščenim gradivom sedem pozabljenih listin, za katere se je izkazalo, da so identične s

Vpis krsta polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja 28. maja 1641 v krstni matici ljubljanske stolne župnije je najzgodnejši tovrstni zapis o katerem od članov Valvasorjeve rodbine (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163; foto Igor Lapajne).

dokumenti, raztreseni po drugih plemiških oziroma graščinskih arhivih.¹¹ Izjemno pomemben vir podatkov o sorodstvenih povezavah in poslovnih zadevah ter še posebej o materialnem in duhovnem okolju predstavljajo oporoke in zapuščinski inventarji, po večini shranjeni v ustreznih arhivskih zbirkah in sodnih fondih.¹² Za starejše generacije in zlasti za zakonce rodbinskih članov so nepogrešljive plemiške genealogije, nastale v razponu od 17. do 20. stoletja.¹³

Cerkvene matične knjige se kot zanesljiv primarni vir pridružijo razmeroma pozno, saj vanje v 17.

tistimi, ki jih je popisal Elze; izgubljeni sta le najstarejši dve (1572 in 1580) ter ena od dveh listin iz leta 1620. Listine so uvrstili v Zbirko listin: ARS, AS 1063, št. 3080–3086. – Baroni Lichtenberg-Janežič, dediči zadnje medijske baronice Valvasor († 1764), so del arhiva ali kar glavnino najpozneje v začetku 19. stoletja, ko so Medijo prodali, prenesli v svoj dvorec Jablje pri Trzinu. Dokumentov rodbine Valvasor je v jabeljskem arhivu za skoraj cel fascikel, pokrivajo pa časovni razpon od leta 1612 do 1764 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija). – Zelo malo gradiva je ostalo za polihistorjem Janezom Vajkardom Valvasorjem. V njegovem dvorcu Črni potok je Peter Radics konec 19. stoletja dobil od takratnega lastnika Alfonza barona Wurzbacha na vpogled tri dokumente, ki govorijo o polihistorjevi prodaji Črnega potoka leta 1689 (Radics, Valvasor-Studien XXXI, str. 2561, 2569–2570). Dva od teh dokumentov sta iz Wurzbachovega arhiva prišla v Koroški deželni arhiv v Celovcu (kopiji izvirnikov dokumentov v: KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C–17 St, fol. 5–7v; C–18 St, fol. 9–10v).

¹¹ Več dragocenih dokumentov o Valvasorjih se je ohranilo v arhivu gospostva Krumperk, kamor so prišli po različnih poteh (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 4, Dominicalia; fasc. 25, Familiaria; fasc. 126, Posestvo Lukovica II).

¹² Predvsem v: ARS, AS 308, AS 309; StLA, Landrecht; KLA, KLA 73, KLA 876.

¹³ Zlasti v: ARS, AS 1075; AS 1073, I/42–45r; ZAL, LJU 340; KLA, KLA 665. – Obsežno gradivo za rodbino Valvasor naj bi bilo po B. Reispu (*Kranjski polihistor*, str. 295, op. 74) tudi v Lazarinijevi genealoški zbirki v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, vendar ga danes tam kot samostojen sklop pogrešamo (ZAL LJU 340). Morda je Reisp mislil na podatke, raztresene v gradivu o drugih plemiških rodbinah.

in deloma še v 18. stoletju niso vpisali krsta, poroke in pokopa prenekatero plemiške osebe.¹⁴ Samo za ponazoritev: od 24 otrok polihistorjevega očeta Jerneja Valvasorja najdemo v krstnih maticah zgolj tri, med njimi kot prvega prav Janeza Vajkarda; vpis njegovega krsta 28. maja 1641¹⁵ je sploh najzgodnejši tovrstni zapis o rojstvu katerega od rodbinskih članov. In vendar, tako kot še za marsikoga drugega, ne izvemo za dan polihistorjevega rojstva, temveč samo za datum krsta. Večine zgodaj umrlih Valvasorjev prav zaradi pomanjkljivih ali izgubljenih matičnih knjig ne pozna noben drug vir razen rodovnega debla v *Slavi vojvodine Kranjske*. Za marsikaterega člana rodbine ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj natanko je preminil in kje. Tako tudi ne za mnoge od tistih, ki so jih pokopali v rodbinsko grobnico pri Valvasorjevem »matičnem gradu« Medija pod Trojanami, čeprav so umrli že v času, iz katerega imamo sklenjeno vrsto mrliških matičnih knjig župnije Vače (od 1687 dalje). V grobnici naj bi bilo pokopanih več kot 40 odraslih in otrok,¹⁶ a jih v mrliških knjigah najdemo znatno manj, le 18, saj medijskih pokopov v določenih obdobjih sploh niso imatrikulirali oziroma so jih vpisovali nedosledno.¹⁷ Pri iskanju po matičnih knjigah predstavlja veliko, včasih nepremostljivo oviro razselitev Valvasorjev po deželi in zunaj nje. Marsikdaj nimamo zanesljivih pričevanj, kam so posamezniki odšli, zato lahko le ugibamo, kje iskati. Raziskavi je bila v znatno oporo Schiviz von Schivizhoffnova objavljena serija podatkov o plemstvu v matičnih knjigah Kranjske, Goriške in Gradiške ter Gradca.¹⁸

Veliko pomoč pri ugotavljanju posameznikove identitete so nudile različne evidence dijakov in študentov od Padove do Salzburga in Dunaja, ki so sicer v prvi vrsti vir o formalni izobrazbi. Manj truda in naporov je zahtevalo ugotavljanje posesti v rokah članov rodbine, čeprav tudi tu ni šlo brez težav. Te so povezane predvsem z dejstvom, da obstajajo zanesljive evidence lastnikov šele od srede 18. stoletja. Prenekateri rodoslovni podatek o rodbinskih članih je bilo mogoče izbrskati prav na podlagi védenja, kje je ležala njihova posest. Marsikdaj pa je najdbi botrovala tudi sreča, seveda povezana z vztrajnim pregledovanjem potencialnih virov. Ko se je, denimo, v sodnem spisu s Štajerskega nenadoma pojavilo ime polihistorjeve omožene sestre, je vroča sled vodila do tamkajšnjih cerkvenih matic in drugih virov. Prav tako, ko se je v zapisnikih kranjskih deželnih stanov zasvetilo ime soproga njegove druge sestre. Oba svaka kranjskega polihistorja sta bila kot neplemiča zamolčana na njegovem rodovnem deblu v *Slavi* in že zato veliko težje ugotovljiva. Posebej kaže opozoriti na izjemen, čeravno po obliki nadvse skromen vir iz leta 1715. Potem ko je neki goljuf prevzel priimek kranjske rodbine Valvasor ter skušal pretentati dva evropska vladarja, so v Gradcu zaslišali edinega tamkajšnjega Valvasorja. Ta je v kratki izjavi nehote razkril usodi svojega očeta in njegovega bratranca, ki sta zaradi poroke z

¹⁴ Prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih.

¹⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163.

¹⁶ Ko se je Peter pl. Radics leta 1894 spustil v grobnico, je med razmetanimi zemeljskimi ostanki pokopanih naštel več kot 40 parov majhnih in velikih moških, ženskih, deških in dekliških podplatov (Radics, *Johann Weikhard*, str. 248). Danes je obnovljena grobnica prazna, še pred nekaj desetletji pa so v tedaj zanemarjeni kripti ležale kosti.

¹⁷ V mrliških maticah, ki se začinjajo v začetku januarja 1687, pogrešamo vrsto oseb, za katere je neposredno izpričano, da so jih pokopali v medijski grobnici ali pa so takšno željo izrazile v oporoki. Tako v prvem letu 1687 niso vpisani pokopi dveh polihistorjevih otrok in njegove prve žene. Prvi vpis katerega od Valvasorjev z dne 10. maja 1691 je do leta 1708 povsem osamljen; naslednji je vpis pokopa 30. maja 1708, nastal z nekajtedensko zamudo med vpisoma z dne 4. in 31. julija 1708; nato sledi do leta 1725 pet vpisov (23. 7. 1709, 1. 8. 1709, 16. 2. 1717, 20. 10. 1717, 10. 2. 1725), po šestnajstletni prekinitvi pa so pokopane na Mediji redno vpisovali dobro desetletje: od leta 1741 do 1752 (18. 10. 1741, 22. 4. 1743, 29. 3. 1746, 23. 1. 1747, 6. 7. 1747, 6. 2. 1748, 21. 7. 1752). V mrliški matici vikariata Kolovrat, vodeni od leta 1753 dalje, je spet le nekaj pokopov do vključno leta 1764 (20. 4. 1760, 6. 3. 1761, 13. 3. 1761, 4. 10. 1764). NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.; M 1723–1752, s. p.; M 1752–1771, s. p.; ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 15, 18 in 25.

¹⁸ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*; isti, *Der Adel – Graz*; isti, *Der Adel – Krain*.

Rodovno deblo sinov Janeza Karla barona Valvasorja iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273).

ženskama nižjega stanu prišla navzkriž s sorodstvom in zapustila rodno deželo.¹⁹ Koliko bo še takšnih naključno-nenaključnih odkritij, kajpak ni mogoče napovedati. Gotovo je le, da bodo dopolnitve pričujočega prikaza neizogibne.

Z Valvasorjevim rodom, kot ga bomo obravnavali v nadaljevanju, so torej mišljene vse osebe, ki so prišle na svet s tem priimkom, začenši s polihistorjevim dedom Hieronimom Valvasorjem, priseljencem iz severne Italije. Prav tako so upoštevani vsi njihovi zakonski partnerji, ne pa potomci omoženih hčerk, ki se jih le dotaknemo. Tako je iz obravnave izvzeto tudi potomstvo polihistorja Janeza Vajkarda od druge generacije dalje, saj se je nadaljevalo samo po dveh hčerkah, po najmlajši vse do danes. V Valvasorjevem rodu se je skupno zvrstilo sedem generacij, pri čemer je edina predstavnica zadnje generacije živela vsega dva tedna (1761).

Za boljšo preglednost smo vsakemu članu Valvasorjeve rodbine dodali črkovno-številčno oznako, po kateri ga je lažje identificirati in poiskati **na priloženih rodovnih deblih**. Njihovi zakonci imajo ob oznaki še dodatno malo črko – a, b ali c – glede na to, ali gre za prvi (a), drugi (b) ali tretji zakon (c). Razlikujemo tri rodbinske veje, generacije znotraj teh so označene z rimskimi številkami I–V, posamezni pripadniki iste generacije (bratje in sestre, bratranci in sestrične, mrzli bratranci in sestrične) pa z arabskimi številkami. Prvo rodbinsko vejo (oznaka H) predstavlja začetnik kranjskih Valvasorjev, polihistorjev ded Hieronim z ženo in štirimi otroki. Začetnika druge in tretje veje sta njegova sinova

¹⁹ Golec, Lažni Valvasor, str. 6–8.

Adam (oznaka A) in Jernej (oznaka J), polihistorjeva stric in oče. Janeza Vajkarda bomo na primer našli opredeljenega kot J-I-19, kar pomeni: Jernejeva rodbinska veja, prva generacija, 19. pripadnik svoje generacije. Njegovi dve ženi imata dodatni črkovni znamenji a in b (J-I-19a in J-I-19b), polihistorjevih 13 otrok pa se nahaja v naslednji generaciji, v kateri nosijo zaporedne številke od 13 do 25 (J-II-13 do J-II-25).

Celoten Valvasorjev rod je predstavljen tudi na štirih rodovnih deblih, od katerih prvo prikazuje Hieronimovo družino z ožjima družinama sinov Adama in Jerneja, drugo deblo je prikaz dveh vej Adamovega rodbinskega krila, tretje in četrto pa štirih vej Jernejevega dela rodbine. Zadnje poglavje v knjigi je **leksikon (kratki biogrami)** vseh članov rodbine Valvasor, ki rabi hkrati **kot kazalo**. Pri vsaki osebi napoti bralca na podpoglavje ali več podpoglavij, v katerih je obravnavana. Monografija namreč iz praktičnih razlogov nima osebnega kazala.

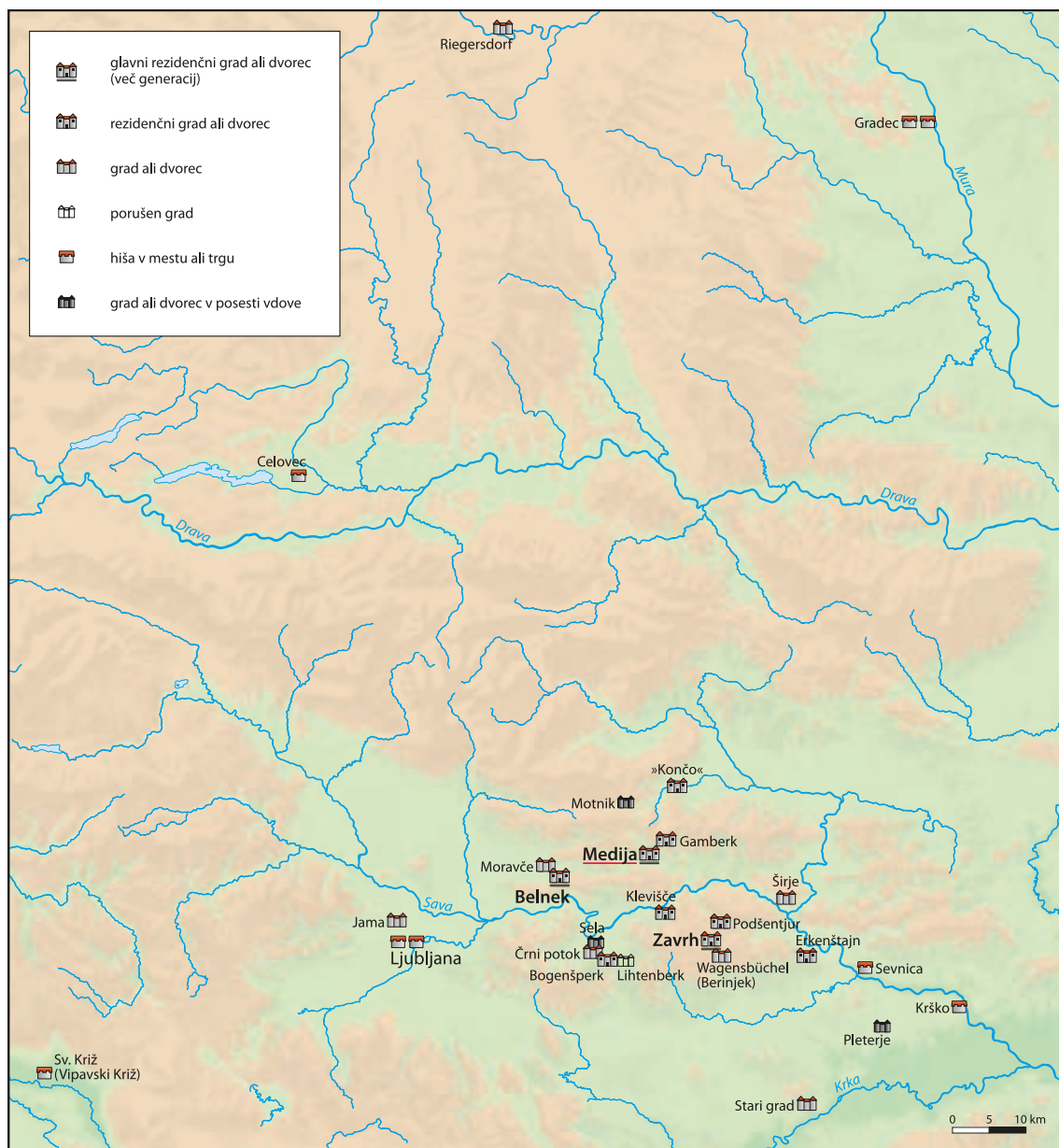
1.2 KRATEK ORIS VALVASORJEVEGA RODU

»Življenjska doba« italijanskega rodbinskega imena Valvasor je na Kranjskem trajala približno dve stoletji in pol, od srede 16. do konca 18. stoletja. Če odštejemo prvega kranjskega Valvasorja, leta 1581 umrlega Janeza Krstnika iz Telgata pri Bergamu, ki ni bil sorodnik, temveč le rojak in dobrotnik svojega »služabnika« Hieronima (H-I-1) z enakim priimkom, pa je Valvasorjeva rodbina, torej Hieronimov rod, živel v deželi dobri dve stoletji, tj. vsaj od sedemdesetih let 16. stoletja do smrti svojega zadnjega moškega člana leta 1795. Njen začetni vzpon je bil vse prej kot tipičen, daleč od tako rekoč standardne matrice, kako so se v habsburških deželah uveljavljali najuspešnejši italijanski priseljenci – obogateli trgovci, ki so v eni ali dveh generacijah pridobili zemljiško posest in plemiški naslov. Začetnik rodu Hieronim Valvasor je bil namreč zgolj v službi takšnega povzpeticnika, pri čemer mu je šlo na roko dejstvo, da je ostareli Janez Krstnik videl v njem možnega nadaljevalca Valvasorjevega rodbinskega imena, ker sta imela enak priimek. Tako si je grajski »služabnik« Hieronim Valvasor na zelo neobičajen način – kot dediščino – prislužil dvorec Medija pod Trojanami, ki je postal »izvirni grad« novega rodu kranjskih Valvasorjev. Medija je bila tudi edini grad v rokah Valvasorjev, ki je povezoval in združeval obe glavni rodbinski veji, izhajajoči iz Hieronimovih sinov Adama (H-II-3) in Jerneja (H-II-4). Ne le da so njuni potomci imeli Medijo za skupno simbolno središče, kjer si je večina izvolila zadnje počivališče v grobnici kapele, ampak sta se rodbinski veji na njej zamenjali v vlogi lastnikov. Potem ko se je starejši sin Adam kmalu po delitvi posesti (1613) od tod umaknil in je grad pripadel mlajšemu Jerneju, je vdova Jernejevega sina Janeza Herbarda (J-I-21) slabih sedemdeset let pozneje, leta 1683, z zamenjavo prenesla Medijo na Adamovega vnuka Adama Sigfrida (A-II-3). Smrt njegovega vnuka Franca Antona leta 1761 je pomenila ugasnitev Adamove rodbinske veje, ki ji je leta 1765 sledil prenos Medije na nečaka matere zadnjega medijskega Valvasorja.

Kljub poroki prvega Valvasorja s plemkinjo so kranjski deželni stanovi sprejeli Hieronima med deželane šele leta 1602, tik pred njegovo smrtjo. S spretno politiko poročnih zvez z uglednimi kranjskimi plemiškimi rodbinami se je družbeni položaj Valvasorjev do srede 17. stoletja utrdil. V tem stoletju so dosegli največji vzpon tako v materialnem smislu kakor v javnem življenju in po pridobljenem družbenem ugledu. Prednjačila je Jernejeva rodbinska veja, saj je bil že Jernej močno vpet v deželno politiko, drugače kot njegov zgodaj umrli podjetni brat Adam. Tri generacije – Jernej, njegov sin Karel (J-I-2) in vnuk Janez Karel (J-II-6) – so posegale po pomembnih službah v deželni upravi, medtem ko je Jernejev sin iz drugega zakona, polihistor Janez Vajkard (J-I-19), ovekovečil rodbinsko

ime v znanosti in še posebej v domoznastvu. Konec stoletja je Janez Karel (J–II–6) s poroko z grofico Auersperg postavil nepisano pravilo, da se bodo njegovi otroci možili in ženili (samo) v grofovskih hišah. Drugi Valvasorji so se morali zadovoljiti z manj imenitnimi zakonskimi partnerji, v kar jih je med drugim silila gmotna stiska. V obeh rodbinskih vejah so eksistenco Valvasorjev večkrat reševale soproge s šibkejšim pedigrejem, a z večjo dediščino od svojih mož. Gledano v celoti Valvasorji nikoli niso spadali med najbogatejše kranjske rodbine, pri čemer so posamezniki, zlasti iz Jernejeve veje, uživali večji družbeni ugled zaradi angažiranosti in vplivnosti v javnem življenju dežele.

Jernejeva veja je bila močnejša tudi v biološkem smislu, saj je dala precej več potomcev in je Adamovo vejo preživela za 34 let. Obe sta po moški strani obstali štiri generacije in obe sta dejansko

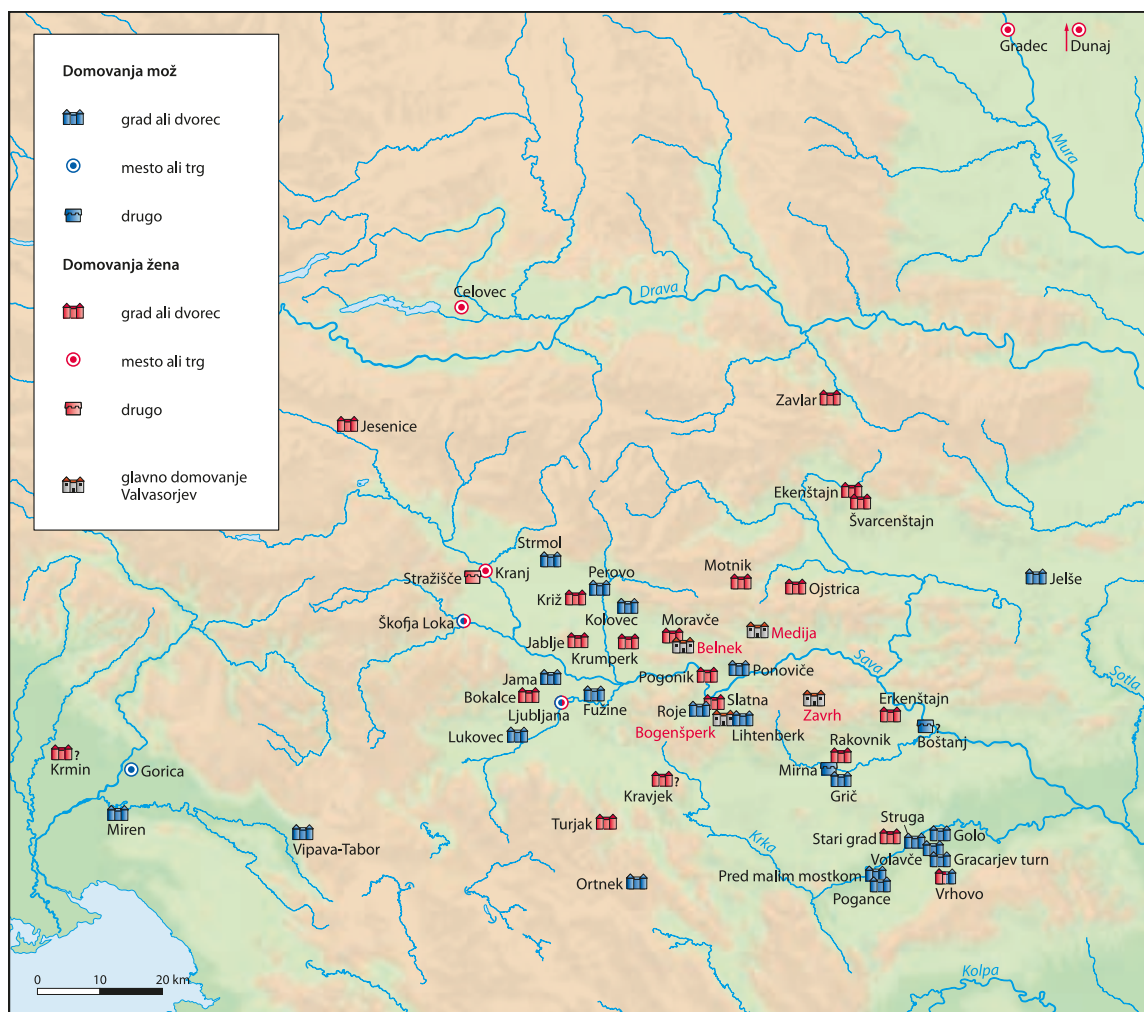

Valvasorjevi gradovi, dvorci in hiše

Domovanja Valvasorjev na Slovenskem in v soseščini

ugasnili leta 1761, ko sta drug za drugim preminila zadnja poročena Valvasorja, Jernejevemu pravnuku pa se je rodila posthumna hči. Tedaj je bilo dokončno jasno, da se rodbinsko ime ne bo več nadaljevalo, saj sta živela le še dva priletna moška v duhovnem poklicu, oba iz Jernejeve rodbinske veje. Obe veji sta dali tudi po enega »odpadlega« člana, ko sta se Adamov in Jernejev sin sredi 17. stoletja poročila stanu neprimerno in se izselila iz dežele, pri čemer je Adamov sin Jurij Sigmund (A–I–4) celo izgubil deželanske pravice. Ni izključeno, da se je rodbinsko ime pri njihovih razseljenih potomcih ohranilo dlje kot pri kranjskih Valvasorjih.

Domovanja mož in žena članov rodbine Valvasor pred poroko

Od leta 1667, ko so Jernejev sin Karel (J-I-2) ter vdova in dva otroka Adamovega pokojnega sina Janeza Krstnika (A-I-2) pridobili dedni baronski naslov, so se kranjski Valvasorji delili na viteze in barone. Odtlej so bili baroni vsi Adamovi na Kranjskem živeči potomci, iz Jernejeve veje pa le Karlova veja, ne pa tudi veji obeh Karlovih v deželi prebivajočih polbratov – polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19) in Janeza Herbarda (J-I-21). Kljub temu so sodobniki pripadnikom teh dveh vej včasih zmotno pripisali baronski predikat. Še več, Janez Vajkard si ga je celo samovoljno in povsem neupravičeno privzel ob tihi podpori polbrata Karla in drugega sorodstva, tako da se je z njim nazadnje predstavljal javno.

Glede na lastništvo gradov lahko Adamovo vejo imenujemo završko-medijska, Jernejevo pa razdelimo na veje treh njegovih sinov: na Karlovo belneško, medijsko-završko Janeza Herbarda in bogenšperško Janeza Vajkarda. Poleg teh treh glavnih dvorcev – Medije, Zavrha in Belneka –, navedenih tudi v baronskem naslovu, so kranjski Valvasorji krajši čas posedovali še nekaj gradov in dvorcev, ki so vsi razen enega ležali v širšem Zasavju. Sredi 17. stoletja je bil dve desetletji v rokah Jernejeve veje

grad Gamberk z gospodvom, najpomembnejša posest Valvasorjev sploh, v posesti Adamove veje pa dobro desetletje dvorec Klevišče pri Polšniku. V zadnji tretjini stoletja so se za prav tako samo dve desetletji znašli v lasti Janeza Vajkarda dvorca Bogenšperk in Črni potok ter že porušeni srednjeveški Lihtenberk. V istem času je imel Jernejev sin Janez Ditrih majhen, najverjetneje samo kmečki dvorec »Končo« v okolici Vranskega na Štajerskem, kjer je tudi prebival. Odtlej so bile posestne pridobitve manjše, le majhni dvorci s skromno posestjo. V zadnji četrtini 17. stoletja so belneški Valvasorji prehodno posedovali dvorec Moravče, završki so v začetku 18. stoletja za slaba tri desetletja pridobili Podšentjur, belneški pa sredi stoletja za zelo kratek čas Jamo pri Ljubljani. Edina večja pridobitev v 18. stoletju je bila posest Riegersdorf na Zgornjem Štajerskem, pridobljena sredi stoletja s poroko zadnjega belneškega Valvasorja.

Domovanje je Valvasorjem nudila tudi Ljubljana, kjer so dolgo prebivali samo občasno v najetih stanovanjih. Nato je imel polihistor Janez Vajkard za študijske namene dobro desetletje manjšo hišo ob Ljubljani, Karlova belneška veja pa od leta 1683 slabih sto let veliko hišo na prestižnem Novem trgu. Poleg Ljubljane so Valvasorji živeli še v dveh deželni prestolnicah, v Gradcu in Celovcu, ter v manjših mestih Sv. Križ na Goriškem, Kamnik in Krško, kjer je nazadnje z družino prebival Janez Vajkard.

S šestimi moškimi, ki so si ustvarili družino v razponu od štiridesetih do sedemdesetih let 17. stoletja, se je Valvasorjev rod razdelil na šest vej, od katerih sta dve izšli iz Adamove, štiri pa iz Jernejeve veje. Adamovo rodbinsko krilo je dalo završko-medijsko vejo najstarejšega sina Janeza Krstnika (A-I-2) (od 1667 baroni) in koroško-štajersko vejo »odpadlega« revnega Jurija Sigmunda (A-I-4), sprva gospodarja Klevišča, ki so mu deželni stanovi odvzeli deželanske pravice. Iz Jernejevega krila so pognale veje štirih njegovih sinov: Karlova (J-I-2) belneška veja (od 1667 baronska), ubožna štajerska veja Janeza Ditriha (J-I-8), bogenšperška veja polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19) ter medijsko-završka veja Janeza Herbarda (J-I-21).

VEJE VALVASORJEVEGA RODU					
HIERONIM					
H-I-1					
(ok. 1550–1602/3)					
ADAM			JERNEJ		
H-II-3			H-II-4		
(ok. 1592–1624)			(ok. 1596–1651)		
Adamova veja			Jernejeva veja		
JANEZ KRSTNIK	JURIJ SIGMUND	(JANEZ) KAREL	JANEZ DITRIH	JANEZ VAJKARD	JANEZ HERBARD
A-I-2	A-I-4	J-I-2	J-I-8	J-I-19	J-I-21
(1613/15–1650)	(ok. 1618–1686/89)	(1617/20–1697)	(1632/33–1683/89)	(1641–1693), polihistor	(1642/45–1681)
Adamova završko-medijska veja, baronska (ugasnila 1761)	Adamova koroško-štajerska veja, nebaronska (ni ugasnila pred 1726)	Karlova belneška veja, baronska (ugasnila kot zadnja 1795)	Jernejeva štajerska veja, nebaronska (ni ugasnila pred 1710)	bogenšperška veja Janeza Vajkarda, nebaronska (ugasnila 1752)	Jernejeva medijsko-završka veja, nebaronska (ugasnila 1759)

Oddaljeni kraji bivanja in smrti Valvasorjev

18. stoletje Valvasorjem, drugače kot prejšnje, na splošno ni bilo več posebej naklonjeno. Od drugega desetletja dalje so le še ohranjali oziroma izgubljali gmotno podlago in družbeno veljavo, v istem času pa je začela naglo pešati tudi njihova reprodukcijska moč. Slednjemu je botrovalo dejstvo, da so se moški v velikem številu posvetili duhovniškemu poklicu, tako, denimo, vsi trije polihistorjevi sinovi, v nemajhni meri iz gmotnih razlogov. Medtem ko je bil v 17. stoletju posvečen v duhovnika samo eden, polihistorjev brat, je dala rodbina v tridesetletju 1700–1732 kar devet duhovnikov, od tega šest redovnih. Tako je v vseh štirih generacijah Adamovih in Jernejevih potomcev skupaj prišlo na 14 poročenih moških in 10 duhovnikov, od tega v zadnjih dveh generacijah pet klerikov na štiri poročene Valvasorje. Dva brata, eden redovni in eden svetni duhovnik, jezuit pater Wolfgang Jožef (J–III–4) in sekovski kanonik Franc Jožef (J–III–12) sta v 18. stoletju posegala tudi po pomembnih funkcijah. Ugodnejše stanje za reprodukcijo rodbine se kaže pri ženskah. V štirih generacijah se jih je omožilo 16, v samostane pa jih je odšlo pet, od tega tri po letu 1700.

Štirje Valvasorji v duhovnih poklicih, vsi iz Jernejeve rodbinske veje, so bili tudi zadnji nosilci rodbinskega imena: klarisa († 1776), cistercijan († 1778), uršulinka († 1782) in omenjeni kanonik Franc Jožef (1705–1795), ki se je nekaj let po uršulinkini smrti vrnil v Ljubljano umret. Njihovi zadnji poročeni sorodniki so drug za drugim preminili že v letih 1759 in 1761. Zadnji završki Valvasor Jurij Sigfrid (1702–1759) (J–III–22) iz Jernejeve rodbinske veje je že v začetku štiridesetih let 18. stoletja izgubil posest, umrl pa brez otrok in v revščini kot mostninski prejemnik. Le malo po poroki in smrti edinorojenke je leta 1761 zapustil ta svet zadnji medijski Valvasor Franc Anton (1719–1761) (A–IV–3) iz Adamove rodbinske veje, nekaj tednov za njim pa je umrl še Karel Jožef (1708/10–1761) (J–III–15) iz Jernejeve veje, zadnji gospodar Belneka, ki je zapustil samo hčerke. Od teh je najmlajša, dolgo pozabljena Fanny Valvasor Morelli (J–IV–9), postala pisateljica, potomca druge hčerke pa sta dosegla celo časti milanskega nadškofa in kardinala oziroma avstrijskega ministrskega predsednika ter postala več kot vredna svojih kranjskih prednikov iz Jernejeve oziroma Karlove veje Valvasorjev.

1.3 KAKO JE SVOJ ROD OBRAVNAVAL POLIHISTOR JANEZ VAJKARD

Vprašanju, kako je polihistor Janez Vajkard Valvasor (J–I–19) obravnaval svoj rod v *Slavi vojvodine Kranjske* – naj gre za rodbino kot celoto ali za posamezne člane –, nujno sledita dve podvprašanji. Prvo, kaj je v resnici vedel o svojih prednikih in sorodnikih, ter drugo, kaj je o tem povedal in kako. Ne nazadnje, kako verodostojno je bilo njegovo pisanje o lastni rodbini. Dobršnega dela zgodovine kranjskih Valvasorjev sam ni več doživel in do 19. stoletja je bil ne le prvi, ampak tudi zadnji, ki je kratko opisal navzočnost svojega rodu v deželi. *Slava* je zagledala luč sveta približno na polovici »življenjske dobe« rodbine Valvasor. Ob njenem izidu leta 1689 je namreč minilo dobro stoletje, odkar je polihistorjev ded Hieronim (H–I–1) leta 1581 izdatno dedoval po svojem dobrotniku Janezu Krstniku Valvasorju, s katerim ni bil v sorodu, in odkar si je ustvaril družino. Od »rojstva« *Slave* in polihistorjeve smrti štiri leta pozneje (1693) je rod Hieronima Valvasorja po moški strani obstajal še dobrih sto let, dokler ni leta 1795 ugasnil s smrtjo 90-letnega duhovnika Franca Jožefa barona Valvasorja (J–III–12).

Razumljivo je, da je Janez Vajkard marsikateri pomemben podatek o svojem sorodstvu **olepšal ali preprosto zamolčal**, saj tudi pri obravnavanju drugih kranjskih plemiških rodbin in posameznikov ni ravnal drugače. Treba je upoštevati, komu je bila *Slava* namenjena in kakšni so bili avtorjevi cilji. Odpadli člani rodbin, nazadovanje in sramotne izgube posesti, da ne govorimo o ekscesih, so stvari, ki jih je bilo mogoče povedati zelo obzirno ali pa sploh preskočiti. O takih zadevah se je polihistor neprimerno laže razpisal, ko je šlo za že izumrle ali izseljene rodbine.²⁰ In njegova seveda ni bila takšna.

Pri obravnavi kranjskih baronskih rodbin v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* jasno vidimo, kako malo je Janez Vajkard vedel o svojih italijanskih prednikih po očetovi strani in kako nepomembni so bili ti ljudje v resnici, čeprav se je polihistor trudil prikazati Valvasorjev rod v kar največjem sijaju. S sklicevanjem na *Milansko kroniko* (1654) ga je potegnili vse do 1. stoletja po Kr., do cesarja Nerona, in po skoraj tisočletni vrzeli naštel od okoli leta 1000 do svojega časa vse škofe, ki so nosili njegov priimek. Tega naj bi po istem viru zapisovali različno: *Vavasori* in *Valvasori*, zadnjo obliko po neki imenitni službi, ki so jo Valvasorji menda »od nekdanj« opravljali v Milanu.²¹ V zadregi, ker je od

²⁰ Npr. opis zločina in neslavnih del enega od članov medtem že izumrle rodbine Plasman (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 430–431).

²¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 108.

neposrednih prednikov vedel le za očeta Jerneja (H–II–4) in deda Hieronima (H–I–1), ta pa ni imel plemiških korenin, je začel polihistor obravnavo svojega rodu z dedovo naselitvijo na Kranjskem, a še tu ni šlo brez prikrojenja dejstev:

»Začenjam le s časom, ko je naš rod prvokrat prispel iz Italije, iz pokrajine Bergamsko, na Kranjsko, namreč okoli leta Kristusovega 1550, tako kot to očitno izkazuje tu zraven natisnjeni izvleček iz oporoke. Okoli pravkar omenjenega leta 1550 sta prišla Janez Krstnik in Hieronim iz Italije, z navedenega Bergamskega, v vojvodino Kranjsko, kakor se vidi iz prej omenjene oporoke, ki jo je Janez Krstnik sestavil leta 1581, 2. avgusta, na Kranjskem, na Šrajbarskem turnu ... «.²²

V resnici je bila prva omemba Hieronima Valvasorja tako polihistorju kakor nam znana šele iz omenjene oporoke Janeza Krstnika. V nadaljevanju je Janez Vajkard povzel njeno vsebino precej svobodno, še posebej enajsti člen, ki govori o dedu Hieronimu, dejansko le »služabniku«, ne pa krvnem sorodniku bogatega Janeza Krstnika. V *Slavi* je interpretacija tega člena povsem drugačna: »Svojemu bratrancu (*Vettern*) Hieronimu Valvasorju (od katerega izviramo), [zapuščam] 10.000 goldinarjev skupaj z gradom Medija (*samt dem Schloß und der Festen Gallneck*) in še nekaj drugih imenj.«²³ Iz objavljenega izvlečka oporoke v nasprotju s polihistorjevo napovedjo tudi ni mogoče razbrati, da bi Hieronim in Janez Krstnik prišla na Kranjsko skupaj in oba že okoli leta 1550. Oporoka, ohranjena v dveh prepisih, govori precej drugače. Janez Krstnik namreč v njej pravi, da je Hieronim služil pri njem (samo) nekaj let (*bey mir etliche Jahr lang treulich vnd fleysig gedient*).²⁴ Ta podatek je polihistor zamolčal, Branko Reisp pa je na njegovi podlagi utemeljeno sklepal, da je šlo pri Hieronimu za mlajšega človeka, ki ga je Janez Krstnik »pritegnil v službo po vsej verjetnosti šele na svoja stara leta«.²⁵

Kot je znano že od prve objave izvlečka oporoke iz leta 1581 (I. Orožen, 1881),²⁶ obogateli Bergamec *Janez Krstnik Valvasor* ni bil v nikakršnem sorodstvu s svojim »služabnikom« Hieronimom. To spoznanje o polihistorjevem dedu nikakor ni bilo vseč Petru pl. Radicsu, saj ga je v svoji prvi objavi povzetka oporoke (1895) preprosto izpustil in Hieronima označil zgolj kot oporočiteljevega soimenjaka (*Namensverwandten*),²⁷ nato pa pri naslednji interpretaciji oporoke (1899) zamolčal še to dejstvo in celo zapisal, pač po navedbi v *Slavi*, da se je Hieronim priselil na Kranjsko skupaj z Janezom Krstnikom.²⁸ Končno je v svoji drugi, znanstveni monografiji o Janezu Vajkardu Valvasorju (1910) objavil integralno besedilo člena oporoke, ki govori o Hieronimu, ni pa ga soočil s polihistorjevo drugačno interpretacijo v IX. knjigi *Slave*.²⁹ Na neskladje med vsebino oporoke in njenim povzetkom v *Slavi* je tudi

²² Prav tam, str. 106. – V izvorniku: »Ich mache den Anfang nur/ von der Zeit an/ da unser Geschlecht/ zum ersten aus Italien/ von Bergamasco, in Crain gelangt; nemlich um das Jahr Christi 1550. Wie dessen dieser beygedruckter Auszug deß Testaments den Augenschein giebt. Um jetztbenanntes 1550 seynd Joannes Baptista/ und Hieronymus Valvasor aus Italien/ von besagtem Bergamasco, in dieses Hertzogthum Crain gekommen; Massen solches/ aus erstberührtem Testament/ zu ersehen/ welches Johann Baptista Valvasor/ im Jahr 1581/ den 2. Augusti/ in Crain/ zu Thurn am Hart/ ausgesetzt ...«

²³ Prav tam, str. 106.

²⁴ Po prepisu oporoke iz leta 1753: StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2. Prim. objavo tega člena oporoke v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 260. – O prepisih oporoke gl. op. 29 in 71.

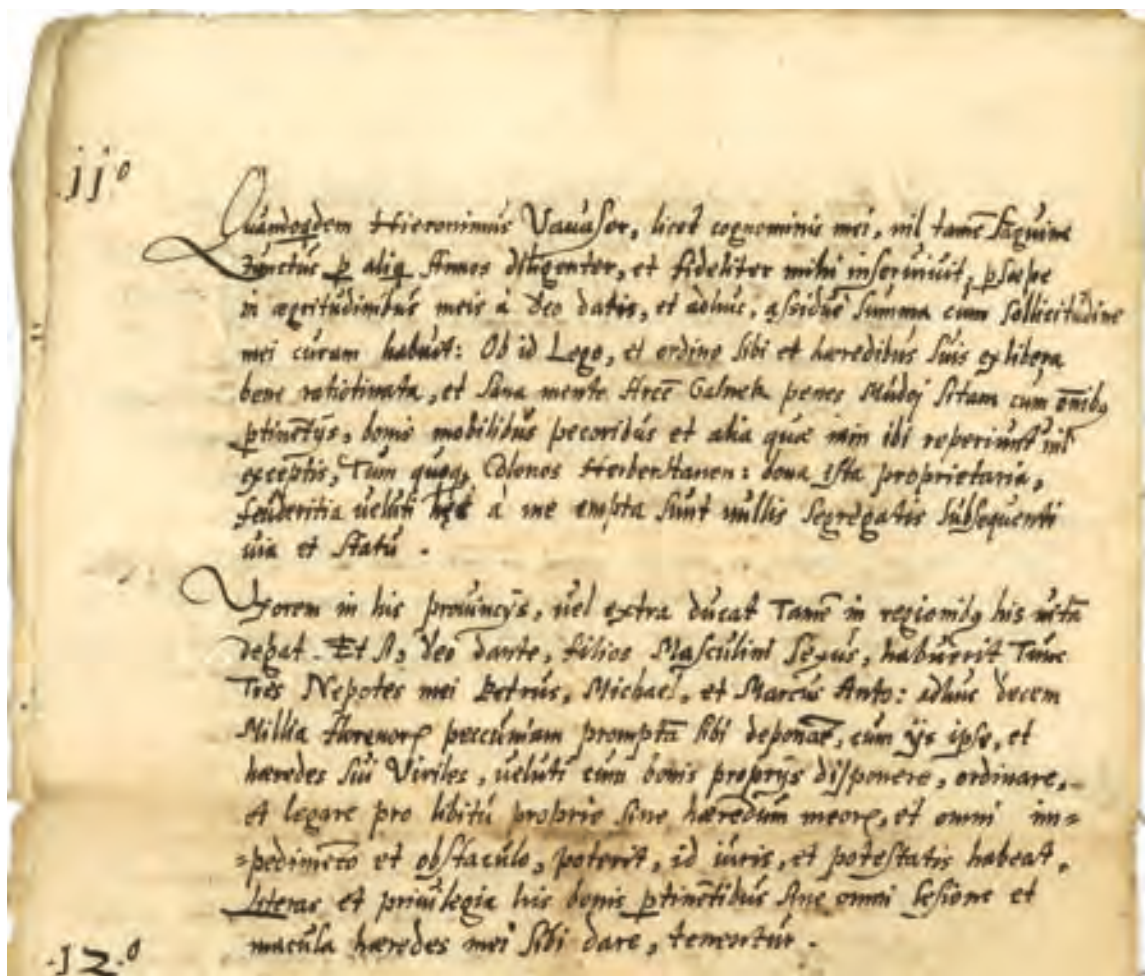
²⁵ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52. – Radics je nasprotno zapisal, da je Janez Krstnik prišel na Kranjsko v prvi polovici 16. stoletja, njegov soimenjak (*ein Namensverwandter*) Hieronim pa naj bi mu sledil prav kmalu (*gar bald*) (Radics, *Johann Weikhard*, str. 3).

²⁶ Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 74.

²⁷ Radics, *Valvasor-Studien IX*, str. 1625.

²⁸ Radics, *Valvasorjev rod*, str. 106.

²⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 3, 10, 15. – Radics je oporoko razen 11. člena, ki ga je pustil v integralni obliki, objavil le v izvlečkih in brez natančnejše navedbe hranišča citiral »Landesarchiv in Graz« (prav tam, str. 259–262). Po njegovi navedbi iz leta 1899 naj bi en izvod oporoke hranilo celjsko okrajno glavarstvo in drugega arhiv trga Laško (Radics,

Najzgodnejši znani zapis o Hieronimu, začetniku Valvasorjevega rodu na Kranjskem, v oporoki njegovega dobrotnika Janeza Krstnika Valvasorja, sestavljeni 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu pri Krškem (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-1).

Reisp opozoril pozno, šele v monografiji iz leta 1983, in Janeza Vajkarda pri tem nekoliko vzel v bran. Dopustil je namreč možnost, da se je Valvasor »opiral na morebiti že prirejani prepis oporoke, ki ga je hranil«, šele nato pa je zapisal, da je polihistor v nasprotnem primeru zavestno priredil dejstva »v želji povečati ugled svoje rodbine«. A tudi tu je Reisp pripomnil, »da sorodstveno razmerje, izraženo

Valvasorjev rod, str. 106), oba pa je imel nekaj let prej v rokah (Radics, Valvasor-Studien VII, str. 1607). Ignac Orožen ni navedel, kje je našel izvod, ki ga je leta 1881 obravnaval v svoji knjigi o laški dekaniji (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 72-76), zato ni trdne opore za Reispovo trditev, da je šlo res za prepis iz laškega trškega arhiva (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 285, op. 19), je pa to vsaj zelo verjetno. O usodi oporoke in njenih prepisov natančno v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 284-285, op. 19. Reisp je opozoril na ohranjeni nemški prepis v fondu graške Repräsentance in komore v Štajerskem deželnem arhivu in na latinski prepis v Arhivu Republike Slovenije, ki dotlej ni bil pritegnjen v obravnavo (gl. op. 71). Spomniti gre še na tretji, delni prepis, nastal leta 1718 v pisarni vicedomskega urada v Celju in danes shranjen v nadvse skromnem arhivskem fondu rodbine Valvasor v Štajerskem deželnem arhivu; obsega samo dvanajsto točko, ki govori o špitalu v Laškem, ter sklepni del s podpisi prič (StLA, A. Valvasor, K 1, 2. 8. 1581, transsumpt 10. 7. 1718).

z besedo *Vetter*, v tistem času ni natančneje opredeljeno«, kajti »izraz lahko pomeni ne le bratranca, ampak tudi daljnega sorodnika nasploh.«³⁰ Takšno relativiziranje v korist kranjskemu polihistorju ni bilo potrebno. Iz oporoke je namreč jasno vidno, koga Janez Krstnik imenuje *Vetter* – svoje nečake Moscone – in kaj je Hieronim svojemu dobrotniku v resnici: zgolj soimenjak, niti ne daljni ali vsaj priženjeni sorodnik (*gleichwol meines Namens und aber in der Blutfreundschaft mir gar nichts verwandt noch befreund ist*).³¹

Nobenega dvoma ni, da je polihistor Janez Vajkard 108 let pozneje v *Slavi* (1689) zavestno priredil vsebino oporoke iz leta 1581 in iz svojega deda, v resnici »služabnika«, naredil krvnega sorodnika (bratranca) ter skoraj enakovrednega partnerja uspešnega Janeza Krstnika, s katerim naj bi okoli leta 1550 (skupaj ali skoraj sočasno) prišla z Bergamskega.³² Polihistor je seveda dobro vedel, da je bil Hieronim precej mlajši od svojega dobrotnika. Prejkone se je v omenjenem času šele rodil, medtem ko je bil Janez Krstnik tedaj v Ljubljani že uveljavljen mož in je moral na Kranjskem prebivati že nekaj let.³³

Pravzaprav povzemanje njegove oporoke v *Slavi* samo po sebi zanika prejšnje polihistorjeve navedbe. Hieronim, ki bi v treh desetletjih bivanja na Kranjskem vendarle moral nekaj ustvariti, dobi zdaj vse svoje premoženje od bogatega sorodnika. Pogoje, ob katerih je njegov ded Hieronim postal graščak na Mediji, je Janez Vajkard preračunljivo zamolčal. Namesto tega je 10.000 goldinarjev postavil na prvo mesto, čeprav so Hieronimu pripadli šele ob izpolnitvi dodatnega pogoja: če bo imel zakonite moške potomce. Hkrati je medijskemu gradu dodal še »nekatera druga imenja«,³⁴ čeravno je bilo imenje v resnici le eno, Herbersteinovo. V izvlečku oporoke v *Slavi* med drugimi nedoslednostmi izstopa trditev, da so trije bratje Moscon, oporočiteljevi nečaki Peter, Mihael in Marko Anton, prejeli tudi gospostvi Konjice in Krško »skupaj z vsemi drugimi njegovimi gospostvi in posestmi«, kar preprosto ne drži. Prav tako ni povedano, da je bilo gospostvo Laško samo Valvasorjeva zastavna posest, dejansko pa deželnoknežja last, torej drugače kot Šrajbarski turn, ki ga je kupil. Trem bratom Mosconom je polihistor kot dediščino po stricu pritaknil še posestvo Telgate na Bergamskem (*Gut Tellegat in Bärge-masck*); tega naj bi Janez Krstnik podedoval po svojem očetu, toda v resnici govori oporoka le o neimenovani skromni dediščini v omenjenem kraju, to pa so si omenjeni bratje Moscon delili s še dvema drugima bratoma. Morda je katera od naštetih napak nastala samo kot plod polihistorjevega

³⁰ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52. – Člen oporoke Janeza Krstnika, ki govori o Hieronimu Valvasorju kot soimenjaku in ne kot o sorodniku Janeza Krstnika, je Reisp v orisih Valvasorjevega življenja in dela povzel sicer že pred tem, ne da bi omenil, kako je oporoko interpretiral Janez Vajkard v *Slavi* (Reisp, Valvasorjev čas, str. XV; isti, Janez Vajkard Valvasor, str. 110). – V Valvasorjevem zapuščinskem inventarju sta navedena tudi prepisa oporoke Janeza Krstnika Valvasorja (Nr. 29) in neke starejše Valvasorjeve diplome: »Ein Abschrüfft Einer Valuasorischen Diploma De anno 1553« (Nr. 20) (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 10/Nr. 20, 11/Nr. 29); prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 22 in 35). – Izraz *Vetter* se sicer lahko nanaša na moškega sorodnika v širšem smislu, običajno na vrstnika ali tudi mlajšega od osebe, ki ga tako naslavlja (prim. razlago pomenov besede *Vetter* v: <http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GV07065>, jan. 2013). V oporoki Janeza Krstnika Valvasorja (1581) so s to oznako imenovani njegovi nečaki bratje Mosconi. Tudi Jernej Valvasor (H-II-4) govori leta 1636 o »meine dreÿ Vettern der Valuasorn«, s čimer so mišljeni njegovi trije nečaki, sinovi pokojnega brata Adama (H-II-3) (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7).

³¹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 260. – Prepis oporoke iz leta 1753: StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2.

³² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

³³ Leta 1547 je Janez Krstnik Valvasor izpričan kot priča pri oporoki ljubljanskega župana Vida Khisla, svojega (bodočega) tasta, in nato še kot trgovec z železom, ki je dobil dovoljenje za trgovanje z Ancono. Še istega leta je postal ljubljanski meščan. – ZAL, LJU 488, Cod. I/6, sejni zapisniki 1547–1548, fol. 4v, 11v, 148; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 3–5, 8.

³⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

površnega branja in prenačljivega povezovanja podatkov. Konjice so v oporoki namreč dejansko omenjene, a kot Valvasorjeva nekdanja zastavna posest, Krško pa se pojavlja v zvezi s tamkajšnjim meščanskim špitalom. Hitro branje in prepisovanje bi lahko zagrešilo tudi trditev, da je neki drug sorodnik (*Vetter*) Janeza Krstnika, ki je prebival na Bergamskem, dobil 200 dukatov. Oporočitelj je tolikšno vsoto beneških dukatov v resnici namenil vsem Valvasorjem svojega rodnega Telgata skupaj, izraz *Vetter* pa je v istem členu uporabil za nečake Moscone, ki jih je obvezal, naj omenjeni denar izročijo telgaškimi dedičem.³⁵

Kranjski polihistor torej sto let pozneje ni mogel povsem zakriti plebejskega izvora svojega deda Hieronima in porekla njegovega premoženja. Da bi zameglil, kako je sam šele tretji rod »novih« Valvasorjev na Kranjskem, Hieronima raje nikjer ni imenoval »moj ded« niti ni dal posredno vedeti, v kakšnem sorodstvu je z njim. Tega ni povedal ne v IX. knjigi *Slave* pri obravnavi Valvasorjevega rodu in povzemanju oporoke Janeza Krstnika³⁶ ne v XI. knjigi pri opisu Medije, kjer pravi, da je grad po Hieronimu z dedovanjem pridobil »moj oče« Jernej, tako kot pred tem navaja, da ga je Hieronim podedoval po Janezu Krstniku.³⁷ Nasprotno je veliko bolj sproščeno pisal o svojem drugem dedu Juriju Rauberju, gospodu na Krumperku, za katerega lahko preberemo, da je bil oče njegove matere Ane Marije.³⁸

Ob koncu kratke obravnave Valvasorjevega rodu v IX. knjigi *Slave* je Janez Vajkard še zapisal, da je Valvasorjev grb skupaj z imenom videl pred nekaj leti vklesan nad vhodom v neko palačo v mestu Beaucaire v južnofrancoskem Languedocu, in sklenil, da mu »o našem Valvasorjevem rodu« več ni znano.³⁹

Veliko pomembnejše kot sklicevanje na *Milansko kroniko* (1654) in navajanje imen cerkvenih dostojanstvenikov, ki so imeli polihistorjev priimek (zadnji je bil škof v Kopru),⁴⁰ je **rodovno deblo Valvasorjeve rodbine** v dodatku. Zajema namreč vse rodbinske veje Valvasorjev od polihistorjevih starih staršev Hieronima in Neže do izida *Slave* (1689).⁴¹ Poleg obeh začetnikov rodbine kranjskih Valvasorjev najdemo na njem 59 njunih potomcev, od tega 34 s križcem (znamenjem, da so že pokojni), in 13 njihovih zakonskih partnerjev, ki so vsi brez križca. Ob teh sta navedena še drugi in tretji mož ene Valvasorjeve zakonske družice, tako da znaša skupno število vseh oseb 76. Križec pogrešamo kar pri enajstih, za katere iz drugih virov vemo, da so do leta 1689 že pomrli.⁴² Ker pa gre po večini za nekrvne sorodnike (8) in ker pri teh sploh ni nobenega križca, vse kaže, da Janez Vajkard zakoncev ni imel namena posebej označiti kot pokojnih.⁴³ Pri štirih dvakrat poročenih Valvasorjih je sicer samoumevno, da sta njihov prvi mož oziroma žena umrla. Razen pri polihistorjevi sekundarni družini ni

³⁵ Prav tam, str. 106, 108. – O ohranjenih prepisih oporoke gl. op. 29 in 71.

³⁶ Prav tam, str. 106, 108.

³⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165. – Opis je med drugim zavedel Majdo Smole, ki je Hieronima označila za sina Janeza Krstnika (Smole, *Graščine*, str. 286).

³⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 316–317.

³⁹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴² To so bili: 1) polihistorjeva babica Neža, rojena pl. Scheyer (H–I–1a), kolikor ne velja tudi zanjo križec moža Hieronima, zapisan na sredi med njunima imenoma; 2 in 3) obe ženi polihistorjevega očeta Jerneja (H–II–4a in 4b); 4) žena strica Adama (H–II–3a); 5) bratranec Janez Krstnik Valvasor (A–I–2); 6–8) sestrična Poliksena (A–I–1) in oba njena moža (A–I–1a in 1b); 9) prva žena polbrata Karla (J–I–2a); 10) polihistorjeva prva žena (J–I–19a) ter 11) mož bratrančeve hčerke Ane Elizabete Janez Herbard Posarel (A–II–1a), vendar je njegova žena označena kot vdova.

⁴³ Je pa to s križcem (po nepotrebnem) vendarle storil pri Janezu Vajkardu Semeniču, drugem možu svoje svakinje Marije Salome (J–I–21b).

na rodovnem deblu žal nobenih letnic in datumov, je pa rodovnik sploh edini vir o obstoju številnih zgodaj umrlih Valvasorjev.

Kot bomo videli pri obravnavi posameznih vej rodbine, je na rodovniku nekaj napak in nedoslednosti. Preseneča, da se polihistor ni pozanimal, kako je bilo ime zgodaj umrli ženi njegovega edinega strica Adama (H-II-3), ki jo je označil zgolj kot N. Gusičevo (*Gemabl N. Gufsitschin*). Prav tako ni utegnil ali mogel poizvedeti za imena deklic v zadnji generaciji Adamove veje, tj. pri otrocih stričevega vnuka Adama Sigfrida (A-II-3), ali pa se mu to ni zdelo pomembno. Tako ima pri rodbinski veji svojega očeta Jerneja (H-II-4) potomce obeh spolov, pri veji strica Adama pa v najmlajši generaciji samo oba moška potomca, kar daje zmoten občutek, da omenjeni Adam Sigfrid ni imel hčera. Še posebej je zanimivo, koga na rodovnem deblu ni in zakaj. Polihistor je zapisal, da pri tistih, ki so se iz dežele izselili, ni navedel njihovih otrok, ker da za vse ne ve.⁴⁴ S tem je dal vedeti, da v rodovnik ni vključil otrok svojega brata Janeza Ditriha (J-I-8) in bratranca Jurija Sigmunda (A-I-4). Samo pri teh dveh, leta 1689 že pokojnih, je namreč na rodovnem deblu zapis: »se je izselil iz dežele« (*ift aus dem Lande gezogen*). Dejanski razlog za molk o rodbinskih vejah obeh »izseljenih« sorodnikov pa nista bili njuna izselitev iz dežele in polihistorjeva slabša poučenost o njunih otrocih, temveč dejstvo, da sta se oba poročila z neplemkinjama in proti volji sorodstva. V istem rodovniku se skriva potrditev, da je Janez Vajkard zavestno zamolčal celotni »spomina nevredni« del svojega sorodstva. Pri dveh njegovih že pokojnih sestrah namreč prav tako ni navedeno, da sta se poročili in s kom, čeprav so imena soprogov upoštevana pri (vseh) drugih sorodnicah. Ni naključje, da manjka podatek o možu ravno pri tistih dveh, ki sta bili omoženi z neplemičema, pri Rozaliji Konstanciji (J-I-20) in Mariji Izabeli (J-I-24).

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, tako odprt do ljudi vseh stanov in pogledov, se nam torej kaže v nekoliko drugačni luči, ko gre za »čast in slavo« njegovega lastnega rodu. Tako kot je z zavestno prikrojitvijo resnice kar sam »povzdignil« v barone samega sebe in implicitno celotni nebaronski del Valvasorjev,⁴⁵ je v *Slavi* objavljeni rodovnik svojega rodu na prefinjen način »očistil«.⁴⁶ Zamolčal je dve »odpadli veji« – ženi in potomce svojega brata in bratranca – in vrhu tega še dva svoja neplemiška svaka. Grajska ključarica Katarina Gaber (J-I-8a), gosposčinski pisar Blaž Faganelli (J-I-20a), nakladnik (mitničar) Lovrenc Klančnik (J-I-24a) in še zlasti kmečka žena bratranca Jurija Sigmunda Valvasorja (A-I-4a) pač niso sodili v *Slavo vojvodine Kranjske*. Valvasorja ne bi prav nič stalo, če bi povedal, da sta se »izseljena« sorodnika, njegov brat in bratranec, naselila v sosednjih deželah Koroški in Štajerski, a je imel očitno dober razlog za molk. Sorodstvu s štajerskimi in koroškimi Valvasorji se je »elegantno« odrekel z že omenjeno utemeljitvijo, češ da ne ve za vse otroke izseljenih članov rodbine.⁴⁷

Na drugi strani pa je na rodovnem deblu mirno povzdignil v baronice in grofico primožene sorodnice – vključno z lastno materjo in svojo drugo ženo –, ki takšnega naslova niso imele, ampak so bili do njega upravičeni zgolj njihovi sorodniki, tudi bolj oddaljeni. Tako za življenja nista bili baronici ne prva žena polihistorjevega očeta Marija Elizabeta Dornberg (H-II-4a) ne druga Ana

⁴⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108.

⁴⁵ O Valvasorjevem samovoljnem pobaronjenju gl. v podpoglavju 4.4. – V popisu kranjskih plemiških rodbin je Valvasorjevo uvrstil med baronske, tako kot je vsako rodbino navedel samo pri višji plemiški stopnji, tudi če je bil v resnici pri njej en del viteški in drugi baronski ali pa en del baronski in drugi grofovski (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 102–120). Tako dobi bralec vtis, da so bili, denimo, vsi Valvasorji baroni, vsi Auerspergi pa knezi itd.

⁴⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴⁷ Prav tam, str. 108.

Marija Rauber (H–II–4b) in se s tem nazivom sami tudi nikoli nista naslavljali.⁴⁸ Svojo drugo ženo Ano Maksimilo Zetschker (J–I–19b) je Valvasor naredil za baronico, potem ko se je tako naslovila že dve leti prej v poročni pogodbi (1687);⁴⁹ to je storila v navzočnosti enega od dveh bratov in bratranca, ki so desetletje prej, leta 1676, res postali baroni.⁵⁰ Ker Ana Maksimila osebno ni bila pobaronjena, naslova pa ni mogla dedovati po bratih, ni bila baronica. Poleg tega ni na Valvasorjevem rodovnem deblu povsem »pristna« niti ena od treh grofic, s katerimi so bili Valvasorji poročeni. Prva žena polbrata Karla (J–I–2) Ana Kristina iz rodbine Schrattenbach (J–I–2a) je umrla še pred podelitvijo grofovskega naziva trem njenim daljnim sorodnikom (1649) in je imela le baronski naslov.⁵¹ Drugi dve, sestri Sidonija Regina (A–I–2a) in Ana Rozina (J–I–2b), na rodovniku navedeni kot grofici Barbo, pa ob poroki z bratrancema Janezom Krstnikom (A–I–2) in Karlom Valvasorjem v resnici nista bili še niti baronici, saj so povzdignitev v baronski stan šele pozneje (1651) dosegli njuni bratje. O pobaronjenju že omoženih sester Barbova baronska diploma ne govori in sestri naslova tudi nista mogli prevzeti po bratih, saj se je izrecno prenašal le na njihove potomce. Ko pa so bili 23 let pozneje, leta 1674, dva njuna brata in trije bratrance povzdignjeni v grofe, so hkrati zaprosili še za pogrofovljenje štirih žensk, med njimi obeh omoženih sester, ki sta medtem postali baronici Valvasor.⁵² Janez Vajkard ju je torej le deloma upravičeno navedel kot grofici Barbo. Dejansko sta bili samo baronici Valvasor, rojeni pl. Barbo in pogrofovljeni pozneje.⁵³ Tudi pri obeh možeh svoje sestrične Poliksene (A–I–1) je šel nekoliko predaleč, ko ju je razglasil za barona. Njen prvi, zgodaj umrli mož Franc Krištof Schwab pl. Lichtenberg (A–I–1a) namreč ni doživel uradne povzdignitve dela svoje rodbine v baronski stan (1660), čeravno naj bi cesar ustno ugodil njegovi prošnji že leta 1637.⁵⁴ Drugi mož Karel Witz pl.

⁴⁸ Prim. zlasti Jernejeva poročna dogovora (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617 in 5. 4. 1632) in oporoko druge žene Ane Marije (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 49). Nevesti v nobenem primeru ne bi mogli postati baronici pozneje, z morebitnim pobaronjenjem očetov, saj sta bila oba očeta ob njunih porokah že pokojna. Za svojo mater Ano Marijo bi polihistor baronski naslov še lahko pogojno upravičil s tem, da je cesar Leopold I. sinovoma njenega brata 12. aprila 1681 priznal dedni baronski naslov z utemeljitvijo, češ da ga je njun (domnevni) prednik prejel že leta 1516. Tudi zato je Valvasor objavil celotno besedilo baronske diplome (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 637–638). Originalna diploma najverjetneje ni ohranjena. Primerjava med objavo njenega besedila v *Slavi* in konceptom v Državnem arhivu na Dunaju je pokazala zgolj malenkostne pravopisne razlike (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 637–638; ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Rauber, Otto Heinrich und Veith Christoph Brüder, 12. IV. 1681, fol. 2–2v in 9). O sorodstvenih razmerjih v rodbini Rauber gl. ARS, AS 1075, šk. 6, št. 210, Rauber; natančno o sorodstvenih odnosih in pobaronjenju v: Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 229–237.

⁴⁹ Kaspert, Ženitni dogovor, str. 187, 188–189.

⁵⁰ ARS, AS 1064, št. 118, Zetschker, 14. 12. 1676.

⁵¹ Ana Kristina je umrla 16. januarja 1649 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 106), devet mesecev pred pogrofovljenjem treh baronov Schrattenbachov. 12. oktobra istega leta so bili v grofovski stan povzdignjeni: brata Janez Friderik in Maksimilijan ter njun nečak Krištof Feliks (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 275). Baron Jurij, oče Ane Kristine, je skupaj z drugimi Schrattenbachi doživel samo povzdignitev v barone leta 1598 (prav tam) in bil ob podelitvi grofovskega naslova trem sorodnikom že pokojni. Grofje so izvirali iz druge rodbinske veje; dva sta bila Jurijeva mrzla bratranca, tretji pa sin njenega pokojnega brata (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4). Na portretu Ane Kristine Valvasor je tako pravilno navedeno, da se je rodila kot baronica Schrattenbach (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 946).

⁵² Prepisa obeh diplom: ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Wachsenstein, 1651 IV. 29., Dunajsko Novo mesto; 1674, IV. 10., Dunaj. Nepopolne podatke navaja Frank, ki nima imen pogrofovljenih žensk (Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52). O sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo gl. Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel I in II; ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Wachsenstein, str. 186.

⁵³ Polihistorjev polbrat Karel v oporoki svojo ženo imenuje »rojena grofica«: »ein gebohrne Warbin graffin von Waxenstein« (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694).

⁵⁴ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 49–50.

Witzenstein (A–I–Ib) pa je postal baron Witzenstein, kot ga imenuje polihistor, šele takrat, ko je bila Poliksena že dvajset let pokojna (1667).⁵⁵

Na »očiščenem« rodovnem deblu je Janez Vajkard zagrešil največ zavestnih napak ravno pri svojih najbližjih. Če morda res ni vedel, da očetova prva žena Dornbergova (H–II–4a) ni bila baronica, se je seveda dobro zavedal, da baronskega naslova ni imela njegova mati Ana Marija Rauber (H–II–4b). Diplomo, s katero je cesar Leopold I. šele leta 1681 priznal baronski naslov za nazaj njenima sorodnikoma, je pač razlagal materi v prid.⁵⁶ Tako kot je zamižal na obe očesi, ko je razglasil za baronico svojo drugo ženo, dejansko le sestro dveh pobaronjencev. A tudi ob imenih svojih sorojencev polihistor ni maral videti njihovih stanovsko neprimernih, neplemiških zakoncev. Dva svaka in svakinja so tako preprosto umanjkali in enako vsi bratovi otroci, rojeni v takem razmerju.

Na drugih mestih v *Slavi* je Janez Vajkard že zaradi narave svojega temeljnega dela povedal o Valvasorjih le malo. O članih rodbine je še največkrat pisal v XI. knjigi kot o imetnikih posameznih gradov, sicer pa se mu nobena družinska ali posameznikova zgodba ni zdela primerna ali vredna opisa. Od vseh je največkrat omenil svojega očeta Jerneja (H–II–4) in polbrata Karla (J–I–2), sicer najdejavnejšega med takratnimi Valvasorji. Razumljivo je, da je svoje sorodstveno razmerje z njima navedel samo pri opisih gradov. Bilo bi namreč povsem neumestno, ko bi ga navajal tudi drugje, denimo na seznamu stanovskih poverjenikov, članov najožjega vodstva kranjske deželne avtonomije.⁵⁷ Svoje sorodstvo s Karlom – »moj brat« – je sicer razkril samo pri opisih gradov Medija in Gamberk, ne pa tudi pri Karlovih dvorcih Belnek in Moravče.⁵⁸ Nasprotno je očeta imenoval »moj oče« pri vseh treh njegovih gradovih oziroma dvorcih – Mediji, Gamberku in Starem gradu pri Novem mestu – pa tudi pri Krumperku, od koder je izvirala njegova mati Ana Marija (H–II–4b); tu je izrecno navedel še mater in deda Jurija pl. Rauberja.⁵⁹ Največ sorodnikov z navedbo stopnje sorodstva se, razumljivo, pojavi pri Mediji: poleg očeta in polbrata Karla še dva brata, Janez Herbard (J–I–21) in Wolfgang Jernej (J–I–22), ter bratrančev sin Adam Sigfrid (A–II–3), ki ga polihistor imenuje »bratranec«. Drugi, že pokojni Valvasorji so zajeti sumarno kot pokopani v medijski grajski kapeli, kjer »vsi skupaj čakajo na radostno vstajenje«, in sicer »več mojih bratov in sestra ter različnih otrok našega rodu, med njimi tudi pet mojih lastnih rojenih otrok, pa tudi moja prejšnja najljubša zakonska družica, ki smo jo tja položili šele pred enim letom«. ⁶⁰

Na drugi strani pa ni polihistor na nobenem mestu izrecno zapisal, da je bil Hieronim (H–I–1), začetnik rodu kranjskih Valvasorjev, njegov ded. Da je bilo polihistorjevemu dedu ime Hieronim, je sicer jasno razvidno iz rodovnega debla Valvasorjev v IX. knjigi *Slave*,⁶¹ vendar – kot že rečeno – nikjer ni povedano, da gre za istega Hieronima, ki je dedoval po prvem kranjskem Valvasorju, leta 1581 umrlem Janezu Krstniku. Tako ne preseneča, da je Petra pl. Radicsa pred odkritjem oporoke Janeza Krstnika Valvasorja begal polstoletni razpon med časom okoli 1550, ko naj bi Hieronim Valvasor prišel

⁵⁵ Prav tam, str. 51–52.

⁵⁶ Gl. op. 48.

⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 89, 91. – Očeta Jerneja je sicer omenil še v opisu pogrebne sprejema za Ditrihom grofom Auerspergom leta 1634 (prav tam, str. 721), polbrata Karla pa kot udeleženca viteškega turnirja leta 1652 (*Die Ehre XV*, str. 596) in med gosti obeda ob poklonitvi cesarju Leopoldu I. leta 1660 (*Die Ehre X*, str. 385).

⁵⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 161, 165, 379, 651.

⁵⁹ Prav tam, str. 15, 159, 164, 165, 317.

⁶⁰ Prav tam, str. 164–165. – Janeza Herbarda (J–I–21) navaja kot brata še pri opisu graščine Zavrh (prav tam, str. 399), stopnjo sorodstva pa tudi pri bratu Volfgangu Jerneju (J–I–22) kot beneficiatu v ljubljanski stolnici (*Die Ehre VIII*, str. 760).

⁶¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

na Kranjsko, in letom 1602, ko je dobil kranjsko deželanstvo. Opozoril je prav na dejstvo, da polihistor Hieronima iz srede 16. stoletja ne naslavlja z dedom, ampak pravi zgolj, da iz njega izhajajo Valvasorji, ki zdaj bivajo na Kranjskem. Tako je Radics še leta 1893 ugibal, ali morda v Valvasorjevi genealogiji ne manjka ena generacija in bi bil torej Hieronim iz okoli leta 1550 polihistorjev praded, ne ded.⁶² Pred izidom *Slave vojvodine Kranjske* (1689) in še pozneje pa je očitno sploh marsikdo na Kranjskem zmotno menil, da izvira Valvasorjev rod neposredno od Janeza Krstnika.⁶³ Takšno sklepanje bi bilo povsem logično, če se ne bi ohranil noben prepis oporoke Janeza Krstnika in če zadeve ne bi pojasnil Janez Vajkard, četudi je resnico nekoliko prikrojil.

Kar pa zadeva polihistorjevo prej omenjeno implicitno povzdignitev vseh Valvasorjev med barone, je zadeva taka. Tako kot so se številne druge plemiške rodbine delile na grofovski in baronski del ali na baronskega in viteškega, je bilo tudi z Valvasorjevo. Ko je polihistorjev polbrat Karel (J–I–2) leta 1667 pri cesarju Leopoldu I. izposloval baronski naslov, je to storil le zase in za vse svoje potomce ter za del rodbinske veje strica Adama (H–II–3). Skupaj s svojimi potomci so bili iz te veje povzdignjeni vdova in dva otroka polihistorjevega pokojnega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2).⁶⁴ Vsi drugi Valvasorji, med njimi tudi Janez Vajkard, do baronskega naslova niso imeli nobene pravice. Janez Vajkard si ga je, kot bomo videli, začel lastiti že kmalu, in sicer ob Karlovi tihi podpori. V naslovih svojih del je to storil šele konec osemdesetih let, najprej v *Topografiji Koroške* (1688) in nato v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689).⁶⁵ Sicer pa je bil v *Slavi* zelo previden pri obravnavanju Valvasorjev in samega sebe. Nikjer ni zapisal, da so vsi Valvasorji baroni, niti ni omenil baronske diplome iz leta 1667, kaj šele da bi jo objavil, tako kot je storil z Rauberjevo iz leta 1681. Objava njenega besedila bi ga namreč takoj postavila na laž, da se sme naslavljeti kot baron. Z Valvasorji je storil enako kot z drugimi kranjskimi rodbinami. V popisih knežjih, grofovskih, baronskih, viteških in (navadnih) plemiških rodbin, kot jih je razvrstil v IX. knjigi *Slave*, je vsako rodbino uvrstil v najvišjo plemiško stopnjo, v kateri je bil vsaj en del njih. Tako kot je, denimo, Auersperge navedel samo pri knezih, ne pa tudi pri grofi, je rodbino Valvasor kot tako vključil med baronske, ne glede na to, da približno polovica njenih članov ni bila baronov.⁶⁶ Modro je ravnal tudi pri naslavljanju posameznih rodbinskih članov. Kot barona ni namreč imenoval nobenega Valvasorja, ki do baronskega naslova ni bil upravičen, in

⁶² Radics, Die Landmannschaft, stolpec 150; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52, 285–286. – Da gre za deda, je sicer že leta 1881 zapisal Ignac Orožen v objavi oporoke Janeza Krstnika Valvasorja (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 74, op. 1).

⁶³ Celo Schönlebnova Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674 na tem mestu ni jasna; Hieronima navaja pod Janezom Krstnikom in njegovo prvo ženo, enega ali drugega – ni gotovo, katerega – pa označuje kot krškega upravitelja (*Praefectus Gurkfeldensis*) (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 757). V mlajši Lukančičevi Genealogiji (1681–1716) se napaka o Hieronimovih starših ponovi celo večkrat (prav tam, I/44r, fol. 5v, 6, 159, 176, 176v, 177, 177v, 178, 178v, 179; I/45r, fol. 279v).

⁶⁴ Besedilo baronske diplome z dne 17. novembra 1667 poznamo le v konceptu, povzetek pa v odloku cesarja Leopolda I. (ÖStA, AVAHPKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667). O diplomu in spremnih dokumentih sta pisala P. Radics in B. Reisp (pregledno o tem: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 291, op. 53). Reisp je opozoril, da je ime Adama Sigfrida Valvasorja (A–II–3), sina pokojnega Janeza Krstnika (A–I–2), v dokumentih o povzdignitvi zmotno navedeno kot Janez Adam. Kot se je izkazalo, je napako zakrivil že Karel Valvasor v prošnji za podelitev baronstva, v kateri tudi ni navedel osebnega imena Ane Elizabete (A–II–1), sestre Adama Sigfrida (ÖStA, AVAHPKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667).

⁶⁵ O tem natančno v podpoglavju 4.4. – Da so (vsi) Valvasorji baroni, si je polihistor drznil zapisati le v dveh pismih, namenjenih naslovníku zunaj Kranjske in Cesarstva. Tajniku londonske Kraljeve družbe je v pismih, datiranih 3. decembra 1685 in 5. marca 1686, poročal: »... zdaj pa smo bili [Valvasorji] pred nekaj leti od (rimskega) cesarja Leopolda I. povzdignjeni in svobodne barone« (Reisp, *Korespondenca*, str. 21, 23, 26, 27).

⁶⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 102–120.

tako tudi sebe ne, razen v naslovu *Slave*. V opisu gradu Medija, kjer navaja največ rodbinskih članov, je zato naslovil z baronom le svojega polbrata Karla (J-I-2) in sorodnika Adama Sigfrida (A-II-3), tedanjega medijskega gospodarja.⁶⁷

⁶⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164–165.

2.

POLIHISTORJEV DED HIERONIM, ZAČETNIK RODU KRANJSKIH VALVASORJEV, IN IDENTITETNA OBELEŽJA RODBINE

2.1 HIERONIM VALVASOR IN NJEGOVA DRUŽINA

Kot smo videli, prvi kranjski Valvasor Janez Krstnik ni bil sorodnik polihistorjevega deda Hieronima, temveč njegov gospodar in dobrotnik.⁶⁸ Za našo problematiko je zanimiv le z vidika svojega odnosa s Hieronimom in deloma tudi zaradi nečakov in glavnih dedičev Mosconov. Sam ni imel potomcev in prav zato sta po njegovi zaslugi vzniknili dve pomembni plemiški rodbini – Valvasorji in Mosconi, pozneje obe baronski (Valvasorjeva deloma) in ena veja Mosconov celo grofovska. B. Reisp je po pravici opozoril na dejstvo, da je del bogastva, ki ga je spretni bergamski trgovec Janez Krstnik pridobil v naših deželah, sto let pozneje nadvse koristno porabil vnuk njegovega varovanca polihistor Janez Vajkard.⁶⁹

Kot je **Janez Krstnik Valvasor** (* zač. 16. stol., † 1581) – izvorno *Zuan Baptista Vavasar*⁷⁰ – izpričal v oporoki, sestavljeni 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu pri Krškem,⁷¹ se je rodil v kraju Telgate na Bergamskem, približno dvajset kilometrov od Bergama. Ob smrti je imel tam še nekaj očetove dediščine, sicer pa je le neznamenit del svojega premoženja podedoval, medtem ko si je vse drugo »prislužil sam s trdim delom in soočen z raznimi življenjskimi nevarnostmi.«⁷² Njegova zgodba je dokaj tipična za povzpeticnika 16. stoletja. Bil je eden številnih podjetnih mož iz italijanskih dežel, predvsem z Beneškega in Lombardije, ki so poskusili srečo tostran Alp. Leta 1547 je izpričan kot priča pri oporoki ljubljanskega župana Vida Khisla, svojega (bodočega) tasta, in nato kot trgovec z železom, ki je dobil dovoljenje za trgovanje z Ancono, še istega leta pa je kot »Baptista Vavisor« postal ljubljanski meščan.⁷³ Spretni Bergamec, rojen v začetku 16. stoletja,⁷⁴ je plemiški naslov zelo verjetno prinesel s

⁶⁸ Njegovo življenjsko pot od prihoda na Kranjsko do smrti je po virih obdelal že Radics, Reisp pa dopolnil in postavil v širši kontekst (Radics, *Johann Weikbard*, str. 3–11; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40–53).

⁶⁹ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52–53.

⁷⁰ Z imenom *Zuan Baptista* ga v prošnji za podelitev deželanstva pred 12. aprilom 1602 imenuje Hieronim Valvasor (ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d.). O obliki priimka Vavasar gl. v podpoglavju 2.2.

⁷¹ Uporabljena sta bila oba integralna prepisa, starejši latinski, verjetno nastal že leta 1581 ali kmalu zatem (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581), in mlajši nemški iz leta 1753 (StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2). Prim. tudi izvleček v: Radics, *Johann Weikbard*, str. 259, 261.

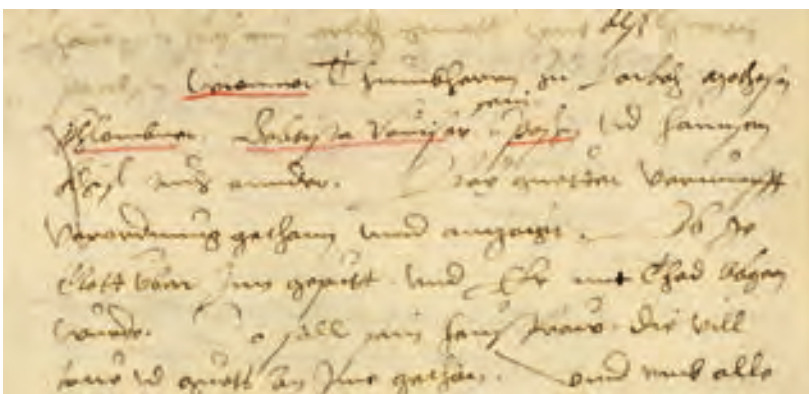
⁷² O rojstnem kraju govori 15. točka oporoke, o dediščini po očetu 3. točka, o načinu pridobitve premoženja pa uvod (gl. op. 71).

⁷³ Radics, *Johann Weikbard*, str. 3–5, 8. – ZAL, LJU 488, Cod. I/6, sejni zapisniki 1547–1548, fol. 4v, 11v, 148.

⁷⁴ Po Radicsevih izračunih mu je bilo ob smrti leta 1581 med 60 in 70 let (Radics, *Johann Weikbard*, str. 8). Ker pa je po ugotovitvah F. Gestrina že v letih 1533 in 1534 v Italiji trgoval z ogrskim blagom (Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 231), bi znal biti starejši, rojen v prvem desetletju 16. stoletja, morda že okoli leta 1500 in potemtakem ob smrti leta 1581 osemdesetletnik. Pri tem ne gre prezreti, da je Hieronim Valvasor omenil njegovo visoko starost (*schwachen hohen alters*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d., prošnja Hieronima Valvasorja,

Marenzijevo dvorac v Telgatu v pokrajini Bergamo; grad je bil do leta 1387 v lasti plemiške rodbine Vavassori (foto B. Golec, avgust 2013).

Prvi znani zapis priimka Valvasor na Kranjskem: po ljubljanskih mestnih zapisnikih je Janez Krstnik Valvasor (*Vavisor*) 28. januarja 1547 nastopil kot pričar pri oporoki Vida Khisla (ZAL, LJU 488, Cod. I, knj. 6, 1547, fol. 4v; foto Igor Lapajne).

seboj. Plemiška rodbina Vavassori je namreč v malem Telgatu izpričana že v 14. stoletju,⁷⁵ tamkajšnji Vavassoriji pa so bili plemiči tudi v 16. stoletju in pozneje.⁷⁶ Po uspehih denarnih poslih na Kranjskem

ad 12. 4. 1602). V prid temu govori tudi navedba v oporoki (1581), da ima v Telgatu dediščino že več kot petdeset let (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581; StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2, 2. 8. 1581).

⁷⁵ *Telgate*, str. 28, 38.

⁷⁶ Po telgaških matičnih knjigah, ki se začenejo leta 1580, so tamkajšnji Vavassoriji veljali za »una famiglia nobile«. V najstarejši krstni matici 1580–1634 je najti 203 osebe s tem priimkom, kar predstavlja dobrih 15 % vseh krščencev, priimek pa je v kraju ostal najpogostejši vse do danes (pismo telgaškega župnijskega arhivarja Antonia Toccagnija Marii Bidovec 27. 2. 2013). – Med plemiškimi diplomami v Avstrijskem državnem arhivu ni najti ničesar o poplemenitenu Janeza Krstnika Valvasorja (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte; prim. Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 148). Pomenljiv pa je regist o izboljšanju Valvasorjevega rodbinskega grba leta 1548, ki ga najdemo v popisu listin v zapuščini Franca Antona barona Valvasorja (A–IV–3) leta 1761: »Ein Bapen Verbesserung der Freyheit von Valuaßorischen Familie betreffend de dato 7. 9ber 1548« (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 5/Nr. 7). Zanimivo je, da privilegija ni v zapuščinskih inventarjih starejših članov Valvasorjeve rodbine. Pozornost pritegne tudi regist »prepisa Valvasorjeve diplome iz leta 1553« (*Ein Abschrüfft Einer Valuasor: Diploma De anno 1553*), naveden leta 1694 v zapuščinskem inventarju polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I,

se je podjetni Janez Krstnik že leta 1551 odrekel meščanskim pravicam⁷⁷ in posegel više. Tako je leta 1554 postal zastavni imetnik pomembnega deželno knežjega gospostva Laško na Spodnjem Štajerskem, imel nekaj časa v zastavi gospostvo Konjice, na Kranjskem pa je kupil gradova Šrajbarski turn pri Krškem in Medija pod Trojanami. V šestdesetih in sedemdesetih letih ga srečamo v donosni službi glavnega proviantnega mojstra v Slavoniki, Hrvaški in Morski krajini. Leta 1571 je kot podjetnik in viden zemljiški gospod okronal svoje poslovne uspehe še s sprejemom med kranjske deželane, s čimer si je zagotovil sedež v kranjskem deželnem zboru; že isto leto je bil tudi član deželnega odbora. K vzponu so mu gotovo pripomogle zveze z drugo kranjsko povzpetniško plemeniteno rodbino, v kateri se je rodila njegova prva žena Emerencijana Khisl († 1572). Toda vse nakopičeno bogastvo je zaman čakalo na sina, ki bi nadaljeval plemiški rod. Želenega potomstva namreč nista dali Janezu Krstniku ne prva žena ne druga, s katero se je kmalu sporazumno razšel, izvirala pa je skoraj gotovo iz stare kranjske plemiške rodbine Wernegk. Prav zato se je v zadnjih letih tako oklenil soimenjaka in rojaka Hieronima Valvasorja (H–I–I), ki mu je po navedbi v oporoki nekaj let zvesto služil in ga v boleznih negoval, nazadnje pa je ob izrecnem pogoju, da mora ostati v deželi, po njem tudi podedoval del posesti – Medijo, »izvorni grad« novih kranjskih Valvasorjev.⁷⁸ Kot priča nagrobnik, še ohranjen v Laškem (ne sicer na kraju pokopa), je Janez Krstnik umrl 2. novembra 1581, tri mesece po nastanku oporoke, pokopali pa so ga ob njegovi prvi ženi Emerencijani.⁷⁹

Za razumevanje poznejšega dogajanja ni nepomembno vprašanje o konfesionalni pripadnosti prvega kranjskega Valvasorja. Oporoka ga kaže kot trdnega katoličana,⁸⁰ četudi se je morda kdaj

16. i. 1694, pag. 10/Nr. 20; prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 22 in 35).

⁷⁷ Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 231. – O odpovedi meščanskim pravicam: ZAL, LJU 488, Cod. I/8, sejni zapisniki 1551–1552, fol. 84.

⁷⁸ Radics, *Johann Weikhard*, str. 3–11; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40–53. – O posestih Janeza Krstnika Valvasorja na Kranjskem in Štajerskem najdemo v literaturi pogosto nasprotujoče si trditve. Poleg zgoraj naštetih posesti, ki jih kot edine navaja Reisp (*Kranjski polihistor*, str. 40), ima Radics še gradova Kostanjevica in Krško, na Spodnjem Štajerskem pa vinske gorice pri Slovenski Bistrici (Ritoznoj), Planino pri Sevnici, Žiče, Jurklošter in Širje nad Zidanim Mostom ter neimenovano drobno posest (str. 6–7). Ob tisti posesti, ki jo je Janez Krstnik razdelil z oporoko leta 1581 – gradova Šrajbarski turn in Medija s Herbersteinovim imenjem, zastavno gospostvo Laško, hiša na Ptuju z vrtom in travnikom – je v oporoki omenjeno le še gospostvo Konjice, ki ga je Janez Krstnik nekoč tako kot Laško za nekaj let prepustil v užitek nečaku Inocencu Mosconu. Janez Vajkard v *Slavi* netočno povzema oporoko na mestu, kjer pravi, da so trije bratje Moscon dobili »gospostvo Konjice, Laško, Krško itn. skupaj z vsemi drugimi njegovimi gospostvi in posestmi« (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108). Nobene potrditve ni, da bi bilo kdaj v Valvasorjevih rokah gospostvo Krško (prim. Koropec, Krško v obdobju, str. 47 sl.). Netočne so tudi trditve v XI. knjigi *Slavi*, da je Janez Krstnik kupil gospostvo Klevevž in okoli leta 1570 od deželnega kneza pridobil grad in gospostvo Kostanjevica, nato pa oboje zapustil Mosconom (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 306, 333); pri tem pride Valvasor v nasprotje z lastnim povzetkom oporoke iz leta 1581, kjer nima ne Klevevža ne Kostanjevice (prav tam, str. 106, 108). Ti dve gospostvi je Radics našel v *Slavi*, medtem ko za glavnino štajerske posesti, ki jo je navedel, ni nobene osnove, razen za gospostvo Konjice in hišo na Ptuju, omenjena v oporoki, ter za vinske gorice pri Slovenski Bistrici (Ritoznoj), ki jih leta 1570 navaja konjiški urbar (Radics, Valvasorjev rod, str. 105). Za trditve, da je premogel »obširno posestvo Scheiern [Širje] pri Zidanem mostu« (prav tam, str. 105–106), ni mogel navesti nobenega vira; očitno ga je zavedlo dejstvo, da je bilo Širje pozneje kratek čas last polihistorjevega očeta Jerneja Valvasorja. O pridobitvi kranjskega deželanstva leta 1571 gl. op. 82.

⁷⁹ O nagrobniku gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 44 (upodobitev), 45–46; Cevc, Trije poznorenesančni, str. 309–316.

⁸⁰ V drugi točki oporoke govori s posebno zavzetostjo o svoji sestri redovnici in njenih sosestrah, ki so mu z molitvijo izprosile rešitev iz številnih nevarnosti, v zvezi z donacijo špitalu v Laškem pa določa, da mora špitalski duhovnik trikrat na teden maševati in se pri tem z molitvijo spominjati njega, njegove žene ter njenih dedičev in sorodnikov. O oporoki gl. op. 29 in 71.

Kraji, povezani z Janezom Krstnikom Valvasorjem (zač. 16. stol. – 1581).

Nagrobnik Janeza Krstnika in Emerencijane Valvasor v Laškem, postavljen po letu 1581; na njem sta upodobljena zakonca s svojima rodbinskima grboma, Valvasorjevim in Khislovim (foto Barbara Žabota, november 2005).

Portret Emerencijane Valvasor, rojene Khisl († 1572), prve žene Janeza Krstnika Valvasorja (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 1571, foto Bojan Salaj).

prej spogledoval s protestantizmom.⁸¹ Če upoštevamo, da je bil tujec in za povrh izpod italijanskega obnebja ter najprej zastavni imetnik deželno knežjih gospostev in šele pozneje deželan, pa bi se že iz pragmatičnih razlogov težko odločil za formalni prestop v novo vero. O slednjem ni prav nobenih indicjev, ampak ravno nasprotno. Pomenljiv je podatek, da je leta 1571 za Valvasorjev sprejem med kranjske deželane posredoval pri pretežno protestantskih deželnih stanovih strogo katoliški deželni knez nadvojvoda Karel.⁸²

⁸¹ Na podlagi sorodstvenih vezi s Khisli, napisov na nagrobniku ter oseb, ki so izpričane v njegovi bližini, je Radics sklepal, da je bil Janez Krstnik Valvasor odprt za evangeličansko vero (Radics, *Johann Weikhard*, str. 11). Pri tem je zanimivo, da v objavi izvlečka oporoke ni upošteval ključnega določila o katoliškem pogrebu (prav tam, str. 259). Po Reispu bi tesne osebne in sorodstvene vezi Janeza Krstnika celo dopuščale domnevo o njegovi protestantski verski usmerjenosti ali vsaj naklonjenosti protestantom. Vendar pa o diametralno nasprotnem govoru oporoke, v kateri srečamo željo, naj ga pokopljejo po katoliškem obredu, ter določila o mašah in miloščini. Na to dejstvo je Reisp opozoril kot na zanimivost, ki v verskih zmedah 16. stoletja ni nenavadna, saj so se zveze prepletale ne glede na nazorske oziroma verske razlike (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 46). Tako kot Radics je pol stoletja pozneje (1965) tudi E. Cevc menil, da so napisu na nagrobniku protestantsko izbrani, in po tem sklepal na versko usmerjenost pokojnika; pozneje (1976) je Cevc ponovno obsežno razpravljal o nagrobniku, pri čemer je že lahko upošteval Reispove tedaj še neobjavljene ugotovitve o katoliškem pokopu in mašah ter na podlagi tega izrazil pomisleke, da bi bil Valvasor res protestant, čeravno nagrobnik po vsebinski strani »ne bi mogel biti bolj protestantski, kot je« (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 284; Cevc, *Trije poznorenesančni*, str. 309–316).

⁸² Kranjski deželni stanovi so imeli nemajhne pomisleke, ko jih je Janez Krstnik Valvasor prosil, naj v imenjsko knjigo vpišejo posest, ki jo je kupil od Jurija barona Herbersteina. Vpis so nazadnje sicer odobrili, vendar z opozorilom

Janez Krstnik Valvasor, ki je deset let pred iztekom življenjske poti postal kranjski deželan, ni nikoli pretrgal vezi z rodnim Bergamskim. V domačem Telgatu je namreč – kot pravi v oporoki – več kot petdeset let obdržal skromno dediščino po očetu, ki so jo uživali sestra Katarina Moscon, njen soproj ter njuni sorodniki in dediči, svoje tamkajšnje imetje pa je še povečal, vsekakor z gradom Torre Passeri,⁸³ saj tega omenja posebej in ga torej ni podedoval. V svoji zadnji volji je brez razlike obdaroval vse Valvasorje v Telgatu, čeprav do dediščine po njem niso bili upravičeni. Oporoka prvega kranjskega Valvasorja, napisana na Šrajbarskem turnu, kjer se je rad zadrževal in skoraj gotovo tudi umrl, priča o oporočiteljevem znatnem premoženju. Od nepremičnin je posedoval gradova Šrajbarski turn in Medija, še vedno je imel v zastavi gospostvo Laško, premogel je hišo na Ptuju in omenjeni grad na Bergamskem. Zapuščina v denarju, katere dobršen del je bil naložen pri nekem Moffettu v Benetkah, se je merila v več deset tisoč goldinarjih, pri čemer ne gre prezreti drugih premičnin. Ker obogateli mož ni imel potomcev, je glavnino imetja zapustil trem nečakom, sinovom sestre Katarine Moscon, takoj za njimi pa se je po deležu prejete dediščine uvrstil nesorodnik Hieronim Valvasor, ki je dobil več kot drugi sorodniki in neprimerno več od vseh obdarovanih nesorodnikov skupaj.

Hieronima v celoti obravnava enajsti člen oporoke, ki uvodoma pove, da ni ne krvni ne priženjeni sorodnik oporočitelja Janeza Krstnika, čeprav ima njegov priimek. Tako kot je svojemu gospodarju nekaj let zvesto služil in ga v boleznih negoval doslej, bo to počel tudi v prihodnje. Oporočitelj je nato izrazil željo, da bi se njegovo ime (*mein Namen des Vavasorn*) ohranilo »v teh dednih deželah njegove knežje presvetlosti«, torej v deželah Notranje Avstrije. Hieronimu zato zapuščča kupljeni grad Medija z vsemi pritiklinami in s Herbersteinovim imenjem, toda ob pogoju, da se njegov varovanec poroči in prebiva v deželi. Če bo imel zakonite moške potomce, kar je bila posebej velika želja Janeza Krstnika (*wie ich den zu Gott verhoffe*), morajo bratje Mosconi izplačati Hieronimu še deset tisoč renskih goldinarjev v gotovini, tako kot so mu dolžni izročiti kupna in fevdna pisma za prejeto posest.⁸⁴

Valvasorju, naj ne kupuje novih posesti, kajti v bodoče ne bodo več dovolili kupovanja njemu in drugim, ki se tako kot njihovi predniki in sorodniki niso rodili v deželi (*keine geborne Landtkbinder gewest*). Prav tako ne bo mogel prihajati na zasedanja deželnega zbora (*noch er zu Landtagen*). Tri mesece pozneje, vsekakor na Valvasorjevo pritožbo, je prišel ukaz deželnega kneza, da morajo Janeza Krstnika Valvasorja sprejeti med deželane (*für ainen lanndtman zu halten*). Ukaz so stanovi nemudoma izpolnili, še več, že slabega pol leta pozneje, decembra 1571, srečamo Valvasorja na zasedanjih deželnega odbora (ARS, AS 2, I. reg., šk. 875, sejni zapisniki 1, 1530–1573, fol. 380v, 392, 412, 417, 432, 434, 434v, 437). Prim. Radics, Die Landmannschaft, stolpec 149; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 7; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40.

⁸³ V nemški različici oporoke je grad imenovan »Spekhen=Thurn«, v latinski pa »Thurim Passerum« (prepis iz leta 1753: StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2); Radics piše »Sperkenthorn«, Orožen pa zgolj »den Thurm in Bergomaskischen« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 259; Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 73).

⁸⁴ To točko oporoke, odločilno za nastanek Valvasorjevega rodu, navajam v celoti (Radics, *Johann Weikhard*, str. 260–261): »Zum Elften. Nachdem Jeronimo Vavasor gleichwol meines Namens und aber in der Blutfreundschaft mir gar nichts verwand noch befreund ist, um daß Er aber mir etliche Jahr lang treulich vnd fleysig gedient und mir hievor in etlichen meinen von gott geschikten leibs Schwahheiten und anietzo Embsig und mit besten Fleiß außgewart und meiner gepflegt hat, wie ers dann noch thuen soll vnd wird, derohalb und sunderlich, daß mein Namen der Vavasorn in dieße ihrer für! Durch! etc. Erblanden erhalten werde, so schafe ich ihme und seinen Erben aus freyern wohlbedachten Mueth, auch bey guter Vernunft und Sinnen die Festen Gollnegkh an der Muday gelegen mit samt allen Vorrath, Fahrnuß, Vieh und anderes so jezt dabey ist, nichts davon ausgenommen und auch die Herberstanerische Gült mit samt derselbigen zugehörigen frey eigenthumlichen und bekannten Gütern, wie ich die an mich erkaufft habe. Mindert noch nichts ausgenommen in hernachfolgenden Bescheidenheit nemlich, daß Er sich im land oder außser des Landts verheirathen möge und doch im Land wohne, da es sich auch nach dem Willen Gottes begäb, wie ich den zu Gott verhoffe, daß Er eheliche Leibs erben Mannsstammen bekomme, so sollen ihme obgedachte meine 3 Vöttern Peter, Michael und Marx Anton noch zehen Tausend Gulden rh. Baar geld ausrichten und erlegen, damit

Grad Šrajbarski turn pri Krškem, kjer se je leta 1581 odločila nadaljnja usoda Valvasorjev na Kranjskem, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 262).

Šrajbarski turn na razglednici, odposlani leta 1918 (zbirka Milana Škrabca).

Šrajbarski turn danes (foto B. Golec, april 2014).

Oporoka torej jasno priča, da je polihistor Janez Vajkard 108 let pozneje v *Slavi* (1689) njeno vsebino zavestno potvoril, da bi s tem povzdignil svojega deda s položaja »služabnika« v sorodnika prvega kranjskega Valvasorja. Bilo mu je povsem jasno, da je moral biti Hieronim precej mlajši od svojega dobrotnika Janeza Krstnika. Kako in kdaj natanko je **Hieronim Valvasor** (* ok. 1550, † 1602–3) (H–I–1) v resnici prišel na Kranjsko, je vprašanje, ki bo najbrž za vselej ostalo neodgovorjeno. Vse kaže, da ni imel stalnega poklica ali takega, ki bi zahteval boljšo izobrazbo, kakor tudi ne službe, zaradi katere bi pustil sledi v virih. Iz Italije, natančneje z Beneškega in iz Lombardije, so v slovenske dežele prihajali ljudje zelo različnih poklicev in znanj.⁸⁵ Niti iz Hieronimovih poznejših let ne vemo ničesar o kakšnih njegovih trgovskih izkušnjah, toda po dobrotnikovi smrti je bil brez nadaljnega sposoben prevzeti upravljanje medijske posesti. Služabnik in bolniški negovalec ostarelega Janeza Krstnika bi sicer lahko postal tako rekoč kateri koli zaupanja vreden in za to dovolj spreten mladenič, a Hieronim je očitno le imel nekaj izobrazbe ali pa si jo je pridobil v letih, ko je služil pri bogatem soimenjaku. Glede na to, da je Janez Krstnik ohranjal stike s staro domovino, bi lahko mladeniča, morda še nedoraslega fanta, našel na Bergamskem ali pa bi mu ga od tam poslal kak prijatelj. Nemogoče je presoditi, kdo je prišel h komu – Hieronim k Janezu Krstniku ali obratno. Izmika se tudi odgovor na vprašanje, ali je Janez Krstnik zavestno iskal naslednika z enakim priimkom. Zdi se, da Hieronim pri obogatelem soimenjaku ni imel prav veliko let službe, če sodimo po zapisu v oporoki, ki pravi »etliche Jahr lang«.⁸⁶

Na kakšen način je služil Janezu Krstniku, v oporoki ni natančneje pojasnjeno, razen da ga je negoval. Morda je tudi upravljal gospostvo, na kar utegne kazati Schönlebnova Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674, v kateri avtor enega od njiju – ni jasno katerega – imenuje krški upravitelj (*Praefectus Gurkfeldensis*).⁸⁷ Leta 1613 je Inocenc Moscon označil Hieronima za služabnika (*Diener*) gospoda Janeza Krstnika Valvasorja, a je treba upoštevati, da je to storil v sporu s Hieronimovo vdovo.⁸⁸

O tem, kdaj je pri priletnem bogatašu brez otrok začela zoreti odločitev, da si poišče naslednika z enakim priimkom ali da za to (tiho) pripravi Hieronima, ki je že bil pri njem v službi, bi laže sklepali, če bi poznali okoliščine drugega zakona Janeza Krstnika. Ne vemo namreč niti za ime njegove zadnje žene, ampak le to, da je bila hči neke stare gospe pl. Wernegk, potentakem sama najbrž še v prokreativni starosti. Ostareli vdovec jo je gotovo vzel z namenom, da mu rodi naslednika, potem ko v prvem zakonu ni imel otrok ali pa so mu vsi pomrli. Poročila se nista pred pomladjo 1572, nekaj mesecev po smrti njegove prve žene Emerencijane,⁸⁹ toda sedem let pozneje (1579), potem ko dru-

soll Er und seine Erben mit vermachen, verschafften und in ander Weeg zu thun und zu handeln als mit andern ihren frey eigenen güttern Fug, Recht und Macht haben ohne meiner Erben und Mennighchs irrung, Hindernuß und Widersprechen. Meine Erben sollen ihme auch die Kauff und Lehensbrief darüber lautend unvermölligt auch treulich und ungefährlich, was derzu gehört, einhändigen und zustellen.« – Prim. prav tam, str. 3, 15; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 51.

⁸⁵ Radics, *Johann Weikhard*, str. 4; Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 227 sl. – Ignac Orožen je v zvezi z oporoko Janeza Krstnika Valvasorja – med drugim zastavnega imetnika gospostva Laško in dobrotnika tamkajšnjega špitala, kjer je bil tudi pokopan – zapisal, da živi v župniji in dekaniji Laško več kmečkih družin z domačim imenom (*Vulgarnamen*) Bergomask; po njegovem se je več Bergamcev (*Bergomasken*) priselilo iz Italije v te kraje prav v času Janeza Krstnika (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 76; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 6, op. 99).

⁸⁶ Morda je teh »nekaj let« segalo še v čas, ko je živela Valvasorjeva prva žena Ljubljancanka Emerencijana, rojena Khisl († 1572), in ko se je Janez Krstnik med Gubčevim kmečkim uporom (1573) moral z družino umakniti s Šrajbarskega turna v Kostanjevico (Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 243).

⁸⁷ ARS, AS 1073, I/42r, pag. 757.

⁸⁸ ARS, AS 306, knj. II, protokoli 1613–1614, s. p., 4. II. 1613.

⁸⁹ Datum Emerencijanine smrti 19. januar 1572 razkriva nagrobnik zakoncev Valvasor v Laškem. Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 10.

Podpis in pečat Janeza Krstnika Valvasorja na dan pisanja njegove oporoke 2. avgusta 1581 (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 2. 8. 1581).

ge žene neznanu dolgo časa ni več trpel ob sebi, jo je izplačal in je zato v oporoki ni niti omenil.⁹⁰ Kakor koli, odločitev, da del premoženja zapusti soimenjaku Hieronimu, ki si mora v deželi ustvariti družino in tu ostati, da bi se Valvasorjevo ime nadaljevalo, pri Janezu Krstniku ni dozorela prej kot v sedemdesetih letih 16. stoletja.

Da je bil Hieronim Valvasor doma z Bergamskega, ne poroča noben sodobni vir, ampak šele njegov vnuk polihistor Janez Vajkard (J–I–19) dobrih sto let pozneje v *Slavi*. Četudi oporoka Janeza Krstnika ne pove, od kod je izviral, lahko za Hieronimovo domovino s precejšnjo verjetnostjo vendarle označimo rodno pokrajino njegovega dobrotnika. Ni sicer izključeno, da je bil Hieronim od drugod, morda iz sosednje Lombardije, kjer so živeli tudi plemenitniki tega imena, o katerih govori *Milanska kronika*.⁹¹ Janez Krstnik je namreč zapisal, da je povsod po Laškem veliko Va(l)vasorjev (*des namens der Vavasoren allenthalben in Wälschen viel seynd*), da pa ni nobeden z njim v tako tesnem sorodstvu, da bi lahko po njem zahteval kakršno koli dediščino.⁹² Dovolj blizu so mu bili očitno vendarle Va(l)vasorji v rodnem Telgatu, saj jim je iz dobre volje volil 200 beneških dukatov. To dejanje posredno priča, da polihistorjev ded Hieronim ni izviral iz istega kraja kot njegov gospodar in dobrotnik. Ker

⁹⁰ O drugi ženi gl. Radics, *Johann Weikbard*, str. 9–10. Tako kot Radics Reisp pravi, da je izviral iz stare kranjske rodbine Wernegk (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 45), toda njena mati, »stara gospa Wernegk«, o kateri govori vir, bi lahko dobila ta priimek tudi s ponovno poroko.

⁹¹ O Valvasorjih v *Milanski kroniki* gl. Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108.

⁹² Nemški prepis oporoke pravi o soimenjaki: »wie wol des Namens der Vavasoren allenthalb in Wälschland viel seynd«, latinski prevod pa: »passim in Italia per plures nominae Vauasor reperiatu« (o obeh različicah oporoke gl. op. 71).

je šlo po vsem sodeč za malega človeka, otroka iz nepomembne družine, bi bilo iskanje Hieronimovih korenin Siziſovo delo, še posebej, ker nimamo pri iskanju nobene opore.⁹³

Ko je anonimni Hieronim Valvasor z Laškega, verjetno z Bergamskega, pozno jeseni 1581 – ob izpolnitvi določenih pogojev – nenadoma postal razmeroma bogat človek, zemljiški gospod, mu je bilo kakšnih trideset let, težko že štirideset. In podedovano imetje mu je bilo dano uživati še dobrih dvajset let, ga nekoliko povečati, se poročiti s plemkinjo ter videti odraščati dva moška potomca, ki bi bila v kar največje veselje pokojnemu Janezu Krstniku.

V dobrotnikovi oporoki ni natanko opredeljeno, kdaj lahko Hieronim dobi posest in denar, pred poroko ali šele po njej, niti ne, ali bi prejeta izgubil, če bi se sam ali z družino iz dežele izselil. Glavni dediči Janeza Krstnika, njegovi nečaki bratje Moscon, bi mu izselitev lahko preprečili oziroma bi upravičenost dedovanja pozneje izpodbijali. Prav zato, da do česa takega ne bi prišlo, je bila v oporoko vgrajena varovalka: Hieronim dobi dodatnih deset tisoč renskih goldinarjev, če bo imel moške potomce.⁹⁴ Na drugi strani mu je Janez Krstnik pustil povsem proste roke pri izbiri neveste, saj se lahko poroči kjer koli, mora pa v deželi prebivati. Dežela v oporoki ni izrecno opredeljena z imenom, a je glede na lokacijo Medije, ki jo je dobil Hieronim, in Šrajbarskega turna, kjer je oporoka nastala, prejkone mišljena Kranjska, lahko pa tudi širši prostor notranjeavstrijskih dežel, glede na to, da je Janez Krstnik želel, naj se njegovo rodbinsko ime ohrani »v teh dednih deželah njegove knežje svetlosti«.

Hieronimova izbranka Neža pl. Scheyer ni bila s Kranjskega, temveč s Štajerskega, po očetu sicer kranjskih korenin. O poroki ne vemo nič določnega, le sklepamo lahko, da novi gospodar Medije z ženitvijo ni odlašal. Zlasti če sodimo po tem, da se je njegova (najstarejša) hči Lukrecija (H–II–I) poročila leta 1603.⁹⁵ Če se je moral Hieronim najprej poročiti, da je od izvršitelja oporoke lahko prevzel posest in denar – bržkone tudi tedaj s pridržki – se je oboje zgodilo najpozneje v prvih mesecih leta 1583, ne več kakor poldrugo leto po smrti Janeza Krstnika. Dne 7. maja 1583 je namreč vicedomsko sodišče v Ljubljani obravnavalo tožbo zoper Hieronima, tedaj že medijskega gospoda in naslovljenega po Mediji (*zu Galleneckh*).⁹⁶

Ime svoje babice **Neže pl. Scheyer** (* ok. 1560, † ne pred 1627) (H–I–1a) ima Janez Vajkard Valvasor samo na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine (*Agnes von Scheyr*)⁹⁷ in morda niti ni bil poučen o imenih

⁹³ Rodovnik Hieronimovih prapravnukov bratov Valvasor iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor, brez naslova) se razumljivo ustavi pri Hieronimu in ne pozna imen njegovih staršev. Pri Hieronimovem očetu, označenem kot »N. Valvasor«, je povsem brez osnove upodobljen plemiški grb, ki izvira od Janeza Krstnika (o grbu Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 54), pri materi, prav tako brez znanega osebnega imena, pa najdemo zgolj deklinški priimek brez grba: »N. Marenzi«. Težko je verjeti, da bi imeli tako pozni potomci oziroma njihovi kranjski sodobniki zanesljive podatke o tem, iz katere rodbine je izvirala. Tako kot so tudi pri nekaterih drugih vejah na rodovnem deblu zapolnili praznine z nepotrjenimi oziroma dvomljivimi predniki – česar se bomo v nadaljevanju še dotaknili –, so si priimek Hieronimove matere bržčas izposodili od grofov Marenzijev, ki so od leta 1387, tedaj še kot navadni plemiči (nobili), posedovali dvorec v Telgatu. Taisti Marenzijev dvorec je bil pred tem v rokah stare plemenite rodbine Vavassori (*Telgate*, str. 28, 38), s katero pa Hieronim ni mogel biti sorodstveno povezan.

⁹⁴ Opozoriti kaže na različen odnos Janeza Krstnika Valvasorja do dedičev moškega in ženskega spola. Najstarejši nečak Aleksander Moscon, za katerega oporočitelj izrecno pravi, da nima moških potomcev (*keine Mannstamens Leibs erben*), se je moral zato zadovoljiti z manjšo dediščino. Trije glavni dediči, nečaki bratje Moscon, naj si dediščino med seboj razdelijo pošteno in krščansko, če pa kateri od njih ne bi imel moških potomcev, pripade premoženje brez izjeme moškimi potomcem njegovih bratov.

⁹⁵ Njeno poročno pismo z datumom 16. november 1603 je znano iz dveh registrov v sinovem in vnukovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31; šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 9).

⁹⁶ ARS, AS 1, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 279.

⁹⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

njenih staršev, Jurija in Sofije, rojene pl. Aigl. Valvasorjeva biografina Radics in Reisp nista vedela o Nežinem izvoru tako rekoč nič, zato sta se mu izognila z navajanjem splošnih podatkov o Scheyerjevem rodu.⁹⁸ Nežinih staršev sicer ne poznamo iz virov prve roke, ki bi neposredno govorili o sorodstveni zvezi s hčerko, ampak iz rodovnikov, vendar vse povezave Valvasorjev s Scheyerji nedvoumno potrjujejo, da je bila Neža enako kot njena mati doma s Štajerskega in njen oče s Kranjskega, natančneje z Dolenjske, kjer je imel tudi del posesti.⁹⁹ Glavnina družinske posesti pa je ležala na Slovenskem Štajerskem, kjer je družina živela. Nežin ded Gašper Scheyer je že v prvi štajerski imenjski knjigi iz leta 1516 izpričan z manjšo posestjo, pozneje povečano na dobrih 45 funtov (goldinarjev) imenjske rente, ki so jo leta 1561 prepisali na njegovega sina, Nežinega očeta Jurija.¹⁰⁰ Ta je dve leti zatem (1563) postal lastnik gradu Ekenštajn pri Velenju, ki mu ga je skupaj z imenjsko rento dobrih 82 funtov odstopil Jurij pl. Altenhausen.¹⁰¹ Jurij Scheyer je s tem postal eden večjih zemljiških gospodov celjske četrti in se naslavljal kot »Scheyer zum Eckenstein«. Družina je vsekakor prebivala na gradu Ekenštajn,¹⁰² skoraj gotovo pa se večina otrok na njem ni rodila. Neža je tu lahko zagledala luč sveta le, če ni bila rojena pred letom 1563 ali če je njen oče morda že prej upravljal gospostvo kot zakupnik. Prejšnje domovanje Scheyerjeve družine gre prejkone iskati v enem od neimenovanih dvorcev iz materine listine (1586), ki so jih z očetovo oporoko dobili štirje sinovi.¹⁰³ Ni izključeno, da so Scheyerjevi otroci odraščali v Širju

⁹⁸ Po Radicsu je Neža pripadala staremu znamenitemu rodu gospodov Scheyerjev, ki je izviral z Bavarske in iz katerega naj bi izšla tudi bavarska vladarska hiša Wittelsbachov (Radics, *Johann Weikhard*, str. 15–16). Reisp je na podlagi *Slave vojvodine Kranjske* – »ex silentio« – ugotavljal zgolj to, da Scheyerji v Valvasorjevem času niso več prebivali na Kranjskem niti tu niso imeli posesti (Reisp, *Kranjski polibistor*, str. 286, op. 28). Radics je v genealoškem prikazu Valvasorjev navedel še imeni Nežinih staršev Jurija in Sofije, a z nepravilno zapisanim priimkom matere, rojene Aigl (Aygl). Njen priimek je z zamenjavo črk z in y postal Ayzl: *Sophie Ayzlin* (Radics, *Johann Weikhard*, str. 343). Radics je imeni Nežinih staršev najverjetneje prepisal od Wittinga, ki se je oprl na Bucelinija (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143). Na Kranjskem so tu neznani štajerski priimek Aigl pomotoma zapisali tudi kot Hakl. Schönlebnova Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674 pravi: *Sophia Häklin vel Ayglin* (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642). Zelo verjetno je napaka prav od tod prišla na barvno rodovno deblo polihistorjevih pranečakov iz 18. stoletja, ki ima žensko obliko *Haklin* (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor, brez naslova).

⁹⁹ Identiteto in sorodstvene povezave Nežinega očeta Jurija razkriva Schönlebnov rodovnik Scheyerjev (1674), na katerem ni Jurijevih potomcev, ampak le njegova žena, sklicuje pa se na Bucelinija (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642–643). – Glede na to, da so leta 1613 v kranjski imenjski knjigi prenesli skromno posest Nežinega tedaj že dolgo pokojnega očeta Jurija Scheyerja na njenega sina, Jurijevga vnuka Adama Valvasorja (H–II–3) (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 56v), bi se zdelo, da je šlo za edinko, ki je po očetu tudi vse podedovala. Toda njena ovdovela mati Sofija, rojena Aigl, govori v listini iz leta 1586 o svojih petih sinovih. Jurijevi in Sofijini sinovi so bili Janez, Jurij, Abraham, Gašper in Adam (ARS, AS 1063, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Poleg hčerke Neže, poročene Valvasor, sta imela vsaj še eno hčerko, ki jo Neža omenja leta 1612 kot svojo sestro, žal brez navedbe imena (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/ [7.] i. 1613).

¹⁰⁰ StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 329, 330.

¹⁰¹ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 224. – V imenjski knjigi je bil prenos vpisan leta 1570 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 329).

¹⁰² Sofija pl. Scheyer, rojena Aigl, Jurijeva vdova, je 26. februarja 1586 darovala sinu Adamu 2000 goldinarjev v zadolžnicah, in sicer za zgraditev lastnega doma, ker drugače kot njegovi bratje Janez, Jurij, Abraham in Gašper po očetu ni dobil dvorca (ARS, AS 1063, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Kraj izstavitve listine ni naveden, a imeni prič nedvoumno kažeta na Ekenštajn. Navedba v listini, da je moral Adam, ker je hotel imeti dom, združiti v dvorec (*zu ainem Hoffsjß vnd Heußlichen wohnung*) štiri po očetu podedovane hube v Dobravi, pa govori o poznejšem nastanku dvorca Dobrava pri Velenju (Gutenhard).

¹⁰³ Tudi iz štajerske imenjske knjige ni jasno razvidno, za katere dvorce je šlo (prim. StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 328–332). Poleg Ekenštajna in Širja ter Adamove novozgrajene Dobrave je bila v posesti Jurija Scheyerja prejkone že tedaj tudi Gorica pri Preboldu (prim. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 189, 224–225, 249). Ekenštajn si je ne nazadnje lahko delilo več bratov, od tod Sofijina trditev, da so dobili dvorec vsi sinovi razen Adama (gl. op. 102).

Hieronimova soproga Neža Valvasor, rojena pl. Scheyer (* ok. 1560, † ne pred 1627), babica polihistorja Janeza Vajkarda (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 948, foto Bojan Salaj).

Scheyerjev rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 72).

Grad Ekenštajn pri Velenju, dom Hieronimove soproge Neže pl. Scheyer, po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681, ko je bil že ruševina, sedež gospostva pa дворец Gorica (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 14).

nad Zidanim Mostom, po katerem je njihova rodbina najverjetneje sploh dobila ime¹⁰⁴ in od koder bi zlahka upravljali tudi malo očetovo imenje na Kranjskem z bližnjim dvorcem Hotemež pri Radečah.¹⁰⁵

Nežin oče Jurij pl. Scheyer, umrl med letoma 1582 in 1585,¹⁰⁶ je bil sin Gašperja in Elizabete, hčerke Alberta pl. Semeniča,¹⁰⁷ gospoda na belokranjskem Smuku.¹⁰⁸ Izviral je iz rodu Scheyerjev, ki so skoraj dve stoletji, po ženski strani pa še precej dlje, gospodarili na gradu Soteska ob Krki.¹⁰⁹ Tudi sam je na Dolenjskem podedoval posest, ki pa se je nenehno manjšala. Po prodaji dvorca Hotemež (1583) mu je ostalo le še skromnih sedem goldinarjev imenjske rente in to so trideset let pozneje (1613) prenesli na njegovega vnuka Adama Valvasorja (H–II–3).¹¹⁰ Po materini strani je bila Neža Scheyer štajerskih

¹⁰⁴ O Širju kot izvornem gradu Scheyerjev gl. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 188. – Po Schönlebnovi Genealogiji iz leta 1674 naj bi bili Scheyerji bavarskega izvora (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 641), kar je nekritično sprejel tudi Radics (*Johann Weikhard*, str. 15–16). – Prav Širje je pozneje kratek čas, med letoma 1630 in 1632, posedoval polihistorjev oče Jernej Valvasor (H–II–4), ki ga je kupil od Ester, vdove svojega bratranca Volfa Rajharda (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 328, 329, 331). Volf Rajhard je bil eden od treh sinov Abrahama pl. Scheyerja, enega od tistih štirih Nežinih bratov, ki jim je oče v oporoki zapustil dvorce (gl. op. 102). Morda je bil Jernejev nakup prijazna sorodstvena gesta, povezana z uveljavitvijo retraktne pravice, ali pa je želel ugoditi želji svoje tedaj bržkone še živeče matere Neže, ki so jo na Širje vezali mladostni spomini oziroma rodbinska tradicija.

¹⁰⁵ O tem gl. op. 110.

¹⁰⁶ Jurij pl. Scheyer je za življenja zadnjič izpričan 10. novembra 1582, ko je po prodaji dvorca Hotemež pri Radečah pisno prosil kranjske deželne stanovce, naj v imenjski knjigi prepisajo posest s 3 funti imenjske rente na kupca Viljema pl. Lamberga (ARS, AS 2, I. reg., šk. 24, fasc. 9a, snopič 24, 10. 11. 1582). Sofija pa je v listini z datumom 24. februar 1585 prvič navedena kot Jurijeva vdova (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, *Spisi različnih kranjskih družin*, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585).

¹⁰⁷ Po Schönlebnovi Genealogiji (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642).

¹⁰⁸ Albert Semenič iz stare dolenjsko-belokranjske rodbine je umrl leta 1585 na svojem gradu Smuk nad Semičem (ARS, AS 309, šk. 97, fasc. XXXXI, lit. S–3 1/2, 29. 5. 1585). O poreklu Semeničev, katerih priimek je v Beli krajini izpričan od prve polovice 15. stoletja, ni trdnih podatkov (Kos, *Bela krajina*, str. 24). Valvasor se ni upal sklicevati na izvor rodbinskega imena po Semiču, ki je bil sicer potrjeno v njihovih rokah (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 547). Semeniči bi bili lahko izvorno belokranjsko plemstvo srednjeveškega izvora ali pa priseljenci, najverjetneje s Hrvaškega (Kos, *Urbarji*, str. 72).

¹⁰⁹ Smole, *Graščine*, str. 454–455.

¹¹⁰ Na Kranjskem si je Jurij z zgodaj umrlim bratom Simonom vsaj že leta 1546 delil manjšo posest z imenjsko rento dobrih 16 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 56v), medtem ko so na Soteski tedaj gospodarili dediči njunega pokojnega strica Erazma s skoraj še enkrat višjo imenjsko rento, blizu 31 goldinarjev (prav tam, fol. 55v). Stričevemu sinu Pavlu so leta 1570 v imenjski knjigi pripisali več kot polovico Jurijevega in Simonovega imenja, tako da je Juriju, ki je bil tedaj že edini lastnik, ostalo na Kranjskem le še 10 goldinarjev, in to skupaj s pridobljenim Altenhausnovim imenjem (prav tam, fol. 56v in 55v). Ta podedovana posest je bila za Jurija Scheyerja, ki je prebival na Štajerskem, manj pomembna. Ležala je na Dolenjskem in vključevala dvorec Hotemež pri Radečah, ki so ga po prodaji Viljemu pl. Lambergu (ARS, AS 2, I. reg., šk. 24, fasc. 9a, snopič 24, 10. 11. 1582) leta 1583 prepisali k Lambergovemu gospodarstvu Čretež (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 56v). – Imenjska knjiga ne izkazuje zamenjave, ki sta jo Erazmova sinova Franc in Pavel Scheyer izvedla s svojim bratrancom Jurijem leta 1569 ali že pred tem; za njegov delež gradu in posesti Soteska sta z njim zamenjala nekaj razdrobljene posesti, prav tako na vzhodnem Dolenjskem, ki jo je že leta 1491 dobil v fevd prednik Jurij Scheyer (ARS, AS 11, šk. 5, fasc. 57, Scheyer, 25. 8. 1569, 18. 1. 1576). V tej prejeti posesti ni bilo Hotemeža, katerega prva znana lastnika, Valtajn pl. Lamberg in Jakob Lell, sta zanj leta 1565 sklenila kupno pogodbo (Smole, *Graščine*, str. 185). Kranjsko imenje (pokojnega) Jurija pl. Scheyerja je po prodaji dela posesti skupaj s Hotemežem izkazovalo samo še skromnih sedem goldinarjev imenjske rente in to so trideset let pozneje (1613), kot že rečeno, prenesli na njegovega vnuka Adama Valvasorja. Čeravno bi se zdelo, da je Neža Scheyer očetovo kranjsko imenje prinesla že v zakon, le da niso poskrbeli za prepis nanjo oziroma na oba z možem Hieronimom, pa imenje nima nikakršne zveze z njeno dediščino. Scheyerjevi dediči so to posest, ki je ležala pri Raki, v renici prodali in Adam Valvasor jo je kmalu zatem kupil od vmesnega lastnika, tako da je kot najbližji sorodnik Scheyerjev uveljavljal retraktno pravico. Historiat tega imenja razkrivajo Scheyerjevi fevdni spisi. Po poročilu notranjeavstrijski vladi, prezentiranem 11. julija 1617, so sinovi Jurija Scheyerja za posesti na Štajerskem in Kranjskem leta 1598 prejeli fevdno pismo od deželnega kneza. Del te posesti sta podedovala Volf Rajhard in Hilprand pl. Scheyer in jo leta 1613 prodala Luku Koprivcu, od tega pa jo je po devetih mesecih s sodno odločbo po retraktni pravici (*durch einstandt*

korenin. Njen ded Hans pl. Aigl z Linda pri Neumarktu je pred letom 1516 postal gospodar Gromperka pri Polskavi na Dravskem polju.¹¹¹ Sofija, poročena Scheyer († ne pred 1587), je bila njegova hči iz zakona z Marto pl. Wildenstein, leta 1541 vnovič omoženo z Ožboltom pl. Pragerjem.¹¹² Gromperk so leta 1555 v štajerski imenjski knjigi prepisali na Sofijinega brata Jurija Aigla, ki pa ni imel potomcev, saj je leta 1581 imenje za njim dedovala Sofija in ga prodala.¹¹³ Dediščina je Sofiji pripadla ravno v času, ko se je njena hči Neža Scheyer možila s Hieronimom Valvasorjem. Tako so lahko odpadle morebitne skrbi, s čim izplačati hčerkino doto.

Hieronim Valvasor se je torej kot parveni oženil z dekletom iz stare kranjsko-štajerske plemiške rodbine, za povrh s hčerko precej petičnih staršev. Neža je morala biti nekoliko mlajša od svojega ženina, rojena najbrž okoli leta 1560, manj verjetno prej, tako da bi v začetku osemdesetih let ravno postala godna za možitev.¹¹⁴ Ne vemo, kje sta se poročila, najverjetneje seveda v nevestini župniji Šmartno pri Velenju oziroma v grajski kapeli Scheyerjevega gradu Ekenštajn.¹¹⁵ Hieronim, še včeraj neopazni služabnik bogatega Bergamca in nosilec njegovega priimka, zdaj na Kranjskem in Štajerskem že dodobra uveljavljenega, je v plemiškem okolju nenadoma postal zanimiv kot potencialni zet. Po zaščitnikovi smrti 2. novembra 1581 mu je bilo treba samo izpolniti njegovo voljo – poiskati nevesto in

Recht) pridobil (kupil) Adam Valvasor; ko jo je ta po treh letih prodal Hansu Arterju, naj bi ugotovil, da gre za deželnoknežji fevd, zato je deželnega kneza prosil za fevdno podelitev novemu lastniku Arterju (ARS, AS 11, šk. 5, št. 57, Scheyer, prezentirano 11. 7. 1619). Adam Valvasor v prošnji za fevdno podelitev pojasnjuje, da leži posest pri Raki na Dolenjskem (natančno jo tudi opiše) in da jo je od Koprivca kupil z uveljavitvijo retraktne pravice kot najbližji sorodnik Scheyerjev (*negst befreinter deren von Schajer*) (prav tam, 15. 12. 1616).

¹¹¹ V štajersko imenjsko knjigo je bil Gromperk vpisan z imenjsko rento 36 funtov in pol, ki jo je imel Hans Aigl deloma v lasti in deloma v fevdu (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 122; StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 93). O Aiglih prim. tudi: Witting, *Steiermärkischer Adel*, stolpec 24; Schmutz, *Historisch-Topographisches Lexicon. Erster Theil*, str. 29.

¹¹² Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123. – Ime Sofijine matere Marte, rojene pl. Wildenstein, razkriva Schönlebnova Genealogija (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642). O tem, da je bila Sofija sestra Jurija Aigla, Marta pa žena Hansa Aigla, gl. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123, 127.

¹¹³ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123; StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 93, 331. – Jurij pl. Aigl z Gromperka, ki leta 1572 še ni imel otrok, je ženinim sorodnikom obljubil vrniti njeno doto, če bi umrla brez potomcev (ARS, AS 1063, št. 1634, 1572 II. 17., s. 1.).

¹¹⁴ Čas njenega rojstva je sicer mogoče določiti le okvirno. Njen ded Hans Aigl je bil leta 1534, sodeč po imenjski knjigi, še živ (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 93), leta 1542 pa je sorodnik dedove vdove Sigmund pl. Wildenstein izpričan kot varuh Aiglovih otrok (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 122). Nežin oče Jurij Scheyer je po svojem očetu Gašperju prevzel štajersko imenje leta 1561 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 329, 330) in bil februarja 1585 že pokojni (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, *Spisi različnih kranjskih družin*, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585), malo zatem pa je izpričan kot oče petih sinov (ARS, AS 1063, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Na starost sina Janeza kaže podatek v štajerski imenjski knjigi, da mu je oče leta 1580 izročil del imenja; drugi trije bratje so svoje deleže prenesli nase v letih 1590 in 1593, Adamu pa je mati Sofija prepustila pripadajoči del očetovega imenja leta 1587 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 329, 330), kar pomeni, da je tedaj še živela. Potrjeno je bila še živa in varuhinja treh mlajših sinov (*drejßen Jüngerer Sunen*) Adama, Abrahama in Gašperja, ko je leta 1585 sklenila zamenjalno pogodbo z Erazmom Raumschüsslom s Šeneka in Šaleka (ARS, AS 1063, št. 1731, 1585 IV. 19., s. 1.), ter naslednje leto, ko je sinu Adamu darovala 2000 goldinarjev (prav tam, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.).

¹¹⁵ Ni naključje, da je bil 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu med sopodpisniki oporoke Janeza Krstnika Valvasorja tudi Franc pl. Scheyer s Soteske (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–I, 2. 8. 1581). Bil je bratranec Nežinega očeta Jurija z Ekenštajna in je s štajerskimi Scheyerji potrjeno ohranjal stike tudi po bratrančevi smrti. O sorodstvenih razmerjih Scheyerjev: ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642. – Jurijev sin Abraham s Širja in Ekenštajna je 24. februarja 1585 v Ljubljani skupaj s svojo ovdovelo materjo Sofijo naslovil prošnjo na Franca s Soteske, da bi sopodpisal in sopečatil njegovo poročno pismo (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, *Spisi različnih kranjskih družin*, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585).

ostati v deželi. Do predpusta naslednjega leta 1582 bi zmogli posredniki že zlahka urediti vse potrebno za poroko z Nežo in tudi to, da je Hieronim lahko odpeljal ženo na svoj novi dom na Mediji.

Najverjetneje ne bomo nikoli vedeli, **koliko otrok se je rodilo Hieronimu in Neži**. Poznamo tiste štiri, ki so odrasli, dve hčerki in dva sinova. Najstarejša med preživeli in bržčas sploh med vsemi sorojenci je bila *Lukrecija* (* ok. 1583) (H–II–1), ki se je pozno jeseni 1603 poročila z Matijem Posarelom.¹¹⁶ Nekaj mlajša *Sofija* (* ok. 1585) (H–II–2) se je najpozneje spomladi 1606 omožila z Adamom pl. Apfaltrerjem.¹¹⁷ Skoraj gotovo je bila rojena pred bratom *Adamom* (H–II–3), čigar rojstvo postavljamo v čas okoli leta 1592; leta 1605 je namreč na jezuitski gimnaziji v Gradcu obiskoval tretji razred oziroma drugi gramatikalni razred.¹¹⁸ Najmlajši Valvasorjev odrasli otrok je bil polihistorjev oče *Jernej* (H–II–4), za katerega najdemo v literaturi letnico rojstva 1596,¹¹⁹ zelo sprejemljivo glede na podatek, da je Jernej leta 1610 izpričan v sintaktičnem, tj. četrtem razredu graške jezuitske gimnazije.¹²⁰ Bil je torej kakšna štiri leta mlajši od Adama in se je tako kot brat zgodaj oženil. Adam je leta 1611 vzel za ženo Sidonijo pl. Gusič, Jernej pa je prvič stopil pred oltar leta 1617, in sicer z Marijo Elizabeto pl. Dornberg.¹²¹ Vsi štirje odrasli otroci Hieronima in Neže Valvasor so se torej poročili mladi, gotovo tudi zaradi zgodnje očetove smrti, in vsi že po priznanju Hieronimovega plemiškega stanu ter podelitvi kranjskega deželanstva (1602).¹²²

Zdaj ni o starostnem zaporedju obeh Hieronimovih sinov nobenega dvoma več, potem ko je še pred nedavnim veljalo, da je bil Jernej starejši brat, Adam pa mlajši.¹²³ Takšno zaporedje je morda zavestno nakazal Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi*, ko je svojega očeta umestil na levo in strica na desno.¹²⁴ Witting (1894) in za njim Radics (1910) sta Jernejevo rodbinsko vejo temu ustrezno označila kot starejšo in Adamovo kot mlajšo.¹²⁵ Tudi Reisp je imel Jerneja za prvorojenca in začetnika

¹¹⁶ Poročno pismo (*Hejratbrieff*) z datumom 16. november 1603 je v registru navedeno v zapuščinskem inventarju njenega sina Janeza Jurija Posarela (ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31) in v inventarju vnuka Janeza Herbarda Posarela; v zadnjem sta edinokrat zapisani tudi imeni Lukrecijinih staršev (prav tam, šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 9). Poročni dogovor (*Heiratspact*) je bil sklenjen pol leta prej, 17. aprila 1603, kar je vidno iz regesta v zapuščinskem inventarju Lukrecijinega brata Adama Valvasorja (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 30/Nr. 111). Iz tega vira je Radics sploh izvedel za Lukrecijin obstoj (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VI Lukrecija), objavil pa napačen datum poroke, 17. marec (Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

¹¹⁷ O tem priča regest odpovednega pisma Sofije Apfaltrer, rojene Valvasor, z datumom 15. maj 1606, naveden v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 108).

¹¹⁸ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 30: *Adamus Valuasor, Carniolus, Nobilis, Golnekb* (prvotno *Wauisor*, nato popravljen).

¹¹⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 343.

¹²⁰ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 39: *Bartholomaeus Valuasor De Gollneg, Nob., Carniolus*.

¹²¹ Adamov poročni dogovor z datumom 9. junij 1611 je znan iz regesta v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 96), medtem ko poznamo prepis Jernejeve poročne pogodbe (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617).

¹²² O deželanstvu gl. op. 172.

¹²³ Vdova Neža v inventarju delitve zapuščine Hieronima Valvasorja nekajkrat Jerneja tudi izrecno označuje kot svojega mlajšega sina in kot še nedoletnega (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/ [7.] 1. 1613).

¹²⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹²⁵ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143, 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 19 (Jernej je označen kot prvorojenec). – Nenavadno je, da Radics ni prepoznal Adama kot starejšega, saj je imel v rokah graško univerzitetno matriko in je objavil podatek o Jernejevem šolanju leta 1610 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 24). Poleg tega je poznal tudi fevdni pismi iz leta 1603 – navaja ju sicer kot eno pismo (prav tam, str. 24) – v katerih je Adam obkraj naveden pred Jernejem (ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603).

starejše rodbinske linije (1982, 1983),¹²⁶ a je pozneje (2005) ugotavljal, da nekatera dejstva govorijo proti temu in da prepričanje o Jerneju kot starejšem bratu morda sloni na uveljavljeni navadi, da podeduje rodbinsko posest najstarejši. Drugi argument naj bi bilo Adamovo ime, že po Svetem pismu pridržano ali namenjeno prvemu potomcu, zato bi bilo po Reispu primernejše govoriti preprosto o Jernejevi in Adamovi liniji brez oznak starejša in mlajša, verjetnejše pa se mu je zdelo njuno obrnjeno zaporedje.¹²⁷

Pomuditi se kaže pri krstnih imenih Hieronimovih otrok. Adam je res ime za prvorojenca, še posebej radi pa so ga uporabljali protestanti.¹²⁸ Tako kot ime Eva za deklice je ime svetopisemskega prvega človeka tudi neke vrste zaščita, da otrok ne bi umrl. Morda je prišlo v Valvasorjevi družini pred Adamom na svet že več dečkov, ki niso preživel, zato je slednjič padla odločitev, da naslednjega sina imenujejo Adam. Hieronim si je tem bolj prizadeval za preživelega moškega potomca, ker mu je ta po določenih dobrotnikove oporoke iz leta 1581 prinašal dodatnih 10.000 renskih goldinarjev dediščine. Sina, ki ni umrl v otroštvu, je dobil razmeroma pozno, šele po kakšnih osmih ali celo desetih letih zakona. Pozornost pritegneta tudi imeni obeh hčerk. Ime prve, Lukrecija, je tipično italijansko, vendar v kranjskem plemiškem okolju ni bilo tako tuje,¹²⁹ medtem ko se je tako kot Sofija imenovala že njena štajerska babica Sofija Scheyer, rojena Aigl. Ni izključeno, da je Hieronim prvo hčerko imenoval po svoji materi in je druga hči temu ustrezno dobila ime po tašči. Za Jerneja zagotovo vemo, da se ni imenoval po očetu svoje matere Juriju, zgolj ugibamo pa lahko, ali je bil soimenjak italijanskega deda.

Hieronim Valvasor se je torej na Kranjskem pridružil vrsti zemljiških gospodov in se, kot bomo videli, preizkusil tudi v podjetništvu. Ni pa avtomatično nasledil plemiškega naslova in deželanstva svojega dobrotnika in rojaka Janeza Krstnika. Tako ga je čakala še **dolga pot do polnopravne vključitve med kranjske plemiče in deželane**.

V znanih virih ga po prvi omembi v dobrotnikovi oporoki (1581) srečamo slabi dve leti pozneje, leta 1583, v sodnih protokolih kranjskega vicedoma. Protokoli so tudi sicer več kot pomenljivi. V letih 1583 in 1584 so novega medijskega gospoda drug za drugim tožili štirje njegovi podložniki, ker jih je kljub zagotovljenim pravicam odslovil s posesti in si dovolil še drugačno samovoljo. Sodišče je v vseh primerih dalo prav kmečkim tožnikom, kar kaže Hieronima Valvasorja v vse prej kot svetli luči. Nekdanji »služabnik«, ki je medtem postal zemljiški gospod, se je vedel samopašno, povsem v slogu jare gospode. Pri prvi tožbi je celo izpodbijal pristojnost vicedomskega sodišča, in sicer s trditvijo, da »kot plemič in deželan uživa enake svoboščine kot drugi gospodje in deželani v deželi«, kar bi pomenilo, da je podsoden ograjnemu sodišču.¹³⁰ Ker vicedomskemu sodišču ni bilo znano, da bi bil

¹²⁶ Reisp, Valvasor (Vavas(s)or, Vavis(s)or ipd.), str. 344; isti, *Kranjski polihistor*, str. 55.

¹²⁷ Reisp, Novejša spoznanja, str. 10.

¹²⁸ Gottschald, *Deutsche Namenkunde*, str. 140.

¹²⁹ Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*.

¹³⁰ Vicedomsko sodišče je 7. maja 1583 obravnavalo tožbo Jurija Vozla zoper Hieronima Valvasorja, ker je hotel svojega podložnika odsloviti z zakupne hube, ki so jo od pokojnega Bernardina barona Herbersteina (torej pred letom 1570, ko je Janez Krstnik Valvasor kupil Herbersteinovo imenje od Jurija barona Herbersteina) zase in za svoje dediče kupili starši Vozlove pokojne žene; čeprav je ta imela iz dveh zakonov devet živih otrok, je Hieronim zahteval, naj hubo zapusti (ARS, AS 1, šk. 373, vicedomska zaslivanja 1582–1584, pag. 280–281). Istega dne je prišla na vrsto tožba podložnice Maruše Sajovic, ki ji je Valvasor prav tako hotel vzeti hubo. To je leta 1572 kot kupnopravno od Leopolda Raumschüssla (tedanjega lastnika Medije) kupil njen pokojni mož zase in za sina, ki pa še živi (pag. 281–282). Leto pozneje, 2. maja 1584, je vicedom razsojal o tem, da je Valvasor pol leta prej brez razloga vrgel v ječo sina vdove Marjete Lazar, njo in njene sinove pa hotel spoditi z zakupne hube (pag. 519–520). Četrta, zadnji primer ima datum 21. junij 1584. Hieronim je Uršulo Pregel, vnovič omoženo vdovo s šestimi otroki, odslovil z zakupne hube, ki jo je prejela od pokojnega Janeza Krstnika Valvasorja (torej leta 1580 ali 1581), vzela njenim otrokom nekaj glav živine, na hubi pa pustil njenega sedanjega moža, ki naj bi sicer vse zapravljal in zavozil (pag. 570–571). – Na prvo pojavitev Hieronima Valvasorja

Valvasor plemič in sprejet med deželane, je to vprašanje preneslo na naslednje zaslišanje, na katerem naj bi toženi predložil svoje »plemiške svoboščine« in dokazal, da je res postal deželan.¹³¹ Zgodba seveda ni doživela epiloga, Hieronima Valvasorja pa so njegovi podložniki še naprej tožili pri vicedomu, tako ponovno že naslednje leto 1584.¹³² Toda zdi se, da se je do devetdesetih let, iz katerih imamo spet ohranjene protokole, kot zemljiški gospod vendarle nekoliko unesel.¹³³

V letih 1583 in 1584 se je torej Hieronim nesporno zadrževal na Mediji in jo sam upravljal, saj se podložniki niso pritoževali nad njegovim morebitnim upraviteljem, temveč nad njim. Morda mu Mosconi in sodna oblast tedaj še niso priznavali polnih lastniških pravic do podedovane posesti, ampak so kot izvršitelji oporoke Janeza Krstnika počakali, da je varovanec njihovega strica za to resnično izpolnil vse pogoje. Tako bi ob pomanjkanju drugih podatkov lahko sodili na podlagi kranjske imenjske knjige. Hieronima so namreč vpisali vanjo šele leta 1596, a ne kot lastnika Medije in Herbersteinovega imenja, ki ju je podedoval po Janezu Krstniku, ampak je šlo za vpis manjšega imenja z rento dobrih devetih goldinarjev. Kupil ga je od ženinega brata Gašperja pl. Scheyerja, ta pa malo prej pridobil od Franca Wagna.¹³⁴ Šele leta 1604, že po Hieronimovi smrti, so njegovim dedičem pripisali »Herbersteinovo in medijsko imenje pokojnega gospoda Janeza Krstnika Valvasorja, ki ju je pridobil gospod Hieronim Valvasor«, in sicer dobrih 87 goldinarjev, s čimer se je njegova imenjska renta povečala na zavidljivih 96 goldinarjev in pol.¹³⁵ Takrat so bili vsi pogoji in želje iz oporoke Janeza Krstnika (1581) res že izpol-

v protokolih je že leta 1863 mimogrede opozoril A. Dimitz, ker se mu je zdela zanimiva omemba Valvasorjevega spornega plemiškega stanu in deželanstva. Prvo Valvasorjevo sodno zadevo je vključil v objavo »zgodovinskih primerov« iz vicedomskih sodnih protokolov in z razprtim tiskom poudaril vprašanje njegovega plemiškega stanu in deželanstva (Dimitz, *Geschichtliches*, str. 6–7). Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 16.

¹³¹ »Weil Vauisor fürgibt, das Er als ein Adels Person vnd mit Landtman, der Landtsfreyhait so wol als andere Herren vnd Landtleut Zu genüessen habe, das Gericht aber vmb dises das er ein Adels Person vnd angenommener Landtman were, khein wissen hat, demnach werde dise sachen in die Nächsten verhör, Zu welchen Er Vauisor sein Adelsfreyhait, auch dises das er ein angenommener mit Landtman seÿe fürbringen solle, angestellt« (ARS, AS I, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 281; prim. Dimitz, *Geschichtliches*, str. 6–7).

¹³² Gl. op. 130.

¹³³ Naslednji vicedomski protokoli so ohranjeni za obdobje 1591–1596 (ARS, AS I, šk. 374, vicedomska zaslišanja 1591–1596). V tem času, v letih 1593 in 1594, je Valvasorja tožil podložnik Gregor Omislej, in sicer zaradi polovične kupnopravne hube, ki naj bi mu jo Valvasor vzel z izgovorom, da jo bo uporabljal kot pristavo, potem pa jo je prodal drugemu. Sodišče je tokrat, tako kot že leta 1590, razsodilo v Valvasorjev prid (pag. 164, 214, 310, 453). V protokolih ograjnega sodišča, ohranjenih samo za kratko obdobje 1593–1595, nastopa Valvasor zgolj kot tožnik zoper svoja soseda, lastnika gospostev Gamberk in Lebek (ARS, AS 306, knj. 10, protokoli 1593–1595, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595).

¹³⁴ Imenjska renta je znašala 9 goldinarjev in 14 krajcarjev (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123). Način pridobitve je razviden pri Gašperju pl. Scheyerju, od katerega so imenje prepisali Valvasorju (fol. 57v). O kupoprodaji govori tudi regest v zapuščinskem inventarju Hieronimovega sina Adama; pogodba je bila sklenjena 26. februarja 1596 na Mediji (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 73). Kaj se je pozneje zgodilo s Scheyerjevim imenjem ni znano. Ni rečeno, da je bila posest leta 1619 ob nastavitvi nove imenjske knjige del posesti sina Adama Valvasorja, tudi zato večje od posesti mlajšega sina Jerneja (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v). – Gašper pl. Scheyer, gospodar na Ekenštajnu pri Velenju, ni bil brat Nežinega očeta Jurija, kot zmotno navaja Schönleben (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 642), temveč njegov sin. Ker je v imenjski knjigi naveden kot »Caspar von Scheÿer zu Scheÿer vnd Egkhenstein«, se je Radicsu zapisala netočnost, da je Hieronim Valvasor od njega kupil imenje Erkenštajn (*Gült Erkenstein*), pri čemer je zavajajoč tudi citat uporabljenega vira: »Gültbuch von Krain 1500, fol. 57b« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 16, op. 30). Gl. tudi op. 161.

¹³⁵ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123: »1604 Ist den Erben Von weilendt Herrn Johann Babtista Vauisors seeligen gült, die durch Ime Herrn Jeronime Vauasor Verschaffte Herbersteinerische vndt Gallneggerische gült mit 87 fl 22 kr 2 den vermög gefertigten Aufsandt Zuegeschriben«. – Skupna višina imenjske rente je zdaj znašala 96 goldinarjev, 36 krajcarjev in 2 pfeniga. Pripis dobrih 87 goldinarjev skoraj natanko ustreza seštevku obeh imenjskih rent Janeza Krstnika Valvasorja: Herbersteinove v višini 66 goldinarjev, 49 krajcarjev in 2 pfenigov, vpisane leta 1572 (fol. 36v),

njeni. Hieronim je namreč do smrti ostal v deželi in zapustil dva sinova, kar mu je po zaščitnikovi zadnji volji prinašalo še dodatnih 10.000 renskih goldinarjev. Malo pred vpisom v imenjsko knjigo je nadvojvoda Ferdinand 17. aprila 1603 podelil Medijo v fevd Hieronimovemu svaku Gašperju pl. Scheyerju kot namestniku mladoletnih sinov Adama in Jerneja.¹³⁶ Še za življenja je Hieronim dobil tudi glavnino obljubljenega denarja. Z Inocencem Mosconom, enim od dedičev in nečakov Janeza Krstnika Valvasorja, se je sicer pogodil za izplačilo samo 7000 goldinarjev namesto desetih tisočakov in Moscon mu jih je skoraj 6000 tudi izplačal. Ko pa je hotel Moscon leta 1613 preostanek izročiti vdovi Neži, se ta s tem ni hotela zadovoljiti. Denar je zato deponiral pri kranjskem ogradnem sodišču, ki je Nežo in pravnega zastopnika njenega mlajšega sina Jerneja pozvalo, naj ga dvigneta.¹³⁷

Glavni vir preživljanja in statusni simbol Hieronima Valvasorja je bil **grad Medija**, ki je postal »matični grad« kranjskih Valvasorjev, pozneje zgrajena kapela ob njem pa zadnje počivališče več deset članov rodbine, ne glede, ali so tu živeli ali ne. Medija jih je skratka simbolno povezovala in njeno ime so imeli Valvasorji v svojem plemiškem predikatu vedno na prvem mestu: »Valvasor zu Galleneck«. Grad oziroma dvorec leži v dolini istoimenskega potoka, ki se slabih deset kilometrov jugovzhodno od gradu pod Zagorjem izliva v Savo. Valvasorjeva *Slava* navaja njegovo lego pet milj od Ljubljane na Zgornjem Kranjskem (Gorenjskem), sicer v dolini, a na majhni vzpetini med visokimi hribi, zaradi katerih nima razgleda, so pa hribi polni zelenega drevja, ki osvežuje oči. Izvor nemškega imena *Gallneck*, poprej *Galleneck*, je bil kranjskemu polihistorju neznan, a je pravilno domneval, da se grad imenuje po gospodih Gallih, ki jim je nekoč pripadal. Precej na široko se je razpisal o slovenskem imenu gradu (*Mudia*) in ga povezoval z neprijetno, težavno in dolgočasno potjo, ki vodi do njega, saj popotnika na poti ne ovirajo samo hribi, ampak mora, iz katere koli smeri prihaja, pogosto prečkati vodo, to pa ob hudem deževju celo s konjem ni mogoče. O lastnikih Medije pred dedom Hieronimom (tega previdno ni imenoval ded) je Valvasor vedel malo. »Gospod« Martin (*Mört*) Gall naj bi jo leta 1556 prodal »gospodu« Leopoldu Raumschüsslu s Šeneka, kmalu zatem naj bi jo od njega pridobil »neki gospod pl. Herberstein«, od tega okoli leta 1562 kupil Janez Krstnik Valvasor in po njegovi smrti podedoval Hieronim. Iz opisa lahko še razberemo, da stojita tik pred gradom lep konjski hlev in nad njim žitna kašča. Hlev je dal zgraditi šele polihistorjev oče Jernej, in sicer skupaj s precej veliko kapelo in tistim delom gradu, ki je tik ob njej.¹³⁸

Glede na tako rekoč »kulturni pomen« Medije za celotni Valvasorjev rod si ta rodbinski »matični grad« izjemoma zasluži natančnejšo obravnavo. Dvorec, od katerega stojijo danes le ruševine, je bil v jedru še srednjeveškega izvora. Sodil je k stari gamberško-gallenberški posesti in bil potemtakem v posesti gospodov Gallov, po katerih je dobil tudi svoje nemško ime.¹³⁹ Tudi danes ne vemo veliko o njegovih lastnikih pred Martinom Gallom, ki je izviral iz rodbinske veje Gallov pl. Gallensteinov.

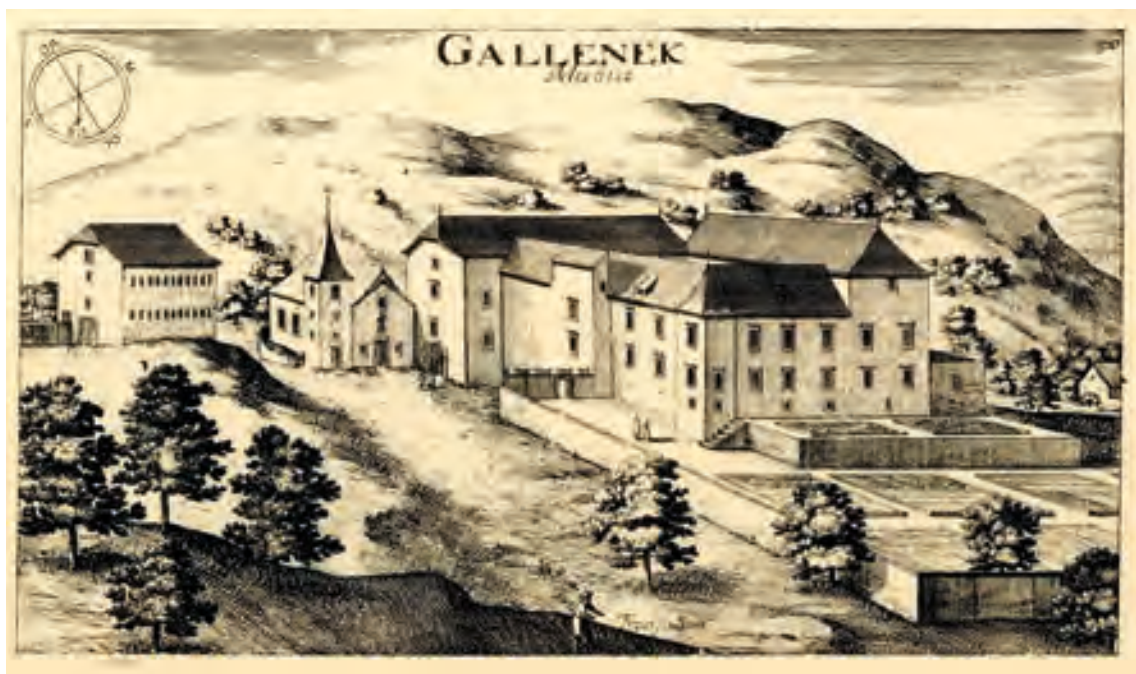
in Raumschüsslove medijske v višini 21 goldinarjev, pripisane Janezu Krstniku leta 1581 (fol. 100); razlika znaša pičlih 27 krajcarjev.

¹³⁶ ARS, AS 1063, št. 3081, 1603 IV. 17., Gradec; prav tam, št. 3082, 1603 IV. 17., Gradec. Regesta obeh fevdnih pism je že leta 1861 objavil T. Elze, *Urkunden-Regesten*, str. 62. – ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

¹³⁷ Inocenc Moscon je ostal Valvasorjem dolžan še 1094 goldinarjev in 37 krajcarjev. Leta 1613 je pred dvorno pravdo tožil vdovo Nežo Valvasor, ker denarja ni hotela sprejeti, sodišče pa je pristalo, da ga Moscon pri njem deponira. Protokoli ogradnega sodišča povzemajo Mosconove besede, da je bil Hieronim Valvasor služabnik (*Diener*) gospoda Janeza Krstnika in da mu je ta volil 10.000 goldinarjev ob določenih pogojih (*mit gewissen Conditionen*) (ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613).

¹³⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 163–165.

¹³⁹ Prim. Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 99.

Valvasorjev »matični grad« Medija po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 30).

V kranjski imenjski knjigi 1546–1618 je kot posestnik imenja, ki je bilo prej v rokah vdove Matija Malingerja, naveden z rento okoli 31 goldinarjev in pol. V to posest tedaj še ni spadal medijski dvorec, ki je pozneje prešel na Martina z druge veje Gallov. Skoraj še enkrat toliko, slabih 24 goldinarjev, so Martinovi imenjski renti leta 1553 pripisali od dedičev Ludvika pl. Galla s Knežije (*zu Graffenbeg*), in sicer izrecno za posest na Mediji (*die guetter zw Medey*). Od združenega imenja so nato manjši del, manj kot sedem goldinarjev, leta 1556 resnično odpisali Leopoldu pl. Raumschüsslu.¹⁴⁰ Kupoprodajna pogodba med Gallom in Raumschüsslom, sklenjena navedenega leta, razkriva, da je šlo za posest Gallovih pokojnih »bratrancev« (*Vettern*) Ludvika in Aleksandra, in sicer za dvorec Medija v lebeškem deželskem sodišču s pritiklinami in petimi bližnjimi hubami; dvorec tedaj še ni imenovan Galleneck, temveč s slovenskim imenom (*Edelmannß Sitz Müdey*).¹⁴¹ Četrto stoletja pozneje, leta 1581, so v imenjski

¹⁴⁰ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 77v.

¹⁴¹ ARS, AS 1063, št. 1466, 1556 IV. 24., s. 1. – Še pred Gallovo prodajo Medije in petih hub Raumschüsslu je moral nastati urbar posesti dvorcev Knežija pri Litiji (*Gschloß Grafenweg*) in Medija (*Gschloß Modey*), ki je pomotoma postal ovitek oziroma začetek in konec svežnja zapuščinskih inventarjev novomeškega prošta Sebastjana Kolbecka, datiranih 19. oktobra 1557 (ARS, AS 309, šk. 49, fasc. XXVI, lit. K–2). Urbar, napisan na štirih listih brez naslova in imena lastnika, so pozneje datirali z datumom nastanka Kolbeckovega inventarja in strani veliko zatem paginirali, kot da so sestavni del Kolbeckovih inventarjev: popisane strani (urbar) so na začetku (pag. 3–9), nepopisane pa na koncu pole (pag. 67–70), ki oklepa štiri po vsebini enake inventarje (pag. 11–66). Urbar se je med Kolbeckovimi inventarji zagotovo znašel zato, ker je bil gospodar Knežije in Medije Martin Gall pl. Gallenstein eden od dveh inventurnih komisarjev proštove zapuščine (pag. 22). V tistem delu kratkega urbarja, ki obravnava posest Medije, so zajeti podložniki v dvanajstih okoliških zaselkih. Pet od skupno 13 hub in pol najdemo – poleg gradu s pritiklinami – tudi v Gallovi prodajni pogodbi Raumschüsslu iz leta 1556 (gl. v isti opombi zgoraj), pri čemer so identična štiri od šestih

Medija na razglednici,
odposlani leta 1916
(zbirka Milana Škrabca).

Ruševine Medije danes
(foto B. Golec, marec
2014).

knjigi prepisali z Raumschüssla na Janeza Krstnika Valvasorja 21 goldinarjev imenjske rente, torej trikrat toliko, kot je Raumschüssl pridobil od Galla.¹⁴²

imen na njih naseljenih podložnikov. Urbar lahko torej okvirno postavimo v čas okoli leta 1550, ko so bili Galli potrjeno gospodarji obeh dvorcev, Knežije in Medije. Valvasor namreč navaja, da so imeli Knežijo »dolgo časa«, in sicer potem, ko je z izumrtjem Celjskih (1456) pripadla Habsburžanom (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 222), Martin Gall pl. Gallenstein pa je kot lastnik omenjen v listini iz leta 1568 (prim. Smole, *Graščine*, str. 220). M. Smole, ki Galle sicer navaja kot lastnike obeh posesti (prav tam, str. 220, 285), teh dejstev ni povezala v smiselno celoto niti ni opazila, da ni urbar v nikakršni zvezi s Kolbeckovo zapuščino. Tudi v imenu dvorca »Modey« ni prepoznala Medije, ampak ga je imela za Kolbeckovo posest na neznani lokaciji (str. 297). Da gre za Medijo, me je prijazno opozoril poznavalec novomeškega kapiteljskega arhiva mag. France Baraga, analiza zapuščinskega inventarja prošta Kolbecka pa me je nato privedla do zgornjih ugotovitev o zmotni uvrstitvi urbarja Knežije in Medije v proštov inventar.

¹⁴² ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 100. – Medijski urbar iz leta 1580, nastal ob Raumschüsslovem prenosu gradu in posesti na Valvasorja, navaja poleg druge posesti vseh pet hub, ki jih najdemo v prodajni pogodbi iz leta 1556 (ARS, AS 1063, št. 1466, 1556 IV. 24., s. 1.; AS 1074, I/29u, urbar Medija 1580).

Medijski dvorec je bil v času gospodarjev Valvasorjev razgibana, na povsem nepravilnem tlorisu pozidana stavba ali bolje stavbni sestav, ki je že na prvi pogled razodeval svoj heterogeni izvor. Njegovo staro jedro je oblikovala pravokotna grajska stavba z merami okoli 9 x 18,6 metra, pozidana na regularnem tlorisu v severnem delu grajske zasnove. Že od začetka je imela dve nadstropji in se v tej obliki pokaže kot dvor – stolp, ki pa se v srednjeveških virih izrecno ne omenja. V ta čas ga postavljata zazidano okence z gotsko prirezanimi robovi in portal v pritličnih ostankih ene od nekdanjih notranjih predelnih sten. Oznako srednjeveški gre sicer v tem primeru jemati s pridržki. Na vrhu stavbe pod nekdanjim napuščem so namreč vidni ostanki pozneje zazidanih lin, te pa postavljajo nastanek dvora šele v čas protiturških bojev, saj dvori v zgodnejših srednjeveških obdobjih niso imeli utrdbenih sestavin. Ponuja se le razlaga, da so cine na stavbi sekundarne. Do srede 17. stoletja se je sprva skromni dvor razrasel v razsežen dvorec. V času renesanse, enkrat ob koncu 16. stoletja, so ob srednjeveškem dvoru v višini dveh nadstropij pozidali južni in zahodni stanovanjski trakt z za tisti čas značilnim, poprek postavljenim, do tal segajočim in enako visokim vogalnim stolpičem na jugozahodu, kjer sta se nova trakta pravokotno staknila in tako izoblikovala vsaj s treh strani obdano, morda pa tudi z zidom zaprto notranje dvorišče.¹⁴³ Ker je Janez Krstnik Valvasor bival na Šrajbarskem turnu in je umrl že poldrugo leto po nakupu Medije (1580),¹⁴⁴ omenjene prezidave skoraj gotovo niso iz njegovega časa, ampak segajo veliko verjetneje v dvajsetletno obdobje Hieronima Valvasorja, kolikor niso še iz let 1556–1580, ko je na Mediji gospodaril Leopold pl. Raumschüssl.¹⁴⁵

Čeravno lastništvo gospodov Gallov ni najbolje dokumentirano z viri, priča o njem že samo nemško ime gradu. Niso pa povsem točne navedbe v *Slavi*, kako in kdaj je Medija prešla na Janeza Krstnika Valvasorja. V njih je namreč združil dve posestni pridobitvi prvega kranjskega Valvasorja, ki ju ta ločeno navaja v svoji oporoki kot volilo Hieronimu: prva je grad Medija z vsemi pritliklinami, druga pa Herbersteinovo imenje.¹⁴⁶ Kot priča uvod najstarejšega ohranjenega urbarja za Medijo, nastalega ob izročitvi posesti Janezu Krstniku Valvasorju 24. aprila 1580, je ta kupil grad in posest neposredno od izročitelja urbarja Leopolda Raumschüssla z Belneka (*zu Wildeneckb*).¹⁴⁷ Medija je torej prišla v roke Janeza Krstnika vsega poldrugo leto pred njegovo smrtjo – v tem letu (1581) je bila, kot smo videli, na njegovo ime prepisana v imenjski knjigi¹⁴⁸ – in ne že okoli dvajset let prej (1562), kot je zapisal Janez Vajkard. Nepravilen je tudi podatek o »nekem gospodu pl. Herbersteinu«, domnevem lastniku med Gallom in Janezom Krstnikom Valvasorjem. V resnici je Valvasor od Herbersteina že leta 1570, deset let pred pridobitvijo Medije, kupil drugo posest, ki jo v oporoki imenuje Herbersteinovo imenje. V zapuščinskem inventarju Hieronimovega sina Adama (H-II-3) iz leta 1625 je namreč navedeno kupno pismo, ki ga je Jurij baron Herberstein 30. novembra 1570 v Gradcu izstavil Janezu Krstniku

¹⁴³ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 100–103. – Po Stoparju se ponuja misel, da se je notranje dvorišče izoblikovalo že kmalu po letu 1562, ko naj bi Medijo prevzel Janez Krstnik Valvasor (prav tam, str. 103), a je prezrl pravilno ugotovitev Majde Smole, da je prvi kranjski Valvasor postal lastnik šele leta 1580 (Smole, *Graščine*, str. 286).

¹⁴⁴ O času pridobitve Medije gl. op. 147.

¹⁴⁵ O času Raumschüsslovega gospodarjenja gl. op. 141 in 147.

¹⁴⁶ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581 (v latinščini); StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2 (v nemščini). Prim. objavo 11. členu oporoke v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 260–261.

¹⁴⁷ ARS, AS 1074, I/290, urbar Medija 1580, fol. 1. – Isti urbar ali morda eden od izvodov je bil 45 let pozneje popisán v zapuščini Hieronimovega vnuka Adama (H-II-3) v Ljubljani (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 19/Nr. 68). Na ta regist se sklicuje Smole, *Graščine*, str. 286. – Isti datum kupne pogodbe za Medijo navaja tudi zapuščinski inventar Adama Valvasorja (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 72).

¹⁴⁸ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 100. – Imenjska knjiga razkriva samo odpis imenjske rente z Raumschüssla na Valvasorja, ne najdemo pa v njej mesta, kamor so novo Valvasorjevo imenjsko rento 21 goldinarjev vpisali.

Valvasorju, njegova vsebina pa so podložniki in posest v deželskem sodišču Lebek pri Vačah (*in Lubeckbner gericht gelegen*).¹⁴⁹ Območje lebeškega sodišča se je končalo tik pred pragom medijskega gradu, medtem ko je bil sam grad že na območju gamberskega sodišča.¹⁵⁰ Dve leti pozneje (1572) je nadvojvoda Karel za isto posest izdal Valvasorju fevdno pismo (*etlicher Herbersteinerischer guetter wegen*),¹⁵¹ v kranjsko imenjsko knjigo pa so zavedli prepis imenjske rente, ki je znašala kar blizu 67 goldinarjev.¹⁵² Medtem ko poznamo Medijino posest že iz omenjenega urbarja iz leta 1580, razkriva podložnike Herbersteinovega imenja fevdno pismo, izdano leta 1603 Gašperju pl. Scheyerju kot (nadomestnemu) fevdniku za fevda Hieronimovih mladoletnih sinov Adama in Jerneja.¹⁵³ Medijski del se je v vmesnih 23 letih nekoliko povečal, in sicer za šest bližnjih hub in dva oštata, ne vemo pa, kaj se je medtem dogajalo s Herbersteinovim imenjem. Grad Medija je bil kot nalašč za upravljanje kupljenega imenja, katerega podložniki so bili leta 1603 raztreseni na razmeroma majhnem ozemlju zahodno od njega, medtem ko se je matična podložniška posest Medije nahajala v zaselkih v neposredni bližini gradu. Medijski grad ni imel deželskosodnih pravic, ampak le patrimonialno sodstvo nad lastnimi podložniki, od dominikalne posesti pa dve polji pod gradom in nad njim, ribolovno pravico na krajšem odseku potoka Medija (od brvi pod gradom do zaselka Briše), nad gradom gozd do vrha Kala in čez do hube Pogled, takoj na drugi strani omenjenega potoka pa celoten hrib s hubo na Topolovcu.¹⁵⁴ Ko je ostareli Janez Krstnik Valvasor leta 1570 kupoval Herbersteinovo imenje, sestavljeno iz samih hub in brez upravnega središča, je šlo gotovo le za naložbo ali nadomestilo za kakšno izterjavo. Nasprotno je bil nakup medijskega gradu deset let pozneje vsekakor premišljeno dejanje z namenom zaokrožiti že pridobljeno. Mediji je Janez Krstnik namenil vlogo »izvornega gradu« novega Valvasorjevega rodu, katerega začetnik bo postal njegov »služabnik« in varovanec Hieronim. Tu bi se Hieronimova rodbina lahko precej brezskrbno preživljala z znatno imenjsko rento. Kot pokaže primerjava med medijskim urbarjem (1580) in fevdnim pismom (1603), je Hieronim matično grajsko posest medtem povečal z desetih hub in dveh oštatav za več kot polovico – na šestnajst hub in pet oštatav. Neprimerno obsežnejša nekdanja Herbersteinova posest, v času Hieronimovega gospodarjenja morda prav tako povečana, pa je leta 1603 obsegala 36 hub. Ko so torej obe imenji, medijsko in Herbersteinovo, naslednje leto vpisali v kranjsko imenjsko knjigo, jima je skupno pripadalo 52 hub, pet oštatav in dominikalna zemlja okoli medijskega gradu, kar je znašalo dobrih 87 goldinarjev

¹⁴⁹ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 23/Nr. 84. – Isti zapuščinski inventar navaja med listinami pokojnega Adama Valvasorja tudi pergamentni urbar posesti Jurija barona Herbersteina za posest v lebeškem deželskem sodišču, datiran v Gradcu na dan prodaje 30. novembra 1570 (prav tam, pag. 24/Nr. 90); urbarja danes ni v evidenci.

¹⁵⁰ *Historischer Atlas*, Bl. 32.

¹⁵¹ Fevdno pismo je bilo izdano 16. maja 1572 v Gradcu (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 19/Nr. 70).

¹⁵² ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 36v. – Imenjska renta, v celoti prepisana na Valvasorja, se je glasila na vdovo in dediče Bernardina barona Herbersteina. V imenjski knjigi tako kot za odpisano Raumschüsslovo posest tudi za Herbersteinovo ni najti mesta prepisa na Valvasorjevo ime.

¹⁵³ Gašperju pl. Scheyerju je nadvojvoda Ferdinand 17. aprila 1603 izdal dve fevdni pismi, prvo za hubno posest, drugo pa za posest medijskega gradu, za katero je Scheyer predložil urbar Leopolda Raumschüssla (iz leta 1580), in za nekdanjo Herbersteinovo posest, o čemer priča v pismu sklicevanje na prejšnje fevdno pismo z dne 16. maja 1572 (ARS, AS 1063, št. 3081, 1603 IV. 17., Gradec; prav tam, št. 3082, 1603 IV. 17., Gradec; regesta obeh fevdnih pisem je že leta 1861 objavil T. Elze, *Urkunden-Regesten*, str. 62; ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603).

¹⁵⁴ Po urbarju iz leta 1580 (ARS, AS 1074, I/29u, urbar Medija 1580, fol. 1v–4v) in fevdnem pismu za medijsko posest (gl. op. 153).

imenjske rente. Pripisali so jo dotedanjim nekaj več kot 9 goldinarjem, ki so se nanašali na posest, kupljeno leta 1596 od Hieronimovega svaka Gašperja pl. Scheyerja.¹⁵⁵

A zemlja ni ostala edini, četudi je bila glavni vir preživljanja mlade Valvasorjeve družine. Hieronim Valvasor je moral imeti vsaj nekaj **podjetniškega duha** svojega nekdanjega gospodarja in dobrotnika Janeza Krstnika. Ni se namreč zadovoljil z vlogo brezdelnega zemljiškega gospoda, ki živi od podložniške rente in je priklenjen na svoj edini dvorec na precej odmaknjemem, skrajnem vzhodnem koncu Gorenjske, kjer teče čas počasi in kamor pridejo novice običajno šele z zamudo, pa čeprav Medija ni daleč od Trojan. Izpričane so namreč njegove poslovne zveze z Dolenjsko in Goriško, nekaj časa je bil gosposčinski oskrbnik, srečo pa je poskusil tudi z rudarjenjem.

Ne le Hieronim, ampak za njim tudi drugi Valvasorji so se z Medije ozirali proti staremu, mogočnemu gradu Gamberk, sedežu precej obsežnega deželno knežjega gospostva in deželskega sodišča, na katerega ozemlju je stala tudi njihova Medija. Podrobnosti spora zaradi Gamberka, v katerem se je Hieronim znašel z gamberškim zastavnim imetnikom Janezom Jakobom baronom Lambergom, ostajajo uganka, saj so edini vir o tem skopi zapisi v slabo ohranjenih protokolih kranjskega ograjnega sodišča iz let 1593 in 1594. Hieronim je želel Gamberk bodisi vzeti v zakup bodisi samo upravljati, a se, kot kaže, ni zgodilo ne eno ne drugo.¹⁵⁶

Nemara ga je prav spodleteli poskus z Gamberkom spodbudil, da poskusi srečo drugje, razmehoma daleč od Medije, na Goriškem. Spis pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu iz leta 1632 je razkril, da se je tedaj že 36 let, vse od leta 1596, vlekla pravda med družino Valvasor in dediči Janeza (Zuana) Danesa, tedanjega Hieronimovega pravnega zastopnika. Ker je izgubil pravdo z rihemberškim župnikom Matevžem Cotičem, na Danesovi posesti pa so opravili izvršbo, je Danesa po Hieronimovi smrti sprožil pravdo zoper njegovo vdovo Nežo. Vdova in otroci so tako izgubili posest v Sv. Križu (danes Vipavski Križ), še leta 1632 pa se je z Danesovimi dediči zavoljo tega pravdal Hieronimov sin Jernej (H-II-4), polihistorjev oče, in sicer v svojem imenu in v imenu otrok pokojnega brata Adama (H-II-3).¹⁵⁷ Pomenljiv je podatek, da je bil Hieronim leta 1596 oskrbnik kriškega gospostva (*Phlegger zu H. Creüz*), kar tudi pojasnjuje, zakaj je prejšnje leto v mestecu Sv. Križ kupil hišo.¹⁵⁸ Hieronim se je torej konec 16. stoletja potrjeno mudil v Sv. Križu, in sicer vsaj tri leta, raje še kakšno več, saj poznamo še dva regesta njegovih kupnih pogodb, nastalih jeseni 1598, prve datirane v Sv. Križu in druge v Rihemberku.¹⁵⁹ Ta do nedavnega neznani del Hieronimove življenjske poti, vloga oskrbnika kriškega

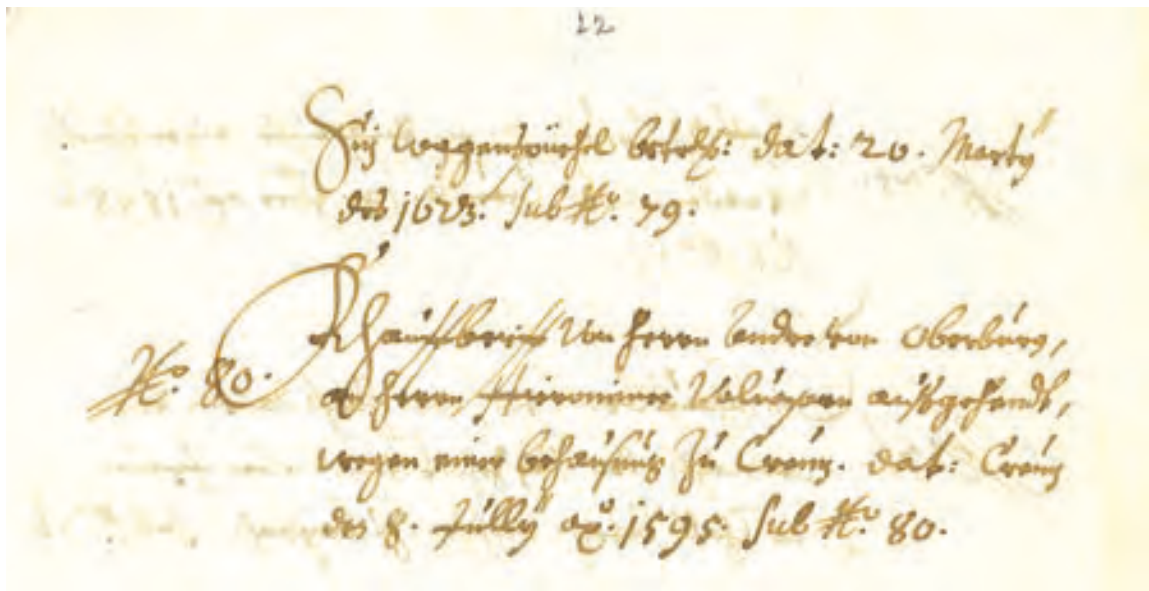
¹⁵⁵ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123.

¹⁵⁶ Vsaj od pomladi 1593 do jeseni 1594, bržčas pa že prej, se je Hieronim pravdal z Lambergom »zaradi prepustitve gospostva Gamberk« (*wegen Ausslassung der Herrschaft Gallenberg*), kar bi lahko pomenilo dvoje: da je šlo za zakup ali za navadno oskrbništvo. Glede na predmet Valvasorjeve tožbe – »zaradi izvršitve nekega dogovora« (*wegen Volzug einer abred*) – se zdi, da je Lamberg prelomil obljubo in Hieronim tako Gamberka sploh nikoli ni upravljal. Pravdo, v kateri je Hieronim apeliral, Lamberg pa se je izmikal predložitvi procesnih spisov, ki jih je sodišče nameravalo primerjati z Valvasorjevimi, je tožnik leta 1594 dobil, a je Lamberga še naslednje leto ločeno tožil »zaradi neke obljube« (*wegen eines Zusagens*) in nastale škode. ARS, AS 306, knj. 10, protokoli 1593–1595, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595.

¹⁵⁷ StLA, I. Ö. Regierung, Gut 1632–XII–29, 20. 12. 1632; prim. ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded.

¹⁵⁸ O tem govori regest kupoprodajnega pisma v zapuščinskem inventarju Hieronimovega starejšega sina Adama; pismo je 8. julija 1595 izdal Hieronimu Valvasorju Andrej pl. Oberburg »wegen einer behausung zu Creuz« (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 22/Nr. 80).

¹⁵⁹ Oba regesta najdemo v Adamovem zapuščinskem inventarju. Prvi govori o kupnem pismu, datiranem 1. novembra 1598 v Sv. Križu, ki ga je izstavil Križan (*wohnhaft zu Creuz*) Felicijan Leben za prodano lastniško brajdo (*aigentumb: Wraiden*), ni pa navedena druga pogodbena stranka, skoraj brez dvoma Hieronim Valvasor (ARS, AS 309, šk. 130,

Zapis o Hieronimovem nakupu hiše v Sv. Križu leta 1595 v zapuščinskem inventarju njegovega sina Adama Valvasorja (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 22/Nr. 80).

Sv. Križ (danes Vipavski Križ), kjer je bil Hieronim Valvasor v 90-ih letih 16. stoletja oskrbnik gospostva in lastnik hiše, na razglednici, odposlani leta 1914 (zbirka Milana Škrabca).

gospostva v lasti grofov Thurnov,¹⁶⁰ priča o ambicioznosti začetnika kranjske rodbine Valvasorjev. Čeprav je imel Medijo in njeno lepo zemljiško posest, se je bil pripravljen podati v oskrbniško službo v sosednji deželi, na Goriškem, kjer mu je veliko bolj prišla prav italijanska materinščina, gotovo pa ga je tja vlekla tudi bližina Italije.

Postavlja se vprašanje, ali je hišo v Sv. Križu kupil za bivanje svoje družine, samo zase ali pa je šlo zgolj za naložbo. Če ga je namreč na Goriško spremljala družina, bi se mlajši sin, polihistorjev oče Jernej (H–II–4), rojen ravno okoli leta 1596, prav zlahka rodil bodisi v kriškem gradu ali v kupljeni hiši v mestu, torej ne na Mediji. Nemara je v Sv. Križu v celoti ali deloma preživel tudi svoja najrosnejša leta, potem pa se je družina vrnila na Medijo, kjer je Hieronim jeseni 1601 sklepal drugačne posle – pogodbo o rudniku bakra. Na Mediji je Hieronim izpričan tudi vmes, v začetku leta 1596, ko je tam s svakom Gašperjem Scheyerjem sklenil kupno pogodbo za že znano Scheyerjevo imenje.¹⁶¹ Ko pa je leta 1602 ali v začetku leta 1603 umrl, se je znaten del njegovih premičnin nahajal v Sv. Križu (*zu Chreiz*), a glavnina je bila na Mediji.¹⁶²

Omenjena pogodba o rudniku bakra iz leta 1601 je eno zadnjih Hieronimovih dokumentiranih dejanj.¹⁶³ Rudarjenja pri Radečah se je lotil z Markom Antonom Mosconom, nečakom in enim od treh glavnih dedičev Janeza Krstnika Valvasorja. Dvorna komora je leta 1602 poročala nadvojvodu Ferdinandu o njuni prošnji, naj jima zaradi nizkega donosa njunega rudnika bakra pri Radečah (*zu Ratschach im Goldpach*) in visokih proizvodnih stroškov za šest let spregleda plačevanje dajatev (*Erlassung der Fron*). Kot je velevalo nekakšno pravilo, so prošnji ugodili deloma, in sicer s spregledom za tri leta, kakor je priporočila dvorna komora.¹⁶⁴ Ne vemo, koliko časa je rudnik deloval dotlej in kaj natanko se je z njim dogajalo pozneje, po Hieronimovem odhodu v večnost. Zdi se, da je vdova

fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20–21/Nr. 75). Drugi regist se nanaša na kupno pismo Abela in Mihaela Krausa, izdano Hieronimu za dva vinograda 22. oktobra 1598 v Rihemberku (prav tam, pag. 23/Nr. 85).

¹⁶⁰ Kot napačne so se pokazale Radicseve trditve, da je bil Hieronim Valvasor lastnik gospostva Križ pri Komendi na Gorenjskem. Tega naj bi leta 1595 kupil od Andreja pl. Oberburga (Radics, *Johann Weikhard*, str. 16). Iz zapuščinskega inventarja Adama Valvasorja je namreč napačno povzel regist kupoprodajnega pisma, ki ga je omenjeni Oberburg leta 1595 izdal Hieronimu Valvasorju za neko hišo v vipavskem Sv. Križu (gl. op. 158). Že Radics sam je ugotavljal, da Hieronim ni imel z gorenjskim Križem nobene zveze (pripis v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded), a se je napaka vseeno prikradla v njegovo zadnje in temeljno delo o kranjskem polihistorju (1910). Za kateri Križ je šlo in kaj je imel Hieronim tam opraviti, je razkril šele veliko mlajši dokument pri notranjeavstrijski vladi iz leta 1632, ki ga je sicer odkril že Radics, a njegove vsebine ni izčrpal (prav tam).

¹⁶¹ ARS, AS 1063, št. 3080, 1596 II. 26., Medija. Objava regista: Elze, *Urkunden-Regesten*, str. 62. – Regest kupnega pisma z dne 26. februarja 1596 v: ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 73. – Radics se je motil tudi v zvezi s t Hieronimovo pridobitvijo. Zapisal je namreč, da je leta 1596 kupil imenje Erkenštajn na Dolenjskem (Radics, *Johann Weikhard*, str. 16). V registu je namreč pri imenu prodajalca Gašperja pl. Scheyerja napačno prebral njegov plemiški predikat »zu Egkhenstein« in iz tega ustvaril neobstoječe imenje, ki naj bi se imenovalo enako kot grad na vzhodnem Dolenjskem – Erkenštajn ali Novi grad v Jablanici (gl. tudi op. 134). Reisp, ki je morda ugotovil, da se je njegov predhodnik pri Križu zmotil v celoti, pri Erkenštajnu pa deloma, teh posestnih pridobitev niti ne omenja (prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 51–55).

¹⁶² Premičnine natanko poznamo iz inventarja delitve zapuščine, opravljene desetletje pozneje, 4. aprila 1612. Med drugim je Hieronim na Vipavskem (*in Wippacher Boden*) zapustil tudi za 600 goldinarjev dolgov in zaostankov od vinske mere. ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/ [7.] I. 1613.

¹⁶³ Pogodbo poznamo samo iz regista v zapuščinskem inventarju sina Adama: za »neki rudnik bakra« (*wegen eines Kbhupfer Perkhwerghs*) so jo 30. septembra 1601 na Mediji sklenili Jurij Khisl, Marko Anton Moscon, Hieronim Valvasor in Marko Vidalbo (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 15/Nr. 53).

¹⁶⁴ StLA, I. Ö. Hofkammer, 1602–VI–47, 12. 6. 1602, 26. 6. 1602. – Hieronimovo naložbo v rudarjenje je po gradivu dvorne komore izčrпно obdelal že Radics (*Johann Weikhard*, str. 17–19; prim. tudi: isti, *Valvasor-Studien XVII*, str. 67).

Neža nadaljevala družabništvo z Mosconom ali pa je posel vodila sama. Desetletje zatem, leta 1612, je namreč s sinom Adamom (H–II–3) sklenila za rudnik pri Radečah poravnavo, iz katere izvemo, da je rudokop od njeга odkupila,¹⁶⁵ kar je o tem obratu tudi zadnje znano poročilo.¹⁶⁶

Hieronimova skupna naložba z enim od bratov Moscon je Branka Reispa navedla na sklep, da je bilo razmerje med Mosconi in Valvasorji najbrž nekoliko tesnejše, ker sta obe rodbini dolgovali svoj družbeni in gmotni položaj istemu viru, Janezu Krstniku Valvasorju.¹⁶⁷ Temu gre dodati ugotovitev, da je bil Valvasorjem posebej blizu Hieronimov družabnik Marko Anton Moscon, saj ga je vdova Neža leta 1602 ali v prvih mesecih leta 1603 prosila za sopečatenje prošnje za fevdno pismo in ga v njej naslovila kot »moj krstni boter« (*meinen geliebten Herrn Geuattern*),¹⁶⁸ kar vsekakor pomeni botra njenih, Valvasorjevih otrok.

Malo pred smrtjo se je Hieronimu Valvasorju izpolnila še dolgoletna želja, da bi mu v novi domovini priznavali **plemiški stan in deželanstvo**. Niti najmanjšega dvoma ni, da v svoji rodni deželi ni veljal za plemiča, saj bi pisne »plemiške svoboščine«, ki jih je leta 1583 hotelo videti vicedomsko sodišče v Ljubljani,¹⁶⁹ najpozneje tedaj uveljavljal pred vicedomom in kranjskimi deželnimi stanovi. A Hieronim se je na Kranjskem po prejemu znatne dediščine vsekakor že videl kot plemiča in je o tem, ne da bi mu bilo treba veliko dokazovati, nemara prepričal tudi pl. Scheyerje, ko se je v prvi polovici osemdesetih let 16. stoletja oženil v njihovo rodbino. Po tihem je pač računal, da se lahko šteje za naslednika svojega zaščitnika in da bo deželanstvo, ki ga je leta 1571 dobil Janez Krstnik, slej ko prej veljalo tudi zanj.¹⁷⁰ Vendar priseljeni Italijan ni imel s čim dokazati svojega domnevnega plemiškega izvora pa tudi sedeža v deželnem zboru ni mogel podedovati. Tudi tega, kdaj je njegova rodbina začela uporabljati grb pokojnega zaščitnika, ni mogoče reči z gotovostjo, upošteva je skromno stanje izvornih sodobnih dokumentov. Zavedajoč se, da ni plemič, je Hieronim malo pred smrtjo prosil kranjske deželne stanove za sprejem v deželanstvo, ne da bi v nedatirani prošnji omenil svoj z ničimer utemeljeni plemiški izvor. Za deželo bi storil več, je zapisal, ko mu Bog ne bi dal tako šibkega telesa

¹⁶⁵ Po sinovem nasvetu je Neža izplačala upnike in trgovce v Ljubljani in ostala Adamu dolžna še 400 goldinarjev (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612). Poravnava (*Vergleichbrieff*) je znana tudi iz regista listin v Adamovi zapuščini (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26–27/Nr. 97).

¹⁶⁶ Že Radics je opozoril, da rudnik v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) ni omenjen in da ga tedaj najbrž ni bilo več (Radics, *Johann Weikhard*, str. 19).

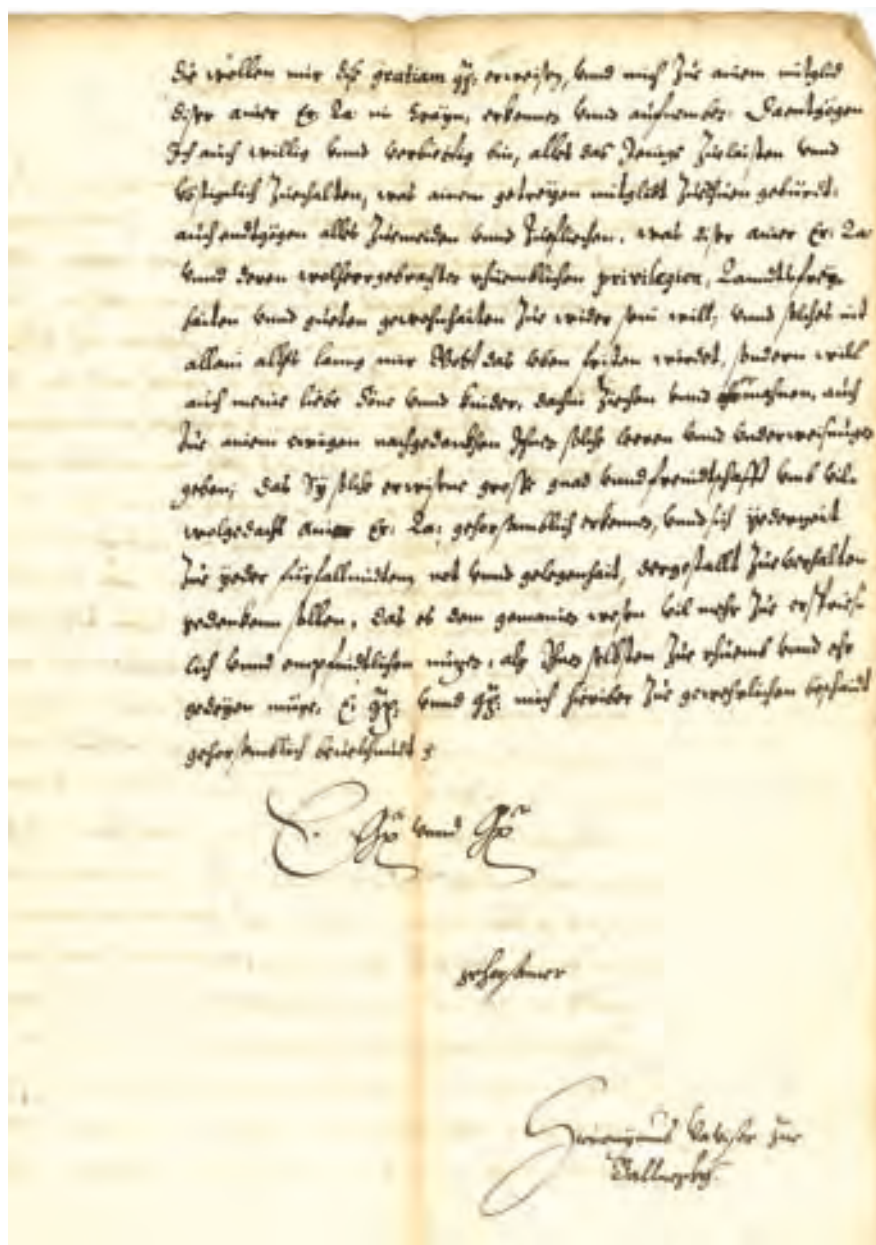
¹⁶⁷ Reisp je pri tem opozoril še na dejstvo, da so prav Mosconi veliko pozneje omogočili Hieronimovemu vnuku in polihistorjevemu bratu Volfgangu Jerneju (J–I–22), da je v letih 1678–1680 kot vikar upravljal župnijo Sv. Vid na Planini (Šentvid pri Planini) na Štajerskem (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52).

¹⁶⁸ ARS, AS II, šk. II, št. 170, Valvasor, nedatirana prošnja Neže Valvasor, napisana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

¹⁶⁹ Gl. op. 131.

¹⁷⁰ Vseh podrobnosti o podelitvi deželanstva Hieronimovemu bogatemu zaščitniku 17. decembra 1571 (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 501) ne poznamo. Zanimiva bi bila zlasti vsebina prošnje, toda vanjo zagotovo niti posredno ni bil vključen nepomembni Hieronim, ki ga tedaj nemara sploh še ni bilo v deželi. Na podlagi danes pogrešanega gradiva v kranjskem vicedomskem arhivu je Radics ugotavljal, da so Janeza Krstnika sprejeli med deželane (*Mitlandman*) po posredovanju (*aufeingewendete Intercession*) deželnega kneza nadvojvoda Karla. Že znane težave z nepriznavanjem plemiškega in deželanskega naslova Hieronimu pred vicedomskim sodiščem (1583) je polihistorjev življenjepisec utemeljeval s tem, da je Janez Krstnik dobil deželanstvo le zase (Radics, *Die Landmannschaft*, stolpec 149). Kot vir je citiral »Vicedomakten des landsch. Archivs im Landesmuseum Rudolfinum« (prav tam, op. 2), s čimer je vsekakor mišljen fond vicedomskega urada za Kranjsko, tedaj že shranjen v Deželnem arhivu pri Kranjskem deželnem muzeju. Skoraj gotovo je bilo gradivo o Janezu Krstniku Valvasorju med podelitvami plemiških naslovov, kjer danes manjka prav spis V–I Valvasor (ARS, AS I, šk. 268, I/136, lit. S V, Podeljevanje plemiških naslovov V–Z, seznam za črko V). Razlaga, da se je podelitev deželanstva nanašala samo na Janeza Krstnika, nikakor ne vzdrži, saj bi šlo za izjemen primer. Hieronim, ki ni bil ne potomec ne sorodnik svojega zaščitnika z enakim priimkom, do deželanstva preprosto ni bil upravičen.

Prošnja Hieronima Valvasorja za sprejem med kranjske deželane, napisana pred 12. aprilom 1602 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V-4, ad 12. 4. 1602).

(mit so schwärer immerwebrundter leibsschwachheit). Obdaril pa ga je Vsemogočni z rodnimi dediči in s tolikšnim kosom kruha, da bodo lahko otroci svojemu stanu primerno preskrbljeni (*Ihrem stanndt gemäs*). Nedvomno bodo stopali (*fuesstapfen dretten*) po njegovi poti in po stopinjah njegovega pokojnega »bratranca« (!) Janeza Krstnika Valvasorja s Šrajbarskega turna (*meines gewesten freindtlichen lieben Vötters weillundt Herrn Zuan Baptista Vavisors Zum Thurn am Hart*). Tu se je Hieronim v nasprotju z besedami zaščitnikove oporoke (1581) lažno predstavljal za njegovega sorodnika. Uporabil je izraz *Vetter*, ki ne kaže na starejšega, temveč po letih bližnjega človeka, čeprav v nadaljevanju pravi, da bodo otroci s telesom, imetjem in krvjo radi in zvesto naredili to, česar nista zmogla on sam zaradi telesne

šibkosti in Janez Krstnik zaradi visoke starosti [!] (*schwachen hohen alters*).¹⁷¹ Šele v sklepu deželnega zbora z dne 12. aprila 1602 najdemo navedbo, da je Hieronim dobil deželanstvo zaradi častitega in plemenitega stanu (*in ansehen seines Ehrlichen und Adelichen Standts*) ter nič manj zaradi svojih kreposti in »kvalitet«. ¹⁷² Nekdanji »služabnik« Janeza Krstnika Valvasorja, s katerim ga je družil le priimek in ne tudi kri, je torej nadoknadil »pomanjkljivosti«, ki so ga šibale zadnjih dvajset let, odkar se je zavihtel med zemljiške gospode in plemiške zete. Plemeniti rod je v prošnji nadomestil z navedbo, da bodo njegovi otroci preskrbljeni primerno svojemu stanu (!), zdaj pa mu je »modro kri« kar mimoregre prinesel zapis o Hieronimovem plemiškem stanu, vsebovan črno na belem v deželnozbornem sklepu. To je sploh vsa, na moč skromna pravna podlaga za prištevanje Valvasorjev med plemstvo.¹⁷³

A Hieronim se ni mogel dolgo veseliti svojega priznanega plemiškega stanu in podeljenega deželanstva. Ker je še isto leto ali v začetku naslednjega (1603) umrl, sploh nikoli ni sedel v viteško klop deželnega zbora, kjer bi bilo njegovo mesto.¹⁷⁴ Kot živ je zadnjič izpričan 26. junija 1602 v sklepu nadvojvoda Ferdinanda o davčnem spregledu za rudnik bakra pri Radečah.¹⁷⁵ Hipotetično bi lahko umrl že malce pred tem, česar v Gradcu pač niso mogli vedeti. Preminil je vsaj nekaj tednov pred 17. aprilom 1603, ko je njegov svak Gašper pl. Scheyer kot fevdnik namesto Hieronimovih sinov Adama (H-II-3) in Jerneja (H-II-4) prejel od istega nadvojvoda fevdni pismi za Medijo in Herbersteinovo imenje, v katerih je Hieronim Valvasor izrecno naveden kot pokojni.¹⁷⁶ Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kje so ga pokopali. O medijski grajski kapeli govori vnuk Janez Vajkard le kot o zadnjem domu svojih staršev, prve žene in otrok. Ker je kapelo postavil šele oče Jernej, o čemer še verodostojneje kot *Slava* priča napis nad vhodom z letnico 1637,¹⁷⁷ nič pa ni znanega o kakšni njeni predhodnici, so Hieronimovi zemeljski ostanki nesporno našli svoj mir drugje. V poštev prideta zlasti župnijski cerkvi na Vačah in Čemšeniku, morda tudi bližnja romarska Sveta gora, podružnica Vač.

Tako kot pri Janezu Krstniku se tudi pri Hieronimu ni mogoče izogniti vprašanju o odnosu do

¹⁷¹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V-4, s. d., prošnja Hieronima Valvasorja, ad 12. 4. 1602.

¹⁷² Prav tam, 12. 4. 1602; prim. Radics, Die Landmannschaft, stolpec 149. – Vsebina samega deželanskega pisma ni znana. Poznamo ga le iz nedatiranega regesta v zapuščinskem inventarju Hieronimovega starejšega sina Adama (1625): »Ein Landtmanßbrieff, des Herrn Hieronimee Valuasorn« (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 29/ Nr. 107).

¹⁷³ Na podlagi spisov v Pismih deželanstva je Reisp zapisal, da so Hieronimu 12. aprila 1602 »kranjski deželni stanovi priznali plemstvo in deželanstvo« (Reisp, *Kranjski polibistor*, str. 53–54).

¹⁷⁴ V deželnostanovskih sejnih zapisnikih je Hieronim omenjen 12. aprila 1602, ko so ga skupaj z L. Križaničem sprejeli med deželane, druge kandidate pa zavrnilo: »H. Vauasor, L. Chrischanitsch zu landleüten anzunehmen, die vbrigen abzuweisen.« (ARS, AS 2, I. reg., šk. 882, sejni zapisniki 8, 1600–1607, fol. 18rv). Na naslednjem deželnem zboru 10. marca 1603 se njegovo ime ne pojavlja (prav tam, fol. 193 sl.).

¹⁷⁵ StLA, I. Ö. Hofkammer, 1602–VI-47, 26. 6. 1602; prim. objavo: Radics, *Johann Weikhard*, str. 18; prim. tudi: isti, Valvasor-Studien XVII, str. 67. – Živel je približno desetletje manj, kot je veljalo do nedavnega. Po Radicsu naj bi namreč preminil leta 1612, ker je 4. aprila omenjenega leta nastal inventar pokojnikovih listin, znan iz regesta v zapuščinskem inventarju sina Adama (Radics, *Johann Weikhard*, str. 19). Reisp je na podlagi tega postavil Hieronimovo smrt v začetek leta 1612 (Reisp, *Kranjski polibistor*, str. 52, 286).

¹⁷⁶ ARS, AS 1063, št. 3081, 1603 IV. 17., Gradec; prav tam, št. 3082, 1603 IV. 17., Gradec; regesta obeh fevdnih pisem je že leta 1861 objavil T. Elze, *Urkunden-Regesten*, str. 62; ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603. – Sodeč po neki tožbi zoper vdovo Nežo v zvezi z bukvami, posekanimi decembra 1602, je bil Hieronim prejkone mrtev že tedaj. Zadevo poznamo iz mlajših protokolov kranjskega ograjnega sodišča. Janez pl. Rasp je zaodne stroške zaradi posekanih in odpeljanih bukev – prvič se je to zgodilo decembra 1602 in drugič maja 1603 – še leta 1613 tožil pred dvorno pravdo Hieronimovega sina Adama kot pravnega naslednika matere Neže (ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613).

¹⁷⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164. – O posvečenju oziroma postavitvi kapele priča plošča zakoncev Jerneja in Ane Marije. Vsebino in prevod napisal gl. v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105.

protestantizma oziroma o njegovi verski usmerjenosti. Opreti se je mogoče na ugotovitev, da je njegov dobrotnik leta 1581 umrl kot trden katoličan. Sicer pa velja za Hieronima isto kot za obogatelega starejšega soimenjaka. Kot priseljenc in za povrh človek, ki sam ni ustvaril česa omembe vrednega, je moral biti pravzaprav še previdnejši. Ker tudi za družino njegove žene pl. Scheyerjeve ni potrjeno, da bi bila protestantska, ni imel posebnega razloga, da bi prestopil med evangeličane, četudi bi bil novi veri osebno naklonjen ali bi se takega kazal pred tedaj prevladujočim kranjskim protestantskim plemstvom. Težko je presojati, ali je prošnja za deželanstvo vložil tako pozno zato, ker kot katoličan ni upal na trden uspeh, in se je opogumil šele, ko so se razmere leta 1598 spremenile z odločilnim smrtnim udarcem protestantski cerkveni organizaciji. Pomenljiva je ugotovitev, da sta se oba njegova sinova znašla na jezuitski gimnaziji v Gradcu, starejši Adam že leta 1602 ali 1603, glede na to, da je leta 1605 izpričan v tretjem razredu.¹⁷⁸ V bližini za šolanje sicer ni bilo veliko izbire, potem ko so jezuiti prevzeli šolstvo nad elementarno stopnjo. Toda prav nobenih indicev ni, da Valvasorji vse od Janeza Krstnika dalje niso vseskozi vztrajali v katolištvu. Adam je bil pozneje, kot bomo videli, sploh eden od stebrov kranjskega katolištva in pomemben podpornik ljubljanskih jezuitov.

V zvezi s Hieronimom se nujno postavlja tudi vprašanje o **samopercepciji Valvasorjevega rodu** in odnosa njegovih članov do lastnih prednikov. Rodbina kranjskih Valvasorjev se ni mogla v celoti legitimirati z Janezom Krstnikom, ki mu je dolgovala svoj vzpon, si je pa skušala prilastiti vse, kar je bilo z njim povezano. Navidezno kontinuiteto je predstavljal prevzem dobrotnikovega grba, o čemer bomo govorili v naslednjem podpoglavju. Bržkone niti Hieronimova sinova Adam in Jernej nista natanko vedela, v kakšnem razmerju je bil njun oče z Janezom Krstnikom. Dejansko nesorodstvo je zategadelj prešlo v družinsko izročilo v želeni obliki, torej kot krvno sorodstvo. Videli smo, da si je že Hieronim v prošnji za kranjsko deželanstvo, podeljeno leta 1602, lastil svojega gospodarja kot sorodnika – »bratranca«. Ko je polihistor Janez Vajkard (J–I–19) sedemdeset ali raje osemdeset let pozneje pregledoval rodbinski arhiv in med drugim naletel na prepis oporoke Janeza Krstnika Valvasorja iz leta 1581, ki ga je potem hranil vse do smrti,¹⁷⁹ ga je enajsti člen morebiti močno presenetil, saj je prinesel precej neprijetno spoznanje, da Valvasorji v resnici niso to, kar naj bi bili. Nikakor pa ni rečeno, da si je polihistor sam izmislil sorodstvo med Janezom Krstnikom in Hieronimom in ga kot »lastni izum« ovekovečil v obravnavi svoje rodbine v *Slavi*.¹⁸⁰ Navsezadnje bi mu v registraturi deželnih stanov prav lahko prišla pod roke dedova prošnja za deželanstvo, v kateri je Hieronim za svojega dobrotnika sam uporabil izraz *Vetter*. Zelo verjetno je Janez Vajkard svojemu sorodstvu, prepričanemu o slavnem izvoru Valvasorjevega rodu, hotel prikriti, do kakšnih ugotovitev je prišel, predvsem pa tega ni želel na ves glas razglašati bralcem svoje knjige. Dobro je seveda vedel, da je resnica zapisana v oporoki Janeza Krstnika, in ne v dvajset let mlajši Hieronimovi prošnji za podelitev kranjskega deželanstva.

Ko je Hieronim leta 1602 ali v začetku naslednjega leta zatisnil oči, mu je bilo kakšnih petdeset, največ šestdeset let. Vdova Neža je ostala sama s štirimi otroki, od tega vsaj z eno za poroko godno

¹⁷⁸ Gl. op. 118 in 120.

¹⁷⁹ Prepis oporoke je naveden med regesti listin v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 11/Nr. 29); prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 22 in 35). – Žal ne vemo, kakšna je bila vsebina prepisa edinega starejšega dokumenta, ki ga je Janez Vajkard ob smrti leta 1693 hranil na svojem domu v Krškem, »prepisa Valvasorjeve diplome iz leta 1553« (*Ein Abschrüfft Einer Valuasor: Diploma De anno 1553*), in tega, na katerega Valvasorja se je dokument nanašal. Bolj verjetno je zadeval Janeza Krstnika kakor Hieronima oziroma njegove prednike. Regest v: ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 10/Nr. 20; prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 22 in 35.

¹⁸⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

hčerko, če ne kar z obema, in s sinovoma, starima približno deset oziroma šele kakšnih šest let. **Upravljanje posesti po Hieronimovi smrti** je padlo neposredno na njena pleča. V deželi ni imela bližnjih sorodnikov, soprogovi nedokončani posli in pridobljeno imetje so se znašli na preizkušnji pa tudi obstanek Valvasorjeve rodbine ni bil zagotovljen, saj Hieronim še ni imel pravih naslednikov, ki bi lahko takoj prevzeli njegovo vlogo. Neža se ni ponovno poročila, ampak si je našla zaščitnika v bratu Gašperju pl. Scheyerju.¹⁸¹ Kot »pooblaščenca posestnica« moževe posesti (*Volmächtige Inhaberin*) je pred 16. aprilom 1603 prosila nadvojvoda Ferdinanda za podelitev fevdnega pisma omenjenemu bratu kot fevdniku (*Lebenstrager*), dokler njena sinova ne dosežeta polnoletnosti, saj sama kot ženska ni mogla prejemati fevdov in priseči fevdne zvestobe. Šlo je za tisto Hieronimovo posest, ki mu jo je z oporoko volil v last Janez Krstnik Valvasor: za grad Medija (*Edlmans Siz Gallenegkb an der Modej gelegen*) s Herbersteinovim in medijskim imenjem. Nečaki Janeza Krstnika, trije bratje Mosconi, ki so imeli vse dotlej odpustno pismo za celotno stričevo posest, so zdaj izstavili listino o prenosu fevda (*Lebens Aufssandt*), na podlagi te pa je nadvojvoda Ferdinand 17. aprila 1603 izdal dve fevdni pismi za mladoletna Adama in Jerneja Valvasorja, in sicer njunemu stricu Gašperju pl. Scheyerju kot fevdniku.¹⁸²

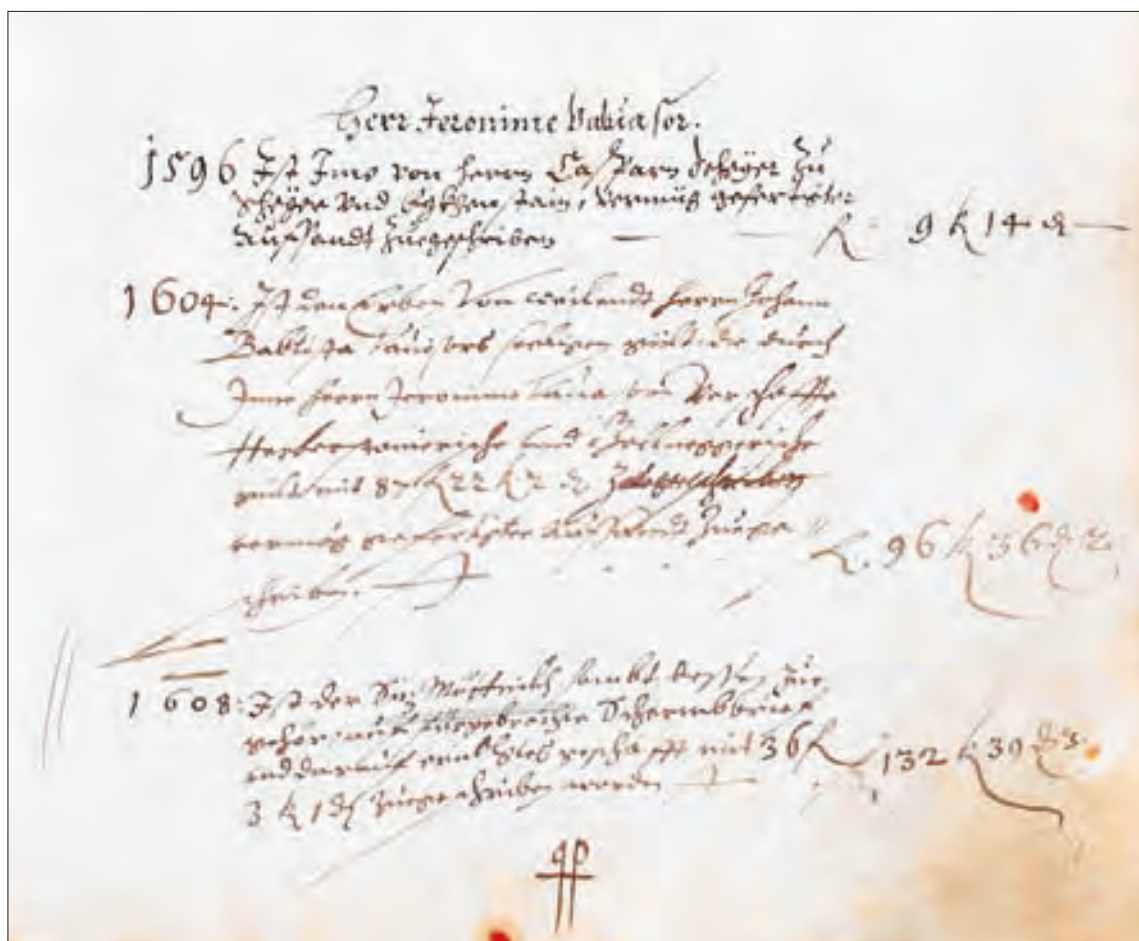
Tako so medijsko posest vpisali v kranjsko imenjsko knjigo šele leta 1604 in ne že za Hieronimovega življenja. Dotedanjim dobrim 9 goldinarjem Hieronimove imenjske rente, vpisane leta 1596 (Scheyerjevo imenje), se je, kot že rečeno, pridružilo »Herbersteinovo in medijsko imenje pokojnega gospoda Janeza Krstnika Valvasorja« z nekaj več kot 87 goldinarji imenjske rente. Hieronimova imenjska renta je tako znašala 96 goldinarjev in pol, štiri leta pozneje (1608) pa je narasla še za dobro tretjino. Ko so k imenjski renti »dedičev Hieronima Valvasorja« pripisali posest Motnik (*der Siz Möttnigkb sambt dessen Zuegehör*) z dobrimi 36 goldinarji rente, se je povzpela na zavidljivih 132 goldinarjev, 39 krajcarjev in 3 pfenige.¹⁸³ Motniško posest z dvorcem na kranjsko-štajerski meji je spomladi 1608 očitno kupila Neža Valvasor, in sicer za hčerko Sofijo, omoženo pl. Apfaltrer (H–II–2).¹⁸⁴

¹⁸¹ Gašper pl. Scheyer je svojo posest na Kranjskem nekaj let prej prodal Hieronimu (gl. op. 155 in 161), sicer pa je imel del Scheyerjeve rodbinske posesti v Šaleški dolini in živel vsaj še leta 1617 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 330–331).

¹⁸² Fevdni pismi: ARS, AS II, šk. II, št. 170, Valvasor, 17. 4. 1603. – Po Nežinih besedah naj bi še Janez Krstnik – torej najpozneje leta 1581 – prosil nadvojvoda Karla za fevdno podelitev, nato pa so dediči, trije bratje Moscon, posest v skladu z oporoko izročili njenemu možu Hieronimu (prav tam, prošnja Neže Valvasor brez datuma (prazen prostor), datirana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603). Tudi spisi o podelitvi fevdnega pisma ne razkrijejo podrobnosti, kdaj in ob kakšnih pogojih se je to zgodilo. Kot je že znano, je Hieronim zagospodaril na Mediji kmalu po dobrotnikovi smrti, prošnja Mosconov za podelitev fevdnega pisma Hieronimovima sinovoma iz leta 1603 pa vsebuje še nekaj podatkov o izvoru obeh imenj ter priča o izostanku fevdne podelitve. Mosconi, ki so deloma živeli daleč, niso takoj uredili vseh zadev. Nemudoma naj bi sicer postili notranjeavstrijsko vlado v Gradcu za odpustno pismo (*Urlaubbrief*) in ga tudi dobili, zdaj pa so se izgovarjali, da niso vedeli, kaj natanko sodi k medijskemu fevdu. Vse dotlej so imeli odpustno pismo za celoto (*in gemein erlangt*), česar so se želeli razbremeniti z deželnoknežjo podelitvijo fevdnega pisma dedičem Hieronima Valvasorja (prav tam, nedatirana prošnja Mihaela, Petra in Marka Antona Moscona, prezentirana 16. 4. 1603).

¹⁸³ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123.

¹⁸⁴ Regest kupoprodajne pogodbe (*Kauffbrüeff*) za (Zgornji) Motnik (*das Guett Ober Möttnigkb*) je datiran na jurjevo 1608, pogodba pa naj bi bila sklenjena med Gregorjem Zurlerjem in Sofijo Apfaltrer, rojeno Valvasor; regest se je leta 1711 znašel v zapuščinskem inventarju Sofijinega vnuka Jurija Sigmunda barona Apfaltrerja (ARS, AS 309, šk. 3, fasc. II, lit. A–33, 13. 2. 1711, pag. 12/Nr. 37). Pri opisu historijata Motnika ga je upoštevala tudi M. Smole (*Graščine*, str. 307), ki je 61 let starejši regest (1650) očitno prezrla samo zato, ker ni bil datiran. V zapuščinskem inventarju Sofijinega nečaka Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2) iz leta 1650 namreč med listinami najdemo regest prepisa kupnega dogovora (*Kbauff Abredt*) za »Edlmansiz Metnig«, sklenjenega neznano kdaj med Jurijem Zurlerjem, njegovim neimenovanim sinom in Nežo (!) Valvasor (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 5/Nr. 5). Ta regest je nakupu časovno bližji in verodostojnejši. Tako je tudi jasno, zakaj so motniško imenjsko rento pripisali k

Posest Hieronima Valvasorja v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123).

S tem vpisom iz leta 1608 nas imenjska knjiga žal zapusti.¹⁸⁵ Za dobro desetletje, do nastanka nove knjige 1619–1661, tako ni izpričano, kdaj in kako so si trije še živeči Hieronimovi otroci posest razdelili. Dejanska neznanka ostaja sicer le čas prenosa Motnika na Sofijo, poročeno pl. Apfaltrer.¹⁸⁶ Nasprotno lahko po drugih virih dokaj dobro rekonstruiramo, kaj se je zgodilo s preostalo Valvasorjevo posestjo, vsaj z njeno glavnino. Hieronimovo premoženje so si vdova in sinova razdelili deset let po njegovi smrti, ko je bil starejši sin Adam (H–II–3) že poročen, mlajši Jernej (H–II–4) pa je zaključeval

renti dedičev Hieronima Valvasorja in ne na ime Sofije ali njenega moža. Sofijin zet Maternus pl. Raumschüssl je leta 1631 v prošnji za fevdno pismo izrecno zapisal, da je njegova tašča Neža Valvasor kupila Motnik (*Thurn oder Siz Möttinig*) leta 1608 od Gregorja Zurlerja. Raumschüssl, ki naj bi šele zdaj izvedel, da je Motnik deželnoknežji fevd, je posest prejel v fevd kot fevdnik namesto nje. Sofijin sin Janez Jurij pl. Apfaltrer je bil namreč tedaj še mladoleten (ARS, AS II, šk. 2, fasc. 143, Zurler, prezentirano 17. 2. 1631, 25. 2. 1631).

¹⁸⁵ Vpisu sledi znak za nadaljevanje, ki je bilo zapisano na prilepljenem listku, od tega pa so do danes ostali le sledovi lepila, rdečega voska (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123).

¹⁸⁶ V imenjski knjigi 1546–1618 ne najdemo prenosa niti pri Apfaltrerjih; po vsem sodeč je bil zabeležen šele leta 1619 ob nastavitvi naslednje knjige, v kateri je Motnik vpisan na Sofijinega soproga (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 79).

šolanje v Gradcu. Neprimerno bolje poznamo usodo premičnin kakor posesti, saj je na voljo inventar delitve Hieronimovih premičnin z datumom 4. april 1612, nadvse dragocen vir za spoznavanje premoženjske plati Valvasorjev. Vse Hieronimovo premično premoženje, ki se je (še) nahajalo v rokah družine, večidel na Mediji in deloma v Sv. Križu na Vipavskem, je vdova Neža razdelila na dve polovici. Prva je v skladu s poročno pogodbo pripadla njej, druga pa sinovoma, pri čemer je sama do Jernejeve polnoletnosti obdržala njegov delež. Inventar razkriva nabor najrazličnejših predmetov, ki bi ga lahko kratko označili kot zelo zmerno razkošje. V celoti pogrešamo slike in knjige, ker jih bodisi ni bilo ali pa sta si jih medtem že prisvojila sinova.¹⁸⁷

V začetku naslednjega leta 1613 so pred ograjnim sodiščem v Ljubljani hkrati z razdelitvijo premičnin potrdili še delitev nepremičnin, vendar poznamo to neprimerno slabše, ker je delitveni libel Hieronimovih posesti izpričan samo v regestu. Posest se je delila samo med Adama in Jerneja, in sicer tako, da je delež mladoletnega Jerneja prevzela mati Neža in ga dala v zakup Adamu. Vdova se je s tem otresla skoraj vseh obveznosti, saj je celotno medijsko posest z gradom upravljal Adam, svoj del kot lastnik in bratovega kot zakupnik.¹⁸⁸ Posestno delitev je spremljala manjša finančna okrepitev. Istega leta (1613) je namreč Inocenc Moscon, kot že znano, deponiral pri ograjnem sodišču preostanek izplačila iz naslova Hieronimove dediščine po Janezu Krstniku Valvasorju, tj. od tistega dela, ki ga Hieronim po določilu v oporoki (1581) dobi, če bo imel moške potomce.¹⁸⁹ Že po dobrem letu se je Jernej očitno za stalno vrnil iz Gradca, saj je 3. aprila 1614 na Motniku soppodpisal materino pobotnico, da mu je Adam plačal zakupnino za preteklo leto 1613 in mu zakupljeno posest vrnil.¹⁹⁰ Ker tedaj še ni bil polnoleten, je vrnitev namesto njega urejala mati in potem v sinovem imenu nekaj časa uradno tudi gospodarila. Dejansko pa je moral biti polihistorjev oče Jernej tedaj že samostojen gospodar. Na njegovo polnoletnost ni bilo treba čakati do dopolnjenega 22. ali celo 25. leta, ampak

¹⁸⁷ ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612. – Inventar je bil predložen ograjnemu sodišču 7. januarja 1613. Sodišče, ki je delitev ukazalo, ga je upoštevalo, kljub temu da pri delitvi niso bili navzoči njegovi pooblaščenca oziroma komisarji. Tako kot regest v Adamovem zapuščinskem inventarju je druga datacija inventarja nepopolna: »na deželni pravdi po sv. treh kraljih«. Datum deželne pravde, 7. januar 1613, razkrivajo protokoli ograjnega sodišča (gl. op. 193). – Hieronimove listine so istega dne, 4. aprila 1612, popisali v posebnem inventarju, znanem zgolj iz regesta v Adamovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2/Nr. 1).

¹⁸⁸ Delitev poznamo iz sicer slabo ohranjenih protokolov kranjskega ograjnega sodišča, ki jih imamo po dolgi vrzeli k sreči prav za ključno obdobje dveh let 1613–1614 (ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 7. 1. 1613). Kranjsko ograjno sodišče je 7. januarja 1613 potrdilo delitev premičnin, ki sta jo sama, brez komisije, 4. aprila 1612 izvedla mati Neža in Adam, pri čemer se je Neža zavezala shraniti Jernejev delež. Adam je predložil tudi dva delitvena libela (*Theillibell*) za očetovo posest, po katerih je mati prevzela del, pripadajoč mladoletnemu Jerneju. Sodišče je hkrati dovolilo, da vzame Adam bratovo posest v zakup za letno zakupnino 300 goldinarjev, ki jo bo na jurjevo izplačal materi, ta pa naložila za Jerneja (*verraithen vnd zu guetten anlegen*). Neža je obljubila, da bo enako ravnala tudi s tisoč tolarji, kolikor je bil Adam dolžan izplačati Jerneju za medijski grad in polja, in sicer ob prihodnjem jurjevem ali pa pozneje skupaj z letnimi obrestmi 70 tolarjev. Ker je Jernej tedaj še študiral (*derzeit in Studijs*), a se je znašel v nekaj podedovanih pravadah, so mu na materino prošnjo imenovali plačanega pravnega zastopnika (*curator ad lites*) Friderika Zwingmana. Sinova sta med odprtimi sodnimi primeri na prvem mestu nasledila že znano pravdo z Janezom Danesom v zvezi s Sv. Križem pri Ajdovščini. – V Adamovem zapuščinskem inventarju (1625) sta navedena regesta inventarja Hieronimove zapuščine, razdeljene na enaka dela med Nežo in Adama, z datacijo »na deželni pravdi po sv. treh kraljih« in delitveni libel (*Theillibell*) Hieronimovih posesti z datumom 18. januar 1613, oba v Ljubljani (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 17/Nr. 60; pag. 24/Nr. 87).

¹⁸⁹ ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613.

¹⁹⁰ ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614. – Pobotnico sta mati in sin podpisala na Motniku pri hčerki in sestri Sofiji pl. Apfaltrer. Sodeč po tem, da je bil Jernej leta 1610 četrto leto na graški gimnaziji in je leta 1613 potrjeno še vedno študiral, bi moral v tem času šolanje končati (gl. op. 120 in 188).

jo je bržkone dosegel že nekaj mlajši s poroko, ki je sledila nedolgo po sklenitvi poročnega dogovora v začetku leta 1617.¹⁹¹

Postavlja se vprašanje, v čigavi lasti je bil od delitve posesti dalje sam grad Medija: Sta si ga brata delila ali pa ga je imel morda samo starejši Adam? Do leta 1620, ko sta prejela fevdni pismi vsak za svoj del medijske posesti in je grad že pripadal Jerneju,¹⁹² so viri o tem skopi, zato jih je mogoče razlagati različno. Tako je bil Adam leta 1613 ob prevzemu Jernejevega dela posesti v zakup dolžan plačati mlajšemu bratu tisoč tolarjev »za grad in polja« (*wegen des Gschloß vnd baufeldts Galleneckh*).¹⁹³ Pomenljivo je, da je dobro leto pozneje, 1. februarja 1614, sklenil na Mediji z materjo kupni dogovor in poravnavo za grad (*wegen deß Gschloß Galleneckh*), 4. decembra istega leta pa z njo in bratom Jernejem še menjalno pogodbo za neko posest pri Mediji (*wegen einer bei Galleneckh gelegenen güetter*).¹⁹⁴ Ni torej nedvoumno jasno, kaj se je dogajalo z gradom. Sklepati je mogoče, da je Adam leta 1614 materi prodal svoj delež na njem ali celoten grad, ki je potem pristal v Jernejevih rokah.¹⁹⁵ Medijo je s svojo mlado družino zapustil še pred bratovo poroko.¹⁹⁶ Kaj je botrovalo odločitvi, da je na domačem gradu ostal mlajši Jernej in ne starejši Adam, kot bi bilo pričakovati, ostaja uganka. Morda so bila v ozadju kakšna nesoglasja med Adamovo ženo in materjo ali pa se je Adam preprosto odločil za drugačno pot, saj je bil, kot bomo videli, dinamičen posloven človek.

Vrzel v imenjski knjigi je tako dodobra zapolnjena. Ko je leta 1619 nastala nova imenjska knjiga, so Adama Valvasorja vpisali vanjo z imenjsko rento dobrih 63 goldinarjev, Jerneja pa z rento nekaj manj kot 48 goldinarjev.¹⁹⁷ Na katero posest sta se renti nanašali, imenjska knjiga ne razkriva, je pa na dlani, da del Adamove rente, za dobrih 15 goldinarjev višje od Jernejeve, ni izviral iz podedovane, temveč iz pozneje pridobljene posesti, o kateri pove največ njegov zapuščinski inventar. Iz fevdnih pisem, ki sta jih brata naslednje leto, 8. februarja 1620, vsak zase dobila za medijsko posest od nadvojvoda Ferdinanda, je jasno razvidno, da je grad z vsem pripadajočim posedoval Jernej, medtem ko sta si podložniško zemljo razdelila na enaka dela: vsak je dobil 27 hub in tri oštate.¹⁹⁸ Ne vemo pa, kaj se je medtem zgodilo z manjšo posestjo, ki jo je še Hieronim leta 1596 kupil od Gašperja pl. Scheyerja. Ni rečeno, da je bila leta 1619, ob nastavitvi nove imenjske knjige, del Adamove posesti, tudi zato večje od Jernejeve, saj je Adam, kot bomo videli, medtem z nakupi sam povečal svoje nepremičnine. Posest Motnik z rento dobrih 36 goldinarjev, v imenjski knjigi leta 1608 pripisana Hieronimovim

¹⁹¹ ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617. – Meja polnoletnosti (*Vogtbarkeit*) je bila v tem času različna tako v geografskem kot stanovskem pogledu. Prim. Floßman, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, str. 41; Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303–304.

¹⁹² ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 8. 2. 1620.

¹⁹³ ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 7. 1. 1613.

¹⁹⁴ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 15/Nr. 54 in 55.

¹⁹⁵ V dveh objavah sem razpoložljive vire interpretiral tako, da je bil grad najprej Adamov, nato pa ga je po njegovi prodaji materi (1614) prevzel Jernej (Golec, *Valvasorjev izvor* (1. del), str. 27–28; prim. tudi isti, *Rodbina Valvasor na Kranjskem*, str. 31).

¹⁹⁶ Februarja 1616 je namreč že izpričan na Erkenštajnu (gl. op. 373).

¹⁹⁷ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v.

¹⁹⁸ ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 8. 2. 1620. – V Jernejevem delu sta všteti dve hubi, ki sta postali del dominikalne posesti, s podložniki naseljenih hub je bilo tako 25. Pri zadnjih je šlo skoraj izključno za cele hube, le pri Adamovi posesti srečamo tudi štiri polovične. – Izvirnika obeh fevdnih pisem je še leta 1861 videl na Mediji T. Elze (*Urkunden-Regesten*, str. 62), danes pa poznamo le izvirnik fevdnega pisma Adamu (ARS, AS 1063, št. 3083, 1620 II. 8., Gradec).

dedičem, pa se je v novi imenjski knjigi (1619) znašla z enako rento pri Adamu Apfaltrerju z Roj (*zu Roj*) (H-II-2a), soprogu sestre Sofije (H-II-2).¹⁹⁹

Vdovo Nežo srečujemo v virih še slabih deset let pozneje, kar pomeni, da je moža preživela vsaj za četrto stoletja. Slej ko prej je postal njen novi dom hčerkin grad Motnik na kranjsko-štajerski meji, kjer je leta 1614 opravila tri pravne posle.²⁰⁰ Kot živa je izpričana še 27. decembra 1627, ko ji je vnuk Janez Jurij Posarel izdal odpovedno pismo za prejetih 2000 goldinarjev (dediščine po materi Lukreciji), a v registru žal ni kraja izstavitve.²⁰¹ Tako kot ne vemo, kdaj in kje je umrla, nam preostane zgolj ugibanje o kraju njenega pokopa. Če je do smrti ostala pri hčerki na Motniku, so jo k zadnjemu počitku prejkone položili v tamkajšnjo vikariatno cerkev. Pomenljivo je, da Janez Vajkard v *Slavi* pri opisu Medije ne omenja, da bi v tamkajšnji grajski kapeli počivala tudi njegova stara mati, ampak govori le o svojih starših in mlajših Valvasorjih.²⁰²

Štirje odrasli otroci Hieronima in Neže Valvasor so si vsi ustvarili družine. Sinova Adam in Jernej sta se omožila s plemkinjama in zasnovala vsak svojo rodbinsko vejo. Še pred njima sta se omožili njuni sestri, obe starejši. Ovdovela mati je dala prvo hčerko v zakon petičnemu uradniškemu povzpeticu, drugo pa tako rekoč revnemu plemiču, vendar iz rodbine z globokimi koreninami in razvejenim sorodstvom.

Hieronimova in Nežina starejša hči **Lukrecija** (* ok. 1583, † 1604–5) (H-II-1), umrla kmalu po poroki, je zaradi zgodnje smrti dolgo ostala pozabljena.²⁰³ Zadovoljiti se je morala z možem, ki še ni imel plemiškega naslova, z **Matijem Posarelom** (* ok. 1570, † 1627) (H-II-1a), pred poroko (1603) in

¹⁹⁹ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 79. – Edini vpis iz leta 1652 pove, da gre za Motnik (*Guett Möttnickb*) in da je pri tem imenju pomotoma ostalo vpisano in obdavnico majhno imenje z okoli poldrugim goldinarjem rente, ki ga je že leta 1610 (sic!) takratni lastnik Motnika Gregor Zurler prodal ljubljanski škofiji. Imenjska renta se je po tem zapoznelem odpisu zmanjšala na približno 34 goldinarjev in pol.

²⁰⁰ Neža je najprej 30. januarja v pismu prosila ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, naj njeni hčerki Sofiji pl. Apfaltrer še pisno prepusti v zakup motniško žitno desetino. Prošnjo je škofu malo prej osebno predstavila v Gornjem Gradu in dobila ustno odobritev (NŠAL, NŠAL 20, fasc. 66, a. e. 66/2, Motniška desetina 1551–1768, 30. 1. 1614; prim. regist v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded). Bolj pomenljiv je regist njene pobotnice z dne 3. aprila 1614, da je sin Adam v celoti plačal zakupnino za Jernejev del medijske posesti in mu tega tudi vrnil. Pomenljiv zato, ker pobotnica, neposredno povezana z Medijo, ni bila sestavljena tam, temveč na Motniku (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614). Istega dne je bila pri hčerki na Motniku sklenjena tudi iz registra znana pogodba med Nežo in Adamom, katere vsebine ne poznamo (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 95). Na praznik sv. Rešnjega telesa naslednje leto (1615) Nežo vendarle spet srečamo na Mediji, kjer je Adamu prepustila neko zaščitno pismo (prav tam, pag. 25/Nr. 92).

²⁰¹ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 16. 11. 1699, pag. 41–42/Nr. 71. – Čeprav je Radics poznal regist (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded), ga v monografiji o Valvasorju (1910) ni omenil, kot tudi ne obeh virov o Neži iz leta 1614 (prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 19). – Na Nežino ime naletimo sicer še leta 1632 v znani pravdni zadevi dedičev Hieronima Valvasorja z dediči Janeza Danesa, ker pa spis povzema starejše dokumente, navedba Neže kot že pokojne ne more biti dokaz, da je tedaj res še živela (StLA, I. Ö. Regierung, Gut 1632–XII–29, 20. 12. 1632).

²⁰² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

²⁰³ Lukrecija je bila pozabljena nekako do leta 1900, dokler ni Radics v zapuščinskem inventarju njenega brata Adama (H-II-3) naletel na regist njenega poročnega dogovora (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VI Lukrecija; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). Na Lukrecijino ime je Radics naletel tudi v Wittingovi obravnavi rodbine baronov Posarelli (1895), kjer je zmotno navedena kot tretja žena Matija Posarel(lj)ja, za Katarino Grižon (*Crisanin*), s katero se je Matija poročil 24. septembra 1606, in brez podatkov o starših; tudi Lukrecijinega sina Janeza Jurija je Witting pripisal napačni materi (Witting, *Beträge zur Genealogie* (1895), str. 238–239), Lukrecije Valvasor pa pri obravnavi rodbine Valvasor nima (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143).

po njej nakladnikom oziroma nakladninskim prejemnikom v Ljubljani.²⁰⁴ Na družbeni lestvici je bil nižje od družine Hieronima Valvasorja, ki je premogla znatno posest, imela po materi staro plemiško sorodstvo in se malo prej (1602) zavihtela med kranjske deželanske rodbine. Poročni dogovor med Matijem Posarelom in Lukrecijo Valvasor je bil podpisan 17. aprila 1603 v Ljubljani,²⁰⁵ poročno pismo pa 16. novembra istega leta.²⁰⁶ Težko si predstavljamo, da ne bi bil dejanski boter te poroke malo prej preminuli Hieronim, saj so bili tudi Posareli (Posarelliji) italijanskega porekla in je njihov priimek za povrh izpričan kot bergamski.²⁰⁷ Kot še mnoge druge italijanske družine srečamo Posarele (*Possarelli*) v drugi polovici 16. stoletja na Kranjskem v vlogi fužinarjev,²⁰⁸ toda Matija je veliko verjetneje prišel v deželo šele kot prva generacija. Po poznejšem viru naj bi ga pot na Kranjsko privedla z Bergamskega.²⁰⁹ Nekateri indici pa kažejo, da je izviral z Goriškega, iz dežele, kjer je Hieronim Valvasor navsezadnje konec 16. stoletja upravljal gospostvo Sv. Križ. V tem času so v Gorici že živeli Posarel(lj)i, med drugim v začetku 17. stoletja tudi neki Anton, kakor naj bi se imenoval Matijev oče.²¹⁰ Še več, nekaj pozneje (od 1642 dalje) se priimek omenja v Štanjelu,²¹¹ prav tam pa je imel Matija ob smrti (1627) hišo in vinograde.²¹²

Ni nepomembno, da je Matija Posarel le nekaj dni pred sklenitvijo poročnega dogovora z Lukrecijo Valvasor (1603) prejel deželnoknežjo diplomo o podelitvi naziva svetnik.²¹³ Če že ni bil plemič in deželan, ampak navaden deželnoknežji uradnik, se je lahko ponašal vsaj s svetniškim naslovom, oči-

²⁰⁴ Matija Posarel (tudi Possarel, Posarl, Poserl, Poserel in Posorl) je kot nakladninski prejemnik (*aufschlagambteinnebmer (albie) zu Laybach, Frl: Drl: Aufschlager zu Laßbach*) izpričan med letoma 1602 in 1608 (ZAL, LJU 488, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, Posarel). Kot je sam navedel leta 1619 v prošnji za pridobitev kranjskega deželanstva, je bil tedaj v deželnoknežji službi že 22 let, torej od leta 1597 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, P-21, Posarel, prezentirano 15. 4. 1619).

²⁰⁵ Poročni dogovor je znan iz regesta v zapuščinskem inventarju Lukrecijinega brata Adama Valvasorja (H-II-3) (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 30/Nr. 111).

²⁰⁶ Regest poročnega pisma so najprej popisali v zapuščini Lukrecijinega edinega sina Janeza Jurija Posarela († 1654) (ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P-33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31) in nato še v inventarju vnuka Janeza Herbarda Posarela († 1684) (prav tam, šk. 82, fasc. XXXV, lit. P-55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 19); v zadnjem sta edinokrat navedeni tudi imeni Lukrecijinih staršev, očeta Hieronima izrecno kot že pokojnega.

²⁰⁷ Leta 1622 je na Dunaju študiral jezuit pater *Joannes Baptista Posarell, Bargomascus Italus* (Gall – Paulhart (ur.), *Die Matrikel. IV. Band*, str. 116).

²⁰⁸ Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 235.

²⁰⁹ Po rodovniku njegovega pravnuka Antona Franca Jožefa Posarellija († 1759) iz srede 18. stoletja naj bi se Matija rodil na Bergamskem, in sicer kot sin Antona Posarela, gospoda gradu Posarelli (*Herr der Altvöst Posarelli*), in Margarete, rojene de Valentini. Na Kranjsko naj bi se po istem viru preselil tudi njegov brat Jožef, pozneje deželni svetnik nadvojvoda Ferdinanda (ARS, AS 730, fasc. 119, Breckerfeld, Genealogica A-P, Posarelli, pag. 531). Podatek, da je Matijev oče na Bergamskem premogel grad Posarelli, je prejkone izmišljen oziroma prirejen. Tudi po Lukančičevi genealoški zbirki in po Wittingu je imel Matija očeta Antona, živega še leta 1617, in brata Jožefa, ki je leta 1601 dobil kranjsko deželanstvo kot upravitelj ljubljanskega škofijskega gospostva (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 136; prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 238). Očitno je starejši brat Jožef mlajšemu Matiju na Kranjskem utiral pot. V letih 1592–1596 je namreč Jožef Posarel izpričan kot upravitelj (*schaffter*) ljubljanskega škofijskega gospostva, kot gradiščan (*Burggraf*) v Ljubljani je omenjen leta 1599, kot upravitelj vicedomskega urada pa 1612 (ZAL, LJU 488, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, Posarel). Ko so 8. septembra 1594 v Ljubljani krstili njegovo hčerko, je označen kot upravitelj škofijske posesti, ob krstu druge hčerke 9. septembra 1601 pa kot gradiščan ljubljanskega gradu in meščan (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 99, 243).

²¹⁰ Plemiški priimek Posarelli se pojavlja od leta 1596 v najstarejši goriški krstni matici (Schiviz von Schivizhofen, *Der Adel – Görz*, str. 58 sl.). Anton »von Posarelli« je v letih 1601 in 1608 izpričan v Gorici kot krstni boter, v letih 1603, 1606, 1607 in 1608 pa kot oče krščencev iz zakona z Angeliko »von Conti« (prav tam, str. 60–63).

²¹¹ Prav tam, str. 6 in 7.

²¹² ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P-15, 15. 11. 1627, pag. 11.

²¹³ Diploma je imela datum 5. april 1603 (prav tam, pag. 20/Nr. 42).

Posarelov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 150)

tno zadostnim pogojem za vstop v Valvasorjevo rodbino. Poleg tega ni v njegovem življenju zaslediti nobene povezave s protestantizmom, ampak prav nasprotno.²¹⁴ Lukrecija mu je v zakon prinesla 2000 goldinarjev dote, on pa njej 700 goldinarjev jutrne in prav toliko zaženila.²¹⁵ Po vsej verjetnosti sta se Matija Posarel in Lukrecija Valvasor poročila v Ljubljani, kjer sta nedvomno tudi živela in leta 1604 ali 1605 dobila sina.²¹⁶ Lukrecija je umrla na porodu ali kmalu zatem, saj je Matija že v začetku leta 1606 sklenil nov poročni dogovor in se isto leto drugič poročil.²¹⁷ Posarelov vzpon se je v prvem desetletju 17. stoletja, ko je bil kratek čas soprog Lukrecije Valvasor, šele dobro začel. Od leta 1608 je bil zakupnik višjega nakladninskega urada v Ljubljani²¹⁸ in ostal višji nakladninski prejemnik vse do

²¹⁴ Njegov brat Jožef je že leta 1592 upravljal ljubljansko škofijsko gospostvo (gl. op. 209), Matija, ob smrti (1627) član kongregacije Marije Vnebovzete v Ljubljani (ARS, AS 1073, /51r, pag. 37), pa je z oporoko izdatno obdaroval tamkajšnje kapucine in frančiškane, pri katerih so ga pokopali (ARS, AS 308, II. serija, fasc. P 1–54, testament P–4, 2. 9. 1627).

²¹⁵ O tem govori Matija na začetku svoje oporoke (ARS, AS 308, II. serija, fasc. P 1–54, testament P–4, 2. 9. 1627). Poleg tega so v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja regesti Matijevih pobotnic za prejeto Lukrecijino doto: 5. aprila 1604 za 1361 renskih goldinarjev ter 1. oktobra 1606 in 20. marca 1608 še za 220 (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29/Nr. 102, 30/Nr. 109).

²¹⁶ Žal se poročna matica ljubljanske stolne župnije začenja šele leta 1605, med krstnimi maticami pa je vrzel od leta 1602 do 1607 (Krampač, *Vodnik po maticnih knjigah*, str. 56), ravno za čas, ko se je Posareloma rodil sin Janez Jurij, najverjetneje edinec in zagotovo edini odrasli otrok. Ljubljanska mrliška matica mu ob smrti 6. februarja 1654 pripisuje 55 let ali približno pet preveč (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1635–1657, pag. 144).

²¹⁷ O poročnem dogovoru 19. februarja 1606: ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 18/Nr. 15. – O poroki 24. septembra 1606: NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1605–1632, pag. 15. Nevesta Katarina Grižon (*Grischonin*) je bila hči pokojnega Janeza Grižona in Veronike, rojene Kobenzl.

²¹⁸ ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 17/Nr. 36.

smrti devetnajst let pozneje.²¹⁹ Potem ko se je poročil še tretjič in nakupil nekaj malega posesti,²²⁰ mu je leta 1619 uspelo pridobiti tudi kranjsko deželanstvo.²²¹ Neprimerno bolj kot posest so ga zanimali finančni posli, saj ga zapuščinski inventar razkriva kot imetnika znatnih vsot v gotovini in zlasti kot posojilodajalca.²²² Umrli je 2. novembra 1627 v Ljubljani.²²³

Kratko se kaže pomuditi pri edinem sinu Matija in Lukrecije Posarel *Janezu Juriju* (1604/5–1654) in njegovem edincu *Janezu Herbardu pl. Posarelu* (1635–1684), gospodarjih dvorca Volčji potok med Kamnikom in Mengštem, kupljenega leta 1647. Janez Jurij je na poklicni poti ubiral stopinje očeta Matija, ga še mlad nasledil kot višji nakladninski prejemnik v Ljubljani in ostal na tem mestu celih dvajset let. Drugič se je poročil z baronico in pred koncem življenja posegel v deželno politiko, saj je bil od leta 1652 do smrti 1654 član najvišjega avtonomnega organa, stanovskega poverjeniškega urada. Vezi med Posareli in Valvasorjevo rodbino so se še okrepile, ko se je sin *Janez Herbard Posarel* leta 1668 oženil s svojo mrzlo sestrično Ano Elizabeto baronico Valvasor (A–II–1), o čemer bomo še govorili. Povezan je bil tudi s polihistorjem Janezom Vajkardom (J–I–19), in sicer poslovno, saj je svojega šest let mlajšega sorodnika dokaj izdatno kreditiral. Že po njegovi smrti sta bila mladoletna sinova leta 1689 povzdignjena v baronski stan.²²⁴

Druga hči Hieronima in Neže Valvasor **Sofija** (* ok. 1585, † ne pred 1637) (H–II–2) je bila verjetno nekaj mlajša od Lukrecije, če upoštevamo, da je kot omožena izpričana za njo.²²⁵ Vsekakor se je omožila pred 15. majem 1606, ko je na Mediji datirano njeno odpovedno pismo za prejetih 2000

²¹⁹ O tem pričajo uvodna naslovitev v zapuščinskem inventarju in regesti službenih spisov, ki segajo vse do leta 1608 (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 1, 36–46/Nr. 50–71).

²²⁰ Matija Posarel se je po smrti druge žene poročil še v tretje, tokrat najviše na družbeni lestvici, in sicer z Ano Marijo Paradeiser. Po Lukančičevi genealoški zbirki je bila Matijeva druga (v resnici tretja) žena Ana Marija hči Volfganga Paradeiserja in Magdalene pl. Hallenberg (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 136). V regestu poravnave, ki jo je z njo 7. junija 1631 sklenil Matijev najstarejši sin Janez Jurij – edini iz zakona z Lukrecijo Valvasor –, je kot njegova mačeha navedena Ana Gusič, zdaj (1654) grofica Blagaj, rojena Paradeiser (ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 23/Nr. 49). – Matija zemljiška posest ni posebej zanimala, saj je ob smrti leta 1627 premogel le hišo v Ljubljani, pristavo in vrt pred mestom, pristavo v Grobljah pri Mengšu, neko desetino, tri hube na Ižanskem in nekaj vinogradov s hišo v Štanjelu na Goriškem (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 10–11). Njegova imenjska renta, vpisana v kranjsko imenjsko knjigo z zamudo, je znašala tako le dobre tri goldinarje – od treh hub na Ižanskem – in bila takoj v celoti prepisana na zeta Karla Witzta, oboje brez časovne opredelitve, bodisi že ob hčerkinu poroki leta 1630 bodisi pozneje (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 114v).

²²¹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, P–21, Posarel, prezentirano 15. 4. 1619, 15. 4. 1619, 16. 6. 1619, 8. 3. 1622. – Regest deželanskega pisma z dne 15. aprila 1619 v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 13/Nr. 4).

²²² Upniki vseh družbenih stanov so mu ob smrti leta 1627 dolgovali kar okoli 20.000 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 19–36, 51–57). Še leta 1623 je izdatno posojal nekdanji tašči Neži Valvasor. Za posojilo 1000 goldinarjev mu je Neža 6. maja 1623 izdala zadolžnico, v njegovih rokah pa se je znašla tudi Nežina zadolžnica za 4000 goldinarjev, ki so jo 1. avgusta istega leta izdali kranjski deželni stanovi (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 22/Nr. 23, 33/Nr. 49).

²²³ O datumu in kraju smrti govori vpis v knjigi jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, ki ji je Matija kot trden katoličan pripadal in katere član je bil tudi Adam Valvasor (H–II–3), čigar smrt je v knjigi zabeležena na isti strani (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 37). Datum smrti navaja tudi Witting, medtem ko ima Radics zgolj letnico (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 238; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). Matija Posarel je 2. septembra 1627 v Ljubljani napisal oporoko, s katero je imenoval za dediče tri sinove, najstarejšega med njimi, Janeza Jurija iz zakona z Valvasorjevo, pa hkrati za upravitelja zapuščine do polnoletnosti drugih dveh sinov; hčerko je odpravil z doto, zadnje počivališče pa si je izvolil pri frančiškanih, ki jih je, kot že znano, skupaj s kapucini tudi izdatno obdaroval (ARS, AS 308, II. serija, fasc. P 1–54, testament P–4, 2. 9. 1627, dopolnitev 26. 10. 1627).

²²⁴ Golec, Valvasorjev izvor (I. del), str. 57–59. – Volčji potok je imel ob nakupu čedno imenjsko rento blizu 33 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 120).

²²⁵ Tudi Radics navaja najprej Lukrecijo in za njo Sofijo (Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

goldinarjev,²²⁶ tj. za vsoto, enako doti tedaj že pokojne sestre Lukrecije. Njen soprog **Janez Adam pl. Apfaltrer** (* ok. 1575, † 1622) (H–II–2a), bolj znan samo po drugem imenu Adam, je pripadal stari kranjski srednjeveški plemiški rodbini, ki je svoj plemiški naslov »zu Roy« dobila po gradu Roje pri Litiji, katerega naslednik je postal dvorec Grmače. Z njuno poroko so Valvasorji, ki tedaj v deželi razen z materjo Nežo sorodstveno bolj oddaljenih Scheyerjev niso imeli plemiških sorodnikov, prek Apfaltrerjev vstopili v družbo stare kranjske gospode. Vanjo je sodila tudi rodbina Adamove matere Ane iz veje Gallov pl. Gallensteinov na Knežiji pri Litiji (*Gallenstein in Graffenweg*).²²⁷ Po zgodaj umrlem očetu Gašperju pl. Apfaltrerju je Adamu pripadala dokaj skromna dediščina, ki jo je moral deliti s tremi brati in sestro.²²⁸ Ko se je najpozneje leta 1606 oženil s Sofijo Valvasor, je bil še mlad, saj je leta 1603 v imenu treh mladoletnih bratov prejel v fevd očetovo posest okoli Stične.²²⁹ O njegovi verski usmerjenosti ni podatkov, bilo pa bi zelo nenavadno, ko bi se spogledoval s protestantizmom.²³⁰

Svojo teto Sofijo je Janez Vajkard omenil v XI. knjigi *Slave* kot lastnico gradu Motnik in navedel tudi njen dekliški priimek, o času njene pridobitve gradu pa je bil poučen zelo pomanjkljivo. Pravilen je podatek, da je bil Motnik kupljen od Gregorja Zurlerja, ne pa tudi, da se je to zgodilo šele okoli leta 1624, ko je bila Sofija že vdova Adama Apfaltrerja. Več kot verjetno ji je mož resnično umrl že leta 1622, po dobrem desetletju in pol skupnega življenja.²³¹ V resnici je prišel Motnik najprej v roke Valvasorjev (1608), in sicer očitno v posest vdove Neže,²³² šele pozneje pa Sofije, tedaj že omožene z Apfaltrerjem. Kdaj natanko in kako so ga prenesli na Sofijinega moža Adama pl. Apfaltrerja, ne vemo.²³³

Sodeč po imenjski knjigi so motniški Apfaltrerji naslednji dve generaciji brez večjih pretresov gospodarili na svoji spodobno veliki posesti, ki se ni ne večala ne manjšala.²³⁴ Dejansko Adam sploh nikoli ni bil lastnik, ampak je Motnik vseskozi pripadal Sofiji, kar potrjuje tudi ugotovitev, da ni

²²⁶ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 108.

²²⁷ Smole, *Graščine*, str. 176. – O Adamovih starših in bližnjem sorodstvu gl. Lukančičevo genealoško zbirko (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 2), prav tako o Apfaltrerjevem rodu (prav tam, fol. 1–6. O Gallih gl. ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall.

²²⁸ Poleg tega je ovdovela mati Ana že tako okrnjeno Apfaltrerjevo imenje – z dobrimi 30 goldinarji rente – načela v začetku 17. stoletja še z odprodajami (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 91).

²²⁹ Lukančičev rodovnik navaja samo sestro Judito in brata Jurija Andreja, ki sta se tako kot Adam oba poročila (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 2). Veliko zgovornejša je Adamova prošnja deželnemu knezu iz leta 1603 za podelitev fevdnega pisma, za katerega je prosil v svojem imenu in namesto mladoletnih bratov Andreja, Jakoba in Danijela. V njem je navedel svoje starše – pokojnega očeta in ovdovelo mater –, podpisal se je kot Adam Apfaltrer z Roj in Grmač (*Zu Roj und Grünenboff*), prošnja za fevdno podelitev, ki je temu sledila, pa se je nanašala na sedem hub v župniji Šentvid pri Stični; te je (njegov ded) Janez (Hans) Apfaltrer nekoč kupil od Ostermana Auersperga (ARS, AS II, šk. 2, fasc. 29, Apfaltrer, prezentirano 14. 9. 1603, 27. 11. 1603).

²³⁰ Ne nazadnje govori proti temu osebno izražena prošnja njegove tašče Neže Valvasor ljubljanskemu škofu Tomažu Hrenu, naj njeni hčerki Sofiji pl. Apfaltrer prepusti v zakup motniško žitno desetino (NŠAL, NŠAL 20, fasc. 66, a. e. 66/2, Motniška desetina 1551–1768, 30. 1. 1614).

²³¹ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 424. – Podatka o kupoprodaji leta 1624 sta po Valvasorju objavila tudi Witting in Radics; po Wißgrillu je Witting navedel, Radics pa za njim povzel, da je bila Sofija vdova Janeza Adama pl. Apfaltrerja od leta 1622 (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). O moževi smrti nimamo drugih podatkov.

²³² Gl. op. 184.

²³³ V novi kranjski imenjski knjigi (1619–1662) se je posest znašla vpisana na njenega moža (*Herr Adam Apfaltrer zu Roj*) in z nespremenjeno imenjsko rento nekaj več kot 36 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 79). Gl. tudi op. 186.

²³⁴ V kranjski imenjski knjigi je tudi zato lahko ostala vpisana na Adama Apfaltrerja še skoraj celo stoletje po njegovi smrti. Leta 1662, ko je bil že štiri desetletja pokojni, so njegovo imenjsko rento (*wegen Mötrnickh*) preprosto prepisali v novo imenjsko knjigo ter jo šele leta 1707 prenesli na vnuka Jurija Sigmunda, medtem ko je prepis na sina Janeza Jurija izostal (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 128).

Apfaltrerjev dvorec Grmače pri Litiji, nad njim razvaline njihovega »izvornega gradu« Roje, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679, (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 72).

Apfaltrerjev grad Motnik, porušen že konec 18. stoletja, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 170).

njen soprog niti z besedo omenjen v poznejših fevdnih podelitvah (1631 in 1637).²³⁵ Zadnje pričevanje o vdovi Sofiji kot še živi imamo z dne 8. marca 1637, ko je prosila za podelitev fevdnega pisma svojemu medtem odraslemu sinu Janezu Juriju pl. Apfaltrerju. Posest je sinu že prej izročila v last,²³⁶ ko pa je Motnik leta 1650 končno prejel v fevd, iz fevdnega pisma in prilog ni razvidno, ali je Sofija medtem umrla ali ne.²³⁷

²³⁵ ARS, AS II, šk. 2, fasc. 143, Zurler, prezentirano 17. 2. 1631, 25. 2. 1631, 8. 3. 1637.

²³⁶ Prav tam, 8. 3. 1637.

²³⁷ Prav tam, prezentirano 16. 11. 1650. – Matične knjige vikariata Motnik, ki bi iz prve roke pričale o Sofiji in njeni družini, so žal izgubljene. Ohranjene so le vse tri vrste matic od leta 1770 dalje (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 69). V maticah matične župnije Vransko območje Motnika ni upoštevano; iz 17. stoletja sta sicer ohranjeni samo dve krstni matici (ZAC, ZAC/0006, št. 9a, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; Župnijski arhiv Vransko, Matične knjige, krstna matična knjiga 1673–1701).

Apaltrrejev rodbinski grb po
Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88
(Valvasor, *Opus insignium*, fol. 105).

Njen rod se je nadaljeval po hčerki *Lukreciji, poročeni pl. Raumschüssl* (* pred 1610, † ne pred 1664), in sinu *Janezu Juriju pl. Apfaltrreju* (* ok. 1610, † 1698).²³⁸ Ta je tudi podedoval Motnik in bil skupaj z dvema sorodnikoma leta 1672 povzdignjen v baronski stan s predikatom, ki je vključeval tri glavne rodbinske gradove: Roje, Grmače in Motnik (»Herr auf Roi, Grienhoff und Mötnick«). Od štirih sinov Janeza Jurija barona Apfaltrerja, bratranca polihistorja Janeza Vajkarda, se ni, kolikor je znano, nobeden posebej proslavil. Pa tudi o njihovih stikih z Valvasorji ne vemo nič določnega, dokler se ni Regina Frančiška baronica Apfaltrer z Motnika leta 1705 omožila s Francem Adamom baronom Valvasorjem (A-III-5), tedanjim gospodarjem Medije. Pred oltar sta stopila mladenič in mladenka, ki sta imela – kar je bilo za plemiško okolje povsem običajno – skupne praprastarše: Hieronima in Nežo Valvasor (H-I-1 in H-I-1a).²³⁹

Valvasorjev rod se je nadaljeval s Hieronimovima sinovoma Adamom (H-II-3) in Jernejem (H-II-4), ki sta več kot upravičila pričakovanja Janeza Krstnika Valvasorja, dobrotnika njunega očeta Hieronima, da se bo rodbinsko ime na Kranjskem nadaljevalo. Brata sta imela namreč skupaj najmanj 28 otrok, rojenih v časovnem razponu skoraj štirih desetletij, od leta 1612 do 1650/51. Rodbina se je z

²³⁸ Kot edina otroka zakoncev Apfaltrer ju navaja Lukančičeva rokopisna genealoška zbirka (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 2), njuno identiteto pa potrjujejo različni sodobni viri (Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 60–61).

²³⁹ Baronska diploma navaja zasluge raznih Apfaltrrejev vse tja do 12. stoletja (ARS, AS 1064, št. 3, Apfaltrer, 2. 1. 1672); prim. Frank, *Standeserbungen. 1. Band*, str. 26. – O sorodstvenih razmerjih med tremi v barone povzdignjenimi Apfaltrreji gl. ARS, AS 1073, I/44r, fol. 2. – Natančneje o rodbini Janeza Jurija v: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 61–63.

njima razdelila na **Adamovo in Jernejevo rodbinsko vejo**, ki ju bomo kljub skoraj neločljivi prepletenosti in večkratni sorodstveni povezanosti obravnavali ločeno – vsako v svojem poglavju, najprej manj številčno, starejšo, Adamovo in nato mlajšo, Jernejevo. Ta je po moški strani tudi ugasnila nekaj desetletij za starejšo vejo: Adamova leta 1761, Jernejeva pa 1795. V zvezi z rodbinskima vejama kaže ponovno opozoriti na trdoživo zgodovinopisno zмотo o tem, kateri od bratov je bil starejši in kateri od obeh vej torej pripada naziv starejša. Čeprav je že Radics pred dobrim stoletjem poznal graško univerzitetno matriko, v katero je Adam vpisan pet let pred Jernejem,²⁴⁰ se je vse do našega časa ohranilo zmotno prepričanje, da je bil Jernej starejši od Adama.

Rodbinski veji, ki ju danes brez zadržkov imenujemo **starejša, Adamova in mlajša, Jernejeva veja**, imata vrsto različnih potez, a tudi nekaj presenetljivih podobnosti. Adamova se od Jernejeve opazno razlikuje po veliko manj številnem potomstvu, začeni z otroki obeh bratov. Resda poznamo samo tiste štiri Adamove otroke, ki so odrasli, toda glede na zgodnjo smrt njegove žene ni moglo priti na svet veliko drugih, zgodaj pomrlih otrok, katerih imen Janez Vajkard (J–I–19) ni poznal in jih zato ni uvrstil na Valvasorjevo rodovno deblo v IX. knjigi *Slave*. Jernej je imel, nasprotno, v obeh zakonih kar 24 otrok, s prvo ženo sedem in z drugo sedemnajst. Prav vse, tudi zgodaj umrla dvojčka brez znanega imena, je na omenjenem rodovnem deblu po vrsti nanizal najpomembnejši med njimi, Janez Vajkard, sicer očetov devetnajsti otrok oziroma dvanajsti v drugem zakonu.²⁴¹ Že izhodišče rodbinskih vej je bilo torej različno, vendar mlajša Jernejeva v naslednjih generacijah kljub tolikim Jernejevim otrokom ni ohranjala tako velike prednosti. Valvasorjevo rodbinsko ime je v naslednji generaciji preneslo na potomce šest mož, dva Adamova sinova in (samo) štirje Jernejevi. Od obeh Adamovih samo eden na Kranjskem, medtem ko se je sorodstvo drugemu odreklo zaradi poroke s kmečkim dekletom, doseglo, da so mu kranjski deželni stanovi odvzeli deželanske časti, in ga pahnilo v »izgnanstvo«. Na Jernejevi rodbinski veji so bili prenašalci rodbinskega imena en sin iz prvega zakona in trije iz drugega, vendar tudi njihovi potomci niso vsi živeli na Kranjskem. Polihistorjev najstarejši pravi brat se je podobno kot njegov bratranec iz Adamove veje oženil stanu neprimerno, ostal zato brez dediščine po materi in do konca živel na Štajerskem, vsi trije polihistorjevi sinovi pa so postali redovniki. Rod Jerneja Valvasorja se je tako po moški strani nadaljeval le s potomci dveh sinov, polihistorjevega polbrata in brata, ki sta s svojimi številnimi otroki in vnuki obetala pravi razcvet Valvasorjevega imena, nazadnje pa je to že čez dve generaciji po obeh vejah ugasnilo. Tako v Adamovi kot v Jernejevi veji je tretja, sicer zelo številčna generacija premogla le peščico moških potomcev, ki so si ustvarili družine. Zanimivo je, da so zadnji trije moški v prokreativni starosti, eden iz Adamove in dva iz Jernejeve veje, sicer pa vsak iz svoje podveje Valvasorjev, pomrli drug za drugim v samo dveh letih (1759–1761), dva brez potomcev in tretji brez moškega naslednika. Adamova in Jernejeva veja sta tako dejansko ugasnili hkrati, obe spomladi 1761, in le po zaslugi dolgega življenja duhovnika Franca Jožefa barona Valvasorja (J–III–12) se je moški del Jernejeve veje nadaljeval še 34 let do leta 1795, ko je omenjeni duhovnik umrl kot zadnji Valvasor na Kranjskem.

Obe rodbinski veji – Adamova in Jernejeva – sta bili tesno povezani tako z Medijo, »matičnim gradom« kranjskih Valvasorjev, kot z dvorcem Zavrh pri Svibnem, »matičnim gradom« Adamove rodbinske veje. Kot je bilo že povedano, je Medija za vse Valvasorje predstavljala nekakšno simbolno

²⁴⁰ Radics, *Johann Weikhard*, str. 2. – Poleg tega je Radics imel v rokah tudi fevdni pismi iz leta 1603 – navaja ju sicer kot eno pismo (prav tam, str. 24) – v katerih je Adam obkrajat naveden pred Jernejem (ARS, AS II, šk. II, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603).

²⁴¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

središče, in to ne le zaradi rodbinske zgodovine, ki ni imela prav globokih korenin, temveč tudi zaradi skupne grobnice v medijski grajski kapeli, kjer so pokopali veliko število, če že ne večine Valvasorjev iz obeh vej. Poleg tega sta se rodbinski veji izmenjevali tudi kot lastnici Medije. Potem ko se je starejši sin Adam kmalu po delitvi posesti (1613) od tod umaknil in je grad pripadel mlajšemu Jerneju, je Medija leta 1683 z zamenjavo prišla v roke Adamovega rodu, Jernejev rod pa se je preselil v Zavrh. Tako bomo glede na lastništvo obeh dvorcev srečevali na eni strani Adamovo in Jernejevo završko rodbinsko vejo, na drugi strani pa tudi Adamovo in Jernejevo medijsko vejo. V povezavi z rodbinskimi gradovi se bo oblikovala še ena veja, katere začetnik bo Jernejev najstarejši sin Karel (J–I–2) in ki jo po dvorcu Belnek pri Moravčah imenujemo belneška.

Poleg takšne delitve je obstajala še ena, pomembnejša od ločevanja glede na domovanje na treh kranjskih gradovih. Dela obeh rodbinskih vej sta bila leta 1667 pobaronjena,²⁴² tako da so se Valvasorji odtlej delili še na barone in nebarone. Baronska je bila celotna Adamova na Kranjskem živeča veja,²⁴³ medtem ko je od pripadnikov Jernejeve veje dobil baronski naslov le njegov najstarejši sin Karel vključno s celotnim potomstvom. Tako se je Jernejeva veja cepila na baronski in nebaronski del, pri čemer je polihistor Janez Vajkard spadal med Valvasorje brez baronskega naslova. Brez tega so ostali tudi vsi poganjki obeh vej, ki so živeli zunaj Kranjske.

2.2 IZVOR IN RAZVOJ PRIIMKA VALVASOR, RODBINSKI GRB TER POBARONJENJE DELA VALVASORJEV

Preden se posvetimo rodbinskima vejama Hieronimovih sinov Adama in Jerneja, bomo na obravnavo polihistorjevega deda Hieronima, začetnika rodu kranjskih Valvasorjev, navezali vprašanje o izvoru njegovega priimka in rodbinskega grba ter potegnili razvoj obeh v poznejši čas, do izumrtja moške linije Valvasorjev in prenehanja uporabe grba.

Polihistor Janez Vajkard se je izvora svojega priimka dotaknil v IX. knjigi *Slave* pri orisu kranjskih baronskih rodbin. Kot je bilo že povedano, je s sklicevanjem na *Milansko kroniko* (1654) potegnil Valvasorjev rod vse do rimskega cesarja Nerona, vendar s skoraj tisočletno vrzeljo do okoli leta 1000, ko naj bi se začela vrsta pomembnih Valvasorjev, cerkvenih dostojanstvenikov. Priimek so po istem viru zapisovali različno: *Vavasori* in *Valvasori*, zadnjo obliko po neki imenitni službi, ki so jo Valvasorji menda »od nekdaj« opravljali v Milanu.²⁴⁴

Izvor priimka je v svoji monografiji o polihistorju prepričljivo razložil B. Reisp. Na podlagi slovarjev je ugotavljal, da gre nastanek rodbinskega imena najverjetneje iskati v latinskem izrazu *vassus vassorum*, po drugi verziji *vassalus vassorum*, kar »pomeni v širšem smislu nosilce fevdov v visokem srednjem veku, v ožjem smislu pa nižje vazale, nižje plemiče, odvisne od višjega gospoda«. Oznaka je imela množico oblik in so jo še zlasti pogosto uporabljali v Franciji in Italiji od 11. stoletja dalje. V srednjeveški latinščini je bila iz nje izpeljana beseda *vavassor*, v italijanščini *valvassore* ali *varvassore*, v francoščini *vavasseur*. Pozneje se je iz iste osnove razvilo rodbinsko ime, ki je v omenjenih deželah

²⁴² ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667.

²⁴³ Adamov najmlajši sin Jurij Sigmund (A–I–4), ki ni bil pobaronjen, tedaj ni več prebival na Kranjskem. Od samo štirih članov Adamove veje, kolikor jih je živelo v deželi, so bili pobaronjeni trije: Adamova ovdovela snaha Sidonija Regina, rojena pl. Barbo (A–I–2a), ter njena otroka Adam Sigfrid (A–II–3) in Ana Elizabeta (A–II–1), medtem ko baronskega naslova ni dobila hči Marija Katarina (A–II–2).

²⁴⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 108.

v različicah še živo. V pokrajini Bergamo, od koder je bil doma Janez Krstnik Valvasor, je priimek Vavassori in Valvassori celo zelo pogost.²⁴⁵ V rodnem Telgatu, od koder je ta dobrotnik polihistorjevega deda prišel na Kranjsko, so Vavassoriji izpričani od 14. stoletja²⁴⁶ in jih je veliko tam tudi danes.²⁴⁷ Vendar, kot smo videli, ni verjetno, da bi iz istega kraja izviral polihistorjev ded Hieronim, ki ni bil v nikakršnem sorodstvu z Janezom Krstnikom in niti ni nujno prihajal z Bergamskega.

Po novejših ugotovitvah italijanskih zgodovinarjev in genealogov, kot jih povzema P. B. Piccone Conti, se priimek Valvassori ali Vavassori uvršča v kategorijo priimkov »naslovi, poklici in obrti«, podobno kot rodbinska imena Conti, Visconti, Duca, Confalonieri, Vassali in Medici. Gre za zelo staro ime s pomenom *militēs minores*, tj. podaniki pomembnega vazala; ta je bil navadno velik fevdalni gospod, visok predstavnik civilne in vojaške hierarhije, podrejen neposredno kralju. *Valvassoriji*, ki so izvirali iz srednjih ali malih lastnikov alodov ter iz premožnih obrtnikov ali trgovcev, so svoj položaj utrdili v 11. stoletju, in sicer v Lombardiji, zlasti v Milanu, enem od mest z največjo demografsko rastjo in najbolj razvejeno družbeno strukturo, kjer se je »nižji« in »višji« vojaški sloj vedno bolj oddaljeval od ljudstva, obrtnikov in trgovcev. Po sporu z ljudstvom so *militēs* začasno zapustili Milano in se udeležili nasledstvenih bojev v Burgundiji. Iz omenjenega ni težko razumeti, zakaj je priimek Valvassori danes razširjen po Italiji »v obliki leopardovega madeža«, torej povsod malo. Sezname plemičev poznajo Valvassorije iz Padove, Luga, Modene in Bergama ter rodbino po rodu iz kraja Medolago. Priimek je zgoščen predvsem na severu, na območju med Bergamom in Milanom. Znano je, da so Valvassoriji iz Medolaga uspeli v Bergamu že v prvih stoletjih po letu 1000 in se nato razselili po mestu in okolici. V Bergamu, priključenem leta 1428 Beneški republiki, najdemo nanje veliko spomina; eden od mestnih simbolov, vojskovodja Bartolomeo Colleoni iz 15. stoletja, je bil, denimo, sin matere iz rodbine Vavassori. S tem rodbinskim imenom (Valvassori, Vavassori, de Vavassoribus) srečujemo v Lombardiji od poznega srednjega veka več rodbin, med drugim tudi med milanskim mestnim plemstvom (*nobili cittadini*).²⁴⁸

Pri kranjskih Valvasorjih, začenši z Janezom Krstnikom in njegovim varovancem Hieronimom (H–I–I), začetnikom polihistorjevega rodu, se je vprašanje o **načinih zapisovanja in preoblikovanja priimka Valvasor** pokazalo kot precej kompleksno. Valvasorji na Kranjskem so se v 16. in začetku 17. stoletja v glavnem pisali *Vavasor* in *Vavisor*, torej brez *l*, ki je prvič izpričan na prelomu stoletja. Po vmesni stopnji *Valvisor* se je šele v tretjem desetletju 17. stoletja ustalila končna oblika *Valvasor*, v tem stoletju sicer največkrat zapisana z *u* – kot *Valuasor*. Opraviti imamo torej s štirimi oblikami: *Vavasor*, *Vavisor*, *Valvisor* in *Valvasor*. Pred uveljavitvijo zadnje je vsaka od ostalih treh nekaj časa prevladovala.

Pri spremljanju oblik priimka je treba biti posebej pozoren na to, kdo ga je zapisal, in pa, ali govori dokument o sedanosti ali preteklosti. Tudi ko so v virih povzeti starejši zapisi, so namreč skoraj vedno prilagojeni novemu načinu pisanja. Obliko *Valvasor* tako pozneje srečujemo tudi pri Hieronimu, pri katerem je za njegovega življenja izpričana le izjemoma, in enako pri Janezu Krstniku, čeprav je v njegovem času ne zasledimo niti enkrat. Tudi povzemanje virov v historiografski literaturi druge

²⁴⁵ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 39, 282 (op. 2); prim. tudi: Reisp, Valvasor (Vavas(s)or, Vavis(s)or ipd.), str. 344.

²⁴⁶ *Telgate*, str. 28, 38.

²⁴⁷ Telefonski imenik za Telgate daje za priimek Vavassori 25 zadetkov (<http://www.paginebianche.it/page?btt=1&t-s=101&cb=8&mr=10&rk=&om=&srd=&srn=&qs=vavassori&qsn=&dv=Telgate&ind, jan. 2014>). Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 282 (op. 3). Po župnijski statistiki je bilo med letoma 1941 in 2002 krščenih 114 Vavassorijev (pismo telgaškega župnijskega arhivarja Antonia Toccagnija Marii Bidovec 27. 2. 2013).

²⁴⁸ Piccone Conti, *La spada, la toga*, str. 14–16.

polovice 19. stoletja pozna enako prakso: čeprav priimka v 16. stoletju na Kranjskem še niso pisali v pozneje uveljavljeni današnji obliki, je v literaturi rabljena samo ta, in to dosledno.²⁴⁹

Ugotovitve o načinih pisanja priimka lahko na kratko strnemo takole: prvi kranjski Valvasor, leta 1581 umrli Janez Krstnik, je z Bergamskega najverjetneje prinesel obliko *Vavator*, ki pa ima v njegovem času kar nekaj konkurence v obliki *Vavisor*,²⁵⁰ a vedno izpod peresa druge roke in v glavnem v štajerskih virih.²⁵¹ Kranjski deželni stanovni so ga leta 1571, ko je postal deželan in odbornik, imenovali *Vavator* (*Vauaför*)²⁵² in kot tak je bil pri obeh posestnih pridobitvah, leta 1572 in 1581, vpisan tudi v imenjsko knjigo (*Vauäfor*, *Vauaför*).²⁵³ Tako se je namreč sam podpisoval, nazadnje pod svojo oporoko, enako je njegov priimek zapisan na vseh mestih v njegovi zadnji volji in spremnem dopisu²⁵⁴ ter končno na nagrobniku v Laškem.²⁵⁵ V njegovem rodnem Telgatu pa je danes za vse Valvasorje (vključno z Janezom Vajkardom) uveljavljena (standardizirana) oblika *Vavassori*.²⁵⁶ Alternativna oblika *Vavisor* je na Kranjskem izpričana samo nekajkrat leta 1547, in to pri prvih pojavitvah Janeza Krstnika – tako so priseljenega Bergamca ovekovečili tudi kot novosprejetega meščana v ljubljanskih mestnih zapisnikih (*Vauisor*)²⁵⁷ – ter štiri leta pozneje (1551) ob njegovi odpovedi meščanskim pravicam (*Vafisor*).²⁵⁸ Ni izključeno, da se je kot *Vavisor* sprva podpisoval tudi sam, a obstaja po drugi strani velika verjetnost, da so v Ljubljani prišlekovo rodbinsko ime zapisali, kakor so ga (netočno) slišali. Tem laže napačno, ker je bilo tuje in tedaj v mestu še neuveljavljeno. Slišno prenašanje je namreč še v veliko poznejšem času, vse tja do druge polovice 18. stoletja, zagrešilo vrsto nenavadnih zapisov priimka zlasti v cerkvenih matičnih knjigah, ki jih v tem pogledu prav zato ni mogoče imeti za merodajne in se jih bomo v nadaljevanju še dotaknili. Neprimerno zanesljivejši odraz nosilčeve dejanske rabe priimka so zapisi v svetnih virih, ker praviloma temeljijo na pisni predlogi, ne zgolj na ustnem prenašanju.

Pri polihistorjevem dedu Hieronimu oblike *Vavator* skoraj ne zasledimo, ampak so ga sodobni viri označevali kot *Vavisorja*, kakor je izpričan tudi v edinem znanem podpisu. V oporoki svojega dobrotnika Janeza Krstnika iz leta 1581, hkrati prvem pričevanju o Hieronimovem obstoju, je imenovan *Vavator* (*Vauaför*), torej tako kot oporočitelj, ki svojega varovanca imenuje »moj soimenjak« (*meines Namens oziroma licet cognominis mei*).²⁵⁹ Toda brž ko na Hieronima poldrugo leto pozneje (1583) naletimo v novih okoliščinah, brez povezave s starejšim rojakom, je njegov priimek drugačen

²⁴⁹ Npr. izvleček oporoke Janeza Krstnika Valvasorja v: Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 72–76; Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*; serija Radicsevih člankov Valvasor-Studien I–XXXX v: *Laibacher Zeitung* 114 (1895), 115 (1896), 116 (1897).

²⁵⁰ Različica *Vavissori*, ki bi se lahko opirala na starejšo *Vavisor*, danes v pokrajini Bergamo ni potrjena. Prim. <http://www.paginebianche.it/ricerca?qs=vavissori&dv=Bergamo> (jan. 2014).

²⁵¹ ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, III Prvi Valvasor Janez Krstnik.

²⁵² ARS, AS 2, I. reg., šk. 875, sejni zapisniki 1, 1530–1573, fol. 380v, 392, 412, 417, 432, 434, 434v, 437.

²⁵³ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 36v, 100, 100v.

²⁵⁴ StLA, Repräsentation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2 (v nemščini, prepis iz 1753). – V latinskem prevodu oporoke, očitno namenjenem italijanskemu sorodstvu, ni podpisa, priimek pa je povsod zapisan kot *Vauaför* (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581). Dragocen je oporočiteljev lastnoročni podpis *Vavator* na sočasno sestavljeni, v izvorniku ohranjeni prošnji sopodpisniku oporoke (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585).

²⁵⁵ O nagrobniku gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 44 (upodobitev), 45–46.

²⁵⁶ *Telgate*, str. 28, 38–40.

²⁵⁷ ZAL, LJU 488, Cod. I/6, sejni zapisniki 1547–1548, fol. 4v, 11v, 148.

²⁵⁸ Prav tam, Cod. I/8, sejni zapisniki 1551–1552, fol. 84.

²⁵⁹ O obeh različicah oporoke, nemški in latinski, gl. op. 71.

– *Vavisor (Vauifor)*²⁶⁰ in za njegovega življenja ostane tak v vseh znanih sodnih virih.²⁶¹ Tudi ko je Hieronim zaprosil za kranjsko deželanstvo (tega je dobil spomladi 1602), se je podpisal kot *Vavisor (Hieronijmus Vavifor)*. Še več, v prošnji je v *Vavisorja* preimenoval celo Janeza Krstnika (*Herrn Zuan Baptista Vavifors*). Ker ga je hkrati, kot je že znano, neupravičeno razglasil za svojega sorodnika, sta se kajpak *moralna* pisati enako.²⁶² Samo v deželnozborskem zapisniku, v zapisu o sprejemu med deželane, je Hieronimov priimek naveden kot *Vavasor (H. Vauasor)*,²⁶³ pri čemer je treba poudariti, da je šlo pri zapisnikih za zapisovanje ustnih informacij in s tem zlahka za pomoto. Neposredno po Hieronimovi smrti (1602–3), ki je sledila zelo kmalu po pridobitvi deželanstva, viri jasno potrjujejo, da sta se Janez Krstnik in Hieronim imenovala različno. V spisih, povezanih z deželnoknežjo fevdno podelitvijo (1603), srečamo obe različici. Vdova Neža piše priimek v svoji prošnji dosledno kot *Vavisor*, najsi gre za njenega moža, za Janeza Krstnika ali zanjo (*Herrn Hieronimen Väuiforn, Herr Hansß Babtista Vauifor, Agnes Vauiforin Witib*).²⁶⁴ Nečak Janeza Krstnika Marko Anton Moscon, ki je njeno prošnjo sopodpisal, pa je stričev priimek v ločenem dopisu deželnemu knezu razumljivo pisal *Vavasor* in enako tudi, ko je šlo za Hieronima (*Johann Baptista Vauasor, Jeronimeen Vauasorn*).²⁶⁵ Tudi Hieronimov svak Gašper Scheyer, ki je prejel fevdni pismi namesto mladoletnih nečakov Adama (H–II–3) in Jerneja Valvasorja (H–II–4), je Hieronima v svoji prošnji imenoval *Vavasor* oziroma *Vavosor (Vauosorn)*.²⁶⁶ Tako je starejša oblika *Vavasor* slednjič rabljena v obeh fevdnih pismih nadvojvoda Ferdinanda z dne 17. aprila 1603 (*Hieronimeen Vauasors, wejland Johann Baptista Vauasors, Hieronimeen Vauasorn, die Vauasorischen Lebengüetter, zwej Vauasorn*).²⁶⁷ Toda ko so naslednje leto (1604) novopridobljeno imenjsko rento dedičev pokojnega Hieronima vpisali v kranjsko imenjsko knjigo, pride spet do izraza dvojnost zapisovanja, tokrat obrnjeno od pričakovanega. Hieronimovim dedičem so pripisali imenji Janeza Krstnika *Vavisorja* (!), od katerega ju je dobil Hieronim *Vavasor* (!): *Herrn Johann Babtista Vavifors seeligen gilt [...] durch Ime Herrn Jeronime Vauasorn*.²⁶⁸ Tu gre vsekakor za zamenjavo, ki pa je zgovorna: v istem, zelo kratkem zapisu sta za dve osebi, ki naj bi se (po oporoki iz leta 1581) imenovali enako, rabljeni različni priimkovni obliki. Glede na povedano lahko sklenemo, da rojaka prejkone tudi v rodni domovini nista imela povsem enakega rodbinskega imena. Starejši Janez Krstnik se je očitno pisal *Vavasor(i)*, Hieronim pa *Vavisor(i)*, kar pa prvega kranjskega Valvasorja ni motilo, ko si je v mladem rojaku izbral naslednika, ki naj v deželi nadaljuje njegovo rodbinsko ime.

V Hieronimovih zadnjih letih naletimo na indice, da se je nemara že on spogledoval z obliko *Valvasor (Valuasor)*, ki se je pozneje dokaj hitro in v celoti uveljavila pri obeh njegovih sinovih. Ko je njegov svak Gašper pl. Scheyer 26. februarja 1596 na Mediji izdal kupno pismo za Hieronimu prodano posest, je tega dosledno imenoval *Valuasor*.²⁶⁹ Gre za sploh najzgodnejši znani zapis priimka v tej

²⁶⁰ ARS, AS 1, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 280–281, 519–520, 570–571.

²⁶¹ ARS, AS 1, šk. 374, vicedomska zaslišanja 1591–1596, pag. 164, 214, 310, 453; AS 306, knj. 10, protokoli 1593–1595, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595.

²⁶² ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d., prošnja Hieronima Valvasorja, ad 12. 4. 1602.

²⁶³ ARS, AS 2, I. reg., šk. 882, sejni zapisniki 8, 1600–1607, fol. 181v.

²⁶⁴ ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, nedatirana prošnja Neže Valvasor, napisana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

²⁶⁵ Prav tam, nedatirana prošnja Marka Antona Moscona, ad 17. 4. 1603.

²⁶⁶ Prav tam, prošnja Gašperja Scheyerja, prezentirana 16. 4. 1603.

²⁶⁷ Prav tam, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

²⁶⁸ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123.

²⁶⁹ ARS, AS 1063, št. 3080, 1596 II. 26., Medija. – Listina je bila šele leta 2014 po naključju najdena med nerazvrščenim gradivom v Arhivu Republike Slovenije. Dotlej smo poznali samo regist, objavljen že leta 1861, ki navaja tudi izvorno obliko priimka *Valuasor* (Elze, Urkunden-Regesten, str. 62).

Najzgodnejši zapis priimka v obliki Valvasor (*Valuafor*) v kupnem pismu Gašperja pl. Scheyerja iz leta 1596 (ARS, AS 1063, št. 3080, 1596 II. 26., Medija).

obliki, ki se je istega leta znašla tudi v kranjski imenjski knjigi ob prvem vpisu Valvasorjeve imenjske rente (in edinem pred letom 1604).²⁷⁰ Vpis v imenjski knjigi gre sicer obravnavati s previdnostjo. Na eni strani se namreč zdi, da je ista roka črko *l* dodala in da je prvotno zapisala *Vauafor*, torej tako, kakor je Hieronimovo rodbinsko ime sočasno navedla na drugem mestu, v odpisu imenjske rente pri prodajalcu Gašperju Scheyerju (*Jeronimen Vauafor verkaufft*).²⁷¹

Še pomenljivejša sta dva dokumenta graške dvorne komore iz leta 1602, ko sta Marko Anton Moscon in Hieronim Valvasor prosila za spregled dajatev od svojega rudnika bakra pri Radečah. Izvirnika prošnje ne poznamo, zato ne vemo, kako se je Hieronim podpisal, v skupnem povzetku prošnje in poročila kranjskega višjega rudarskega sodnika z dne 12. junija 1602 pa je naveden kot *Valuafor*, pri čemer je *l* prečrtan (!), morda z drugim črnilom. Zanimivo, da je dva tedna pozneje, 26. junija, v odloku nadvojvoda Ferdinanda dvorni komori priimek sprva zapisan kot *Vauafor*, nato pa je (drug) pisar z drugim črnilom črko *l* interpoliral: *Valuafor* (!). Na zaglavju spisa najdemo ob istem datumu sočasno obliko *Vauafor*, toda v pozneje pripisanem registraturnem naslovu zadeve beremo *Iheronimo Valuafor*.²⁷² O razlogih za opisano popravka lahko le ugibamo. Ni odveč opozoriti, da je Hieronim, imenovan na Kranjskem *Vavisor*, vložil prošnjo skupaj z Mosconom, ta pa je njegov priimek, kot smo videli zgoraj, pisal z *a* – *Vavator*, kakor je bilo v navadi pri njegovem pokojnem stricu Janezu Krstniku.

²⁷⁰ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 123.

²⁷¹ Prav tam, fol. 57v.

²⁷² StLA, I. Ö. Hofkammer, 1602–VI–47, 12. 6. 1602, 26. 6. 1602. – Radics je dokumenta objavil v izvirniku, a je priimek pisal enotno kot Valvasor (Radics, *Johann Weikhard*, str. 17–18), čeprav je prav on prvi opazil popravka in si ju zabeležil v lastnih prepisih dokumentov (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded).

Po Hieronimovi smrti lahko v virih prve roke sledimo razmeroma naglemu prehodu od oblike *Vavisor* (*Vauisor*), kot sta se Hieronim in Neža podpisala še leta 1602 oziroma 1603, do *Valvasor* (*Valuasor*), ki je povsem izpodrinila prejšnjo in njeno šibkejšo konkurentko, obliko *Vavasor*. Ni dvoma, da je moralo priti do tega z zavestno odločitvijo bratov Adama (H-II-3) in Jerneja (H-II-4) ter matere Neže (H-I-1a), pri bratih po vsej verjetnosti še pred letom 1610. Tedaj že pokojni Hieronim nemara na to ni imel nikakršnega vpliva, kot za življenja bržkone ni mogel vplivati na trikratni zapis svojega priimka kot *Valvasor* (1596 in 1602). Glede na to, da so ga kot Valvasorja naslovili uradniki v Gradcu (1602), pride tem bolj do izraza naslednja ugotovitev. Ko je Adam tam leta 1605 obiskoval tretji razred jezuitske gimnazije (drugi gramatikalni razred), so njegov priimek najprej vnesli v matriko kot *Wauisor*, nato pa popravili v *Valuasor* (*Adamus Valuasor, Carniolus, Nobilis, Golnekb*),²⁷³ kakor je pet let pozneje, leta 1610, naveden tudi priimek mlajšega brata Jerneja (*Bartholomaeus Valuasor De Gollneg, Nob., Carniolus*).²⁷⁴

Premik je opazen tudi v uradovalni sferi na Kranjskem, vendar drugačen. Potem ko je bil Hieronim v protokolih ograjnega sodišča konec 16. stoletja vedno naveden kot *Vavisor*, postreže naslednja ohranjena knjiga protokolov za leti 1613–1614 s spoznanjem, da je njegova družina medtem sprejela v svoje rodbinsko ime črko *l*. V vseh sodnih zadevah so Neža, Jernej in Adam, enkrat pa tudi tedaj že trideset let pokojni Janez Krstnik navedeni kot *Valvisor* (*Valuifor, Agnes Valuiforin*). Med številnimi zapisi priimka se je pisarju pri Adamovem imenu le enkrat (1614) zapisalo po starem – *Vavisor* (*Vauiforn*).²⁷⁵ Vse kaže, da je bila oblika *Valvisor* v prvi polovici drugega desetletja 17. stoletja splošno uveljavljena, nemara kot kompromis med prvotno, Hieronimovo *Vavisor* in graško akademsko *Valvasor*, ki je nazadnje zmagala. Večino v tem desetletju nastalih dokumentov Valvasorjeve družine poznamo iz registrov v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja (1625), ki že dosledno navajajo obliko *Valvasor*, in to tudi za vse starejše dokumente tja do leta 1570. Regesti zato nikakor ne morejo biti merodajni za spremljanje načinov zapisovanja priimka, povedo pa nekaj drugega: da je namreč nova oblika *Valvasor* pri članih družine pokojnega Hieronima do srede dvajsetih let že izbojevala dokončno zmago. Pisar inventurne komisije je v registih vseh dokumentov za več kot pol stoletja nazaj pisal priimek enotno kot *Valuafor*, ne glede na drugačno obliko v izvorniku,²⁷⁶ skratka tako, kot se je pol leta prej (1624) pod svojo oporoko podpisal Adam.²⁷⁷

Več virov sicer priča, da ta oblika vsaj v začetku dvajsetih let še ni bila povsem utrjena. Tako je Adamovemu zapuščinskemu inventarju dodan dokument z datumom 5. februar 1621, ki se sklicuje na poziv Adama *Vavisorja* (*Vauifors*).²⁷⁸ Dve leti prej (1619) so Hieronimov priimek v novi imenjski knjigi prav tako zapisali kot *Vavisor*,²⁷⁹ čeprav je bil že v prejšnji naveden kot *Valuasor* in *Vavasor*.²⁸⁰ Še več, zapuščinski inventar Volfa Engelberta Zetscherja z Erkenštajna iz leta 1628 Adamovo rodbinsko ime v vseh registih dokumentov navaja kot *Valuifor*. Regesti so iz let 1616–1621,²⁸¹ oblika pa takšna,

²⁷³ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 30.

²⁷⁴ Prav tam, str. 39.

²⁷⁵ ARS, AS 306, knj. II, protokoli 1613–1614, s. p., 7. I. 1613, 4. II. 1613, 20. IO. 1614.

²⁷⁶ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625.

²⁷⁷ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V-2, 18. 7. 1624.

²⁷⁸ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 71–72 (5. 2. 1621).

²⁷⁹ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v.

²⁸⁰ Prav tam, knj. 4 (1546–1618), fol. 123.

²⁸¹ ARS, AS 309, šk. 128, fasc. LII, lit. Z-4, 4. 8. 1628, pag. 30/Nr. 43, 31/Nr. 132–133 in 135, 32/Nr. 140, 34/Nr. 146 in 149, 41/Nr. 179, 43/Nr. 188, 43–44/Nr. 189. – V 35 let mlajšem zapuščinskem inventarju Franca Erazma Zetscherja je

kot smo jo malo prej, v letih 1613–1614, srečali v protokolih ograjnega sodišča.²⁸² V Zetschkerjevem inventarju, tri leta mlajšem od Adamovega, priimka pač niso popravljali za nazaj, če je v dokumentih pisalo *Valvisor*, saj za to ni bilo interesa, toda na drugi strani so po analogiji z Adamovim inventarjem bržčas poenotili pisanje v *Valuifor* tudi za tiste dokumente, v katerih je že bila mlajša oblika *Valuafor*. Kot *Valuifor* je Adam zadnjič izpričan sredi leta 1623 v deželnozborskih zapisnikih,²⁸³ kjer se obe obliki izmenjujeta, a prevladuje *Valuifor* (do leta 1616 srečujemo tudi stari obliki *Vauafor* in *Vauifor*).²⁸⁴ Ker pa v nobenem od naštetih primerov ne gre za samopoimenovanje, temveč za zapise druge roke, čeprav sočasne, ni z ničimer utemeljeno, da bi se Adam sam v začetku dvajsetih let še kdaj poimenoval *Valvisor*. Pospeševal je obliko *Valvasor*, o čemer poleg oporoke priča tudi dejstvo, da so jo dosledno uporabljali sestavljalci njegovega zapuščinskega inventarja.

V Valvasorjevi družini so se sicer že prej odločili, da se bodo pisali Valvasor. Kot rečeno, najverjetneje še pred letom 1610, ko je v graški jezuitski matriki s takšno obliko priimka vpisan tedaj približno 14-letni Jernej, pri Adamovem vpisu iz leta 1605 pa je priimek popravljen za nazaj. Potem ko Nežo, Adama in Jerneja v letih 1613 in 1614 v protokolih kranjskega ograjnega sodišča srečujemo kot Valvisorje, je ta oblika izpričana v poznejših znanih sodobnih virih samo še izjemoma. Pri Adamu jo poleg omenjenega poznega zapisa iz leta 1623 najdemo leta 1615, obakrat v spisih notranjeavstrijske vlade v Gradcu. Istega leta je pri omenjenem graškem oblastvu enkrat naveden še kot *Vavisor*, drugič pa že kot *Valvasor* (*Valuafor*) in prav tako tudi mati Neža (*Agnes Valuaforin*).²⁸⁵ Kot Valvasorja (*Valuasor*) ga isto leto (1615) zasledimo v letopisu ljubljanskega jezuitskega kolegija in nato prav tam še v letih 1621 (*Valuafor*), 1624 (*Valuasor*) in 1625 (*Waluasor*), pri čemer gre za sočasne vpise, delo štirih rok.²⁸⁶ Obliko *Valuafor* navaja tudi listina stiškega opata Jakoba, ko je leta 1621 z Adamom zamenjal štiri hube.²⁸⁷

Dokaz, kako so se kranjski Valvasorji v drugem desetletju 17. stoletja podpisovali sami, ponuja pet sodobnih virov, v katerih najdemo med drugim najzgodnejša podpisa obeh bratov ter zadnje štiri podpise matere Neže. Posebno pozornost pritegnejo starejši trije dokumenti, nastali v letih 1612 in 1614. Poravnava med Nežo in Adamom, sklenjena 4. marca 1612 na Motniku, navaja za sina že novo obliko *Valuafor*, za mater pa kompromisno *Valuiforin* (z žensko končnico -in), kot se je Neža tudi sama podpisala.²⁸⁸ Adam, čigar podpisa na dokumentu ni, je torej zavestno hotel biti Valvasor, kakor sta oba z Jernejem pred tem izpričana že v Gradcu. Zelo zanimiv je inventar delitve Hieronimove zapuščine, datiran 4. aprila 1612. V naslovu je pokojni Hieronim naveden po novem, kot *Valvasor* (*Jeronime Vălvăfor*), takoj zatem pa s staro obliko *Vavisor* (*Vauifor*), ki je obakrat uporabljena tudi za Jerneja. Končno se v istem dokumentu pojavi še tretji način zapisa, in sicer za Nežo, ki se dvakrat naslavlja kot

Adam v registih istih dokumentov, skupaj štirih od desetih, ki jih srečamo leta 1628, dosledno naveden kot *Valuafor* (!) (prav tam, lit. Z–8, 16. 4. 1663, pag. 14/Nr. 61–62, 18/Nr. 82 in 84).

²⁸² Gl. op. 275.

²⁸³ ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 480v, 10. 7. 1623.

²⁸⁴ Prav tam, šk. 884, sejni zapisniki 10, 1611–1615, fol. 532; šk. 885, sejni zapisniki 11, 1614, fol. 434; šk. 886, sejni zapisniki 12, 1615, fol. 419; šk. 887, sejni zapisniki 13, 1615–1617, fol. 499, 523v, 561v; šk. 888, sejni zapisniki 14, 1617–1621, fol. 138, 139, 141v, 230, 235, 241, 435v, 438, 439v, 441, 442, 445, 446, 447v, 464, 468v, 490v, 497v, 498v, 501, 503, 504, 505v, 507v, 511v, 529v, 532, 545, 546v, 547v, 561, 562, 563, 564v.

²⁸⁵ Po Radicsevih izpiskih v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded. Gradivo v Štajerskem deželnem arhivu, ki ga je uporabljal Radics, je danes izgubljeno: StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1615–V–136, 1615–VII–182 (Neža), 1615–IX–21, 1615–X–100.

²⁸⁶ ARS, AS 1073, 18or, pag. 82, 94, 107, 114. – Prim. objavi: *Historia annua*, str. 76, 87, 101, 103; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 76, 87, 101, 103. V obeh objavah je zapis priimka posodobljen: Valvasor.

²⁸⁷ ARS, AS 1063, št. 3084, 1621 XII. 28., Stična; regist: Elze, Urkunden-Regesten, str. 62.

²⁸⁸ ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612.

Valvisor (*Valuiform*), obakrat v prvi osebi, prvič v tožilniku in drugič v imenovalniku.²⁸⁹ Skoraj enako, kot *Valuiformin*, je Neža dvakrat podpisana naslednje leto 1614, najprej 30. januarja pod prošnjo škofu Hrenu²⁹⁰ in nato še 3. aprila na pobotnici sinu Adamu; na zadnje sta se Neža in Jernej podpisala vsak s svojo obliko priimka, Neža kot *Valuiformin* in Jernej kot *Valuafor*, tako kot je v besedilu za razliko od matere imenovan tudi Adam.²⁹¹ Ko je dve leti zatem, 15. decembra 1616, Adam podpisal dokument s svojim prvim znanim lastnoročnim podpisom, je bil pričakovano *Valuafor*, pisano po takrat običajni nemški ortografiji z malim *u* za drugi glas *v*.²⁹² Nazadnje se je novi »modi« oziroma sinovoma uklonila še Neža in se naslednje leto, 7. februarja 1617, pod Jernejevo poročno pogodbo (prvikrat) podpisala enako kot sin (*Bartlmea Valuafor* in *Agnes Valuaforin Wittib*).²⁹³ Prav vse Nežine poznejše omembe (od 1623) navajajo novo obliko,²⁹⁴ ki jo leta 1620 srečamo tudi v fevdnih pismih Ferdinanda II. Adamu in Jerneju, vsakemu za njegov del medijske posesti.²⁹⁵ Končno so leta 1619 ali kakšno leto pozneje oba poimenovali kot Valvasorja še v kranjski imenjski knjigi, kjer sta nasledila svojega očeta Hieronima, imenovanega *Vavisor*.²⁹⁶ Še v prejšnji imenjski knjigi najdemo zapis, da so Scheyerjevo imenje leta 1613 prepisali Adamu s priimkom *Valuafor*,²⁹⁷ najsi je zapis iz omenjenega leta ali malo mlajši, nastal pred koncem vodenja knjige leta 1618. Na drugi strani pa je pri Jerneju oblika *Valvisor* (*Valuiform*) vztrajala v deželnozborskih zapisnikih ob različici *Valvasor* še tja do leta 1626, a neprimerno bolj poredko kot prej pri Adamu.²⁹⁸ V zapuščinskem inventarju Janeza Jurija pl. Hohenwarta najdemo regest pogodbe, ki jo je sklenil z Jernejem, imenovanim *Vauifor* še poznega leta 1643.²⁹⁹

Razlogi za transformacijo rodbinskega imena *Vavisor* v *Valvasor* ostajajo neznani. Glede na okoliščine zgodnjih pojavitev nove oblike lahko razmišljamo v smeri, da je prišla spodbuda neposredno iz graških jezuitskih krogov ali pa sta se brata Adam in Jernej zanjo odločila pod vplivom tamkajšnjega akademskega okolja in humanistične izobrazbe. Nova oblika *Valvasor* je bila bližje humanističnemu duhu in skladna z (domnevno) etimologijo rodbinskega imena. Obe prejšnji, brez *l*, je bilo v tej luči

²⁸⁹ Prav tam, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/ [7.] I. 1613.

²⁹⁰ NŠAL, NŠAL 20, fasc. 66, a. e. 66/2, Motniška desetina 1551–1768, 30. I. 1614.

²⁹¹ ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614.

²⁹² ARS, AS II, šk. 5, št. 57, Scheyer, prošnja v dveh izvodih 15. 12. 1616.

²⁹³ ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617.

²⁹⁴ Takšno obliko imata obe Nežini zadolžnici z datumoma 6. maj 1623 in 1. avgust 1623, navedeni v štiri leta mlajšem zapuščinskem inventarju njenega nekdanjega zeta Matija Posarela (ARS, AS 309, šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. II. 1627, pag. 22/Nr. 23, 33/Nr. 49).

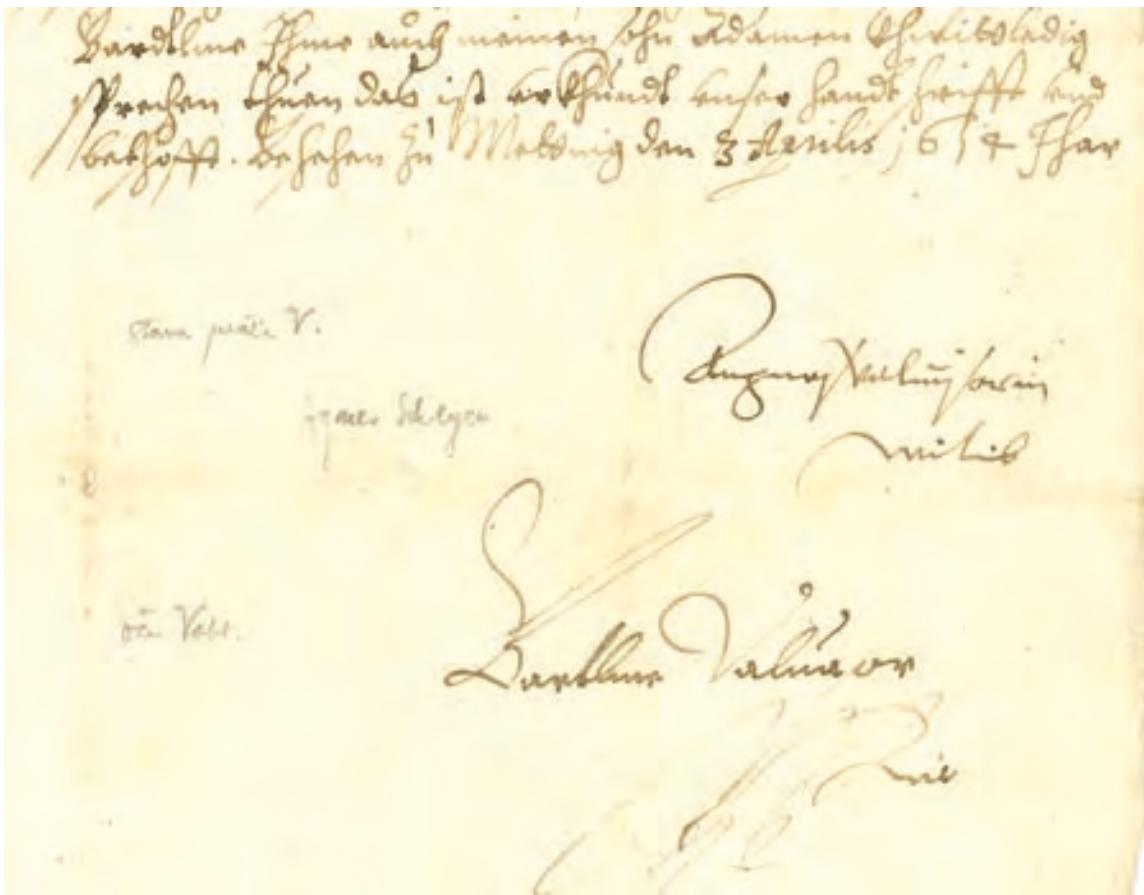
²⁹⁵ ARS, AS II, šk. II, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 8. 2. 1620; izvornik fevdnega pisma Adamu Valvasorju: ARS, AS 1063, št. 3083, 1620 II. 8., Gradec; regesta obeh izvornikov: Elze, Urkunden-Regesten, str. 62.

²⁹⁶ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v. – Pod Hieronimovim imenom (*Herr Hieronimus Vavisor*), kjer bi morala biti višina imenjske rente, niso sprva zapisali ničesar, nato pa so na isti strani z drugo pisavo posebej vpisali Adamovo imenje (*Adam Valuafor zu Gallnegkb*) in posebej Jernejevo (*Herr Bartlmea Adam Valuafor*). Novi vpisi pri Adamu se začnejo leta 1619, pri Jerneju pa 1624, vsi z isto pisavo, ker pa je pri Adamu zmanjkalo prostora za nadaljevanje že pri vpisu iz leta 1621 in so morali nadaljevati na drugi strani (prav tam, fol. 57), so imenji obeh bratov vsekakor vpisali v knjigo pred tem.

²⁹⁷ ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 56v.

²⁹⁸ ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 70v, 309, 320, 326, 330v, 332, 333v, 342v (pomotoma Adamovo ime), 356v, 378v, 381v, 383, 390v, 394, 395v, 397, 401, 407, 414, 418v, 427v, 429 (pomotoma Adamovo ime), 431v, 433, 435, 436, 437. – Po 24. marcu 1626 se je komaj kdaj komu še zapisalo *Valvisor*, tako na primer stanovskemu pisarju 28. aprila 1635, ko je Jerneja v isti zadevi petkrat imenoval *Valuafor*, enkrat pa *Valuiform* (prav tam, šk. 890, sejni zapisniki 16, 1629–1638, fol. 55v–57). Takšno obliko (*Valuiform* in *Valvisor*) srečamo izjemoma še pri dveh bratih Valvasorjih poznega leta 1694 v katalogu jezuitskega kolegija v Ljubljani, kjer se je šolala cela vrsta članov rodbine (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128).

²⁹⁹ ARS, AS 309, šk. 41, fasc. XXI, lit. H–12, 26. 4. 1643, pag. 4–5/Nr. 4.

Dve različni priimka – Valvisor (*Valuifor*) in Valvasor (*Valuafor*) – na pobotnici Neže in Jerneja Valvasor, izdani 3. aprila 1614 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor).

mogoče občutiti kot popačeni, *vulgarni*. Prehodna oblika Valvisor, izpričana v sočasnih virih v letih 1613–1623, pozneje pa le še izjemoma, kaže prejkone na začasno rešitev med postopnim uvajanjem novega načina pisanja. Ta namreč ne bi mogel prodreti kar sam od sebe, zgolj po volji dveh mladeničev in ob pristanku njune matere. Ker so Neža, Adam in Jernej ostali po možitvi obeh sester edini kranjski Valvasorji oziroma Va(l)visorji, je bila pot do zmage oblike Valvasor tem lažja.

Po letu 1628, od Zetschkerjevega zapuščinskega inventarja³⁰⁰ dalje, je v svetnih dokumentih komaj kak primer drugačnega pisanja priimka kot v današnji obliki Valvasor, če seveda odmislimo pisne različice, pogojene z nemško in latinsko ortografijo (*Valuafor*, *Valuasor*, *Valvasor*), ki se jih bomo še dotaknili. Obliko Valvasor so kot splošno uveljavljeno sprejeli tako Valvasorji sami kot širše okolje. Drugačno sliko ponujajo cerkvene matične knjige, ki pa, kot že rečeno, nikakor ne morejo biti mero-

³⁰⁰ Gl. op. 281.

dajne, saj so v njih priimek praviloma zapisovali po slišni poti. Tako so ga včasih, zlasti v okoljih, kjer jim je bil tuj, zmalčili do popolne neprepoznavnosti (npr. *Fouoſor*, *Vosor*, *Falſori*).³⁰¹

Polihistor Janez Vajkard Valvasor (J–I–19) sicer ni bil prvi v svojem rodu in na Kranjskem, ki je »povalvasorik« tudi starejše Valvasorje, izpričane v virih kot *Vavator*, *Vavisor* in *Valvisor*, je pa to prvi storil v širši javnosti dostopni tiskani obliki. Prvega kranjskega Valvasorja, leta 1581 umrlega Janeza Krstnika, je iz *Vavasorja*, kot ta svoj priimek dosledno piše v oporoki, z dodanim *l* prekrstil v *Valvasorja* in prav tako vse njegove sorodnike in soimenjake, navedene v omenjeni zadnji volji, precej samovoljno povzeti v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689).³⁰² Na istem mestu se je v zvezi s svojim rodom skliceval na *Milansko kroniko*, ki naj bi med drugim prinašala tudi podatek, da so se nekateri tega rodu pisali *Vavasori*, drugi pa *Valvasori*. Priimek vseh pomembnejših oseb – kot pravi sam, »našega Valvasorjevega rodu« – je navedel v latinski obliki (*Valvasorius*, *de Valvasoriis*), saj so bili ne nazadnje vsi naštetih duhovniškega stanu.³⁰³

Janez Vajkard se je torej enako kot že generacija pred njim pisal *Valvasor*, njegovo delo pa je pomembno prispevalo k utrditvi te oblike priimka v poznejši literaturi, in sicer z drugim *v* (*Valvasor*, *Valvaſor*) namesto *u* (*Valuſator*), ki je bil v njegovem času splošno uveljavljen. V *Slavi vojvodine Kranjske* je namreč rodbinsko ime pri vseh članih rodbine dosledno zapisal v obliki *Valvaſor*,³⁰⁴ tako kot je tudi sam podpisan pod obema razpravama v londonskih *Philosophical Transactions* (1687).³⁰⁵ Prav tako je kot *Valvaſor* oziroma *Valvasor* podpisoval svoja monografska dela (1679–1689), le dvakrat se je primerilo (1680 in 1681), da se je na naslovnici namesto drugega *v* znašel *u* (*Valuaſor* in *Valuſator*). Vendar je treba povedati, da v teh dveh primerih ni šlo za Valvasorjev podpis, temveč za delo njegovega bakrorezca Andreja Trosta. Več kot pomenljivo je, da se je polihistor v posvetilu k enemu od obeh del sam podpisal kot *Valvasor*.³⁰⁶ Zelo verjetno je prav Trost vrezal polihistorjev priimek v obliki *Valuſator* tudi na

³⁰¹ Priimek polihistorjeve polsestre Marije Klare (J–I–7) so, denimo, leta 1679 zapisali v kamniško mrliško matico kot *Valuesor-in* (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p., 2. 5. 1679), pri njegovem polnečaku baronu Janezu Karlu (J–II–6) pa leta 1696 ob krstu hčerke v ljubljansko krstno matico kot *Vallvesor* (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1686–1692, pag. 128, 23. 6. 1696). Na Svibnem so ga v 50. letih 17. stoletja pri članih Adamove rodbinske veje pisali kot *Faluſator*, *Vallasor* in *Valueſor* (prav tam, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1653–1658, s. p., 9. 4. 1654, 28. 11. 1655, 20. 1. 1657). Malo pozneje srečamo pri polihistorjevem bratu Janezu Ditrihu (J–I–8) v vikariatu Sv. Jurij ob Taboru pri Vranskem oblike: *Valuoſor*, *Fouoſor* in *Vosor* (ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p., 20. 9. 1658, 8. 11. 1659, 30. 3. 1661). Tako kot *Vosor* je povsem neprepoznavna oblika *Falſori* ob poroki Karla Jožefa barona Valvasorja (J–III–15) poznega leta 1759 v župniji Šentjur na Vinogradih na Koroškem (ADG, PA St. Georgen am Weinberg, Hs. 1, Trauungsbuch 1756–1770, s. p., 20. 8. 1759).

³⁰² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 107–108.

³⁰³ Prav tam, str. 108.

³⁰⁴ Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 760; *IX*, str. 88, 106–109; *X*, str. 385; *XI*, str. 15, 159, 164, 165, 233, 241, 305, 306, 317, 333, 379, 399, 424, 465, 575, 651, 721; *XII*, str. 7; *XV*, str. 596. – V pozdravnih pesmih v uvodu k *Slavi*, ki so jih napisali drugi, najdemo poleg oblike *Valvaſor* tudi različico *Valvasor*, a le v verzalkah (Sisentschelli, Ritter–Vitezović, Majer), in *Valvator* v dveh hrvaških pesmih (Ritter–Vitezović) (Valvasor, *Die Ehre*, pred začetkom prve knjige, s. p.).

³⁰⁵ *Philosophical Transactions*, Nr. 186, Jan. 1687, str. 259; Nr. 191, Dec. 1687, str. 411.

³⁰⁶ Prim. naslovnice Valvasorjevih monografskih del v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 118, 121, 124, 126, 130, 132, med str. 176 in 177, 189, med str. 224 in 225. – Trost je Valvasorjev priimek zapisal v obliki *Valuaſor* oziroma *Valuſator* na dveh od šestih bakroreznih naslovnih del, ki so izšla na Bogenšperku med letoma 1679 in 1681. Prvič leta 1680 na Ovidijevih *Metamorfozab* (*Valuaſor*) in nato še leta 1681 na *Topografiji salzburške Koroške* (*Valuſator*). To se je skoraj gotovo zgodilo mimo polihistorjeve volje, saj je Valvasor v isti *Topografiji* pod posvetilo salzburškemu nadškofu podpisan z verzalkami kot Valvasor. Nedvomno bi se z dvema *v* podpisal tudi pod Ovidijeve *Metamorfoze*, tako kot se je v vseh uvodnih besedilih svojih del. Nekaj podobnega je neskladje v zapisih priimka na dveh sosednjih straneh v IX. knjigi *Slave*. Na bakrorezu z grbi kranjskih baronskih rodbin najdemo pod Valvasorjevim rodbinskim grbom napis *Ualuſator* (!), na prejšnji strani, v besedilu, pa *Valvaſor*, tako kot povsod drugod v knjigi (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 107). Bakrorez

zemljevid Kranjske v Schönlebnovi *Carniolia antiqua et nova* (1681),³⁰⁷ drugi bakrorezec Matija Greischer pa ga je v različici *Valuasor* ovekovečil na edinem polihistorjevem sodobnem portretu, objavljenem na začetku *Slave vojvodine Kranjske* (1689).³⁰⁸ V obeh latinskih epitafih, nastalih neposredno po polihistorjevi smrti, je priimek zapisan kot *Valvasor*,³⁰⁹ toda Janez Gregor Dolničar, avtor vsaj enega, če ne obeh, je v kroniki mesta Ljubljane (1719) v nemškem zapisu o polihistorjevi smrti napisal *Valuasor*.³¹⁰

Da se je Janez Vajkard Valvasor v tiskih podpisoval kot *Valvasor* (*Valvafor*) in ne *Valuasor* (*Valuafor*), ni bilo samoumevno. Zasebno, najsi je šlo za latinske ali nemške dokumente, je namreč vedno podpisan kot *Valuasor* oziroma *Valuafor* – drugi v zapisan z *u*,³¹¹ kakor so priimek nasploh pisali za njegovega življenja.³¹² Zapis z dvema *v* – *Valvasor* oziroma *Valvafor* – bomo pri članih njegove rodbine v 17. stoletju srečali le redko. Janez Vajkard je obliko *Valvafor* ponesel v literaturo, zapis *Valvasor* z verzalkami pa najdemo na epigrafih: enkrat na votivnem napisu in dvakrat na nagrobnikih.³¹³ Oblika *Valvasor* se je nekajkrat zapisala duhovnikom v matičnih knjigah,³¹⁴ nekajkrat jo zasledimo v šolskih oziroma aka-

namreč ni bil polihistorjevo delo, je pa zanimivo, da je Janez Vajkard v svoji rokopisni knjigi grbov pod rodbinski grb lastnoročno trikrat zapisal obliko *uualuasor* (sic!) (faksimilna izdaja: Valvasor, *Opus insignium*, fol. 73, 115, 226).

³⁰⁷ Schönleben, *Carniolia antiqua et nova*. Tomus I, med str. 138 in 139

³⁰⁸ Valvasor, *Die Ebre I*, s. p. – Portret je skoraj gotovo nastal leta 1687, najbolj zgodaj v zadnji tretjini leta 1686 in malo verjetno šele leta 1688 (Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 71–72).

³⁰⁹ Epitaf z datumom 11. december 1693 je domnevno sestavil Janez Gregor Dolničar, objavljen je bil leta 1815, o izvirnem zapisu pa danes ni sledu in nobenih poročil (objava: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271–272, 335, op. 24). Drugi epitaf, znan šele od leta 1993, je neizpodbitno Dolničarjev (Baraga, Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik, str. [321]; Reisp, Neznani epitaf, str. 346–347; o avtorstvu gl. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 42).

³¹⁰ Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. II, Annales urbis Labacensis, s. p.; faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 270.

³¹¹ Prim. Valvasorjeve podpise: prepis poročne pogodbe iz leta 1672 v nemščini (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 4. 1672), izviren podelitve miznega naslova iz leta 1678 v latinščini (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 11/80, 3. 7. 1678), nemški dopis Valvasorja kot poveljnika kranjskih pešcev z vojnega pohoda leta 1683 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 381, fasc. 259, 17. 8. 1683), pobotnico iz leta 1689 v nemščini (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, pobotnica 21. 10. 1689, priložena ženitnemu pismu 5. 4. 1672) in zadolžnico v nemščini iz istega leta (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689). Enako se je podpisoval tudi pod pisma Kraljevi družbi v Londonu v letih 1685–1688. V Reispovi objavi so podpisi sicer transkribirani po klasičnem latinskem črkopisu (Reisp, *Korespondenca*, str. 22, 26, 31, 42, 51, 70, 87), toda objava faksimila zadnjega pisma (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 186) in kopije izvirkov, ki jih hrani Dokumentacija Tehniškega muzeja Slovenije, so pokazale, da je pisec podpisan kot *Valuasor*. Čeprav se zdi drugi *a* večkrat kot *o*, ga je, kot je pokazala primerjava z drugimi pojavitvami črke, vendarle treba brati kot *a*. Podpis v Valvasorjevi prošnji dunajskemu dvoru za dodelitev privilegijskih pravic za natis dela *Theatrum mortis humanae* – obravnavana je bila 13. novembra 1681 – je A. Dular transkribirala kot: *Valuasor* (Dular, Iz zgodovine, str. 21). Kot *Valuafor* se je polihistor podpisal tudi v naslovu rokopisne grbovne knjige, ki jo je v letih 1687 in 1688 naslikal Jernej Ramschissl (faksimilna izdaja: Valvasor, *Opus insignium*). Enako je Janez Vajkard v isti knjigi zapisal svoj priimek pod lastni grb (prav tam, pag. 3), pod rodbinski grb pa trikrat kot *uualuasor* (sic!) (prav tam, pag. 73, 115, 226).

³¹² V baronski diplomi štirih Valvasorjev – Karla (J–I–2) ter vdove in dveh otrok njegovega bratranca Janeza Krstnika (A–I–2) – je priimek leta 1667 zapisan kot *Valuafor*, enako tudi v povzetku Karlove prošnje in spremnem dopisu (ÖStA, AVAHPKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667).

³¹³ Od epigrafov je najzgodnejši latinski votivni napis polihistorjevih staršev Jerneja in Ane Marije Valvasor (H–II–4 in H–II–4b) iz leta 1637 na kapeli medijskega gradu. Druga dva sta na nagrobnikih z letnico 1650, oba v nemščini. Nagrobnik Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2) je v zidan na zunanjo steno iste kapele, nagrobnik Barbare (A–II–4), hčerke Jurija Sigmunda Valvasorja (A–I–4), pa v notranjo steno župnijske cerkve na Polšniku. Poleg teh dveh nagrobnikov članov Valvasorjeve rodbine poznamo samo še enega, veliko mlajši nagrobni kamen leta 1759 umrlega Jurija Sigfrida (J–III–22) na zunanji steni cerkve na Ježici pri Ljubljani, na katerem je priimek prav tako izpisan z verzalkami kot Valvasor. Sicer pa na nobenem od navedenih štirih napisov ne bomo nikjer našli črke U, ampak namesto te vedno V!

³¹⁴ Prvič srečamo obliko Valvasor pri krstu Adama Sigfrida (A–II–3) 18. aprila 1649 v krstni matici ljubljanske stolne župnije. Vpis njegovega krsta je še posebej zanimiv zato, ker je priimek pri očetu Janezu Krstniku (A–I–2) zapisan kot *Valvasor*, pri materi (A–I–2a) kot *Valuasorin* (ženska končnica –in je bila običajna), pri botri Mariji Klari (J–I–7)

demskih evidencah³¹⁵ in v ljubljanski jezuitski kongregacijski knjigi (tudi kot *Valvafor*).³¹⁶ Pri zadnjih gre za latinsko pisane vire, v katerih je različica *Valvasor* na splošno zamenjala prejšnjo *Valuasor* okrog leta 1700. Ta se je v nemških virih nasprotno obdržala veliko dlje. Kolikor je znano, se do srede 18. stoletja nihče od Valvasorjev ni podpisal z dvema *v*, ampak vedno z drugim *u*, kot *Valuasor*, *Valuafor* in podobno.³¹⁷ Različica *Valvasor* (tudi *Valvafor* in *Valvafor*) je v dokumentih prevladala prav sredi 18.

pa so v *Valvasorin* popravili prvotni zapis *Walvasorin* (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 223). Kronološko naslednja dva zapisa rodbinskega imena z dvema *v* najdemo v krstnih maticah župnije Vače, in sicer pri dveh botrih: 26. marca 1655 pri Juriju Sigmundu (A–I–4) (*Valvafor*) in 31. maja 1671 pri Mariji Magdaleni (J–I–21a) (*Valvasorin*) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1643–1656, s. p.; R 1666–1672, s. p.). V sedemdesetih letih 17. stoletja je priimek trikrat zapisan kot *Valvasor* tudi pri polihistorju Janezu Vajkardu (J–I–19) in njegovi prvi ženi Ani Rozini (J–I–19a) v krstni matici župnije Šmartno pri Litiji: 2. oktobra 1679 pri krstu sina Volfganga Vajkarda (J–II–17), 4. oktobra 1678 pri polihistorju kot botru in 28. aprila 1680, ko je botrovala Ana Rozina (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.). Konec 17. in v začetku 18. stoletja, ko so drugod še pisali *u* (*Valuasor* ipd.), so različico *Valvasor* že dosledno uporabljali v župniji Svibno pri krstih otrok završkega graščaka Jurija Maksimilijana (J–II–27) (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, fol. 89v, 95v, 104, 116; R 1701–1713, s. p., 28. 4. 1702, 17. 1. 1704, 7. 1. 1705, 4. 5. 1706, 16. 6. 1707, 27. 8. 1708, 21. 1. 1710, 13. 1. 1712). V istem času, okoli leta 1700, je začela prevladovati tudi v ljubljanskih krstnih maticah pri krstih otrok barona Janeza Karla (J–II–6): prvič jo 23. junija 1696 najdemo kot *Vallvesor* (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1692–1699, pag. 128), drugič 8. septembra 1700 kot *Falvafor* (prav tam, R 1700–1712, pag. 20), nato kot *Valvasor* oziroma *Valuafor* (prav tam, pag. 73, 109, 139, 176).

³¹⁵ V evidencah akademikov se oblika Valvasor prvič pojavi v italijanskem okolju v Padovi, kjer so leta 1636 študirali bratje Janez Krstnik (A–I–2), Janez Sigfrid (A–I–3) in Jurij Sigmund (A–I–4), leta 1642 pa njihov bratranec Karel (J–I–2) (po Radicsevih izpiskih iz objave matrike »nemških juristov« v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno). V naslednji generaciji sta s to različico priimka vpisana kot študenta v Salzburgu Adam Sigfrid (A–II–3) leta 1666 in baron Janez Karel (J–II–6) leta 1683 (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 93, 136). V graških univerzitetnih matrikah, kjer sledimo Valvasorjem vse od leta 1605, je priimek prvič zapisan kot Valvasor leta 1666 ob promociji Volfganga Jerneja (J–I–23) (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 218), drugič pa leta 1690 in odtlej dosledno tako (prav tam, str. 119, 173; *Band 4*, str. 89). V katalogu gojencev ljubljanskega jezuitskega seminarja, kjer se člani rodbine pojavljajo med letoma 1692 in 1729, zasledimo obliko *Valvasor* prvič leta 1692 in pred koncem stoletja le še dvakrat (1695), sicer pa do leta 1702 močno prevladuje zapis *Valuasor/Valuasor* (13-krat; po enkrat tudi *Valvisor* in *Valuisor*) (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 124, 126, 128, 129, 134, 136, 138, 139, 141). Ko se po skoraj dveh desetletjih leta 1720 spet začnejo vrstiti imena rodbinskih članov, srečujemo le še različico *Valvasor* (16-krat) in le izjemoma pri zadnjem leta 1729 *Valuasor* (prav tam, str. 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190).

³¹⁶ V knjigi jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, ki pokriva časovni razpon 1605–1773, so kot člani vpisani povečini dijaki višjih razredov gimnazije, nekaj pa je tudi starejših oseb. Med letoma 1629 in 1639 je priimek pri vseh petih sprejetih mladih Valvasorjih zapisan kot *Valvafor* (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 116, 123, 149); vse je vpisala ista roka, ki je črko *u* nasploh pisala kot *v*, tako denimo tudi na začetku priimkov Ule, Ulčar in Urbanič (pag. 139, 145, 168). Pri vpisih smrti bratov Adama (H–II–3) leta 1624 in Jerneja Valvasorja (H–II–4) leta 1651 ter ob sprejemu Jernejeve prve žene in Adamove hčerke (1630) – ta dva vpisa sta nemška, vsi štirje pa so iz srede stoletja – najdemo različico *Valuafor-in* (prav tam, pag. 37, 38, 724). Prav tako so rodbinsko ime pisali *Valuafor* oziroma *Valuasor* pri sprejetih dijakih v dvajsetletju 1659–1678 (pag. 233, 238, 240, 244, 246, 253, 309, 320), nato pa od leta 1690 do 1738 skoraj vedno *Valvasor* (tudi *Valvafor*, *Valvafor*, skupaj 36-krat) in le petkrat *Valuasor*, zadnjič leta 1716 (pag. 378, 395, 401, 412, 419, 429, 432, 436, 442, 443, 444, 446, 448, 451, 504, 513, 519, 530, 545, 550, 578, 582, 584, 587, 590, 593, 594, 596, 597, 600, 602, 604, 613, 625, 708).

³¹⁷ Za vprašanje, kako so se člani rodbine podpisovali sami, so poleg nekaj listin in dopisov glavna referenca oporoke. Če ne upoštevamo sodobne latinske različice testamenta Janeza Krstnika Valvasorja iz leta 1581, jih poznamo 24, od Adamove (H–II–3) iz leta 1624 do oporoke zadnjega moškega člana rodbine, leta 1795 umrlega barona Franca Jožefa (J–III–12); med njimi so tudi štiri oporoke omoženih družinskih članic, od katerih za eno ni naveden deklinški priimek (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16; III. serija, fasc. U–V 1–140, testamenti U–V–11, U–V–13, U–V–19, U–V–22 in U–V–31; II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12; III. serija, fasc. L 1–89, testament L–28; III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106). Obliko *Valvasor* zasledimo prvič šele leta 1753 v podpisu baronice Marije Antonije, rojene grofice Gabelhofen (J–III–15b) (prav tam, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–11, 29. 10. 1753). V treh mlajših oporokah iz let 1759, 1763 in 1767 je spet različica *Valuasor* oziroma *Valuafor* (gl. op. 319), z obliko *Valvasor* pa sta se nato podpisala še grofica Alojzija Paradeiser, rojena baronica Valvasor (J–III–17), leta 1777 in leta 1795 ali malo prej njen

Na poravnalni pogodbi z dne 29. junija 1760 sta se mati Frančiška Uršula in sin Franc Anton baron Valvasor podpisala vsak s svojo različico priimka – *Vauasor* in *Valvasor* (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 29. 6. 1760).

stoletja in nato hitro postala »uradna«.³¹⁸ Sprememba je bila močno pogojena s splošnimi pravopisnimi tendencami oziroma z običajno prakso dobe. Nekateri Valvasorji so temu trendu sledili, drugi pa so vztrajali pri starem, kakor so bili navajeni od mladosti.³¹⁹

zgoraj omenjeni brat, zadnji moški Valvasor baron Franc Jožef (prav tam III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106, i8. 2. 1777; III. serija, fasc. U–V 1–140, U–V–31, s. d.). – Najzgodnejše podpise z dvema *v* zasledimo sredi 18. stoletja v terezijanskem katastru pri medijski graščakinji Frančiški Uršuli baronici Valvasor, rojeni Segalla (A–III–5b) (ARS, AS 174, šk. 237, RDA, N 242, No. 1, i. 6. 1749; prav tam, No. 3, 30. i. 1751; prav tam, No. 4, 3. i. 1751; šk. 185, BT, N 242, lit. E, No. 3, i. 6. 1749; prav tam, lit. G, No. 6, i. 6. 1749; prav tam, lit. A, No. 12, 4. 4. 1752), ki se je sicer pogosteje podpisala kot *Valuasor-in*, enkrat pa celo kot *Vauasorin* (AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 29. 6. 1760).

³¹⁸ V matičnih knjigah zapis priimka kot *Valuasor* v prvi polovici 18. stoletja močno pojenjuje in sredi stoletja povsem preneha. Zadnjič ga najdemo leta 1751 pri Mariji Ani Valvasor (J–II–28) kot krstni botri v Sevnici (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, R 1727–1765, 5. 12. 1751). Za zasledovanje trenda načina pisanja priimka sta indikativni dve bratovščinski knjigi, mengeška duhovniška sv. Mihaela in ljubljanska plemiška sv. Dizme. V mengeško sta bila Maksimilijan Anton (A–III–2) in Franc Jožef (J–II–29) v letih 1706 in 1714 vpisana z različico priimka *Valuasor*, pater Robert (J–III–29) pa leta 1739 že kot *Valvasor* (Duhovniška bratovščina, stolpec 414, 416, 431). V spominski knjigi družbe sv. Dizme je baron Janez Karel (J–II–6) leta 1707 naveden kot *Valuasor*, baron Franc Adam (A–III–5) leta 1726 kot *Valuasor*, baron Karel Jožef (J–III–15) pa leta 1740 kot *Valvašor* (ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r, 237r in 294r). Sprememba načina pisanja je zaznavna tudi v evidencah zemljiških gospodov na deželni ravni. Tako je v kranjski imenjski knjigi priimek v prvi polovici 18. stoletja še povsod zapisan kot *Valuasor* (*Valuasor*), zadnjič dvakrat leta 1744 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 54v, 76, 102, 103), v železobarvnem kvaternu deželne deske iz leta 1759 pa pri vseh treh zemljiških gospodih kot *Valvasor* (ARS, AS 315, i. železobarvni kvatern, fol. C 15v, D 18v, K 21v).

³¹⁹ Trije Valvasorji, rojeni okoli leta 1700, so se, denimo, v oporokah, sestavljenih med letoma 1759 in 1767, podpisali po starem: Jurij Sigfrid (J–III–22) kot *Valuasor*, vdova baronica Frančiška Uršula (A–III–5b) in baronica Marija Ana

Rodbina kranjskih Valvasorjev se torej ni mogla v celoti legitimirati s prvim kranjskim Valvasorjem Janezom Krstnikom iz Telgata pri Bergamu, ki mu je dolgovala svoj vzpon. Toda poskušala si je prilastiti vse, kar je bilo z njim povezano in je nanj spominjalo. Kljub dejanski diskontinuiteti – polihistorjev ded Hieronim (H–I–1) namreč po svojem dobrotniku ni podedoval plemiškega naslova in deželanstva – je vzpostavila navidezno kontinuiteto, s tem ko je od Janeza Krstnika **prevzela rodbinski grb**.³²⁰ Tega poznamo s pečatnika in nagrobnika prvega kranjskega Valvasorja († 1581).³²¹ Po vsej verjetnosti je isti grb uporabljal v svojem osebem pečatniku že Hieronim († 1602–3), a žal ne poznamo niti enega dokumenta z njegovim pečatom in podpisom.³²² Temeljna elementa v grbu Janeza Krstnika Valvasorja – zgoraj orel z razprostrtimi krili, v ščitu spodaj pa trije stolpi – najdemo najbolj zgodaj v drugem desetletju 17. stoletja na pečatnikih obeh Hieronimovih sinov, polihistorjevega strica Adama (H–II–3) in očeta Jerneja (H–II–4).³²³ Grb je v Jernejevem času doživel dve upodobitvi v kamnu, obe na Mediji. Prva, ohranjena v celoti, je iz leta 1637 in je vklesana v grbovno-napisni plošči polihistorjevih staršev Jerneja in Ane Marije, rojene Rauber (H–II–4a), nad vhodom v grajsko kapelo.³²⁴ Ščit levega dela aliančnega grba Valvasor–Rauber, tj. Valvasorjevega grba, sestavljajo: v nogi ščita vzorec z rombi, v spodnjem polju trije stolpi in v zgornjem orel z razprtimi krili. Nad ščitom je turnirski šlem s krono, na kateri stoji enak orel kot spodaj, vendar večji, od šlema pa se spušča šlemno pregrinjalo, ki obdaja ščit. Vsebina grba je enaka kot na nagrobniku prvega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika v Laškem.³²⁵ Večjo različico istega grba so sredi 17. stoletja vklesali v spodnji del nagrobnika Jernejevega nečaka, polihistorjevega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2), ki so ga leta 1650 pokopali na Mediji. Ta del nagrobne plošče je bil odlomljen še pred vzdavo na zunanjo steno grajske kapele

(J–III–8) pa kot *Valuafor* (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–13, 8. 3. 1759; prav tam, testament U–V–19, 2. 6. 1763; prav tam, testament U–V–22, 21. 11. 1767). Zanimiv je naslednji primer. Pod poročno pogodbo med Francem Antonom Valvasorjem (A–IV–3) in Marijo Rozalijo grofico Rasp (A–IV–3a), sklenjeno 1. julija 1760 v Ljubljani, se je ženin podpisal kot *Valvasor*, njegova mati Franciška Uršula (A–III–5b) pa kot *Valuaforin* (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 1. 7. 1760).

³²⁰ Natančneje o grbu: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 54.

³²¹ Odtis zadnjega pečatnika Janeza Krstnika Valvasorja z grbom je ohranjen na njegovi prošnji sopodpisniku oporoke Francu pl. Scheyerju (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 2. 8. 1581). – O njegovem nagrobniku v Laškem: Cevc, *Trije poznorenesančni*, str. 309–316.

³²² Hieronim je podpisan samo na prepisu prošnje za podelitev kranjskega deželanstva, napisane pred 12. aprilom 1602 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d.). – Prvi znani izvorni dokument katerega od Valvasorjev je nedatirana prošnja Hieronimove vdove Neže, rojene pl. Scheyer, za fevdno pismo iz leta 1602 ali iz prvih mesecev leta 1603 (ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, ad 17. 4. 1603). Nežin pečat na njem – s ščitom ter inicialkama A in V – ne vsebuje elementov Valvasorjevega grba, ampak Scheyerjevega (prim. upodobitve Scheyerjevega grba v: Valvasor, *Opus insignium*, fol. 72, 141 in 226). Enak motiv s tremi lovskimi rogovi je na pečatu njenega brata Abrahama (ARS, AS 730, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585). Neža Valvasor je isti pečatnik obdržala vsaj do leta 1614, dokler poznamo njena pečatenja (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/[7.] 1. 1613; prav tam, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612, pobotnica 3. 4. 1614).

³²³ Pečat Adama Valvasorja je odtisnjen na inventarju delitve očetove dediščine iz leta 1613 in nato še na prošnji nadvojvodu Ferdinandu leta 1616 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612/[7.] 1. 1613; AS 11, šk. 5, št. 57, Scheyer, prošnja v dveh izvodih 15. 12. 1616). Inicialke »A V Z G« pomenijo »Adam Valvasor zu Galleneck«. Dobra tri leta pozneje, leta 1620, srečamo nebstveno drugačno upodobitev v najzgodnejšem dokumentiranem odtisu osebnega pečatnika Jerneja Valvasorja, in sicer v prilogi k njegovi prošnji za fevdno pismo (ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, lit. C, s. d., ad 8. 2. 1620). Inicialke »B V Z G« pomenijo »Bartholome Valvasor zu Galleneck«.

³²⁴ Vsebino in prevod napisa gl. v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105.

³²⁵ Gl. fotografije nagrobnika v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 44; Cevc, *Trije poznorenesančni*, str. 310; *Kronika* 61 (2013), št. 1, sprednji zavihek.

levo od vhoda, kjer je danes od celotnega grba ohranjen le šlem s krono in orlom.³²⁶ Leta 1669 se je Valvasorjev grb znašel tudi na kamnitem portalu dvorca Belnek v Moravški dolini, katerega lastnik je malo prej postal Jernejev sin Karel (J–I–2).³²⁷

Največ znanih upodobitev Valvasorjevega rodbinskega grba je povezanih s polihistorjem Janezom Vajkardom (J–I–19) in njegovim časom. Jasno je grb izrisan na njegovem bakroreznem ekslibrisu z letnico 1670³²⁸ in na obeh ekslibrisih, ki ju je leta 1679 in 1685 vrezal v baker Andrej Trost.³²⁹ Iz sedemdesetih in osemdesetih let 17. stoletja so tudi edini doslej odkriti odtisi polihistorjevega pečatnika z enakim motivom.³³⁰ Zatem je bil grb večkrat upodobljen v dveh njegovih delih: v knjigi grbov in v *Slavi vojvodine Kranjske*. V rokopisni knjigi grbov, ki je nastala v letih 1687 in 1688, poslikavo grbov pa je polihistor prepustil Jerneju Raumschüsslu, je grb rodbine Valvasor prvič prikazan v barvni različici, in to na štirih mestih.³³¹ Neupoštevaje velikost štirih upodobitev so razlike med njimi zanemarljive, še največje pri šlemnem pregrinjalu, ki obdaja grbovni ščit, v samih grbih pa v številu in razporeditvi rombov v nogi ščita.³³² V največjem grbu – na strani, posvečeni avtorju Janezu Vajkardu Valvasorju – naštejemo pet zlatih rombov na modrem ozadju. V spodnjem, rdečem polju je prikazan grad s tremi stolpi, od katerih ima le srednji vrata in po višini nekoliko presega oba stranska, na vseh pa so cine in strelne line. V zgornjem polju z zlatim ozadjem stoji črn orel z zlato krono, razprtimi krili in glavo, obrnjeno proti levi. Na ščitu je turnirski šlem z zlato krono in na njej enak črn orel kot v samem ščitu. Ščitno pokrivalo je na levi strani (heraldično na desni) črno-zlato, na desni pa rdeče-srebrno.

³²⁶ Prim. Reisp, *Grad Medija*, str. 32 (fotografija nagrobnika), 33–34.

³²⁷ Lavrič, *Odsev blišča*, str. 22; Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 10. – Heraldčna kamnita plošča je danes vzdana na nekdanji Maroltovi hiši pri Šumu na Zgornji Dobravi pri Moravčah.

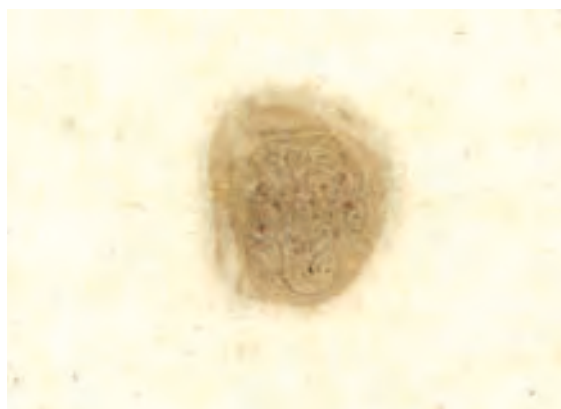
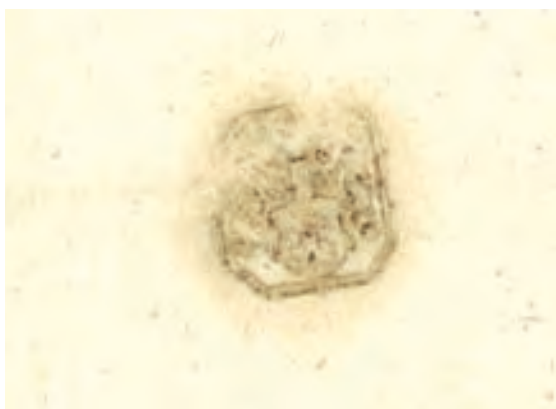
³²⁸ ARS, AS 1071, št. 347, Valvasor; Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana. XVI. zvezek*, list 15a; omemba grba v Ikonoteki: Stelè, Valvasorjev krog, str. 27. – Izvor in avtor ekslibrisa nista znana; v katalogu *Iconotheca Valvasoriana* je z vprašajem naveden kot avtor Andrej (Andreas) Trost, vendar najverjetneje ne gre za njegovo delo.

³²⁹ Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana. XVI. zvezek*, list 11; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 54, 102 (upodobitvi obeh ekslibrisov); Stelè, Valvasorjev krog, str. 27. Mlajši ekslibris je objavil tudi Radics, *Johann Weikhard*, str. 102.

³³⁰ Najzgodnejši znani pečat je Janez Vajkard leta 1678 pritisnil na listino ob podelitvi miznega naslova bodočemu duhovniku (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 11/80, 3. 7. 1678). Dva pečata, vendar oba poškodovana, sta odtisnjena na zunanji strani pisma, ki ga je poleti 1683 poslal kranjskim deželnim stanovom z vojnega pohoda na Štajersko (ARS, AS 2, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683). Naslednjega je kot priča pritisnil na kupoprodajno pogodbo za dvorec Sela; na njegovem Bogenšperku sta pogodbo 26. marca 1684 sklenila Andrej Ludvik Vizjak in vdova Marija Saloma Valvasor (J–II–21b) (KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C–16 St, fol. 3v). Slabše viden odtis pečatnika najdemo na zaglavju polihistorjevega pisma Thomasu Galu, tajniku Kraljeve družbe v Londonu, napisanega 29. avgusta 1686 na Bogenšperku (Royal Society, Early Letters V 33, posnetek v Tehniškem muzeju Slovenije). Vsi drugi pečati so iz leta 1689. Prvi je odtisnjen na kupoprodajni pogodbi za Črni potok, ki jo je Janez Vajkard Valvasor sklenil 30. januarja na Bogenšperku z Ano Maksimilo baronico Moscon (KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C–17 St, fol. 7v), drugega najdemo na njegovem potrdilu o prejeti kupnini, izdanem 28. februarja v Ljubljani (prav tam, C–18 St, fol. 9v), med zadnjima dvema dokumentoma pa je 9. februarja nastalo polihistorjevo potrdilo za posojilo druge žene Ane Maksimile, rojene Zetschker (J–I–19b) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689 in 8. 10. 1692; dokument so v zbirko uvrstili pozneje, vendar vanjo ne sodi). Najmlajši znani dokument z njegovim pečatom je potrdilo za prejeto ženino doto, izdano 21. oktobra 1689 na Vrhovem pod Gorjanci (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 21. 10. 1689). Na polihistorjevem pečatniku je bil precej zvesto posnet Valvasorjev rodbinski grb: v spodnjem polju trije stolpi, v zgornjem orel z razprtimi krili, nad ščitom turnirski šlem s krono in šlemnim pregrinjalom, na kroni pa stoji enak, a večji orel kot spodaj. Zgornjega s krono obdaja monogram: I W (levo) V Z G (desno).

³³¹ Faksimilna izdaja: Valvasor, *Opus insignium*, fol. 3, 73, 115, 226.

³³² Prvi Valvasorjev grb je avtorjev (pag. 3), drugega – s sedmimi zlatimi rombi – najdemo med grbi kranjskih stanovskih poverjenikov (pag. 73), tretjega – s petimi modrimi rombi – med grbi baronov s posestjo na Kranjskem (pag. 115), četrty – s petimi zlatimi rombi – pa je upodobljen pri štajerskih grbih (pag. 226).

Upodobitvi Valvasorjevega grba na pečatnikih bratov Adama leta 1613 in Jerneja leta 1620 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja, [7.] i. 1613; AS II, šk. II, št. 170, Valvasor, lit. C, s. d., ad 8. 2. 1620).

Valvasorjev rodbinski grb po Valvasorjevi knjigi grbov, 1687–88, je njegova prva znana barvna upodobitev (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 3).

Valvasorjev grb v *Slavi vojvodine Kranjske*, 1689 (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 107).

V črno-beli izvedbi je grb objavljen v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689), in sicer v majhnem formatu med bakroreznimi upodobitvami grbov kranjskih baronskih rodbin.³³³ Grbovni ščit z drugačno krono – brez viteškega šlema s krono in orlom na njej – je prikazan še na polihistorjevem bakroreznem portretu v uvodu v prvo knjigo *Slave*, ki je delo Matija Greischerja. Številnejši kot druge so detajli na stolpih, precej več pa je tudi rombov v nogi ščita, nanizanih v tri vrste.³³⁴

Kolikor je znano, je edino sodobno razlago grba kranjskih Valvasorjev ponudil Janez Vajkard in tudi ta je na moč skromna. Pri obravnavi svoje rodbine v IX. knjige *Slave* se je skliceval na *Milansko kroniko* (1654), po kateri naj bi Valvasorjem izboljšal grb rimski cesar Neron v I. stoletju po Kr., in sicer s črnim orlom na rumenem polju. Vedenje o italijanskem izvoru grba je poleg same upodobitve tudi vse, kar nam je Janez Vajkard o njem posredoval. Kot je še povedal v opisu izvora Valvasorjev, je grb svoje rodbine – »naš Valvasorjev grb« – videl nekoč v mestu Beaucaire v pokrajini Languedoc v južni Franciji, vklesan skupaj z rodbinskim imenom nad vhodom neke palače.³³⁵

Ker za Valvasorjev grb nimamo verodostojnih pisnih razlag ali vsaj enega poročila o grbovni figurah in njihovi simboliki, smo povsem odvisni od poskusov razlage na podlagi podobnih grbov. Po mnenju avstrijskega heraldika Michaela Göbla grb po zgradbi zelo spominja na mestne grbe ali mestne pečate. Gradovi, stolpi in mestna obzidja izvirajo iz heraldičnih repertoarjev številnih krajevnih grbov. Kot kaže, je želel imetnik grba opozoriti na neko posest ali na svoj izvor iz določenega kraja. Druga glavna figura, orel v zgornjem grbovnem polju, se vedno znova pojavlja na grbih Lombardije, ki hočejo s tem pokazati na svoj položaj fevda Svetega rimskega cesarstva (v nasprotju s papeškim fevdom). Kombinacijo obeh figur skupaj z nogo grba (voda) najdemo na zelo podoben način združeno v mestnem grbu Bergama. Tako se vsiljuje sklep, da grb simbolizira izvor družine iz pokrajine Bergamo. Kot rečeno, število rombov v nogi variira, kar močno otežuje razlago njihovega pomena, kaže pa tudi, da v času nastanka Valvasorjeve grbovne knjige sodobnikom že ni bilo povsem jasno, kaj naj bi bilo z njimi mišljeno. Po Göblu je mogoča, vendar hkrati zelo tvegana razlaga, da so hoteli Valvasorji z rombi opozoriti na različne linije svoje rodbine, ki je izvirala z Bergamskega. Šlemno okrasje pa je zgolj ponovitev grbovne figure – orla.³³⁶

Iz 18. stoletja poznamo tri barvne upodobitve grba, dve v spominski knjigi ljubljanske plemiške družbe sv. Dizme in tretjo na rodovnem deblu štirih sinov polihistorjevega po poli nečaka Janeza Karla barona Valvasorja (J–II–6). Prvi grb v spominski knjigi Dizmove družbe, naslikan leta 1707, pripada omenjenemu Janezu Karlu. Ščit je ovalen, nad njim pa pogrešamo kronan viteški šlem z orlom, ki ga nadomešča velika krona,³³⁷ podobna tisti na polihistorjevem portretu v I. knjigi *Slave*. Dobra tri desetletja mlajši je grb njegovega sina barona Karla Jožefa (J–III–15) iz leta 1740,³³⁸ ki ima vse osnovne in spremljevalne elemente Valvasorjevih grbov v pol stoletja starejši grbovni knjigi (1687–88). Pri obeh grbih v spominski knjigi je tristolpasti grad prikazan v perspektivi in postavljen na modro-zlato »šahovnico«, ki nadomešča prej samostojno nogo grba z rombi. Tretji grb, katerega provenienca ni znana, najdemo na iluminiranem rodovnem deblu štirih sinov barona Janeza Karla (J–II–6) nekje iz druge polovice 18. stoletja. Grb se ponovi pri vsaki od šestih moških generacij, ki segajo do Hieronimovega očeta, Valvasorja brez znanega osebnega imena (*N. Valvasor*). Ta različica

³³³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 107.

³³⁴ Valvasor, *Die Ehre I*, s. p. [v prevodu Čast in slava vojvodine Kranjske spodnja pagina 15].

³³⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108.

³³⁶ Elaborat heraldika dr. Michaela Göbla iz Hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, 8. 1. 2014 (hrani avtor).

³³⁷ ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r. Objava: Kastelic, *Emblemi v ikonografskem ogledalu*, str. 162, št. 73/153r.

³³⁸ ARS, AS 1073, I/1r, fol. 294r. Objavi: prav tam, str. 217, št. [138]/294r; Reisp, *Kranjski polihistor*, med str. 64 in 65.

rodbinskega grba je precej poenostavljena. Zlato oziroma rumeno barvo v celoti zamenjuje svetlo rjava. V nogi štita so na takšni podlagi upodobljeni le en romb in dva polovična – trikotnika, v spodnjem, rdečem polju je namesto treh en sam stolp z vhodnimi vrati, v zgornjem polju črn orel brez krone, štít pa pokriva velika krona.³³⁹

Posnetki grba so razumljivo neprimerno manj natančni na osebnih pečatnikih članov rodbine, od katerih smo dva starejša, Adamovega in Jernejevega, že omenili kot najzgodnejši znani upodobitvi rodbinskega grba potomcev Hieronima Valvasorja. Grb je bil sestavni del vseh znanih pečatnikov moških članov Valvasorjeve rodbine in večine žensk, pri omoženih ženskah praviloma skupaj z grbom rodbine, iz katere so izšle oziroma v katero so se omožile. Skupno poznamo odtise pečatnikov 35 Valvasorjev, od katerih je manj moških (16) kakor žensk (19); med zadnjimi je deset rojenih Valvasor (štiri neomožene in šest omoženih) ter devet v rodbino omoženih soprog. Valvasorjev rodbinski grb – bodisi celoten z dvema orloma ali samo spodnji del s tremi stolpi in orlom – je po dosedanjih spoznanjih izpričan na pečatih od leta 1624 do 1767. Takšni pečatniki, nekateri z lastnikovim monogramom, drugi brez, so pripadali 16 moškim in 15 ženskam (od 19), od žensk štirim neporočenim, štirim rojenim in sedmim poročenim Valvasor.³⁴⁰ Grb Valvasorjeve rodbine se je prav tako znašel na

³³⁹ ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor.

³⁴⁰ Lastniki pečatnikov z grbom rodbine Valvasor, tukaj razvrščeni po generacijah, so bili: 1) *Adam Valvasor* (H-II-3) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-2, 18. 7. 1624); 2) *Jernej Valvasor* (H-II-4) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644; AS 748, fasc. 28, Familiaria, Zapuščinske zadeve, 1. 8. 1646; prav tam, Dolžna pisma in razne druge pogodbe, 3. 2. 1649); 3) *Janez Krstnik Valvasor* (A-I-2) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644; prav tam, zadolžnica 5. 8. 1649; prav tam, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650); 4) *Janez Sigfrid Valvasor* (A-I-3) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650); 5) *Jurij Sigmund Valvasor* (A-I-4) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, zadolžnica 4. 5. 1640; KLA, KLA 221, Sch. 90, Familien M-Z, Valvasor, fol. 226, 6. 12. 1683); 6) *Karel (baron) Valvasor* (J-I-2) (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 11/54, 22. 11. 1658; ARS, AS 748, fasc. 28, Familiaria, Zapuščinske zadeve, 5. 3. 1660; Graščinski arhiv Tuštanj, Listine, listina 10. 4. 1682, objava reprodukcije v: Žabota, Listine v tuštanjskem graščinskem arhivu, str. 293; ARS, AS 1080, šk. 1, fasc. 3, Listine, 11. 12. 1683; AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-5, 27. 9. 1694); 7) *Marija Klara Valvasor* (J-I-7) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-6, 29. 4. 1679); 8) *polihistor Janez Vajkard Valvasor* (J-I-19) (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 11/80, 3. 7. 1678; ARS, AS 2, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683; KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C-16 St, fol. 3v, 26. 3. 1684; Royal Society, Early Letters V 33, 29. 8. 1686; KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C-17 St, fol. 7v, 30. 1. 1689; prav tam, C-18 St, fol. 9v, 28. 2. 1689; ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, brez signature, 9. 2. 1689; AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 21. 10. 1689); 9) *Marija Magdalena Valvasor, rojena Rezenheim* (J-I-21a) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-4, 24. 1. 1672); 10) *dubovnik Volfgang Jernej Valvasor* (J-I-22) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, 8. 3. 1675, 20. 5. 1676, 30. 3. 1678, 20. 8. 1679; NŠAL, NŠAL 100, fasc. 49/22, Y Valvasorjev beneficij, 9. 10. 1684; NŠAL, NŠAL 1, fasc. 35, Spisi I, 35/16, 19. 3. 1687); 11) *Adam Sigfrid baron Valvasor* (A-II-3) (KLA, KLA 741, Urkunden, B-7 F, 20. 11. 1675; prav tam, Sch. 1, Konv. 1, C-1 St, fol. 3, 30. 9. 1689; ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-6, 12. 8. 1681, pag. 54; AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Marija Ana Hohenwart, rojena Valvasor, 16. 4. 1686; prav tam, Adam Seifrid Valvasor, 20. 12. 1696, 29. 1. 1697); 12) *Marija Ana baronica Valvasor, rojena baronica Moscon* (A-II-3a) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Nr. 174, 20. 6. 1703); 13) *Janez Karel baron Valvasor* (J-II-6) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 3, 10. 5. 1703; AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-15, 6. 3. 1739); 14) *Ana Elizabeta baronica Valvasor, rojena grofica Auersperg* (J-II-6a) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-13, kodicil 2. 7. 1729); 15) *Ivana Rozina Valvasor, poročena Scarlichi* (J-II-16) (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 13. 3. 1707); 16) *Regina Konstancija Valvasor, prvič poročena Wernegk in drugič Dienersperg* (J-II-24) (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 28. 5. 1711, 27. 11. 1730); 17) *Ana Marija Valvasor* (J-II-26) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-14, 1. 12. 1732); 18) *Jurij Maksimilijan Valvasor* (J-II-27) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-11, 15. 10. 1717); 19) *dubovnik Franc Jožef Valvasor* (J-II-29) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-12, 10. 3. 1721); 20) *dubovnik Maksimilijan Anton baron Valvasor* (A-III-2) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Marija Ana Hohenwart, rojena Valvasor, 16. 4. 1686, 1. 11. 1704); 21) *Ana Rozina Jožefa baronica Valvasor, poročena Lukančič pl. Hertenfels* (A-III-4) (ARS, AS

Valvasorjevi grbi v spominski knjigi Dizmove družbe leta 1707 in 1740 (ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r in 294r; foto Igor Lapajne) ter na rodovnem deblu iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor).

748, fasc. 126, Posestvo Lukovica II, 7. 3. 1709; AS 308, III. serija, fasc. L 1–89, testament L–28, 24. 11. 1755); 22) *Franc Adam baron Valvasor* (A–III–5) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Listine, 24. 4. 1717); 23) *Regina Frančiška baronica Valvasor, rojena baronica Apfaltrer* (A–III–5a) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–8, 9. 3. 1706 in 17. 4. 1709); 24) *Frančiška Uršula baronica Valvasor, rojena Segalla* (A–III–5b) (ARS, AS 174, šk. 237, RDA, N 242, No. 1, 1. 6. 1749; prav tam, No. 3, 30. 1. 1751; prav tam, No. 4, 3. 1. 1751; šk. 185, BT, N 242, lit. E, No. 3, 1. 6. 1749; prav tam, lit. F, No. 4, s. d.; prav tam, lit. G, No. 6, 1. 6. 1749; prav tam, lit. A, No. 12, 4. 4. 1752; AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 17. 7. 1751, 29. 6. 1760, 15. 3. 1761); 25) *Marija Ana baronica Valvasor* (J–III–8) (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–22, 21. 11. 1767); 26) *Karel Jožef baron Valvasor* (J–III–15) (ARS, AS 1080, šk. 4, fasc. 5, Zadolžnice in menice, 6. 6. 1742, potrdilo na isti menici 7. 8. 1749; AS 174, šk. 254, RDA, L 308, No. 14, s. d., okoli 1755; prav tam, No. 28, s. d., okoli 1755); 27) *Marija Antonija baronica Valvasor, rojena grofica Gabelhofen* (J–III–15b) (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–11, 29. 10. 1753, kodicil 9. 11. 1753); 28) *Marija Alojzija baronica Valvasor, poročena grofica Paradeiser* (J–III–17) (ARS, AS 1080, šk. 4, fasc. 5, Zadolžnice in menice, 7. 5. 1774; AS 308, III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106, 18. 2. 1777); 29) *klarisa Marija Jožefa baronica Valvasor* (A–IV–1) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Adam Valvasor, 6. 11. 1730); 30) *Franc Anton baron Valvasor* (A–IV–3) (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 1. 7. 1760; AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 29. 6. 1760, 1. 7. 1760, 17. 8. 1760; AS 174, šk. 237, RDA, N 242, No. ad 8, 29. 6. 1755; prav tam, No. ad 8, s. d. (1755); prav tam, No. 11, 7. 7. 1755); 31) *Marija Rozalija baronica Valvasor, rojena*

uradnem pečatniku Medije iz 17. stoletja.³⁴¹ Skoraj gotovo ga je v svojem pečatniku uporabljal tudi zadnji moški član rodbine, duhovnik Franc Jožef (J–III–12), ki je umrl v 91. letu starosti leta 1795 v Ljubljani,³⁴² in morda tudi njegove tri omožene nečakinje, zadnje ženske predstavnice Valvasorjevega rodu, umrle na tujem v letih 1813, 1829 in 1839.

Drugače kot rodbinsko ime in grb, ki sta povezovala vse Valvasorje ne glede na družbeni položaj, je Valvasorjev rod od leta 1667 pripadal dvema stopnjama plemstva. Rodbina se je namreč odtlej **delila na baronski in nebaronski del**. Tega leta je cesar Leopold I. na prošnjo polihistorjevega generacijo starejšega polbrata Karla (* 1617–20, † 1697) (J–I–2) povzdignil v barone štiri Valvasorje skupaj z njihovim tedaj še maloštevilnim potomstvom. Poleg Karla kot edinega iz Jernejeve rodbinske veje so bili pobaronjenja deležni trije Valvasorji iz Adamove veje: Sidonija Regina, rojena pl. Barbo (* ok. 1622, † 1708) (A–I–2a), vdova Karlovega pokojnega bratranca Janeza Krstnika (* ok. 1613–15, † 1650) (A–I–2), skupaj s sinom Adamom Sigfridom (* 1649, † 1699) (A–II–3) in hčerko Ano Elizabeto (* 1644, † 1712) (A–II–1). Ker Adam Sigfrid še ni imel družine, so bili od njihovih pavšalno imenovanih potomcev pobaronjeni samo Karlovi otroci – tedaj jih je živelo največ sedem in najmanj trije – ter avtomatično njegova soproga Ana Rozina, rojena pl. Barbo (* po 1619, † 1702) (J–I–2b), sicer sestra pobaronjene vdove Sidonije Regine. Vsi drugi Valvasorji so v plemiški hierarhiji ostali na stopnji vitezov. Tem je vseskozi pripadal tudi polihistor Janez Vajkard (J–I–19), a se je pozneje s tihim pristankom sorodnikov in ob očitni toleranci deželnega plemstva začel samovoljno naslavljal kot baron, o čemer bomo posebej spregovorili pri obravnavi polihistorja kot takega.

Nesporni protagonist v procesu pobaronjenja je bil polihistorjev edini še živeči polbrat Karel (* 1617–20, † 1697). Do svojih poznih štiridesetih letih je Valvasorjevemu imenu v deželi še utrdil veljavo, ki mu jo je prinesel zlasti njegov oče Jernej (* ok. 1596, † 1651) (H–II–4), v tridesetih letih glavni prejemnik deželnih stanov, v štiridesetih pa kot poverjenik član najožjega stanovskega vodstva.³⁴³ Na isto funkcijo poverjenika iz viteških vrst so leta 1665 prvič izvolili Karla,³⁴⁴ ki je zdaj zaslutil pravo priložnost in ni predolgo okleval s prošnjo cesarju za povzdignitev v baronstvo. Dober zgled mu je

grofica Rasp (A–IV–3a) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 15. 3. 1761). – Pečatnik brez Valvasorjevega grba, a z grbovnim motivom rodbine, v kateri so se rodile ali v katero so se poročile, so uporabljale štiri poročene ženske, od teh dve rojeni in dve omoženi Valvasor: 1) *Neža Valvasor, rojena Scheyer* (H–I–1a) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, 4. 3. 1612, 3. 4. 1614); 2) *Ana Marija Valvasor, rojena Rauber* (H–II–4b) (ARS, AS 748, fasc. 28, Zapuščinske zadeve, 1. 8. 1646; AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657); 3) *Katarina Frančiška (baronica) Valvasor, poročena baronica Jurič* (J–II–23) (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 2. 2. 1704; AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743); 4) *Ana Katarina baronica Valvasor, poročena grofica Lichtenberg in baronica Neubaus* (J–III–2) (ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, 3. 7. 1727; AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–16, 18. 11. 1759 – motiv ni ne Valvasorjev ne Neuhausov). Odtis pečatnika polihistorjeve vdove Ane Maksimile, rojene Zetscher (J–I–19b), poznamo šele iz časa, ko je bila že vnovič poročena in je na pečatniku uporabljala enak grbovni motiv kot njen soprog Janez Herbard Buset (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 2. 2. 1704).

³⁴¹ Pečatnik, shranjen v Zbirki pečatnikov Narodnega muzeja Slovenije (Inv. št. 20090), je datiran s 17. stoletjem (Žvanut, *Zbirka pečatnikov*, str. 84). Osrednji prostor zapolnjuje standardni Valvasorjev grb: v spodnjem polju je v ščitu pet rombov, grad s tremi stolpi, na srednjem, višjem stolpu, ki ima edini vrata, stoji orel z razprtimi krili; v zgornjem polju je turnirski šlem s krono in šlemnim pregrinjalom ter enakim orlom kot spodaj. Grb obdaja napis: AMTS SIGIL DES GUTES GALLENEGG (objava upodobitve prav tam). Reisp je kot čas nastanka navedel »17./18. stoletje« (Reisp, *Grad Medija*, str. 43).

³⁴² Oporoka Franca Jožefa barona Valvasorja je samo lastnoročno podpisana, ne pa tudi pečatena (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–31, s. d., oporoka razglašena 17. septembra 1795).

³⁴³ O tem v podpoglavju 4.1; gl. tudi: Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 222–224.

³⁴⁴ ARS, AS 2, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665.

gotovo dal tudi priženjeni sorodnik Karel pl. Witzenstein (A–I–1b), ki je postal baron leta 1667, nekaj mesecev pred Valvasorji,³⁴⁵ ter svaki baroni Barbo, povzdignjeni leta 1651.³⁴⁶ Postavlja se vprašanje, zakaj se je Karlova prošnja omejevala le nanj in na bratrančevu družino, izključevala pa je vse druge Valvasorje. Leta 1667 je bilo v njegovi generaciji – bratov, polbratov in bratrancev – poleg njega živih še pet odraslih moških, starih najmanj 21 let. In če so se med kandidati za baronstvo znašli vdova in dva odrasčajoča otroka pokojnega bratranca Janeza Krstnika, ki je umrl mlad in v javnosti malo uveljavljen, je na videz težko najti utemeljen razlog za izključitev drugih Valvasorjev. Veliko prej kot za moške ga najdemo za obe Karlovi neporočeni sestri in še samski mlajši polsestri, saj so stanovske povzdignitve le redko vključevale odrasle ženske osebe. Toda dejanski razlogi za selektivno pobaronjenje Valvasorjev so bili drugačni. Kar dva moška člana rodbine sta bila »črni ovci« in zaradi poroke z ženskama nižjega stanu preprosto nista »bila vredna« baronskega naslova. Prvi, Karlov in polihistorjev edini še živeči bratranec Jurij Sigmund (A–I–4), je leta 1657 sploh izgubil kranjsko deželanstvo, in to na zahtevo svojega sorodstva. Tako kot drugi, polihistorjev brat in Karlov polbrat Janez Ditrih (J–I–8), se je iz dežele izselil, a nobeden od njiju ni odšel daleč.³⁴⁷ Ostali trije Valvasorji, ki jih Karel ni povabil, naj skupaj z njim prosijo za baronstvo, so bili trije njegovi polbratje, med njimi najstarejši, 26-letni Janez Vajkard (J–I–19), kakšni dve leti mlajši Janez Herbard (J–I–21) in 21-letni Volfgang Jernej (J–I–22). Pri Karlovi odločitvi, da za njihovo pobaronjenje ne bo zaprosil, so pretehtali drugačni razlogi. Janez Vajkard je bil tedaj v tujini in družina nemara niti ni vedela, kje je oziroma ali sploh še živi. Njegov brat Janez Herbard še ni imel družine niti lastnega doma, saj je šele leta 1669 ali 1670 kupil od Karla domači medijski grad, tretji brat Volfgang Jernej pa se je odločil za duhovniški poklic. Poleg tega je imela baronska diploma določeno ceno³⁴⁸ in Karel od svojih treh polbratov najverjetneje ni mogel pričakovati, da bi (lahko) prispevali del plačila. Tako je v prošnji cesarju Leopoldu I. prosil za stanovsko povzdignitev le zase, za bratrančevu vdovo (sicer svojo svakinjo), za njunega sina in hčerko ter seveda za celotno zakonito potomstvo pobaronjencev. Evidentno je šlo za dogovor med Karlom, njegovo ženo in ženino sestro. Ne nazadnje so bili tedaj v rokah teh dveh družin vsi Valvasorjevi gradovi na Kranjskem, ki so nato prišli tudi v baronski naslov. Karel je imel Medijo kot »izvirni grad« kranjskih Valvasorjev in pred kratkim kupljeni Belnek pri Moravčah, vdova Janeza Krstnika pa je gospodarila v Zavrhu pri Svibnem, »matičnem gradu« Adamove rodbinske veje.

³⁴⁵ Karel pl. Witzenstein, nekoč poročen s Karlovo zgodaj umrlo sestrično Polikseno Valvasor (ok. 1612–1647), je prejel baronstvo 22. julija 1667 (Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 233; gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 187).

³⁴⁶ Bratje Karlove žene Ane Rozine pl. Barbo, ki so postali baroni leta 1651, so se leta 1667 gotovo že tiho spogledovali z grofovskim nazivom, do katerega sta se nato leta 1674 dokopala dva od Karlovih svakov baronov Barbov (o povzdignitvah gl. Frank, *Standeserhebungen*. 1. Band, str. 52; o sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo-Waxenstein pa: ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186). Čeravno so imeli baronski naslov le bratje Barbo, sta se za baronici šteli tudi njihovi sestri, Karlova žena Ana Rozina (J–I–2b) in njena sestra Sidonija Regina (A–I–2a), vdova po Karlovem zgodaj preminulem bratranecu, završkem graščaku Janezu Krstniku Valvasorju (1613/15–1650) (A–I–2). Sidonija Regina je kot rojena baronica Barbo navedena v prošnji Karla Valvasorja za baronstvo, v baronski diplomini in v drugih predpisih le-te (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667). Dejansko sestri nikoli nista bili »rojene baronice Barbo«, toda leta 1674 je cesar tudi njiju skupaj s tretjo že poročeno sestro, z bratoma in bratranci baroni Barbo povzdignil v grofovski stan (ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Waxenstein, 1674, IV. 10., Dunaj).

³⁴⁷ Natančno o njiju: Golec, Lažni Valvasor, str. 5–29.

³⁴⁸ Cene Valvasorjeve baronske diplome ne poznamo. Za primerjavo naj služi podatek iz spremnega dokumenta k diplomini Marka Alberta pl. Seethala s Kranjskega – cesar Leopold I. mu je z njo 2. januarja 1673 dovolil namesto priimka Matešič uporabljati samo predikat pl. Seethal –, da bo po izdelavi izvirnika vrnjenih obljubljenih 140 goldinarjev (*die versprochenen 140 fl für alles vnd jedes remittiert werden*) (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Seethal, Markus Albrecht, 2. I. 1673, fol. 6).

Začetek koncepta Valvasorjeve baronske diplome, izdane na Dunaju 17. novembra 1667 (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 2).

Zaradi nekaterih nedorečenosti v zvezi s pobaronjenjem dela Valvasorjev leta 1667 si natančneje oglejmo, kateri dokumenti so o tem na voljo in kaj nam pove njihova vsebina. Razen enega so vsi shranjeni med plemiškimi akti Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, kjer jih je konec 19. stoletja videl že P. Radics.³⁴⁹ Prošnjo, ki žal ni datirana,³⁵⁰ je napisal in podpisal Karel. Ker je v njej navedel, da je poverjenik kranjskih deželnih stanov, ni mogla nastati pred njegovo izvolitvijo na to mesto 12. februarja 1665,³⁵¹ zelo verjetno pa je bila sestavljena šele leta 1667, nekaj mesecev ali tednov pred nastankom baronske diplome. Presenetljivo je spoznanje, kako pomankljivo védenje je imel prosilec o imenih svojega mrzlega nečaka in nečakinje, bratrančevih otrok. Adama Sigfrida (A-II-3) je namreč v prošnji imenoval Janez Adam (*Hannß Adam*), njegovo sestro Ano Elizabeto (A-II-1) pa zgolj kot sestro (*dessen Schwestern*). Zdi se, kot bi bil na pisanje prošnje slabo pripravljen in odrezan od zanesljivega

³⁴⁹ Radics, Die Landmannschaft, stolpca 150–151.

³⁵⁰ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 14–14v.

³⁵¹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665.

vira informacij. Bržkone je nastanku prošnje botrovala tudi naglica, ker se je mudilo z oddajo. Morda jo je pisal v Ljubljani in ni imel v bližini ne žene ne svakinje. Ni izključeno niti, da se je mudil na Dunaju in se je lotil pisanja nepričakovano na nekogaršnjo pobudo ali spodbudo. Kakor koli, ob njem v ključnem trenutku ni bilo nikogar, ki bi mu lahko povedal, da je bratrančevi hčerki ime Ana Elizabeta in da je njen brat, ki so ga očitno vsi poznali po prvem imenu Adam (tako se je imenoval njegov ded), v resnici Adam Sigfrid in ne Janez Adam. V utemeljitvi prošnje je Karel navedel, da so Valvasorji že »nepomljivo dolgo« kranjski deželani, da je oče Jernej za cesarjeve prednike opravljal razne ugledne in pomembne naloge, v službi deželnih stanov pa je bil dolgo časa glavni prejemnik in dvakrat, skupaj sedem let, stanovski poverjenik, kakor je to zdaj Karel.³⁵² Baronske diplome, izdane na Dunaju 17. novembra 1667, ne poznamo v izvirniku, ampak samo koncept iz meseca novembra, brez natančnega datuma. Njegovo besedilo tako rekoč dobesedno povzema prošnjo, vendar s to razliko, da so pri imenu hčerke Janeza Krstnika pustili prazen prostor, ki ga je bilo treba pred izdelavo čistopisa nujno zapolniti.³⁵³ Čistopis torej ni znan, je pa na dan izdaje diplome oziroma z istim datumom nastal ohranjeni cesarjev ukaz (intimacija), ki kratko povzema vsebino. Kot pravi, so bili v baronski stan povzdignjeni štirje Valvasorji: Karel, vdova njegovega bratranca Janeza Krstnika Regina Sidonija (tj. Sidonija Regina), rojena baronica (!) Barbo, ter njena otroka: sin Janez Adam in hči Ana Elizabeta. Njihov dedni naslov se je v skladu s prošnjo glasil »baron in baronica z Medije, gospod in gospa na Belneku in v Zavrhu« (Freyherrn vnd Freyin von Gallenegkh, Herrn vnd Herrin zum Wildtenegkh vnd Neüdorff).³⁵⁴ Uradni glas o stanovski povzdignitvi je Kranjsko dosegel šele naslednje leto. Obvestilo notranjeavstrijskih tajnih svetnikov v Gradcu kranjskemu deželnemu glavarju je namreč datirano 15. januarja 1668, prezentirano pa je bilo 3. marca. Pomembna ugotovitev je, da vsebuje za mladega završkega gospoda pravilno ime Adam Sigfrid (*Adam Sejffridt*), ne Janez Adam, in da je navedeno tudi ime njegove sestre.³⁵⁵ Toda v izvirniku baronske diplome je ostala napaka, o čemer priča njen regest v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (J–III–15) iz leta 1761. V pokojnikovi zapuščini v Ljubljani so zapuščinski komisarji popisali diplomu cesarja Leopolda I. o pobaronjenju Karla, Janeza Adama (!) in njegove sestre Ane Elizabete Valvasor, namesto natančne datacije pa navedli samo letnico 1667.³⁵⁶ V resnici je bil torej pobaronjen neobstoječi Janez Adam Valvasor, kar v primeru kakršnih koli poznejših zapletov sicer ne bi bilo »usodno«, saj je v diplomu jasno zapisano, čigav sin in brat je pobaronjenec. P. Radics, ki je imel v rokah dunajske predpise k baronski diplomu, se o imenu barona Janeza Adama ni spraševal, ampak je v obeh svojih objavah zgolj povzel vsebino dokumentov, vključno z napačnim imenom mladeniča. Čeprav je uporabil tudi dopis iz Gradca z dne 15. januarja 1668, v katerem je navedeno pravo ime pobaronjenca Adama Sigfrida, tega dejstva ni

³⁵² ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 12–13.

³⁵³ Prav tam, fol. 1–7v.

³⁵⁴ Prav tam, fol. 14–14v.

³⁵⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V, 15. 1. 1668. – V arhivu kranjskega vicedoma je ukaz z dne 15. januarja 1668 pogrešan (ARS, AS 1, šk. 268, I/136, lit. S V–3, Podeljevanje plemiških naslovov, U–V, V–I, Valvasor, Freiherr von Galleneck). Najdemo ga samo na abecednem seznamu podelitev (prav tam).

³⁵⁶ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 101/Nr. 66. – K. F. Frank, ki je uporabil koncept iz Avstrijskega državnega arhiva, razumljivo prav tako navaja ime Janez Adam, izpustil pa je ime njegove matere Sidonije Regine oziroma Regine Sidonije: »Valvassor (sic!), Carl, Landschaftsverordneter in Krain, Johann Adam, und dessen Schwester: Anna Elisabeth, Frhrstd., »Valvassor Freiherr von Gallenegkh, Herr zu Wildtenegkh und Neudorff«. Wien 17. XI. 1667 (E).« (Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 148).

objavil niti ni komentiral razlike, če jo je sploh opazil.³⁵⁷ B. Reisp, ki ni poznal dunajskega gradiva, ampak le Radicsevi objavi in pravkar omenjeni dopis s pravilnim imenom, je veliko pozneje (1983) opozoril na neskladje med imenoma Janez Adam in Adam Sigfrid in pravilno ugotovil, da je bil eden od štirih pobaronjencev Adam Sigfrid.³⁵⁸ Pri tem ni odveč dodati, da so Adama Sigfrida leta 1672 v deželnozborskih zapisnikih dvakrat (pomotoma) imenovali Janez Adam (*Hanß Adam*).³⁵⁹

S pobaronjenjem štirih Valvasorjev je torej stanovsko povzdignitev doživela manjšina članov rodbine. A ker se baronstvo z obema ženskama – materjo in še neporočeno hčerko – ni moglo prenesti na naslednjo generacijo, je bil dejanski učinek baronske diplome omejen na dva nosilca rodbinskega imena, na osemnajstletnega Adama Sigfrida, ki še ni imel družine, in na nekaj manj kot 40-letnega Karla in njegove otroke. Dotlej se mu jih je rodilo sedem, nekaj pa jih je najbrž tudi že pomrlo. V baronski stan sta torej stopili dve družini Valvasorjev, prva iz Jernejeve in druga iz Adamove rodbinske veje. Pri tem se postavlja še eno vprašanje. Zakaj sta bila od treh otrok pokojnega Janeza Krstnika pobaronjena le dva, ne pa tudi hči Marija Katarina (A–II–2), čeprav je namreč kot živa in neporočena izpričana še pet let pozneje ob poravnavi za dediščino (1672)? Kot vse kaže, ta hči ni bila sposobna za samostojno življenje.³⁶⁰

V rodbini Valvasor je bilo torej povsem jasno, kateri rodbinski člani so upravičeni do baronskega naslova in kateri ne. Kot bomo videli v nadaljevanju, se baronski naslov včasih pojavlja v virih tudi pri nebaronskih Valvasorjih, zlasti v raznih šolskih evidencah, ki v tem pogledu niso merodajne. Hote ali nehote se je baronski naslov sem in tja znašel še v drugih dokumentih ob imenih Karlovih polbratov Janeza Ditriha (J–I–8), Janeza Herbarda (J–I–21) in Volkfanga Jerneja (J–I–22), a le izjemoma, pri čemer ni gotovo, kdo je »napako« zakrivil. Nihče razen polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) pa ni bil tako smel, da bi si baronstvo prisvojil in se čedalje drzneje naslavljal kot baron tudi v javnosti. Izključena je možnost, da bi baronski naslov s cesarsko diplomo pozneje prenesli na Janeza Vajkarda ali na katerega drugega rodbinskega člana. Čeprav bi polihistor lahko na dvoru kdaj prosil za razširitev naslova nase in na svoje potomce,³⁶¹ je potrjeno, da tega ni nikoli storil. Glavna referenca za to je »plemiški arhiv« na Dunaju, ki pozna za Valvasorje samo pobaronjenje leta 1667. Poleg tega ni niti najmanjšega namiga na kakšno poznejšo prošnjo za stanovsko povzdignitev v tozadavnem gradivu kranjskih deželnih

³⁵⁷ Natančnejša je Radicseva objava iz leta 1893, v kateri se sklicuje na Karlovo prošnjo in baronsko diplomu na Dunaju ter na dopis iz Gradca v kranjskem stanovskem arhivu; kot hranišči virov citira »K. k. Adelsarchiv in Wien« in »Archiv der krain. Landschaft im Landesmuseum« (Radic, *Die Landmannschaft*, stolpca 150–151). V monografiji iz leta 1910 zgolj v enem stavku povzame dejanje pobaronjenja z letnico brez natančnega datuma in se pri tem sklicuje na »K. k. Adelsarchiv in Wien« (Radic, *Johann Weikhard*, str. 54). Na rodovniku Valvasorjev je pravilno navedel, da je Karel postal baron 17. novembra 1667 (prav tam, str. 343), zmotno pa, da je bil od leta 1667 baron Janez Krstnik (A–I–2), ki je v resnici umrl že leta 1650, kar je povedano na drugem mestu (prav tam, str. 348).

³⁵⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 61, 291 (op. 53).

³⁵⁹ Potem ko se je 5. marca 1672 prvič pojavil na zasedanju kranjskega deželnega zbora in ga zapisnika imenujeta samo Adam, je na deželnem zboru 9. maja v dveh zapisnikih imenovan Janez Adam (ARS, AS 2, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 310v, 314; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 59v, fol. 62v).

³⁶⁰ Pomenljivo je namreč, da jo je ob dedni poravnavi kot nujna varuhinja (*als Nothgerhabin oder Vertreterin*) še vedno zastopala mati, čeprav je bila »gospodična Katarina« stara tedaj vsaj 24 let in starejša od brata Adama Sigfrida, o katerem regist poravnalne pogodbe izrecno pravi, da je postal polnoleten (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. II. 1699, pag. 13/Nr. 5).

³⁶¹ Znani so primeri poznejše razširitve plemiškega naslova na druge rodbinske člane, ki niso bili neposredni potomci in s tem upravičeni do njega. Tako je polihistorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein dobil baronstvo skupaj z bratom leta 1630 (Golec, *Valvasorjev izvor* (3. del), str. 21–22). Leta 1668 je bil njegov naslov prenesen (*Ausdehnung*) na nečaka Ferdinanda, leta 1701 pa še na Leopolda, mlajšega sorodnika in neravni črti (Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 204).

stanov in vicedomskega urada³⁶² kot tudi ne v registih listin, popisanih v zapuščinskem inventarju kranjskega polihistorja³⁶³ in v inventarjih drugih članov Valvasorjeve rodbine. Četudi se je Janez Vajkard verjetno večkrat ukvarjal z mislijo na prošnjo za baronstvo, za tak »luksuz« preprosto ni našel potrebnega denarja, saj je vedno dajal prednost drugim stroškom. Končno je zadevo rešil tako, da se je ob blagoslovu polbrata Karla in tihem pristanku okolice pobaronil kar sam. Kot bomo videli, so polihistorjevemu zgledu pozneje sledili tudi njegovi otroci in, manj smelo, nekateri drugi nebaroni Valvasorji: družina nečaka Jurija Maksimilijana (J-II-27) in verjetni nečak Karel Ditrih (J-II-12A).

³⁶² Prim. ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V; AS 1, šk. 268, I/136, lit. S V-3, Podeljevanje plemiških naslovov, U-V.

³⁶³ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 5-15. Prim. objavo: Černelič Krošelj, *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 21-23, 34-36.

3.

ADAMOVA ALI STAREJŠA RODBINSKA VEJA VALVASORJEV – ROD POLIHISTORJEVEGA STRICA

3.1 ADAM VALVASOR IN NJEGOVA DRUŽINA

Hieronimov starejši sin in polihistorjev edini stric po očetovi strani **Adam Valvasor** (* ok. 1592, † 1624) (H–II–3) je bil predvsem posloven človek, ki je v svojem kratkem življenju lotil marsičesa. Kot smo videli, je od matere Neže (H–I–1a) kupil očetov rudnik bakra pri Radečah (1612), po prvotni delitvi Hieronimove zapuščine (1613) krajši čas upravljal poleg svojega dela tudi tisti del medijske posesti, ki je pripadel mladoletnemu bratu Jerneju (H–I–4), potem pa se je z Medije umaknil.³⁶⁴ Nekaj let po odselitvi si je postavil nov »matični grad« Zavrh pri Svibnem, na dolenski strani Save. Do leta 1683, ko je njegov vnuk Adam Sigfrid (A–II–3) s posestno menjavo postal lastnik Medije in se je z družino preselil na nekdanji dom svojega deda, lahko rodbinsko vejo Adama Valvasorja imenujemo tudi Adamova završka veja.

O Adamovem zasebnem življenju je malo znanega. Glede na to, da je bil jezuitski učenec in njihov vnet podpornik, skoraj ni mogoče, da bi si poiskal ženo drugačnih verskih nazorov. Poročil se je s **Sidonijo pl. Gusič** (* ok. 1590, † 1621–24) (H–II–3a), hčerko Sigmunda pl. Gusiča (Gusitsch) in Magdalene, rojene pl. Gotal, in sicer kmalu po 9. juniju 1611, ko je s svojo izvoljenko sklenil poročni dogovor.³⁶⁵ Poročni obred so najverjetneje opravili v župniji Šentrupert na Dolenjskem, saj je bil nevestin oče gospodar dvorca Rakovnik v Mirnski dolini. Tako kakor Valvasorji tudi Gusiči na Kranjskem niso imeli globokih korenin. Pojavijo se šele sredi 16. stoletja kot lastniki gradu Pogance pri Novem mestu, kjer se je utegnila roditi tudi Sidonija. Njen oče Sigmund, ki je služboval kot častnik v Vojni krajini, si je ženo gotovo pripeljal iz Slavonije. Rakovnik s skromno posestjo je kupil v prvem desetletju 17. stoletja, po njegovi smrti pa sta ga podedovala Sidonijina sestra in svak.³⁶⁶

³⁶⁴ O tem gl. v podpoglavju 2.1.

³⁶⁵ Adamov poročni dogovor je znan iz regesta v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 96). Janez Vajkard ni poznal osebnega imena stričeve žene in jo je na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine v IX. knjigi *Slave* imenoval zgolj »Gemahl N. Gufsitschin«. Njeno osebno ime in ime njenega očeta Sigmunda je po prej omenjenem regestu poročnega dogovora objavil šele Radics v svojem rodovniku Valvasorjev leta 1910 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 348, z napačnim datumom 9. maj 1611). Za Adamovo taščo z imenom Magdalena izvemo iz njegove oporoke (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624), toda Magdalena Gusič bi bila lahko tudi Sigmundova druga žena. Po L. Lazariniju, ki razkriva njen deklinški priimek, je bila Magdalena Gusičeva edina žena in Sidonijina mati, skliceval pa se je na poročni dogovor med Sidonijo in Adamom Valvasorjem, datiran zgoraj navedenega dne in nekoč shranjen v graščinskem arhivu Jablje (ZAL, LJU 340, šk. X, Gussich). O času Sidonijinega rojstva ni podatkov, navedena približna letnica rojstva je tako le okvirna.

³⁶⁶ O rodbini: Kidrič, Gusič (Gussich), str. 275–277. – Rod Gusičev je morda izhajal iz starega hrvaškega plemena, v 16. stoletju pa naj bi se Gusiči pred Turki umaknili proti severu. Prvi njihovega rodu Krištof je izpričan leta 1546 kot zemljiški gospod, ki je pred tem pridobil grad Pogance z dobrimi 48 goldinarji imenjske rente; imenje Krištofa

Grad Rakovnik v Mirnski dolini, od koder je bila doma Adamova žena Sidonija pl. Gusič, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 120).

Rakovnik na razglednici, odposlani leta 1932 (zbirka Milana Škrabca); danes ni za gradom nobenih sledov.

Zakonca Adam in Sidonija Valvasor sta, kot bo vidno v nadaljevanju, sprva zagotovo živela še na Mediji, nato pa na gradu Erkenštajn (*Erckenstein*) ali Novem gradu v Jablanici pri Boštanju ob Savi, ki je bil krajši čas do leta 1618 v Adamovi lasti. Slednjič sta se ustalila v Zavrhu (*Neudorf*), skromnem dvorcu pod Kumom med Svibnim in Dolami pri Litiji, ki ga je Adam kot rezidenčni dvorec postavil okoli leta 1620. Adam Valvasor je bil namreč dinamičen poslovnež, ni pa nobenega namiga, da bi opravljal kakšno javno funkcijo. Med letoma 1614 in 1623 je izpričan zgolj kot udeleženec na kranjskih deželnih zborih, kjer je zasedel deželansko mesto v viteški klopi.³⁶⁷ Posebnih nagnjenj do političnega udejstvovanja pri njem ni zaznati, a se je za razliko od številnih drugih deželanov vsaj udeleževal deželnih zborov. Kot katoličan v tedaj še močno protestantsko obarvanih stanovih tudi ne bi imel veliko možnosti za pridobitev kakšne funkcije, poleg tega pa je bil mlad.

Bolj kot z deželno politiko se je ukvarjal s posli. V zadnjih petih letih pred smrtjo, odkar se začne naslednja imenjska knjiga 1619–1661, se je Adamova imenjska renta povečala z novimi posestnimi pridobitvami z dobrih 63 goldinarjev za skoraj polovico, na več kot 92. Nato se je zaradi vključitve zemljišč v dominikalno posest novega Valvasorjevega dvorca Zavrh zmanjšala za 10 goldinarjev in se zadnje leto 1624 z izgubo dveh hub znižala na približno 79 goldinarjev in pol. Pri tem pa je treba upoštevati, da dotlej na Adama še ni bila prepisana posest leta 1623 kupljenega dvorca Wagensbüchel z rento nekaj manj kot pet goldinarjev in pol.³⁶⁸ Regesti listin v zapuščinskem inventarju leta 1624

Gusičev rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 146).

Gusiča ml. si je leta 1591 razdelilo na enake dele pet Gusičev, med temi Sigmund, poznejši tast Adama Valvasorja, ki mu je pripadla skromna imenjska renta nekaj več kot deset goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 105). Gusiči so dobili kranjsko deželanstvo leta 1571 sočasno s prvim kranjskim Valvasorjem Janezom Krstnikom (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 497), le da ta ni bil prednik poznejše rodbine. – Slavonska plemiška rodbina Gotal na Kranjskem ni izpričana (o njej Hrvatski biografski leksikon: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7305>, sept. 2015). – Leta 1601 je bil lastnik Rakovnika še vedno Leopold Apfaltrer, ki je tega leta dobil fevdno pismo za grad z vsemi pritliklinami (ARS, AS 11, šk. 16, št. 224, Crainerische Lehen). Leta 1611 pa je vdova Andreja Apfaltrerja prodala Sigmundu Gusiču, tedaj stotniku v Senju, že drugo polovico Rakovnika, in sicer v skladu s pogodbo, ki jo je leta 1608 sklenil z njim še njen mož; del rakovniške posesti je Sigmund pridobil od Apfaltrerjevih sorodnikov še v letih 1614 in 1617 (ZAL, LJU 340, šk. X, Gussich). Žal je kranjska imenjska knjiga, primarni vir o lastništvu Rakovnika, prav pri Gusičevi posesti pomanjkljiva (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 105). Posest je pozneje prešla na njegovega zeta Nikolaja Tadjoloviča, poročenega s hčerko Katarino (prav tam, knj. 5 (1619–1661), fol. 94v; prim. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 321).

³⁶⁷ Prvič ga na deželnem zboru srečamo 30. oktobra 1614, zadnjič pa 10. julija 1623 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 884, sejni zapisniki 10, 1611–1615, fol. 532; šk. 885, sejni zapisniki 11, 1614, fol. 434; šk. 886, sejni zapisniki 12, 1615, fol. 419; šk. 887, sejni zapisniki 13, 1615–1617, fol. 499, 523v, 561v; šk. 888, sejni zapisniki 14, 1617–1621, fol. 138, 139, 141v, 230, 235, 241, 435v, 438, 439v, 441, 442, 445, 446, 447v, 464, 468v, 490v, 497v, 498v, 501, 503, 504, 505v, 507v, 511v, 529v, 532, 545, 546v, 547v, 561, 562, 563, 565; šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 480v). Neudeležba na zasedanjih zadnjih štirinajst mesecev življenja je bila zelo verjetno posledica neozdravljive bolezni.

³⁶⁸ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v, 57, 58. – O dvorcih Zavrh in Wagensbüchel gl. natančneje v nadaljevanju.

natančneje kažejo na Adamove raznolike poslovne zveze in večanje posesti,³⁶⁹ popis zadolžnic v prilogi oporoke pa priča, da je imel precej denarja posojenega, skupaj nad 10.000 goldinarjev, od tega največjo vsoto, štiri tisočake, naloženo pri bratu Jerneju.³⁷⁰

Adam Valvasor je torej še zelo mlad pokazal poslovne spretnosti, ki so mu v sicer kratko odmerjenem življenju zagotavljale vedno nove uspehe in večanje premoženja. Še pred prodajo medijskega gradu materi oziroma bratu je izposloval nakup Scheyerjevega imenja pri Raki (1613), in sicer ob uveljavitvi retraktne (predkupne) pravice.³⁷¹ Tega je po treh letih (1616) prodal Hansu Arterju z Rukenštajna, po lastnih besedah zato, ker mu je bilo imenje od rok.³⁷² Tedaj je že bil gospod **gradu Erkenštajn** pri Boštanju ob Savi in dela tamkajšnje posesti, isto leto pa je od Elizabete Apfaltrer kupil še del erkenštajnske posesti. Erkenštajn, kjer je zagotovo tudi prebival,³⁷³ je ostal v njegovih rokah samo do leta 1618, ko ga je vrnil prejšnjim lastnikom pl. Zetschkerjem, dokončno pa se je z Volfom Engelbertom Zetschkerjem poravnal leta 1621.³⁷⁴ Nato je bil Erkenštajn v posesti Zetschkerjev do konca 18. stoletja

³⁶⁹ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 2-31.

³⁷⁰ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-2, 18. 7. 1624, dodatek 15. 7. 1624.

³⁷¹ Gl. op. 110.

³⁷² ARS, AS 11, šk. 5, št. 57, Scheyer, 15. 12. 1616.

³⁷³ Dokaz, da je Adam na erkenštajnskem gradu tudi prebival, se skriva v njegovi prošnji za podelitev fevdnega pisma Hansu Arterju, podpisani na Erkenštajnu 15. decembra 1616 (ARS, AS 11, šk. 5, št. 57, Scheyer, 15. 12. 1616). Toliko zanesljivejši je zato, ker vsebina prošnje nadvojvodu Ferdinandu nima nobene zveze z Erkenštajnom, ampak s Scheyerjevim imenjem pri Raki.

³⁷⁴ O lastništvu Adama Valvasorja nad Erkenštajnom gl. natančno: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 42. – Vedenje o Adamovem gospodarjenju na Erkenštajnu temelji na registih listin in urbarja v zapuščinskih inventarjih – njegovem (1625), njegovega sina Janeza Krstnika Valvasorja (A-I-2) (1650), Volfa Engelberta Zetschkerja (1628) in Franca Erazma Zetschkerja (1663) – ter na kranjski imenjski knjigi. Ugotovitve se razlikujejo od sklepanj M. Smole, ki je na podlagi Zetschkerjevih zapuščinskih inventarjev domnevala, da je Adamu Valvasorju prodal ali zastavil Erkenštajn še Andrej pl. Zetschker, ki je umrl leta 1615 (Smole, *Graščine*, str. 324). O tem, da bi Adam kdaj posedoval celotno erkenštajnsko gospostvo, ni v resnici nobenega dokaza. Vsekakor pa je nekaj časa do leta 1618 potrjen kot gospodar erkenštajnskega gradu z delom njegove posesti. Regest v Zetschkerjevem zapuščinskem inventarju govori namreč o listini o prenosu posesti (*Aufsandt*) Adama Valvasorja z datumom 10. december 1618, in sicer (izdani Volfu Engelbertu Zetschkerju) za grad Erkenštajn skupaj s posestjo, zajeto v urbarju (ARS, AS 309, šk. 128, fasc. LII, lit. Z-4, 4. 8. 1628, pag. 43/Nr. 188). Drugi regest se nanaša zgolj na neko pobljže neznano poravnavo (*Vergleichs Contract*) med Zetschkerjem in Valvasorjem o erkenštajnskem gospostvu, sklenjeno 24. junija 1621 v Ljubljani (prav tam, lit. Z-8, 16. 4. 1663, pag. 18/Nr. 82). Glede na datum in kraj izdaje je poravnava zelo verjetno identična s pogodbo istih dveh pogodbenikov za Adamu prodano posest (prav tam, lit. Z-4, 26. 7. 1650, pag. 31/Nr. 135). Kot pričajo regesti v Adamovem zapuščinskem inventarju, sta s Zetschkerjem prav tega dne sklenila tudi pogodbo o sodni cenitvi erkenštajnskega gospostva, Zetschker pa je sočasno datiral urbar za del podložnikov (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 14/Nr. 49 in 50). Obe Valvasorjevi posestni pridobitvi in posredno vrnitev Erkenštajna so dokumentirane tudi v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, knj. 5 (1619-1661), fol. 56v). O prvi pridobitvi govori vpis iz leta 1619, ko so pri Adamovi posesti pripisali dobrih sedem goldinarjev imenjske rente. Po zamenjavi med Adamom Valvasorjem in Volfom Engelbertom Zetschkerjem kot varuhom dedičev pokojnega Andreja so od Zetschkerjevega imenja najprej pripisali k Adamovemu blizu 26 goldinarjev imenjske rente, nato pa nekaj manj kot 19 goldinarjev spet prenesli na omenjenega varuha, tako da je Adamu pripisana nova renta znašala le dobrih sedem goldinarjev. Vrnitev dveh tretjin pridobljene rente Zetschkerju se vsekakor nanaša na prej omenjeni dokument Adama Valvasorja s konca leta 1618 oziroma na menjalno pogodbo (*Ein Contract vnnd Wexl*), ki sta jo moža sklenila na Erkenštajnu 28. januarja 1619 (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 7/Nr. 9). Druga pridobitev je sledila leta 1621, ko so od Zetschkerjeve posesti pripisali k Valvasorjevi še devet goldinarjev imenjske rente, izviračo iz »nekaj kosov imenj in posesti« (ARS, AS 173, knj. 5 (1619-1661), fol. 57). Manjši urbar gospostva Erkenštajn z datumom 31. december 1618 (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 24/Nr. 89) je očitno nastal ob vrnitvi gradu in glavnine posesti Zetschkerju, do česar je potemtakem prišlo tri tedne po znani listini o prenosu posesti. Nasprotno ni izpričano, kdaj je Adam grad s posestjo kupil, zagotovo pa v njegovih rokah nista mogla biti dolgo, po vsem sodeč ne že pred smrtjo Andreja Zetschkerja (1615).

Grad Erkenštajn po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 166); danes ni za njim nobenih sledov. Z Erkenštajna, kjer je kratek čas bival Adam Valvasor, je sicer izviral Ana Maksimila Zetscher (J–I–19b), druga žena Adamovega nečaka, polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19).

Spodnji grad, naslednik Erkenštajna, na razglednici, natisnjeni pred 1918 in odposlani leta 1923 (zbirka Milana Škrabca); tudi za njim danes skoraj ni sledov.

in od tod je, kot bomo videli, izviral druga žena polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19). Srednjeveški grad, sprva v rokah krških škofov, je v Valvasorjevi *Topografiji* in *Slavi* upodobljen kot večtraktna dvonadstropa stavba, ki razločno razodeva, da vse njene sestavine niso iz istega časa. Opustili so ga vsaj že v 18. stoletju, tako da ve danes za grajsko lokacijo le še izročilo.³⁷⁵

V razpoložljivih virih drugače kot za Erkenštajn in leta 1623 kupljeni Wagensbüchel pogrešamo navedbo, kdaj je Adam Valvasor pridobil **dvorec Zavrh**,³⁷⁶ ki stoji na južni strani Kuma, bliže Dolam pri Litiji kakor tedanjemu župnijskemu in deželskosodnemu središču na Svibnem. Glede na pomanjkljivo imenjsko knjigo bi bilo to še razumljivo, toda veliko bolj preseneča molk Adamovega zapuščinskega inventarja (1625). Razlog je preprosto ta, da je Adam zgradil Zavrh na novo, podobno kot so v istem času nastali še trije bližnji dvorci, ki so bili vsi nekaj časa v rokah članov Valvasorjeve

³⁷⁵ Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 45–47, 114–115.

³⁷⁶ O Zavrhu v Adamovem času gl. natančno: Golec, *Valvasorjev izvor* (1. del), str. 38–41.

rodbine: Podšentjur v Št. Juriju pod Kumom (danes Podkum), Wagensbüchel pri Dolah pri Litiji in Klevišče pri Polšniku.³⁷⁷ Izvor dvorca se skriva v Valvasorjevi razlagi nemškega imena Neudorf v XI. knjigi *Slave*: »Ime ima od tega, da je bila tu nekoč vas s tem imenom.«³⁷⁸ O nastanku dvorca pa polihistor ni vedel ali morda ni hotel povedati nič določnejšega, ko je zapisal, da je »grad že dolga leta Valvasorjev«.³⁷⁹ V virih je prvič izpričan šele leta 1623, in sicer v registih listin v Adamovem zapuščinskem inventarju. Tedaj je Adam v završkem dvorcu sklenil tri pogodbe z bratom Jernejem.³⁸⁰ Sicer pa dvorec ni mogel nastati veliko pred letom 1620, ko so kranjski deželni stanovi Adamu dovolili, da vključi v pristavo tista imenja pri Naši Gospe v Dolah (Dole pri Litiji), ki jih je združil, da zgradi »bivališče« (die *ibenigen zur erbawung einer Wohnung eingezogenen, vnnd bei Vnser Frauen im Thall ligunden gülden zur Majrhoff einziehen*). Prošnjo stanovom je Adam Valvasor napisal prejšnje leto.³⁸¹ Tudi regesti listin v njegovem zapuščinskem inventarju povezujejo Adama z območjem Dol, kjer stoji Zavrh, šele od istega leta (1619) dalje.³⁸² Sama posest Zavrha, na kateri je nastal dvorec s pristavo, je bila fevd škofov iz koroške Krke, ki so Valvasorjem zanjo pozneje izdali štiri fevdna pisma. Predtem je pripadala gospodstvu Erkenštajn, Adam pa jo je kupil leta 1616.³⁸³

³⁷⁷ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 38–40.

³⁷⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 398.

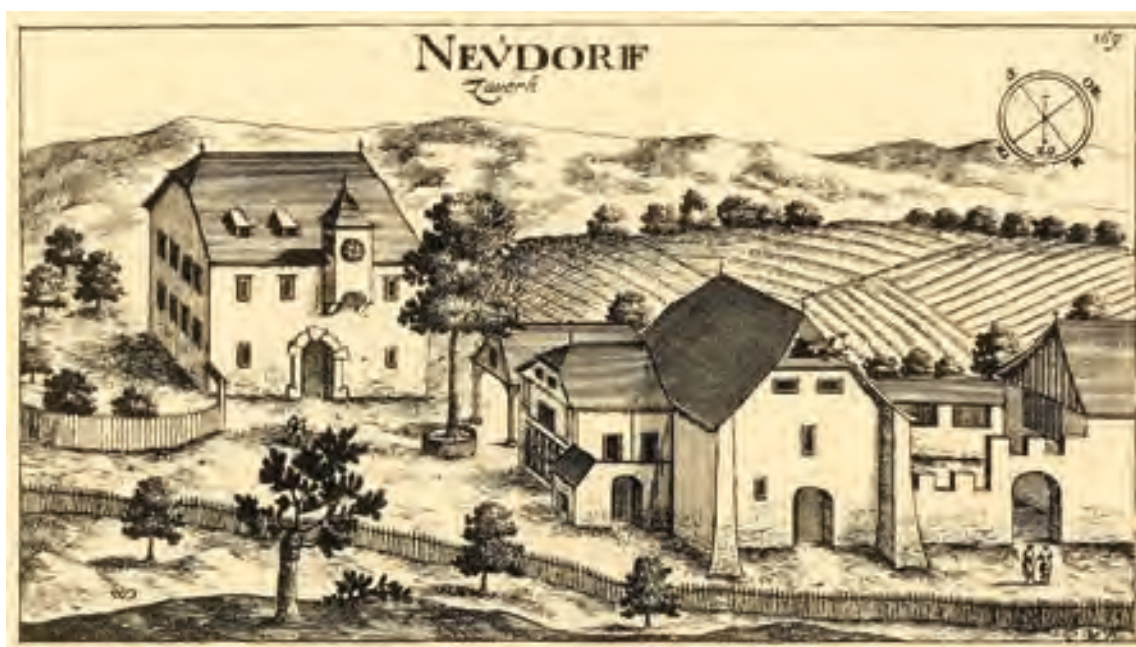
³⁷⁹ »Dieses Schloß ift schon viel und lange Jahre Valvaforisch gewesen«. Med lastniki polihistor začuda ni najprej navedel svojega strica Adama, ampak je začel šele z njegovim sinom Janezom Krstnikom (A–I–2) (prav tam, str. 399).

³⁸⁰ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 5/Nr. 7, 20/Nr. 74, 21/Nr. 77.

³⁸¹ Za izločitev manjših delov hub iz obdavčitve in naselitev na njih je Adam prosil deželne stanove pred 18. junijem 1619, ko je bila v ta namen imenovana dvočlanska ogledna komisija (*ihme etliche kbeine bej Vnser Frauen in Thall gelegene vnnd mit 21 fl 42 kr steuermässige, steuerfrei zu machen gebeten, das ist Huebgründt, so er einzuziehen vnnd sich darmit bewohnt zumachen gedrunge worden*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 471, fasc. 294b, pag. 855, 18. 6. 1619). Komisarja sta ob ogledu terena ugotovila, da gre za šest hub, ki odtehtajo nekaj manj kot 11 goldinarjev imenjske rente (tj. le okoli polovico tega, za kar je prosil Valvasor); da bi se izognili slabi volji in preveliki izgubi za imenjsko knjigo, če bi vsakomur odpisali, kolikor bi hotel, sta za takšne primere predlagala enoten odpis 10 goldinarjev (funtov) imenjske rente (prav tam, pag. 1611–1612, 16. 10. 1619). Sklep o ugoditvi Valvasorjevi prošnji, katerega vsebine sicer ne poznamo (tudi v stanovskih sejnih zapisnikih ga namreč ni najti), je kranjski deželni zbor sprejel 12. februarja 1620. Na dekretu Bernardu Leu Gallu o prepisu štirih hub na Ižanskem k pristavi in s tem povezani davčni razbremenitvi je namreč pripisano, da prejme dekret »per freymachung etlicher Hüebgründt« tudi Adam Valvasor (ARS, AS 2, I. reg., šk. 472, fasc. 294c, pag. 323, 12. 2. 1620). Imenja so bila odtelet kot novonastala dominikalna posest neobdavčena, s čimer se je Adamova imenjska renta zmanjšala za 10 goldinarjev, na dobrih 82; vpis o odpisu v imenjski knjigi ima letnico 1621 (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 57).

³⁸² Pomenljivo je, da je Adam Valvasor 8. septembra 1619 v Dolah (*Vnser lieben frauen Thall*) sklenil pogodbo s steklarjem iz Višnje Gore (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 31). Dejanje kaže skoraj gotovo na sklepno fazo gradnje Zavrha. Naslednji dve leti (1620 in 1621) sta v Dolah datirani še dve Adamovi pogodbi (prav tam, pag. 16/Nr. 56, pag. 16/Nr. 57), pri čemer se pod imenom Dole verjetno skriva Zavrh. Ta je v registih listin kot kraj sklepanja pravnih poslov izrecno naveden pozneje, sredi poletja 1623 (*Neudorff*), ko je Adam v razmiku dveh tednov tam sklenil tri pogodbe z bratom Jernejem (gl. op. 380). V čas pred tem ne segajo niti regesti o dolgovih, navedeni v dodatku k Adamovi oporoki; vsi završki dokumenti so šele iz let 1623 in 1624 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624; dodatek 15. 7. 1624).

³⁸³ Pri ugotavljanju izvora završke posesti, preden je na njej zrasel dvorec, so bili v največjo pomoč trije regesti v zapuščinskih inventarjih dveh poznejših lastnikov Zavrha, Adamovega vnuka Adama Sigfrida (A–II–3) iz leta 1699 in pranečaka Franca Jožefa Valvasorja (J–II–29) iz leta 1721. V letih 1657, 1673, 1681 in 1718 so štirje krški škofje kot fevdni gospodje izdali Valvasorjem fevdno pismo za dvorec (*Süz Neudorff, Siz Nejdorff*) s pripadajočo posestjo in podložniki. Šlo je torej za fevd krške škofije, tako kot pri Wagensbüchlu (*Hoff Wagenspichl*), za katerega so Valvasorji prejeli fevdna pisma hkrati s pismi za Zavrh (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 31–33/Nr. 44–49; prav tam, šk. 117, fasc. XXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 25–26/Nr. 34). Manjkajoči del zgodbe o Zavrhu sta prispevala zapuščinska inventarja dveh Zetscherjev, Volfa Engelberta (1628) in Franca Erazma (1663). Vsebujeta namreč regesta nedatirane listine o prenosu fevda (*Lebensaufsand*) neimenovanega krškega škofa za nekaj posesti, prodanih Adamu Valvasorju (*etliche Herrn Adamen Valuisor verkhauffte Güetter*), in fevdnega pisma, ki ga je krški škof

Dvorec Zavrh po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 159).

Zavrh danes (foto B. Golec, marec 2014).

Jakob izdal Adamu 7. decembra 1616 v Ljubljani (prav tam, šk. 128, fasc. LII, lit. Z-4, 4. 8. 1628, pag. 30/Nr. 128, 34/Nr. 149). Tako ni dvoma, da je Adam Valvasor pridobil završko posest bodisi od Zetscherjev bodisi od prejšnje lastnice polovice gospostva Erkenštajn Elizabete pl. Apfalterer, s katero je le slab mesec pred izdajo omenjenega fevdnega pisma sklenil (kupno) pogodbo za del erkenštajnske posesti z datumom 12. november 1616 (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 17-18/Nr. 61).

Dvorec Wagensbüchel blizu Dol pri Litiji je na jožefinskem vojaškem zemljevidu označen kot pristava: »Mayerhoff na Berinek« (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*. 2. zvezek, Sekcija 202).

Lokacija nekdanje pristave danes (foto B. Golec, marec 2014).

Završki dvorec je postal »izvirni grad« Adamove rodbinske veje in ostal v rokah Valvasorjeve rodbine do leta 1742 ali 1743.³⁸⁴ Po zamenjavi leta 1683 se je sicer znašel v lasti Jernejeve veje, medtem ko so se Adamovi potomci preselili na Medijo.³⁸⁵ Zelo dolgo se je celotni Valvasorjev rod naslavljal

³⁸⁴ O prenosu Zavrha na Jernejevo rodbinsko vejo leta 1683 in prodaji leta 1742 ali 1743 gl. v podglavju 4.5.

³⁸⁵ ARS, AS 748, fasc. 4, *Dominicalia*, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683. Prim. Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 165, 399; Smole, *Graščine*, str. 286, 562. – Potrditev, da se je Adamova veja takoj po zamenjavi preselila na Medijo, je rojstvo dvojčkov novega lastnika Adama Sigfrida (A–II–3) na medijskem gradu (*ex Galleneck*), krščenih 10. maja 1683 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.).

samo po Mediji – »zu Galleneck« oziroma »von Galleneck«,³⁸⁶ kar je bilo za plemiške rodbine nekaj povsem običajnega. Prepoznavne so bile po »izvornem gradu«, najsi je ta še bil v rokah rodbine ali ne. Kolikor je znano, se Zavrh prvič pojavi ob Mediji leta 1636, ko so trije Adamovi sinovi v padovanski univerzitetni matriki naslovljeni kot »Valvasor de Gollnegg et Neudorff«,³⁸⁷ nato pa se v dokumentih navaja neredno.³⁸⁸ Kot tretji rodbinski grad – za Medijo in Belnekom – je slednjič dobil mesto v baronskem naslovu, ki so ga leta 1667 od cesarja Leopolda I. prejeli dva Adamova vnuka – sin in hči pokojnega Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2) skupaj s svojo materjo – in Jernejev najstarejši sin Karel (J–I–2): »Freyherrn vnd Freyin von Gallenegkh, Herrn vnd Herrin zum Wildenegkh vnd Neüdorff«. ³⁸⁹

Janez Vajkard Valvasor prikazuje dvorec Zavrh v *Topografiji* (1679) in *Slavi* (1689) kot stavbo, ki ni videti posebej imenitna. Upodobljen je kot enonadstropna, 4 x 4 osna zgradba z dvokapno streho, renesančnim portalom in urnim pomolom v nadstropju, tako da deluje veliko bolj impresivno zidano gospodarsko poslopje z nenavadno razgibanim tlorisom in gabariti.³⁹⁰ Stoletje pozneje govori narativni del jožefinskega vojaškega zemljevida o Zavrhu kot o majhnem dvorcu oziroma precej bolj »podeželski stavbi« (*Ein kleines Schloß, oder vielmehr Land Gebau*).³⁹¹

Še veliko manj ugleden je bil drugi dvorec Adama Valvasorja, **Wagensbüchel** (*Siz Wagenspüchel*), ki je stal nedaleč od Zavrha, blizu Dol pri Litiji. Adam ga je kupil od Sigmunda Apfaltrerja poldrugo leto pred smrtjo, 20. marca 1623.³⁹² Toda inventurni komisarji v tem dvorcu po njegovi smrti niso

³⁸⁶ Tako se je Adam Valvasor, gospodar Zavrha, v oporoki leta 1624 označil kot »von Galleneg« (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624) in v zapuščinskem inventarju istega leta kot »zum Galleneg« (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2), enako pa so on in njegovi sinovi navedeni v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v, 57v, 59).

³⁸⁷ Vsi vpisi so iz matrike »nemških juristov« in imajo datum 16. junij 1636 (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

³⁸⁸ Adamov sin Jurij Sigmund (A–I–4) se v zadolžnici iz leta 1640 naslavlja samo po Mediji (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, zadolžnica 4. 5. 1640), kakor tudi druga dva brata, Janez Krstnik (A–I–2) in Janez Sigfrid (A–I–3), v poravnalni pogodbi deset let pozneje (prav tam, Janez Krstnik Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650). Imeni obeh gradov srečamo leta 1643 v poročnem dogovoru sestre Poliksene Elizabete (A–I–1), ki pokojnega Adama imenuje »zum Gallenegkh vnd Neüdorff« (ARS, AS 1063, št. 1863, 1643 VII. 5., s. 1), naslednje leto pa se v svoji poročni pogodbi naslavlja tako – »zu Galnegkh vnd Neüdorff« – tudi Janez Krstnik (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644). Enako se Janez Krstnik imenuje v zadolžnici, izdani svaku Karlu Witzu pl. Witzensteinu (A–I–1b) leta 1649 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, zadolžnica 5. 8. 1649), naslednje leto pa ta zgodaj umrli Adamov naslednik v zapuščinskem inventarju v svojem naslovu poleg Medije – »zu Gallenegkh« – nima imena završkega dvorca (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 1), čeprav je potrjeno živel in gospodaril v Zavrhu, kjer so tudi popisali njegovo celotno zapuščino.

³⁸⁹ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667.

³⁹⁰ Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 186.

³⁹¹ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 2. zvezek*, str. 55.

³⁹² ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 21–22/Nr. 79. – Wagensbüchel se prvič omenja leta 1610 in ni nastal veliko prej. Dne 17. maja 1610 je krški škof Janez Jakob izdal fevdno pismo Martinu Bertoldu Schwabu pl. Lichtenbergu kot varuhu Franca Krištofa ml. in Felicite, mladoletnih otrok Franca Krištofa Schwaba pl. Lichtenberga; vsebina se je nanašala na dvorec Wagensbüchel (*Hoff Wagenspüchl*) v župniji Šentrupert pri Mokronogu, kjer so bile prej tri hube (!), ki jih je pokojni Franc Krištof pridobil od Franca Wagna pl. Wagensberga (ARS, AS 1063, št. 2037, 1610 V. 17., Strassburg). Fevdno pismo je znano tudi iz regesta, ki sicer ne vsebuje imena naslovnika, najdemo pa ga v zapuščinskem inventarju Franca Krištofa Schwaba pl. Lichtenberga ml., v katerem sta še nedatirana regesta zakupnih računov za Wagensbüchel ter seznama stroškov za njegovo gradnjo; v zadnjih dveh je dvorec obakrat pomotoma imenovan Wolfsbüchel (ARS, AS 309, šk. 98, fasc. XXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 6/Nr. 23, 13/Nr. 67). Prvi omembi Wagensbüchla navaja tudi M. Smole, žal brez ključnega podatka, da je dvorec nastal iz hubne posesti (prim. Smole, *Graščine*, str. 543). Spomniti kaže, da se je Franc Krištof pl. Lichtenberg pozneje oženil s Polikseno Elizabeto Valvasor, Adamovo edino hčerko (A–I–1).

popisali ničesar, ker so vse stvari najverjetneje že prej prenesli v Zavrh. Wagensbüchel so tudi v kranjsko imenjsko knjigo pripisali k posesti že pokojnega Adama z več kot desetletno zamudo, šele leta 1634 z majhno rento dobrih petih goldinarjev.³⁹³ V zapuščinskem inventarju Adamovega najstarejšega sina Janeza Krstnika (A–I–2) je leta 1650 naveden kot pristava, ki ni naseljena stalno, temveč le del leta.³⁹⁴ Tako tudi ne preseneča, da Wagensbüchla ne najdemo med gradovi v XI. knjigi Valvasorjeve *Slave* in da je pozneje izginil brez sledu, čeprav je vseskozi ostajal del završke posesti. Gre za lokacijo nekdanje pristave v zaselku Berinjek v bližini Dol pri Litiji.³⁹⁵

Ni gotovo, **koliko otrok se je rodilo Adamu Valvasorju** in njegovi soprogi Sidoniji, rojeni pl. Gusič. Odrasli so tisti štirje, ki jih pozna tudi rodovno deblo Valvasorjev v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689), in sicer v zaporedju: Janez Krstnik, Janez Sigfrid, Jurij Sigmund, ki »se je iz dežele izselil«, in Poliksena, »žena barona N. Lichtenberga, (nato) vdova in žena barona Karla Witzensteina«. ³⁹⁶ Krstne matične knjige župnij, kjer so bili več kot verjetno krščeni, za tako zgodnji čas niso ohranjene,³⁹⁷ zato se moramo pri določitvi časa njihovih rojstev opirati na mlajše vire. Najstarejša je bila v resnici *Poliksena* (* ok. 1612),³⁹⁸ ki jo je polihistor navedel kot zadnjo, a zgolj zato, ker je šlo za žensko. Njeni

³⁹³ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58. – O urejanju prepisa z varuhom Adamovih otrok Jernejem Valvasorjem in davčnih zaostankih: ARS, AS 2, I. reg., šk. 481, fasc. 296, pag. 205–206, 31. 3. 1628; šk. 485, fasc. 297a, pag. 671, 21. 7. 1635; šk. 486, fasc. 297a, pag. 1105, 13. 1. 1635.

³⁹⁴ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 4.

³⁹⁵ Na podlagi podatkov M. Smole, ki dvorec imenuje Wagensbüchel pri Šentrupertu (Smole, *Graščine*, str. 543), ga je Stopar postavil na neznano lokacijo pri Šentrupertu v Mirnski dolini (Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Tretja knjiga*, str. 119). Lociranje temelji na fevdnem pismu iz leta 1610 (gl. op. 384), ki govori o šentruperški župniji, Mokronog pa je v njej omenjen zgolj zaradi geografske orientacije (bil je namreč del krške škofijske posesti). Iz terezijanskega katastra sredi 18. stoletja izvemo, da pripada posesti dvorca Zavrh, ki ga je Jurij Sigfrid Valvasor (J–III–22) pred tem prodal Jožefu Ernestu Scarlichiju (ARS, AS 174, šk. 119, RDA, N 157, No. 9, 12. 8. 1754; o prodaji: No. ad 10, 29. 12. 1753). Kraj (Dorf) »Wagenbüchl« oziroma »Wagenpüchl« je imel še alternativno nemško ime »Püchelstein«, ležal je na ozemlju deželskega sodišča Svibno (prav tam, No. 6, s. d.), šlo pa je za tri »od nekdanj« puste hube (*von unerdenklichen Jahren öedi*) (prav tam, No. 9, 12. 8. 1754). Zemljišča so bila sicer obdelana in glede na poimenovanje ene od petih njiv »Per Kosselze« so imeli gospodarji Zavrha tam vsaj kozolec. Tri opustele hube so tiste, ki jih srečamo kot nekdanje hube že v fevdnem pismu iz leta 1610, medtem ko umestitev kraja v deželsko sodišče Svibno v katastru (o obsegu sodišča gl. *Historischer Atlas*, Bl. 32) in v župnijo Šentrupert v fevdnem pismu jasno priča, da je nekdanji dvorec oziroma završko pristavo treba iskati v okolici Dol pri Litiji. Glede na zaporedje krajev v tabelah terezijanskega katastra je šlo za lokacijo nedaleč od završkega dvorca: enkrat je namreč Wagensbüchel umeščen med Zagozd in Kraje (ARS, AS 174, šk. 119, RDA, N 157, No. 6, s. d.), oba v neposredni bližini Zavrha, drugič pa med Dole in Kraje (prav tam, No. 11, s. d.). Tri opustele hube v vasi »Wagenbüchel« so zadnjič omenjene v poročilu završkega zakupnika iz leta 1801 (prav tam, No. 21, 23. 6. 1801). Vprašanje lokacije je bilo mogoče razrešiti na podlagi dveh mlajših virov. Izhodiščni je franciscejski kataster (1825), po katerem je imel tedanji završki graščak Avgust Franc baron Zois sredi sklenjene posesti pri Dolah dve hiši s hlevoma, ti pa sta sestavljali zaselek Berinjek (ARS, AS 176, N 153, k. o. Dole pri Litiji, seznama zemljiških in stavbnih parcel 30. 12. 1825, mapni list IX). Štiri desetletja prej, sredi 80. let 18. stoletja, je na tej lokaciji še stala pristava: »Mayerhoff na Berineck« (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu. 2. zvezek*, Sekcija 202). Kot pristava je Wagensbüchel prvič omenjen že v prošnji Jurija Maksimilijana Valvasorja (J–II–27) kranjskim deželnim stanovom iz leta 1710. K dvorcu Zavrh spadajoča pristava (*zu dem Gute Neüdorf geboriger Majerhoff Wagenspübel*) je v januarju navedenega leta pogorela in Valvasor je prosil stanove za komisijski ogled ter dodelitev odškodnine ali t. i. požarnega davka; ogledna komisarja sta navedla, da leži pogorela pristava na odročnem kraju visoko v hribih in da je škode za 700 goldinarjev (ARS, AS 2, I. reg., šk. 100, fasc. 55, snopič 1, 30. 1. 1711, ad 30. 1. 1711).

³⁹⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³⁹⁷ V poštev bi prišle predvsem krstne matice župnij Čemšenik, Vače, Boštanj in Svibno. V čas pred 1624 sega le najstarejša krstna matična župnije Vače, ki se začenja 22. januarja 1621, ni pa v njej krsta nobenega Valvasorjevega otroka (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1621–1628).

³⁹⁸ Ljubljanska mrliška matična knjiga ji 4. januarja 1647 pripisuje 36 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 92), kar pomeni, da bi se morala roditi leta 1611. V resnici je bila kakšno leto mlajša, saj sta njena starša sklenila poročni dogovor šele 9. junija 1611 (gl. op. 365).

bratje so si sledili tako, kot jih razvršča rodovnik: *Janez Krstnik* (* 1613–15),³⁹⁹ *Janez Sigfrid* (* ok. 1617) in *Jurij Sigmund* (* ok. 1618).⁴⁰⁰ Vsi štirje se v virih prvič pojavijo v očetovi zadnji volji leta 1624.⁴⁰¹

Mlado družino sta v nekaj letih usodno pretresli smrti obeh staršev, tem bolj ker so otroci še majhni postali popolne sirote. Sidonija je umrla med letoma 1621, ko se zadnjič omenja,⁴⁰² in 1624, ko je odoveli Adam v Zavrhu sestavil oporoko.⁴⁰³ Dobra dva meseca zatem je 29. septembra 1624 preminil v najetem stanovanju v Salitingerjevi hiši v Ljubljani.⁴⁰⁴ Skladno z zadnjo voljo so ga pokopali pri ljubljanskih jezuitih,⁴⁰⁵ kjer si je zase in za svojo družino še pred letom 1615 postavil grobno kapelo.⁴⁰⁶ Adam je tudi prvi iz Valvasorjevega rodu, za katerega je znan natančen datum smrti, če izvzamemo nesorodnika, prvega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika († 1581).

Adama Valvasorja dodobra spoznamo iz dveh temeljnih dokumentov, oporoke in zapuščinskega inventarja,⁴⁰⁷ ki ju žal pogrešamo tako za polihistorjevega očeta Jerneja (H–II–4) kot za stare starše Nežo (H–I–1a) in Hieronima (H–I–1) (ohranjen je njegov mlajši, nepopolni inventar). Tako je polihistorjev edini stric Adam tisti Valvasor, katerega življenje in delo sta ob njegovi zgodnji smrti dovolj jasno razgrnjena pred našimi očmi. Iz obeh dokumentov lahko razberemo, da je šlo za zelo natančnega podjetnega človeka, čigar premoženje se je šele začelo prav kopičiti, ko ga je smrt položila v prerani grob, starega komaj nekaj čez trideset let.

³⁹⁹ Podatek na nagrobniku na Mediji, da mu je ob smrti 10. junija 1650 bilo 32 let, ni točen (vsebinsko napisa in fotografijo nagrobnika gl. v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 107–108), ampak gre za klesarski spodrseljaj, ki ga je povzročila podobnost številke 2 s številkami 5 ali 7: namesto 32 bi bila pravilna starost 35 oziroma 37 let. Če bi se res rodil šele leta 1618, namreč pri komaj 15-ih leta 1643 ne bi mogel biti vpisan na logiko, tedaj drugo najvišjo stopnjo graške jezuitske univerze (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 12). Poleg tega je bil že leta 1629 (kot dijak) sprejet v jezuitsko Marijino kongregacijo v Ljubljani (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 116), in to sočasno z dvema baronoma Auersperg, Janezom Herbardom in Janezom Vajkardom, rojenima v letih 1613 in 1615 (o njunih rojstvih Preinfalk, *Auerspergi*, str. 446, 454).

⁴⁰⁰ O starosti Janeza Sigfrida in Jurija Sigmunda ne govori noben znani vir iz njunega poznejšega življenja, a sta zgovorna njuna vpisa v knjigo Marijine kongregacije leta 1632, ko jima je bilo vsaj 13 ali 14 let (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 123). Sprejeta sta bila hkrati z bratrancem Karlom Valvasorjem (J–I–2), polihistorjevim polbratom, ki se ni mogel roditi pred koncem leta 1617 (o njegovem rojstvu gl. op. 712), in tri mesece za Janezom Ludvikom Schönlebenom, rojenim 16. novembra 1618 (Miklavčič, Schönleben, str. 236). Starostna razlika med brati ni mogla biti velika tudi ob dejstvu, da najdemo vse tri leta 1636 vpisane na univerzo v Padovi (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

⁴⁰¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

⁴⁰² Brez imena, zgolj kot Adamova žena, je leta 1621 omenjena v zvezi z njegovo grobno kapelo pri ljubljanskih jezuitih (*Historia annua*, str. 87; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 87).

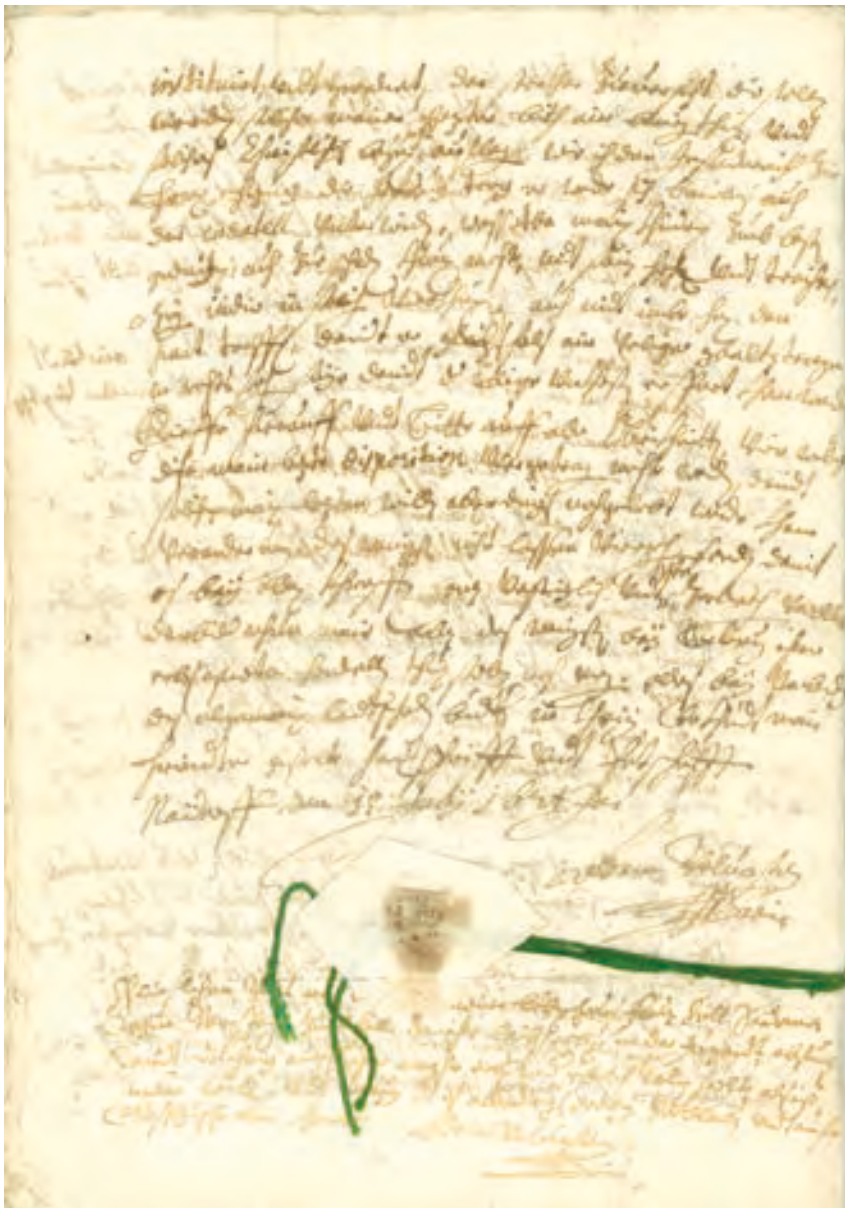
⁴⁰³ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

⁴⁰⁴ Datum in kraj Adamove smrti sta znana iz sekundarnega vira, iz knjige ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete, ki ga je štela med svoje člane in ji je bil »povsem predan« (se /.../ *totum dedicat*) (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 37). Datum navajata tudi Witting in Radics (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 348). Kot priča Adamov zapuščinski inventar, je imel v najemu povsem opremljeno stanovanje v Salitingerjevi hiši na današnji Salendrovi ulici št. 3 (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2–31). O hiši: Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del*, s. p., Salendrova 3; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg z okolico*, str. 131.

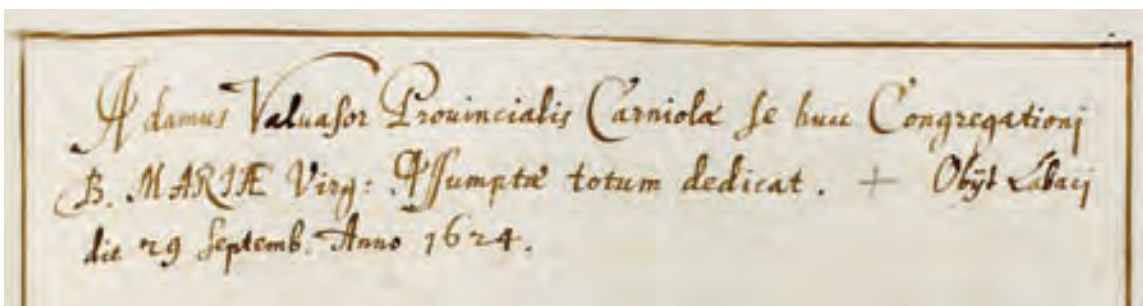
⁴⁰⁵ V oporoki je določil, naj ga pokopljejo v župnijski cerkvi na Svibnem, če umre v Zavrhu. Če pa bi se dal odnesti v Ljubljano in bi preminil tam, si je za grob določil svojo kapelo sv. Katarine pri tamkajšnjih jezuitih. Kot nekdanji jezuitski gojenec je tudi v gmotnem pogledu dal prednost cerkvenemu redu svojih učiteljev pred škofijskimi duhovniki svibenske škofije. ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624. – Adamov slovesni pogreb v jezuitski cerkvi navaja letopis jezuitskega kolegija proti koncu opisa dogodkov leta 1624 in pri tem poudarja, da je dobil pokojnik dovoljenje zanj »že davno« (*Historia annua*, str. 101; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 101).

⁴⁰⁶ *Historia annua*, str. 76; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 76.

⁴⁰⁷ Adamov zapuščinski inventar ni le prvovrsten in nadvse dragocen vir za rekonstrukcijo njegove življenjske poti, temveč za Valvasorjevo rodbino sploh, saj navaja regeste starejših dokumentov.

Zadnji list oporoke Adama Valvasorja z dne 18. julija 1624 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-2).

Zapis o smrti Adama Valvasorja 29. septembra 1624 v knjigi ljubljanske jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, ki ji je bil kot član »povsem predan« (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 37; foto Igor Lapajne).

Glavnino njegovega premičnega premoženja vključno z vsemi listinami (skupaj jih je bilo 114) so inventurni komisarji popisali 8. februarja 1625 v Ljubljani v hiši »gosp« Salitinger. V zapuščinskem inventarju sledi popis premoženja v Zavrhu, kjer so med drugim našeli dva ducata knjig (v Ljubljani nobene), najmanj premičnin pa je imel pokojni na gradu Rakovnik v Mirnski dolini pri tastu in tašči Gusičevih. Ljubljansko in završko domovanje sta bili v celoti in tudi precej uravnoteženo opremljeni za bivanje, medtem ko so popisovalci našli na Rakovniku predvsem varno naložen nakit in nekaj obleke. Težko je govoriti o kakšnem posebnem razkošju, prej o lastnikovi zmernosti in preudarnih naložbah popisanega imetja. Knjige so bile zelo različne vsebine, večidel pravniške in teološke, deloma latinske, deloma nemške, sliko pa je imel le eno, in sicer lastni portret v ljubljanskem stanovanju.⁴⁰⁸

Za skrbnike svoje zapuščine je v oporoki 18. julija 1624, sestavljeni v Zavrhu dobra dva meseca pred smrtjo,⁴⁰⁹ imenoval tasta Sigmunda Gusiča, brata Jerneja Valvasorja (H–II–4) in prokuratorja kranjskega ogradnega sodišča Burkharda Hitzinga. Na dobro razumevanje med bratoma Adamom in Jernejem kaže poleg tega določilo o zaporedju dedovanja. Če bi Adamovi sinovi pomrli mladi, bi njegovi medijski podložniki pripadli sinovom brata Jerneja in nato njihovim moškim potomcem, vendar jih ti ne bi smeli prodati, zastaviti ali drugače odtujiti. Šele če bi njihov rod po moški strani izumrl, bi posest dobili najbližnji dediči Adamove hčerke Poliksene (A–I–1), in ko teh ne bi bilo, bi posest postala prosta last dedičev Jernejevih moških potomcev. Poliksena je sicer prejela dediščino v denarju ter obleko in nakit pokojne matere. Skrb za te in druge premičnine je Adam do polnoletnosti otrok zaupal svoji tašči Magdaleni Gusič, upravljanje z njimi pa tastu Sigmundu.⁴¹⁰

V oporoki je tastu posebej naročil, naj poskrbi za izobrazbo otrok. Vse tri še majhne sinove naj bi Gusič dve leti vzdrževal pri sebi (na gradu Rakovnik pri Mirni), dokler dovolj ne zrastejo, jih nato poslal v jezuitski konvikt v Ljubljano ali Gradec, kjer naj končajo humanistične študije (*humaniora*), potem pa na študij filozofije in prava k jezuitom v Ingolstadt. Dvorec Zavrh z vso posestjo naj bi medtem do njihove polnoletnosti upravljala zanesljiva oseba pod nadzorom varuha Valvasorjevih otrok. Hčerko Polikseno je z oporoko zaupal vzgoji graških dominikank, pri katerih mora v vsakem primeru ostati, dokler ne postane godna za možitev.⁴¹¹ Otroci tedaj, sredi poletja 1624, očitno niso bili več z njim, ampak v oskrbi pri njegovi sestri Sofiji, omoženi Apfaltrer (H–II–2),⁴¹² torej v Motniku.

⁴⁰⁸ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625. – Adamov portret (*Contrafēt*) je znan samo iz tega vira (pag. 41), v zapuščinskih inventarjih njegovih potomcev pa ga pogrešamo. – V primerjavi z drugimi, zlasti poznejšimi popisi zapuščin je Adamov zapuščinski inventar nekoliko pomanjkljiv, saj v njem pogrešamo rubriko o nepremičninah, ki bi sicer morala biti na prvem mestu, a so jo v tej dobi v popisih zapuščin pogosto izpustili. Iz samega inventarja torej ni razvidno, da je bil Adam Valvasor lastnik Zavrha, kakor tudi ne, da mu ni pripadal Rakovnik, kjer je imel celo nekaj malega živine, sicer precej manj kot na pristavi v Zavrhu. Prav tako ne izvemo, kaj se je zgodilo z rudnikom bakra pri Radečah, ki ga je kupil od matere Neže.

⁴⁰⁹ Radics oporoke v svojih objavah žal ni uporabil, čeprav jo je poznal (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, V Adam, Valvasorjev stric). Izsledil jo je namreč šele malo pred letom 1906, ko je pripravil za tisk svoje najobsežnejše delo o Valvasorju, izdano leta 1910. V njem je sicer objavil oporoke polihistorjeve matere (Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53), ki se je nahajala v istem fasciklu kot Adamova.

⁴¹⁰ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

⁴¹¹ Prav tam.

⁴¹² Oporoki je Adam dodal nekaj prilog, v katerih je natančno popisal lastne obveze in neprimerno večje obveznosti svojih upnikov, sestavil urbar tiste posesti, ki se do polnoletnosti sinov ne sme odtujiti, ter popis skromnih premičnin, ki jih je iz Zavrha odnesel s seboj v Ljubljano (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624, priloge: 8. 7. 1624, 15. 7. 1624, 15. 7. 1624, s. d.). Med obveznostmi je navedeno tudi plačilo sestri Sofiji Apfaltrer, pri kateri so bili njegovi otroci v oskrbi (*in der Khost*). S tem postane razumljiv regist nedatiranega pisanja (*Sendschreiben*) Sofije Apfaltrer »wegen empfangener Khinder Cost« v višini sto goldinarjev, naveden med regesti listin v Adamovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 9/Nr. 30).

Oporoka Adama Valvasorja ni samo nadvse pomemben vir za spoznavanje družinskih razmer, ampak tudi oporočiteljevih nazorov in značaja. Poleg naklonjenosti jezuitom in skrbi za izobrazbo otrok je pokazal veliko občutljivost za to, s kom bodo njegovi otroci stopili pred oltar. Če se ne bi poročili stanu primerno in s privolitvijo najbližjih sorodnikov oziroma če »se ne bi primerno vedli«, jih doleti razdedinjenje, če pa bi želeli ostati v samostanih in stopiti v red, lahko z dediščino razpolagajo povsem svobodno. Stric kranjskega polihistorja je za svoje otroke izrecno zahteval katoliško vzgojo in je celo določil, da izgubijo dediščino, če bi kateri zapustil katolištvo ter prestopil v drugo veroizpoved.

Štirje otroci Adama Valvasorja so torej še majhni postali sirote, saj je bila najstarejša Poliksena kvečjemu v trinajstem letu. Najverjetneje jih je prvi dve leti res vzel k sebi na Rakovnik ded Sigmund Gusič, ki mu je Adam naložil skrb za njihovo vzgojo in šolanje. Ko pa je Gusič tretje leto umrl (1627),⁴⁴³ je v skladu z Adamovo oporoko ostal varuh otrok njegov brat, polihistorjev oče Jernej Valvasor z Medije,⁴⁴⁴ grad Medija pa po vsem sodeč nadomestni dom vseh treh bratov in sestre.⁴⁴⁵ Njihovo vzdrževanje zaradi študija ni bilo poceni, kar je vsekakor eden od razlogov, da se je imenjska renta, še naprej vodena na Adamovo ime, kmalu občutno zmanjšala – z 89 goldinarjev na slabih 59.⁴⁴⁶

Študijska pot Adamovih sinov je res potekala po pričakovanih okolice, čeprav je bila nekoliko drugačna od očetovih želja, saj vse tri mladeniče leta 1636 namesto v Ingolstadt najdemo na univerzi v Padovi.⁴⁴⁷ Na graških višjih jezuitskih študijih je tri leta prej (1633) izpričan samo najstarejši Janez Krstnik (A–I–2).⁴⁴⁸ In če je varuh spoštoval voljo svojega brata, je bila Adamova hči Poliksena (A–I–1) z izjemo prvih dveh let vseskozi do poroke deležna vzgoje graških dominikank. Konec tridesetih let, še preden se je rodil polihistor Janez Vajkard (J–I–19), so vsi štirje kot že odrasli stopili na samostojno pot. Bratje so si leta 1638 na enake dele razdelili očetovo posest – vsak je dobil približno 21 goldinarjev in pol –, vendar se je v imenjski knjigi osamosvojil le Janez Sigfrid (A–I–3), deleža drugih dveh bratov pa sta ostala skupaj.⁴⁴⁹ Šele po vrnitvi bratov s študija in razdelitvi posesti je Zavrh, novozgrajeni

⁴⁴³ O Gusičevi smrti leta 1627 je dolgo pričala nagrobna plošča v župnijski cerkvi v Šentrupertu (fotografija v: Steklasa, *Zgodovina župnije*, str. 159; prim. Kidrič, Gusič (Gussich), str. 275). Njegova soproga Magdalena je po viru druge roke preminila leta 1632 (ZAL, LJU 340, šk. X, Gussich).

⁴⁴⁴ Jernej Valvasor je kot varuh (*Gerhab*) Adamovih otrok izpričan v pravdi z Janezom Danesom (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1628–XII–17, r. 12. 1628).

⁴⁴⁵ V medijskem urbarju 1635–1642, ki v drugem delu vsebuje tudi razne gospodarske zapise Jerneja Valvasorja, so, denimo, vsi trije nečaki (*meine drej Vettern der Valuasorn*) omenjeni kot navzoči pri sklenitvi nekega dogovora z datumom 21. marec 1636 (ARS, AS 1074, I/3ou, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7), Janez Sigfrid pa še kot priča 4. aprila 1637 (prav tam, fol. 86v).

⁴⁴⁶ Potem ko so ji leta 1625 ob podpisu Jurija Planine, pravnega zastopnika (*Curator*), pripisali devet goldinarjev od Jernejeve posesti, je isti skrbnik dve leti zatem del posesti prodal, tako da se je renta zmanjšala za skoraj 30 goldinarjev, na slabih 59 (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 57).

⁴⁴⁷ Po Radicsevih izpiskih iz objav padovanskih univezitetnih matrik, natančneje iz matrike »nemških juristov«, so bili 16. junija 1636 vpisani Janez Krstnik, Janez Sigfrid in Jurij Sigmund, imenovani po Mediji in Zavrhu kot »Valvasor de Gollnegg et Neudorf« (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

⁴⁴⁸ Leta 1633 ga najdemo vpisanega na logiko, tedaj drugo najvišjo stopnjo graške jezuitske univerze: *Joannes Bapt. Valuasor, Provinc. [ialis], Carn. [iola]* (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 12).

⁴⁴⁹ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58. – K slabim 59 goldinarjem preostale Adamove imenjske rente so medtem (1634) pripisali posest že leta 1623 kupljenega dvorca Wagensbüchel pri Dolah pri Litiji z dobrimi 5 goldinarji, tako da je znašala renta 64 goldinarjev in malo manj kot 21 krajcarjev. Ob delitvi leta 1638 se je Janez Sigfrid odcepil z 21 goldinarji in 27 krajcarji imenjske rente, bratoma Janezu Krstniku in Juriju Sigmundu pa je ostalo še 42 goldinarjev, 54 krajcarjev in pol. – Katere dele očetove posesti je leta 1638 prevzel, je iz izvlečka delilne pogodbe znano le za najstarejšega Janeza Krstnika, ki mu je pripadlo 13 hub, dva oštata, ena kajža ter tretjina gornine in desetine (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, delilna pogodba 18. 7. 1638). Vse naštetu najdemo 14 let prej

dvorec njihovega očeta, spet dobil vlogo, ki mu jo je namenil Adam: postal je rezidenca njegove veje Valvasorjeve rodbine.

Za Adamove otroke je značilno, da so tako kot njihov oče po večini pomrli zgodaj, vsi razen najmlajšega Jurija Sigmunda že v četrtem desetletju življenja. Poročili so se trije od štirih, najmlajši med njimi svojemu stanu neprimerno, zapustili pa so razmeroma malo potomcev.

Prvojenka in edina (odrasla) hči **Poliksena Elizabeta** (* ok. 1612, † 1647) (A–I–1), kratko *Poliksena*,⁴²⁰ se je omožila dvakrat. Obe njeni poroki sta bili plod bolj ali manj spretne rodbinske politike, na čelu katere je stal polihistorjev oče Jernej (H–II–4) kot varuh bratovih otrok. Poliksena je prvič stopila pred oltar med letoma 1637 in 1640, in sicer s Francem Krištofom Schwabom pl. Lichtenbergom, čigar plemiške korenine so v deželi segale precej globoko, baronstvo pa se mu je za las izmaknilo. Po njegovi zgodnji smrti je 5. julija 1643 postala nevesta plemenitenega meščanskega povzpeticarja Karla pl. Witza, ki je šele po poroki z njo postal deželan, nekaj let pred smrtjo pa mu je uspelo pridobiti celo baronski naslov.⁴²¹ Janez Vajkard navaja v *Slavi* oba njena moža kot barona,⁴²² vendar resnici na ljubo prvi za življenje ni imel priznanega baronstva, drugi pa ga je dobil šele veliko let po Poliksenini smrti. Prvi soprog, **Franc Krištof Schwab pl. Lichtenberg** (* ok. 1595, † 1641) (A–I–1a), trikratni vdovec in gospodar Strmola na Gorenjskem, se je kot sin Franca Krištofa st. in Neže pl. Sauer⁴²³ najverjetneje rodil na Lihtenberku pri Bogenšperku, v očetovem gradu, ki ga je leta 1630 sam prodal,⁴²⁴ veliko pozneje (1672) pa je stari grad že kot razvalina postal last Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19).⁴²⁵ Franc Krištof je bil torej približno 17 let starejši od svoje četrte in zadnje žene, polihistorjeve sestrične Poliksene, in se kljub domnevni cesarjevi ustni podelitvi baronskega naslova (1637) sam ni naslavljal

tudi v urbarju posesti Adama Valvasorja (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624, priloga 8. 7. 1624).

⁴²⁰ Poliksena, kot jo imenuje rodovno deblo v Slavi (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), se s polnim imenom razkrije ob svoji drugi poroki leta 1643, in to tako v poročnem dogovoru kot v ljubljanski poročni matici (ARS, AS 1063, št. 1863, 1643 VII. 5., s. l.; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 98). Kot Polikseno Elizabeto jo pozna tudi ljubljanska krstna matica 17. oktobra 1646 pri krstu tretjega sina (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1655, pag. 144). Prav tako jo z dvojnimi imeni imenuje brat Janez Krstnik v zadolžnici njenemu možu dve leti in pol po njeni smrti (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, zadolžnica 5. 8. 1649).

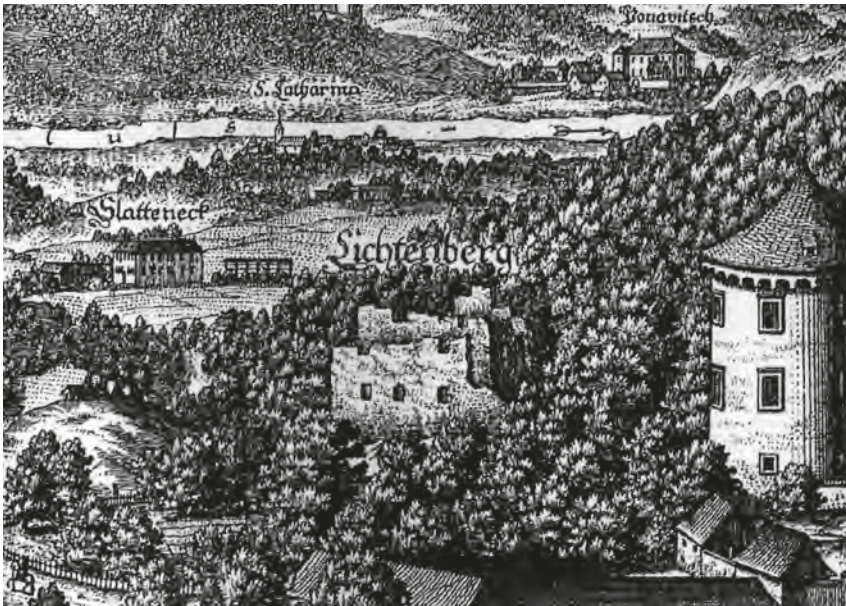
⁴²¹ S prvim možem Francem Krištofom Schwabom pl. Lichtenbergom se Poliksena ni poročila pred letom 1637, ko je zadnjič izpričana njegova tretja žena Magdalena (8. maja), naslednje leto potrjeno že pokojna (ARS, AS 309, šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 10/Nr. 48, 2/Nr. 4), in najpozneje v letu 1640. Soprog morda niti ni dočkal hčerkinega rojstva, saj je umrl nedolgo pred 4. marcem 1641, ko so popisali njegovo zapuščino (prav tam, lit. S–15). Njen drugi mož Karel pl. Witz se v poročnem dogovoru 5. julija 1643, datiranem prav na dan poroke v ljubljanski stolnici, naslavlja po skromni posesti svojega očeta, dvorcu Glince pri Ljubljani, kot »Wiz zu Khleiniz«, sicer pa je bil višji rudarski sodnik na Kranjskem in Goriškem ter zakupnik gospostva Fužine (ARS, AS 1063, št. 1863, 1643 VII. 5., s. l.; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 98). Natančneje o Polikseninih možeh in obeh družinah gl. v: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 49–54. O rodbini Schwab pl. Lichtenberg gl. tudi: Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 172–175. O Witzensteinih: Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 183–191.

⁴²² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴²³ S prvo ženo Ano Gaionzel je preživel štiri leta (1624–1628), drugič se je poročil leta 1629 z Marijo Ivano Bonomo, v tridesetih letih pa z Magdaleno Attems. O starših, času rojstva in soprogah: ZAL, LJU 340, šk. XXII, Lichtenberg; Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176 in Preglednica I med str. 188 in 189.

⁴²⁴ O Lihtenberku v rokah Schwabov pl. Lichtenbergov gl. Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 50; gl. isti, *Zemljiški gospod*, str. 15.

⁴²⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 339; Golec, *Zemljiški gospod*, str. 8–9.

Lihtenberg, »izvorni grad« Schwabov pl. Lihtenbergov, na panoramskem bakrorezu Bogenšperka z okolico v *Slavi vojvodine Kranjske* iz leta 1689, ko je bil že razvalina (Valvasor, *Die Ehre XI*, med str. 620 in 621).

Dvorec Jama v Zgornji Šiški pri Ljubljani po *Slavi vojvodine Kranjske*, 1689 (*Die Ehre XI*, str. 291), kjer sta živelata zakonca Schwab pl. Lichtenberg. Jama je bila dobrih sto let pozneje kratek čas tudi v rokah Karla Jožefa Valvasorja (J–III–15).

kot baron.⁴²⁶ Kot vse kaže, zakonca nista stalno živelata na Strmolu, ampak je bil njun pravi dom dvorec Jama v Zgornji Šiški nad Ljubljano, za katerega se ne ve, ali je bil v Schwabovi lasti ali zakupu.⁴²⁷

⁴²⁶ Baronsko diplomu je Schwabom pl. Lichtenbergom šele 11. marca 1660 izdal Leopold I., vendar je z njo priznal ustno povzdignitev Ferdinanda II. z dne 5. januarja 1637 (ARS, AS 1064, št. 54, Schwab von Lichtenberg, II. 3. 1660). Soproga Poliksene Valvasor Franc Krištof torej za življenja ni bil priznan kot baron in se tako tudi ni naslavljal. Prim. Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 180.

⁴²⁷ Ne samo da v krstni matici župnije Cerklje, kamor je spadal Strmol, ni krsta njune edine hčerke Katarine Sidonije, rojene okoli leta 1640 (NŠAL, ŽA Cerklje na Gorenjskem, Matične knjige, R 1635–1643), ampak Schwabov zapuščinski

Poliksenin drugi soprog **Karel Witz pl. Witzenstein** (* 1602–7, † 1672) (A–I–1b) je postal plemič šele kot odrasel. Plemiški naslov je leta 1630 prejel njegov oče, in sicer s predikatom »Wütz von Gleinitz« po imenu svojega malega dvorca na Glincah pri Ljubljani.⁴²⁸ Karel se je rodil v družini ljubljanskega trgovca in večkratnega župana Marka Witzza ter Vrhničanke Neže, rojene Perko. Prvič se je poročil leta 1630 z Ljubljjančanko Elizabeto pl. Posarel, polsestro Polikseninega bratranca Janeza Jurija Posarela, čigar mati je bila zgodaj umrla Lukrecija, rojena Valvasor (H–II–1).⁴²⁹ Dve leti po poroki s Polikseno (1645) je Karel dobil kranjsko deželanstvo še kot »Wütz von Gleinitz«, ⁴³⁰ naslednje leto pa mu je cesar Ferdinand III. izboljšal grb in dovolil uporabljati plemiški predikat »von Wützenstain auf Gleiniz«. ⁴³¹ Do baronskega naslova je prišel šele celih dvajset let po ženini smrti (1667)⁴³² in slabih pet let pred svojo (1672).⁴³³ Med kratko-krajnim zakonom s Polikseno Valvasor je bil

Grb baronov Schwab pl. Lichtenberg v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 109).

inventar iz leta 1641 ne navaja sploh nobene zapuščine, ki bi jo popisali na Strmolu. Ugotovitev daje slutiti, da je nastal za strmolsko zapuščino poseben inventar. Na drugi strani glede na obsežen popis predmetov vključno z listinami ni dvoma, da je bil pravi dom Franca Krištofa in Poliksene dvorec Jama v Zgornji Šiški; le nekaj malega pokojnikovih premoženj so popisali v Vrenčonovi hiši v Ljubljani (ARS, AS 309, šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641). V inventarju sicer ni ne kupoprodajne ne zakupne pogodbe za Jamo, sta pa bili tu datirani dve pogodbi, ki ju je 3. in 8. maja 1637 podpisala Schwabova prejšnja žena Magdalena, rojena baronica Attems (prav tam, pag. 7/Nr. 31, 10/Nr. 48). Hči Katarina Sidonija je bila tako najverjetneje krščena v Šentvidu nad Ljubljano, vendar iz tega časa ni ohranjena šentviška krstna matica.

⁴²⁸ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Wütz, Markus, 15. II. 1630; prim. Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 247.

⁴²⁹ Čas Karlovega rojstva je določen glede na naslednje ugotovitve: 1) Med letoma 1602 in 1607 je v krstnih maticah ljubljanske stolne župnije vrzel (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 56); 2) otroci Karlovega očeta Marka so bili krščeni v letih 1600 in 1610–1622 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653); 3) Karel in Marko Witz s Kranjske, ki ju ni med znanimi krščenci, sta leta 1618 izpričana na ljubljanski jezuitski gimnaziji (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 161). – O rodbini Witz natančno, vendar brez plemenitve leta 1630: Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 3. zvezek, str. 142–153. – O Karlovi prvi ženi: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 56.

⁴³⁰ Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 501.

⁴³¹ ARS, AS 1064, št. 114, Wütz von Wützenstein, 10. 10. 1646. – Njegov podpis *Carl v. Wützenstein* nosi dopis stanovskim poverjenikom, nastal leta 1646 ali kmalu zatem (ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, W–24, Wüz von Glainitz, s. d.).

⁴³² Baronski naslov je prejel nekaj mesecev pred Valvasorji, in sicer 22. julija 1667 kot višji rudarski sodnik na Kranjskem (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Wizenstain, Carl, 22. VII. 1667; prim. Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 233).

⁴³³ Karel baron Witzenstein je očitno umrl v svojem dvorcu Ponoviče pri Litiji, saj njegove smrti ni v ljubljanski mrliški matični knjigi (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735). O času njegove smrti priča zapuščinski inventar (ARS, AS 309, šk. 120, fasc. IL, lit. W–26, II. 6. 1672).

Dvorec Fužine pri Ljubljani, ki ga je imel Karel pl. Witz ob poroki s Polikseno Elizabeto Valvasor v zakupu, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 103).

Witzensteinov dvorec Ponoviče pri Litiji po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 190).

samo zakupnik gospodstva Fužine ter višji rudarski sodnik na Kranjskem in Goriškem.⁴³⁴ Poliksena je umrla že 4. januarja 1647 v Ljubljani, v najboljšem primeru v 35. letu življenja.⁴³⁵ Njena edinka iz prvega zakona *Katarina Sidonija* (* ok. 1640, † 1684) se je omožila s *Francem Albertom baronom Kheysllom* iz leta 1668 pobaronjene, naglo vzpenjajoče se kranjske trgovske rodbine.⁴³⁶ Prav Kheysell je leta 1672 polihistorju Janezu Vajkardu Valvasorju prodal gradova Bogenšperk in Črni potok z Lihtenberkom,

⁴³⁴ Gl. op. 421.

⁴³⁵ NŠAL, *ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj*, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 92. – Mrliška knjiga, ki navaja pokop pri frančiškanih, pripisuje Polikseni 36 let, nekoliko površna pa je tudi pri njenem osebnem imenu, saj jo imenuje: *D. [omina] Anna Polixemia Wizin*. – Literatura pozna pravi kraj Poliksenine smrti, Ljubljano, pri letnici in datumu pa gre za zelo hudo (tiskarsko) napako: 2. januar 1687, tj. natanko štirideset let prepozno (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). – Dve leti in pol po njeni smrti se je brat Janez Krstnik Valvasor (A–I–2) obvezal v roku petih let izplačati njenemu soprogu 1000 goldinarjev dobre deželne veljave, kolikor ji je še pripadalo po očetovi oporoki. Dolg je leta 1652 poravnala Sidonija Regina, vdova Janeza Krstnika (A–I–2a) (ARS, AS 740, fasc. 8, *Medija – Familiaria*, Janez Krstnik Valvasor, zadolžnica 5. 8. 1649, pripis 26. i. 1652).

⁴³⁶ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 173–174. O Katarini Sidoniji, katere rojstnih podatkov nimamo, gl. natančneje v: Golec, *Valvasorjev izvor* (i. del), str. 53.

Ponoviče danes (foto B. Golec, julij 2015).

Grb baronov Witzenstein v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 116).

tedaj že v razvalinah.⁴³⁷ V drugem zakonu je Poliksena rodila tri sinove, od katerih je potrjeno odrasel le *Janez Krstnik baron Witzenstein* (* 1645, † 1698),⁴³⁸ naslednik očetovega znatnega premoženja, katerega glavnino sta predstavljali gospodvi Lebek in Ponoviče pri Litiji.⁴³⁹ Omeniti kaže, da je bil leta 1670 Witzensteinov pisar na Ponovičah Blaž Faganelli, ki je tega leta postal »stanovsko neprimerni«⁴⁴⁰ soprog polihistorjeve sestre Rozalije Konstancije (J–I–20).⁴⁴⁰

⁴³⁷ O nakupu: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 8–9; prim. tudi: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 92–95.

⁴³⁸ Prvorojenec Janez Karel je bil krščen 15. maja 1644, Janez Krstnik 22. maja 1645, Janez Ferdinand pa 17. oktobra 1646 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1655, pag. 48, 98, 144; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 5, 6). O sinovih natančno: Golec, Valvasorjev izvor (I. del), str. 52–54. – Naknadno je bil ugotovljen čas smrti Janeza Krstnika: po Lukančičevi genealoški zbirki z začetka 18. stoletja je umrl 18. januarja 1698 (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 198). Oporoko je sestavil 20. julija 1697 na Ponovičah, za zadnje počivališče pa si je izbral župnijsko cerkev sv. Andreja na Vačah (ARS, AS 308, II. serija, fasc. W 1–49, testament W–22, 20. 7. 1697). V mrliški matici župnije Vače njegove smrti ni (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723), 22. julija 1698 pa je soproga Marija Renata v krstni matici navedena kot vdova (prav tam, R 1689–1705, s. p.).

⁴³⁹ Karel pl. Witzenstein je gospostvo Lebek pri Vačah z dvorcem Ponoviče ob Savi kupil leta 1651 in upravljal združeno posest s Ponovič. Celotna posest skupaj s pridruženno desetino in slabimi 25 goldinarji imenjske rente ni bila prav obsežna, a jo je Witzenstein zlasti z dedovanjem desetine, pripadajoče očetovim Glincam, povečal na dobrih 41 goldinarjev imenjske rente (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 114; knj. 6 (1662–1756), fol. 75). O tem natančneje: Golec, Valvasorjev izvor (I. del), str. 52.

⁴⁴⁰ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685, s. p., 2. II. 1670. – Več o tem gl. v podglavju 4.1.

Trije sinovi Adama Valvasorja, Janez Krstnik (A-I-2), Janez Sigfrid (A-I-3) in Jurij Sigmund (A-I-4), so imeli v mladosti zelo podobno, če že ne povsem enako študijsko pot, po vrnitvi na Kranjsko in razdelitvi očetove posesti (1638) pa so se njihove usode občutno razlikovale. Starejša dva, samo prvi že poročen, sta ostala doma in zgodaj umrla, medtem ko je imel najmlajši brat precej razburljivo življenje. Vsem je bilo skupno, da se niso posebej udejstvovali v javnem življenju dežele. Kljub pravniški izobrazbi, pridobljeni v Padovi, jih ne najdemo niti med prisedniki kranjskega ogradnega sodišča, drugače kot strica Jerneja (H-II-4) in mlajšega bratranca Karla (J-I-2), prav tako padovanskega študenta.⁴⁴¹ Začeli bomo z drugim sinom, samskim, nadaljevali z najmlajšim, ki je zapustil deželo, ter končali z najstarejšim in edinim, čigar rod se je na Kranjskem nadaljeval. Zadnjima dvema in njunima rodovnika vejama sta posvečeni naslednji podglavji.

Adamov drugi sin **Janez Sigfrid** (* ok. 1617, † 1650–1655) (A-I-3), ki je po razdelitvi očetove posesti vsaj uradno začel na svojem, je tako kot najstarejši Janez Krstnik (A-I-2) umrl zgodaj, v četrtem desetletju življenja. Poleg tega se ni nikoli poročil⁴⁴² in je o sebi pustil razmeroma malo poročil. Po kranjski imenjski knjigi je hitro odprodal tretjino podedovane posesti,⁴⁴³ sicer pa se je zadrževal v Zavrhu ali nekje v bližini.⁴⁴⁴ Kot živ je zadnjič izpričan v začetku leta 1650 v poravnalni pogodbi z bratom Janezom Krstnikom.⁴⁴⁵ Poznejši regist pogodb med njegovimi dediči priča, da je umrl najpозneje avgusta 1655,⁴⁴⁶ po vsej verjetnosti bliže temu letu kakor omenjeni poravnavi s starejšim bratom. Njegov okrnjeni delež završke posesti so razdelili na dve polovici: prvo je dobil brat Jurij Sigmund (A-I-4), drugo pa dediči že pokojnega brata Janeza Krstnika (A-I-2).⁴⁴⁷

Za razliko od Janeza Sigfrida sta dva njegova brata, **Janez Krstnik** (A-I-2) in **Jurij Sigmund** (A-I-4), zasnovala družini in nadaljevala Valvasorjev rod. Toda njuni življenjski zgodbi in življenjske poti njunega potomstva so bile na moč različne. Medtem ko je prvorojenec Janez Krstnik kljub kratkemu življenju upravičil pričakovanja svojega sorodstva, je Jurij Sigmund ubral lastno pot, zaradi katere se mu je Valvasorjeva rodbina odrekla in mu namenila usodo izgnanca.

⁴⁴¹ Za razliko od omenjenih dveh sorodnikov ni bratov na seznamih prisednikov za leto 1648 in za leti 1648 in 1649 skupaj (ARS, AS 306, knj. 12, protokoli 1644–1649, s. p.).

⁴⁴² Valvasorjevo rodovno deblo v *Slavi* ga navaja kot pokojnega in brez žene (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Tudi sicer ni v virih nikjer omenjena žena, za njim pa so dedovali mlajši brat in otroci pokojnega starejšega brata (gl. op. 446).

⁴⁴³ Od približno 21 goldinarjev in pol imenjske rente, kolikor so jo ob delitvi med brati leta 1638 prepisali na Janeza Sigfrida, je temu po enem pripisu in dveh odpisih iz istega leta ostalo nekaj manj kot 15 goldinarjev rente (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58, 59).

⁴⁴⁴ O tem posredno priča poravnalna pogodba z dne 22. januarja 1650, po kateri je namesto brata Janeza Krstnika urejal njegove transporte provianta (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650). Pred tem je leta 1648 na Mediji sklenil neko zamenjalno pogodbo (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-4, 26. 7. 1650, pag. 13/Nr. 72).

⁴⁴⁵ Gl. op. 444.

⁴⁴⁶ O njegovih dedičih govori regist pogodb med sorodniki z dne 21. avgusta 1655 v zapuščinskem inventarju nečaka Adama Sigfrida (A-II-3) (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 24. 10. 1699, pag. 40–41/Nr. 69).

⁴⁴⁷ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58, 59. – Jurij Sigmund se je za razliko od otrok Janeza Krstnika brž potrudil za prepis podedovanega deleža k svojemu skromnemu kleviškemu imenju, medtem ko so drugo polovico v imenjski knjigi še dve desetletji vodili pod imenom Janeza Sigfrida, tako tudi v naslednji imenjski knjigi (1662–1756). Njen lastnik v tej knjigi ni naveden kot pokojni, kar bi kazalo, da je umrl šele pozneje, vendar imenjska knjiga v tem pogledu ni zanesljiv vir. Za Janezom Sigfridom so drugo polovico imenja vsekakor dedovali zakoniti dediči brata Janeza Krstnika, saj je leta 1676 kot prodajalec te posesti izpričan nečak Adam Sigfrid (A-II-3); kupec je bil Janez Herbard Valvasor (J-I-21) z Medije, iz druge, Jernejeve rodbinske veje (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 102). Natančneje o tem: Golec, Lažni Valvasor, str. 11, 15.

3.2 VEJA POLIHISTORJEVEGA IZSELJENEGA, »ODPADLEGA« BRATRANCA JURIJA SIGMUNDA

O svojem bratranceu **Juriju Sigmundu** (* ok. 1618, † 1686–89) (A–I–4),⁴⁴⁸ tretjem Adamovem sinu, je Janez Vajkard zapisal, da je bil nekaj časa lastnik dvorca Klevišče pri Polšniku,⁴⁴⁹ na rodovniku v IX. knjigi *Slave* pa je poleg križca, zaznambe za pokojne, lakonsko navedel, da »se je iz dežele izselil« (*aus dem Lande gezogen*).⁴⁵⁰ Njegovo ženo in otroke je polihistor premišljeno zamolčal, potem ko se je že vnaprej opravičil, da potomcev izseljenih Valvasorjev ne navaja, ker za vse ne ve.⁴⁵¹ Dejansko je Janez Vajkard dobro poznal usodo svojega generacijo starejšega bratranca, leta 1657 »izključenega« iz rodbine, a jo je spretno zakril. Ko ne bi veliko pozneje v šlezijemskem Breslauu (danes Wrocław) priprli nekega goljufa, ki se je izdajal za barona Valvasorja s Kranjskega, bi končna usoda tega »odpadlega« rodbinskega člana ostala neznanka. Tako pa so leta 1715 v Gradcu v zvezi z lažnim Valvasorjem zaslislali tam živečega puškarskega mojstra Gregorja Ferdinanda Valvasorja (A–II–5), ki je povedal, da je sin Jurija Sigmunda ter kje je pokopan njegov oče. Še več, razkril je tudi nekaj ključnih podatkov o drugi »črni ovci« Valvasorjeve rodbine, o polihistorjevem bratu Janezu Ditrihu (J–I–8), za katerega je Janez Vajkard prav tako zgolj suho zapisal, da je zapustil deželo.⁴⁵²

Jurij Sigmund, ki mu je rodna Kranjska odrekla gostoljubje, je deloma tudi po sili razmer živel v vsaj petih deželah: na Kranjskem, Beneškem, Hrvaškem, Koroškem in Štajerskem. Po študiju v Padovi, kjer se je mudil z obema bratoma (1636),⁴⁵³ je v začetku štiridesetih let spet potoval po Italiji,⁴⁵⁴ nato pa se je ustalil doma na Kranjskem. Starejši brat Janez Krstnik (A–I–2), zavški graščak, mu je njegovo tretjino podedovane očetove dediščine izplačal v denarju, s katerim je Jurij Sigmund leta 1645 kupil manjšo posest z **dvorcem Klevišče** pri Polšniku, kjer je tudi prebival, tj. kakšni dve uri

⁴⁴⁸ Podrobno obravnavo življenjske zgodbe Jurija Sigmunda in njegovega potomstva gl. v: Golec, Lažni Valvasor, str. 8–20.

⁴⁴⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 305.

⁴⁵⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴⁵¹ Prav tam, str. 108.

⁴⁵² Golec, Lažni Valvasor, str. 6–8. – Na lažnega Valvasorja je opozoril že Radics konec 19. stoletja, vendar le na podlagi literature iz 18. stoletja (Radics, Slepár Valvasor; isti, Valvasor-Studien XXV) in brez povezave z zaslisanjem Gregorja Ferdinanda Valvasorja. – Razkritju nadaljnje usode potomcev obeh »izobčencev« iz Valvasorjeve rodbine je vsekakor botrovala velika sreča. Konceptni zapis odgovorov Gregorja Ferdinanda iz leta 1715 bi se zanesljivo izgubil iz evidence, ko ga skupaj z dvema dopisoma v isti zadevi ne bi pozneje uvrstili v arhivski fond štajerske deželne pravde, med spise rodbine Valvasor (StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (I), 22. 2. 1715, 7. 3. 1715). Tam ga je moral že okoli leta 1900 najti Radics, ki si ga je tudi prepisal, a je prepis neuporabljeno obležal v njegovi zapuščini, kjer je shranjen na povsem neustreznem mestu, in sicer med gradivom o Karlu Jožefu Valvasorju (J–III–15) (1708/10–1761) (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXV, XXIII Karel Jožef). Tudi njegov podatek o hranišču dokumenta je na moč skromen: »St.[eiermärkisches] Landesarchiv«. Dokument je Radics našel že potem, ko je leta 1896 v *Laibacher Zeitung* objavil prispevek s podnaslovom »Ein Pseudo-Valvasor 1714« (Valvasor-Studien XXV), saj je na prepisu navedel, da se vsebina nanaša na ta članek. Pravilno je tudi ugotovil, da je bil Jurij Sigmund polihistorjev bratranec, ki se je izselil iz dežele (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja).

⁴⁵³ ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno, izpisi iz padovanske matrike »nemških juristov« z datumom 16. junij 1636.

⁴⁵⁴ Dne 4. maja 1640 je v Ljubljani izdal zadolžnico Marku Petschacherju ml. za 150 posojenih srebrnih kron (*welibe er mir, zu meiner rais in Italia trailiben firgestrekt hat*); posojilo naj bi z obrestmi vrnil v treh letih, zanj pa je kot hipoteko zastavil svoj dedni delež, ki ga je imel pri bratu Janezu Krstniku (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, zadolžnica 4. 5. 1640).

severozahodno od Zavrha.⁴⁵⁵ Kdo je bil lastnik malega dvorca neposredno pred njim, ne povesta ne opis Klevišča v *Slavi* ne kranjska imenjska knjiga.⁴⁵⁶ Po besedah Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19) je tu pred časom živel deželni svobodnik Klemenčič, nato različni lastniki, Jurij Sigmund pa naj bi ga po nakupu obdržal enajst let, do prodaje Jožefu Bosiu.⁴⁵⁷ Klevišče je v *Topografiji* in *Slavi* upodobljeno kot neugledna, na podolgovatem tlorisu pozidana enonadstropna stavba sredi precej neurejene okolice, medtem ko je današnja stavba temeljito prezidana.⁴⁵⁸ Posest Jurija Sigmunda se je s prvotnih 10 goldinarjev imenjske rente zaradi prodaje sedmih hub in mlina kmalu zmanjšala na vsega tri hube, nato pa s pridobitvijo štirih hub in pol spet povečala na 10 goldinarjev in pol, ko so Juriju Sigmundu leta 1655 pripisali podedovano polovico imenja njegovega brata Janeza Sigfrida (A–I–3).⁴⁵⁹ V letih, ko je imel najmanj posesti, si je kleviški gospod Jurij Sigmund nabiral izkušnje z rudarjenjem, ki so mu prišle pozneje še kako prav. V Maljeku, nedaleč od Klevišča, je namreč najpozneje leta 1651 začel kopati svinčevo rudo.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Ker so v imenjski knjigi od skupnega imenja odpisali samo tretjino, ki je pripadla srednjemu bratu Janezu Sigfridu (A–I–3), se zdi, da sta druga dva brata še naprej skupaj gospodarila v Zavrhu, na posesti, zdaj zmanjšani na slabih 43 goldinarjev rente. Po imenjski knjigi se njuna skupna posest ni zmanjšala, ampak jo je Janez Krstnik leta 1647 celo za malenkost povečal (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58). O tem, da bi se Jurij Sigmund s svojim delom posesti osamosvojil od bratovega dela, imenjska knjiga molči. V skupno posest bratov vsekakor ni spadal mali dvorec Klevišče, saj ga je Jurij Sigmund po navedbah *Slave vojvodine Kranjske* pridobil z nakupom (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 305). Dilemo je razrešil regest odpovednega pisma Jurija Sigmunda, naveden leta 1650 v zapuščinskem inventarju brata Janeza Krstnika. Jurij Sigmund je od brata pet let prej v celoti prejel dediščino po očetu, zajeto v nepremičninah (*an den Ligundten Gütern*) (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 11/Nr. 56). Čas, leto 1645, se povsem ujema z njegovim nakupom bližnjega Klevišča (gl. op. 457). Starejši brat Janez Krstnik, završki graščak, je torej izplačal mlajšega Jurija Sigmunda v denarju, ne da bi mu moral odstopiti tretjino imenja pokojnega očeta, ki mu je pripadla z delitvijo med brati leta 1638. Tako je manjša posestna pridobitev iz leta 1647 razumljivo vpisana v imenjski knjigi samo na ime Janeza Krstnika.

⁴⁵⁶ Imenjsko rento Jurija Sigmunda Valvasorja v višini 10 funtov so v imenjsko knjigo vpisali šele leta 1648, vendar iz knjige ni vidno, za katero posest gre, niti to, kdaj natanko jo je Valvasor pridobil. Šele veliko poznejši pripis iz druge polovice 19. ali iz 20. stoletja jo naslavlja »Kleviše«. Janez Jurij posesti ni dobil omenjenega leta, ampak že nekoliko prej, saj vpis v imenjsko knjigo ni povezan s pridobitvijo imenjske rente. Nastal je zaradi odpisa sedmih funtov, tj. sedmih hub in mlina, ki so jih navedenega leta pripisali novemu lastniku Janezu Ludviku Gallu. ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 57v.

⁴⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 305. – Čeprav opis v *Slavi* ne pove, za katerih enajst let gre, jih je mogoče izračunati iz števila let lastništva, navedenih pri naslednjih treh lastnikih. Skupaj jih naštejemo 39: Jožef Bosio naj bi imel Klevišče samo tri leta, za njim Sigmund Semenič 23 let in njegov sin Janez Andrej Semenič 13 let, do prodaje leta 1685. Potemtakem bi bil dvorec v lasti Jurija Sigmunda Valvasorja med letoma 1635 in 1646, kar pa je vsekakor prezgodaj, saj mu je bilo leta 1635 komaj kakšnih 17 let in se je še šolal. Tak časovni razpon je izračunal tudi Fran Podkrajšek – Harambaša, a je hkrati opozoril na časovno neskladje z drugimi podatki o Juriju Sigmundu (Harambaša, Valvasorjeva rodbinska rakev, str. 566). Radics je izračunani čas Valvasorjevega lastništva Klevišča očitno samo povzel po Podkrajšku (Radics, Graščine in hiše, str. 436). Prejkone je po sredi spodrsel pri navajanju let lastništva katerega od lastnikov; zagrešil ga je bodisi polihistor sam bodisi stavec in tako je šlo v resnici za deset let manj – 29. Kot bomo videli v nadaljevanju, je v *Slavi* omenjenih enajst let glede na vse, kar o Juriju Sigmundu vemo, neprimerno bolj logično umestiti deset let pozneje, v obdobje med letoma 1645 in 1656.

⁴⁵⁸ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 110; isti, *Die Ehre XI*, str. 305; Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 73.

⁴⁵⁹ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 57v. – Kupec hub in mlina je bil Janez Ludvik Gall pl. Gallenstein z Rakovnika pri Mirni. Na podlagi skromnega regesta kupoprodajne pogodbe z datumom 4. januar 1646, ki ga najdemo v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 32, lit. G XVI–25, 4. 2. 1665, pag. 2/Nr. 2), je Majda Smole Juriju Sigmundu Valvasorju neutemeljeno pripisala solastništvo Rakovnika (Smole, *Graščine*, str. 415).

⁴⁶⁰ Leta 1651 se je zoper njegov novi rudnik svinca v Maljeku blizu Klevišča pritoževal Mihael Waz baron Wazenberg, češ da posega na območje, za katero je Wazenberg s svojimi brati trideset let prej dobil rudokopno dovoljenje (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1651–IX–90, 7. 7. 1651; prav tam, Gut 1651–XI–35; I. Ö. Hofkammer 1651–VII–84, 26. 7. 1651; prim. ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund). Zanimivo je, da je Jurij Sigmund

Dvorec Klevišče pri Polšniku, kjer je polihistorjev bratranec Jurij Sigmund Valvasor živel svojemu stanu neprimerno življenje z ženo kmečkega rodu, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 110).

Klevišče danes (foto B. Golec, maj 2012).

S svojim življenjskim slogom je prav tedaj, sredi stoletja, močno vznemiril širši Valvasorjev rod, s katerim je prišel v navzkrižje, potem ko se je **oženil z nekim kmečkim dekletom** neznanega imena. Valvasorji so zanj pri deželnih stanovih že leta 1651 zahtevali kazen,⁴⁶¹ po šestih letih pa so stanovi 3. avgusta 1657 zaradi »nečastnega vedenja« in zapustitve dežele Juriju Sigmundu in njegovim potomcem na ponovno prošnjo sorodstva odvzeli kranjsko deželanstvo ter izbrisali njegovo ime iz matrike deželanov.⁴⁶²

rudaril skupaj s krstnim botrom svojega bratranca polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) Konradom Ruessom baronom Ruessensteinom (1604–1668), ki se je vneto ukvarjal z naravoslovjem in verjetno tudi z alkimijo (o Ruessensteinu gl. Žvanut, Valvasorjev boter, str. 183 sl.).

⁴⁶¹ Prošnjo za »zasluženo kazen« je na stanove naslovlilo »celotno Valvasorjevo sorodstvo in vsaki« (*N: die gesambte Valuasorische Befreündte vnd Schwäger*), to pa zato, ker naj bi »z neko nemoralno žensko precej časa počel pregrešen zločin in ker se je z isto žensko sramotno poročil« (*wegen seines mit einer Vnzübtigen weibs person, ein Zimbliche Zeit verjybtten lasterbafften Verbrehnuß, vnd vmb willen das er selbige tanquam personam infamem gebelecht*) (ARS, AS 2, šk. 862, registraturni protokoli 16 (1646–1652), fol. 652–652v, prim. Perizhoffov regist: šk. 874, Repertorium Sive Melius Informationes etc., Pars II, fol. 47).

⁴⁶² Pri deželnih stanovih so se zoper »deren Vetter Hr. Georg Sigmundt Valuasor« pritožili »die Valuasorischen befreundt und schwager«, in sicer, ker se je »vnehrlich verhalten, vnd mit einen schlechten Weib verehelicht, vnd ausser Landts begeben, sy ist eines losen Paurn Tochter vnd schlechten leichtfertigen lebens«; sklep z dne 3. avgusta 1657 se je glasil: »Sol hiemit der Landtmanschafft für sich vnd seine Erben entsetzt, ausgeschlossen, pecuirt, vnd sein namben

»Izobčeni« član rodbine je najverjetneje že pred tem prodal svojo skromno posest, sestavljeno iz Klevišča in dediščine po bratu Janezu Sigfridu.⁴⁶³ Kam je najprej odšel s Kranjskega, ni znano, morda že takoj na posest grofov Zrinskih, kjer se je zadrževal leta 1661, bolj verjetno na Hrvaškem kakor v Medžimurju.⁴⁶⁴ Nato je bil kakšno desetletje, vsaj od leta 1668, preizkuševalec rud na Koroškem, najprej pri uradu koroškega višjega rudarskega sodnika v Volšperku in potem pri uradu višjega rudarskega mojstra. Kot tak se je selil po deželi, saj mu je dvorna komora leta 1674 dodelila stanovanje v mitninski hiši v Beli pri Železni Kapli, potem pa je najverjetneje prebival še na dveh krajih na območju Špitala in Šentvida ob Glini. Služba, ki mu je prinašala letno 100 goldinarjev, mu je iz neznanega razloga prenehala leta 1676.⁴⁶⁵ Naslednja leta mu je eksistenco lajšala letna pomoč 20 goldinarjev, ki jo je prejemal na gradu Volšperk od bamberskega škofa.⁴⁶⁶ Zadnjič je kot živ izpričan 8. maja 1685, ko si je brez uspeha prizadeval pridobiti nekakšno letno pokojnino, namesto te pa mu je graška dvorna komora priznala le enkratno odpravnino v višini 75 goldinarjev.⁴⁶⁷

O njegovi družini je znanega le malo. Hči **Barbara** (A–II–4) je bila že leta 1650 pokopana v polšniški

auß Zahl, vnd Matricul der Hr. Vnd vnd Landtleüth außgelöscht vnd danach sich die andern zudeuthen« (ARS, AS 2, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 557v). – Pred odkritjem zapisa v stanovskih sejnih zapisnikih je bil znan le Perizhoffov regist iz 18. stoletja, ki pa ima namesto datuma 3. avgust napačno datacijo 3. april 1657 (prav tam, šk. 937, Carnioliae Pragmaticae etc., Pars I, s. p., protokol 18, št. 48). Tak datum odvzema deželanstva sem leta 2012 navedel v razpravi o obeh zamolčanih članih Valvasorjeve rodbine (Golec, Lažni Valvasor, str. 14). Napačna je tudi interpretacija (2014), da je Jurij Sigmund skupaj z deželanskimi izgubil plemiške časti (Golec, Rodbina Valvasor na Kranjskem, str. 34).

⁴⁶³ Natančen čas prodaje ni ugotovljen. Enaka višina imenjske rente 10 goldinarjev in pol je navedena tudi v naslednji imenjski knjigi, ki se začne leta 1662, toda pripis iz leta 1673 pove, da jo je Jurij Sigmund Valvasor v resnici »že zdavnaj prodal Jožefu Bosiu« (*schon lengst verkauffte*). Celoten historiat posesti za zadnjih nekaj desetletij podaja šele vpis iz leta 1694 in ta se glede lastnikov povsem ujema z opisom v *Slavi vojvodine Kranjske* (gl. op. 457), le da v imenjski knjigi ni časovnih opredelitev. Pri posesti Jurija Sigmunda je šlo za imenje dvorca Klevišče (*in den Hoff Cliuisch bestebende /.../ Gült*), ki ga je »gospod Valvasor pred veliko leti (*vor villen Jabren*)« prenesel na Jožefa Bosia, nato so si kot lastniki sledili trije Semeniči in tem pl. Dienerspergi (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 103). Omeniti kaže, da sta po smrti zadnjega Dienersperga, sevniškega župnika Franca Antona Rajmunda († 1764), podedovali Klevišče njegovi sestrični Marija Ksaverija baronica Gall in Katarina Jožefa pl. Dienersperg (Smole, *Graščine*, str. 219), zanimivo, vnukinji Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19). O njiju gl. pri obravnavi polihistorjeve rodbinske veje v podpoglavju 4.4; prim. tudi Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvo (I. del), str. 371–372.

⁴⁶⁴ Podatek, da se Jurij Sigmund nahaja zunaj dežele, na posesti grofa Zrinskega (*ausser Landts vnder dem graff Serinischen gebüet sich befindet*), je navedel polšniški župnik Janez Umek v poročilu v zvezi z incidentom, ki ga je Jurij Sigmund leta 1661 povzročil na Polšniku (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1661–VIII–102, s. d. 1661, No. 2).

⁴⁶⁵ Po virih graške dvorne komore je Valvasorjevo rudarsko službo dodobra raziskal že Radics (Valvasor–Studien XXIII, str. 213; isti, Valvasor–Studien XXIV, str. 221–222). Prva omemba Jurija Sigmunda na Koroškem govori leta 1668 o izplačilu letne plače, ki jo je prejel kot »rudarski preizkuševalec« (*Perkhprobierer*) pri višjem rudarskem uradu za Koroško (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund). Naslednje leto, ko ga je notranjeavstrijska vlada v Gradcu kot svojega strokovnjaka poslala v Idrijo, je bil kot preizkuševalec (*Oberbergrichteramts-Probierer*) v službi pri višjem rudarskem sodniku v Volšperku. Viri ga v letih od 1670 do 1676 omenjajo v vlogi preizkuševalca pri uradu višjega rudarskega mojstra na Koroškem (*Oberbergmeisteramts-Probierer*) oziroma kot »preizkuševalca rude« (*Aerztprobierer*), leta 1678 pa je izpričan že kot »nekdanji uradni preizkuševalec« (*gewester Amtsprobierer*). Potem ko je leta 1674 dobil stanovanje v mitninski hiši v Beli, so mu leta 1676 ustavili nakazovanje plače prek višjega mitninskega urada Kremsbrücken pri Špitalu, naslednje leto pa je zaostanek plačil prejel od enakega urada v Šentvidu na Glini. – Wiefšnerjeva monografija o zgodovini koroškega rudarstva Jurija Sigmunda Valvasorja ne omenja (Wiefšner, *Geschichte I.–III.*).

⁴⁶⁶ KLA, KLA 221, Sch. 90, Familien M–Z, Valvasor, fol. 225–225v, 9. 3. 1685; fol. 226–226v, 6. 12. 1683; fol. 228–228v, 6. 12. 1678.

⁴⁶⁷ Radics, Valvasor–Studien XXIV, str. 222.

Nagrobnik Barbare, leta 1650 umrle hčerke Jurija Sigmunda Valvasorja, v župnijski cerkvi na Polšniku (foto B. Golec, avgust 2012).

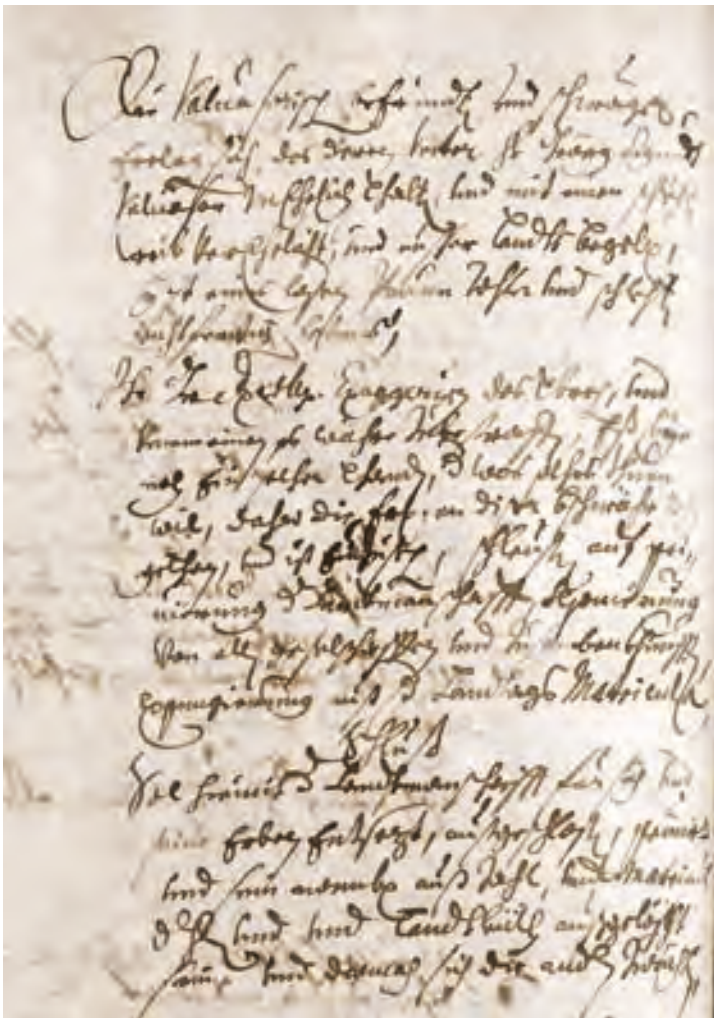

župnijski cerkvi,⁴⁶⁸ stara kvečjemu nekaj let, sin **Gregor Ferdinand** (A–II–5), prav tako rojen še na Kranjskem in časovno verjetno blizu sestre, pa se je pozneje, kot bomo videli, naselil v Gradcu. Žena je zadnjič omenjena leta 1661, ko je Jurij Sigmund prišel skupaj z njo na Polšnik poravnat neke račune s tamkajšnjim župnikom, kar se je sprevrglo v oborožen incident z neznanim epilogramom.⁴⁶⁹ »Odpadli« Jurij Sigmund je, kot kaže, umrl med začetkom marca 1686 in letom 1689, star okrog 70 let. Po poznejšem pričevanju sina so ga pokopali v Deutschlandsbergu pri Lipnici na Štajerskem, kjer je očitno preživel svoje zadnje, kratko obdobje ali pa ga je smrt doletela na poti.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Edino pričevanje o hčerki Barbari je njen marmorni nagrobnik v župnijski cerkvi na Polšniku z letnico 1650 in imenom očeta Jurija Sigmunda kot postavitelja. Polšniške matične knjige iz tega časa so namreč pogrešane (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 447; Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 78).

⁴⁶⁹ Leta 1661 se je polšniški župnik Janez Umek pri graškem tajnem svetu pritožil zoper Valvasorjevo nasilje, češ da ga je Janez Sigmund napadel in oropal. Zadevo je obravnavala notranjeavstrijska vlada in jo odstopila kranjskemu deželnemu glavarju z ukazom, naj zasliši prič. Poznamo samo eno plat medalje, največ podrobnosti iz vprašalnika, ki ga je župnik Umek sestavil za izprašanje prič. Prizadeti je od izbranih prič pričakoval potrditev, da je Jurij Sigmund od njega zahteval, naj podpiše neko »skrajno oderuško pogodbo«, ko pa se je župnik temu uprl, naj bi se Valvasor naslednji dan vrnil s petimi oboroženimi »banditi« in oropal (*spoliert*) župnikove ljudi vsega razen brevirja. Vse cerkvene ključke naj bi izročil svoji »konkubini«, žensko pa javno razglasil za »gospo nad cerkvijo Naše ljube Gospe« (*ein frau über die kbirchen vnsern lieben frauen*). Zatem je po besedah vprašalnika poslal po župnika in ga z orožjem v roki prisilil v podpis oderuške pogodbe. StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1661–IV–9, 28. 4. 1661; Cop 1661–VII–19, 9. 7. 1661; Cop 1661–VIII–102, 31. 8. 1661, 15. 8. 1661, s. d. – Na spor Jurija Sigmunda s polšniškim župnikom je, ne da bi se vanj poglobil, naletel Peter Radics, ki se je zadovoljil le z regesti iz repertorijev notranjeavstrijske vlade (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund). – Jurij Sigmund je zaplet s podpisom pogodbe očitno pričakoval pa tudi »konkubina« ga ni spremljala po naključju, ampak je bila prejkone povezana s pogodbo. Razprtije so gotovo imele zgodovino, vendar odnosi med župnikom Janezom Umkom in Jurijem Sigmundom Valvasorjem vsekakor niso mogli biti vseskozi slabi. Umek, ki je tu župnikoval že od leta 1642 pa vse do smrti 1670 (NŠAL, NŠAL 572, šk. 379, Polšnik, pola A), je Valvasorja bržkone poročil, krstil njegovo hčerko in jo leta 1650 pokopal, če pa že nič od tega, je dovolil postavitve njenega nagrobnika v župnijski cerkvi. Toda ko je leta 1661 prišlo do neljubega pripetljaja, je prizadeti Umek Valvasorjevo zakonito ženo razglasil za konkubino. Težko si predstavljamo, da ne bi šlo za isto žensko, ampak da bi Jurij Sigmund od nekod pripeljal novo izvoljenko. Ta pri podpisu pogodbe na Polšniku ne bi imela kaj iskati in bi jo samo po nepotrebnem izpostavljala.

⁴⁷⁰ Zadnjič je izpričan kot živ spomladi 1685 (gl. op. 467), štiri leta pozneje pa je na Valvasorjevem rodovnem deblu v *Slavi* naveden kot pokojni (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Leta 1715 je njegov sin Gregor Ferdinand (A–II–5) izpričal, da je oče pokopan v Deutschlandsbergu in da je mrtev že okoli štirideset let (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 7. 3. 1715), kar je v resnici za okroglo desetletje preveč. Ker ni razloga, da njegovemu sinu ne bi verjeli glede kraja pokopa, bi čas smrti Jurija Sigmunda – med letoma 1685 in 1689 – lahko najprej razkrila mrliška matica

Zapis v sejhnih zapisnikih kranjskih deželnih stanov z dne 4. avgusta 1657 o odvzemu kranjskega deželanstva Juriju Sigmundu Valvasorju (ARS, AS 2, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 557v; foto Igor Lapajne).

Njegov način življenja je torej ne glede na izobrazbo in sposobnosti ter prejeto dediščino opazno odstopal od plemiških norm. Po odvzemu kranjskega deželanstva je sicer obdržal plemiške pravice in tudi njegovi potomci so formalno bili plemiči, dejansko pa komaj kaj več kot to.⁴⁷¹ Kot že Jurij Sigmund se je moral tudi njegov sin **Gregor Ferdinand** (ok. 1650, † 1726) (A–II–5) preživljati z znanjem in delom lastnih rok. Do leta 1677, ko se je z mlado družino pojavil v Gradcu, ne vemo o njegovi življenjski poti ničesar, potem pa je bil v štajerski prestolnici najprej lakaj, nato starinar in nazadnje, od leta 1683,

župnije Deutschlandsberg, ko v njej ravno za ta čas ne bi bilo vrzeli – od 28. februarja 1686 do 4. marca 1693 (DAG, Altmatriken, Deutschlandsberg, Sterbebuch II 1681–1686, 1694–1700 [prav: 1681–1686, 1693–1700]). Njegova smrt tudi ni vpisana v mrliško matično knjigo graške mestne župnije, v kateri je tedaj prebival sin Gregor Ferdinand (prav tam, Graz–Hl. Blut, Sterbebuch IX 1683–1691; Sterbeindex I 1610–1727). Glede na povedano je mogoče sklepati, da je preminil med marcem 1686 in letom 1689.

⁴⁷¹ Posredni dokaz, da je Jurij Sigmund po izgubi deželanstva ostal plemič, je njegov pečatnik z Valvasorjevim rodbinskim grbom in z monogramom GSV ZG VN (Georg Sigmund Valvasor zu Galleneck vnd Neudorf); tak pečatni odtis najdemo na potrdilu, ki ga je 6. decembra 1683 izdal v Volšperku na Koroškem, da je od bamberskega škofa prejel letno pomoč (*Gnadens Geldt*) (KLA, KLA 221, Sch. 90, Familien M–Z, Valvasor, fol. 226–226v, 6. 12. 1683).

več desetletij deželno stanovski puškarski mojster.⁴⁷² Samo velika vztrajnost mu je omogočila sprejem v službo pri štajerskih deželnih stanovih (1683), ki mu je do konca dni zagotovila socialno varnost in dvig na družbeni lestvici.⁴⁷³ Umrli je 27. marca 1726 v Gradcu kot najstarejši puškarski mojster v mestu, star kakih 75 let.⁴⁷⁴

Zasebno življenje tega Valvasorja, ki je v svojem času živel najdlje od Kranjske, je znano le v osnovnih obrisih. Kolikor vemo, v Gradcu ni premogel lastne hiše,⁴⁷⁵ spor, v katerega se je zapletel kot šestdesetletnik leta 1713, pa kaže, da je moral biti podobno srborite narave kot njegov oče.⁴⁷⁶ Imel je številno družino, iz dveh zakonov vsaj dvanajst otrok, a se njegov rod v štajerski prestolnici vsaj po moški strani ni nadaljeval. V graških krstnih maticah najdemo krste enajstih njegovih otrok ter smrt (naj)starejše hčerke, rojene neznano kje pred priselitvijo družine v Gradec. V zakonu s prvo ženo **Marijo Elizabeto** († 1691) (A–II–5a) je imel Gregor Ferdinand najmanj šest otrok, od tega pet krščernih med letoma 1677 in 1686 v Gradcu. Druga, precej mlajša žena **Marija Ana** oziroma Ana Marija († 1749) (A–II–5b), ki ga je preživela za skoraj četrto stoletja, mu je med letoma 1695 in 1710 povila še šest otrok, pet ali skoraj polovica vseh pa jih je zgodaj pomrla. Ničesar ni znanega ne o izvoru prve ne druge žene, razen tega, da očitno nista bili Gradčanki in da se z njima Gregor Ferdinand tudi poročil ni v Gradcu.

V prvem zakonu z Marijo Elizabeto, umrlo 4. junija 1691, so se mu rodili naslednji otroci: 1) **Marija Sidonija** (A–III–10), ki ni bila krščena v Gradcu, umrla kot otrok 12. maja 1679; 2) **Franc Jernej** (A–III–11), krščen 16. oktobra 1677, umrl 5. julija 1678; 3) **Jožef Sigmund** (A–III–12), krščen 16. marca 1679, 4) **Marija Cecilija** (A–III–13), krščena 13. februarja 1681, umrla 19. marca istega leta; 5) **Marija Klara** (A–III–14), krščena 11. oktobra 1682; 6) **Franciška Jožefa** (A–III–15), krščena 22. aprila 1686. V drugem zakonu z Marijo Ano, umrlo 3. aprila 1749, so sledili otroci: 7) **Jožef Kristjan**

⁴⁷² Ob krstu prvega v Gradcu rojenega otroka leta 1677 je naveden kot lakaj (*Laggaj*) pri grofu Purgstallu – ta je šel krščencu tudi za botra –, pri krstu drugega otroka dve leti pozneje kot nekdanji lakaj (*ein Lagaj gewesen*) in pri naslednjih dveh, leta 1681 in 1682, kot starinar (*ein Dänt(l)er*) (DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch IX 1673–1681, pag. 406, 545, 686; Taufbuch X 1682–1694, pag. 82). Odtlej je v graških matičnih knjigah vedno označen kot stanovski puškarski mojster (*Kunststäbler, Pixenmaister, Bixenmaister*) in ob smrti leta 1726 kot »gospod« ter »tukajšnji najstarejši stanovski puškarski mojster« (*Herr Gregor Ferdinand Valuäsor gewester eltester Laä: Kbunstäbler albier*) (gl. op. 474 in 477).

⁴⁷³ Kot smo videli, je P. Radics vedel za Gregorja Ferdinanda Valvasorja, a ga ni mogel povezati s kranjskimi Valvasorji, ker ga je pogrešal na rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave*. V štajerskem deželnem arhivu je med iskanjem podatkov o vojnem pohodu Janeza Vajkarda (J–I–19) na Štajersko (1683) izbrskal ključne podatke o sprejemu sina Jurija Sigmunda v stanovsko službo (Radics, Valvasor-Studien II, str. 1437): leta 1682 se je Gregor Ferdinand na deželne stanove obrnil z dvojno prošnjo, prvič, da bi jim smel predstaviti »resni ogenj« (*ein Ernstfeuer*), in drugič, da bi mu dodelili mesto stanovskega puškarskega mojstra (*landsch. Kunststäbler oder Pixenmeister*). Stanovi so prošnjo za stanovsko službo sprva zavrnili, demonstracijo »resnega ognja« pa preložili, a se vztrajni mladi Valvasor ni pustil odgnati. Naslednje leto (1683), malo pred začetkom dunajske vojne, je obe prošnji spet ponovil brez uspeha, slednjič pa mu je že 13. maja 1683 uspelo doseči oboje. Čeprav ni bilo izpraznjeno nobeno mesto stanovskega puškarskega mojstra niti mesto solitarja, je poverjeniški urad po posvetu z deželnim glavarjem sklenil, da vztrajnega prosilca »v tem času turške vojne« sprejmejo v zaproseno službo in mu dodelijo redno plačo. – V vlogi deželno stanovskega puškarskega mojstra ga prvič srečamo leta 1684 (*Grögör Ferdinand Fälfäšor Lää Pixelmaister*), in sicer v nekem sporu zaradi neplačanih izdelkov, ki se je vlekel še nadaljnjih 14 let (StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (I), 16. 3. 1684, 18. 3. 1684, 10. 7. 1684, 19. 12. 1684, 10. 3. 1698).

⁴⁷⁴ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Sterbebuch XII 1723–1742, pag. 200. – Graške mrliške matice v tem času še ne navajajo starosti umrlih. Izračunana je na podlagi védenja, da je Gregor Ferdinand leta 1677 že imel družino in da je bil leta 1683 dovolj izkušen za sprejem v službo puškarskega mojstra.

⁴⁷⁵ V imenskem kazalu k obema zvezkoma Popelkove knjige njegovo ime pogrešamo (Popelka, *Geschichte*).

⁴⁷⁶ Med preprirom z nekim Matijem Smodišem in njegovim bratom je namreč Gregor Ferdinand potegnil bodalo (StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (I), 4. 10. 1713).

Štajerska prestolnica Gradec po Vischerjevi *Topografiji Štajerske* iz leta 1681, malo preden je postala dom družini Gregorja Ferdinanda Valvasorja (Vischer, *Topographia ducatus Stiriae*, 1681, s. p.; foto Igor Lapajne).

(A–III–16), krščen 9. aprila 1695; 8) **Marija Rozina Terezija** (A–III–17), krščena 29. decembra 1696; 9) **Karel Jožef** (A–III–18), krščen 2. junija 1699, umrl 2. marca 1703; 10) **Janez Anton** (A–III–19), krščen 8. junija 1701, umrl 27. februarja 1703; 11) **Marija Ana** (A–III–20), krščena 26. junija 1708, in 12) **Lovrenc Jakob** (A–III–21), krščen 23. julija 1710. Oče Gregor Ferdinand je za krstne botre svojim otrokom vabil vedno druge ljudi, praviloma vsakič tudi kakšnega uradnika z »gosposkim« predikatom.⁴⁷⁷ Še vedno je namreč veljal za plemiča, četudi ni več živel plemiškega načina življenja.

Vprašanje, kakšna je bila usoda njegovih preživelih sinov in hčera, ostaja za zdaj odprto. Rod in priimek Gregorja Ferdinanda Valvasorja bi lahko nadaljevali trije sinovi, ki jih v graških krstnih, poročnih in mrljskih matičnih knjigah zaman iščemo kot mladoporočence, kot očete ali kot umrle in niso umrli v otroštvu. To so: Jožef Sigmund (A–III–12), Jožef Kristijan (A–III–16) in Lovrenc Jakob (A–III–21).⁴⁷⁸ Vse kaže, da so se odselili in torej v štajerski prestolnici niso pognali korenin. Prav prek njih bi priimek v notranjeavstrijskih deželah lahko živel dlje kot do leta 1795, ko je v Ljubljani umrl zadnji baron Valvasor, duhovnik Franc Jožef (J–III–12). Od vseh sedmih v Gradcu krščenih otrok Gregorja Ferdinanda, ki očitno niso umrli kot otroci, vsaj v Gradcu ne, imamo le o enem tudi podatke iz poznejšega časa. *Sigmund (Sigismund) Valvasor*, leta 1690 vpisan v prvi razred graške jezuitske gimnazije,⁴⁷⁹ je najverjetneje identičen z Jožefom Sigmundom (A–III–12), ki bi mu bilo omenjenega leta enajst let. Prav mogoče je, da je taisti (Jožef) Sigmund tudi kot odrasel prebival v Gradcu – ne da bi se tam poročil in umrl – kajti leta 1726 je v začetnem razredu iste gimnazije izpričan neki *Krištof*

⁴⁷⁷ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufindex I 1589–1744; Taufbuch IX 1673–1681, pag. 406, 545, 686; Taufbuch X 1682–1694, pag. 82, 404; Taufbuch XI 1694–1706, pag. 52, 150, 292, 405; Taufbuch XII 1707–1720, pag. 81, 189; Sterbeindex I 1610–1727; Sterbeindex II 1728–1910; Sterbebuch VIII 1674–1682, pag. 179, 225, 314; Sterbebuch IX 1683–1691, pag. 357; Sterbebuch X 1692–1705, pag. 304; Sterbebuch XIII 1742–1754, pag. 511.

⁴⁷⁸ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufindex I 1589–1744, Taufindex II 1745–1774, Trauungsindex I 1612–1899, Sterbeindex I 1610–1727, Sterbeindex II 1728–1910. – Bržčas se v graških poročnih knjigah skriva poroka vsaj katere od tistih štirih hčerk Gregorja Ferdinanda, ki niso pomrle v mladosti. Njihovo iskanje po obsežnih poročnih maticah bi zahtevalo preveč truda, saj so v indeksih navedeni samo ženini.

⁴⁷⁹ Andritsch, *Die Matrikeln*. Band 3, str. 119.

Valvasor, Gradčan meščanskega stanu (*Valvasor Christophorus, Civis, Styrius, Graecensis*),⁴⁸⁰ ki bi glede na starost (rojen okoli 1714) utegnil biti njegov sin, vendar očitno rojen nekje drugje. Prav tako pa ni izključeno, da je bil Krištof sin Jožefa Kristjana (A–III–16), mlajšega polbrata Jožefa Sigmunda. Navedba meščanskega porekla ni glede na življenjski slog graških Valvasorjev nič nenavadnega.

Na njihovega kranjskega prednika Jurija Sigmunda (A–I–4) kot na polihistorjevega bratranca z nenavadno usodo oživljajo v zadnjem času spomin na Polšniku. Od srede 17. stoletja tam nanj opozarja tudi pomnik, nagrobnik v notranjosti župnijske cerkve, ki ga je ta kleviški gospod postavil hčerki Barbari († 1650) (A–II–4) še v prejšnji cerkvi.⁴⁸¹

3.3 VEJA POLIHISTORJEVEGA NAJSTAREJŠEGA BRATRANCA JANEZA KRSTNIKA

Najstarejši sin Adama Valvasorja **Janez Krstnik** (* ok. 1613–15, † 1650) (A–I–2) je bil od treh bratov edini, čigar rod se je na Kranjskem nadaljeval, in sicer še tri generacije, dokler ni leta 1761 ugasnil s četrto, komaj rojeno. Njegov dom je bil Adamov dvorec Zavrh pri Svibnem, ki je šele po vrnitvi sinov s študija in razdelitvi posesti spet dobil vlogo rezidence Adamove veje Valvasorjeve rodbine. Potem ko Valvasorji tu poldrugo desetletje niso živeli stalno, ampak kvečjemu občasno, dvorec s posestjo pa je upravljal stric Jernej (H–II–4),⁴⁸² polihistorjev oče, je Zavrh oživel leta 1644 po poroki Janeza Krstnika s **Sidonijo Regino pl. Barbo** (* ok. 1622, † 1708) (A–I–2a).⁴⁸³ Adamov prvorojeni sin in naslednik si je našel ženo v isti hiši kot pozneje svojo drugo ženo njegov bratranec, polihistorjev polbrat Karel (J–I–2), ki se je oženil z njeno sestro Ano Rozino (J–I–2a). Rodovnik v *Slavi* imenuje obe sestri kot rojeni grofici Barbo,⁴⁸⁴ čeprav ob poroki nista bili upravičeni niti še do baronskega naslova, grofovskega pa sta dobili veliko pozneje. Njun oče Andrej Danijel pl. Barbo († 1639) ni bil baron, ampak so povzdignitev v baronski stan šele pozneje (1651) dosegli njegovi sinovi, slednjic pa sta dva od njih dobila grofovski naslov (1674). Skupaj z njimi so bile pogrofovljene tudi štiri ženske, med njimi obe sestri, poročeni baronici Valvasor.⁴⁸⁵ Barbi so bili sicer precej pomembna kranjska

⁴⁸⁰ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 4*, str. 89.

⁴⁸¹ Kratko je usoda Jurija Sigmunda Valvasorja omenjena na turistično-informacijski tabli pred polšniško župnijsko cerkvijo. Čeprav je nanj opozoril že leta 1877 Peter pl. Radics (*Johann Weikhard*, str. 4) in v zvezi s Polšnikom in Kleviščem še določneje v letih 1892–93 Fran Podkrajšek – Harambaša (Harambaša, Valvasorjeva rodbinska rakev), je bil v 20. stoletju pozabljen, o čemer priča tudi neomenjanje njegovega imena v zvezi s Kleviščem v domoznanski literaturi (prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 316, in *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 285).

⁴⁸² Dokaz, da je završko posest, ki je ležala tako v okolici Zavrha kakor blizu Medije, torej na obeh straneh Save, upravljal Jernej Valvasor, predstavlja medijski urbar za obdobje 1635–1642, v katerem je inseriran »urbar za Zavrh z medijskimi imenji« (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, s. p., Vrbarium Vver Naidorff sambt denen Gollnegkherischen Gülten).

⁴⁸³ Poročni dogovor je bil sklenjen 31. januarja 1644 v Moravčah (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644). Poročni obred so skoraj brez dvoma opravili v moravški župniji, katere poročne matice se začnejo šele leta 1700 (Krapač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 68). Letnica rojstva Sidonije Regine se opira na Lukančičev podatek, da ji je bilo ob smrti (1708) 86 let (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 179v), vendar nekatera dejstva nakazujejo, da je bila v resnici nekaj let mlajša (gl. op. 881).

⁴⁸⁴ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

⁴⁸⁵ O starših in bratih Karlove žene Ane Rozine (* po 1619, † 1702) in žene Janeza Krstnika Sidonije Regine (* ok. 1622, † 1708) gl. Witting, *Steiermärkischer Adel*, stolpec 189; Witting, *Beträge zur Genealogie* (1894), str. 143, 145; o starših tudi Radics, *Johann Weikhard*, str. 344, 348; o stanovskih povzdignitvah gl. prepisa baronske in grofovske diplome: ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Wachsenstein, 1651 IV. 29., Dunajsko Novo mesto; 1674, IV. 10., Dunaj,

Barbov dvorec
Moravče v Moravški
dolini po Valvasorjevi
Topografiji Kranjske,
1679 (*Topographia
Ducatus Carnioliae
Modernae*, št. 150).
Tisto leto je postal
last Karla barona
Valvasorja (J–I–2).

Današnja lokacija
nekdanjega dvorca
(foto B. Golec, marec
2014).

Grb rodbine grofov Barbo v Valvasorjevi grbovni
knjigi, 1688–89 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 95).

plemiška rodbina beneških korenin z »izvornim gradom« Kozljak pri Plominu v kranjski Istri, po katerem so nosili predikat »zu Waxenstein«. ⁴⁸⁶ Kranjsko deželanstvo so dobili že leta 1548⁴⁸⁷ in še v mnogih drugih pogledih prednjačili pred Valvasorji, za katere je priženitev Janeza Krstnika Valvasorja v Barbovo rodbino pomenila tudi afirmacijo Adamove rodbinske veje. Oče Sidonije Regine Andrej Danijel, poročen od leta 1619 s Katarino Gall pl. Rudolfseck iz stare kranjske rodbine, je bil namreč praporščak deželne konjenice, prisednik ograjnega sodišča in nazadnje – kar je štel največ – kranjski stanovski poverjenik. ⁴⁸⁸ Kot ženino dediščino je priženil dvorec Moravče v Moravški dolini, ⁴⁸⁹ kjer so najverjetneje večidel odraščali tudi njegovi otroci. ⁴⁹⁰ Presenetljivo je spoznanje, da so njegova vdova Katarina in hčerke še leta 1642 izpričane kot protestantke. Protireformacijska komisija, ki se je omenjenega leta ukvarjala z zadnjimi plemiškimi evangeličanskimi gospemi in gospodičnami, je namreč med temi obravnavala tudi njih. ⁴⁹¹ Janez Krstnik Valvasor, čigar pokojni oče Adam (H–II–3) je bil goreč katoličan, se je torej oženil v rodbino drugačne verske usmeritve. Še več, šest let za njim (1650) je sestro njegove žene vzel za soprogo njegov bratranec Karel Valvasor (J–I–2) iz Jernejeve rodbinske veje.

Janez Krstnik je v zakonu s Sidonijo Regino pl. Barbo preživel le dobrih šest let. Tako niti ni bilo časa za kaj več otrok kakor za tiste tri, ki so odrasli in jih vse pozna tudi Valvasorjevo rodovno deblo v IX. knjigi *Slave* (1689). ⁴⁹² Polihistor sicer na prvem mestu navaja *Adama Sigfrida* kot edinega (odraslega) sina, a je bil v resnici najmlajši (kršč. 18. aprila 1649), rojen za sestrama *Ano Elizabeto* (* 1644) in *Marijo Katarino* (* 1644–48). Samo zanj poznamo rojstne podatke, ker so ga krstili v Ljubljani, medtem ko sta bili sestri nesporno krščeni na Svibnem ali kar v završkem dvorcu v svibenski župniji. Pomenljivo je, da sta šla Adamu Sigfridu za botra zgolj sorodnika po obeh starših, medtem ko sta sinu njegovega starega strica Jerneja (H–II–3) malo prej in prav tako v Ljubljani botrovala grof in grofica. ⁴⁹³

gl. tudi Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52; o sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo-Waxenstein pa: ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

⁴⁸⁶ Umek, Barbo-Waxenstein, str. 185–186; Witting, Steiermärkischer Adel, stolpci 186–196.

⁴⁸⁷ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 496.

⁴⁸⁸ Umek, Barbo-Waxenstein, str. 185–186; Witting, Steiermärkischer Adel, stolpec 189. – V zapuščinskem inventarju ima Andrej Danijel samo najvišji pridobljeni naslov – kranjski stanovski poverjenik (ARS, AS 309, šk. 8, fasc. V, lit. B–10, 16. 9. 1639, pag. 1). Poverjeniško funkcijo je opravljal zadnji dve leti, v letih 1638 in 1639, ne da bi končal mandat. Po smrti ga je zamenjal polihistorjev oče Jernej Valvasor (H–II–4) (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 88).

⁴⁸⁹ Smole, *Graščine*, str. 303. – Kranjska imenjska knjiga Andreja Danijela Barba ne pozna (gl. indeks h knjigi št. 5) pa tudi *Slava vojvodine Kranjske* ne pove ničesar o načinu in času prenosa Moravč na rodbino Barbo (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 379).

⁴⁹⁰ V moravških krstnih maticah ni v tem času krsta nobenega Barbovega otroka in le izjemoma najdemo enega od Barbov kot krstnega botra: Jurija Maksimilijana 22. avgusta 1632 (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1621–1626, R 1632–1635, R 1637–1645). Vendar v tem času zlasti v podeželskih župnijah mnogo plemiških krščencev niso vpisovali v krstne matice (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88–98). Barbovi otroci potrjeno niso bili krščeni v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653). Toda ko je Andrej Danijel leta 1639 v Ljubljani umrl (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 44), je bila njegova zapuščina popisana v Moravčah in Ljubljani (ARS, AS 309, šk. 8, fasc. IV, lit. B–10, 16. 9. 1639).

⁴⁹¹ Dimitz ne navaja imen hčerk (*Geschichte Krains. Dritter Theil*, str. 381). Katarina Barbo je sicer imela tri hčerke (ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo). Bila je mrzla teta Ane Marije Rauber (H–II–4b), matere polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19). Maksimilijan Gall pl. Rudolfseck, oče Katarine Barbo, in Ana Marija, poročena Leyser, babica Ane Marije Rauber, sta bila namreč brat in sestra (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 244).

⁴⁹² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. Marija Katarina je na rodovnem deblu navedena le z drugim imenom Katarina.

⁴⁹³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 223. Botra sta bila materin brat Bernardin pl. Barbo (skorajšnji baron) in očetova sestrična Marija Klara Valvasor (J–I–7). Očetovemu bratrancu, Jernejevemu predzadnjemu sinu Janezu Ferdinandu (J–I–23), sta šla 27. februarja istega leta za krstna botra Herbard grof Auersperg in Ana Ursini grofica Blagaj (prav tam, pag. 218). – Ohranjene krstne matice svibenske župnije se začenjajo leta 1653 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 101). – Sodeč po tem, da jo rodovnik Valvasorjev navaja za bratom in pred sestro, bi bila od

Že dobro leto po sinovem rojstvu je oče Janez Krstnik 10. junija 1650 umrl, star komaj kakšnih 35 ali 37 let, in najbrž kot prvi odrasli član rodbine našel zadnje počivališče v medijski grajski kapeli.⁴⁹⁴ Čeprav se mu je najmlajši otrok rodil v Ljubljani, je z družino živel v dvorcu Zavrhu,⁴⁹⁵ kjer je bila v celoti popisana tudi njegova zapuščina, prej skromna kot razkošna, saj ni v inventarju navedene nobene gotovine, srebrnine in drugih dragocenosti, prav tako nobene slike.⁴⁹⁶ Pozornost pritegneta množica listin, ki segajo deloma še v čas njegovega deda Hieronima Valvasorja (H–I–1),⁴⁹⁷ in knjižnica s 16 naslovi v štirih jeziki (latinskem, nemškem, italijanskem in španskem) pretežno pravne vsebine.⁴⁹⁸ Ne nazadnje je imel Janez Krstnik pravniško izobrazbo, najsi je študij v Padovi končal ali ne. Vdova Sidonija Regina (A–I–2a) je tako ostala sama z majhnimi otroki, nato pa je živela še skoraj 58 let. Pokopala je tudi sina Adama Sigfrida (1649–1699) (A–II–3) in umrla v častitljivi starosti, stara menda 86 let, na Vačah, ne torej pri vnuku na Mediji, kjer so jo 30. maja 1708 pokopali v rodbinsko grobnico.⁴⁹⁹

Ko je vdova 17. novembra 1667 skupaj z dvema otrokoma in bratrancem pokojnega moža dobila baronski naslov, so otroci šele odraščali in bili še vsi neporočeni. Uganka ostaja hči **Marija Katarina** (* 1644–48, † 1672–89) (A–II–2) oziroma kratko *Katarina*,⁵⁰⁰ katere ime srečamo prvič, ko je šla leta

otrok najstarejša Katarina, ki je poleg tega prvič izpričana kot krstna botra že 9. aprila 1654, in sicer z dvojnimi imenom, kot »Nobilis Domicella Maria Catharina Faluaforin« (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1653–1658, s. p.). Ana Elizabeta je začela botrovati 6. marca 1659 (prav tam, R 1659–1671, s. p.), vendar imamo zanjo podatek o starosti 68 let, ko je 29. aprila 1712 umrla (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 197). Potemtakem se je rodila že leta 1644, kar je glede na poroko njenih staršev v začetku istega leta povsem mogoče. Navsezadnje bi bili lahko z Marijo Katarino tudi dvojčici. Postavlja se vprašanje, kako je Adam Sigfrid lahko izpričan kot krstni boter že 28. novembra 1655 (prav tam), saj mu je bilo tedaj komaj šest let in pol. Vendar pa nihče drug v sorodstvu ni mogel biti »Generosus Dnus Adamus Seyfridt Vallafor«, razen če ne gre za pomoto in se za imenom Adam Sigfrid ne skriva Franc Adam (J–I–4) iz Jernejeve rodbinske veje. Janez Sigfrid (A–I–3), stric Adama Sigfrida s podobnim imenom, je bil takrat že vsaj nekaj mesecev pokojni (gl. op. 446). Tako rekoč izključena je možnost, da bi obstajala dva Adama Sigfrida – brata, pri čemer bi tisti, krščen leta 1649, zgodaj umrl, drugi s povsem enakim imenom (!) pa bi bil starejši in torej tisti, ki je odrasel. Med njima sicer ne bi smelo biti prav veliko starostne razlike, saj je bil Adam Sigfrid leta 1666 vpisan na logiko v Salzburgu (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 93). Čas rojstva Adama Sigfrida, april 1649, se popolnoma ujema s podatkom ob poravnavi za očetovo dediščino 21. novembra 1672, da je »zdaj postal polnoleten« (*nunmehr Vogtbahr wordenen Sohn*) (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. II. 1699, pag. 13/Nr. 5). Po novem varuškem redu Leopolda I. za Štajersko – in na Kranjskem ni moglo biti drugače – je namreč polnoletnost za moške veljala od dopolnjenega 22. leta starosti (Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303).

⁴⁹⁴ Datum smrti razkriva nagrobnik, vzidan v zunanjo steno medijske grajske kapele. Najdemo ga tudi v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete pri vpisu o sprejemu Janeza Krstnika med člane leta 1629 (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 116). – O njegovi starosti ob smrti gl. op. 399.

⁴⁹⁵ Poleg tega, da so celotno premično zapuščino Janeza Krstnika popisali v Zavrhu, priča o njegovem bivanju v tem dvorcu tudi več drugih dejstev. Prvič to, da v Ljubljani pogrešamo krsta obeh hčerk, ki so ju, kot morda krst še katerega otroka, očitno vpisali v danes izgubljeno krstno matico župnije Svibno. Nadalje je Janez Krstnik v letih 1646–1648 vzdrževal v Zavrhu kot sacelana in vzgojitelja svojih otrok duhovnika Tomaža Sollerja, prej in pozneje škofijskega duhovnika na Svibnem (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 52/9, pag. 48, med 4. in 6. II. 1652). V Zavrhu sta bili v tem času, 27. maja 1647 in 16. junija 1648, datirani dve listini, ki ju poznamo iz registrov v pokojnikovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 11/Nr. 57, 12/Nr. 58), malo pozneje, 2. januarja 1650, pa še ohranjena poravalna pogodba med Janezom Krstnikom in njegovim mlajšim bratom Janezom Sigfridom (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poravalna pogodba 22. I. 1650).

⁴⁹⁶ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650.

⁴⁹⁷ Prav tam, pag. 3–19.

⁴⁹⁸ Prav tam, pag. 20–21.

⁴⁹⁹ Vpis o njenem pokopu v mrliški matici je naknaden, med vpisoma z datumoma 4. in 31. julij 1708 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.). – Po viru druge roke, Lukančičevi genealoški zbirki, je datum njene smrti 27. maj, kraja smrti in pokopa pa ista kot v mrliški matici (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 179v).

⁵⁰⁰ Tako jo imenuje rodovno deblo v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

Nagrobnik leta 1650 umrlega Janeza Krstnika Valvasorja, vzdani na zunanjo steno grajske kapele na Mediji (foto B. Golec, marec 2014).

1654 še kot otrok na Svibnem za krstno botro.⁵⁰¹ Upravičeno bi sklepali, da je ni bilo več med živimi ob podelitvi baronstva nekaterim Valvasorjem leta 1667. Le zakaj so namreč njeno ime izpustili tako v prošnji za baronstvo kot v sami baronski diplomii, medtem ko sta bila pobaronjena njena brat in sestra?⁵⁰² Toda v resnici je kot živa in neporočena izpričana še pet let pozneje ob poravnavi za dediščino (1672). Vse kaže, da ni bila sposobna za samostojno življenje, najsi jo je kazila kakšna telesna ali duševna hiba. Pomenljivo je namreč, da jo je ob omenjeni dedni poravnavi kot nujna varuhinja (*als Nothgerhabin oder Vertreterin*) še vedno zastopala mati,⁵⁰³ čeprav je bila »gospodična Katarina« tedaj stara vsaj 24 let. Marija Katarina je kot neporočena umrla še pred izidom *Slave* (1689), v kateri je na rodovnem deblu Valvasorjev označena kot pokojna.⁵⁰⁴ Preminila je bodisi v Zavrhu bodisi že po preselitvi družine na Medijo (1683).

Njena sestra **Ana Elizabeta** (* 1644, † 1712) (A-II-1) je 5. avgusta 1668, tedaj že kot baronica, stopila v Ljubljani v zakon z **Janezom Herbardom pl. Posarelom** (* 1635, † 1684) (A-II-1a),⁵⁰⁵ svojim mrzlim bratrancem; bil je vnuk Lukrecije Valvasor (H-II-1), zelo zgodaj umrle starejše sestre ženinega deda Adama Valvasorja (H-II-3). Posarel se je rodil v Ljubljani staršema Janezu Juriju Posarelu, nakladninskemu prejemniku, čigar oče z enakim poklicem je leta 1619 dobil kranjsko deželanstvo, in

⁵⁰¹ NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1653–1658, s. p., 9. 4. 1654.

⁵⁰² ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667.

⁵⁰³ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 16. 11. 1699, pag. 13/Nr. 5.

⁵⁰⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵⁰⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p., 5. 8. 1668.

Mariji Elizabeti, rojeni baronici Pranck, krstili pa so ga 18. februarja 1635.⁵⁰⁶ Družina Janeza Herbarda in Ane Elizabete Posarel je v glavnem živela v dvorcu Volčji potok pri Kamniku, ki ga je Posarel podedoval po očetu.⁵⁰⁷ V šestnajstih letih zakona se je zakoncema rodilo šest otrok, od katerih sta odrasla dva sinova.⁵⁰⁸ Sodeč po razmeroma bogati in raznovrstni knjižnici je bil Janez Herbard izobražen mož,⁵⁰⁹ vendar v javnem življenju ni pustil vidnih sledov. Pozornost pritegne zlasti s tem, da je dokaj izdatno kreditiral Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19).⁵¹⁰ Njegova žena Ana Elizabeta, rojena Valvasor, je na rodovnem deblu v *Slavi* (1689) navedena kot vdova,⁵¹¹ pri opisu Volčjega potoka pa kot njegova takratna posestnica.⁵¹² Janez Herbard je namreč umrl 27. novembra 1684 v Ljubljani malo pred dopolnjenim petdesetim letom.⁵¹³ Na vdovino prošnjo sta bila mladoletna sinova 31. maja 1689 povzdignjena v baronski stan,⁵¹⁴ vendar novica ni pravočasno prišla do Janeza Vajkarda Valvasorja, da bi Posarele v *Slavi vojvodine Kranjske* že lahko prištel k baronskim rodbinam.⁵¹⁵ Vdova Ana Elizabeta je upravljala posest do polnoletnosti sina Bernarda Valerija in z njim leta 1701 sklenila poravnavo, po kateri je Volčji potok pripadel mlajšemu sinu Jožefu Antonu.⁵¹⁶ Preselila se je v Ljubljano in tam umrla 29. aprila 1712, ko ji mrliška matica pripisuje 68 let.⁵¹⁷

Njen edini brat **Adam Sigfrid** (* 1649, † 1699) (A–II–3), prvi Valvasor, za katerega imamo točne podatke tako o rojstvu kakor o smrti, v petdesetih letih življenja ni ustvaril kakšnih vidnih presežkov, čeprav je imel zelo solidno izobrazbo. Študiral je v Ljubljani, kjer je bil že pri petnajstih letih v šestem, retoričnem razredu jezuitske gimnazije (1664),⁵¹⁸ nato v Salzburgu (1666),⁵¹⁹ kjer najdemo

⁵⁰⁶ Prav tam, R 1632–1638, pag. 128. – O Posarelih gl. v podpoglavju 2.1 pri obravnavi Lukrecije Valvasor, poročene Posarel (H–II–1).

⁵⁰⁷ Njegova podedovana imenjska renta je znašala slabih 33 goldinarjev, a jo je povečal na dobrih 46 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 167, 168).

⁵⁰⁸ Dva sinova, Bernarda Valerija in Janeza Jožefa Antona, so krstili v Ljubljani 30. avgusta 1669 oziroma 22. marca 1679 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 2; R 1678–1686, pag. 25). Drugi štirje, ki jih kot odraslih ne poznamo (prim. ARS, AS 1073, I/44r, fol. 136; Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 238), so prišli na svet v Volčjem potoku: Karel Sigfrid je bil krščen 7. marca 1671, Jurij Herbard 27. oktobra 1672 ali 1673 (v krstni matici je pomotoma navedena letnica 1676), Roza Marija rojena in krščena 5. julija 1674, Janez Adam Anton pa krščen 10. marca 1676; njihove krste so v kamniško krstno matico vpisali naknadno med 11. in 22. majem 1676 (NŠAL, Kamnik, Matične knjige, R 1673–1685, s. p.).

⁵⁰⁹ Med drugim najdemo v Posarelovi, leta 1685 popisani knjižnici dve Schönlebnovi deli in tri Valvasorjeva – topografiji Kranjske (1679) in Koroške (1681) ter umetnostno izdajo *Theatrum mortis humanae tripartitum* (1682) (Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 58).

⁵¹⁰ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 59; natančneje: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 13, 24–25, 64, 69.

⁵¹¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵¹² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 658.

⁵¹³ Pokopali so ga v frančiškanski cerkvi, mrliška matica mu daje 55 let, kar je pet let preveč (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 99).

⁵¹⁴ ÖStA, AVAFHKA, Adelsdakten, Hofadelsakt von Posarell Freiherr von Weinberg, Herr auf Wolsbüchl und Ebensfeld, Bernardin Valeri und Johann Joseph Anton Brüder 31. V. 1689. Zanimivo je, da je Ana Elizabeta kot nujna varuhinja mladoletnih sinov prosila za baronstvo za sinova in zase (prav tam, fol. 5–8), vendar v baronski diplomni ni njenega imena (prav tam, fol. 2–3v in 13–22v). Prim. Frank, *Standeserebeungen. 3. Band*, str. 100.

⁵¹⁵ Posareli so v *Slavi* uvrščeni med rodbine vitezov ali deželanov, ki na Kranjskem posedujejo posest in v deželi tudi dejansko živijo (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 116).

⁵¹⁶ ARS, AS 309, šk. 85, fasc. XXXVI, lit. P–94, pag. 36/Nr. 6; prim. Smole, *Graščine*, str. 536.

⁵¹⁷ Tako kot moža so jo pokopali v frančiškanski cerkvi (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 197).

⁵¹⁸ 15. avgusta 1664 je bil vpisan v kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 253).

⁵¹⁹ Adama Sigfrida Valvasorja srečamo leta 1666 kot študenta v Salzburgu na študijski stopnji logika (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 93).

Posarelov dvorec Volčji potok pri Kamniku po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 306).

Danes povsem izginuli dvorec Volčji potok na razglednici, odposlani leta 1914 (zbirka Milana Škrabca).

pozneje tudi njegovega sorodnika Janeza Karla iz Jernejeve rodbinske veje (J-II-6),⁵²⁰ in zatem še na višjih študijih v Gradcu (1668).⁵²¹ Doma na Kranjskem je nato leta 1684 postal prisednik ograjnega sodišča,⁵²² kar je kot njegov največji dosežek poudaril tudi Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi*.⁵²³ Precej redno se je sicer udeleževal zasedanj kranjskega deželnega zbora,⁵²⁴ vendar v njem ni imel niti približno tolikšne vloge kot mrzli stric Karel (J-I-2) ali njegov sin Janez Karel (J-II-6), ki

⁵²⁰ Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 136.

⁵²¹ Izpričan je na študijski stopnji fizika, brez podatkov o stanu in izvoru, zgolj kot »Adamus Sigefridus Valuasor« (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 62).

⁵²² Po seznamu prisednikov iz leta 1695 je bil med prisednike sprejet 24. marca 1684 (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1).

⁵²³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵²⁴ Deželnih zborov se je začel udeleževati 5. marca 1672, ko mu je bilo 23 let in ga zapisnika imenujeta samo Adam; na deželnem zboru 9. maja istega leta je v dveh zapisnikih obkrajat imenovan Janez Adam (ARS, AS 2, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 310v, 314; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 59v, fol. 62v). Tako ga pomotoma naslavlja tudi baronska diploma (gl. op. 352 in 354).

sta oba postala stanovska poverjenika. V deželni konjenici je z dvema oklepnicama konjema sodeloval od leta 1681, ko je zamenjal umrlega sorodnika, polihistorjevega brata Janeza Herbarda (J–I–21).⁵²⁵ Na drugi strani sta se v rodbini za njegovega življenja dogodila dva ključna premika, oba neposredno povezana prav z njim. Ko mu je bilo 18 let, je namreč 17. novembra 1667 skupaj z ovdovelo materjo Sidonijo Regino (A–I–2a), s tedaj še neporočeno sestro Ano Elizabeto (A–II–1) in z mrzlim stricem Karlom (J–I–2), polihistorjevim polbratom, prejel dedni naslov baron.⁵²⁶ Dobrih petnajst let zatem, ko je imel že družino, pa je v začetku leta 1683 izpeljal pomemben maneuver, zamenjavo domačega Zavrha za Valvasorjev veliko pomembnejši »izvorni grad« Medija, o čemer bomo natančneje govorili pri obravnavi veje polihistorjevega brata Janeza Herbarda (J–I–21). Medija je bila dotlej skoraj sedemdeset let v rokah Jernejeve veje Valvasorjev, ki ga je zdaj izgubila zaradi prezadolženosti gospodarice, polihistorjeve ovdovele svakinje Marije Salome, rojene baronice Moscon (J–I–21b),⁵²⁷ sicer po sestri tudi svakinje Adama Sigfrida. Tako se je dotedanji završki graščak Adam Sigfrid po zamenjavi ustalil skupaj z družino na »izvornem gradu« kranjskih Valvasorjev, kjer je v začetku stoletja prav kratko obdobje že gospodaril njegov ded Adam (H–II–3).

Poročen je bil le enkrat, in sicer z **Marijo Ano baronico Moscon** (* 1648, † 1712) (A–II–3a), sestro omenjene medijske graščakinje Marije Salome (J–I–21b), omožene z njegovim mrzlim stricem Janezom Herbardom (J–I–21). Po nevesto je šel že kot baron v dvorec Jablje pri Trzinu, poročila pa sta se 30. januarja 1673.⁵²⁸ Njeno sestro je Janez Herbard, polihistorjev brat z Medije, vzel za ženo malo zatem.⁵²⁹ Tako so bili Mosconi zdaj v ožjem sorodstvu z obema Valvasorjevima rodbinskima vejama. Nova završka nevesta Marija Ana je bila krščena v Ljubljani 2. marca 1648, kjer je prišla na svet staršema Janezu Krstniku baronu Mosconu in Mariji Sidoniji, rojeni pl. Rasp,⁵³⁰ ki je možu v zakon prinesla Jablje.⁵³¹ Janez Krstnik pa je bil vnuk leta 1617 pobaronjenega Inocenca Moscona,⁵³² ki so ga starejše generacije Valvasorjev še dobro pomnile. Šlo je namreč za nečaka prvega Valvasorja v deželi, Janeza Krstnika († 1581), brez katerega ne bi bilo rodbine kranjskih Valvasorjev, saj mu je polihistorjev ded Hieronim (H–I–1) kot dobrotniku v celoti dolgoval svoj socialni vzpon. Adam Sigfrid in Marija Ana sta po poroki prvih deset let (1673–1683) prebivala v moževem Zavrhu. Manjši del završke posesti je Adam Sigfrid kmalu po poroki prodal gospodarju Medije, svojemu mrzlemu stricu Janezu Herbardu (J–I–21) in njegovi ženi, sicer svoji svakinji Mariji Salomi (A–I–21a), ki je to posest obdržala tudi

⁵²⁵ Deželni stanovi so njegovi prošnji, da po smrti Janeza Herbarda vstopi z dvema oklepnicama konjema v deželno konjenico, ugodili 13. junija 1681 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 307v).

⁵²⁶ O pobaronjenju in njegovem napačnem imenu v baronski diplomi gl. v podpoglavju 2.2.

⁵²⁷ ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. I. 1683; AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101. Prim. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165, 399; Smole, *Graščine*, str. 286, 562.

⁵²⁸ NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, P 1669–1702, s. p., 30. I. 1673. – Regest njenega poročnega dogovora, sklenjenega 21. novembra 1672 v Ljubljani, najdemo v zapuščinskem inventarju hčerke Marije Katarine (A–III–1) in zeta Jurija Adama Galla barona Gallensteina (A–III–1a) (ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–67, 5. 9. 1713, pag. 1–2/Nr. 1).

⁵²⁹ Poroko pogrešamo v mengeški poročni matici in jo zaman iščemo tudi v ljubljanski (NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, P 1669–1702, s. p.; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682). Gl. v podpoglavju 4.5.

⁵³⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 191. – Precej točna je tudi navedba ob njeni smrti 18. junija 1712, da je imela pokojnica 65 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 198); potemtakem bi se morala roditi leta 1647. – O njenih starših: Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145. – O izvoru Marije Ane govori neposredno tudi regest poravnave za materino dediščino, ki sta jo hčerki sklenili 1. februarja 1678 z očetom Janezom Krstnikom baronom Mosconom (ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–67, 5. 9. 1713, pag. 2/Nr. 7). – O Mosconovi rodbini gl. zlasti Lukančičevo genealoško zbirko (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 113); prim. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145.

⁵³¹ O lastnikih gradu Jablje: Smole, *Graščine*, str. 196.

⁵³² O pobaronjenju: Frank, *Standeserhebungen. 3. Band*, str. 262.

Mosconov dvorec
Jablje pri Trzinu po
Valvasorjevi *Topografiji*
Kranjske, 1679
(*Topographia Ducatus*
Carnioliae Moderna,
št. 86).

Jablje danes (foto B.
Golec, julij 2015).

potem, ko je Adam Sigfrid leta 1683 s posestno menjavo postal gospodar Medije.⁵³³ S preselitvijo barona Adama Sigfrida in njegove mlade družine iz Zavrha na Medijo, kar se je zgodilo v prvih mesecih leta 1683,⁵³⁴ je Adamova završka veja postala **Adamova medijska veja** in je zatem obdržala Valvasorjev »izvorni grad« vse do svojega izumrtja (1761).

Medijsko posest je Adam Sigfrid še povečal z dokupi, in sicer z dobrih 52 na 66 goldinarjev

⁵³³ Adam Sigfrid je mrzlemu stricu Janezu Herbardu Valvasorju in njegovi ženi Mariji Salomi leta 1675 prodal trinajst celih hub ter gornino in desetino od petih vinogradov; v kupoprodajni listini je svojega sorodnika označil kot bratranca (*Vetter*), saj je bil le malo mlajši od Janeza Herbarda, njegovo ženo pa po pravici kot svojo svakinjo (KLA, KLA 741, Urkunden, B-7 F, 2. o. 11. 1675). Po kranjski imenjski knjigi se je njegova imenjska renta zaradi prodaje zmanjšala z dobrih 43 goldinarjev skoraj za četrtino, na manj kot 33 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101).

⁵³⁴ Prvo pričevanje o njegovem bivanju na medijskem gradu je rojstvo dvojčkov, krščenih 10. maja 1683 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.).

imenjske rente.⁵³⁵ A kot pričajo davčni zaostanki, je pri gospodarjenju že tedaj nekoliko škripalo,⁵³⁶ tako da koreninijo poznejše gmotne težave sina Franca Adama (A-III-5) nemara še v očetovem času. Morda je Adam Sigfrid tudi zato leta 1697, dve leti pred smrtjo, kandidiral za izpraznjeno mesto višjega sredstveninskega prejemnika (*Obermittlungseinnember*), vendar so se deželni stanovi odločili za drugega prosilca.⁵³⁷

Adam Sigfrid je gospodaril na Mediji šestnajst let, do smrti 12. oktobra 1699,⁵³⁸ ko mu je bilo dobrih petdeset let in so otroci še odraščali. Inventarja njegove zapuščine pričata, da je imel v Ljubljani v najemu stanovanje s skromnejšo opremo. Tega je uporabljal, kadar se je zaradi opravkov mudil v deželni prestolnici, njegovo domovanje pa je bila Medija, ki je kazala tudi nekaj razkošja.⁵³⁹ V medijskem gradu je imel skoraj vso knjižnico, skupaj s knjigami v Ljubljani nekaj več kot 50 naslovov različnih zvrsti v nemščini in latinščini ter tudi v italijanščini in francoščini. V popisu najdemo na prvem mestu *Slavo vojvodine Kranjske*.⁵⁴⁰ Po grajskih prostorih tudi ni manjkalo slik, a je med njimi le en portret katerega od Valvasorjev, kontrafe Adama Sigfrida.⁵⁴¹ Drugače kot v poznejših zapuščinskih inventarjih medijskih Valvasorjev se je prek registrov listin mogoče še zadnjič razgledati tudi po starejšem rodbinskem arhivu tja do konca 16. stoletja, čeravno popis ni popoln.⁵⁴²

Vdova Marija Ana je prva leta po moževi smrti najbrž ostala na Mediji, kjer je zagospodaril sin Franc Adam (A-III-5), lahko pa bi se že kmalu preselila v Ljubljano, še posebej ker je imela tam poročeno hčerko Marijo Katarino Gall baronico Gallenstein (A-III-1), pri kateri je tudi umrla.⁵⁴³

⁵³⁵ Leta 1686 sta bili v imenjsko knjigo vpisani obe pridobitvi – nakupa posesti od stiškega samostana in zlasti od Janeza Krištofa Otta, s prodajo ene hube leta 1692 pa se je imenjska renta zmanjšala s 66 na 65 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101).

⁵³⁶ Leta 1689 so mu deželni stanovi plačilo 400 goldinarjev za funkcijo kužnega komisarja odpisali od davčnih zaostankov (ARS, AS 2, I. reg., šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 265, 5. 3. 1689). Poleg tega si je leta 1686 izposodil 300 goldinarjev kranjske veljave od svoje mrzle sestrične Ane Marije baronice Valvasor, poročene pl. Hohenwart (J-III-3) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Marija Ana Hohenwart, rojena Valvasor, 16. 4. 1686).

⁵³⁷ ARS, AS 2, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 95v, 16. 9. 1697.

⁵³⁸ Datum smrti 12. oktober 1699 navaja Lukančičeva Genealogija z začetka 18. stoletja (ARS, AS 1073, I/44, fol. 178v, 179v), prvi pa ga je objavil Witting (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145). Tako kot še za več drugih na Mediji pokopanih Valvasorjev pogrešamo vpis smrti oziroma pokopa v mrliški matici župnije Vače (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723). Datum in kraj pokopa nista sporna, saj je prvi inventar njegove zapuščine, tiste v Ljubljani, nastal 24. oktobra 1699 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10).

⁵³⁹ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 24. 10. 1699 (Ljubljana), 16. 11. 1699 (Medija). Izvoda obeh zapuščinskih inventarjev tudi v: ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Adama Sigfrida barona Valvasorja, 24. 10. 1699, 16. 11. 1699.

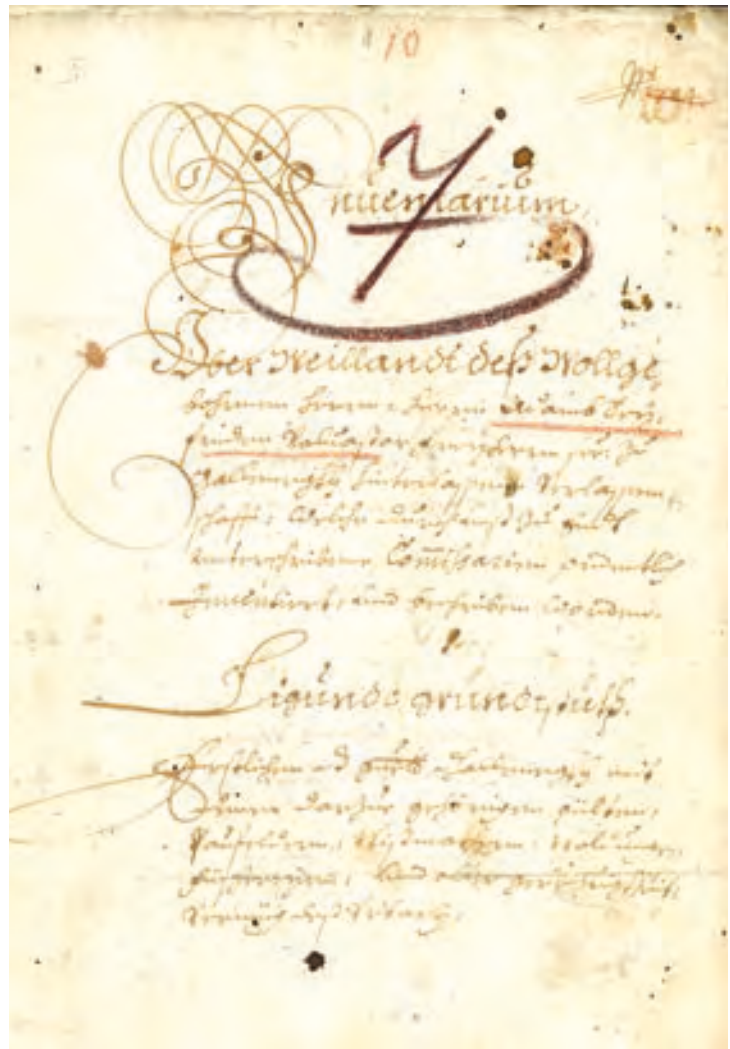
⁵⁴⁰ Ljubljanski zapuščinski inventar ima le šest knjižnih naslovov, medijski pa 46 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 24. 10. 1699, pag. 14–15; 16. 11. 1699, pag. 43–52).

⁵⁴¹ Prav tam, 16. 11. 1699, pag. 64–69 (portret Adama Sigfrida – pag. 69). – O tem portretu ni iz poznejšega časa nobenih pričevanj.

⁵⁴² Pokojnik je imel v Ljubljani dokumente iz zadnjih let, le izjemoma enega iz leta 1651, skupaj 40 enot, v medijskem arhivu pa 76 dokumentov, začeni z letom 1596 (prav tam, 24. 10. 1699, pag. 2–14; 16. 11. 1699, pag. 11–43). Glede na leta 1861 objavljeni izbor registrov iz medijskega arhiva popis v zapuščinskem inventarju ni popoln, saj segajo objavljeni regesti v leto 1572 (Elze, Urkunden-Regesten, str. 62). Zapuščinska inventarja vnuka in snahe Adama Sigfrida, nastala v letih 1761 in 1764, vsebujeta le regeste mlajših dokumentov (prim. ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-36, 10. 4. 1761, pag. 4–6; prav tam, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-39, 15. 10. 1764, pag. 9–15).

⁵⁴³ Da je Marija Ana nazadnje živela pri hčerki, pričajo njena poročna pogodba in več drugih dokumentov, popisanih v zetovem in hčerkinem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, lit. G-67, 5. 9. 1713, pag. 1–3). Iz njega med drugim izvemo, da je s sinovoma Maksimilijanom Antonom (A-III-2) in Francem Adamom (A-III-5) sklenila poravnavo 27. maja 1704, s Francem Adamom pa (po smrti drugega sina) še 3. julija 1710, obakrat v Ljubljani (prav tam, pag. 2/Nr. 2 in 3). Leto dni pred njeno smrtjo, 22. marca 1711, je sin Franc Adam sestavil popis njenih zahtev iz naslova zapuščine po pokojnem možu (prav tam, pag. 2/Nr. 5).

Prva stran zapuščinskega inventarja medijskega gospoda Adama Sigfrida barona Valvasorja, 16. november 1699 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10).

Preminila je malo pred zetom in hčerko, 18. junija 1712, po ljubljanski mrliški matici stara 65 let in pokopana v Mengšu.⁵⁴⁴ V tri dni prej narekovani oporoki je zelo preudarno razdelila svoje imetje med obe poročeni hčerki in sina ter izrazila zadnjo prošnjo, naj se otroci med seboj spravijo in poravnajo nastale spore. Vzrokov za nesoglasja med njimi ne poznamo, le domnevamo lahko, da je bilo po sredi dedovanje po očetu Adamu Sigfridu. Bržčas si baronica Valvasor tudi zato ni izvolila zadnjega počivališča v medijski grobnici, temveč v Mengšu pri svojem očetu.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 198.

⁵⁴⁵ Hčerki Ani Rozini Jožefi, poročeni Lukančič (pl. Hertenfels) (A–III–4), je že za življenja izročila 3000 goldinarjev deželne veljave, ves nakit in premičnine, zato je zdaj njeni hčerki Mariji Ani namenila le še 500 goldinarjev. Svoji drugi hčerki Mariji Katarini, poročeni baronici Gall (Gallenstein) (A–III–1), pri kateri je živela, je zapustila obleko z vsem, kar je imela shranjenega v skrinji pri svaku (sestrinem tretjem možu) Volfu Albertu Schwabu (pl. Lichtenbergu), razen medeninaste posode. Hčerkama je pripadla posteljina, za glavna dediča pa je imenovala hčerko baronico Gallovo (Gallenstein) in sina Franca Adama. Določila je tudi, da sme vnukinja Lukančičeva razpolagati z dediščino šele po polnoletnosti, hči Gallova pa, če bo ovdovela, medtem ko ji dotlej pripadajo le obresti od naložene glavnice. ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–9, 15. 6. 1712. – Protokoli kranjskega ograjnega sodišča so v zvezi z njeno oporoko in zapuščino skopi (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 509–510, 554, 825).

Na Mediji so se rodili zadnji štirje od **skupno vsaj devetih otrok** Adama Sigfrida in Marije Ane Valvasor, ki pa so očitno pomrli že v otroštvu. Nasprotno je odraslo pet otrok, tri hčerke in dva sinova, rojenih pred preselitvijo na Medijo. Najstarejša hči je presenetljivo prišla na svet v Novem mestu (1673), drugi otroci pa po vsej verjetnosti vsi v Zavrhu.⁵⁴⁶ Zaradi vrzeli v svibenskih krstnih maticah zanje žal nimamo točnih rojstnih podatkov pa tudi zaporedje sorojencev za čas brez ohranjenih krstnih matic ni povsem zanesljivo. Bržčas se je Adamu Sigfridu do leta 1682 rodil še kateri otrok, ki pa je zgodaj umrl. Izpričani so naslednji sinovi in hčerke: 1) *Marija Katarina* (kršč. 1. decembra 1673),⁵⁴⁷ 2) *Maksimilijan Anton* (* ok. 1676),⁵⁴⁸ 3) *Sidonija Regina* (* ok. 1678),⁵⁴⁹ 4) *Ana Rozina Jožefa* (* pred 1680),⁵⁵⁰ 5) *Franc Adam* (* ok. 1680),⁵⁵¹ dvojčka 6) *Janez Valerij* in 7) *Volkang Karel* (kršč. 10. maja 1683), 8) *Ana Elizabeta* (kršč. 14. julija 1687) in 9) *Frančiška Kordula* (kršč. 16. oktobra 1689).⁵⁵²

Njihove življenjske zgodbe so bile različne. Kot rečeno, ni iz poznejšega časa prav nobenih podatkov o zadnjih štirih otrocih, rojenih že na Mediji in krščenih v župniji Vače. Od teh sta brata dvojčka **Janez**

⁵⁴⁶ Natančnega števila otrok ne poznamo, ker so krstne matice župnije Svibno za ta čas pomanjkljive. V krstni matici 1671–1684 je vrzel od 11. aprila 1673 vse do 13. septembra 1681 (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1671–1684), v tem času pa je prišlo na svet vsaj pet Valvasorjevih otrok, od teh najstarejša Marija Katarina v Novem mestu (gl. op. 547). Če se je poleg petih znanih rodil še kateri, je gotovo umrl mlad. Rodovnik v IX. knjigi *Slave* se pri zadnji generaciji Adamove veje, pri otrocih Adama Sigfrida, zadovolji le z obema sinovoma, medtem ko pri vseh drugih družinah navaja tudi hčerke (Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109). Tako daje zmoten vtis, da Adam Sigfrid ni imel hčera.

⁵⁴⁷ Krščena je bila v Novem mestu, kjer sta ji šla za krstna botra Sigmund pl. Gusič in stara mati Sidonija Regina (A–I–2a); kot kraj rojstva je navedeno mesto: »ex civitate« (KANM, šk. 63, Matične knjige Novo mesto–kapitelj, R/8 1670–1674, s. p.). Kaj je njena mati tedaj počela v tem mestu, ni znano.

⁵⁴⁸ Edini podatki o njegovi starosti izvirajo iz ordinacijskega protokola sekovske škofije, a si nasprotujejo. Ob prejemu nižjih kleriških redov 4. septembra 1697 v Gradcu naj bi mu bilo 20 let, poldrugo leto pozneje, ko je 18. aprila 1699 prejel diakonsko posvečenje, že 24 let, naslednje leto 5. junija 1700, ob mašniškem posvečenju pa 25 (DAG, XX–C–4, Ordinacijski protokoll 1680–1722, pag. 276, 293, 302). Potemtakem bi se moral roditi leta 1675 ali 1677. Ker pa je bila predpisana kanonična starost za mašnike 24 let in v ordinacijskem protokolu ni navedbe o spregledu, se najbrž ni rodil šele leta 1677, ampak leto ali dve prej. Drugih podatkov o njegovi starosti nimamo, razen posrednih: v letih 1694 in 1695 je izpričan kot konviktor jezuitskega seminarja v Ljubljani, prvo leto v petem razredu poetika in naslednje leto v šestem, na retoriki (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128, 129). Če upoštevamo, da so na jezuitske gimnazije sprejemali 10- do 12-letne dečke (Ciperle, *Jezuitski učni program*, str. 172) in da ne vemo, na kateri del šolskega leta se popis nanaša, bi bil leta 1694 star od 14 do 17 let, če bi vse razrede končal brez ponavljanja, lahko pa bi bil tudi starejši. O starostih ljubljanskih dijakov gl. tudi op. 1747.

⁵⁴⁹ Skoraj gotovo se je rodila leta 1678, saj naj bi ji bilo 28. oktobra 1717 ob smrti v goriškem uršulinskem samostanu 39 let. Za podatke iz arhiva uršulinske skupnosti v Gorici se iskreno zahvaljujem sestri Marii Letizii Usai.

⁵⁵⁰ Njeno rojstvo je najteže datirati, ker ne poznamo njene starosti ob smrti leta 1756. Glede na to, da je, kot vse kaže, prišla h goriškim uršulinkam 29. aprila 1693, tj. še pred sestro Sidonijo Regino (A–III–3), rojeno okoli leta 1678, bi utegnila biti od nje starejša (gl. op. 571).

⁵⁵¹ Približen čas njegovega rojstva je določljiv iz navedbe starosti 67 let ob pokopu 6. julija 1747 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p.). Poleg tega imamo tudi podatka o njem kot konviktorju. Čeprav je obkraj naveden samo s prvim imenom, ni dvoma, da je šlo zanj. Leta 1694 je bil v drugem razredu ljubljanske gimnazije (principia), leta 1695 pa v tretjem, gramatikalnem (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128, 129). Glede na starost sprejemanja na gimnazijo od 10. do 12. leta (Ciperle, *Jezuitski učni program*, str. 172) mu je bilo leta 1694 lahko že 14 let. Kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete ga leta 1698 postavlja v peti, poetični razred (ARS, AS 1073, II/511, pag. 436). V protokolih kranjskega ogradnega sodišča je ob razglasitvi za očetovega dediča 7. marca 1704 navedeno, da je že dopolnil 22 let (ARS, AS 306, knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 721), kolikor je po varuškem redu Leopolda I. znašala meja mladoletnosti za moške (Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303). Potemtakem bi se torej rodil najpозnejše v prvih mesecih leta 1682, ker pa je mati že konec leta 1703 pred sodiščem prosila za njegovo in bratovo (duhovnika Maksimilijana Antona) (A–III–2) razglasitev za očetova dediča (ARS, AS 306, knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 583, 1. 12. 1703), je prišel na svet najpозnejše leta 1681.

⁵⁵² NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.; R 1689–1705, s. p.

Valerij (A–III–6) in **Volkfgang Karel** (A–III–7), krščena 10. maja 1683, umrla nemara že ob rojstvu, zagotovo pa nista preživela leta 1689, ko bi jima bilo šest let, saj njunih imen ni na Valvasorjevem rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave*. Pri tej družini je polihistor upošteval sploh samo sinove (navedena sta oba živa), zato rodovno deblo ne more rabiti kot dokaz, da sta najpozneje leta 1689 preminili tudi hčerki **Ana Elizabeta** (A–III–8), krščena 14. julija 1687, in **Frančiška Kordula**, krščena 16. oktobra 1689 (A–III–9). Ker pa pozneje ni podatkov o porokah ali vstopih hčerk v samostan, nič ne kaže, da bi odrasli. Vsekakor sta bili že pokojni, ko je mati leta 1712 napisala oporoko in z njo razdelila svoje imetje med tri otroke. Od živečih je izpustila najstarejšo hčerko uršulinko, kar je razumljivo, medtem ko je molk o najmlajših dveh hčerkah precej jasen dokaz, da nista bili več živi.⁵⁵³ V najzgodnejši ohranjeni mrliški matici župnije Vače, ki se začenja v začetku leta 1687, ne najdemo smrti nobenega od štirih zgodaj umrlih, a po drugi strani prvih 21 let (do 1708) razen ene izjeme (1691) manjkajo vsi Valvasorji, tudi tisti, ki so bili potrjeno pokopani v medijski grajski kapeli. Hčerki Ana Elizabeta in Frančiška Kordula sta skoraj gotovo preminili najpozneje leta 1708, ko se v mrliški matici začnejo vrstiti vpisi pokopanih na Mediji, začeni s njuno babico Sidonijo Regino (A–I–2a).⁵⁵⁴

Od petih znanih odraslih otrok Adama Sigfrida barona Valvasorja je rodbinsko ime prenesel na naslednjo generacijo samo Franc Adam (A–III–5), o katerem bomo zato spregovorili nazadnje. Med preostalimi štirimi sta se dva posvetila duhovnemu poklicu (svetni duhovnik in redovnica), dve hčerki pa sta se omožili.

Najstarejša v družini je bila **Marija Katarina** (* 1673, † 1713) (A–III–1), iz neznanega razloga rojena v Novem mestu še v letu poroke svojih staršev. Njena zgodba je posebej zanimiva, ker se je, stara med 17 in 18 let, v pol leta možila dvakrat. Najprej je bila 13. januarja 1691 na Vačah, v domači župniji, oklicana z *Jurijem Viljemom pl. Raumschüsslom*, a se oklicanca iz neznanega razloga nista poročila.⁵⁵⁵ Še isto leto, 22. julija, je Marija Katarina sklenila poročni dogovor z **Jurijem Adamom Gallom baronom Gallensteinom** (* ok. 1643, † 1713) (A–III–1a) in se z njim najpozneje tri dni zatem neznanu kje omožila.⁵⁵⁶ Njen soprog, čigar plemiški predikat so praviloma krajšali v *baron Gall*, je bil kar okoli trideset let starejši od nje, po zanesljivih virih druge roke pa sin Volkarta, od leta 1660 barona, in

⁵⁵³ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–9, 15. 6. 1712.

⁵⁵⁴ NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, M 1687–1723. – Pred letom 1708 so v medijsko grobnico zagotovo pokopali polihistorjevega polbrata Karla († 1697) (J–I–2), ki je to željo izrazil v oporoki, medijskega gospoda Adama Sigfrida iz Adamove rodbinske veje († 1699) (A–II–3) in Karlovo ženo Ano Rozino († 1702) (J–I–2b). Prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103.

⁵⁵⁵ NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, P 1685–1711, s. p. – Ženin je v poročni matici označen s plemiškim predikatom »à Shen[eg] et Wildenegk«, nevesta pa po domovanju na Mediji: »ex Golenegk«. V tej matici so vedno najprej vpisali oklic, po opravljeni poroki pa čez nekaj dni dodali zapis o tej. Namesto vpisa poroke so pri Raumschüsslu in Valvasorjevi zapisali: »copul[at]io manet in suspensio«. – Identiteta Jurija Viljema pl. Raumschüssla ni ugotovljena. Rodovniki Raumschüsslova ga ne poznajo, vsaj ne pod tem imenom (prim. ARS, AS 1073, I/42r, pag. 584–587; I/44r, fol. 148–150). Razlogi za to, da se kljub oklicu nista poročila, niso znani, eden možnih pa bi bila ne nazadnje lahko tudi ženina sporna identiteta ali nesoglasja, nastala pri pisanju ženitne pogodbe.

⁵⁵⁶ Poročni dogovor je znan iz regesta v zapuščinskem inventarju njenega očeta, ki navaja tudi pobotnico za prejeto doto z datumom 25. julij 1691 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 20/Nr. 15). Poroka ni vpisana ne v poročni matici župnije Vače ne v poročni knjigi ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, P 1685–1711; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1682–1718). – Marijo Katarino je Witting navedel kot drugorojenko Adama Sigfrida barona Valvasorja, njenega moža pa brez vseh drugih podatkov (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145). Radics, ki jo ima med otroki na drugem mestu, je po poročni matici župnije Vače povzel navedbe o oklicu njene nerealizirane prve poroke ter navedel še poročni dogovor z Gallom baronom Gallensteinom in nekoliko napačen datum smrti: 25. julij namesto 25. avgust 1713 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349).

Ane Marije, rojene pl. Sara,⁵⁵⁷ ki sta gospodarila na manjši posesti Grič pri Mirni na Dolenjskem. Tam se je skoraj brez dvoma tudi rodil in odraščal.⁵⁵⁸ Razen baronskega naslova, s katerim je bil enak svoji izbranki, v zakon ni prinesel veliko, zagotovo ne gradu ali dvorca.⁵⁵⁹ Ni znano, kje sta Jurij Adam in Marija Katarina prebivala po poroki, kakor tudi ne, kje se je rodilo njunih pet ali šest otrok.⁵⁶⁰ Zakonca nazadnje srečamo v Ljubljani, kjer sta umrla drug za drugim v razmiku petih dni, Jurij Adam 20. avgusta, Marija Katarina pa 25. avgusta 1713.⁵⁶¹ Tedaj je bila vsa njuna posest huba v ljubljanski okolici, živela pa sta skromno v najeti hiši oziroma stanovanju v mestu.⁵⁶² Otroci, ki si niso imeli česa deliti,

⁵⁵⁷ ARS, AS 1073, I/44r, fol. 57v; AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall. – O pobaronjenju Gallov gl. Frank, *Standeserhebungen*. 2. Band, str. 65. – Edini podatek o starosti Jurija Adama je navedba ob smrti 20. avgusta 1713, da mu je bilo 70 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 207). Približno v času njegovega rojstva se začenja najstarejša krstna matica župnije Trebnje, v katero je spadal Grič, vendar v njej ni krstov Gallovih otrok, tako kot v tem času tudi sicer ni vpisa nobenega plemiškega krsta (NŠAL, ŽA Trebnje, Matične knjige, R 1644–1659).

⁵⁵⁸ V kranjski imenjski knjigi sta Volkart Gall in žena Ana Marija vpisana od leta 1637, in sicer z rento slabih 12 goldinarjev. Leta 1650 so jima pripisali podedovano imenje (po ženinem očetu) Hieronimu Sari z imenjsko rento 5 goldinarjev in 40 krajcarjev (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 68v). Njun naslednik je bil sin Jošt Andrej, ki je živel in gospodaril vsaj do leta 1696, nato pa je varuh njegovih sirot posest Grič še pred letom 1700 prodal (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 117). Kot gospodarja navaja Jošta Andreja tudi Janez Vajkard Valvasor leta 1679 in 1689 (Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, Index etc., fol. D; isti, *Die Ehre XI*, str. 229).

⁵⁵⁹ V XI. knjigi *Slave* njegovo ime zaman iščemo med lastniki gradov in dvorcev (Valvasor, *Die Ehre XI*), najti pa ga ni niti v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), indeks).

⁵⁶⁰ Verjetnost, da bi Jurij Adam pripeljal ženo na bratov Grič pri Mirni, je majhna. V trebanjskih krstnih maticah ni o njuni tamkajšnji navzočnosti nobenih sledov (NŠAL, ŽA Trebnje, Matične knjige, R 1674–1692, R 1693–1704). Ob poroki njunega sina Sigfrida Karla, poročenega 9. julija 1736 z Marijo Ano Maksimilijano Valvasor (J–III–21), najdemo v poročni matici župnije Svibno podatek, da je prihajal iz župnije sv. Križa, kar pa ne pomeni, da se je tam tudi rodil (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, P 1717–1768, s. p.). Kot župnija sv. Križa prideta v poštev Gabrovka in Boštanj ob Savi. Boštanske krstne matice iz tega časa so uničene, v krstnih maticah župnije Gabrovka pa o tej družini ni sledov (NŠAL, ŽA Sv. Križ–Gabrovka, Matične knjige, R 1673–1700, R 1701–1722). – Imena otrok v genealoških virih nekoliko variirajo: ob štirih, ki se pojavljajo konstantno, poznajo nekateri viri kot petega, vedno zadnjega, Marijo Ano, drugi pa duhovnika Leopolda Vajkarda. Sodobni vir, Lukančičeva genealoška zbirka z začetka 18. stoletja, ima imena štirih sinov ter hčerke: Jožefa, Karla, Maksimilijana, Herbarda in Marije Ane (ARS, AS 1073, fol. 57v). Iste otroke navaja mlajša genealogija Gallov: Jožefa, ki je padel na bojišču, dvakrat poročenega Karla Sigfrida, beneficiata Maksa Danijela ter Herbarda in Marijo Ano (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall, No. 5, Genealogische Beschreibung etc., s. p.), medtem ko ima rodbinsko deblo namesto Marije Ane beneficiata Leopolda Vajkarda (prav tam, No. 2, Stammbaum der Freyherrn von Gall). V drugi genealogiji je na rodovnem deblu Marija Ana, toda v opisnem delu najdemo namesto nje beneficiata Leopolda Vajkarda (prav tam, Stammbaum der Gallen, s. p.). Po dveh ujemajočih se virih sta bila v družini dva duhovnika: Maksimilijan (Maks) je postal beneficiat na Koroškem, Leopold Vajkard pa imetnik Gallensteinovega beneficija (prav tam, No. 2, Stammbaum der Freyherrn von Gall; Stammbaum der Gallen, s. p.).

⁵⁶¹ Oba zakonca so pokopali v Ljubljani pri avguštincih; mrliška matica Marijo Katarino pomotoma imenuje Ana Suzana, navaja pa deklinški priimek Valvasor in pravilno starost 40 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 207). O identiteti pokojnice ni dvoma, saj protokoli ograjnega sodišča naslednje leto v zvezi z dediščino po njeni materi potrjujejo, da je Marija Katarina baronica Gall medtem preminila (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 825, 14. 3. 1714).

⁵⁶² V njunem zapuščinskem inventarju ni nobenega nakita in dragocenosti (ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–67, 5. 9. 1713). V rubriki Nepremičnine je navedena le huba v Štepanji vasi pri Ljubljani (pag. 1), eno hubo sta medtem že prodala (pag. 3/Nr. 10), dve zakupni pogodbi za hišo, ki ju je Jurij Adam sklenil prejšnje in isto leto, prvo z Markom Gerbcem in drugo z neko Höfferjevo, pa samo potrjujeta, da zakonca v Ljubljani nista imela lastne hiše (prav tam, pag. 3/Nr. 11). Hiša znanega zdravnika Marka Gerbca je stala na Starem trgu 26 (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 26; Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 163), za Höfferjevo hišo pa je glavna kandidatka hiša na Križevniški ulici 8 (prej 6), veliko verjetnejša kakor dve skromni stavbi v Ulici na Grad (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Ulica na Grad 1 in Ulica na Grad 7; II. del. *Novi trg*, s. p., Križevniška ulica 6; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 116; Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 169, 176).

Dvorec Grič pri Mirni na Dolenjskem, domovanje Gallov baronov Gallensteinov, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 75).

so do polnoletnosti dobili varuha.⁵⁶³ Najstarejši Karel Sigfrid, edini, ki si je ustvaril družino, je bil tako kot njegov oče poročen v Valvasorjevo rodbino, in sicer s polihistorjevo pranečakinjo Marijo Ano Maksimilijano (J–III–19) iz Jernejeve veje.⁵⁶⁴

Maksimilijan Anton (ok. 1676, † 1709) (A–III–2), starejši od obeh odraslih sinov Adama Sigfrida barona Valvasorja in Marije Ane, je po polihistorjevi »zaslugi« pomotoma prišel v literaturo kot *Marko Anton*.⁵⁶⁵ Rodil se je okoli leta 1676 v Zavrhu in bil v celotnem Valvasorjevem rodu drugi duhovnik, za polihistorjevim bratom Volfgangom Jernejem (J–I–22) in pred tremi polihistorjevimi sinovi redovniki. V letih 1694 in 1695 ga najdemo v dveh višjih razredih jezuitske gimnazije v Ljubljani.⁵⁶⁶ Zakaj je potem odšel na Štajersko in

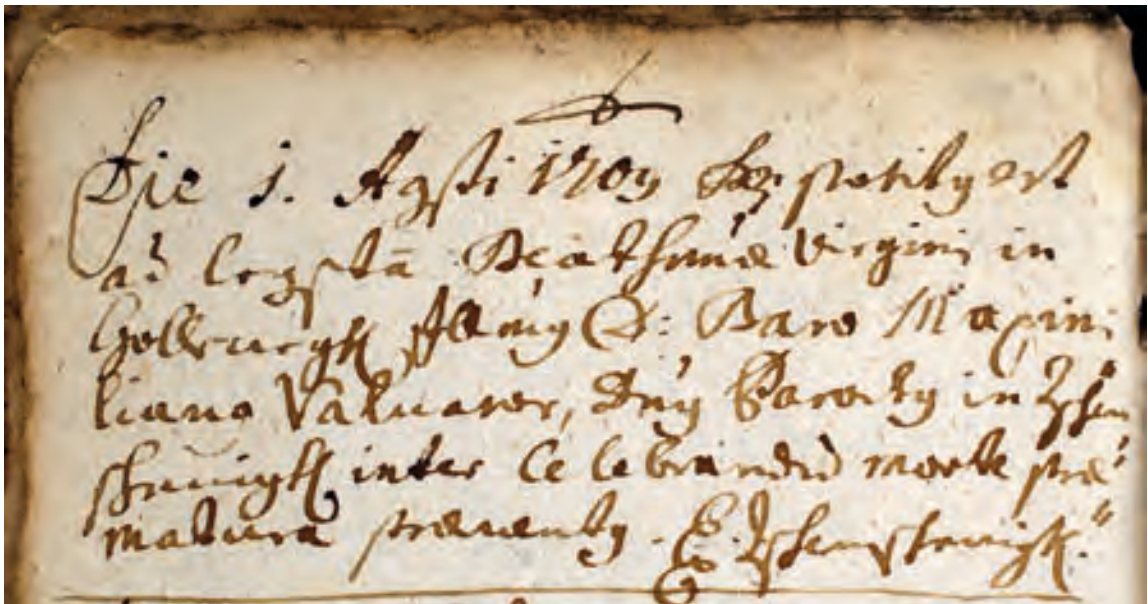
Grb Gallov baronov Gallensteinov v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 107).

⁵⁶³ Njihovega varuha Franca Karla barona Moscona omenja zakupna pogodba strica Franca Adama barona Valvasorja (A–III–5) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Listine, zakupna pogodba med Francem Adamom grofom Lichtenbergom [prav: Lambergom] in Francem Adamom baronom Valvasorjem 24. 4. 1717).

⁵⁶⁴ ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall. – O Mariji Ani Maksimilijani Valvasor (J–III–19) gl. v podpoglavju 4.5.

⁵⁶⁵ Prim. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 349. – Pomota izvira iz rodovnika Valvasorjeve rodbine v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), ki ga imenuje *Marx Antoni*, kar je očiten tiskarski spodrseljaj: *Marx* (Marko) namesto *Max* (Maksimilijan). V virih je namreč njegovo prvo ime vedno zapisano kot Maksimilijan oziroma sploh samo tako, brez drugega imena Anton.

⁵⁶⁶ Katalog ljubljanskega jezuitskega seminarja ga navaja dve leti, obakrat kot konviktorja in skupaj z mlajšim bratom Francem Adamom. Leta 1694: *Maximilianus Anton: L. B. à Valvisor Poëta*; leta 1695: *Maximilian L. B. à Valvisor Rhetor fact. Canonic Regul. in Stainz* (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128, 129). Dostavek, da je Maksimilijan

Zapis v mrliški matici župnije Vače z dne 1. avgusta 1709 govori o prezgodnji smrti čemšeniškega župnika Maksimilijana Antona barona Valvasorja sredi maševanja (NŠAL ŽA Vače, Maticne knjige, M 1687–1723, s. p.; foto Igor Lapajne).

vse kleriške redove do mašništva prejel v Gradcu (1697–1700),⁵⁶⁷ lahko le ugibamo. Že zgodaj, pet let po mašniškem posvečenju, je leta 1705 postal župnik na Čemšeniku,⁵⁶⁸ v župniji, ki se je začejala tik pod medijskim gradom in bila pod patronatom cistercijskega samostana v Stični.⁵⁶⁹ Umrl je star šele okrog 33 let, ko ga je 31. julija 1709 sredi maševanja zadela kap. Že naslednji dan so ga pokopali v rodbinsko grobnico v kapeli domačega gradu. O njegovem duhovniškem življenju je malo znanega, med drugim to, da je bil od leta 1706 član duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu.⁵⁷⁰

Za duhovni poklic so namenili tudi **Sidonijo Regino** (A–III–3), kratko *Sidonijo*, rojeno okoli leta 1678, ali pa se je zanj odločila sama med večletnim bivanjem pri uršulinkah v Gorici, kamor so

Anton postal redni kanonik v Stainzu (objava pomotoma navaja *Staine*), je napačen. V istih letih 1694 in 1695 je v poetičnem in retoričnem razredu naveden tudi v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 419, 425), prvič kot baron, drugič pa ne.

⁵⁶⁷ Nižje kleriške redove je prejel 4. septembra 1697, subdiakon 20. septembra 1698, diakon 18. aprila 1699, duhovnik pa je postal 5. junija 1700. Pri vpisu prejema nižjih redov in subdiakonskega posvečenja je naveden kot Kranjec in Ljubljčan oziroma samo kot Ljubljčan, pri prejemu subdiakonata ga vir imenuje Kranjec z Medije, posvečen na mizni naslov medijskega gospostva: »Carniolus Galleneggensis et tit. ad dominium Gallenegg«; mizni naslov mu je torej dala domača družina. DAG, XX–C–4, Ordinationsprotokoll 1680–1722, pag. 276, 284, 293, 302.

⁵⁶⁸ NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Čemšenik, pola B.

⁵⁶⁹ Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 816.

⁵⁷⁰ Datum smrti 31. julij in kraj Čemšenik navaja zapisnik članov duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu (Duhovniška bratovščina, stolpec 414). Pokorn citira isti vir in pravi o vzroku smrti: »inter celebrandum dum apoplexia repentine mortuus« (NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Čemšenik, pola B). Pri tem se sklicuje na mrliško matico župnije Vače, ki ima samo datum pokopa 1. avgust 1709, pokojnika poimenuje Maksimilijan ter kot barona in župnika na Čemšeniku, o okoliščinah smrti pa navaja: »inter celebrandum morte praematura praerantus« (NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, M 1687–1723, s. p.). V virih o smrti ni nikjer navedena starost, ki jo poznamo le iz drugih virov (gl. op. 548).

jo poslali sredi leta 1694, staro kakšnih šestnajst let. Skupaj z njo je bila večletne uršulinske vzgoje deležna sestra Rozina (A–III–4), ki pa ni postala redovnica.⁵⁷¹ Goriški samostan, ustanovljen leta 1672, je bil tedaj na slovenskih tleh edina in Kranjski najbližja redovna hiša uršulink. Nastala je tri desetletja pred ljubljansko (1702),⁵⁷² v kateri je pozneje našla novi dom Marija Eleonora baronica Valvasor (* 1697, † 1782) (J–III–6) iz druge rodbinske veje. Prav v letu 1697, ko se je ta rodila, je Sidonija Regina v Gorici oblekla redovno obleko. Postala je sestra *Agnes Konstancija*, umrla pa v goriškem konventu 28. oktobra 1717, dvajset let po redovnih zaobljubah, stara 39 let.⁵⁷³

Približno iste starosti kot njena sestra redovnica je morala biti **Ana Rozina Jožefa** (* pred 1680, † 1756) (A–III–4), kratko *Rozina*, ki se je pri goriških uršulinkah znašla spomladi 1693 in tam ostala vsaj pet let, do pomladi 1698,⁵⁷⁴ ko je bila Sidonija Regina že redovnica. Naslednja leta – medtem je umrl oče (1699) – je prejkone preživela doma na Mediji v iskanju primernega ženina. Končno se je 2. februarja 1705 omožila v medijski grajski kapeli z nekaj let mlajšim Ljubljancem **Sigmundom Jožefom Lukančičem (Lukantschitsch) pl. Hertenfelsom** (* 1684, † 1749) (A–III–4a), posthumno rojenim sinom dr. Gabrijela Lukančiča pl. Hertenfelsa in Regine Kordule Gall baronice Gallenstein iz generacijo prej pobaronjene stare kranjske rodbine (1660). Po zanesljivem viru druge roke se je rodil 22. junija 1684, a kot kaže ne v Ljubljani, kjer je družina sicer živela.⁵⁷⁵ Lukančič, ki je po leta 1671

⁵⁷¹ Med fragmenti medijskega grajskega arhiva, ki je v drugi polovici 18. stoletja pristal v dvorcu Jablje pri Trzinu, je več dokumentov, povezanih z bivanjem obeh sester v uršulinskem samostanu v Gorici: ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Seifrid Valvasor, 29. 4. 1693, 18. 10. 1693, 15. 6. 1694, 19. 6. 1694, 4. 11. 1696, 25. 11. 1697, 20. 12. 1696, 17. 2. 1697, 25. 11. 1697. – Pobotnice o plačilu njune vzdrževalnine med drugim razkrivajo, da so ju klicali *Sidonija* in *Rozina*. Vse kaže, da je prišla Rozina v Gorico še pred Sidonijo, in sicer 29. aprila 1693. Prednica samostana je tega dne izdala pobotnico za njeno polletno vzdrževanje, 18. oktobra 1693 pa enako pobotnico za vzdrževanje od 29. oktobra dalje; obe potrdili sta naslovljeni na Rozinino teto Ano Elizabeto baronico Posarelli (Posarel), rojeno Valvasor (A–II–1), takrat že vdovo, kot plačnico. Sidonija se je sestri pridružila čez dobro leto, 15. junija 1694, ko je oče Adam Sigfrid prejel pobotnico o vnaprej plačani polletni vzdrževalnini za obe hčerki, pri čemer se je Rozinino obdobje izteklo 29. oktobra. Štiri dni po Sidonijinem prihodu v samostan je prednica izdala očetu še pobotnico o plačnem dodatku zanjo. Za vzgojo obeh hčerk je oče poravnal šestmesečne stroške še 4. novembra 1696, z različnima datumoma izteka: z 29. aprilom in 15. junijem 1697. Le malo zatem je Adam Sigfrid 20. decembra 1696 sklenil s samostanom pogodbo o odpravnini za Sidonijo Regino, ki je sklenila postati redovnica; za doto je prejela 1250 goldinarjev v gotovini ter 30 palic (*Stab*) finega kranjskega platna (*Reistenner Leinwath*), kar je bilo v celoti plačano 17. februarja 1697. – Pogodba z dne 20. decembra 1696 in odpoved z datumom 17. februar 1697 sta navedeni tudi v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 22–23/Nr. 21).

⁵⁷² Oba samostana, goriškega (1672) in ljubljanskega (1702), je ustanovil samostan na Dunaju, ustanovljen leta 1660 kot »hčerinska hiša« pet let prej z Nizozemske utemeljenega samostana v Pragi (Borkowska, Uršulinke v 17. in 18. stoletju, str. 26).

⁵⁷³ Po podatkih iz arhiva uršulinske skupnosti v Gorici, ki mi jih je posredovala sestra Maria Letizia Usai. – V mrliški matični knjigi goriške mestne župnije vpis smrti sestre Agnes Konstancije pogrešamo, ker umrlih uršulink niso vpisovali (Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, Registri parrocchiali, liber defunctorum II 1697–1745). – Witting omenja Sidonijo Regino zgolj kot najstarejšo hčerko in pravi, da je postala redovnica, ne navaja pa njenega imena (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145). Tudi Radics jo ima med otroki na prvem mestu, pravilno navaja redovno ime in leto redovne preobleke ter kraj in datum smrti (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349).

⁵⁷⁴ Gl. op. 571. – Oče je zanjo poravnal polletno vzdrževalnino vsaj še za obdobje od 29. oktobra 1697 do 29. aprila 1698 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Seifrid Valvasor, 25. 11. 1697).

⁵⁷⁵ Po poročni matici župnije Vače sta bila zakonca oklicana 22. januarja, poročila pa sta se 2. februarja 1705 v medijski grajski kapeli; ženin je označen kot Ljubljancem, pri obredu pa je asistiral nevestin brat duhovnik Maksimilijan Anton (A–III–2) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p.). – Po literaturi se je Sigmund Jožef rodil 22. junija 1684 kot posthumni sin Gabrijela Lukančiča pl. Hertenfelsa, umrlega zadnji dan leta 1683 (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 125, 126). Očetova smrt je z datumom 30. december 1683 in navedbo, da so ga pokopali v Škofji Loki, vpisana v ljubljansko mrliško matico (NŠAL, ŽA Ljubljana, Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 97), vendar krsta Sigmunda Jožefa ni ne v Ljubljani ne v Škofji Loki (prav tam, R 1678–1686; ŽA Škofja Loka, Matične

poplemenitenem očetu, sicer tajniku kranjskih deželnih stanov in cesarskem svetniku,⁵⁷⁶ podedoval le skromno desetino na Škofjeloškem, je leta 1704, malo pred poroko, kupil Raigersfeldov dvorec Lukovec pri Brezovici na robu Ljubljanskega barja, a je že čez štiri leta vso posest prodal, in to z izgubo.⁵⁷⁷ V Lukovcu so se zakoncema med letoma 1706 in 1708 rodili prvi trije otroci od skupno vsaj petih,⁵⁷⁸ Sigmund Jožef pa je bil kot lukovski graščak precej povezan z mlado župnijo Brezovica.⁵⁷⁹ O poznejšem življenju Lukančičeve družine je dolgo le malo znanega. Ana Rozina Jožefa se je za nekaj časa sama ali s celotno družino vrnila na Medijo, kjer je leta 1712 rodila otroka.⁵⁸⁰ Lukančiči so po prodaji Lukovca očitno živeli od drugih dohodkov, ne od zemljiške posesti, kajti šele leta 1735 – kolikor ni vpis v imenjski knjigi zapoznel – je Sigmund Jožef kupil majhno posest z dvorcem Cerčno pri Gabrovki na Dolenjskem.⁵⁸¹ Umrl je pri 65-ih 16. februarja 1749 v Ljubljani, kjer ni premozel lastne hiše.⁵⁸² Ko

knjige, R 1683–1688). Prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 108, 110. – Witting navaja materino ime zmotno kot Eva Suzana baronica Gall pl. Rudolfseck (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 125), v resnici pa je bila hči leta 1660 pobaronjenega Erenrajha Galla barona Gallensteina (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall, No. 2, Stammbaum der Freyherrn von Gall; prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 108; o pobaronjenju Gallov gl. tudi Frank, *Standeserhebungen*. 2. Band, str. 65).

⁵⁷⁶ Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 168. – Dr. Gabrijel Lukančič je izhajal iz premožne škofjeloške trgovsko-podjetniške družine, bil tudi sam podjeten, za povrh izobražen, z družino je v glavnem prebival v Ljubljani, kjer je imel v lasti več velikih in donosnih hiš, kupil pa je tudi dvorec Stara Loka (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 125–126; ARS, AS 309, šk. 61, XXIX/B, L–29/III; Blaznik, Škofja Loka, str. 329). Kranjsko deželanstvo je imel od leta 1675 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 845, Pisma deželanstva, fasc. H–N, št. 7, Lukantschitsch, 18. 2. 1675). Več o poplemenitju in Gabrijelu Lukančiču: Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 102–105.

⁵⁷⁷ Podedovana desetina je v imenjski knjigi odtehtala le za dobra dva goldinarja imenjske rente, dvorec Lukovec, vpisan leta 1705, pa dobrih 19 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 276v, 277). Lukančič je kupil Lukovec za 10.000 goldinarjev in prodajalcu Sebastjanu pl. Raigersfeldu obljubil poravnati kupnino z odstopljenimi zadolžnicami. Ko je dobra štiri leta pozneje žena v imenu obeh prodala Lukovec Francu Jakobu pl. Schmidthoffnu, je zanj iztržila le 9300 goldinarjev deželne veljave, pri čemer je šlo 2696 za poplačilo Raigersfeldovega dolga, vknjiženega na posest (ARS, AS 748, fasc. 126, Posestvo Lukovica II, 27. 11. 1704, 7. 3. 1709).

⁵⁷⁸ Vsi trije otroci – Karel Jožef, Sigfrid Anton in Marija Suzana – so bili v dvorcu tudi krščeni (NŠAL, ŽA Brezovica, Matične knjige, R 1703–1733, s. p., 21. 3. 1706, 3. 4. 1707, 13. 8. 1708; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 264), drugorojenec pa je tu 24. oktobra 1708 umrl (prav tam, M 1707–1746, s. p.). Marija Suzana je identična z Marijo Ano, ki jo poznamo tudi kot odraslo (prim. *Plemiške rodbine*, str. 110; o njej gl. op. 583). Stara mati Marija Ana baronica Valvasor (A–II–3a) govori namreč leta 1712 v svoji oporoki o njej kot o deklici Mariji Ani (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–9, 15. 6. 1712), Witting pa jo imenuje Marija Ana Suzana (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 126). Sin Inocenc Danijel se je rodil na medijskem gradu in bil krščen 28. julija 1712 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1706–1722, s. p.), medtem ko o hčerki Franciški Antoniji, rojeni za njim neznano kje, nimamo rojstnih podatkov (o njej gl. op. 583).

⁵⁷⁹ Po brezoviški župnijski kroniki se je graščak Žiga (!) Jožef Lukančič skupaj z graščakom Kušlanom in Brezovičanom Skandrom posebej trudil za ustanovitev tamkajšnje duhovnije (Novak, *Zgodovina brezoviške župnije*, str. 79–80). Toda ta je bila v resnici ustanovljena že leta 1702 oziroma 1703, ko Lukančič še ni bil lukovski gospod, pod ustanovnim pismom pa je med drugim podpisan Sebastjan pl. Raigersfeld, prejšnji lastnik Lukovca (prav tam, str. 80). Lukančičeve zasluge za duhovnijo očitno spadajo v poznejša leta. Tako stoji na Brezovici kamnit kip sv. Janeza Nepomuka s podstavkom, na katerem sta Lukančičev rodbinski grb in letnica 1711. Josip Novak (1907) je grb pomotoma pripisal Kušlanom in znamenju pripisal letnico 1713, njegov nastanek pa povezal z legendo o vdovi Janeza Adama Kušlana (prav tam, str. 150). Omenja tudi navzočnost zakoncev Lukančič v brezoviških matičnih knjigah (prav tam, str. 68).

⁵⁸⁰ Leta 1711 je bila skupaj z bratom Francem Adamom (A–III–5) na Vačah krstna botra, naslednje leto pa se ji je na medijskem gradu rodil sin Inocenc Danijel, ki je imel za krstna botra dva navadna človeka (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1706–1722, s. p., 22. 7. 1711, 28. 7. 1712).

⁵⁸¹ Dvorec Cerčno (*Hoff Zierkhna*) z dobrimi 9 hubami in približno 8 goldinarji in pol imenjske rente je Lukančič kupil od Franca Antona barona Galla, ki je bil kot lastnik vpisan leta 1720 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 100, 111).

⁵⁸² Jožefa (Sigmunda) Lukančiča so pokopali pri franciškanih, po mrliški matici pa naj bi mu bilo 67 let, a je imel dejansko dve leti manj (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 113). Navidezno je zavajajoča datacija listine kranjskega ograjnega sodišča z dne 7. januarja 1749, ki odreja popis pokojnikovega premoženja v Ljubljani

je vdova Ana Rozina Jožefa šest let zatem (1755) na svojem domu v Cerknem narekovala oporoko, je za glavnega dediča imenovala edinega sina stotnika Karla Jožefa, manjša deleža pa je namenila hčerkama.⁵⁸³ Za poslednje počivališče si je v oporoki izvolila Marijino cerkev na Primskovem in kmalu zatem, 2. januarja 1756, preminila v domačem dvorcu Cerkno, stara vsaj 76 let.⁵⁸⁴ Pred koncem življenja je prejela letno denarno pomoč, ki so jo kranjski deželni stanovi dodeljevali revnim deželanom.⁵⁸⁵

Od skupno vsaj devetih otrok Adama Sigfrida barona Valvasorja, od tega štirih sinov, jih je torej odraslo pet, družino pa so si ustvarili trije. Ker so Maksimilijana Antona (A–III–2) namenili za duhovniški poklic, so se vsa pričakovanja, da se bo edina na Kranjskem živeča moška veja Adamove rodbinske veje nadaljevala, prenesla na njegovega mlajšega brata Franca Adama.

Novi medijski gospod **Franco Adam baron Valvasor** (* ok. 1680, † 1747) (A–III–5), tako kot brat svojčas jezuitski študent v Ljubljani,⁵⁸⁶ je bil ob očetovi

Grb rodbine Lukančič pl. Hertenfels v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 149).

in dvorcu Cerkno (prepis v: ARS, AS 315, i. morskozeleni kvatern, B 28 – B 28v). Potemtakem bi moral Lukančič umreti nekaj tednov prej, kot pravi vpis njegove smrti v mrliško matico (16. februar), in ta bi bil lahko naknaden, z zapoznelim datumom. V resnici pa so s 7. januarjem (ponedeljek po sv. treh kraljih) datirali vse dokumente, nastale v času zasedanja ograjnega sodišča, ki se je s tem dnevom začelo (o takšni praksi gl. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 57). Vdova je za enega od dveh inventurnih komisarjev predlagala (svojega nečaka) Franca Antona barona Valvasorja (A–IV–3), čemur je sodišče ugodilo (gl. v isti opombi zgoraj). – O tem, da v Lukančičevih rokah ni bila nobena ljubljanska hiša, prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del – V. del*.

⁵⁸³ Prva hči Marija Ana je bila poročena z nekim (grofom) Perronijem (di Bormico), mlajša Frančiška Antonija pa je kot še neporočena skrbela za celotno gospodarstvo (ARS, AS 308, III. serija, fasc. L 1–89, testament L–28, 24. 11. 1755). Frančiška Antonija, poročena leta 1758 z Janezom Tomanom, od leta 1776 pl. Gurksfeldom (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 108, 110), je leta 1791 izročila Cerkno svojemu nečaku gardnemu ritmojstru Jožefu grofu Perroniju di Bormico (ARS, AS 315, i. morskozeleni kvatern, B 27v–B 28). V deželni deski je zavajajoč regest listine, na katero se je leta 1792 skliceval omenjeni nečak in po kateri naj bi vdova Lukančičeva 12. marca 1749 izročila Cerkno svoji hčerki Frančiški (prav tam, B 27v). Prim. Smole, *Graščine*, str. 308–309. Dejansko je prišlo Cerkno v Frančiškine roke šele pozneje, po bratovi smrti. Do jeseni 1755 je v terezijanskem katastru kot lastnica vedno podpisana vdova mati Ana Rozina (ARS, AS 174, šk. 136, N 211, No. 1–6, 10, 13), nato pa edinkrat njena hči Frančiška Antonija, a le v imenu lastnika, odsotnega brata stotnika Karla Jožefa (No. 9, s. d.). Prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 107–108.

⁵⁸⁴ Mrliška matica župnije Sv. Križ–Gabrovka je žal uničena (Krampač, *Vodnik po maticnih knjigah*, str. 99). Verodostojne podatke o smrti je konec 18. stoletja zabeležil dolenski kronist Franc Anton Breckerfeld, čeprav z zavajajočim zapisom kraja smrti: »Den 2ten Jenner 1756 starb zu Zürkhviz (sic!) Frau Anna Rosina Lughantschizin von Hertenfels gebohrne Freje von Valvasor« (ARS, AS 730, fasc. 127, Beleške za genealogijo kranjskih plemiških družin, pag. 405).

⁵⁸⁵ Na seznamih prejemnikov pomoči je izpričana dvakrat, obakrat tudi z dekliškim priimkom Valvasor; naslednji seznam je šele za leto 1756, ko je bila že pokojna (ARS, AS 2, I. reg., šk. 924, sejni zapiski 1731–1779, s. p., 22. 1. 1753, 10. 12. 1753, 29. 3. 1756).

⁵⁸⁶ Kot konviktor jezuitskega seminarja je vpisan za starejšim bratom, obakrat le s prvim osebnim imenom Franc in v nižjem razredu kakor Anton Maksimilijan. Leta 1694 je bil principist, torej v drugem razredu, naslednje leto pa tretješolec, gramatist (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128, 129). V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete ga leta 1698 najdemo v petem, poetičnem razredu (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 436). Ko je leta 1704 prosil ograjno sodišče

Dvorec Lukovec pri Brezovici na robu Ljubljanskega barja po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 138); propadel je konec 19. stoletja.

Na Brezovici spominja na Lukančiče znamenje sv. Janeza Nepomuka z njihovim grbom in letnico 1711 na podstavku (foto B. Golec, julij 2015).

smrti (1699) še mladoleten. Pet let zatem sta z bratom duhovnikom Maksimilijanom Antonom (A–III–2) uradno postala očetova dediča in se poravnala z materjo glede njenih zahtev, izvirajočih iz poročne pogodbe.⁵⁸⁷ Medijsko posest z imenjsko rento pokojnega očeta v višini dobrih 65 goldinarjev so v imenjski knjigi prenesli nanj leta 1707.⁵⁸⁸ Medtem se je, star približno 25 let, 8. junija 1705 prvič oženil,

v Ljubljani, naj mu prizna pravico do upravljanja z očetovo posestjo, je zapisal, da je že dopolnil 22 let ter končal študij in potovanja (ARS, AS 306, knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 721–722, 7. 3. 1704).

⁵⁸⁷ ARS, AS 306, knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 721–722, 7. 3. 1704; pag. 804, 2. 6. 1704.

⁵⁸⁸ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101.

Dvorec Cerčno pri Gabrovki na Dolenjskem po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 310); tu se je leta 1756 končala življenjska pot Ane Rozine Jožefe Lukančič pl. Hertenfels, rojene baronice Valvasor.

Cerčno danes (foto B. Golec, julij 2015).

najverjetneje v Motniku, z **Regino Franciško baronico Apfaltreer** (* po 1680, † 1709) (A–III–5a),⁵⁸⁹ hčerko Jurija Sigmunda barona Apfaltreerja z Motnika in njegove žene Regine Sidonije, rojene pl.

⁵⁸⁹ V poročni matici župnije Vače je vpis z datumom 30. maj 1705 formuliran kot oklic (*duci*) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p., 30. 5. 1705), medtem ko datum dejanske poroke nedvomno razkriva Lukančičeva rokopisna genealoška zbirka (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 179v). Motniška poročna matica iz tega časa ni ohranjena, v vaški pa – drugače kot malo prej pri poroki sestre Ane Rozine Jožefe (A–III–4) – ni dvojnega vpisa, najprej o oklicu in nato še o poroki (gl. op. 575). Čas rojstva Regine Franciške je določen zgolj okvirno, ob predpostavki, da je bila nekaj mlajša od Franca Adama.

Samburg.⁵⁹⁰ Za plemiške razmere ni bilo nič nenavadnega, da sta mladoporočenca izhajala od skupnih praprastaršev – Hieronima in Neže Valvasor (H–I–1 in 1a), katerih otroka sta bila ženinov praded Adam Valvasor (H–II–3) in nevestina prababica Sofija, poročena pl. Apfaltrer (H–II–2).⁵⁹¹ Mlada nevesta Regina Frančiška, najbrž nekaj let mlajša od moža,⁵⁹² je imela po očetovi strani globoke plemiške korenine, medtem ko je bila po materi iz plemenitene ljubljanske uradniške družine.⁵⁹³ Glede na spodobno premoženjsko stanje svojih staršev⁵⁹⁴ je na Medijo prinesla temu ustrezno doto in dediščino. K doti 1000 goldinarjev je ženin pristavil prav toliko zaženila, tisočak jutrne in 500 goldinarjev proste donacije, vse v deželni veljavi, nevestini poznejši prispevki pa so znašali 2500 goldinarjev.⁵⁹⁵

Prvi zakon Franca Adama Valvasorja, v katerem sta se rodili dve hčerki, je trajal le dobra štiri leta, kajti mlado ženo so že 23. julija 1709 pokopali v medijski grajski kapeli.⁵⁹⁶ Prva hči **Marija Jožefa** (A–IV–1), rojena na Mediji med 9. marcem in 2. majem 1706,⁵⁹⁷ je pri petindvajsetih (1731) kot že malo starejša vstopila k mekinjskim klarisam, postala sestra *Jožefa Antonija* in preminila 1. maja 1748 v 43. letu življenja in sedemnajstem letu redovništva.⁵⁹⁸ Pred odhodom v samostan se je v korist očeta

⁵⁹⁰ Radics navaja povsem napačen datum in kraj poroke: 25. november 1698 v Ljubljani (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349). – O nevestinih starših gl. ARS, AS 1073, I/44r, fol. 2–2v, 179v.

⁵⁹¹ O sorodstvenem razmerju: Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 62–63.

⁵⁹² Krstne matice vikariata Motnik so za ta čas žal izgubljene (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 69), mrliška matica župnije Vače pa navaja samo njen deklinški priimek in ne tudi starosti, po kateri bi lahko izračunali približno letnico rojstva (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p., 23. 7. 1709).

⁵⁹³ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 424. – Zapuščino Jurija Sigmunda barona Apfaltrerja so popisali na Motniku, ki je bil leta 1711 tudi njegova edina posest (ARS, AS 309, šk. 2, fasc. II, lit. A–33, 13. 2. 1711). – Z (Regino) Sidonijo pl. Samburg se je poročil 25. novembra 1668 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p.), ko je bilo nevesti le 15 let; Regina Sidonija je bila krščena 5. junija 1653 v Ljubljani in imela tedaj še priimek Santpauer (prav tam, R 1653–1664, pag. 23). Njen oče Janez Karel »von Samburg zu Purgstall« je bil kranjski deželni knjigovodja; prvotni priimek je smel izpustiti iz plemiškega naslova leta 1654 (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 223).

⁵⁹⁴ Apfaltrerjeva imenjska renta je konstantno znašala nekaj več kot 36 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 79; knj. 6 (1662–1756), fol. 128).

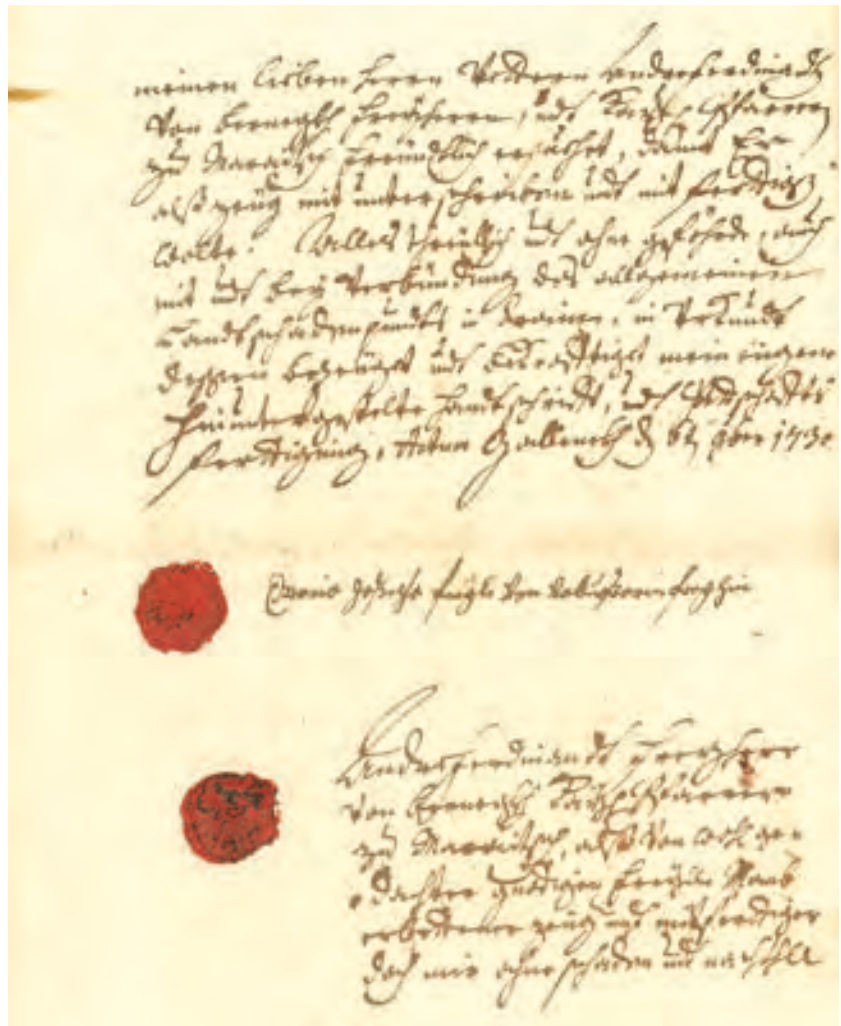
⁵⁹⁵ Prispevki obeh zakoncev so vidni iz zahtev pravnega zastopnika njunih dveh hčerk (*curator ad lites*), zapisanih v protokolih ogradnega sodišča 9. decembra 1711, ki razkrivajo, da je bila poročna pogodba sklenjena 13. novembra 1704 v Zgornjem Motniku (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 302–304).

⁵⁹⁶ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p., 23. 7. 1709. – Po Lukančičevi genealoški zbirki je umrla dan prej, 22. julija 1709, na Mediji (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 179v). V tri leta prej napisani oporoki je vse svoje imetje zapustila še nerojenemu otroku, v primeru otrokove smrti pa soprogu (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–8, 9. 3. 1706). Tri mesece pred smrtjo, ki jo je zaradi bolezni že slutila, je napisala še eno oporoko (prav tam, 17. 4. 1709), tudi to na Mediji, in v njej svojo zapuščino opredelila natančneje. Če bi tedaj še majhni hčerki umrli samski, možu ne bi pripadlo samo 3500 goldinarjev iz naslova poročne pogodbe, temveč tudi njena posest, vredna 2000 goldinarjev: dve prej Samburgovi pristavi v Ljubljani in travnik v Šujici pri Dobrovi. Sicer pa je svojega soproga Franca Adama barona Valvasorja do polnoletnosti hčerk imenovala za uživalca vse svoje zapuščine in ga zavezala, da takoj po njeni smrti plača 300 maš. Oporoko je kot priča s podpisom potrdil njen duhovni oče kaplan Mihael Kuralt 21. julija 1709, tj. glede na Lukančiča dan pred njeno smrtjo.

⁵⁹⁷ Njena mati v oporoki 9. marca 1706 pravi, da je noseča, v krstnih maticah župnije Vače pa je vrzel do 3. maja 1706 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–8, 9. 3. 1706; NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1689–1705, R 1706–1722).

⁵⁹⁸ Po D. Hančiču naj bi se rodila že leta 1705, kar ne drži, datum redovne preobleke je 12. november 1731, leto redovnih zaobljub 1732, umrla pa je 1. maja 1748 (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 54). Po mrliški matični knjigi mekinjske župnije je redovnica Marija Antonija (sic!) Valvasor preminila prej navedenega dne v 43. letu in imela za seboj 16 let, 6 mesecev in 18 dni redovnega življenja (NŠAL, ŽA Mekinj, Matične knjige, M 1728–1784, s. p.). Po vsem sodeč je bila mrliška matica Hančičev najpomembnejši ali sploh edini vir o njej, saj se navedbi o biološki in redovni starosti ujemata z njegovimi izračuni o času rojstva in vstopa v samostan. Postavlja se vprašanje, ali je bilo njeno redovno ime res Marija Antonija ali gre za pomoto, kajti pobotnica opatinje Leopoldine pl. Gallenberg jo imenuje Jožefa Antonija (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Adam Valvasor, 15. 10. 1733) in ta vir je vsekakor zanesljivejši.

Zaključek odpovednega pisma Marije Jožefe baronice Valvasor z dne 6. novembra 1730, preden je vstopila k mekinjskim klarisam (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Adam Valvasor, 6. II. 1730).

in njegovih potomcev odpovedala dediščini po pokojni materi, in sicer z izrecno navedbo, da oče ne razpolaga z zadostnimi sredstvi za življenje in da ji materine dediščine niti ne bi mogel izplačati.⁵⁹⁹ O njeni leto dni mlajši sestri **Mariji Frančiški** (A–IV–2), krščeni 25. marca 1707, ni razen krsta znanega nič določnega. Živa je bila vsaj še konec leta 1711, saj je pravdni zastopnik tedaj še vedno zastopal dve hčerki pokojne Regine Frančiške Valvasor.⁶⁰⁰ Njena poznejša odsotnost v virih pa glede na zadosten nabor virov kaže na to, da je zgodaj umrla.⁶⁰¹

⁵⁹⁹ Odpovedno pismo je podpisala na Mediji 6. novembra 1730, leto dni pred odhodom h klarisam, ko je njena odločitev že dozorela, namesto dediščine po materi pa naj bi za svoje posebne potrebe prejela od očeta in njegovih dedičev ustrezno letno vsoto (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Adam Valvasor, 6. II. 1730). Mekinjska opatinja je 15. oktobra 1733 izdala pobotnico, da je Marija Jožefa baronica Valvasor, zdaj »gospa« Jožefa Antonija, samostanu v celoti izročila dediščino po očetu in materi (prav tam, 15. 10. 1733).

⁶⁰⁰ ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 59 (22. I. 1711), 189 (8. 6. 1711), 302–304 (9. 12. 1711). – Predtem je bila Marija Frančiška brez imena zajeta v drugi oporoki svoje matere, napisani 17. aprila 1709, v kateri govori mati o svojih dveh hčerkah (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–8, 17. 4. 1709).

⁶⁰¹ V mrliški matici župnije Vače njen pokop pogrešamo, kar glede na nedosledno vpisovanje pokopov na Mediji ni dokaz, da ni umrla doma (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, M 1723–1751). Marija Frančiška tudi nikoli

Franc Adam je po ženini smrti skoraj devet let ostal vdovec. Naj spomnimo, da je le dober teden dni za ženo izgubil še brata duhovnika Maksimilijana Antona (A-III-2) in leto poprej staro mater Sidonijo Regino (A-I-2a). Tri leta pozneje, leta 1712, je ostal tudi brez matere Marije Ane (A-II-3a). Ta je tik pred smrtjo v Ljubljani govorila v oporoki o sporih med otroki,⁶⁰² v istem času, ko je na Mediji nekaj časa spet živela ena od upnic, sestra Ana Rozina Jožefa Lukančič pl. Hertenfels (A-III-4).⁶⁰³ Sicer pa je vdovstvo Franca Adama zaznamovala huda zadolženost, katere vzrokov ne poznamo v celoti. Del dolga je predstavljala obveznost do omenjene sestre, večji del pa najeta posojila, deloma bržčas še iz časa gospodarjenja njegovega očeta Adama Sigfrida (A-II-3). Skupno s sestrično terjatvijo, ki jo je ta odstopila Francu Adamu grofu Lambergu kot cesionarju, se je do leta 1717 nabralo za skoraj 7788 goldinarjev dolga. Grof Lamberg je kot imetnik rubežne pravice sklenil z gospodarjem Medije zakupno pogodbo, po kateri mu je Franc Adam za letno zakupnino plačeval 6 % vrednosti dolga, tj. dobrih 467 goldinarjev. Nad Medijo in Francem Adamom baronom Valvasorjem je zdaj visel Damoklejev meč, saj je grof Lamberg ob neizpolnjevanju zakupnikovih obveznosti smel avtomatično uveljaviti posestno pravico in sestri na Valvasorjevo medijsko posest.⁶⁰⁴ Zadolženost je bila namreč izjemno visoka, čeravno celotna vrednost Medije ni znašala samo 7000 goldinarjev, na kolikor je poldrugo desetletje prej, leta 1703, ocenila posest tedanja gospodarica vdova Marija Ana (A-II-3a).⁶⁰⁵ Ne gre pozabiti, da je imel Franc Adam obveznosti tudi do svojih dveh hčerk iz naslova dediščine po njuni umrli materi.⁶⁰⁶

Gospodarja s hipotekami obremenjene Medije je gmotna stiska poleg želje po moškem potomcu več kot očitno silila v ponovno poroko. Vnovič se je poročil šele pri približno 38-ih, malo po 20. maju 1718, bržčas na Jesenicah.⁶⁰⁷ Njegova druga nevesta, okoli 17 let mlajša **Uršula Franciška Marija pl.**

ni izpričana kot krstna botra (prav tam, R 1706-1722, R 1722-1736, R 1736-1748; M 1723-1751, s. p., 10. 2. 1725). Prav tako je zgovorno dejstvo, da je sestra Marija Jožefa (A-IV-1) ne omenja v svoji odgovodni listini (gl. op. 599).

⁶⁰² ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-9, 15. 6. 1712.

⁶⁰³ Leta 1711 je bila Ana Rozina skupaj z bratom Francem Adamom na Vačah krstna botra, naslednje leto pa se ji je na medijskem gradu rodil otrok (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1706-1722, s. p., 22. 7. 1711, 28. 7. 1712). V protokolih ograjnega sodišča je konec leta 1711 omenjena kot imetnica rubežne pravice do Medije (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710-1714, pag. 304).

⁶⁰⁴ Iz zakupne pogodbe je vidno, da je grof Lamberg uveljavljal terjatve svojega leta 1707 umrlega očeta in bil cesionar dveh grofov Lichtenbergov, baronice Apfaltrer ter Valvasorjeve sestre Lukančičeve; slednji je Franc Adam po zadolžnici iz leta 1705 dolgoval 2000 goldinarjev nemške veljave, vsekakor neizplačane dediščine, saj je zadolžnica datirana tik pred njeno poroko (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija - Dominicalia, Listine, zakupna pogodba med Francem Adamom grofom Lichtenbergom [prav: Lambergom] in Francem Adamom baronom Valvasorjem 24. 4. 1717). - Franc Adam grof Lamberg, umrl leta 1719, je bil tedaj lastnik gospostev Kamen pri Begunjah in Mirna na Dolenjskem ter zakupnik gospostva Krupa v Beli krajini (Smole, *Graščine*, str. 209, 249, 295-296, 635) - Dolgov očeta Adama Sigfrida (A-II-3) v zapuščinskem inventarju Franca Adama barona Valvasorja ne srečamo (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 24. 10. 1699), je pa znano, da si je leta 1686 na Mediji izposodil 300 goldinarjev kranjske veljave od svoje mrzle sestrične Ane Marije baronice Valvasor, poročene pl. Hohenwart (J-III-3) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija - Familiaria, Marija Ana Hohenwart, rojena Valvasor, 16. 4. 1686). Leta 1704, po njegovi smrti, sta si od iste sorodnice izposodila 700 goldinarjev kranjske veljave sinova Franc Adam (A-III-5) in duhovnik Maksimilijan Anton (A-III-2) (prav tam, 1. 11. 1704).

⁶⁰⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 174, 20. 6. 1703.

⁶⁰⁶ Gl. op. 596.

⁶⁰⁷ Poroka je znana iz poročne matice župnije Vače, ki je v tem času v bistvu oklicna knjiga, saj vedno dodaja še poznejši datum poroke; nevesta naj bi bila doma v župniji Šmartin pri Kranju, zakonca pa naj bi se poročila »v nevestini župniji« (Copulati sunt in parochia ex parte sponsae) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1711-1728, s. p., 20. 5. 1718). V šmartinski poročni matici poroke ni (NŠAL, ŽA Kranj-Šmartin, Matične knjige, P 1684-1736) in prav tako ne v škofjeloški (ŽA Škofja Loka, Matične knjige, P 1683-1736), kjer bi jo pričakovali glede na to, da je Uršula v tem

Segalla (* 1697, † 1764) (A–III–5b), mu po pedigreju ni segala niti do kolen, zato pa je v hišo prinesla odrešilno dediščino, brez katere bi bila Medija za Valvasorje skoraj gotovo izgubljena. *Uršula*, kakor so jo klicali,⁶⁰⁸ je bila hči šele trinajst let prej (1705) poplemenitenega kmečkega povzpeticnika Matevža pl. Segalle in njegove prve žene Doroteje, katere izvor ni znan. Na svet je prišla še kot Frančiška Uršula Režen na očetovi hubi v Stražišču pri Kranju, ko se je njen oče Matevž (1665–1722) lahko prišteval komajda med deželne svobodnike. Rodil se je še kot podložniški sin s priimkom Režen, čeravno v družini kmeta, ki je obogatel s trgovanjem.⁶⁰⁹ Tudi Matevž je z raznimi naložbami in posojanjem denarja vztrajno bogatel, kupoval zemljišča, se malo po Uršulinem rojstvu preselil v Škofjo Loko,

mestu odraščala (gl. op. 610). Bržčas je bila z nevestino župnijo mišljena župnija Jesenice, kajti Uršulin oče se je malo prej preselil v tamkajšnjo t. i. uradno hišo gospostva Bela peč, ki ga je kupil leta 1715 (gl. op. 613). Jeseniška poročna matica iz tega časa je izgubljena (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 35). Poročni dogovor med zakoncema z datumom 18. maj 1718, dva dni pred oklicem, poznamo iz regesta v ženinem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–39, 15. 10. 1764, pag. 15/Nr. 14).

⁶⁰⁸ Ob smrti jo župnik z Vač imenuje samo Uršula baronica Valvasor (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–19, 2. 6. 1763, dopis 6. 10. 1764), v mrliško matico vikariata Kolovrat pa so njeno ime vpisali kot »M.[aria] Ursula« (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 25), kar kaže na to, da ni uporabljala drugega imena Frančiška in da so jo poznali kot Uršulo.

⁶⁰⁹ O izvoru rodbine pl. Segalla ni bilo doslej znanega nič razen objavljenega zavajajočega regesta plemiške diplome (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 296), zato bo na tem mestu predstavljen obširneje kot izvor drugih z Valvasorji povezanih rodbin. Na sled identiteti Matevža pl. Segalle so privedli regesti listin v njegovem zapuščinskem inventarju, ki ga sprva imenujejo Matevž Režen (ARS, AS 309, šk. 106, fasc. XXXXIII, lit. S–109, 28. 4. 1733, pag. 12/Nr. 14, 12–13/Nr. 15, 13/Nr. 16). Omenjajo tudi njegovega brata Pavla Režena, ki je Matevžu leta 1687 prodal hubo v Stražišču pri Kranju; v regestu kupoprodajne pogodbe je naveden kot Pavel ml. (sic!), Matevž pa kot njegov starejši brat (prav tam, pag. 18/Nr. 37). Takšna sorodstvena razmerja – brata Matevž in Pavel ml. sta sinova Pavla Režena st. – so na škofjeloško–kranjskem območju potrjena le za eno družino Reženovih, in sicer v (Spodnjih) Bitnjah, kjer sta se zakoncema Pavlu in Katarini v ustreznem zaporedju rodila edina otroka Matevž (1665) in Pavel (1669) (NŠAL, ŽA Stara Loka, Matične knjige, R 1651–1671, s. p., 29. 8. 1665, 24. 1. 1669). Kmečki povzpeticnik je bil že Pavel Režen st., saj naj bi, kot pravi Matevževa prva oporoka, zapustil v svoji oporoki sinu Pavlu ml. kar 4000 goldinarjev (ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58, 3. 7. 1709). Matevž, ki ga kot poročenega z neko Dorotejo srečujemo od leta 1688 v Stražišču, se ni poročil ne v Stari Loki ne v Šmartinu pri Kranju in ne v Škofji Loki, zato ne vemo, kdo in od kod je bila mati Frančiške Uršule, pozneje baronice Valvasor (NŠAL, ŽA Stara Loka, Matične knjige, P 1652–1719; ŽA Kranj–Šmartin, Matične knjige, P 1684–1736; Škofja Loka, Matične knjige, P 1683–1736). O njenem gmotnem stanju nazorno priča dejstvo, da je vsaki od petih hčerk zapustila po tisoč goldinarjev (ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58, 3. 7. 1709). Matevžu in Doroteji oziroma Ratiji se je v Stražišču, vsekakor na prej omenjeni hubi, rodilo pet otrok, med njimi kot zadnja Frančiška Uršula, krščena 4. oktobra 1697 in izjemoma vpisana z drugo obliko priimka – Eržen (*Erschen*); Matevž Režen je kot oče krščencev vsakokrat označen kot gospod (*dominus*), eden od krstnih botrov pa je bil Janez Sigmund pl. Toperzer iz stražiškega dvorca Šempetrski grad (NŠAL, ŽA Kranj–Šmartin, Matične knjige, R 1687–1699, s. p., 9. 5. 1688, 27. 11. 1689, 8. 4. 1692, 30. 10. 1694, 4. 10. 1697). Matevža Režena so v kranjsko imenjsko knjigo za svobodnike vpisali leta 1692 kot Eržena (*Erschen*) iz Stražišča, potem ko je z zastavitvijo pridobil od Krištofa Schwarza za dober goldinar imenjske rente; skromno imenje so čez 15 let, leta 1707, prepisali v plemiško imenjsko knjigo, in sicer na podlagi Reženove plemiške diplome, ki mu jo je 28. maja 1705 izdal cesar Jožef I. (ARS, AS 173, knj. 7 (1662–1756), fol. 329).

kjer je kupil večjo hišo,⁶¹⁰ in začel uporabljati priimek Segalla, italijanski prevod za Režen.⁶¹¹ Po lastni trditvi v prošnji za plemstvo je to storil zaradi svojih trgovskih stikov z Italijo. Do plemiškega naslova »von Segalla zu Winklern«, ki mu ga je leta 1705 podelil cesar Jožef I., je prišel na nekoliko vprašljiv način, med drugim s sklicevanjem na sorodstvo s pokojnim graškim vladnim svetnikom Jurijem (Georgom) Roknerjem.⁶¹²

⁶¹⁰ Povedna je njegova davčna napoved iz leta 1703, ki jo je oddal ob plačilu izrednega premoženjskega davka: v Škofji Loki je imel dve hiši z zemljišči v vrednosti 2000 goldinarjev in v Stražišču hubo s kajžo, pri katerih ostane po plačilu dednih deležev 200 goldinarjev vrednosti, nadalje dve desetini, vredni 460 goldinarjev, v živini, žitu in drugem 300 goldinarjev, zlatnine in srebrnine za 40 goldinarjev, gotovine 400 goldinarjev, skupaj z bratom Pavlom, kateremu je bil postavljen kot zastopnik, pa za 2000 goldinarjev trgovskega blaga, kar pomeni 5400 goldinarjev premoženja. ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 223, 14. 6. 1703. – Njegovo poslovno dejavnost razkrivajo zapuščinski inventarji, ki jih je zaradi revizij nastalo kar pet, od leta 1722, ko je umrl, do leta 1733. Iz registrov listin izhaja, da se je ukvarjal s trgovino z železnimi izdelki, s posojanjem denarja (omembe zadolžnic) in z zakupom vinskega daca na Škofjeloškem; Raspo vo hišo v Škofji Loki pod gradom je kupil leta 1702 (ARS, AS 309, šk. 106, fasc. XXXXIII, lit. S–109, 28. 4. 1733, pag. 6–35). V mesto se je najbrž preselil najpozneje leta 1699, ko ga srečamo kot pričo pri krstih dveh mestnih otrok (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1688–1702, pag. 325, 331).

⁶¹¹ Prvič je naveden kot Segalla (*Sbegalla*), ko se mu je 11. julija 1700 v Škofji Loki rodila hči, in tako se v matičnih knjigah odtlej imenujejo tudi vsi njegovi družinski člani. V zakonu z Dorotejo sta se mu tam v letih 1702 in 1704 rodila zadnja dva otroka, z drugo ženo Marijo Ano, katere izvor prav tako ni znan, pa v letih 1707–1712 še šest otrok (prav tam, pag. 8 in 48; R 1702–1717, pag. 105, 129, 170, 198, 228, 257). – Iz razpoložljivih sodobnih virov ni razvidno, da je Matevž postal škofjeloški meščan, kar je sicer več kot logično. Kot meščana Škofje Loke in trgovca s platnom, ki je postal plemič in deželan, ga pozna veliko mlajše genealoško gradivo iz graščinskega arhiva Jablje. Na rodovnem deblu Schwabov pl. Lichtenbergov je njegova hči brez imena (Marija Marjeta), vdova Janežič in drugič omožena z Leopoldom Livijem Schwabom pl. Lichtenbergom, navedena kot »Segalla filia vulgo Resen civis Locopolitani et mercatoris leimath handler, nobilis et provincialis factus« (ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice rodbin Pikler, Lichtenberg oziroma Schwab-Lichtenberg iz arhiva grofa Jakoba Hohenwarta (1823), X). O identiteti Marije Marjete gl. op. 661.

⁶¹² Ko je Matevž Režen že kot Matevž Segalla malo po 18. februarju 1705 prosil cesarja za plemiški naslov, je v prošnji navedel, da so se on sam, njegov pokojni oče, sorodniki in predniki od nekdaj (*von vnerdenklichen Jabren her*) ukvarjali s trgovanjem, sam že nekaj časa tudi s transportom (*die wexl correspondenz*) v Italijo in Nemčijo, pri čemer prinaša koristi cesarskemu komornemu premoženju s plačevanjem raznovrstnih mitnin. Svoj priimek Rokner (*Rockbner*) – gre za nemški prevod za Režen – je prav zaradi trgovskih stikov z Italijo prevedel v italijanščino, tako da se zdaj piše Segalla. Poleg tega naj bi bil njegov pokojni »bratranec« oziroma sorodnik (*Vetter*) Jurij (Georgius) Rokner že pred štiridesetimi leti zapriseženi odvetnik v Celovcu in zatem notranjeavstrijski vladni svetnik v Gradcu. Prošnji je Segalla priložil pisno pričevanje (*Attestation*) o svojem sorodstvu z omenjenim graškim Roknerjem, datirano 18. februarja 1705 v Škofji Loki, ki sta ga podpisala starološki župnik Andrej Hudačut in škofjeloški meščan Lovrenc Feichtinger. Podpisana sta se sklicevala na lastno vedenje in na pričevanja verodostojnih oseb ter navedla, da se je vladni svetnik Jurij Rokner rodil na Pivki pri Kranju, njegov oče Gregor Rokner naj bi bil brat Segallovega deda Mihaela Roknerja (*mit sein Herrn Segala Ebn Michaeln Rokner Brueder*), oba brata pa sta se rodila v Stražišču, na kraju, kjer ima zdaj Segalla pristavo in ki se imenuje V Kotu (*V Kottu*). Zadnji podatek razkriva, zakaj je Matevž Segalla prosil za plemiški predikat »zum Winklern«. Ni znano, da bi se v domačih krajih kdaj koli imenoval Rokner, kar je le ponemčena različica za Režen/Eržen (rž = nem. *Roggen*), tako kot je Segalla italijanski prevod priimka (rž = ital. *segala*). Čeravno v omenjenem pisnem pričevanju ni navedeno osebno ime Matevževega očeta Pavla, ampak le deda Mihaela, skoraj ni dvoma, da je bil Matevž res Mihaelov vnuk in prejkone tudi gospodar nekdanje dedove hube v Stražišču, ki jo pričevanje označuje kot pristavo. Mihael, umrl 27. junija 1653 v Stražišču in po šmartinski mrliški matici star 76 let (roj. okoli 1677), je 4. januarja 1619 izpričan prav tam kot oče krščenke in soprog Neže (NŠAL, ŽA Kranj–Šmartin, Matične knjige, R 1612–1621, s. p.; M 1653–1681, s. p.). Sin Pavel, Matevžev oče, se je glede na starost (okoli 80 let) – umrl je prav tako v Stražišču in bil pokopan 21. junija 1702 (prav tam, M 1683–1704, s. p.) – rodil okoli leta 1622, prav tedaj pa je v šmartinskih krstnih maticah daljša vrzel (1621–1644). Oženil se je 26. novembra 1664 v sosednji župniji Stara Loka s Katarino, katere priimek ni izpričan (NŠAL, ŽA Stara Loka, Matične knjige, P 1652–1719, pag. 33). Potem ko sta se mu v Bitnjah v starološki župniji rodila oba sinova, Matevž (1665) in Pavel (1669) (gl. op. 609), se je očitno vrnil na očetovo posest v Stražišče. Tam je prebival tudi njegov sin, Matevžev brat Pavel ml., čigar pokop 2. septembra 1710 je v starološki mrliški matici naveden brez starosti, a s podatkom, da je pokojni iz Stražišča v šmartinski župniji

Škofja Loka po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 21); tu je preživela večji del otroštva in mladosti Uršula Frančiška Režen, od leta 1705 pl. Segalla, ki je leta 1718 postala soproga Franca Adama barona Valvasorja in rešiteljica njegove posesti. V mestu se je leta 1695 rodila njena vrstnica Renata Suzana Lukančič pl. Hertenfels (J-III-22a), soproga završkega graščaka Jurija Sigfrida Valvasorja (J-III-22).

Grb Matevža pl. Segalle ob plemenitvi leta 1705 (ÖStA, AVA-HKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Segalla zum Winckhlern, Matthäus, 28. V. 1705).

Jesenice po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 13); iz Kosove graščine v trgu, od koder je Matevž pl. Segalla upravljal svoje belopeško gospostvo, je šla najverjetneje k poroki njegova hči, bodoča baronica Valvasor.

Na vrhuncu svoje poti navzgor je leta 1715 postal kranjski deželan, potem ko je isto leto kupil od grofov Cobenzlov gospostvo Bela peč na skrajnem severozahodnem koncu Kranjske.⁶¹³ Ko je Matevž pl. Segalla čez tri leta (1718) dajal hčerko Uršulo v zakon baronu Valvasorju, je bil tudi sam poročen s plemkinjo pl. Semeničevo, svojo tretjo ženo, njegov komaj rojeni sin pa je bil tako že »polnokrvni plemič«. Hči Uršula iz prvega zakona je preživljala mladost v Škofji Loki in se pred možitvijo zelo verjetno preselila z očetom in mačeho na Jesenice, od koder je Segalla upravljal belopeško gospostvo.⁶¹⁴ Poroko med 21-letno Uršulo pl. Segalla in precej starejšim, okoli 38 let starim Francem Adamom baronom Valvasorjem lahko torej imenujemo zveza med denarjem in nazivom, med petično poplemenitenko in močno zadolženim baronom.

Več kot pomenljivo je dejstvo, da je oče Matevž pl. Segalla ob hčerkinji poroki poplačal vse terjatve, ki jih je imel do zeta Franca Adama barona Valvasorja zetov soimenjak Franc Adam grof Lamberg. Grofove terjatve so presegle 6000 goldinarjev, kolikor je Segalla namenil za hčerkinjo dediščino, zato je v dveh oporokah (1720 in 1721) določil, naj Valvasor presežek (neznane višine) vrne njegovi drugi

(prav tam, M 1677–1715, fol. 73). Medtem ko je razmerje ded–vnuk med Mihaelom in Matevžem več kot verjetno, pa z razpoložljivimi viri ni mogoče ne potrditi ne ovreči, da je bil Mihael res brat Gregorja, ki je živel na Pivki pri Naklem in imel domnevno sina Jurija, vladnega svetnika v Gradcu, na katerega se je Matevž Režen – Segalla skliceval kot na svojega sorodnika. V matičnih knjigah graške mestne župnije ni najti ne smrti Jurija Roknerja ne njegovih morebitnih otrok (DAS, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufrepertorium I 1589–1744, Totenrepertorium I 1610–1727). Segallova plemiška diploma, izdana 28. maja 1705 na Dunaju, posebej poudarja trgovsko dejavnost njegovega neimenovanega očeta; Matevž in njegovi potomci so bili povzdignjeni v viteški stan (*Rittermässigen Edlleithen*) s predikatom »von Segalla zum Winckhlern« (ÖStA, AVAHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Segalla zum Winckhlern, Matthäus, 28. V. 1705). Datum in kraj izdaje plemiške diplome sta identična z navedbo pri Matevžu Reženu v kranjski imenjski knjigi za svobodnike (ARS, AS 173, knj. 7 (1662–1756), fol. 329). V Frankovi objavi regesta diplome pa najdemo napačen podatek, da je bil Matevž Segalla (*Mathaes Segalla*) sin (!) notranjeavstrijskega vladnega svetnika v Gradcu Georga Segalle, prej imenovanega Rockhner (Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 296). Prvotni priimek je naveden tudi na rodovnem deblu Matevževega sina Jožefa Segalle s konca 18. stoletja, ki Matevža zmotno imenuje Andrej (*Andreas von Segalla*), njegov oče brez znanega imena naj bi bil »Ershen genant Segala«, mati pa neka meščanka (*Bürgerin*) (ARS, AS 1075, šk. 7, št. 235, Segalla).

⁶¹³ ARS, AS 1063, št. 2829, 1715 III. 26., Ljubljana. – O nakupu Bele peči govori tudi regest kupoprodajne pogodbe v Segallovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 106, fasc. XXXXIII, lit. S–109, 28. 4. 1733, pag. 9/Nr. 4). Po kranjski imenjski knjigi je bilo belopeško gospostvo napovedano s 146 goldinarji, Segallova imenjska renta pa je znašala le slabih 50 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 545). 19. septembra 1715 je Segalla kot belopeški gospod dobil kranjsko deželanstvo (ARS, AS 2, I. reg., Pisma deželanstva, fasc. S–T, št. 24, Segalla; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 500).

⁶¹⁴ V dveh oporokah govori Segalla o hčerkah iz treh zakonov, samo zadnjo, še živečo ženo pa navaja tudi z imenom: Marija Suzana, rojena pl. Semenič (ARS, AS 308, III. serija, fasc. S 1–158, testament S–39, 16. 2. 1720; II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58, 22. 3. 1721). Hči Uršula je 2. avgusta 1713 zadnja iz družine izpričana v Škofji Loki kot priča pri krstu (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1702–1717, pag. 286). Od pomladi 1716 se Segalovi – Matevž, njegova tretja žena in tri hčerke (Uršule ni med njimi) – pojavljajo kot krstni botri in botre le še na Jesenicah (NŠAL, ŽA Jesenice, Matične knjige, R 1700–1745, pag. 96, 99, 101, 103, 110, 114, 130, 132, 133, 138, 139). Ko je Segalla dajal Uršulo v zakon Valvasorju, se je gibal med Stražiščem in Jesenicami. Sporočilo o rojstvu sina Jožefa, rojenega v Mali Loki pri Ihanu, mu je Ferdinand Ernest grof Saurau 24. novembra 1719 poslal izrecno »v Stražišče ali na Jesenice« (kot priloga k Segallovim oporokam sta ohranjeni dve Saurauovi pismi: ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58). Prvo oporoko je Matevž Segalla datiral v Škofji Loki (prav tam, 3. 7. 1709), drugi dve pa v Ljubljani (prav tam, III. serija, fasc. S 1–158, testament S–39, 16. 2. 1720; II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58, 22. 3. 1721). Ob smrti je med drugim še vedno imel hišo v Škofji Loki in hubo v Stražišču, do treh hiš v Ljubljani je prišel prek izvršbe, vso njegovo premoženje pa so popisali v t. i. uradni hiši gospostva Bela peč (zapuščinski inventarji: ARS, AS 309, šk. 106, fasc. XXXXIII, lit. S–109, 9. 7. 1722, 27. 9. 1723, 26. 4. 1726, 20. 4. 1731, 28. 4. 1733). Umrl je 8. junija 1722 v Ljubljani (*Dnus Matthaeus à Schigala*), kjer so ga pokopali pri avguštincih, mrliška matica pa mu prisoja 60 let ali tri leta preveč (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 267).

hčerki kot glavni dedinji.⁶¹⁵ O tem in o nadaljevanju zgodbe je zapustil nadvse dragoceno pričevanje zgovorni kranjski kronist Franc Henrik Raigersfeld, in sicer že po Valvasorjevi smrti (1747). Ko se je Franc Adam baron Valvasor oženil s Segalovo, naj bi bila posest Medija po Raigersfeldu vredna 12.000 goldinarjev, na njej pa za kar 10.000 goldinarjev dolga. Nevesta, ki naj bi Valvasorju po kronistovih besedah prinesla za doto osem tisočakov, si je manjkajoča dva tisočaka izposodila pri svojem očetu, nato pa ji je oče dolg ob smrti spregledal. S svojo dediščino je poplačala soprogove dolgove in tako sama prevzela Medijo (*das Gut an sich gebracht*). S tem, kar je pozneje prihranila, bi bilo njeno premoženje po Raigersfeldu lahko vredno 15.000 goldinarjev.⁶¹⁶ Trditve glede na navedek iz oporoke niso povsem točne, v osnovi pa se od njega vendarle ne razlikujejo.

Na Mediji je torej zagospodarila ženska, ki je z dediščino in očetovim posojilom tako rekoč kupila posest in moža. Tudi če sodimo samo po kranjski imenjski knjigi, se kaže Franc Adam Valvasor v poslovnem pogledu kot precej pasiven človek. Podložniška posest Medije je namreč ohranjala obseg z imenjsko rento okoli 65 goldinarjev, na kolikor jo je povečal njegov oče.⁶¹⁷ Doto in dediščina druge žene Franca Adama sta Medijo sicer ubranili, da je lahko ostala Valvasorjeva, toda, kot bomo videli, za visoko ceno.

V tem zakonu so se Francu Adamu izpolnila pričakovanja po moškem potomcu, ki pa je še razmeroma mlad umrl, in sicer kot zadnji Valvasor Adamove veje na Kranjskem. Sin **Franc Anton Ksaver** (A–IV–3), krščen 22. maja 1719 na Vačah, sicer ni preminil v otroštvu kakor njegova sestra **Rozalija Cecilija Katarina** (A–IV–4), krščena 11. novembra 1723 in umrla že 10. februarja 1725,⁶¹⁸ ampak je do zadnjega obetal, da bo pomnožil in ohranil medijsko vejo Valvasorjev, kar se je na koncu povsem nepričakovano izjalovilo.

Tako kot je bil pasiven pri domačem gospodarstvu, je medijski gospod baron Franc Adam ostajal ob strani tudi, ko je šlo za javne zadeve. Kot nekdanji študent ljubljanskega jezuitskega kolegija bi bil že zaradi izobrazbe in baronskega naslova poklican, da sodeluje v javnem življenju dežele, a o tem nimamo poročil.⁶¹⁹ Tako ni nikoli postal prisednik ograjnega sodišča,⁶²⁰ kar je bil njegov oče Adam Sigfrid (A–II–3). Znano je le, da se je leta 1726 včlanil v ljubljansko plemiško družbo sv. Dizme,⁶²¹

⁶¹⁵ ARS, AS 308, III. serija, fasc. S 1–158, testament S–39, 16. 2. 1720; II. serija, fasc. S 1–71, testament S–58, 22. 3. 1721.

⁶¹⁶ Po: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXI Anton, sin Adama. – Radicsev citat hranišča Raigersfeldovih zapisov žal ni dovolj jase, zato zapisov ni bilo mogoče izslediti.

⁶¹⁷ V imenjski knjigi je vpisan le prenos lastništva na Franca Adama leta 1707, nato pa leta 1746 odpis poldruga, že od leta 1682 zastavljene hube, tako da se je imenjska renta z dobrih 65 goldinarjev zmanjšala za 40 krajcarjev; prepisa lastništva z moža na ženo ni, kar glede na siceršnjo prakso deželnega knjigovodstva ne preseneča (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101).

⁶¹⁸ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1706–1722, s. p., 22. 5. 1719; R 1722–1736, s. p., 11. 11. 1723; M 1723–1751, s. p., 10. 2. 1725. – Hčerkino ime je v mrliški knjigi deloma drugačno kot v krstni: Frančiška Katarina Rozalija, pod istim datumom sta navedena smrt in pokop v rodbinsko grobnico, starost pa poldrugo leto.

⁶¹⁹ Po Radicsu naj bi v deželi sicer opravljal več funkcij, vendar mu v javnem življenju ne gre pripisovati kakšne posebej vidne vloge. Radics je v tem pogledu zelo skop z besedami (Radics, *Johann Weikhard*, str. 329) in tudi v njegovem gradivu o Antonu Sigfridu ni o tem najti ničesar oprijemljivejšega (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXI Anton, sin Adama).

⁶²⁰ Gl. sezname prisednikov v knjigah sodnih protokolov: ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p.; knj. 16, protokoli 1698–1701, s. p.; knj. 17, protokoli 1701–1704, s. p.; knj. 18, protokoli 1704–1707, s. p.; knj. 19, protokoli 1710–1714, s. p.; knj. 20, protokoli 1714–1718, s. p.; knj. 21, protokoli 1731–1736; knj. 22, protokoli 1722–1744, s. p.; knj. 23, protokoli 1741–1746, s. p.; knj. 24, protokoli 1746, s. p. – Sezname prisednikov so v knjigah protokolov vsakokrat v uvodnem delu knjige med kazalom in pred pag. 1.

⁶²¹ ARS, AS 1073, I/1r, fol. 237r; prim. Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I*, str. 146, 147.

katere član je bil že dolgo njegov starejši sorodnik baron Janez Karel z Belneka (J-II-6);⁶²² povsem drugače kot za omenjenega sorodnika pa ne vemo, da bi bil več kot toliko opažen. Tudi v deželno konjenico ga, kot vse kaže, niso sprejeli.⁶²³ Žal se ni ohranil niti popis njegove zapuščine, ki bi nam lahko približal pokojnikov duhovni profil in seveda v prvi vrsti razkril njegove gmotne razmere.⁶²⁴

Medijski Valvasorji v 18. stoletju niso bili posebej uspešni in še manj srečni. V začetku stoletja so družinsko slogo kalila nesoglasja med otroki, ki jih v svoji oporoki (1712) omenja njihova mati Marija Ana, rojena baronica Moscon (A-II-3a).⁶²⁵ Tudi ko jim je potem z zunanjo pomočjo, s poroko s pl. Segalovo, uspelo urediti nezavidljivo materialno stanje, jih je nesreča spremljala pri potomstvu. Baronu Francu Adamu (A-III-5), ki se po prvem kratkotrajnem zakonu dolgo ni poročil in sta od njegovih štirih otrok iz obeh zakonov preživela le dva, hči in sin, je bilo prihranjeno še marsikaj, ker je umrl dovolj zgodaj. Doživel ni treh smrti: hčerke Marije Jožefe (* 1706, † 1748) (A-IV-1), mekinjske klarise, ter edinca Franca Antona (* 1719, † 1761) (A-IV-3) in edinčeve edine, komaj rojene hčerke, ki jo je njen oče preživel le za nekaj dni. Medijskega gospoda barona Franca Adama so pokopali 6. julija 1747 v grajski kapeli na Mediji, po navedbi v mrliški matici starega 67 let.⁶²⁶ Nasprotno je njegova precej mlajša soproga Frančiška Uršula (* 1697, † 1764) (A-III-5a) pospremila na zadnjo pot vse svoje bližnje sorodstvo in ostala na Mediji sama samcata z grajskim duhovnikom in posli.

Zadnji medijski Valvasor moškega spola, njen sin baron **Franc Anton Ksaver** (* 1719, † 1761) (A-IV-3), znan kot *Anton*, je bil pravzaprav tragična osebnost, a ne zato, ker je umrl kot poslednji nosilec rodbinskega imena v Adamovi veji Valvasorjev, kot Adamov edini preživeli prapravnuk. Smola se ga je držala že od mladosti, ko je bil iznakažen v nesrečnem dogodku. Še ko je obiskoval jezuitsko gimnazijo v Ljubljani, mu je neki fant vrgel v obraz zaponko in mu razlil levo oko. Kot sredi 18. stoletja poroča Raigersfeld, je tedaj nosil stekleno oko, kar je v tistem času predstavljalo svojevrstno posebnost.⁶²⁷ Težko je soditi, koliko ga je invalidnost zaznamovala in kako je vplivala na njegovo poznejšo življenjsko pot. Vsekakor se zaradi poškodbe ni poslovil od nadaljnega študija, saj je izpričan do vključno najvišje stopnje ljubljanskega jezuitskega višjega študija.⁶²⁸ Pri 23-ih je leta

⁶²² ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r; prim. Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I*, str. 122, 123.

⁶²³ Ko je leta 1726 zaprosil za sprejem v konjenico (*Gildtpferd*) ali za izpraznjeno mesto praporščaka, so deželni stanovi izbrali drugega prosilca (ARS, AS 2, I. reg., šk. 919, sejni zapisniki 45, 1721–1735, fol. 85v, 14. 3. 1726).

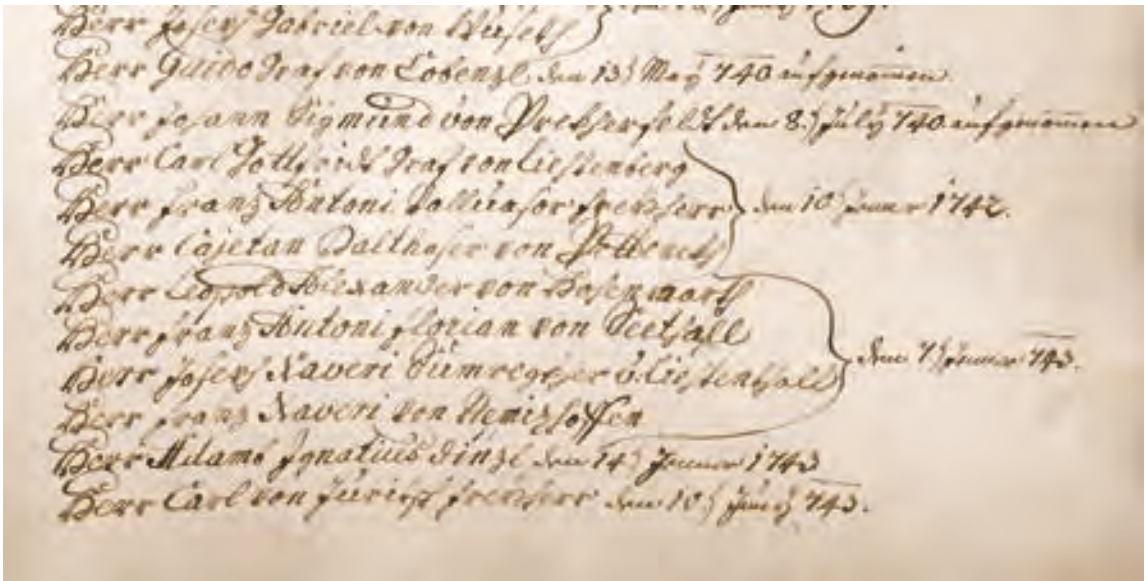
⁶²⁴ Izvod njegovega zapuščinskega inventarja je omenjen med regesti listin v zapuščinskem inventarju sina Franca Antona (A-IV-3) (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 5/Nr. 3).

⁶²⁵ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–9, 15. 6. 1712.

⁶²⁶ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p., 6. 7. 1747.

⁶²⁷ Radics je zapis o tem našel pri F. H. Raigersfeldu (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXI Anton, sin Adama). Njegovi podatki so spodbudili ljubljanskega primarija E. Bocka, da je leta 1897 objavil študijo o zgodnji uporabi umetnih očes (Bock, *Zur Geschichte des künstlichen Auges*, str. 3; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

⁶²⁸ Imena Franca Antona Valvasorja ne najdemo v katalogu jezuitskega seminarja (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*), kar pomeni, da je študiral kot zunanji študent in prebival zasebno. Ob nesreči naj bi bil oskrbovanec Schellenburgovega alumnata (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXI Anton, sin Adama). Zadnji podatek potrjuje, da je istoveten s Francem Valvasorjem, ki je 22. novembra 1731 dobil od deželnih stanov enega od treh Schellenburgovih alumnatov (ARS, AS 2, I. reg., šk. 918, sejni zapisniki 44, 1720–1735, fol. 428). Nesporno gre za Franca Adama (!) barona Valvasorja – z napačno zapisanim drugim imenom Adam – ki se je za ta alumnat neuspešno potegoval že dve leti prej, 10. septembra 1729 (prav tam, šk. 919, sejni zapisniki 45, 1721–1735, fol. 39v). Drugo ime Adam je imel v resnici njegov oče Franc Adam (A-III-5), ki je deželne stanove očitno prosil v imenu sina Franca Antona. Drugega mladeniča s takšnim ali podobnim imenom v tem času v Valvasorjevem rodu ni bilo. Leta 1734 ga v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete zasledimo v petem, poetičnem razredu, in sicer spet z imenom Franc (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 708). Gimnazijo je torej končal naslednje leto. Leta 1736 je študiral logiko, leta 1738 pa je izpričan (tokrat z imenom Anton) kot slušatelj filozofije in metafizike (prav tam, pag. 613, 615).

Franc Anton baron Valvasor na seznamu prisednikov kranjskega ograjnega sodišča leta 1746 (ARS, AS 306, knj. 24, protokoli 1746, s. p., pred pag. 1; foto Igor Lapajne).

1742 postal prisednik kranjskega ograjnega sodišča,⁶²⁹ kar je bil že njegov ded Adam Sigfrid (A–II–3), ne pa tudi tedaj še živeči oče Franc Adam (A–III–5). Raigersfeld razkrije še dve njegovi težavi. Kot prisednik ograjnega sodišča je lahko deloval, dokler ni bilo leta 1747 preoblikovano. Najverjetneje še za očetovega življenja se je nameraval tudi poročiti, pa mu je ženitev očitno preprečila mati. Izbral si je neko Mihačovičevo, ki je živela pri Werthenthalovih (v Ljubljani),⁶³⁰ vendar mu je ti niso hoteli dati v zakon, ker ni imel s čim jamčiti za njen prispevek zakonski zvezi. Vse je bilo namreč materino, po očetu pa mu je pripadal le skromen nujni delež.⁶³¹ Mati Franciška Uršula (A–III–5b), ki svojemu enookemu edincu očitno ni zaupala, mu še dolgo ni prepustila gospodarjenja, vse dokler ni leta 1760 našel primerne neveste, star že 41 let.⁶³² Vse dotlej je ostajal le pretendent za očetovo dediščino.⁶³³

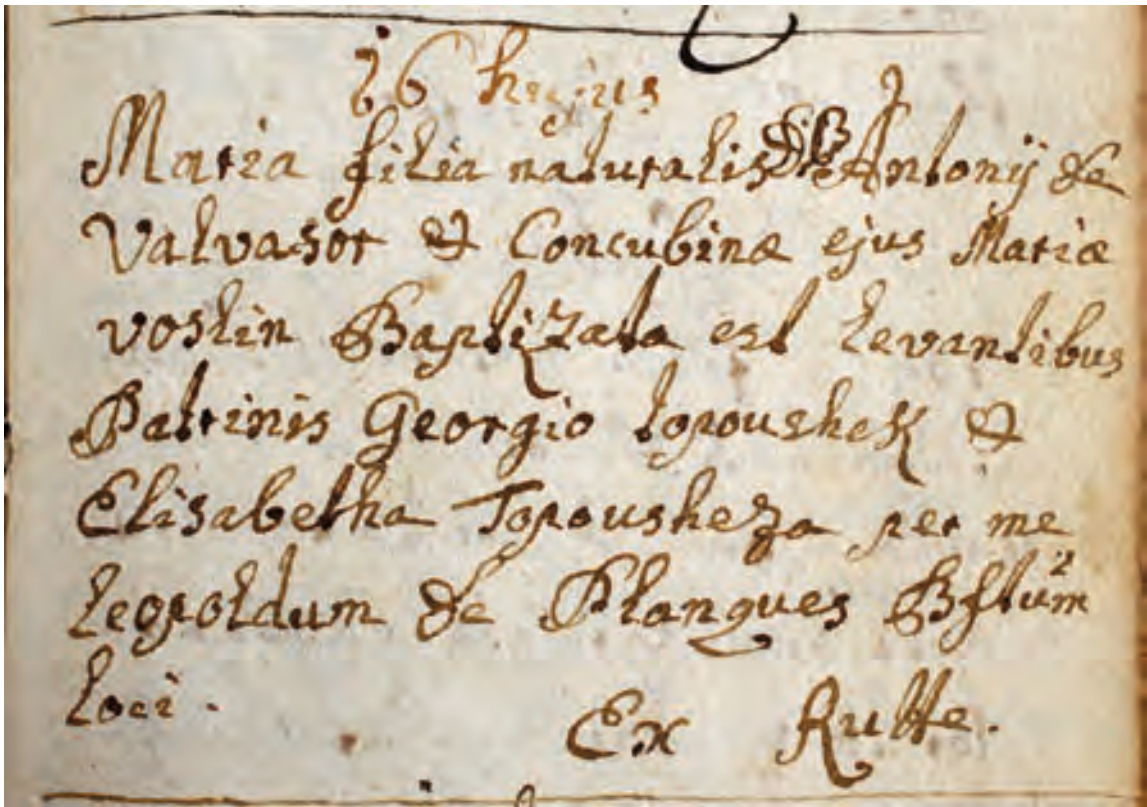
⁶²⁹ Po seznamu prisednikov iz leta 1746 je bil mednje sprejet 10. januarja 1742 (ARS, AS 306, knj. 24, protokoli 1746, s. p., pred pag. 1).

⁶³⁰ Valvasorjeva nesojena nevesta je utegnila izvirati iz rodbine Mihačovič (Mihačavič, Mihočević, Mihačević), ki je v zadnji četrtini 17. stoletja izpričana v okolici Krškega. V Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 je neki Jurij Volf Mihačavič naveden kot lastnik dvorca Impoljca ob Savi (Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, Index etc., fol. D). Zanj pravi Valvasor v *Slavi*, da je imel dvorec pred nekaj malega leti kot varuh Bruckenfeldovih [dejansko Breckerfeldovih] dedičev (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 294). Pri opisu dvorca Pleterje pri Bučki pa omenja mali dvorec Brinje, ki je stal nedaleč stran in katerega lastnik je bil tedaj Volf Andrej Mihačavič (prav tam, str. 442). Taisti je malo zatem, leta 1692, kupil dvorec Ebenberg pri Raki (Smole, *Graščine*, str. 142), kjer je v istem času tudi fizično izpričan (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 293, 300). – Werthenthale srečujemo v Ljubljani od konca 17. stoletja do šestdesetih let 18. stoletja (prav tam, str. 36, 41, 44, 47, 48, 54, 55, 59, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 89, 94, 103, 155, 183, 200), kot vse kaže, pa tu niso premgli lastne hiše (prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, I. del – V. del).

⁶³¹ Po Radicsevih zapisih v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXI Anton, sin Adama.

⁶³² Mati mu je Medija prepisala 29. junija 1760 v Ljubljani (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 29. 6. 1760).

⁶³³ V terezijanskem katastru je v medijskih dokumentih kot lastnica vedno podpisana vdova Franciška Uršula (ARS, AS 174, šk. 237, RDA, L 242, No. 1, i. 6. 1749; No. 3, 30. i. 1751; ad No. 4, 3. i. 1751; prav tam, šk. 185, BT, N 242,

Vpis krsta Marije Vozel, nezakonske hčerke Franca Antona barona Valvasorja, v krstni matici župnije Vače 16. avgusta 1753 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1748–1763, s. p.; foto Igor Lapajne).

Sedem let pred ženitvijo je Franc Anton pri 34-ih dobil prvega otroka. Marija Vozel iz zaselka Rota pri Pečah mu je namreč povila **nezakonsko hčerko Marijo**, krščeno 16. avgusta 1753 na Vačah.⁶³⁴ Vendar otrokov oče ni sledil Juriju Sigmundu (A–I–2) in Janezu Ditrihu Valvasorju (J–I–8), tedaj najbrž v rodbini že zavestno pozabljenima sorodnikoma, ki sta se sto let prej, sredi 17. stoletja, oba

lit. E, No. 3, 1. 6. 1749; prav tam, lit. F, No. 4, s. d.; prav tam, lit. G, No. 6, 1. 6. 1749; prav tam, lit. A, No. 12, 4. 4. 1752). Leta 1755 se je sicer nekajkrat podpisal sin Franc Anton, trikrat tudi kot lastnik Medije (*Inhaber*) (prav tam, šk. 237, RDA, N 242, No. ad 8, 29. 6. 1755; No. ad 8, 16. 8. 1755; No. ad 8, s. d. (1755); No. 11, 7. 7. 1755), naslednje leto pa je pravilno imenovan »pooblaščenec svoje matere kot lastnice« (prav tam, No. 10, 20. 12. 1756). – V glavno knjigo kranjske deželne deske so ga veliko pozneje vpisali za nazaj kot lastnika na podlagi očetovega zapuščinskega inventarja z dne 21. avgusta 1747, nato pa kot naslednico na podlagi njegove poročne pogodbe z dne 1. julija 1760 njegovo mater Franciško Uršulo (ARS, AS 315, gl. knj. 2, fol. 186; 3. modri kvatern, fol. C 24; 1. biserni kvatern, fol. K 9). Dejansko sta mišljeni samo pravni osnovi, po katerih sta sin in mati prišla do lastništva za možem oziroma očetom. Poročna pogodba je namreč sinova in ker je umrl brez potomcev, ga je na tej podlagi nasledila mati. Posest se je proti koncu materinega gospodarjenja celo malce povečala, z nekaj manj kot 40 hub na dobrih 43. Sprememba ni razvidna iz imenjske knjige 1662–1756 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 101), temveč iz deželne deske; gre za nakup treh hub, vpisanih v železobarvni kvatern iz leta 1759 (ARS, AS 315, 1. železobarvni kvatern, fol. C 15v).

⁶³⁴ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1748–1763, s. p., 16. 8. 1753. – Kraj otrokovega rojstva je v krstni matici označen kot »ex Rutte«. Lokacijo so razkrile pojavitve istega kraja z dodatno oznako, da gre za sovesko sv. Florijana v Gori pri Pečah.

poročila neprimerno svojemu stanu.⁶³⁵ Kaj se je zgodilo z nezakonsko materjo Marijo, ki je bila v Roti očitno samo v službi, morda rejenka ali pa se je tja zgolj zatekla roditi, ostaja neznanka, prav tako kakor usoda njene hčerke. Gotovo je le to, da nezakonska Marija ni umrla kot otrok ne v vaški župniji ne v vikariatu Kolovrat.⁶³⁶

Nikakor ni mogoče prezreti podobnosti Franca Antona z zadnjim završkim Valvasorjem Jurijem Sigfridom (1702–1759) (J–III–22). Oba sta imela zunajzakonsko hčerko, poročila sta se pozno, umrla v razmiku manj kakor dveh let, oba brez legitimnega potomstva in kot zadnja poročena predstavnik svojih rodbinskih vej, Jernejeve završke in Adamove medijske. Edina večja razlika je ta, da je bil Jurij Sigfrid po izgubi Zavrha reven in zato prisiljen opravljati službo mostnarja, mlajši Franc Anton pa si je lahko obetal še lepo prihodnost z družino.

Po neuspeli prvi ženitvi in »romanci« s kmečkim dekletom je Franc Anton pri 41-ih končno le stopil pred oltar, in to z ustrežno družico iz grofovske rodbine, doma z gradu Krumperk pri Dobu. V dobski župnijski cerkvi se je 5. avgusta 1760 oženil z **Marijo Rozalijo grofico Rasp** (* 1728, † 1807) (A–IV–3a),⁶³⁷ ki tako kot on ni bila več rosno mlada in je svojčas očitno zamudila boljše ženitne priložnosti. Njegova izbranka, rojena v Ljubljani, je namreč ob poroki štela 32 pomladi.⁶³⁸ Zadnja Valvasorjeva nevesta na Mediji se je rodila kot hči krumperškega gospoda Janeza Adama grofa Raspa, stanovskega poverjenika in prisednika ograjnega sodišča, ter Marije Ane Jožefe, rojene pl. Fürnpfeil, sicer pa je bila sorodnica polihistorja Janeza Vajkarda po njegovi materi.⁶³⁹ V Adamovi rodbinski veji Valvasorjev je šlo za prvo in zadnjo grofovsko nevesto, katere rodbina oziroma ena veja Rasprov je bila leta 1708 povzdignjena neposredno v grofovski stan, kar brez predhodnega pobaronjenja.⁶⁴⁰ Sicer

⁶³⁵ Na rodovnem deblu Valvasorjev polihistor pri obeh sorodnikih pravi zgolj, da sta se iz dežele izselila (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). O njiju gl. v podpoglavjih 3.2 in 4.3.

⁶³⁶ Priimka Vozel v Roti v tem času ne srečamo, pač pa sta tam prebivala Jurij in Elizabeta Topovšek, ki sta šla nezakonski deklici za krstna botra. Jurij Topovšek je umrl leta 1764, po navedbi v mrliški matici star sto let (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1752–1771, s. p., 9. 6. 1764). Ni rečeno, da je Valvasorjeva »konkubina« Marija Vozel sploh izvirala iz župnije Vače. Priimek Vozel je bil v vaški župniji v tem času sicer zelo razširjen in izpričanih je tudi več oseb z imenom Marija Vozel, nobene pa ni mogoče nedvoumno identificirati s tisto, ki je Francu Antonu baronu Valvasorju povila hčerko Marijo. V poštev bi prišli najmanj dve Mariji, ki sta se poročili leta 1756 oziroma 1761, prva doma z Golč pod (Zasavsko) Sveto goro in druga z Verneka pri Kresnicah (prav tam, P 1748–1771, s. p., 16. 2. 1756, 14. 2. 1761). O Valvasorjevi nezakonski hčerki Mariji Vozel je mogoče reči le, da v vaških mrliških maticah ni osebe s tem imenom in priimkom, ki bi umrla v otroštvu oziroma mladosti (prav tam, M 1752–1771, M 1771–1806), žal pa ni mogoče ugotoviti, ali se je poročila, saj z letom 1771, ko ji je bilo 18 let, v vrsti poročnih matic župnije Vače nastopi daljša vrzel, ki traja vse do leta 1807 (Krampač, *Vodnik po maticnih knjigah*, str. 117). Njena smrt tudi ni vpisana v prvo mrliško matico vikariata Kolovrat (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822). V istem vikariatu se je od leta 1769 dalje poročilo več deklet z imenom Marija Vozel, vse domačinke (prav tam, P 1753–1815, s. p., 23. 1. 1769, 20. 2. 1775, 23. 3. 1775, 12. 2. 1783, 17. 2. 1783).

⁶³⁷ NŠAL, ŽA Dob, Matične knjige, P 1710–1761, s. p., 5. 8. 1760; prim. Vrhovnik, Plemenitniki, str. 95, 102.

⁶³⁸ Marija Rozalija je bila krščena 3. junija 1728 kot Antonija Rozalija Magdalena Klotilda (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1722–1731, pag. 233).

⁶³⁹ Njen oče Janez Adam je bil pravnuk polihistorjeve tete Regine Doroteje pl. Rasp, rojene pl. Rauber (ARS, AS 1075, šk. 6, št. 208, Rasp).

⁶⁴⁰ Grofovsko diploma, ki jo je dobil njen ded Janez Ludvik, v njej naslovljen kot baron, navaja, da je Leopold I. leta 1660 med dedno poklonitvijo (v Ljubljani) povišal v barona njegovega očeta Janeza Avgušтина Raspa (ARS, AS 1064, št. 86, Rasp, 13. 6. 1708). Cesar ni Janezu Avguštinu dejansko nikoli izdal baronske diplome in njegovi sinovi so si pozneje večkrat neuspešno prizadevali za podelitev baronskega naslova (Miklavčič, Rasp, str. 32, 33). Po Miklavčiču naj bi bilo o njihovem dejanskem prištevanju med barone sicer »polno prič«, a ključni viri tega vendarle ne potrjujejo. Tudi Valvasor navaja Raspe (*Rosp*) v *Slavi* (1689) zgolj med kranjskimi viteškimi rodbinami (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 116). Prim. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 258.

Zaključek poročne pogodbe med Francem Antonom baronom Valvasorjem in Marijo Rozalijo grofico Rasp, sklenjene 1. julija 1760 v Ljubljani (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 1. 7. 1760).

Grb grofov Rasp ob pogrofovljenju leta 1708 (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Rasp, Johann Ludwig, 13. VI. 1708, fol. 8).

pa so bili Raspi plemiški rod z globokim koreninami, priseljen na Kranjsko v začetku 16. stoletja.⁶⁴¹ Rozalija se torej ni mogla ponášati z mladostno svežino, toda poleg ugleda svoje rodbine in dote tisoč goldinarjev nemške veljave je Francu Antonu prinesla v zakon še sedem tisočakov, tj. vrednost skoraj polovice vsega njegovega imetja glede na cenitev naslednje leto, ko je umrl. Njen prispevek je

⁶⁴¹ Miklavčič, Rasp, str. 29.

Renesančni Krumperk pri Domžalah, dom Marije Rozalije grofice Rasp, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 117); tu je preživljala zgodnja leta tudi polihistorjeva mati Ana Rozina pl. Rauber (ok. 1610–1657) (H–II–4b). Upodobitvi Krumperka gl. tudi na str. 175.

baron Valvasor zavaroval s 6375 goldinarji, ki jih je imela v primeru moževe smrti pravico izterjati od njegovega imetja, zlasti od medijske posesti, ne glede na to, ali bi zapustil otroke ali ne, in poleg tega, kar bo še prinesla v zakon.⁶⁴² Samo dva dni pred podpisom poročne pogodbe je 41-letni Franc Anton s poravnavo z materjo končno postal gospodar Medije, njej pa zagotovil »dami primerno« vzdrževalnino do smrti. Mati si je pridržala kapitalske naložbe in tisoč goldinarjev nemške veljave, da bi lahko s njimi obdarovala svoje zaželene vnuke.⁶⁴³

Morda je baron Franc Anton popeljal grofično Raspo v zakon že v slutnji skorajšnjega konca svoje življenjske poti. Poročena sta bila namreč komaj sedem mesecev, ravno toliko, da je zadnji medijski Valvasor še dočakal in za nekaj dni preživel svojo edino, očitno prezgodaj rojeno hčerko. **Marija Ana Jožefa Franciška Uršula baronica Valvasor** (A–V–1), rojena 18. februarja 1761 v Ljubljani, je zatislila oči že po dveh tednih. 6. marca je bodisi umrla (v Ljubljani ali na Mediji) bodisi bila pokopana v medijsko rodbinsko grobnico. Za očeta Franca Antona je bila nemara usodna prav hčerkinina smrt, saj je umrl le nekaj dni po njenem pogrebu, in sicer v Ljubljani 11. marca 1761 nenadne smrti za kapjo. Ko se je že zdelo, da se bo Adamova medijska veja Valvasorjev nadaljevala vsaj z žensko potomko ali da bo Franc Anton imel več otrok, so vse upanje v enem samem tednu pokopali v podzemlje medijske grajske kapele.⁶⁴⁴ Družinska tragedija je bila zdaj popolna. Še mlad in morda na videz poln moči je

⁶⁴² Izvirnika poročne pogodbe v: ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 1. 7. 1760, Ljubljana; AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 1. 7. 1760, Ljubljana. Prepis v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju: ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 6–10/s. n.

⁶⁴³ Poravnalna pogodba je bila podpisana 29. junija 1760 v Ljubljani (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 29. 6. 1760). Po njej je bil sin dolžan materi poleg oskrbe dajati letno še 50 goldinarjev. 17. avgusta, že po poroki, se je Franc Anton na Mediji pisno obvezal, da bo materi, če bo zaradi bolezni in starosti prisiljena živeti v mestu, letno izplačeval 300 goldinarjev in ji z vsem potrebnim opremil majhno hišo (prav tam, 17. 8. 1760).

⁶⁴⁴ Otrok je bil rojen in krščen istega dne; za botra sta mu šla materin brat Janez Avguštin grof Rasp in stara mati Franciška Uršula baronica Valvasor (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1755–1762, pag. 311). – Dekličina smrt je vpisana v mrliški matici vikariata Kolovrat z navedbo, da je bila krščena v Ljubljani, pokopana pa v grobnico na Mediji; ni jasno, ali se datum 6. marec nanaša na smrt ali na pokop (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 18). Franca Antona so vpisali v obe mrliški matici, ljubljansko in kolovraško. Ljubljanska navaja vzrok smrti (*repentina morte*), starost 42 let, prevoz trupla na Medijo in pokop prav tam (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 228). Kolovraška matica ne govori o pokojnikovi starosti, pove pa, da

umrl zadnji medijski baron Valvasor, 42-letnik, ki je namesto zdravih potomcev zapustil vdovo in ostarelo mater.

Zakonca Franc Anton in Marija Rozalija sta kratke mesece skupnega življenja verjetno večidel ali v celoti preživljala v Ljubljani, kjer je imel mož v najemu hišo ali stanovanje. Tam so naslednjo pomlad popisali tudi manjši del njegovih premoženj.⁶⁴⁵ Glavnina zapuščine je bila na Mediji, sicer pa dajeta obe bivališči vtis dobre in razmeroma bogate opremljenosti z veliko srebrnine in manj slikami, Medija pa kaže na urejeno gospodarjenje. Nasprotno preseneča, da se njegova knjižnica, v celoti na Mediji, ni mogla primerjati s tamkajšnjo knjižno zapuščino deda Adama Sigfrida (A-II-3), popisano leta 1699. Medtem ko je imel ded blizu 50 knjižnih naslovov, od katerih so na prvem mestu popisali *Slavo vojvodine Kranjske*,⁶⁴⁶ so pri vnuku Francu Antonu inventarizirali le devet naslovov, vse razen enega pravne vsebine. V oči pade dejstvo, da zdaj na Mediji ni bilo izvoda znamenite »Kranjske kronike« Janeza Vajkarda Valvasorja.⁶⁴⁷ Nasprotno se rodbinski arhiv ni skrčil samo na osem dokumentov in tri svežnje, ampak so popisali zgolj tiste z »uporabno vrednostjo«.⁶⁴⁸ Celotno pokojnikovo premoženje so ocenili na nekaj manj kot 16.071 goldinarjev, od tega medijsko posest na 13.653.⁶⁴⁹

Medija v skladu s poročnim dogovorom ni pripadla pokojnikovi vdovi, temveč njegovi materi kot najbližji sorodnici. Toda vdova Marija Rozalija (A-IV-3a) je imela po poročni pogodbi pravico izterjati 6375 goldinarjev nemške veljave, kar je znašalo skoraj polovico moževega imetja. Dokler tega denarja ne bi v celoti dobila izplačanega, je lahko obdržala vse moževo premoženje. Na Mediji bržčas sploh ni nikoli živela, saj sta imela s Francem Antonom najeto stanovanje ali hišo v Ljubljani. S taščo se je nato z bliskovito hitrostjo sporazumela o dediščini. Vsega dva dni po pogrebu sta dve vdovi baronici Valvasor sklenili pogodbo, po kateri ne bo snaha zahtevala denarja vse do taščine smrti in bo namesto tega prejela le majhne letne obresti.⁶⁵⁰

ga je v Ljubljani zadela kap, po kateri je takoj umrl (*Labaci apoplexia tactus et subitanea morte extinctus*), in da je bil pokopan na Mediji 13. marca (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753-1822, pag. 18).

⁶⁴⁵ V zapuščinskem inventarju so ljubljanske premoženja navedene po rubrikah pomešano z medijskimi (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 10-30). – Med regesti listin v njegovem zapuščinskem inventarju sta navedeni dve najemni pogodbi, obe datirani 29. septembra 1760; njuna vsebina pobljže ni znana, se pa prva pogodba nanaša na zakup Jaborniggove in druga Erbergove hiše (prav tam, pag. 5-6/ s. n.). Zdi se, da sta zakonca tedaj zamenjala bivališče. Jaborniggove hiše ne poznamo, dve Erbergovi hiši pa sta stali na mestu današnje Zoisove palače na Bregu 22 (prej 20), obe v rokah baronice Jožefe Leopoldine, prva do leta 1760 in druga do 1765 (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Breg 20; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 80, 81).

⁶⁴⁶ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-10, 16. 11. 1699, pag. 43-52.

⁶⁴⁷ Vrednost knjig so ocenili na manj kot 14 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 10). – Ni ravno verjetno, da bi medijski izvod *Slave* štela za svojo last mati Uršula, saj bi bilo to prejkone navedeno. Inventurni komisarji so namreč v zapuščinskem inventarju v rubriki Slike in ogledala izrecno navedli, da niso inventarizirali slik, ogledal in kuhinjske opreme v Ljubljani, ker pripadajo »stari gospe Valvasor« (pag. 12). Tudi ko je tri leta pozneje umrla mati, so v njenem zapuščinskem inventarju popisane iste knjige kot v sinovem, torej brez *Slave* (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-39, 15. 10. 1764, pag. 15-16).

⁶⁴⁸ V rubriki Listine so po večini novejši dokumenti gospodarske narave, ki zadevajo Medijo (prav tam, pag. 5). Starejša sta le dva: ustanovno pismo beneficija v grajski kapeli iz leta 1650, navedeno brez datacije (prav tam, pag. 5/Nr. 5), in privilegij o izboljšanju grba Valvasorjeve rodbine, datiran 7. septembra 1548: »Ein Bapen Verbesserung der Freyheit von Valuaßorischen Familie betreffend de dato 7. 9ber 1548« (prav tam, pag. 5/Nr. 7). Posebej zanimivo je dejstvo, da privilegij ni znan iz starejših zapuščinskih inventarjev članov Valvasorjeve rodbine, ne iz medijskih ne iz završkih. – O arhivu gl. op. 663 in 664.

⁶⁴⁹ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 32-35.

⁶⁵⁰ Ker snahina dota tisoč goldinarjev še ni bila izplačana, je taščin dolg do snaha znašal le 5375 goldinarjev nemške veljave; namesto v deželi običajnih petodstotnih obresti sta se dogovorili, da bo snaha prejela na leto samo 135 goldinarjev (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Familiaria, Franc Anton Valvasor, 15. 3. 1761).

Zadnja vdova Valvasor Marija Rozalija grofica Rasp (1728–1807) (A–IV–3a), ki je bila žena Franca Antona barona Valvasorja le slabo leto (1760–1761), se je po nekaj letih vdovstva (med 1765 in 1768) drugič poročila, tokrat z *Ignacem Kajetanom Gallom baronom Gallensteinom* (ok. 1730–1786). Po poroki se je preselila k možu v Radeče, kjer je Ignac Kajetan v imenu mladoletnih sinov upravljal radeško gospostvo, last svoje prve žene.⁶⁵¹ Novi izbravec zadnje medijske baronice Valvasor je bil sicer brat Franca Saleškega (ok. 1733–1793), tretjega moža polihistorjeve vnukinje Marije Ksaverije pl. Dienersperg z Gracarjevega turna, matere zadnje generacije potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19) na Kranjskem.⁶⁵² Brata Galla barona Gallensteina razen baronskega naslova nista premogla tako rekoč ničesar. Ni odveč spomniti, da je Franc Saleški nazadnje služboval kot mostninar na črnuškem mostu, natanko tam, kjer je pred njim končal svojo življenjsko pot obubožani Jurij Sigfrid Valvasor (1702–1759) (J–III–22), zadnji završki graščak iz Valvasorjevega rodu.⁶⁵³

Zadnja oseba s priimkom Valvasor, ki je živel na Mediji, skoraj gotovo ni bila vdova nesrečnega Franca Antona, temveč njegova dominantna mati Frančiška Uršula, rojena pl. Segalla, dejansko Režen (A–III–5b). Vsiljuje se podobnost s prvim medijskim gospodom iz Valvasorjevega rodu, polihistorjevim dedom Hieronimom (H–I–1) († 1602–3), ki je tu zagospodaril po oporoki svojega dobrotnika leta 1581. Ne prvi Valvasor ne zadnja Valvasorjeva na Mediji namreč na svet nista prišla kot plemiča. Tako kot Hieronim ni bil krvni sorodnik prejšnjega lastnika Janeza Krstnika Valvasorja, tudi Frančiške Uršule z Valvasorji ni vezalo krvno sorodstvo, temveč le poroka.

66-letna vdova je 2. junija 1763, dobro leto pred smrtjo, na Mediji napisala oporoko, v kateri je poskrbela za vse drugo razen za imenovanje glavnega dediča, ki ga je naslovila kot »N.«. Poleg manjših volil je določila, naj jo pokopljejo v medijski grobnici, tamkajšnji kapeli pa je zapustila 1000 goldinarjev nemške veljave za lažje vzdrževanje duhovnika beneficiata, ki mora v kapeli vsak teden darovati mašo zanjo, njene starše in medijsko sorodstvo.⁶⁵⁴ Umrla je v domačem gradu 4. ali 5. oktobra 1764 za kapjo.⁶⁵⁵ Njen zapuščinski inventar razkriva, da je premogla dobrih 17.022 goldinarjev premoženja brez

⁶⁵¹ Vdova Rozalija baronica Valvasor je vsekakor zapustila Medijo – če je tam sploh živel – pred smrtjo svoje tašče Uršule jeseni 1764. V spremnem dopisu, s katerim je župnik z Vač poslal deželnemu glavarstvu v Ljubljani Uršulino oporoko, so namreč omenjeni zgolj grajski duhovnik in služinčad (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–19, 2. 6. 1763, spremni dopis 6. 10. 1764). S priimkom Valvasor je Rozalija izpričana še 19. marca 1765, ko ji je mati namenila dodatno dediščino (Smole, *Graščine*, str. 246). Njen drugi mož Ignac Kajetan Gall baron Gallenstein je gospostvo Radeče užival po smrti prve žene leta 1765 (prav tam, str. 401). Kraj in datuma njegove poroke z vdovo Valvasorjevo ne poznamo. Najverjetneje sta se poročila v Radečah, a se ohranjene poročne matice radeške župnije začenjajo pozneje (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 82), od poročnih knjig župnije Dob, kjer leži nevestin domači grad Krumperk, pa je izgubljena ravno matica za obdobje 1761–1772 (prav tam, str. 21). Zakonca se nista poročila v ljubljanski stolni župniji, kjer je bila nevesta krščena (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770). Poroko je mogoče datirati s smrtjo Gallove prve žene Katarine, rojene Mordax, ki so jo 5. julija 1765 pokopali v župnijski cerkvi v Radečah (NŠAL, ŽA Radeče, Matične knjige, M 1749–1784, s. p.), in rojstvom hčerke v drugem zakonu 14. septembra 1768; hči Marija Ana Nepomucena Leopoldina Notburga Salezija se je rodila v Ljubljani (Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 111). Ignac Kajetan je umrl prav tam 10. septembra 1786, star 56 let (NŠAL, ŽA Radeče, Matične knjige, M 1784–1803, pag. 28), vdova Rozalija pa pri 79-ih dve desetletji za njim, 3. februarja 1807, v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, Sexus feminini, pag. 196–197). Hči Marija Ana je umrla leta 1826 kot grofica Thurn-Valsassina; Gallovo genealoško gradivo pa pomotoma postavlja v možev drugi zakon tudi sinova Alojza in Ignaca iz prvega zakona (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall).

⁶⁵² ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall.

⁶⁵³ O Francu Saleškem gl. Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (I. del), str. 378 in 380.

⁶⁵⁴ Izvirnik oporoke: ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–19, 2. 6. 1763. Prepis: ARS, AS 740, fasc. 8, Medija – Domaticalia, Zapuščinski spisi, oporoka Frančiške Uršule Valvasor, 2. 6. 1763.

⁶⁵⁵ Iz mrliške matice vikariata Kolovrat, ki navaja vzrok smrti in pokop na Mediji, ni razvidno, ali se 4. oktober 1764 nanaša na dan smrti ali pogreba (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 25). Očitno je bil mišljen

October:
4. hujus.
Illustrissima Domina L. B. M.
Ursula L. B. a Valvasorin
70. circiter annorum vidua
apoplexia facta, absolutione
sacramentali, et s. sacramento
extremae unctionis provisâ,
sepulta fuit in Gallenegg.

Vpis smrti vdove Franciške Uršule, rojene pl. Segalla, zadnje gospodarice Medije iz rodbine Valvasor, 4. oktobra 1764 v mrliški matici vikariata Kolovrat (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 25; foto Igor Lapajne).

dolga, od tega več kot 3000 v kapitalskih naložbah s pripadajočimi obrestmi.⁶⁵⁶ Od smrti gospodarja Franca Antona se oprema Medije skoraj ni spremenila. Knjige so, denimo, ostale nedotaknjene, popis pa priča, da na Mediji nazadnje res ni bilo izvoda *Slave vojvodine Kranjske*.⁶⁵⁷ Tako kot med slikami zaman iščemo kakršen koli indic o obstoju portretov rodbinskih članov,⁶⁵⁸ ki jih pogrešamo tudi ob sinovi smrti tri leta prej.⁶⁵⁹ Arhiva se inventurni komisarji niso dotaknili in tudi tokrat so popisali samo uporabne listine, zdaj izključno tiste, ki so zadevale zadnjo medijsko gospodarico in gospodarstvo.⁶⁶⁰ Zaradi nedorečenosti njene oporoke – v njej namreč ni poimensko navedla glavnega dediča

datum smrti. Po dopisu župnika z Vač, datiranem 6. oktobra 1764, je baronica Valvasor umrla 5. oktobra ponoči; skupaj z dopisom je deželni pravdi v Ljubljani poslal njeno oporoko, najdeno, ko je izvedel zasilno zaporo baroničinega imetja (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–19, 2. 6. 1763, dopis 6. 10. 1764).

⁶⁵⁶ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–39, 15. 10. 1764, pag. 1–15, 43.

⁶⁵⁷ Prav tam, pag. 15–16.

⁶⁵⁸ Prav tam, pag. 16–18.

⁶⁵⁹ V zapuščinskem inventarju Franca Antona niso popisali slik v njegovem ljubljanskem stanovanju, ker so pripadale materi (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–36, 10. 4. in 5. 5. 1761, pag. 16–18).

⁶⁶⁰ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–39, 15. 10. 1764, pag. 9–15.

– bi lahko nastali zapleti, a so se pokojničini sorodniki zedinili, da Medija pripade nečaku Jožefu Antonu baronu Janežiču (Janeschitsch). Njegov nečak in dedič je grad s posestjo prodal leta 1807.⁶⁶¹

Za Valvasorji torej na Mediji niso ostali rodbinski portreti kot tudi ne izvod *Slave vojvodine Kranjske*, knjige, ki jo je v 18. stoletju pogrešala le redko katera grajska knjižnica v deželi. Ostal pa je rodbinski arhiv, deloma ohranjen še danes. Dediči zadnje baronice Valvasor baroni Lichtenberg-Janežič so del ali kar glavnino arhiva najpozneje v začetku 19. stoletja, ko so Medijo prodali, prenesli v svoj dvorec Jablje pri Trzinu.⁶⁶² Kolikšen delež se je v jabeljskem arhivu ohranil do danes, lahko le ugibamo. Tamkajšnji najzgodnejši Valvasorjevi dokumenti segajo v začetek 17. stoletja, najmlajši iz šestdesetih let 18. stoletja pa zadevajo dediščino zadnje baronice Valvasor na Mediji.⁶⁶³ Še sto let pozneje (1861) je bilo nekaj dokumentov shranjenih tudi v medijskem gradu. Žal ne moremo vedeti, ali je deset listin iz časovnega obdobja 1572–1638⁶⁶⁴ vse, kar je tam še ostalo za rodbino kranjskega polihistorja po vmesni večkratni prodaji Medije.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Čeprav se je M. Smole opirala na isti vir – deželno desko, ni točna njena trditev, da je baronica Valvasor zapustila Medijo svojim nečakinjama Frančiški Barbari Wagner in Mariji Ani Schluschnitzky, ki sta se 3. maja 1763 (sic!) oziroma 21. januarja 1765 odrekli dediščini v korist svojega brata Jožefa Antona barona Janežiča (Smole, *Graščine*, str. 286). Celoten postopek prenosa Medije na Janežiče je opisan leta 1794 v deželni deski, ko je Franc Ksaver baron Lichtenberg-Janežič urejal prepis Medije na svoje ime (ARS, AS 315, 3. modri kvatern, fol. C 23 – C 25). Dotlej so kot lastnika še vedno vodili že leta 1747 umrlega Franca Adama barona Valvasorja (A–III–5). Dedinje njegove vdove Frančiške Uršule baronice Valvasor so bile tri njene sestre, rojene pl. Segalla: Frančiška Barbara Wagner, Katarina Segalla, dominikanka v Studenicah, in Marija Marjeta, prvič poročena baronica Janežič in drugič Schwab pl. Lichtenberg. Wagnerjeva se je leta 1765 odrekla dednih pravic v korist nečaka Jožefa (Antona) barona Janežiča, redovnica Katarina po sodnem sklepu ni bila upravičena do dedovanja, leta 1756 umrlo Marijo Marjeto pa so nasledili njeni otroci: omenjeni Jožef baron Janežič, njegova sestra Marija Ana Schluschnitzky ter polbrata Ignac in Franc Ksaver pl. Lichtenberg. Marija Ana se je leta 1765 v zameno za izplačilo skromnih 600 goldinarjev nemške veljave odpovedala dediščini v korist brata Jožefa barona Janežiča. Ta je prevzel Medijo, ne da bi predložil dokaz, da je do nje upravičen. Po njegovi smrti se je njegov dedni delež leta 1780 združil z deležem polbrata Franca Ksaverja pl. Lichtenberga, dedič drugega polbrata grenadirskega stotnika Ignaca pa je postal njun oče Leopold pl. Lichtenberg. Ko so zadeve razrešili, je kranjska deželna pravda leta 1794 dovolila prepis posesti v deželni deski na ime Franca Ksaverja barona Lichtenberg-Janežiča. – Vmesna sprememba njegovega priimka v Lichtenberg-Janežič je bila posledica dejstva, da ga je polbrat Jožef Anton baron Janežič v oporoki leta 1777 imenoval za dediča ob pogoju, da bodo on in njegovi potomci prevzeli rodbinsko ime in grb Janežičev (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 195–196; prim. Smole, *Graščine*, str. 196). – V glavni knjigi kranjske deželne deske je bil tako Jožef (Anton) baron Janežič pozneje vpisan kot lastnik od leta 1765 dalje, leta 1780 mu je na podlagi izročitve sledil Franc Ksaver baron Lichtenberg-Janežič, leta 1807 pa je posest kupil Anton pl. Pilpach (ARS, AS 315, knj. 2, fol. 186; prim. Smole, *Graščine*, str. 286).

⁶⁶² Jožef Anton baron Janežič, nečak Frančiške Uršule baronice Valvasor, je bil hkrati lastnik Jabelj in Medije. V oporoki je za glavnega dediča določil svojega polbrata Franca Ksaverja pl. Lichtenberga, a s pogojem, da prevzame rodbinsko ime in grb Janežičev. Leta 1780 je tako postal lastnik Jabelj in Medije Franc Ksaver baron Lichtenberg-Janežič. Smole, *Graščine*, str. 196, 286. – O Lichtenbergih-Janžičih gl. tudi: Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 195–196.

⁶⁶³ Dokumentov rodbine Valvasor je skoraj za cel fascikel, pokrivajo pa časovni razpon od leta 1612 do 1764 (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija). – Nekaj dokumentov o Valvasorjih najdemo tudi v arhivu gospostva Krumperk, vendar ti niso prišli tja z zadnjo Valvasorjevo snaho Marijo Rozalijo grofico Rasp (A–IV–3a), ki je bila sicer doma s Krumperka. Najdemo jih med ženitnimi pismi, med dokumenti o posestvu Lukovec in v svežnju spisov Marije Salome Valvasor (J–I–21b) (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617, 5. 4. 1632, 5. 7. 1672, 2. 2. 1704, 28. 5. 1711; fasc. 126, Posestvo Lukovica II, 27. 11. 1704, 7. 3. 1709; fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari).

⁶⁶⁴ O tem govori deset regestov listin, ki jih je leta 1861 objavil Theodor Elze; pokrivajo časovno obdobje od leta 1572 do 1638, njihovo tedanje hranišče pa je razvidno iz naslova prispevka »Archiv des Schlosses Galleneegg« (Elze, Urkunden-Regesten, str. 62). Skoraj vse so sicer znane iz izvirkov, prepisov ali regestov v zapuščinskih inventarjih. Sedem od desetih listin, znanih iz Elzejevih regestov, so avgusta 2014 odkrili v Arhivu Republike Slovenije med nerazvrščenim gradivom in jih uvrstili v Zbirko listin (AS 1063, št. 3080–3086).

⁶⁶⁵ O menjavah lastnikov Medije gl. Smole, *Graščine*, str. 286.

Ruševine Medije danes nezadržno propadajo (foto B. Golec, marec 2014).

Spomin na Valvasorje pa na Mediji ostaja živ (foto B. Golec, marec 2014).

Ko je leta 1764 umrla vdova Frančiška Uršula (A-III-5b) in se je kakšno leto zatem vnovič omožila njena snaha Marija Rozalija (A-IV-3a), je Valvasorjevo rodbinsko ime v Adamovi veji vsaj na Kranjskem ugasnilo. V deželi ni bilo iz te veje poslej niti nobene ženske, katere dekliški priimek bi se glasil Valvasor. Ni pa izključeno, da je kdo s tem rodbinskim imenom ali dekliškim priimkom še živel zunaj Kranjske. Lahko bi ga namreč imeli potomci že leta 1657 »izobčenega« Jurija Sigmunda (A-I-4),

čigar sin in vnuki so nazadnje izpričani v Gradcu, kjer se po smrti sina Gregorja Ferdinanda (A–II–5) leta 1726 izgubi za njimi vsaka sled, če izvzamemo smrt sinove druge žene leta 1749 (A–II–5b).⁶⁶⁶

Na koncu obravnave rodbinske veje polihistorjevega strica Adama Valvasorja se na kratko pomudimo še pri vprašanju, koliko se je v lokalnem okolju **ohranjal spomin na Valvasorje kot lastnike Medije**, ki so v tem dvorcu oziroma gradu živeli in gospodarili skoraj dvesto let (1581–1764). Medija ni le »izvirni grad« kranjskih Valvasorjev, temveč tudi edini grad, ki je povezoval in združeval obe rodbinski veji, Adamovo in Jernejevo. Ne samo da sta ga leta 1683 zamenjali, ampak je grobnica v tamkajšnji kapeli postala zadnji dom velikega števila, če že ne kar večine rodbinskih članov. Poudariti moramo, da je spomin nanje in na Valvasorjev rod nasploh ostajal živ tudi brez šolsko-prosvetne podpore lokalnih omikancev in »ljubiteljev starin«. Preden je *Slava vojvodine Kranjske* v 20. stoletju s slovenskimi prevodi prodrla med ljudi in je Janez Vajkard dobil ugledno mesto v deželnem in nato narodovem spominu, sta na Valvasorjevo rodbino spominjala dva pomnika na pročelju grajske kapele: votivna plošča njegovih staršev Jerneja (H–II–4) in Ane Marije (H–II–4b) iz leta 1637 in nagrobnik njegovega leta 1650 preminulega bratranca Janeza Krstnika (A–I–2), s katerim so neredko zmotno istovetili polihistorja.⁶⁶⁷ Poleg tega je do začetka 20. stoletja obstala mašna ustanova njegovega očeta Jerneja iz leta 1650 in zadnje graščakinje Valvasorjeve, vdove Uršule Frančiške (A–III–5b), iz leta 1763.⁶⁶⁸ Četudi maš niso vedno opravljali v grajski kapeli, so se duhovniki med obredi redno spominjali obeh ustanoviteljev beneficija in s tem utrjevali kolektivni spomin na navzočnost Valvasorjevega rodu v teh krajih. Leta 1877 je takratni lastnik Medije Alojz Prašnikar (Praschniker) postavil v Medijskih toplicah marmornat obelisk v spomin Janezu Vajkardu, prvi javni spomenik polihistorju sploh, za spominsko »Valvasorjevo sobo«, ki jo je Prašnikar na gradu opremil v slogu 17. stoletja, pa je v istem času slikar Ivan Frankè naslikal veliko oljno sliko polihistorja.⁶⁶⁹ V 20. stoletju je zavest o Mediji kot Valvasorjevem gradu in polihistorjevem domu v njegovem otroštvu ostajala vseskozi živa.⁶⁷⁰ Novo podlago za obujanje spomina na znamenitega rojaka je dala lokalna turistična dejavnost v zadnjih desetletjih, zlasti po obnovi kapele, ki je edina preživela partizansko uničenje gradu leta 1944.⁶⁷¹ Leta 1993, ob 300-letnici smrti, so Janezu Vajkardu na pročelju kapele vzdali nagrobno ploščo s prevodom Dolničarjevega latinskega epitafa, nastalega ob polihistorjevi smrti.⁶⁷² Danes se v kapeli občasno odvijajo glasbeni večeri, na grajskem dvorišču pa prireditev Valvasorjevi dnevi.

⁶⁶⁶ Gl. v podpoglavju 3.2.

⁶⁶⁷ O obeh pomnikih: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105, 107–108.

⁶⁶⁸ Jernejeva ustanova je skupaj z drugo mašno ustanovo, ki jo je leta 1763 z oporoko ustanovila Frančiška Uršula baronica Valvasor, zadnja lastnica Medije iz Valvasorjevega rodu, obstajala do leta 1902, ko je takratni lastnik Franc Celestina svoje obveznosti odkupil (NŠAL, NŠAL 10, fasc. 122, Kolovrat 1850–1960, snopič 1902). Medija sicer ni imela lastnega beneficija vsaj od leta 1829 (prav tam, fasc. 121, snopič 1831), kapela pa je bila pred obnovo leta 1873 dlje časa zapuščena (prav tam, fasc. 122, snopič 1873).

⁶⁶⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 253; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 272; isti, *Grad Medija*, str. 26.

⁶⁷⁰ Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 332, in *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 453.

⁶⁷¹ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 99, 108–109; Reisp, *Grad Medija*, str. 31, 34.

⁶⁷² Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 109–110.

4.

JERNEJEVA ALI MLAJŠA RODBINSKA VEJA VALVASORJEV – ROD POLIHISTORJEVEGA OČETA

4.1 JERNEJ VALVASOR IN NJEGOVA DRUŽINA

Podoba polihistorjevega očeta **Jerneja Valvasorja** (* ok. 1596, † 1651) (H–II–4), ki so ga bržkone klicali *Bartl*,⁶⁷³ bi bila bolj izostrena, ko bi se tudi za njim ohranila oporoča in zapuščinski inventar, ki sta na široko odstrla tančico nad življenjem in delovanjem njegovega starejšega brata Adama (H–II–3). O poslovnih in drugih zvezah Jerneja Valvasorja ter o njegovih družinskih razmerah se tako ne moremo poučiti iz »domačih« virov, v katerih bi imeli na enem mestu kolikor toliko reprezentativen pregled njegovega delovanja.

Drugače kot starejši brat Adam se je Jernej opazno udeleževal v javnem življenju Kranjske, bil za razliko od brata dvakrat poročen in živel precej dlje, čeravno le okoli 55 let. Njuna zgodnja leta pa so si bila precej podobna. Jernej je najpozneje leta 1607, star kakšnih enajst let, sledil bratu Adamu na graško jezuitsko gimnazijo, kjer je leta 1610 izpričan v sintaktičnem, tj. četrtem razredu (*Bartholomaeus Valvasor De Gollneg, Nob., Carniolus*).⁶⁷⁴ Naslednje leto (1611) je kot dijak poetičnega razreda (*Sacrae Poeseos Studiosus*) podpisan v izvodu neke Salustove knjige, ki je pozneje z glavnino knjižnice Janeza Vajkarda (J–I–19) romala v zagrebško škofijsko knjižnico.⁶⁷⁵ Izpričano je, da je ostal na šolanju vsaj do leta 1613, skoraj brez dvoma do konca v Gradcu. Naslednje leto ga najdemo spet doma, kjer je, dokler je bil še mladoleten, njegov delež medijske posesti najprej upravljal brat Adam in nato mati Neža (H–I–1a). Sam grad Medija je slednjič pripadel Jerneju.⁶⁷⁶ Njegovi potomci so na Valvasorjevem »matičnem gradu« gospodarili in živeli do leta 1683, ko je dvorec z zamenjavo za Zavrh pri Svibnem postal last Adama Sigfrida barona Valvasorja (A–II–3) iz Adamove rodbinske veje.

Družinske razmere so Jerneja tako kot brata Adama silile, da si je še zelo mlad našel ženo. Na prvi pogled se zdi, da se je Jernej pri iskanju nevest razgledoval in segel više kakor njegova starejša sorodnika, oče in brat. Oče Hieronim (H–I–1), »človek od nikoder« in dejansko še nepriznan plemič – s sicer zglednim premoženjem in zvezami z uglednim sorodstvom svojega pokojnega zaščitnika in soimenjaka Janeza Krstnika († 1581) – se je moral v osemdesetih letih 16. stoletja zadovoljiti z Nežo pl. Scheyer, starejši brat Adam pa leta 1611 s Sidonijo pl. Gusič. Nasprotno naj bi Jernej, sodeč po rodovnem deblu v *Slavi vojvodine Kranjske*, uspešno zasnužil kar dve baronici, obe iz vrst starega deželnega

⁶⁷³ Kako so Jerneja dejansko klicali, bi utegnil razkrivati zapis njegovega imena *Bartl* v stanovskih sejnih zapisnikih 21. avgusta 1626, ki ni okrajšava, saj tu ni pike (ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 418v).

⁶⁷⁴ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 39.

⁶⁷⁵ Radics, *Johann Weikhard*, str. 24.

⁶⁷⁶ O tem gl. v podglavju 2.1.

Polihistorjev oče Jernej Valvasor
(Narodna galerija v Ljubljani, NG S
944, foto Bojan Salaj)

plemstva.⁶⁷⁷ Toda v resnici ni bila baronica nobena Jernejeva žena, ne Marija Elizabeta pl. Dornberg (H-II-4a) in ne Ana Marija pl. Rauber (H-II-4b). Kot bomo videli, je imela prva barone samo med daljnimi sorodniki, v rodbini druge žene, polihistorjeve matere, pa sta baronstvo precej pozneje dobila dva njena mlajša sorodnika, res sicer kot potrditev naslova za nazaj. Tako je Janez Vajkard Valvasor (J-I-19) svojo mačeho in mater v *Slavi vojvodine Kranjske* »pobaronil« kar sam, kot je neupravičeno povzdignil v višji plemiški naslov še koga v sorodstvu, ne nazadnje samega sebe.

⁶⁷⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Staro plemstvo, samo že nekoliko opešano, je sprejelo za zeta že njegovega očeta Hieronima (H-I-1) in nato za snaho sestro Sofijo, poročeno pl. Apfaltreter (H-II-2), vendar v njunih primerih ni šlo za priženitev oziroma primožitev v baronski rodbini.

Jernejevo prvo soprogo **Marijo Elizabeto pl. Dornberg** (* ok. 1600, † 1630–32) (H–II–4a) poznamo skoraj bolje s portretne upodobitve⁶⁷⁸ kot iz pisnih virov, saj imamo za življenja zgolj tri njene omembe. Po sekundarnih virih je bila hči Aleksandra barona (!) Dornberga in Salome, rojene baronice Egkh,⁶⁷⁹ vendar ni dejansko nobene potrditve za njen baronski naslov.⁶⁸⁰ Neodgovorjeni ostajata tudi vprašanji, kje se je Marija Elizabeta rodila in odraščala ter kakšna je bila usoda njenih staršev in verjetnih sorojencev. Rodbina Dornberg je imela globoke srednjeveške korenine na Goriškem in v tej deželi pomembno vlogo do prve tretjine 17. stoletja.⁶⁸¹ Precej manj je bila povezana s Kranjsko, kjer je v začetku tega stoletja premogla le majhno posest.⁶⁸² Oče prve soproge Jerneja Valvasorja je glede na svoje redko osebno ime skoraj brez dvoma identičen z Aleksandrom Dornbergom, ki je umrl 2. novembra 1611 v Krminu⁶⁸³ in ni izviral iz baronske veje Dornbergov.⁶⁸⁴ Na drugi strani ostaja nepojasnjen izvor njegove žene Salome Egkh. Valvasorjevo rodovno deblo iz druge polovice 18. stoletja jo navaja kot baronico, njene starše pa brez baronskega naslova, kar ni logično.⁶⁸⁵ Tudi Egkhi so bili od

⁶⁷⁸ Narodna galerija v Ljubljani, NG S 942.

⁶⁷⁹ Imeni njenih staršev razkriva rodovno deblo njenih pravnukov Valvasorjev (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor), s katerim soglaša tudi literatura (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143; Radics, *Johann Weikhard*, str. 343).

⁶⁸⁰ Za življenja je Marija Elizabeta dejansko omenjena le dvakrat (tretja omemba, iz leta 1630, je znana iz mlajšega vira), obakrat brez baronskega naslova, prvič v poročnem dogovoru 7. februarja 1617 (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617) in drugič kot krstna botra osem let pozneje, 5. maja 1625 (*nata a Dornberg*) (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1621–1626, pag. 182). O njenem baronstvu govorijo zgolj poznejši sekundarni viri. Prvi je zapis o sprejemu v Marijino kongregacijo v Ljubljani 16. avgusta 1630 (*ein geborne Freijn von Dornwerg*), pri čemer gre za poznejši vpis, nastal sredi stoletja (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 724). V kongregacijski knjigi, v razdelku za ženske, sega namreč enotna pisava vpisov do leta 1651 (prav tam, pag. 715–734). Prav tako je Marijo Elizabeto »povzdignil« v baronico Janez Vajkard Valvasor na rodovnem deblu svoje rodbine (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Ker o pobaronjenju njenih staršev ni poročil, seveda tudi Marija Elizabeta ni mogla biti baronica. Po zelo vprašljivem rodovniku manjšega dela rodbine Dornberg naj bi njen oče Aleksander nosil baronski naslov, bil dvakrat poročen in imel poleg nje še sina Ludvika. Rodovnik, naslovljen kot košček (*Bruchstück*) in nastal nekje na prelomu iz 18. v 19. stoletje, povezuje Marijo Elizabeto z baronsko vejo Dornbergov tako, da njenemu očetu Aleksandru pripisuje baronski naslov in kot njegovega očeta navaja barona Franca (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 60, Dornberg), enega od tistih treh Dornbergov, ki so leta 1578 dejansko postali baroni (Frank, *Standeserbungen. 1. Band*, str. 243). Aleksander naj bi bil prvič poročen z Dorotejo baronico Neuhaus; sin Ludvik je na rodovniku pripisan naknadno, in to zgolj kot plemeniti (*Ludwig v. Dornberg*) (sic!). Zadnje bi še najbolj ustrezalo resnici: Marija Elizabeta bi potemtakem imela brata Ludvika – nebarona, kakor ni bil baron njen oče Aleksander, ki tudi ni mogel biti sin barona Franca s Kranjskega.

⁶⁸¹ O Dornbergih gl. zlasti Vetric, Dornberg (Dorimberger, Dirimbergo), str. 313–314.

⁶⁸² V kranjski imenjski knjigi je navedena samo Beatriks Dornberg z imenjsko rento 20 goldinarjev, prepisano leta 1618 v novo imenjsko knjigo Vidu Gašperju baronu Dornbergu (ARS, AS 173, knj. 4 (1546–1618), fol. 103v).

⁶⁸³ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 377. – Le nekaj dni prej, 26. oktobra 1611, se je njegova hči Doroteja v Krminu poročila z Janezom Krstnikom pl. Gorgom (prav tam, str. 292).

⁶⁸⁴ Po rodovnem deblu njegovih prapravnukov Valvasorjev naj bi se rodil staršema Ludviku pl. Dornbergu in Antoniji Cusana (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor), kar za očeta Ludvika potrjuje tudi drug genealoški vir (Biblioteca Statale Isontina, Gorizia, Manoscritti, Ms. 77). Za podatke iz goriške mestne knjižnice se iskreno zahvaljujem poznavalcu goriškega plemstva prof. dr. Silvanu Cavazzi iz Gorice.

⁶⁸⁵ Njena starša naj bi bila Pavel pl. Egkh in Felicita, rojena Moscon (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor). V resnici gre pri imenih zakoncev Egkh za napako, saj sta zgoraj imenovana bistveno mlajša in nikakor ne bi mogla biti Salomina starša (prav tam, šk. 2, št. 63, Eck; AS 1073, I/44r, fol. 32v). Vprašanja niso rešili niti goriški rodoslovni viri, ki tako kot ljubljanski ne poznajo nobene Salome Egkh. Na Lukančičevem rodovnem deblu Egkhov (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 32v) je sicer navedena neka Marija Saloma, rojena leta 1596 in preminila dve leti pozneje, pri kateri je bil pozneje kot mož pripisan Aleksander baron Dornberg. Gre za dve evidentni napaki, saj je deklica umrla in je bila za mater Marije Elizabete Dornberg občutno premlada. Isto Marijo Salomo, hčerko Hanibala Egkha, navaja tiskana genealogija Egkhov iz leta 1703, ki ima zanjo prav tako rojstno letnico 1596, medtem ko podatek o smrti ni časovno opredeljen (*Genealogische Beschreibung*, s. p.). Podatke iz tiskane genealogije mi je posredoval prof. dr. Silvano Cavazza. – Salomo Dornberg, rojeno Egkh, srečamo šele 16. avgusta 1630 kot vdovo Marijo Salomo, ko je skupaj s hčerko Marijo Elizabeto

Jernejeva prva žena Marija Elizabeta pl. Dornberg (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 942, foto Bojan Salaj).

konca srednjega veka pomembna goriška rodbina, potem ko so se že prej uveljavili na Kranjskem.⁶⁸⁶ Obe rodbini sta v drugi polovici 16. stoletja sicer dobili baronski naslov – Dornbergi leta 1578⁶⁸⁷ in

Valvasor vstopila v ljubljansko kongregacijo Marije Vnebovzete, obe pa sta tedaj zadnjič izpričani kot živi. Mati je v kongregacijski knjigi – vpis je nastal šele sredi stoletja – navedena kot vdova Marija Saloma pl. Dornberg (*Frau von Dornwerg wittib*), rojena baronica (!) Egkh (*ein geborne frejn von Egkh*), hči pa kot Marija Elizabeta Valvasor, rojena baronica (!) Dornberg (*Valuaforin ein geborne Frejn von Dornwerg*) (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 724).

⁶⁸⁶ O rodbini Egkh gl. Slana, Utrinki iz zgodovine Brda, str. 132–137; o Egkhih na Goriškem gl. Klinec, Eck (Eckh, Egk, Egkh), str. 323–324.

⁶⁸⁷ Baronski naslov »Dornberg zu Dornegg« so 15. julija 1578 prejeli Franc, generalni namestnik v grofiji Goriški, Maksimilijan, cesaričin dvorni mojster, in Vid, odposlanec na papeškem dvoru (Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 243).

Egkhi postopoma med letoma 1549 in 1588⁶⁸⁸ –, nista pa bila do njega upravičena zakonca Aleksander in Saloma Dornberg. Neposreden dokaz za to je poročni dogovor njune hčerke Marije Elizabete z Jernejem Valvasorjem 7. februarja 1617, v katerem je nevesta navedena brez baronskega predikata.⁶⁸⁹

Vse kaže, da so imeli pri poroki z nevestine strani glavno besedo Egkhi. Iz baronske veje Egkhov je med drugim izvirala soproga Feliksa barona Schrattenbacha, na čigar gradu Ojstrica pri Vranskem so sklenili poročni dogovor.⁶⁹⁰ Ni izključeno, da je Marija Elizabeta sama ali skupaj z materjo tam pred poroko živela pri daljnih sorodnikih, lahko pa bi se prišla tja samo poročiti. Poročni obred so precej verjetno opravili na samem gradu ali v župnijski cerkvi na Vranskem, morda še istega dne. Marija Elizabeta Dornberg je Jerneju Valvasorju prinesla v zakon 600 goldinarjev dote, ženin pa ji je namenil prav toliko zaženila in jutrne, skupaj 1200 goldinarjev.⁶⁹¹ Težko je z gotovostjo soditi o tem, kako petična je bila Jernejeva prva žena v resnici, saj ne vemo, kakšno dediščino je poleg dote še lahko pričakovala. Dota 600 goldinarjev se sicer giblje v običajnih okvirih.⁶⁹² Pozornost pritegne dejstvo, da Jernej ni bil prav radodaren s svojim prispevkom zakonski zvezi, ki je znašal 1200 goldinarjev. Ko se je petnajst let pozneje oženil s polihistorjevo materjo Ano Marijo Rauber (H–II–4b) in mu je ta prinesla za doto 700 goldinarjev, le sto več kot prva žena, ji je sam namenil kar 2400 goldinarjev, še enkrat toliko kot Mariji Elizabeti.⁶⁹³ Jernejev drugi zakon je bil tako »težak« 3100 goldinarjev, prvi pa le 1800, poleg tega pa bi druga žena kot vdova prejela na leto še enkrat tolikšno vdovščino (400 goldinarjev) kot prva (200 goldinarjev).

Marija Elizabeta Dornberg je Jerneju Valvasorju rodila sedem otrok in umrla po 16. avgustu 1630,⁶⁹⁴ najpozneje v začetku leta 1632, saj je vdovec nedvomno potreboval nekaj časa, da si je do zgodnje pomladi utiril pot do poroke s polihistorjevo materjo **Ano Marijo pl. Rauber** (* ok. 1610, † 1657)

⁶⁸⁸ Prvi Egkhi (Eckh) so postali baroni z dvojnim naslovom »Egg-Hungerspach« 1. julija 1549, in sicer Jurij ter njegovi sinovi Janez Jožef, Bonaventura in Franc Jožef; baronski naziv »zu Eckh und Hungerspach« je 28. decembra 1588 prejelo še pet bratov s Kranjskega: Krištof, Anton, Magnus, Ernest in Ludvik (Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 259). Po drugih virih naj bi bila Bonaventura in Janez Jožef skupaj z bratrancem Magnusom povzdignjena v državna barona 13. marca 1560 (Slana, Utrinki iz zgodovine, str. 135).

⁶⁸⁹ Drugače kot Marija Elizabeta imata v pogodbi baronski naslov sopolpisnika barona Egkh in Schrattenbach, na čigar gradu Ojstrica pri Vranskem so dogovor podpisali. Imen in drugih podatkov o nevestinih starših v pogodbi žal ni. Njen oče Aleksander je bil torej tedaj že dobrih pet let pokojni († 1611). Čeravno govori poročni dogovor o privolitvi staršev in sorodnikov ter o njihovih podpisih in pečatih, je listino podpisala samo Jernejeva mati vdova Neža Valvasor, ne pa tudi nevestina mati vdova Saloma Dornberg, rojena Egkh, ki je bila tedaj potrjeno še živa. ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617.

⁶⁹⁰ Poleg Jerneja Valvasorja in njegove matere sta se pod dogovor podpisala Markvard baron Egkh in gostitelj, ostriški gospod Feliks baron Schrattenbach, poročen z Markvardovo sestro Marijo Elizabeto baronico Egkh. Tako po Lazarinjevi genealoški zbirki kot po nedodelanem rodovnem deblu Egkhov v Zbirki rodovnikov Arhiva Republike Slovenije je bila Marija Elizabeta hči Sigmunda barona Egkha (ZAL, LJU 340, šk. XXV, Schrattenbach; ARS, AS 1075, šk. 2, št. 63, Eck). Po Lazarinju se je s Schrattenbachom poročila 11. julija 1600 v Gradcu, njen brat Markvard je bil križniški komtur v Metliki, oče Sigmund pa kranjski deželni upravnik. Sorodstvene vezi med Salomo Egkh, poročeno Dornberg, in kranjskimi Egkhi še niso dognane, zlasti ker Salomino ime prav na vseh znanih rodovnikih pogrešamo.

⁶⁹¹ Če bi žena ovdovela, bi ji poleg stanovanja pripadla letna vdovščina 200 tolarjev in polovica premičnin. Še leto dni po moževi smrti, dokler ji ne bi izplačali dote, zaženila in jutrne, ji ne bi bilo treba odstopiti Valvasorjeve posesti (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617).

⁶⁹² Ko se je deset let prej, leta 1607, na Krumperku možila Jernejeva štajerska sestrična Sofija, hči Adama pl. Scheyerja, je njena dota znašala le 400 goldinarjev, ženin Elija pl. Rasp pa je prispeval zaženilo in jutro v višini 800 goldinarjev (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 11. 11. 1607).

⁶⁹³ Prav tam, 5. 4. 1632.

⁶⁹⁴ Tega dne je bila skupaj s svojo in s soprogo nečakinjo Polikseno Elizabeto Valvasor sprejeta v ljubljansko kongregacijo Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 724).

Jernejeva druga žena in polihistorjeva mati Ana Marija, rojena pl. Rauber (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 945, foto Bojan Salaj).

(H–II–4b). Tudi ta ni bila baronica, kakor jo je prikazoval Janez Vajkard, a je imelo njeno baronstvo vsaj nekaj navidezne podlage, ker ga je cesar Leopold I. priznal njenima mlajšima sorodnikoma za nazaj (1681).⁶⁹⁵ Poročni dogovor so 5. aprila 1632 podpisali na gradu Križ pri Kamniku (*Gschloß Creüz*),⁶⁹⁶ ki je bil tedaj skupaj s kriškim in zgornjekamniškim gospostvom v rokah nevestinega očima Leopolda pl. Raumschüssla, enega od sopodpisnikov pogodbe.⁶⁹⁷ Nevesta v listini, drugače kot tri od sedmih prič,

⁶⁹⁵ Gl. op. 48. O baronstvu Rauberjev tudi: Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 234–235.

⁶⁹⁶ ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 4. 1632.

⁶⁹⁷ »Herrn Leopolden Raumschissl zum Schön- vnnnd Wildenegkh, Röm: Kay. Mt. Etc. Landrath in Crain, vnnnd Innhabern der Herrschaft Oberstain, vnd Creüz« (kot v op. 696). – Med ostalimi šestimi pričami (tri niso podpisane) lahko na ženino stran uvrstimo Valerija barona Moscona in verjetno tudi Janeza Rajmunda barona Dornberga kot

upravičeno ni navedena z baronskim naslovom, temveč zgolj kot hči že pokojnih plemenitih staršev Jurija Rauberja s Kravjeka in Krumperka (*zum Weinegkh vnnd Kreütberg*), nekdanjega stanovskega glavnega prejemnika, in Doroteje Leyser z Legna in Valdeka (*zum Labn vnnd Waldegkh*).

Polihistorjeva starša Jernej in Ana Marija sta pred oltar stopila petnajst dni zatem, 20. aprila 1632, v ljubljanski stolnici.⁶⁹⁸ Kaže, da je bil kraj poroke skrbno premišljen. Jernej, zadnji dve leti nosilec pomembne javne funkcije glavnega prejemnika deželnih stanov, je hotel bržkone »urbi et orbi« pokazati, da je stanovski funkcionar, in da vstopa v staro kranjsko plemiško rodbino. Omemba Krumperka v poročni matici nikakor ne pomeni, da je Ana Marija na tem gradu ob poroki res živela. Dejstvo, da je štiri leta prej (1628) na krumperškem gradu zagospodaril njen svak Janez Ludvik pl. Rasp⁶⁹⁹ in da je bila poročna pogodba sklenjena na Križu, gradu v posesti njenega očima, skoraj brez dvoma pričata o tem, da je šla nevesta k poroki s Križa.

Polihistorjeva mati Ana Marija Rauber je po očetu izhajala iz znane kranjske rodbine Rauberjev (Ravbarjev), po materi pa je bila Štajerka iz manj uveljavljenega rodu pl. Leyserjev.⁷⁰⁰ Rodila se je okoli leta 1610 bodisi še na Kravjeku pri Muljavi na Dolenjskem bodisi že na Krumperku pri Domžalah.⁷⁰¹

daljnega sorodnika Valvasorjeve prve žene. Z nevesto je bil poleg njenega očima sorodstveno najbolj povezan svak Janez Ludvik pl. Rasp s Sostrega in Dola, ki se je z ženo nekaj let prej naselil na njenem domu gradu Krumperk pri Domžalah. O Raumschüsslu in Raspu gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 247–249.

⁶⁹⁸ Poročila sta se v navzočnosti dveh baronskih prič, Rajnprehta barona Hendla, komturja nemškega viteškega reda v Ljubljani, in Valerija barona Moscona, ki sta bila navzoča že pri podpisovanju poročne pogodbe. Pri Jerneju Valvasorju navaja poročna matica funkcijo glavnega prejemnika kranjskih deželnih stanov (*questor prouinciae Carniolanae*), pri Ani Mariji pa je kot del njenega plemiškega naslova imenovan Krumperk (*Rauberin a Kriberg*). NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 2. – Jerneja označuje poročna matica kot »nobilis et generosus dominus«, Ano Marijo kot »virgo nobilis«, medtem ko sta baronski prič imenovani »illustribus dominis baronibus«. – Valerij Moscon ni bil bližnji sorodnik Katarine Moscon, sestre prvega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika, ampak rojen protestantskim staršem z Ortneka (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 113, 114, 116; Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 88).

⁶⁹⁹ Vrhovnik, Plemenitniki, str. 90; K.[oblar], Črtice s Krumperka, str. 119; Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 249.

⁷⁰⁰ O rodbinah obeh staršev gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 229–244. – Valvasorjeva biografka sta v zvezi z Rauberji poudarila vsak druge, zelo različne vidike. Radics se je omejil na primarno družino polihistorjeve matere, se pri tem oprl samo na njeno in sestrično pritožbo zaradi domnevne oškodovanosti pri dedovanju in prišel do napačnega sklepa, da je polihistorjev ded Jurij Rauber živel v zelo skromnih razmerah (Radics, *Johann Weikhard*, str. 40–41); na rodovnem deblu Valvasorjev sta navedeni še imeni staršev Ane Marije (str. 343). Reisp je podal kratek splošni pregled o rodbini, se ustavil pri njenih vidnejših članih in polihistorjevem odnosu do nekaterih, staršev Ane Marije, poročene Valvasor, pa ni niti omenil (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 55–57). Zanje izvemo iz prve roke iz njene poročne pogodbe (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 4. 1632).

⁷⁰¹ Vprašanje, kdaj je Ana Marija prišla na svet, je tesno povezano z drugim vprašanjem: Ali se je rodila na Kravjeku ali na Krumperku? Za čas njenega rojstva je malo opore. Rodovniki jo med sorojenci vedno navajajo na tretjem mestu, a ni rečeno, da je bila res tretja po vrsti, saj poznajo le Jurijeve odrasle otroke (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 143; AS 1075, šk. 6, št. 210, Rauber). Pred njo bi tako lahko prišel na svet še kateri, danes neznan brat ali sestra. Spodnja meja njenega rojstva je leto 1607, dve leti po poroki staršev (1605), a le v primeru, da bi se prva dva otroka rodila kot dvojčka ali pa ona v paru. Zgornjo mejo predstavlja leto 1617, če bi luč sveta zagledala že kot posthumna; po poznejših rodoslovnih virih je namreč njen oče Jurij Rauber umrl 19. decembra 1616 (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 142v; AS 1075, šk. 6, št. 210, Rauber), po danes neznanih krumperških koledarskih zapiskih pa so ga pokopali 5. januarja 1617 v Dobu (Vrhovnik, Plemenitniki, str. 98). V takem primeru bi se Ana Marija poročila z Jernejem Valvasorjem pri 15-ih (1632). Njeno rojstvo glede na možni razpon 1607–1617 zelo okvirno postavljamo v čas okoli leta 1610. Povsem mogoče je, da je na svet prišla še na Kravjeku – tam je bila po sekundarnem viru leta 1605 sklenjena poročna pogodba njenih staršev (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 142v) –, saj so Rauberji izpričani na Krumperku šele od poletja 1611, vsaj še leta 1608 pa je tam kot zastavni imetnik gospodaril Elija Rasp (Vrhovnik, Plemenitniki, str. 90; Miklavčič, Rasp, str. 30). Glede na to, da je leta 1610 nastal prvi ohranjeni urbar za Krumperk (ARS, AS 748, knj. 12, urbar 1610–1615, s. p.), nastanek novega urbarja pa je zelo pogosto povezan z menjavo gospodarja, je precej verjetno, da se je družina Jurija Rauberja preselila na Krumperk prav tega leta. Posredno je tu prvič izpričana 12. avgusta 1611, ko so v dobsko krstno matico vpisali krst nezakonske hčerke Rauberjevega služabnika (NŠAL, ŽA Dob, Matične knjige, R 1606–1623, s. p.) V

Križ pri Komendi, kjer sta polihistorjeva starša sklenila poročno pogodbo, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 30); danes ni za njim nobenega sledu.

Interier gradu Križ na razglednici, odposlani leta 1913 (zbirka Milana Škrabca).

Rauberjev »matični grad« Krvjek po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 295); danes spominja nanj le še nekaj ruševin sredi gozda.

Krumperk, kjer je odraščala Ana Marija Rauber, na razglednici, odposlani leta 1900 (zbirka Milana Škrabca). Upodobitev v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 gl. na str. 159.

Krumperk danes, nebstveno drugačen kot okoli leta 1580, ko ga je zgradil Kozma Rauber, ded Ane Marije, poročene Valvasor (foto B. Golec, marec 2014).

O Kravjeku, po katerem so Rauberji dobili plemiški naslov »zu(m) Weineck«, se je polihistor v *Slavi vojvodine Kranjske* razumljivo razpisal bolj na široko in pri opisu gradu obdelal tudi Rauberjev rod.⁷⁰² Nasprotno je bil precej bolj redkobeseden pri opisovanju Krumperka, kjer je sicer omenil svoja starša, od vseh lastnikov iz Rauberjevega rodu pa z imenom le svojega deda Jurija.⁷⁰³

Povsem drugače kot Valvasorjev rod so imeli Rauberji (Ravbarji) na Kranjskem globoke korenine in bili temu ustrezno tudi precej bolj razvejena rodbina.⁷⁰⁴ Predniki Ane Marije, poročene Valvasor, so izšli iz tiste veje, ki je od leta 1433 izpričana na Kravjeku. Po izumrtju Celjskih (1456) so kravješki Rauberji postali fevdniki Habsburžanov.⁷⁰⁵ Na Krumperku so zagospodarili v prvi četrtini 16. stoletja in tam je skoraj gotovo prišel na svet ded Ane Marije Kozma Rauber (okoli 1525–1582), premožen in tudi politično zelo dejaven človek, vsekakor najpomembnejši in najvplivnejši med prastarši polihistorja Janeza Vajkarda.⁷⁰⁶ Kozmov sin Jurij (po 1570–1616), polihistorjev ded, je bil bistveno manj uveljavljen. Umril je razmeroma mlad, udeleževal se je le kot častnik pri deželni konjenici, sicer pa je kot vojak neprimerno bolj slovel njegov polbrat Adam, ki si je ustvaril ime v bitki pri Sisku (1593).⁷⁰⁷ Rauberji so bili naklonjeni protestantizmu, zato ni izključeno, da je bila polihistorjeva mati Ana Marija krščena še kot evangeličanka. Oba njena starša kot tudi oči Raumschüssl so odraščali v protestantskih družinah, očeta so nato pokopali kot katoličana, svak in novi gospodar Krumperka Janez Ludvik Rasp pa je vztrajal v evangeličanski veri še vse do leta 1628, ko je bilo kranjsko plemstvo postavljeno pred dilemo: spreobrnitev ali izselitev.⁷⁰⁸ Ko se je Jernej Valvasor poročil v Rauberjevo rodbino, njeni starši niso več živeli, protireformacija pa se je v deželi ravno končala. Valvasorji, ki so ostajali zvesti katolištvu še iz časov, ko so imeli na Kranjskem glavno besedo protestanti, so spadali na zmagovito stran. Kakšna stališča je tedaj zastopal Jernej, tudi sam jezuitski učenec, ostaja neznanka. Morda je bil podobno goreč katoličan kot brat Adam – ta je v oporoki leta 1624 vnaprej razdedinil vsakega svojega otroka, ki bi zapustil katolištvo⁷⁰⁹ –, se je pa pozneje s poroko z Rauberjevo pokazal v verskih zadevah kot bolj pragmatičen.

Jernejevih 24 otrok iz obeh zakonov je znanih iz rodovnega debla Valvasorjev v IX. knjigi *Slave*.⁷¹⁰ Janez Vajkard je natančneje obdelal samo lastne otroke, pri katerih je navedel tudi datume rojstva in smrti. Problem pri Jernejevih pa je ta, da poznamo natančne datume rojstev oziroma

prvi krstni matici župnije Dob, ki se začenja januarja 1606, ne najdemo nikogar od Jurijevih otrok, vendar njihova odsotnost glede na izkušnje z maticami, posebej dobskimi, ne pomeni nujno, da se nobeden ni rodil na Krumperku. Dejstvo, da jih v matici pogrešamo, tudi ni zadosten dokaz za podmeno, da so bili krščeni kot protestanti. Plemiških otrok namreč tedaj pogosto niso vpisovali v krstne matice, vsi plemiči pa tudi niso botrovali navadnim krščencem in jih tako v maticah ne najdemo niti kot botre. Več o Rauberjih na Kravjeku in Krumperku v letih okoli rojstva Ane Marije: Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 240–241, 244–246.

⁷⁰² Pri tem se je spustil tudi v nepomembne podrobnosti, k čemur je dodal obsežne pripombe še redaktor *Slave* Erasmus Francisci (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 630–638).

⁷⁰³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 316–317.

⁷⁰⁴ Obstoječe genealogije si sicer deloma nasprotujejo in zlasti pri starejših generacijah ne dajejo zanesljivih odgovorov o stopnji sorodstva med posameznimi člani rodbine: ARS, AS 1075, šk. 6, št. 210, Rauber; AS 1073, I/42r, pag. 579–582; I/44r, fol. 142–147v; Wurzbach, *Biographisches Lexikon*. 25. Theil, str. 27–32.

⁷⁰⁵ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 231–232. – Po najpopolnejšem, a na več mestih tudi netočnem rodovniku rodbine Rauber s konca 18. ali začetka 19. stoletja je bil prvi kravješki Rauber z imenom Friderik polihistorjev petkratni praded (ARS, AS 1075, šk. 6, št. 210, Rauber, rodovno deblo »Rauber zum Weineck Freyherren«).

⁷⁰⁶ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 236–237.

⁷⁰⁷ Prav tam, str. 239–240.

⁷⁰⁸ Prav tam, str. 241–242, 245–246, 250.

⁷⁰⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

⁷¹⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

krstov samo za tri mlajše otroke iz drugega zakona, vpisane v ljubljanskih krstnih maticah, na prvem mestu za polihistorja, medtem ko temeljijo ugotovitve o času rojstva drugih na zelo skromnih in okvirnih podatkih. Določitev letnice rojstva je otežena zlasti za otroke iz prvega zakona, posebej za mlajših pet od skupno sedmih. Njihova mati Marija Elizabeta je namreč kot živa zadnjič izpričana 16. avgusta 1630,⁷¹¹ a bi lahko živela še do začetka leta 1632, v katerem se je Jernej vnovič oženil. Njegova druga žena Ana Marija je bila v nekaj manj kot devetnajstih letih zakona (1632–1651) zelo zaposlena z nosečnostmi in rojevanjem, saj je spravila na svet kar 17 otrok, v povprečju skoraj vsako leto enega in potrjeno vsaj enkrat dvojčka.

Jernejeve otroke navajamo v zaporedju, v kakršnem so brez vsakršne časovne opredelitve nanizani na rodovnem deblu v *Slavi*. V prvem zakonu so prišli na svet: 1) *Gotfrid* (* 1617–19), 2) *Karel* (* 1617–20), 3) *Marija Doroteja* (* 1619–26), 4) *Franc Adam* (* 1624–26), 5) *Marija Elizabeta* (* 1624–30), 6) *Hieronim* (* 1625–32) in 7) *Marija Klara* (* 1625–32). V drugem zakonu se je zvrstil v povprečju en otrok na nekaj več kakor leto dni: 1) *Janez Ditrih* (* 1632–33), 2) *Sigmund* (* 1632–35), 3) *Ana Katarina* (* 1633–35), 4) *Marija* (* 1633–36), 5) *Sidonija* (* 1634–36), 6) *Janez prvi* (* 1634–37), 7) *Volfgang Kajetan* (* 1635–38), 8) *Janez drugi* (* 1637–39), 9) *Franc* (* 1637–39), 10 in 11) *dvojčka brez imena* (* 1639–40), 12) *Janez Vajkard* (kršč. 28. 5. 1641), 13) *Rozalija Konstancija* (* 1642–45), 14) *Janez Herbard* (* 1642–45), 15) *Volfgang Jernej* (kršč. 30. 9. 1646), 16) *Janez Ferdinand* (kršč. 27. 2. 1649) in 17) *Marija Izabela* (* 1650–51).⁷¹²

⁷¹¹ Gl. op. 694.

⁷¹² Na rodovnem deblu v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109) je pet imen (deloma) drugačnih: Marija Doroteja in Marija Elizabeta sta navedeni samo z drugim imenom Doroteja oziroma Elizabeta, Ana Katarina kot Regina, Volfgang Kajetan kot Volf in Janez Ferdinand le z drugim imenom Ferdinand. – Od 24 otrok Jerneja Valvasorja iz dveh zakonov poznamo vpis krsta v krstno matico le za tri, med katerimi je najstarejši polihistor Janez Vajkard. Za obstoj večine njegovih sorojencev sicer ne bi niti vedeli, ko ne bi polihistor vseh njihovih imen objavil v kronološkem zaporedju na rodovnem deblu. Na tem dragocenem prikazu najdemo datume le pri njem samem in pri njegovih otrocih: za rojstva in smrti oboje, obe njegovi poroki in smrt prve žene. Za vse drugo sorodstvo je rodovno deblo zgolj suh prikaz imen in sorodstvenih odnosov. Čas rojstva 21 polihistorjevih sorojencev, o katerih torej nimamo podatkov iz krstnih matic, je tako mogoče ugotoviti le približno. Pri tem so edine oporne točke trije znani krstni datumi, datuma obeh Jernejevih poročnih dogovorov, zadnja omemba prve žene kot žive ter datuma njegove druge poroke in smrti. Niti pri enem otroku si ne moremo pomagati s podatkom o starosti ob smrti, tako da so v posredno pomoč le drugi znani podatki iz njihovega življenja, kot so redke omembe v šolskih evidencah, datumi porok in rojstva njihovih otrok. – Večje težave se pojavljajo pri ugotavljanju časa rojstva sedmih otrok iz Jernejevega prvega zakona. Trdna referenca je samo datum sklenitve poročne pogodbe z Marijo Elizabeto pl. Dornberg 7. februar 1617, ki mu je zelo kmalu sledila poroka. Žena je umrla med 16. avgustom 1630 in prvimi meseci leta 1632, vsaj nekaj tednov pred 5. aprilom 1632, ko je Jernej sklenil svojo drugo poročno pogodbo z Ano Marijo pl. Rauber. Potencialni razpon rojstev njenih otrok sega torej vse od konca leta 1617 do začetka leta 1632. Drugo vprašanje pa je, kdaj je Marija Elizabeta rodila zadnjega, sedmega otroka – malo pred smrtjo ali več let prej? Na svet bi lahko prihajali v dveletnih razmikih od 1618 do 1630 ali tudi v drugačnih. Ker prav za nobenega otroka ne vemo, koliko let je štel ob smrti, je čas njihovega rojstva določljiv le približno. Trdna opora je samo zaporedje, kot ga navaja rodovno deblo v *Slavi*. Manj si lahko pomagamo s podatki iz njihovega poznejšega življenja, tako še največ s tistimi o šolanju dveh sinov in njunem včlanjenju v jezuitsko Marijino kongregacijo v Ljubljani. Drugorojeni Karel je postal njen član leta 1632 (kot ljubljanski jezuitski dijak), tri mesece za (vrstnikom) Janezom Ludvikom Schönlebnom (1618–1681) in sočasno z bratrancema (Jurijem) Sigmundom (A–I–4) in (Janezom) Sigfridom (A–I–3) (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 122, 123). Njegov mlajši brat Franc Adam, četrty Jernejev otrok iz prvega zakona, se je v Marijino kongregacijo vpisal leta 1639 (pag. 149), ko mu je bilo prav tako vsaj 13 ali 14 let. Po razdelitvi kongregacije na dve (1640) so sprejemali v kongregacijo Marije Vnebovzete samo dijake višjih razredov (Bizant, Marijine kongregacije, str. 147). – Pri drugem zakonu Jerneja Valvasorja sta za časovni razpon rojstev otrok dva trdna mejnika, datum poroke z Ano Marijo Rauber 20. april 1632 in datum Jernejeve smrti 15. januar 1651. V manj kot 19 letih sta torej polihistorjeva starša spočela kar 17 otrok, v povprečju enega na manj kot 14 mesecev. Prvi, Janez Ditrih, bi se lahko rodil kot nedonošen že konec leta 1632, zadnja, Marija Izabela, pa najpozneje zgodaj jeseni 1651, če je bila posthumna. Datumi krstov treh mlajših, rojenih v letih 1641, 1646 in 1649, le nekoliko pomagajo pri ugotavljanju intervalov, k razumevanju teh pa pripomore tudi podatek, da sta se pred Janezom Vajkardom rodila

Nobenega dvoma ni, da so skoraj vsi otroci očeta Jerneja Valvasorja zagledali luč sveta na Mediji. V ljubljanskih krstnih maticah so vpisani samo trije, vključno s polihistorjem Janezom Vajkardom (1641, 1646 in 1649), ki so jim šli za krstne botre čedalje imenitnejši ljudje, nazadnje grof in grofica iz različnih rodbin.⁷¹³ Od preostalih 21 otrok iz obeh Jernejevih zakonov jih je kar 18 ali 19 prišlo na svet v času, ki ga kontinuirano pokrivajo krstne matice župnije Vače (od leta 1621), a njihovih krstov v omenjenih maticah ne najdemo. Kot še marsikje drugje namreč v vaški župniji zelo dolgo skorajda niso vpisovali plemiških krščencev. Prvi krst kakšnega medijskega Valvasorja najdemo tako v tamkajšnjih maticah šele leta 1677.⁷¹⁴ Jernejeva družina je sicer potrjeno stalno prebivala na Mediji,⁷¹⁵ ta pa je že v tem času spadala v župnijo Vače, o čemer najbolj neposredno priča njegova ustanovna listina za medijski beneficij (1650).⁷¹⁶ Čeprav je Medija ležala na meji župnije Čemšenik, tudi predtem ni bila v tej župniji.⁷¹⁷ Z Medije je bilo sicer dlje do domačega župnijskega središča na Vačah kakor do Čemšenika. Ker grajski duhovnik – sacelan v Jernejevem času ni izpričan, ni izključeno, da so Valvasorjeve otroke krščevali tudi duhovniki s Čemšenika, ne le z Vač, toda vpis takšnega krsta v čemšeniške krstne matice bi predstavljal kršenje župnijske jurisdikcije. Izgube starejših čemšeniških matičnih knjig torej vsaj v tem pogledu ni treba posebej obžalovati.⁷¹⁸ Valvasorje bi najbrž našli v njih kot krstne botre, morda

dvojčka, ki nista preživela ali pa sta prišla na svet že mrtva. Dvojčkov je bilo glede na veliko število otrok morda več (izključeni niso niti trojčki), zato je treba čas rojstva vsakega posameznega otroka vedno določiti tako, kot da se je rodil v paru in v največjem možnem časovnem razponu. Izjema so seveda tisti trije, ki potrjeno niso prišli na svet v družbi.

⁷¹³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163; R 1643–1653, pag. 143 in 218. – Janezu Vajkardu sta botrovala Konrad Ruess baron Ruessenstein in teta po materi Regina Doroteja pl. Rasp, rojena pl. Rauber, Volfgangu Jerneju sta bila botra Volfgang Engelbert grof Auersperg, kranjski deželni maršal in predsednik poverjeniškega urada, in Marija Elizabeta pl. Posarel, žena Jernejevega nečaka Janeza Jurija pl. Posarela, Janezu Ferdinandu pa Herbard grof Auersperg in Ana Ursini grofica Blagaj. Posarelova je navedena brez osebnega imena, zgolj kot soproga mitničarja (*Illi Dna ... Telonij praefecta*), s polnim imenom pa je kot botra izpričana malo zatem, 24. oktobra 1646 (R 1643–1653, pag. 145). O Posarelu gl. Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 55–58; o Regini Doroteji Rasp gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 248, 252–253.

⁷¹⁴ Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 96.

⁷¹⁵ Bivanje družine na Mediji za dvajseta leta 17. stoletja posredno potrjuje že odsotnost krstov v ljubljanskih matičnih knjigah in Jernejevo kontinuirano posedovanje medijskega gradu. Kratek čas je imel sicer tudi dvorec Širje nad Zidanim Mostom (1630–32), prav tedaj, ko je bil še lastnik Starega gradu pri Novem mestu (1637), pa je izpričana intenzivna gradbena dejavnost na Mediji: postavitve velike grajske kapele. Sledi nadvse pomemben Jernejev lastno-ročni zapis o izdatkih za obutev družinskih članov v medijskem urbarju (1639), ki poimensko navaja vse otroke in celo dojilje najmlajših otrok. – O lastništvu Širja: StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 329, 377. – O lastništvu Starega gradu: ARS, AS 1074, 41u, urbar graščine Stari grad 1637–1654; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 15; Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*, str. 11. – O posvečenju oziroma postavitvi kapele priča heraldična plošča zakoncev Jerneja in Ane Marije Valvasor z letnico 1637 (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105). O izdatkih za obutev: ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95–95v, 7. 8. 1639.

⁷¹⁶ V listini z dne 2. avgusta 1650 je navedeno, da preide prezentacijska in konfirmacijska pravica po Jernejevi smrti na vdovo in po njeni smrti na vsakokratnega najstarejšega moškega potomca, in sicer pod nadzorom (domačega) župnika na Vačah (prepis v: ARS, AS 174, šk. 237, RDA, L 242, Medija, No. 12).

⁷¹⁷ V najstarejši vaški krstni matici naletimo namreč na dva krščenca stanovalcev medijskega gradu oziroma zaselka ob njem. 26. septembra 1625 je bil krščen sin zakoncev Nahtingal »von Galnakh«; krstni boter je prihajal iz neposredne sosesčine, a izrecno že iz čemšeniške župnije – iz Podturna, tj. z današnjih Izlak: *Podturnam ex Parochia Zemsbenikh*. 9. maja 1628 so krstili nezakonsko hčerko tedanjega medijskega grajskega stanovalca Janeza Markušiča (*tunc temporis in arce Medaj*) in njegove ljubice (*meretricis eius*) Elizabete Koprivnikar s Paveljka; boter je bil isti kot pri prejšnjem otroku: *Pod Turnom ex Parochia Tschemsbenikh*. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1621–1628, s. p.

⁷¹⁸ Starejše čemšeniške matice so leta 1815 zgorele v požaru (NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Čemšenik, pola B).

celo pogosteje kakor v vaških maticah, kjer jih skoraj ni zaslediti,⁷¹⁹ to pa je tudi vse. Niti najmanj ne preseneča, da člani Valvasorjeve rodbine niso hodili na Vače botrovat navadnim krščencem, saj v tamkajšnjih maticah tudi drugih plemiških botrov skorajda ne srečamo. Oddaljenost od župnijskega središča je bila lahko samo še dodaten razlog, da so otroke Jerneja Valvasorja krščevali na domačem, medijskem gradu, od leta 1637 v novozgrajeni prostorni kapeli ob grajskem kompleksu.⁷²⁰

Jernej Valvasor je bil prvi v svoji rodbini, ki se je dejavno vključeval v **javno življenje**.⁷²¹ Poleg nespornih sposobnosti je imel za to tudi veliko ugodnejše pogoje od svojih dveh predhodnikov, očeta Hieronima (H–I–1), priseljenca, ki je pozno dobil kranjsko deželanstvo, in zgodaj umrlega brata Adama (H–II–3). Brez nadaljnega se je mogoče strinjati z Radicsevimi ugotovitvami, da polihistorjevega očeta iz stanovskih sejnih zapisnikov na splošno spoznamo kot »prevejanega parlamentarca« (*einen gewiegten Parlamentarier*), ki se je zelo pogosto udeleževal zasedanj, se dostikrat priglasil k besedi in premišljeno sodeloval pri pomembnih posvetovanjih in sklepih. Ni se bal izraziti svojega prepričanja in se je na drugi strani rad navezal na prepričljive obrazložitve tega ali onega sodeželana.⁷²² V tem pogledu je bil res zelo drugačen od brata Adama, ki je kot starejši sedel v viteško klop kranjskih deželnih stanov slabo desetletje pred njim. Adama je politika očitno vsaj malo pritegovala, kajti sicer se tako kot številni drugi deželani preprosto ne bi udeleževal deželnozborskih zasedanj, a na tem področju tudi zaradi zgodnje smrti ni pustil veliko sledov.

Jernej je prvič izpričan na deželnem zboru 15. marca 1623 in nato po Adamovi smrti († 1624) zelo redno celih 25 let, od 15. januarja 1625 do 7. maja 1650, tj. osem mesecev pred smrtjo.⁷²³ V nasprotju z Adamom se je hitro pokazal kot veliko dejavnejši besednik in ambicioznejši, ko je šlo za javno delovanje. Za uveljavitev pa je potreboval čas, izkušnje in ugodne okoliščine. Ob Adamovi smrti, star okoli 28 let, vsekakor še ni imel nobene javne funkcije, o čemer nazorno priča bratova oporoka, ki med tremi bodočimi varuhi Adamovih otrok samo pri Jerneju ne navaja nobenega naziva.⁷²⁴ Po dveh

⁷¹⁹ Jerneja Valvasorja srečamo kot botra enkrat samkrat, ko je 25. julija 1635 skupaj z drugo plemiško botro Dorotejo Paradeiser z oddaljenega Mehovega pod Gorjanci botroval plemiškemu otroku, hčerki Jurija Sigmunda Hallerja (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1628–1635, s. p.). Glede na nemirni čas kmečkega upora bi bili lahko krščenkinin starši in botra begunci, ki so se zatekli na Medijo ali na okoliške gradove. Med botrami ni ne prve ne druge Jernejeve žene. Pozneje, do krsta prvega Valvasorja (1677), so se v vlogi krstnih botrov, vsakič krščencem navadnih ljudi, znašli še trije Valvasorji: Jernejev nečak Jurij Sigmund (A–I–4) 26. marca 1655, hči Marija Klara (J–I–7), navedena kot Ana Klara, 19. oktobra 1658 in snaha Marija Magdalena (J–I–21a) 31. maja 1671 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1643–1656, s. p.; R 1656–1665, s. p.; R 1666–1672, s. p.).

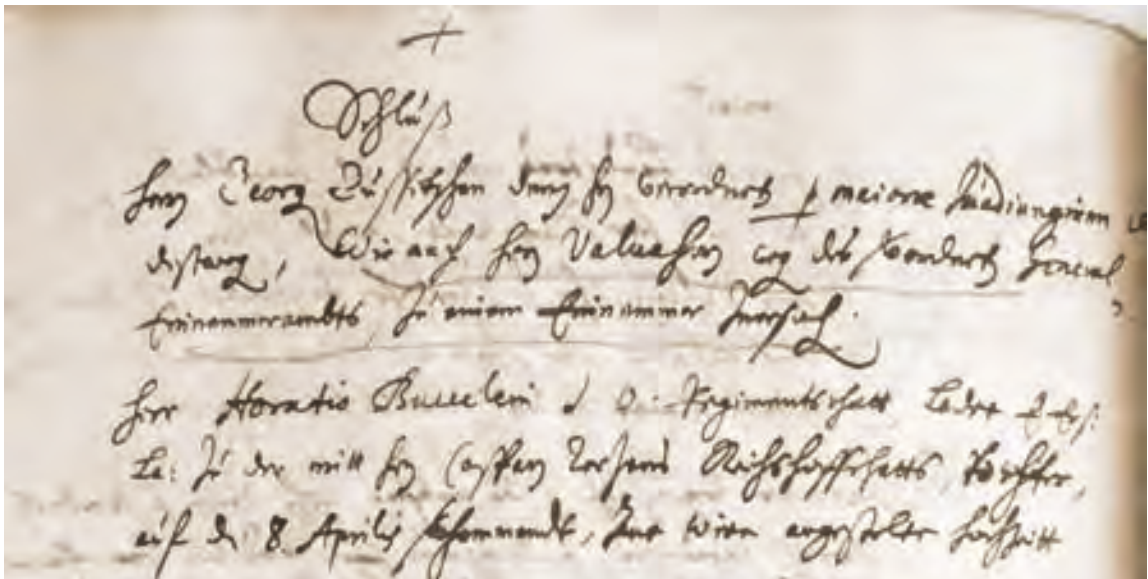
⁷²⁰ O kapeli: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105.

⁷²¹ Jernejevo karierno pot pri kranjskih deželnih stanovih je precej dobro obdelal že P. Radics in jo je bilo treba samo še dopolniti z nekaterimi doslej neznanimi dejstvi ter v interpretativnem pogledu. Sama vsebina Jernejevih funkcij in njegovo politično delovanje kot takšno pa bi zahtevala že skorajda posebno obravnavo. Radics je delovanju polihistorjevega očeta v deželnih stanovih namenil v monografiji o Janezu Vajkardu Valvasorju (1910) kar deset strani, a se je prikaza lotil precej neuravnoteženo (Radics, *Johann Weikhard*, str. 25–34). – V stanovskih sejnih zapisnikih so do srede 17. stoletja podčrtana skoraj vsa mesta, kjer se pojavi kateri od Valvasorjev, kar kaže na Radicsevo roko. Naredil si je tudi precej več izpiskov iz zapisnikov, kot jih je nazadnje uporabil (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVII, A Jernej por. z Marijo pl. Rauber, starši).

⁷²² Radics, *Johann Weikhard*, str. 25.

⁷²³ Zaradi preštevilnih omemb v sejnih zapisnikih navajam samo prvo in zadnjo Jernejevo pojavitev na deželnih zboreh (ARS, AS 2, I. reg., šk. 888, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 70v; šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 140v, 142). Sprva, leta 1625 in 1626, so namesto Jernejevega imena dvakrat pomotoma zapisali Adamovega (prav tam, šk. 888, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 342v, 429).

⁷²⁴ Druga dva varuha Adamovih otrok sta postala njegov tast Sigmund pl. Gusič, imenovan v oporoki dvorni vojni svetnik, in Burkhard Hitzing, naslovljen kot prokurator kranjskega ograjnega sodišča (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624).

Zapis v stanovskih sejnih zapisnikih o izvolitvi Jerneja Valvasorja za glavnega prejemnika, 13. marec 1630 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 527v; foto Igor Lapajne).

letih aktivnega delovanja na deželnozborskih zasedanjih ga leta 1627 prvič srečamo kot prislednika pri kranjskem ogradnem sodišču, kar je ostal do konca,⁷²⁵ in malo zatem kot novoimenovanega zakupnika čepnine za moravško območje ali t. i. moravško četrt.⁷²⁶ Tako kot brat Adam se je dobro znašel v finančnih poslih, zato je z zakupom čepnine začel nabirati izkušnje še na področju javnih financ. Izterjevanje te izredne davščine je bilo zelo podobno njegovi poznejši funkciji, ko je moral kot glavni stanovski prejemnik skrbeti za celotno deželno blagajno. Čez dve leti, 1629, so ga na deželnem zboru kot dejavnega razpravljalca prvič predlagali na izpraznjeno mesto stanovskega poverjenika (*Verordneter*) iz viteških vrst,⁷²⁷ torej v najožji in najpomembnejši stanovski organ – poverjeniški urad (*Verordnete Stelle*) – v katerem je eno od štirih poverjeniških mest pripadalo viteškemu stanu.⁷²⁸

Najbrž ni naključje, da se je Jernejeva kariera zares začela po dokončni zmagi protireformacije, tj. po izsiljeni izselitvi protestantskega plemstva iz Kranjske in drugih notranjeavstrijskih dežel (1628).⁷²⁹ Ko so ga naslednje leto (1629) predlagali za mesto stanovskega poverjenika, srečamo predhodno

⁷²⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 443, 8. 5. 1627; fol. 445v, 4. 6. 1627. – Zapisi obravnav ogradnega sodišča so v sejnih zapisnikih le sporadični, v seriji protokolov ogradnega sodišča pa zija v tem času kar tridesetletna vrzel, med letoma 1614 in 1644 (ARS, AS 306, knj. 11, protokoli 1613–1614; knj. 12, protokoli 1644–1649). Kot prislednik je Jernej še naveden na seznamih prislednikov za leto 1648 ter za leti 1648 in 1649 skupaj (prav tam, knj. 12, protokoli 1644–1649, s. p.).

⁷²⁶ ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 445v, 3. 8. 1627. – Ko so čepnino čez dve leti ponovno oddajali v zakup, je Jernej še naprej ostal zakupnik (prav tam, šk. 890, sejni zapisniki 16, 1629–1638, fol. 5, 8. 8. 1629).

⁷²⁷ Prav tam, šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 492, 15. 3. 1629.

⁷²⁸ Prim. Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 239–240.

⁷²⁹ O izselitvi: Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 139. – Omeniti kaže razpravo v deželni pravdi 9. januarja 1629 o tem, koga predlagati na izpraznjeno mesto karlovskega glavarja. Slišati je bilo glas Pavla pl. Egkha, da »evangeličani zdaj nimajo več nobenega dostopa« (*die evangelischen haben nunmehr kein Zutrittb*), nazadnje pa je dobil največ podpore Janez Adam Gall, praporščak pri uskoškem (žumberškem) glavarstvu, ki oziroma ker se je v verskem pogledu

opozorilo (deželnoknežjih komisarjev), da mora biti novi poverjenik katoliške vere.⁷³⁰ Skoraj natanko leto pozneje (1630) je bil z večino glasov izvoljen za glavnega stanovskega prejemnika,⁷³¹ na odgovoren položaj »deželnega blagajnika«, v čigar roke so se stekali vsi neposredni in posredni stanovski davki v deželi.⁷³² Kot tak se je naslednja leta dokaj pogosto udeleževal tudi sej poverjeniškega urada, čeravno ni bil član najožjega stanovskega organa.⁷³³ Funkcijo je prevzel v silno nevhvaležnem času, ko so bile kranjske deželne finance zaradi tridesetletne vojne in drugih nadlog močno prizadete, izdatki pa so občutno presejali prejemke.⁷³⁴ Iz skopih navedb v stanovskih sejnih zapisnikih ni mogoče presoditi, kako uspešno je Jernej opravljal zaupano odgovorno funkcijo. Ko jo je spomladi 1633 po izteku mandata odložil, ni zaslediti pripomb na njegovo delo.⁷³⁵ Za povrh so ga malo zatem dvakrat (leta 1633 in 1635) uvrstili med kandidate za izpraznjeno mesto svetnika pri graški notranjeavstrijski vladi, a so v Gradcu obakrat izbrali drugega kandidata.⁷³⁶

Naslednja leta se je Jernej kot štiridesetletni družinski oče po vsem sodeč precej bolj posvečal domačemu gospodarstvu kakor javnim zadevam. Kot bomo videli, je kupil in kmalu prodal Stari grad pri Novem mestu, v istem času je dokumentirana intenzivna gradbena dejavnost na medijskem gradu, slednjic pa je postal gospod Gamberka, pomembnega gradu in deželskosodnega gospodarstva nedaleč od Medije. Na odgovorni javni funkciji ga srečamo spet v štiridesetih letih, in to dvakrat, v letih 1640–1643 in 1646–1649. Dva mandata stanovskega poverjenika sta pomenila tudi vrh in konec njegove politične poti. Zastopal je viteški stan in imel kot tak med štirimi poverjeniki najmanj teže, a zato vendarle polno odgovornost.⁷³⁷ Po odložitvi drugega mandata spomladi 1649 je morala biti večina

prilagodil (*da er sich wegen der Religion accomodirt*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 460–461).

⁷³⁰ Prav tam, fol. 491, 15. 3. 1629. – Tedaj še mladi, približno 33-letni medijski gospod je dobil le majhno podporo, saj sta ga podprla samo kostanjeviški opat in ljubljanski križniški komtur, oba iz prelatske kurije (prav tam, fol. 489–492).

⁷³¹ Izvoljen je bil 13. marca 1630 (prav tam, fol. 527v).

⁷³² Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 239.

⁷³³ ARS, AS 2, I. reg., šk. 890, sejni zapisniki 16, 1629–1638, npr. fol. 263v–264, 265v.

⁷³⁴ Deželni maršal Ditrih baron Auersperg je 30. januarja 1630 odprl deželni zbor z besedami, da izdatki presegaajo prejemke za 16.690 goldinarjev, Jernej Valvasor pa se je zavzel proti najemanju posojil za obresti (Radics, *Johann Weikhard*, str. 27). – Stanovsko obdavčenje se je prav v Valvasorjevem mandatu opazno spremenilo. Ko so kranjski deželni stanovi leta 1631 prevzeli 800.000 goldinarjev dvornega dolga, so dotedanji izredni davek, imenovan nova doklada, pretvorili v stalnega. Ker pa deželni davek, namenjen predvsem deželni obrambi in kritju upravnih stroškov, ni zadoščal za pokrivanje potreb državne vojske, dvora in centralne uprave, se je leta 1633 pridružil nov davek, ki so ga na Kranjskem navadno označevali kot izredno ali tudi kot vojno kontribucijo. Ogrin, Nekaj o neposrednih davkih, str. 36, 37.

⁷³⁵ Jernejev mandat je trajal do 6. maja 1633 ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 616, 617v–618). Radics o njegovem prenehanju ni imel podatkov, ampak je po stanovskih sejnih zapisnikih ugotovil le, da je bil Jernej na funkciji še leta 1632 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 32).

⁷³⁶ Prvič je bil za vladnega svetnika predlagan na deželnem zboru 28. julija 1633, in sicer skupaj s štirimi drugimi deželani (ARS, AS 2, I. reg., šk. 889, sejni zapisniki 15, 1622–1633, fol. 623–624). Tako kot ni bil sprejet tisto leto, so v Gradcu izbrali drugega moža tudi dve leti pozneje, leta 1635, potem ko je kranjski deželni zbor Jerneja Valvasorja 9. februarja spet uvrstil med primerne kandidate (prav tam, šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 88). Tretjič je bil v kombinaciji za svetnika 25. februarja 1640, a se ni prebil v ožji izbor dveh predlaganih (prav tam, fol. 350–350v).

⁷³⁷ Njegova prva izvolitev za poverjenika pobleže ni znana. Izvolili so ga neznano kdaj po smrti Andreja Danijela pl. Barba, ki je umrl skoraj natanko sredi mandata, 1. septembra 1639 (NSAL, *ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657*, pag. 44), Jernej Valvasor pa je kot poverjenik prvič izpričan 23. maja 1640 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 370v). Glede na triletno trajanje poverjeniškega mandata vse kaže, da ni bil izvoljen pred začetkom leta 1640, še zlasti, ker se je njegovo ime 25. februarja pojavilo med predlaganimi za izpraznjeno mesto vladnega svetnika v Gradcu (prav tam, fol. 350–350v). Po treh letih je Jerneja na deželnem zboru 24. marca 1643 kot novoizvoljeni poverjenik zamenjal Leopold pl. Raumschüssl (prav tam, fol. 497v), poznejši baron, sicer očim Jernejeve žene Ane Marije, rojene pl. Rauber (H–II–4b), polihistorjeve matere. Janez Vajkard je na svojem seznamu poverjenikov v *Slavi* upošteval za posamezna leta očitno le tiste, ki so to bili večino koledarskega leta, zato navaja

deželanov zadovoljna z njegovim delom, sicer ne bi izrazili želje, naj na poverjeniškem položaju ostane še en mandat. Toda Jernej, tedaj star okrog 53 let, je čutil ali že dobro vedel, da mu življenjske moči pojenjujejo. Sklep deželnega zbora se je glasil, da ga ne bodo obremenjevali, ker ni pri najboljšem zdravju (*wegen seiner Vnpässigkeit ferrer nicht zumolestieren*).⁷³⁸ Polihistorjev oče, ki sta mu bili po odložitvi funkcije dani še slabi dve leti življenja, se je na deželnem zboru zadnjič pojavil čez dobro leto, 7. maja 1650,⁷³⁹ naslednje spomladansko zasedanje je izpustil, na julijskem pa srečamo sina Karla (J–I–2).⁷⁴⁰

Tudi **kot zemljiški gospod** se Jernej Valvasor ni zadovoljil s pasivnostjo in s tem, kar je podedoval, ampak je, enako kot starejši brat Adam, stremel po širitvi posesti in pridobitvi novih gradov. Podrobnosti o tem, od kod je jemal denar, ne poznamo. Nekaj so mu prinašale funkcije, nekaj pa je, tako kot brat, najverjetneje pridobil s posojanjem in seveda s preudarnim izkoriščanjem zemljiške posesti. Kot smo videli, mu je po fevdnem pismu nadvojvoda Ferdinanda iz leta 1620 pripadla od obeh očetovih deželnoknežjih fevdov polovica posesti, in sicer 27 hub ter trije oštati,⁷⁴¹ ki jih je upravljal z domačega medijskega gradu. Na to posest se je nanašala imenjska renta, ko so jo leta 1619 ali malo zatem vpisali na njegovo ime v novo kranjsko imenjsko knjigo. Znašala je 47 goldinarjev, 48 krajcarjev in poldrugi pfenig, tj. približno tri četrtine višine rente brata Adama (dobrih 63 goldinarjev). Sprva je desetletje in pol skoraj samo kopnela in padla leta 1636 na dobrih 31 goldinarjev ali na dve tretjini izhodiščne vsote. Od leta 1638 pa je zopet rasla, preseгла leta 1641 že 51 goldinarjev in se isto leto rahlo zmanjšala na končnih nekaj več kot 47 goldinarjev, torej na skoraj natanko toliko, kot je znašala ob izhodišču dvajset let prej.⁷⁴² Toda dejansko je bilo vmesno, zgolj prehodno povečanje še neprimerno večje. Jernej je dal namreč leta 1640 pripisati k svoji renti več kot 120 goldinarjev

za leto 1643 Raumschüssla, svojega očeta pa le za leta 1640, 1641 in 1642 (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 88–89). Tri leta pozneje sta »nadomestni tast« Leopold Raumschüssl in zet Jernej Valvasor še enkrat zamenjala vlogi, ko je bil Jernej po Raumschüsslovem rutinskem odstopu 3. marca 1646 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 594v) čez natanko štiri mesece, 3. julija, izvoljen za poverjenika še drugič (prav tam, šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 5v). Vmes je na tem mestu tri mesece sedel mož njegove svakinje Janez Ludvik Rasp, ki je pri prvih volitvah 3. marca premagal Jerneja in tri druge predlagane kandidate (prav tam, fol. 595), a je že 6. junija umrl (NSAL, Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 89). Jernejeva izvolitev v začetku julija je bila torej nadomestna. Na funkciji je ostal do rutinskega odstopa 3. marca 1649 (prav tam, fol. 103v). Tudi o njegovem drugem mandatu ima Janez Vajkard v *Slavi* pomanjkljive podatke. Iz že omenjenega razloga je svojega očeta navedel kot poverjenika le za leta 1646, 1647 in 1648; izjemoma je pri prvem letu imenoval tudi njegovega predhodnika Leopolda Raumschüssla in posebej omenil menjavo na tem položaju (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 89), ni pa povedal, da je bil med njima kratek čas poverjenik Janez Ludvik Rasp.

⁷³⁸ ARS, AS 2, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 103v. – Še več, deželani so se nadejali, da Jernej pri naslednji izpraznitvi mesta ne bo zaseden s čim drugim in bo lahko spet prevzel funkcijo, njegova neimenovana sinova pa so (v zahvalo) oskrbeli s konjema. Eden od sinov je bil nesporno Karel (J–I–2), vprašanje pa je, ali je z drugim mišljen Franc Adam (J–I–4), poleg Karla edini že odrasli Jernejev sin, saj se ta dotlej še ni osamosvojil in ga ne najdemo med udeleženci deželnih zborov. Ni izključeno, da so za sina pomotoma imeli nečaka Janeza Krstnika (A–I–2), ki mu je bil Jernej tako rekoč nadomestni oče in ga na deželnozborskih zasedanjih srečujemo od leta 1641 (prav tam, šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 418; šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 92v, 109).

⁷³⁹ Prav tam, fol. 140v, 142.

⁷⁴⁰ Prav tam, fol. 144v, 147.

⁷⁴¹ ARS, AS 11, šk. 11, št. 170, Valvasor, 8. 2. 1620. Gl. tudi v podpoglavju 2.1.

⁷⁴² ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v, 58v. – Odpisi do leta 1636 – skupaj jih je za 16 goldinarjev in pol – zadevajo večinoma prodaje po ene hube (štirje med letoma 1624 in 1633), največji, z imenjsko rento 9 goldinarjev, je povezan s petimi hubami in dvema oštatom, ki jih je Jernej prodal bratu Adamu in dal nato prepisati njegovim dedičem (1625), zabeležena pa sta še nakup (1633) in prodaja (1636) žitne desetine z rento 3 goldinarjev. V letih 1638–1641 se je trend obrnil, saj se je imenjska renta Jerneja Valvasorja povečala za skoraj 20 goldinarjev. S štirimi pridobitvami je svoji posesti dodal 17 hub in pol, dva oštata, dve desetini in gornino, pri čemer je zadnjih devet hub in pol po vsega letu dni spet vrnil prejšnjemu lastniku ter slednjič pristal pri 47 goldinarjih, 2 krajcarjih in poldrugem pfenigu.

imenjske rente pokojnega Krištofa pl. Obračana in njegove soproge, ki se je nanašala na Stari grad pri Novem mestu, a jo je zelo hitro prodal Gregorju Matešiču, tako da v imenjski knjigi v skupni vsoti sploh ni bila upoštevana.⁷⁴³ Občutek, da je polihistorjev oče z novimi majhnimi pridobitvami po nekaj manjših odpisih zgolj nadoknadil izgubljeno, je zavajajoč še iz enega razloga. V imenjski knjigi namreč ni vpisana Jernejeva zadnja in najpomembnejša pridobitev, deželskosodno gospostvo Gamberk, ki ga je kupil konec leta 1640 in je kot nekdanja deželnoknežja posest ostalo obdavčeno pri kranjskem vicedomskem uradu.⁷⁴⁴ Razumljivo je, da v kranjski imenjski knjigi nista navedena nakup vinogradov v okolici Celja (1622)⁷⁴⁵ ter pozneje nakup in prodaja dvorca Širje nad izlivom Savinje v Savo, že na štajerski strani Save.

Dvorec Širje nad Zidanim Mostom, »izvorni grad« Scheyerjev ali Širskih, je bil v Jernejevih rokah le slabi dve leti, od 1630 do 1632, kupil pa ga je od svojih sorodnikov po materi Neži pl. Scheyer (H–I–1a). Ni izključeno, da ga je k nakupu nagovorila mati, če je še živela, ali pa je denar preprosto želel vložiti v nekaj trdnega, v dvorec, ne zgolj v posamezne hube, gornine in desetine. Širje je imelo majhno posest in bilo v štajerski imenjski knjigi napovedano z dobrimi 12 funti (goldinarji) imenjske rente⁷⁴⁶ pa tudi sam dvorec je bil skromen, v zasnovi stolp.⁷⁴⁷

Jernej, v tem času glavni prejemnik kranjskih deželnih stanov, je razpolagal z znatnimi denarnimi sredstvi in se spuščal v razne naložbe.⁷⁴⁸ Neprimerno večja in pomembnejša pridobitev od Širja je bil

⁷⁴³ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v, 58v. – Po letu 1641 ni pri Jernejevi imenjski renti nobenih sprememb. Enaka, v višini dobrih 47 goldinarjev, ostane sprva tudi v naslednji imenjski knjigi 1662–1756, v kateri je imenje še vedno vodeno na ime Jerneja Valvasorja, prva posestna sprememba pa vpisana šele leta 1672 (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 100).

⁷⁴⁴ Gl. op. 757.

⁷⁴⁵ Jernej je 10. decembra 1622 v Celju kupil od Jurija Sigmunda grofa Paradeiserja vinograde okoli Pernovega severozahodno od Celja: »zu Pernau vnd Ruderberg in Cillier amt«. Pridobitev je dokumentirana v zapuščinskem inventarju njegovega pravnika Karla Jožefa (J–III–15) (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 98/Nr. 59), ne najdemo pa je v štajerski imenjski knjigi (prim. StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden).

⁷⁴⁶ Jerneju je Širje 18. maja 1630 ali malo pred tem prodala Ester pl. Scheyer, rojena pl. Isenhausen, vdova njegovega bratranca Volfa Rajharda in varuhinja njunih petih otrok (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 329, 377). Prodaja iz same imenjske knjige ni razvidna; A. Sikora je zgolj ugotovil, da imenje po vrzeli v letih 1632–34 izgine (prav tam, str. 377). Dne 31. marca 1632 je Jernej Valvasor prosil štajersko stanovsko knjigovodstvo za odpis oziroma prepis celotne posesti, tedaj že prodane Adamu Aschu (StLA, Landschaftliches Archiv, Abgeschriebene Aufsandter de Anno 1630–1634, Bd. XIII, fol. 130, 131, 278, po Radicsevih izpiskih v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVII, A Jernej por. z Marijo pl. Rauber, starši). O obeh kupninah za imenje ni podatkov, poznamo le vrednost po nekoliko starejši cenitvi iz leta 1624, ko so stavbe z vsemi pritiklinami in podložniki vred ocenili na 3860 goldinarjev (prav tam, po Radicsevih izpiskih iz »Landschaftliches Archiv, Landrechtsakten«, 27. 9. 1624).

⁷⁴⁷ Dvorec je upodobljen le na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678, zaman pa ga iščemo v njegovih *Topografiji*. Upodobitev na zemljevidu je po I. Stoparju povsem fantazijska – kot grad na strmi kopi –, saj je Širje v starejših virih dosledno označeno samo kot stolp, dvor ali »štok«. Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga*, str. 142. – Predtem je bil Stopar mnenja, da je Vischer zelo verjetno narisal prvotni širski grad in da je lokacijska kontinuiteta z novoveško stavbo sporna (Stopar, Grajski objekti, str. 419).

⁷⁴⁸ Tako je pred letom 1633 prevzel dolg (*Hofschuld*) Markvarda barona Egkha v višini dobrih 3730 goldinarjev, ki so mu ga omenjenega leta morali izplačati kranjski stanovski poverjeniki, in sicer na ponovno zahtevo graške dvorne komore (Radics, *Johann Weikhard*, str. 35; Radics se sklicuje na spise graške dvorne komore: StLA, I. Ö. Hofkammer, 1633–IX–1, 1633–XII–50). Pri tem naj spomnimo, da je bil baron Egkh sorodnik Jernejeve prve žene in navzoč pri sklepanju njunega poročnega dogovora (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617). – V nasprotju z Radicsevo ugotovitvijo o tem dolgu pa ni z ničimer potrjena njegova trditev, da je Jernej dve leti pozneje, torej leta 1635, od nekega gospoda Kheyslla pridobil dvorec Wagensbüchel (Radics, *Johann Weikhard*, str. 36). Najverjetneje je Radicsa zavedla Jernejeva prošnja deželnemu zboru 2. novembra 1634, naj mu spregledajo davčne zaostanke za Wagensbüchel, ki jih je plačal Jurij Kheysell (ARS, AS 2, I. reg., šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 67, 67v). Wagensbüchel je v resnici pripadal otrokom Adama Valvasorja, stric Jernej pa je bil njihov varuh (gl. v podpoglavju 3.1).

Dvorec Širje nad Zidanim Mostom na Vischerjevem zemljevidu Štajerske iz leta 1678 (po: Stopar, Grajski objekti, str. 419).

Širje danes (foto B. Golec, marec 2014).

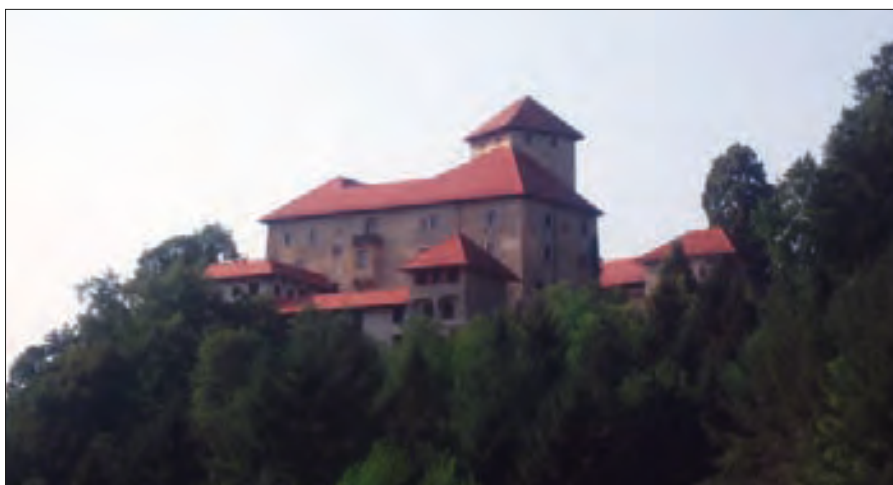
Dvorec Stari grad pri Novem mestu po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 6); Jernej Valvasor ga je leta 1639 prodal Gregorju Matešiču, njegov vnuk Jurij Maksimilijan (J-II-27) pa se je leta 1696 tu oženil z Matešičevo vnukinjo Marijo Frančiško pl. Seethal (J-II-27a).

Stari grad pri Novem mestu, o čemer je v *Slavi* precej pisal tudi Janez Vajkard (J-I-19).⁷⁴⁹ A tudi to gospostvo s srednjeveškim gradom, v renesansi močno moderniziranim in temeljito izzidanim,⁷⁵⁰ ni dolgo ostalo v Jernejevih rokah. Lastnik je najverjetneje postal leta 1635, in sicer tako, da je številnim dedičem prejšnjega lastnika Krištofa pl. Obračana izplačal njihove dedne deleže.⁷⁵¹ Leta 1637 je nato

⁷⁴⁹ Ko je okoli leta 1615 umrl lastnik Krištof pl. Obračan (*Obratschan, Obritschan*), zadnji tega imena in rodu, naj bi njegovo dediščino razdelili na 60 delov, Stari grad pa naj bi pripadel Jerneju Valvasorju, »mojemu pokojnemu gospodu očetu«, ki ga je nato prodal »nekemu gospodu Matešiču« (Mathesitsch) (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 15). – Že Radics je ugotovil, in to zelo zgodaj, da je med Obračanovo smrtjo (okoli 1619) in Jernejevo pridobitvijo minilo precej časa in da je imel Stari grad medtem Janez Jurij pl. Hohenwart, ki je bil po materi sam iz Obračanovega rodu in je izplačal druge dediče (Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*, str. 11). Skoraj gotovo se je oprl neposredno na domoznansko gradivo F. A. Breckerfelda s konca 18. stoletja (ARS, AS 730, fasc. 123, *Topografija Kranjske I, Stari grad*, str. 512–520). Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Prva knjiga*, str. 280–282.

⁷⁵¹ Krištof pl. Obračan je bil leta 1614 vsekakor še živ, umrl pa je kmalu zatem (po Valvasorju leta 1615, po Breckerfeldu leta 1617 oziroma 1619). Vsa Obračanova posest je s tem prešla na bližnje in daljno sorodstvo: Valvasor ima številko 60 dedičev, Breckerfeld pa 62 (Otošar, *Stari grad*, str. 69). Vse kaže, da je Jernej Valvasor postal lastnik Starega gradu leta 1635. To letnico navaja Breckerfeld kot leto, v katerem naj bi Jernej pridobil posest deloma z nakupom in deloma po sodni poti, ko je izplačal Obračanove dediče (ARS, AS 730, fasc. 123, *Topografija Kranjske I, Stari grad*, str. 517). V zapuščinskem inventarju najbližjega dediča Janeza Jurija pl. Hohenwarta je regist pogodbe med njim in Jernejem

Stari grad danes
(foto B. Golec,
marec 2014).

datiran Jernejev urbar starograjskega gospostva,⁷⁵² isto letnico nosi kapela Matere Božje,⁷⁵³ že prvega dne leta 1639 pa je Stari grad prodal Gregorju Matešiču za 32.000 goldinarjev nemške veljave, sto goldinarjev ključarine in prav toliko vrednega jezdnega konja. Kupnina je znašala nekaj manj, kot je bila posest sodno ocenjena osemnajst let prej, ne vemo pa, za koliko je Jernej Stari grad kupil, s tem pa tudi ne, ali je bil zdaj na izgubi ali dobičku.⁷⁵⁴ V kranjski imenjski knjigi sta nakup in prodaja vpisana hkrati, šele leta 1640 in brez omembe prejšnjega lastnika.⁷⁵⁵

Širje nad Zidanim Mostom in Stari grad pri Novem mestu sta bila za medijskega gospoda Jerneja Valvasorja prejkone le začasni ali celo zgrešeni naložbi. Oddaljeni posesti zanj nista bili dovolj zanimivi, še posebej ne malopomembno Širje.⁷⁵⁶ Že konec 16. stoletja, ko je Jernej šele prišel na svet, so bile oči

Valvasorjem, sklenjene v Ljubljani 23. novembra 1635, ki zadeva Obračanove dediče in vse podedovane pravice (ARS, AS 309, šk. 41, fasc. XXI, lit. H–12, 26. 4. 1643, pag. 4–5/Nr. 4; prim. Otorepec, Stari grad, str. 69, 83).

⁷⁵² ARS, AS 1074, 41u, urbar graščine Stari grad 1637–1654, fol. 44v (Jernejev lastnoročni podpis z letnico 1637).

⁷⁵³ Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Prva knjiga*, str. 282.

⁷⁵⁴ O kupoprodajni pogodbi, sklenjeni 1. januarja 1639 na Mediji, govori na dveh mestih F. A. Breckerfeld, ki navaja tudi podatek o sodni cenitvi posesti leta 1621 za 32.616 goldinarjev, 40 krajcarjev in pol (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Stari grad, str. 517; AS 1073, I/26r, fol. 6; prim. Otorepec, Stari grad, str. 69). Poznejši pripis v Jernejevem urbarju za Stari grad, ki govori o poravnavi med Valvasorjem in Matešičem 14. junija 1649, ne pove o času prodaje nič določnega (ARS, AS 1074, 41u, urbar graščine Stari grad 1637–1654, fol. 45). – V kratki razpravi o graščinah in hišah Valvasorjev na Kranjskem (1894) je Radics zmotno trdil, da je Jernej Valvasor pridobil Stari grad že okoli leta 1619, in sicer »za sodno ustanovljeno kupnino 33.616 gld. 40 kr. 2 vin.« (Radics, *Hiše in graščine*, str. 436). Po njegovih navedbah ga je prodal 1. januarja 1639 Gregorju Matešiču za 32.000 goldinarjev, sto ducatov ključarine in jezdnega konja (Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*, str. 11; Radics, *Hiše in graščine*, str. 436). V svoji drugi monografiji (1910) je Radics ugotovitve o Jernejevem lastništvu Starega gradu zgolj kratko povzel (Radics, *Johann Weikhard*, str. 36).

⁷⁵⁵ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58v. – Pri imenjski renti Kristofa pl. Obračana (prav tam, fol. 37v) se vpisi začnejo vrstiti šele leta 1637, pri čemer prvi odpis Janeza Jurija pl. Hohenwarta upravičeno navaja že kot nekdanjega lastnika. Pod letom 1638 je manjši odpis, ki kot lastnika Starega gradu (*Innhabern des Guetts Altenburg*) imenuje Gregorja Matešiča, a gre očitno za poznejši vpis, potem ko je Matešič posest že kupil od Jerneja Valvasorja. Pri isti letnici sta med drugim vpisana prodaja, sklenjena med »gospodom Valvasorjem« in »gospodom Matešičem« za tri hube in desetino, ki jih je Valvasor kupil nazaj, ter pripis imenjske rente dedičev Obračanove pokojne vdove. Tako se je Obračanova imenjska renta dvignila na 120 goldinarjev, preden so jo prenesli na Jerneja Valvasorja; letnica prenosa je vidna iz pripisa pri Valvasorju (prav tam, fol. 58v).

⁷⁵⁶ Tako ne preseneča, da v domoznanski literaturi ni najti veliko o Jerneju Valvasorju kot lastniku teh dveh dvorcev. *Krajevni leksikon Slovenije* ga pri Starem gradu omenja kot očeta Janeza Vajkarda (prim. *Krajevni leksikon Dravske*

medijskih Valvasorjev uprte v bližnji višinski **grad Gamberk** pri Čemšeniku, sedež obsežnega gospostva z deželskim sodiščem, na robu katerega je stala tudi Medija. Kot smo videli, je Hieronimu (H–I–1) okoli leta 1593 spodletel poskus, da bi postal zakupnik ali upravitelj gamberskega gospostva, zato pa se je njegovemu sinu slabega pol stoletja pozneje posrečilo Gamberk dobiti v last, s tem zaokrožiti Valvasorjevo posest na širšem območju Zagorja ob Savi in postati deželnskosodni gospod. Gamberk z imenjsko rento slabih 65 goldinarjev je Jernej kupil konec leta 1640 od Jurija Sigmunda barona Paradeiserja, in sicer za veliko vsoto 56.000 goldinarjev. Ker je šlo za deželnoknežjo posest, kranjska imenjska knjiga o njej zelo dolgo molči, kupoprodajo pa je morala potrditi tudi graška dvorna komora.⁷⁵⁷

Jernej Valvasor je bil gospodar Gamberka v času, ko je dosegel največje uspehe na področju javnega življenja, vendar ni mogel mirno uživati sadov svoje najpomembnejše gmotne pridobitve. Že kmalu po nastopu lastništva, vsega nekaj let po velikem kmečkem uporu (1635), se je skupina nepokornih gamberskih podložnikov spustila z novim lastnikom v pravdanje zaradi tlake.⁷⁵⁸ V Jernejevem času je bil spor pravzaprav še nedolžen glede na to, kako se je razmahnil pozneje, za časa njegovega sina Karla (J–I–2). Pogajanja pred deželnim glavarjem leta 1648 so se za Jerneja iztekla ugodno, saj so mu na nezadovoljstvo podložnikov dali v Ljubljani prav, in to tako glede opravljanja običajne tlake kot tudi glede druge sporne zadeve, prevoza činžnega žita.⁷⁵⁹ Svoboščine (*Freiheiten*), na katere so se podložniki sklicevali in ki naj bi jim jih potrdil cesar, ter njihovi poznejši spori s Karlom Valvasorjem pričajo, da so bili (glavni) nezadovoljneži iz vrst kosezov.⁷⁶⁰ To bi utegnil biti eden od razlogov, da Janez Vajkard obstoja kosezov in njihovih posebnosti v *Slavi* sploh ne omenja, čeravno je ta posebna pravna skupina podložnega prebivalstva morala pritegniti njegovo pozornost in jo je vrhu vsega dobro poznal iz prve roke.⁷⁶¹

banovine, str. 867, in *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 545), medtem ko védenje o njem kot lastniku Širja ni prodrlo v širšo zavest (prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 490, in *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 198).

⁷⁵⁷ Regest kupoprodajne pogodbe med Jernejem Valvasorjem in Jurijem Sigmundom baronom Paradeiserjem ima sicer datum 19. december 1640 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. V–32, 27. 3. 1759, pag. 11/Nr. 6; prim. Smole, *Graščine*, str. 150), toda Valvasor je lahko nastopil lastništvo šele naslednje leto, po privolitvi graške dvorne komore (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1641–I–139, 29. 1. 1641). Janez Vajkard je imel tako dejansko prav, ko je pri opisu gradu navedel, da je njegov oče Jernej kupil gospostvo leta 1641; za očetom je brez časovne opredelitve navedel še tri lastnike, med katerimi pa ni imenoval svojega polbrata Karla (J–I–2) (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 159). – Kot deželnoknežja posest je bil Gamberk še naprej obdavčen pri deželnem vicedomu, ne pri stanovih. Gamberško gospostvo najdemo šele v novi imenjski knjigi, nastavljeni leta 1662. Ni ga niti v dodatku na koncu imenjske knjige 1619–1661, kamor so prenesli nekoč zastavljena komorna gospostva, ki so pristala v zasebni lasti (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 517–546). V naslednji imenjski knjigi (1662–1756) je kot lastnik vpisan Jurij Sigmund baron Paradeiser »wegen der Herrschafft Gallenberg« z imenjsko rento 64 goldinarjev in 48 krajcarjev, šele leta 1707 pa so posest po dekretu poverjeniškega urada prepisali na Franca Adama barona Lichtenurna (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 503).

⁷⁵⁸ StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1642–IV–16, 5. 4. 1642.

⁷⁵⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 38–39; Radics je uporabil spise dvorne komore iz leta 1648.

⁷⁶⁰ StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1651–IV–74, 29. 4. 1651; Cop 1653–III–120, 8. 3. 1653; Gut 1660–VII–9, 16. 7. 1660. – Kosezi so si po zamenjavi lastnika gamberskega gospostva brž priskrbeli cesarsko potrditev starega privilegija, na katerega so se v sporih z Valvasorji znali spretno sklicevati. Potrditev cesarja Friderika III., izdana 1. junija 1642 na Dunaju, jamči koseščini Zagorje v gamberskem gospostvu (*unsere Erbholden vnd die ganze Nachbarschafft der Edltbumber am Sagor zu der Herrschafft Gallenberg [...] gehörig*) pavšalno opredeljene koseške pravice (*Ihre Edlthumb Freyheiten*), ki jim jih je podelil nadvojvoda Karel in za njim 19. februarja 1597 potrdil nadvojvoda Ferdinand (ARS, AS 1063, št. 2385, 1642 VI. 1., Dunaj).

⁷⁶¹ Prim. Vilfanova razmišljanja o Valvasorjevem obravnavanju kmečkega sodstva, pri čemer se avtor niti ne dotakne kosezov; nekaterih stvari po njegovem mnenju v *Slavi* ni, ker Valvasor ni nameraval prikazovati vsakdanjih pojavov, temveč znamenitosti, raritete, kuriozite in posebnosti (Vilfan, *Pravna ureditev*, str. 39–41). – Janez Vajkard je nedvomno že v rosnih letih poslušal o puntanju kosezov, ki se je nato vleklo še v čas brata Karla. Spori s podložniki so bili tako hudi, da jih je polihistor pri opisu Gamberka označil kot »upor kmetov« (*Rebellion der Bauren*). Pod tem

Grad Gamberk pri Čemšeniku po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 29).

Razvaline Gamberka na razglednici, odposlani leta 1911 (zbirka Milana Škrabca), grad je začel propadati proti koncu 19. stoletja.

Polihistorjev oče kot gospod Gamberka pa ni imel težav le z neposlušnimi lastnimi podložniki, ampak je doživljal neprijetnosti tudi kot deželskosodni gospod.⁷⁶² Preizkus njegove trdnosti in sposobnosti kot jurisdicenta je predstavljal proces zoper morilce čemšeniškega župnika Matija Juvana, okrutno umorjenega maja 1644. Glavnega storilca, prijetelega v Gradcu, so sredi naslednjega leta privedli na Kranjsko in Jerneju Valvasorju naložili izvedbo sodnega procesa, katerega zaključka ne poznamo.⁷⁶³ Nemara so bili spori z gambersškimi podložniki in nehvaležna vloga upravljanja deželskega sodišča eden od razlogov, da je Jernej Valvasor še za življenja leta 1648 prepustil Gamberk v zakup najstarejšemu sinu Karlu (J-I-2).⁷⁶⁴

Gamberski grad je bil nesporno najmogočnejši grajski kompleks, ki se je kdaj znašel v rokah Valvasorjeve rodbine, a kot bomo videli, le za približno dve desetletji. Edini rodbinski člani, ki so tu prebivali, in še to ne kontinuirano, so bili Karlova mlada družina in njegov mlajši brat Franc Adam (J-I-4). Še pred Valvasorji se je skromna srednjeveška zasnova gradu v dobi renesanse razrasla v razsežen dvorec z novimi, večidel dvonadstropnimi trakti; Janez Vajkard (J-I-19) prikazuje tega v *Slavi* kar s treh strani.⁷⁶⁵ Zavest o tem, da je nekaj časa pripadal polihistorjevemu očetu Jerneju, je oživel v 20. stoletju.⁷⁶⁶

Matična zemljiška posest Jerneja Valvasorja je sicer ves čas ostajala posest **dvorca Medija**. Njen obseg se je nekoliko zmanjšal s prodajo petih hub in dveh oštatov bratu Adamu (1624) in z odprodajo še nekaj posameznih hub,⁷⁶⁷ a s tem ni prišlo do bistvenih sprememb, o čemer najbolje priča medijski urbar iz let 1635–1642.⁷⁶⁸ Jernej se je vseskozi počutil doma na Mediji in se je na drugih gradovih zadrževal le občasno. O navzočnosti njegove družine v medijskem dvorcu ne nazadnje nazorno pričajo nekatera mesta v omenjenem urbarju, zlasti njegov lastnoročni zapis iz leta 1639 o novi obutvi družinskih članov in grajskih poslov.⁷⁶⁹ Tudi polihistorjev osebni spomin iz otroštva, kako so na

podnaslovom je po obravnavi čudežne zgodbe s konca petdesetih let 17. stoletja kratko zapisal: »Podložniki ali kmetje tega gospostva so se pred tem dolgo upirali (*rebellirt*) in veliko let jih ni bilo mogoče pripraviti do poslušnosti.« Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 162.

⁷⁶² Sodni proces iz leta 1648 med Valvasorjem in Volfom Sigmundom baronom (dejansko tedaj že grofom) Paradeiserjem (gospodarjem sosednjega gospostva Lebek in njegovega deželskega sodišča), ki ga je kot eno od treh zadev poudaril Radics, njegove vsebine pa zaradi skromnih uporabljenih virov ni poznal, v resnici ni bil tako pomemben, kot se zdi iz podatka, da so k pričanju pripustili več kot 60 prič (Radics, *Johann Weikhard*, str. 39). Kot razkrivajo protokoli kranjskega ogradnega sodišča, ki omenjajo priče, je spor nastal zaradi suknje, odvzete nekemu podložniku (ARS, AS 306, knj. 12, protokoli 1644–1649, s. p., 3.–4. 8. 1648, 1.–2. 11. 1648).

⁷⁶³ Dogodek, ki je moral vznemiriti bližnjo in daljno okolico, je Janez Vajkard, tedaj triletni deček, pozneje opisal v II. knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ehre II*, str. 125). Opozoriti kaže, da je bil glavni storilec Hans Textor tri leta prej, ko je Gamberk že pripadal Jerneju Valvasorju, prav tam gosposočinski oskrbnik. Textorjeva oskrbniška funkcija (*Pfleger der Herrschaft Gallenberg*) je izpričana v dokumentu, ki ga je izdal 12. marca 1641 na Gamberku (NŠAL, ŽA Vače, Spisi, fasc. 4, Spisi iz 17. stoletja, 12. 3. 1641). Preiskavo o umoru je po službeni dolžnosti vodil Jernej in ta je po Radicsevih besedah preudarno ugotovil, da je bil umor posledica pristranskosti v korist drugega župnika, ki ga je na to mesto vsilila stiška cisterca kot patronatni gospod; leta 1646, ko nas viri zapustijo, proces še ni bil zaključen (Radics, *Johann Weikhard*, str. 39–40). Natančno o procesu: Radics, Valvasor-Studien XVIII–XX.

⁷⁶⁴ V zapuščinskem inventarju žene oziroma mačehe Ane Marije (H-II-4b) iz leta 1657 najdemo regist zakupne pogodbe »za gospostvo Gamberk«, sklenjene med očetom in sinom 13. marca 1648, ter tri zakupne obračune (*drej Bestandt Raittungen*) brez datacije (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-6, 20. 8. 1657, pag. 4–5/Nr. 6). Karla nato kot zakupnika Gamberka (*Bestand Inhaber*) označuje leta 1654 Hans Textor, mitničar na Čemšeniku (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I-25, 4. 11. 1654).

⁷⁶⁵ O stavbni zgodovini: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 39–51. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 157, 158.

⁷⁶⁶ Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 196; *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 460.

⁷⁶⁷ ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 56v, 58v.

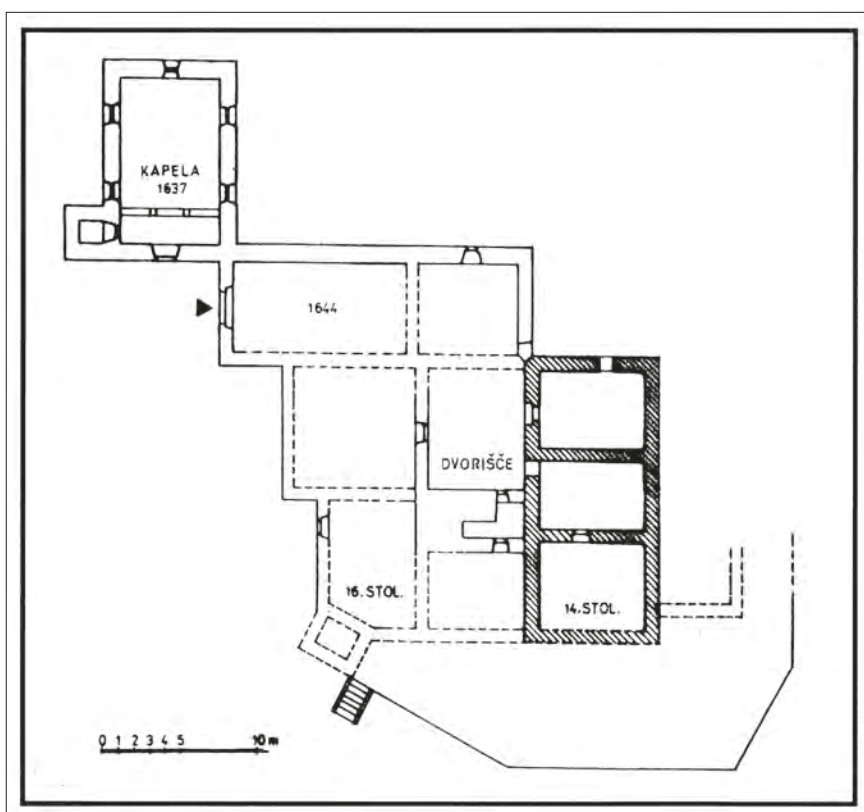
⁷⁶⁸ ARS, AS 1074, I/300, urbar Medija 1635–1678, 1. del, s. p.

⁷⁶⁹ Prav tam, 2. del, fol. 95–95v, 7. 8. 1639.

Votivni napis polihistorjevih staršev Jerneja in Ane Marije Valvasor iz leta 1637 na kapeli medijskega gradu (foto B. Golec, marec 2014).

Poskus rekonstrukcije talnega načrta medijskega dvorca z vrisanimi stavbnimi fazami (avtor Ivo Gričar, po: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 106).

gamberškem gradu še za očetovega življenja ustrelili velikega divjega medveda,⁷⁷⁰ ni dokaz, da bi se Jernejeva družina po letu 1641 preselila v manj udoben višinski grad. Kot je Janez Vajkard izpričal v opisu dvorca oziroma gradu Medija, je Jernej ne nazadnje razširil grajsko stavbo, zgradil ob njej kapelo

⁷⁷⁰ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 162.

in ob tej postavil velik konjski hlev z žitno kaščo.⁷⁷¹ Čas zgraditve je izpričan za leta 1637 posvečeno kapelo, po velikosti pravzaprav že cerkev z rodbinsko grobnico,⁷⁷² in za povezovalni severni bivalni trakt, nekoč opremljen s heraldičnim sklepnikom z letnico 1644 na renesančnem vhodnem portalu.⁷⁷³ Vsekakor je treba omeniti, da Mediji ni bilo prizaneseno v velikem kmečkem uporu leta 1635. Grad so 6. maja, sočasno z Gamberkom, ki tedaj še ni bil Valvasorjev, osvojili ostriški, laški in domači podložniki.⁷⁷⁴ Slednji so ga morali isto jesen popravljati.⁷⁷⁵

Ko je dal Jernej Valvasor leta 1648 Gamberk v zakup sinu Karlu in je naslednje leto, star približno 53 let, odložil drugi mandat poverjenika kranjskih deželnih stanov, je potrjeno že bolehal in začel počasi pripravljati svoj življenjski obračun. V ta okvir vsekakor sodi **ustanovitev beneficija** s stalnim duhovnikom – sacelanom pri Marijini kapeli na medijskem gradu. V uvodu ustanovnega pisma, datiranega 2. avgusta 1650 na Mediji, govori namreč o negotovi smrtni uri in o primernosti, da človek pravočasno določi, kako ravnati po njegovi smrti. Jernejevi nasledniki so po njegovih besedah dolžni vzdrževati zgledega duhovnika, ki bo v kapeli maševal trikrat na teden, tj. ob sobotah, nedeljah in ponedeljkih, ter posebej na praznik sv. Trojice in na vse Marijine praznike, ob nedeljah pa v *kranjščini* bral evangelij (*kranerisch verlesen*). Prezentacijska in konfirmacijska pravica nad beneficiatom preide po Jernejevi smrti na vdovo in po njeni smrti na vsakokratnega najstarejšega moškega potomca, in sicer pod nadzorom (domačega) župnika na Vačah. Če bi kateri od Valvasorjev postal duhovnik in bi hotel sam oskrbovati beneficij, naj ima pri tem vedno prednost, če pa bi Valvasorjev rod izumrl, pripade ustanova vsakokratnemu lastniku Medije, ki jo mora še naprej vzdrževati. Vsakemu beneficiatu gre po Jernejevi smrti letna plača 60 goldinarjev, za njeno izplačevanje pa jamči ustanovitelj s hipoteko štirih hub, ene nedaleč od gradu in treh v moravški župniji.⁷⁷⁶ Besedilo ustanovnega pisma je dokaj zvesto, z nekaj odstopanji pri dohodkih duhovnika beneficiata povzel Janez Vajkard pri opisu Medije v XI. knjigi *Slave*. Navedel je tudi, kako so si člani Valvasorjeve družine potem dejansko sledili kot patroni: v skladu z očetovo voljo najprej mati Ana Marija (H–II–4b), po njeni smrti (pol)brat Karel (J–I–2) in slednjič brat Volfgang Jernej (J–I–22), ki je postal duhovnik in je še ob izidu *Slave* (1689) oskrboval beneficij po drugem duhovniku.⁷⁷⁷ Kot že znano, je beneficiatna ustanova Jerneja Valvasorja obstala do začetka 20. stoletja, tedaj sicer že dolgo brez lastnega duhovnika. Z njo pa se je na območju Medije ohranjal tudi spomin na izumrlo rodbino Valvasor.⁷⁷⁸

Polihistorjev oče Jernej Valvasor, ki je dal Mediji podobo, kakršno najdemo v *Topografiji Kranjske* (1679) in v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689),⁷⁷⁹ je po sekundarnem, a verodostojnem viru umrl 15. januarja 1651,⁷⁸⁰ ko mu je bilo približno 55 let. Kot je izpričal Janez Vajkard, so ga pokopali v grajski kapeli na

⁷⁷¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

⁷⁷² O posvečenju oziroma postavitvi kapele priča heraldična plošča zakoncev Jerneja in Ane Marije z letnico 1637. Vsebinsko in prevod napisa v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105.

⁷⁷³ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 102 (fotografija), 104 in 110.

⁷⁷⁴ Koropec, *Mi smo tu*, str. 140.

⁷⁷⁵ O obveznostih posameznih podložnikov pri popravilu gradu jeseni 1635 govori na več mestih medijski urbar 1635–1642 (ARS, AS 1074, I/300, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 76, 77, 79).

⁷⁷⁶ Po prepisu iz leta 1753 v: ARS, AS 174, šk. 237, RDA, L 242, Medija, No. 12. – Izvirnik ustanovnega pisma za beneficij so popisali še v zapuščini Jernejevega pravnuka Karla Jožefa (J–III–15) na Belneku pri Moravčah (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 92/Nr. 45).

⁷⁷⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164–165.

⁷⁷⁸ Gl. na koncu podpoglavja 3.3.

⁷⁷⁹ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 30; isti, *Die Ehre XI*, str. 163.

⁷⁸⁰ Po datiranju ustanovnega pisma za medijski beneficij je Jernej Valvasor izpričan kot živ le še enkrat, in sicer slabe štiri mesece pozneje, 30. novembra 1650, ko mu je Jošt Jožef baron Moscon izdal v Ljubljani zadolžnico za 3000 goldinarjev,

Mediji, enako kot mater ter polihistorjevo prvo ženo in njenih pet otrok.⁷⁸¹ Jernej Valvasor je zapustil vdovo in najmanj osem otrok iz drugega zakona, starih do približno sedemnajst let, med njimi še ne desetletnega Janeza Vajkarda. Najmlajša hči se morda niti še ni rodila, živih pa je bilo tudi najmanj pet Jernejevih otrok iz prvega zakona, od tega dva do štirje še doma. Družino si je dotlej zasnoval le najstarejši odrasli sin Karel (J–I–2), ki je leta 1648 kot zakupnik zagospodaril na sosednjem očetovem Gamberku. Ker nista ohranjena ne Jernejeva oporoka ne zapuščinski inventar, vemo malo o delitvi njegove zapuščine pa tudi o otrocih in razmerah v družini, ko se je od nje poslovil. Kot je zapisal Janez Vajkard sam, je mati Ana Marija obdržala Medijo do svoje smrti,⁷⁸² tj. šest let pozneje (1657), iz regestov listin v njenem zapuščinskem inventarju pa izvemo za delitev Jernejevih premožnin in za poravnavo med Jernejevimi dediči ter dediči njegovega že dolgo pokojnega brata Adama, oboje v letu 1652.⁷⁸³

Ana Marija Valvasor, rojena Rauber, je umrla šest let za možem, pozno spomladi ali poleti 1657, morda prav kmalu po 10. juniju, ko je že hudo bolna na Mediji narekovala oporoko,⁷⁸⁴ in najpoznejše v začetku avgusta, saj je bilo potrebnega nekaj časa, da se je zbrala komisija, ki je 20. avgusta sestavila

torej za Jernejevo posojilo Mosconu (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 20. 8. 1657, pag. 3/Nr. 3). – Datum smrti Jerneja Valvasorja, 15. januar 1651, je objavil že leta 1894 J. B. Witting (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143), vendar sta ga oba Valvasorjeva biografa Radics in Reisp spregledala. V monografijah o polihistorju sta navedla, da je Jernej umrl »leta 1651/52« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 40) oziroma »konec leta 1651 ali v začetku 1652« (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 59). – V Radicsevem gradivu je sicer regest iz arhiva notranjeavstrijske vlade v Gradcu (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1651–IV–74, 29. 4. 1651), ki govori o Jerneju kot pokojnem že aprila 1651, zato je Radics na gradivu pozneje prečrtal letnico možne smrti 1652 (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, F Karel, najstarejši polbrat Janeza Vajkarda), ni pa ugotovitve upošteval v monografiji. Pri datumu »post quem non« sta se tako Radics kakor za njim Reisp sklicevala na 7. marec 1652, datum zapuščinskega inventarja Jernejevih razdeljenih premožnin, ki je izpričan v zapuščinskem inventarju žene Ane Marije iz leta 1657 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 40; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 290, op. 48). Na že več kot stoletje znan točni datum smrti, 15. januar 1651, torej približno leto dni pred okvirno določenim časom, je pozneje opozoril Reisp sam, ko ga je odkril v sekundarnem, a verodostojnem sodobnem viru (Reisp, Nekaj dopolnil, str. 575; isti, Novejša spoznanja, str. 11). Gre za knjigo ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete, ki je med svoje člane štela tudi Jerneja Valvasorja (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 38). Isti datum ima že Schönlebnova rokopisna Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674, ki se opira na Bucellinija (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 757). Jernej je gotovo umrl na Mediji in ne v Ljubljani, saj bi bila smrt v takem primeru skoraj brez dvoma vpisana v mrliško matico stolne župnije. Vanjo so namreč v tem času vpisali več drugih v mestu umrlih plemičev, pokopanih drugje, med drugim tudi Jernejevega svaka Janeza Ludvika pl. Raspa († 1646). 51-letnega Raspa, umrlega 6. junija 1646, so po navedbi v mrliški matici pokopali blizu njegovega gradu (Krumperka) pri sv. Kunigundi (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 89). Takšni primeri pokopov drugje so v istem času še: Jakob Vaccan, umrl 6. julija 1649 (pag. 101), Rafael Coraduzzi, preminul 5. januarja 1654 (pag. 144), ter Janez Ambrož grof Thurn, ki je umrl 5. junija 1654 (pag. 148).

⁷⁸¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

⁷⁸² Prav tam, str. 165.

⁷⁸³ V inventarju je omenjen zapuščinski inventar Jernejevih razdeljenih premožnin, ki so se nahajale v Ljubljani, datiran 7. marca 1652 (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 20. 8. 1657, pag. 7/Nr. 15). Sinova Karel (J–I–2) in Franc Adam (J–I–4) iz prvega zakona sta 27. aprila 1652 podpisala pobotnico o prejemu očetovih in materinih premožnin (prav tam, pag. 6/Nr. 11). Poravnava med Jernejevimi in Adamovimi dediči je bila datirana 9. februarja 1652 v Ljubljani (prav tam, pag. 7/Nr. 14). Gre očitno za isto zadevo, vredno 2688 goldinarjev, ki jo navaja regest v zapuščinskem inventarju Adama Sigfrida Valvasorja (A–II–3) leta 1699 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 41/Nr. 70). Lastniške zadeve med Jernejevo in Adamovo rodbinsko vejo torej niti do Jernejeve smrti še niso bile dokončno rešene. Kot priča regest v zapuščinskem inventarju istega Adama Sigfrida, Adamovega vnuka, je Jernejev sin Karel sklenil še 21. avgusta 1655 neki obračun s Sidonijo Regino Valvasor, rojeno Barbo (A–I–2a), vdovo Adamovega sina Janeza Krstnika (A–I–2). Ta je nastopala kot nujna varuhinja svojih otrok, dedičev (njihovega deda) Adama (H–II–3) in (strica) Janeza Sigfrida (A–I–3) Valvasorja, Karel Valvasor pa kot dedič očeta Jerneja, in sicer v zadevi medsebojnih zahtevkov (*pro et contra gehabtten praetesionen*) (prav tam, pag. 40–41/Nr. 69).

⁷⁸⁴ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657. Prim. objavo oporoke v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53.

inventar njene zapuščine.⁷⁸⁵ Komaj kakšnih 45 let staro vdovo so v skladu z zadnjo željo pokopali po katoliškem obredu in brez posebnih ceremonij v rodbinsko grobnico na Mediji. Za svojim že leta 1624 umrlim svakom Adamom Valvasorjem (H–II–3) je Ana Marija druga iz Valvasorjeve rodbine, ki nam je zapustila tako oporoko kot zapuščinski inventar. Nadvse dragoceno pričevanje je zlasti oporoka, nekakšna bilanca razmerij v družini in hkrati napovednik za prihodnost, vir, brez katerega bi bili prikrajšani za marsikatero pomembno informacijo. Oporoka je hkrati trdna referenca za ugotavljanje, kdo od otrok Jerneja Valvasorja iz njegovega drugega zakona leta 1657 ni več živel. Ključna je bila tudi za razkritje in razumevanje usode oporočiteljičinega najstarejšega sina Janeza Ditriha (J–I–8), o katerem je Janez Vajkard na rodovnem deblu svoje rodbine zgolj lakonsko zapisal, da se je iz dežele izselil.⁷⁸⁶ Za svoje tri glavne dediče, sinove Janeza Vajkarda (J–I–19), Janeza Herbarda (J–I–21) in Wolfganga Jerneja (J–I–22), je Ana Marija zahtevala, da ostanejo v katoliški veri. Kot drugi pogoj, da lahko po njej dedujejo, pa je postavila plemiškemu stanu primerno poroko po nasvetu in v soglasju s sorodstvom oziroma sprejem druge plemiške »službe«. Če bi kateri od sinov ravnal drugače, bi ga doletelo razdedinjenje, popolna izločitev iz dedovanja po materi. Za najstarejšega sina Janeza Ditriha je mati še pustila rahlo priprta vrata, če bi si vendarle premislil in se ne bi oženil s »slabo žensko«, od česar so ga ona in celotno sorodstvo skušali odvrniti s prošnjami in nasveti, a vse zaman.⁷⁸⁷

Inventurni komisarji, trije bližnji graščaki, ki so po ukazu ograjnega sodišča po smrti Ane Marije Valvasor popisali vdovino zapuščino, so delo očitno najprej opravili v Ljubljani, kjer je imela pokojnica nekaj stvari v najetem stanovanju.⁷⁸⁸ Glavnina njenega imetja se je seveda nahajala na

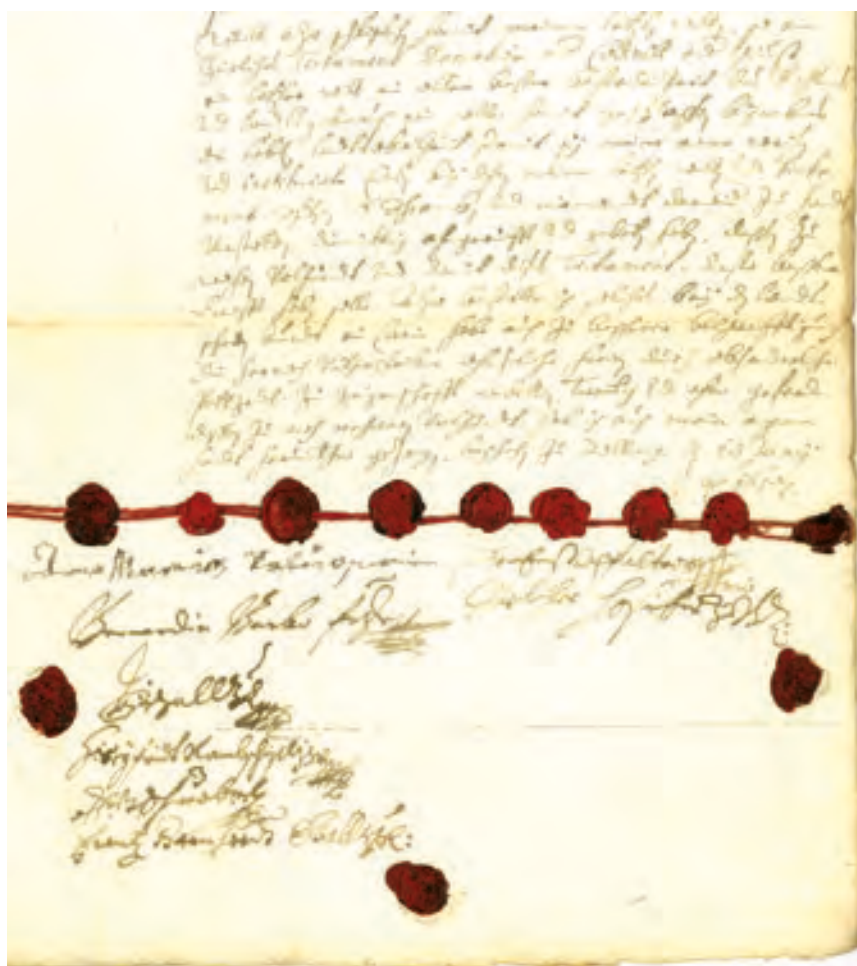
⁷⁸⁵ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657. Prim. natančno obravnavo vsebine inventarja v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 41–48.

⁷⁸⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁷⁸⁷ Janez Ditrih bi se po oporoki izognil razdedinjenju le, če bi se svoji izvoljenki odpovedal in se v kratkem svojemu plemiškemu stanu primerno oženil ali če bi sprejel drugo častno in plemiško »službo«. V tem primeru bi po materi podedoval enak delež kot ostali trije bratje, vendar bi mu od dediščine odračunali 1600 goldinarjev, ki jih je že prejel, in sicer 600, ko je dve leti študiral v Gradcu, in 1000 goldinarjev za zakup gospostva Ojstrica (soseda gospostva Gamberk, a že na štajerski strani Čemšeniške planine). Če pa bo Janez Ditrih razdedinjen, naj se mu teh 1600 goldinarjev všteje v dediščino po očetu. Iz oporoke torej ni vidno, koliko so po materi prejeli trije sinovi kot glavni dediči. Vsak najmanj 1600 goldinarjev, kolikor je že dobil Janez Ditrih, poleg tega pa so si skupaj z najmlajšo sestro Marijo Izabelo (J–I–24) na štiri enake dele razdelili materino srebrnino, iz katere je oporočiteljica izvzela le tri srebrne skodelice, po eno za vsako hčerko. Mati je enako delitev določila tudi za živino: vsak po eno četrtno so dobili trije sinovi in najmlajša hči, drugi dve hčerki vsaka po eno kravo, pastorka Marija Klara (J–I–7) pa štiri. Glede ostalih premičnin je oporoka še natančnejša. Na tri enake dele si jih razdelijo sinovi, vendar potem, ko dobijo določene stvari tri hčerke in pastorka, zlasti najboljšo in najlepšo posteljino, prte, naglavne rute in podobno, pač reči, ki pritičejo ženskam in njihovemu bolj prefinjenemu okusu. Najmlajša Marija Izabela je poleg tega podedovala ves materin nakit in dragocenosti ter vse njene obleke. Glavnino dediščine najmlajše hčerke, tedaj stare komaj kakšnih sedem let, je sicer predstavljalo 2000 goldinarjev. Mati ji jih je namenila, ko bo dosegla polnoletnost in se bo s pristankom sorodnikov stanu primerno omožila s plemičem. Za drugi dve hčerki, Rozalijo Konstancijo (J–I–20) in Ano Katarino (J–I–10), je umirajoča mati predvidevala drugačno prihodnost. Bog naj bi ju »ustvaril takšni, da bosta težko primerni za ta svet in bosta morali pravočasno oditi v kak samostan«. To je bil vsekakor razlog, da je Ana Marija volila vsaki le po 750 goldinarjev ali dobro tretjino tega, kar je zapustila njuni najmlajši sestri. Oporočiteljica Ana Marija se je v oporoki spomnila tudi dveh svojih pastork. Mariji Klari (J–I–7) je poleg nekaj živine in drugih premičnin zapustila še sto kron, in sicer iz hvaležnosti, ker jo je med boleznijo zvesto in skrbno negovala. Enako vsoto je namenila drugi pastorki, Mariji Elizabeti (J–I–5), ki tedaj ni več živela na Mediji, temveč kot redovnica v samostanu klaris v Mekinjah.

⁷⁸⁸ Čeprav so premičnine v Ljubljani navedene v inventarju čisto na koncu, so jih očitno popisali najprej, ker je spremni dopis komisarjev ograjnemu sodišču datiran na Mediji, in to istega dne kot inventar, ta na začetni strani (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657). Pokojnične ljubljanske premičnine sta zelo verjetno uporabljala njena sinova Janez Vajkard (J–I–19) in Janez Herbard (J–I–21), ki sta tedaj obiskovala jezuitsko gimnazijo. Šlo je za nekaj pohištva, kositrne in medeninaste posode, kuhinjskega posodja, posteljnine in platna, zelo malo je bilo ženskih predmetov in malo dokumentov (prav tam, pag. 92–99). Ne preseneča, da v njem niso popisali nepremičnin kot

Zaključek oporoke polihistorjeve matere Ane Marije Valvasor, datirane 10. junija 1657 na Mediji (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3).

Mediji, žal pa inventar medijske graščakinje ne odraža v celoti stanja, kakršno je bilo na Mediji pred Jernejevo smrtjo dobrih šest let prej. Del premočnin so dediči, otroci iz prvega zakona, potrjeno že raznesli.⁷⁸⁹ Tako je očetove listine odnesel sin Karel (J–I–2) iz prvega zakona,⁷⁹⁰ zato so inventurni komisarji našli v zapuščini Ane Marije le dokumente iz zadnjega četrta stoletja, iz časa po njeni poroki

takih, saj jih v tem času v zapuščinjskih inventarjih praviloma pogrešamo, zato dajejo pogosto zmoten vtis, kot da bi bili pokojniki brez posesti. Kolikšen je bil delež Ane Marije na nepremičninah, ostaja neznanka. Če nič drugega, je imela do moža neporavnano terjatev 4000 goldinarjev, ki mu jih je posodila leta 1640 (ko je kupoval Gamberk). Zadolžnica v njenem zapuščinjskem inventarju namreč ni označena kot poravnana (prav tam, pag. 4/Nr. 3). O tem, da Ana Marija in pred njo njen soprog Jernej v Ljubljani nista imela lastne hiše, pričajo davčne knjige mesta Ljubljane (ZAL, LJU 488, šk. 440–447, Cod. XVII; prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg; II. del. Novi trg; III. del. Veliki trg; IV. del. Šentpetersko predmestje; V. del. Kapucinsko predmestje*).

⁷⁸⁹ Gl. op. 783. – Spomniti je treba tudi na poročno pogodbo med zakoncema iz leta 1632, po kateri je od premočnin, vključno s srebrnino, pripadla vdovi tretjina, otrokom iz obeh zakonov pa dve tretjini (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617 in 5. 4. 1632).

⁷⁹⁰ Očetove listine, torej tudi vse starejše od četrta stoletja, je proti potrdilo že prej odnesel sin Karel iz prvega zakona, na čigar prošnjo so jih inventurni komisarji zdaj pregledali (revidirali) in jih pustili v njegovih rokah. Med popisanimi listinami je namreč Karlovo nedatirano potrdilo, da je vzel k sebi očetova pisanja (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 6/Nr. 12). O tem, da so inventurni komisarji zapuščine Ane Marije na njegovo prošnjo revidirali listine, popisane v očetovem zapuščinjskem inventarju, pa govori spremni dopis z istim datumom, 20. avgust 1657 (pag. 101).

z Jernejem Valvasorjem.⁷⁹¹ Niti najmanj ne preseneča, da v vdovini zapuščini ni bilo nobene knjige, saj se te v zapuščinskih inventarjih kranjskih plemkinj v tem času pojavljajo še zelo redko.⁷⁹² Ni dvoma, da je imel Jernej knjižnico, a po njegovi smrti so si očitno vse knjige razdelili sinovi. Nedvomno jih je nekaj, če ne večino, odnesel najstarejši, Karel. Kot vse kaže, so šli z njim tudi portreti družinskih članov. Zanimivo je, da ni v inventarju najti prav nobene slike, ampak le nekaj tapiserij, in tako tudi ne portretov zakoncev Jerneja in Ane Marije.⁷⁹³ Vdova je ob smrti premogla nekaj gotovine in predvsem veliko ženskega nakita, zlatnine in srebrnine, precej pa si je dala opraviti tudi z obleko. V medijskem dvorcu tudi sicer ni manjkalo raznovrstnih predmetov, značilnih za takratno plemiško kulturo na Kranjskem in v širšem prostoru. Težko bi govorili o bogastvu, a vendarle o kar precejšnjem razkošju. Valvasorjevi so bili dobro založeni s posteljnino, odejami, preprogami, prti, kositrnim, medeninastim, kuhinjskim ter drugim posodjem in podobnim. O trdnem gospodarskem stanju pričajo znatne količine raznih živil, zaloge prediva, lanu in usnja ter velik stalež živine.⁷⁹⁴ Le strehe na gradu in kaščah so bile močno preperle in potrebne popravila.⁷⁹⁵

Dotlej se je vdova Ana Marija vsaj deloma sama posvečala upravljanju z Medijo in gospodarstvu.⁷⁹⁶ Tako kot je njen pastorek Karel (J–I–2) tudi po Jernejevi smrti (1651) ostajal samo zakupnik in sodedič gospostva Gamberk, ne pa njegov popolni lastnik, je bila vdova uradno zakupnica Medije.⁷⁹⁷ Jernejeva posest je torej po njegovem odhodu v večnost pristala v rokah dveh zakupnikov: Medija v posesti njegove vdove, Gamberk pa v rokah najstarejšega sina Karla iz prvega zakona. Karel je po mačehini

⁷⁹¹ Pri rubriki Listine (*Briefflüche Vrkhunden*), ki je kot običajno na začetku inventarja (pag. 3–10), sicer ni izrecno navedeno, kje so komisarji dokumente popisali, a je dovolj očitno, da je šlo za Medijo, ker tej rubriki sledi popis tamkajšnjih premičnin in ker listine niso navedene pri ljubljanski zapuščini. Kronološko prva je izvornik ženitnega pisma z dne 5. aprila 1632 (pag. 4/Nr. 5). Najzgodnejšega nastanka med dokumenti bi bila sicer poravnava med bratoma Rauberjema, Francem Adamom in Janezom Jakobom, ter (sestrama, njunima mrzlima tetama) Regino Dorotejo Rasp in Ano Marijo Valvasor, datirana 15. maja 1631 (pag. 4/Nr. 4). Napaka v letnici je evidentna, saj Ana Marija tedaj še ni bila poročena. Dejansko je šlo za isti datum leta 1641, o čemer priča enak ali sočasno nastali dokument z datumom 15. maj 1641 v zapuščini Franca Adama Rauberja (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 251).

⁷⁹² Od 28 zapuščinskih inventarjev kranjskih plemkinj, umrlih v desetletjih 1651–1660 in 1701–1710, jih knjige izkazuje samo 5 ali 17,9 %; v prvem desetletju, ko je umrla tudi Ana Marija Valvasor, je imela knjige le ena plemkinja, in še ta zgolj štiri (Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 85).

⁷⁹³ Popisanih je le osem tapiserij, pet velikih in tri majhne, medtem ko so vse druge zajete v zapisu, da stanje ustreza tistemu v Jernejevem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 75). – Danes ohranjena portreta polihistorjevih staršev in štirje portreti drugih Valvasorjev – od tega upodobitve štirih oseb, umrlih do leta 1649 – so bili v prvi polovici 18. stoletja, ko sta nastala še dva, najbrž enotno formatirani in v baročnem duhu »ponovljeni«. Za strokovno mnenje o portretih se iskreno zahvaljujem dr. Ferdinandu Šerbelju. O portretih gl. op. 1191 in 1196).

⁷⁹⁴ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 11–31, 35–92. – Samo stare in mlade goveje živine je bilo 63 glav, manj pa koz, ovc, svinj in perutnine. Te rubrike ter zaloge živil in stanje živine je precej natančno povzel Radics (*Johann Weikhard*, str. 42–48). Zmoten bi bil vtis, da je na Mediji manjkalo pohištva. Tega inventurni komisarji skoraj niso popisali, ker so stanje zgolj primerjali z Jernejevim inventarjem izpred šestih let in ugotovili, da manjkajo samo dva stola in potovalna posteljica.

⁷⁹⁵ Prav tam, pag. 102–103.

⁷⁹⁶ Neposreden dokaz za to je omemba šestih pisalnih koledarjev (*6 Schreib Callender*) v zapuščinskem inventarju. V koledarje je pokojnica zapisovala prejemke in izdatke (*darinen der frauen see: annotierten Empfang- und ausgaben zufinden*) (prav tam, pag. 10/Nr. 30). Da se je s poslovanjem ukvarjala (tudi) sama, kažeta še dve, sicer manj osebni navedbi: zapisi o tem, »kaj je gospa v tem ali onem prejela od medijskih podložnikov« ter »kaj je gospa prejela od podložnikov in kaj zdala« (prav tam, pag. 8/Nr. 20, 10/Nr. 29).

⁷⁹⁷ Kot zakupnica (*Bstandtinhaberin der Herrschaft Galleneckh*) je omenjena leta 1655 v sporu za ribolovno pravico na istoimenskem potoku; šlo je za spor z Maternusom Raumschüsslom, gospodom na Kolovratu (ARS, AS 306, knj. 13, protokoli 1654–1656, s. p., II. 1. 1655).

smrti prevzel v upravo tudi Medijo in hkrati vlogo varuha svojih nedoletnih polbratov in polsester,⁷⁹⁸ ki jih je pozneje drugega za drugim izplačal. Tako je postal edini lastnik Medije, nato pa jo je okoli leta 1670 prodal polbratu Janezu Herbardu (J–I–21).⁷⁹⁹

Usode 24 otrok Jerneja Valvasorja iz obeh zakonov so bile zelo različne. Polovica jih je pomrla v otroštvu ali mladosti, dva sta se posvetila duhovnemu poklicu, štirje so ostali samski, samo šest – vsak četrti – pa jih je ustvarilo družino in imelo potomce. Med temi so bili kar trije poročeni stanu neprimerno, zato polihistor njihovih dveh soprogov in žene ni uvrstil na Valvasorjevo rodovno deblo v *Slavi*.⁸⁰⁰ Valvasorjev rod se je po moški strani nadaljeval z otroki štirih bratov, med njimi tudi Janeza Vajkarda in Janeza Ditriha, ki ni imel »ustrezne« žene in je ostal zunaj Kranjske, na Štajerskem.

Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi* ne pove, kdaj so njegovi sorojenci pomrli, ampak ima za vse pokojne (20 od 24) samo križec. Za skoraj polovico otrok Jerneja Valvasorja lahko z gotovostjo trdimo, da so **umrli še kot otroci**. Za nekatere je rodovnik sploh edini vir o njihovem obstoju. Takšna sta **dvojčka brez imena** (* 1639–40, † 1639–40) (J–I–17 in J–I–18), za katera niti Janez Vajkard ni vedel, kako sta se imenovala in katerega spola sta bila, saj sta nemara prišla na svet že mrtva ali pa sta umrla takoj po rojstvu. V rodovniku je tudi edina omemba Jernejevega najstarejšega otroka **Gotfrida** (* 1617–19, † najpozneje 1657) (J–I–1), ki je najverjetneje umrl še v otroštvu, saj ga v mladosti ne pozna noben vir.⁸⁰¹ Prav tako mlad se je moral od tega sveta posloviti Gotfridov pravi brat **Hieronim** (* 1625–32, † ne pred 1639) (J–I–6), prvič in zadnjič omenjen kot živ v očetovih trivialnih zapiskih leta 1639.⁸⁰² Zapiski govorijo o naročilu obutve za družinske člane in so nadvse dragocen vir o obstoju desetih Jernejevih otrok iz obeh zakonov.⁸⁰³ Eno, **Sidonijo** (* 1634–36, † najpozneje 1639)

⁷⁹⁸ Spremni dopis inventurnih komisarjev k zapuščinskemu inventarju Ane Marije Valvasor govori o Karlovem »bodočem računu kot varuha sirot« (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 102). Zatem je prvič izpričan kot »varuh sirot pokojne Ane Marije Valvasor« naslednje leto v dekretu deželnih stanov (ARS, AS 2, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 96v, 14. 8. 1658).

⁷⁹⁹ Po polihistorjevih besedah in opisu Medije v XI. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* »si je naš najstarejši brat Karel« po smrti mačehe Ane Marije »pridobil« tudi Medijo (*bandelte es [...] an sich*), »nam ostalim pa izplačal naše deleže« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165). Kdaj natanko se je to zgodilo, razpoložljivi viri ne povedo. V kranjski imenjski knjigi prenos posesti na Karla sploh ni zabeležen, ker je šlo za spremembo lastništva znotraj družine. Po letu 1641 ni pri imenjski renti Jerneja Valvasorja nobenih sprememb (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58v) in tudi v novo imenjsko knjigo so preprosto prenesli Jernejevo imenjsko rento (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 100). O novem lastniku, sinu Janezu Herbardu, priča šele prvi vpis posestne spremembe iz leta 1672 (prav tam). Kupoprodajo Medije med polbratoma »pred približno 19 leti« navaja Janez Vajkard v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165). O izplačilu dediščine drugim bratom in sestram je znanega komaj kaj. Niso je prejeli vsi hkrati in tudi ne kmalu po materini smrti, saj so bili po večini mladoletni še več let po njenem odhodu v večnost in kot takšni pod Karlovim varuštvom. Najstarejši polbrat in varuh jih je torej izplačal postopoma, ko so bili pri posamezniku za to izpolnjeni pogoji (polnoletnost, poroka). Tako je, denimo, Rozalija Konstancija prejela dediščino po materi šele leta 1675, ko je na Mediji namesto njenega polbrata Karla že nekaj let gospodaril pravi brat Janez Herbard. O prejemu dediščine priča regist sestrinega potrdila in njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 10/Nr. 21).

⁸⁰⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁸⁰¹ Razen navedbe na rodovnem deblu v *Slavi* ni o njem nobenih drugih podatkov. Drugače kot brata Karla ga pogrešamo tako v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r) kot v očetovih zapisih o obutvi (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639). Glede na starost bi bil tedaj lahko še živ, vendar zdoma ali dovolj dobro preskrbljen z obutvijo. Pogrešamo namreč tudi njegovo polsestro Ano Katarino oziroma Regino (A–I–10), ki je živela še dolgo zatem. Polihistor pri opisu Medije pravi, da si je grad po materini smrti († 1657) pridobil »naš najstarejši brat Karel« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165), kar neizpodbitno priča, da Gotfrid tedaj ni bil več med živimi.

⁸⁰² ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

⁸⁰³ V zapiskih so po vrsti navedeni otroci: Karel (J–I–2), Doroteja (J–I–3), Elizabeta (*Lisikba*) (J–I–5), Hieronim (J–I–6), Ditrih (J–I–8), Klara (*Clarl*) (J–I–7) in Franc (*Franzl*) (J–I–16), med posli pa Maruška, dojilja pokojne Sidonije (J–I–12),

Zapisi Jerneja Valvasorja z dne 7. avgusta 1639 v medijskem urbarju govorijo o obutvi družinskih članov in so pomemben vir o njegovih otrocih (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95; foto Igor Lapajne).

(J–I–12), izrecno navajajo kot že pokojno, medtem ko ni rečeno, da sta dotlej umrla **Sigmund** (* 1632–33, † najpozneje 1657) (J–I–9) in **Marija** (* 1633–36, † najpozneje 1657) (J–I–11), ki nista omenjena.⁸⁰⁴ V istem viru pogrešamo namreč tudi Ano Katarino ali Regino (* 1633–35, † 1657–78) (J–I–10), ki se je rodila med njima in je 18 let pozneje kot živa še izpričana v materini oporoki (1657).⁸⁰⁵ Leta 1639 ji ni moglo biti več kot šest let in le malo je verjetno, da ne bi živela pri starših. Navedeni trije otroci nemara tedaj preprosto niso potrebovali nove obutve, drugače kot starejši otroci in dojilje najmlajših. Predtem je vsekakor preminil **Janez** (* 1634–37, † 1634–39) (J–I–13), ki je naredil prostor drugemu, prav tako zgodaj umrlemu soimenjaku **Janezu** (* 1637–39, † najpozneje 1657) (J–I–15). Bodisi zadnjega Janeza bodisi malce mlajšega **Franca** (* 1637–39, † najpozneje 1657) (J–I–16) imenuje oče v istem viru

Urša, Volfova dojlja (J–I–14), in Marjeta, dojlja otroka, ki so ga ljubkovalno imenovali *Diedl* in bi bil lahko kateri koli od štirih otrok, rojenih med Volfgangom Kajetanom (J–I–14) in Janezom Vajkardom (J–I–19), tj. Janez (J–I–15), Franc (J–I–16) ali dvojčka brez znanih imen (J–I–17 in J–I–18). Ker sta dvojčka skoraj zagotovo takoj umrla, prideta v pošteb samo Franc (J–I–16) in Janez (J–I–15), v družini drugi tega imena. Zgoraj navedeni Franc (*Franzl*) je dobil lastno obutev, zato to ne more biti tedaj komaj rojeni Franc (J–I–16), temveč Franc Adam (J–I–4).

⁸⁰⁴ Oba sta bila nedvomno mrtva leta 1657, saj ju mati v oporoki ne omenja (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53).

⁸⁰⁵ Prav tam.

z ljubkovalnim imenom *Diedl*, oba pa nato pogrešamo v drugem temeljnem viru, oporoki matere Ane Marije (H-II-4b) iz leta 1657, ko bi jima bilo (blizu) 20 let. Neomemba v materini oporoki je tudi zanesljiva referenca, da so predtem umrli Sigmund, Marija in **Janez Ferdinand**, kratko *Ferdinand* (* 1649, † najpozneje 1657) (J-I-23).

Neporočeni in brez legitimnih potomcev so umrli še štirje Jernejevi otroci iz prvega zakona ter trije iz drugega, skupaj sedem, med njimi redovnica in duhovnik ter en mladostnik. Malo vemo o **Mariji Doroteji** (* 1619–26, † 1639–79) (J-I-3), kratko *Doroteji*, za življenja omenjeni samo v očetovih zapiskih o obutvi leta 1639,⁸⁰⁶ nato pa se je kot že pokojne spominja sestra Marija Klara (J-I-7) v svoji oporoki štirideset let pozneje (1679).⁸⁰⁷ Pomenljiva je njena neomemba v oporoki mačeha Ane Marije (H-II-4b) leta 1657, še posebej, ker se je polihistorjeva mati v svoji zadnji volji spomnila drugih dveh pastork, klarise Marije Elizabete in najmlajše Marije Klare, ki je zanjo skrbela med boleznijo. Podobno usodo neporočene plemiške hčerke je imela **Marija Klara** (* 1625–32, † 1679) (J-I-7). Potem ko je leta 1657 izpričana doma na Mediji, kjer je negovala bolno mačeho,⁸⁰⁸ in zatem pri bratu Karlu na Belneku pri Moravčah,⁸⁰⁹ se je najpozneje v začetku sedemdesetih let ustalila v Kamniku.⁸¹⁰ Tam je 29. aprila 1679 narekovala oporoko,⁸¹¹ tri dni zatem pa so jo pokopali v bližnjem samostanu klaris v Mekinjah.⁸¹² Pri klarisah je namreč imela starejšo sestro redovnico **Marijo Elizabeto** (* 1624–1630, † ne pred 1689) (J-I-5), kratko *Elizabeto*, ki v samostan ni vstopila pred letom 1639, ko je še živela doma na Mediji.⁸¹³ O njenem redovništvu je prvi vir mačehina oporoka iz leta 1657,⁸¹⁴ sicer pa je o redovnem življenju sestre Elizabete Valvasor malo znanega.⁸¹⁵ Zadnji podatek o tej polihistorjevi pol-

⁸⁰⁶ Navedena je kot Doroteja, tako kot jo navaja tudi rodovnik v *Slavi* (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639; Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Kot že pokojno »gosposodično sestro« Marijo Dorotejo jo v svoji oporoki štirideset let pozneje omenja sestra Marija Klara (J-I-7) (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679).

⁸⁰⁷ Da je imela v resnici dve osebni imeni in da je skoraj gotovo odrasla, četudi je morda umrla mlada, priča zgolj skopa omemba v oporoki njene najmlajše prave sestre Marije Klare. Neporočena Marija Klara je manjši del zapuščine namenila za svete maše zase in za tedaj že pokojno »gosposodično sestro« Marijo Dorotejo (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679). Najbolj logičen bi bil sklep, da je Marija Doroteja živela in umrla pri bližnjih sorodnikih.

⁸⁰⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 50, 52.

⁸⁰⁹ V Moravčah je šla 15. februarja 1669 za krstno botro nezakonski deklici, krstna matica pa jo – očitno zaradi brata barona Karla – naslavlja z baronico: »Illma Domicella Clara Valuasorin Baronissa« (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1668–1681, s. p.).

⁸¹⁰ V kamniških krstnih maticah jo srečujemo kot botro od leta 1671 do 1677 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1662–1673, s. p., 4. 3. 1671; R 1673–1685, s. p., 1. 4. 1675, 15. 7. 1677).

⁸¹¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679. – Za glavnega dediča je imenovala edinega pravega brata Karla, izdatno obdarovala njegovo hčerko Evo (Maksimilo) (J-II-8), ki jo je sama vzgojila, in sestro Elizabeto, klariso v Mekinjah, spomnila pa se je tudi vseh štirih polbratov. Zanimivo je, da ni želela biti pokopana na Mediji, temveč v mekinjskem samostanu, morda iz praktičnih razlogov, zaradi bližine.

⁸¹² NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p. – V mrliški matici v tem času še ni navedb o starosti pokojnih; podatek bi znatno pripomogel k ugotovitvi vsaj približne letnice rojstva Marije Klare.

⁸¹³ Na rodovnem debelu v *Slavi* in v drugih virih je navedena samo kot Elizabeta, z dvojnimi imeni Marija Elizabeta pa jo imenuje mačehina oporoka (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657). Leta 1639 je vsekakor še živela s starši in sorojenci na Mediji; oče jo v zapisu o izdatkih za obutev imenuje s slovenskim imenom Lizika (*Lisikba*) (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639).

⁸¹⁴ Mačeha ji je iz svoje zapuščine, enako kot sestri Mariji Klari, namenila sto kron (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 50). – Glede na to, da je v 17. in 18. stoletju večina novink prestopila samostanske zidove zelo mlada – med 15. in 17. letom (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 55) – se je v Mekinjah najverjetneje znašla že v štiridesetih letih 17. stoletja.

⁸¹⁵ V znanih cerkvenih virih je prvič omenjena šele leta 1685 ob volitvah nove opatinje in nato še ob volitvah spomladi 1689 (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 44–45, 53; Koblar, *Drobtinice*, str. 67). Ko se leta 1728 začenja mekinjska

Samostan klaris v Mekinjah po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 157); tu sta bili pokopani sestri Marija Elizabeta, redovnica, in Marija Klara Valvasor, v 18. stoletju pa sta v samostanu kot redovnici živeli in umrli Marija Jožefa (A-IV-1) in Marija Izabela Valvasor (J-III-25).

Mekinje danes (foto B. Golec, junij 2015).

sestri je navedba na rodovnem deblu v *Slavi* leta 1689, ko je bila ena od samo štirih še živečih otrok Jerneja Valvasorja.⁸¹⁶ Precej pred njo se je poslovil njen neporočeni brat **Franc Adam** (* 1624–26, † 1663) (J-I-4), o katerem vir druge roke priča, da je umrl marca 1663 v Celju.⁸¹⁷ Podatek je sicer več kot verjeten, saj Franca Adama pozneje ne srečujemo več. Prvič ga zasledimo leta 1639 kot ljubljanskega

mrliška knjiga, njenega imena v njej pričakovano ni, kajti bilo bi ji že okoli sto let (NŠAL, ŽA Mekinje, Matične knjige, M 1728–1784; prim. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 52, 53). Umrlih klaris pred tem niso vpisovali v mrliške matice župnije Kamnik, v katero je njihov samostan spadal (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, M 1707–1731). Iz oporoke njene sestre Marije Klare (1679) lahko razberemo, da je morala biti Elizabeta dokaj petična redovnica, saj je sestri posodila sto goldinarjev. Deloma se je vzdrževala tudi iz vsakoletnega sestrinega prispevka desetih goldinarjev, ki ji je pripadal do smrti in ji ga je umirajoča Marija Klara v oporoki podvojila ter namenila Elizabeti še dvesto goldinarjev zapuščine (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679).

⁸¹⁶ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

⁸¹⁷ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143. – Mrliška matica celjske mestne župnije za ta čas ni ohranjena (NŠAM, popis matičnih knjig; Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 58).

gimnazijca med novimi člani jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete⁸¹⁸ ter istega leta na očetovem seznamu nove obutve z imenom *Francl*.⁸¹⁹ Ničesar ni znanega o njegovem morebitnem javnem delovanju.⁸²⁰ V življenju ni bil posebno uspešen in je najbrž veljal za dokaj posebnega človeka. Oženil se ni, ampak je v petdesetih letih kot tridesetletnik pomagal bratu Karlu upravljati Gamberk.⁸²¹ Potem ko je Karel izgubil Gamberk (1660), si je Franc Adam bržčas poiskal kakšno službo. Zdi se, da mu Celje kot domnevna zadnja življenjska postaja ni dolgo nudilo doma, če ni tam umrl sploh po naključju.⁸²²

Iz Jernejevega drugega zakona sta samska umrla le dva odrasla otroka, od teh eden kot duhovnik, eden pa se je od tega sveta poslovil na pragu odraslosti. Neporočena je ostala hči **Ana Katarina**, kratko *Katarina* (* 1633–35, † 1657–78) (J–I–10) in izpričana tudi kot **Regina**,⁸²³ o kateri ni znanega skoraj nič. V virih se kot živa edinkrat omenja v materini oporoki leta 1657. Verjetno je bila zaznamovana s kakšno telesno hibo, saj je mati Ana Marija zanjo in za njeno mlajšo sestro Rozalijo Konstancijo (J–I–20) zapisala, da »ju je Bog ustvaril takšni, da bosta težko primerni za ta svet in bosta morali pravočasno oditi v kak samostan«. Lahko tudi, da jima je po prebolelih črnih kozah ostal kozav obraz. Temu ustrezno sta ti dve hčerki prejeli tudi manjšo dediščino, vsaka samo 750 goldinarjev.⁸²⁴ Vsekakor so se uresničila materina predvidevanja, da se Ana Katarina ne bo poročila, a nazadnje očitno tudi ni vstopila v samostan. Časovni razpon, v katerem je preminila, je dolg dobri dve desetletji: od omembe v materini oporoki, ko ji je bilo 22–24 let, do leta 1678, ko je bila potrjeno že mrtva. Po vsem sodeč

⁸¹⁸ ARS, AS 1073, II/51r, pag. 149.

⁸¹⁹ ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

⁸²⁰ Glede na to, da ga pogrešamo na deželnih zborih, kamor je redno hodil brat Karel, ga to področje očitno ni zanimalo. Prim. ARS, AS 2, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660; šk. 894, sejni zapisniki 20, 1653–1659; šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673; šk. 896, sejni zapisniki 22, 1657–1662; šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665.

⁸²¹ Še največ vemo o njem zaradi spora s čemšeniškim mitničarjem Hansom Textorjem, ki se je vlek el več let. Franc Adam Valvasor je jeseni 1654 z dvema služabnikoma na cesti pri Čemšeniku zasegel mitničarjevemu hlapcu voz drv in konja, pri tem pa grozil s pištolo in bodalom (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I–25, 4. 11. 1654, 29. 3. 1659). Na ukaze, naj pride na zaslišanje v Gradec, se ni odzival vsaj štiri leta; po mitničarjevem poročanju naj bi nadaljeval z grožnjami in izjavil, da je njegov gospod deželni glavar na Kranjskem, ne pa dvorna komora (prav tam, 1655–II–36, 3. 2. 1655; 1658–IV–32, 11. 4. 1658; 1659–I–25, 6. 10. 1658, 29. 3. 1659; StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1655–IV–28, 5. 4. 1655; Cop 1656–III–87, 20. 3. 1656). Da je bil živ še spomladi 1659, lahko razberemo iz Textorjevega dopisa z dne 29. marca 1659 (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I–25, 6. 10. 1658, 29. 3. 1659).

⁸²² V krstni matici celjske župnije ga namreč ne zasledimo ne kot očeta ne kot botra, glede na pojavljanje raznih deželnoknežjih in drugih uradnikov v knjigi pa bi ga skoraj lahko izločili tudi iz vrst uradnikov, vsaj tistih, ki v Celju niso službovali le kratek čas (NŠAM, Matične knjige, Celje–Sv. Danijel, R 1651–1667). Poročne matice iz tega časa ni (NŠAM, popis matičnih knjig; Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 58).

⁸²³ Ime Regina na rodovnem deblu v *Slavi* je bodisi napaka ali pa so Ano Katarino (nekateri) res tako klicali. Kot Ana Katarina je navedena v materini oporoki leta 1657 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657) in nato kot »moja pokojna gospodična sestra Ana Katarina« še v odpovednem pismu, ki ga je brat Volfgang Jernej (J–I–22) leta 1678 izdal za po njej prejeto dediščino (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica in odpovedno pismo 30. 3. 1678). Istega dne jo je brat v pobotnici imenoval samo z ljubkovalno različico imena Katarina: »nach meiner Schwester freille Catl see:« (prav tam), v zapuščinskem inventarju brata Janeza Herbarda (J–I–21) pa jo leta 1681 spet srečamo z dvojnimi imenom (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 11–12/Nr. 28). – Radics se je nagibal k sklepu, da se Ana Katarina na rodovnem deblu verjetno skriva za imenom Marija (Radics, *Johann Weikhard*, str. 346). Ker sta drugi dve sestri zgodaj umrli, niti ni pomembno, katera od treh je bila Ana Katarina. Vsekakor ne Sidonija (J–I–12), ki je že leta 1639 izpričana kot pokojna. Glede na zven imena Katarina se zdi vendarle verjetneje, da je z Ano Katarino mišljena Regina, ne Marija. Precej verjetno gre v *Slavi* zaradi podobnosti imen za tiskarsko napako: Regina namesto pravilno Katarina, kar se je na istem rodovniku potrjeno zgodilo pri Maksimilijanu (Maksu) Antonu (A–III–2) iz Adamove veje, pomotoma označenem kot Marko Anton (*Marx Antoni*), in pri Francu Jožefu (J–II–29), ki je iz Jožefa postal Jošt (*Jobst*) (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

⁸²⁴ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

je živila in umrla pri bratu Janezu Herbardu (J–I–21) na rodni Mediji, saj je ta razpolagal z njeno zapuščino.⁸²⁵ Še zelo mlad in neporočen je preminil njen malo mlajši brat **Volfgang Kajetan** (* 1635–38, † 1652–57) (J–I–14) ali *Volf*.⁸²⁶ V drugi omembi v času življenja je imenovan s polnim dvojnimi imenom, in sicer na seznamu novih učencev latinske šole v Rušah za leto 1652.⁸²⁷ Več kot upravičen je sklep, da je preminil kmalu zatem, morda še v Rušah, morda na Mediji.⁸²⁸ Ko bi bil ob pisanju materine oporoke sredi leta 1657 še živ, bi ga umirajoča Ana Marija Valvasor brez vsakršnega dvoma vključila v svojo zadnjo voljo, tudi če bi bila z njim v sporu, saj se je v oporoki na široko razgovorila o svojem najstarejšem sinu Janezu Ditrihu (J–I–8), ki ga je zaradi neposlušnosti doletelo razdedinjenje.⁸²⁹

Tako kot Volfgang Kajetan se je v Rušah sprva (1655) šolal tudi bodoči duhovnik **Volfgang Jernej** (* 1646, † 1691) (J–I–22).⁸³⁰ Očitno je že leta 1656, star komaj deset let, prestopil na ljubljansko jezuitsko gimnazijo, saj ga 8. septembra 1662 najdemo v najvišjem, šestem ali retoričnem razredu.⁸³¹ Nadaljnja študijska pot ga je vodila v Gradec, kjer je leta 1666 pri 20-ih promoviral,⁸³² ni pa znano, kdaj in kje je prejel kleriška posvečenja do vključno mašniškega.⁸³³ Prvič ga kot duhovnika srečamo leta 1675 pri 29ih, ko je že upravljal beneficij v Marijini kapeli na Mediji in se tam oziroma v bližini tudi zadrževal.⁸³⁴ V skladu z ustanovnimi določili beneficija iz leta 1650 je prevzel patronat nad to

⁸²⁵ Umrla je pred 30. marcem 1678, ko je brat duhovnik Volfgang Jernej na Mediji izdal odpovedno pismo in pobotnico, s katerima je potrdil, da je od brata Janeza Herbarda prejel dediščino po neporočeni sestri Ani Katarini; odpovedno pismo je kot nedatirano znano tudi iz zapuščinskega inventarja Janeza Herbarda. Gl. op. 823.

⁸²⁶ Z imenom Volf ga naslavlja rodovno deblo Valvasorjev v IX. knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Prvič je z istim imenom izpričan kot majhen otrok leta 1639, ko je njegova dojilja (*Vrscha des Wolfperle Amell*) dobila novo obutev (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639). Omemba dojilje kaže, da se je verjetneje rodil šele v letih 1637–1638 kakor leto ali dve prej.

⁸²⁷ Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 14v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 138; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 346. – Podatek je iz Ruške kronike že leta 1898 izpisal P. Radics in Volfganga Kajetana tudi identificiral kot brata Janeza Vajkarda (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja, Volf Kajetan). Ob zapisu v kroniki, da gre za poznejšega sekovskega kanonika, je Radics upravičeno postavil vprašaj (prav tam). Volfgang Kajetan Valvasor namreč v resnici nikoli ni postal kanonik v Seckauu (prim. Rommel, *Das Seckauer Domkapitel*).

⁸²⁸ Mrliških matičnih knjig iz tega časa ni ne za župnijo Vače ne za župnijo Ruše (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 507, 762).

⁸²⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657.

⁸³⁰ V Ruško kroniko je na seznam novih učencev vpisan pri letu 1655 (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 17v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 140; Radics, *Johann Weikhard*, str. 348).

⁸³¹ Leta 1662 je bil kot dijak retoričnega razreda vpisan v kongregacijsko knjigo Marije Vnebozete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 246).

⁸³² V promocijski knjigi graške jezuitske univerze je vpisan kot: *Wolfgangus Bartholomaeus Valvasor, Carniolus, Provincialis Labacensis* (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 218).

⁸³³ Njegovega imena ne najdemo med duhovniki, posvečenimi v Ljubljani, Gradcu, na Dunaju, v Vidmu in Zagrebu, vendar gradivo o posvečenjih ni popolno. Prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824; DAG, XX–C–3, Ordinationsprotokoll 1633–1678; DAW, Ordinationsprotokoll 1638–1708; AAU, ACAU, Ordinationi sacre, busta 631, Ordinationi sacre 1646–1684; NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia (knjiga ređenika 1668–1751).

⁸³⁴ Na Mediji je 8. marca 1675 izstavil pobotnico tamkajšnjemu gospodarju, svojemu bratu Janezu Herbardu (J–I–21), s katero se je v celoti odpovedal dotedanjim obrestim na materino dediščino, ker mu je brat spregledal plačilo hrane za ves čas, ki ga je Volfgang Jernej prebil pri njem, prav tako pa tudi (medijskemu beneficiatu) »gospodu« *Sebastjanu Razboršku* za čas od jurjevega 1674 do jurjevega 1675 in mu deloma že izplačal plačo (*die besoldung erlāgt*) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica 8. 3. 1675). Naslednje leto, 20. maja 1676, je Volfgang Jernej s pobotnico potrdil, da mu je brat plačal zakupnino za (hubo) na Kopravnici (*dem Pstant von der Kopräinicz*) od jurjevega 1675 do istega dne leta 1676 (prav tam, pobotnica 20. 5. 1676); huba na Kopravnici je navedena v ustanovni listini za beneficij, ki pravi, da je ležala tik ob medijskem grajskem polju (prepis listine z dne 2. avgusta 1650, nastal leta 1753: ARS, AS 174, šk. 237, RDA, L 242, No. 12; prim. tudi Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165). Na Mediji se je

»večno ustanovo« svojega očeta, vendar tako, da je beneficij oskrboval prek drugega, stalnega duhovnika.⁸³⁵ V škofijski službi mu je mogoče slediti šele od leta 1678, ko mu je bilo 32 let in je nastopil službo župnijskega vikarja v Šentvidu pri Planini na Štajerskem. Dve leti pozneje je odšel za vikarja v Mozirje, tam preživel epidemijo kuge (1682), nato pa devet let, od 1682 do 1691, kot župnik služboval v Žalcu. Materin sorodnik Vid Krištof baron Rauber, ki se je preselil na Frankovsko, mu je medtem leta 1687 priskrbel še dodatno čast in dohodke s podelitvijo beneficija pri oltarju sv. Barbare in Marjete v ljubljanski stolnici.⁸³⁶ Wolfgang Jernej je umrl v zadnjih mesecih leta 1691 kot žalski župnik, star 45 let, pokopali pa so ga bodisi v Žalcu bodisi na rodni Mediji.⁸³⁷

Wolfgang Jernej zadrževal tudi 30. marca 1678, ko je bratu izdal odpovedno pismo za prejeto dediščino po sestri Ani Katarini (J–I–10) (ARS, AS 740, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica 30. 3. 1678), ko pa mu je brat naslednje leto plačal zakupnino za hubo na Kopravnici, je pobotnica datirana na Vačah (prav tam, 20. 8. 1679).

⁸³⁵ O takšni upravi govori polihistor še leta 1689 pri opisu Medije v XI. knjigi *Slave*. Po njegovih besedah je ustanova prešla z najstarejšega brata Karla na Wolfganga Jerneja, ko je postal duhovnik (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165), torej ne prej kot malo pred letom 1670, če je bil izjemoma posvečen pred dopolnjenim 24. letom. O upravljanju beneficija prek kaplana poznamo kratko poročilo Wolfganga Jerneja iz leta 1684 (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 49/22, Y Valvasorjev beneficij, 9. 10. 1684).

⁸³⁶ O življenjski poti Jerneja Wolfganga Valvasorja: Radics, Valvasor-Studien XXVIII, str. 347; XXIX, str. 355; XXX, str. 363; Radics, Valvasorjev rod, str. 110–113 (v prispevku, prevodu iz nemščine, je prišlo tudi do vsebinske napake: krajevno ime Prassberg je prevedeno kot Braslovče namesto kot Mozirje). Podatki o beneficiju v ljubljanski stolnici so v obeh prispevkih povzeti zgolj po: Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 760. – Ohranjen je reverz Wolfganga Jerneja ob prevzemu beneficija 19. marca 1687, ki navaja beneficiatove obveznosti in priča, da je Valvasorja na to mesto prezentiral Vid (Krištof) baron Rauber (NŠAL, NŠAL 1, fasc. 35, Spisi I, 35/16, 19. 3. 1687). Istega dne je Wolfgang Jernej v ljubljanskih škofijskih protokolih, v zapisu o umestitvi, označen kot baron in kot (župnijski) vikar v Žalcu (NŠAL, NŠAL 11, šk. 9, protokoli 15, 1687, pag. 65). Oznaka baron ni upravičena in tudi sam se v reverzu ni tako podpisal. – O Vidu Krištofu baronu Rauberju, sicer dobrem znancu Janeza Vajkarda Valvasorja, gl. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 636–638; Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 232–234. – Reisp je opozoril, da so Wolfgangu Jerneju omogočili mesto vikarja pri Sv. Vidu na Planini Mosconi, sorodniki prvega kranjskega Valvasorja (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52). – Kot je pokazal vnovični pregled matičnih knjig župnije Žalec, je župnik Wolfgang Jernej Valvasor krščeval zelo redko: prvič je kot krščevalec vpisan 8. avgusta 1682, zadnjič pa 14. septembra 1691; na mestu župnika ga je nasledil Franc Sigmund pl. Apfaltrer, ki je v vlogi krščevalca prvič izprijčan 7. septembra 1692 (Župnijski arhiv Žalec, Matične knjige, krstni matični knjigi 1661–1683 in 1684–1702, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696).

⁸³⁷ Valvasorjevo rodovno deblo v IX. knjigi *Slave* in opis Medije v XI. knjigi ga leta 1689 imenujeta župnik in komisar v Žalcu (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; *XI*, str. 165). V tej vlogi ga v žalskih krstnih maticah srečujemo do 14. septembra 1691, nakar naj bi se po Radicsu preselil v Ljubljano (Radics, Valvasor-Studien XXX, str. 363; Radics, Valvasorjev rod, str. 113). Radicevi izpiski ne ponujajo nobene opore za ugotavljanje nadaljnje življenjske poti Wolfganga Jerneja (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja, Volf Jernej). Dokler ni bil po naključju odkrit zapuščinski inventar izvršitelja njegove oporoke Janeza Baltazarja grofa Schrattenbacha (StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p.), je bilo mogoče samo z veliko verjetnostjo sklepati, da je do smrti ostal žalski župnik in da je umrl najpozneje v začetku leta 1692. V žalski mrliški matici je prav za ta čas daljša vrzel (od 29. junija 1685 do 10. avgusta 1692), v ljubljanski in v vaški mrliški matici pa zapisa o njegovi smrti ni (Župnijski arhiv Žalec, Matične knjige, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696; prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735; NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; za Kranjsko prim. še: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*). Njegove posmrtno ostanke bi lahko prenesli na Medijo in jih tam pokopali brez vpisa v mrliško matico župnije Vače, kar pri članih Valvasorjeve rodbine v tem času ni bil edini primer (o pokopih na Mediji gl. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103–104). O smrti Wolfganga Jerneja jeseni 1691 ali v začetku 1692 ni bilo dvomov že zato, ker v ljubljanskih škofijskih protokolih pogrešamo zapis o njegovem odstopu z mesta beneficija v ljubljanski stolnici (prim. NŠAL, NŠAL 11, šk. 9, protokoli 15a, 1688–1689; šk. 10, protokoli 16, 1690–1691; prav tam, protokoli 17, 1692–1693). Namesto tega je 26. marca 1692 zapisano, da je bil na izpraznjeno beneficiatno mesto umeščen Albert Ernest baron Rauber (NŠAL, NŠAL 11, šk. 10, protokoli 17, 1692–1693, pag. 58–59). Tega je prezentiral njegov oče Vid Krištof baron Rauber, ki je živel na daljnem Frankovskem (o tem gl. op. 837), to pa pomeni, da je moralo od smrti Wolfganga Jerneja Valvasorja miniti vsaj že nekaj tednov. Kdaj natanko je ta umrl, ostaja neznanka, potrjeno pa je, da je ob smrti še opravljal službo žalskega župnika. V zapuščinskem inventarju omenjenega grofa Schrattenbacha, graščaka v bližnjem Zalogu, se cel sklop popisanih spisov nanaša na Valvasorjevo

172.
 Lubi moy German
 Zekler ta parui uasb. Lubom stede, inu fairmaster ie skussi
 nasige gnadliuga first, Hoffa Lublanskiga, na era druga
 fara prestauler, pabeda ie. Se se lupet leba fara osferch,
 se tenim drugim vrednim Dubounam studebam se lega uola
 la usoku zastiti, gnadlin first, gospud, gospud first,
 Hoff Lublansk, se si isuoliti, leba uuzbe Boicbiga
 slabnu roymiga gospuda Wolfganga Valvasoria, inu se
 iob leba fara narci postauli, ludi leysh dem Gheff July,
 se bodeis oni uasb Bossu besedo, inu islexim exemplem
 Boiga leba, vrbili andobllieu sbueti, ludi L. luetim
 sacramenti flisig uasb osferch. Gredem jak bodeis

Nagovor župljanom župnije Sv. Vid na Planini (Šentvid pri Planini) s prisego novoumeščenega župnijskega upravitelja Wolfganga Jerneja Valvasorja iz leta 1678 je najzgodnejše besedilo v slovenščini, ki govori o katerem od članov Valvasorjeve rodbine (ABP, Ordinariatsarchiv, Bände, B 41, pag. 212).

Jernej Valvasor je imel tako **samo dve omoženi hčerki**, Rozalijo Konstancijo in Marijo Izabelo, obe mlajši od polihistorja Janeza Vajkarda. Ker pa sta se poročili z neplemičema, je Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi* gladko zamolčal njuni poroki in svoja dva »plebejska« svaka. Rodovnik daje

zapuščino (StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p./Nr. 161–167). Med temi je bila njegova oporočka brez datuma in podpisa, od datiranih pobotnic, nastalih med 9. decembrom 1691 in 12. aprilom 1692, pa je za določitev časa župnikove smrti odločilna pobotnica stiškega odvetnika Mihaela Merherja o prejeti inventurni taksi z dne 30. decembra 1691 (prav tam, s. p./Nr. 163). Nesporno se namreč nanaša na inventuro Valvasorjeve zapuščine. Wolfgang Jernej je umrl vsaj kakšna dva tedna ali več prej, vsekakor ne pred sredo septembra, ko je zadnjič izpričan kot živ (gl. v isti opombi zgoraj).

tako vtis, kot da sta sestri umrli neporočeni.⁸³⁸ Tudi več drugih dejstev kaže na to, da Valvasorjeva rodbina ni bila zadovoljna z nobenim od obeh neplemiških svakov.

Prva hči, **Rozalija Konstancija** (* 1642–45, † 1675–83) (J–I–20) je bila verjetno prizadeta zaradi kakšne telesne hibe. Pomenljive so namreč že znane besede njene matere Ane Marije v oporoki iz leta 1657, ko je bilo hčerki okoli štirinajst let. Rozalija Konstancija in njena starejša sestra Ana Katarina (A–I–10) naj bi kot »težko primerni za ta svet« čimprej odšli v kak samostan.⁸³⁹ In vendar se je Rozalija Konstancija trinajst let pozneje omožila. Stara približno 27 let je 2. novembra 1670 na Vačah stopila pred oltar z **Blažem Faganellijem** († ne pred 1695) (J–I–20a), po poročni matici Goričanom, sicer pa gosposčinskim pisarjem pri priženjenem sorodniku Valvasorjev Karlu baronu Witzensteinu (A–I–1a) na Ponovičah, nedaleč od Medije. Faganelli, prvotno Faganel, je vsekakor izviral z Goriškega, ni pa se rodil v Gorici, kjer je nazadnje prebival njegov oče Lovrenc Faganel (Faganeu).⁸⁴⁰ Vse kaže, da je moral (zaradi poroke) pustiti pisarsko službo pri sorodniku Valvasorjev na Ponovičah, saj sta zakonca naslednje leto, ob krstu edinega znanega sina Fortunata, živela na Vačah.⁸⁴¹ Neodobranje zveze med pisarjem in plemiško gospodično z Medije je zakonca slej ko prej tudi pregnalo iz teh krajev.⁸⁴²

Zadnji znani podatek o Rozaliji Konstanciji je regist potrdila (odpovednega pisma) z dne 10. januarja 1675, da je (od brata Janeza Herbarda) prejela dediščino po materi.⁸⁴³ Lahko bi sicer umrla še na Vačah in bi jo ne nazadnje pokopali v Valvasorjevi medijski grobnici,⁸⁴⁴ še preden se je njen neplemiški soprog Blaž Faganelli odselil drugam. Faganellijevo nadaljnjo življenjsko pot je mogoče spremljati le po drobcih, in sicer med letoma 1679 in 1695, ko se je mudil na Notranjskem. Od časov, ko je služboval kot pisar na Ponovičah in popeljal pred oltar plemkinjo z Medije, se ni občutneje

⁸³⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁸³⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

⁸⁴⁰ Skromni podatki o poroki in nadaljnji usodi zakoncev Faganelli pričajo, da se Valvasorjeva rodbina s poroko ni strinjala, sicer mlademu paru gotovo ne bi šla za poročni priči povsem tuja človeka, navadna tržana z Vač. Po navedbi v poročni matici je bil Blaž Faganelli sin Lovrenca Faganellija iz Gorice (*Dnus Blasius, Dni Laurentii Faganelli Goritiensis leg. filius*) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685, s. p.), vendar se tam ni že rodil, saj v goriških krstnih maticah ni ne njegovega krsta ne krstov sorojencev. V Gorici je v 17. stoletju živelo več družin, ki so se pisale Faganeu (v matičnih knjigah je veliko redkejša oblika Faganel), a jih ni mogoče povezati z Blaževim očetom Lovrencem (Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, Registri parrocchiali, liber baptisatorum II 1611–1620, liber baptisatorum III 1621–1639, liber baptisatorum IV 1639–1653, liber baptisatorum V 1654–1672, liber matrimoniorum II 1640–1671, liber defunctorum I 1649–1695). Lovrenc Faganeu (*Laurentius Faganeu*) ni bil Goričan, je pa nazadnje vsekakor živel v Gorici, kjer so ga pokopali na pokopališču pri župnijski cerkvi. Umrli je sicer v Solkanu 20. decembra 1668, po mrliški matici star 80 let (prav tam, liber defunctorum I 1649–1695, pag. 376). Sled, ki je vodila v Solkan, se je izkazala kot slepa ulica. V solkanskih matičnih knjigah iz 2. polovice 17. stoletja, ki jih je v župnijskem arhivu pregledal kolega zgodovinar Jernej Vidmar, ni priimka Faganeu. Morda je Lovrenc izviral iz Šempasa, od koder sta bila potrjeno doma dva druga goriška Faganeua, Jakob, ki se je leta 1642 oženil z Goričanko, in Simon, oče leta 1667 v Gorici krščenega otroka (prav tam, liber matrimoniorum II 1640–1671, pag. 12; liber baptisatorum V 1654–1672, pag. 334). Starejše matične knjige župnije Šempas so žal izgubljene (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 673). – Karel baron Witzenstein, gospodar Ponovič, pri katerem je Blaž Faganelli služboval kot pisar, je bil četrto stoletja prej poročen s Polikseno Valvasor (* ok. 1612, † 1647) (A–I–1), veliko starejšo sestrično Rozalije Konstancije (gl. v podglavju 3.1).

⁸⁴¹ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1666–1672, s. p., 25. 10. 1671. – Pomenljivo je tudi, da otrokova botra nista bila sorodnika, čeravno eden od njiju plemiškega stanu. Pri vpisu krsta je materin dekliški priimek prečrtan (!).

⁸⁴² Po krstu sina v vaških maticah o zakoncih Faganelli ni več sledu (prim. prav tam, R 1673–1689, R 1689–1705, P 1685–1711, M 1687–1723).

⁸⁴³ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 10/Nr. 21.

⁸⁴⁴ Najstarejša mrliška matica župnije Vače se začenja šele leta 1687, ko je bila Rozalija Konstancija že pokojna (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723).

Trg Vače po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 289); tu sta takoj po poroki leta 1670 živila Rozalija Konstancija Valvasor in njen neplemiški soprog Blaž Faganelli.

pozpel po socialni lestvici.⁸⁴⁵ O usodi njegove družine ni znanega skoraj ničesar, razen da je bil v začetku leta 1684, ko je živel v župniji Senožeče, že drugič poročen, in sicer z neko Elizabeto, izpričano naslednje leto tudi na Uncu pri Cerknici, kjer je imel v podzakupu mitnico.⁸⁴⁶ Njegova prva

⁸⁴⁵ Točenje vina gotovo ni bilo njegova glavna dejavnost, se je pa z njo najprej ukvarjal na območju Logatca (1679, 1681) in nato v deželskem sodišču Senožeče (1684–1685), a verjetno ne osebno. Kranjski stanovski poverjeniki so na Faganellija 2. decembra 1679 in 12. februarja 1681 naslovili ukaz, naj zakupniku vinskega daca v logaški četrti plača devet oziroma pet kron dolga (ARS, AS 2, I. reg., šk. 811, fasc. 543d, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1679–1681, s. p., 2. 12. 1679; prav tam, 1681–1682, s. p., 12. 2. 1681). Za vino, iztočeno med 1. septembrom 1684 in 31. avgustom 1685 v senožeskem deželskem sodišču, je zakupniku tamkajšnjega vinskega daca 13. novembra 1685 dolgoval pet kron in si prisluzil opomin stanovskih poverjenikov (ARS, AS 2, šk. 812, fasc. 543e, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1684–1685, s. p., 13. 11. 1685). Vino je skoraj gotovo točil nekdo drug v njegovem imenu, saj je Faganelli v istem času že imel v podzakupu mitnico na Uncu. V najstarejši ohranjeni senožeski krstni matici je dvakrat kot botra izpričana (njegova žena) Elizabeta Faganelli, ki jo srečamo pozneje še na Uncu. Ob drugi pojavitvi, 2. oktobra 1684, je navedeno, da je botra iz senožeske župnije (!) (Župnijski arhiv Senožeče, Matične knjige, krstna matična knjiga 1684–1784, fol. 4). – Mitnico za pobiranje nove naklade na Uncu je imel Faganelli s prekinitvijo v podzakupu od leta 1684 vsaj do 1691 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 812, fasc. 543f, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1687, s. p., 7. 12. 1687, 2. 6. 1688, 23. 9. 1690, 9. 12. 1690, 30. 12. 1690). Tudi tu je potrjeno prebival. Dne 10. junija 1685 je namreč v cerkniški krstni matici prvič naveden kot krstni boter, vse osebe v vpisu krsta pa naj bi bile z Unca (*omnes ex Vnz*). Pri njegovi naslednji pojavitvi v vlogi krstnega botra, 25. julija 1686, so bile vse osebe iz Cerknice (*Cirknicense omnes*). Medtem je Blažu v začetku leta 1686, navedenega dne, na Uncu (*in Vnz*) umrla približno petletna hči Marija. Zadnjič je botroval v Cerknici 14. maja 1687, kraj bivanja krščenčevih staršev in botrov pa ni naveden. Mogoče je torej, da se je leta 1686, med hčerkino smrtjo v začetku leta in poletjem, preselil z Unca v Cerknico. NŠAL, ŽA Cerknica, Matične knjige, R 1677–1693, s. p.; M 1688–1731 v: P 1683–1715, s. p.). – Nazadnje ga v letih 1693–1695 zasledimo v Landolu pri Postojni kot mitničarja in pobiralca stanovske sredstvenine, kar prav tako ni ostal dolgo, kvečjemu do leta 1696 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 813, fasc. 543f, kopalne knjige poverjeniškega urada, 25. 8. 1693; šk. 550, fasc. 311a, pag. 845–846, 4. 6. 1693; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 389, 28. 7. 1693; šk. 553, fasc. 311b, pag. 1510, 20. 8. 1695). Pregled sredstveninskih postaj z dne 31. avgusta 1696 Faganellija ne pozna več (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 395–399v); med nižjimi uradniki (*Unterbeamte*) je pri Landolu naveden drug človek (prav tam, fol. 398).

⁸⁴⁶ Elizabeta Faganelli je prvič botrovala v Senožečah 14. januarja 1684 (to je prvi vpis v krstno matico sploh) in drugič 2. oktobra istega leta, ko je navedena kot »frau Elisabeth Vaganeloucha« (Župnijski arhiv Senožeče, Matične knjige, krstna matična knjiga 1684–1784, fol. 1, 4). Zelo težko bi bila mati Blaža Faganellija in še teže njegova neporočena sestra, saj je označena kot »gospa«, enako tudi naslednje leto, 8. aprila 1685, ko je šla v Cerknico za botro krščenki iz Slivic pri Uncu (NŠAL, ŽA Cerknica, Matične knjige, R 1677–1693, s. p.). Tako ni dvoma o njeni identiteti, poleg tega pa ni bilo drugih Faganellijev ne v župniji Senožeče ne v župniji Cerknica, v katero je spadal Unec. Kdaj in kje se je Blaž Faganelli poročil z Elizabeto in kdo je bila njegova druga žena, ne vemo. Za župnijo Vrhnika, kamor so se

žena Rozalija Konstancija Valvasor, ki po navedbi v Valvasorjevem rodovniku v *Slavi* leta 1689 ni več živela,⁸⁴⁷ je potemtakem umrla med letoma 1675 in 1683, njena življenjska pot pa bi se lahko iztekla nekje na Notranjskem.⁸⁴⁸ Sina Fortunata (* 1671) srečamo pozneje na ljubljanski jezuitski gimnaziji,⁸⁴⁹ kar je zadnji znani podatek o njem.⁸⁵⁰

Tako kot Rozalija Konstancija se je tudi najmlajša hči Jerneja Valvasorja **Marija Izabela** (* 1650–51, † 1683–85) (J–I–24) izneverila rodbini in stopila pred oltar z neplemičem. Mati ji je v oporoki zapustila 2000 goldinarjev, »ko bo dosegla polnoletnost in se bo svojemu stanu primerno, po predhodnem posvetu in s privolitvijo najbližjih sorodnikov poročila s plemičem«.⁸⁵¹ Ni znano, ali je imela zaradi izbire neplemiškega ženina kakšne težave pri izplačilu dediščine, ker ni izpolnila materine oporočne želje.⁸⁵² Omožila se je neznanu kje pred 25. avgustom 1675 (tedaj ji je bilo 24 ali 25 let),⁸⁵³ ko so v Gornjem Gradu, kjer je z možem živela, nesli h krstu prvega od njenih štirih znanih otrok. Njen soprog se je imenoval **Lovrenc Klančnik (Glančnik)** (* ok. 1645, † 1688) (J–I–24a) in je kot nakladnik (nakladninski prejemnik) vodil gornjegrajski nakladninski urad.⁸⁵⁴ Po socialnem položaju se je

Logatčani hodili poročat, je med dvema poročnima maticama vrzel od leta 1671 do 1682 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 122), najstarejša senožeška poročna knjiga pa se začinja, ko je bil Faganelli že poročen (Župnijski arhiv Senožeče, Matične knjige, poročna matična knjiga 1684–1778). Tudi to, iz katerega Faganellijevega zakona je izhajala hči Marija, rojena okoli leta 1680/81 (gl. op. 845), lahko za zdaj le ugibamo; krščena ni bila v Cerknici (NŠAL, ŽA Cerknica, Matične knjige, R 1677–1693).

⁸⁴⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁸⁴⁸ Blaž Faganelli je torej pred bivanjem na Uncu izpričan na logaškem in senožeškem območju (gl. op. 845 in 846). Ohranjene matične knjige župnije Gornji Logatec, ki bi morda lahko dale odgovore na vprašanja o Faganellijevi družini in smrti Rozalije Konstancije, so žal mlajše (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 29), medtem ko v najstarejši senožeški matici že prvo leto (1684) srečamo njegovo drugo ženo (gl. op. 846). V maticah župnije Vrhnika, kamor je spadal logaški vikariat, Faganellijev ni najti (NŠAL, ŽA Vrhnika, Matične knjige, R 1643–1689, Ind R 1633–1700, P 1682–1763, Ind P 1634–1681, P 1682–1763, Ind P 1682–1716, M 1662–1757).

⁸⁴⁹ Leta 1690 ga kot Ferdinanda Fortunata srečamo v petem, poetičnem razredu, naslednji dve leti, 1691 in 1692, pa kot Ferdinanda v zadnjem, retoričnem (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 392, 397, 403).

⁸⁵⁰ Kot vse kaže, študija ni nadaljeval v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, kazalo). Vsekakor ni umrl v Ljubljani (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, M 1735–1770).

⁸⁵¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

⁸⁵² V zapuščinskem inventarju njenega leta 1681 umrlega brata Janeza Herbarda (J–I–21) je naveden zavoj spisov, v katerem so bile poravnava in več pobotnic, zadevajočih Marijo Izabelo Klančnik (*Khlantschnikhin*) (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 13). Protokoli ograjnega sodišča za Kranjsko, pred katerim bi v primeru spora tekla pravda za dediščino, so ravno za ta čas izgubljeni; manjkajo knjige za obdobje od leta 1667 do 1695 (ARS, AS 306, popis).

⁸⁵³ V poročnih matičnih knjigah župnije Vače njene poroke ni (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1640–1665, P 1667–1685), vendar to ni zanesljiv dokaz, da se je poročila drugje. Tudi njen brat Janez Herbard (J–I–21) se je utegnil drugič poročiti v domači grajski kapeli na Mediji, in sicer v istem času, pred 20. novembrom 1675 (gl. op. 1701 in 1702).

⁸⁵⁴ V gornjegrajski krstni matici so navedeni štirje krsti Klančnikovih otrok: Marije Ane 25. avgusta 1675, Lovrenca Volkfanga 15. septembra 1678 ter dvojčkov Marije Salome in Franca Lovrenca 9. februarja 1682 (Župnijski arhiv Gornji Grad, Matične knjige, krstna matična knjiga 1672–1695, pag. 38, 89, 147). Zakonca sta sicer ob krstu prvega otroka navedena kot »nobilis«, pri krstu dvojčkov pa je Klančnik »generosus dominus« in Marija Izabela »illustrissima domina«, žena pač glede na svoje plemiško poreklo. V matici je Lovrenc Klančnik izpričan še kot krstni boter, a tudi takrat brez poklica (prav tam, pag. 109, 11. 10. 1679), medtem ko v istem času srečamo gosposočinskega ekonomu, oskrbnika, odvetnika in pisarja (prav tam, pag. 80, 109, 118, 146, 166, 188). Dva trdna indica kažeta, da je bil Klančnik gornjegrajski nakladninski prejemnik oziroma nakladnik. Prvi je ta, da ga od leta 1683 srečujemo kot nakladnika v Kamniku (gl. op. 857 in 859), in drugi, da je dvorna komora tja potrjeno prestavila nakladninski urad iz Gornjega Grada (o tem govori razprava v kranjskem deželnem zboru v: ARS, AS 2, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 474v, 4. 2. 1684). Še prej, leta 1676, se je Klančnik pri kranjskih stanovih potegoval za podelitev sredstveninskega urada v Zagorju ob Savi (prav tam, šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 539, 29. 4. 1676).

torej lahko primerjal z Blažem Faganellijem (J–I–20a), ki se je poročil z njegovo svakinjo Rozalijo Konstancijo Valvasor (J–I–20). O Klančnikovem izvoru ni znanega nič določnega, ni pa dvoma, da je bil precej nižjega stanu kot njegova izbranka.⁸⁵⁵ Vse kaže, da je bila Marija Izabela še živa 13. januarja 1683, ko so Valvasorji v Ljubljani sklenili zamenjalno pogodbo za gradova Medija in Zavrh in je v njej kot dolg naveden legat Mariji Izabeli Klančnik v višini tisoč goldinarjev.⁸⁵⁶ Umrla je pred 19. majem 1685, ko jo je v desetletje trajajočem pravnem postopku z nekim Gornjegrajčanom nasledil soprog Lovrenc.⁸⁵⁷ Glede na to, da gornjegrajska mrliška matica za ta čas ni ohranjena, v kamniški pa njeno smrt pogrešamo,⁸⁵⁸ se zdi bolj verjetno, da je preminila še v Gornjem Gradu, od koder se je njen mož kot nakladnik preselil v Kamnik najpozneje v prvih mesecih leta 1683.⁸⁵⁹ A ne nazadnje bi lahko Marijo Izabelo pokopali tudi na Mediji in gre potemtakem razlog za molk kamniške mrliške knjige iskati v pokopu zunaj župnije. Lovrenc Klančnik se je po smrti Marije Izabele vnovič poročil, in sicer z neko Katarino Rozalijo,⁸⁶⁰ a se je njegova življenjska pot kmalu zatem iztekla. Kot kamniški mitničar je, star kakšnih 43 let, umrl 20. marca 1688 v Ljubljani, kjer so ga tudi pokopali.⁸⁶¹ O Klančnikovih otrocih iz zakona z Marijo Izabelo Valvasor ni znanega ničesar razen podatkov o krstih in da so vsaj nekateri,

⁸⁵⁵ Priimek Klančnik je razširjen tako na Gorenjskem kot na Koroškem in Štajerskem (Bezljaj (ur.), *Začasni slovar*, str. 265). Lovrenc bi utegnil biti sorodnik Janeza Glančnika, zaslišanega leta 1684 v zvezi s čudežnimi prikazovanji v dvorcu Novi dvor pri Radečah, ki jih opisuje tudi XI. knjiga *Slave* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 645–648). Janez je bil tam tedaj že pet let pisar, star 33 let (rojen okoli 1651), po rodu pa iz Podljubelja na Koroškem (Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, str. 80). Lovrenc Klančnik je bil kakšnih šest let starejši, rojen okoli leta 1645. Leta 1685 je imel namreč po lastni izjavi okoli 40 let (StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 1181, 7. 7. 1685).

⁸⁵⁶ ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683.

⁸⁵⁷ V Gornjem Gradu je Marija Izabela zadnjič izpričana 29. julija 1682, ko je nekega gornjegrajskega podanika zaradi žalitev in groženj njenim otrokom tožila pred patrimonialnim sodiščem gospostva Gornji Grad in dosegla njegovo javno opravičilo (StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 624, 29. 7. 1682). Izpričano se je ukvarjala s trgovino z vinom, kar je tudi pripeljalo do ugotovitev o njeni usodi. Marija Izabela Klančnik je namreč od gornjegrajskega tržana Filipa Sibenaicherja s tožbo zahtevala dva soda vina, ki naj bi ju sama kupila, vendar ji ob toženčevem spretnem izmikanju ni uspelo doseči pravice ne pri prvi sodni instanci, trškem sodišču v Gornjem Gradu, ne pri deželno-glavarskem sodišču v Gradcu. Medtem je umrla, saj jo je v pravnem postopku 19. maja 1685 nasledil mož Lovrenc kot varuh otrok, njenih dedičev. Dne 7. julija 1685 je v isti zadevi tudi izrecno navedena kot pokojna, njen mož pa je bil tedaj že cesarski nakladnik v Kamniku. 5. marca 1688 zadeva še vedno ni doživela epiloga. Sodni spor je izpričan po drobcih v različnih fondih v dveh arhivih (StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (I), 20. 5. 1679; StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 328, 7. 3. 1681; pag. 1140–1141, 19. 5. 1685; pag. 1174–1178, 6. 7. 1685; pag. 1179–1181, 7. 7. 1685; pag. 1191, 9. 7. 1685; pag. 1198, 11. 8. 1685; pag. 1204, 21. 8. 1685; pag. 1287, 25. 4. 1686; pag. 1496–1497, 5. 3. 1688; prav tam, Landrecht, K 273, Heft 3, Glantschnigg, fol. 81–91, 28. 11. 1687; NŠAL, NŠAL 20, fasc. 84, Proces 17. stoletje, 7. 9. 1679). Na omembe zakoncev Klančnik v gornjegrajskem gradivu me je opozoril kolega Žiga Zwitter, ki se mu za prijaznost iskreno zahvaljujem.

⁸⁵⁸ Mrliške matice gornjegrajske župnije se začenjajo šele leta 1741 (Župnijski arhiv Gornji Grad), smrt Marije Izabele Klančnik pa v letih 1682–1685 ni vpisana v mrliško matico župnije Kamnik (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707). V Kamniku v istih letih ne ona ne njen mož nista izpričana niti v krstni matici kot botra ali starša krščencev (prav tam, R 1673–1685).

⁸⁵⁹ Kot nakladninski prejemnik v Kamniku (*Kaj. Filial Einnember zu Stain*) je prvič izpričan 20. marca 1683, ko so mu kranjski deželni stanovi odobrili oprostitev plačila sredstvenine (ARS, AS 2, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 50v). – O prestavitvi nakladninskega urada iz Gornjega Grada v Kamnik gl. op. 854.

⁸⁶⁰ Lovrenc Klančnik je v kamniški krstni matici edinkrat omenjen 29. decembra 1686, in sicer kot »generosus dominus«, ko je bila krščena njegova hči Katarina Rozalija, rojena v zakonu z drugo ženo enakega imena kot hči (prav tam, R 1685–1699, s. p.). Od kod je bila druga žena, ne vemo. V kamniški poročni matici njune poroke ni (prav tam, P 1673–1711), vrsta gornjegrajskih poročnih knjig pa se začnja šele leta 1699 (Župnijski arhiv Gornji Grad).

⁸⁶¹ V ljubljanski mrliški matici je brez navedbe starosti vpisan kot kamniški mitničar (*D: Laurentius Glantschnik Tellonarius Litopoli*), pokopali pa so ga pri frančiškanih (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 104). Starost je izračunana iz podatka, da mu je bilo tri leta prej po lastni navedbi okoli 40 let (gl. op. 855).

Gornji Grad po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 78); tu sta v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih 17. stoletja živela zakonca Lovrenc Klančnik in Marija Izabela, rojena Valvasor.

Mesto Kamnik po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 250), kjer je nazadnje, do smrti leta 1688, služboval Lovrenc Klančnik in kjer se je morda iztekla tudi življenjska pot njegove soproge Marije Izabele, rojene Valvasor. Predtem je tu do smrti prebivala njena polsestra Marija Klara (1625/32–1679) (J–I–7) z nečakinjo Evo Maksimilo (1668–ne pred 1694) (J–II–8), pozneje pa je v Kamniku umrla druga nečakinja Ana Marija, poročena pl. Hohenwart (1656–1725) (J–II–3), graščakinja v bližnjem Perovem. Nazadnje je bil Kamnik več desetletij, do smrti, dom polihistorjevega sina frančiškana patra Donata Valvasorja (1683–1752) (J–II–20).

če ne vsi, preživeli oba starša. Kaže, da je bil po očetovi smrti (1688) njihov varuh stric Volfgang Jernej Valvasor (J–I–22), župnik v Žalcu, ki je prav tako kmalu umrl (1691).⁸⁶²

⁸⁶² V zapuščinskem inventarju Janeza Baltazarja grofa Schrattenbacha, izvršitelja oporoke župnika Volfanga Jerneja Valvasorja, je navedeno, da so spisi Klančnikovih sirot (*Gläntschniggischen Pupillen*) spravljeni v posebnem predalu; iz kratkega popisa dokumentov lahko razberemo, da gre za otroke njegove sestre, med spisi pa so sumarno navedene njene in moževe pravne zadeve (StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p./Nr. 154–160). O smrti Volfanga Jerneja Valvasorja gl. op. 837. – Do leta 1700 v kamniški mrliški matici ne najdemo smrti nobenega člana

Od sinov polihistorjevega očeta Jerneja so kot poročeni **nadaljevali rodbinsko ime štirje**: iz prvega zakona samo **Karel** (1617/20–1697) (J–I–2), iz drugega pa **Janez Ditrih** (1632/33–1683/89) (J–I–8), **polihistor Janez Vajkard** (1641–1693) (J–I–19) in **Janez Herbard** (1642/45–1681) (J–I–21). Dolgost njihovih življenj je bila ravno obratno sorazmerna z zaporedjem rojstev. Tako je najstarejši Karel občutno preživel vse svoje polbrate, zadnji, Janez Herbard, pa je umrl prvi in najmlajši. Na Kranjskem so ostali vsi razen Janeza Ditriha, ki se je preselil na štajersko stran Trojan. Karel, sprva gospodar na Mediji, je postal začetnik najpremožnejše in najuglednejše veje in je edini dosegel baronski naslov (1667). Janez Herbard je od Karla odkupil Medijo, a jo je morala njegova vdova leta 1683 odstopiti Adamu Sigfridu baronu Valvasorju (A–II–3), otroka iz prvega zakona pa sta v zameno dobila dvorec Zavrh, dotlej v lasti Adamove veje Valvasorjev. Glede na povezanost z gradovi je Karlovo rodbinsko vejo mogoče imenovati tudi Jernejeva belneška veja, vejo Janeza Herbarda pa Jernejeva medijsko-završka. Rodbinsko vejo polihistorja Janeza Vajkarda bi lahko po njegovem rezidenčnem gradu imenovali bogenšperška, vendar Bogenšperk ni ostal v njeni lasti niti celo generacijo. Še manj srečno roko kot Janez Vajkard in Janez Herbard je imel v gmotnem pogledu njun najstarejši pravi brat Janez Ditrih, saj je zaradi stanu neprimerne poroke izgubil dediščino po materi in živel skromno življenje na majhni posesti pri Vranskem, onstran kranjsko-štajerske deželne meje. Skladno z materialnim stanjem so se bratje tudi poročali. Premožni Karel z nevestama, katerih rodbini sta pozneje dosegli povzdignitev v grofovski stan; prva je ob poroki že bila baronica, druga ne. Prva soproga Janeza Vajkarda je bila iz petične rodbine s plitvimi plemiškimi koreninami, druga iz malo prej pobaronjene. Medijski gospod Janez Herbard si je za drugo življenjsko družico lahko prav tako izbral baronico, potem ko je bila prva žena samo petična plemenitenka, Janez Ditrih pa je kljub materinim svarilom sledil klicu srca in se oženil z navadno grajsko ključarico, kar je zapečatilo njegovo usodo. Najpomembnejši in najuglednejši v deželi je bil vsekakor Karel, ki sicer ni imel posebnega bogastva, a je od vseh Valvasorjev premogel največ, pridobil baronski naslov, spletel vezi z vodilnimi kranjskimi rodbinami in imel za seboj polstoletno politično kariero. Medijski graščak Janez Herbard in Janez Ditrih sta v primerjavi z njim ostala skoraj anonimna, zlasti drugi, ki je zapustil Kranjsko. Janez Vajkard pa je iz sence vplivnega polbrata stopil proti koncu življenja na svoj, precej nekonvencionalen način – kot znanstvenik in pisec, četudi za ceno lastne materialne varnosti in preskrbljenosti svojih otrok.

4.2 VEJA POLIHISTORJEVEGA NAJSTAREJŠEGA POLBRATA KARLA

Karel Valvasor (* 1617–20, † 1697) (J–I–2) je bil edini Jernejev otrok iz prvega zakona, ki je nadaljeval Valvasorjev rod. O njem sta njegov polbrat polihistor Janez Vajkard (J–I–19) in zgodovina nasploh pisala največ. Upravičeno, saj je Valvasorjeva rodbina prav z njim dosegla svoj neponovljivi vrhunec v političnem in javnem življenju, Karlovo moško potomstvo pa je bilo tudi najštevilčnejše in je ohranjalo rodbinsko ime najdlje, do ugasnitve leta 1795. Karla je mogoče označiti kot ambicioznejša in prodornega človeka, brez katerega Valvasorji še dolgo ali sploh nikoli ne bi dobili baronskega naslova (1667). Tega je Karel, kot smo videli, privoščil samo nekaterim članom rodbine – svoji ožji

Klančnikove družine (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707). Nobenega od dveh sinov tudi ni zaslediti med ljubljanskimi gimnazijci v katalogu jezuitskega seminarja in kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete ter med graškimi študenti (prim. Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*; ARS, AS 1073, II/51r; Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*).

družini in družini pokojnega završkega bratranca Janeza Krstnika (A–I–2).⁸⁶³ Na Kranjskem si je ustvaril prepoznavno ime, ki je brez dvoma odpiralo vrata tudi Janezu Vajkardu (J–I–19) in mu olajšalo prenekatero pot ali postopek. Karlova polstoletna politična kariera je v svojem času, gledano v celoti, imela prejkone večji odmev kot polihistorjevi tiski. Ne nazadnje je Karel Valvasor živel dolgo, 77 do 79 let, najbrž sploh najdlje od vseh 24 otrok svojega očeta, med katerimi je prišel na svet kot drugi in ga je nemara zapustil zadnji, za sestro Marijo Elizabeto (J–I–5), mekinjsko klariso, zadnjich izpričano kot živo leta 1689.⁸⁶⁴

Karla, ki je s smrtjo brata Gotfrida (J–I–1) zgodaj postal najstarejši sin in predestiniran za očetovega naslednika, so očitno krstili z istima imenomoma kot pozneje njegovega sina Janeza Karla (* 1664, † 1741) (J–II–6), a ga poznajo sodobni viri praviloma samo kot Karla.⁸⁶⁵ Glede na to, da je leta 1632 postal član Marijine kongregacije pri ljubljanskih jezuitih,⁸⁶⁶ ni dvoma, da je končal jezuitsko gimnazijo v Ljubljani.⁸⁶⁷ Kaj vse je počel, preden se je prvič poročil, vemo le v obrisih.⁸⁶⁸ Za deželno politiko se je zanimal že zgodaj, saj je prvič izpričan kot udeleženec kranjskega deželnega zbora leta 1641,⁸⁶⁹ v času, ko je oče Jernej opravljal prvi mandat stanovskega poverjenika. Karlovo nekajletno odsotnost s popisov udeležencev deželnih zborov, do leta 1645,⁸⁷⁰ je mogoče razložiti s študijem v Padovi, kjer ga leta 1642 najdemo kot bodočega pravnika,⁸⁷¹ potem ko so tam šest let prej študirali pravo trije njegovi bratranči.⁸⁷²

Zelo verjetno se je prvič oženil leta 1648, ko mu je oče dal v zakup sosednje gospostvo Gamberk,⁸⁷³ vsekakor ne veliko prej. Nevesta **Ana Kristina baronica Schrattenbach** (* ok. 1627, † 1649) (J–I–2a) je izvirala iz štajerske rodbine Schrattenbach ali tudi Schrottenbach, ki naj bi imela frankovske korenine. Posest tega rodu je ležala v slovenskem delu dežele, posamezni rodbinski člani pa so od druge polovice 16. stoletja opravljali pomembne službe. Tako so bili Schrattenbachi že leta 1598 povzdignjeni v baronski

⁸⁶³ Gl. v podpoglavju 2.2.

⁸⁶⁴ Gl. op. 816.

⁸⁶⁵ Dvojno ime Janez Karel srečamo zanj pri krstu njegove najmlajše hčerke Eve Maksimile (J–II–8) 13. oktobra 1668 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1664–1669, pag. 143). Na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine iz 18. stoletja je za razliko od sina Janeza Karla (J–II–6) naveden samo kot Karel (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor). Witting in Radics sta v svojih genealoških pregledih uporabila dvojno ime Janez Karel tako za očeta kot za sina (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143, 144; Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 344), Reisp pa je dosledno razlikoval med Karlom in Janezom Karlom (prim. kazalo v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 426).

⁸⁶⁶ ARS, AS 1073, II/51r, pag. 123.

⁸⁶⁷ Ker v katalogu gojencev ljubljanskega jezuitskega seminarja manjkajo leta od 1627 do 1644 (prim. Črničev (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 68–69), ne vemo, ali je bil Karel alumen ali konviktor ali pa je tako kot Janez Vajkard v gimnazijskih letih prebival zasebno.

⁸⁶⁸ Leta 1639 je, star okoli dvajset let, naveden na očetovem seznamu nove obutve družinskih članov (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95–95v, 7. 8. 1639).

⁸⁶⁹ Prvič ga srečamo na deželnem zboru 21. februarja 1641, tedaj kot mladega pripadnika viteškega stanu razumljivo med zadnjimi plemiči, malo preden se začnejo zastopniki mest (ARS, AS 2, I. reg., šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 395v).

⁸⁷⁰ Karla ponovno zasledimo na zasedanju deželnega zbora 14. decembra 1645 (prav tam, fol. 587v).

⁸⁷¹ Po Radicevih izpiskih iz objave matrike »nemških juristov« je bil vpisan 7. oktobra 1642, in sicer kot kranjski deželan z Medije in Gamberka: »Valvasor de Gollnegg et Gallenberg provincialis Carnioliae« (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

⁸⁷² Dne 16. junija 1636 so bili vpisani Janez Krstnik (A–I–2), Janez Sigfrid (A–I–3) in Jurij Sigmund (A–I–4) (prav tam).

⁸⁷³ Gl. op. 764. – O sami poroki ni znanega ničesar. O možnem času sklenitve zakonske zveze med letoma 1646 in 1648 gl. op. 876.

stan in leta 1649 v grofovskega.⁸⁷⁴ Ana Kristina, v Valvasorjevi rodbini prva nevesta baronskega stanu, se je rodila v zakonu Jurija barona Schrattenbacha in Ane Eleonore, rojene baronice Teuffenbach. Luč sveta je skoraj brez dvoma zagledala v očetovem kupljenem dvorcu Švarcenštajn pri Velenju, kjer je potrjeno odraščala skupaj s šestimi sestrami.⁸⁷⁵ Najverjetneje jo je s Karlom Valvasorjem seznanil daljni sorodnik Maksimilijan baron Schrattenbach, ki je leta 1646 kot varuh hčerk pokojnega mrzlega bratranca Jurija vzel Švarcenštajn od njih v zakup.⁸⁷⁶ Maksimilijan je bil tako rekoč sosed medijskih Valvasorjev, saj je imel v lasti gospostvo Ojstrica na štajerski strani Trojan in Čemšeniške planine.⁸⁷⁷ Poleg tega se je na njegovem gradu trideset let prej, leta 1617, prvič ženil že Karlov oče Jernej Valvasor (H–II–4).⁸⁷⁸ Karel in njegova baronska izvoljenka sta v zakonu bržkone preživela le nekaj mesecev, saj je Ana Kristina umrla že 16. januarja 1649 v Ljubljani, po mrliški knjigi stara 22 let.⁸⁷⁹

⁸⁷⁴ Schmutz, *Historisch topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 523–524. – O povzdignitvah natančneje: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Schrattenbach, Maximilian, Balthasar, ihre Söhne und Vetter 24. I. 1598; prav tam, Hofadelsakt von Schrattenbach, Johann Friedrich, Maximilian, Christoph Felix 12. X. 1649; Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 275.

⁸⁷⁵ Ano Kristino kot Karlovo prvo ženo in kot rojeno grofico (!) Schrattenbach navaja Valvasor na rodovnem deblu svoje rodbine (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). – Na vprašanje o njeni identiteti ne ponujata odgovora niti Lazarinijeva zbirka genealoških podatkov o plemstvu, ki pozna Ano Kristino prav tako le iz mrliške knjige (ZAL, LJU 340, šk. XXV, Schrattenbach), niti obsežno rodovno deblo in narativna genealogija v Schrattenbachovem rodbinskem arhivu (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 1 in H 4). – Kdo so bili njeni starši, razkriva inventar premoženja sedmih sester in matere, drugič odvoele Kacijaner, datiran na Švarcenštajnu 30. junija 1643; Ana Kristina je med sestrami navedena na tretjem mestu (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 30. 6. 1643). Njen leta 1637 preminuli oče Jurij je kupil Švarcenštajn leta 1618 in na njem gospodaril do smrti (po zapuščinskem inventarju: prav tam, K 1133 I. Teil, Schrattenbach (1), 6. 10. 1637; prim. StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli*, str. 343, 348). – Rodovno deblo v Schrattenbachovem rodbinskem arhivu (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4) pripisuje Juriju baronu Schrattenbachu in njegovi ženi Ani Eleonori, rojeni baronici Teuffenbach, sedem hčera, od katerih pozna po imenu samo zadnje tri, vse omožene, med njimi pa ni Ane Kristine. Ta se najverjetneje skriva pod četrto hčerko, označeno kot N. in kot poročeno z baronom.

⁸⁷⁶ Maksimilijan baron Schrattenbach je vzel Švarcenštajn v zakup za tri leta 2. junija 1646, ko se je iztekel triletni zakup vdove Marije Eleonore. V zakupnem pismu so opredeljene njegove obveznosti do petih še neporočenih Jurijevih hčerk, ki pa žal niso navedene poimensko (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 2. 6. 1646). Tri leta prej je bilo po inventarju samskih še sedem, med katerimi je Ana Kristina imenovana kot tretja, pred njo sta navedeni Eva Marija in Marija Magdalena, za njo pa Marija Ana Krescencija, Veronika, Suzana in Marija Elizabeta (prav tam, 30. 6. 1643). Če so se sestre poročale po starostnem zaporedju oziroma če sta obe pred Ano Kristino navedeni sestri medtem umrli, Ana Kristina torej sredi leta 1646 še ni bila omožena s Karlom Valvasorjem. Rodovno deblo v Schrattenbachovem arhivu navaja, da sta dve sestri umrli mladi, tretja je postala redovnica v Gössu (za nobeno nima imena), štiri pa so se omožile. Od teh štirih je lahko Ana Kristina samo prva, tista brez imena, saj so ostale tri navedene z imeni in imeni svojih soprogov (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4). Od njihovih imen – Marija Elizabeta, Barbara in Marija Ana – se samo eno ujema s katerim od sedmih imen v inventarju iz leta 1643 – Marija Elizabeta, eno pa deloma – Marija Ana (Krescencija). Za obe vemo, kdaj sta se omožili: Marija Ana (Terezija) 26. avgusta 1648 v Gradcu, Marija Elizabeta pa 26. novembra 1651 v Judenburgu (ZAL, LJU 340, šk. XXV, Schrattenbach; Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 205). Tretja, Barbara, poročena z Jurijem Andrejem baronom Sauerjem, je identična s Suzano iz zapuščinskega inventarja, saj jo pozneje srečujemo kot Barbaro Suzano baronico Sauer (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 258). – Stopnjo sorodstva med Maksimilijanom baronom Schrattenbachom in Jurijem, očetom Ane Kristine, razkriva rodovno deblo v Schrattenbachovem arhivu: imela sta skupnega pradedca Vincenca, ki je umrl verjetno malo pred letom 1542 (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4).

⁸⁷⁷ Ojstrico je dobil leta 1638 od očeta Feliksa, leta 1647 pa prevzel od dedičev Kristofa Sigmunda Schrattenbacha še bližnje gospostvo Stopnik pri Vranskem (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli*, str. 346).

⁸⁷⁸ O Jernejevi poroki gl. op. 689 in 690.

⁸⁷⁹ V mrliški matici je navedena tudi z dekliškim priimkom, pokopali pa so jo v stolnici (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige, M 1635–1657*, pag. 106; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 344).

Ana Kristina baronica Schrattenbach, prva žena polihistorjevega polbrata Karla Valvasorja, čigar portret se ni ohranil (Narodna galerija v Ljubljani, S 946).

Schrattenbachov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 193)

Grad Švarcenštajn pri Velenju, kjer je odraščala prva baronska nevesta v Valvasorjevi rodbini, po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 109).

Švarcenštajn danes (foto B. Golec, avgust 2015)

Dobro leto po njeni smrti se je Karel spet oženil, in sicer 27. februarja 1650 v Ljubljani z **Ano Rozino pl. Barbo** (* po 1619, † 1702) (J–I–2b),⁸⁸⁰ s katero je preživel skoraj pol stoletja. Ana Rozina, rojena neznano kdaj po letu 1619, ko so se poročili njeni starši, je bila sestra Sidonije Regine (* ok. 1622, † 1708) (A–I–2a), s katero se je šest let prej (1644) oženil Karlov završki bratranec Janez Krstnik Valvasor (* 1613–15, † 1650) (A–I–2), ki pa je umrl le nekaj mesecev zatem, ko sta z bratrancem Karlom postala svaka. Sestri sta se rodili zakoncema Andreju Danijelu pl. Barbu in Katarini Gall pl. Rudolfseck.⁸⁸¹ Dvorec Moravče v Moravški dolini, kjer je družina živela, je oče priženil, sicer pa

⁸⁸⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 154.

⁸⁸¹ Poročna pogodba staršev je bila podpisana 21. oktobra 1619 na Gotniku (ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Wachsenstein, 21. 10. 1619). Zdi se, da je bila Ana Rozina od hčerke najstarejša, saj je v virih vedno navedena kot prva, pred Sofijo Dorotejo in Sidonijo Regino, ki se na drugem in tretjem mestu izmenjujeta (ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo; Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel II; prepis grofovske diplome: ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Wachsenstein, 1674, IV. 10., Dunaj). Če je pravilen podatek, da je imela Sidonija Regina, poročena Valvasor (A–I–2a), ob smrti 86 let in se je potemtakem rodila okoli leta 1622 (gl. op. 483), bi bila Ana Rozina rojena kmalu po poroki staršev. Vendar se porajajo pomisleki ob dejstvu, da se je poročila šest let za sestro

so bili Barbi precej pomembna kranjska plemiška rodbina beneških korenin. Tast Karla Valvasorja Andrej Danijel, nazadnje kranjski stanovski poverjenik († 1639), ni dočakal omožitev svojih hčera v Valvasorjevo hišo, dejanj, ki sta opazno prispevali k afirmaciji te tedaj še mlade kranjske plemiške rodbine.⁸⁸² Kot smo videli že pri obravnavi Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2) iz Adamove rodbinske veje, sta se bratranca Janez Krstnik (A–I–2) in Karel (J–I–2) poročila v protestantsko družino. Za ženi sta vzela sestri, ki ju je še leta 1642 skupaj z materjo vdovo Katarino Barbo obravnavala protireformacijska komisija.⁸⁸³ Ni nepomembno, da sta bili sestri, omoženi Valvasor in od leta 1667 baronici, skupaj s svojim sorodstvom leta 1674 pogrofovljeni, tako sta se odtlej lahko naslavljali kot baronici Valvasor, rojeni grofici Barbo.⁸⁸⁴

Karel v prvem zakonu s Schrattenbachovo bodisi ni imel otrok ali pa so mu takoj pomrli, tako da jih Janez Vajkard ni navedel na rodovnem deblu v *Slavi*, kjer so imena osmih otrok, štirih sinov in štirih hčerk iz drugega zakona z Barbovo.⁸⁸⁵ Rodili so se v časovnem razponu med 1650/52 in 1668. Trije, katerih krstov ne poznamo, niso prišli na svet v Ljubljani, temveč prvi skoraj gotovo na Gamberku, peti na Gamberku ali Mediji, sedmi pa na Mediji ali že na Belneku. Ostalih pet je bilo rojenih v deželni prestolnici, kjer so jih v novo življenje pospremili sami imenitni krstni botri.⁸⁸⁶ Rodovno deblo označuje štiri kot že pokojne in je za tri sploh edini vir o njihovem obstoju. Pomrli so neznano kdaj pred letom 1689, po večini najbrž še kot otroci, saj ni pozneje o njih nobenih podatkov. Njihovo ugotovljeno zaporedje je malce drugačno, kot ga navaja polihistor na rodovnem deblu v *Slavi*.⁸⁸⁷ Sledili so si takole: 1) *Danijel* (* 1650–52),⁸⁸⁸ 2) *Ivana Terezija* (kršč. 7. januarja 1653), 3) *Ana Marija* (kršč. 15. julija 1656), 4) *Jurij Maksimilijan* (kršč. 27. februarja 1658),⁸⁸⁹ 5) *Marija Franciška*

in da se ji je zadnji otrok rodil leta 1668 (gl. op. 893), ko bi ji bilo že okoli 47 let. Precej verjetno je treba rojstvu obeh sester pomakniti v sredo oziroma že v drugo polovico dvajsetih let 17. stoletja, Ana Rozina pa ni bila nujno starejša od Sidonije Regine.

⁸⁸² O Barbih gl. v podpoglavju 3.3 pri obravnavi Sidonije Regine, poročene Valvasor (A–I–2a).

⁸⁸³ Dimitz imen hčera ni navedel (*Geschichte Krains. Dritter Theil*, str. 381). Znano je, da je imela Katarina Barbo tri hčerke (ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo).

⁸⁸⁴ Prepis grofovske diplome: ARS, AS 730, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Wachsenstein, 1674, IV. 10., Dunaj. – Nepopolne podatke navaja Frank, ki nima imen pogrofovljenih žensk (Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52).

⁸⁸⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁸⁸⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 2, 139, 189, 336; R 1664–1669, pag. 143. – Za ta čas so popolnoma ohranjene krstne matice župnije Vače, v katero je spadala Medija, vendar v vaške matice vse do leta 1677 niso vpisovali krščencev z Medije (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 96). Vse starejše matične knjige župnije Čemšenik, na katere tleh je stal Gamberk, so leta 1817 pogorele (o požaru: NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Čemšenik, pola B), v krstnih maticah župnije Moravče, v kateri je bil Belnek, pa je vrzel ravno v letih 1666–1668, ko se je okoli leta 1666 rodil Karlov predzadnji otrok (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1655–1666, R 1668–1681). Botri v Ljubljani krščenih otrok so bili iz rodbin Barbo, Galilei, Gallenberg, Schwab pl. Lichtenberg, Kacijaner in Paradeiser. Pri zadnji hčerki, ko so starši že bili baroni, so za botra prvič povabili grofa, in sicer Janeza Herbarda grofa Auersperga, ki pa ga je nato pri krstilniku nadomeščal baron Schwab pl. Lichtenberg.

⁸⁸⁷ Na rodovnem deblu v *Slavi* so navedeni: 1) Danijel, že pokojni, 2) Jurij Maksimilijan, pokojni, 3) Terezija, 4) Ana Marija, žena Franca Kristofa pl. Hohenwarta, 5) Marija Franciška, pokojna, 6) Janez Karel, zdaj prisednik na Kranjskem, 7) Wolfgang Engelbert, pokojni, in 8) Eva Maksimila (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Četrtoorojeni Jurij Maksimilijan je torej na drugem mestu, drugo- in tretjerojeni hčerki Terezija (krščena kot Ivana Terezija) in Ana Marija (s krstnim imenom Ana Marijana) pa sta na rodovnem deblu na tretjem in četrtem mestu (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

⁸⁸⁸ Na rodovnem deblu je naveden kot najstarejši. Rojen bi bil lahko že konec leta 1650, najpozneje pa v prvih mesecih leta 1652. Krstili so ga v župniji Vače ali Čemšenik, na gradu Medija ali Gamberk.

⁸⁸⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 2, 139, 189.

(* ok. 1660),⁸⁹⁰ 6) *Janez Karel* (kršč. 13. januarja 1664),⁸⁹¹ 7) *Volfgang Engelbert* (* ok. 1666)⁸⁹² in 8) *Eva Maksimila* (kršč. 3. oktobra 1668).⁸⁹³ V odrasli dobi srečujemo štiri, od katerih sta si le dva ustvarila družino, Valvasorjevo rodbinsko ime pa je edini nadaljeval sin Janez Karel (J–II–6).

Karlu kot **zemljiškemu gosposdu** stvari niso šle ravno najboljše od rok. Od leta 1648 je imel v zakupu očetovo gospostvo Gamberk,⁸⁹⁴ po mačehini smrti leta 1657 pa je kot varuh mladoletnih polbratov in polsester upravljal **Gamberk** in gospodaril na **Mediji**.⁸⁹⁵ Po razpoložljivih virih ni bil nikoli pravi oziroma popolni lastnik Gamberka, ampak ga je imel kot sodedič po očetu do zadnjega v skupnem lastništvu z brati in sestrami.⁸⁹⁶ V njihovem imenu je z gospostvom še naprej upravljal kot zakupnik, kar je bil že zadnja leta očetovega življenja in po njegovi smrti leta 1651,⁸⁹⁷ le da je imel zdaj kot varuh mladoletnih sodedičev precej večjo odgovornost. V kranjski imenjski knjigi, znani po neažuriranosti, rodbina Valvasor, kot že vemo, sploh nikoli ni bila vpisana kot lastnik Gamberka.⁸⁹⁸ V knjigi tudi ni zaveden prenos Medije z očeta Jerneja na Karla, in sicer zato, ker je šlo za spremembo lastništva znotraj družine.⁸⁹⁹ Po polihistorjevih besedah »si je naš najstarejši brat Karel« po smrti mačeha Ane Marije »pridobil« še Medijo (*handelte es [...] an sich*), »nam ostalim pa izplačal naše deleže.«⁹⁰⁰ Karel je svoje sorojence izplačeval postopoma, ko so bili pri posamezniku za to izpolnjeni pogoji (polnoletnost,

⁸⁹⁰ Rojena je bila na Gamberku ali na Mediji, saj je Karel tedaj gospodaril na obeh posestih. Leta 1660 je sicer izpričan na seznamu ljubljanskih družinskih poglavarjev s stanovanjem nedaleč od Tranče (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina Communicantium, Restantium et Cathecumenorum annotata 1660 [...] Tractus D. Vicarii Baschtianschitsch), a tam ni bival nepretrgoma. Ob naslednjem popisu dve leti pozneje, za veliko noč 1662, njegove družine ni več nikjer v mestu (prav tam, Nomina, Cognomina Patrum familias qui de se suisque Anno 1662 pro Paschali tempore exhibuerunt Schedas).

⁸⁹¹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 336.

⁸⁹² Rojen je bil že na Belneku v moravški župniji ali pa še na Mediji. O moravški krstni matici v tem času gl. op. 886.

⁸⁹³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1664–1669, pag. 143.

⁸⁹⁴ Gl. op. 764.

⁸⁹⁵ Janez Vajkard je v XI. knjigi *Slave* v opisu dogajanj na Gamberku »pred približno 29 ali 30 leti« (1658–60) zapisal, da je Karel tedaj »to gospostvo regiral in je bil naš jerob ali varuh« (*unser Gerhab (oder Vormund) war*) (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 161). Formulacija se ujema z oznako v sporu med njim in Janezom Jurijem pl. Palmburgom (1658), kjer je Karel imenovan »postavljeni varuh Valvasorjevih sirot«, šlo pa je za Palmburgove terjatve oziroma hipoteko na gamberškem gospostvu (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1658–II–29, 7. 2. 1658).

⁸⁹⁶ Čemšeniški mitničar Hans Textor v pismu iz leta 1659 imenuje Karlovega brata Franca Adama (J–I–4) sodedič: »dessen mit interessierte Erb vnd Bruder« (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I–25, 29. 3. 1659). V protokolih ograjnega sodišča je Karel še sredi šestdesetih let označen kot »cum benef. leg. et Inuent. erclärter vätterlicher Erb«, torej kot prvi med očetovimi dediči (ARS, AS 306, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 6. 2. 1665). Kot zakupnika, »derzeit Bestand Inhaber der Herrschaft Gallenberg«, pa ga označuje isto Textorjevo pismo spomladi 1659 (kot v isti opombi zgoraj).

⁸⁹⁷ Gl. op. 764, 907 in 908.

⁸⁹⁸ Gl. op. 757.

⁸⁹⁹ Po letu 1641 ni pri imenjski renti Jerneja Valvasorja nobenih sprememb (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 58v). Tudi v naslednjo imenjsko knjigo so preprosto prenesli Jernejevo imenjsko rento, o novem lastniku, sinu Janezu Herbardu (J–I–21), pa priča šele prvi vpis posestne spremembe iz leta 1672, ko je Janez Herbard dokupil neko hubo (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 100).

⁹⁰⁰ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165. – Kdaj natanko je Karel izplačal svoje (pol)brate in (pol)sestre, razpoložljivi viri ne povedo, zlasti ker nimamo njegovega zapuščinskega inventarja. Kot vse kaže, je do reguliranja Karlovega statusa in njegovih obveznosti do sorojencev prišlo leta 1658, ko so ocenili vrednost Medije: prepis cenitve Medije (*Ein Bstandt anschlags abschreffit*) z datumom 6. avgust 1658 je naveden v zapuščinskem inventarju poznejšega lastnika Medije Adama Sigfrida barona Valvasorja (A–II–3) iz Adamove rodbinske veje (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 28/Nr. 36). Karel je nato še istega leta bodočemu duhovniku Mihaelu Vihteliču sam podelil mizni naslov na medijsko posest (*ad Dominium Gallenegg*); listino je izdal v Ljubljani (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 11/54, 22. 11. 1658).

poroka), znanega pa je o tem komaj kaj.⁹⁰¹ Dobršen del dediščine Valvasorjevih otrok je bil seveda vsebovan v očetovi zemljiški posesti, s katero je Karel razpolagal kot sodedič in je pripadala gospostvu Gamberk ter posesti Medija. Oba gradova je slednjič izgubil, Gamberk že kmalu po mačehini smrti, rodno Medijo pa leta 1669 ali 1670, ko jo je prodal polbratu Janezu Herbardu (J–I–21).⁹⁰² Medtem ko je polihistor pri opisu Medije brez nadaljnega omenil to kupoprodajo,⁹⁰³ je na drugi strani uvidno zamolčal, kaj natanko se je zgodilo s Karlovim lastništvom Gamberka.⁹⁰⁴

Gamberška zgodba rodbine Valvasor se je končala, in to slabo, po manj kakor dveh desetletjih, odkar je oče Jernej kupil grad z gospostvom (1640). Skoraj ves vmesni čas so si sledili prepiri s podložniki in druge težave. Potem ko je Jernej leta 1648 izšel iz spora s svojimi podložniki kot zmagovalec⁹⁰⁵ in so se njegovi podaniki začasno umirili, so do Jernejeve smrti (1651) opravljali dotlej sporno tlako in plačevali naklade, nato pa so Karlu to pravico nemudoma začeli odrekati in se z njim spustili v večletni spor.⁹⁰⁶ V petdesetih letih govorijo viri o Karlovih davčnih zaostankih⁹⁰⁷ in o neposlušnih podložnikih, ki svojemu gospodu niso plačevali davka in kontribucije. Vojaška eksekucija zoper podložnike leta 1655 je bila, kot vse kaže, neuspešna ali odložena.⁹⁰⁸ Poročila prikazujejo Karla po eni

⁹⁰¹ Iz polihistorjeve navedbe v *Slavi*, da je svoje sorojence izplačal še Karel, gre sklepati, da so prejeli dediščino, še preden je Karel leta 1669 ali 1670 prodal Medijo polbratu Janezu Herbardu (o prodaji gl. op. 902). A po drugi strani je sestra Rozalija Konstancija (J–I–20) prejela dediščino po materi šele leta 1675. Regest njenega potrdila (odpovednega pisma) o prejeti dediščini (iz rok brata Janeza Herbarda) najdemo v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda (J–I–21) (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 10/Nr. 21).

⁹⁰² O Mediji pravi Janez Vajkard pri opisu gradu v *Slavi*, da ga je Karel »pred približno 19 leti« prodal drugemu bratu (dejansko polbratu) Janezu Herbardu (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165). Sodeč po polihistorjevi navedbi na prejšnji strani, da mu je prva žena umrla »še pred enim letom« (str. 164), postavljamo nastanek opisa Medije neizpodbitno v leto 1688. Toda »približno 19 let« od tedaj pomeni še vedno samo okoli leta 1669 in ne zagotovo tega leta. Vse kaže, da je Karel po prodaji odstopil prodano Medijo Janezu Herbardu najpozneje jeseni 1670. V zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa barona Valvasorja (J–III–15) je namreč regest poravnalne pogodbe med bratoma »die Abtretung des Guts Gallenekh betr.«, sklenjene 20. novembra 1670 v Ljubljani (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 88/Nr. 33).

⁹⁰³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165.

⁹⁰⁴ Prav tam, str. 159. – Da je imel Karel pri upravljanju Gamberka težave, je Janez Vajkard sicer nakazal, ko je po opisu omenjenega čudežnega dogodka izpred približno treh desetletij zapisal, da so se podložniki gamberskega gospostva predtem dolgo puntali (prav tam, str. 162).

⁹⁰⁵ Gl. op. 759.

⁹⁰⁶ Spor je precej natančno opisan v poročilu notranjeavstrijske vlade z dne 16. julija 1660, sicer v obliki kratkih povzetkov dokumentov, na katere se sklicuje (StLA, I. Ö. Regierung, Gut 1660–VII–9, 16. 7. 1660). Kot navaja, naj bi podložniki do leta 1651 opravljali tlako in plačevali naklade (*Anlagen*), kakor so se poravnali »pred 28 leti«, torej leta 1632. Toda zoper obveznost tlake so se še za Jernejevega življenja začeli ponovno pritoževati v Gradcu, kot izvemmo tik po njegovi smrti (prav tam, Cop 1651–IV–74, 29. 4. 1651). Naslednje leto je Karel prosil vlado za posredovanje, ker so kosezi v Zagorju in vsi podložniki Gamberka odklanjali tlako, na neznan način pridobili prepis urbarja še iz časa zastavnega imetništva gospostva (pred 1620) in našli oporo v nekem odvetniku. Zaradi zbiranja podložnikov naj bi se bilo bati upora (*einer Rebellion zu besorget sey*) (prav tam, Cop 1652–VII–114, 19. 7. 1652).

⁹⁰⁷ Tisti del davčnih zaostankov, ki je šel v vicedomski urad v Ljubljani (komorni davek), je leta 1653 znašal 728 goldinarjev brez 180 goldinarjev kazni. Karel je slabo polovico še isto leto poravnal v denarju, preostali del z vošnjami žita v Idrijo, dvorna komora v Gradcu pa mu je spregledala polovico kazni (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1653–IX–49, 17. 12. 1653). O zaostalih plačilih vicedomskemu uradu iz časa, ko je imel Gamberk Karel Valvasor, je govor še pozneje, pod novim lastnikom in zakupnikom (ARS, AS 306, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 27. 8. 1665).

⁹⁰⁸ 24. julija 1655 je Karel poročal graški vladi o trdovratnem nasprotovanju gamberskih podložnikov, da bi plačali zaostali davek in kontribucijo, in to kljub njenemu ukazu. Celó grožnjo z vojaško eksekucijo naj bi zasmehovali. Vlada je 30. avgusta sklenila poslati na gambersko gospostvo 70–80 vojakov, ki naj bi teden do dva ostali vkvartirani po vaseh, mirno opazovali razmere, ne da bi razkrili namen svojega prihoda, polovili kolovodje in jih postopoma skrivaj spravili v Ljubljano (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1655–VIII–140, 30. 8. 1655). O izvedbi eksekucije in njenih uspehih ni poročil.

Ostanki Gamberka danes (foto B. Golec, marec 2014). Upodobitev v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 gl. na str. 187.

strani kot (pre)mehkega in nemočnega v boju s trdovratnimi podložniki, med katerimi so bili najbolj uporni zagorski kosezi,⁹⁰⁹ po drugi strani pa si je nakopal še dodatne, verjetno nepotrebne težave s čemšeniškim komornim mitničarjem.⁹¹⁰ Podložniki, med katerimi so bili najglasnejši kosezi, so se sklicevali na domnevne stare pravice, spretno zavlačevali rešitev spora in slednjič dočakali, da zadeva še leta 1660 ni bila rešena, Karel Valvasor pa ne več njihov gospod.⁹¹¹

Vzporedno s prepiri s podložniki in z mitničarjem je tekla še tretja zgodba, ki je prav tako ne poznamo v celoti, nazadnje pa je bila odločilna za slab zaključek – izgubo Gamberka. Karel je imel smolo, da oče Jernej ob nakupu Gamberka od barona (poznejšega grofa) Paradeiserja (1640) ni v kupnem pismu dovolj zaščitil svojih pravic. Sredi petdesetih let je namreč Janez Jurij pl. Palmburg pred

⁹⁰⁹ Poročilo notranjeavstrijske vlade 16. julija 1660 povzema zadnje Karlove pritožbe kranjskemu deželnemu glavarju kot zelo resignirane; podložniki se niso menili ne zanj ne za ukaze, ravnali naj bi po pravilu močnejšega, ki lahko krade, ropa in zatira šibkejšega (StLA, I. Ö. Regierung, Gut 1660–VII–9, 16. 7. 1660).

⁹¹⁰ Težave so se začele s tem, ko je Karel mitničarju Hansu Textorju v nasprotju z utečeno prakso prepovedal sečnjo drv na gamberskih tleh. Določeno besedo na Gamberku je imel Karlov mlajši brat Franc Adam (J–I–4), ki je očitno upravljal gospostvo v bratovi odsotnosti in čigar aroganca do mitničarja in dvorne komore navaja k sklepanju, da je bil verjetno še manj popustljiv do podložnikov. Franc Adam Valvasor je jeseni 1654 z dvema služabnikoma na cesti pri Čemšeniku zasegel mitničarjevemu hlapcu voz drv in konja, pri tem pa grozil s pištolo in bodalom. Karel se je jeseni 1654 v odgovoru mitničarju ogradil le od bratove grožnje z uporabo orožja, prek grajskega »amtmana« pa domnevno prepovedal okoliškim podložnikom, da bi mitničarju prodajali drva ali na gamberskih tleh pasli njegovo živino, sicer jim bo drva zaplenil in živino pobil (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I–25, 4. II. 1654, 29. 3. 1659). Mitničar Textor je leta 1655 zatrjeval, da je drva na spornem kraju nemoteno sekal že 27 let, leta 1659 pa, da je to pravico v miru užival 32 let (torej od leta 1627/28), kakor že prej njegovi predhodniki. Mož je bil očitno prav tisti, o katerem je Radics na podlagi spisov notranjeavstrijske vlade ugotavljal, da mu gre glavna krivda za uboj čemšeniškega župnika leta 1644 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 39–40). Natančneje o sodnem procesu, ki ga je vodil Jernej Valvasor: Radics, *Valvasor-Studien XVIII–XX*. Kot vse kaže, jo je Textor tedaj odnesel nekaznovan ali le z blago kaznijo, saj mu ni bilo niti treba zapustiti mitničarske službe.

⁹¹¹ Gamberški podložniki so dokazovali svoje pravice s prepisom urbarja (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1652–VII–114, 19. 7. 1652). – O stanju leta 1660 gl. op. 913.

kranjskim ograjnim sodiščem tožil Paradeiserjevega sina za dolg več kot 55.000 goldinarjev. Toženi sin je del terjatve hotel prenesti na posest Gamberka,⁹¹² Palmburg pa je najprej prosil notranjeavstrijsko vlado v Gradcu, naj mu do dokončanja pravde izroči Gamberk kot hipoteko (1658), nakar so mu kranjski deželni stanovi podelili t. i. stanovsko pravico (*Landtschaft Jus*) nad Gamberkom oziroma njegovo glavnino (1660). Stanovsko pravico so pridobili tudi drugi Karlovi upniki, med njimi za znatno vsoto ljubljanske klarise, ki so mlademu Valvasorju posodile denar okoli leta 1650.⁹¹³ Kot vse kaže, je moral Karel še pred sredo leta 1660 v celoti zapustiti gamberško posest, je pa imel na Gamberku še naprej delež, terjatev do Janeza Jurija pl. Palmburga v višini dobrih 9451 goldinarjev. O tej beremo prvič, ko je Palmburg sredi leta 1661 prepustil stanovsko pravico nad gospostvom Gamberk v triletni zakup Janezu Antonu baronu Löwenburgu.⁹¹⁴ Zadnji je mož, o katerem je Janez Vajkard v opisu Gamberka v XI. knjigi *Slave* spretno navedel, da je Gamberk »potem prišel« v njegove roke (*gelangte sie an*), ni pa kot gospodarja v vmesnem času – med svojim očetom Jernejem in baronom Löwenburgom – omenil

⁹¹² Kot je mogoče razumeti skope zapise v protokolih, je toženi grof Volf Rajmund hotel prevaliti terjatev 17.000 goldinarjev na gamberško posest, česar se je Karel kot imetnik (*Possessor*) gospostva Gamberk otepal, nato pa nas protokoli jeseni 1656 zapustijo (ARS, AS 306, knj. 13, protokoli 1654–1656, s. p., 7. 1. 1656). – Njegov oče Jurij Sigmund baron Paradeiser je postal grof 16. julija 1644 in umrl pet let pozneje (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 132).

⁹¹³ V začetku leta 1658 je Janez Jurij pl. Palmburg prosil notranjeavstrijsko vlado v Gradcu, naj mu kot hipoteko izroči Gamberk za čas do končanja pravde, če bo Karel z zadevo še naprej zavlačeval (StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1658–II–29, 7. 2. 1658). Kot kaže, se je pravda za Karla Valvasorja iztekla slabo. Prav Palmburg je bil namreč pozneje tisti, ki je od kranjskih deželnih stanov dobil »stanovsko pravico (*Landtschaft Jus*) nad Gamberkom oziroma njegovo glavnino. Kako in kdaj natanko so deželni stanovi Gamberk zarubili in podelili stanovsko pravico tistim, ki so poravnali Valvasorjeve davčne zaostanke in druge dolgove, ne vemo. Poročilo notranjeavstrijske vlade 16. julija 1660 govori o Karlu še kot o lastniku Gamberka (*als eigenthumbem*), a je imel tedaj na posesti prejkone le še manjši lastniški delež. Ali pa so ga v Gradcu imenovali lastnik zgolj zaradi spora s podložniki, v katerega je bil (predtem) vpleten kot njihov zemljiški gospod. Isti vir se sklicuje na Karlove pritožbe deželnemu glavarju, po katerih »so podložniki spravili gospoda Valvasorja kot svojo zemljiško gosposko do tega, da so ga (deželni stanovi) zaradi nakopičenih podložniških (davčnih) zaostankov rubili, ga odstavili s celotnega gospostva Gamberk (*der völligen Herrschaft Gallenberg endtsezt*) (!) in stanovsko pravico (*das Landtschafft Jus*) že izročili »Ljubljancanom« (*denen v. Laybach*) (StLA, I. Ö. Regierung, Gut 1660–VII–9, 16. 7. 1660). V resnici so davčni zaostanki predstavljali le del Karlovih bremen, zaradi katerih je Gamberk izgubil. Z Ljubljancani gre razumeti več pravnih oziroma fizičnih oseb, ki so jim stanovi v zameno za poravnane dolgove podelili stanovsko pravico, med njimi konec leta 1659 samostanu klaris za nekaj več kot 12.000 goldinarjev za dobo šestih let. Za podelitev stanovske pravice klarisam izvemo dobrih pet let pozneje, ko je poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov 20. aprila 1665 ugodil Karlovi prošnji, da stanovsko pravico, ki jo ima samostan klaris od 20. decembra 1659 za 12.302 goldinarja, po izteku šestih let 20. decembra 1665 podeli njemu, in sicer proti plačilu navedene vsote (ARS, AS 2, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 100v). Podelitve pravice klarisam in podelitev drugih stanovskih pravic za Gamberk v stanovskih sejnih zapisnikih ni najti, ker tega vanje niso vpisovali dosledno (prim. prav tam, šk. 894, sejni zapisniki 20, 1653–1659; šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673; šk. 896, sejni zapisniki 22, 1657–1662). – Stanovska pravica, ki jo je uveljavil samostan klaris, je skoraj brez dvoma izvirala iz Karlovega posojila 10.000 goldinarjev, ki ga je najel pri klarisah pred marcem 1651. Šlo je za sredstva iz ustanove dr. M. F. Hillerja, namenjene gradnji samostana v Ljubljani v letih 1648–1656. O posojilu: Radics, Valvasor-Studien XI, str. 2013; XII, str. 2021–2022.

⁹¹⁴ Palmburg in Karel Valvasor sta 9. aprila 1661 sklenila poravalno pogodbo o prepustitvi stanovske pravice nad gospostvom Gamberk v zakup za tri leta (ARS, AS 309, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P 39/I, 15. 1. 1665, pag. 5/Nr. 6). Istega dne, ko sta pogodbo o triletnem zakupu sklenila Palmburg in baron Löwenburg, 3. junija 1661 (prav tam, pag. 3/Nr. 3), je Löwenburg izstavil Palmburgu obligacijo zaradi odstopa stanovske pravice za gospostvo Gamberk, prevzete od Karla Valvasorja, v višini dobrih 9451 goldinarjev (prav tam, pag. 4/Nr. 5). Na podlagi navedenih regestov v Palmburgovem zapuščinskem inventarju in Valvasorjeve navedbe v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 159) je M. Smole zapisala, da je gospostvo leta 1661 pripadalo Antonu baronu Löwenburgu (Leuenburgu) (Smole, *Graščine*, str. 150), dejansko pa ga je imel odtlej le v zakupu. 9451 goldinarjev Karla Valvasorja je vsota, ki jo je Palmburg moral plačati Karlu (kot preostanek) po prevzemu stanovske pravice nad Gamberkom. Ker je leta 1664 umrl, se je izplačilo zavleklo vsaj do leta 1667 (ARS, AS 306, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 10. 12. 1664, 27. 8. 1665, 7. 12. 1666).

Dvorec Belnek pri Moravčah, »matični grad« Karlove rodbinske veje, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 300).

Belnek na razglednici, odposlani leta 1909 (zbirka Milana Škrabca).

ne polbrata Karla ne Palmburga.⁹¹⁵ Löwenburg je dejansko vseskozi, še dobro desetletje, ostajal le zakupnik Gamberka.⁹¹⁶

⁹¹⁵ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 159.

⁹¹⁶ Kot zakupnika ga srečujemo vse do konca leta 1673 (ARS, AS 306, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 16. i. 1665; AS 2, I. reg., šk. 810, fasc. 543d, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1675–1676, 4. 12. 1675).

Lokacija nekdanjega Belneka danes (foto B. Golec, avgust 2015).

Karlu je po izgubi Gamberka ostala bližnja rodna Medija skupaj z obveznostmi do sorojencev. Nič ne kaže, da bi se z mlado družino veliko zadrževal na obeh zasavskih gradovih, saj so se mu otroci večinoma rojevali v Ljubljani,⁹¹⁷ kjer se je ambiciozni Karel nato sredi šestdesetih let, kot bomo videli, voljno vpregel v deželne javne funkcije. Gospodarstvo na Gamberku ali nemara kar na obeh posestih, tudi na Mediji, je po vsem sodeč prepuščal neporočenemu bratu Francu Adamu (J–I–4), umrlemu že leta 1663.⁹¹⁸

Sredi šestdesetih let, potem ko je izgubil Gamberk in preden je polbratu Janezu Herbardu prodal Medijo, si je Karel poiskal nov dom, in sicer nedaleč od prejšnjih dveh. Novi »matični grad« Karlove rodbinske veje je postal kupljeni **dvorec Belnek** v Moravški dolini. V njenih rokah je ostal nekaj manj kakor eno stoletje, do leta 1763, po ženski strani pa še tri desetletja in pol dlje, do 1799.⁹¹⁹ Belnek je vsaj deloma pripadal Karlu najpozneje leta 1667, saj ga kot del baronskega naslova navaja Valvasorjeva baronska diploma 17. novembra istega leta.⁹²⁰ Prejkone je bil delno v njegovih rokah že sredi leta 1665, dokončno pa leta 1669, ko so Karla vpisali v kranjsko imenjsko knjigo, belneško imenjsko rento pa prepisali nanj s prejšnjega lastnika Janeza Sigfrida Raumschüssla.⁹²¹ Leta 1669, ki ga imenjska

⁹¹⁷ Gl. op. 888–893. – Da se je Karel zadrževal na Gamberku, je izpričano le za jesen 1654, ko je čemšeniški mitničar poslal tja k njemu svojega glasnika (StLA, I. Ö. Hofkammer, 1659–I–25, 4. II. 1654, 29. 3. 1659).

⁹¹⁸ Gl. op. 910.

⁹¹⁹ Zadnji moški Valvasor, lastnik Belneka, je bil Karlov vnuk Karel Jožef (J–III–15), ki je umrl leta 1761. Ker je njegova vdova z majhnima hčerkama živela v Celovcu, je šla belneška posest že v začetku leta 1763 na dražbo, toda kupil jo je sorodnik Karel Gotfrid Lichtenberg, soproj Valvasorjeve nečakinje Felicite baronice Neuhaus iz Vipave. Valvasorjev rod je tako po ženski strani gospodaril na njem še eno generacijo, do prodaje leta 1799 (ARS, AS 315, gl. knj. 10, fol. 358; prim. Smole, *Graščine*, str. 79).

⁹²⁰ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667; ARS, AS 2, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V, 15. I. 1668. – Na to dejstvo je opozoril že Reisp (*Kranjski polihistor*, str. 290, op. 50).

⁹²¹ Da je Karel že leta 1665 prebival na Belneku, posredno priča vpis njegove žene Ane (Rozine) kot krstne botre v moravški krstni matici 24. maja omenjenega leta (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1655–1666, s. p.). S tem sklepanjem bi se ujela trditev M. Smole, da Janez Sigfrid Raumschüssl, ki je po imenjski knjigi Karlu prodal Belnek (gl. v isti opombi spodaj), ob smrti leta 1663 ni bil več lastnik gradu, »ker se v njegovem zapuščinskem inventarju

knjiga navaja kot leto prodaje, se je skupaj s soprogo ovekovečil na sklepniku vhodnega kamnitega portala, očitno v spomin na prezidavo dvorca.⁹²² Prve srednjeveške omembe Belneka, ki so ga imele pred Karlom Valvasorjem različne rodbine, se bržčas ne nanašajo na grajsko stavbo. Ta je nastala na izrazito novoveški lokaciji, najbrž kot naslednica v 15. stoletju opuščenega gradu Limbar na Limbarski gori, morda s prezidavo iz srednjeveškega stolpastega dvora ali renesančnega »štoka«. Upodobitvi v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* (1679) in v *Slavi* (1689) prikazujeta Belnek kot dvonadstropno, 3 x 5

ne navajajo nikakršne nepremičnine« (Smole, *Graščine*, str. 79). Citirani zapuščinski inventar je v resnici popis zapuščine drugega Raumschüssla, Erazma (ARS, AS 309, šk. 94, fasc. XXXX, lit. R–25, 21. 4. 1663), inventar Janeza Sigfrida pa v Zbirki inventarjev pogrešamo. Belnek je bil v rokah Raumschüsslov od druge polovice 16. stoletja, ko ga je priženil in od ženinih sorodnikov odkupil Leopold st., ded Leopolda Raumschüssla ml., očima polihistorjeve matere Ane Marije Rauber (H–II–4b). Očitno je zadnji dve tretjini lahko odkupil le tako, da je prodal Medijo prvemu kranjskemu Valvasorju Janezu Krstniku, saj se je oboje zgodilo istega leta (1580). Leta 1605 sta si njegovo dediščino razdelila sinova Danijel, oče Leopolda ml., in Baltazar, njegov stric (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 247). Belnek in Medija sta bila torej dvakratno povezana z Valvasorjevo rodbino. Janez Sigfrid Raumschüssl, ki je Belnek v 60-ih letih 17. stoletja prodal Karlu Valvasorju, je bil po rodoslovnem viru edini sin Baltazarja Raumschüssla in brez otrok (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 149). – Belneško posest so v kranjsko imenjsko knjigo na začetku vpisali kot posest Janeza Sigfrida Raumschüssla z imenjsko rento dobrih 45 goldinarjev (*Wegen Wildeneegg*), nato pa edini vpis na tem mestu pravi, da je bila posest leta 1669 prodana Karlu baronu Valvasorju. Sočasen je popravek višine imenjske rente s 45 na 37 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 139). S tolikšno rento in navedbo, da je šlo za nakup od Raumschüssla, je Karel samostojno vpisan v knjigo na drugem mestu, prav tako z letnico 1669 (prav tam, fol. 76). Še isto leto so pri imenjski renti Karla Valvasorja vpisali nakup šestih hub ter prodajo petih z dvema vinogradoma in desetino. Z nakupom se je imenjska renta dvignila na 43 goldinarjev in z krajcarja, s prodajo pa padla na izhodiščno stanje 37 goldinarjev in z krajcarja. Prepis z Raumschüssla na Karla Valvasorja leta 1669 ni za nekaj let zamujal za dejansko menjavo lastnikov, kot bi lahko sklepali iz navedbe Belneka v Karlovi baronski diplomi. Menjava lastništva se je namreč odvila v dveh stopnjah, o čemer priča regist o dveh, žal nedatiranih kupnih pismih v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (J–III–15) iz leta 1761 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 98/Nr. 60: »Zweyß das gutt Wildenekh betreffend original Kauf-brieffe«). Ob pridobitvi baronstva leta 1667 je Karel neizpodbitno že bil delni lastnik Belneka, nato pa je kupil še preostali del. Z njegovim nakupom Belneka je povezana ponavljajoča se zmeta, ki izvira iz XI. knjige *Slave* (!). Očitno je korektor Erasmus Francisci preoblikoval besedilo tako, da je nastala groba napaka: Karel Valvasor je pridobil Belnek od gospodov Raumschüsslov, od njega pa naj bi ga kupil »sedanji lastnik« (!) Janez Sigfrid Raumschüssl: »Von diesem [Paul von Scheyer] kam es auf die Herren von Dornberg; folglich auf die Herren Raumschüssel/ dann an Herrn Carl Valvasor/ Freyherrn: von dem es der jetzige Besitzer/ Herr Hans Seifried Raumschüssel/ käufflich hat überkommen.« (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 651). Janez Vajkard napake ni opazil, ker je nima med popravki na koncu knjige (prav tam, s. p., za str. 730). V literaturi tako pogosto naletimo na zmeto, da so Valvasorji Belnek začasno izgubili in ga nato spet pridobili (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 9; Lavrič, *Odsev blišča*, str. 20, 21, 22). Reisp je brez utemeljitve zapisal, da je Karel Valvasor prodal Belnek Janezu Sigfridu Raumschüsslu po letu 1679 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 291, op. 58) in da si ga je njegova veja pozneje ponovno pridobila (prav tam, str. 62). Iz začasne izgube Belneka je izvajal celo naslednjo domnevo (prav tam): »Poleg navedenega baronskega predikata, ki je vseboval vse tri glavne rodbinske posesti, je bil v rabi tudi krajši naslov: zu Galleneck und Neudorf. Ta je bil kasneje običajen pri Janezu Vajkardu, morda zato, ker Belnek prav v času njegove publicistične dejavnosti ni bil v rodbinski posesti.« Slovenski prevod zadevajočega mesta v XI. knjigi *Slave* je glede na izvirnik sicer napačen, a dejansko pravilen: »Od njega [Pavla pl. Scheyerja] so ga pridobili gospodje von Dornberg, za njimi gospodje Raumschüssli, nato gospod Karl Valvasor, baron, ki ga je odkupil od gospoda Hansa Seyfrida Raumschüssla in ga še poseduje.« (Valvasor, *Čast in slava*, 3., XI. knjiga, str. 651). Dejansko so Valvasorji obdržali Belnek neprekinjeno do šestdesetih let 18. stoletja. O kakršni koli začasni odtujitvi ni nobenih sledov ne v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (1761), v katerem sta sicer popisani kupni pismi (gl. v isti opombi zgoraj), ne v imenjski knjigi, v kateri je pri Karlovi posesti do leta 1688 (ko je nastajala XI. knjiga *Slave*) šest vpisov posestnih sprememb (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76).

⁹²² V sklepniku z letnico 1669 sta Valvasorjev in Barbov rodbinski grb, napisa pa razrešena le deloma (Lavrič, *Odsev blišča*, str. 22). Stopar, ki napisa ni razrešil, je mnenja, da je podoba, kot jo prikazuje Valvasorjeva Topografija Kranjske (1679), dobil Belnek okoli leta 1660 (!), o čemer naj bi pričala omenjena heraldična kamnita plošča (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 10). Danes je vzidana na nekdanji Maroltovi hiši pri Šumu na Zgornji Dobravi pri Moravčah.

osno, delno podkleteno stavbo z renesančno poudarjenim portalom. Potem ko je poleti 1943 postal žrtev partizanskega požiga, ga niso več obnovili.⁹²³ Čeprav je dvorec razmeroma dolgo ostal v rokah Valvasorjeve rodbine, pozneje nikoli ni užival slovesa Valvasorjevega gradu in ni dobil nobenega spominskega obeležja kakor Medija in Bogenšperk, saj ni bil neposredno povezan s polihistorjem, ampak le z rodом njegovega polbrata.⁹²⁴

Karlova posest po izgubi Gamberka in Medije ni bila velika, o čemer priča višina njegove imenjske rente. Ob nakupu Belneka je ta znašala dobrih 37 goldinarjev, kar je precej manj kot pri Gamberku (blizu 65) in manj kot pri medijski posesti očeta Jerneja z dobrimi 47 goldinarji rente, kolikor jih je bilo tudi, ko je Karel prodal Medijo mlajšemu polbratu Janezu Herbardu. Toda z dokupovanjem je Karel belneško posest občutno povečal, tako da je njena imenjska renta ob njegovi smrti znašala že nekaj več kot 57 goldinarjev,⁹²⁵ a še vedno manj, kot sta nazadnje premogla polbrata, medijski gospod Janez Herbard (blizu 76 goldinarjev) in bogenšperski Janez Vajkard (64 goldinarjev),⁹²⁶ ki je polovico kupnine sicer ostal dolžan.⁹²⁷

Karlova druga posestna pridobitev je bil **dvorec Moravče** v istoimenski farni vasi v neposredni bližini njegovega Belneka. Kaže, da so ga zgradili sredi 16. stoletja kot naslednika gradu Rožek, v takšni obliki, kot jo prikazuje *Topografija Kranjske* (1679) – kot enonadstropno, 1 x 7 osno stavbo ključastega tlorisa –, pa ni mogel nastati pred 17. stoletjem. Ko že dolgo ni bil več Valvasorjev, je pogorel in v 19. stoletju izginil.⁹²⁸ V moravškem dvorcu Valvasorji gotovo niso prebivali, bi pa lahko po potrebi postal domovanje katerega od osamosvojenih članov rodbine, kar se pozneje ni zgodilo. Karel je kupil dvorec leta 1679 od ženine družine grofov Barbo in ga obdržal vsaj eno desetletje, verjetno do smrti leta 1697. Pri posesti je šlo v najboljšem primeru za slabih 17 goldinarjev imenjske rente, lahko pa tudi za precej manj.⁹²⁹ Karel Valvasor se je tako na Kranjskem uvrščal med srednje velike zemljiške gospode. Tudi

⁹²³ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 9–10; Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 300; isti, *Die Ehre XI*, str. 650. Prim. Smole, *Graščine*, str. 78–79.

⁹²⁴ Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 196; *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 85.

⁹²⁵ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76 (Belnek), 100 (Medija), 503 (Gamberk).

⁹²⁶ Prav tam, fol. 100, 103.

⁹²⁷ Gl. v podpoglavju 4.4.

⁹²⁸ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 118–119; Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 150. – O verjetnem času nastanka dvorca: Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 243; o posesti: Smole, *Graščine*, str. 303.

⁹²⁹ Valvasor v XI. knjigi *Slave* (1689) pri opisu dvorca pravi, da ga je Herbard grof Barbo pred približno sedmimi leti ali več prodal Karlu, ki ga poseduje še zdaj (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 379). Točen čas nakupa, 6. maj 1679, razkriva regest kupnega pisma za posest Moravče (*Guett Mareitsch*) med grofoma Barbo pl. Waxenstein, Francem Herbardom in Maksimilijanom Valerijem, ter Karlom baronom Valvasorjem; kupno pismo so leta 1684 popisali v zapuščini grofa Franca Herbarda (ARS, AS 309, šk. 9, fasc. V, lit. B–25, 25. 7 1684, pag. 6/Nr. 2). Prodajalca sta bila bližnja sorodnika Karlove žene Ane Rozine, njena tedaj še mladoletni nečak in brat, dvorec pa njen nekdanji dom (ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo). Sklepanje M. Smole, da je moral Valvasor kupljeni dvorec vrniti Maksimilijanu Valeriju grofu Barbu, ker je ta leta 1684 prejel od krškega škofa fevdno pismo za fevde, pripadajoče moravškemu dvorcu (*die zum Guett Moraitsch gehörige Lehen*), ni upravičeno (Smole, *Graščine*, str. 303). Veliko bolj verjetno je šlo pri fevdih za drugo posest, povezano z dvorcem, zato tudi nima podlage domneva, da je bil pozneje nekaj časa zakupnik dvorca Jožef Pober (prav tam), v čigar zapuščini v Ljubljani so fevdno pismo popisali (ARS, AS 309, šk. 85, fasc. XXXVI, lit. P–89, 22. 10. 1719, pag. 38/Nr. 52). Žal ta posestna pridobitev Karla Valvasorja ni vpisana pri njegovi imenjski renti v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76) niti ni odtujitev razvidna pri grofih Barbo (prav tam, fol. 59, 68, 75, 78, 497, 505, 697, 698). Tudi zasledovanje po imenjski knjigi nazaj v preteklost od srede 18. stoletja, ko je tu gospodaril Jožef pl. Segalla, ni dalo trdnih rezultatov. Po terezijanskem katastru je Segalova posest dvorca Moravče (*Moreitsch Hof*) obsegala 11 hub in 7 oštator ter bila v imenjski knjigi napovedana z nekaj manj kot 17 funti (goldinarji) imenjske rente (ARS, AS 174, šk. 242, RDA, L 268, No. 8, 9. 6. 1755; No. 14, kalkulacijska tabela, s. d.). S tolikšno imenjsko rento so jo leta 1756 (kot *Hoff Mareutsch*) prepisali v imenjsko knjigo od deželnega svobodnika Petra Pavla

Dvorec Moravče naj bi stal na mestu danes razpadajočega gospodarskega poslopja (foto B. Golec, marec 2014). Upodobitev v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 gl. na str. 126.

zato se je moral ambiciozni belneški graščak udeleževati v javnem življenju, kar mu je prinašalo zelo spodobne dodatne prihodke. Kako je sicer obračal kapital in kolikšen je bil, bi lahko razkril inventar njegove zapuščine, ki ga žal pogrešamo, medtem ko je ohranjena oporoka (1694) v tem oziru skopa. Karel v njej pravi le, da nima večjih dolgov.⁹³⁰

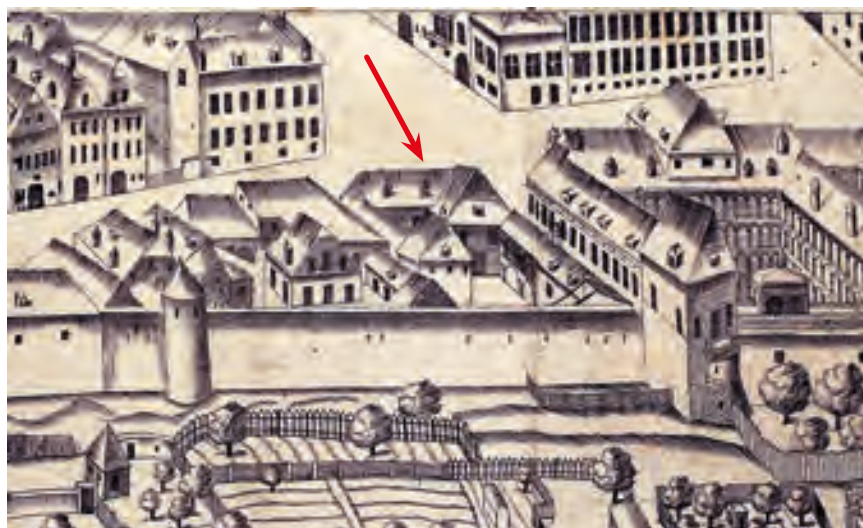
Glede na njegovo zelo redno udeležbo na zasedanjih deželnih zborov in glede na krste večine otrok v Ljubljani, je družina veliko časa preživela v deželni prestolnici. Leta 1660 so Valvasorjevi prebivali nedaleč od Trančve,⁹³¹ zelo blizu mestne kruharne in tehtnice, kjer je imel некоč v najemu stanovanje

Čebulja (*Zewul*) (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), za fol. 291 dodane pole, fol. 17v). Na tega kot glavnega dediča so jo prenesli z očeta Simona Čebulja, ki je posest pridobil v dveh delih, od dveh plemičev: leta 1723 so mu v imenjsko knjigo za svobodnike pripisali približno 4 goldinarje in pol nekdanje Hasiberjeve imenjske rente (*Haßiberisch*) in nato istega leta še 12 goldinarjev in pol Gallove (*Gallisch*) od Franca Antona pl. Wolwitza (prav tam, knj. 7 (1662–1756), fol. 211v). Manjše, Hasiberjevo imenje so leta 1707 prepisali Ferdinandu Ernestu Hasiberju »kot Gallovo imenje v Moravčah«, a brez navedbe prejšnjega lastnika (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 173). Drugo, večje imenje je bilo v Wolwitzevih rokah le krajši čas. Dobil ga je od Lovrenca pl. Wolwitza, na čigar ime so ga v imenjski knjigi vodili med letoma 1713 in 1723, prej pa je pripadalo Janezu Tobiji pl. Smrekarju; tudi to imenje se je imenovalo Gallovo (*Gälisch genante gült*) (prav tam, za fol. 291 dodane pole, fol. 16v). Smrekar ga je z enako rento 12 goldinarjev in pol kupil leta 1713 od Marije Ane kneginje Auersperg pod imenom »imenje Maksimilijana Galla« (prav tam, fol. 282v; za fol. 291 dodane pole, fol. 21v). Obe Gallovi imenji sta izvirali iz posesti dedičev Maksimilijana Galla, tj. posesti na Moravškem, ki so jo po Gallih podedovali Barbi (!). Bili sta zadnja posestna sklopa iz Maksimilijanove dediščine. Kneginja Auerspergova je leta 1700 kupila imenje z rento 12 goldinarjev in pol, Hasiber pa leta 1707 preostalo imenje z rento slabe 4 goldinarje in pol (prav tam, fol. 107). Iz imenjske knjige ni razvidno, da bi bil kateri koli del Gallove, tj. Barbove posesti prepisan na Karla Valvasorja, ampak je pri posestnih spremembah govor le o Barbih. Razlog za molk imenjske knjige bi bil težko ta, da bi Karel leta 1679 od grofov Barbo, svojega svaka in ženinega nečaka, kupil le dominikalno posest, brez rustikalne. Glede na to, da je obema Gallovima imenjema mogoče slediti do terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, ko sta sestavljala posest dvorca Moravče, je treba tudi sam dvorec iskati v povezavi z njima ali z enim od njiju. Imenjska knjiga preprosto ni bila ažurirana, saj so Barbovo posest vodili pod imenom dedičev že davno pokojnega prednika Maksimilijana Galla, deda soproge Karla Valvasorja (o Gallu gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 239, 243–244). Tisti del posesti, ki ga je z dvorcem Moravče leta 1679 kupil Karel Valvasor, je prešel v druge roke leta 1700 ali 1707, morda v dveh delih, torej že pod Karlovim sinom Janezom Karlom (J–II–6). V najboljšem primeru je šlo za obe imenji, ki ju je leta 1723 pridobil svobodnik Čebulj in za njim pl. Segalla, skupaj pa sta imeli nekaj manj kot 17 goldinarjev imenjske rente.

⁹³⁰ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

⁹³¹ NŠAL, NŠAL 100, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina Communicantium, Restantium et Cathecumenorum annotata 1660 [...] Tractus D. Vicarii Baschtiantschitsch; natančno o tem: Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 39.

Dvoriščna stran Valvasorjeve hiše na ljubljanskem Novem trgu (hiša v obliki črke L levo od Turjaškega dvorca in za mestnim obzidjem) na upodobitvi Ljubljane sredi 60-ih let 17. stoletja (Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana*, XVII. zvezek, list 340).

Današnja lokacija Valvasorjeve hiše (foto B. Golec, julij 2015).

oče Jernej (H-II-4) in kjer se, kot zdaj vemo, ni rodil Janez Vajkard (J-I-19).⁹³² Šele leta 1683 je Karel na prestižni lokaciji na Novem trgu kupil veliko hišo grofov Thurnov, prej Lambergovo, ki je ostala v lasti družine še dve generaciji in postala prepoznavna kot **Valvasorjeva hiša**. Stala je na najvišji točki Novega trga, prav nasproti Auerspergovega ali Turjaškega dvorca in je v kranjskem glavnem mestu predstavljala rodbinski statusni simbol.⁹³³ Dejansko je šlo za dve hiši ob mestnem obzidju, ki se šele

⁹³² Gl. v podpoglavju 4.4.

⁹³³ Dejansko je Karel konec leta 1683 sklenil le kupni dogovor, po katerem je kupnina znašala 5000 goldinarjev deželne veljave in 100 kron likofa, od česar naj bi Valvasor plačal večji del približno do jurjevega 1684, ko je bila prodajalka Ana Maksimila grofica Thurn dolžna hišo izprazniti in jo izročiti Valvasorju, ostalo pa ob 6-odstotnih obrestih v enem letu po tem roku (ARS, AS 1080, šk. 1, fasc. 3, Listine, II. 12. 1683). Končno kupoprodajno pogodbo je spomladi

sredi 18. stoletja prvič imenujeta kot »dve v eno prezidani hiši«, v lasti rodbine Karla Valvasorja pa sta ostali 86 let, do leta 1771.⁹³⁴ Dobršen del življenja članov njegovega rodu je bil tesno povezan s to ugledno stavbo, v kateri so se skoraj vsi rodili, mnogi v njej prebivali in tu tudi umrli.

Bolj kot zemljiški gospod se je Karel Valvasor vtisnil sodobnikom v spomin po svoji **politični dejavnosti in javnem delovanju** nasploh. Pri približno tridesetih je leta 1648 ali 1649 najprej postal prisednik kranjskega ograjnega sodišča in to ostal do smrti skoraj pol stoletja pozneje.⁹³⁵ V deželno politiko je dejavneje posegel, potem ko je v šestdesetih letih uredil dolgotrajne težave s svojim gospostvom Gamberk. Tako je v letih 1665–1669 prvič opravljal funkcijo stanovskega poverjenika, izvoljenega iz viteškega stanu. V deželnem zboru so ga na to mesto predlagali in izvolili zaradi »velike spretnosti, sposobnosti in dolgoletne službe«.⁹³⁶ Medtem je konec leta 1667 postal baron,⁹³⁷ naslednje leto pa je kot deželni podmaršal (vicemaršal) celo kratek čas nadomeščal maršala,⁹³⁸ predsedujočega deželnemu zboru; to je funkcija, ki jo je na Kranjskem zaradi dedne službe vedno opravljal član rodbine Auersperg.⁹³⁹ Jeseni 1671 najdemo Karla Valvasorja v neki apelacijski sodni zadevi kot »upravitelja deželnega glavarstva«.⁹⁴⁰ V sedemdesetih letih je bil sicer manj v ospredju, nato pa se je dal po dvanajstletni prekinitvi leta 1681 »kljub visoki starosti« še drugič izvoliti v poverjeniški urad. Tokrat

1685 podpisal Karlov sin Janez Karel (J–II–6), o čemer govori regist v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (J–III–15) iz leta 1761: kupno pogodbo za hišo v Ljubljani na Novem trgu, nekdanjo hišo grofov Thurnov, sta 26. marca 1685 v Ljubljani sklenila Janez (!) Karel baron Valvasor in (Ana) Maksimila grofica Thurn, rojena grofica Auersperg (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 85/Nr. 25). Po Fabjančiču je bil lastnik hiše od leta 1684 Janez Karel Valvasor, torej sin, hiša pa je ostala v rodbinski lasti do leta 1771 (Fabjančič, *Knjiga hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Gosposka ulica 12). Da jo je kupil še oče Karel in za koliko, je Janez Karel izpričal v svoji oporoki (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739). V mestnih davčnih knjigah je od leta 1684 dalje naveden kot davkoplačevalec Janez Karel Valvasor (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, šk. 457, Cod. XVII, knj. 68, davčna knjiga 1684, s. p.).

⁹³⁴ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Gosposka ulica 12; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 101. – Po terezijanskem katastru je imela hiša – označena kot dve hiši – leta 1752 letni donos 110 goldinarjev. Na območju prestižnega Novega trga, kjer so popisali 55 hišnih enot (od tega 4 svobodne hiše), je bil njen lastnik (še vedno je bila vodena pod imenom Janeza Karla barona Valvasorja) po donosu na 18.–20. mestu. Sosednjima hišama grofa Lamberga so, denimo, skupno odmerili donos 230 goldinarjev, svobodnemu dvorcu knezov Auerspergov pa 400. Za primerjavo povejmo, da je povprečni donos v ožjem mestu brez predmestij znašal 91,86 goldinarja, nekdanja hiša polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) ob Ljubljani, spadajoča pod Mestni trg in v lasti Krištofa Hanna, pa je izkazovala le skromnih 35 goldinarjev, kar je celo veliko pod povprečjem celotne Ljubljane vključno s predmestji, ki je znašalo 56,47 goldinarja (ARS, AS 174, šk. 258, RDA, L 336, No. ad 5, II. 3. 1752; No. ad 8, II. 3. 1752).

⁹³⁵ Kot prisednik se pojavi v protokolih ograjnega sodišča za obdobje 1644–1649, ne še na seznamu za leto 1648, temveč kot zadnji na seznamu prisednikov za leti 1648 in 1649 skupaj (ARS, AS 306, knj. 12, protokoli 1644–1649, s. p.). Na seznamu v protokolih 1695–1698 so starejši prisedniki, ki so to postali pred letom 1678, navedeni brez datuma imenovanja; Karel je dobil križec, ker je medtem umrl (prav tam, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1).

⁹³⁶ O izvolitvi: ARS, AS 2, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665: »wegen seiner grossen dexteritet«; prav tam, fol. 348, 12. 2. 1665: »wegen seiner tauglichkeit vnd langwierigen dienste«. – Po koncu triletnega mandata in odstopu so poverjeniki sprejeli ponudbo, da ostanejo še eno leto (prav tam, šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 97v, 98), naslednje leto 16. marca 1669 pa je bil sprejet odstop treh, med njimi Karla (prav tam, fol. 191v, 192). – Po seznamu poverjenikov v *Slavi* naj bi bil Karel na tem mestu izrecno naveden samo za leta 1665, 1666 in 1667, in sicer kot zadnji, peti. Očitno je mišljeno tudi leto 1668, za katero Valvasor navaja zgolj zamenjavo prelata iz Bistre s stiškim opatom (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 89).

⁹³⁷ Gl. v podpoglavju 2.2. – Na deželnem zboru je brez baronskega naslova zadnjič naveden 27. marca 1668, kot baron pa prvič 4. aprila 1668 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 108v, fol. 109v).

⁹³⁸ Kot postavljeni podmaršal (vicemaršal) – »als angesezter Vicelandmarschalkh« – je izpričan 13. avgusta 1668 (prav tam, šk. 899, sejni zapisniki 25, 1666–1670, fol. 299v).

⁹³⁹ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 33, 73 in 99.

⁹⁴⁰ Karel Valvasor je 8. oktobra 1671 razsojal na drugi stopnji, pred deželnoglavarškim sodiščem, glede sodbe župnika v Škofji Loki; pod prepis rzsodbe je podpisan kot »Verwalter der Landtsh. In Crain etc.« (NUK, Zbirka rokopisov

kot baron za poverjenika iz gosposkega stanu, kar je zaradi podaljšanja mandata zopet ostal štiri leta (1681–1685) namesto tri.⁹⁴¹ Med tem mandatom je na stanovskih zasedanjih nekajkrat nadomeščal deželnega glavarja, ponovno z nazivom upravitelj deželnega glavarstva.⁹⁴² Kot najstarejši poverjenik se je zadnje leto 1685 povzpел najprej na mesto podpredsednika poverjeniškega urada in slednjič za pol leta na položaj predsednika.⁹⁴³ Pri karieri mu je gotovo pomagala sorodstvena povezanost prek žene z baroni Barbo, od leta 1674 grofi. Svak Bernardin baron Barbo je bil stanovski poverjenik v šestdesetih letih sočasno s Karlom, daljni sorodnik grof Franc Karel pa v sedemdesetih in na začetku osemdesetih, nakar je začasno opravljal funkcijo deželnega upravnika (1681).⁹⁴⁴

Funkcije so prodornemu Karlu Valvasorju seveda prinašale tudi znatne gmotne koristi,⁹⁴⁵ s katerimi je lahko nadomeščal ne ravno velike prihodke od zemljiške posesti. Dlje kot se je udeleževal deželnih zborov, bolj mu je v njem in v deželi rasla veljava. Na zasedanjih so ga videvali redno, vedno se je priglašal k besedi in se na seznamih prisotnih prebijal čedalje više, dokler se ni za dolgo ustalil pod samim vrhom. S svojo vsepričujočo navzočnostjo in upoštevanim mnenjem je znal zagotoviti »nasledstvo« svojemu edincu Janezu Karlu. Ko je ta komaj dobro dopolnil 22 let, mu je oče v deželnem zboru izposloval mesto prisednika pri ograjnem sodišču (1686) in plačilo, kot ga je prejemal sam.⁹⁴⁶ Dokler je le mogel, se je Karel skupaj s sinom redno pojavljal na zasedanjih deželnega zbora, in sicer

in redkih tiskov, Ms. 74, fol. 89v). Podatek je odkril že P. Radics (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, F Karel, najstarejši polbrat Janeza Vajkarda).

⁹⁴¹ Ob izvolitvi 4. februarja 1681 se je najprej sicer opravičil, nato pa je izvolitev »kljub visoki starosti« le sprejel (ARS, AS 2, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 234v–235). Mandat je nastopil šele 24. decembra, po izteku mandata prejšnjih poverjenikov (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 300v), a se je na sejah občasno pojavljal že prej (prav tam, šk. 909, sejni zapisniki 35, 1680–1730, fol. 125v, 127, 132). Ko so poverjeniki po treh letih od izvolitve 31. januarja 1684 odstopili, so jim mandat podaljšali še za eno leto (prav tam, šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 465). Ob naslednjem odstopu 16. februarja 1685 pa je deželni zbor sklenil, da bo Karel odpuščen po izteku četrtega leta (prav tam, šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 515v, 516; prav tam, šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 154). Tako je ostal na poverjeniškem mestu še dobrih deset mesecev, do predaje poslov 24. decembra 1685 (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 549). Na seznamu poverjenikov v IX. knjigi *Slave* je kot član poverjeniškega urada naveden za leta 1682, 1683, 1684 in 1685, kot predsednik pa zadnje leto samo njegov predhodnik Lenart Fabjanič in ne tudi Karel (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 91).

⁹⁴² ARS, AS 2, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 139, 31. 8. 1683; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 53, 28. 12. 1684; šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 540v, 26. 9. 1685.

⁹⁴³ Kot podpredsednik je prvokrat naveden na poverjeniški seji 31. januarja 1685 (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 524v). 30. maja, po odstopu prejšnjega predsednika, je zasedel vodilno mesto (prav tam, fol. 536) in vodil vse seje do izteka mandata 24. decembra (prav tam, fol. 540v, 544v, 546, 547, 549; prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 89, 90, 90v, 93, 95, 101).

⁹⁴⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 71, 89, 90. – O sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo: Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel I in II; ARS, AS 1075, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

⁹⁴⁵ Leta 1694 je imel Karel kot prisednik ograjnega sodišča letno plačo 400 goldinarjev (ARS, AS 3, knj. 610, knjiga izdatkov za leto 1694, s. p., razdelek Beysitzer Besoldung). Ko je približno deset let prej drugič opravljal funkcijo enega od stanovskih poverjenikov in krajši čas tudi njihovega predsednika, je morala biti njegova plača primerljiva s tisto, ki so jo njegovi kolegi prejemali leta 1694: vsak poverjenik skupaj z dodatkom po 1500 goldinarjev, predsednik pa 1900 (prav tam, s. p., Herren Verordenten Besoldung).

⁹⁴⁶ Karel je 6. februarja 1686 v deželnem zboru z memorialom prosil, naj sinu dovolijo od časa do časa sedeti na njegovem mestu, po njegovi smrti pa prevzeti njegovo plačo prisednika ograjnega sodišča; v prošnji, ki so ji nemudoma ugodili, je navedel, da je prisednik že štirideset let in da je dva mandata, skupaj osem let, deloval kot stanovski poverjenik (ARS, AS 2, I. reg., šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 235; šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 260; šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 14v–15). Janez Karel je za prisednika ograjnega sodišča veljal od istega dne (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1).

Zaključek oporoke
Karla barona Valvasorja,
datirane 27. septembra
1694 na Belneku (ARS,
AS 308, II. serija, fasc. V
1-16, testament V-5).

vse do srede leta 1694, ko mu je bilo že kakšnih 75 let.⁹⁴⁷ Odkar je prvič sedel v deželnozbornsko klop, je minilo več kot 53 let (!) in na Kranjskem bi le težko našli deželana, ki je v deželni hiši prebil dlje časa kakor on. Kot vse kaže, ga je tisto leto doletela nesreča, ki jo omenja v oporoki. Posledica je bila velika oslabeledesne roke, najbrž ga je zadela kap, zaradi česar svoje zadnje volje ni mogel sam podpisati.⁹⁴⁸ A tudi zdaj ni ostal pozabljen in odrinjen. Slabo leto pred smrtjo mu je kranjski deželni zbor na prošnjo sina Janeza Karla odobril nekakšno nagrado v višini čednih dva tisoč goldinarjev za (življenjske) zasluge.⁹⁴⁹

⁹⁴⁷ Zadnjič je bil na deželnem zboru navzoč 21. maja 1694, na naslednjem deželnem zboru, 18. januarja 1695, pa srečamo le še sina Janeza Karla (ARS, AS 2, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683-1700, fol. 444, 450; šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690-1709, fol. 192v, 203).

⁹⁴⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-5, 27. 9. 1694.

⁹⁴⁹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694-1708, fol. 25v, 16. 2. 1696; šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694-1699, fol. 110v, 16. 2. 1696.

Po sekundarnem, vendar verodostojnem viru je preminil 3. januarja 1697, star med 77 in 79 let. Za pet let ga je po istem viru preživela mlajša soproga Ana Rozina, umrla 3. julija 1702, oba pa so pokopali v medijski rodbinski grobnici Valvasorjev.⁹⁵⁰ Kot vse kaže, Karlovega zapuščinskega inventarja ne poznamo zato, ker je ograjno sodišče upoštevalo njegovo oporočno željo, naj premoženje brez predhodne zapore in inventure izroči sinu Janezu Karlu (J–II–6).⁹⁵¹ S tem smo prikrajšani ne le za védenje o njegovi zapuščini kot takšni, ampak tudi za določene informacije o njegovem poslovnem življenju, pa tudi o duhovnih obzorjih tega polihistorjevega vplivnega polbrata. Njegova oporoka daje vtis stvarnega, a nikakor neobčutljivega človeka, ki mu je veliko do družinske sloge in ga boli nesreča bližnjega.⁹⁵² Žal zelo slabo poznamo njegov duševni in duhovni profil. Če je res končalo študij prava v Padovi in ni ostal nekje na pol poti, je imel zavidljivo formalno izobrazbo. Več, zlasti o odnosu do knjig in umetnosti, bi lahko razkril njegov zapuščinski inventar, ki ga pogrešamo prav tako kot tudi inventarja žene in sina naslednika.⁹⁵³

Karel Valvasor kljub osmim otrokom ni imel ravno sreče z naraščanjem, saj je preživel le tri ali morda celo samo dva otroka, grenkobo pa je občutil tudi zaradi hčerkinega zakona. Rodovno deblo v *Slavi* označuje štiri njegove otroke kot že pokojne in je za tri sploh edini vir o njihovem obstoju.⁹⁵⁴ **Danijel** (J–II–1), **Jurij Maksimilijan** (J–II–4), **Marija Frančiška** (J–II–5) in **Volkang Engelbert** (J–II–7) so torej pomrli neznano kdaj pred letom 1689, po večini najbrž še kot otroci. Nikogar od njih namreč ne srečamo kot krstnega botra oziroma botre, sinov pa tudi ne najdemo v šolskih evidencah. Po vsej verjetnosti sta ostali samski in brez otrok tudi drugorojenka in najmlajša hči. Drugorojenka **Ivana Terezija** (* 1653, † 1691) (J–II–2) je skoraj brez dvoma identična z »gospodično« Marijo Ivano, o kateri je edino pričevanje pokop v medijski kapeli 10. maja 1691,⁹⁵⁵ ko bi bilo Ivani Tereziji 38 let. Pomenljivo je namreč, da je kot živa navedena z imenom Terezija dve leti prej na rodovnem deblu v

⁹⁵⁰ Datum Karlove smrti 3. januar 1697 navaja Witting (Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143). V Lukančičevi genealoški zbirki je isti datum pomotoma pripisan Karlovemu sinu Janezu Karlu (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 176). Kjer bi morala biti Karlova smrt, ima Lukančič datum ženine smrti, letnico pa pozna tudi Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel II. V mrliški matici župnije Vače tedaj niso vpisovali pokopov na Mediji (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103). Oba zakonca so pokopali v medijsko grobnico, o čemer priča oporoka sina Janeza Karla (J–II–6), ki je želel biti pokopan v omenjeni grobnici »pri svojih starših« (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739), takšno željo pa je v oporoki slabega pol stoletja prej izrazil tudi Karel (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694).

⁹⁵¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

⁹⁵² Od žene, sina in še samske hčerke je pričakoval, da bodo živeli v slogi; ob zaupanju v njihovo razumevanje je prosil deželno oblast, naj izroči sinu njegovo zapuščino brez izvedbe zapore in inventure, ter omenil veliko srčno bolečino zaradi zakona hčerke Ane Marije, poročene pl. Hohenwart (J–II–3) (prav tam).

⁹⁵³ Prim. ARS, AS 308, popis. – Tudi Karlov sin naslednik Janez Karel (J–II–6) je tako kot oče v oporoki navedel, da uradna zapora njegove zapuščine in inventura nista potrebni (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739), vendar ograjno sodišče želji ni ustreglo, sicer njegov sin Karel Jožef (J–III–15) po očetovi smrti sodišču ne bi predložil inventarja (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 149).

⁹⁵⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, st. 109.

⁹⁵⁵ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p. – Mrliška matica žal ne navaja pokojničine starosti. V prid tezi, da gre za isto osebo, govori podatek, da je bila *Ivana Terezija* po rodovniku v *Slavi* leta 1689 še živa in neporočena in da v širši Valvasorjevi rodbini ni bilo v tem času nobene »gospodične« z imenom Marija Ivana ali samo z enim od obeh imen (prim. rodovno deblo: Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Na omenjenem rodovnem deblu ima Ivana Terezija sicer samo drugo ime Terezija, a bi se pri vpisu v mrliško matico lahko zmotili – to pri dvojnih imenih ni bilo redko –, tako da bi namesto Terezija Ivana zapisali Marija Ivana. Če bi se rodila šele po izidu *Slave*, torej med letoma 1689 in 1691, bi bila lahko hči Adama Sigfrida (A–II–6) ali Janeza Vajkarda (J–I–19), vendar tako majhnega otroka v mrliški matici skoraj gotovo ne bi označili kot *Illma Domicella*, ampak prejkone kot hčerko tega in tega Valvasorja.

Hohenwartov dvorec Perovo pri Kamniku po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 178); Ana Marija Valvasor, omožena Hohenwart, tu ni uživala posebne zakonske sreče.

Dvorec Spodnje Perovo ali Janežičeva graščina danes (foto B. Golec, junij 2015).

Slavi (1689),⁹⁵⁶ pet let zatem (1694) pa je oče v svoji oporoki ne omenja, pri čemer ne izpusti nobenega od drugih treh še živečih otrok.⁹⁵⁷ Tudi za njeno najmlajšo sestro **Evo Maksimilo** (* 1668, † ne pred 1694) (J–II–8) vemo, da je ob izidu *Slave* (1689) še živela,⁹⁵⁸ stara 21 let, živa in neporočena pa je bila prav tako leta 1694, ko je njen oče Karel na Belneku narekoval oporoko. Po določenih očetove zadnje volje naj bi hči do spremembe stanu živela pri bratu Janezu Karlu (J–II–6), sicer pa dobi poleg hišne opreme 4000 goldinarjev, če se poroči, oziroma dva tisočaka, če vstopi v samostan. Pripade ji tudi tretjina očetove srebrnine (drugi dve tretjini bratu in materi), vendar ne v primeru, če bi se posvetila duhovnemu življenju.⁹⁵⁹ V Karlovi oporoki se Eva Maksimila omenja zadnjič. Skoraj gotovo je ostala samska in je umrla v naslednjih letih, v obdobju, ko v mrliški matici župnije Vače niso vpisovali pokopanih v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji (do 1708).⁹⁶⁰ Ta polihistorjeva nečakinja je ena

⁹⁵⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁹⁵⁷ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

⁹⁵⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁹⁵⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

⁹⁶⁰ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103.

redkih žensk v rodbini, za katero iz prve roke vemo, kje je preživljala otroštvo. Vzgojila jo je njena neporočena teta Marija Klara Valvasor (* 1622–32, † 1679) (J–I–8), ki je nazadnje živela v Kamniku in ki govori o tem v svoji oporoki tik pred smrtjo,⁹⁶¹ ko je bila Eva Maksimila stara deset let in pol.

Rod Karla Valvasorja se je tako nadaljeval samo po eni hčerki, Ani Mariji, in po moški strani po sinu Janezu Karlu. **Ana Marija** (* 1656, † 1725) (J–II–3), krščena kot *Ana Marijana*,⁹⁶² je odšla zdoma najpozneje pri 21-ih, ko se je omožila s **Francem Krištofom pl. Hohenwartom** (* ok. 1616, † 1696) (J–II–3a). Resda je njen ženin izviral iz stare kranjske rodbine z »izvornim gradom« Kolovec pri Kamniku, ki je bil v Hohenwartovih rokah že v drugi polovici 15. stoletja in še naslednja štiri stoletja,⁹⁶³ toda Franc Krištof sam še zdaleč ni bil petičen, za povrh pa je bil kar okoli štirideset let starejši od žene, ob poroki torej šestdesetletnik. Rodil se je kot sin Kozma pl. Hohenwarta in njegove tretje žene Ane, rojene pl. Raumschüssl, in si kot najmlajši sin ni mogel obetati posebne dediščine.⁹⁶⁴ Dolgo je odlašal z ženitvijo, še posebej ob dejstvu, da je že leta 1663 kupil manjši dvorec Perovo z zelo skromno posestjo tik pred vrati Kamnika,⁹⁶⁵ kjer si je precej pozneje z Ano Marijo Valvasor ustvaril družino. Poročni obred so leta 1677 najverjetneje opravili v nevestini župniji Moravče,⁹⁶⁶ na Perovem pa se je paru naslednje leto (1678) rodil edini otrok in dedič, sin Jurij

Hohenwartov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 147).

⁹⁶¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679.

⁹⁶² V ljubljanski krstni matici je navedena z imenom Ana Marijana (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, R 1653–1664, pag. 2). Kot Ano Marijo jo naslavljata rodovno deblo v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109) in oporoka njenega soproga (AS 308, II. serija, fasc. H 1a–24 1/2, testament H–8, 23. 4. 1690), mrliška matica in zapuščinski inventar pa kot Marijo Ano (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, M 1707–1731, s. p., 12. 4. 1725; ARS, AS 309, šk. 42, fasc. XXI, lit. H–33, 12. 6. 1725, pag. 1).

⁹⁶³ Smole, *Graščine*, str. 226. Prim. ARS, AS 1075, šk. 4, št. III, Hohenwart.

⁹⁶⁴ O Hohenwartovih starših, sorojencih in prednikih gl. ARS, AS 1075, šk. 4, št. III, Hohenwart. Po tem viru so se njegovi starši poročili leta 1608, oče pa je umrl v letu 1629. Približna letnica rojstva Franca Krištofa je izračunana na podlagi podatka v kamniški mrliški matici, da mu je bilo ob smrti 80 let (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, M 1671–1707, s. p., 19. 10. 1696).

⁹⁶⁵ ARS, AS 309, šk. 42, fasc. XXI, lit. H–27, 26. 11. 1696, pag. 20/Nr. 35; prim. Smole, *Graščine*, str. 344; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 437. – V imenjsko knjigo so Franca Krištofa vpisali leta 1668 kot lastnika kupljenega Perovega z imenjsko rento pičlih dveh goldinarjev, ki je ostala nespremenjena tudi v času sina Jurija Sigmunda, na katerega je bilo imenje preneseno leta 1707 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 99).

⁹⁶⁶ Datum poroke ni znan, vsekakor ne pred 7. junijem 1677, ko sta bodoča mladoporočenca neznano kje sklenila poročno pogodbo (ARS, AS 309, šk. 42, fasc. XXI, lit. H–27, 26. 11. 1696, pag. 31/Nr. 65), in najpozneje zgodaj jeseni glede na rojstvo sina sredi leta 1678 (gl. op. 967). Letnico poroke navaja Witting (*Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 144) in za njim Radics (*Johann Weikhard*, str. 344). V kamniški poročni matici poroko pogrešamo (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, P 1673–1711), poročne matice župnije Moravče pa se začnajo šele leta 1700 (Krampač, *Vodnik po maticnih knjigah*, str. 68).

Zakonca Janez Karel baron Valvasor in Ana Elizabeta, rojena grofica Auersperg (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 943 in 947, foto Bojan Salaj).

Sigmund.⁹⁶⁷ Zakon glede na veliko starostno razliko zakoncev ni imel blagoslova, kar je v svoji oporoki (1694), ko je bila hči že v celoti izplačana, dal vedeti oče oziroma tast Karel baron Valvasor (J–II–2).⁹⁶⁸ Po moževi smrti jeseni 1696⁹⁶⁹ je bila Ana Marija najprej varuhinja sina Jurija Sigmunda, dokler ni sam

⁹⁶⁷ Jurij Sigmund je bil krščen 5. junija 1678 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1673–1685, s. p.). – Tudi rodovniki Hohenwartov in oporoka Franca Krištofa ne poznajo drugih otrok (ARS, AS 1075, šk. 4, št. III, Hohenwart; AS 308, II. serija, fasc. H 1a–24 1/2, testament H–8, 23. 4. 1690).

⁹⁶⁸ Karel v oporoki poleg navedbe o izplačilu pravi, da je v času hčerkinega zakona občutil zaradi nje veliko srčno bolečino (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694). – Iz tožbe brata Janeza Karla (J–II–6) pred ograjnim sodiščem leta 1705 razberemo, da je Ani Mariji pripadalo po očetu 4000 goldinarjev, prejela pa naj bi 256 goldinarjev preveč (ARS, AS 306, knj. 18, protokoli 1704–1707, pag. 312–313).

⁹⁶⁹ Franca Krištofa pl. Hohenwarta s Perovega so pokopali 19. oktobra 1696 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p.). Z oporoko, sestavljeno 23. aprila 1690 na Perovem, je ob določenih pogojih imenoval za glavnega dediča edinega sina, mladoletnega Jurija Sigmunda (ARS, AS 308, II. serija, fasc. H 1a–24 1/2, testament H–8, 23. 4. 1690).

postal gospodar, ko pa si je ustvaril družino, je kmalu še mlad umrl (1717).⁹⁷⁰ Kot vdova je Ana Marija živila še skoraj tri desetletja, vendar nazadnje ni prebivala na Perovem, ki je ostalo last rodbine vse do leta 1786,⁹⁷¹ temveč v najetem stanovanju v bližnjem Kamniku.⁹⁷² Pokopali so jo 12. aprila 1725, staro 69 let.⁹⁷³ Nihče od njenih bližnjih, ne mož ne sin niti vnuki, ni izstopal po čem posebnem, omeniti pa velja njenega pravnuka Antona pl. Hohenwarta (1768–1846), mitninskega uradnika v Krškem, znanega kot zbiralca starin. Do smrti je prebival v svoji hiši na današnjem Valvasorjevem nabrežju, ki so jo sredi 19. stoletja neutemeljeno razglasili za zadnji dom polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (J–I–19). Posredno krivdo za to nosi najverjetneje Hohenwart sam, ki se je dobro zavedal svoje sorodstvene povezanosti s kranjskim polihistorjem, saj je bil ne nazadnje ljubiteljski muzealec.⁹⁷⁴ Prek njega je vzbudila večjo pozornost tudi njegova prababica Ana Marija, rojena Valvasor.

Njen osem let mlajši brat **Janez Karel** (* 1664, † 1741) (J–II–6), očetov naslednik na Belneku,⁹⁷⁵ jo je preživel za šestnajst let. Bil je edini od štirih bratov, ki so odrasli, in tako edini up za nadaljevanje belneške veje Valvasorjev. Kot desetletnik se je začel šolati na latinski šoli v Rušah pri Mariboru (1674),⁹⁷⁶ nato je morda nekaj časa obiskoval jezuitsko gimnazijo v Ljubljani,⁹⁷⁷ leta 1682 ga najdemo v Gradcu na jezuitskih višjih študijih na stopnji logika,⁹⁷⁸ naslednje leto pa na študiju prava v Salzburgu.⁹⁷⁹ Oženil se je v najprimernejših letih, pri 26-ih, ko si je njegov oče naložil že sedmi križ in je Belnek klical po novem gospodarju. Medtem ko je oče vzel za ženo »nepravo«⁹⁸⁰ grofico, povzdignjeno v grofovski stan, ko je bila že dolgo omožena, je bil Janez Karel prvi iz Valvasorjevega rodu, ki je pred oltar popeljal pravo grofovsko hčerko in s tem v svoji rodbinski veji za prihodnje rodove zakoličil nepisano pravilo, da se belneški baroni Valvasorji poročajo z grofičnami, belneške baronice Valvasor pa z grofi. 30. novembra 1690 je v ljubljanski stolnici sklenil zakonsko zvezo z **Ano Elizabeto grofico Auersperg** (* 1672, † 1729–pred 1739) (J–II–6a)⁹⁸⁰ iz znamenite kranjske plemiške rodbine, osemnajstletno hčerko grofa Volfa Engelberta s Turjaka in Katarine Elizabete, rojene baronice Trilleck iz Ribnice.⁹⁸¹ Auerspergi so bili v tem času nesporno najpomembnejša in najvplivnejša kranjska plemiška rodbina, ki je leta

⁹⁷⁰ O materinem varuštvu nad sinom priča njegov zapuščinski inventar (ARS, AS 309, šk. 42, fasc. XXI, lit. H–31, 30. 9. 1717, pag. 10–11/Nr. 13 in 15). Ko je odrasel, sta leta 1708 sklenila poravnalno pogodbo o njenem vzdrževanju (prav tam, lit. H–33, 12. 6. 1725, pag. 18/Nr. 2).

⁹⁷¹ Smole, *Graščine*, str. 345.

⁹⁷² Ob smrti leta 1725 ni premogla nepremičnin, ampak le skromno imetje v Kamniku, ki ga je kranjsko ograjno sodišče popisalo na prošnjo njene ovdovele snahe (ARS, AS 309, šk. 42, fasc. XXI, lit. H–33, 12. 6. 1725).

⁹⁷³ Kamniška mrliška matica navaja poleg Kamnika kot kraja smrti tudi njen dekliški priimek, pri starosti 60 let pa se ušteje za devet let (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, s. p., 12. 4. 1725).

⁹⁷⁴ Golec, *Neprava Valvasorjeva hiša*, str. 81–88; isti, *Valvasorjeva hiša*, str. 42–43.

⁹⁷⁵ Potem ko je 22. marca 1697 ograjnemu sodišču predložil očetovo oporoko, je 20. februarja 1698 naveden kot »sedanji lastnik Belneka«⁹⁸⁰ (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 535, 752).

⁹⁷⁶ Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 41v; prim. Mlinarič, *Seznam imen*, str. 158.

⁹⁷⁷ V jezuitskem seminarju ga ni ne med konviktorji ne med alumni, ker je pač stanoval zasebno, pri svoji družini (prim. Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*). Ne najdemo ga niti v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r).

⁹⁷⁸ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 78.

⁹⁷⁹ Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 136.

⁹⁸⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718, s. p. – Mladoporočencema sta šla za priči dva grofa Auersperga: Wolfgang Engelbert in Janez Herbard, sicer nevestina oče in stric (o Auerspergih: Preinfalk, *Auerspergi*, priloga Turjak III). Poročna pogodba, znana le iz regista, je bila podpisana v Ljubljani dobrega pol leta prej, 14. maja 1690 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 82/Nr. 16).

⁹⁸¹ Ana Elizabeta grofica Auersperg se je rodila 30. julija 1672, skoraj brez dvoma na Turjaku, ki je bil tedaj v lasti njenega očeta (Preinfalk, *Auerspergi*, str. 409). Krstna matica župnije Škocjan pri Turjaku za ta čas ni ohranjena. Datum njenega rojstva je naveden tudi na rodovnem deblu Valvasorjev v Lukančičevi genealoški zbirki (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 176). O plemiškem naslovu njene matere gl. op. 983.

Auerspergov
grad Turjak po
Valvasorjevi
Topografiji Kranjske,
1679 (*Topographia
Ducatus Carnioliae
Modernae*, št. 14).

Turjak na
razglednici,
odposlani leta 1918
(zbirka Milana
Škrabca).

1463 pridobila čast dednega maršala na Kranjskem, leta 1550 baronski naslov in leta 1630 grofovskega. Oče Volf Engelbert, vrstnik Janeza Vajkarda Valvasorja (J-I-19), je bil cesarski pravi tajni svetnik in komornik.⁹⁸² Ne glede na to, da so Valvasorji na Kranjskem še vedno sodili med razmeroma mlado plemstvo, ki pa se je medtem že dvignilo nad povprečje, so bili za Auersperge zanimivi iz gmotnih razlogov. Pragmatizem stare kranjske plemiške rodbine pri sklepanju zakonskih zvez se je obrestoval obojim.⁹⁸³ Poleg tega so dali Valvasorji dotlej že dve generaciji stanovskih poverjenikov, ženinovega deda Jerneja (H-II-4) in očeta Karla (J-I-2), s čimer so si v političnem pogledu ustvarili prepoznavno ime. In končno je k dobremu imenu Valvasorjevega rodu pripomogla *Slava vojvodine Kranjske* (1689), ki je

⁹⁸² Preinfalk, *Auerspergi*, str. 73, 91, 103, 376–378, 515.

⁹⁸³ Prim. prav tam, str. 110. – Ne nazadnje je tudi nevestina mati Katarina Elizabeta izšla iz šele nedavno (1631) plemenitene rodbine Trillerjev; rodila se je, preden je njen oče leta 1653 postal baron Trilleck, in se poročila pred povzdignitvijo svojega brata v grofa (1674) (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 141–142). Tako ni bila upravičena do Trilleckovega grofovskega naslova, temveč le do baronskega.

zagledala luč sveta leto dni prej, kot je polihistorjev nečak Janez Karel zasnubil mladenko iz Auerspergove hiše, največje »zvezde« med kranjskimi rodbinami, obravnavanimi v Valvasorjevem monumentalnem delu.⁹⁸⁴ Vzajemne poročne obveznosti med grofično Ano Elizabeto in baronom Janezom Karlom so pol stoletja pozneje tehtale kar okoli 16.000 goldinarjev deželne veljave.⁹⁸⁵

Zakonca Janez Karel in Ana Elizabeta sta deloma prebivala na Belneku, kjer sta prva leta še živila njegova starša, in deloma v Valvasorjevi hiši na Novem trgu v Ljubljani, kjer so se rodili skoraj vsi njihovi otroci. Janez Karel pritegne pozornost prav s tem, da je imel zelo veliko otrok, kar sedemnajst, in to z eno samo ženo. To je prav tolikšno število, kot se jih je rodilo njegovemu dedu, polihistorjevemu očetu Jerneju (H-II-4) v drugem zakonu z Ano Marijo pl. Rauber (H-II-4b). Je tudi prvi Valvasor sploh, pri katerem so dokumentirani vsi krsti otrok razen enega, in sicer v ljubljanskih krstnih maticah v 22-letnem časovnem razponu od leta 1691 do 1713. Otroci so prišli na svet v naslednjem zaporedju: 1) *Volfgang Karel Jožef* (kršč. 1. oktobra 1691), 2) *Ana Katarina Jožefa* (kršč. 4. marca 1693), 3) *Marija Elizabeta* (kršč. 9. maja 1694), 4) *Volfgang Jožef* (kršč. 18. maja 1695), 5) *Kajetana Felicita* (kršč. 23. junija 1696), 6) *Marija Eleonora* (kršč. 8. decembra 1697), 7) *Jurij Feliks* (kršč. 15. februarja 1699), 8) *Marija Ana* (kršč. 8. septembra 1700), 9) *Jožef Ignac Anton* (kršč. 17. aprila 1702), 10) njegov brat dvojček *Franc Jožef Gabrijel* (kršč. 17. aprila 1702), 11) *Marija Frančiška Jožefa* (kršč. 9. oktobra 1703), 12) *Franc Jožef* (kršč. 12. februarja 1705), 13) *Karel Jožef Ignac* (kršč. 21. julija 1706), 14) *Jožef Ksaver Kajetan Andrej* (kršč. 29. novembra 1707), 15) *Karel Jožef* (* 1708–10), 16) *Jožef Ignac Kristjan* (kršč. 22. decembra 1710) in 17) *Marija Alojzija Felicita* (kršč. 20. junija 1713).⁹⁸⁶ Sedmemu otroku niso dali zaman imena Feliks, saj je imela mati med nosečnostjo hude

Grb rodbine grofov Auersperg po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 94).

⁹⁸⁴ Prav grofu Volf(gangu) Engelbertu, očetu poznejše soproge svojega nečaka, je Janez Vajkard Valvasor (J-I-19) leta 1680 posvetil *Ovidijeve Metamorfoze* (Reisp, Valvasorjeva izdaja, str. 199–200).

⁹⁸⁵ Takšno vsoto navaja Janez Karel leta 1739 v dodatku k svoji oporoki (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V-15, 6. 3. 1739).

⁹⁸⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1686–1692, pag. 161; R 1692–1699, pag. 19, 54, 87, 128, 183, 232–233; R 1700–1712, pag. 20, 73, 109, 139, 176, 233, 348; R 1712–1722, pag. 55. – Pri predzadnjem otroku, Jožefu Ignacu Kristjanu, krščevec ni natančno poznal imen staršev, zato je pustil prazna prostora za njuni imeni: »Illssmi Dni Dni Baronis _____ à Valvasor et euis Illmae Dnae coniugis _____«. Glede na baronski naslov, imeni botrov, grofa in grofice Auersperg, in dejstvo, da v tem času ni bilo nobenega drugega barona Valvasorja z družino, odpade vsak dvom, da ne gre za otroka zakoncev Janeza Karla in Ane Elizabete. Poleg tega je isti otrok naveden pri teh dveh starših v Lukančičevi genealoški zbirki, sicer brez imena, a z natančnimi podatki o rojstvu: »sin, rojen 18. decembra 1710 po polnoči, v znamenju strelca« (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 176). V krstni matici je materino ime izpuščeno tudi pri njenem najmlajšem otroku, na nekaterih mestih pa je zapisano netočno, kot Marija Elizabeta ipd. – Tako kot za predzadnjega otroka poznamo datum rojstva tudi za četrtega, Volfganga Jožefa: 17. maj 1695, tj. en dan pred krstom; gre za podatek iz poznejših jezuitskih virov (Reisp, Rodbina Valvasor, str. 244). – Seznam otrok Janeza Karla je na podlagi ljubljanskih krstnih matic objavil Radics (1910), vendar je zagrešil nekaj napak pri krstnih datumih in imenih, štiri otroke pa je sploh prezrl (Radics, *Johann Weikhard*, str. 344–345): Franca Jožefa Gabrijela (* 1702), Marijo Frančiško Jožefo (* 1703), Karla Jožefa Ignaca (* 1706) in Marijo Alojzijo Felicito (* 1713), od katerih sta obe hčerki odrasli. Najbolj

težave, s katerimi so se družno in nazadnje uspešno ubadali ljubljanski zdravniki.⁹⁸⁷ Pri izbiri krstnih botrov svojih otrok so starši ravnali zelo premišljeno. Vabili so skoraj izključno ljudi iz grofovskih rodbin, največkrat iz materine rodbine Auerspergov, in le enkrat je ob grofu stala pri krstilniku samo baronica, verjetno zato, ker je šlo za sorodnico.⁹⁸⁸

kričča napaka – ki pa izvorno ni Radicseva – je enačenje *Jožefa Ignaca Kristjana* (* 1710) s Karlom Jožefom, edinim od 17 otrok, čigar krst v ljubljanskih krstnih maticah pogrešamo. Ker ni razpolagal z njegovimi rojstnimi podatki, ga je že Witting (1894) enačil z mlajšim bratom Jožefom Ignacem Kristjanom (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 144) in mu kot datum rojstva pripisal 18. december 1710 (tj. štiri dni pred bratovim krstom). Karla Jožefa je moral nujno identificirati, saj se je belneška veja Valvasorjev po moški strani nadaljevala samo z njim. Zmoto je povzel tudi Radics (1910), ki je Karlu Jožefu tako kot Witting pripisal krstne podatke mlajšega brata, a se je za povrh uštel pri datumu (Radics, *Johann Weikhard*, str. 345); datum 21. julij sodi v resnici h krstu Karla Jožefa Ignaca, krščenega 21. julija 1706, ki ga je Radics v rodoslovnem pregledu Valvasorjev sploh izpustil (prav tam, str. 344). Začuda ni ugotovil, da je leta 1710 rojeni Jožef Ignac Kristjan v resnici Ignac Jožef oziroma Ignac, o katerem je zbral kar nekaj gradiva vse do podatka o smrti leta 1741; postavil si je celo vprašanje, ali je Ignac identičen z Jožefom Ignacem Kristjanom ali morda z njegovim osem let starejšim bratom Jožefom Ignacem Antonom, katerega eno od krstnih imen je bilo prav tako Ignac (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Najverjetneje so ga krstili na Belneku, a ga tudi v moravški krstni matici pogrešamo (NŠAL, *ŽA Moravče, Matične knjige*, R 1700–1756), tako kot so v krstnih maticah izostali vpisi mnogih plemiških otrok. Kot sin Janeza Karla in Ane Elizabete je Karel Jožef prvič izpričan v materini oporoki leta 1726 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726), v očetovi oporoki trinajst let pozneje pa je zapisano, da je Karel Jožef starejši od Ignaca Jožefa, izrecno označenega kot najmlajši sin (prav tam, testament V–15, 6. 3. 1739). Rodil se je torej pred najmlajšim bratom, krščenim 22. decembra 1710, in bi utegnil biti celo isti letnik rojstva, rojen v začetku leta 1710, lahko tudi leto prej, teže dve. Prav vsi zanesljivi poznejši podatki, povezani z njegovo starostjo, govorijo za čas rojstva v letih 1708–1710. Prvič, med krstoma dveh njegovih bratov, 29. novembra 1707 in 22. decembra 1710, je minilo več kot tri leta, dotlej pa so se otroci rojevali skoraj vsako leto. Drugič, kot barona Jožefa (brez prvega imena Karel) ga od leta 1721 do 1728 srečujemo na ljubljanski jezuitski gimnaziji, pri čemer je bil leta 1721 v t. i. mali šoli (parvista), star torej 11 do 13 let in potemtakem rojen med letoma 1708 in 1710 (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 190). Pomenljivo je, da je njegov potrjeno mlajši brat Ignac Jožef hodil v šolo skupaj z njim, saj je leta 1722 po drugem jezuitskem viru, gledališkem tisku, izpričan med principisti, tj. v drugem razredu (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C2; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Leta 1725 sta bila oba, Ignac in Jožef, po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete skupaj v poetičnem razredu in leta 1726 v retoričnem (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 593, 594, 596), po katalogu seminarja pa leta 1727 na študijski stopnji logika (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 188). Manj zanesljiv in uporaben je podatek, da je bil Karel Jožef ob pokopu 8. aprila 1761 v Mariboru star 57 let (NŠAM, *Matične knjige*, Maribor–Sv. Janez Krstnik, M 1664–1762, pag. 337). Če bi bila navedena starost točna, bi se moral roditi že leta 1704 ali 1703, kar nasprotuje vsemu znanemu o njegovem šolanju. Poleg tega med krstoma njegove sestre in brata – med 9. oktobrom 1703 in 12. februarjem 1705 – ni prostora za še enega otroka. Sodeč po terezijanskem ljudskem štetju iz leta 1754, ki mu na podlagi lastne navedbe ali izjav z njim prebivajočih sester daje 46 let, bi se moral roditi leta 1708. Ljudsko štetje sicer ne slovi ravno po zanesljivosti podatkov o starosti, kar se pokaže tudi pri članih Valvasorjeve družine. Sestra Elizabeta (* 1694), leta 1754 stara dejansko 60 let, se je za štiri leta pomladila, Jožefa (* 1703), ki naj bi ji bilo 52 let, za leto dni postarala, in le pri 54-letni Mariji Ani (* 1700), imenovani Marijana, je navedba starosti pravilna (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 117, *Popis prebivalstva 1754*, 3. Ljubljana, In Districtu Senioris Vicarij Labaci, s. d., pag. 8a). Starost četrte sestre, Ane Katarine (* 1693), poročene baronice Neuhaus, ki je živela v sosednji Gosposki ulici, je prenizka za tri leta – 58 let namesto 61 (prav tam, pag. 3a).

⁹⁸⁷ O tem piše znani zdravnik dr. Marko Gerbec v delu *Chronologiae Medicae Aurus Secundus* (1700), pag. 109 sl. Nosečnico, ki je bila novembra in decembra 1698 v sedmem mesecu nosečnosti, imenuje samo »Illustrissima Valvaforin« brez osebnega imena, vendar to glede na okoliščine ne more biti nihče drug kot Ana Elizabeta. Sočasno z njo je bila noseča sicer tudi Marija Franciška Valvasor, rojena Seethal (J–II–27a), katere otroka so krstili 16. februarja 1699, en dan za otrokom Ane Elizabete, vendar je Marija Franciška živela in rodila v Zavrhu. Gerbčeve navedbe si je prepisal P. Radics, ki pa matere in otroka ni znal umestiti na rodovno deblo (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II a Genealoško deblo).

⁹⁸⁸ Med botri srečamo osebe iz grofovskih rodbin Auersperg, Strassoldo, Ursini-Blagaj, Trilleck, Lanthieri, Barbo-Wachsenstein, Cobenzl in Thurn-Valsassina ter ljubljanskega škofa grofa Künburga, baronica (1694) pa je bila sorodnica Ana Elizabeta Posarel, rojena baronica Valvasor, iz Adamove rodbinske veje (A–II–1). O njenem dejanskem nebaronstvu, saj sta bila leta 1689 pobaronjena le sinova, gl. op. 514.

Janez Karel baron Valvasor kljub sorodstvu z Auerspergi, solidni izobrazbi in dobri materialni osnovi v svojem razmeroma dolgem življenju ni ustvaril kakšnih posebnih presežkov. V oporoki (1739),⁹⁸⁹ napisani dobri dve leti pred smrtjo, ko mu je bilo 75 let, je podal izčrpen obračun z Bogom, samim seboj in otroki, iz katerega gre kot najpomembnejše povzeti misel, da človeka ne naredita bogatega posest in bogastvo, ampak vrline. Sicer pa je tožil nad svojim »ubornim premoženjem« in številnimi otroki, zaradi katerih podedovanega imetja ni mogel povečati. V zvezi s tem je pomenljiv zapis, da je glavnino premoženja podedoval in ga brez večjih dolgov tudi zapušča. Janez Karel je bil po vsem sodeč previdnega značaja, preudaren v dejanjih, zelo veren človek in hkrati skromen, morda že kar pretirano varčen glede na željo, da bi imel preprost pogreb brez ceremonij. Njegova premišljenost se kaže v izrecno zapisani odločitvi, da piše oporoko, dokler je še pri močeh in ne šele, ko bi ga doletela huda bolezen.

V resnici njegovo imetje sploh ni bilo tako skromno. Ko so mu leta 1699 prepisali očetovo belneško posest, se je njena imenjska renta z dobrih 57 goldinarjev na neznan način povečala na 80 in pol. Razliko gre najbrž pripisati ženini dediščini. A kakor koli, Janez Karel se zdi v primerjavi z očetom Karlom pri nepremičninskih poslih bolj zadržan ali previden. Kar je imel, je obdržal, edina širitev je bila na začetku njegovega štiridesetletnega gospodarjenja, nato pa se je belneška imenjska renta zmanjšala le za malenkost, na nekaj več kot 79 goldinarjev.⁹⁹⁰ V oporoki je ocenil Belnek na približno 28.000 goldinarjev, popravila hiše v Ljubljani, ki jo je njegov oče kupil za 5000 goldinarjev, so bila medtem povezana z občutnimi stroški, kar je dvignilo njeno vrednost, 5000 goldinarjev pa je imel naloženih pri deželnih stanovih.⁹⁹¹

Tudi v političnem življenju Kranjske se ni angažiral tako dejavno kot oče Karel, ampak je bolj ali manj le sledil pričakovanjem svoje okolice. Tako ni dosegel veljave in ugleda svojega nadvse agilnega očeta. V deželnem zboru se je Janez Karel pojavljal od leta 1686,⁹⁹² ko mu je bilo 22 let, hkrati je postal prisednik kranjskega ograjnega sodišča in imel ob smrti (1741) za seboj kar 55 let sodne funkcije.⁹⁹³ Mesto stanovskega poverjenika je prvič zasedel leta 1697,⁹⁹⁴ star 33 let, postal leta 1699 podpredsednik⁹⁹⁵ in sedel zadnje leto do 1701 na predsedniškem položaju.⁹⁹⁶ Sorodstvo z Auerspergi

⁹⁸⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739.

⁹⁹⁰ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76.

⁹⁹¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739.

⁹⁹² ARS, AS 2, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 256v, 5. 2. 1686. – Ob prvi navzočnosti na deželnem zboru so ga vpisali kot Karla Valvasorja ml. (prav tam). Zatem ga večinoma srečujemo s polnim imenom Janez Karel, potem ko je oče izpregel in ni bilo več nevarnosti, da bi ju zamenjevali, pa je včasih spet imenovan samo Karel (ARS, AS 2, I. reg., šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694–1699, fol. 63, 77v, 100v, 110).

⁹⁹³ Njegovo ime z datumom sprejema 6. februar 1686 je vseskozi na seznamih prisednikov v knjigah sodnih protokolov; nazadnje je bil najstarejši prisednik (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p.; knj. 16, protokoli 1698–1701, s. p.; knj. 17, protokoli 1701–1704, s. p.; knj. 18, protokoli 1704–1707, s. p.; knj. 19, protokoli 1710–1714, s. p.; knj. 20, protokoli 1714–1718, s. p.; knj. 21, protokoli 1731–1736, s. p.; knj. 22, protokoli 1722–1744, s. p.; knj. 23, protokoli 1741–1746, s. p.; knj. 24, protokoli 1746, s. p.). – Seznami prisednikov so v knjigah protokolov vsakokrat v uvodnem delu knjige med kazalom in pred pag. 1.

⁹⁹⁴ Kot poverjenik je prvič izpričan 10. maja 1697 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694–1699, fol. 176; prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 573).

⁹⁹⁵ Prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 627, 8. 7. 1699; fol. 632v, 21. 8. 1699.

⁹⁹⁶ Predsednik je postal 25. maja 1700 po odstopu svojega predhodnika (prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 669v). Poverjeniškem mestu se je sicer v skladu s pravili odpovedal po treh letih, 15. marca 1700, a so ga potrdili še za eno leto (prav tam, šk. 915, sejni zapisniki 41, 1700–1709, fol. 9). Njegovi funkciji, poverjeniška in predsedniška, sta nato prenehali 2. maja 1701 (prav tam, šk. 915, sejni zapisniki 41, 1700–1709, fol. 61v).

Vpis Janeza Karla barona Valvasorja z grbom v spominski knjigi Dizmove družbe leta 1707 (ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r; foto Igor Lapajne).

mu je v tem času začasno prineslo mesto deželnega podmaršala (vicemaršala) (1700)⁹⁹⁷ kot že prej očetu med njegovim drugim poverjeniškim mandatom. Po poldrugem desetletju, ko je že zakorakal v petdeseta, so ga deželni stanovi leta 1717 še enkrat izvolili za poverjenika⁹⁹⁸ in tudi zdaj je bil na funkciji štiri leta, do 1721, zadnje tedne kot predsednik.⁹⁹⁹ Drugače kot oče, ki je v deželni politiki vztrajal, dokler je le mogel, se je Janez Karel po drugem poverjeniškem mandatu iz nje skoraj povsem umaknil. Naslednje leto (1722) je bil na deželnem zboru sicer predlagan za deželnega glavarja, a šele kot deveti kandidat od trinajstih.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁷ ARS, AS 2, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 137v, 18. 6. 1700; fol. 139, 10. 9. 1700. – Tudi Radics navaja, da ga je dedni deželni maršal imenoval za svojega namestnika pri predsedovanju deželnim zborom (Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

⁹⁹⁸ V poverjeniški funkciji se omenja od 6. avgusta 1717 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 917, sejni zapisniki 43, 1709–1720, fol. 255).

⁹⁹⁹ Z mesta poverjenika je v skladu s pravili odstopil po treh letih, že 10. januarja 1720 (prav tam, šk. 917, sejni zapisniki 43, 1709–1720, fol. 404), a je ostal poverjenik še eno leto. Prvič je kot predsednik naveden 2. maja 1721 (prav tam, šk. 918, sejni zapisniki 44, 1720–1735, fol. 21), 11. julija pa je predsedovanje in poverjenišтво odložil (prav tam, fol. 32v).

¹⁰⁰⁰ ARS, AS 2, I. reg., šk. 919, sejni zapisniki 45, 1721–1735, fol. 38v, 4. 6. 1722.

Zaključek oporoke Janeza Karla barona Valvasorja, datirane 6. marca 1739 na Belneku (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15).

Ker tudi zanj tako kot za očeta Karla (J–II–2) nimamo zapuščinskega inventarja, ampak zgolj oporoko, ne vemo veliko o njegovih poslovnih dejanjih, ne poznamo njegove knjižnice in smo nasploh prikrajšani za vrsto informacij iz prve roke. Za duhovni profil Janeza Karla barona Valvasorja je poleg oporoke zgovoren vir spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizme 1688–1801. Ko je 16. junija 1707 kot prvi iz Valvasorjevega rodu postal njen član, so ga imenovali »Misleči« (»Der Denkende«).¹⁰⁰¹ Kratak življenjepis tega belneškega Valvasorja, zapisan v Dolničarjevi konceptni knjigi iste bratovščine, omenja njegov »odlični rod« in siceršnje zasluge domovini, ne le kot stanovskega poverjenika. Pomenljive so besede o »lepih darovih«: »Držal se je modrih nasvetov in s tem pripomogel k napredku ljubljene domovine. Njegova previdnost je bila velika, v govoru je bil skromen in neskromnega blebetanja, ki izhaja iz nepopolnosti, pri njem ni bilo najti. Svoje prve gibe je obrzdal z milino.«¹⁰⁰²

Podobno videnje barona Janeza Karla je podal leta 1715 Janez Gregor Dolničar v svoji biobibliografiji kranjskih piscev: »Krepost in vodstvo staršev sta ga podžigala v humanistični šoli. Za spremljevalke si

¹⁰⁰¹ ARS, AS 1073, I/1r, fol. 153r; prim. Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I*, str. 122, 123.

¹⁰⁰² Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I*, str. 272, 273.

je izbral vse muze. Ko je postal starejši, je združil vse znanstvene vede. Božja previdnost ga je namenila koristi države. V deželni dvorani je glasoval za blaginjo domovine in se oglašal z nadvse bistroumno ciceronsko razsodnostjo.« Dolničar je tudi edini vir o Valvasorjevi (neobjavljeni) filološki razpravi, ki je danes ni v evidenci.¹⁰⁰³

Baron Janez Karel je z ženo Ano Elizabeto (J–II–6a) preživel približno štirideset let. Umrla je neugotovljenega dne in leta po 2. juliju 1729, ko je na Belneku napisala kodicil k svoji tri leta prej prav tam sestavljeni oporoki.¹⁰⁰⁴ V njej je izrazila željo, da jo pokopljejo v Valvasorjevo rodbinsko grobnico na Mediji, kjer bo pokopan tudi njen mož, vendar v mrliških knjigah moravske, vaške in ljubljanske župnije zapis o njeni smrti ali pokopu pogrešamo.¹⁰⁰⁵ Vsekakor je bila že nekaj let pokojna in potrjeno pokopana na Mediji, ko je 6. marca 1739 prav tako na Belneku napisal oporoko Janez Karel.¹⁰⁰⁶ Tudi Ana Elizabeta je razpolagala z znatnim premoženjem, ki nemara ni bilo veliko manjše od moževega, saj je vsaki od petih neporočenih hčerk namenila 2000 goldinarjev, pri čemer je glavnina zapuščine neznanega obsega pripadla v enakih deležih sinovoma Karlu Jožefu (J–III–15) in Ignacu Jožefu (J–III–16), oporočiteljica pa je premogla tudi precej nakita. Trditev, da nikoli ni imela bogastva, je zelo relativna, zlasti če upoštevamo, iz kako premožne in mogočne rodbine je Ana Elizabeta prihajala.¹⁰⁰⁷

Janez Karel jo je preživel vsaj za nekaj let, lahko tudi za slabo desetletje. V obsežni oporoki, ki jo je izobraženi mož napisal dve leti pred smrtjo, je za glavnega dediča imenoval sina Karla Jožefa (J–III–15), medtem ko je Ignacu Jožefu (J–III–16), ki je medtem vstopil v vojsko in si tam obetal kariero, namenil precej manjši delež. Podobno kot pokojna žena je obdaroval druge otroke, pri čemer bi premoženje vseh, ki bi ostali neporočeni, nazadnje pripadlo glavnemu dediču. Otroke, čeprav že odrasle, je po nasvet in pomoč napotil k svojemu svaku, kranjskemu deželnemu maršalu Adamu Antonu Sigfridu grofu Auerspergu (1676–1739), ki pa je nato umrl še pred njim. Uradna zapora zapuščine in inventura po Valvasorjevem mnenju nista bili potrebni, ker ni bilo pričakovati nobenih nepravilnosti. Še več, za

¹⁰⁰³ Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. 14, Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium, pag. 133; objava: Dolničar, Bibliotheca Labacensis publica, str. 285, 386. Prim. Reisp, *Kranjski polibistor*, str. 66. – Naslov razprave se je glasil: »Filološko vprašanje. Ali se modrost bolj kaže v dejanjih ali v besedah?« (*Quaestio philologica. An sapientia in agendo magis an in loquendo elucescat?*).

¹⁰⁰⁴ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726, Codicill z dne 2. 7. 1729. – Ni znano, na čem temelji napačni datum njene smrti, 25. oktober 1728, ki se pojavlja v literaturi o Auerspergih (Witting, Steiermärkischer Adel, stolpec 140; prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 409). Witting in za njim Radics navajata samo letnico 1728 (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 144; Radics, *Johann Weikhard*, str. 344). Morda gre za prepisovalsko napako pri letnici: 25. oktober 1729 namesto 1728. V moravški krstni matici po nastanku kodicila k oporoki ni več izpričana kot krstna botra (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1625–1739).

¹⁰⁰⁵ Prim. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751; ŽA Moravče, Matične knjige, M 1699–1737, M 1737–1760; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1722–1731, M 1731–1740.

¹⁰⁰⁶ Janez Karel je v oporoki izrecno zapisal, da želi biti pokopan v Valvasorjevi grobnici na Mediji, kjer počivajo njegovi starši in žena (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739). Da je bila žena tedaj mrtva že več let, posredno pričata navedbi v dodatku k oporoki, da je cerkvi na Ločniku pri Turjaku (pri sv. Ahacu) dolžan ženin legat in da tam že vsako leto mašujejo.

¹⁰⁰⁷ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726. – Sinova Karel Jožef (J–III–15) in Ignac Jožef (J–III–16) bi dobila samo nujni delež, če bi kateri postal duhovnik ali če bi umrl samski, preostalo pa bi pripadlo drugemu bratu. Dva druga sinova, jezuit Wolfgang Jožef (J–III–4) in novic v sekovskem kapitulju Franc Jožef (J–III–12), sta že bila odpravljena in mati je manjšo letno podporo namenila samo mlajšemu. Prav tako je svoj delež že prejela hči uršulinka Katarina Jožefa, v svetnem življenju imenovana Marija Eleonora (J–III–6). Tudi neporočene štiri od preostalih petih hčerk, ki jim je pripadlo po 2000 goldinarjev, bi nazadnje prejele le nujni delež, če bi postale redovnice ali če se ne bi poročile, drugo pa bi pripadlo ostalim sestram, ki so ostale v svetnem življenju. Pomenljivo je, da govori Ana Elizabeta v oporoki tudi o velikem diamantu, ki ga je ob zaroki dobila od moža. Za njeno dušo so morali brati 800 maš, v isti namen pa je darovala še za eno letno mašo v cerkvi sv. Ahaca pri Turjaku.

rodbinski arhiv na Belneku je oporočitelj izrecno navedel, da inventariziranje ni vredno truda, med drugim zato, ker je šlo za stare rodbinske spise (!).¹⁰⁰⁸ Namesto tega je oporoki dodal seznam svojih dolgov, v glavnem obveznosti do družinskih članov.¹⁰⁰⁹ Sicer pa je ostal gospodar vse do zadnjega.¹⁰¹⁰

Janez Karel si je v oporoki za zadnje počivališče pričakovano izbral medijsko rodbinsko grobnico, a tudi o njegovem pokopu nimamo vira prve roke, zato pa vsaj posredno pričevanje tako zanj kakor za ženo.¹⁰¹¹ Skoraj gotovo je točen datum smrti 2. april 1741,¹⁰¹² kraj pa Belnek, kjer je napisal oporoko. Če bi se ob smrti mudil v Ljubljani, morda zaradi lažjega zdravljenja, bi bila njegova smrt glede na prakso ljubljanskih mrliških matic tam tudi zabeležena.¹⁰¹³ Zapuščinski inventar njegove zapuščine na Belneku in v Ljubljani je sin Karel Jožef (J–III–15) 13. julija predložil ograjnemu sodišču, a ga danes žal ne poznamo ne v izvorniku ne v prepisu.¹⁰¹⁴ Enako kot že pri njegovem očetu Karlu (J–II–2) smo tako prikrajšani za dragocen vir, popis pokojnikovega imetja.

Zakonca Janez Karel in Ana Elizabeta sta torej skupaj preživela kakšnih štirideset let, od leta 1690 pa vsaj do 1729. **Usode njunih številnih otrok** so bile zelo različne, a jih lahko razvrstimo v štiri skupine: prva skupina – zgodaj umrli, druga – otroci v duhovnih poklicih, tretja – samski in četrta – poročeni, pri čemer je zadnja skupina najmanj številčna. Od sedemnajstih otrok so bili namreč poročeni le trije – najstarejša in najmlajša hči ter predzadnji sin, s katerim se je Valvasorjevo ime nadaljevalo, a le še eno generacijo.

Za šest od skupno sedemnajstih otrok poznamo samo krstne podatke. Glede na poznejše zadovoljivo stanje virov in njihov pomenljivi molk so vsi pomrli že v otroštvu oziroma mladosti, vsekakor preden je njihova mati leta 1726 napisala oporoko, v kateri govori o vseh svojih živečih otrocih.¹⁰¹⁵ Zgodaj, a neznanega leta in neznanu kje, so preminili **Wolfgang Karel Jožef** (* 1691) (J–III–1), **Kajetana Felicita** (* 1696) (J–III–5), **Jurij Feliks** (* 1699) (J–III–7), leta 1702 rojena dvojčka **Jožef Ignac Anton** (J–III–9) in **Franc Jožef Gabrijel** (J–III–10) ter **Jožef Ksaver Kajetan Andrej** (* 1707) (J–III–14). Če so jih pokopali v rodbinski grobnici na Mediji, kar je več kot verjetno, se je to zgodilo do leta 1708, ko so v mrliško matico župnije Vače šele začeli vpisovati pokope z Medije (prej le izjemoma enega).¹⁰¹⁶

¹⁰⁰⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739. – Sinu Ignacu Jožefu je oče namenil 4000 goldinarjev nemške veljave, ki pa v primeru njegove smrti pripadejo bratu Karlu Jožefu kot glavnemu dediču. Prav tako naj bi tri neporočene hčerke dobile vsaka dva tisočaka le, če spremenijo stan, sicer jim ostane le nujni delež. Dvema omoženima hčerkama, sinu jezuitu in hčerki uršulinki ni zapustil ničesar, ker so že bili v celoti odpravljeni. Glavnemu dediču je sicer naročil, naj bratu jezuitu po potrebi kaj primakne, drugemu sinu, svetnemu duhovniku, pa je sam dodal letni priboljšek, dokler ne najde dobre službe. Izdatneje kot žena je Janez Karel obdaroval cerkvene ustanove in namenil za svoj dušni mir tisoč maš. O grofu Auerspergu gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 399.

¹⁰⁰⁹ Ženin prispevek zakonski zvezi je zajemala že njena oporoka, tako da je bilo treba izplačati le še 6000 goldinarjev deželne veljave trem neporočenim hčerkam, druga oporočna volila so znašala okoli 717 goldinarjev, dejanskih dolgov do zasebnikov in cerkva pa je bilo skupaj z manjšimi volili za okoli 1556 goldinarjev kranjske veljave.

¹⁰¹⁰ V protokolih dvorne pravde ograjnega sodišča se zadnjič pojavi 19. januarja 1741, izrecno označen kot gospodar posesti Belnek, 11. julija istega leta pa kot »sedanjci« gospodar iste posesti prvič nastopi sin Karel Jožef (ARS, AS 306, knj. 22, protokoli 1722–1744, pag. 780, 820).

¹⁰¹¹ Hči Marija Ana (J–III–8) pravi namreč v oporoki, da želi biti pokopana v grobnici svojih prednikov na Mediji: »in die grufft meiner Voreltern zu Golenekh« (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–22, 21. 11. 1767).

¹⁰¹² Datum smrti 2. april 1741 se pojavlja na rodovniku iz srede 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor) in v literaturi (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 144; Witting, *Steiermärkischer Adel*, stolpec 140). Radics, *Johann Weikhard*, str. 344, ima zaradi tiskarske napake isti datum z letnico 1771.

¹⁰¹³ Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770.

¹⁰¹⁴ Karel Jožef je ob predložitvi inventarja prosil za izdelavo njegovega prepisa (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 149).

¹⁰¹⁵ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726.

¹⁰¹⁶ Prim. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; Golec, *Plemstvo v cerkvenih*, str. 103.

V ljubljanskih mrliških maticah in v moravških, ki se začenjajo leta 1699, jih pogrešamo.¹⁰¹⁷ Tako tudi **Karla Jožefa Ignaca** (* 1706, † 1724–26) (J–III–13), ki ga edinega srečujemo še po krstu, vse do leta 1724, ko mu je bilo 18 let, v materini oporoki dve leti pozneje pa ni več omenjen. Skupaj z leto dni starejšim bratom Francem Jožefom (J–III–12) je leta 1721 izpričan v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije, in sicer z imenom Karel Jožef, nato pa zgolj kot Karel leta 1722 v šestem, retoričnem razredu, naslednje leto na logiki in zadnjič leta 1724, tedaj kot »vizitator slabotnih« v jezuitski kongregaciji Marije Vnebovzete.¹⁰¹⁸ Zelo verjetno je torej umrl na Belneku, pokopali pa so ga skoraj gotovo na Mediji.¹⁰¹⁹

Od preostalih desetih otrok Janeza Karla Valvasorja jih je večina, sedem, ostalo neporočenih in brez otrok. Trije med njimi so se posvetili duhovnemu poklicu, od teh sta dva postala redovnika (jezuit in uršulinka), tretji pa svetni duhovnik. Tri samske hčerke so umrle v spodobno visoki starosti, medtem ko je en neporočen sin še mlad padel kot častnik.

Za duhovne poklice so se odločili kar trije otroci, tj. prav tolikšno število kot pri otrocih polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19), med katerimi so vsi trije sinovi postali redovniki, in pri otrocih Jurija Maksimilijana (J–II–27), ki je dal Cerkvi po enega svetnega in redovnega duhovnika ter redovnico. Tudi otroci Janeza Karla so se razporedili podobno, pri čemer so v svojem poklicu vsi želi uspehe in posegali po visokih časteh, najstarejši kot uveljavljen jezuit, hči kot spoštovana uršulinka in mlajši sin kot škofijski duhovnik.

Jezuit **Volfgang Jožef** (* 1695, † 1758) (J–III–4), ki ga mati v oporoki (1726) imenuje »moj najstarejši sin Volf Jožef«,¹⁰²⁰ je postal najstarejši po zgodnji smrti Volfganga Karla Jožefa (* 1691) (J–III–1). Bolj znan je po prvem krstnem imenu, kot pater Volfgang Valvasor, ki je v jezuitskem redu dosegel zelo visoke položaje, postal doktor teologije, profesor in večkratni rektor jezuitskih kolegijev in univerze v Gradcu. Med Valvasorji mu gre v tem pogledu nesporno prvenstvo in ga lahko označimo kot najpomembnejšega člana rodbine v 18. stoletju. Čeprav mu je bilo leta 1709 samo 14 let, ni dvoma, da je on tisti Volf Jožef baron Valvasor, ki je po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete tedaj obiskoval že peti, poetični razred.¹⁰²¹ Po Lukancičevi genealoški zbirki, ki ga imenuje Volfgang Jožef

¹⁰¹⁷ Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, M 1735–1770; ŽA Moravče, M 1699–1737, M 1737–1760. – Prvorojeni Volfgang Karel Jožef (* 1691) bi bil glede na starost zlahka identičen z Volfgangom Francem baronom Valvasorjem z Belneka (!), o katerem ne vemo nič drugega kot to, da je 19. maja 1710 nastopil kot govornik v Ljubljani tiskanega latinskega panegirika o sv. Ivonu in bil tedaj študent zadnjega gimnazijskega razreda (govorništva) (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 66, 67). Drugo ime Franc se pojavlja samo v naslovu tega tiska. Kot bomo videli, je šlo v resnici za njegovega štiri leta mlajšega brata Volfganga Jožefa (* 1695, † 1758) (J–III–4). – Da nobeden od Ignacev, ne Jožef Ignac Anton (* 1702) ne Karel Jožef Ignac (* 1706), ne more biti istoveten z odraslim Ignacem Jožefom, pričajo jezuitske šolske evidence (gl. op. 986). Karel Jožef Ignac († 1706) iz istega razloga – ker je študiral prepozno – ni identičen s Karlom Jožefom, naslednjim nosilcem rodu. Jožef Ksaver Kajetan Andrej (* 1707) bi glede na leto rojstva še lahko bil istoveten z baronom Jožefom, leta 1722 izpričanim na jezuitski gimnaziji v razredu retorika skupaj s Karlom in Francem Jožefom (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, sk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Ni povsem izključeno, da ni kateri od bratov, ki so imeli v krstnem imenu ime Jožef, identičen z Jožefom Avguštinom, izpričanim na ruški latinski šoli, kamor je prišel leta 1717 (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 141; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 222). Najverjetneje pa je šlo vendar za brata Franca Jožefa (* 1705) (J–I–12), poznejšega sekovskega kanonika.

¹⁰¹⁸ Vse omembe so iz kongregacijske knjige Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 581, 584, 587, 590).

¹⁰¹⁹ Med 10. februarjem 1725 in 18. oktobrom 1741 ni v mrliški matici župnije Vače vpisan noben pokop na Mediji (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1752, s. p.; prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103–104).

¹⁰²⁰ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726.

¹⁰²¹ ARS, AS 1073, II/51r, pag. 504.

in ga postavlja k pravim staršem, je bil namreč že leta 1706 v gramatikalnem razredu.¹⁰²² Glede na nadarjenost ali prizadevnost, kot jo potrjujejo njegovi poznejši uspehi, so ga na gimnazijo torej sprejeli še pred dopolnjenim desetim letom. Prav tako ne more biti dvoma, da je 19. maja 1710 prav on – kot »Eloquentiae Studiosus« (študent govorništva) – nastopil kot govornik v Ljubljani tiskanega latinškega panegirika o sv. Ivonu.¹⁰²³ V naslovu tiska je sicer (zmotno) imenovan Wolfgang Franc (!), baron Valvasor z Belneka.¹⁰²⁴ V zadnjem, retoričnem (govorniškem) razredu gimnazije je bil tedaj potrjeno Wolfgang Jožef, ki je nato v Ljubljani pred vstopom v jezuitski red končal tudi višje jezuitske študije.¹⁰²⁵

Poznejši pater Wolfgang je torej že zelo zgodaj kazal veliko nadarjenost, ki je botrovala njegovim vsega spoštovanja vredni poklicni karieri. V jezuitski red so ga sprejeli 28. oktobra 1713 v Ljubljani, starega 18 let. Po začetnem noviciatu v rodnem mestu (1714) je del noviciata preživel na Dunaju (1715), nato poučeval na jezuitskih gimnazijah v Ljubljani (1716–1718), Celovcu (1719) in Judenburgu (1720) in študiral teologijo na Dunaju (1721–1724).¹⁰²⁶ Varčni oče mu je namenil le 1000 goldinarjev dediščine, ki jo je Wolfgang leta 1728 odstopil (domačemu) jezuitskemu kolegiju v Ljubljani.¹⁰²⁷ V duhovnika je bil posvečen 18. septembra 1723 na Dunaju,¹⁰²⁸ njegove nadaljnje življenjske postaje pa so se zvrstile takole: drugič Judenburg (1725), Leoben (1726), tretjič Ljubljana (1727–29), Linz (1730), Gradec (1731–36), Trnava (1737–38), ponovno Dunaj (1739–41), četrtrič Ljubljana (1741–44), drugič Celovec (1744–48), tretjič Dunaj (1749–50), drugič Linz (1751), Passau (1752–54), ponovno Gradec (1754–57) ter četrtrič in zadnjič Dunaj (1757–58). Spoznal je torej vsa glavna jezuitska središča v avstrijskih deželah ter skočil še na (današnje) Bavarsko in severno Ogrsko, danes Slovaško, ni pa znano, kje je opravil doktorat iz teologije (najpozneje 1737), vsekakor ne na Dunaju. Na rodnem Kranjskem je kot redovni duhovnik preživel le nekaj let, a je njegova kariera dobila zagon prav z zadnjim bivanjem v Ljubljani. Od leta 1741 dalje je bil namreč izključno na vodstvenih položajih: v Ljubljani in Celovcu rektor kolegija, na Dunaju ravnatelj konvikta, v Linzu rektor kolegija, v Passauu rektor, vrhunec poklicne poti pa je

¹⁰²² ARS, AS 1073, I/44r, fol. 176.

¹⁰²³ Panegirik v dveh izvodih hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani; izvirnik in prevod ter faksimile naslovnice je objavil Reisp (*Kranjski polihistor*, str. 66, 67).

¹⁰²⁴ O Volfgangu Francu je Reisp zapisal, da je bil bržkone sin Janeza Karla (prav tam, str. 68), ne da bi ga povezal z enim od obeh Volfgangov, ki sta se temu belneškemu gospodu rodila v letih 1691 in 1695. Drugje za povrh pravi, da razen časovne povezanosti ni indica, po katerem bi Volfganga Franca lahko istovetili z jezuitom Volfgangom Valvasorjem (prav tam, str. 295, op. 77), tj. z Volfgangom Jožefom (* 1695). Mladenič je potrjeno izviral z Belneka, saj ga tako naslavlja naslov panegirika (*Lib. Barone de Wildenegg*), in torej ni mogel imeti za očeta nikogar drugega kot Janeza Karla, Reisp, ki je nanj sploh prvi opozoril, pa ga je torej imel za še enega iz drugih virov neznanega Valvasorja. Ugotavljal je tudi, da ni potrjena Pohlinova trditev o Volfgangu Francu kot članu ljubljanske Akademije operozov (str. 295, op. 77). Pohlin je poleg tega podatka objavil celoten naslov panegirika (Pohlin, *Kraynska grammatika*, str. 420). Če bi Wolfgang Franc res obstajal in bil leta 1710 v retoričnem razredu ljubljanske gimnazije, bi njegovo ime nesporno našli v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete, v katero je tega leta vpisan Wolfgang Jožef (gl. op. 1025).

¹⁰²⁵ Po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je bil leta 1710 v zadnjem, retoričnem razredu gimnazije, leta 1711 na logiki (naveden samo kot Volfgang) in 1712 na fiziki (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 513, 519, 530). Matrika graške univerze ga ne pozna (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 4.*) in tudi katalog gojencev jezuitskega seminarja ga ne omenja, ker je očitno prebival doma (prim. Črničev (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 144–159). – Glede na starost 17–18 let bi v letih 1709–10 zlahka dali v peti in šesti razred tudi njegovega štiri leta starejšega brata Volfganga Karla Jožefa (* 1691) (J–III–1), o katerem pa razen krsta ne vemo ničesar. Poleg tega je k imenu petošolca pripisano, da je postal jezuit.

¹⁰²⁶ Gl. op. 1029.

¹⁰²⁷ Tisoč goldinarjev je predstavljalo celotno prejeto dediščino; pater Wolfgang se je 14. avgusta 1728 odpovedal drugim zahtevkom, pobotnico o izplačilu pa podpisal 11. decembra 1731 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 100/Nr. 65). O odstopu dediščine ljubljanskemu kolegiju gl. Reisp, *Rodbina Valvasor*, str. 244.

¹⁰²⁸ Dunajski nadškof mu je subdiakonsko posvečenje podelil 22. avgusta 1723, diakonsko dva dni pozneje in mašniško 18. septembra istega leta (DAW, *Ordinationsprotokoll 1709–1750*, pag. 347, 349).

Jezuitski kolegij v Ljubljani z Marijinim kipom, ulitim po metodi Janeza Vajkarda Valvasorja, po *Slavi vojvodine Kranjske*, 1689 (Valvasor, *Die Ebre XI*, med str. 688 in 689); v kolegiju so študirali številni Valvasorji, baron Volfgang Jožef pa je tu leta 1713 kot prvi iz Valvasorjevega rodu vstopil v jezuitski red in bil v letih 1741–44 rektor.

dosegel v letih pred smrtjo v Gradcu, kjer je kot rektor vodil kolegij in univerzo. Zadnje leto svojega življenja je preživel na Dunaju v vlogi predstojnika redovne hiše in provincialovega svetovalca. Njegovo pedagoško delo je segalo od poučevanja v vseh gimnazijskih razredih do predavanj na višjih in visokih študijih, kjer je pokrival filozofijo, moralno teologijo, cerkveno pravo in Sveto pismo, v Passauu ga srečamo tudi kot bibliotekarja. Ko je pri 63-ih poromal v italijansko božjepotno središče Loreto, južno od Ancone, kjer je prav tako deloval jezuitski kolegij, je tam 27. maja 1758 umrl in bil pokopan v grobnici loretske bazilike.¹⁰²⁹ Pater Volfgang je edini moški iz Valvasorjeve rodbine, ki

¹⁰²⁹ Življenjsko pot patra Volfganga Valvasorja je precej natančno obdelal B. Reisp (Jezuitski kolegij, str. 244–245; Reisp, Valvasor Volfgang Jožef, str. 354), ki je glavnino biografskih podatkov povzel po: Lukács, *Catalogus generalis*, str. 1760. Prim. tudi Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 66, 68. – V njegovi biografiji so manjkali podatki o tem, kdaj je postal duhovnik. – O njegovem doktoratu še vedno ni znano nič drugega kot naslavljanje z doktorjem teologije, npr. v naslovu dela, izdanega leta 1737 v Trnavi (Reisp, Valvasor Volfgang Jožef, str. 354). Glede na to, da je v letih 1731–36 v Gradcu

Od kolegija, ki je leta 1774 pogorel, stojita danes le še cerkev sv. Jakoba in Valvasorjev Marijin steber (foto B. Golec, julij 2015).

počiva v Italiji, domovini svojih prednikov. Z italijanskim obnebjem ga sicer ne povezuje nič drugega kakor romarska pot, sploh zadnja v njegovem življenju. Drugače kakor njegovo nečakinjo, pisateljico Frančiško (Francesco, Fanny) Morelli (* 1761, † 1829) (J–IV–9), zadnjo žensko in sploh najmlajšo osebo iz rodu kranjskih Valvasorjev, rojeno s tem priimkom. Kot bomo videli, Morellijeva v Italiji ni samo preminila, ampak je tam pustila svoja najlepša ter najplodovitejša leta in bila tesno povezana z italijansko kulturo.

predaval kazuistiko, cerkveno pravo in eksegetiko (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 4*, str. 27), je imel doktorat zelo verjetno že tedaj (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 4*, str. 27). Študiral in doktoriral ni na Dunaju. Še neobjavljene dunajske matrice in literaturo o tamkajšnjih doktorjih je pregledal dr. Alojz Cindrič, ki se mu za pomoč iskreno zahvaljujem. – O Volfgangu Valvasorju kot rektorju ljubljanskega jezuitskega kolegija gl. tudi: Kovačič, *Rektorji jezuitskega kolegija*, str. 57–58. – Reisp je med drugim odprl vprašanje, kateri Loreto je kraj smrti p. Volfganga – znamenito italijansko božjepotno središče ali romarski kraj Loretto blizu Eisenstadta na Gradiščanskem, neprimerno bliže Dunaju (Reisp, *Rodbina Valvasor*, str. 244–245; prim. isti, *Kranjski polihistor*, str. 68). Izkazalo se je, da je res umrl v Loreto v Italiji. Mrliška matica tamkajšnje župnije pravilno navaja njegovo starost, izvor in funkcije, priča tudi o pokopu v baziliki, ni pa jasno, ali se nedelja 28. maja 1758 nanaša na datum smrti ali pokopa (Archivio Storico della Santa Casa di Loreto, *Registri parrocchiali, liber defunctorum IV 1715–1765*, pag. 262). Glede na datum 27. maj, povzet po jezuitskih virih (Lukács, *Catalogus generalis*, str. 1760), so Volfganga naslednji dan očitno pokopali. – Podatke o smrti mi je iz Loreta priskrbel jezuit in kolega zgodovinar Rok Bečan, ki se mu za prijaznost iskreno zahvaljujem.

Bazilika v Loretu, kjer so leta 1758 pokopali jezuita Volfganga Jožefa barona Valvasorja (vir: svetovni splet).

Še preden je Volfgang Jožef postal jezuitski novic, se je istega leta posvetila redovnemu življenju njegova dve leti mlajša sestra **Marija Eleonora** (* 1697, † 1782) (J–III–6), za domače *Eleonora*, kot redovnica *Katarina Jožefa*.¹⁰³⁰ V Valvasorjevi rodbini je bila druga in zadnja uršulinka za eno generacijo starejšo Marijo Katarino (A–II–2) iz Adamove rodbinske veje. Medtem ko je morala starejša sorodnica k uršulinkam v Gorici, je imela Eleonora na voljo redovno skupnost v rodnem mestu, odkar so se v njenih otroških letih, leta 1702, sestre reda sv. Uršule naselile tudi v Ljubljani.¹⁰³¹ Sprva je bila kot mnoga plemiška dekleta njihova gojenka, dokler ni v šestnajstem letu 1. maja 1713 vstopila v samostan in postala sestra Katarina od sv. Karla Boromejskega. Prav v tistem času so ljubljanske sestre začele graditi samostansko poslopje, ki je ostalo njen dom do pozne smrti. V skupnosti je preživela kar 69 let in pol, več kot kateri koli drug član Valvasorjeve rodbine, saj je dočakala drugo najvišjo starost, nekaj manj kot 87 let. Opravljala je razne službe, med drugim je bila več let hišna prefektinja, namestnica predstojnice. Nekrolog jo hvali kot izredno gorečo redovnico, vneto za vse dobro in zgled izpolnjevanja redovnih pravil. Umrla je 7. oktobra 1782 in bila kot zadnja uršulinka pokopana v samostanski grobnici, preden je Jožef II. take pokope prepovedal.¹⁰³² Lahko si pred-

¹⁰³⁰ Kot Eleonoro jo omenja očetova oporoka, z redovnim imenom pa oporoki obeh staršev (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726, testament V–15, 6. 3. 1739).

¹⁰³¹ Borkowska, *Uršulinke v 17. in 18. stoletju*, str. 26.

¹⁰³² AULj, fasc. 8, *Nekrolog*, pag. 99. – Podatke iz nekrologa v Arhivu Uršulinskega samostana v Ljubljani mi je posredovala s. dr. Jasna Kogoj, za kar se ji iskreno zahvaljujem. – V nekrologu sestre Eleonore baronice Valvasor je navedena

Uršulinski samostan s cerkvijo v Ljubljani, kjer je skoraj 70 let živila sestra Katarina Jožefa baronica Valvasor in bila leta 1782 kot zadnja uršulinka pokopana v samostanski grobnici (foto B. Golec, november 2015).

stavljamo, da so se pri ljubljanskih uršulinkah v njenem času vzgajale različne sorodnice, ne samo gospodične s priimkom Valvasor.¹⁰³³

Najmlajši od treh otrok Janeza Karla Valvasorja z duhovnim poklicem je bil **Franc Jožef** (* 1705, † 1795) (J–III–12), sekovski kanonik,¹⁰³⁴ ki je od vseh obravnavanih Valvasorjev živel najdlje in s katerim je

napačna letnica rojstva (1696), tj. eno leto prezgodaj. Njene smrti ni v mrliški matici ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, Sexus feminini). – O vstopu Marije Eleonore v samostan priča tudi regist poravnalnega pisma njenega očeta Janeza Karla z uršulinkami, sestavljenega 13. marca 1713, o višini hčerkinine dediščine pa regist odpovednega pisma za prejetih 1700 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 99–100/Nr. 64).

¹⁰³³ Deklet iz Valvasorjeve rodbine kot gojenk pri ljubljanskih uršulinkah ne poznamo. Izpričani sta samo dve sestri, ki sta se konec 17. stoletja vzgajali pri uršulinkah v Gorici: Ana Rozina (A–III–4) in Sidonija Regina (A–III–3), ki je tam ostala do smrti kot sestra Agnes Konstancija. O njiju gl. v podpoglavju 3.3.

¹⁰³⁴ Čeprav je v literaturi kot poznejši sekovski kanonik vedno naveden Franc Jožef, krščen 12. februarja 1705 v Ljubljani, ne gre prezreti, da je imel skoraj enako ime njegov starejši brat Franc Jožef Gabrijel, rojen kot eden od bratov dvojčkov (* 1702) (J–III–10). Če bi upoštevali navedbo o kanonikovi starosti ob smrti leta 1795 – 95 let – bi temu številu let bližje starejši brat s 93 leti kakor mlajši, ki jih je v resnici dopolnil šele 90 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, Masculini sexus, pag. 121–122). Navedbi o starosti v mrliški matici ne gre ravno zaupati, poleg tega pa bi bil starejši brat leta 1722 že (pre)star za študenta Franca Jožefa barona Valvasorja, ki ga tega leta srečamo na

priimek leta 1795 tudi ugasnil,¹⁰³⁵ potem ko so pomrli vsi drugi moški člani rodbine, zadnje ženske pa so se poročile. Najverjetneje ga leta 1717 kot Jožefa Avguština (sic!) barona Valvasorja srečamo na latinski šoli v Rušah, kar bi tudi pojasnilo, zakaj je večino življenja preživel na Štajerskem.¹⁰³⁶ Le dvakrat se je spet pojavil na Kranjskem, prvič kot jezuitski študent in drugič kot upokojeni kanonik, ki je prišel domov umret. Leta 1722, ko mu je bilo torej 17 let, je izpričan v najvišjem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije, na retoriki,¹⁰³⁷ pozneje je študiral filozofijo, vstopil leta 1725 kot novic v stolni kapitelj v Seckau pri Gradcu in prinesel kapitlju 2500 goldinarjev dediščine. Sledila so kleriška posvečenja, vsa v letih 1728 in 1729 v Gradcu, do vključno mašniškega, ki ga je prejel 2. aprila 1729. Kot duhovnik je od obeh krstnih imen uporabljal drugo, *Jožef*. V kapitlju je bil leta 1736 imenovan za sholastika, naslednje leto za kustosa, nato pa se je pri 34-ih podal v dušno pastirstvo v Knittelfeld (1739), kjer je pozneje (1743) prevzel beneficiat. Od tam je odšel za župnika v St. Margarethen pri Knittelfeldu (1750) in župnikoval dobro desetletje, dokler se ni leta 1761 po 22 letih vrnil v sekovski kapitelj in postal ekonom (*praefectus aulae*). Leta 1770 ga srečamo v isti funkciji, kot kapiteljskega »dvornega mojstra«, ob razpustu kapitlja na začetku jožefinskih cerkvenih reform (1782) pa je opravljal funkcijo ekonoma (*aulae praefectus*) v Gradcu. Njegovo kariero je pri 77-ih ustavil jožefinizem, ki mu ostareli kanonik Jožef več kot očitno ni bil naklonjen. Od jeseni istega leta se je namreč nekajkrat neuspešno pritoževal zaradi nizke pokojnine, a njegovim prošnjam niso ugodili, uradno zaradi nezadostnih sredstev verskega sklada. Prav tako mu leta 1786 ni uspelo postati titularni kanonik stolnega kapitlja novoustanovljene škofije Gradec-Seckau.¹⁰³⁸ Po omenjenih neuspehih se je vrnil na Kranjsko in v rodni Ljubljani kot zadnji Valvasor dočakal svojo poslednjo uro. Omembe vrednega premoženja ni imel in na stara leta bi mu najbrž še kako prišlo prav oporočno volilo staršev, letno 50 goldinarjev nemške veljave, ki naj bi

retoriki, v najvišjem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije, in pri katerem gre nedvomno za Franca Jožefa, rojenega leta 1705 (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac).

¹⁰³⁵ Radics je dobro poznal njegovo usodo (Radics, Domherr Franz Josef, str. 1677–1678; isti, *Johann Weikhard*, str. 339–340), Reisp pa izpostavil, da obstajajo razlogi, ki govorijo, da je umrl kot zadnji Valvasor (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 95). V zvezi z njim je tudi opozoril, da so Valvasorji zadnjič navedeni na seznamu kranjskega svetnega plemstva v deželnem šematizmu za Kranjsko in Goriško iz leta 1808, v poznejših šematizmih, nastalih po koncu Ilirskih provinc in restavraciji avstrijske oblasti, pa takšnih seznamov ni več (prav tam, str. 65, 293, op. 73).

¹⁰³⁶ V Ruški kroniki je pri Jožefu Avguštinu zapis, da je pozneje postal sekovski regularni kanonik (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 141; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 222). Tedaj je bilo Francu Jožefu dvanajst let. Za primerjavo povejmo, da je njegov oče Janez Karel izpričan v Rušah že v desetem letu, leta 1674 (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 41v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 158). Prim. Radics, Domherr Franz Josef, str. 1677. – Pri tem sredi 18. stoletja nastalem viru je potrebna previdnost. Vseh šest Valvasorjev, ki so se šolali v Rušah, je namreč vpisanih kot baronov (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 14v, 17v, 34v, 41v, 90, 141; Mlinarič, Seznam imen, str. 138, 140, 153, 158, 189, 222). Zadnje ne drži, tako kot ni res, da so kar trije postali sekovski kanoniki (prim. Rommel, *Das Seckauer Domkapitel*), poleg najmlajšega Jožefa Avguština, vpisanega leta 1717, še Wolfgang Kajetan (vpisan 1652) in Janez Friderik (1670), ki potrjeno nista imela baronskega naslova.

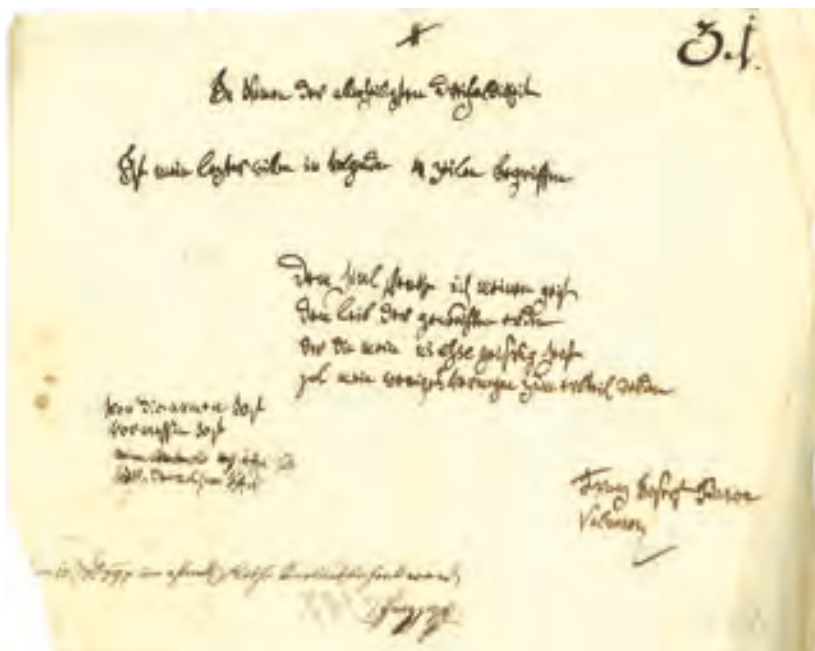
¹⁰³⁷ NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac. – Leta 1721 je bil po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete v petem, poetičnem razredu, naslednje leto pa v zadnjem, zdaj naveden le kot Franc (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 581, 584).

¹⁰³⁸ Offenbacher, *Die letzten Chorherren*, str. 14–15, 118. – Na Offenbacherjevo disertacijo me je prijazno opozoril graški škofijski arhivar dr. Alois Ruhri. – O vstopu v kapitelj in izplačilu »dote« govorita tudi regesta poravnalne pogodbe njegovega očeta Janeza Karla s kapitljem 18. avgusta 1725 in odpovedno pismo o prejemu 2500 goldinarjev z datumom 20. avgust 1726 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 99/Nr. 63). – Subdiakonsko posvečenje je prejel 22. maja 1728, diakonsko 12. marca 1729 in mašniško 2. aprila 1729 (DAG, XX–C–5, Ordinationsprotokoll 1723–1747, pag. 97, 108, 110). O njegovih službenih letih prim. tudi Radics, Domherr Franz Josef, str. 1677–1678.

Hiša ob Ljubljanci, kjer je zadnja leta živel in leta 1795 umrl upokojeni sekovski kanonik Franc Jožef baron Valvasor, zadnji nosilec Valvasorjevega rodbinskega imena (foto B. Golec, marec 2014).

Kratka rimana in nedatirana oporoka Franca Jožefa barona Valvasorja (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U-V 1-140, testament U-V-31, s. d.).

Zapis o smrti Franca Jožefa barona Valvasorja 17. septembra 1795 v mrliški matici ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1771-1812, Masculini sexus, pag. 121; foto Igor Lapajne).

mu jih ob določenih pogojih izplačeval brat Karel Jožef (J–III–15) kot dedič Belneka.¹⁰³⁹ Dobrega pol stoletja pozneje je nekdanji regularni kanonik, star 90 let, v nadvse kratki rimani oporoki zapustil vse svoje skromno premoženje bratovi najstarejši hčerki Mariji Antoniji grofici Gaisruck (J–IV–5),¹⁰⁴⁰ tedaj prav tako živeči v Ljubljani.¹⁰⁴¹ Stanoval je sam s služabnikom in umrl 17. septembra 1795 v 91. letu starosti.¹⁰⁴² Kanonikovo življenje se je izteklo v najetem stanovanju ob Ljubljani, tik ob hiši, ki je bila sto let prej last njegovega po poli starega strica, polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19).¹⁰⁴³

Od sedmih odraslih otrok Janeza Karla Valvasorja, ki niso vstopili v duhovni poklic, so štirje prav tako ostali neporočeni. Potrjeno ni bil poročen **Jožef Ignac Kristjan** (* 1710, † 1741) (J–III–16). Srečujemo ga kot *Ignaca Jožefa*, kakor je prvič omenjen leta 1722 na ljubljanski jezuitski gimnaziji,¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁹ Poleg tega, kar so mu starši kot novice namenili ob vstopu v kapitelj, mu je mati določila še dodatno letno podporo 25 goldinarjev (1726), oče pa je zaradi šibkega gmotnega stanja sekovskega kapitlja k temu dodal še enkrat toliko (1739). Toda obveznost teh 25 goldinarjev je glavnemu dediču sinu Karlu Jožefu (J–III–15) naložil samo za toliko časa, dokler Franc Jožef v kapitolu ne dobi primerne službe. ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726; testament V–15, 6. 3. 1739.

¹⁰⁴⁰ Oporočitelj je v uvodu zapisal, da je njegova zadnja volja zajeta v naslednjih štirih vrsticah, ki jih je nanizal kot pesniško kitico: »Dem Himl schenke ich meinen geist / den leib der geweihten erden / der die mein niesse Geisrug heist / sol mein weniges vermogen zum ertheil werden.« (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–31, s. d., oporoka razglašena 17. septembra 1795; prim. Radics, Domherr Franz Josef, str. 1678). V prevodu bi se glasila: »Svojega nebesom izročim duha, telo pa svoje zemlji posvečeni, nečakinja ta moja, ki se Gaisruck imenuje, moje malo naj imetje podeduje.« Dober mesec po kanonikovi smrti so njegove premičnine končale na dražbi (Radics, Domherr Franz Josef, str. 1678).

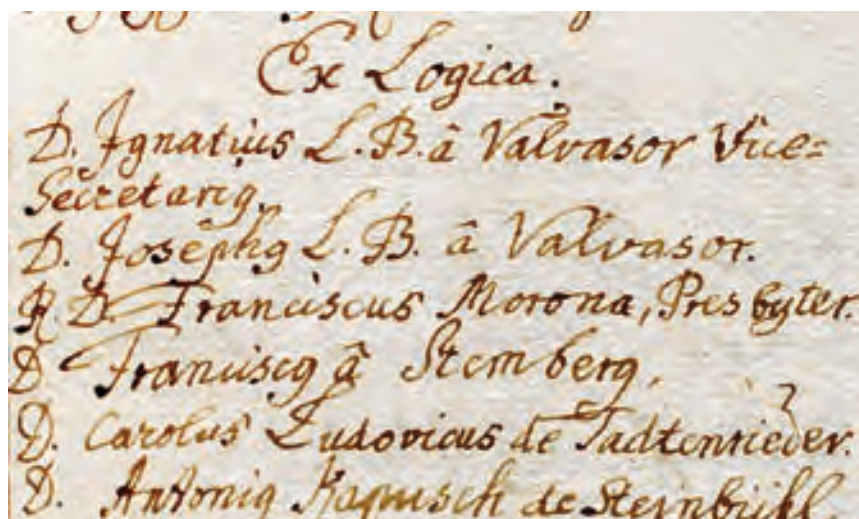
¹⁰⁴¹ Neposreden stik med kanonikom in nečakinjo potrjuje ljubljanska krstna matica 10. avgusta 1794, ko sta skupaj nastopila v vlogi krstnih botrov pri krstu nečakinjine vnukinje Matilde Karoline Antonije grofice Stürgkh (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1784–1795, s. p., 10. 8. 1794; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 293, op. 72). Dve leti prej, 15. oktobra 1792, je bil baron Franc Jožef ena od poročnih prič pri poroki nečakinjine hčerke Kristine grofice Gaisruck s Karlom grofom Stürgkhom; v poročni matici je naveden kot »Baron Valvasor Abbé« (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1784–1815, pag. 91). V tem času (1791–1795) je soprog Marije Antonije Janez Jakob grof Gaisruck (J–IV–5a) služboval v Ljubljani kot predsednik kranjskega deželne glavarstva (Andrejka, Vrhovni predstavniki, str. 104).

¹⁰⁴² NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, Masculini sexus, pag. 121–122. – Mrliška matica ga navaja kot Jožefa barona Valvasorja, nekdanjega stolnega kanonika v Seckauu na Štajerskem, ki je umrl v hiši št. 253 za oslabeledostjo, njegova starost pa naj bi bila 95 let, kar je pet let preveč. – Služabnik je omenjen v pripisu k oporoki (gl. op. 1040).

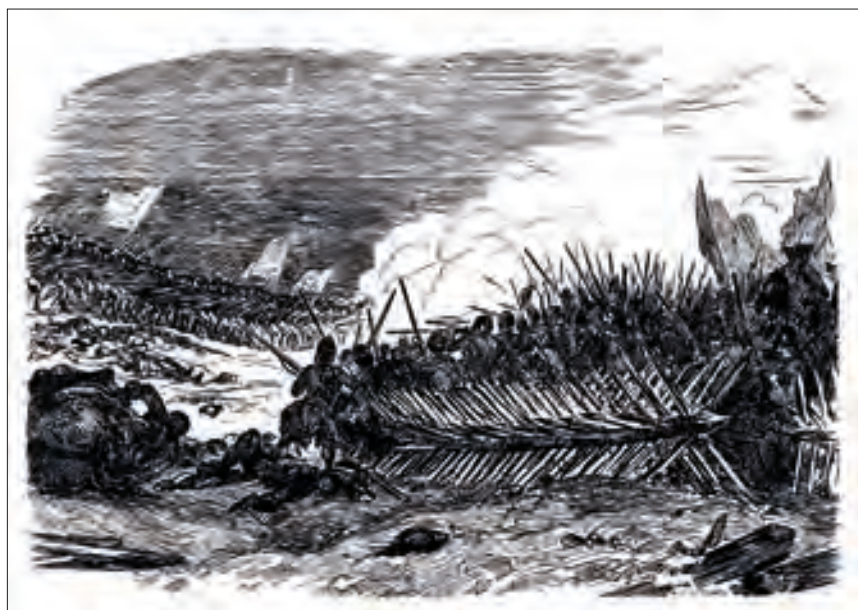
¹⁰⁴³ Gre za vokalno hišo na Cankarjevem nabrežju 13 oziroma v Ključavničarski ulici 4, ki je bila tedaj last Janeza Jožefa Pöllanda. Polihistor je bil v letih 1681–1692 lastnik vokalne hiše Cankarjevo nabrežje 15 oziroma Ključavničarska ulica 5 (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Cankarjevo nabrežje 13 (Ključavničarska ulica 4), Cankarjevo nabrežje 15 (Ključavničarska ulica 5); prim. Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 68, 69).

¹⁰⁴⁴ Leta 1722 je kot Jožef Ignac in Ignac izpričan v drugem razredu (*principia*), naslednje leto (1723) ponovno z obema različicama imena v razredu gramatika in leta 1724 kot Ignac, Ljubljčan, v razredu sintaksa; isti vir mu vseskozi daje baronski naziv (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C2, C3, C4; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Kot barona Ignaca ga srečamo leta 1726 v zadnjem gimnazijskem razredu, retorika, naslednje leto 1727 pa na višjih jezuitskih študijih, na stopnji logika (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14240, fol. C, C3; prim. tudi: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Zanimivo je, da ga drugače kot malo starejšega brata Karla Jožefa (* 1708–10, † 1761) (J–III–15) zelo dolgo ne najdemo med konviktorji in alumni jezuitskega seminarja. Brat, označen kot Jožef, je bil v seminarju od prvega gimnazijskega razreda dalje (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 190), Ignaca Jožefa pa nasledimo med konviktorji šele leta 1727, ko je bil na logiki, in leta 1729 na metafiziki, obakrat kot Ignaca (prav tam, str. 188, 190). Po kongregacijski knjigi Marije Vnebozete je skupaj z bratom leta 1727 izpričan na logiki in naslednje leto na fiziki (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 600, 602). S polnim imenom Ignac Jožef Kristjan ga kot enega od štirih bratov pozna tudi kolorirano Valvasorjevo rodovno deblo iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor).

Vpis bratov baronov Valvasor, Ignaca in Jožefa, kot študentov logike v knjigi ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete leta 1727 (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 600; foto Igor Lapajne).

Bitka pri Mollwitzu 10. aprila 1741, v kateri je pustil življenje Ignac Jožef baron Valvasor, edini svojega rodu, ki je izpričano postal poklicni častnik.

nato pa še v letih 1726 in 1739 v materini in očetovi oporoki.¹⁰⁴⁵ Okolica ga je bolje poznala pod imenom *Ignac*, kot je praviloma naveden tudi med šolanjem v letih 1727 in 1729, ko je študiral na višji študijski stopnji pri ljubljanskih jezuitih.¹⁰⁴⁶ Oče Janez Karel ga v svoji oporoki leta 1739 omenja kot najmlajšega sina Ignaca Jožefa, ki kot poročnik služi v polku grofa Harracha. Čeprav naj bi mu bil enako ljub in poslušen kakor starejši sin Karel Jožef (J-III-15), pa oporočitelj svojega premoženja ni želel razdeliti na dva enaka dela, češ da bi sinovoma pripadlo premalo za stanu primerno življenje. Ignacu Jožefu, ki naj bi si sam izbral vojaški poklic, je oče želel, da bi v njem napredoval, glede na gmotno stanje pa mu je naravnost odsvetoval poroko. Ker je že dobil nekaj malega po materi in ker je bil starejši brat poročen, je mlajšemu, častniku, volil le 4000 goldinarjev nemške veljave, a še to s

¹⁰⁴⁵ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-13, 17. 2. 1726; testament V-15, 6. 3. 1739.

¹⁰⁴⁶ Gl. op. 1044.

pridržkom, da prosto razpolaga zgolj z nujnim deležem, preostanek pa v primeru njegove smrti dobi brat Karel Jožef.¹⁰⁴⁷ Na to je bilo treba bratu čakati le nekaj več kot dve leti. Če drži podatek, da je oče Janez Karel umrl 2. aprila 1741,¹⁰⁴⁸ se je še ravno izognil žalostni novici. 10. aprila 1741, samo osem dni po očetovi smrti, je namreč Ignac baron Valvasor, poročnik pri 27. polku Hessen-Cassel, izgubil življenje v bitki pri Mollwitzu v tedanji Šleziji, danes Małujowice pri Wrocławu na Poljskem.¹⁰⁴⁹

Tako kot najmlajši sin Ignac Jožef, ki je dočakal vsega trideset let, so ostale samske kar tri starejše sestre. Najstarejša, **Marija Elizabeta** (* 1694) (J–III–3), umrla 13. februarja 1766,¹⁰⁵⁰ je dočakala najvišjo starost, nekaj manj kot 72 let. Najmlajša, **Marija Franciška Jožefa** (* 1703) (J–III–11), kratko imenovana *Frančiška Jožefa* in samo Jožefa, se je poslovila prva, v 57. letu, 17. aprila 1760,¹⁰⁵¹ srednja sestra, **Marija Ana** (* 1700) (J–III–8), pa v 69. letu, 31. julija 1769.¹⁰⁵² Njihova mati je leta 1726, ko so bile neporočene še štiri hčerke, peta pa že vdova, v oporoki še upala, da se bodo omožile ali vstopile v samostan, medtem ko oče trinajst let pozneje (1739) v svoji zadnji volji ni več predvideval, da bi postale redovnice, pa tudi na njihove možnosti najbrž ni več resno računal. Živele so doma na Belneku, dobile po očetu vsaka 2000 goldinarjev, a s pridržkom, da kot samske razpolagajo le z doto, preostanek pa po njihovi smrti pripade glavnemu dediču, bratu Karlu Jožefu.¹⁰⁵³ Vse so (nazadnje) prebivale v Ljubljani, in sicer v Valvasorjevi družinski hiši na Novem trgu, kamor so se preselile po očetovi smrti in kjer jih je skupaj z družino drugič ovdovelega brata Karla Jožefa (A–III–15) zajelo terezijansko ljudsko štetje leta 1754.¹⁰⁵⁴ V bratovi hiši so v letih 1760–1769 skoraj brez dvoma tudi preminile, prva še pred njegovo smrtjo (1761) – Karel Jožef se je medtem preselil k tretji ženi v Celovec –, drugi dve pa nekaj let zatem.¹⁰⁵⁵ Tik pred slovesom prve sestre so leta 1760 sklenile pogodbo, da vse svoje imetje do smrti

¹⁰⁴⁷ Gl. op. 1045.

¹⁰⁴⁸ Gl. op. 1012.

¹⁰⁴⁹ Podatek je v časniku *Laibacher Zeitung* objavil anonimni bralec v kratki notici z naslovom »Zur Valvasorforschung« (*Laibacher Zeitung* 120 (1901), Nr. 164, 20. 7. 1901, str. 1368); izrezek je shranjen v Radicsevih zapiskih (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XXII Ignac). Bitka pri Mollwitzu je sicer znana po prvi zmagi pruskega kralja Friderika II. v avstrijski nasledstveni vojni (http://de.wikipedia.org/wiki/Schlacht_bei_Mollwitz, dec. 2012).

¹⁰⁵⁰ Po ljubljanski mrliški matici je »gospodična« Marija Elizabeta baronica Valvasor umrla za kapjo, stara 73 let, pokopali pa so jo na Mediji (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 275). Mrliška matica vikariata Kolovrat o pokopu molči (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 28).

¹⁰⁵¹ Mrliška matica ljubljanske stolne župnije, ki jo imenuje samo »gospodična« Jožefa baronica Valvasor in ji pripisuje 55 let, navaja, da so jo prepeljali na Medijo in tam pokopali (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 220–221). – Kot Franciško Jožefo jo naslavljata oporoki staršev (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726; testament V–15, 6. 3. 1739), regest pogodbe v zapuščinskem inventarju sestre Marije Elizabete (J–III–3) pa jo imenuje Marija Jožefa, pri čemer je morda pomotoma izpuščeno njeno srednje ime Franciška (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–40, 6. 3. 1766, pag. 6/Nr. 6).

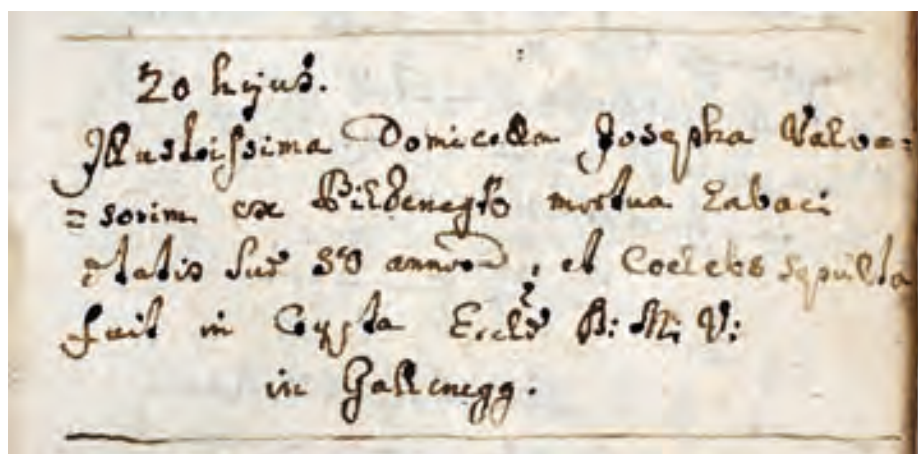
¹⁰⁵² »Gospodična« Marija Ana baronica Valvasor je v ljubljanski mrliški matici pravilno označena kot 69-letnica, zmoten pa je kraj pokopa; 2. avgusta naj bi jo namreč prepeljali v Moravče in tam pokopali (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 301). Ker je izvirala z Belneka, so se v Ljubljani tudi tokrat zmotili o kraju pokopa. V moravški mrliški matici zapisa o pokopu seveda ni (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, M 1760–1770), a prav tako ne v kolovraški (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822).

¹⁰⁵³ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726; testament V–15, 6. 3. 1739.

¹⁰⁵⁴ NŠAL, NŠAL 100, fasc. 117, Popis prebivalstva 1754, 3. Ljubljana, In Districtu Senioris Vicarij Labaci, s. d., pag. 8a.

¹⁰⁵⁵ Umrla so še pred uvedbo hišnih števil, ki bi potrdila, ali so do zadnjega živele v Valvasorjevi hiši. V zapuščinskem inventarju Ane Elizabete je leta 1766 naveden regest najemne pogodbe za neko hišo (*Hausß Bestands Contract*), ki so jo 10. januarja 1760 vse tri sestre sklenile z Marijo Šarloto baronico Egkh (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–40, 6. 3. 1766, pag. 8/Nr. 9). Ni mogoče z gotovostjo vedeti, kdo je bil najemnik in kdo najemodajalec ter za katero hišo je šlo. Vdova baronica Egkh je bila sicer tedaj lastnica hiše v bližnji Križevniški ulici (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Križevniška ulica 2; Suhadolnik, Anžič, Novi trg, str. 110).

Vpis pokopa
Jožefe baronice
Valvasor, ki so jo
20. aprila 1760
kot eno zadnjih
iz Valvasorjevega
rodu pokopali v
kripti medijske
grajske kapele
(NŠAL, ŽA
Kolovrat, Matične
knjige, M 1753–
1822, pag. 15; foto
Igor Lapajne).

uživajo skupaj kot nedeljivo in da lahko le zadnja preživela napiše oporoko.¹⁰⁵⁶ Ta pravica je slednjič pripadla srednji sestri Mariji Ani. Vse tri so našle zadnji dom v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji, kjer so Marijo Ano v začetku avgusta 1769 položili k večnemu počitku kot zadnjo iz celotne rodbine.¹⁰⁵⁷ Takšna je bila tudi njena oporočna želja – biti pokopana skupaj s predniki. Iz dve leti pred smrtjo napisane oporoke (1767) vsaj deloma izhajata gmotno stanje in osebnostna podoba te neporočene, dokaj petične baronice. Za glavna dediča je imenovala nečaka in nečakinjo, otroka najmlajše sestre Alojzije grofice Paradeiser (J–III–17), ki naj dediščino uživa do smrti, spomnila pa se je tudi obeh še živečih sester in nečakinj.¹⁰⁵⁸ Kaj vse so sestre premogle, vsaj deloma razkriva zapuščinski inventar Marije Elizabete iz leta 1766. Neporočena baronica je imela nekaj malega nakita, sicer pa 5654 goldinarjev v raznih vrednostnih papirjih.¹⁰⁵⁹

Njena neporočena sestra Marija Ana je bila ena zadnjih žensk s priimkom Valvasor, ki je živela in umrla na Kranjskem, sicer pa v deželi zadnja Valvasorjeva v »civilnem življenju«.¹⁰⁶⁰ Za sedem let jo je preživela klarisa Ana Marija (J–III–25) iz Jernejeve završke veje Valvasorjev, ki je bila že od leta 1725 zaprta za samostanskimi zidovi v Mekinjah († 1776), kot zadnja pa se je šest let pozneje (1782) poslovila uršulinka Katarina Jožefa, krščena kot Marija Eleonora (J–III–6), starejša sestra belneške »gospodične« Marije Ane. Pred njimi je leta 1764 umrla ostarela vdova Uršula Frančiška Marija (A–III–5a), gospodarica Medije, njena zelo kmalu po poroki ovdovela snaha Marija Rozalija (A–IV–3a) se

¹⁰⁵⁶ Regest pogodbe z datumom 8. marec 1760 v zapuščinskem inventarju Marije Elizabete (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–40, 6. 3. 1766, pag. 6/Nr. 6).

¹⁰⁵⁷ Od pokopov treh sester je v mrliški matici vikariata Kolovrat, pod katerega je prišla Medija, najti samo prvega z datumom 20. april 1760. Govori o 50-letni »gospodični« Jožefi Valvasor z Belneka, umrli v Ljubljani in pokopani v kripti medijske Marijine cerkve (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822, pag. 15).

¹⁰⁵⁸ ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–22, 21. 11. 1767. – Oporoka je napisana lastnoročno, podpisana in pečatena, manjka pa navedba kraja. Nečak in nečakinja Paradeiserjeva sta dobila še diamantno ogrlico oziroma zlato uro in tudi tri hčerke pokojnega brata Karla Jožefa (J–III–15) vsaka kos nakita. 1700 goldinarjev je baronica razdelila med sestro Katarino baronico Neuhaus (J–III–2) in njene štiri hčerke iz obeh zakonov, tretji sestri Mariji Eleonori, zdaj uršulinki Katarini Jožefi (J–III–6), je namenila dosmrtno letno podporo dveh dukatov, lep del zapuščine, 400 goldinarjev, je šel za 1200 maš, nekaj deset goldinarjev pa za dober namen.

¹⁰⁵⁹ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–40, 6. 3. 1766, pag. 1–9.

¹⁰⁶⁰ Na Koroškem, v Celovcu, sta tedaj s svojo vnovič omoženo materjo živeli še majhni hčerki njenega brata Karla Jožefa (J–III–15), Marija Ana (J–IV–8) in Frančiška (J–IV–9), tam pa je prebivala tudi bratova hči iz drugega zakona, Marija Antonija, omožena grofica Gaisruck (J–IV–5).

je vnovič poročila (med 1765 in 1768) in torej spremenila priimek, še prej (1759) pa je ponovno stopila pred oltar tudi druga vdova Franciška Jožefa (J–III–2ob), žena zadnjega završkega Valvasorja.

Omožili sta se torej le dve od petih odraslih hčerk Janeza Karla barona Valvasorja, zato pa ti dve v tem večjem sijaju, obe z grofoma in starejša kot vdova potem še z baronom. Prva od njiju, najstarejša hči **Ana Katarina Jožefa** (* 1693, † 1777) (J–III–2) oziroma *Ana Katarina*,¹⁰⁶¹ je zgodaj ovdovela in nato za četrto stoletja preživela tudi svojega drugega moža. Njen prvi mož je bil **Wolfgang Danijel grof Lichtenberg** (J–III–2a), s katerim je 26. junija 1714 pri 21-ih stopila pred oltar na domačem Belneku.¹⁰⁶² Ženin je bil prvi grofovski zet v Valvasorjevi rodbini, če izvzamemo nevestino mater grofico Auerspergovo (J–II–6a). Rodil se je na Ortneku pri Ribnici (1686) staršema baronu Juriju Gotfridu in Mariji Elizabeti, rojeni baronici Engelshaus, le malo preden je rodbina pridobila grofovski naslov (1688).¹⁰⁶³ Izviral je iz iste stare kranjske rodbine kot prvi soprog ženine veliko starejše sorodnice Poliksene Elizabete Valvasor (* ok. 1612, † 1647) (A–I–1) iz Adamove rodbinske veje.¹⁰⁶⁴ Znan je kot ustanovitelj snežniške rodbinske veje Lichtenbergov, imenovane po gospostvu Snežnik na Notranjskem, ki ga je leta 1720 skupaj s soslednjim gospostvom Lož in z gospostvom Črnomelj podedoval po očetu.¹⁰⁶⁵ Z ženo Ano Katarino sta večinoma živela v Ljubljani, kjer sicer nista imela hiše, a se jima je v deželni prestolnici v dobrih osmih letih, od 1715 do 1723, rodilo prav toliko otrok.¹⁰⁶⁶ Kmalu po rojstvu najmlajšega je grof Wolfgang Danijel jeseni 1723 našel zadnje počivališče v družinski grobnici v Starem trgu pri Ložu.¹⁰⁶⁷ Zapustil je sedem živih otrok, od teh dva sinova, ki sta postala

¹⁰⁶¹ Tako jo imenujejo oporoki obeh staršev in njen zapuščinski inventar (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726, testament V–15, 6. 3. 1739; AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–23, 8. 7. 1777, pag. 1).

¹⁰⁶² Poroka ni vpisana ne v poročni matici župnije Moravče ne v maticah župnij Ljubljana–Sv. Nikolaj in Stari trg pri Ložu (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, P 1700–1756; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, P 1682–1718; ŽA Stari trg pri Ložu, P 1699–1783). Podatka o kraju in datumu njene sklenitve poznamo samo iz vira druge roke (ZAL, LJU 340, šk. XXII, Lichtenberg), ki navaja tudi poročno pogodbo, sklenjeno 17. aprila 1714 v Ljubljani. Isti kraj, a nekoliko drugačen datum, 27. april, najdemo 63 let pozneje v registru pogodbe v zapuščinskem inventarju Ane Katarine (ARS, AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–23, 8. 7. 1777, pag. 4/Nr. 1). Dejansko je šlo za poročni dogovor, sklenjen 27. aprila 1714 v Ljubljani, ki govori o prihodnji sklenitvi pravega poročnega pisma; poznamo samo poznejši prepis zadnje točke poročnega dogovora (ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice s prilogami, poročni dogovor 27. 4. 1714, prepis 16. 12. 1791).

¹⁰⁶³ Po viru druge roke se je rodil 23. decembra 1686: L. Lazarini je kot vir citiral nek dnevnik v dvorcu Koča vas v Loški dolini: »Tagebuch in Hallerstein« (ZAL, LJU 340, šk. XXII, Lichtenberg). V krstni matici župnije Ribnica je njegov krst vpisan pod 29. decembrom 1686 (NŠAL, ŽA Ribnica, Matične knjige, R 1683–1702, pag. 35). – O pridobitvi grofovskega naslova 24. februarja 1688 gl. Frank, *Standeserehebungen*. 3. Band, str. 137.

¹⁰⁶⁴ O rodbini gl. v podpoglavju 3.1.

¹⁰⁶⁵ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 182, 186, Preglednica 12 (med str. 188 in 189), 189. – Ob smrti leta 1723 so bili v rokah grofa Wolfganga Danijela Snežnik, Lož in Črnomelj, izrecno pa ni premozel nobene nepremičnine v Ljubljani, kjer so popisali skoraj vse njegove listine (ARS, AS 309, šk. 63, fasc. XXIX/B, lit. L–46/I, 28. 11. 1723; lit. L–46/II, 16. 11. 1723; lit. L–46/III, 8. 3. 1724). – V imenjski knjigi je bila posest prepisana na njegovo ime šele istega leta (1723): Snežnik z imenjsko rento slabih 61 goldinarjev, Črnomelj z nekaj manj kot 116 goldinarji in Lož s slabimi 48 goldinarji; Črnomelj so po prodaji prenesli leta 1728 na brata Jurija Ludvika, drugi dve posesti pa leta 1750 na najstarejšega sina (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 60, 215 in 543).

¹⁰⁶⁶ Otroci so si sledili takole: 1) Jožef Ignac Gotfrid (kršč. 8. aprila 1715), 2) Marija Jožefa Konstancija (kršč. 8. maja 1716), 3) Katarina Jožefa Elizabeta (kršč. 20. avgusta 1717), 4) Ignac Jožef Dominik (kršč. 6. avgusta 1718), 5) Marija Katarina Jožefa (kršč. 23. oktobra 1719), 6) Jožefa Šarlota Leopoldina (kršč. 28. decembra 1720), 7) Ana Jožefa Nepomucena (kršč. 16. maja 1722) in 8) Franc Ksaver Jožef Mihael (roj. 22. in kršč. 24. septembra 1723) (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1712–1722, pag. 129, 170, 215, 252–253, 318–319, 326, 446; R 1722–1731, pag. 39; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64). Prim tudi ARS, AS 1075, šk. 5, št. 149, Lichtenberg.

¹⁰⁶⁷ Grofa Wolfganga Danijela so pokopali 25. oktobra 1723, starotrška mrliška matica pa mu prisoja okoli 34 let, torej nekaj let premalo (NŠAL, ŽA Stari trg pri Ložu, Matične knjige, M 1699–1760, pag. 187). V oporoki, datirani na

Grad Ortnek pri Ribnici, kjer se je rodil Wolfgang Danijel grof Lichtenberg, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 175).

Lichtenbergov grad Snežnik, kjer je Ana Katarina nekaj časa živela s prvim možem in otroki, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 224).

Grb grofov Lichtenberg (ARS, AS 1071, št. 109).

Snežnik danes (foto Bruno Žnidaršič, julij 2015).

njegova glavna dediča. Ženo je v oporoki imenoval za nujno varuhinjo otrok in posesti, dokler se ne bi ponovno omožila.¹⁰⁶⁸

Ana Katarina je potem kot vdova z otroki vsaj deloma živela na Snežniku,¹⁰⁶⁹ kamor jo je v četrtem letu vdovstva prišel zasnuti šest let mlajši **Jožef Vid baron Neuhaus** (* 1699, † 1751) (J–III–2b), graščak iz Vipave, in jo 15. maja 1727 poročil.¹⁰⁷⁰ Jožef Vid je izviral iz rodbine goriških Neuhausov, povzdignjenih v baronski stan neznano kdaj v 17. stoletju.¹⁰⁷¹ Luč sveta je zagledal v Mirnu pri Gorici (1699) kot sin barona Karla Jožefa in Klare, rojene pl. Gradiz.¹⁰⁷² Ko se je pri 28-ih ženil s 34-letno vdovo Lichtenbergovo, rojeno Valvasor, ni bil tako petičen kot njen prvi soprog, poleg tega se ni mogel naslavljeti z grofovskim predikatom, toda po imetju in plemiškem naslovu je povsem ustrezal Valvasorjevemu rangju. S tem soprogom je Ana Katarina preživela skoraj četrt stoletja, do njegove smrti, in mu rodila pet otrok (1728–1734), prva dva v Ljubljani, ostale v Gorici, pri tem da sta oba sinova zgodaj umrla.¹⁰⁷³ Družina je živela deloma v lastni hiši v Gorici in deloma v Vipavi v Neuhausovem dvorcu Tabor (*Burg Wippach*),¹⁰⁷⁴ v katerem je podjetni soprog sestavil tudi oporoko.¹⁰⁷⁵ Ob smrti 12.

Snežniku 18. oktobra 1723, si je za zadnje počivališče izvolil grobnico svojega očeta v Starem trgu (ARS, AS 308, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–38, 18. 10. 1723; prepis tudi v: ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice s prilogami).

¹⁰⁶⁸ V pomoč ženi kot nujni varuhinji je kot zaupnika oziroma skrbnika (*zum Mittwiser*) določil tasta Janeza Karla Valvasorja (J–II–6) in svojega brata Jurija Ludvika, ki naj bi bil otrokom »kot oče«, če bi se vdova poročila (kot v op. 1067).

¹⁰⁶⁹ Le teden dni za očetom so pokopali sina Ignaca Jožefa Dominika (naveden je brez imena, njegova starost pa okoli šest let), ki je izrecno označen po snežniškem gradu: »ex arce Schneperg« (NŠAL, ŽA Stari trg pri Ložu, Matične knjige, M 1699–1760, pag. 187).

¹⁰⁷⁰ NŠAL, ŽA Stari trg pri Ložu, Matične knjige, P 1699–1783, pag. 137. – V starotrški poročni matici je navedeno zgolj, da prihaja ženin iz župnije Vipava. – Poročna pogodba, znana iz regesta brez navedbe kraja, je bila datirana 27. aprila 1727 (ARS, AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–15, 26. 8. 1751, pag. 19/Nr. 37). Kot izhaja iz Neuhausove oporoke, so že njegovi »starši in predniki« posedovali vipavski spodnji grad, imenovan Tabor (*Purgg Wippach vulgo genandt Thabor*), in posest Strane v Brkinih (ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751). – Malo po svoji vnovični poroki je Ana Katarina Jožefa v Ljubljani sklenila poravnalno pogodbo z Jurijem Ludvikom grofom Lichtenbergom kot varuhom svojih otrok iz prvega zakona; iz moževe zapuščine ji je iz naslova poročne pogodbe in poznejšega prispevka pripadalo 10.500 goldinarjev deželne veljave (ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice s prilogami, poravnava 3. 7. 1727).

¹⁰⁷¹ Frank pozna samo diplomo o izboljšanju grba Jožefu Neuhausu, namestniku deželnega kneza v grofiji Goriški, in njegovim nečakom iz leta 1628 (Frank, *Standeserhebungen. 3. Band*, str. 292). Morda so bili goriški Neuhausi pobaronjeni leta 1643, ko sta dobila baronski naslov dva Neuhausu na Koroškem (prim. prav tam, str. 293).

¹⁰⁷² Krščen je bil 15. septembra 1699 skupaj z bratom dvojčkom Antonom Lovrencem (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 232). O starših prim. ARS, AS 1075, šk. 5, št. 170, Neuhaus.

¹⁰⁷³ Otroci so prišli na svet v naslednjem zaporedju: 1) Jožefa Felicita Ivana Nepomucena (roj. in kršč. 18. maja 1728), 2) Elizabeta Franciška Ksaverija Jožefa (roj. 28. in kršč. 31. oktobra 1730), 3) Cecilija Marija Jožefa Leopoldina (roj. 19. in kršč. 20. novembra 1731), 4) Jožef Marija (kršč. 3. septembra 1733) in 5) Jožef Vid (kršč. 18. avgusta 1734). NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1722–1731, pag. 231, 337; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 68, 71; Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, Registri parrocchiali, liber baptisatorum VIII, pag. 381; liber baptisatorum IX 1732–1741, pag. 43, 63; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 110, 111. – Baron Neuhaus je vse tri hčerke poimensko navedel v svoji oporoki (ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751). Rodovno deblo v Zbirki rodovnikov Arhiva Slovenije pozna šest otrok, dva sinova in štiri hčerke, pri čemer se nobeno ime ne ujema z Jožefom Vidom; navedeni so: Cecilija, Elizabeta, Janez Nepomuk, Ludovika, Felicita in Karel Marija Jožef (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 170, Neuhaus).

¹⁰⁷⁴ O zadrževanju Neuhausove družine v Vipavi med drugim priča odpovedno pismo Ane Katarine za prejem materine dediščine, ki ga je tam podpisala 31. marca 1741 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 14/Nr. 18).

¹⁰⁷⁵ ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751. – Oporočitelj je v primeru svoje smrti v kakšnem mestu določil, naj ga pokopljejo kar tam v grobnico bratovščine sv. Rešnjega telesa, če pa premine v Vipavi ali Stranah (v Brkinih), si je za zadnje počivališče izbral rodbinsko grobnico v vremski župnijski cerkvi. Iz oporoke izhaja, da je v

Vipava po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 303); poznejši Neuhausov dvorec Tabor stoji na levi (*Die Alte Burg*).

Vipavski Tabor, kjer je Ana Katarina živela z drugim soprogom in družino, na razglednici iz obdobja med obema svetovnima vojnama (zbirka Milana Škrabca).

Grb baronov Neuhaus v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 103).

avgusta 1751 prav tam – bilo mu je 52 let¹⁰⁷⁶ – je na Kranjskem posedoval Tabor z nekaj imenji, pridruženimi posestvu Strane v Brkinih, na Goriškem pa še posest na Krasu, v Solkanu in Šmavru.¹⁰⁷⁷ Med kranjskimi plemiči, ki so umrli v desetletju 1751–1760 in obstaja zanje popis celotne zapuščine, se je glede na velikost premoženja znašel še v prvi petini, pri čemer ni všteto imetje na Goriškem, vključno s kupljeno hišo v Gorici.¹⁰⁷⁸ V oporoki se je močno zanašal na svaka Karla Jožefa Valvasorja (J–III–15), ga skupaj s svojo ženo imenoval za varuha otrok in prosil, naj vdovi pomaga voditi gospodarstvo, tako da vsaj dvakrat na leto obiše njegovo posest. Presenetljivo je, da za glavnega dediča ni imenoval lastnih hčerk, ampak 33-letnega pastorka Karla Ignaca grofa Lichtenberga (* 1718), gospoda na Snežniku, ki naj bi v svoj plemiški predikat sprejel še Neuhausovo ime in temu ustrezno razširil svoj grb. Posest bi se združila v fidejkomis, nedeljivo rodbinsko posest, ki bi jo dedoval vsakokratni prvorojenec.¹⁰⁷⁹ Očitno je baron Neuhaus hotel, da se njegovo rodbinsko ime nadaljuje in se s prenosom na grofa še ustrezno povzpne na plemiški lestvici. Kdo je takšni odločitvi oporočitelja oporekal, ne vemo, a stvari so se odvijale drugače od njegove volje. Vdova je posest v Vipavi in Stranah najprej dala v zakup,¹⁰⁸⁰ dedinji, dve Neuhausovi hčerki, obe omoženi z grofoma, pa sta obe posesti že leta 1757 prodali.¹⁰⁸¹

Kmalu po moževi smrti se je Ana Katarina preselila v Ljubljano, kjer je spomladi 1752 postala lastnica hiše v Gosposki ulici,¹⁰⁸² nedaleč od rodne Valvasorjeve hiše, ki je stala na robu Novega trga. Še četrto stoletja je preživela v domačem mestu kot vdova in premogla ob smrti poleg hiše tudi znaten kapital.¹⁰⁸³ Umrta je pri 84-ih 19. junija 1777 v Ljubljani, pokopali pa so jo v župnijski cerkvi v Moravčah,¹⁰⁸⁴ verjetno na njeno željo, da bi bila po smrti blizu hčerke in belneškega gradu, na katerem

mladosti šest let bival v ljubljanskem jezuitskem kolegiju, nato opravljal stanovsko komorno službo in funkcijo cestnega komisarja za Notranjsko, bil pa je tudi zastavni imetnik gospostev Senožeče in Prem. – Obe posesti na Kranjskem, vipavski Tabor in Strane, so v imenjski knjigi prepisali nanj z očeta Karla Jožefa šele leta 1745, prvo z imenjsko rento 28 goldinarjev in drugo s slabimi 16 goldinarji (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 598 in 603).

¹⁰⁷⁶ Mrliška matica mu daje namesto 52 let eno leto manj (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 434).

¹⁰⁷⁷ Kranjsko posest poznamo tudi iz zapuščinskega inventarja, goriško pa iz oporoke (ARS, AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–15, 26. 8. 1756, pag. 3–4; AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751).

¹⁰⁷⁸ Med 119 zapuščinami je bila njegova v višini dobrih 38.000 goldinarjev na 21. mestu (Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 183). Po navedbi v Neuhausovi oporoki naj bi njegova imenja in hiše dosegali skupno vrednost 51.000 goldinarjev (ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751).

¹⁰⁷⁹ ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751.

¹⁰⁸⁰ ARS, AS 730, fasc. 99, Neuhaus, Posest Vipava in Stranje, proces med zakupnikom Vipave Jakobom Fanzoim in Marijo Katarino Neuhaus 1756, 9. 11. 1756; zakup posesti Vipave po Jakobu Fanzoiu 1756–1762, 12. 5. 1756. – Strane je dal že predtem, leta 1751, v zakup Vid Jožef baron Neuhaus, in sicer malo pred smrtjo (Smole, *Graščine*, str. 464).

¹⁰⁸¹ Tabor in Vipavi in Strane sta podedovali hčerki Felicita grofica Lichtenberg in Marija Cecilija Ursini grofica Blagaj in ju hkrati prodali istemu kupcu (Smole, *Graščine*, str. 389, 464).

¹⁰⁸² Hišo je kupila 6. marca 1752 in bila njena lastnica še ob smrti 25 let pozneje (ARS, AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–23, 8. 7. 1777, pag. 1). Prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Židovska steza 2 (Gosposka ulica 7); Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 96. – Ob terezijanskem popisu prebivalstva leta 1754 so v t. i. hiši barona Neuhausova poleg vdove Ane Katarine živele štiri njene hčerke, tri grofice Lichtenberg iz prvega zakona, najstarejša med njimi že vdova po grofu Orzonu, in hči baronica Neuhaus iz drugega zakona (NŠAL, NŠAL 100, fasc. 117, Popis prebivalstva 1754, 3. Ljubljana, In Districtu Senioris Vicarij Labaci, s. d., pag. 3a–4a).

¹⁰⁸³ Njeno celotno premoženje je bilo vredno nad 13.000 goldinarjev, od tega naloženi kapital več kot 11.000 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 76, fasc. XXXIII, lit. N–23, 8. 7. 1777). Oporoko je napisala že 18 let pred smrtjo, leta 1759. Način pogreba je prepustila glavnim dedinjam, trem neporočenim hčerkam, ki dobijo sicer le nujni delež, če ostanejo samske, ustreznih dednih deleži pa so pripadli še sinu, štirim omoženim hčerkam in hčerki klarisi (ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–16, 18. 11. 1759; prepis v: ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice s prilogami).

¹⁰⁸⁴ Njena smrt ni vpisana v ljubljanski, temveč v moravški mrliški matici. Navedena je kot Katarina grofica Neuhaus, rojena baronica Valvasor, preminila v Ljubljani v starosti 85 let in pokopana v župnijski cerkvi v Moravčah (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, M 1770–1785, s. p., 19. 6. 1777).

je odraščala. Belnek je namreč štirinajst let prej (1763) po smrti tedanjega lastnika, baroničinega brata Karla Jožefa barona Valvasorja (J–III–15), kupil njen zet Karel Gotfrid grof Lichtenberg, poročen s hčerko Felicito baronico Neuhaus.¹⁰⁸⁵ Ana Katarina baronica Neuhaus, rojena baronica Valvasor, se je po smrti tako rekoč vrnila domov. Še za življenja se je lahko pohvalila z zelo razvejenim potomstvom, saj je imel edini sin Franc Ignac grof Lichtenberg, naslednik snežniškega gospostva, številno družino, kar sedemnajst otrok, hčerke pa so se povečini dobro poročile, tako da so bili od štirih zetov Ane Katarine trije grofovskega stanu.¹⁰⁸⁶

Druga od poročenih sester Valvasor je bila generacijo mlajša **Marija Alojzija Felicita** (* 1713, † 1777) (J–III–17), imenovana *Marija Alojzija* in največkrat samo *Alojzija*, v družini sicer najmlajši otrok. Ko ji še ni bilo dvajset let, jo je 14. aprila 1733 v Ljubljani popeljal pred oltar **Ernest Franc Engelbert grof Paradeiser** (* 1706, † 1785) (J–III–17a), kratko *Ernest*.¹⁰⁸⁷ Njen ženin je izviral iz stare koroško-kranjske plemiške rodbine, iz njene leta 1625 pobaronjene veje s predikatom »von Neuhaus und Gradisch«. ¹⁰⁸⁸ Bil je mlajši sin leta 1713 v grofovski stan povzdignjenega barona Janeza Lovrenca, stanovskega poverjenika na Koroškem, polkovnika in poveljnika v Vojni krajini, in njegove prve žene Marije Ane Eleonore, rojene grofice Attems. Tako je Ernest Franc Engelbert, domnevno rojen v Otočcu na Hrvaškem, prišel na svet še kot baron in častnikov sin, sicer pa je njegov oče doma na Kranjskem gospodaril na gradu Pogance pri Novem mestu.¹⁰⁸⁹ Tu sta sprva stanovala tudi mlada zakonca z družino, preden sta si ustvarila lasten dom. Najprej sta se po nekaj letih zakona za krajši čas preselila v Auerspergov dvorec Kamen ali Na kamnu v novomeški Kandiji, ki ga je imel grof Ernest morda v zakupu,¹⁰⁹⁰ nato pa je leta 1740 kupil bližnji grad in gospostvo Hmeljnik, kjer je grofovski

¹⁰⁸⁵ O lastništvu Belneka: ARS, AS 315, gl. knj. 10, fol. 358; prim. Smole, *Graščine*, str. 79. – O sorodstvenih razmerjih: ARS, AS 1075, šk. 5, št. 149, Lichtenberg.

¹⁰⁸⁶ Sin Franc Ignac grof Lichtenberg se je poročil s svojo sorodnico Barbaro grofico Lichtenberg, njegova sestra Konstancija z grofom Orzonom, njena sestra Katarina s pl. Grabizem, polsestra Felicita baronica Neuhaus z grofom Lichtenbergom in druga polsestra Cecilija z Ursinijem grofom Blagajem; samske so ostale tri hčerke iz prvega zakona, tri grofice Lichtenberg: Šarlota, Marija Ana in Jožefa (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 149, Lichtenberg; Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 189; Smole, *Graščine*, str. 389, 450–464). Hči Elizabeta baronica Neuhaus je izpričana kot klarisa v Kopru (ARS, AS 308, III. serija, fasc. N 1–84, testament N–12, 4. 3. 1751).

¹⁰⁸⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 311. – Poročni priči sta bila nevestin oče Janez Karel (J–II–6) in Leopold grof Lamberg. – Samo nekaj dni po poroki je zet grof Paradeiser izdal tastu potrdilo, da je Alojzija prejela obljubljenih 1000 goldinarjev dodatka k doti (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 93/Nr. 47). – Alojzijo srečujemo v virih največkrat samo s tem imenom, tako denimo pri krstih vseh njenih otrok razen pri dveh (gl. op. 1092) in v očetovi oporoki (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739), medtem ko jo mati v svoji zadnji volji imenuje Marija Alojzija (prav tam, testament V–13, 17. 2. 1726). O grofovem klicnem imenu Ernest pričata zlasti Breckerfeldova Topografija Kranjske (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 383–387) in imenjska knjiga (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 58). Samo kot Alojzijo in Ernesta so zakonca vpisali tudi v mrliško matico (gl. op. 1095).

¹⁰⁸⁸ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 126–135. – O plemiških povzdignitvah: Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 34.

¹⁰⁸⁹ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 134. – Po Wittingu naj bi bil Franc Engelbert rojen v Otočcu 18. februarja 1706 (prav tam). V krstni matični knjigi župnije Otočac ni ne njegovega krsta ne krsta katerega njegovih sorojencev (HDA, Zbirka matičnih knjiga, Matične knjige rimokatolika, Župa Otočac, M–1269, matica krštenih I 1664–1725). Morda je vpis v matico izostal tako kot pri mnogih drugih plemičih tega časa. – O Pogancah: Smole, *Graščine*, str. 372.

¹⁰⁹⁰ Na Kamnu (Steinbrückel) sta prišla v letih 1738 in 1739 na svet dva njuna otroka (gl. op. 1092). V tem času je bil dvorec last Ignaca grofa Auersperga, ki ga je leta 1741 prodal Francu Adamu baronu Zierheimu (Smole, *Graščine*, str. 315), od katerega sta zakonca Paradeiser prejšnje leto kupila grad in gospostvo Hmeljnik (gl. op. 1091). O dvorcu, ki ga Valvasor imenuje v *Slavi* z nekoliko drugačnim nemškim imenom Steinhof (*Stainhof*), prim. Stopar, *Grajske stavbe*. II. Dolenjska, str. 107–109; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 150.

Dvorec Pogance pri Novem mestu, domovanje grofov Paradeiser, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 187). Tu je v 16. stoletju gospodaril rod pl. Gusičev, iz katerega je izšla Sidonija (H-II-3a), žena Adama Valvasorja (H-II-3), ki se je na Pogancah morda tudi rodila.

Pogance na razglednici, odposlani leta 1939 (zbirka Milana Škrabca); danes ni za dvorcem nobenih sledov.

Grad Hmeljnik pri Novem mestu po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 95); tu je od leta 1740 živila družina Alojzije grofice Paradeiser, rojene baronice Valvasor.

Hmeljnik na razglednici, odposlani leta 1912 (zbirka Milana Škrabca); razvaline danes le od daleč spominjajo na prejšnjo podobo gradu.

Grb grofov Paradeiser (ARS, AS 1071, št. 136).

par živel in gospodaril do smrti.¹⁰⁹¹ V navedenih treh grajskih domovanjih se je Paradeiserjema rodilo najmanj sedem otrok (1734–1751), od katerih sta odrasla le dva.¹⁰⁹²

¹⁰⁹¹ Iz dveh registrov kupne pogodbe z dne 9. aprila 1740 v zapuščinskem inventarju njenega sina (Janeza) Karla ne izvemo za imena pogodbenih strank, ampak le za višino kupnine: 27.000 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 92, fasc. XXXVIII, lit. P–219, 12. 9. 1793, pag. 3, 5). Prodajalec Hmeljnika je bil Franc Adam baron Zierheim, kupnina pa je po sekundarnem viru znašala tisočaka več, tj. 28.000 goldinarjev (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 383; Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 134). Na prav tolikšno vsoto je oče in tast Janez Karel baron Valvasor (J–II–6) prejšnje leto ocenil svoj Belnek (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739). Čeprav naj bi bil kupec samo grof Ernest (Smole, Graščine, str. 183; Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 134) in so ga kot edinega lastnika (*wegen der Herrschaft Hopffenbach*) vpisali leta 1740 z dobrimi 69 goldinarji imenjske rente v imenjsko knjigo (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 58), je moral biti Alojzijin delež pri kupnini znaten. Na to kaže njena oporoka, v kateri je svojim otrokoma suvereno delila tako materino kot očetovo dediščino (ARS, AS 308, III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106, 18. 2. 1777). Dobro obveščeni sosed in sodobnik F. A. Breckerfeld ni neutemeljeno zapisal, da sta bila kupca oba zakonca (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 383). – Za nakup Hmeljnika si je grof Ernest leta 1742 izposodil 5900 goldinarjev pri svaku Karlu Jožefu baronu Valvasorju (J–III–15) in nato redno odplačeval obresti (ARS, AS 1080, šk. 4, fasc. 5, Zadolžnice in menice, 6. 6. 1742 s pripisi). Zadolžnico je Valvasor prepustil svoji drugi ženi Mariji Antoniji, rojeni grofici Gabelhofen (J–III–15b), ta pa jo je na smrtni postelji izročila svakinji Alojziji grofici Paradeiser in ji s tem izbrisala dolg (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–11, 9. 11. 1753).

¹⁰⁹² Ker je krstna matica župnije Mirna Peč za obdobje 1745–1751 izgubljena, dotlej pa so se otroci rojevali v kratkih intervalih, je v teh letih skoraj brez dvoma prišel na svet še kateri. Paradeiserjevi otroci so si sicer sledili takole: 1)

Sosed, kronist Franc Anton pl. Breckerfeld (1740–1806), je v svojem opisu Hmeljnika namenil grofici Alojziji slavospev brez primere in našel veliko dobrih besed tudi za njenega soproga ter njun skladni zakon. Pri tem je grofovemu skoraj asketskemu življenju posredno pripisal krivdo za gospodarski zaton Hmeljnika, še dolgo po Alojzijini smrti pa naj bi ljudem ostale v spominu njena skromnost, čutečnost in druge vrline. Breckerfeldov oris hmeljniške grofice Alojzije je sploh najbolj celovit prikaz osebnosti katerega od članov Valvasorjeve rodbine.¹⁰⁹³ Po drugi strani pa Alojzijina oporoča, napisana

Janez Karel (kršč. 21. februarja 1734), 2) Janez Nepomuk Anton Marija (kršč. 16. maja 1736), 3) Marija Ana Jožefa (kršč. 17. junija 1738), 4) Marija Terezija Alojzija (kršč. 10. junija 1739), 5) Marija Terezija Franciška Jožefa (kršč. 12. februarja 1742), 6) Marija Ernest Anton Nepomucen (kršč. 17. julija 1744) in 7) Marija Ignac Janez Ernest (kršč. 26. decembra 1751). Prva dva sta se rodila na Pogancah, druga dva na Kamnu, zadnji trije pa na Hmeljniku. NŠAL, ŽA Novo mesto–Šmihel, Matične knjige, R 1720–1743, s. p.; ŽA Mirna Peč, R 1722–1746, s. p.; R 1751–1768, s. p. Schiviz von Schivizhoffen pozna samo rojstva prvih štirih, krščenih v župniji Novo mesto–Šmihel (*Der Adel – Krain*, str. 386), Witting pa le oba odrasla: prvorojenca in tretjerojenko (*Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 134).

¹⁰⁹³ Breckerfeldove besede si zaslužijo objavo brez krajsanja (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 383–387). V prevodu se glasijo takole: »Če se je Hmeljnik pod baroni Zierheimi povzpел do najsrečnejšega gospodarskega stanja, se je pod taktirko Ernesta grofa Paradeiserja polagoma globoko pogreznil. Nenavadno je, kako se je to zgodilo. Ta dobri gospod grof je živel brez izdatkov, brez nezmernosti, zelo varčno, zdi se, da je bil eden najbolj čuječih in neutrudnih gospodarjev. Zbujal se je zgodaj zjutraj ob petelinjem petju, nato prebudil za delo svoje domače (*Hausleute*) in ves dan ropotal z njimi in vsemi svojimi delavci (*Wirtschaftsholde*). Takšen način življenja je veljal za vse dneve leta, toda posledice pričajo, da je to njegovo delovanje več pokvarilo, s tem ko je zanemaril vsak nekoristen prosti čas. Vse njegove ocene so bile na koncu napačne. Za več kot osem let je preživel svojo grofico, s katere smrtjo sta mu ugasnila ves pogum in ponos njegove hiše. Z njo je preživel 47 let v najsposobnejši slogi, kar lahko pripišemo njegovim popustljivi naravi kakor tudi njeni blagosti in skromnosti. Bila je tudi ena najbolj spoštovanja vrednih gospa: gospodinjstva učinkovitost, redoljubnost, dobrohotnost do vseh ljudi kakor do prijateljev, na bogaboječnosti utemeljena krepost, to so bile njene temeljne poteze. Zadovoljstva ni iskala ne v bučnih zabavah ne v omami družb, ni hrepnela po mestu in njegovih veselostih, ampak je našla zadovoljstvo v podeželski preproščini in domači samoti. Razveseljeval jo je sprehod z ljubljanim soprogom grofom skupaj s sinom in hčerko, ne da bi hlepela po drugi zabavi. Cenila je lepote narave in prijetne plati tihega življenja na deželi, ki se mu je povsem prepustila v vseh letnih časih, celo pozimi. Njeno čuteče srce častijo še po njeni smrti. Ni prenesla uboštva drugih, ne da bi ga skušala po svojih močeh odpraviti. Vasi okrog Hmeljnika so nenehno okušale njeno milost, noben ubožec ni odšel od nje nepotolažen, če so v kakšni vasi trpeli nemočni bolniki, jim je vedno na tak ali drugačen način priskočila na pomoč in pogosto je za to niti niso prosili. Če so ji povedali zgodbo kakšnega nesrečneža, so mu s tem priskrbeli dobrotnico. Iz izviru tega plemenitega srca ni tekla samo nežnost do moža, sina, hčerke in drugih sorodnikov, temveč tudi tista mehkoča, ki sega vse tja do domačih živali. Na te je skrbno pazila in ni dovolila, da bi jih preobremenjevali in brez potrebe stiskali. Ni bila ljubiteljica majhnih psičkov, neizmerno naklonjenost je čutila le do koristnih domačih živali. Osvobojena plemiškega ponosa je trdno verjela, da je prava vrednost ljudi v zaslugah, vse drugo pa je domišljav nič. Takšno razmišljanje je rodilo ljubeče vedenje do vseh slojev (*Klassen*), s čimer je že na prvi pogled osvojila vsa srca. Obvladala je umetnost tako milostne prijaznosti, da je bila lahko prepričana o ljubezni svojih podrejenih hišnih kot o njihovi zvestobi in spoštovanju. V odvratnostih – in teh ni doživela malo – se je pokazala vzvišena veličina njene duše. Toča je med zorenjem povsem potolkla njeno setev, toda vdana v usodo je svojo nesrečo prenašala brez tožbe, v ponižni vdanosti Božji volji. Ko so postali njeni hlevi na pristavi plen plamenov, se je med požarom presenetljivo obvladala, sredi ognja prisebno gledala požar in prva poskrbela, da je bila njena ljuba živina rešena in da so se govtajoči plameni, kolikor je mogoče, pogasili. Zaman! Njeni napori ne morejo obrzdati besa razširjenih plamenov, lahko pa rešijo vsaj živino in nekaj hlevov. V sivi starosti si je ob sebi želela snaho in videti, kako se v njeni hiši razmnožuje krepost. Tako se je njen sin Janez Karel grof Paradeiser junija 1774 končno oženil z gospodično Marijo Ano, rojeno grofico Schellenberg, na katero je [Alojzija] na srečo z uspehom prenesla svoje tako plemenite lastnosti in 29. marca 1775 preminila. Njeno truplo so pokopali v Novem mestu pri kapucinih.« – Breckerfeld je ob robu še pripisal, da je bila grofica Alojzija »dama reda križne zvezde« (*des Kreuzsternordens Stiftsdame*) (str. 386), trditvi o njeni nežnosti do sorodnikov (str. 385) pa dodal: »Svoji svakinji baronici Valvasor, rojeni grofici Gabelhofen, ki je imela raka, se je s samoodpovedovanjem tako vneto posvetila, da se je umirajoča sorodnica svoje strežnice zaradi tega v oporoči hvaležno in poimensko spomnila.« – Omenjena svakinja je bila Marija Antonija Valvasor (J–III–15b), druga žena Alojzijinega brata Karla Jožefa (J–III–15), ki je umrla 6. decembra 1753 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 154). Gl. tudi op. 1091.

nekaj tednov pred smrtjo, kaže, da je bila hmeljniška gospa tudi zelo stvarna ženska in da je imela pri hiši glavno besedo.¹⁰⁹⁴

Na Hmeljniku sta zakonca skupaj preživela 37 let in ovdoveli grof še nadaljnjih osem. 79-letni grof Ernest je tam umrl 11. marca 1785, grofica Alojzija, ki so jo pokopali v kapucinski cerkvi v Novem mestu, pa pri 64-ih 26. marca 1777,¹⁰⁹⁵ slabe tri mesece pred svojo dvajset let starejšo sestro Ano Katarino baronico Neuhaus (J–III–2). Grof Paradeiser je leta 1779, dve leti po ženini smrti, izročil močno zadolženi grad s posestjo sinu.¹⁰⁹⁶ Edina odrasla otroka, Janez Karel in Marija Ana, sta se sicer poročila, vendar oba pozno in nista imela otrok.¹⁰⁹⁷ Belneška veja Valvasorjev, ki je v tretji generaciji štela kar 17 potomcev, otrok barona Janeza Karla (J–II–6), se je tako nadaljevala le po najstarejši hčerki in enem sinu.

Edini sin, s katerim se je rodbinsko ime Valvasorjev z Belneka preneslo na naslednjo, zadnjo generacijo, je bil predzadni **Karel Jožef** (* 1708–10, † 1761) (J–III–15), že tretja generacija Karlov. Tako kot njegov oče Janez Karel (J–II–6) je ostal osamljen posrednik rodbinskega imena v svoji generaciji. Okolica ga je klicala *Jožef*,¹⁰⁹⁸ a so ga pozneje poznali tudi kot *Karla*, denimo v deželnihih stanovih,¹⁰⁹⁹ s tem imenom pa se je tudi sam naslovil v oporoki.¹¹⁰⁰ Belneško vejo Valvasorjev, katere začetnik je bil polihistorjev polbrat Karel (J–I–2), bi tako lahko poimenovali tudi Karolinska veja. Karel Jožef je bil kot najstarejši živeči sin – neduhovnik namenjen za očetovega naslednika. Njegov malo mlajši brat Ignac Jožef (* 1710, † 1741) (J–III–16) se je bržčas tudi zato podal v vojaški poklic in oče je Karla Jožefa

¹⁰⁹⁴ Grofica Alojzija je, kot rečeno, morala imeti znaten delež na formalno moževem Hmeljniku, zato je lahko tako suvereno razpolagala za lastno in moževo dediščino. Za glavnega dediča je določila sina Karla, ki je moral hčerki Mariji Ani izplačati 7000 goldinarjev nemške veljave očetove in materine dediščine, v kar je bila vključena tudi dediščina po sestri oziroma teti Mariji Ani baronici Valvasor (J–III–8). Soprogu grofu Ernestu je podarila 1000 goldinarjev zapisanega zaženila, preostalih 2000 goldinarjev pa mu je namenila v dosmrtni užitek, nakar pripadejo sinu. Ker tak užitek po njenem ne bi zadoščal za moževo nujno vzdrževanje, je določila, naj ga sin do smrti vzdržuje pri sebi in mu izplačuje letno rento 150 goldinarjev nemške veljave. Če pa se oče in sin ne bi dobro razumela in bi šel Ernest živet drugam, bi mu moral sin Karel letno izplačevati 200 goldinarjev. Pomenljivo je določilo, ki zadeva še neomoženo (tedaj že 39-letno) hčerko Ano Marijo. Če se ne bo omožila stanu primerno in bo osramotila rodbino, ne dobi 7000 goldinarjev, ampak ji pripade le nujni delež. V primeru da sin Karel ne bi sprejel vloge glavnega dediča, česar si mati ni želela, bi si otroka dediščino delila na pol. V oporoki je poskrbela tudi za delitev srebrnine. ARS, AS 308, III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106, 18. 2. 1777.

¹⁰⁹⁵ NŠAL, ŽA Mirna Peč, Matične knjige, M 1773–1780, s. p., 26. 3. 1777; M 1781–1792, s. p., 11. 3. 1785. –Kot datum Alojzijine smrti Breckerfeld in za njim Witting navajata 29. marec, kar je v resnici datum njenega pokopa (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 387; Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 134). Zadnje počivališče v cerkvi kmalu zatem ukinjenega kapucinskega samostana je bilo skladno z njeno oporočno željo (ARS, AS 308, III. serija, fasc. P 83–226, testament P–106, 18. 2. 1777).

¹⁰⁹⁶ ARS, AS 315, gl. knj. 3, fol. 102; prim. Smole, *Graščine*, str. 183. – Po izročitvi gospostva Hmeljnik sinu 9. septembra 1779 je ostareli grof Paradeiser v skladu z dogovorom prva tri leta prejemal od sina 150 goldinarjev, nato pa le še 100 goldinarjev letne vzdrževalnine (prav tam, 5. modri kvatern, fol. P 21–22). Ob smrti so mu pripadale skromne premičnine brez knjig in dragocenosti (ARS, AS 309, šk. 92, fasc. XXXVIII, lit. P–201, 18. 4. 1785, s. p.).

¹⁰⁹⁷ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 134. – Grof Ernest je v oporoki imenoval za glavnega dediča sina Karla, hči Marija Ana pa je bila že prej odpravljena z dediščino po obeh starših (ARS, AS 308, III. serija, fasc. P 83–226, testament P–114, 9. 3. 1785). Ob očetovi smrti je sin z ženo prebival na Hmeljniku, hči pa v Trstu kot soproga stotnika Thomasa von Welza (ARS, AS 309, šk. 92, fasc. XXXVIII, lit. P–201, 18. 4. 1785, s. p.).

¹⁰⁹⁸ Tako je naveden v študijskih letih (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 190; ARS, AS 1073, II/51r, pag. 593, 594, 596, 600, 602; NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C3).

¹⁰⁹⁹ Kot Karel je naveden v stanovskih sejnih zapisnikih (npr. ARS, AS 2, I. reg., šk. 921, sejni zapisniki 47, 1735–1740, fol. 286v, 7. 4. 1739; fol. 331 in 336, 27. 1. 1740; sejni zapisniki 48, 1739–1742, fol. 394, 23. 2. 1741; fol. 431v, 15. 2. 1742).

¹¹⁰⁰ V oporoki, sestavljeni leta 1761 v Mariboru, pravi v prvi osebi »Ich Carl« (AT KLA 73, Landesgericht Klagenfurt Testamente, Fasz. 56, 1761, No. 15, 5. 4. 1761).

Vpis Karla Jožefa barona Valvasorja z grbom v spominski knjigi Dizmove družbe leta 1740 (ARS, AS 1073, I/1r, fol. 294r; foto Igor Lapajne).

v oporoki (1739) določil za svojega glavnega dediča z utemeljitvijo, da je že poročen in da je upati na potomstvo. Očetu Janezu Karlu (J–II–6) se je tik pred smrtjo dvakrat izpolnila želja videti vnuka, oba-krat sicer ženskega spola, vendar ni niti eden od treh sinovih otrok iz prvega zakona dočakal osmega leta starosti. Karel Jožef je imel pri potomstvu in porokah precej nesrečno roko. Oženil se je trikrat, prvi dve ženi pokopal že po štirih oziroma šestih letih zakona, sam je dočakal osem otrok in jih preživel šest, vključno z obema sinovoma, rojstva najmlajše hčerke pa ni več doživel. Zapustil je namreč nosečo ženo, še zadnje upanje, da dobi moškega naslednika, a tudi tokrat zaman. Le za malo je preživel zadnja poročena moška Adamove medijske baronske veje in Jernejeve završke nebaronske, ki sta oba umrla brez živih potomcev, preživela pa sta ga samo dva Valvasorja moškega spola, oba duhovnika.

Kot mnogi drugi člani rodbine je Karel Jožef obiskoval ljubljansko jezuitsko gimnazijo in višje jezuitske študije. Pri jezuitih ga tako srečujemo skoraj vsa dvajseta leta 18. stoletja, od leta 1721 do 1729, in to kot notranjega gojenca.¹¹⁰¹ Tudi on je v mladih letih potoval, potrjeno v Italijo,¹¹⁰² sicer pa je bil kmalu, najpozneje od srede dvajsetih let, predviden za očetovega naslednika. Kar zadeva dedovanje po starših, so mu bile zvezde zelo naklonjene, saj

sta mu tako oče kot prej mati pri delitvi zapuščine dajala prednost. Tudi sicer je stopal po očetovih stopinjah, ki so mu jih v glavnem določili že vnaprej, le da ga je manj zanimala deželna politika. Ne najdemo ga namreč med stanovskimi poverjeniki, ampak le na deželnih zborih, in še tam hierarhično bolj spodaj.¹¹⁰³ Zato pa so ga še zelo mladega, starega le okoli 20 let, že leta 1729 izvolili za prisednika kranjskega ograjnega sodišča,¹¹⁰⁴ s čimer je nadaljeval rodbinsko tradicijo že v četrti generaciji, od

¹¹⁰¹ Izpričan je kot baron Jožef, brez prvega imena Karel, od leta 1721, ko je bil v t. i. mali šoli (parvisti), do višje študijske stopnje logika leta 1727 (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 190). V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete ga nazadnje srečamo leta 1729 kot slušatelja višje študijske stopnje fizika (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 602, 604). Z malce mlajšim bratom Jožefom Ignacem Kristjanom (J–III–16), ki ga jezuitske evidence poznajo kot Ignaca in Jožefa Ignaca, sta le redko navedena v istem viru, čeprav sta bila skoraj ves čas sošolca, saj je brat prebival v konviktu šele na višjih študijih. Leta 1723 ju srečamo skupaj v tretjem, gramatikalnem razredu, kot Jožefa Ignaca in Jožefa (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, R 14239, fol. C3), leta 1727 pa med konviktorji kot Ignaca in Jožefa (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 188).

¹¹⁰² Potovanje v Italijo omenja oče Janez Karel (J–II–6) v oporoki, kjer govori o obljubljenem plačilu sinovemu spremljevalcu (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726; testament V–15, 6. 3. 1739).

¹¹⁰³ Gl. op. 1099.

¹¹⁰⁴ Po seznamih prisednikov je bil mednje sprejet 12. aprila 1729 (ARS, AS 306, knj. 21, protokoli 1731–1736, s. p.; knj. 23, protokoli 1741–1746, s. p.; knj. 23, protokoli 1746, s. p.) Seznami so v knjigah protokolov vsakokrat v uvodnem delu knjige med kazalom in pred pag. 1. – Oče Janez Karel pravi leta 1739 v svoji oporoki, da je sin že poročen, da ima za

pradedu Jerneja (H–II–4) dalje. Malo pred očetovo smrtjo je leta 1740 poleg tega še sam postal član Dizmove družbe, in sicer kot »Der Verneüerte« ali »Prenovljeni«.¹¹⁰⁵

Za razliko od staršev, ki so sicer dobršen del življenja z družino preživel v Ljubljani, a so se nazadnje ustalili na Belneku, je bil Karel Jožef manj vezan na svoje posestvo v Moravski dolini. Belnek mu je predstavljal glavni vir dohodkov, medtem ko je v glavnem živel drugje. Tako kot je v vlogi snubca »osvojil« tri grofovske hiše, so tri grofice močno zaznamovale njegova življenjska obdobja. Vsaka je bila namreč iz druge dežele in živel je v treh deželnih prestolnicah, največji del življenja v Ljubljani, nekaj časa v Gradcu, nazadnje v Celovcu. Veliko je potoval po raznih opravkih in na eni takih poti se je njegovo življenje tudi nepričakovano izteklo, preminil je v Mariboru, kjer so ga na lastno željo tudi pokopali.

Opravljal je razne javne funkcije, vendar v političnem življenju ni dosegal očeta in deda. Sredi stoletja ga na Kranjskem srečamo kot člana več dvornih komisij, tako denimo komisije za deželno varnost (1750, 1751, 1753–1754), za duhovne in dobrodelne ustanove (1754) in fevdne komisije (1751).¹¹⁰⁶ Ko se je leta 1754 odpravil na Štajersko urediti svoje tamkajšnje gospodarstvo, je bil na lastno željo razrešen funkcij v kranjskih dvornih komisijah za deželno varnost in dobrodelne ustanove, ni pa – vsaj tedaj ne – mogel dobiti druge podobne funkcije na Štajerskem, ki bi jo bil voljan sprejeti.¹¹⁰⁷

Njegova zemljiška posest je doživljala le majhne spremembe. Kot glavni dedič po svojem očetu je imel dvajset let od očetove do svoje smrti (1741–1761) rodbinski dvorec Belnek v Moravski dolini. Kot že v času očetovega gospodarjenja je posest ostajala skoraj nedotaknjena, z imenjsko rento okoli 78 goldinarjev.¹¹⁰⁸ V začetku petdesetih let je bil Karel Jožef kratek čas tudi lastnik **dvorca Jama** (*Grubenbrunn*) v Zgornji Šiški pri Ljubljani, ki ga je leta 1751 kupil od Marije Ane grofice Auersperg in je v njegovih rokah izpričan le še naslednje leto. Šlo je za renesančni enonadstropni dvorec s pristavo in brez podložnikov, temu ustrezno majhne vrednosti. Njegova pridobitev je bila za Valvasorja bržčas le zavestna prehodna naložba. Naj spomnimo, da je tu dobrih sto let prej živel Poliksena Elizabeta Valvasor (* ok. 1612, † 1647) (A–I–i) s svojim prvim možem Francem Krištofom Schwabom pl. Lichtenbergom (A–I–ra). Zanesljivi podatki o dvorcu segajo v začetek 17. stoletja, ko se kot lastnik omenja baron Panizol, nato so si sledile razne rodbine, stavbo pa so podrli po drugi svetovni vojni.¹¹⁰⁹

seboj študij in potovanja ter da je že nekaj let prisednik (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739).

¹¹⁰⁵ Datum sprejema ni naveden, ampak je zanj puščen prazen prostor; član je postal med 8. januarjem in 18. oktobrom 1740 (Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I*, str. 176, 177).

¹¹⁰⁶ ARS, AS 6, Publico-politico, šk. 154, repertorij k registraturni glavni knjigi 1750, lit. V; šk. 155, repertorij k registraturni glavni knjigi 1751, lit. V; AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXV, XXIII Karel Jožef.

¹¹⁰⁷ O tem govori odgovor dunajskega dvora na njegovo prošnjo (StLA, A. Gabelkhoven, K 3, H 43, 18. 5. 1754).

¹¹⁰⁸ V imenjski knjigi so posest prepisali z očeta na sina leta 1744, potem ko je Karel Jožef prejšnje leto prodal manjšo desetino in se je imenjska renta z dobrih 79 goldinarjev zmanjšala na slabih 78. Enak obseg je ohranila vsaj do leta 1756 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76, 54v). Leta 1759 je belneška posest obsegala nekaj manj kot 57 hub (ARS, AS 315, 1. železobarvni kvatern, fol. D 18v).

¹¹⁰⁹ M. Smole je regist kupoprodajne listine za Jamo (*Hoff Jama*) z datumom 29. januar 1751, naveden v zapuščinskem inventarju grofice Auersperg, interpretirala napačno, češ da je šlo za Valvasorjevo prodajo Auerspergovi (Smole, *Graščine*, str. 200), v resnici pa regist razkriva, da je bilo ravno nasprotno (ARS, AS 309, šk. 4, fasc. II, lit. A–58, 23. 3. 1754, pag. 3/Nr. 7). Iz kratkega historiata Jame v terezijanskem katastru jasno izhaja, kdo so bili lastniki do leta 1751, ko jo je kupil Valvasor, kot tudi, da jo je ta posedoval še 9. novembra 1752, ko mu je Leopold grof Lamberg prodal neko hubo in njivo (ARS, AS 174, šk. 238, L 248, No. 14, pag. 146–147). V katastru ni nobenega dokumenta, ki bi izkazoval Valvasorjevo lastništvo, ampak le starejši nedatirani dokumenti iz časa Auerspergove, nekateri tudi z njenim podpisom (prav tam, No. ad 1, 2, 3, 6). Ko je konec petdesetih let nastal železobarvni kvatern kranjske deželne deske, je v njem kot lastnik Jame neposredno za Auerspergovo naveden Anton Leopold pl. Schildenfeld, kar samo potrjuje Valvasorjevo

Dvorec Jama v Zgornji Šiški pri Ljubljani po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 99).

Jama na razglednici, odposlani leta 1935 (zbirka Milana Škrabca); danes ni za dvorcem nobenega sledu.

Zasebno in družinsko življenje Karla Jožefa lahko označimo kot precej pestro. Kot rečeno, je imel tri žene, vse tri iz grofovskih rodbin, z otroki pa le kratkotrajno srečo, saj sta bili ob njegovi smrti (1761) od skupno devetih otrok živi samo dve hčerki in tretja na poti. Za njim so torej ostale tri potomke, ki rodbinskega imena niso mogle prenesti na naslednjo generacijo. Karlova belneška veja Valvasorjev je tako z njegovo smrtjo dejansko že izumrla.

Prvo nevesto je našel nekako pri 28-ih v Ljubljani v rodbini grofov Lamberg. 4. novembra 1737 se je v ljubljanski uršulinski cerkvi oženil z **Jožefo Antonijo grofico Lamberg** (* 1712, † 1742) (J–III–15a),

zelo kratko lastništvo (ARS, AS 315, I. železobarni kvatern, C 18). Na ta vir se opira zmotna trditev Smoletove, da je Jamo Schildenfeldu prodala Auerspergova (gl. v isti opombi zgoraj). Iz Valvasorjevih zapuščinskih inventarjev (1761) ni razvidno, kdaj je Jamo kupil, in ne, kdaj jo je prodal. V njegovi ljubljanski zapuščini so sumarno navedeni zgolj priročni urbarji in registri, ki so se nanašali na Belnek, Jamo in njegova štajerska imenja (*Gutt Wildenekh, den Hoff Grubenbrunn und die Steüerische gulten*) (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 20/Nr. 35). – O stavbi, ki so jo po drugi svetovni vojni odstranili, gl. Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Četrta knjiga*, str. 53–54. O lastnikih: Smole, *Graščine*, str. 200. – O Polikseni Elizabeti gl. v podpoglavju 3.1.

Dvorec Bokalce pri Ljubljani po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske, Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 255); sem se je priženil Wolfgang Herbard grof Lamberg, ki je umrl malo pred hčerkino poroko s Karlom Jožefom baronom Valvasorjem.

Bokalce danes (foto B. Golec, marec 2014).

kratko *Jožefo*, hčerko pokojnega grofa Wolfganga Herbarda, ki je prebivala na Novem trgu,¹¹¹⁰ tako da je mladi Valvasor kot snubec potreboval do neveste le nekaj korakov. Približno tri leta mlajša Jožefa Antonija se je rodila v očetovem zakonu z Evo Frančiško Jožefo, rojeno baronico Stroblhof.¹¹¹¹

¹¹¹⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 372. – V slovenski oklicni knjigi je to prva poroka katerega od Valvasorjev. Vpis, v katerem manjka nevestino ime, se glasi: »25. Vifsoku rojeni inu gnadlivi Gospud Carl Joseph. L. B. Valvafor Ledig nafhe Zhaftite Landtschafte *Pejsizer vMorauthe* Ifst.[anovanjem] ufame vifsoku rojeno gnadlivo graffino Gospodizhno ranziga Vifsoku rojeniga gnadlivi Graffa Wolff Waicharda Lamberga Sakonfko Hzher na novim tergo Ifst:[anovanjem].« (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p., 25. 10. 1737). Tako v poročni kot v oklicni knjigi je ime nevestinega pokojnega očeta zmotno navedeno kot Wolfgang Vajkard namesto Wolfgang Herbard. – Ni gotovo, v kateri hiši na Novem trgu (z okolico) je stanovala nevesta. Na Gosposki ulici 10 je sicer stala hiša grofov Lamberg, vendar iz druge rodbinske veje (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Gosposka ulica 10; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 99–100). – Kot Jožefa je Jožefa Antonija navedena v poročni matici in pri krstih prvega in tretjega otroka (gl. op. 1119), sicer pa je v očetovi in v lastni oporoki imenovana Jožefa Antonija (gl. op. 1115 in 1122), v mrliški matici pa Antonija Jožefa (gl. op. 1120).

¹¹¹¹ Krščena je bila 26. decembra 1712 v Ljubljani kot Marija Ana Julija Jožefa Antonija (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1712–1722, pag. 35–36).

Ženitev Karla Jožefa z grofico je bila druga v zgodovini Valvasorjevega rodu, potem ko je enak met uspel njegovemu očetu Janezu Karlu (J-II-6), priženjenemu v najpomembnejšo kranjsko rodbino Auersperg (1690). Medtem je rodbina Valvasor sicer »pogrofila« tudi dve sestri Karla Jožefa: prva je postala grofica Lichtenberg (1714) (J-III-2), z vnovično poroko sicer (le) baronica Neuhaus, druga pa grofica Paradeiser (1733) (J-III-17).

Od naštetih, z Valvasorji sorodstveno povezanih grofovskih rodbin so Lambergi zaostajali po »stažu« le za Auerspergi. Jožefa je spadala namreč že v četrto generacijo z grofovskim predikatom, ki ga je njena rodbinska veja Lambergov, gospodov v Boštanju ob Savi in Čretežu, pridobila kot prva že leta 1647 (*Freiherr zu Saustain und Raittenburg*), sicer pa je gospodarila v Boštanju vsaj že v začetku 16. stoletja in je v istem stoletju dosegla baronstvo.¹¹¹² Pri izbiri barona Valvasorja za ženina bokalške grofice Jožefe je moralo biti odločilno, da je bil Karel Jožef glavni dedič svojega očeta. Jožefin oče Wolfgang Herbard grof Lamberg, lastnik fidejkomisnih gospošteb Boštanj in Čretež na Dolenjskem, ki je še mlad postal kranjski stanovski poverjenik (1703) in nato glavni prejemnik, je s poroko z njeno materjo baronico Stroblhof (1709) priženil še Bokalce pri Ljubljani, »izvorni grad« ženine rodbine.¹¹¹³ Umrli je malo pred hčerkino poroko s Karlom Jožefom baronom Valvasorjem, potem ko je bilo za Jožefino možitev že vse dogovorjeno.¹¹¹⁴ Pol leta prej pa ji je v oporoki namenil nič manj kot 20.000 goldinarjev nemške veljave kot dediščino po obeh starših.¹¹¹⁵ Jožefa je imela namreč samo brata, očetovega naslednika.¹¹¹⁶

Karel Jožef, ki je do poroke, sodeč po oklicni knjigi, živel na Belneku,¹¹¹⁷ se je zdaj z družino naselil na ljubljanskem Novem trgu v Valvasorjevi hiši, katere lastnik je postal kmalu zatem, po očetovi smrti (1741).¹¹¹⁸ Tu so se mu rodili vsi trije otroci iz prvega zakona, od katerih ni nobeden odrasel, so pa preživeli svojo mater. Prvorojenka **Marija Ana Jožefa Antonija Leopoldina** (* 16. aprila 1739, † 21. januarja 1747) (J-IV-1), ki so jo klicali *Leopoldina*, je umrla kot zadnja, stara manj kot osem let. Druga hči *Notburga*, krščena kot **Marija Notburga Frančiška Jožefa** (* 11. januarja 1741, † 20. aprila 1743) (J-IV-2), se je od tega sveta poslovila pri dveh letih, medtem ko je bilo edinemu sinu *Karlu* s krstnim imenom **Karel Marija Jožef Leopold** (* 8. maja 1742, † 27. marca 1746) (J-IV-3) dano živeti

¹¹¹² O genealogiji Lambergov: ARS, AS 1075, šk. 5, št. 141, Lamberg; AS 1073, I/42r, pag. 383–384. O povzdignitvi v grofovski stan: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Lamberg Johann Herwarth 19. VI. 1647; Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 104. – Prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 185–187. – O posesti prim. Smole, *Graščine*, str. 94, 119.

¹¹¹³ Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 186–187; Smole, *Graščine*, str. 91.

¹¹¹⁴ Glede na to, da je grof Lamberg preminil 6. septembra 1737 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 14), regest poročnega dogovora pa ima datum 7. september, so se o poroki dokončno dogovorili dobesedno ob njegovem truplu. Poleg datiranega izvora poročne pogodbe, ki ga je Karel Jožef ob smrti (1761) hranil v Celovcu, kjer je živel z družino (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 22. 6. 1761, s. p./Nr. 38), so ob zapuščinski inventuri v njegovi hiši v Ljubljani popisali še drug izvod – očitno osnutek, ki mu je manjkal dan – z datacijo september 1737 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 13–14/Nr. 15). – Iz ženine oporoke, s katero je umirajoča Jožefa prepustila možu zaženilo, jutrnjo in prosto donacijo, ni razvidno, kaj oziroma koliko sta zakonca drug drugemu prinesla v zakon (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–16, 20. 5. 1742).

¹¹¹⁵ Grof Wolfgang Herbard je v oporoki, sestavljeni 2. aprila 1737 v Ljubljani, imenoval hčerko Jožefa Antonija ter poudaril, da mu ni povzročala nobenih sitnosti in da ga je v boleznih negovala in mu stala ob strani; denar in lasno sponko z diamantom ji je bil dolžan izročiti brat Leopold Karel, ko bo spremenila stan (ARS, AS 308, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–44, 2. 4. 1737).

¹¹¹⁶ Prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 187.

¹¹¹⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p., 25. 10. 1737.

¹¹¹⁸ Na dvorni pravdi ograjnega sodišča 11. julija 1741 je Karel Jožef že imenovan kot lastnik Belneka in očetov univerzalni dedič (ARS, AS 306, knj. 22, protokoli 1722–1744, pag. 820).

Oklic Karla Jožefa barona Valvasorja in Jožefe Antonije grofice Lamberg v slovenski oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije 25. oktobra 1737 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p.; foto Igor Lapajne).

nekaj manj kot štiri leta.¹¹¹⁹ Njegovo rojstvo je bilo usodno za 30-letno mater Jožefo Antonijo, ki je preminila že slaba dva tedna po porodu, 21. maja 1742,¹¹²⁰ kar je grenilo očetovo veselje nad novorojenim sinom in potencialnim naslednikom. Tako prva žena kot otroci barona Karla Jožefa so našli zadnji dom v rodbinski grobnici na Mediji.¹¹²¹ Baronica Jožefa, katere premoženje, kot smo videli, ni bilo majhno, je v svoji zadnji volji, narekovani dan pred smrtjo, imenovala za glavne dediče svoje tri otroke, vendar je hkrati določila, da glavnino uživa njen soprog, dokler otroci ne spremenijo stanu.¹¹²²

Grb grofov Lamberg (ARS, AS 1071, št. 100).

¹¹¹⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 314; R 1740–1748, pag. 47, 99; M 1735–1770, pag. 54, 81, 90. – Krstni botri in botre so bili iz grofovskih rodbin Auersperg, Engelshaus in Lamberg, le enkrat baronica Apfaltrer, a rojena v Auerspergovih grofovskih rodbini. – Klicna imena otrok so vidna iz mrliške matice.

¹¹²⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 44.

¹¹²¹ Pri ženi, v mrliški matici imenovani z dvojnimi imenom Antonija Jožefa in tudi z dekliškim priimkom, je napačno navedeno, da so njeno truplo prepeljali v Moravče (*transportata est in Moraitsh*), prav tako pri hčerki Notburgi, medtem ko je pri drugih dveh otrocih natančno povedano, da so ju pokopali v rodbinski grobnici na Mediji (gl. op. 1119 in 1120). V mrliški knjigi župnije Vače so zabeleženi le pokopi otrok, Notburgin 22. aprila 1743, Jožefov 29. marca 1746 in Leopoldinin 23. januarja 1747, vsi z navedbo o medijski grobnici in Belnekem kot krajem izvora (*ex Wildenegg, ex Bildenegk*), kar dokazuje, da je Karel Jožef z družino občasno bival v svojem dvorcu v Moravški dolini (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p.). Ženinoga pokopa ni ne v vaški ne v moravški mrliški knjigi (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, M 1737–1760), vendar ni dvoma, da so ustregli njeni oporočni želji, naj jo pokopljejo v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–16, 20. 5. 1742).

¹¹²² ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–16, 20. 5. 1742. – Oporočiteljica je soprogu spregledala zaženilo, jutrnjo in prsto donacijo kakor tudi 2000 goldinarjev, ki ji jih je še moral izplačati brat. V oporoki se je z volilom 300 goldinarjev spomnila tudi svojih treh neporočenih svakinj baronic Valvasor. Glavnino so v enakih deležih podedovali njeni trije otroci, pri čemer je nakit in oblačila volila samo hčerkama. Če bi kateri od otrok umrl mladoleten, dedujeta druga dva. Ko postanejo polnoletni, jim oče izplača le nujni delež (*Legitima*), ostalo pa uživa do smrti oziroma dokler otroci ne spremenijo stanu. Za otrokom, umrlim pred polnoletnostjo, dedujeta druga dva, če pa se kateri odloči za samostansko življenje, dobi le 2000 goldinarjev in drugo potrebno, medtem ko pripade preostala dediščina sorojencema. Svoje otroke je še materinsko opomnila, naj pri poroki poslušajo očetov nasvet in si najdejo stanu primerne partnerja. V nasprotnem jim namreč po materi pripade le nujni delež (*Legitima*). Omejitev dediščine na 2000 goldinarjev priča, da je moralo na vsakega od treh otrok priti precej več.

Ko je Karel Jožef pet let pozneje, spomladi 1747, po smrti še ne osemletne Leopoldine ostal brez vseh treh otrok, se je bližal štiridesetemu letu. Toda znašel se je spet na začetku naloge, da nadaljuje Karlovo vejo Valvasorjev, v kateri je bil edini prenašalec rodbinskega imena. Po skoraj natanko petih letih vdovstva si je zato poiskal novo grofovsko nevesto, tokrat v Gradcu, kjer je 11. maja 1747 stopil pred oltar z **Marijo Antonijo grofico Gabelhofen** (* ok. 1716, † 1753) (J–III–15b), hčerko grofa Johanna (Janeza) Filipa Antona in Marije Antonije, rojene grofice Sinich.¹¹²³ Nevesti, ki je že prestopila trideseto leto¹¹²⁴ in ni imela več veliko časa za izbiranje oziroma zavračanje snubcev, se je tako kot prvi ženi nasmihala precejšnja dediščina.¹¹²⁵ Ta se je občutno povečala, ko je Marija Antonija čez štiri leta postala edina dedinja svojega očeta. Njena edina odrasla sestra Marija Karolina (1720–1751), ki se je le nekaj mesecev za njo poročila z Valvasorjevim pravim bratrancem Volfom Engelbertom Ignacem grofom Auerspergom s Turjaka, je namreč po manj kot štirih letih (1751) umrla brez otrok.¹¹²⁶ Štajerska rodbina Gabelhofen (Gabelkhofen, Gabelkoven), ki je torej v kratkem času poslala na Kranjsko dve nevesti, naj bi izviral z Bavarskega, od koder se je prvi konec 15. stoletja že kot plemič preselil v Leoben. Posedovanje več gospostev in posesti je leta 1652 vodilo v pobaronjenje nekaterih njenih članov, leta 1718 pa je oče Marije Antonije baron Janez Filip Anton, svetnik notranjeavstrijske vlade, dosegel povzdignitev v grofovski stan.¹¹²⁷ Nevesta Karla Jožefa barona Valvasorja se je tako rodila še kot baronica Gabelhofen, a je že v rosnem otroštvu postala grofica.¹¹²⁸

Drugi zakon Karla Jožefa barona Valvasorja se zdi skoraj kot raztegnjen posnetek prvega. Trajal je šest let in pol, v njem pa so se rodili štirje otroci, prav tako kot prejšnji vsi v Ljubljani. Edina razlika je pravzaprav ta, da niso vsi pomrli, ampak je drugorojenka preživela očeta in vsaj po ženski strani nadaljevala njegov rod. V kratkih časovnih intervalih so prišli na svet: v sili krščena **Marija Filipina Rozina Kajetana Jožefa Frančiška Salezija** (* 29. januarja 1748, † 3. februarja 1748) (J–IV–4), **Marija**

¹¹²³ Poročna matica imenuje Karla Jožefa prisednik deželne pravde (ograjnega sodišča) na Kranjskem, nevestinega očeta pa notranjeavstrijski vladni svetnik. V Gabelhofnovi hišni kapeli ju je v navzočnosti mestnega župnika in štirih grofovskih prič, grofov Herbersteina, Schratzenbacha, Lengheima in Prancka, poročil ženinov brat pater Wolfgang baron Valvasor (J–III–4), tedaj rektor jezuitskega kolegija v Celovcu. DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Trauungsbuch XI 1741–1751, pag. 584–585; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 228. – Regest poročnega dogovora, narejenega v Gradcu, ima datum 13. april 1747 (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 22. 6. 1761, s. p./Nr. 38), vsebine pogodbe pa ne poznamo.

¹¹²⁴ Leto rojstva je 1716 izračunano iz podatka, da je bila ob smrti konec leta 1753 v 37. letu (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 154). Glede na to bi bila zelo težko identična z Marijo Antonijo Ano Heleno Terezijo, krščeno 15. aprila 1710 v Gradcu (DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch XI 1707–1720, pag. 178). Druga tam rojena hči istih staršev Marija Jožefa Sabina je prišla na svet 19. oktobra 1717 (prav tam, pag. 589), vmes pa je bilo dobrih sedem let. Če bi šlo pri prvi hčerki res za Marijo Antonijo, rojeno leta 1710, bi ob poroki štela že 37 let. Valvasorjeva nevesta se je torej rodila zunaj Gradca, neznanka pa ostaja, kje je prišla na svet. V graški krstni matici je poleg navedenih dveh vpisan le še krst hčerke Marije Sidonije Karoline 1. junija 1720 (prav tam, pag. 722), poznejše grofice Auersperg. V župniji Pöls pri Judenburgu, v katero je spadal Gabelhofnov grad Riegersdorf, ni bil krščen noben otrok zakoncev Gabelhofen (DAG, Altmatriken, Pöls, Taufbuch III 1701–1746). Tudi družinski arhiv Gabelhofnov ne razkriva v zvezi s tem nič novega (StLA, A. Gabelkhoven, K 1, Familienarchiv).

¹¹²⁵ Leto dni pred poroko je Mariji Antoniji 27. aprila 1746 umrla mati, medtem ko je očeta, preminulega 10. avgusta 1753, preživela le za nekaj mesecev; oba starša so pokopali v grobnico graške dominikanske cerkve (DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Sterbebuch XIII 1742–1754, pag. 350, 715).

¹¹²⁶ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 114; Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 100. – NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 134. – Poroka ni vpisana ne v ljubljanski ne v graški poročni matici (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770; DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Trauungsbuch XI 1741–1751).

¹¹²⁷ Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Erster Theil*, str. 435–436. Natančneje o povzdignitvah: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Gablkoven, Johann Philipp Anton 5. X. 1718; Frank, *Standeserhebungen. 2. Band*, str. 61.

¹¹²⁸ Ob krstu dveh njenih sester, leta 1710 in 1717, je oče naveden še kot baron, pri krstu tretje, leta 1720, pa, razumljivo, že kot grof (gl. op. 1124).

Grad Riegersdorf pri Judenburgu po Vischerjevi Topografiji, 1681 (Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, 1681, s. p.), foto Igor Lapajne; leta 1753 ga je Karel Jožef baron Valvasor podedoval po svoji drugi soprogi.

Riegersdorf po razglednici iz srede 20. stoletja (vir: svetovni splet)

Grb baronov, poznejših grofov Gabelhofen (ARS, AS 1071, št. 58).

Antonija Maksimilijana Jožefa Mehtilda, kratko *Marija Antonija* (* 14. marca 1749) (J–IV–5), o kateri bo še govor v nadaljevanju, **Karel Jožef Leopold Vincenc Ferdinand Egidij**, ki so ga klicali *Karel* (* 1. septembra 1750, pokopan 21. julija 1752) (J–IV–6), in **Marija Ana Ivana Nepomucena Franciška Kajetana**, kratko *Ivana* (* 5. septembra 1752, † 12. septembra 1753) (J–IV–7). Trije otroci so torej pomrli v zgodnjem otroštvu, stari od nekaj dni do slabih dveh let.¹¹²⁹ Mati Marija Antonija se jim je v večnosti pridružila 6. decembra 1753 v starosti 37 let. Tako kakor dva otroka je umrla v Ljubljani, pokopali pa so jo tako kot vse tri v grajski kapeli na Mediji.¹¹³⁰ Kot je pozneje izpričal dolenski kronist Franc Anton pl. Breckerfeld, naj bi bil zanjo usoden rak.¹¹³¹ Nekaj tednov pred smrtjo je narekovala oporoko, v kateri je vse svoje imetje razdelila na dva dela, med moža in edino še živčo hčerko (Marijo) Antonijo (J–IV–5), in to tako, da moževemu delu pripade posestvo Riegersdorf pri Judenburgu, če pa hči umre pred spremembo stanu in preden bi lahko napisala oporoko, pripade Karlu Jožefu tudi njen delež. Oče je imel sicer tudi pravico uživati hčerkin delež, dokler ta ne prestopi v drug stan.¹¹³² Tako se je pozneje res zgodilo, vendar je umirajoča Marija Antonija predvidela tudi možnost, da bi umrla tako soprog kakor hči, ta še pred spremembo stanu oziroma brez oporoke. V kodicilu k oporoki je v takem primeru imenovala za dediča moževega nečaka Karla grofa Paradeiserja, sina njegove najmlajše sestre Alojzije (J–III–17). Svakinji grofici Paradeiser je bila namreč še posebej naklonjena, ker ji je Alojzija med boleznijo ljubeče stala ob strani. Z omenjenim kodicilom ji je zato odpisala celoten dolg njenega moža v višini kar 5900 goldinarjev. Nasploh je morala biti ta štajerska snaha in svakinja v zelo pristnih odnosih z Valvasorjevo družino, saj je hkrati obdarovala še dve moževi sestri, eno omoženo in drugo samsko, potem ko se je treh neporočenih spomnila že v oporoki.¹¹³³

¹¹²⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 5, 50, 125, 233; M 1735–1770, pag. 99, 153. – Tudi tem otrokom so šli za botre grofje in grofice, in sicer iz rodbin Wildenstein, Schrattenbach, Auersperg, Gabelhofen in Lambek, le tretjemu je ob grofici Auersperg botroval negrof, tetin soprog Jožef Vid baron Neuhaus (J–III–2b). – Klicni imeni tretjega in četrtega otroka sta razvidni iz vpisa v mrliški matični knjigi. Ni znano, kako so klicali najstarejšo hčerko, ker ima tudi v mrliški matici vsa krstna imena. Njen pokop je dokumentiran tudi v mrliški matici župnije Vače, ki govori samo o 5-letnem otroku brez imena, pokop sina pa sploh samo tam, medtem ko v Ljubljani vpis o njegovi smrti pogrešamo (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p., 6. 2. 1748; M 1752–1771, s. p., 21. 7. 1752). Ker so sina pokopali sredi poletja, je najverjetneje umrl na Belneku in torej krajevni izvor »ex Wildenegk« ne pomeni le izvora kot takega. Pri zadnji hčerki so v ljubljanski mrliški matici zapisali, da so jo pokopali v Moravčah, kar ni prva tovrstna pomota. Vaška in moravska mrliška matica o pokopu molčita (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1752–1771; ŽA Moravče, Matične knjige, M 1737–1760).

¹¹³⁰ Tako kot pri zadnji hčerki se je tudi pri vpisu o materini smrti zapisala enaka napaka. Matica pravi, da so jo prepeljali na Belnek in tam pokopali v rodbinsko grobnico (*transportata in Wildeneck, ibique in cripta familiae sepulta*) (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 154). Z rodbinsko grobnico je bila seveda mišljena tista na Mediji, a ljubljanski matičar pač ni poznal krajevnih razmer. Vpisa smrti ni v mrliški knjigi vikariata Kolovrat, pod katerega je Medija sodila od istega leta, niti v maticah župnij Vače in Moravče (NŠAL, ŽA Kolovrat, Matične knjige, M 1753–1822; ŽA Vače, Matične knjige, M 1752–1771; ŽA Moravče, Matične knjige, M 1737–1760). Potrditev pokopa na Mediji je oporočno določilo Marije Antonije, da želi biti pokopana v tamkajšnji Valvasorjevi grobnici (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–II, 29. 10. 1753).

¹¹³¹ ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Hmeljnik, str. 385.

¹¹³² ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–II, 29. 10. 1753. – Druga žena je Valvasorju prav tako kot prva volila vse, kar ji je pripadalo po poročni pogodbi. Hči (Marija) Antonija (J–IV–5) je poleg polovice materinega imetja v celoti dobila nakit in druge malenkosti. Oporočiteljica se je izdatno spomnila tudi svojih treh neporočenih svakinj sester Valvasor, saj je vsaki namenila tristo goldinarjev. Valvasorjeva prva žena Jožefa Antonija (J–III–15a) je na primer zapustila enako vsoto vsem skupaj (gl. op. 1122).

¹¹³³ Prav tam, 9. 11. 1753. – V kodicilu k oporoki je baronica Marija Antonija zaradi posebej izkazane ljubezni in pomoči med boleznijo prepustila svakinji Alojziji grofici Paradeiser (J–III–17) zadolžnico za 5900 goldinarjev, ki jo je Alojzijin soprog Ernest grof Paradeiser (J–III–17a) izdal svojemu svaku Karlu Jožefu baronu Valvasorju, ta pa prepustil ženi. Zadolžnica je bila vredna le še 3000 goldinarjev, ker je oporočiteljica 2900 goldinarjev prepustila Alojziji že med

žena je bila namreč lastnica Gabelhofnove rodbinske posesti z gradom Riegersdorf pri Judenburgu, več nepremičnin v graški okolici ter dveh hiš v Gradcu – dvonadstropne družinske hiše na Gosposki ulici (Herrengasse) pri mestni župnijski cerkvi in manjše hiše z vrtom na Zgornjem Lentu na drugi strani Mure.¹¹³⁵ Vdovec Karel Jožef je štajerske nepremičnine kot dotlej oddajal v zakup in jih deloma prodal, večjo od obeh hiš v deželni prestolnici že naslednje leto (1755), posestvo Riegersdorf pa je upravljal njegov brat, sekovski kanonik Franc Jožef (J–III–12), tedaj župnik v kraju St. Margarethen pri Knittelfeldu.¹¹³⁶ Od leta 1754 je dvakratni vdovec Karel Jožef sicer veliko prebival na svoji štajerski posesti, zato je omenjenega leta, kot rečeno, odložil dotedanji javni funkciji na Kranjskem in se potegoval za podobno mesto na Štajerskem, a vsaj sprva neuspešno.¹¹³⁷

Tudi po drugem kratkotrajnem zakonu si je baron Valvasor tako kot po prvem vzel večletni premor, preden je kot petdesetletnik po skoraj šestih letih vdovstva poskusil srčo še pri tretji grofici. Primarni namen vnovične ženitve je bil seveda ta, da mu veliko mlajša nevesta zagotovi legitimno potomstvo, po možnosti moškega spola, kajti prav zlahka bi se zgodilo, da bi mu umrla tudi hči Marija Antonija (J–IV–5), rojena 1749, edina še živeča od sedmih otrok, kolikor sta mu jih skupno rodili prejšnji dve soprogi. Potem ko je v prvih dveh zakonih »preizkusil«¹¹³⁸ kranjsko in štajersko grofico, se je po tretjo grofovsko nevesto podal na Koroško. V župniji Šentjur na Vinogradih, severozahodno od Velikovca, se je 20. avgusta 1759 oženil z **Marijo Terezijo grofico Christalnigg** (* 1738, † 1783) (J–III–15c), hčerko že pokojnega grofa Andreja Jurija Jožefa in Marije Ane, rojene grofice Platz.¹¹³⁸ 21-letna nevesta, približno trideset let mlajša od svojega kranjskega ženina, se je rodila nekje na Koroškem kot najmlajši otrok

¹¹³⁵ Kot dediča sta v pokojničinem zapuščinskem inventarju (1754) navedena mož in hči. Njeno skupno premoženje so štiri mesece po smrti ocenili na 43.734 goldinarjev, od česar je treba odšteti za 2250 goldinarjev dolgov. Posest Riegersdorf je bila vredna največ, 29.668 goldinarjev, leta 1723 kupljena hiša na Gosposki ulici (Herrengasse) 8100 goldinarjev, manjša na Lentu 4000 goldinarjev, ostalo je odpadlo na hišno opremo in zemljišča (gozd, travnik in vinograd) v okolici Gradca (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 8. 4. 1754). Posebej so čez tri mesece ocenili še grad Riegersdorf s premičninami, in sicer na 2894 goldinarjev (prav tam, 2. 7. 1754). – Po Schmutzu je bil Janez (Johann) Filip Anton baron Gabelhofen lastnik Riegersdorfa (od) leta 1730, Marija Antonija baronica Valvasor, rojena baronica Gabelhofen, je to postala s 6. marcem 1752, nato pa isti avtor navaja šele za leto 1777 lastnico Marijo Konstancijo Eberl in njenega sina Matevža Jakoba (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Zweyter Theil*, str. 370).

¹¹³⁶ V ljubljanskem zapuščinskem inventarju Karla Jožefa sta popisani zakupni pogodbi za hišo in vrt na Zgornjem Lentu z datumom 22. september 1756 ter zakupna pogodba z drugim najemnikom samo za vrt, datirana 30. marca 1759, obe v Gradcu (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 121–121/Nr. 5, 12/Nr. 7). V njegovi zapuščini v Celovcu, kjer je nazadnje živel, pa so popisali dve prodajni pogodbi, sklenjeni v Gradcu leta 1755 v razmiku nekaj dni. Kot varuh hčerke Marije Antonije je 19. aprila prodal gozd in travnik, štiri dni prej pa Gabelhofnovo, zdaj Valvasorjevo hišo, ki jo je kupila Marija Eva Katarina pl. Meyenthal (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 22. 6. 1761). Prodajo hiše je utemeljeval z njeno visoko davčno obremenitvijo in slabim gradbenim stanjem (prav tam, 14. 4. 1755). Kupnina za hišo z vso opremo vred je znašala 7400 goldinarjev (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 9. 4. 1755). Luschinov historiat hiš v Gradcu Valvasorja kot lastnika niti ne pozna. Za njegovim tantom Filipom grofom Gabelhofnom (do 1754) je neposredno navedena Meyenthalova, sicer pa je bila hiša nekoč v lasti baronov oziroma pozneje grofov Dietrichsteinov. Hiše ni več, gre za lokacijo v nekdanji Pfarrgasse št. 2 (danes Fischer-von-Erlach Gasse št. 2), uličici, ki se steka s Herrengasse, nasproti mestne župnijske cerkve (Popelka, *Geschichte der Stadt Graz, I. Band*, str. 581). – O bratu Francu Jožefu kot upravitelju Riegersdorfa govori spis zapuščinske razprave (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 15. 1. 1770).

¹¹³⁷ Kot razlog za odložitev funkcij na Kranjskem je v odgovoru dunajskega dvora navedeno, da se je moral podati na Štajersko zaradi svojega gospodarstva (StLA, A. Gabelkhoven, K 3, H 43, 18. 5. 1754).

¹¹³⁸ V poročni matici je ženinov priimek zmaličen do neprepoznavnosti: »Illustrißsimus Do[m]inus Carolus L. B: de Falfori viduus ex Carniola« (ADG, PA St. Georgen am Weinberg, Hs. 1, I B Trauungsbuch 1756–1770, s. p.). – Regest poročnega dogovora brez navedbe kraja ima datum 22. julij 1759 (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 22. 6. 1761, s. p./Nr. 45).

svojih staršev.¹¹³⁹ Za razliko od Valvasorjeve druge žene je že prišla na svet kot grofica. Sicer pa so se Christalniggi povzpeli po plemiški hierarhiji precej za rodbinama Lamberg in Gabelhofen, iz katerih sta izviralci prejšnji ženi Karla Jožefa barona Valvasorja, čeravno so nazadnje dobili grofovstvo le tri leta za Gabelhofni. Christalniggi, prvotno fužinarji in trgovci, so se na Koroškem zavihteli med zemljiške gospode konec 16. stoletja, sočasno z Valvasorji na Kranjskem, dosegli leta 1628 viteški naslov, a bili šele leta 1651 sprejeti med deželane. Veliki preboj je uspel Juriju Baltazarju, dedu Valvasorjeve tretje žene, ki je premogel veliko premoženje in vodil uspešno poročno politiko z grofovskimi hišami. Tako se je v samo trinajstih letih povzpel najprej v barona (1708) in nato še v grofa (1721). Sin Jurij Andrej, ki sicer ni doživel poroke svoje hčerke z belneškim gospodom baronom Valvasorjem, je rodbinsko posest petih gospostev in hiše v Celovcu leta 1743 združil v fidejkomis.¹¹⁴⁰ Tega je podedoval sin iz njegovega prvega zakona, medtem ko je najmlajša hči Marija Terezija lahko računala le na manjšo dediščino.¹¹⁴¹ Iz naslova poročne pogodbe, katere vsebine ne poznamo, ji je pozneje (1770) kot že vnovič omoženi vdovi pripadalo 10.651 goldinarjev, pri čemer ni znano, koliko je sama prinesla v zakon.¹¹⁴² Leta 1759 je 21-letna mladenka rekla »da« dvakratnemu vdovcu, skoraj tri desetletja starejšemu kranjskemu baronu Valvasorju.

Tretji zakon Karla Jožefa barona Valvasorja ni trajal niti dve leti. Njegov prvi dom je zdaj postal Celovec, kjer sta zakonca takoj po poroki živela bodisi v Christalniggovi hiši bodisi nekje drugje v najetem stanovanju. V tem domovanju se jima je po slabem letu rodila tudi hči **Marija Ana Ivana** (J–IV–8), krščena 6. julija 1760.¹¹⁴³ Šele dober mesec zatem je Valvasor kupil hišo na Starem trgu (Alter Platz),¹¹⁴⁴ v kateri bi sicer lahko že dotlej stanoval kot najemnik. V tem njegovem zadnjem domu je skoraj natanko eno leto za prvorojenko prišla na svet še druga hči, **Marija Franciška Elizabeta** (J–IV–9), vendar že kot posthumni otrok, krščena 8. julija 1761.¹¹⁴⁵ Edina preživela hči iz prvega zakona, *Marija Antonija* (J–IV–5), ki ji je bilo ob očetovi vnovični ženitvi deset let, je skoraj zagotovo ostala v

¹¹³⁹ KLA, KLA 665, Sch. 4/6, Christalnigg, pag. 8, Stammtafel der Reichsgrafen Christalnigg von und zu Gillitzstein. – Citirani rodovnik navaja samo letnico rojstva 1738. Marija Terezija ni bila krščena ne v župniji svoje poroke ne v celovski mestni župniji in tudi ne v župniji Gospa Sveta, kjer se je pozneje ponovno poročila (ADG, PA St. Georgen am Weinberg, Hs. 1, I B Geburtsbuch 1709–1756; PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 23, Alphabetischer Index zu den Geburtsbüchern 1734–1757; PA Maria Saal, Repertorium zum Taufbuch 1632–1906). Roditi se je morala spomladi 1738, saj je 18. julija 1761 v prošnji štajerski deželni pravdi, naj ji dovolijo upravljati z možovo zapuščino, navedla, da ji do polnoletnosti manjka še osem mesecev (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 18. 7. 1761).

¹¹⁴⁰ *Der Adel in Kärnten*, str. 24–25; KLA, KLA 665, Sch. 4/6, Christalnigg, pag. 8, Stammtafel der Reichsgrafen Christalnigg von und zu Gillitzstein. – O povzdignitvah natančneje: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Christalnigg Georg Balthasar 13. VI. 1708; prav tam, Hofadelsdakt von Christalnigg Georg Balthasar 19. IV. 1721; prim. Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 177.

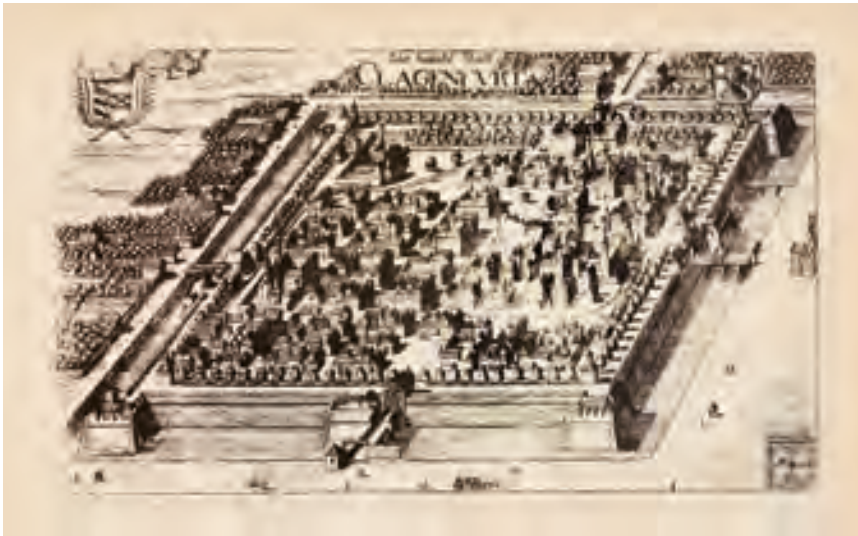
¹¹⁴¹ Mati jo je v oporoki, napisani leta 1755, imenovala za svojo glavno dedinjo, če pa bi šla hči v samostan, bi glavniko podedoval njen edini pravi brat (KLA, KLA 73, Fasz. 7, 1755, Nr. 9, 23. 3. 1755).

¹¹⁴² Gl. op. 1156.

¹¹⁴³ ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 8, Geburtsbuch 1734–1760, s. p., 6. 7. 1760. Gl. tudi op. 1145.

¹¹⁴⁴ Kot priča inventar njegove zapuščine na Koroškem, je kupil hišo 23. avgusta 1760 za 5000 goldinarjev (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 22. 6. 1761).

¹¹⁴⁵ ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 9, Geburtsbuch 1761–1782, s. p., 8. 7. 1761. – Starša sta za hčerki v skladu s tradicijo izbrala botre iz grofovskih rodbin: za botra obakrat materinega strica Mihaela Baltazarja grofa Christalnigga, prošta v Berchtesgadnu, ki ga je prvič nadomeščal Karel grof Gaisruck, drugič pa materin najstarejši brat Karel Teodor grof Christalnigg, za botro pa prvič Marijo Ano grofico Lodron in drugič Marijo Terezijo baronico Rechbach, zastopano po Mariji Ani grofici Platz.

Celovec po Valvasorjevi *Topografiji Koroške*, 1681 (*Topographia Archiducatus Carinthiae*, str. 53; foto Igor Lapajne). Koroška prestolnica je leta 1759 postala dom Karla Jožefa barona Valvasorja.

Grb baronov Christalnigg, preden so postali grofi (KLA, KLA 456, Hs. 1012, fol. 121).

očetovi hiši v Ljubljani pri treh neporočenih tetah,¹¹⁴⁶ pozneje pa se je, kot bomo videli, prav tako znašla v Celovcu.

S koroško prestolnico so bile veliko bolj povezane žena in vse tri hčerke kakor oče Karel Jožef, ki je tam preživel manj kot dve leti, do svojega približno 52. leta, ko se je nepričakovano in na hitro poslovil od tega sveta. Očeta dveh hčerk in ene še nerojene je doletela smrt v Mariboru, kjer so ga tudi pokopali. V mestu ob Dravi se je mudil le zadnje dni svojega življenja z namenom, da opravi neke posle ali sploh samo zavoljo pravnega dejanja, ki je dokumentirano z regestom: prodaja gornine v Slovenskih goricah, pripadajoče njegovi posesti Riegersdorf pri Judenburgu. Valvasor je gornino 29. marca 1761 prodal v Mariboru, kamor ga je očitno spremljala tudi noseča žena.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁶ Na njeno bivanje v Ljubljani kaže omemba naslednjega dejanja v očetovem zapuščinskem inventarju iz leta 1761: hči Marija Ana (prav Marija Antonija) je ob popisu zapuščine v Ljubljani izjavila, da dve veliki beneški ogledali nista bili pokojnikovi, zato ju niso ocenili (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 36).

¹¹⁴⁷ Kupoprodajno pogodbo z Jožefom Matijem Pošem iz Cmureka so popisali v Valvasorjevi zapuščini v Celovcu (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 22. 6. 1761, s. p.). Popis pokojnikovega premoženja v Mariboru, ki ga je ukazal mariborski okrožni glavar, je znan zgolj iz sumarnega izvlečka: premičnine so ocenili na dobrih 28 goldinarjev, denar in potrdila o pasivnih dolgovih pa na nekaj več kot 2749 (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), prepis 14. II. 1761, Inventarium etc.). Glavnino premoženja, ki so ga po smrti našli pri pokojniku, je predstavljala kupnina 2500

5. aprila 1761, dan ali dva pred smrtjo, je tam pred naprošenimi pričami sestavil oporoko s pomenljivo vsebino. Baronu Karlu Jožefu ni bilo toliko do ritualov, povezanih s tradicijo. Tako si je za pokop izbral župnijsko cerkev kraja, kjer bo umrl, na stroške glavne dedinje pa je dal brati le tristo maš. Ker je bila hči iz prejšnjega zakona že preskrbljena z dediščino po svoji materi, je zdaj dobila samo 2000 goldinarjev, kolikor je namenil tudi hčerkici iz zadnjega zakona ter še nerojenemu otroku, če bo ženskega spola. Kdo bo dedoval glavino njegovega premoženja v treh deželah, Štajerski, Koroški in Kranjski, je bilo odvisno od tega, ali se mu bo rodil sin ali hči. Če bo otrok ženskega spola, postane glavna dedinja soproga Marija Terezija, če pa pride posthumno na svet sin, kar je bila oporočiteljeva neprikrita velika želja, si dediščino razdelita na pol z materjo.¹¹⁴⁸ Karel Jožef se je seveda dobro zavedal, da otrokovega rojstva ne bo več dočakal. Bolezen, katere kali je morda prinesel že v Maribor, lahko pa je bilo zanj usodno potovanje, ga je zlomila že naslednji dan ali najpozneje dva dni po zapisu zadnje volje. Poznamo namreč samo datum pokopa 8. april 1761 in ne tudi dneva smrti.¹¹⁴⁹

Z baronom Karlom Jožefom je odšel zadnji moški potomec Valvasorjeve rodbine sploh, ki bi še lahko imel potomstvo. Dve leti prej (1759) je namreč na Ježici pri Ljubljani preminil zadnji poročeni Valvasor iz Jernejeve završke, nebaronske veje, njegov po poli bratranec Jurij Sigfrid (J–II–22), obubožan mostninski prejemnik na črnuškem mostu, ki ni imel otrok. Manj kot mesec dni pred Karlom Jožefom (1761) pa se je v Ljubljani nepričakovano poslovil od tega sveta še daljni sorodnik iz Adamove rodbinske veje, medijski gospod Franc Anton (A–IV–3), oče nekaj dni prej umrle komaj rojene edine hčerke (A–V–1). Baron Karel Jožef je gotovo še izvedel za obe smrti v medijskem sorodstvu in se zavedal, da nadaljnji obstoj Valvasorjevega imena stoji in pade z njegovim še nerojenim otrokom. Tri mesece po baronovi smrti je bilo vse jasno. V Celovcu rojena hči Marija Franciška Elizabeta (J–IV–9) ne bo samo zadnja potomka rodbine, rojena s priimkom Valvasor, ampak bo z njenim rojstvom **Valvasorjevo rodbinsko ime zapisano ugasnitvi**. Tedaj sta namreč živela le še dva Valvasorja moškega spola, oba duhovnika, in sicer pater Robert (1707–1778) (J–III–26) ter kanonik Franc Jožef (1705–1795) (J–III–12), starejši brat Karla Jožefa.

Ker torej baron Karel Jožef ni dobil posthumnega sina, je postala glavna dedinja obsežnega premoženja njegova vdova Marija Terezija, rojena grofica Christalnigg. Mlada, 23-letna gospa, ki je vse življenje preživela na Koroškem, je najprej poskrbela, da se je otresla skrbi za oddaljene posesti svojega moža na Kranjskem in Štajerskem. Zapuščina barona Valvasorja odraža nakopičeno privarčevano rodbinsko premoženje zadnjih treh generacij, občutno povečano z njegovimi tremi porokami. Seštevek vseh treh zapuščinskih inventarjev – v vsaki deželi je namreč njegovo zapuščino posebej popisala

goldinarjev. Vse drugo so bile nujno potrebne stvari, s katerimi se je Karel Jožef Valvasor odpravil na svojo zadnjo pot. – Pripadnost gornine Gabelhofnovemu Riegersdofu razkriva štajerska imenjska knjiga, v katero je bila prodaja vpisana naslednje leto 1762 (StLA, B 249/4, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden. IV. Viertel zwischen Mur und Drau (Kreis Marburg), str. 574). – Zelo verjetna navzočnost žene Marije Terezije (J–III–15c) ob njegovi smrti v Mariboru je razvidna iz mariborskega stroškovnika pogrebni in drugih stroškov, datiranega 17. avgusta 1761 (prav tam, 17. 8. 1761).

¹¹⁴⁸ KLA, KLA 73, Fasz. 56, 1761, No. 15, 5. 4. 1761.

¹¹⁴⁹ Mrliška matica, ki ga imenuje le s prvim imenom Karel, pod katerim so ga vsi poznali, navaja še, da je prejel svete zakramente, in mu daje 57 let (NŠAM, Matične knjige, Maribor–Sv. Janez Krstnik, M 1664–1762, pag. 337). Na vpis smrti je mimogrede že leta 1846 opozoril R. Puff (Die Valvasore in Steyermark, str. 302). Izpis iz mrliške matice je nato leta 1899 priobčil Radics (Valvasorjev rod, str. 113), ki pa podatkov o njegovi smrti nima v monografiji o polihistorju iz leta 1910 (*Johann Weikhard*, str. 345). Še več, izpustil je tudi tretjo ženo Karla Jožefa in obe njegovi hčerki, o katerih je predtem pisal, ne da bi navedel njihova osebna imena. Navajanje številke o obsegu njegove zapuščine jasno pravi, da je imel Radics v rokah spise štajerske deželne pravde (Radics, Valvasorjev rod, str. 113–114).

deželna pravda kot za to pristojno (plemiško) sodišče – daje vsoto 86.865 goldinarjev.¹⁵⁰ Kranjski del zapuščine v višini 21.514 goldinarjev je znašal le slabo četrtno celote, pri čemer je bila že ta za kranjske razmere dokaj velika. Med zapuščinami 119 umrlih plemičev iz obdobja 1751–1760, katerih imetje poznamo v celoti, se je namreč uvrščala na 34. mesto, če pa bi upoštevali celotno zapuščino, bi bila v okviru Kranjske še v prvi desetini.¹⁵¹ Nominalno je imelo največjo vrednost pokojnikovo imetje na Koroškem v višini 42.975 goldinarjev ali skoraj toliko kot v ostalih dveh deželah skupaj. A le zato, ker so v Valvasorjevi celovski hiši popisali za 34.657 goldinarjev kapitala v zadolžnicah. Baron Karel Jožef je v svojem in hčerkinem imenu posojal predvsem štajerskim deželnim stanovom in skoraj nič zasebnikom, skratka s premislekom, kje so naložbe najbolj varne. Nepremičnine so bile zanj drugotnega pomena. Na Kranjskem je premogel le podedovani Belnek pri Moravčah (posest ocenjeno na 11.085 goldinarjev, zgradbe samo na 1000) in hišo na Novem trgu v Ljubljani (5336 goldinarjev), prav tako iz dediščine po očetu. Na Koroškem je imel sploh samo hišo na celovškem Starem trgu (5000 goldinarjev), kupljeno leto poprej, na Štajerskem pa se je vrednost njegove posesti, podedovane po grofih Gabelhofnih, v zadnjih letih precej zmanjšala. Večjo Gabelhofnovo hišo na Gosposki ulici v Gradcu je medtem že prodal (1755), tako da mu je ostala le hiša z vrtom zunaj mesta (1700 goldinarjev), vrednost posesti Riegersdorf pri Judenburgu (8013 goldinarjev, s pritiklinami dodatnih 1500) pa je iz nepojasnjenih razlogov močno padla, odkar so jo sedem let prej ocenili v zapuščini njegove žene (s premičninami v gradu na 29.669 goldinarjev).¹⁵² Obe hiši, v Celovcu in Ljubljani, sta bili dobro založeni z raznovrstno opremo, tudi z luksuznimi predmeti in umetninami, vendar dajeta vseeno vtis zmernosti in racionalnosti. Skupno 267 knjig različnih zvrsti, področij in jezikov – 214 v Ljubljani, 25 na Belneku in 28 v Celovcu – je občutno nad povprečjem knjižnic kranjskih plemičev, umrlih sredi 18. stoletja (113 knjig).¹⁵³ Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske*, delo njegovega starega strica, se je

¹⁵⁰ Zapuščinski inventar Valvasorjeve zapuščine na Koroškem ima datum 20.–23. april, na Štajerskem 20. maj in na Kranjskem 21. julij 1761 z dodatkom 30. julija. Prepisa koroškega in kranjskega inventarja najdemo tudi pri štajerski deželni pravdi, medtem ko sta v arhivskem gradivu kranjske in koroške deželne pravde le izvirnika inventarjev za domačo deželo. ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761; KLA, KLA 876, Fasz. 56–1761–Nr. 15, 20.–23. 4. 1761; StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 20. 5. 1761; prav tam, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4. 1761 (prepis 22. 6. 1761), 30. 7. 1761. – Inventar zapuščine na Kranjskem razkriva, da so pokojnikovi dolgovi v višini 25.674 goldinarjev presegali vrednost premoženja; dolgoval je raznim zasebnikom in cerkvam (od 120 do 1000 goldinarjev), daleč največ, 16.953 goldinarjev, pa neimenovanima sestrama iz naslova dediščine po očetu in materi, torej Mariji Elizabeti (J–III–3) in Mariji Ani (J–III–8). – Zapuščinski inventar za koroški del zapuščine navaja tudi dragocene podatke o družini: pokojnik je zapustil nosečo ženo, 13-letno hčerko Marijo Antonijo iz drugega zakona in leto dni staro Marijo Ano iz zadnjega zakona.

¹⁵¹ Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 183–187. – Avtor je med umrle v desetletju 1751–1760 štel tudi Karla Jožefa Valvasorja, čeprav je ta preminil šele leta 1761; pripisal mu je starost 55 let in letnico rojstva 1706, ker je sklepal, da je identičen s Karlom Jožefom Ignacem (J–III–13), katerega rojstne podatke je našel v Schiviz von Schivizhoffnovi zbirki (prav tam, str. 184).

¹⁵² StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 8. 4. 1754. – O prodaji hiše gl. op. 1136. – Štajerska imenjska knjiga, ki sicer ni bila sproti ažurirana, ne navaja, da bi Valvasor medtem kar koli odtujil od posesti Riegersdorfa, tudi ne, da bi del posesti prepisal na hčerko iz prvega zakona (StLA, B 249/1, Adalbert Sikora, Die Gülten in Steiermark. I. Das Viertel (Kreis) Judenburg, str. 419). Če bi se kaj takega zgodilo, bi o tem pričali regesti listin v njegovih zapuščinskih inventarjih, ki pa govorijo le o manjšem povečanju. Karel Jožef in hči (Marija) Antonija sta, denimo, leta 1754 od salzburškega nadškofa kupila mlin v Hetzendorfu pri Riegersdorfu (regest v zapuščinskem inventarju štajerske zapuščine v: StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 20. 5. 1761, s. p.).

¹⁵³ Pri tem gre upoštevati, da so knjige popisane le v dobri polovici plemiških zapuščinskih inventarjev (57,6 %), dobršen del plemičev pa jih sploh ni premogel (Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 255). Avtor navaja, da je imel Karel Jožef baron Valvasor na Kranjskem 299 knjig, kar ga uvršča še v prvo desetino plemičev, umrlih v obdobju 1751–1760 (prav tam). V njegovem inventarju zapuščine na Kranjskem je v resnici le 119 naslovov (94 v Ljubljani in 25 na Belneku), 120 knjig v ljubljanski hiši pa je zaradi majhne vrednosti ostalo nepopisanih (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII,

znašla v pokojnikovi najboljše knjižnici, v Ljubljani, v Celovcu najdemo polihistorjevi topografiji Kranjske in Koroške, na Belneku pa Schönlebnovo *Carniolio antiquo et novo*. Da je bil Karel Jožef nazadnje res najbolj doma pri tretji ženi v Celovcu, priča med drugim dejstvo, da je tam hranil vse zadolžnice, tj. največji del svojega imetja. Zapuščinski inventar Valvasorjeve zapuščine na Kranjskem je dragocen tudi zaradi popisa listin na Belneku in v Ljubljani, saj so vanj vključili več starejših dokumentov od konca 16. stoletja dalje.¹¹⁵⁴ Na obeh lokacijah skupaj so popisali kar 33 družinskih portretov z neopredeljeno vsebino, pač slike rodbine Valvasor in sorodnikov, od katerih so danes le nekatere evidentirane kot ohranjene.¹¹⁵⁵

Mlada vdova barona Karla Jožefa je postala še enkrat bogatejša dedinja, kot če bi mu rodila sina, s katerim bi si morala zapuščino deliti na pol. Toda v resnici ni bilo vse tako idealno. Ob skoraj 87.000 goldinarjev vrednem premoženju (1761) bi izplačilo 6000 goldinarjev hčerkama in pastorki, kot je velevala moževa oporoka, predstavljalo prav zanemarljivo breme, če ne bi imel pokojnik še drugih obveznosti. Ko je devet let zatem, leta 1770, potekala glavna zapuščinska obravnava, se je pokazalo, da ga je bremenilo precej dolgov, zlasti neizplačanih obveznosti do žene in dveh neporočenih, medtem umrlih sester. Njegovo skupno premoženje, zdaj ocenjeno na 92.329 goldinarjev, je bilo na ta način obremenjeno z dvema tretjinama vrednosti, preostanek 31.044 goldinarjev pa so si dedinje razdelile tako, da je vdova dobila dve tretjini, hčerke pa skupaj tretjino.¹¹⁵⁶

Ker je vdova z majhnima hčerkama živela v Celovcu, kjer si je kmalu ustvarila novo družino, v koroško prestolnico pa se je omožila tudi njena ljubljanska pastorka Marija Antonija (J-IV-5), je Valvasorjevo posest na Kranjskem doletelo neizogibno – prodaja. Belnek je že v začetku leta 1763 pristal na dražbi, a je ostal tako rekoč v domačih rokah. Kupil ga je namreč Karel Gotfrid grof Lichtenberg, soprog Valvasorjeve nečakinje Felicite baronice Neuhaus iz Vipave. Valvasorjev rod je tako po ženski strani gospodaril na njem še eno generacijo, do prodaje leta 1799.¹¹⁵⁷ Hiša na Novem trgu v Ljubljani, od leta 1771 v lasti Franca Jožefa barona Flödniga (Smledniškega), je šla, nasprotno, v povsem tuje roke,¹¹⁵⁸ potem ko so v letih 1760, 1766 in 1769 skoraj gotovo v njej druga za drugo pomrle vse tri neporočene sestre Karla Jožefa. Valvasorjeva posest na Štajerskem je bila odtujena malce pozneje. Hišo

lit. U-V-37, 30. 7. 1761, pag. 23-35, 101-105). Popis 28 knjig v Celovcu: StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.-23. 4. 1761 (prepis 22. 6. 1761), s. p.

¹¹⁵⁴ Belneške listine segajo do leta 1596, listine rodbine Valvasor, med katerimi je tudi baronska diploma iz leta 1667, pa v leto 1622 (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-37, 30. 7. 1761, pag. 10-20, 78-101).

¹¹⁵⁵ V hiši v Ljubljani so bili družinski portreti razporejeni takole: eden v jedilnici, pet v spalnici, devet starih v sobi nad obokom in štirje ovalni v obokani sobi (prav tam, pag. 36, 38, 39, 41); na Belneku so v zgornji dvorani našli 12 velikih portretov, v zgornji jedilnici pa dva (prav tam, pag. 108). – Devetim portretom Valvasorjev je mogoče slediti od leta 1846 do 1877, ko so bili na gradu Plankenwart pri Gradcu, od okoli leta 1900 pa jih je osem v Ljubljani (gl. op. 1191 in 1196). – 38 portretov so leta 1761 popisali tudi v Gabelhofnovi hiši v Gradcu, od tega šest opredeljenih kot družinski, in dva na Riegersdorfu (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 20. 5. 1761; K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.-23. 4. 1761 (prepis 22. 6. 1761), vendar med njimi zagotovo ne gre iskati portretov članov Valvasorjeve rodbine.

¹¹⁵⁶ StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 15. 1. 1770. – Vrednosti premoženja po deželah so se medtem spremenile. Tako je že vključena nova vrednost Belneka na podlagi inventarja in zapisnika dražbe z dne 8. februarja 1763. Dolgovi so skupaj predstavljali 61.496 goldinarjev. Od tega je vdovi po poročni pogodbi pripadalo 10.651 goldinarjev, »gospodičnam Valvasor« (tj. dvema medtem umrlima sestrama) 14.457 goldinarjev, tu pa so bili še tekoči stroški vzdrževanja nepremičnin in drugo.

¹¹⁵⁷ Karel Gotfrid grof Lichtenberg je postal lastnik Belneka na podlagi licitacijskega protokola z dne 8. februarja 1763; kot najboljši ponudnik ga je kupil za 17.220 goldinarjev (ARS, AS 315, gl. knj. 10, fol. 358; 1. citronasti kvatern, fol. C 11-12). Kot priča licitacijski protokol, je bil Belnek dotlej v zakupu, ni pa navedeno ime zakupnika. O lastništvu Belneka tudi: Smole, *Graščine*, str. 79.

¹¹⁵⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. II. del. Novi trg*, s. p., Gosposka ulica 12; Suhadolnik, Anžič, *Novi trg*, str. 101.

24-letna vdova Marija Terezija (J–III–15c) se je omožila že spomladi 1762, malo po prvi obletnici moževe smrti. Pred oltar je stopila s *Francem Jožefom baronom Kaisersteinom*¹¹⁶¹ in rodila še osem otrok (1762–1777), vse v Celovcu in na bližnjem Kaisersteinovem gradu Tentschach.¹¹⁶² Kaisersteini so bili razmeroma mlada plemiška rodbina, od 1608 plemiči, od 1629 vitezi in od leta 1663 baroni.¹¹⁶³ Baron Franc Jožef (1728–1799) se je na Koroško priselil kot otrok z rodne Bavarske, potem ko je njegov oče po svojem sorodniku podedoval fidejkomisno posest, katere sestavni del sta bila tudi Tentschach in hiša v Celovcu.¹¹⁶⁴ Franc Jožef, ki je že pri osmih letih ostal brez obeh staršev, je moral prekiniti šolanje in za varuhom prevzeti močno zadolženi fidejkomis, vendar ga je s spretnostjo in srečo povsem postavil na noge in še povečal ter obenem naredil uradniško kariero. Z vdovo baronico Valvasor se je, kot je veliko pozneje izpričal sam, poročil na pobudo svojega brata, naj si kot glava družine in lastnik fidejkomisa ustvari družino.¹¹⁶⁵ Sodobna poročila in njegovi lastni zapisi ga kažejo kot izobraženega, sposobnega, plemenitega moža z okusom in dobrim jezikovnim znanjem.¹¹⁶⁶ V državni službi je prišel do položaja deželno-glavarskega svetnika, komornika in notranjega svetnika v Celovcu.¹¹⁶⁷ Najpoznejše leta 1772 se je z družino preselil s Starega trga v bližnjo Gosposko ulico (Herrengasse), kar najverjetneje pomeni, da je Valvasorjeva hiša pristala v drugih rokah.¹¹⁶⁸ Pozneje so se Kaisersteinovi preselili na Živinski trg (Viehplatz), današnji Kardinalplatz, kjer je baron Franc Jožef leta 1775 kupil hišo¹¹⁶⁹ in kjer je soproga Marija Terezija po dolgi bolezni umrla 12. septembra 1783, stara 46 let.¹¹⁷⁰ Zapustila

Gabelhofna na njegovo hčerko Marijo Antonijo, poročeno Valvasor, s te na njenega ovdovelega moža Karla Jožefa in slednjič na Valvasorjevo vdovo Marijo Terezijo, rojeno grofico Christalnigg, ki naj bi posest leta 1777 prodala Mariji Konstanciji Eberl in njenemu sinu Matiju Jakobu (StLA, B 249/1, Adalbert Sikora, Die Gülden in Steiermark. I. Das Viertel (Kreis) Judenburg, str. 419). Dejansko je bil Riegersdorf prodan nekaj let prej. Na ukaz notranjeavstrijske vlade v zvezi z desetino, izdan vdovi Kaiserstein (Valvasorjevi vnovič poročeni vdovi Mariji Tereziji) 17. marca 1778, je namreč ta odgovorila, da je Riegersdorf že pred nekaj leti prodala Matiju Eberlu (StLA, A. Gabelkhoven, K 1, H 7, 6. 6. 1778). Prim. Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 370.

¹¹⁶¹ Njena druga poroka je bila pri Gospe Sveti 20. aprila 1762 (ADG, PA Maria Saal, Trauungsbuch 1750–1770, pag. 13).

¹¹⁶² Otroci zakoncev baronov Kaiserstein so si sledili takole: 1) Franc Jožef Baltazar Karel Štefan Janez, krščen 26. decembra 1762, 2) Jožefa Kajetana Dominika, krščena 8. avgusta 1764, 3) Janez Nepomuk Ernest Anton Matija Ignac Joahim, rojen in krščen 22. februarja 1766, 4) Marija Terezija Ignacija Antonija, krščena 6. junija 1768, 5) Marija Ana, rojena in krščena 15. septembra 1771, 6) Marija Jožefa Kristina, krščena 26. oktobra 1772, 7) Marija Karolina Terezija, rojena v Tentschachu 2. oktobra 1775, in 8) Karel Jernej Janez Evangelist Vincenc Salezij Domicijan Sigfrid, rojen in krščen 5. februarja 1777 (ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 9, Geburtsbuch 1761–1782, s. p.; prim. Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 64–66).

¹¹⁶³ Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 2–4. – Češka veja rodbine je bila leta 1744 povzdignjena v grofovski stan (prav tam, str. 18; Frank, *Standeserhebungen. 3. Band*, str. 13).

¹¹⁶⁴ Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 33, 35, 49. – Franc Jožef baron Kaiserstein se je rodil kot predzadni otrok in prvi od dveh bratov na gradu Grienau na Spodnjem Bavarskem očetu Jožefu Ernestu in materi Mariji Barbari, rojeni baronici Ruestorf; na Koroško se je družina preselila leta 1733, mati je umrla že naslednje leto, oče pa čez tri leta (prav tam, str. 44, 47–49). Prim. rodovnik brata Karla v: KLA, KLA 665, Sch. 21/6, Kaiserstein.

¹¹⁶⁵ Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 49–52.

¹¹⁶⁶ Prav tam, str. 63.

¹¹⁶⁷ Prav tam, str. 66, 68. – V začetku 70-ih let je Kaiserstein izpričan kot notranji svetnik in nato kot komornik pri koroškem deželnem glavarstvu. Funkciji sta razvidni iz podatkov o krstih otrok (gl. op. 1162).

¹¹⁶⁸ Novi naslov je prvič razviden pri krstu šestega otroka (1772), potem ko so leta 1770 uvedli hišno oštevilčenje. – Po O. Göschnu je šlo za Christalniggovo hišo, Kaisersteini pa naj bi do leta 1775 izmenično prebivali v tej hiši in v gradu Tentschach (Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 66).

¹¹⁶⁹ Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 68.

¹¹⁷⁰ Naslov pokojne je bil Viehplatz 160, starost 46 let, kraj pokopa pa kapucinska cerkev (ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 41, Sterbbuch 1780–1787, s. p., 12. 9. 1783). – O njeni več let trajajoči bolezni gl. Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 68.

je moža, ki je umrl šestnajst let za njo (1799),¹¹⁷¹ in pet otrok iz drugega zakona, starih od 9 do 20 let,¹¹⁷² medtem ko sta se obe hčerki baronici Valvasor že nekaj let prej omožili, podobno mladi kot pred njima njuna polsestra iz očetovega drugega zakona. Omenjeni sestri in starejša polsestra so bile, kot že znano, zadnji poganjki Valvasorjevega rodu, ki so odrasli, najmlajša med njimi, rojena že po očetovi smrti, pa sploh zadnja oseba, rojena s priimkom Valvasor.

Vse tri hčerke so imele zanimive življenjske zgodbe, še posebej najmlajša, ki si je sama ustvarila prepoznavno ime in vse pozornosti vredno kariero. Pri izbiri soprogov, pri zadnji pa tudi v njenem lastnem delovanju se na poseben način izrisujejo tri glavne usmeritve Valvasorjev: politika, vojska in literatura-znanost. Medtem ko je najstarejša, Marija Antonija (* 1749, † 1813) (J-IV-5), kot soproga spremljala visokega državnega uradnika, nazadnje guvernerja Galicije, njen sin pa je dosegel kardinalske časti, je srednja, Marija Ana Ivana (* 1760, † 1839) (J-IV-8), postala soproga dveh visokih častnikov, najmlajša, Marija Franciška Elizabeta (* 1761, † 1829) (J-IV-9), pa žena uglednega goriškega zgodovinarja in pisateljica.

Najstarejša od sester in edina iz drugega zakona, **Marija Antonija** (* 1749, † 1813) (J-IV-5), je otroštvo preživljala v Ljubljani, kjer so v Valvasorjevi hiši na Novem trgu po očetovi tretji ženitvi ostale tri njene neporočene tete. Ni dvoma, da sta ji pomagala najti moža mačeha in njen drugi mož baron Kaiserstein, saj je bil njen soprog **Janez Jakob grof Gaisruck** (* 1737, † 1801) (J-IV-5a) prav tako zaposlen pri celovškem deželnem glavarstvu, in sicer kot komornik, ko se jima je leta 1767 v Celovcu rodil prvi otrok.¹¹⁷³ V koroški prestolnici naj bi 17-letna Marija Antonija prejšnje leto (1766) tudi stopila pred oltar.¹¹⁷⁴ Grof Gaisruck se je rodil na gradu Jelšah blizu Šmarja pri Jelšah očetu Karlu Jožefu, komorniku, stotniku in štajerskemu vojnemu komisarju, ter Kristini Ivani, rojeni grofici Auersperg.¹¹⁷⁵ Izhajal je iz štajerske veje Gaisruckov, ki je že leta 1637 dobila baronski in 1667 grofovski naslov.¹¹⁷⁶ Valvasorjeva rodbina je s tem zetom na političnem področju dosegla največje časti in veljavo. Lahko bi rekli, da je bil grof Janez Jakob več kot vreden ženinih prednikov, belneških Valvasorjev, ki so se v vsem Valvasorjevem rodu daleč najbolj ukvarjali s politiko. V Celovcu je opravljal funkciji

¹¹⁷¹ O Kaisersteinovi smrti 21. septembra 1799 imamo le vira druge roke; po prvem naj bi preminil na neugotovljenem gradu »Clamtter« (KLA, KLA 665, Sch. 21/6, Kaiserstein, s. p.), po drugem, in sicer po navedbi na nagrobniku v cerkvi St. Peter bei Zweikirchen pri Šentvidu ob Glini, pa je umrl dan prej (Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 70).

¹¹⁷² Podatki iz zapuščinskega inventarja v: KLA, 665 Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 21/6, Kaiserstein, s. p.

¹¹⁷³ ADG, PA Klagenfurt-St. Egid, Hs. 9, Geburtsbuch 1761-1782, s. p., 18. 6. 1767.

¹¹⁷⁴ Datum poroke 3. september 1766 je brez kraja naveden na nenaslavljenem rodovnem deblu Janeza Jakoba grofa Gaisrucka, nastalem najverjetneje še v 18. stoletju (StLA, A. Stürgkh, K 24, H. 299, Ahnentafeln und Stammbäume der Familie Gaisruck, s. p.). Tiskani rodovnik Gaisruckov z začetka 20. stoletja (ne pred 1909) ima datum 31. avgust 1766 in kraj poroke Celovec (prav tam, H 300, Stammtafel der Grafen von Gaisruck zusammengestellt von Friedrich Gf. Lanjus, Gaisruck, Steirische Linie Tafel II). Zelo verjetno je bila poročna pogodba podpisana zadnjega avgusta v Celovcu, sama poroka pa je sledila tri dni pozneje nekje drugje. Ne najdemo je namreč v poročnih maticah nobene od treh koroških župnij, povezanih z Valvasorji (ADG, PA Klagenfurt-St. Egid, Hs. 35, Repertorium zum Trauungsbuch 1664-1783; PA St. Georgen am Weinberg, Hs. 1, Trauungsbuch 1756-1770; PA Maria Saal, Repertorium zum Trauungsbuch 1644-1962), prav tako tudi ne na Kranjskem (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel - Krain*) in v Gradcu (isti, *Der Adel - Graz*). V drugem sekundarnem viru je izpričana samo letnica poroke 1766 (KLA, KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 12/9, Gaisruck).

¹¹⁷⁵ Po krstni matični knjigi župnije Šmarje pri Jelšah je bil krščen 16. maja 1737 (NŠAM, Maticne knjige, Šmarje pri Jelšah, R 1722-1740, pag. 216). – Sekundarni viri se pri letnici njegovega rojstva motijo za leto oziroma dve (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 144; ARS, AS 1075, šk. 3, št. 24, Gaisruck; StLA, A. Stürgkh, K 24, H. 300, Ahnentafeln und Stammbäume der Familie Gaisruck, Stammtafel der Grafen von Gaisruck zusammengestellt von Friedrich Gf. Lanjus, Gaisruck, Steirische Linie Tafel II).

¹¹⁷⁶ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 111-114; Frank, *Standeserhebungen. 2. Band*, str. 64.

Dvorec Jelše, kjer je zagledal luč sveta Janez Jakob grof Gaisruck, po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 16).

komornika in gubernijskega svetnika, tu pa se mu je rodila tudi velika večina, deset ali enajst od skupno štirinajstih otrok (1767–1779).¹¹⁷⁷ Po vmesnem bivanju nekje drugje, kjer je bil rojen zadnji sin, se je družina preselila v Gradec. V štajerski prestolnici je grof Gaisruck postal svetnik štajerskega gubernija in tam je prišel na svet še najmlajši otrok (1784).¹¹⁷⁸

Grb grofov Gaisruck (ARS, AS 1071, št. 59)

¹¹⁷⁷ Otroci zakoncev Gaisruck, rojeni v Celovcu, so bili: 1) Marija Kristina Frančiška Ana Valpurga, krščena 18. junija 1767; 2) Franc Sigmund Leopold, krščen 13. junija 1768; 3) Karel Kajetan, rojen 7. avgusta 1769; 4) Marija Terezija, rojena 13. februarja 1771; 5) Marija Jožefa Filipina Karolina, krščena 26. decembra 1771; 6) Klementina Karolina Filipina Ksaverija, rojena 5. maja 1773; 7) Karel Janez Anton, rojen 8. julija 1775; 8) Avguštin Valentin Ksaver, rojen 16. julija 1776; 9) Marija Ana Filipina Vincencija, rojena 24. junija 1778; 10) Marija Jožefa Maksimilijana, krščena 7. avgusta 1779. Četrtemu otroku (1771) je po namestniku botroval materin stric, sekovski kanonik Franc Jožef Valvasor (J–III–12). Bivališč rodbine Gaisruck ne poznamo do uvedbe hišnega oštevilčenja; odtlej so izpričani v Grajski ulici (Burggasse) in na Novem trgu (Neuer Platz). Vsaj od leta 1773 je bil komornik grof Gaisruck tudi svetnik. ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 9, Geburtsbuch 1761–1782, s. p. – Neznano kje je 22. septembra 1772, le slabih devet mesecev za krstom prejšnjega otroka, prišla na svet Marija Alojzija, ki jo poznajo genealoški pregledi (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 115; KLA, KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 12/9, Gaisruck), v materini osmrtnici pa je navedena kot Louise (ARS, AS 1084, šk. 2, Osmrtnice G, 3. 12. 1813). Morda je njen krst izostal v celovski krstni matici po pomoti.

¹¹⁷⁸ V Gradcu se je rodila najmlajša Henrika, rojena 17. maja 1784; njen krstni boter je bil stari stric Franc Jožef Valvasor (J–III–12), nekoč sekovski kanonik, zdaj le še navaden duhovnik (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str.

Gaisrucki so imeli stike tudi s slovenskim delom Štajerske, od koder je izviral grof Janez Jakob. Ta je kmalu po poroki kupil in četrto stoletja obdržal gospostvo Ojstrica pri Vranskem (1767–1791).¹¹⁷⁹ Ojstrica je bila v zgodovini precej povezana z Valvasorji, saj se je tu leta 1617 prvič ženin polihistorjev oče Jernej (H–II–4). Poleg tega je bil ta grad dolgo v rokah baronov, poznejših grofov Schrattenbachov, sorodnikov Ane Kristine baronice Schrattenbach (* ok. 1627, † 1649) (J–I–2a), prve žene Karla (barona) Valvasorja (J–I–2), pradedu Marije Antonije, poročene grofice Gaisruck. Sredi 17. stoletja, dobrih sto let preden je Ojstrica prišla v roke Gaisruckov, pa je usodno zaznamovala polihistorjevega brata Janeza Ditriha Valvasorja (* 1632–33, † 1683–89) (J–I–8), tedanjega zakupnika gospostva, ki se je oženil s tamkajšnjo grajsko ključarico in pri sorodstvu padel v nemilost.¹¹⁸⁰ Gaisrucki so se dobrih sto let pozneje mudili na Ojstrici le občasno, saj so živeli v Celovcu in Gradcu. Prodali so jo ravno v letu, ko so se iz Gradca preselili v Ljubljano (1791), kjer je grof Janez Jakob skoraj štiri leta (1791–1795) kot predsednik načeloval kranjskemu deželnemu glavarstvu.¹¹⁸¹ Funkcijo vrhovnega državnega predstavnika na Kranjskem je odložil 19. septembra 1795, le dva dni po smrti zadnjega moškega Valvasorja, ženinoga strica, 90-letnega duhovnika Franca Jožefa barona Valvasorja (* 1705, † 1795) (J–III–12), katerega skromno premoženje je podedovala nečakinja (Marija) Antonija grofica Gaisruck.¹¹⁸² Prejšnje leto sta stric in nečakinja še skupaj botrovala pri krstu njene prve vnukinje grofice Stürgkh.¹¹⁸³ Grofa Gaisrucka je službena pot nato vodila iz Ljubljane v Lvov, kjer je ostal do smrti guverner Galicije. Potem ko se je tam čez šest let najprej izteklo njegovo življenje (1801),¹¹⁸⁴ je dvanajst let pozneje, 2. decembra 1813, v prestolnici oddaljene, pozno pridobljene avstrijske province preminila še 64-letna žena Marija Antonija, rojena baronica Valvasor, dama reda zvezdnatega križa (Sternkreuz-Ordens-Dame), pokopana v Lvovski stolnici.¹¹⁸⁵

Marija Antonija je torej v rodni Ljubljani preživela otroštvo, pozneje pa še štiri leta, ko je bil

1177). Po Zbirki rodovnikov v Arhivu Republike Slovenije sta imela zakonca deset otrok, med katerimi sta tudi Jožef in Henrika (Henriette) (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 24, Gaisruck). Po Wittingu je bil njun najmlajši otrok Jožef, ki je naveden brez rojstnih podatkov; postal je vladni svetnik in sekretar pri dvorni pisarni in umrl leta 1862 kot zadnji Gaisruck rodbinske veje iz Šmarja pri Jelšah (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 115). E. Zenegg ni poznal Jožefa, ampak je razpolagal s podatkom, da je med otrokoma, rojenima v letih 1779 in 1784, prišla na svet Ludovika (KLA, KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 12/9, Gaisruck), o kateri pa ni nobenih drugih podatkov. Med ta dva sorojenca umešča njeno rojstvo tudi F. Lanjus, ki dodaja, da je preminila v Lvovu (StLA, A. Stürgkh, K 24, H. 300, Ahnentafeln und Stammbäume der Familie Gaisruck, Stammtafel der Grafen von Gaisruck zusammengestellt von Friedrich Gf. Lanjus, Gaisruck, Steirische Linie Tafel II).

¹¹⁷⁹ StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli, str. 130; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 189; Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 83.

¹¹⁸⁰ O tem gl. v podpoglavjih 4.1 in 4.3.

¹¹⁸¹ Andrejka, Vrhovni predstavniki, str. 104.

¹¹⁸² NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, Masculini sexus, pag. 121–122; ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–31, s. d., oporoka razglašena 17. septembra 1795; prim. Radics, Domherr Franz Josef, str. 1678.

¹¹⁸³ Stric in nečakinja sta bila krstna botra 10. avgusta 1794 rojeni Matildi Karolini Antoniji grofici Stürgkh, hčerki Karla grofa Stürgkha in Kristine, rojene grofice Gaisruck (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1784–1795, s. p., 10. 8. 1794; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 124; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 293, op. 72).

¹¹⁸⁴ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 114; KLA, KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 12/9, Gaisruck. – V Wurzbachovem biografskem leksikonu leta 1859 Janez Jakob v geslu o Gaisruckih ni niti omenjen (Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Fünfter Theil*, str. 58).

¹¹⁸⁵ Ob njeni smrti so bile v Lvovu navzoče tri neporočene hčerke: Marijana Terezija, »Stiftsdame« v Pragi, ter Alojzija (Louise) in Henrika (Henriette), ki so objavile osmrtnico tudi v imenu odsotnih bratov in sester (ARS, AS 1084, šk. 2, Osmrtnice G, 3. 12. 1813). Prim. KLA, KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 12/9, Gaisruck.

Obelisk leta 1800 umrlega Janeza Jakoba grofa Gaisrucka, guvernerja Galicije, na pokopališču Łyczakowski v Lvovu (foto Ljubomyr Svidenko, januar 2013).

Osmrtnica Marije Antonije grofice Gaisruck, rojene baronice Valvasor, umrle 2. decembra 1813 v Lvovu v Galiciji (ARS, AS 1084, šk. 2., Osmrtnice G, 3. 12. 1813).

njen soprog prvi mož na Kranjskem. V tem času (1791–1795) je v kranjski prestolnici poročila tudi dve hčerki, obe sicer z nedomačinoma.¹¹⁸⁶ Od njenih številnih preostalih otrok, ki so po večini ostali neporočeni,¹¹⁸⁷ kaže posebej omeniti dva z opazno kariero. Manj pomemben je bil najmlajši sin Jožef (* 1780–83, neznano kje, † 1862, Hietzing pri Dunaju), s katerim je ta veja Gaisruckov izumrla. Postal je pravi komornik, vladni svetnik in sekretar pri združeni dvorni pisarni.¹¹⁸⁸ Neprimerno bolj se je v zgodovino zapisal njegov starejši brat *Karel Kajetan grof Gaisruck* (* 1769, Celovec, † 1846, Milano), ki je na nek način nadaljeval in nadgradil kariere najuspešnejših Valvasorjev duhovnikov. Študiral je v Salzburgu in Passauu, kjer je bil leta 1788 še zelo mlad posvečen v duhovnika. Trinajst let zatem (1801) je postal passauski pomožni škof, nato milanski nadškof (1818) in kot tak slednjič kardinal (1824).

¹¹⁸⁶ V ljubljanski stolnici se je najprej 15. oktobra 1792 omožila najstarejša hči, 25-letna Kristina, ki jo je vzel za ženo tri leta starejši c. kr. komornik Karel grof Stürgkh, 21. aprila 1794 pa še 21-letna Klementina, omožena z 28-letnim ogrskim plemičem Vincencem grofom Szápáryjem (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1784–1815, pag. 91, 106; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 164, 165).

¹¹⁸⁷ O njih gl. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 114–115. Prim. tudi: Wiesflecker, *Im alten und im neuen Österreich*, str. 126. – Opozoriti gre na Marijo Ano (1778–1860), dekanico c. kr. terezijanske damske ustanove na praških Hradčanih.

¹¹⁸⁸ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 115.

Med ljudmi je bil zelo priljubljen, za zgodovino pa je tako rekoč usodno pomembno njegovo dejanje pet mesecev pred smrtjo leta 1846. Na konklave v Rim naj bi se odpravil s cesarjevim naročilom, naj z vetom prepreči izvolitev kardinala Mastai-Ferrettija oziroma po drugih virih kardinala Gizzija. Gaisrucku se ni mudilo in je veto prinesel z zamudo, potem ko so za papeža že izvolili liberalnega Mastai-Ferrettija, koncilskega papeža Pija IX. (1846–1878), čigar pontifikat je bil doslej najdaljši v zgodovini Katoliške cerkve in ga je zaznamovala zlasti razglasitev dogme o papeževi nezmotljivosti (1870).¹¹⁸⁹ Če bi torej kardinal Gaisruck, potomec Valvasorjeve hiše, izrekel veto zoper Pija IX., bi bil tok zgodovine drugačen. Podobno »usodno« vlogo je odigrala še ena vidna osebnost, ki je izšla iz Gaisruckove rodbine precej pozneje in se je od vseh potomcev Valvasorjevega rodu prebila na političnem parketu najvišje. Pravnuk najstarejše kardinalove sestre Kristine (1767–1837), leta 1792 v Ljubljani omožene s komornikom Karlom (Antonom) grofom Stürgkhom, je bil namreč *Karl grof Stürgkh* (1859–1916), v letih 1911–1916 avstrijski ministrski predsednik, ki je v odločilnem času za dvojno monarhijo, sredi prve svetovne vojne postal žrtev atentata.¹¹⁹⁰

Končno gre rodbini Stürgkh dobršen del zaslug, da se je do danes ohranila zbirka portretov rodbine Valvasor. Dejstvo, da jim od srede 19. stoletja lahko sledimo na gradu Plankenwart pri Gradcu,¹¹⁹¹ je namreč povezano z lastništvom omenjenega gradu. V rodbinsko last grofov Stürgkh je prišel Plankenwart ponovno leta 1791, dve leti zatem (1793) pa je postal njegov gospodar Karel Anton grof Stürgkh (1764–1825), soprog Marije Kristine grofice Gaisruck (1767–1839), vnukinje zadnjega belneškega Valvasorja barona Karla Jožefa (J–III–15). Plankenwart je bil del Stürgkhovega fidejkomisa, a ga je morala vdova Marija Kristina leta 1826 prodati.¹¹⁹² Ko je ta v Celovcu rojena potomka kranjskih Valvasorjev prepustila grad v tuje roke, je tam nedvomno pustila tudi galerijo portretov ali vsaj njen del. Poročila o njih imamo od leta 1846, dotlej pa ni o portretih znanega ničesar vse od leta 1761, ko so v zapuščini Karla Jožefa barona Valvasorja popisali 33 družinskih portretov, od tega 19 v njegovi hiši v Ljubljani in 14 na Belneku.¹¹⁹³ Koliko je bilo tedaj med njimi upodobitev Valvasorjev in koliko drugih sorodnikov, bo žal ostalo neznanka. Ni pa dvoma, da gre med temi 33-imi iskati tudi devet oljnih upodobitev Valvasorjev enake velikosti, pozneje evidentiranih na Plankenwartu.¹¹⁹⁴ Tja so torej prišli prek vnukinje zadnjega belneškega Valvasorja, verjetno z vsaj dvema vmesnima postajama. Prva je Celovec, kjer je do smrti leta 1783 živela Valvasorjeva vnovič omožena žena baronica Kaiserstein (J–III–15c), in druga Gradec, kamor se je v tem času iz Celovca preselila hči grofica Gaisruckova (J–IV–5). Morda jih je konec 18. stoletja vnukinja Stürgkhova dala prepeljati neposredno iz Ljubljane, kjer je

¹¹⁸⁹ http://regiowiki.pnp.de/index.php/Karl_Kajetan_Graf_von_Gaisruck (avg. 2013); prim. Majo, *Storia della Chiesa ambrosiana*. – V Wurzbachovem biografskem leksikonu (1859) je kardinal Karel Kajetan samo omenjen med člani rodbine Gaisruck z rojstnimi in smrtnimi podatki (Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Fünfter Theil*, str. 58).

¹¹⁹⁰ Wiesflecker, *Im alten und im neuen Österreich*, str. 126–131.

¹¹⁹¹ O galeriji je poročal R. Puff leta 1846 (Puff, *Die Valvasore in Steyermark*, str. 302–303) in za njim P. Radics leta 1877, ko je bilo portretov še devet (Radics, *Valvasor na Štajarskem*, str. 237). Ob obisku gradu leta 1897 ali malo prej jih je Radics našel le še osem; o tem je sredi marca 1897 pisal v štirih nadaljevanjih v feljtonu *Valvasor-Studien* v *Laibacher Zeitung* (isti, *Valvasor-Studien XXXIII–XXXVI*), potem ko je objavljanje feljtona prekinil s koncem leta 1896. Puff (1846) in Radics (1877) sta še videla danes izgubljeni portret Ane Rozine Valvasor, rojene (grofice) Barbo (J–I–2b), soproge Karla Valvasorja (J–I–2) (Puff, *Die Valvasore in Steyermark*, str. 302; Radics, *Valvasor na Štajarskem*, str. 237). Okoli leta 1900 je osem portretov prišlo v Kranjski deželni muzej, danes pa jih hrani Narodna galerija v Ljubljani (gl. op. 1196). Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 64, 292, op. 63–65.

¹¹⁹² O lastnikih Plankenwarta: Wiesflecker, *Im alten und im neuen Österreich*, str. 124–125; Schmutz, *Historisch topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 159.

¹¹⁹³ ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 36, 38, 39, 41, 108.

¹¹⁹⁴ Gl. op. 1191.

Kardinal Karel Kajetan grof Gaisruck (1769–1846), vnuk Karla Jožefa barona Valvasorja (vir: Milano, Quadreria Arcivescovile).

Karl grof Stürgkh (1859–1916), v atentatu umorjeni avstrijski ministrski predsednik, prapravnuk Karla Jožefa barona Valvasorja (vir: Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv).

živela še kratek čas po poroki. In končno bi bili lahko pred prenosom na Plankenwart kar nekaj časa na Gaisruckovem gradu Ojstrica pri Vranskem. Kakor koli, za to, da so se znašli na Plankenwartu, je bilo torej potrebno posredovanje treh generacij žensk, od Valvasorjeve tretje žene prek hčerke iz drugega zakona do vnukinje.¹¹⁹⁵ Zbirka osmih portretov je okoli leta 1900 prešla v last kranjskega Deželnega muzeja in je danes shranjena v Narodni galeriji v Ljubljani.¹¹⁹⁶

¹¹⁹⁵ Radics, ki ni poznal potomstva Marije Antonije baronice Valvasor (* 1749, † 1813) (J–IV–5) in njene sorodstvene povezave s Stürgkhi, je zmotno sklepal, da so portreti prišli na Plankenwart prek sorodstvene zveze Auersperg–Stürgkh. Sigmund Teodor grof Auersperg (roj. 1757) je bil namreč poročen z neko Stürgkhovo, Marijo Antonijo Jožefo. Radics, Valvasor–Studien XXXIII, str. 489.

¹¹⁹⁶ Radics je portrete označil kot delo dobrega mojstra iz 18. stoletja (Radics, Valvasor–Studien XXXIII, str. 489). O historiatu: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 292, op. 64. – Kronološko zaporedje upodobljenec je naslednje: 1) Emerencijana Valvasor, rojena Khisl († 1572), žena prvega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika († 1581), torej samo po imenu sorodnica poznejših kranjskih Valvasorjev (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 1571); 2) Neža Valvasor, rojena pl. Scheyer (ok. 1560–ne pred 1627) (H–I–1a) (NG S 948); 3) Jernej Valvasor (ok. 1596–1651) (H–II–4) (NG S 944); 4) Marija Elizabeta Valvasor, rojena pl. Dornberg (ok. 1600–1630/32) (H–II–4a) (NG S 942); 5) Ana Marija Valvasor, rojena pl. Rauber (ok. 1610–1657) (H–II–4b) (NG S 945); 6) Ana Kristina Valvasor, rojena baronica Schratzenbach (ok.

Drugi dve hčerki zadnjega belneškega Valvasorja Karla Jožefa sta bili z Valvasorjevim rodом povezani neprimerno manj, prvič že zato, ker se svojega očeta sploh nista spominjali. Kot rojeni Korošici najbrž tudi nista mogli dobro poznati redkih očetovih še živečih sorodnikov na Kranjskem in Štajerskem. In vendar sta pozneje imeli stike s Kranjsko, kjer so ju izobraženci zaradi dekliškega priimka takoj povezali s prastricem, polihistorjem Janezom Vajkardom. Obe sta se sicer omožili zelo mladi in živeli z drugimi priimki, starejša nekaj časa tudi v Ljubljani.

Prva, **Marija Ana Ivana** (* 1760, † 1839) (J–IV–8), je bila poročena dvakrat, obakrat s človekoma, ki sta opravljala podobno pomembno in odgovorno službo kot grof Gaisruck, soprog njene starejše polsestre Marije Antonije (J–IV–5). Oba soproga sta bila sicer drugače kot Gaisruck dejavna v vojaški sferi, kjer sta prišla do visokega čina. Ko je bilo *Mariji Ani*, kakor so jo klicali, 19 let, jo je 19. avgusta 1779 popeljal pred oltar **Adolf Balduin baron Brabeck** (* 1732 † 1796) (J–IV–8a). Poročni obred so opravili na Kaisersteinovem gradu Tentschach nad Celovcem.¹¹⁹⁷ Ženin baron Brabeck, 28 let starejši od mlade baronice Valvasor, sin barona Franca in Otilije, rojene Schenk pl. Neideggen,¹¹⁹⁸ se je rodil v Lohausnu v Vestfaliji.¹¹⁹⁹ Tisti čas je živel v garniziji v Gorici,¹²⁰⁰ kamor je po poroki odpeljal tudi mlado nevesto. Mladoporočenca sta se skoraj gotovo spoznala v Gorici, kamor se je leto dni prej omožila nevestina mlajša sestra, tedaj 17-letna *Frančiška* oziroma *Marija Frančiška Elizabeta* (J–IV–9).¹²⁰¹ Ker je bil baron Brabeck častnik in kot tak zelo mobilan, je nadaljnja življenjska pot zakoncev znana le v obrisih. Dobro desetletje po poroki, leta 1790, je Marija Ana Ivana živela na Dunaju ali nekje v bližini.¹²⁰² Z možem sta imela vsaj eno hčerko, rojeno neznano kje okoli leta 1792 in umrlo leta 1811 v Gradcu.¹²⁰³ Pehotni častnik Brabeck naj bi v pruskih, turških in francoskih vojnah pokazal poseben pogum in preudarnost. Leta 1795 je kot najvišjo častniško stopnjo dosegel čin generalmajorja, ki pa ga je nosil le slabo leto. Že 16. novembra 1796 je namreč padel na italijanskem bojišču v bitki proti Francozom pri Arcolah.¹²⁰⁴ Vdova Marija Ana, ki je tedaj živela v Ljubljani ali pa se je tja preselila tik

1627–1649) (J–I–2a) (NG S 947); 7) Janez Karel baron Valvasor (1664–1741) (J–II–6) (NG S 943) in 8) Ana Elizabeta baronica Valvasor, rojena grofica Auersperg (1672–1729/pred 1739) (J–II–8a) (NG S 946). – Kot je ugotavljal že Reisp, v vrsti upodobljenih prednikov manjkajo polihistorjev ded Hieronim (H–I–1), polbrat Karel (J–I–2) in njegova druga žena Ana Rozina, rojena Barbo (J–I–2b); o portretu zadnje na Plankenwartu je Radics še poročal leta 1877, dvajset let zatem pa ne več (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 64). Reisp je sklepal, da je galerija po vsej verjetnosti nastala iz ambicij, ki jih je vzbudila leta 1690 sklenjena zakonska zveza Janeza Karla z grofico Auersperg (prav tam).

¹¹⁹⁷ ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 28, Trauungsbuch 1745–1788, pag. 286.

¹¹⁹⁸ O starših govori poročna matica, ki pa ne navaja ženinevega čina (ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 28, Trauungsbuch 1745–1788, pag. 286). Po ugotovitvah Antonia Schmidt-Brentana iz Münchna je bil Brabeck tedaj major druge stopnje. Schmidt-Brentano je za Brabeckov biogram uporabil naslednje arhivsko gradivo: ÖStA, KA, Vormerk-Prot.; Armeeschemata Nr. 97a, Bd. 35, 39, 46, 54 (str. 24). Za posredovanje podatkov se iskreno zahvaljujem dr. Jožetu Jerku z Dunaja.

¹¹⁹⁹ Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Zweyter Theil*, str. 106. – V literaturi se pojavlja napačna letnica rojstva 1733. V resnici je bil rojen 23. septembra 1732 (po ugotovitvah A. Schmidt-Brentana, gl. op. 1198). Prim. <https://gedbas.genealogy.net/person/ancestors/1127782487> (avg. 2013).

¹²⁰⁰ ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 28, Trauungsbuch 1745–1788, pag. 286.

¹²⁰¹ Frančiška se je 1. septembra 1778 v Celovcu omožila z Goričanom Carlom pl. Morellijem (prav tam, pag. 274).

¹²⁰² Njena sestra Frančiška je 6. marca 1790 v pismu, poslanem prijateljici Luisi Wagensperg Lanthieri na Dunaj, zapisala, da je »my dear sister Nancy«² zdaj tako srečna, ker živi v bližini Luise (Documenti e testimonianze, str. 142).

¹²⁰³ Viljemina baronica Brabeck očitno ni bila krščena v Gradcu (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*), kjer je umrla 31. maja 1811, po navedbi v mrliški matici za jetiko kot 19-letna hči generalmajorja, stanujoča v Eggenbergu (DAG, Altmatriken, Graz–Mariahilf, Sterbebuch III 1794–1812, pag. 508). Njeno identiteto je potrdil očetov poklic.

¹²⁰⁴ Brabeckov neobjavljeni biogram avtorja A. Schmidt-Brentana (gl. op. 1198); Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Zweyter Theil*, str. 106.; http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_kaiserlichen_Generale_der_Fr%C3%BChen_Neuzeit/B (jan. 2013).

po moževi smrti,¹²⁰⁵ se je naslednje leto ponovno omožila. 7. septembra 1797 je v grajski kapeli gradu Hošperk pri Postojni stopila pred oltar z vdovcem z visokim činom, s podmaršalom (feldmaršallajtnantom) **Evgenom Rudolfom baronom Monfraftom** (* 1729, † 1808) (J–IV–8b).¹²⁰⁶ Tudi ta soprog, s katerim ni imela otrok, je bil precej starejši od nje in izkušen v bojih. Rodil se je v italijanski Pavii v družini po imenu neznanega očeta (ta je leta 1741 v Budimu napisal oporoko kot polkovnik), čigar rod je izhajal iz zahodnofrancoskega Poitouja, ter matere Ane Sofije, domnevno rojene baronice Conti.¹²⁰⁷ Zelo verjetno je Marija Ana spremljala moža na njegovi novi službeni mesti v pravkar priključeni Benečiji. Monfraft je bil od začetka leta 1798 divizionar v furlanskem Vidmu, nato pa od srede istega leta do upokojitve poveljnik Benetk.¹²⁰⁸ Po upokojitvi leta 1805 je s činom »General-Feldzeugmeister«, drugo najvišjo vojaško stopnjo, živel v Gradcu, kjer je 13. maja 1808 umrl.¹²⁰⁹ Kot vse kaže, je Marija Ana preživela v štajerski prestolnici še nadaljnjih 31 let.¹²¹⁰ Tri leta za možem je tam pokopala edinko iz prvega zakona,¹²¹¹ sama pa se je poslovila 18. februarja 1839 v 79. letu starosti in brez potomcev.¹²¹²

¹²⁰⁵ Ana Marija baronica Brabeck je kot vdova od 14. februarja 1797 prejela letno pokojnino 600 goldinarjev, in sicer iz vojaške blagajne v Ljubljani; po istem viru so ji izplačevanje pokojnine zaradi ponovne poroke ustavili že 7. novembra 1797 (ÖStA, KA, Vers, PensProt AR, Band 17, Standbuch II. über die pensionierten militärischen Witwen und Waisen (1790–1804), pag. 143). O njenem bivališču v Ljubljani: prav tam, HKR, K 2511, 1798, Z. 42/102. Štiri leta pred smrtjo je bil Brabeck, tedaj že polkovnik, poročna priča nečakinji svoje žene Kristini grofici Gaisruck, ko se je 15. oktobra 1792 v Ljubljani omožila s Karlom grofom Stürgkhom (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1784–1815, pag. 91; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 164).

¹²⁰⁶ Njeno nadaljnjo življenjsko pot je pomagal razkriti koroški plemiški genealog E. Zenegg. Iz neke zapuščinske obravnave v Celovcu iz leta 1841 si je namreč izpisal priimek in vojaški čin njenega drugega moža (KLA, 665 Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 4/6, Christalnigg, pag. 63). O poroki govori poročilo v dunajskem Vojnem arhivu; nevestina priča je bil neki baron Kaiserstein, pač eden od nevestinih polbratov (ÖStA, KA, HKR, K 3153, 1808, L 1/9, 3. II. 1797). Presenetljivo je, da poroka ni vpisana v poročno matico župnije Planina, pod katero je spadal Hošperk (NŠAL, ŽA Planina pri Rakeku, Matične knjige, RM 1777–1784, v njej: P 1778–1812). – Ohranjen je precej natančen opis obiska mladoporočencev v Postojnski jami 12. septembra 1797. V Postojni, kjer so generalfeldmaršallajtnanta s soprogo ter v spremstvu več generalov in štabnih oficirjev sprejeli nadvse svečano, sta se odpravila s Hošperka nekaj dni po poročnem obredu (ARS, AS 1080, šk. 19, fasc. 28, Razno II, Opis obiska v Postojnski jami Generalfeldmaršalleutnanta barona pl. Montfraft-a in baron. Brabeck roj. Valvasor ob priliki poroke 1797).

¹²⁰⁷ Po ugotovitvah Antonia Schmidt-Brentana iz Münchna, ki je za Mon(t)fraftov biogram uporabil naslednje arhivsko gradivo: ÖStA, KA, Vormerk-Prot., str. 47, 104, 129; Armee-Schemata Nr. 23, 97a, 108, Bd. 32, 34, 35, 39, 45, 53 (str. 5); Verlassenschaften Nr. 1162. – Monfraftovo polno ime je bilo: Eugen Rudolph Freiherr Bothet de Mon(t)fraft. Znana je le letnica njegovega rojstva, brez datuma. Prvič se je poročil leta 1778 z Marijano grofico Cavriani, s katero je imel okoli leta 1783 rojeno hčerko Elizabeto Terezijo, ki se je prvič poročila leta 1803 in nato še enkrat. Njegov priimek se nekajkrat pojavlja tudi v napačni različici s -t: Montfraft.

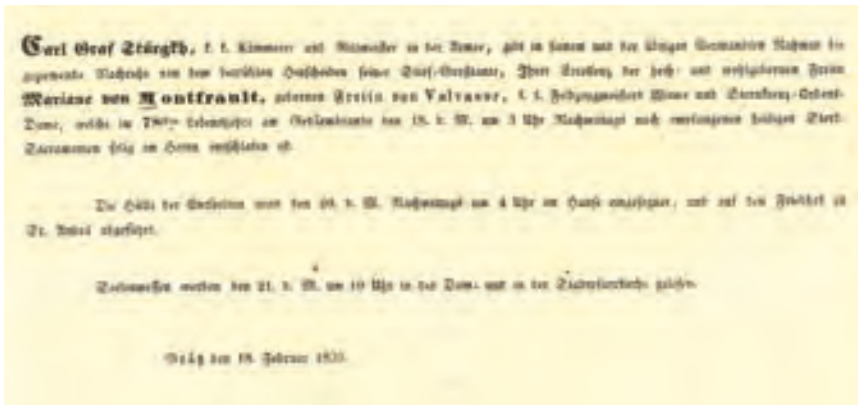
¹²⁰⁸ Po ugotovitvah Antonia Schmidt-Brentana (gl. op. 1198). – Na njeno odsotnost iz Ljubljane kaže podatek, da je kot krstna botra sinu svojega polbrata Franca barona Kaisersteina, rojenemu 11. oktobra 1798, imela namestnico (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1795–1805, s. p., II. 10. 1798).

¹²⁰⁹ Monfraft je dobil zadnji čin tik pred upokojitvijo leta 1805 (http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_kaiserlichen_Generale_der_Fr%C3%BChen_Neuzeit/M, jan. 2013). Njegova smrt ni vpisana v nobeno graško mrliško matico (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*); očitno so jo imatrikulirali samo v eno od vojaških matičnih knjig. Datum in kraj smrti sta znana iz vojaških virov. Po pokojninski listini (*Pensions-Urkunde*) z dne 27. maja 1808 je imel Monfraft za seboj kar 62 službenih let (ÖStA, KA, HKR, K 3153, 1808, L 1/9, 27. 5. 1808), kar bi pomenilo od leta 1743 do 1805. V istem dokumentu moti napaka, da ima vdova Marija Ana 65 let in da je zaradi starosti krhkega zdravja; v resnici je bila namreč stara šele 48 let. Od Monfraftovih otrok je brez imena navedena že omožena hči (iz prejšnjega zakona).

¹²¹⁰ V zapuščinskem spisu njene sestre Frančiške Morelli (J–IV–9) iz leta 1829 je navedeno, da ima pokojnica sestro Marijano Monfraft, ki kot vdova feldmaršallajtnanta živi v Gradcu (ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 185, filza 383, sign. 1829–5–93, Francesca Morelli, 28. 10. 1829).

¹²¹¹ Gl. op. 1203.

¹²¹² Po mrliški matični knjigi graške stolne župnije, ki Marijo Ano imenuje Marijana (*Marianna*), je kot vdova »Feldzeugmeistera« umrla na naslovu Salzamtsgasse 26, nedaleč od stolnice (DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Dom,

Osmrtnica za zadnjo umrlo osebo, rojeno s priimkom Valvasor, Marijo Ano (Mariane) pl. Monfrault, izdana 18. februarja 1839 v Gradcu (ARS, AS 1084, šk. 4, Osmrtnice M, 18. 2. 1839).

Hiša na Salzamtsgasse 26 v Gradcu, kjer je 18. februarja 1839 preminila »zadnja Valvasorjeva« (foto B. Golec, december 2012).

Zadnjih deset let življenja, od smrti mlajše sestre Marije Franciške Elizabete, poročene pl. Morelli (J–IV–9), je bila zadnja živeča oseba iz Valvasorjevega rodu, ki je prišla na svet s priimkom kranjskega polihistorja, ali vsaj zadnja Valvasorjeva s plemiškim in baronskim predikatom. Poleg tega ji pripada še eno zadnje mesto. Kot zadnja predstavnica Valvasorjevega rodu je prebivala v Ljubljani in na Kranjskem sploh, potrjeno leta 1797, morda občasno tudi še pozneje.

Kot bi se usoda hotela poigrati z Valvasorjevo rodbino, se je v kulturno zgodovino najgloblje zapisala njena leto dni mlajša sestra, zadnji poganjek Jernejeve rodbinske veje, **Marija Franciška Elizabeta** (* 1761, † 1829) (J–IV–9).¹²¹³ Najgloblje, če seveda izvzamemo njenega po poli prastrica

Sterbefälle 1839, pag. 2; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 38). Hiša, v kateri je preminila, je bila zgrajena med letoma 1813 in 1827 in je pripadala rodbini Mareck (Popelka, *Geschichte der Stadt Graz, I. Band*, str. 601). Osmrtnico za pokojno je izdal Karel grof Stürgkh, vnuk njene polsestre Marije Antonije grofice Gaisruck (J–IV–5) (ARS, AS 1084, šk. 4, Osmrtnice M, 18. 2. 1839).

¹²¹³ O njej natančno v: Golec, »Kontesa Fanny«.

polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19). Zadnja, posthumno rojena hči belneškega barona Karla Jožefa (J–III–15) je bila očetov toliko željeni moški potomec, ki se ni rodil pravega spola in s katerim je rodbina pokopala še zadnje upe, da bi se Valvasorjevo rodbinsko ime nadaljevalo. Okolica jo je poznala pod dvema imenoma, kot *Frančiško* in pozneje kot pisateljico »konteso« (grofico) Fanny *Morelli*. Bila je sploh zadnja (plemiška) oseba, rojena s priimkom Valvasor, ni pa tudi kot zadnja umrla, saj jo je za deset let preživela leto dni starejša sestra Marija Ana (* 1760, † 1839) (J–IV–8).¹²¹⁴

Razen iz dokumentov o delitvi očetove zapuščine ne vemo o njej ničesar do poroke, ko ji je bilo dobrih sedemnajst let. Uganka ostaja tudi, kje in kako je spoznala svojega 31 let starejšega soproga, goriškega zgodovinarja Carla Morellija pl. Schönfelda. A slej ko prej sta se pred tem dodobra spoznala, glede na to, da je Morelli zasnubil njo, ne pa njene leto dni starejše sestre Marije Ane, ki bi bila za možitev na vrsti prva. Frančiška je zelo verjetno očarala Morellija s svojo razgledanostjo, znanjem jezikov in načitanostjo, o katerih ne vemo, ali jih je pridobila samo v Celovcu ali pa je že dotlej videla več sveta. Ne bi se čudili, ko bi prišle na površje ugotovitve, da so jo vzgajali v kakšnem zavodu za mlade plemiške dame. Sicer pa je znano, da so imeli otroci v hiši njenega očima barona Kaisersteina francoskega učitelja in francosko učiteljico oziroma guvernanto, morda oba iz Švice.¹²¹⁵ Ljubezni do jezikov, knjig in pisanja Frančiški seveda ni bilo mogoče samo privzgojiti, ampak prirojena nagnjenja predvsem spodbujati. Njen oče je imel, denimo, leta 1761 v svoji celovski zapuščini francosko knjigo s pomenljivim naslovom *Življenje jezika*.¹²¹⁶ Po kom je »zadnja Valvasorjeva« podedovala nagnjenost do književnosti in pisateljski talent, ne vemo, lahko pa sklepamo, da vsaj deloma po Valvasorjevi strani. Njen stric, sekovski kanonik Franc Jožef baron Valvasor (* 1705, † 1795) (J–III–12), je, denimo, svojo kratko oporoko napisal v verzih.¹²¹⁷

Carlo Morelli di Schönfeld (* 1730, † 1792) (J–IV–9a) je Frančiško – Fanny zasnubil, ko ji je bilo šele 17 let, njemu pa že 48. Potem ko jo je 1. septembra 1778 popeljal pred oltar v njenem rodnem Celovcu, jo je takoj po poroki odpeljal v svojo rodno Gorico.¹²¹⁸ Morelli – zelo redko je uporabljal predikat pl. Schönfeld¹²¹⁹ – je znana osebnost iz goriške historiografije in kulturnega življenja. Ta neutrudni Goričan po rojstvu in bitju je svoji rodni deželi postavil podobno nevenljiv spomenik kakor stoletje pred njim Janez Vajkard Valvasor Kranjski, le da je Morellijevo temeljno delo o zgodovini Goriške izšlo z zamudo kar dveh generacij (1855–56).¹²²⁰ Carlo, prvorojenec Pietra Antonia in Elene,

¹²¹⁴ B. Reisp, ki Frančiške sicer ni znal umestiti na Valvasorjevo rodovno deblo niti ni poznal njenih rojstnih podatkov, jo je imel za »zadnjo žensko članico rodbine« v smislu zadnje umrle ženske, rojene s priimkom Valvasor (Reisp, Novejša spoznanja, str. 11–12). Iz literature o njenem možu Carlu Morelliju je povzel, da je bil znameniti goriški zgodovinar poročen z neko Frančiško baronico Valvasor. Zgolj na podlagi priimka Morelli jo je neutemeljeno poistovetil s Frančiško pl. Morelli, umrlo v Kanalu ob Soči 28. januarja 1833 v starosti 61 let. Podatek o smrti je našel v Schiviz von Schivizhoffnovi genealoški zbirki o plemstvu na Goriškem (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 373). V resnici pa je bila Frančiška Morelli iz Kanala neporočena domačinka, rojena 13. septembra 1772 (prav tam, str. 18). – Frančiško, soprogo Carla Morellija, označuje Wurzbachov biografski leksikon kot verjetno zadnjo iz Valvasorjevega rodu (Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Neunzehnter Theil*, str. 82).

¹²¹⁵ Po O. Göschnu sta pouk otrok vodila Abbé Perroset in Demoiselle la Croix, oba uspešno, kajti Kaiserstein je učitelju (*Hofmeister*), ko je ta postal župnik, poslal leta 1783 svojega drugega sina v Landeron v Švici, guvernanti pa je umirajoča baronica leta 1782 obljubila vso svojo garderobo (Pusikan, *Die Kaiserstein*, str. 68, 65). Ni potrjeno, ali sta bila prav ta dva v službi v Kaisersteinovi hiši že v sedemdesetih letih, pred Frančiškino poroko.

¹²¹⁶ StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4. 1761, prepis 22. 6. 1761, s. p.

¹²¹⁷ ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–31, s. d., oporoka razglašena 17. septembra 1795.

¹²¹⁸ V poročni matici je v rubriki o bivališču navedena Gorica (ADG, PA Klagenfurt–St. Egid, Hs. 28, Trauungsbuch 1745–1788, pag. 274).

¹²¹⁹ Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 22–23.

¹²²⁰ Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*.

Zgodovinar Carlo Morelli di Schönfeld (1730–1792), soproj Fanny baronice Valvasor, na naslovnici prvega dela svoje veliko pozneje izdane knjige *Istoria della Contea di Gorizia*, 1855.

rojene baronice (di) Tacco,¹²²¹ se je rodil v rodbini nižjih plemičev s prvotnim priimkom Morell, leta 1650 poplemenitenih s predikatom »von Schönfeldt«. ¹²²² Njegova rodbina, ki je nato leta 1676 dobila viteški naslov in leta 1684 še goriško deželanstvo, je bila v Gorici stara in ugledna, saj se je z dejanji proslavilo več njenih članov. Carlov oče je, denimo, opravljal funkcijo kvestorja Goriške grofije in po očetovi uradniški poti je šel tudi sin. ¹²²³ Po študiju je namreč vseskozi ostal v domači Gorici v državnih službah, najprej kot svetnik političnega oddelka pri goriškem namestništvu. Pozneje je imel funkcijo namestniškega svetnika in bil dejaven v različnih komisijah, med drugim za področje šolstva in izvedbo jožefinskega katastra. Od vseh zadolžitev pa ga je najbolj pritegnilo delo s starimi dokumenti, zaradi katerega se je tudi zapisal v zgodovino. Pri 34-ih je začel leta 1764 urejati arhive združene poknežene grofije Goriške in Gradiške in arhivsko delo je slednjič dalo Carla Morellija kot zgodovinarja. Za življenja je izdal le zgodovino Goriške v obdobju 1500–1600 (v dveh delih leta 1773), svoje temeljno delo o preteklosti rodne dežele v obdobju 1500–1790 pa je zapustil v rokopisu, ker ga je prehitela smrt. ¹²²⁴

Presenetljivo »naključje« povezuje Frančiško baronico Valvasor s tremi vodilnimi starejšimi zgodovinarji slovenskega prostora, pisci prvih popolnih

deželnih zgodovin Koroške, Kranjske in Goriške, ki so živeli vsak v svojem stoletju in bili vsi baronični sorodniki. Pisali so se tako kakor ona pred poroko in po njej ter tako kot njena mati, preden se je omožila: Valvasor, Morelli in Christalnigg. Frančiška je poznala le enega, svojega soproga Carla Morellija, čigar rokopisno zgodovino Goriške je prav ona obvarovala pred morebitno izgubo, s tem ko jo je malo pred smrtjo podarila Goriški kmetijski družbi (1828). Morelli ji je pred smrtjo zaupal nalogo, naj rokopis objavi, a je načrt propadel, potem ko je bilo leta 1796 vse že pripravljeno za natis. ¹²²⁵ Žal je rokopis še precej dolgo ležal pri omenjeni ustanovi in je po objavi (1855–56) začel opravljati

¹²²¹ Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, Registri parrocchiali, liber baptisatorum VIII 1710–1731, pag. 381. – O Morellijevem dvojnem krstu, 9. maja 1730 v Gorici in 24. maja 1731 v Šempasu, gl. Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 19; prim. tudi prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 109, 266.

¹²²² Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 259.

¹²²³ Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Neunzehnter Theil*, str. 80, 82–83.

¹²²⁴ Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 19–47; prim. Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Neunzehnter Theil*, str. 80–82. – Njegovo ime nosi temeljni pripomoček za uporabo gradiva goriških deželnih stanov, t. i. Morellijeva zbirka, prva registratura fonda pa je do danes obdržala Morellijevo ureditev. O arhivu goriških deželnih stanov: Porcedda-Mitidieri, *Starejši fond*, str. 51–55.

¹²²⁵ Cavazza, *Porcedda, Manoscritti ed edizioni*, str. 93–94.

svoje poslanstvo z zamudo šestih desetletij.¹²²⁶ Veliko prej, še kot otrok, je lahko Frančiška v domači hiši listala po dveh Valvasorjevih »slikanicah« – po *Topografiji Kranjske* (1679) in *Topografiji Koroške* (1681 oz. 1688), ki sta izpričani v zapuščini njenega očeta v Celovcu.¹²²⁷ Zelo verjetno se je na ta način prvič srečala s 120 let starejšim kranjskim polihistorjem Janezom Vajkardom (J–I–19) in zlahka je tudi poizvedela, kdo je bil avtor knjig: polbrat njenega pradedu Karla (J–I–2). Nasprotno ni mogla vedeti ničesar o tem, da je Megiserjevo zgodovino Koroške z naslovom *Annales Carinthiae*, natisnjeno leta 1612, v resnici skoraj v celoti napisal njen sorodnik po materini strani, ki je imel enak priimek kakor mati – Christalnigg, le da tedaj še brez plemiškega predikata in zapisan nekoliko drugače, kot Christalnicks. Šele sredi 20. stoletja je namreč prišla na dan resnica o katoliškem in nato protestantskem duhovniku Michaelu Gothardu Christalnicku (1530/40–1595) kot dejanskem avtorju prve popolne koroške zgodovine. V naslovu Megiserjevega dela je naveden zgolj kot zbiratelj gradiva, ki ga je avtor uporabil, zato je zelo dolgo veljal le za kronista.¹²²⁸ Ta slej ko prej tudi v Christalniggovi družini pozabljeni mož je bil šestkrat prastric Frančiške baronice Valvasor, rojen v tedaj še tržanski družini Christalnicks.¹²²⁹ Z vsemi tremi deželami, katerih zgodovinski spomin so ovekovečili njen soprog in dva daljna strica, je bila Frančiška – Fanny tudi osebno povezana. V mladosti z rodno Koroško, sicer domovino materinega rodu, najmanj s Kranjsko, deželo svojega očeta, ki ga ni poznala, v najlepših letih in deloma vse do smrti pa z Goriško, kamor se je omožila. Ne nazadnje se je z zgodovino svoje dežele pozneje ukvarjal tudi njen drugi življenjski sopotnik Petar Nisiteo, s katerim je Fanny živela v njegovi rodni Dalmaciji.

Štirinajst let, od poroke do moževe smrti 3. septembra 1792, je z Morellijem preživela v skladni zakonski zvezi brez otrok.¹²³⁰ Kot pričajo njena pisma dvema prijateljicama, se je v Gorici počutila utesnjeno, mentaliteta tamkajšnjega plemstva ji je bila tuja, že tedaj je veliko pisala, rada se je zadrževala v moževem dvorcu v Ozeljanu v Spodnji Vipavski dolini in veliko potovala. Razveseljevale so jo kulturne zabave, prebiranje knjig in revij, igranje klavirja in pisanje, med drugim tudi besedil za uglasbitev. Mlada Celovčanka Fanny je v visoki družbi soprogovega mesta in dežele vsekakor vzbujala pozornost, ki pa ji največkrat ni bila niti malo pogodu.¹²³¹ G. D. Della Bona, ki je leta 1855 pripravil

¹²²⁶ Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 35–36.

¹²²⁷ V popisu knjig v zapuščini Karla Jožefa barona Valvasorja v Celovcu sta knjigi navedeni brez avtorja kot »Kranjska knjiga gradov« in »Koroška knjiga gradov« (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4. 1761, prepis 22. 6. 1761, s. p.).

¹²²⁸ Großmann, Megiser, Christalnicks; Neumann, *Michael Gotthard Christalnicks*. – Megiserjevo delo je bilo v Fannyjinih mladih letih že rariteta in ga leta 1761 v zapuščini njenega očeta, razumljivo, pogrešamo (StLA, Landrecht, K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4. 1761, prepis 22. 6. 1761, s. p.).

¹²²⁹ Po tiskanem rodovnem deblu z začetka 20. stoletja v: KLA, 665 *Zenegg Genealogische Sammlung*, Sch. 4/6, Christalnigg, pag. 8, Stammtafel der Reichsgrafen Christalnigg von und zu Gillitzstein.

¹²³⁰ O njuni zakonski zvezi: Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 41–42. – Carlo Morelli je umrl zaradi telesne oslabelosti v Gorici, star 61 let (Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, Registri parrocchiali, liber defunctorum V 1784–1811, pag. 132). Po mrliški matici se je njegova življenjska pot iztekla v Mesarski ulici (*in vico lanionum*) na hišni številki 486. Ulico so leta 1876 poimenovali po Morelliju, čigar ime nosi še danes.

¹²³¹ S konca osemdesetih in začetka devetdesetih let 18. stoletja so ohranjena Fannyjina pisma grofici Lavinii Florio Dragoni, hčerki znanega furlanskega pesnika ter protagonistki videmskega kulturnega življenja, in grofici Luisi Wagensperg Lanthieri (Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 43–44; Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 41). Štiri pisma grofici Lanthieri, napisana leta 1790 v Ozeljanu v angleščini, so tudi objavljena (Documenti e testimonianze, str. 140–143). Dragocena pričevanja o Morellijevi mladi ženi vsebujejo dnevniški zapiski skupnega prijatelja Karla grofa Zinzendorfa (Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 41–42).

Morellijev dvorec Studeniz v Gorici, kjer se Fanny Morelli, rojena baronica Valvasor, nikoli ni počutila dobro (foto B. Golec, november 2013).

Dvorec Ozeljan v Vipavski dolini, kjer sta zakonca Morelli preživljala najlepše skupne trenutke (foto B. Golec, november 2013).

za tisk Morellijevo *Zgodovino Goriške grofije*, je četrto stoletje po njeni smrti namenil Fanny Morelli takšno laskavo oceno: »mlada dama z veliko duha in za žensko zelo izobražena.«¹²³²

31-letna vdova Fanny je deloma postala prava lastnica moževe zapuščine premoženja, do večjega dela pa je imela samo pravico do dosmrtnega uživanja, pri čemer je Morelli malo prej prodal dvorec Studeniz. Tako sta imela zakonca v Gorici nazadnje le najeto stanovanje, v katerem je Carlo tudi umrl. Njegovo premoženje je bilo vredno okrog 33.600 goldinarjev, obveznosti pa je bilo kar za 52.600 goldinarjev, od česar je vse razen 880 goldinarjev pripadlo vdovi.¹²³³ Fanny je naslednjih 37 let črpala

¹²³² Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia*, s. p., pred uvodom. Prim. Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 112, op. 152.

¹²³³ ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 122, filza 304, sign. 1792-5-37, Carlo Morelli, 10. 10. 1792.

dohodke iz posesti vipavskega Ozeljana in nekaj manjših hiš na deželi,¹²³⁴ živila pa je v glavnem druge. Leta 1796 se je preselila v Trst in od tam v Benetke, pogosto pa se je zadrževala tudi v Padovi.¹²³⁵

Preden je v njeno življenje vstopil precej mlajši Dalmatinec Petar Politeo-Nisiteo, ji je prekrizal pot padovanski pesnik, filozof in enciklopedist Melchiorre Cesarotti (1730–1808), eden najvidnejših italijanskih književnikov svojega časa.¹²³⁶ Njuno literarno, če ne že tedaj tudi osebno znanstvo je potrjeno še pred koncem 18. stoletja, preden se začne sklenjena vrsta Cesarottijevih ohranjenih pisem Fanny (1800–1808), objavljenih že leta 1813 v pesnikovih zbranih delih.¹²³⁷ Leta 1799 ali že predtem je namreč Cesarotti prevedel nekaj njenega »sentimentalnega«,¹²³⁸ očitno iz francoščine v italijanščino.

Najpozneje leta 1803 je Fanny v Benetkah postala življenjska sopotnica **Petra Politea-Nisitea** (* 1774, † 1866) – od leta 1813 samo Nisitea –, trinajst let mlajšega profesorja matematike in fizike, doma iz Starega Grada na Hvaru, sicer potomca hrvaškega renesančnega pesnika Petra Hektorovića.¹²³⁹ Njuna zunajzakonska zveza in skupno življenje sta bila javnosti dobro znana, saj ju nista skrivala, skupaj pa sta ostala približno četrto stoletja. Z Nisiteom je Fanny na Cesarottijevo pobudo začela leta 1805 v Benetkah na lastne stroške izdajati literarni mesečnik *Il giornale della letteratura straniera* (Časopis za tujo književnost), ki pa je zaradi premajhnega zanimanja bralstva že po šestih številkah ugasnil.¹²⁴⁰ Takratni drugi urednik časopisa, pesnik Mario Pieri (1776–1852), je Fanny pozneje označil kot: »nemška ali bolje rečeno goriška vdova z imenom grofica (!) Fanny Morelli, nadvse izobražena ženska, bistrega razuma, poznavalka zlasti francoske in nemške književnosti. Njeno vedenje je poleg tega zelo ljubeznivo, njena konverzacija prikupna.«¹²⁴¹ V prijateljskih krogih je Fanny od tega časa veljala za grofico (konteso), kot so jo redno naslavljali, čeprav od poroke dalje ni bila več niti baronica.¹²⁴² V tem času je nastal tudi njen roman z neznanim naslovom, o katerem govorijo Cesarottijeva

¹²³⁴ Dvorec Ozeljan s posestjo sta vdova oziroma njen pooblaščenec oddajala v zakup (prav tam, 23. 8. 1792, 10. 10. 1792, 6. 9. 1801, 10. 9. 1802, 26. 8. 1805, 13. 9. 1826, 27. 1. 1828, 27. 9. 1829; prim. objave dokumentov v: Documenti e testimonianze, str. 146–152).

¹²³⁵ Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 41.

¹²³⁶ Patrizi di Giorgio, geslo Cesarotti Melchiorre v: *Dizionario Biografico degli Italiani. Volume 24* (1980) (po: [http://www.treccani.it/enciclopedia/melchiorre-cesarotti_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/melchiorre-cesarotti_(Dizionario-Biografico)/) (jun. 2014).

¹²³⁷ *Opere dell'abate Melchiorre Cesarotti padovano*, Pisa 1813, vol. 39, str. 100–161 (po: Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 42, op. 74). – 61 Cesarottijevih pisem Fanny iz obdobja 1800–1808 je shranjenih v Nisiteovem družinskem arhivu v Dubrovniku (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 62).

¹²³⁸ Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 45.

¹²³⁹ Petravić, *Studije i portreti*, str. 240–244, 252.

¹²⁴⁰ Petravić, *Studije i portreti*, str. 241–242; Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 46. – Dejansko je mesečnik izhajal samo šest mesecev v letu 1805, od januarja do junija, nato pa je moral zaradi premajhnega števila naročnikov ugasniti. Vseh šest števil mesečnika – Num. 1 (gen. 1805) – Num. 6 (ju. 1805) – hrani videmska škofijska knjižnica (Biblioteca Arcivescovile e Bartoliniana di Udine), ki jo navajam kot Sloveniji najbližje hranišče. Cesarotti je njegovo ugasnitev označil kot »pravo sramoto za Italijo« (Petravić, *Studije i portreti*, str. 242). Kot je pokazal pregled vseh šestih števil časopisa – to delo je prijazno opravila dr. Maria Bidovec – je največ prostora posvečenega prevedenim člankom oziroma povzetkom razprav francoskih, nemških, avstrijskih in britanskih avtorjev. Izbor člankov je zelo pester in priča o širokem spektru interesov izdajateljev, od medicine, astronomije, zgodovine, filozofije prek verskih, družboslovnih in etnoloških tem vse do raznih tehničnih vprašanj. Čeprav se nekajkrat pojavijo komentatorjeve inicialke (L. B., P. M., itd.), med njimi ni mogoče identificirati Fannyjinih. Tako žal ne moremo z gotovostjo vedeti, ali je v mesečniku objavljala komentarje tudi Fanny Morelli, bodisi brez podpisa bodisi pod sposojenimi ali sploh pod izmišljenimi inicialkami. Glede na vse, kar o njej vemo, o tem ne bi smelo biti dvoma.

¹²⁴¹ Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 45.

¹²⁴² Šlo je za neformalno, lahko bi rekli ljubkavalno rabo naziva. Prvič ga srečamo v pismu, ki ga je neznan občudovalec, podpisan kot Eziranne (?), poslal Fanny leta 1795 iz Trsta v Gorico: »Madame Madame La Comtesse De Morelli A Gorice« (ZPZ HAZU Dubrovnik, Arhiv Petar Nisiteo, svezak XV, s. p., 24. 6. 1795). »Metamorfoza« se je zgodila zgolj v prijateljskih krogih. Pravzaprav gre v naslavljanju s »konteso« videti neke vrste umetniško ime, saj ni potrjeno, da bi

Gorice, 15 Juillet, 1808.

Mon cher Cousin

On me dit que vous alliez retourner
à Venise; j'en avais avant votre départ
vous rappelle votre promesse sur
sujet des minéraux et surtout vous
prier d'y joindre votre brochure sur
les maronniers sauvages. Si vous
voulez bien remettre le tout à Mr
le Baron de Braselli sous l'adresse
de Mr le Baron des Codelli Prévôt
du Chapitre de Gorice, je serai sûr
de l'expédition par une bonne occa-
sion. pardonnez tant d'importunité
et disposez de moi, bien sûr que je
me ferai un vrai plaisir de vous
obliger. Adieu mon cher Cousin, agréez
l'hommage de mon estime et croyez
moi pour toujours votre très humble et très
obéissant serviteur
Fanny Valvasor Morelli

Pismo Fanny Morelli Valvasor v francoščini, poslano 15. julija 1808 iz Gorice Jožefu Kalasancu baronu Erbergu v Dol pri Ljubljani (ARS, AS 730, fasc. 55, Korespondenca, Valvasor baronica Fanny).

pisma. Fanny se ga je leta 1808 na pesnikovo vztrajno prigovarjanje odločila dopolniti in izpiliti, po Cesarottijevi smrti pa je obležal neobjavljen. Vemo le, da je bila glavna junakinja ženska, da ga je Fanny napisala v francoščini in da je pogrešan od leta 1913, ko je še bil v Nisiteovi zapuščini v Starem Gradu na Hvaru.¹²⁴³ O literarni zapuščini Fanny Morelli danes ni sledu, v Nisiteovem arhivu v Dubrovniku

ga Fanny uporabljala v uradnem občevarju. Naziva grofica (kontesa) ni namreč nikjer v zapuščinskih spisih zakoncev Morelli (ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 122, filza 304, sign. 1792–5–37, Carlo Morelli; busta 185, filza 383, sign. 1829–5–93, Francesca Morelli). Tako kot je Fanny iz pl. Morellijeve postala »kontesa Morelli«, je približno deset let pozneje, leta 1813, deloma spremenil identiteto tudi njen življenjski sopotnik Petar Politeo-Nisiteo, s tem ko je izpustil prvi del priimka in ostal samo Nisiteo (Plančić, Inventar arhiva, str. 20; prim. Petravić, *Studije i portreti*, str. 241, 252).

¹²⁴³ Savorgnan di Brazzà, *Scrittura al femminile*, str. 456–47. – Edini vir o jeziku romana je A. Petravić, ki je rokopis v začetku 20. stoletja še videl v Nisiteovem arhivu v Starem Gradu na Hvaru (Petravić, *Studije i portreti*, str. 241). Po

pa je najti samo Cesarottijeva pisma.¹²⁴⁴ Tako ni znano, ali je Fanny sploh kaj objavila in ali je po letu 1808 še kaj napisala. Tedaj se je za približno šest let ponovno preselila v Gorico, kjer je Nisiteo poučeval na gimnaziji in bil v času Ilirskih provinc krajši čas direktor liceja.¹²⁴⁵ Leta 1808 so z dvema Fannyjinima pismoma izpričani njuni stiki z Jožefom Kalasancem baronom Erbergom (1771–1843), kranjskim kulturnim zgodovinarjem, mecenom in zbirateljem, ki ga je z Nisiteom družilo zanimanje za naravoslovje, po ženini strani pa je bil tudi Fannyjin sorodnik, in sicer po Valvasorjih.¹²⁴⁶

Vsekakor so tudi spremenjene politične razmere botrovale Nisiteovi odločitvi, izraženi pozno poleti 1813, da se bo naslednjo pomlad umaknil v rodni Stari Grad na Hvaru,¹²⁴⁷ kamor se je z njim preselila tudi Fanny. V Starem Gradu je Nisiteo skoraj opustil ukvarjanje z znanostjo, posvetil se je podedovani posesti z rodbinskim dvorcem Tvrđalj, kjer je prebival, in vodenju občine.¹²⁴⁸ Njegov odnos s Fanny ni ostal neskaljen. Fannyjina mlada družabnica mu je namreč leta 1822 rodila hčerko, ki jo je, ko ji je bilo pet let, vzel k sebi in pozneje tudi pozakonil.¹²⁴⁹ Sprejetje otroka v hišo, kot kaže, sovpada s Fannyjinim odhodom. Približno zadnja tri leta svojega življenja je preživela v Padovi.¹²⁵⁰ Leto dni

še neobjavljenih ugotovitvah Milovana Buchbergerja iz Zagreba (pismo avtorju 20. 1. 2012), raziskovalca življenja in dela Petra Nisitea, je Nisiteov pravnuk dr. Ante Politeo rokopis romana skupaj s 15 pesmimi in pismi leta 1913 posodil Tadeuszu Stanisławu Grabowskemu (1881–1975), krakovskemu univerzitetnemu profesorju slavistike, literarnemu zgodovinarju in diplomatu. Poleg spisov Fanny Morelli je Grabowsky odnesel tudi izvornik rokopisa *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, pesnitve znamenitega hrvaškega renesančnega pesnika Petra Hektorovića (1487–1572), sicer prednika Petra Nisitea. Kljub dolgotrajnim pogajanjem med Grabowskim in Nisiteovimi nasledniki se dragoceni rokopisi niso nikoli vrnili v roke lastnikov v Stari Grad na Hvaru. Kot priča dopisovanje z njimi, naj bi se Grabowsky izgovarjal in neprepričljivo zatrjeval, da se je vse izgubilo v vojni vihri. Kakor koli, morda romana le ni doletelo uničenje in ga bo raziskovalna vztrajnost kdaj izbrskala na plano. Dosedanja poizvedovanja na Poljskem niso dala sadu.

¹²⁴⁴ Veliko je obetal arhivski inventar iz leta 1986, ki pravi, da so v XV. zvezku zbrani »razni prozni sestavci pisani rukopisima nepoznatih osoba«, od tega štirje napisani v francoščini, devet v nemščini in eden v angleščini, skupaj 27 strani na papirju različnega formata, brez datumov in podpisov (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 15). Čeprav naj bi jih torej napisale različne roke, je zlasti nabor jezikov kazal na to, da gre po večini, če ne kar v celoti, za Fannyjine spise, poleg tega pa je med francoskimi besedili pismo neznanca iz leta 1795, datirano v Trstu in naslovljeno na »konteso de Morelli« v Gorici. Sestavki so torej dajali vtis, da sodijo skupaj in da so povezani s Fanny, vendar se je izkazalo nasprotno. Gre za zelo različne zapise, le deloma literarne, večidel pa trivialne vsebine, med njimi za kuharske recepte in računske beležke (ZPZ HAZU Dubrovnik, Arhiv Petar Nisiteo, svezak XV). V istem arhivu se je ohranilo tudi 61 pisem Melchiorreja Cesarottija, ki jih je ta pošiljal Fanny med letoma 1800 in 1808, ko je umrl, a žal brez konceptov njenih odgovorov velikemu pesniku (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 62).

¹²⁴⁵ Na mesto profesorja fizike in matematike ter hkrati direktorja goriškega liceja je bil imenovan leta 1810, a se je obema službama odpovedal že naslednje leto, ko so licej preoblikovali v navaden kolegij (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 11). Netočne so navedbe A. Petravića, da je Nisiteo postal direktor že leta 1808 in ostal na tem položaju vse do leta 1814 (Petravić, *Studije i portreti*, str. 244, 252).

¹²⁴⁶ ARS, AS 730, fasc. 55, Korespondenca, Valvasor baronica Fanny, 24. 6. 1808, 15. 7. 1808. – Fanny se je pod obe pismi podpisala tako z dekliškim kot z dejanskim priimkom, kot Fanny Valvasor Morelli, naslovnika pa je imenovala »moj dragi bratranec« (*Mon chér Cousin*). V resnici ni bila sorodstveno povezana z Erbergom, temveč z njegovo ženo Jožefo Katarino, rojeno grofico Attems (1778–1847), ki se je rodila v Gorici ravno v letu Fannyjine primožitve v to mesto. V prvem pismu govori Fanny o njej kot o »moji ljubeznivi sestrični«. Fanny je bila sicer sestrična njene prav tako v Gorici rojene, a v Ljubljani živeče in umrle babice Marije Cecilije baronice Neuhaus (1731–1775), katere mati Ana Katarina, rojena baronica Valvasor (1693–1777) (J–III–2), je bila najstarejša sestra Fannyjinega očeta. Sorodstvena razmerja natančneje razkrivata rodovnika zakoncev Erberg, ki ju je izdelal kolega dr. Miha Preinfalk. O Erbergu gl. Kidrič, Erberg Jožef Kalasanc.

¹²⁴⁷ Plančić, *Inventar arhiva*, str. 20; Petravić, *Studije i portreti*, str. 251–252. – Po ugotovitvah M. Buchbergerja je Politeo zapustil Gorico decembra 1813 (pismo avtorju 13. 1. 2014).

¹²⁴⁸ Petravić, *Studije i portreti*, str. 252–253.

¹²⁴⁹ Plančić, *Inventar arhiva*, str. 42–43.

¹²⁵⁰ Po navedbi v njenem zapuščinskem spisu naj bi v Padovi živila zadnja tri leta, prej pa 14 let v Dalmaciji (ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 185, filza 383, sign. 1829–5–93, Francesca Morelli, 28. 10. 1829). Po podatkih Milovana

Nisiteov dvorec Tvrdalj v Starem gradu na Hvaru, kjer je vdova »kontesa« Fanny Morelli, zadnja rojena baronica Valvasor, s svojim ljubimcem živela dobri dve desetletji (vir: svetovni splet).

pred smrtjo, leta 1828, je Goriški kmetijski družbi izročila rokopis Morellijeve *Zgodovine Goriške*,¹²⁵¹ preminila pa je 29. septembra 1829, stara 68 let.¹²⁵² Imetje Carla Morellija, ki ji ga je ta zapustil v uživanje, so v skladu z njegovo oporoko iz leta 1792 podedovali potomci njegovih sester Elisabete Zuccato in Giuliane Barbaro.¹²⁵³ Toda svoj delež je zahteval tudi Nisiteo, ki ga je Fanny imenovala za dediča v oporoki z dne 16. oktobra 1820.¹²⁵⁴ Svoje zadnje volje ni preklicala ali spremenila, potem ko jo je veliko mlajši življenjski sopotnik prevaral in je čez nekaj let zapustila njegov dom na Hvaru. Za dediščino po Fanny se je Petar Nisiteo pravdal še vse do leta 1837.¹²⁵⁵ Nisiteo je nato do konca življenja ostal na Hvaru in se šele okoli leta 1830 spet začel resno ukvarjati z znanostjo. Postal je vodilni zgodovinar in arheolog Dalmacije ter v svojem času slovel kot njen največji učenjak.¹²⁵⁶

Do nedavnega je Franciška – Fanny ostajala povsem v senci svojih dveh življenjskih tovarišev. V literaturi se je njeno ime pojavljalo le v pregledih njunega življenja in dela,¹²⁵⁷ poznavalci starejše italijanske književnosti so jo lahko spoznali še kot prejemnico Cesarottijevih pisem¹²⁵⁸ in šele nedavno

Buchbergerja naj bi Hvar zapustila leta 1827 (pismo avtorju 20. 1. 2012), sodeč po izjavi Nisiteovega služabnika pa je bila Fanny v Starem Gradu vsaj še leta 1826 (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 42). Nisiteo ji je v Padovo leta 1828 poslal neko vsoto (Plančić, *Inventar arhiva*, str. 13).

¹²⁵¹ Cavazza, Porcedda, *Manoscritti ed edizioni*, str. 94.

¹²⁵² Datum smrti je povzet po sodnem spisu goriškega deželnega sodišča (ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 185, filza 383, sign. 1829–5–93, Francesca Morelli, 28. 10. 1829; prim. Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 42, op. 74).

¹²⁵³ ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia, busta 122, filza 304, sign. 1792–5–37, Carlo Morelli, 5. 12. 1829, 22. 12. 1829, 23. 12. 1829.

¹²⁵⁴ Prav tam, busta 185, filza 383, sign. 1829–5–93, Francesca Morelli, 27. 1. 1831, 27. 6. 1832.

¹²⁵⁵ Plančić, *Inventar arhiva*, str. 15.

¹²⁵⁶ Petravić, *Studije i portreti*, str. 253 sl.

¹²⁵⁷ Prim. Wurzbach, *Biographisches Lexikon. Neunzehnter Theil*, str. 82; Štih, Morelli di Schönfeld Carlo, str. 461; Petravić, *Studije i portreti*, str. 241–244; Plančić, *Inventar arhiva*, str. 11, 13–15, 19, 42, 62, 89; Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 25, 41–42, 46–47; Cavazza, Porcedda, *Manoscritti ed edizioni*, str. 93–94; *Documenti e testimonianze*, str. 140–143, 146–152.

¹²⁵⁸ *Opere dell'abate Melchiorre Cesarotti padovano*. Pisa 1813, vol. 39, str. 100–161 (po: Porcedda, *Una vita per lo Stato*, str. 42, op. 74).

so jo začeli odkrivati tudi kot ljubiteljico književnosti in pisateljico.¹²⁵⁹ Njeno literarno delo še vedno čaka na vnovično odkritje in ovrednotenje.

Fanny Valvasor Morelli (1761–1829) (J–IV–9) je bila torej zadnja iz rodu polihistorjevega polbrata Karla, ki je prišla na svet s priimkom Valvasor, njena dvakrat omožena sestra Marija Ana (1760–1839) (J–IV–8) pa ob smrti zadnja oseba z dekliškim priimkom Valvasor. Kot smo videli, gre sestrama tudi mesto zadnjih članic rodbine, ki sta nekaj časa živeli na Slovenskem, če zanemarimo mlada leta, ki sta jih preživeli v Celovcu. Marija Ana je v devetdesetih letih 18. stoletja, vsaj do leta 1797, živela v Ljubljani, Frančiška – Fanny pa je vse do smrti obdržala dvorec v Ozeljanu, kamor je vsaj občasno prihajala, potem ko se je z Goriškega že leta 1813 ali 1814 preselila v Dalmacijo in nazadnje v Padovo.

Belneška veja Valvasorjev, rodbinska veja Fannyjinega pradedna in polihistorjevega najstarejšega polbrata Karla (1617/20–1697) (J–I–2), torej ni bila le najuglednejša, najvplivnejša in najpremožnejša veja obravnavane rodbine, ampak je dala tudi v poznejših rodovih pomembne osebnosti, ki sicer niso več imele rodbinskega imena Valvasor. Do ugasnitve priimka leta 1795 so se od Karla dalje zvrstile le tri generacije oziroma samo dve moški, saj so bili njihovi nosilci že precej v letih, ko so dobili naslednika. Od Karlovih otrok je rodbinsko ime ponesel v naslednjo generacijo le sin Janez Karel (1664–1741) (J–II–6), prvi Valvasor, ki se je poročil z grofico, če izvzamemo Karlovo drugo soprogo Ano Rozino Barbo (J–I–2b), ki je grofovski naslov pridobila naknadno, veliko let po poroki. Valvasorjev rod je po moški liniji od kar sedemnajstih otrok Janeza Karla nadaljeval spet en sam sin, Karel Jožef (1708/10–1761) (J–III–15), zapored poročen s tremi groficami, a brez moškega potomstva. Tako je ostal zadnji moški v Karlovi rodbinski veji 90-letni duhovnik Franc Jožef (1705–1795) (J–III–12), Karlov vnuk in brat Karla Jožefa, ki mu gre hkrati tudi mesto zadnjega legitimnega Valvasorja.¹²⁶⁰

4.3 VEJA POLIHISTORJEVEGA STAREJŠEGA, DELNO RAZDEDINJENEGA BRATA JANEZA DITRIHA

V primerjavi z rodbinsko vejo polihistorjevega polbrata Karla (J–I–2) in z dosežki njenih članov je rod brata **Janeza Ditriha** (* 1632–33, † 1683–89) (J–I–8), kratko *Ditriha*,¹²⁶¹ ostal povsem v senci, toliko bolj, ker je Janez Ditrih zapustil Kranjsko in zaradi spleta okoliščin živel zelo skromno. Janez Vajkard (J–I–19) je v *Slavi* opravil z njim z eno samo golo omembo, saj brat na Kranjskem ni imel nobene posesti. Povsem enako kot bratranca Jurija Sigmunda (* ok. 1618, † 1686–89) (A–I–4), ki so mu leta 1657 vzeli deželanske pravice, je v rodovniku svoje rodbine lakonsko zapisal, da je Janez Ditrih

¹²⁵⁹ O Frančiški – Francesci – Fanny kot pisateljici je šele leta 2011 na nekaj straneh spregovorila monografija Fabiane Savorgnan di Brazza o pisanju žensk v (današnji) Furlaniji med 16. in 18. stoletjem (Savorgnan di Brazza, *Scrittura al femminile*, str. 43–48).

¹²⁶⁰ Valvasorji so sicer navedeni še na seznamu kranjskega svetnega plemstva v deželnem šematizmu za Kranjsko in Goriško iz leta 1808; v poznejših šematizmih, nastalih po koncu Ilirskih provinc in restavraciji avstrijske oblasti takšnih seznamov ni več (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 65, 293, op. 73). Uvrstitev na seznam že po smrti zadnjega moškega člana rodbine je morda posledica védenja, da so tedaj še živele tri njegove omožene nečakinje, hčerke njegovega brata Karla Jožefa (J–III–15).

¹²⁶¹ Samo kot Ditrih je naveden na očetovem seznamu stroškov za obutev leta 1639 (ARS, AS 1074, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95) in v zamenjalni pogodbi med Valvasorji iz leta 1683 (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). V krstni matici župnije Vače je njegova hči Ana Marija (J–II–9) imenovana »Illmi Dni Theodorici Valuasor filia« (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 4. 1. 1679).

zapustil deželno (*ist aus dem Lande gezogen*), ga označil za pokojnega, njegovo ženo in otroke pa mirno zamolčal.¹²⁶² Ker polihistor ni povedal, da sta šla sorodnika v resnici samo na Koroško in Štajersko, ampak je bralce glede njunih poznejših bivališč pustil v nevednosti, si je njun odhod s Kranjskega lahko vsak razlagal po svoje. Zlahka si je bilo predstavljati, kako sta se oba odselila daleč stran in kako kranjski polihistor o njunem nadaljnjem življenju ni mogel vedeti veliko, morda ne bistveno več kot to, da sta umrla. Kaj vse lahko pomeni »izselil iz dežele«, se je še izraziteje kot pri Juriju Sigmundu pokazalo pri Janezu Ditrihu. Ta kritizirani »odpadli« polihistorjev najstarejši pravi brat se je namreč preselil vsega nekaj kilometrov čez deželno mejo, v okolico Vranskega in je tam tudi ostal, tako rekoč v neposredni sosesčini Valvasorjevega rodbinskega gradu Medija, samo »čez goro«. Kot smo že omenili, je k osvetlitvi njegove nadaljnje življenjske poti in potomstva precej pripomogla izjava sorodnika Gregorja Ferdinanda (A–II–5), ki so ga leta 1715 v Gradcu zaslišali v zvezi z lažnim Valvasorjem, prijetim v Breslauu v Šleziji.¹²⁶³

Janez Ditrih, prvorojenec Jerneja Valvasorja (H–II–4) iz njegovega drugega zakona z Ano Marijo, rojeno Rauber (H–II–4b), se v virih prvič omenja leta 1639 na očetovem seznamu stroškov za obutev, in sicer kot *Ditrih*.¹²⁶⁴ Leta 1652 je bil v Gradcu vpisan na logiko, takrat tretjo najvišjo jezuitsko študijsko stopnjo.¹²⁶⁵ Glede na poznejšo navedbo v oporoki njegove matere (1657), da je v Gradcu študiral nekaj manj kot dve leti,¹²⁶⁶ se je moral predtem šolati pri jezuitih v Ljubljani, tako kot za njim Janez Vajkard, vendar o tem ni poročil. O njegovi nadaljnji usodi do nedavna ni bilo znanega tako rekoč nič.¹²⁶⁷ Ključni vir o usodi Janeza Ditriha je omenjena oporoča njegove matere Ane Marije, rojene

¹²⁶² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹²⁶³ Gl. v podglavju 3.2; Golec, *Lažni Valvasor*, str. 6–8.

¹²⁶⁴ ARS, AS 1074, I/300, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95.

¹²⁶⁵ V univerzitetni matriki je označen kot deželan, brez podatka o deželi izvora: »Joannes Theodoricus Valvasor, prou[incialis]« (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 88).

¹²⁶⁶ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 50. – V materinem zapuščinskem inventarju (1657) je naveden regest pobotnice »gospoda« Janeza Thomasa Khunsta iz leta 1653, pri katerem je bil Janez Ditrih v Gradcu (kot študent) na hrani (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 8/Nr. 19).

¹²⁶⁷ Glavnina spoznanj o Janezu Ditrihu je bila objavljena v: Golec, *Lažni Valvasor*, str. 20–29. – Glede na to, da Radics usode Janeza Ditriha v svojih delih ni nikjer omenil, in zlasti ob dejstvu, da se je ni dotaknil niti leta 1899 pri obravnavi Valvasorjevega sorodstva na Štajerskem (Radics, *Valvasorjev rod*, str. 103–114), je na dlani, da je (pre)pozno odkril ključni vir – materino oporočo, shranjeno v zbirki oporok deželnega sodišča v Ljubljani. O njenem obstoju je prvič spregovoril šele v svoji drugi monografiji o Valvasorju (1910), v kateri je celotno oporočno besedilo tudi objavil (Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 49–53). Ker je za Janeza Ditriha kot zakupnika Ojstrice izvedel tako pozno, prej niti ni mogel biti pozoren na druge povezave, ki so mu jih odstirali naključni viri. V Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu ni posebej iskal gradiva o gospostvu Ojstrica, zapis o graškem študentu Janezu Ferdinandu (J–II–11), omenjenem leta 1678 kot deželanu z Vranskega, pa je ostal samo osamljen podatek o še enem Valvasorju, ki ga Radics ni znal in mogel pravilno umestiti na Valvasorjevo rodbinsko drevo, k očetu Janezu Ditrihu. Janeza Ferdinanda je nazadnje v monografiji iz leta 1910 napačno razglasil za sina Jurija Sigmunda (A–I–4), pri tem pa zagrešil še dodatno pomoto, ko je leto 1678 navedel kot njegovo rojstno letnico (prav tam, str. 350). V primerjavi z vedenjem o Juriju Sigmundu, ki je prav tako zapustil Kranjsko, je Radics o polihistorjevem bratu Janezu Ditrihu ugotovil neprimerano manj dejstev. V Radicsevi zapuščini najdemo v osebni mapi tega »izobčenega« Valvasorja vsega tri z njim povezane zapise iz let 1652 in 1653 o šolanju v Gradcu ter iz leta 1681, ko je prejel dediščino po sestri (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda, Ivan Ditrih). – Zelo malo podatkov o Janezu Ditrihu zasledimo tudi v literaturi, pa še ti so precej nepovezani. Radics mu je v svoji monografiji o Valvasorju (1910) poleg citiranega odstavka iz materine oporoče, ki pa ga ni komentiral, namenil le bežno opazko v rodovniku, da se je izselil (*ausgewandert*) (Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 50–51, 346). Razloga za izselitev začuda ni omenjal, kar tem bolj preseneča ob dejstvu, da ga je v istem rodovniku navedel pri bratrancu Juriju Sigmundu, in sicer poroko s kmečko hčerko (prav tam, str. 350). Reisp (1983) je mimogrede opozoril na podobni usodi obeh sorodnikov zaradi stanovsko neprimerne poroke (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 68), za nobenega od njiju pa ni povzel Radicsevih ugotovitev o tem, kje sta

Grad Ojstrica pri Sv. Juriju ob Taboru (Tabor) v bližini Vranskega po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 82); v bližini je končala nesrečna Veronika Deseniška, dobrih dvesto let pozneje pa se je v spodnjem gradu začela romanca med Janezom Ditrihom Valvasorjem in »slabo žensko« Katarino Gaber.

Danes ni za spodnjim ojstriškim gradom nobenih sledov (foto B. Golec, junij 2015).

Rauber, sestavljena 10. junija 1657 na Mediji. Mati je za glavne dediče svojega premoženja imenovala tri sinove, Janeza Vajkarda (J–I–19), Janeza Herbarda (J–I–21) in Volfganga Jerneja (J–I–22), namenila nekaj imetja trem hčerkam in dvema pastorkama, najstarejšega sina Janeza Ditriha pa je pogojno razdedinila. Dotlej je med študijem v Gradcu od nje prejel že več kot 600 goldinarjev in nato še 1000, ko je vzel v zakup gospostvo Ojstrica na Štajerskem. Ker pa ni hotel spoštovati materinega nasveta in se je nameraval poročiti s »slabo žensko«, s čimer naj bi vsemu sorodstvu prizadejal veliko sramoto, je užaljena Ana Marija sklenila, da se mu vse, kar je od nje že dobil, šteje kot dediščina, ki mu pripada po očetu. Po njej tako ne dobi ničesar, razen če si glede poroke ne premisli in se v kratkem ne poroči s svojemu stanu primerno, pošteno in verno plemkinjo ali sprejme kakšno drugo plemiško službo. V takem primeru bi mu zapustila enako dediščino kot ostalim trem sinovom.¹²⁶⁸

živela, ampak je pustil prosto pot bralčevi domišljiji. Nadaljnjo življenjsko pot Janeza Ditriha je Reisp zaokrožil na podlagi logičnega sklepanja, ne da bi preverjal, ali so se grožnje njegove matere o razdedinjenju uresničile: »rodbino je zapustil že v mladosti« in umrl pred izidom *Slave* (1689). Razloge za ločitev od rodbine je opisal v enem samem stavku: »Zaradi zveze z žensko, ki je bila po plemiških nazorih zanj neprimerne stanju, je bil razdedinjen in se je umaknil iz dežele.« (Prav tam, str. 59–60).

¹²⁶⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 49–53. Natančneje o tem gl. v podpoglavju 4.1.

Janez Ditrih se je torej ujel v podobne zanke kot nekaj let prej njegov starejši bratranec Jurij Sigmund (A–I–4). Po sredi je bila žena – ženska neprimenega, nižjega stanu. Njegova zgodba se je začela zapletati sredi petdesetih let 17. stoletja, potem ko je, star dobrih dvajset let, končal šolanje v Gradcu in z materinim denarjem vzel v zakup ojstriško gospostvo. Gospostvo s pripadajočim deželjskim sodiščem je bilo že na štajerski strani deželne meje, a čisto blizu njegovega doma, saj je na grebenih Čemšeniške planine neposredno mejilo na deželjsko sodišče Gamberk, ki je vključevalo tudi Valvasorjev »izvorni grad« Medija.¹²⁶⁹ Še več, gamberško gospostvo z deželjskim sodiščem je bilo od leta 1640 last očeta Jerneja Valvasorja, nato pa do začetka šestdesetih let v posesti najstarejšega polbrata Karla (J–I–2).¹²⁷⁰ Tako ni naključje, da se je Karel prvič oženil z Ano Kristino baronico Schrattenbach (J–I–2a) iz rodu lastnikov sosednje Ojstrice, tik po njeni smrti, še isto leto (1649), povzdignjenih v grofovski stan.¹²⁷¹ Po kratkotrajnem zakonu brez (preživelih) otrok si je ustvaril novo družino, toda sorodstvene in prijateljske zveze Valvasorjev s Schrattenbachi so slej ko prej odločilno prispevale k temu, da je ojstriško gospostvo dobil v zakup Karlov mlajši polbrat Janez Ditrih.¹²⁷² Zelo verjetno je bil še vedno zakupnik, ko je njegova umirajoča mati Ana Marija Valvasor 10. junija 1657 na Mediji narekovala svojo oporoko in mu v njej zagrozila z razdedinjenjem, če se poroči s svojo izbranko, »slabo žensko«. Lahko da ji je namero o svoji poroki razkril sam, vendar se je moral zavedati, koliko s tem tvega. Slaba dva meseca po nastanku materine oporoke je namreč njegov kleviški bratranec Jurij Sigmund (A–I–4) prav na pobudo Valvasorjeve rodbine izgubil deželansko čast, ker se je oženil s kmečko hčerko, ki sorodstvu ni mogla biti pogodu.¹²⁷³ A Janez Ditrih je kljub materinim grožnjam z razdedinjenjem, enako kot njegov bratranec, vztrajal pri svojem, čeprav je s tem izgubil celotno dediščino po materi, po očetu pa je lahko pričakoval manj, ker je mati za vse, kar mu je dotlej izročila, izrecno določila, naj se mu odšteje od očetove dediščine. V zakon je stopil pred 20. februarjem naslednjega leta (1658), ko se mu je rodil prvi otrok, saj je ta štiri dni pozneje ob krstu vpisan v krstni matici vikariata Sv. Jurij ob Taboru kot zakonski.¹²⁷⁴

»Slaba ženska«, ki je tako ogrela srce mladega Valvasorja, da se je raje odločil zanjo kot za pripadajočo dediščino, se je imenovala **Katarina Gaber** (J–I–8a) in je bila ključarica z gradu Ojstrica,

¹²⁶⁹ *Historischer Atlas*, Landgerichtskarte, Bl. 32.

¹²⁷⁰ Gl. v podpoglavjih 4.1 in 4.2.

¹²⁷¹ Gl. v podpoglavju 4.2.

¹²⁷² Njegovo zakupništvo je dokumentirano le v oporoki matere Ane Marije. Ojstriški gosposki arhiv za čas pred začetkom 18. stoletja je skoraj v celoti uničen (Kološa (gl. ur.), *Vodnik po fondih, III. knjiga*, str. 106–107; o uničenju grajskega arhiva leta 1711: Štrekljeva, Grad Ojstrica, str. 89) pa tudi med dokumenti štajerske deželne pravde, ki vključujejo zapuščinske inventarje Schrattenbachov, ni najti nobene omembe Janeza Ditriha Valvasorja kot zakupnika (StLA, Landrecht, K 1133–1135). Tedanji gospodar Ojstrice je bil grof Maksimilijan, daljni sorodnik in varuh Ane Kristine baronice Schrattenbach, Karlove prve žene (gl. v podpoglavju 4.2).

¹²⁷³ O tem gl. v podpoglavju 3.2.

¹²⁷⁴ ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p., krst 24. 2. 1658. – Janez Ditrih se je skoraj gotovo poročil na gradu Ojstrica ali pa v župnijski cerkvi na Vranskem. Ker so starejše poročne matice župnije Vransko in njenega vikariata Sv. Jurij žal izgubljene, ne bomo najbrž nikoli izvedeli, ali je stopil v zakonski stan še za materinega življenja ali šele po njeni smrti, tedaj z že nosečo izvoljenko. Njegova prvorojenka Ana Marija, krščena pri Sv. Juriju 24. februarja 1658, štiri dni po rojstvu, je bila namreč spočeta prav v dneh, ko je Ana Marija Valvasor, rojena Rauber, na Mediji narekovala svojo zadnjo voljo. Ni naključje, da je vnukinja dobila ime po svoji pokojni stari materi. Nasprotno gre najbrž zgolj za duhovnikov spodrseljaj, da krščenska v krstni matici nima priimka, ampak je navedena le kot zakonska hči »presvetlega gospoda Janeza Ditriha in gospe Katarine« (*perillustri Dno Joanne Dietrich et Dnae Catharinae*). Žal matica ne pove, kje natanko sta zakonca živela, ampak zgolj navaja, da sta iz domačega vikariata (*huius Vicariatus*).

najverjetneje nedomačinka.¹²⁷⁵ Za zdaj ne vemo, ali sta Janez Ditrih in Katarina tudi po poroki nekaj časa še ostala na ojstriškem gradu, kjer se je njuna ljubezenska zgodba začela. Zveza med grajsko ključarico, najverjetneje navadnim kmečkim dekletom, in plemiškim zakupnikom gospostva ni bila po okusu Valvasorjeve rodbine ali vsaj njenega dela, njuna »prepovedana ljubezen« pa seveda ni doživela tako tragičnega epiloga kot dobri dve stoletji prej slovita zveza med Friderikom Celjskim in Veroniko Deseniško, ki naj bi jo utopili prav pod starim ojstriškim gradom.¹²⁷⁶ Ta je bil sredi 17. stoletja, v času romance Janeza Ditriha in Katarine Gaber, že povsem razvaljen, v dolini pa je stal novi dvorec Ojstrica.¹²⁷⁷

V vikariatu Sv. Jurij ob Taboru, kamor je spadala Ojstrica, so prišli na svet vsaj štirje Valvasorjevi otroci. V najstarejši ohranjeni šentjurijski krstni matici, ki se konča v začetku leta 1664, nato pa ji sledi skoraj tridesetletna vrzel, so poleg krsta prvorojenke *Ane Marije*, rojene 20. in krščene 24. februarja 1658, vpisani še: *Janez Jurij*, rojen 16. in krščen 21. aprila 1659, *Ferdinand*, krščen 19. aprila 1661, in *Maksimila*, krščena 20. februarja 1663.¹²⁷⁸ Žal krstna matica ne razkriva, s čim se je Valvasor poklicno ukvarjal, saj takšne navedbe tedaj niso bile običajne. Nikoli ga tudi ne povezuje z Ojstrico, kar ni nič nenavadnega in ne pomeni nujno, da ni več prebival na gradu.¹²⁷⁹ Je pa pomenljivo, da leta 1664 v zapuščinskem inventarju ojstriškega gospodarja Maksimilijana grofa Schrattenbacha, ki je sicer živel in umrl v gradu Šoštanj, ni popisani noben dokument, povezan z Janezom Ditrihom Valvasorjem oziroma njegovim zakupništvom. Janez Ditrih torej Ojstrice tedaj zagotovo ni imel več v zakupu.¹²⁸⁰

Od leta 1664 dalje Valvasorjevi družini ni več mogoče slediti po šentjurijskih maticah, ker za čas

¹²⁷⁵ Krstna matica vikariata Sv. Jurij ob Taboru Katarino dobro leto pred krstom prvega otroka edinkrat omenja še kot samsko in pri tem ne pušča nobenega dvoma, da gre za pravo osebo. Dne 21. decembra 1656 je pri krstu hčerke zakoncev Andreja in Neže Dragar botrovala Katarina Gaber, ključarica z gradu Ojstrica (*Catharina Gaberin Clauigera ex arce Osterwiz*). Omenjena zakonca sta ključni dokaz, da se je Katarina nato omožila z Janezom Ditrihom Valvasorjem. Naslednjima dvema Dragarjevima otrokoma, krščenima 8. novembra 1658 in 1. aprila 1661, je šel, pomenljivo, za botra prav Janez Ditrih Valvasor, zdaj že Katarinin soprog. Katarina najverjetneje ni bila domačinka, saj priimka Gaber v tem času ne najdemo ne v šentjurijski ne v vranski krstni matici (ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664; prav tam, št. 9a, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672), je pa sicer značilen za širše območje, za Savinjsko dolino z zaledjem (Prim. Bezljaj (ur.), *Začasni slovar*, str. 151).

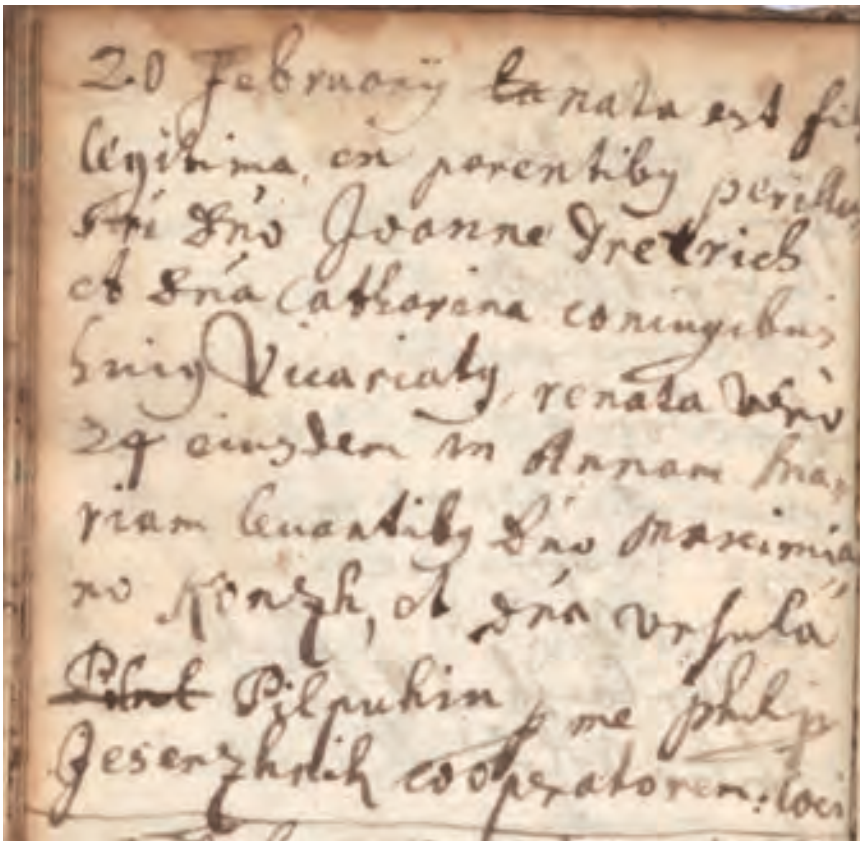
¹²⁷⁶ *Kronika grofov Celjskih*, str. 20.

¹²⁷⁷ Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 82; prim. Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga*, str. 93.

¹²⁷⁸ ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p. – Očeta Janeza Ditriha so v matici vedno naslovili s predikatom, ki gre plemiču: *perillustris, illustrissimus* oziroma *generosus*. Razen prvi hčerki, ki je imela za krstnega botra »gospoda« Maksimilijana Konca, je šel vsem drugim za botra neki Janez Pecigos, botri pa sta bili po dvakrat Marija Konc ali Končovka, drugič imenovana »gospa«, in »gospa« Uršula Pilpah; imenitnejše okoliške gospode torej ne srečamo. Oče Janez Ditrih je samo prvič naveden z obema imenoma, drugič kot Janez, tretjič kot Peter (*Domino Petro*), kar je pomota (*Petro* namesto *Detro*), in zadnjič kot *Detrib*. Zanimive so tudi variacije zapisa priimka: *Valuofor, Fouofor* in nazadnje zgolj *Vosor*. Ko pa je šel Janez Ditrih v letih 1658 in 1661 za krstnega botra trem kmečkim krščencem, so vedno zapisali obe njegovi osebni imeni, a priimek spet vsakič drugače: kot *Veuiſor, Valuaſor* in kot â Valuasor (prav tam, s. p., 20. 9. 1658, 8. 11. 1658, 30. 3. 1661).

¹²⁷⁹ Pri tem kaže opozoriti, da v matico razen izjemoma niso vpisovali krajev rojstev, je pa nekaj oseb – staršev krščencev in botrov – vendarle izrecno navedenih kot ojstriških grajskih uslužbencev.

¹²⁸⁰ V Schrattenbachovem zapuščinskem inventarju je omenjen le tedanji ojstriški oskrbnik; pomenljiv je podatek, da je pokojni grof 21. avgusta 1663 sam podpisal gorninski register, kar posredno priča, da Ojstrica tedaj ni bila več v Valvasorjevem zakupu (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 17.–18. 6., 23. 6., 7.–9. 7., 6.–8. 8., 19.–20. 8., 1.–2. 9. 1664, s. p.). Smrt grofa Maksimilijana postavlja Lazarinijeva genealoška zbirka v Šoštanj (ZAL, LJU 340, šk. XXV, Schrattenbach), kraj smrti pa je posredno potrjen z dejstvom, da so popis grofove zapuščine začeli prav tam in nadaljevali na Ojstrici ter v Celju.

Vpis krsta prvorojenke Janeza Ditriha in Katarine Valvasor 24. februarja 1658 v krstni matici vikariata Sv. Jurij ob Taboru; zakonca sta navedena brez priimka (ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p.).

do začetka devetdesetih let niso ohranjene, v mlajših maticah pa ni najti nikogar s tem priimkom.¹²⁸¹ Leta 1689 je bil Janez Ditrih po navedbi brata Janeza Vajkarda tako ali tako že pokojni,¹²⁸² medtem ko bi se za ženskim delom družine s porokami in spremembo priimka zlahka izgubila vsaka sled. Mati Katarina je zadnjič omenjena ob krstu hčerke Maksimile (1663). Prvo pričevanje o tem, da je Janez Ditrih tudi po letu 1664 prebival nedaleč od Ojstrice, je iz leta 1671, ko ga je ojstriški gospod Sigmund Rudolf grof Schrattenbach tožil, da je kršil jurisdikcijo deželskega sodišča Ojstrica. V tožbi je omenjena Valvasorjeva hiša, kamor je Janez Ditrih na silo odvedel in zaprl neko podložnico.¹²⁸³ Njegov 17-letni sin Ferdinand (J–II–11) je sedem let zatem, leta 1678, kot študent v Gradcu označen

¹²⁸¹ Naslednja krstna matica se začenja šele 1692, prva ohranjena mrliška leta 1691 in poročna sploh veliko pozneje (NŠAM, Maticne knjige, Sv. Jurij ob Taboru, R 1692–1719, R 1691–1750, P 1786–1846).

¹²⁸² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹²⁸³ Grof Schrattenbach je v tožbi pred štajersko deželno pravdo navedel, da je Janez Ditrih Valvasor hudo pretepel Evo Gerlič in jo s pomočjo dveh hišnih hlapcev odvedel po ozemlju ojstriškega deželskega sodišča v svojo hišo (*in sein des Beclagten Haufs*), kjer jo je imel do naslednjega dne v zaporu, priklenjeno z verigo. Ni znano, kako se je tožba končala. Kot vse kaže, je Valvasorjeva hiša stala na območju ojstriškega deželskega sodišča, sicer bi bilo gotovo povedano, da je obtoženi Gerličevo nasilno odvedel še skozi katero od sosednjih deželskih sodišč, ženska pa je bila očitno Valvasorjeva podložnica, saj je Schrattenbach navedel, da so jo prijeli na nekem dvorišču »zunaj strešne kapi«. Zanimiva je ugotovitev, da so v naslovu tožbe k imenu obtoženega Janeza Ditriha Valvasorja z drugim črnilom naknadno pripisali baronski naslov, do katerega sicer ni bil upravičen. Kaj je temu botrovalo, Valvasorjeva zahteva ali pomota, ostaja nepojasnjeno. StLA, Landrecht, K 1135, Schrattenbach (3), 27. 11. 1671. – Hišo Janeza Ditriha Valvasorja gre torej iskati na tleh ojstriškega deželskega sodišča, ki je na zahodu segalo skoraj do Prebolda, na severu do Črete nad Vranskim, na zahodu do Zgornjega Motnika in na jugu do Čemšeniške planine (*Historischer Atlas*, Bl. 32, Cilli).

kot »deželan z Vranskega« (*Prouincialis, Stirus ä Francia*) in z dvojnimi imeni Janez Ferdinand.¹²⁸⁴ Identificiral se je torej z domačo župnijo, kot vse kaže, pa je družina ostala v šentjurijskem vikariatu župnije Vransko, saj ni nikogar od Valvasorjev zaslediti v vranskih matičnih knjigah.¹²⁸⁵

O nadaljnji usodi družine Janeza Ditriha Valvasorja imamo samo peščico pričevanj. Med temi je ključno zaslišanje graškega puškarja Gregorja Ferdinanda (A–II–5), sina iz rodbine izključenega Jurija Sigmunda (A–I–4). Ob poizvedovanju o že znanem lažnem Valvasorju je Gregor Ferdinand leta 1715 povedal, da sta se pred kakšnimi petimi leti, torej okoli leta 1710, zadrževala v Gradcu dva sinova Janeza Ditriha Valvasorja, lastnika »posestva Končo« nedaleč od Žalca (*vnweith Saxenfeld ein gittl Kbhonttscho genandt*). Njunih imen ni poznal, izdajala sta se za plemiča, prebivala v predmestju Gries, eden naj bi bil umetniški voskar (*Waxpassierer*), iz Gradca pa sta se nameravala napotiti na vojsko.¹²⁸⁶ Ko te skope navedbe primerjamo z že dotlej znanimi podatki o Janezu Ditrihu, se izkaže, da pomeni »nedaleč od Žalca«, gledano iz graške perspektive, isto kot okolica Vranskega, kjer je zamolčani Janez Ditrih potrjeno živel. »Posestva Končo«, katerega ime poznamo le iz tega pričevanja, ni bilo mogoče identificirati ne v relevantni kastelološki literaturi ne iz razpoložljivih virov.¹²⁸⁷ Najverjetneje je šlo zgolj za kmečki dvorec, »boljšo hišo« ali pristavo nekje na območju vikariata Sv. Jurij ob Taboru, ime »Končo« pa prejkone izvira od družine Konc, s katero je Janeza Ditriha Valvasorja vezalo botrstvo. »Gospod« Maksimilijan Konc je šel namreč za krstnega botra Valvasorjevi prvorojenki Ani Mariji (1658).¹²⁸⁸ S skoraj tridesetletno vrzeljo v šentjurijskih krstnih maticah 1664–1692 se izgubi tudi sled

¹²⁸⁴ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 62.

¹²⁸⁵ Za župnijo Vransko sta iz 17. stoletja ohranjeni le dve krstni matici, ki pa ne pokrivata šentjurijskega vikariata; ta je vodil lastne matice, morda z izjemo poročnih. V obeh vranskih matičnih knjigah ne najdemo niti krstov drugih morebitnih otrok zakoncev Janeza Ditriha in Katarine niti njunih botrstev. Ko bi družina res živela tu, v ožji vranski župniji, bi se kateri od njenih članov zagotovo pojavil v maticah vsaj kot boter, a se to ni zgodilo. ZAC, ZAC/0006, št. 9a, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; Župnijski arhiv Vransko, Matične knjige, krstna matična knjiga 1673–1701.

¹²⁸⁶ StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (1), 7. 3. 1715. – Natančneje o tem: Golec, Lažni Valvasor, str. 6–8. – Radics, ki je pozno naletel na zaslišanje Gregorja Ferdinanda, je ugotovil, da je bil Jurij Sigmund (A–I–4) polihistorjev bratranec, identičnost v dokumentu omenjenega Ditriha Valvasorja s polihistorjevim bratom Janezom Ditrihom (J–I–8) pa je očitno prezrl; na to ni opozoril ne ob samem prepisu in tudi ne pri gradivu o tem Valvasorjevem bratu (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja).

¹²⁸⁷ Na širšem območju Savinjske doline namreč ne poznamo dvorca s takšnim ali podobnim imenom. Za to sta možni dve razlagi. Prva, da pozneje za to posest niso uporabljali istega imena, druga pa, da sploh ni obstala kot samostojno imenje. Ker je bila majhna, o čemer nedvoumno govori vir, s tem ko jo imenuje *gittl*, se je zlahka razdrobila ali izginila zaradi pridružitve večji posesti. V štajerski imenjski knjigi ni bila nikoli vpisana ne pod tem imenom ne pod imenom Janeza Ditriha Valvasorja, ki ga kot neposrednega obdavčenca pri deželnih stanovih torej pogrešamo (StLA, B 249/7, Adalbert Sikora, Gesamtverzeichnis der in den 6 Bänden des steiermärkischen Gültbuchs genannten Gültenbesitzer und anderen Personen, sowie der genannten Orten und Örtlichkeiten). Tudi Pircheggerjevo temeljno, na primarne vire oprto delo o spodnještajerskih gospostvih in imenjih, ne navaja ne »Konča« ne Janeza Ditriha. Morda se njegovo izginulo imenje skriva pod imenom imenja Grieshof, ki je po Pircheggerju prvotno spadalo h gospostvu Ojstrica in »bilo prodano že veliko pred letom 1727« (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 189). Tega imenja oziroma graščine, locirane nekje blizu Ojstrice, slovenska kastelološka in domoznanska literatura ne pozna (prim. zlasti Stopar, *Grajske stavbe*; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*; Vrečer, *Savinjska dolina*). Prav tako nas pušča nepotešene franciscejski kataster (1825). Na območju Sv. Jurija ob Taboru ne najdemo v katastru nobenega ledinskega ali hišnega imena, ki bi spominjalo na »Končo«, zaman pa iščemo tudi večje objekte, v katerih bi lahko slutili sedež nekdanje »gospoke« posesti (ARS, AS 177, C 29, k. o. Grajska vas; C 83, k. o. Gomilsko; C 251, k. o. Sv. Miklavž pri Taboru; C 282, k. o. Ojstriška vas; C 416, k. o. Črni Vrh).

¹²⁸⁸ Maksimilijan Konc in njegova soproga Saloma sta kot botra oziroma starša izpričana eno desetletje, od leta 1652 do 1662. Predikat »dominus«, njuni osebni imeni in dvojno ime edinega tam krščenega otroka zakoncev Konc, sina Janeza Jurija, pričajo, da je šlo za »gospoka« človeka in le malo verjetno za bližnja sorodnika drugih Koncev v vikariatu Sv. Jurij, navadnih kmečkih ljudi. Janez Jurij, sin Maksimilijana in Salome Konc (*Konz*), je bil krščen 10. marca 1652.

za »gosposkimi« Konci, ki jih v poznejših maticah pogrešamo enako kot Valvasorje. Za zdaj ostaja le hipoteza, da je Maksimilijan Konc prodal svojo malo posestvo Janezu Ditrihu Valvasorju. Ime posesti »Končo«, kot ga navaja graški zapisnik iz leta 1715, bi se tako najverjetneje moralo glasiti »Končvo«. Od kdaj do kdaj je Janez Ditrih posedoval to posest, ostaja odprto vprašanje, kot tudi to, ali gre za isto hišo, ki smo jo srečali v tožbi leta 1671.

Vsekakor je moral živeti odmaknjeno, vsaj če sodimo po tem, da okoliška gospoda iz vranske župnije ne njega ne njegovih bližnjih ni vabila za krstne botre.¹²⁸⁹ Ženo Katarino poznamo le iz krstne matice šentjurijskega vikariata (1656–1663), za Janeza Ditriha pa je posredno nekajkrat potrjeno, da je konec sedemdesetih let še prebival nekje v okolici Ojstrice. Prvi podatek je že znana omemba sina Ferdinanda (J–II–11) v graški univezitetni matriki leta 1678.¹²⁹⁰ Naslednje leto se je Janeza Ditriha v svoji oporoki spomnila umirajoča polsestra Marija Klara (J–I–7).¹²⁹¹ Živ je bil vsaj še 13. januarja 1683, ko ga kot enega od manjših upnikov brata Janeza Herbarda (J–I–21) omenja zamenjalna pogodba med Valvasorji za gradova Medija in Zavrh. Iz zapuščine Janeza Herbarda mu je pripadalo sto kron, in sicer proti plačilu zastave, ki je pripadala bratovim otrokom iz prvega zakona. Pogodba imenuje Janeza Ditriha z njegovim drugim imenom Ditrih in ga izrecno postavlja na Štajersko (*Herrn Dietrichen Valuasor in Steüer*).¹²⁹² Kot priča rodovnik Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), pa je bil šest let pozneje že pokojni.¹²⁹³ Zelo verjetno se je njegova življenjska pot iztekla na posesti »Končo«, kjer bi tedaj z njim še lahko živeli žena in otroci. Kot že rečeno, ni o njih nobenih sledov v poznejših vranskih in šentjurijskih matičnih knjigah.

Kljub materinemu razdedinjenju zaradi stanu neprimerne poroke (1657) je Janezu Ditrihu torej vsaj del Valvasorjeve rodbine odpustil »mladostno zablodo«. Ne samo da ga je polsestra Marija Klara leta 1679 vključila v svojo oporoko in da je imel poslovne stike z bratom Janezom Herbardom, ampak je njegova hči Ana Marija (J–II–9) v začetku leta 1679 izpričana kot krstna botra hčerki svojega medijskega strica Janeza Herbarda,¹²⁹⁴ dobro leto pozneje pa se je Janez Ditrih potrjeno mudil na Mediji skupaj z bratom duhovnikom Volfgangom Jernejem (J–I–22).¹²⁹⁵

O otrocih Janeza Ditriha Valvasorja in njihovih nadaljnjih poteh vemo malo oziroma malo zanesljivo. Od štirih znanih otrok srečamo v njunih mladih letih dva, o katerih smo nekaj že povedali. **Ferdinand** (* 1661) (J–II–11) je leta 1676 izpričan kot *Janez Ferdinand* v petem, poetičnem

Malo prej, 16. februarja 1652, sta zakonca botrovala vsak enemu dvojčku kmečkih staršev, nato pa je Maksimilijan kot krstni boter otrokoma istega para izpričan še 23. marca 1655 (brez priimka kot *Dno Maximiliano*) in 15. marca 1662. ZAC, ZAC/0006, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p.

¹²⁸⁹ ZAC, ZAC/0006, št. 9a, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; Župnijski arhiv Vransko, Matične knjige, krstna matična knjiga 1673–1701.

¹²⁹⁰ Z dvojnim imenom Janez Ferdinand je naveden na višji študijski stopnji, na logiki (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 62).

¹²⁹¹ ARS, AS 308, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679. – Njegovo potrdilo o prejemu dediščine po polsestri je mogoče datirati v čas med njeno smrtjo konec aprila 1679 in smrtjo brata Janeza Herbarda (J–I–21) 16. aprila 1681. Potrdilo je v registru znano iz bratovega zapuščinskega inventarja (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 12/Nr. 31).

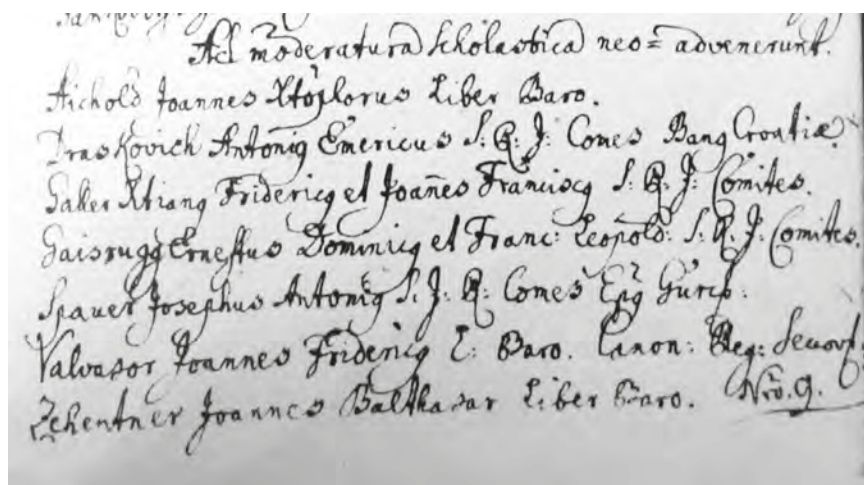
¹²⁹² ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683.

¹²⁹³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹²⁹⁴ »Domicella Maria Anna Illmi Dni Theodorici Valuasor filia« (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 4. 1. 1679).

¹²⁹⁵ Janez Ditrih je leta 1680 z bratom duhovnikom Volfgangom Jernejem (J–I–22) pri kranjskih stanovskih poverjenikih izprosil dovoljenje, da so ju s Štajerskega, kjer ni bilo (več) kuge, spustili čez kužno zaporo na Trojanah na Kranjsko, in sicer k neki komisiji, postavljeni na Mediji (ARS, AS 2, I. reg., šk. 901, sejni zapisniki 27, 1671–1680, fol. 422, 10. 4. 1680).

Vpis šolarja Janeza Friderika Valvasorja leta 1670 v Ruški kroniki iz srede 18. stoletja; bil naj bi baron in poznejši sekovski kanonik, kar pa je napaka (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 34v).

razredu ljubljanske jezuitske gimnazije¹²⁹⁶ in leta 1678 na višjih jezuitskih študijih v Gradcu, prav tako z dvojnimi imeni in kot deželan,¹²⁹⁷ tedaj torej star 17 let. Naslednje leto (1679) pa najdemo že omenjeno 21-letno **Ano Marijo** (* 1658) (J-II-9) kot krstno botro sestrični Mariji Eleonori (J-II-30) z Medije.¹²⁹⁸ Morda imamo tudi vir o šolanju **Janeza Jurija** (* 1659) (J-II-10), če je imenovan identičen z Janezom Friderikom Valvasorjem, ki se je leta 1670 začel šolati na latinski šoli v Rušah, sicer z drugačnim drugim osebnim imenom – Friderik namesto Jurij – in označen kot baron, kar ni merodajno.¹²⁹⁹ Ker take osebe ni na Valvasorjevem rodovniku v *Slavi*, bi šlo lahko bodisi za sina Janeza Ditriha bodisi za sina drugega »odpadlega« Valvasorja, njegovega bratranca Jurija Sigmunda (A-I-4). Od štirih otrok tega polihistorjevega brata, krščenih pri Sv. Juriju ob Taboru, tako nimamo nobenih poznejših podatkov samo o najmlajši, **Maksimili** (* 1663) (J-II-12). Vsaj en sin, Ferdinand, se je torej šolal za intelektualni poklic, eden pa se je izučil le bolj »prefinjene« obrti, umetniškega voskarstva, o čemer je leta 1715 pričeval njegov graški sorodnik Gregor Ferdinand (A-II-5), ne da bi navedel sorodnikovo ime. Zanj kot tudi za njegovega brata brez znanega poklica – okoli leta 1710 sta krajši čas skupaj živela v predmestju Gradca¹³⁰⁰ – ni mogoče reči, da sta ravno tista dva, katerih krsta pozna šentjurijska krstna matica – Ferdinand in Janez Jurij. Glede na to, da sta se iz Gradca namenila na vojsko, bi pričakovali mlajša človeka, ne petdesetletnika, kar bi omenjena brata tedaj bila. Prav verjetno je namreč, da se je Janezu Ditrihu in Katarini Valvasor rodil še kateri otrok, potem ko prvi krstni matici od januarja 1664 sledi dolga vrzel. Lahko tudi, da je Katarina umrla in si je vdovec našel novo ženo. Gotovo pa je naslednje: ta »zamolčana« veja Valvasorjeve rodbine v krajih okoli Vranskega po moški strani ni pognala korenin.

Kot vse kaže, je imel Janez Ditrih poleg štirih znanih otrok še enega sina ali morda celo štiri, in sicer tiste, ki jih doslej ni bilo mogoče z gotovostjo povezati z nobenim Valvasorjem. Iz previdnosti

¹²⁹⁶ V začetku leta 1676 je naveden med člani kongregacije Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 309).

¹²⁹⁷ Andritsch, *Die Matrikeln*. Band 3, str. 62.

¹²⁹⁸ Gl. op. 1294.

¹²⁹⁹ Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 34v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 153.

¹³⁰⁰ StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 7. 3. 1715. – *Wachsbossierer* (v viru *Waxpassierer*) so bili voskarji, ki so se ukvarjali z umetniškimi deli, na primer z modeli iz voska za vlivanje zvonov, izdelovali pa so tudi figure svetnikov in zlasti figuralno okrasje za razkošno umetno hrano (*Schauessen*) za dvor in plemstvo (Popelka, *Geschichte der Stadt Graz*. II. Band, str. 563).

jih ne bomo označili z lastno črkovno-številčno oznako, ampak zgolj s pomožno (A do D) kot dodatek oznaki, ki jo ima Maksimila, najmlajši potrjeni otrok Janeza Ditriha (J-II-12). Glede na to, da polihistor Janez Vajkard teh domnevnih sinov Janeza Ditriha ni navedel na rodovnem deblu v *Slavi* (1689),¹³⁰¹ vsi pa so bili tedaj še živi, jih gre pripisati enemu od obeh iz dežele odseljenih Valvasorjev, bodisi Janezu Ditrihu bodisi njegovemu precej starejšemu bratrancu Juriju Sigmundu (A-I-4). Vsaj za enega – Karla Ditriha – lahko z veliko mero gotovosti trdimo, da je bil sin polihistorjevega brata Janeza Ditriha.

Karla Ditriha (* ok. 1670, † ne pred 1697) (J-II-12A) srečujemo le dobro desetletje, od leta 1685 do 1697, potrjeni so njegovi stiki s kranjskimi Valvasorji, za povrh pa je zanj neposredno izpričano sorodstvo z njimi. Poleg tega veže Karla Ditriha Valvasorja z najverjetnejšim očetom Janezom Ditrihom skupno krstno ime Ditrih. Ko ga leta 1685 prvič zasledimo v virih, mu je moralo biti vsaj dvanajst let, lahko tudi dvajset. Kranjski deželni stanovi so mu tedaj podelili štipendijo, ki je nikakor ne bi dobil nekdo brez kranjskega deželanstva, zato odpade vsakršna možnost, da bi šlo za sina »izobčenega« Jurija Sigmunda iz Adamove rodbinske veje (A-I-4), saj ta od leta 1657 ni več imel deželanskih pravic. Iz deželnostanovskih zapisnikov žal ni razvidno, kateri kranjski Valvasor je bil prosilec (*Supplicant*), ki je leta 1685 v imenu svojega »bratranca« (*Vettern*) Karla Ditriha zaprosil za triletno štipendijo.¹³⁰² Najverjetneje je šlo za najvplivnejšega med njimi, za (njegovega polstrica) Karla (1617/20–1697) (J-I-2), tedaj stanovskega poverjenika, torej člana najožjega stanovskega vodstva.¹³⁰³ Oznaka *Vetter* za Karla Ditriha pri tem ne moti, saj pomeni mlajšega sorodnika, v tem primeru nečaka.¹³⁰⁴ Lahko pa bi bil prosilec tudi Karlov 21-letni sin Janez Karel (J-II-6). Kje in kako je Karel Ditrih študiral, ne vemo. Naslednjic ga srečamo osem let pozneje, ko je 12. januarja 1693 v Starem trgu pri Slovenj Gradcu kot baron – kar v resnici ni bil – stopil pred oltar z Marijo Eleonoro baronico Sauer.¹³⁰⁵ Kdaj približno se je rodil, lahko bolj ali manj le ugibamo; sredi osemdesetih let je namreč študiral. Poročna matica ga implicitno navaja kot samskega, kar ne izključuje možnosti, da je bil že kdaj poročen, skoraj gotovo

¹³⁰¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹³⁰² Prošnja se je nanašala na štipendijo za študij in »druge svobodne umetnosti«: »zu besserer Prosesequierung seines Studii, und anderen freuen Khunsten« (ARS, AS 2, I. reg., šk. 907, sejni zapisniki 33, 1687–1693, fol. 128, 20. 3. 1685).

¹³⁰³ Karel je bil poverjenik med letoma 1681 in 1685 (gl. op. 941).

¹³⁰⁴ Tudi Jernej Valvasor (H-II-4) govori leta 1636 o »meine dreÿ Vettern der Valuasorn«, s čimer so mišljeni njegovi trije nečaki, sinovi pokojnega brata Adama (H-II-3) (ARS, AS 1074, I/300, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7).

¹³⁰⁵ NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M in P 1668–1699, s. p. – V vpisu v poročno matico ni veliko oprijemljivih podatkov razen zvenečih naslovov (*Illustrissimus D. Carolus Dietericus Valvasor Lib: Baro; Illustrissima Domicella Maria Eleonora Saurerin L: B:*), tako kot nista v posebno pomoč imeni poročnih prič »presvetlega« Janeza Karla Straßbergerja, nevestinega svaka, in Krištofa Ferdinanda barona Kulmerja, sosednjega graščaka. Janez Karel Straßberger, najverjetneje lastnik gradu Lindek pri Vojniku (prim. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 225), se je prejšnje leto kot vdovec oženil z nevestino sestro Suzano Elizabeto (NŠAM, Maticne knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, P 1668–1699, s. p., II. 2. 1692). Kulmerjem je pripadal dvorec Rotenturn v Slovenj Gradcu (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 172), ki ga je Krištof Ferdinand kupil leta 1692 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gültten etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli*, str. 322). – Na podatke v starotrški poročni matici je očitno naletel cerkveni zgodovinar Ignac Orožen (1819–1900), saj se na Orožna (brez osebnega imena) sklicuje Peter Radics, ki si je naredil regest in ga shranil med zapisi o Janezu Ditrihu. Tedaj je po vsem sodeč še sklepal, da je Karel Ditrih identičen s polihistorjevim bratom, čeprav naj bi bil ta po rodovniku v *Slavi* leta 1689 že pokojni; na regest vpisa v poročno matico je namreč pripisal »Hans Ditrih, Sohn Barthol., Aus dem Lande« (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, Bratje in sestre Janeza Vajkarda, Ivan Ditrih). Do podatka o poroki neznanega Valvasorja Karla Ditriha je moral Radics priti pozno, zato tega člana Valvasorjevega rodu ni upošteval v svojih objavah, vključno z monografijo o kranjskem polihistorju. Pomenljivo je, da Karla Ditriha ne omenja v razpravi Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem (1899). Morda se je Orožen odzval na Radicsevo prošnjo v sklepu razprave, naj mu bralci posredujejo morebitne druge podatke o Valvasorjih na Štajerskem in drugod (Radics, Valvasorjev rod, str. 114).

pa je bil ob poroki vsaj blizu polnoletnosti in je potemtakem prišel na svet pred letom 1670. Morebiti se je mladenič rodil v očetovem drugem zakonu in materi, ki je bila uglednejšega porekla kot prva žena Janeza Ditriha, ključarica Katarina Gaber, če že ni imela »žlahatne« krvi. To bi bila tudi ena od logičnih razlag, da se je Karlu Ditrihu uspelo oženiti z baronico, čeravno ubožno. Njegova izbranka **Marija Eleonora baronica Sauer** (* ok. 1669, † 1719) (J–I–12Aa) se je, sodeč po navedbi starosti ob smrti, rodila okoli leta 1669, saj naj bi umrla stara približno petdeset let.¹³⁰⁶ Bila je eden od petih otrok Jurija Andreja barona Sauerja in njegove žene Barbare Suzane, rojene baronice Schrattenbach,¹³⁰⁷ iz gmotno precej skromne veje leta 1630 pobaronjenih Sauerjev,¹³⁰⁸ v lasti katerih je bil dvorec Zavlar (*Feldenhofen*) pri Slovenj Gradcu. Ko se je leta 1693 poročila, ji je bilo okoli 24 let, starši so ji že predtem umrli, lastnica Zavlarja pa je bila njena zgodaj ovdovela svakinja Kristina Suzana.¹³⁰⁹ Opozoriti kaže, da je nevestina tri leta prej umrla mati Barbara Suzana izvirala iz rodbine pl. Schrattenbachov, katerih sorodniki so gospodarili na Ojstrici pri Vranskem, ki jo je svojčas imel v zakupu Janez Ditrih Valvasor (J–I–8), potem pa se je v njeni bližini ustalil z družino. Še več, Barbara Suzana Schrattenbach, omožena baronica Sauer, je bila sestra zgodaj umrle prve žene Karla Valvasorja (J–I–2) Ane Kristine (* ok. 1627, † 1649) (J–I–2a).¹³¹⁰ Schrattenbachova ojstriška naveza je tako samo še dodaten posredni dokaz, da je moral biti Karel Ditrih res sin Janeza Ditriha.

¹³⁰⁶ NŠAM, Matične knjige, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p., 15. 5. 1719.

¹³⁰⁷ Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 258; ARS, AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Sauer, pag. 93.

¹³⁰⁸ Sauerji so izvirali s Kranjskega in so tudi po preselitvi na Štajersko in Koroško v plemiškem predikatu obdržali ime gradu Kozjak na Dolenskem (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 315). V baronski stan je bil leta 1630 povzdignjen ded Marije Eleonore, koroški deželan Jurij (Andrej) Sauer »von Kosiak zu Schratteneck« (Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 258); skupaj z bratom in dvema bratrancema je dobil predikat »Sauer Freiherr zu Kosiak, Herr auf Wellan, Schönstein und Lilgenberg« (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 225), povzdignitev v grofe pa je leta 1668 dosegla le veja bratranca Janeza Karla z Borla (Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 259–260; Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 226).

¹³⁰⁹ Oče Jurij Andrej je leta 1677 prodal dvorec Dobrova (Gutenhart) pri Velenju, last svoje matere Elizabete (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli, str. 319). O njegovi smrti ni podatkov, ženo (Barbaro) Suzano, rojeno baronico Schrattenbach (v mrliški matici je navedena kot rojena grofica), pa so položili v kapelo starotrške župnijske cerkve 10. septembra 1690, staro okoli 58 let (NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M 1668–1699, s. p.). Rodila se je torej okrog leta 1632 in je še zelo mlada rodila sina Ferdinanda Ernesta; temu starotrška mrliška matica leta 1723 bodisi pripisuje preveč let – 80, kar pomeni, da bi se rodil že leta 1643 (prav tam, M 1700–1726, s. p., 15. 4. 1723), ali pa so ob smrti podcenili starost njegove matere. Ni sicer nemogoče, da bi bil 26 let starejši od sestre Marije Eleonore, poročene Valvasor. Ne onadva ne drugi sorojenci niso bili krščeni v Starem trgu (prim. prav tam, R 1646–1665, R 1665–1678). Vdova Kristina Suzana, pokopana leta 1725 v Slovenj Gradcu v starosti 73 let (prav tam, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p., 20. 3. 1725) in torej rojena okoli leta 1652, je morala biti žena njunega brata Franca Jurija. Njen naslednik na Zavlarju je bil sin Janez Jurij, ki se je glede na navedbo starosti 50 let ob smrti leta 1731 (prav tam, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M 1727–1756, s. p., 3. 5. 1731) rodil okoli leta 1681, vendar ne v župniji Stari trg (prim. prav tam, R 1678–1692). Kako je družina Jurija Andreja Sauerja prišla do gradiča Zavlar v Starem trgu, ni povsem jasno. Po štajerski imenjski knjigi sta to posest leta 1624 kupila njegov bratranec Franc Sauer z ženo Marijo Salomo, od leta 1631 do 1694 pa v knjigi ni podatkov o lastnikih (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli, str. 100, 323). Za vmesni čas je v starotrških župnijskih maticah sicer potrjena navzočnost Sauerjev, a samo rodbinsko ime prek njihove služinčadi: npr. »apud Illmam Saurerin«, »apud Illmum Dominum Shauer« (NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1646–1665, 22. 1. 1664, 9. 3. 1670, 19. 2. 1671, 16. 7. 1673; P 1646–1665, 21. 5. 1662, 25. 5. 1665). Po Schmutzu je Kristina Suzana posedovala Zavlar že leta 1681 (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Erster Theil*, str. 363), po štajerski imenjski knjigi pa je to posest prejela leta 1694, potem ko je dve leti prej kupila bližnji Rotenturn in ga prodala Kristofu Ferdinandu baronu Kulmerju; Zavlar je leta 1717 izročila sinu Janezu Juriju (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli, str. 321, 322, 323). – O sorodstvenih razmerjih med Sauerji prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 258.

¹³¹⁰ Gl. op. 876.

Sauerjev dvorec Zavlar pri Slovenj Gradcu, kjer je živila nevesta skrivnostnega Karla Ditriha Valvasorja, po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 18).

Zadnje pričevanje o Karlu Ditrihu Valvasorju v sejnih zapisnikih kranjskih deželnih stanov 7. decembra 1697 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 338v; foto Igor Lapajne).

Glede na pričakovano majhno doto mlade Marije Eleonore baronice Sauer ni nenavadna njena poroka z mladeničem iz ene od dveh »izobčenih«, s Kranjskega izseljenih rodbinskih vej Valvasorjev. Še posebej ne, če se je ta, ki ni mogel biti premožen, lahko pogojno naslavljal z baronom. Njegov zelo verjetni pravi stric Janez Vajkard Valvasor (J–I–19) mu je nehote naredil nemajhno uslugo, ko je v *Slavi vojvodine Kranjske* implicitno »povzdignil« med barone tudi tiste Valvasorje, ki to niso bili.¹³¹¹ Mladi Karel Ditrih samega sebe v stričevem monumentalnem delu sicer ni našel, lahko pa se je skliceval na svojega v *Slavi* omenjenega očeta Janeza Ditriha (J–I–8), ki se je po navedbi na rodovnem deblu »iz dežele izselil«.¹³¹² Pa tudi na polihistorjevo navedbo, da na rodovnem deblu ni otrok izseljenih Valvasorjev, ker za vse ne ve,¹³¹³ in na uvrščenost Valvasorjev med tiste kranjske baronske družine, katerih rodbinske veje živijo tudi v raznih drugih deželah.¹³¹⁴

O nadaljnji usodi leta 1693 poročenega Karla Ditriha vemo zelo malo. Najverjetneje se je prišel v Stari trg pri Slovenj Gradcu samo oženit in je svojo izbranko takoj po poroki odpeljal drugam. Tako je vsaj soditi ob spoznanju, da v starotrških in slovenjgraških matičnih knjigah njegovo ime

¹³¹¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 107. – O tem gl. tudi v podpoglavju 2.2.

¹³¹² Prav tam, str. 109.

¹³¹³ Prav tam, str. 108.

¹³¹⁴ Prav tam, str. 106.

pogrešamo, navzočnost žene Marije Eleonore pa je izpričana samo dvakrat, prvič leta 1698, ko je bila v Starem trgu krstna botra,¹³¹⁵ in drugič 21 let pozneje, ko so v slovenjgraško mrliško matico vpisali njeno smrt. Petdesetletnica je umrla nenadne smrti in bila pokopana 15. maja 1719.¹³¹⁶ Tako kot v mrliški matici ni zapisano, da bi stalno živela kje drugje, ni podatka, ali je bila že vdova.¹³¹⁷ Kaj se je zgodilo s Karlom Ditrihom Valvasorjem, ostaja še naprej neznanka. V starotrški župniji in slovenjgraškem vikariatu se po ženini smrti ni ponovno poročil in tam ga tudi niso pokopali.¹³¹⁸ Zadnjič ga srečamo le slabih pet let po poroki, konec leta 1697, ko je kranjske stanovske poverjenike prosil, naj finančno podprejo njegovo potovanje v Rim, ti pa so ga napatili na deželne stanove.¹³¹⁹ Ali se je pri teh nato res potegoval za denar in ali se je dejansko odpravil v Italijo, je vprašanje brez odgovora.¹³²⁰ Tudi o njegovih morebitnih potomcih ne vemo ničesar. Veliko bolj verjetno kot na Kranjskem je Karel Ditrih živel in umrl drugje, bržčas na (rodnem) Štajerskem, kjer pa ne njega ne njegove žene ni najti med zemljiškimi gospodi.¹³²¹

Drugače kot za Karla Ditriha je manj indicev, da bi bili sinovi polihistorjevega brata Janeza Ditriha (J–I–8) tudi trije drugi »nerazvrščeni« Valvasorji. Verjetnost je največja pri prvem, za vse pa imamo le malo opornih točk, saj so znani zgolj iz ene do največ treh omemb. Prvi je **Jožef** (* ok. 1672–75, † ne pred 1692) (J–II–12B), leta 1691 in 1692 izpričan kot baron na ljubljanski jezuitski gimnaziji, obakrat v zadnjem, retoričnem razredu.¹³²² Ob drugi omembi bi bil torej star med 17 in 20 let, bolj verjetno bližje višji številki in potemtakem rojen v prvi polovici sedemdesetih let. Baronski naslov pri tem ne moti, saj ga imajo v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete od leta 1690 dalje vsi Valvasorji brez razlike.¹³²³ Glede na to, da je bil Jožef leta 1692 v zadnjem razredu gimnazije, je skoraj brez dvoma istoveten z *Janezom Jožefom*, ki je dve leti zatem (1694) v Vidmu od oglejskega patriarha prejel tonzuro, nič pa ni znanega o njegovih morebitnih nadaljnjih posvečenjih do vključno mašniškega. V ordinacijskem zapisniku je označen po Šmartnem »blizu Ljubljane« (*ex sancto Martino prope Labacum*), kar je nedvomno Šmartno pri Litiji.¹³²⁴ Takšna opredelitev izvora je zelo verjetno povezana s tem, da je po očetovi smrti (med 1683 in 1689) našel novi dom pri (svojem stricu) polihistorju Janezu Vajkardu (J–I–19) na

¹³¹⁵ Botrovala je skupaj s »presvetlim gospodom Sauerjem« brez navedenega osebnega imena, tj. bodisi s svojim bratom ali nečakom (NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1693–1708, s. p., 19. 2. 1698). Glede na to, da so bili baroni Sauerji, gospodarji gradiča Zavlar v Starem trgu, v svoji okolici zelo iskani krstni botri, je odsotnost zakoncev Valvasor kot botrov še očitnejša. Lahko da je bila Marija Eleonora ob edinem botrstvu samo na obisku pri sorodnikih.

¹³¹⁶ NŠAM, Matične knjige, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p.

¹³¹⁷ Ko je šest let pozneje umrla njena 73-letna svakinja Kristina Suzana, že dolgo vdova, v mrliški knjigi prav tako ni podatka, da gre za vdovo (prav tam, s. p., 20. 3. 1725). Kot vdova je svakinja nekajkrat navedena v krstnih maticah (prav tam, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1693–1708, s. p., 3. 8. 1693; Slovenj Gradec, R 1683–1765, s. p., 10. 1. 1696, 18. 9. 1698) in že leta 1692 v štajerski imenjski knjigi (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden etc., Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli, str. 322, 323).

¹³¹⁸ Prim. NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, P 1700–1726, M 1700–1726, M 1727–1756; Slovenj Gradec, M 1683–1761 in P 1683–1770.

¹³¹⁹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 338v, 7. 12. 1697.

¹³²⁰ Sejni zapisniki deželnih stanov na to vprašanje niso dali odgovora (prav tam, šk. 908–913).

¹³²¹ StLA, B 249/7, Adalbert Sikora, Gesamtverzeichnis der in den 6 Bänden des steiermärkischen Gültbuches genannten Gültbesitzer und anderen Personen, sowie der genannten Orten und Örtlichkeiten; Pirchegger, *Die Untersteiermark*.

¹³²² Podatka o šolanju sta iz kongregacijske knjige Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 398, 401).

¹³²³ Edina delna izjema je Maksimilijan Anton (A–III–2), ki je leta 1694 naveden kot baron, naslednje leto pa le kot plemeniti (â Valvasor) in s prvim imenom Maksimilijan (prav tam, pag. 419 in 425).

¹³²⁴ AAU, ACAU, Ordinazioni sacre, busta 633, Ordinazioni sacre 1691–1699, s. p., 18. 9. 1694. – O neomenjanju nadaljnjih posvečenj prim. prav tam, Ordinazioni sacre, busta 633, Ordinazioni sacre 1691–1699; busta 634, Ordinazioni sacre 1700–1711.

Ruše pri Mariboru na razglednici z začetka 20. stoletja (zbirka Milana Škrabca); na ruški latinski šoli v župnijskem kompleksu se je od srede 17. stoletja šolala vrsta Valvasorjev, med njimi leta 1698 skrivnostni Ernest Sigmund.

Bogenšperku, o čemer ni sicer nobenih poročil.¹³²⁵ V bližini Šmartna je tedaj živel z otroki tudi vdova polihistorjevega brata Janeza Herbarda Valvasorja (J-I-21), vnovič omožena Marija Saloma (J-I-21a), toda kot bomo videli, je izključeno, da bi bil Jožef identičen z njunim sinom, ki ga rodovno deblo v *Slavi* imenuje Jošt. Pri zadnjem je šlo namreč za poznejšega duhovnika Franca Jožefa (J-II-29), ki je končal gimnazijo šele leta 1700.¹³²⁶ Ker med kranjskimi Valvasorji leta 1689 ni bilo nobenega drugega Jožefa,¹³²⁷ ga gre iskati med nekranjskimi. In ker Jurij Sigmund (* ok. 1618, † 1686–89) (A-I-4) iz Adamove veje od leta 1657 ni bil več

kranjski deželan in je živel dlje od Kranjske kot Janez Ditrih, je bil Jožef verjetneje sin zadnjega.

Ob tej predpostavki lahko polihistorjemu bratu Janezu Ditrihu s pridržki pripišemo kot sinova še dva Valvasorja, prav tako izpričana samo v šolskih letih. Prvi je **Franc Bernard** (* ok. 1675, † ne pred 1693) (J-II-12C), leta 1693 naveden kot baron v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije.¹³²⁸ Lahko bi bil identičen z »baronom«¹³²⁹ Francem Valvasorjem, čigar starosti ne poznamo, ko so ga 6. junija 1732 pokopali v ljubljanski stolnici.

¹³²⁵ Na območju Šmartna je tedaj živel tudi vnovič omožena vdova Janeza Herbarda Marija Saloma (J-I-21b) z otroki, ki pa na svoj novi dom, v dvorec Sela (1684), ni vzela niti obeh moževih otrok iz prvega zakona (gl. v podpoglavju 4.5). Tako je komaj verjetno, da bi se pri njej pod varuštvom njenega novega moža znašel (Janez) Jožef, domnevno sin moževega brata Janeza Ditriha. Veliko bolj logično in v skladu s tedanjimi običaji je bilo, da je vlogo mladoletnikovega varuha prevzel očetov brat, in to je bil Janez Vajkard z Bogenšperka. Ta je Bogenšperk sicer prodal že leta 1692, dve leti preden je Janez Jožef prejel tonzuro, vendar ta podatek glede na siceršnjo prakso opredeljevanja ne moti. Za opredelitev Janeza Jožefa Valvasorja po Šmartnem imamo analogijo pri polihistorjevih sinovih, ki sta nekaj let pozneje kot dijaka označena po Knežiji pri Litiji, dvorcu svojega varuha, materinega brata Janeza Jožefa Graffenwegerja (gl. v podpoglavju 4.4).

¹³²⁶ O Francu Jožefu gl. v podpoglavju 4.5.

¹³²⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹³²⁸ ARS, AS 1073, II/51r, pag. 412. – Baronski naslov ni moteč, ker ga kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete v tem času daje vsem Valvasorjem.

¹³²⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 328.

sedemdesetih let, kakšni dve leti za Jožefom, ki je študiral malo pred njim. Tudi ta ne more biti istoveten z nobenim sinom medijskega gospoda Janeza Herbarda (J–I–21), čeprav bi bila po sredi zamenjava drugega imena: Bernard namesto Franc. Franc Erazem drugi (J–II–32), najmlajši sin Janeza Herbarda, je imel tedaj šele 12 let in se je šolal več let pozneje.¹³³⁰ Jožef in Franc Bernard bi bila glede na čas rojstva lahko tista dva po imenu neznana sinova Janeza Ditriha, ki sta se okoli leta 1710 zadrževala v Gradcu, nato pa domnevno odrinila na vojsko.¹³³¹ Po starosti bi veliko bolj ustrezala kakor petdesetletnika Janez Jurij (J–II–10) in Ferdinand (J–II–11). Naslednji potencialni sin Janeza Ditriha je **Ernest Sigmund** (* ok. 1685, † ne pred 1698) (J–II–12D), o katerem imamo edini podatek iz leta 1698, ko je vstopil v znano latinsko šolo v Rušah pri Mariboru. V ruški kroniki je naveden med plemiči, kot baron,¹³³² roditi pa se je moral v osemdesetih letih. Lahko bi bil sin Janeza Ditriha, ki je kot živ zadnjič izpričan leta 1683, prav tako pa bi utegnil biti že njegov vnuk, sin enega od sinov, rojenih leta 1659 in 1661.

Če povzamemo ugotovitve o rodu polihistorjevega najstarejšega pravega brata Janeza Ditriha (J–I–8), pridemo torej do spoznanja, da je imel ta »izgnani« brat skoraj gotovo najmanj pet otrok in ne le tiste štiri, ki so bili potrjeno njegovi. Tri srečujemo še kot odraščajoče oziroma že odrasle, le za Karla Ditriha (J–II–12A) vemo, da se je poročil, ne poznamo pa njegovih morebitnih otrok. Ta revna veja Valvasorjev je po vsej verjetnosti vsaj po moški strani ugasnila že v drugi ali najpozneje v tretji generaciji. Nazadnje sta dva sinova Janeza Ditriha okoli leta 1710 izpričana v Gradcu, od koder sta tedaj odšla neznano kam. Tudi če se je kateri od otrok ali vnukov kdaj vrnil na Kranjsko, pa v deželi vsekakor ni pogнал korenin, s katerimi bi se Valvasorjevo rodbinsko ime nadaljevalo.

4.4 VEJA POLIHISTORJA JANEZA VAJKARDA

V slovenski kulturni in zgodovinski zavesti ostaja **Janez Vajkard Valvasor** (* 1641, † 1693) (J–I–19) ena redkih nespornih stalnic še od prve polovice 19. stoletja in hvaležna referenca za celo vrsto modernih znanosti tako v našem kakor tudi v širšem prostoru.¹³³³ In vendar se ob vsaki obletnici in založniškem podvigu, kot je denimo zadnji – prevod celotne *Slave vojvodine Kranjske* v slovenščino (2009–13)¹³³⁴ – vedno znova pokaže, da sta Valvasorjevo življenje in delo v resnici preučena še precej pomanjkljivo, prenekatero vprašanje površno, brez prave utemeljitve ponavljajočih se trditev in interpretacij. V preteklih nekaj letih je bilo sicer pojasnenih kar nekaj neznank iz polihistorjevega življenja in temeljito raziskano njegovo do nedavna povsem neznano potomstvo vse do današnjih dni,¹³³⁵ velik

¹³³⁰ Gl. v podpoglavju 4.5.

¹³³¹ Gl. op. 1286.

¹³³² V Ruški kroniki iz srede 18. stoletja je naveden kot baron, tako kot brez razlike vsi Valvasorji (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 90; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 189).

¹³³³ Poleg že zastarele Radicseve monografije iz leta 1910 (Radics, *Johann Weikhard*) gl. o Valvasorju naslednja temeljna dela: Reisp, *Kranjski polihistor* (1983); Vovko (ur.), *Valvasorjev zbornik* (1990); Palladino, Bidovec, *Johann Weikhard von Valvasor* (2008) in Weiss (ur.), *Studia Valvasoriana* (2014). – O Valvasorjevem trdoživem mestu v kolektivnem spominu ne nazadnje priča dejstvo, da njegovega monumentalnega spomenika v Ljubljani od postavitve leta 1903 niso mogli zamajati niti tektonski politični premiki minulega stoletja in je kot eden redkih v mestu, vsekakor pa kot največji javni spomenik človeku preživel vse spremembe državne pripadnosti in politične ureditve. O spomeniku gl. zlasti Š.[ubic], Valvasorjev spomenik.

¹³³⁴ Valvasor, Čast in slava vojvodine Kranjske.

¹³³⁵ Golec, Neznano in presenetljivo; isti, Valvasorjev izvor; isti, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu; isti, Rodbina Valvasor; isti, Rodbina Graffenweger; isti, *Valvasorjeva biša*; isti, *Zemljiški*

korak naprej predstavlja obsežen zbornik znanstvenih razprav *Studia Valvasoriana* (2014),¹³³⁶ nimamo pa še monografskega prikaza, ki bi vsa nova spoznanja zaokrožil.

Ker sta življenje in delo Janeza Vajkarda predmet drugih obravnav in je namen te monografije karseda uravnoteženo obravnavati vse rodbinske člane, mu ne bomo posvetili tolikšne pozornosti, kot bi si jo zaslužil glede na svoje delo in pomen. Njegovih dosežkov se bomo samo dotaknili, polihistorja pa »merili z enakimi vatli« kot druge Valvasorje, le da bo podrobneje prikazano njegovo samolastno pobaronjenje.¹³³⁷

Janez Vajkard ali kratko *Vajkard (Bajkard)*, kot ga je naslavljala okolica,¹³³⁸ je prvi Valvasor, za katerega vemo, kdaj je bil krščen in katera dva botra sta ga pospremila v novo življenje. Drugače kot velika večina njegovih sorojencev se namreč ni rodil na Mediji, temveč v Ljubljani, saj je oče Jernej (H–II–4) v tem času opravljal funkcijo stanovskega poverjenika, člana najožjega vodstva kranjskih deželnih stanov.¹³³⁹ V ljubljanski stolnici sta 28. maja 1641 stala ob krstilniku krščenceva teta po materini strani Regina Doroteja pl. Rasp in Konrad Ruess baron Ruessenstein,¹³⁴⁰ poznejši graščak na Strmolu na Gorenjskem, ki se je veliko ukvarjal z naravoslovjem in bil torej bodočemu polihistorju kar najprimernejši krstni boter. Z Valvasorjevo rodbino je ostal povezan vsaj še eno desetletje, polihistorjevo dobro poznavanje dogajanja v Ruessensteinovi družini pa kaže tudi na poznejše stike med botrom in krščencem.¹³⁴¹ Po uveljavljenem mnenju se je Janez Vajkard rodil v hiši na Starem trgu 4, v stavbi mestne tehtnice, skladišča in kruharne, kjer naj bi oče Jernej imel v najemu stanovanje v drugem nadstropju. Toda Jernej Valvasor tu v resnici ni izpričan pred letom 1648, ko je bilo Janezu Vajkardu že sedem let. Pojavi se za najemnikom, ki je bil v stanovanju že kakšno desetletje, Jernej pa nato le krajši čas, bržčas tudi leta 1649 ob rojstvu sina Janeza Ferdinanda (J–II–23). Spominska plošča, odkrita na pročelju hiše leta 1929, bi torej potrebovala ustrezno dopolnitev. Kje v Ljubljani je Janez Vajkard zagledal luč sveta, bo najverjetneje za vselej ostalo uganka. Vsekakor v nekem najetem stanovanju, saj Valvasorji v deželni prestolnici tedaj še niso premogli lastne hiše.¹³⁴²

gospod; isti, Valvasorjevo neznano potomstvo; isti, Valvasorjevi potomci do danes; Bidovec, Golec, Valvasor in Edmond Halley.

¹³³⁶ Weiss (ur.), *Studia Valvasoriana*.

¹³³⁷ Temu ustrezno se bomo tudi v opombah pogosteje sklicevali na znanstvene objave in manj na vire. Virom pa je tako kot pri drugih članih rodbine dana prva beseda, ko gre za genealoške in posestne zadeve ter javno delovanje.

¹³³⁸ Med uradnimi pisanji razkriva rabo imena Vajkard namesto nepraktično dolgega Janez Vajkard ukaz štajerskega deželnega glavarja in stanovskih poverjenikov, naslovljen 17. avgusta 1683 zgolj na Vajkarda Valvasorja (ARS, AS 2, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683; objava: Radics, Valvasor-Studien XXVI, str. 331). Po krstni matični knjigi župnije Šmartno pri Litiji je polihistor 4. oktobra 1678 botroval le kot »Illmus Dnus Dnus Weicardus« (!), leto dni zatem, 2. oktobra 1679, pa je šmarski župnik pri krstu njegovega sina Volfganga Vajkarda (J–II–17) pomotoma še njega označil kot Volfganga Vajkarda: »Illus. Dni Wolffgangi Weichardi«, kar posredno pove, da so Valvasorja tudi širše poznali zgolj kot Vajkarda oziroma Bajkarda. Prvo krstno ime Janez je prav tako izpuščeno 21. aprila 1683, ko je bil krščen njegov sedmi otrok Janez Ludvik (J–II–20), sin »Illusmi Dni Baichardi«. Poimenovanje »Baichard« in zapis botrovega imena »Joannes Bechardus« pri botrovanju 25. januarja 1678 pričata še o tem, da je izgovorjava začetnega glasu *v* v slovenščini in zelo verjetno tudi v kranjski nemščini prešla v *b*: Bajkard oziroma Bajkord. NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, R 1674–1688, s. p. – Zadnja dva zapisa se ujemata s polihistorjevo slovensko naslovitvijo *Janez Bajkort* in s hrvaško *Ivan Bajkard* v rimanih posvetilih k prvi knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ebre I*, s. p., uvodne strani).

¹³³⁹ Prvi poverjeniški mandat je Jernej opravljal v letih 1640–43 (gl. op. 737).

¹³⁴⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163.

¹³⁴¹ O Ruessensteinu gl. Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 21–23; Žvanut, Valvasorjev boter. – O Regini Doroteji Rasp gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 248, 252–253.

¹³⁴² Radics je v svojih leta 1900 objavljenih ugotovitvah o stavbi zavestno zamolčal podrobnosti o viru, mestnem urbarju iz časa polihistorjevega rojstva, ki ga v resnici že tedaj ni bilo v evidenci, saj ga ne najdemo niti v Radicsevih zapisnikih, kjer ima izpise o hiši iz drugih, še danes ohranjenih mestnih urbarjev. Pozneje je njegove trditve izpodbijal V.

Hiša na Starem trgu 4, ki velja za rojstno hišo Janeza Vajkarda Valvasorja, vsekakor ni tista, v kateri se je polihistor v resnici rodil (foto B. Golec, marec 2014).

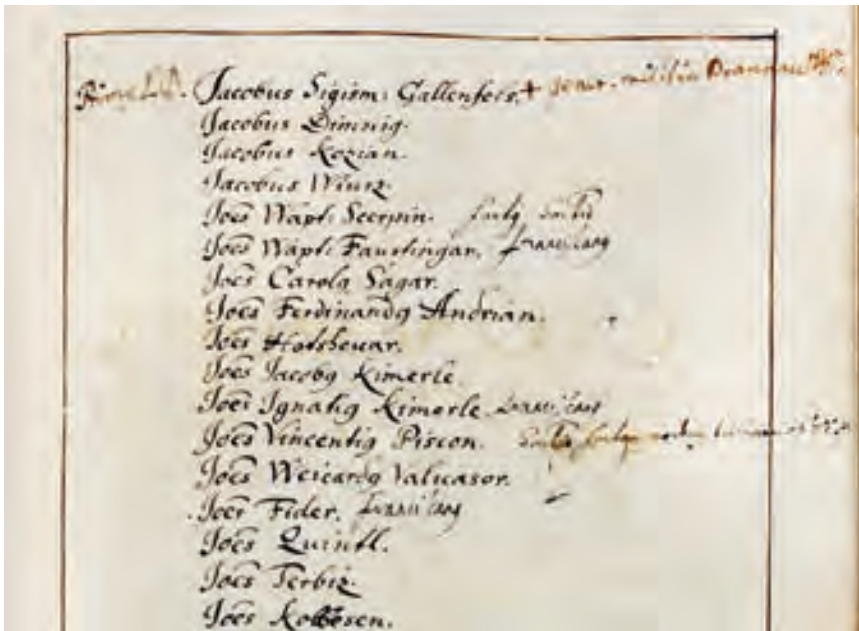
Glede na stanje razpoložljivih virov, zlasti ob dejstvu, da se ni ohranil polihistorjev osebni arhiv, ne preseneča, da imamo o njegovih prvih tridesetih letih le troje sodobnih pričevanj. Po krstu ga prvič srečamo leta 1657 v materini oporoki, nato dve leti pozneje, leta 1659, ko je bil kot ljubljanski gimnazijec sprejet v jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete, tretjič pa po vrnitvi z dolgotrajnih mladostnih potovanj, ko so kranjski deželni stanovi jeseni 1671 ugodili njegovi prošnji za sprejem v deželno konjenico. Védenje o otroštvu in mladosti Janeza Vajkarda Valvasorja temelji tako v znatni meri na njegovih poznejših lastnih pričevanjih v *Slavi* in deloma v pismih londonski Kraljevi družbi. Medtem ko razmeroma dobro poznamo okoliščine, v katerih je odraščal in se šolal, so s sodobnimi viri povsem nedokumentirana leta njegovih mladostnih potovanj.¹³⁴³

Drugače kot dva njegova brata, starejši Wolfgang Kajetan (J–I–14) in mlajši Wolfgang Jernej (J–I–22), se Janez Vajkard skoraj gotovo niti kratek čas ni šolal na latinski šoli v Rušah pri Mariboru, ampak po zgledu dveh polbratov in brata pri jezuitih. Bratu Janezu Ditrihu (J–I–8) tudi ni sledil na višje jezuitske študije v Gradec, ampak se je njegova formalna izobrazba končala s šestletno jezuitsko gimnazijo. Kdaj v prvi polovici petdesetih let 17. stoletja je prestopil prag jezuitskega kolegija, ni mogoče reči z gotovostjo. V *Slavi* omenja samo dogodek v predzadnjem, petem gimnazijskem razredu, na drugem mestu, pri opisu srečanja z vodno pošastjo iz Ljubljane, pa pravi, da se je zadnje zgodilo »pred približno 34 leti«, torej nekako leta 1654 ali 1655. O jezuitih in njihovih šolah se je izrazil zelo pohvalno, četudi precej na splošno. Tako kot velika večina gimnazijcev ni prebival v jezuitskem seminarju, ampak zasebno.¹³⁴⁴ Zelo verjetno je stanoval pri družini polbrata Karla (J–I–2), ki je imel

Fabjančič, B. Reisp pa jih je kljub pomanjkanju primarnega vira zagovarjal. Primerjava vsebine ohranjenih urbarjev je končno pokazala, da je Jernej Valvasor prvič omenjen šele v urbarju 1648–1656, in sicer za prejšnjim najemnikom Andrejem Vidmajerjem, ki se je tu pojavil med letoma 1637 in 1639, kot prvi pa je vpisan še v omenjenem urbarju. Natančno o tem: Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 23–26. Prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 4; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 73–75, 296 (op. 7).

¹³⁴³ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 16.

¹³⁴⁴ Prav tam, str. 31–32. – O načinih datiranja dogodkov v *Slavi* in njihovi interpretaciji gl. prav tam, str. 49–50.

Omemba Janeza Vajkarda Valvasorja kot člana jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete v Ljubljani 15. avgusta 1659 (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 233; foto Igor Lapajne).

Ljubljanski jezuitski kolegij s cerkvijo sv. Jakoba sredi 60-ih let 17. stoletja, potem ko je Janez Vajkard tu končal svojo formalno izobrazbo (Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana*. XVII. zvezek, list 338).

najeto stanovanje nedaleč od Tranče, nasproti hiše, za katero zdaj vemo, da se Janez Vajkard v njej ni rodil.¹³⁴⁵ Če ni ponavljal nobenega razreda, se je na gimnazijo najverjetneje vpisal pri dvanajstih jeseni 1653 in jo končal leta 1659, malo po sprejemu v kongregacijo Marije Vnebovzete (15. avgusta).¹³⁴⁶ Potem ko je že v enajstem letu izgubil očeta (1651), mu je pri šestnajstih, sredi šolanja v Ljubljani, leta 1657 umrla še mati. Tedaj je skupaj z drugimi nedoletnimi sorojenci dobil za varuha polbrata Karla in postal sodedič premoženja svojih staršev.¹³⁴⁷ Kolikšno dediščino je prejel po starših in kdaj,

¹³⁴⁵ Prav tam, str. 39.

¹³⁴⁶ Prav tam, str. 36. – Vpis v kongregacijsko knjigo: ARS, AS 1073, II/51r, pag. 233.

¹³⁴⁷ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 45. – Gl. tudi v podglavju 4.1.

ostaja neznanka. Glede na nekatere navedbe v materini oporoki, ki se nanašajo na njegove sorojence, bi moral dobiti vsaj 5000 goldinarjev, glavnina njegovega dednega deleža pa je bila zajeta v posesti.¹³⁴⁸

Kmalu po končanem šolanju se je 18- ali 19-letni Janez Vajkard Valvasor odpravil na mladostno potovanje v tujino, kar je bilo za plemiške mladeniče zelo običajna »šola za življenje«. Glede na njegovo navedbo, koliko časa je minilo od nekega čudežnega dogodka na Gamberku, ki mu je bil priča, preden je za več let odšel zdoma, je šel na prvo pot na tuje jeseni 1659 ali naslednje leto. Za razliko od običajnih »kavalirskih potovanj« se je njegovo raztegnilo na več kot eno desetletje, vključno z vsaj dvema prekinitvama, ko se je zadrževal na Kranjskem, vse, kar o tem vemo, pa je veliko pozneje raztreseno izpričal v *Slavi* (1689) in v dveh pismih tajniku angleške Kraljeve družbe Thomasu Galu (1685 in 1686). V pismih pravi, da je štirinajst let potoval zunaj domovine in katere dežele je videl, pri čemer je v navedeno število let potrjeno vstrel tudi poznejše poti. »Dolgo desetletje« njegovega mladostnega bivanja na tujem med letoma 1659/60 in 1671 lahko okvirno razdelimo na tri obdobja: prvo, čas prvega dolgega potovanja, je trajalo največ do leta 1663, drugo je Valvasorjeva udeležba v avstrijsko-turški vojni (trajala je dobro leto 1663–64), tretje, čas drugega dolgega potovanja, pa se začne najpozneje jeseni 1666 in konča leta 1671. Kdaj se je kje mudil, je iz omemb v *Slavi* mogoče rekonstruirati le deloma. Nič ni znanega o prvem potovanju, ko bi razen Afrike (Tunisa), kjer je bil leta 1669, lahko ne nazadnje obiskal vse dežele, ki jih pozneje omenja v pismih Galu: Nemčijo, Anglijo, Dansko, Francijo, Španijo, Italijo in Afriko. Več kot upravičeno lahko sklepamo, da je med prvim potovanjem poleg drugih znanj in izkušenj pridobil dodatne vojaške veščine, saj se je nato v skupini dvanajstih prostovoljcev s Kranjskega odpravil v četrto avstrijsko-turško vojno. Katerih spopadov se je udeležil v Testa-Piccolominijevem konjeniškem polku, ni povedal, omenil je le, da se je nekoliko seznanil s Slavonsko krajino. Med drugim dolgim potovanjem naj bi nekaj časa spet služil kot vojak, in sicer v švicarskem pehotnem polku v Franciji, sicer pa govori o bivanju na Dunaju, v tem času je bil v Braunschweigu, Bambergu, Lyonu, Toulonu, v južnofrancoskih pokrajinah Provansi in Languedocu ter v Tunisu, medtem ko bi Amsterdam in Pariz lahko obiskal že med prvim dolgim potovanjem. Eno temeljnih vprašanj, ki zadevajo Valvasorjevo »dolgo desetletje« odsotnosti s Kranjskega, so stroški mladostnih potovanj. Glede na dolžino popotovanj, ki je občutno presejala običajno prakso mladih plemičev, se zdi, da mu je lep del dediščine po očetu in materi skopnel. Še posebej, če je že v tem času načrtno kupoval matematične in druge instrumente ter knjige. Kako plitev je bil njegov žep po vrnitvi, priča dejstvo, da je leta 1672 celotni plačani del kupnine za kupljeno posest poravnala družina njegove prve žene.¹³⁴⁹

Po vrnitvi na Kranjsko, kar se je najverjetneje zgodilo še pred začetkom jeseni 1671, so ga deželni stanovi skupaj z drugimi mladimi plemiči oktobra sprejeli v deželno konjenico, njegova obveznost pa je bila vzdrževati dva oklepna konja. Z dodelitvijo stalne plače v obliki čakarine je bilo poskrbljeno

¹³⁴⁸ Očetov delež dediščine je bil vsekakor večji od materinega, saj je bil Jernej Valvasor (H-II-4) lastnik medijske in gamberške posesti. Šlo je za najmanj 1600 goldinarjev, pač glede na podatek, da je mati Ana Rozina (H-II-4b) v oporoki zahtevala, naj se tolikšna vsota, ki jo je že izročila sinu Janezu Ditrihu (J-I-8), temu odračuna od dediščine po očetu. Dejansko je moral Janez Vajkard dobiti iz očetove dediščine vsaj nekaj tisočakov. Po materi pa je polihistor tako kot mlajša brata Janez Herbard (J-I-21) in Volfgang Jernej (J-I-23) podedoval tretjino celote neznane vrednosti, potem ko je mati v svoji oporoki od te odštela dedne deleže hčerkam in dvema pastorkama. Upošteva, da je sestra Marija Izabela (J-III-25) dobila kot ženska samo od matere poleg premičnin 2000 goldinarjev v gotovini, je moral biti delež Janeza Vajkarda temu ustrezno večji. Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 45; materina oporoka: ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard* (1910), str. 49–53.

¹³⁴⁹ O mladostnih potovanjih gl. natančno: Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 50–62; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 78–89.

Polihistorjev najstarejši znani ekslibris z letnico 1670 (ARS, AS 1071, št. 347, Valvasor).

Zaključek prepisa poročne pogodbe med Janezom Vajkardom Valvasorjem in Ano Rozino Graffenweger, sklenjene 5. julija 1672 na Slatni (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672).

za njegov prvi redni dohodek in tega je Janez Vajkard prejemal nadaljnjih 22 let do smrti.¹³⁵⁰ Tridesetletniku, ki je na potovanjih porabil že znaten del dediščine in se je nameraval ustaliti v domovini, je zdaj manjkalo dvoje: primerna žena in dom. Oboje je našel naslednje leto (1672), najprej dovolj petično rosno mlado soprogo in nato blizu njenega doma še dva primerna dvorca: Bogenšperk in Črni potok, ki sta bila kupljena z denarjem ženine rodbine že po njuni poroki. Na Bogenšperku, dobro znanem »Valvasorjevem gradu« in »Parnasu Kranjske«, je polihistor skupaj s številčno družino in dvema ženama preživel nadaljnjih dvajset let (1672–1692), več let obdan tudi s sodelavci svojega grafičnega zavoda.

Prvo ženo **Ano Rozino pl. Graffenweger** oziroma **Graffenweger pl. Graffenau** (* 1658, † 1687) (J–I–19a), ki so jo sicer klicali *Ana*,¹³⁵¹ si je 31-letni Janez Vajkard poiskal na Litijskem, ne prav daleč od domače Medije, na drugi strani Save. Tako kot on se je tudi mlada nevesta rodila v Ljubljani in bila tam krščena 11. oktobra 1658 kot predzadnji otrok Baltazarja pl. Graffenwegerja in Ane Marije, rojene pl. Scharffenegk.¹³⁵² Ob poroki ji tako ni bilo niti štirinajst let, živela pa je z ovdovelo materjo in brati v dvorcu Slatna tik ob Šmartnem pri Litiji, kjer sta mlada zakonca Valvasor prebivala prve tedne po poroki.¹³⁵³ Slatno je le dobro desetletje prej kupil ded Ane Rozine po materini strani, obogateli ljubljanski trgovec, sodnik in župan Jurij Vertaš, plemeniten v pl. Scharffenegka (1649) šele takrat, ko je bila njegova edinka, polihistorjeva tašča, že omožena z Graffenwegerjem. Tudi plemiške korenine Graffenwegerjev so bile plitve, čeprav več indicov kaže, da je ded Ane Rozine Andrej Graffenweger utegnil biti nezakonski sin enega od pl. Gallov in da je dobil priimek po dvorcu Knežija (*Graffenweg*) pri Litiji. Plemiški naslov in predikat pl. Graffenau, ki so ga v rodbini redko uporabljali, si je pridobil okoli leta 1630 kot knjigovodja kranjskih deželnih stanov, a nemara samo od kneza Eggenberga. V rokah Andreja in njegovega sina Baltazarja je pozneje postopoma pristal

Grb rodbine Graffenweger v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 146).

¹³⁵⁰ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 63. – 9. oktobra 1671 ga najdemo med prosilci za podelitev čakarine za dva oklepna konja; dekret o sprejemu v deželno konjenico je bil izdan istega dne ali malo zatem (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 279v; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 25).

¹³⁵¹ Na njeno klicno ime kažejo nepravilnosti v zapisu osebnega imena kot botre v krstnih maticah župnije Šmartno pri Litiji. Eno od imen je vedno Ana, pravilno – kot Ana Rozina – ni ime zapisano niti enkrat, ampak štirikrat Ana Marija, enkrat Ana Regina in dvakrat samo Ana (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p., 31. 12. 1672, II. 4. 1673; R 1674–1688, s. p., II. 10. 1678, 24. 2. 1679, 28. 4. 1680, 4. 4. 1685, 2. 7. 1685).

¹³⁵² NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 207.

¹³⁵³ Valvasorjevo bivališče v tednih pred nakupom Bogenšperka, Lihtenberka in Črnega potoka razkriva nedatirana specifikacija kupnine, ki mu jo je prodajalec Franc Albert baron Kheysell poslal na Slatno in ima v zaglavju naslov: »A Monfeur Monfeur le baron Voliuiifor, a Slatena« (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672, ad 27. 9. 1672).

Dvorec Slatna pri Litiji, kjer je pred poroko z Janezom Vajkardom Valvasorjem živel Ana Rozina Graffenweger, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 241).

Slatna na razglednici iz obdobja med obema svetovnjima vojnama (zbirka Milana Škrabca).

Danes je od Slatne ostalo le nekaj zidov (foto B. Golec, marec 2014).

dvorec Pogonik pri Litiji z razmeroma skromno posestjo, ob Valvasorjevi poroki z Ano Rozino pa je glavnino nemajhnega rodbinskega premoženja Graffenwegerjev predstavljala dediščina po tri leta prej preminulem dedu pl. Scharffenegku. Ta je nekaj let pred smrtjo prav tako dobil deželanske pravice, kot je četrto stoletja prej postal deželan Andrej pl. Graffenweger, drugi ded Ane Rozine. Le malo po Valvasorjevi poroki je pet njenih bratov Graffenwegerjev, med njimi dva še mladoletna, sklenilo dogovor o delitvi dediščine (1672), po katerem so vsi razen enega dobili svoj dvorec v bližnji litijski okolici, vseh pet bratov pa je potem tu tudi prebivalo. Večina graščakov v soseščini Valvasorjevega Bogenšperka je bila torej polihistorjevih svakov, od katerih sta dva umrla še mlada. Poudariti kaže, da so Graffenwegerji – dva brata in edina sestra Ane Rozine – našli življenjske sopotnike v svojem stanu primernih, še nedolgo tega plemenitenih rodbinah. Tako je Janez Vajkard Valvasor v tem pogledu precej izstopal, saj je bil daleč najbolj »modre krvi«, plemič po vseh štirih starih starših, po nekaterih še precej dlje v preteklost. To je bilo ob vstopu v Graffenwegerjevo sorodstvo tudi njegovo edino »orožje« ob dejstvu, da je v zakon z Ano Rozino prinesel bore malo, predvsem svoj pedigre in ugled Valvasorjevega rodu.¹³⁵⁴

Pri poroki, ki so jo praznovali 10. julija 1672 na Slatni,¹³⁵⁵ torej ni šlo samo za zvezo med izkušenim tridesetletnikom in še nedavnim otrokom, temveč tudi za pakt med razmeroma revnim kvazi baronom (že ob poroki se je neupravičeno predstavljal z baronskim naslovom) in bogato dedinjo plemenitencev. Po pet dni prej prav tam sklenjeni poročni pogodbi¹³⁵⁶ je mlada nevesta prinesla Janezu Vajkardu v zakon 800 goldinarjev dote, kar ni bilo ravno veliko, on pa ji je namenil prav toliko zaženila in enako vsoto jutrne, skupaj torej 1600 goldinarjev, ter 200 zlatih dukatov proste donacije.¹³⁵⁷ Toda vse to je bilo malo v primerjavi z nevestino siceršnjo dediščino.

Dva meseca in pol po poroki sta zakonca kupila sosednja **dvorca Bogenšperk z že razvaljenim Lihtenberkom in Črni potok**.¹³⁵⁸ Pomenljivo in logično je dejstvo, da sta bila kupca oba in da so oba

¹³⁵⁴ O Graffenwegerjih natančno: Golec, Rodbina Graffenweger, str. 234–252, 254. O pl. Scharffenegku prim. Žvanut, Ljubljanski župan.

¹³⁵⁵ Vpis v poročno matično knjigo nevestine župnije Šmartno pri Litiji ne navaja poleg datuma in imen mladoporočencev niti poročnih prič (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720, s. p., 10. 7. 1672). – Po analogiji s številnimi plemiškimi porokami bi bila poroka lahko tudi ta na samem gradu Slatna in ne v župnijski cerkvi. Takšni primeri so v šmarski župniji potrjeni (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 99).

¹³⁵⁶ ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672. – Poročna pogodba je ohranjena v sočasnem ali nebstveno mlajšem prepisu in do nedavna ni bila znana (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672, Slatna). Tako smo o sami poroki vedeli malo in o njeni gmotni podstati sploh nič določnega. Na nevestini strani so pogodbo podpisali njena mati Marija Ana Graffenweger in trije polnoletni bratje, Jurij Andrej, Franc Baltazar in Janez Jožef, na ženinovi pa poleg Janeza Vajkarda Valvasorja in njegovega polbrata barona Karla (J–I–2) še Franc Ksaver baron Lichtenberg. Janez Vajkard je v uvodu pogodbe naveden kot baron (*Freyherrn etc.*), kar v resnici ni bil, na koncu pa se je podpisal brez baronskega predikata, drugače kot njegovi priči, oba resnična barona. Da ni tudi podpisan kot baron, ne bi moglo nikogar zmotiti, saj avtogram ne vsebuje nujno plemiškega naslova. Ni izključeno, da sta polbrata Valvasorja že med snubljenjem zavestno »igrala igro«, da sta barona oba, ne le starejši Karel. V očeh Graffenwegerjev, ki so spadali med novo nižje plemstvo, si je Janez Vajkard s tem samo še dvignil ceno.

¹³⁵⁷ S svojim takratnim in pozneje pridobljenim premoženjem je Janez Vajkard jamčil svoji nevesti izplačilo njenega in svojega gotovinskega prispevka v zakon ter vdovščine. To sta sestavljala letna vsota sto zlatih dukatov in hiša z vrtom v Ljubljani, prosta vseh bremen. O premoženju sta pogodbenika sklenila, da jih bo, če v zakonu ne bo otrok, v celoti podedoval preživel zakonec, v nasprotnem pa polovica pripade otrokom. Pri tem sta na nevestini strani izvzela iz dedovanja ženski nakit, na ženinovi pa gotovino, zapisane in nezapisane dolgove ter orožje in opremo.

¹³⁵⁸ Koncept kupoprodajne pogodbe je datiran 27. septembra 1672 na Bogenšperku (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672), torej istega dne, ki ga kot datum nakupa treh gradov navaja Valvasor pri vsakem posebej v XI. knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 339, 517, 622). Oba zakonca sta v konceptu pogodbe neupravičeno naslovljena z baronskim predikatom. – O kupoprodaji gl. natančno: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 6–14.

tudi vpisali v kranjsko imenjsko knjigo,¹³⁵⁹ saj je vso poravnano kupnino, sicer manj kot polovico celote, pokrila Graffenwegerjeva rodbina. Posest je mladima zakoncema prodal daljni priženjeni sorodnik Franc Albert baron Kheysell, soproj polihistorjeve mrzle nečakinje Katarine Sidonije Schwab pl. Lichtenberg, hčerke njegove zgodaj umrle sestrične Poliksene Elizabete Valvasor (A–I–I).¹³⁶⁰ Vprašanje, zakaj se je Kheysell odločil prodati skoraj vso svojo posest z obema dvorcema,¹³⁶¹ se izmika jasnemu odgovoru. Tudi Valvasorjevi motivi za nakup tako velike posesti so vprašljivi. Kot racionalen človek se je namreč moral zavedati, kakšno je tveganje, ker je ostajal dolžan kar polovico nemajhne kupnine. Morda ni kazal zanimanja za nakup vsega, kar je bil Kheysell pripravljen dati iz rok, in bi se zadovoljil le z enim dvorcem, lahko pa da je prav on pritiskal na Kheyslla, naj mu proda čim več, ker je le tako lahko upal, da bo s prihodki od posesti finančno kos osebnim in družinskim potrebam.¹³⁶²

Celotna kupnina je znašala dobrih 20.000 goldinarjev, vendar sta Valvasorja prodajalcu izročila le 9000 goldinarjev v obliki treh nevestinih zadolžnic, preostanek pa sta se obvezala poravnati »s sredstvi, ki bi jih bil Kheysell pripravljen sprejeti«, ali pa z izdajo zadolžnice in plačevanjem obresti v višini, kakršna je v deželi običajna.¹³⁶³ Kot bomo videli, se primanjkljaj nikakor ni hotel zmanjšati in je bil nazadnje poravnan tako, da je Valvasor po ženini smrti celotno kupljeno posest v treh letih in pol prodal (1689–1692). Zakonca Valvasor sta bila v kranjsko imenjsko knjigo vpisana s čedno imenjsko rento 64 funtov (goldinarjev), ki daje zaradi nespremenjenosti vse do leta 1689 varljiv vtis o stabilnem gospodarskem in finančnem stanju lastnikov.¹³⁶⁴ Za primerjavo povejmo, da je imel polihistorjev oče Jernej (H–II–4) pri medijski posesti dobrih 47 goldinarjev rente, njegova gamberska renta je znašala malenkost več kot sinova (blizu 65 goldinarjev), polbrat Karel (J–I–2) je rento svojega Belneka povečal s 37 na 57 goldinarjev, brat Janez Herbard (J–I–21), za Karlom medijski gospod, pa z dobrih 47 na blizu 76.¹³⁶⁵

Bogenšperk (*Wagensperg*), kjer je Janez Vajkard z družino preživel dve desetletji, je razmeroma

¹³⁵⁹ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 103.

¹³⁶⁰ O sorodstvenih vezeh gl. Golec, Valvasorjev izvor (I. del), str. 45, 49.

¹³⁶¹ Iz prodaje je bil izvzet tisti del Kheysllove posesti, imenovan imenje, ki si ga je prodajalec izrecno pridržal; če bi ga kdaj nameraval prodati, bi ga moral brez cenitve najprej ponuditi Valvasorju ali njegovim dedičem in ti bi ga morali kupiti po enaki ceni kakor zdaj, leta 1672, kupljene hube (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672).

¹³⁶² Golec, *Zemljiški gospod*, str. 17–19. – Kheysllova imenjska renta se je zadnja leta z odprodajami sicer precej zmanjšala, vendar iz imenjske knjige in iz registrov listin v njegovem zapuščinskem inventarju (1674) ni razbrati, da bi bil zelo zadolžen in zato primoran v tako veliko prodajo. Zadolžnice, ki jih je za kupnino prejel od zakoncev Valvasor in od Graffenwegerjev, je namreč ob smrti še vedno hranil nedotaknjene. Prav tako jih najdemo enajst let pozneje (1685) v zapuščinskem inventarju njegove vdove Katarine Sidonije.

¹³⁶³ Kupnina je znašala 20.000 goldinarjev kranjske veljave, 200 zlatih dukatov v gotovini in 100 državnih tolarjev »gospe soproge« za likof, zadnje prav tako v gotovini (kovancih). Od treh zadolžnic je ena izvirala od grofa Blagaja in dve od Wazov (baronov, nato grofov Wazenberg), vse tri pa je Ana Rozina podedovala in so bile prej last njenega deda Jurija Vertaša pl. Scharffenegka. – ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672. Natančno o zadolžnicah gl. v: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 12–14.

¹³⁶⁴ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 103. – Imenjska knjiga in osnutek kupoprodajne pogodbe ne povesta, koliko imenjske rente in hub je pripadalo Bogenšperku z Lihtenberkom, koliko pa Črnemu potoku in koliko rente je odpadlo na desetino v Temenici. Zadnja v osnutku pogodbe niti ni izrecno imenovana, vendar jo posebej navaja Kheysllova predprodajna ponudba (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672). S pomočjo Valvasorjevega urbarja iz okoli leta 1680 (prav tam, fasc. 43, Extranea, Graščina Bogenšperk in Lihtenberk – urbar, pag. 23) je mogoče izračunati, da je od skupno 64 funtov (goldinarjev) imenjske rente spadalo k Bogenšperku z Lihtenberkom 47 funtov, k Črnemu potoku 12 in k desetini v Temenici 5, od 28 hub pa jih je bogenšperško-lihtenberško imenje vključevalo 15 in črnopotoško 13. Več o tem: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 22.

¹³⁶⁵ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 76 (Belnek), 100 (Medija), 503 (Gamberk).

Panoramski bakrorez Bogenšperka v *Slavi vojvodine Kranjske*, 1689 (Valvasor, *Die Ehre XI*, med str. 620 in 621). Razvaljeni Lihtenberk stoji levo od Bogenšperka, na skrajni levi spodaj je Črni potok (Schwarzenpach), med Bogenšperkom in Savo pa Slatna (Slatteneck), od koder je bila doma polihistorjeva prva žena. V ozadju v višini Bogenšperka je viden polihistorjev dom, Valvasorjev »izvorni grad« Medija (Gallenek).

samoten grad oziroma дворец na vrhu zložne vzpetine, na prevalu ob cesti, ki povezuje Litijo z dolino Temenice in osrednjo Dolenjsko. V 16. stoletju zasnovana grajska stavba je v Valvasorjevem času že imela podobo, kakršno je v temeljnih potezah ohranila do danes. Sestavljajo jo štirje dvonadstropni trakti, ki obdajajo pravokotno notranje dvorišče, na treh vogalih je okrepljena z različno oblikovanimi in neenako visokimi stolpi, sicer pa njena zunanjščina ne kaže kakšnih posebnosti. Začetki Bogenšperka, prvič izrecno omenjenega šele leta 1533, so zaviti v temo. Valvasor ga imenuje matična hiša gospodov Wagen in navaja kot imetnika dva člana rodbine v sedemdesetih letih 15. stoletja. Wagni so ga dejansko sezidali konec 15. ali v začetku 16. stoletja, najverjetneje po velikem potresu leta 1511 in po pridobitvi sosednjega Lihtenberka z ženitvijo. Izgubili so ga zaradi dolgov dobro stoletje pozneje, malo preden ga je leta 1634 kupil Jurij pl. Kheysell.¹³⁶⁶ Poleg lastne dominikalne in podložniške posesti je Bogenšperk v času Valvasorjevega lastništva vključeval tudi posest tedaj že dodobra porušenega, le streljaj oddaljenega starejšega gradu Lihtenberk (*Lichtenberg*) na dobro zavarovanem naravnem pomolu v zelo strmem pobočju. Sezidali so ga Lihtenberški, sprva višnjegorski ministeriali, ki se omenjajo od

¹³⁶⁶ Otorepec, *Iz zgodovine gradu*, str. 3–21; Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska*, str. 82–83; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 619–622; Smole, *Graščine*, str. 121; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 96.

Valvasorjev Bogensperk, »Parnas Kranjske«, po *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 285).

Bogensperk na razglednici, odposlani leta 1911 (zbirka Milana Škrabca).

Grad Bogenšperk
danes (foto B. Golec,
marec 2014).

prve četrte 13. stoletja do okoli leta 1500, ko naj bi grad s poroko prešel na Wagne. Nato je še enkrat zamenjal lastnike, rodbino Schwab (pl. Lichtenberg), preden so ga leta 1630 s prodajo dobili Kheyslli. O nekdanjem skromnem, stolpasto zasnovanem gradu, ki ga je Jurij pl. Kheysell iz ne najbolj jasnih razlogov dal porušiti, danes ni več sledu. Z Lihtenberka je sicer izšel prvi mož polihistorjeve sestrične Poliksene Elizabete (A–I–1) Franc Krištof Schwab pl. Lichtenberg (* ok. 1595, † 1641) (A–I–1a).¹³⁶⁷

Tretji Valvasorjev grad oziroma dvorec Črni potok (*Schwarzenbach*) je nastal zadnji in ga polihistor, kot bomo videli, dobršen del svojega lastništva niti ni imel v neposredni upravi. Zgrajen je na gozdnem obronku v pobočju oblega hriba in ob potoku, po katerem je dobil ime, od Bogenšperka oddaljen dobre pol ure hoda navzdol. O Črnem potoku do polihistorjevega časa skoraj ne vemo drugega kot to, kar poroča Valvasor v skromnem opisu, v katerem kot prve znane gospodarje omenja gospode Strasserje (1578).¹³⁶⁸ Prvotni skromni dvorec je zelo verjetno dodobra prezidal Krištof Wagen ml., njegov lastnik v začetku 17. stoletja, ki je stavbi pridružil dominikalno posest.¹³⁶⁹ Valvasorjev bakrorez v *Topografiji* in *Slavi* prikazuje Črni potok kot dvonadstropno stavbo z izzidanim podstrešjem in za nadstropje višjim vhodnim stolpičem. Tipična zgodnjebaročna grajska stavba je v tej obliki le težko nastala že v 16. stoletju, njena današnja, s prezidavami spremenjena podoba pa v ničemer ne spominja na tisto iz

¹³⁶⁷ Otrepec, Iz zgodovine gradu, str. 6–13; Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska*, str. 82–83; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 337–339; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 96. – O Francu Krištofu Schwabu pl. Lichtenbergu gl. v podpoglavju 3.1.

¹³⁶⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 517. – Tega leta je Črni potok potrjeno prešel na nove lastnike in je, kolikor je znano, tudi prvič omenjen, a je bil, kot izhaja iz darilne listine Strasserjeve vdove, predtem že nekaj časa zastavljen Krištofu Wagnu, pripadala pa sta mu le dva podložnika (ARS, AS 1063, a. e. 1673, 1578 XII. 24., s. 1.).

¹³⁶⁹ Valvasor natančno po virih navaja Krištofa Wagna kot lastnika med letoma 1606 in 1612 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 517). V tem času je Wagen okoli Črnega potoka ustvaril dominikalno posest, potem ko je morala biti ta dotlej zelo skromna. Leta 1610 je namreč prosil kranjske deželne stanove, naj mu v imenjski knjigi odpišejo pet funtov imenjske rente, ki se je nanašala na dve hubi v Črnem potoku in eno v Leskovici; ko je svoj dedni delež gradu Bogenšperk leta 1605 odstopil bratu Juriju, naj bi si istega leta »na zeleni trati«, torej iz nič, zgradil novo domovanje (*zu ainer notturfftigen Wohnung vnnnd Siz von gruenen Wasen aufpauen*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 459, fasc. I/293, pag. 371–374, 2. 7. 1610).

Črni potok po
Topografiji Kranjske,
1679 (*Topographia*
Ducatus Carnioliae
Modernae, št. 228).

Črni potok na
razglednici z začetka
20. stoletja (zbirka
Milana Škrabca).

Črni potok danes (foto
B. Golec, marec 2014).

Valvasorjevega časa.¹³⁷⁰ Poleg bogenšperško-lihtenberskega in črnopotoškega imenja je Valvasorjevo kupljeno posest sestavljala še tretja komponenta, desetina od 30 hub v Temenici, dolini istoimenske dolenske rečice jugovzhodno od Bogenšperka.¹³⁷¹

Zunanji podobi Bogenšperka in Črnega potoka se v polihistorjevem času nista spremenili, pri čemer je treba upoštevati, da dvorca nista ravno klicala po prezidavah ali prenovi. Drugače je bilo z ruševino Lihtenberka, saj je Valvasor po lastnih besedah tudi sam veliko porušil in kamenje uporabil pri Bogenšperku. Za kakšne (pre)zidave ali druge namene je šlo, ne izvemo, od gradbenih posegov omenja le poglobitev dvoriščnega vodnjaka in novo kapelo, ki jo je uredil v gradu.¹³⁷² Sodobni obiskovalec polihistorjevega rezidenčnega gradu se je neprimerno bolj čudil notranjščini kakor zunanjščini. Valvasorjev nürnberški korektor, nemški pisatelj in polihistor Erasmus Francisci je njegovim skromnim navedbam o »majhni knjižnici«, o matematičnih in drugih instrumentih ter več let delujoči grafični delavnici dodal laskavo pripombo o polihistorjevem znanju, zbiranju, instrumentih in knjižnici ter jo sklenil z mislijo, da imamo grad Bogenšperk z vsemi častmi za Parnas.¹³⁷³

Spomin na Valvasorja in njegovo »nenavadno početje« se je na Bogenšperku in v okolici do danes zelo verjetno ohranil kontinuirano. Če nihče drug, so ga sprva prenašali polihistorjevi bogenšperški nasledniki,¹³⁷⁴ preden so o Valvasorju začeli pisati domoznanci, zgodovinarji in drugi.¹³⁷⁵ Leta 1839 je soba s štirimi črnimi stebri v gradu prvič dokumentirana kot Valvasorjeva soba, posebno pieteto do polihistorja pa so nato gojili knezi Windischgrätzi, lastniki Bogenšperka od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne.¹³⁷⁶ Podobno »valvasorjevske tradicije« so vsaj od konca 19. stoletja negovali baroni Wurzbachi, gospodarji sosednjega Črnega potoka.¹³⁷⁷ Z obnovo gradu, z muzejsko in živahno kulturno dejavnostjo dobiva Bogenšperk v zadnjih desetletjih in zlasti letih še okrepljen sloves, povezan z Janezom Vajkardom Valvasorjem, ter uživa status kulturnega spomenika državnega pomena. Črni potok, v katerem je dom starejših, ostaja upravičeno v njegovi senci.¹³⁷⁸

Polihistorjevo družinsko življenje, ki se skoraj v celoti pokriva z njegovim bogenšperškim obdobjem, je mogoče razdeliti v dve neenako dolgi obdobji, od katerih je prvo in daljše trajalo slabih

¹³⁷⁰ Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska*, str. 35–41; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 517–518; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 95.

¹³⁷¹ Kolikor daleč je desetini mogoče slediti, je bila najprej v rokah Jurija Wagnerja z Bogenšperka. Leta 1620 so jo v imenjski knjigi prepisali na dediče Franca Krištofa Schwaba (pl. Lichtenberga), potem ko jo je ta že za življenja pridobil s pravdo; navedena je kot žitna desetina oziroma samo kot desetina, obkraj pri Temenici in z imenjsko rento 5 funtov (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 50, 96). Nato je v okviru lihtenberskega imenja prešla s prodajo na Jurija Kheyslla (prav tam, fol. 100) in končno leta 1672 kot del posesti Jurijevega sina Franca Alberta na Valvasorja.

¹³⁷² Grajski vodnjak (na dvorišču), izklesan osem sežnjev (okoli 15 metrov) globoko in napraviti iz vinske kleti hodnik do njegovega dna, tam pa majhen obok, ki je poleti zelo mrzel in prijeten; o kapeli, ki jo je uredil, pove le, da je posvečena Naši ljubi Gospe z Jezuščkom na begu v Egipt (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 619). »Pred nekaj leti« se je iz povsem raziskovalnih nagibov lotil tudi čiščenja in izpraznitve zasutega vodnjaka lučaj od lihtenberskega gradu, a ga je nato spet prepustil propadanju (prav tam, str. 339).

¹³⁷³ Prav tam, str. 619–620.

¹³⁷⁴ O Valvasorjevem gospodarjenju na Bogenšperku je, denimo, sredi 18. stoletja med nastajanjem terezijanskega katastra poročal takratni bogenšperški graščak Aleksander Höffern pl. Saalfeld (Golec, *Zemljiški gospod*, str. 47–51, 64–65).

¹³⁷⁵ Heinrich Georg Hoff se je leta 1808 v svojem historično-topografskem delu o Kranjski v poglavju o dolenskih gradovih izjemoma razpisal prav o Valvasorjevem Bogenšperku (Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemaehde*, str. 185).

¹³⁷⁶ Radics, *Johann Weikhard*, str. 87–88; Otorepec, Iz zgodovine gradu, str. 22–25.

¹³⁷⁷ Radics, *Johann Weikhard*, str. 88–89.

¹³⁷⁸ Zgovoren je različen pristop do obeh gradov v krajevnih leksikonih. Tako *Krajevni leksikon Dravske banovine* (1937) kot *Krajevni leksikon Slovenije* (1971) namenjata Valvasorju pri opisu Bogenšperka več vrstic, pri Črnem potoku pa niti besede (prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 329, in *Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga*, str. 260, 261).

petnajst let, do smrti Ane Rozine (1687). Rodovno deblo Valvasorjev v IX. knjigi *Slave* priča, da so se mu **otroci v prvem zakonu** rojevali kot po tekočem traku.¹³⁷⁹ Nekaj več časa je sicer minilo med poroko 10. julija 1672 in rojstvom prve hčerke 16. aprila 1674, vendar ne smemo pozabiti, da je bilo Ani Rozini ob poroki komaj 13 let in devet mesecev, rodila pa je pri petnajstih in pol. Na rodovnem deblu ima polihistor deset svojih otrok, devet iz prvega zakona (rojenih med letoma 1674 in 1686) in prvorojenko iz drugega (1688), pri čemer je samo za lastne otroke navedel tudi datume rojstva in smrti. Brez rodovnega debela ne bi podobno kot še za marsikaterega drugega zgodaj umrlega sorodnika vedeli za obstoj štirih njegovih otrok, saj je rodovnik edini vir o njih. V krstnih maticah župnije Šmartno pri Litiji so namreč vpisani krsti samo treh Valvasorjevih otrok,¹³⁸⁰ medtem ko vse ostale pogrešamo. Razlog ni ta, da bi se večina polihistorjevih sinov in hčera rodila drugod ali da bi jih nesli h krstu v druge župnije.¹³⁸¹ Kot je pokazala primerjava z drugimi plemiškimi rodbinami v šmarski župniji in tudi drugje, namreč v tem času pogosto niso imatrikulirali na gradovih krščenih otrok.¹³⁸² Polihistorjeva prvorojenka in dva sinova, ki jih vendarle najdemo v krstni matici, so bili prejkone krščeni v župnijski cerkvi. Datumi njihovih krstov tudi zato odstopajo od datumov rojstev, kot si jih je polihistor sproti zapisoval in nato leta 1689 objavil. Med rojstvom in krstom je minilo kar nekaj dni: trinajst, sedem oziroma trije.¹³⁸³

Na polihistorjevem rodovnem deblu je navedenih naslednjih devet njegovih otrok iz prvega zakona vključno z datumi rojstva in pri petih še z datumi smrti: 1) *Marija Sidonija* (* 16. aprila 1674, † 17. julija 1676), 2) *Maksimila Kordula* (* 10. aprila 1675, † 13. junija 1677), 3) *Ana Terezija* (* 15. februarja 1677, † 27. novembra 1681), 4) *Ivana* oziroma *Johana* (* 11. junija 1678), 5) *Volf Vajkard* (* 25. septembra 1679), 6) *Janez Gotlib* (* 16. julija 1681, † 4. marca 1687), 7) *Janez Ludvik* (* 18. aprila 1683), 8) *Janez Volf Engelbert* (* 25. julija 1684) in 9) *Franc Jožef* (* 13. junija 1686, † 14. marca 1687). Na svet so torej najprej prišle štiri deklice in za njimi pet dečkov. Med rojstvom prvega in drugega otroka ni minilo niti celo leto, sicer pa med dvema novorojencema nikoli več kakor 22 mesecev in pol.¹³⁸⁴ Tistim trem,

¹³⁷⁹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹³⁸⁰ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1665–1674, s. p., 29. 4. 1674; R 1674–1688, s. p., 2. 10. 1679, 21. 4. 1683.

¹³⁸¹ Še vedno je mogoče, da se je kdaj zgodilo tudi to, vendar nikakor ni šlo za pravilo, temveč za izjemo. Pred časom (2007) sem izrazil drugačno mnenje, in sicer da večina otrok ni prišla na svet na Bogenšperku (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 315–317). Bil sem prepričan, da bi Janez Vajkard poskrbel za vpise v matično knjigo že iz praktičnih razlogov, saj so plemiški pa tudi drugi otroci v tem času vse pogosteje potrebovali krstni list, denimo za vpis v višje šole, vstop v samostan ali semenišče, ne nazadnje kot podlago za plemiško genealogijo. Toda kot se je pokazalo pozneje (2013), sem ob pomanjkanju protiargumentov prenašal prakso iz mlajših obdobij v prezgodnji čas. V preveliki veri v polihistorjevo pedantnost in zmotnem zaupanju v zanesljivost šmarskih matic – tudi če bi bili otroci krščeni na Bogenšperku, ne v župnijski cerkvi – sem »per negationem« izločil možnost, ki je navsezadnje najbolj logična: vpisi krstov večine Valvasorjevih sinov in hčera so v krstnih maticah župnije Šmartno iz določenih razlogov izostali, čeprav so se otroci rodili na bogenšperškem gradu. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88.

¹³⁸² Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88 sl.

¹³⁸³ Pri plemičih je bilo s krstom lažje odlašati kakor pri navadnih ljudeh, ki so morali z novorojencem čimprej do krstne cerkve, da ni umrl nekrščen. Morda so po analogiji z drugimi plemiškimi otroki tudi tri polihistorjeve, vpisane v matico, najprej krstili doma na Bogenšperku in se vpis krsta nanaša samo na dokončanje krstnega obreda v župnijski cerkvi. Kolikor je znano, je Janez Vajkard na svojem domu samo kakšno leto (1682–83) vzdrževal duhovnika sacelana in mu je tudi podelil mizni naslov na bogenšperško posest (NŠAL NŠAL, 572, šk. 382, Šmartno pri Litiji, poli 12 in 13). Na Bogenšperk so torej veliko verjetneje prihajali krščevar župnijski duhovniki in od teh je bilo odvisno, ali je zapis o krstu zagledal luč sveta v krstni matici ali ne. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 90.

¹³⁸⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – V šmarskih krstnih knjigah so vpisani krsti treh otrok: 29. aprila 1674 krst najstarejše Marije Sidonije, 2. oktobra 1679 petorojenega Volkfanga Vajkarda in 21. aprila 1683 krst sedmega otroka Janeza Ludvika (gl. op. 1380). Volf Vajkard, kot ga imenuje polihistor v rodovniku, je bil torej krščen na ime Volkfanga Vajkard. Ivana

katerih krsti so vpisani v krstno matico, so botrovali izključno sorodniki, od njih pa je najdlje od Bogenšperka prebival polihistorjev polbrat, belneški gospod Karel (J–I–2).¹³⁸⁵ Janez Vajkard torej v tem pogledu ni bil posebej izbirčen ali nečimern. Botrstva mu očitno niso pomenila veliko, saj ni znano, da bi šel sam za botra kakšnemu plemiškemu krščencu, tudi ne iz lastnega sorodstva, novorojencem navadnih ljudi pa je botroval le izjemoma, dvakrat leta 1678.¹³⁸⁶

Zanimivo je spoznanje, da se mu je v prvem zakonu rodil še en otrok, ki pa ga v rodovniku ni omenil. Očitno le zato, ker je šlo za prezgodaj rojeno deklico, morda celo mrtvorajeno. Vse kaže, da ni imela niti imena, saj so jo ob pokopu 28. januarja 1682 vpisali v šmarsko mrliško matico zgolj kot »majčkeno gospodično« (*paruula Domicela*) Janeza Vajkarda Valvasorja z Bogenšperka.¹³⁸⁷ Zgovoren je podatek o dekličinem pokopu v Šmartnem, upoštevaje, da so druge polihistorjeve otroke, skupaj pet, pokopali v rodbinski grobnici na Mediji, kar je omenil sam pri opisu medijskega gradu.¹³⁸⁸ Vseh pet in datume njihovih smrti poznamo sicer z rodovnika. Najstarejši se je bližal šestemu letu, drugi so pomrli še mlajši, zadnja dva v razmiku samo desetih dni marca 1687, dober mesec pred svojo materjo. Ana Rozina, rojena Graffenweger, je namreč po polihistorjevi navedbi preminila 25. aprila 1687 in se pridružila njegovim staršem, otrokom in drugim sorodnikom na Mediji, »kjer vsi skupaj čakajo na

je morala pri krstu dobiti vsaj dve imeni – Ivana Rozina, kot jo poznajo poznejši viri, npr. njen podpis pod pobotnico (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 13. 3. 1707) ali vpis ob smrti (NŠAL, ŽA Velesovo, Matične knjige, M 1745–1802, pag. 2).

¹³⁸⁵ Prvorojenki Mariji Sidoniji (* 1674) sta botrovala stric Karel Valvasor (J–I–2) in stara mati Ana Marija Graffenweger z bližnje Slatne. Volkangu Vajkardu (* 1679) sta šla za botra slatenski stric Ferdinand Graffenweger in Katarina baronica Kheysell, po krstni matici »rojena baronica Witzenstein«; dejansko je bil Katarinin dekliški priimek Schwab pl. Lichtenberg, sicer pa je bila hči polihistorjeve sestrične Poliksene Elizabete Valvasor (A–I–1), ki se je drugič omožila s Karlom Witzem pl. Witzensteinom, poznejšim baronom; od Katarininega pokojnega moža Franca Alberta barona Kheyslla je polihistor kupil Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok in Katarina je na Črnem potoku po moževi smrti tudi prebivala, ko je leta 1677 vzela posest od Valvasorja v zastavo (Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 51–53; isti, *Zemljiški gospod*, 8–19, 23–24). Janezu Ludviku Valvasorju (* 1683) sta botrovala Katarinin polbrat oziroma polihistorjev mrzli nečak Janez Krstnik baron Witzenstein z gradu Ponoviče pri Litiji ter Marija Katarina Graffenweger s Slatne, žena Valvasorjevega svaka Jurija Andreja, pomotoma imenovana Elizabeta (o tem gl. Golec, Rodbina Graffenweger, str. 261).

¹³⁸⁶ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 25. 1. 1678, 4. 10. 1678. – Tudi žena Ana Rozina je botrovala skoraj izključno otrokom navadnih ljudi in tudi to razmeroma redko, če upoštevamo, da je bila domačinka (prav tam, R 1665–1674, s. p., 31. 12. 1672, 11. 4. 1673; R 1674–1688, s. p., 11. 10. 1678, 24. 2. 1679, 28. 4. 1680 (po nadomestni botri), 4. 4. 1685 in 2. 7. 1685). Med njenimi krščenci je po družbenem položaju edina izjema otrok »gospoda« Justusa Nypoorta, sodelavca Valvasorjeve bogenšperške grafične delavnice (10. 10. 1678). Prav nasprotno so ljudje zelo radi vabili za krstno botro Valvasorjevo svakinjo Marijo Salomo (J–I–21b), ki se je leta 1684 naselila v bližnjem dvorcu Sela (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 90).

¹³⁸⁷ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p., 28. 1. 1682. – Glede na formulacijo v matici je bil otrok ob smrti še zelo majhen, polihistor pa je moral imeti tehtne razloge, da je deklico zamolčal. Skoraj gotovo je šlo za takoj umrlega ali celo mrtvorajenega otroka, ki ni bil niti krščen; od tod vpis pokopa brez imena. Od rojstva zadnjega Valvasorjevega otroka 16. julija 1681 do dekličine smrti je sicer minilo komaj šest mesecev in 12 dni, vendar je povsem mogoče, da je Ana Rozina Valvasor tudi v tako kratkem času rodila za življenje nesposobnega mrtvega otroka (za strokovno mnenje se iskreno zahvaljujem prof. dr. Zvonki Zupanič Slavec). Tem prej, ker je rojevala v zelo kratkih intervalih, od manj kot enega leta do 22 mesecev in pol. Če bi šlo za polihistorjevega nezakonskega otroka, ga šmarski duhovnik nesporno ne bi označil kot »Domicela«. Valvasor ga je na rodovnem deblu izpustil preprosto zato, ker najbrž ni bil krščen in ni imel imena. Vpis otrokove smrti je bil doslej zaradi nepopolne objave dvakrat napačno interpretiran (o tem gl. op. 1401).

¹³⁸⁸ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 164. – Pokopu omenjene »brezimne« deklice v Šmartnem namesto na Mediji bi lahko botrovali (tudi) razlogi tehnične narave, na primer oviran prehod čez Savo zaradi zimskih razmer ali kužne zapore. Prav na dan dekličinega pokopa, 28. januarja 1682, so stanovski poverjeniki ukazali odpravo straž, ker je ponehala kuga v Trstu (ARS, AS 2, I. reg., šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 305, 28. 12. 1682).

Zetschkerjev grb v baronski diplomii z dne 14. decembra 1676 (ARS, AS 1064, št. 118)
Upodobitev Erkenštajna, kjer je najprej živela Ana Maksimila Zetschker, gl. na str. 101.

radostno vstajenje». ¹³⁸⁹ Sklepali bi, da je bila pri obeh otrocih vzrok smrti nalezljiva bolezen, medtem ko lahko le ugibamo o razlogih za zgodnjo smrt Ane Rozine. ¹³⁹⁰ Mati prvih desetih otrok Janeza Vajkarda Valvasorja je tako dočkala komaj 28 let in pol, doživela smrt šestih otrok in zapustila možu štiri, stare od manj kot tri do slabih devet let.

Leto 1687, ko je bil Valvasor na vrhuncu svojega ustvarjalnega dela, je torej v njegovo družinsko življenje prineslo globoko zarezo, še ne tri mesece po ženini smrti pa se je 46-letni vdovec ponovno poročil. Pred oltar je stopil 20. julija ali kak dan pozneje, tokrat v dvorcu Vrhovo pod Gorjanci. Nevesta **Ana Maksimila pl. Zetschker** (* najpozneje 1663, † 1713–16) (J–I–19a) je bila hči pokojnega Franca Erazma in Marije Sidonije, rojene grofice Tattenbach, in je s svojo vnovič omoženo materjo živela pri očimu Janezu Juriju pl. Wernegku v njegovem vrhovškem dvorcu nedaleč od Šentjerneja. ¹³⁹¹ Ženitni dogovor razkriva, da je bil 46-letni Janez Vajkard zdaj precej bolj petičen kot ob prvi poroki. Zakonca sta v zakon prinesla 900

¹³⁸⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164. – Najstarejša mrliška matična knjiga župnije Vače se sicer začneja v začetku leta 1687, a je v njej do leta 1708 vpisan le en pokop na Mediji, 10. maja 1691 (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.; o pokopih gl. tudi Golec, *Plemstvo v cerkvenih*, str. 103).

¹³⁹⁰ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 101.

¹³⁹¹ Vsebino poročne pogodbe poznamo iz dveh objav: leta 1904 jo je po prepisu, tedaj shranjenem v zbirki prepisov v turjaškem arhivu, objavil A. Kaspret (*Ženitni dogovor*, str. 186–189), ponatisnil pa P. Radics (*Johann Weikhard*, str. 307–309). – V poročni pogodbi je oče Ane Maksimile naveden kot pokojni baron Zetschker, mati pa kot rojena grofica Tattenbach. V resnici oče Franc Erazem ni bil nikoli baron, saj sta to postala šele leta 1676 njegova sinova (ARS, AS 1064, št. 118, Zetschker, 14. 12. 1676; prim. Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 269). Dvome vzbuja tudi grofovski naslov matere Marije Sidonije Tattenbach, ki jo kot grofico navajajo literatura in sekundarni viri (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263; ARS, AS 1073, I/44, fol. 202v, ZAL LJU 340, šk. XIX, Zetschker (Tschetschker)). Njen oče Sigmund Friderik, ki ni bil s Kranjskega, namreč ni spadal med leta 1637 in 1646 pogrofovljene barone Tattenbache, bi pa bil eden od teh lahko njegov oče Wolfgang Friderik (Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 168; 5. Band, str. 92). Pomenljivo je, da njena mati Marija Saloma baronica Tattenbach v oporoki, napisani leta 1638 v Ljubljani, naslavlja sebe, moža in hčerko le kot barone (ARS, AS 308, II. serija, fasc. T 1–29, testament T–8, 25. 3. 1638). Tudi eden od sekundarnih genealoških virov pravi, da se je Marija Sidonija leta 1640 poročila s Zetschkerjem zgolj kot »de Tattenbach« (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 747). – O sorodstvenih razmerjih: Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263; Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, str. [159]. – Pri Valvasorjevi drugi poroki je zelo verjetno posredoval nevestin bratranec Franc Engelbert baron Zetschker, graščak v Gomili pri Boštanju, sicer pa varuh dveh starejših otrok polihistorjevega pokojnega brata Janeza Herbarda (J–I–21) (gl. v podpoglavju 4.5). Zetschker je pozneje, kot bomo videli, kupil Valvasorjevo hišo v Ljubljani (1692) in bil tesno povezan s polihistorjevo družino v Krškem. Poleg tega je imel Janez Vajkard v neposredni bližini doma svoje nove izbranke sestrično Marijo Rozino Buset, rojeno Rasp, graščakinjo na Gracarjevem turnu, ki si je nekaj let prej postavila dvorec Velika vas pri Krškem in s katero je Valvasor potrjeno imel stike (Golec, *Valvasorjev izvor* (2. del), str. 258–259).

Dvorec Vrhovo pri Šentjerneju, kjer se je Janez Vajkard Valvasor leta 1687 drugič oženil, po njegovi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 42). Deset let po polihistorjevi smrti je Vrhovo kupil njegov poznejši zet Volf Sigmund pl. Dienersperg (J-II-24b).

Vrhovo na razglednici, odposlani leta 1907 (zbirka Milana Škrabca).

Vrhovo danes (foto B. Golec, marec 2014).

goldinarjev dote v deželni veljavi in prav toliko zaženila, kar naj bi po smrti enega ali drugega pripadlo skupnim otrokom oziroma sorodnikom, če bi njuna zveza ostala brez potomstva, nevesta pa je dobila od Janeza Vajkarda še 1800 goldinarjev jutrne in 500 goldinarjev proste donacije.¹³⁹²

Ana Maksimila se je rodila najpozneje poleti 1663, saj je njen oče Franc Erazem pl. Zetschker umrl jeseni 1662.¹³⁹³ Tako ji je bilo ob poroki s polihistorjem vsaj 24 let, starostna razlika med zakoncema

¹³⁹² Poleg dogovora o delitvi premičnin – srebrnine, obleke in orožja – so v pogodbi za primer Valvasorjeve smrti določili tudi vdovščino: dokler se Ana Maksimila ne bi ponovno poročila, bi na leto prejela 400 goldinarjev rente in brez kakršnih koli obveznosti uživala hišo z vrtom v Ljubljani ali Novem mestu, za odpravo pa bi dobila kočijo z dvema konjema. Do popolnega izplačila ji tudi ne bi bilo treba odstopiti soprogove posesti in drugega imetja. Med desetimi sopodpisniki poročne pogodbe sta se znašla nevestina mati in brat Sigmund Viljem baron Zetschker, na Valvasorjevi strani pa srečamo tudi dva njegova svaka pl. Graffenwegerja, brata prve žene. Navzoča nista bila le kot povabljeni sorodnika in svata, temveč hkrati kot zaščitnika pravic polihistorjevih malih otrok iz prvega zakona.

¹³⁹³ Starejše matične knjige župnije Boštanj ob Savi, kjer je bila Ana Maksimila najverjetneje krščena, so izgubljene (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 34; Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 12). Po sekundarnem viru sta se starša poročila leta 1640 (ARS, AS 1073, I/42r, pag. 747), oče pa je umrl 18. novembra 1662 (Witting, Beiträge zur

pa je znašala največ 22 let. Najbrž je bila podobne starosti kot njegova prva žena, morda nekaj let starejša in potrjeno manj kot pet let mlajša. Enako kot Valvasorjevo prvo soprogo so jo očitno klicali po prvem krstnem imenu *Ana*.¹³⁹⁴ Skoraj brez dvoma je prišla na svet na očetovem gradu Erkenštajn (Novi grad v Jablanici) pri Boštanju ob Savi, kjer so Zetschkerji gospodarili od začetka stoletja,¹³⁹⁵ kratek čas v drugem desetletju 17. stoletja pa tudi polihistorjev stric Adam Valvasor (H–II–3).¹³⁹⁶ Otroštvo in mladost je preživljala vsaj na dveh, če ne treh dolenskih gradovih oziroma dvorcih, nazadnje na Vrhovem.¹³⁹⁷ Njen pedigre je bil sicer neprimerno boljši kot pri polihistorjevi prvi ženi Graffenwegerjevi, ni pa pričakovala tako velike dediščine. Kot bomo videli, je slednjo večidel prejela pozneje in Janezu Vajkardu ni mogla veliko pomagati pri reševanju gmotnih težav. Zetschkerji (tudi Tschetschker in Ččekker), katerih redke zanesljive omembe segajo na Kranjskem v štirideseta leta 16. stoletja, niso nikoli sodili v elito deželnega plemstva. Kranjsko deželanstvo so dobili leta 1589, od začetka 17. stoletja do izumrtja konec 18. stoletja pa je bilo njihovo tradicionalno posestno-bivanjsko okolje na kranjski strani Save med Radečami in Krškim.¹³⁹⁸ Trije člani rodbine, dva brata in bratranec polihistorjeve druge soproge, so dobili baronski naslov šele v njenih mladih letih, leta 1676.¹³⁹⁹ Tako se Valvasorjeva nevesta enako kakor polihistor ni rodila kot baronica in to po vseh pravilih tudi nikoli ni bila, saj baronstva ni mogla preprosto podedovati po bratih, se je pa tedaj in pozneje štela za rojeno baronico.¹⁴⁰⁰

Genealogie (1895), str. 263; ARS, AS 1073, I/44r, fol. 202v). Njegovo zapuščino so popisali šele spomladi 1663 (ARS, AS 309, šk. 128, fasc. LII, Z–8, 16. 4. 1663).

¹³⁹⁴ Verjeten dokaz, da jo je okolica poznala predvsem kot Ano, ponuja krstna matična knjiga duhovnije Krško, v kateri je 22. 4. 1696 vpisana kot botra »illustrissima Dna Anna N: Valuasorin« (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

¹³⁹⁵ O lastnikih Erkenštajna: Kos, *Valvasor, Kubarica Ana*, str. 26–33; Smole, *Graščine*, str. 324. – Zapuščinski inventar Franca Erazma pl. Zetschkerja »zum Erkenstein vnd Waldegkh« je datiran zgolj na »Erkensteinu« (ARS, AS 309, šk. 128, fasc. LII, Z–8, 16. 4. 1663), kot se je ta grad imenoval prvotno, preden je v 17. stoletju nastal dvorec Gomila pri Kompolju (*Untererckenstein*), prav tako v lasti Zetschkerjev (o nastanku imen govori Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 415, 615). Pokojnikovo zapuščino so sicer inventarizirali tako na »Ober-« kot na »Untererckensteinu«, a tam le nekaj malega. V dvorcu Gomila (*Untererckenstein*) je živel njegov leta 1657 umrl brat Andrej Danijel, lastnik »Guett Erkenstein«, saj je inventar njegove zapuščine datiran na »Vndtererckensteinu« (ARS, AS 309, šk. 128, fasc. LII, Z–7, 16. 8. 1657). – V kranjski imenjski knjigi 1619–1662 so podatki o Zetschkerjih zelo pomanjkljivi; z imenom je naveden le Mihael z Griča, sicer pa sumarno, brez vsakršnih drugih podatkov dediči Kristofa Zetschkerja (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), fol. 93). V naslednji knjigi 1662–1756 je posest že razdeljena med sorodnike, tako da se ime Franca Erazma pojavi le na posesti Erkenštajn, ki je bila šele poznega leta 1682 v enakih deležih prepisana na njegova sinova Sigmunda Viljema in Janeza Herbarda (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 119).

¹³⁹⁶ Gl. v podpoglavju 3.1.

¹³⁹⁷ Njena ovdovela mati Marija Sidonija je v šestdesetih letih kupila dvorec Novi dvor pri Radečah in ga leta 1674, ko je že bila omožena s pl. Wernegkom, prodala sinu Sigmundu Viljemu (Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, str. 34; Smole, *Graščine*, str. 321). V kranjski imenjski knjigi je kot lastnica vpisana od leta 1665 do izročitve (!) sinu leta 1676 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 119v).

¹³⁹⁸ Podrobno o Zetschkerjih: Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, str. 13–42. Gl. tudi: Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 262–264. O deželanstvu: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 501.

¹³⁹⁹ V barone s predikatom »auf Weinbüchl, Erckenstein und Weixelstein« so bili 14. decembra 1676 povzdignjeni brata Sigmund Viljem in Janez Herbard ter bratranec Franc Engelbert Zetschker (ARS, AS 1064, št. 118, Zetschker, 14. 12. 1676; prim. Frank, *Standeserhebungen. 5. Band*, str. 269).

¹⁴⁰⁰ V poročni pogodbi zakoncev Valvasor 20. julija 1687 je oče Ane Maksimile naveden kot pokojni baron (!), mati pa kot rojena grofica (po objavi: Kaspert, Ženitni dogovor, str. 187; Radics, *Jobann Weikhard*, str. 307). Za polihistorjevega življenja je kot rojena baronica Zetschker izpričana dvakrat: Valvasor jo je kot takšno navedel leta 1689 v svoji zadolžnici, sama pa se je tako podpisala v pripisu k istemu dokumentu tri leta pozneje (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689 in 8. 10. 1692; objava faksimila: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 97–99). Tudi pozneje se je v dokumentih pojavljala z baronskim predikatom ob dekliškem priimku, o čemer pričajo regesti v zapuščinskem

V Valvasorjevem drugem zakonu, ki je trajal dobrih šest let, so prišli na svet najmanj **trije otroci**, poleg teh pa morda še kateri, a je moral že zgodaj umreti.¹⁴⁰¹ Še nedavno tega sta bila znana le dva,¹⁴⁰² in sicer *Katarina Frančiška* (* 28. aprila 1688), ki se je rodila še pred izidom *Slave* in je tako navedena na Valvasorjevem rodovnem deblu,¹⁴⁰³ ter najmlajši *Franc Engelbert*, krščen 15. aprila 1693 že v Krškem,¹⁴⁰⁴ kjer je družina živela nazadnje. Pozabljena pa je ostala *Regina Konstancija* (* 1689–92),¹⁴⁰⁵ rojena med njima in v genealoškem pogledu nesporno najpomembnejši polihistorjev otrok, saj je edina imela tudi vnuke in nato še razvejeno potomstvo vse do današnjih dni.¹⁴⁰⁶

Drugače kot Valvasorjev oče Jernej (H–II–4), polbrat Karel (J–I–2) in nekateri mlajši člani rodbine se je Janez Vajkard zelo malo udeleževal v **javnem življenju dežele**. Ob obilici drugega dela preprosto ni imel ne časa ne volje, da bi se udeleževal včasih precej dolgovoznih zasedanj deželnega zbora, sedel v stanovskih odborih ali deloval kot prisednik ograjnega sodišča. Na deželnih zborih ga srečujemo le slabi dve leti med letoma 1672 in 1674, potem pa izjemoma še enkrat leta 1687, ko je šlo za pomembno zadevo z zelo visoko udeležbo deželanov.¹⁴⁰⁷ Če se je že kje videl v »službi deželi«, je bila to vojaška

inventarju njenega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 19–20/Nr. 8, 20–21/Nr. 9, 24–25/Nr. 16, 30/Nr. 29, 31/Nr. 30, 42–43/Nr. 54, 43/Nr. 55, 59/Nr. 87).

¹⁴⁰¹ Kot zmotna se je pokazala trditev, da se je v tem polihistorjevem zakonu rodila deklica brez znanega imena. Ko je Radics leta 1895 objavil vpis smrti Valvasorjeve hčerke v šmarsko mrliško matico, iz neznanega razloga ni poznal letnice, ampak samo datum smrti ali pokopa 28. januar (Radics, Valvasor-Studien I, str. 1426). Zapisal je, da je hči morala umreti po letu 1689, sicer bi jo Valvasor navedel na svojem rodovniku. Ker vpisa njene smrti po tem letu v ohranjeni mrliški matici ni (vanjo sicer skoraj niso vpisovali več kot desetletje, od 1687 do 1697), sem leta 2007 tudi sam izrazil prepričanje, da je šlo za polihistorjevega otroka iz drugega zakona z Ano Maksimilo Zetschker, rojenega med letoma 1689 in 1692 (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 314). Medtem se je pokazalo, da je vpis precej starejši, iz leta 1682 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p., 28. r. 1682). Deklica se torej ni rodila v Valvasorjevem drugem zakonu, temveč v prvem. Število njegovih otrok se s tem ni spremenilo, le da jih iz prvega zakona namesto devet poznamo deset, iz drugega pa ne štiri, temveč samo tri. Prim. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 38. Gl. tudi op. 1387.

¹⁴⁰² Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 267–268.

¹⁴⁰³ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

¹⁴⁰⁴ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 15. 4. 1693. – Tudi temu Valvasorjevemu otroku sta šla za krstna botra dva sorodnika: Janez Jurij pl. Wernegk (napačno naveden kot baron), očim njegove matere z Vrhovega pri Šentjerneju, in Marija Barbara, žena materinega bratranca Franca Engelberta barona Zetschkerja, graščaka v Gomili pri Boštanju.

¹⁴⁰⁵ Ker ne vemo, koliko je bila stara ob smrti leta 1755, ni mogoče izračunati, kdaj je prišla na svet. A tega očitno ni vedela niti sama, sicer na njenem portretu ne bi bila napačna letnica (rojstva) 1688 (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 906; reprodukcija portreta je objavljena v: Vrišer, *Noša v baroku*, str. 89, št. 27). Vsekakor se je rodila še v času bivanja staršev na Bogenšperku, a kot večina sorojencev ni vpisana v šmarsko krstno matico (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1689–1703). Glede na rojstvo sestre Katarine Frančiške (J–II–23) 28. aprila 1688 bi lahko najbolj zgodaj prišla na svet v začetku leta 1689, glede na krst brata Franca Engelberta (J–II–25) 15. aprila 1693 pa najpozneje sredi leta 1692. Dejansko je luč sveta v najboljšem primeru zagledala v drugi polovici leta 1689, potem ko je že izšla *Slava*, saj je na rodovnem deblu v IX. knjigi ni. Če bi bila Regina Konstancija dvojčica Katarine Frančiške in bi njeno ime v rodovniku izostalo zaradi tiskarske pomote, Valvasor tega najbrž ne bi prezrl. Ime Regine Konstancije bi se znašlo med popravki tiskarskih napak na koncu III. ali IV. dela *Slave*, in to tem prej, ker je na koncu XI. knjige (Valvasor, *Die Ebre XI*, s. p., za str. 730) več popravkov napak z dveh strani v IX. knjigi (str. 110 in 111), ki neposredno sledita rodovniku (str. 109). Prav tako bi ga dodal, če bi hči prišla na svet med samim tiskom sredi leta 1689. Po drugi strani je Janez Vajkard na rodovniku prezrl več manjših napak, a so vse zelo nepomembne v primerjavi s to, da bi bila ena oseba, njegova lastna hči, pomotoma izpuščena: njegova sestra Ana Katarina (J–I–10) je na ta način verjetno postala *Regina*, Maksimilijan Anton (A–III–2) je naveden kot *Marx Antoni* namesto kot *Max Antoni*; Franc Jožef (J–II–29) pa kot *Jobst* namesto *Josef*.

¹⁴⁰⁶ O Valvasorjevem potomstvu do danes gl. Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvu (1.–3. del).

¹⁴⁰⁷ Deželnozbornskih zasedanj se je udeležil nekajkrat od 6. februarja 1672 do 15. januarja 1674 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 311v, 314, 366, 372v; šk. 900, sejni zapisniki

obveznost, ki ni prinašala samo zadovoljstva, ampak tudi gmotno korist. Potem ko je že leta 1671 prav kmalu po vrnitvi na Kranjsko postal pripadnik deželne konjenice z dvema oklepnima konjema,¹⁴⁰⁸ so ga stanovi leta 1680 imenovali na mesto stotnika pešcev Spodnje ali Dolenjske četrti, kar je ostal do smrti trinajst let pozneje.¹⁴⁰⁹ V deželni konjenici, ki se je zbirala vsaj občasno,¹⁴¹⁰ je polihistor lahko sproščal svojega vojaškega duha, stotniški položaj v »kmečki vojski« pa je bil zanj bolj apanaža, saj je prišlo do sklica pešcev le enkrat, leta 1683 med turškim obleganjem Dunaja. V funkciji stotnika je Valvasor opravil svoj zadnji vojni pohod, ko je moral sredi omenjenega leta za tri mesece prekiniti z delom in povesti 400 kranjskih pešcev v obrambo štajerske vzhodne meje. V Fürstenfeldu je zadnjič doživel tudi oborožen spopad, in sicer z Batthyányjevimi ogrskimi uporniki.¹⁴¹¹

O polihistorjevem **znanstvenem in publicističnem delu** bomo spregovorili zgolj v glavnih potezah, ne da bi se ustavljali ob vrednotenju, posebej pa bomo opozorili na nekatera novejša spoznanja. Še pred vrnitvijo z mladostnih potovanj naj bi dal leta 1671 brez navedbe svojega imena v Bambergu natisniti neko knjižico, ki jo je prevedel iz francoščine v nemščino in o kateri je edini vir Erasmus Francisci v *Slavi*.¹⁴¹² Tudi prvih pet let in pol Valvasorjevega bivanja na Bogenšperku (1672–1678) – do ustanovitve grafičnega zavoda – je v tem pogledu slabo dokumentiranih, podobno kot zadnja štiri leta njegovega življenja – po izidu *Slave vojvodine Kranjske* (1689–1693). Glede na (varljivi) molk razpoložljivih virov se zdi, kot da bi se prva leta po poroki bolj posvečal gospodarstvu in družini. Sprva je, kot smo videli, še našel čas za zasedanja deželnega zbora, sicer pa se je že tedaj ukvarjal z raziskovanji, potoval po deželi in tudi zunaj nje¹⁴¹³ ter nedvomno kopičil svojo knjižnico in grafično zbirko. O zadnjem sicer nimamo neposrednih pričevanj, govorijo pa temu v prid najeta posojila, ki jih bomo srečali v nadaljevanju. V drugi polovici sedemdesetih letih je na Bogenšperku gostil mladega Hrvata iz Senja Pavla Ritterja (poznejšega Vitezovića), s katerim je ostal v dolgoletnih prijateljskih stikih,¹⁴¹⁴ v čas pred letom 1679 potrjeno spada izdelava načrta za gradnjo karavanškega predora pod

26, 1671–1677, fol. 57v, 59v, 60v, 63v, 76v, 103v, 151v). – Nato naletimo v stanovskih klopih nanj le še 30. junija 1687. Tega dne je sodeloval pri treh glasovanjih, od katerih je najpomembnejše zadevalo pritožbe cesarju zoper deželnega upravnika Jurija Sigmunda grofa Gallenberga. Ta zadeva, ki se je za Gallenberga končala ugodno, je bila očitno tudi razlog, da se je polihistor izjemoma pojavil na deželnem zboru. Gl. tudi op. 1469.

¹⁴⁰⁸ Gl. op. 1350.

¹⁴⁰⁹ Njegova kandidatura za stotnika pešcev v deželni četrti Kras in Pivka (Notranja četrt) je bila 3. junija 1679 zavržena in izbran drug prosilec (ARS, AS 2, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 366; šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 193). Na izpraznjeno mesto stotnika pešcev Spodnje četrti je bil imenovan 19. septembra 1680 (prav tam, šk. 909, sejni zapisniki 35, 1680–1730, fol. 56–56v; prim. Reisp, Novejša spoznanja, str. 15–16). V tej funkciji ga naslavlja tudi inventar njegove zapuščine v Krškem z začetka leta 1694 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. r. 1694, pag. 1), 23. novembra 1693 pa so stanovi obravnavali prošnjo Franca Bernarda barona Tauffererja za zasedbo izpraznjenega Valvasorjevega stotniškega mesta (ARS, AS 2, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v).

¹⁴¹⁰ Za nepoučene tuje bralce je Valvasor kratko razložil sistem t. i. imenjskih konj. Plemiči so prihajali na zbor z enim, dvema ali tremi za orožje izurjenimi slugami (Valvasor, *Die Ehre XV*, str. 523). Prim. tudi Simoniti, Janez Vajkard Valvasor, str. 103 sl.

¹⁴¹¹ O Valvasorjevem neposrednem bojnem delovanju leta 1683 je edino znano pričevanje *Slava*, sicer pa po virih precej bolje poznamo pohod in vrnitev na Kranjsko (Radics, *Johann Weikhard*, str. 185–193; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 164–168; Simoniti, Janez Vajkard Valvasor, str. 105–108).

¹⁴¹² Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 368. Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 82, 87.

¹⁴¹³ Na nekaj mestih v *Slavi* omenja zanimive pojave in dogodke, ki jim je bil nekako od leta 1673 dalje priča na različnih koncih Kranjske (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 144). Edina znana pot na tuje v sedemdesetih letih je obisk Benetk leta 1678 ali 1679, po navedbi v *Slavi* »pred desetimi leti« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 93; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 154).

¹⁴¹⁴ Valvasor, *Die Ehre XII*, str. 90; Klaić, *Život i djela*, str. 17–33; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 113–114.

Ljubeljem,¹⁴¹⁵ bržčas pa že v sedemdeseta leta tudi razvijanje metalurškega postopka, ki je dosegel vrhunec v Marijinem spomeniku, ulitem iz medi in bakra konec leta 1681 in postavljenem naslednje leto na trgu pred jezuitskim kolegijem v Ljubljani.¹⁴¹⁶ Lahko da je v tem času nastal tudi kateri od treh Valvasorjevih nikoli objavljenih rokopisov, ki jih poznamo le po naslovih.¹⁴¹⁷

Prvo dokumentirano prelomnico v polihistorjevem znanstveno-publicističnem delu predstavlja leto 1678. Na velikonočni torek, 12. aprila, je na Bogenšperku začel z delom njegov grafični zavod, bakrotiskarska delavnica,¹⁴¹⁸ v kateri je bilo v naslednjih štirih letih (1679–1682) natisnjenih sedem in izdanih šest knjižnih del (sedmo je uradno izšlo leta 1682 pri Mayrju v Salzburgu), njihove posamezne dele pa so tiskali v Mayrjevi tiskarni v Ljubljani. Da bi lahko izdajal umetnostna in topografska dela, je Valvasor zbral okoli sebe risarje in bakrorezce iz vrst tujih in domačih mojstrov ter jih vzdrževal na lastne stroške, različno dolgo in nikoli vseh hkrati. Še pred »uradnim odprtjem« grafične delavnice sta tu bivala omenjeni *Pavao Ritter-Vitezović* (1652–1713) in *Justus van der Nypoort* (1645/49 – ne pred 1699). Ta izkušeni in nadarjeni nizozemski grafik iz Utrechta je na terenu narisal glavnino skicnih predlog za *Topografijo Kranjske* (1679) in manjši del za *Topografijo Koroške* (1681). Vse so še nedolgo tega kot notorično dejstvo pripisovali polihistorjevi roki, v resnici pa Valvasor ni premogel takšnega risarskega znanja.¹⁴¹⁹ Med prvimi sodelavci delavnice je bil tudi bakrorezec *Peter Mungerstorff* († ne pred 1681), »odlični in zelo učeni gospod«, za katerega zdaj vemo, da je prihajal iz Kölna,¹⁴²⁰ tako kot se je dokončno potrdilo, da je iz nemškega prostora, in sicer iz bavarskega Degendorfa, izviral Valvasorjev vodilni bakrorezec *Andrej (Andreas) Trost* (1652–1708). Kot edini polihistorjev bogenšperški sodelavec je Trost sodeloval pri vseh njegovih izdajah (1679–1689), z družino pa prebival na Bogenšperku še

¹⁴¹⁵ O načrtu še vedno ni znanega nič drugega kot to, kar je Valvasor izpričal sam; pričakovane podpore od cesarja naj ne bi dobil, ker je tedaj (leta 1679) na Dunaju izbruhnila kuga (Valvasor, *Die Ehre II*, str. 170; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 157–159).

¹⁴¹⁶ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 689; isti, *Die Ehre III*, str. 429; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 159–161. O tem natančno: Lubej, Marijin steber, str. 60–63.

¹⁴¹⁷ Kot poročar Erasmus Francisci na koncu VI. knjige *Slave vojvodine Kranjske*, je imel Valvasor v rokopisu eno umetnostno delo in dve naravoslovni razpravi; ena od zadnjih dveh, namenjena objavi, je ob izidu *Slave* še nastajala (Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 369). Obe navaja Dolničar (zvezke razprave *Luminis naturae* sicer ločeno kot tri naslove) na koncu Valvasorjeve kratke biobibliografije z letnico 1715, vendar ju je zelo verjetno poznal samo iz opisa v *Slavi*, saj ne prinaša nobenih drugih podatkov kot tistih, s katerimi je postregel že Francisci (Dolničar, *Bibliotheca Labacensis publica*, str. 222). Rokopisi zaradi Valvasorjevega finančnega poloma niso doživeli predvidenega natisa in jih danes ni v evidenci (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 265–266). Ni izključeno, da je eno od pogrešanih rokopisnih del kupil leta 1696 iz Valvasorjeve zapuščine Vid grof Strassoldo (Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 46).

¹⁴¹⁸ Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 368; *Die Ehre XI*, str. 620; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 109. – Interpretacijo Franciscijevih in Valvasorjevih besed o začetkih delavnice gl. v: Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 47.

¹⁴¹⁹ Nypoorta je še Reisp (1983) uvrščal med Valvasorjeve »nesodelavce« (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 111). Njegovo življenje in delo je v zadnjem času temeljito obdelal Uroš Lubej (Lubej, Geneza dveh Nypoortovih slik; isti, *Justus van der Nypoort*); med drugim se je izkazalo, da je bil Nizozemec celo generacijo mlajši, poročil se je z Ljubljankinjo in skupaj z mlado družino živel na Bogenšperku. O Nypoortu kot avtorju predlog za grafike gl. Lubej, *Justus van der Nypoort*, str. 93–117. – Novejše raziskave so postavile na glavo še eno zakoreninjeno predstavo, in sicer o identiteti Johanna Wirixxa, risarja podob v Valvasorjevem prvem bogenšperškem delu, *Pasijonski knjižici* iz leta 1679, ki jih je v baker vrezal Andrej Trost. Wirixx je bil v resnici bistveno starejši Jan ali Johann Wierix, ki nikoli ni videl Bogenšperka, Trost pa je za predlogo vzel njegovo pasijonsko serijo (Murovec, *Die Zeichnungen*, str. 244–245). Tako sta Nizozemec Justus van der Nypoort in Flamec Johann (Jan) Wierix na neki način zamenjala vlogi, ki so jima ju pripisovali v zvezi s kranjskim polihistorjem. Nypoort je iz Valvasorjevega »nesodelavca« postal eden njegovih ključnih sodelavcev, pionir bogenšperške grafične delavnice, za Wirixxa – Wierixa pa se je pokazalo, da ni bil niti polihistorjev sodobnik. Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 46–47.

¹⁴²⁰ Njegov izvor in navedeno oznako je v šmarni krstni matici razkrilo botrstvo skupaj z Valvasorjevo soprogo Ano Rozino. O njem: Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 48–49.

Greischerjev portret Janeza Vajkarda Valvasorja v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), nastal med letoma 1686 in 1688 (Valvasor, *Die Ehre I*, s. p.).

tja do srede osemdesetih let.¹⁴²¹ V Valvasorjevi delavnici sta se izobrazila tudi dva mlada domačina iz Šmartna, bakrorezec *Matija Greischer (Grajžar)* (1659–1697), pozneje uveljavljen v tujini, in slikar *Jernej Ramschissl* (1664–1711).¹⁴²² Samo občasno se je na Bogenšperku zadrževal slikar in risar *Janez Koch* (1640/45 ali ok. 1650–1715) iz Novega mesta, kamor mu je Valvasor pošiljal naročila za risbe, predloge za bakroreze.¹⁴²³ Vrata polihistorjevega doma so bila odprta tudi raznim drugim tujim umetnikom in mojstrom, med katerimi gre posebej omeniti skrivnostnega slikarja *Almanaba*.¹⁴²⁴

Na Bogenšperku so na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta zagledala luč sveta štiri topografska dela in dve oziroma tri umetnostna. Kot prvo je Valvasor leta 1679 v duhu dobe izdal skromno *Pasijonsko knjižico (Dominicae passionis icones)* s 16 prizori iz Kristusovega trpljenja, ki ji gre po umetnostni

¹⁴²¹ Prav tam, str. 49–59. – Trost se je leta 1680, že po rojstvu nezakonskega otroka, oženil z otrokovo materjo, hčerko sosednjega graščaka Vizjaka iz dvorca Sela pri Šmartnem. O njem gl. tudi op. 1727.

¹⁴²² Prav tam, str. 65–82.

¹⁴²³ Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 82–87.

¹⁴²⁴ O Almanachovem vsaj kratkotrajnem bivanju na Bogenšperku priča njegova signirana, nedatirana perorisba Bogenšperka (Stelè, Valvasorjev krog, str. 28). O Almanachu gl. zlasti zbornik: Murovec et al. (ur.), *Almanach in slikarstvo*. – Sporadično se pojavljajo v Valvasorjevih delih še druga imena, grafična zbirka pa kaže na neko povezavo z Nizozemci (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 111). – Sklepati je, da je od samega začetka bogenšperške bakrotiskarske delavnice deloval v njej tudi mizar *Mihael (Michael) Stangl*, morda skrit za monogramistom MS, sicer pa v letih 1679 in 1681 izpričan v Šmartnem pri Litiji kot krstni boter (Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 62–65).

kvaliteti najvišje mesto. V istem letu je izšlo dvojje topografskih del: *Topografija Kranjske (Topographia Ducatus Carnoliae modernae)*, album 320 bakrorezov mest, trgov, samostanov in gradov, in izbor 28 podob z naslovom *Topografija lamberskih gradov (Topographia arcium Lambergianarum)*. Letnico izdaje 1680 ima druga umetnostna izdaja: *Ovidijeve metamorfoze* s 96 bakroreznimi upodobitvami izbranih prizorov iz znamenite stvaritve antičnega pesnika, opremljenimi z latinsko razlago in nemškimi verzi. Po zgledu kranjske topografije je nato leta 1681 izšla še *Topografija Koroške (Topographia Archiducatus Carinthiae modernae)*, album 223 bakrorezov koroških krajev in gradov, na katero se navezuje istega leta izdani izbor 26 ponatisnjenih bakrorezov *Topografija salzburške Koroške (Topographia Carinthiae Salisburgensis)*, podoben topografiji lamberskih gradov. Zadnja Valvasorjeva umetnostna izdaja: *Prizorišče človeške smrti v treh delih (Theatrum mortis humanae tripartitum)* z obsegom 262 strani in 120 bakroreznimi slikami je nastajala tri leta. Bakrorezi so bili natisnjeni na Bogenšperku, kjer je datirano tudi posvetilo, latinsko-nemško besedilo so tiskali v Mayrjevi tiskarni v Ljubljani, uradno pa je izšla z letnico 1682 v Salzburgu pri Janezu Krstniku Mayrju.¹⁴²⁵

Sredi največjega razmaha bogenšperskega grafičnega zavoda je v Valvasorjevih načrtih nastal pomemben preobrat, na katerega je v znatni meri vplivalo sodelovanje in prijateljstvo s teologom in polihistorjem, generacijo starejšim ljubljanskim rojakom *Janezom Ludvikom Schönlebnom* (1618–1681), čigar življenjska pot se je prav tedaj iztekla.¹⁴²⁶ Najzgodnejše pričevanje o polihistorjevih spremenjenih in razširjenih študijskih in delovnih načrtih je tiskana okrožnica z datumom 23. februar 1680, ki jo je Valvasor razposlal po celotnem Kranjskem, in sicer vsem duhovnim in svetnim lastnikom ustanov, samostanov, gospostev, gradov in dvorcev ter mestom, trgov in drugim. Naslovnikom je pojasnil, da se je k podobam gospostev in krajev v *Topografiji Kranjske* (1679) odločil dodati zgodovinske opise in takšno delo tudi natisniti. Poziv, naj mu do jurjevega, torej v dveh mesecih, pošljejo opise svojih posestev, zgodovinske podatke in obvestila o vsakršnih znamenitostih in zanimivostih, je skoraj v celoti naletel na gluha ušesa, tako kot tudi njegove poznejše ustne in pisne prošnje posameznikom.¹⁴²⁷ V naslednjih letih je v Valvasorju kljub razočaranju nad mlačnim odzivom rojakov dozorevala zamisel o vsestranskem opisu domače dežele z besedo in sliko, ki bo dobila končni naslov *Slava vojvodine Kranjske*. V povezavi s tem je odpadel načrt nadaljevati Schönlebnovo delo *Carniolia antiqua et nova* (1681) s prevodom prvega in edinega zvezka iz latinščine v nemščino in z lastnim prikazom sodobne Kranjske v drugem zvezku. Z razširitvijo načrtov so se za Valvasorja začela leta še intenzivnejšega študija in terenskega dela. Zaradi pogostih opravkov v Ljubljani, kjer je študiral zlasti v arhivu kranjskih deželnih stanov, je v deželni prestolnici leta 1681 kupil hišo.¹⁴²⁸ Nato je za doseg svojih ambicioznih ciljev po dolgem in počez ponovno prekrizaril vso Kranjsko, največ v letih 1684 in 1685.¹⁴²⁹

Osemdeseta leta 17. stoletja, Valvasorjevo najplodovitejše obdobje, je torej ob raznovrstnem drugem delu najbolj zaznamovalo delo s *Slavo vojvodine Kranjske*, neuresničeni pa so ostali njegovi načrti o izdelavi velikih zemljevidov.¹⁴³⁰ Ključni osebi teh let, korektorja in izdajatelja svojega najpomembnejšega

¹⁴²⁵ O Valvasorjevih delih iz tega časa in njihovih ponatisih gl. zlasti Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 118–137; isti, Valvasor Janez Vajkard, str. 347–349.

¹⁴²⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 143.

¹⁴²⁷ Prav tam, str. 155–156.

¹⁴²⁸ Prav tam, str. 156–157. Natančneje o hiši gl. v nadaljevanju.

¹⁴²⁹ V *Slavi* je največ časovno opredeljenih tovrstnih podatkov iz let 1684 in 1685 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 146–148).

¹⁴³⁰ Po Franciscijevih navedbah v *Slavi* naj bi Valvasor na Bogenšperku izdal tri zemljevide: Kranjske (1684), Hrvaške (1685) in Koroške (1685), zadnjega brez imena avtorja (Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 369), toda ti kot samostojne publikacije danes niso znani. Reisp je sklepal, da je šlo verjetno za karte manjšega formata, najbrž enake tistim, ki so izšle v Schönlebnovi *Carniolii* (1681), v *Popolni topografiji Koroške* (1688) in v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). Valvasor

dela, je poiskal v daljnem Nürnbergu. Odločitvi za to svetovljansko svobodno državno mesto je med drugim botrovala potreba po sodelovanju s tam živečim korektorjem *Erasmusom Franciscijem* (1627–1694) iz Lübecka, s pravim imenom *von Finx*, ki mu je Valvasor zaupal več kot le jezikovno podobo *Slave* in mu prepustil obdelavo starejše zgodovine, o natisu pa se je dogovoril z znanim knjigarnarjem in založnikom *Wolfgangom Moritzem Endterjem* (1653–1723). Ni izključeno, da se je z obema seznanil že leta 1682 ali 1683, ko se je mudil v Nürnbergu, vsekakor pa v letu 1685, ko se je z njima pogodil o projektu in s Franciscijem naredil načrt za celotno vsebinsko ureditev *Slave*. Sodelovanje je odtlej vse do konca potekalo na daljavo.¹⁴³¹ Pri ilustrativnem delu sta bila glavna Valvasorjeva sodelavca Janez Koch in Andrej Trost, od nekdanjih sodelavcev bogenšperške grafične delavnice pa poleg njiju še Matija Greischer, tedaj bakrorezec na Dunaju, ki je izdelal tudi edini polihistorjev sodobni portret. Več kot polovica podob v *Slavi* je bila sicer objavljenih že v topografskem albumu Kranjske iz leta 1679.¹⁴³²

Vzporedno z dolgotrajnim nastajanjem *Slave* so tekle druge raziskave in projekti. Sam ali ob pomoči drugih se je Valvasor mudil z urejanjem svoje bogate grafične zbirke okoli 8000 listov, ki jo je dal tematsko urejeno vezati v 18 knjig z letnico 1685.¹⁴³³ Nato je na Bogenšperku v letih 1687–88 nastala obsežna grbovna knjiga, h kateri je kot slikarja pritegnil domačina Jerneja Ramschissla.¹⁴³⁴ Od naravnih pojavov se je najbolj posvečal presihajočemu Cerkniskemu jezeru,¹⁴³⁵ kar je Janezu Vajkardu slednjič prineslo tudi članstvo v londonski Kraljevi družbi (*Royal Society*), najstarejši angleški znanstveni akademiji. Z Družbo je navezal pisne stike konec leta 1685, za člana pa so ga izvolili 14. decembra 1687, ko je znameniti astronom Edmond Halley izvedel poskus, s katerim je po Valvasorjevem opisu prikazal izpraznitev in polnjenje jezera. Ker so se pisni stiki med Londonom in kranjskim polihistorjem že pred tem pretrgali in se kljub poskusom niso več vzpostavili, Janez Vajkard Valvasor najbrž sploh nikoli ni izvedel za datum svojega sprejema v akademijo, se je pa zmotno celo prezgodaj štel za njenega člana. Članstvo v Kraljevi družbi je bilo sicer edino uradno priznanje za njegovo raziskovalno delo, ki ga je doživel; s tem se je tudi formalno uvrstil med evropsko intelektualno elito svojega časa.¹⁴³⁶ Zanimivo je dejstvo, da ga ne najdemo med člani t. i. Dizmove družbe, leta 1688 v Ljubljani ustanovljene družbe,

je res nameraval izdelati geografsko karto Kranjske v velikem merilu, vendar je ni utegnil izgotoviti (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 136–137; isti, Valvasor Janez Vajkard, str. 348). Kranjski deželni stanovi so leta 1680 sklenili, da sprejmejo njegove male zemljevide, glede večjih pa bodo še razmislili (ARS, AS 2, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 164v; prim. Lubej, Marijin steber, str. 60). Iz lapidarnih navedb v zapisnikih koroških deželnih stanov izvemo tudi za njegovo ponudbo stanovom, da bi izdelal nov zemljevid Koroške, vendar stanovi predloga niso sprejeli (KLA, KLA 456, A–117 St (1683), fol. 77, 104v).

¹⁴³¹ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 168–170. – Valvasor omenja pogovor v Nürnbergu z neimenovanim dobrim prijateljem pred šestimi leti, torej leta 1682 ali 1683 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 93), ko pa govori o svojem potovanju po Nemškem leta 1685, Nürnbergga ne navaja (*Die Ehre III*, str. 415).

¹⁴³² Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 195, 196, 212, 221, 227, 229, 231, 232, 239, 243, 245, 247, 249, 251; isti, Valvasor Janez Vajkard, str. 351.

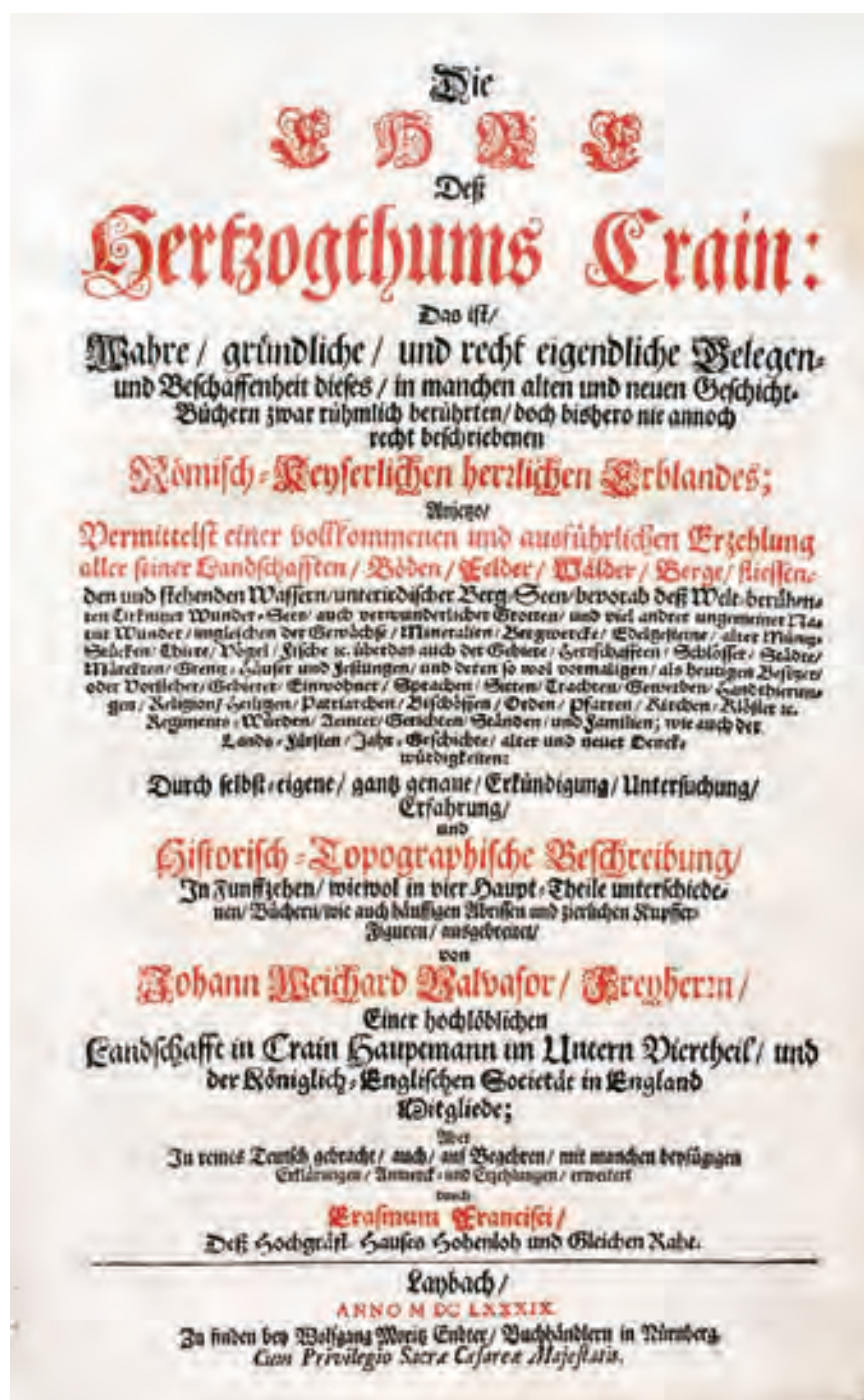
¹⁴³³ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 103–104. – Faksimilna izdaja grafične zbirke brez enega izgubljenega zvezka: Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana*. Zvezki imajo v tiskanem naslovu letnico 1685, toda redakcijsko delo se glede na ugotovljeni čas nastanka nekaterih bakrorezov ni moglo končati pred jesenjo 1687 (Golec, Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, str. 59).

¹⁴³⁴ Faksimilna izdaja: Valvasor, *Opus insignium*. – Ramschissl in čas nastanka sta navedena v naslovu knjige.

¹⁴³⁵ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 148.

¹⁴³⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 170–187; komentirana objava korespondence med Valvasorjem in Kraljevo družbo: isti, *Korespondenca*; Carmichael, Pismo Edmonda Halleya Valvasorju. – Med zadnjimi ugotovitvami v zvezi s pretrganimi stiki je tudi ta, da je Halley v začetku leta 1688 poslal Janezu Vajkardu slavnice za objavo v *Slavi*, za katere ga je Valvasor prosil le malo prej, vendar verzi nikoli niso prišli do naslovnika, zato tudi niso doživeli natisa (Bidovec, Golec, Valvasor in Edmond Halley, str. 324–326, 330).

Naslovnica
Valvasorjeve
monumentalne *Slave*
vojvodine Kranjske,
natisnjene leta 1689 v
Nürnbergu.

namenjene plemičem, izobražencem in ljubiteljem lepih umetnosti, katere člani so pozneje postali tudi trije Valvasorji.¹⁴³⁷ Glede na nizko formalno izobrazbo pa niti ne bi sodil med ustanovitelje ljubljanske

¹⁴³⁷ Prim. Gostiša (ur.), *Spominska knjiga I.* – Pozneje so bili člani družbe polihistorjev po poli nečak Janez Karel (J-II-6) (od 1707), njegov sin Karel Jožef (J-III-15) (od 1740) in sorodnik iz Adamove rodbinske veje Franc Adam (A-III-5) (od 1726) (prav tam, str. 122, 123, 146, 147, 176, 177).

Akademije delavnih (*Academia operosorum*), katere (neformalni) začetki segajo v resnici v januar 1693, osem ali devet mesecev pred njegovo smrtjo, in ne šele v konec istega leta, ko je bil že pokojni.¹⁴³⁸

Leta 1688, ko je bilo delo s *Slavo* v polnem teku, je kranjski polihistor pri Endterju v Nürnbergu izdal »njeno predhodnico«, *Popolno topografijo stare in sodobne nadvojvodine Koroške (Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa)*. Šlo je za delo podobnega formata, kot je *Slava*, vendar še po prvotnem načrtu o izdajanju literarnih topografij in prvič s Franciscijem kot sodelavcem. Podobam iz albuma *Topografija Koroške* (1681) je avtor dodal štiri, tako da je upodobitev krajev 227, vrednost besedila pa ni tolikšna kot pri *Slavi*, saj je Valvasor le redko črpal iz originalnih dokumentov in rokopisov. Delo je tudi neprimerno manj obsežno, poleg nepaginiranega uvoda ima 264 listov.¹⁴³⁹

V naslednjem letu (1689) so v časovnih razmikih končno zagledali luč sveta še vsi štirje zvezki *Slave vojvodine Kranjske (Die Ehre des Hertzogthums Crain)*, Valvasorjevega najpomembnejšega, življenjskega dosežka. Monumentalno delo v 15 knjigah, ki obsegajo skupaj 3532 strani s 24 prilogami in 528 ilustracijami med besedilom, ne potrebuje posebne predstavitve. Za razliko od prejšnjih topografsko-zgodovinskih del so v izrazitem ospredju besedila; avtor je daleč presegel Schönlebnove načrte in podal vsestransko podobo svoje dežele in njene sosesčine, kakršne v njegovem času zlepa ni premogla katera druga dežela. *Slava* je pomenila vrh Valvasorjevega znanstvenega truda in bila že ob izidu deležna pozornosti evropske strokovne javnosti.¹⁴⁴⁰

Odtlej se Janez Vajkard Valvasor ni podpisal pod nobeno knjižno izdajo več, ni pa mirovalo njegovo znanstveno delo. Ne vemo, ali je nadaljeval s pisanjem obsežnega dela *Flos Physico Mathematicus*, ki je po Franciscijevi navedbi leta 1689 še nastajalo in bilo predvideno za natis. V njem naj bi bili zajeti Valvasorjevi lastni poskusi in iznajdbe, vendar delo nikoli ni izšlo in ga danes ni v evidenci.¹⁴⁴¹ Iz pisma St. Georga Asha, poslanega leta 1691 z Dunaja londonski Kraljevi družbi, pa izhaja, da se je Janez Vajkard spet posvetil nekaterim naravoslovnim vprašanjem, ki so mu bila že od nekdaj pri srcu.¹⁴⁴² S tem bi bilo lahko povezano tudi njegovo potovanje v Francijo, ki ga postavljamo v leto 1691 ali 1692 in je znano le iz navedbe v Dolničarjevem epitafu, da je Valvasor izgubil zdravje v Lyonu.¹⁴⁴³

Vprašanje zase je **financiranje polihistorjevih obsežnih dejavnosti**, ki ostaja zaradi skopih virov nezadostno raziskano. Še največ je znanega o finančni udeležbi kranjskih deželnih stanov¹⁴⁴⁴ in precej

¹⁴³⁸ O začetkih Akademije delavnih gl. Simoniti, Spremnna beseda, str. 79. – V literaturi je datum nastanka zamisli o akademiji – 8. dan januarskih id 1693 – razložen kot božični dan, 25. december (prav tam), v resnici pa gre za 6. januar.

¹⁴³⁹ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 187–192; isti, Valvasor Janez Vajkard, str. 349–350.

¹⁴⁴⁰ O strukturi in vsebini *Slave vojvodine Kranjske* ter odzivih nanjo gl. zlasti Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 193–263.

¹⁴⁴¹ Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 369–370; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 265–266.

¹⁴⁴² Reisp, *Korespondenca*, str. 104–105.

¹⁴⁴³ O potovanju: Reisp, Neznani epitaf, str. 347; Golec, Neznano in presenetljivo, str. 321.

¹⁴⁴⁴ O stanovskem financiranju *Slave vojvodine Kranjske* gl. v nadaljevanju (v op. 1448). – Ob posvetilu *Topografije Kranjske* deželnim stanovom so mu ti leta 1679 donirali 2500 goldinarjev in mu odobrili enoletni odlog plačila davčnih zaostankov (ARS, AS 2, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 262v; šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 177–177v; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 84). Za male zemljevide so mu stanovi leta 1680 spet spregledali davčne zaostanke in plačali 1500 goldinarjev (prav tam, šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 227v–228; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 162–164v; prim. Lubej, Marijin steber, str. 60). V celoti so pokrili stroške za izdelavo Marijinega kipa pred jezuitskim kolegijem v Ljubljani, za katerega so Valvasorju istega leta (1680) odobrili 3000 goldinarjev, dve leti pozneje pa je izprosil še dodatnih 600 goldinarjev za izplačilo livarja in pozlatarja ter ponovno dobil spregled neplačanega davka; po lastni navedbi naj bi namreč imel dotlej že za več kot tri tisočake stroškov (prav tam, šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 490v; šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 59v; šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 304; šk. 909, sejni zapisniki 35, 1685–1730, fol. 41, 107v, 226–226v; prim. Lubej, Marijin steber, str. 60–61; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 160–161).

manj o tovrstnih prispevkih koroških stanov.¹⁴⁴⁵ Sicer pa je upravičeno mogoče sklepati o gmotni podpori veljakov, ki so poleg stanov Kranjske in Koroške navedeni v posvetilih Valvasorjevih del, in sicer: ljubljanski škof Jožef Rabatta, Janez Maksimilijan grof Lamberg, Wolfgang Engelbert grof Auersperg, salzburški nadškof Maksimilijan Gandolf Kuenburg in opat benediktinskega samostana v Št. Pavlu na Koroškem Albert Reichart.¹⁴⁴⁶ Kolikšna sredstva so zahtevale samo knjižne izdaje, če odmislimo raziskave in druge stroške, je neznanka, o kateri bi lahko zgolj špekulirali. Prav tako o dobičku ali izgubi, ki ga je prinašala prodaja.¹⁴⁴⁷ Ključno je seveda vprašanje stroškov za *Slavo vojvodine Kranjske*, pri katerih je moral imeti znaten delež korektor in soavtor Francisci. Brez védenja o vsaj okvirnih skupnih izdatkih pove bolj malo podatkov, da so kranjski stanovski poverjeniki Valvasorju sredi tiskanja *Slave* leta 1689 odobrili zanjo natanko toliko, za kolikor jih je šest let prej prosil: sprejeli bodo 500 izvodov po ceni tri krajcarje za polo. Drugo vprašanje je, kdaj je Valvasor denar prejel in kaj je morebitno zavlačevanje stanovskega izplačila pomenilo za njegovo finančno stanje. Že dotlej je na račun še neizdane knjige izprosil od stanov skoraj toliko, kot je iztržil od prodaje Črnega potoka, ki je moral v tuje roke malo pred izidom *Slave*.¹⁴⁴⁸

Vzporedno z veljavo, ki je Janezu Vajkardu rasla v deželi in zunaj nje s knjižnimi izdajami, se je

¹⁴⁴⁵ Koroški deželni stanovi so mu leta 1681 za *Topografijo Koroške* izplačali 1000 goldinarjev (KLA, KLA 456, A–115 St (1681), fol. 50, 52), v stanovskih sejnih zapisnikih in registraturnih knjigah pa ni najti ničesar o njihovem financiranju *Popolne topografije Koroške* (1688), ki jo je Valvasor prav tako posvetil stanovom (prim. prav tam, A–115 St – 125 St; A 325 St – 335 St).

¹⁴⁴⁶ O posvetilih v Valvasorjevih delih gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 119, 122, 123, 125, 126, 129, 133, 136, 188, 196; isti, Valvasor Janez Vajkard, str. 347–350.

¹⁴⁴⁷ Ne poznamo niti ene pogodbe s tiskarjema in založnikoma Mayrjem in Endterjem, kot tudi ne z Erazmom Franciscijem in drugimi Valvasorjevimi sodelavci. Doslej prav tako ni bil odkrit noben podatek o kakršnih koli stroških, če izvzamemo polihistorjevo lastno pavšalno navedbo v zvezi z izdatki za Marijin steber (gl. op. 1444). Na neko kompenzacijo, poravnavo Valvasorjevih morebitnih obveznosti, kaže dejstvo, da je Janez Krstnik Mayr leta 1685 v Salzburgu ponovno izdal Ovidijeve *Metamorfoze*, za katere je uporabil vse bakroreze iz bogenšperške izdaje leta 1680 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 126).

¹⁴⁴⁸ Stanovi so polihistorju že na deželnem zboru 19. junija 1683 zagotovili financiranje v obliki odkupa 500 izvodov, niso pa se želeli zavezati za ponujeno ceno 3 krajcarje za tiskarsko polo (ARS, AS 2, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 438–440; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 170). Odtlej je Janez Vajkard na račun še neizdane knjige nekajkrat izprosil predujem. Seštevek vseh predujmov je znašal vrtočglavih 6198 goldinarjev, od tega 5154 goldinarjev v gotovini, preostanek pa na račun davčnih terjatev. Z drugimi besedami: od stanov je vnaprej prejel skoraj toliko, kot je leta 1689 iztržil za Črni potok, za katerega je dobil okoli 6850 goldinarjev kranjske veljave (gl. op. 1497). Čeprav so stanovski poverjeniki konec leta 1686 sklenili, da mu ne izplačajo ničesar več, dokler ne izide »nova deželna kronika«, so bili nato vendarle radodarni še trikrat, saj je glavnino predujma (4108 goldinarjev) še prejel, od tega več kot tri tisočake februarja 1689 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 392–392v; šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 437; šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 57; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 164v). Sredi tiskanja *Slave* je Valvasor izvedel tudi razveseljivo novico, da so mu poverjeniki 20. maja 1689 odobrili natanko toliko, za kolikor jih je šest let prej prosil: sprejeli bodo 500 izvodov po ceni 3 krajcarje za polo (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 180v). Vprašanje, kaj je bilo mišljeno s polo (*pogen*), še ni docela pojasnjeno. Po zelo previdnem izračunu, da je pola predstavljala osem strani, je celotna *Slava* obsegala 445 pol, to pa pomnoženo s tremi krajcarji na polo in 500 izvodi zneso 11.125 goldinarjev. V prid sklepanju, da je ena pola obsegala štiri liste oziroma osem strani, govorita predvsem Valvasorjevi navedbi v pismih londonski Kraljevi družbi: 15. aprila 1686 piše, da bo imela »kronika Kranjske« kakih petsto pol (*phylirae*), 17. novembra 1687 pa, da bo obsegala več kot 400 pol (*filerae*), od katerih je dobrih 200 že natisnjenih (Reisp, *Korespondenca*, str. 31, 33, 51, 70; prim. isti, *Kranjski polihistor*, str. 175, 178). Slava ima brez 24 prilog dejansko 3532 strani, kar bi zneslo 441,5 pole. Poleg tega je Valvasor do leta 1689 prejel že več kot 6000 goldinarjev, tj. dobro polovico od enajstih tisočakov, kolikor bi za 500 izvodov knjige moral dobiti po zgornjem izračunu. Stanovski sejni zapisniki so po omenjeni odobritvi izplačila skopi. Izvemo le še, da so poverjeniki 13. februarja 1691 naročili izdelavo »patenta« o neizplačanih nakazilih Valvasorju (*wegen der Ime nit bezaltten Anwejsungen*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 248, 13. 2. 1691).

v njem krepila tudi smelost, da se je čedalje pogosteje in vse bolj javno naslavljal kot baron. Drugače kot za druge nebaronske Valvasorje, ki so sicer tu in tam prav tako označeni kot baroni, nimamo pa potrditve, da bi se tako kdaj podpisali sami, je za Janeza Vajkarda na dlani, da si je baronski naslov zavestno prilastil. Polihistorjevo **samovoljno pobaronjenje** je bilo daljši proces, ki je v veliki meri uspel, a ne povsem, saj se je v določenih trenutkih neizogibno pokazala resnica.¹⁴⁴⁹ Drzni uzurpaciji višjega plemiškega naslova bomo izjemoma posvetili več prostora.

Za vtis, da je tudi sam eden od pobaronjenih članov svoje rodbine, je Janez Vajkard poskrbel že zgodaj, pri čemer je imel podporo polbrata Karla (J–I–2), dejanskega barona od leta 1667. Zasebno se je namreč kot baron naslavljal vsaj že v začetku sedemdesetih let, tako leta 1672 skupaj s Karlom v svoji poročni pogodbi in nato še v konceptu kupoprodajne pogodbe za tri gradove.¹⁴⁵⁰ Kot takega ga je vsaj deloma poznala tudi bogenšperška okolica.¹⁴⁵¹ Še več, kot kaže, je v baronski naslov Janeza Vajkarda verjela celo njegova polsestra Marija Klara (J–I–7).¹⁴⁵² V redkih ohranjenih dokumentih iz polihistorjevega poslovnega življenja, ki se začenjajo leta 1672, ne srečamo niti enega primera, ko se sam ne bi imenoval baron,¹⁴⁵³ ravno nasprotno kot do srede osemdesetih let v poslovnih in službenih stikih s kranjskimi in koroškimi deželnimi stanovi, kjer nima nikoli baronskega predikata.¹⁴⁵⁴ Prvo prelomnico predstavlja leto 1681, ko se je Valvasorjev baronski naslov zasvetil v treh knjižnih izdajah, eni Schönlebnovi in dveh njegovih, a še ne na naslovnica, ¹⁴⁵⁵ in je Janez Vajkard zbral že toliko poguma, da se je kot baron podpisal pod prošnjo na dunajski dvor.¹⁴⁵⁶ Še vedno pa mu je v začetku

¹⁴⁴⁹ O samovoljnem pobaronjenju gl. natančno: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 306–309; isti, Epilog o Valvasorjevem baronstvu, str. 29–36.

¹⁴⁵⁰ V poročni pogodbi je Valvasor v uvodu naslovljen kot baron (*Freyherrn etc.*), toda na koncu se je podpisal brez baronskega naslova, drugače kot obe njegovi priči (ARS, AS 748, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672). Koncept kupoprodajnega pisma naslavlja z baronskim predikatom tako Janeza Vajkarda kot njegovo soprogo Ano; pri tem je zanimivo, da je beseda »baron« (*Frejth.*) pri Janezu Vajkardu nadpisana, sicer sočasno, a vendar kaže, da je moralo biti po sredi nekaj oklevanja (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672). Tudi nedatirana specifikacija kupnine, ki jo je podpisal prodajalec Franc Albert baron Kheysell in jo poslal Valvasorju na Slatno, polihistorja v zaglavju naslavlja z baronom (prav tam, ad 27. 9. 1672).

¹⁴⁵¹ Leta 1678 sta oba zakonca Valvasor v razmiku tedna dni označena z baronskim naslovom v krstni matici župnije Šmartno pri Litiji (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 4. 10. 1678, II. 10. 1678).

¹⁴⁵² Ko je Marija Klara 29. aprila 1679 v Kamniku narekovala oporoko, je namreč kot barona naslovlila samo dva od svojih štirih bratov oziroma polbratov – upravičeno brata Karla (J–I–2) in neupravičeno polbrata Janeza Vajkarda (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679).

¹⁴⁵³ Znani dokumenti poslovne narave z Valvasorjevim podpisom so maloštevilni. Po letu 1672 se je kot baron podpisal v vlogi priče pod kupoprodajno pogodbo za dvorec Sela pri Litiji (KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C–16 St, fol. 3v, 26. 3. 1684), prav tako ga najdemo z baronskim naslovom v poročni pogodbi z drugo ženo Ano Maksimilo (baronico) Zetschker, sklenjeni 20. julija 1687 (objava: Kaspret, Ženitni dogovor, str. 187–189), z baronom se je naslovil še v kupoprodajni pogodbi za Črni potok in na potrdilo o prejeti kupnini (KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C–18 St, fol. 5, 7v, 31. 1. 1689; prav tam, fol. 9, 9v, 28. 2. 1689), ko je kot baron podpisal tudi zadolžnico svoji ženi (ARS, AS 308, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689; objava faksimila: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 97–99), zatem pa še v kupoprodajni pogodbi za desetino v Temenici 28. maja 1691 (prepis v: ARS, AS 781, knj. 17, glavni urbar župnij in njihovih imenj, inkorporiranih cistercijskemu samostanu Stična 1662, 2. del, pag. 91–95) in v listini o prodaji hiše v Ljubljani z dne 23. februarja 1693 (ARS, AS 1063, št. 2743, 1693 II. 23., Ljubljana).

¹⁴⁵⁴ O Valvasorjevem pojavljanju v dokumentih kranjskih in koroških deželnih stanov gl. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 32 (op. 13), 33 (op. 19), 34 (op. 26).

¹⁴⁵⁵ S kratko L. B. (liber baro) je leta 1681 označen v Ritter–Vitezovičevi pozdravni pesmi v albumu *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae*, v posvetilu k izdaji *Topographia Carinthiae Salisburgensis* in v naslovu zemljevida Kranjske, priloge Schönlebnovemu delu *Carniolia antiqua et nova* (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 62, 133).

¹⁴⁵⁶ V prošnji, obravnavani 13. novembra 1681, je kot »Freyherr zu Galleneegg« prosil za podelitev privilegija za natis dela *Theatrum mortis humanae*; prejel je pozitiven odgovor, v katerem je samoumevno naslovljen kot »Barone de Galleneegg« (Dular, *Iz zgodovine*, str. 21–22).

osemdesetih let manjkalo prave drznosti, da bi se z baronskim predikatom ovekovečil v naslovih svojih del.¹⁴⁵⁷ Laže se je s takšnim naslovom okitil v tiskanem izkazu za podrejene vojake, izdanem 31. oktobra 1683,¹⁴⁵⁸ in brez posebnih pomislekov, ko se je 3. decembra 1685 v pismu predstavil tajniku londonske Kraljeve družbe. Tedaj in v naslednjem pismu se je celo gladko zlagal, ko je v prvi osebi zapisal, da »smo (!) bili [Valvasorji] pred nekaj leti od (rimskega) cesarja Leopolda I. povzdignjeni v svobodne barone«.¹⁴⁵⁹ V korespondenci s Kraljevo družbo je nato ostal baron do konca.¹⁴⁶⁰ Toda tak naslov v uradnem občevanju, omejenem na pošiljatelja in še tako eminentnega oddaljenega prejemnika, nima niti približno tolikšne teže kakor javno predstavljanje kot baron v domačem okolju.

Nekakšen lakmusov papir za ugotavljanje, kdaj je okolica začela Valvasorja naslavljati z baronom in v kolikšni meri se je njegov prisvojeni baronski naslov uveljavil, predstavlja arhiv kranjskih deželnih stanov.¹⁴⁶¹ Valvasorjev baronski naslov (*Freijherr*) v njem prvič zasveti 28. julija 1683 v dekretu stanovskih poverjenikov o njegovi stotniški plači.¹⁴⁶² Nekajkratno tituliranje z baronom med vojaškim pohodom na Štajersko je Janeza Vajkarda gotovo opogumilo, da je neposredno po vrnitvi v Ljubljano samega sebe tako imenoval v omenjenem tiskanem izkazu vojakom.¹⁴⁶³ Večkratni navedbi baronskega predikata v letih 1683–84, vse v povezavi s pohodom, je sledilo zatišje, ko je v redkih stanovskih dokumentih naveden le kot »gospod«, kar slej ko prej pomeni, da se v pisnih stikih s stanovi še ni podpisoval z uzurpiranim naslovom.¹⁴⁶⁴ Od pomladi 1686 pa se je začelo spreminjati tudi to. Z baronskim predikatom ga prvič srečamo 13. marca 1686, ko so mu poverjeniki odobrili izplačilo 800 goldinarjev iz naslova obljubljenega plačila za 500 izvodov tedaj še neizdane *Slave vojvodine Kranjske*.¹⁴⁶⁵ Njegove

¹⁴⁵⁷ Čeprav je v omenjenem dvornem dovoljenju za natis dela *Theatrum mortis humanae* konec leta 1681 naslovljen kot baron, predikata vendarle ne najdemo na naslovnici knjige, natisnjene naslednje leto v Ljubljani. Polihistor je svoje baronstvo implicitno navedel v dodatku k svojemu imenu: »etc. etc.«, kot je storil že leta 1681 v *Topographii Carinthiae Salisburgensis*, in prepustil, da so v nadaljevanju o njem kot baronu (*Liberi Barone, Liberi Baronis*) pisali drugi. To sta na prvih straneh knjige storila generalni vikar ljubljanske škofije dr. Frančišek Jožef Garzarol(i), eden od dveh mož, ki sta delo pregledala, in Pavao Ritter-Vitezović v pozdravni pesmi knjigi (Valvasor, *Theatrum mortis humanae*, naslovnica, s. p. (Approbatio), fol. A3).

¹⁴⁵⁸ Objava faksimila: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 168.

¹⁴⁵⁹ Reisp, *Korespondenca*, str. 21, 22, 23, 26, 27, 28.

¹⁴⁶⁰ Prav tam, str. 29, 31, 33, 42, 45, 51, 70, 85, 87, 88; Carmichael, Pismo Edmonda Halleja Valvasorju, str. 86.

¹⁴⁶¹ Polihistorjevo ime se v stanovskih virih največkrat pojavlja v sejnih zapisnikih deželnih zborov in zasedanj poverjeniškega urada ter v razdelku Deželne zadeve. Do leta 1683 je vedno in povsod še brez baronskega naslova. Tega ne zasledimo ne na seznamih udeležencev deželnih zborov – od deželnozborskih zasedanj se je polihistor poslovil že zelo zgodaj, leta 1674 – ne pri vojaških in davčnih zadevah, kot tudi ne pri obravnavah njegovih prošenj in predlogov, povezanih s tiski in z ulitjem Marijinega kipa. Pojavitve gl. v: Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 32 (op. 13) in 33 (op. 19).

¹⁴⁶² ARS, AS 2, I. reg., šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 146v.

¹⁴⁶³ Štajerski deželni stanovi so ga potem, dokler je bil v njihovi deželi, naslovili z baronom vsaj še dvakrat (objava dokumentov z datumoma 20. in 21. avgust 1683 v: Radics, Valvasor-Studien XXVI, str. 337). Pri tem je zanimivo, da so njegov dopis, poslan dne 17. avgusta s Štajerskega, opremili v registraturi kranjskih deželnih stanov v Ljubljani z registrom, v katerem je naslovljen kot baron (*Johan Wejkhhardt Valvasor Frh.*), čeprav se je sam podpisal zgolj kot stotnik (ARS, AS 2, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683). Z baronskim naslovom se je nato pojavil še v dopisu štajerskih stanovskih poverjenikov kranjskim 27. novembra 1683 in v ukazu kranjskih poverjenikov Valvasorju 14. januarja 1684, naj o zadevi poda poročilo (prav tam, šk. 541, fasc. 309, pag. 851, 925). Sicer pa srečamo Janeza Vajkarda Valvasorja v isti zadevi še večkrat, vsakič brez baronskega naslova (Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 33–34).

¹⁴⁶⁴ Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 34.

¹⁴⁶⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 351; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 108. – Ob odobritvi 500 goldinarjev leto prej, 20. marca 1685, takšnega predikata v sejnih zapisnikih še ni imel (prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 274v).

200. Jilera ingressa, quam proximo ingressus
 erit, tunc mittam Gratiam Vestra. Summa gra-
 tia mihi fieret si possem honorem à Societate
 Regia, vel saltem ab aliquo uno vel altero vel à
 pluribus Socijs Societatis Regie unum coram eos
 comasticum pro supra dicto meo libro habere,
 ut illud ad meritum libri immixtum esset, quia in his
 partibus similia multum aestimantur, ideo mihi ma-
 gni honoris esset, liber vero continet in se sequentia
 derivatio nominis corniolia, rivum inguilini, duci-
 ces corniolie, gubernatores corniolie, omnia officia
 in corniolia, mores, usij vestes, lingua, illi consuetu-
 tudines incolarum, exisians, sancti, religio, regi-
 men, belia, vegetabilia, animalia, mineralia,
 montes, flumij, Temperamentum, curiosa et rara
 admirabilia, singulares, insignia nobilium et simi-
 lia nostra turcia confinia in croatia et sclavonia
 et dalmatia, deniq; omnia quae ad cornioliam spectat
 sunt. Sic rogo humiliter Præse Vestra me recomen-
 dat ut poterit hoc gratia gaudere, stillet tali cor-
 mine superpetito. Sic plerumque
 Gratiam Vestra

obligatissimo
 semper servatis ad servitia
 Joannes Weichardus Valvasor Baro
 17. novembris. 1687.

Rogo rogata ut bene mihi
 scribere Gratio Vestra

Zadnja stran
 Valvasorjevega pisma
 londonski Kraljevi
 družbi z dne 17.
 novembra 1687 z
 njegovim lastnoročnim
 podpisom in baronskim
 naslovom (Royal
 Society of London,
 Archives, EL/V/35).

naslednje prošnje stanovom, ki jih poznamo sicer le v povzetkih iz zapisnikov, so poleg imena očitno redno vsebovale pridatek baron, saj tega v obravnavah prošenj pogrešamo samo izjemoma.¹⁴⁶⁶ Pri tem je pomenljivo, da je sprememba v samonaslavljanju sovpadala z začetkom Valvasorjevega dopisovanja s tajnikom londonske Kraljeve družbe (3. december 1685).¹⁴⁶⁷ Skoraj brez dvoma se je leta 1685, če ne že prej, predstavil z baronskim predikatom tudi poslovnim partnerjem in drugim v Nürnbergu.¹⁴⁶⁸ In ko se je 30. junija 1687 po trinajstih letih ponovno, tokrat zadnjič, pojavil na zasedanju deželnega

¹⁴⁶⁶ Prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 392, 437; šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 575v; šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 57 (brez baronskega naslova), 194v, 368, 437v; šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 296, 414, 430; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 164v (brez baronskega naslova), 248; šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 75, 180v; šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690–1709, fol. 86 (brez baronskega naslova), 111v (brez baronskega naslova). – Ista zadeva se z istim datumom pojavlja v več zapisnikih. Baronski naslov tako v celoti pogrešamo le pri obeh Valvasorjevih pojavitvah 7. februarja 1689.

¹⁴⁶⁷ Gl. op. 1459.

¹⁴⁶⁸ O stikih z Nürnbergom gl. op. 1431.

zboru, se je na seznamih znašel med baroni, sicer bolj na repu, in se v deželni hiši kot baron tudi podpisal.¹⁴⁶⁹ Takšna uzurpacija naslova v deželnem zboru kajpak ne bi bila izvedljiva brez tihe podpore treh baronov Valvasorjev: polbrata Karla (J–I–2), nečaka Janeza Karla (J–II–6) in mrzlega nečaka Adama Sigfrida (A–II–3) ter še koga.

Pomenljivo je spoznanje, da je polihistor od leta 1686 dalje, ko se je pred stanovi že predstavljal kot baron in so ga kot takega ovekovečili sejni zapisniki, v drugih stanovskih dokumentih vedno naveden brez predikata.¹⁴⁷⁰ To dejstvo nima težje pri raznih davčnih in drugih seznamih, kjer je bilo včasih skoraj vseeno, kaj je kdo po plemiškem naslovu, izvzemši grofe,¹⁴⁷¹ nekaj drugega pa pomeni odsotnost Valvasorjevega baronstva na tistih seznamih, kjer so baronske naslove pisali dosledno ali precej dosledno. Takšni so seznam oddanega provianta za leto 1687,¹⁴⁷² eden od dveh seznamov premoženjskega davka iz leta 1690¹⁴⁷³ ter popis pripadnikov deželne konjenice spomladi 1688.¹⁴⁷⁴ Janez Vajkard v njih za razliko od pravih baronov Valvasorjev, Karla in Adama Sigfrida, ni označen kot baron.¹⁴⁷⁵ Poklicani so seveda dobro vedeli, komu pritiče kateri plemiški naslov, in prava slika se je v določenih trenutkih pokazala sama od sebe. Pri polihistorju se je to dogajalo predvsem tedaj, ko sam nikakor ni mogel vplivati na to, da ga bodo imenovali z uzurpiranim predikatom. Kjer pa se je le dalo, je svoje prisvojeno baronstvo uveljavil.¹⁴⁷⁶

Prepričanje, da je Janez Vajkard baron, se je, četudi ne docela, utrdilo okoli leta 1690, potem ko se je s takšnim naslovom podpisal na naslovnih *Topografije Koroške* (1688) in *Slave vojvodine Kranjske*

¹⁴⁶⁹ Tega dne je sodeloval pri treh glasovanjih, od katerih je najpomembnejše zadevalo pritožbe cesarju zoper deželnega upravnika Jurija Sigmunda grofa Gallenberga. Ta zadeva, ki se je za Gallenberga končala zelo ugodno, je bila očitno tudi razlog, da se je polihistor izjemoma pojavil na deželnem zboru. Med 77 navzočimi, hkrati podpisniki atestata, se je znašel na 32. mestu, precej pri repu baronov, a vendar še med njimi in podpisan kot baron. Na seznamu je na 11. mestu polihistorjev polbrat baron Karel (J–I–2), na 23. njegov mrzli nečak Adam Sigfrid baron Valvasor (A–II–3), na 33. mestu, takoj za Janezom Vajkardom, pa Karlov sin Janez Karel baron Valvasor (J–II–6). Glasovanje v deželnozborškem zapisniku: prav tam, šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 291; prepis atestata: prav tam, šk. 544, fasc. 310, pag. 1364. – Janez Vajkard je uvrščen visoko tudi pri drugih dveh glasovanjih. Obakrat se je razprave in glasovanja udeležilo nekaj manj deželanov, navajanje baronskih naslovov pa je bilo precej manj dosledno. Tudi polihistorju so ga pripisali samo prvič, ko ga, denimo, nima dejanski baron Adam Sigfrid Valvasor. Pri drugem glasovanju so predikat iz praktičnih razlogov izpustili sploh pri vseh baronih, razen pri prvem (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 62–72).

¹⁴⁷⁰ Sejni zapisniki: prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 399v; šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 188, 303v, 346; šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 236v. – Deželne zadeve: prav tam, šk. 543, fasc. 310, pag. 552; šk. 545, fasc. 310, pag. 2012; šk. 547, fasc. 310, pag. 1743.

¹⁴⁷¹ Na seznamu plačnikov vojnega posojila 14. avgusta 1689, denimo, nobeden od treh Valvasorjev ni naveden kot baron, tako tudi ne oba prava barona, polihistorjev polbrat Karel in mrzli nečak Adam Sigfrid (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 236v). Na proviantni listi z dne 13. septembra istega leta je od treh Valvasorjev kot baron označen le Karel (prav tam, šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 302v, 303v). Za razliko od prvega izvoda seznama premoženjskega davka iz leta 1690 (prav tam, fol. 344–349) manjka na drugem neprimerno več baronskih naslovov, med drugim pri Adamu Sigfridu Valvasorju, pogrešamo pa celo nekaj grofovskih (prav tam, šk. 547, fasc. 310, pag. 1740–1749).

¹⁴⁷² Prav tam, šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 187–188, 1. 8. 1687.

¹⁴⁷³ Prav tam, fol. 344–349, 20. 9. 1690. – Na seznamu sicer pogrešamo baronski naslov pri nekaterih nespornih baronih. Takšni so polihistorjev sorodnik Jurij Sigmund baron Rauber (fol. 345v) ter dva Zetschkerja, Valvasorjev svak Sigmund Viljem in njegov bratranec Franc Engelbreht (fol. 346).

¹⁴⁷⁴ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 545, fasc. 310, pag. 1871–1875, 6. 4. 1688.

¹⁴⁷⁵ Ime Adama Sigfrida se pojavlja na vseh treh seznamih, Karlovo pa na prvih dveh.

¹⁴⁷⁶ Predikat baron se je tako znašel tudi v kranjski imenjski knjigi, in sicer ob vpisu prodaje dvorca Črni potok leta 1689 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 103). V imenjsko knjigo so ga pač prepisali iz Valvasorjeve kupoprodajne pogodbe (o tej gl. op. 1497).

(1689)¹⁴⁷⁷ – tega dotlej v naslovih svojih knjig še ni storil – in ko je njegovo najpomembnejše delo poneslo avtorjevo »slavo« po deželi in zunaj nje. Tako so ga od leta 1691 za razliko od prej titulirali z baronom tudi v davčnih knjigah mesta Ljubljane¹⁴⁷⁸ ter v mestnih sejnih zapisnikih ob prodaji hiše v začetku leta 1693.¹⁴⁷⁹

In če za deželno oblast še ni bil nesporen, »polnokrven« baron za življenja, je to postal po smrti jeseni 1693, ko so ga tako naslovili ob inventurah zapuščine in ob iskanju naslednika za izpraznjeno mesto četrtnega stotnika.¹⁴⁸⁰ Toda oba Dolničarjeva epitafa in njegov poznejši zapis o Valvasorjevi smrti v kroniki mesta Ljubljane o polihistorjevem baronstvu pomenljivo molčijo.¹⁴⁸¹ Prav tako so pokojnega Janeza Vajkarda in njegovo vdovo nedosledno naslavljali z baronskim naslovom med pravedanjem za zapuščino v protokolih ograjnega sodišča.¹⁴⁸² Ko pa je šlo za privatne zadeve, se je vdova seveda štela za baronico.¹⁴⁸³

Ker je baronski naslov po naravi deden, bi se moral prenesti tudi na vse polihistorjeve otroke. In vendar je negotovost, ali je bil Janez Vajkard baron, če ne že kar zavedanje o samovoljni prilastitvi baronstva, čutiti vsaj pri njegovi najstarejši hčerki, za katero dedovanje naslova očitno ni bilo samoumevno. Čeprav so viri o otrocih skopi, še posebej pričevanja o njihovih samonaslovitvah, je bolj ali manj jasno, da se Ivana Rozina, poročena pl. Scarlichi (J–II–16), ni postavljala kot rojena baronica.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁷⁷ Prim. sliki obeh naslovnici v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 189 in s. p. (za str. 224).

¹⁴⁷⁸ Od leta 1681 je imel Valvasor hišo ob Ljubljani, ki so jo v mestnih davčnih knjigah šteli pod Mestni trg. Prim. davčne knjige: ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, šk. 456, Cod. XVII, knj. 65 (1681), s. p.; prav tam, knj. 66 (1682), s. p.; prav tam, knj. 67 (1683), s. p.; šk. 457, Cod. XVII, knj. 68 (1684), s. p.; prav tam, knj. 69 (1685), s. p.; prav tam, knj. 70 (1686), s. p.; šk. 458, Cod. XVII, knj. 71 (1687), s. p.; prav tam, knj. 72 (1688), s. p.; prav tam, knj. 73 (1689), s. p.; prav tam, knj. 74 (1690), s. p.; šk. 459, Cod. XVII, knj. 75 (1691), s. p.; prav tam, knj. 76 (1692), s. p.; prav tam, knj. 77 (1693), s. p.; prav tam, knj. 78 (1694), s. p.

¹⁴⁷⁹ ZAL, LJU 488, Cod. I, knj. 49, fol. 40–40v. Objava: Radics, *Johann Weikbard*, str. 169–170.

¹⁴⁸⁰ Ne vemo sicer, kateri plemiški naslov mu je dalo kranjsko ograjno sodišče, ko je po 16. novembru omenjenega leta odredilo inventuro njegove zapuščine, zato pa sta pokojnika naslavljali z baronom obe inventurni komisiji, ena na Bogenšperku in druga v Krškem (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. i. 1694, pag. 1, 5, 9, 64; prav tam, lit. Z–7/II, 13. i. 1693, pag. 1, 10). Enako je storil Franc Bernard baron Taufferer, prosilec za izpraznjeno mesto stotnika pešcev v Spodnji četrti, ali pa stanovski poverjeniki, ko so 23. novembra 1693 obravnavali Tauffererjevo prošnjo, da bi zasedel Valvasorjev položaj (ARS, AS 2, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v).

¹⁴⁸¹ Epitaf z datumom 11. december 1693 je domnevno sestavil Janez Gregor Dolničar (objava: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271–272, 335, op. 24), drugi, brez datacije, pa je neizpodbitno Dolničarjev (Baraga, Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik, str. [321]; Reisp, Neznani epitaf, str. 346–347; o avtorstvu Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 42). Kronika mesta Ljubljane (1719): Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. II, Annales urbis Labacensis, s. p.; faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 270.

¹⁴⁸² Protokoli v tem pogledu niso vedno merodajni, saj se Janez Vajkard pojavlja le kot ime v besedni zvezi z zapuščino, otroki in njihovim varuhom, in ne kot samostojna oseba. Baronski naslov so mu tako pripisali samo enkrat (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 467), vdova Ana Maksimila pa je imenovana baronica v ključnih omembah (prav tam, pag. 4, 47, 169). Izpuščanje predikata je bilo sicer precej običajno pri vnovičnih navedbah osebe v isti zadevi.

¹⁴⁸³ Pri botrovanjih v krški krstni matici je dvakrat naslovljena le kot »illustrissima« in tretjič kot vdova baronica (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 22. 4. 1696, 26. 4. 1698, 14. 7. 1699). V registih listin v zapuščinskem inventarju njenega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta je prvič, 8. marca 1697, navedena kot baronica Valvasor, v registu poročne pogodbe 28. avgusta 1699 pa ima baronski predikat samo pri dekliskem priimku Zetschker (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 49–50/Nr. 69, 42–43/Nr. 54), toda regist iste poročne pogodbe v njenem zapuščinskem inventarju priča, da je bila tudi tedaj »baronica Valvasor« (prav tam, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 6/Nr. 16).

¹⁴⁸⁴ Ne preseneča, da je imela baronski naslov ob poroki 9. novembra 1705 v poročni matici župnije Svibno, saj so se završki Valvasorji, pri katerih je tedaj živela, z njim radi neupravičeno kitili (gl. v podpoglavju 4.5). Vpis v danes izgubljeni matici in z grobo napako, da gre za Ano Rozino, vdovo barona Janeza Vajkarda Valvasorja, poznamo samo iz objave v: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 337. Posebej zgovorna je ugotovitev, da se je poldrugo

Pri treh sinovih, ki so vsi postali redovni duhovniki, srečamo predikat kot delo druge roke,¹⁴⁸⁵ hčerki iz drugega zakona pa sta se tako naslavljali tudi sami.¹⁴⁸⁶ Ker so bili vsi trije sinovi redovniki in se rodbinsko ime skupaj s predikatom ni preneslo na naslednje generacije, baronstvo Valvasorjevih otrok ni prihajalo pod vprašaj. Toda polihistorjev »greh« lažnega baronstva ni ostal povsem brez posledic. Dokaz o pobaronjenju je zaman iskal njegov prapravnuk Franc Ksaver baron Dienersperg (1773–1846), ko se je konec tridesetih let 19. stoletja potegoval za naziv komornika.¹⁴⁸⁷ Tudi oba raziskovalca Valvasorjevega življenja in dela Radics in Reisp sta ugotavljala, da ni znano, kdaj je baronski naslov dela rodbine prešel na polihistorja, in da tega iz nepojasnjene razloga sam ni povedal.¹⁴⁸⁸

Svojim otrokom in drugi ženi je Janez Vajkard Valvasor ob smrti leta 1693 zapustil slabo materialno popotnico, približno toliko, kot sta s prvo ženo premogla po poroki leta 1672 in je izviralo iz Graffenwegerjeve dediščine. Njegovo **gmotno stanje** je bilo vseskozi zelo specifično. Potrebe so namreč presegle prihodke, dejavnosti, s katerimi se je ukvarjal, so prej kot dobiček prinašale izgubo. Če je torej hotel doseči zadane visoke cilje, je moral biti dovolj spreten »menedžer«, pri tem pa je bolj kot

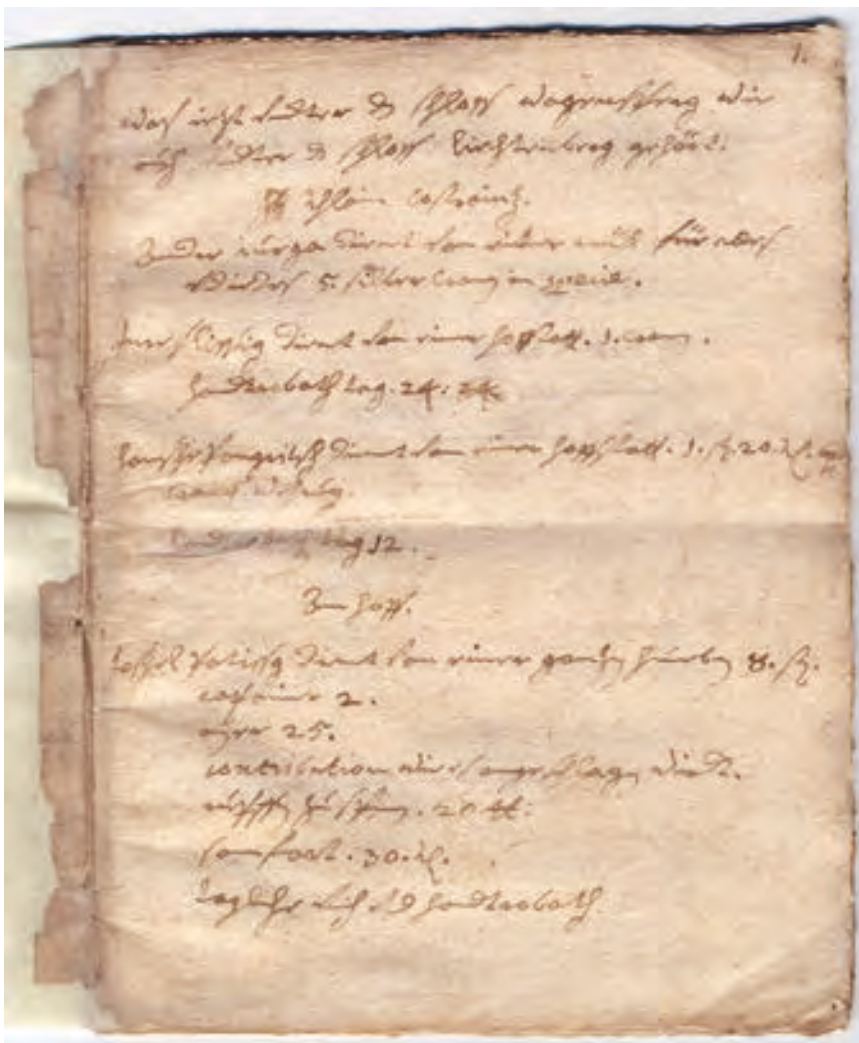
leto pozneje pod pobotnico kostanjeviškemu opatu podpisala le kot »ein gebohrne Valuasorin« (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 13. 3. 1707) in da so v protokolih ograjnega sodišča leta 1714 pri njenem dekliskem priimku enkrat napisali baronica, drugič pa prečrtali še neizpisano besedo: *Frey* (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 577, 927). V mrliški matični knjigi župnije Velesovo je 9. marca 1748 označena kot »nata ex liberis Baronibus de Valvasor« (NŠAL, ŽA Velesovo, Matične knjige, M 1745–1802, pag. 2).

¹⁴⁸⁵ Vsi trije sinovi so kot baroni navedeni med šolanjem na prelomu 17. v 18. stoletje (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 124, 126, 134, 136; ARS, AS 1073, II/51r, pag. 442, 444, 446, 448), toda treba je upoštevati, da dajeta katalog ljubljanskih seminaristov in kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete tedaj tak naslov vsem Valvasorjem ne glede na to, ali so bili baroni ali ne. Zgovornejši je podatek, da je Janez Volf Engelbert (J–II–21) leta 1703 izpričan kot baron na višjih jezuitskih študijih v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 173). Za frančiškanskega novica Volfganga Vajkarda (J–II–17) je razumljivo, da se je pod oporoko podpisal samo kot frater in novic (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–7, 21. 7. 1698). Ne vemo, kako sta se z bratom, prav tako frančiškanom, Janezom Ludvikom (J–II–20) naslavljala sama pozneje, kot to ni znano za tretjega brata, cistercijana Janeza Volfa Engelberta (J–II–21). Ob kleriških posvečenjih v Zagrebu in Ljubljani so vsi trije navedeni le kot fratri, kar ne preseneča (NAZ, *Protocola Varia – Zapisnici različni*, knj. Protokoli Br. 9a, *Varia* (knjiga ređenika 1668–1751), pag. 184, 186, 207; NŠAL, NŠAL II, šk. 12, protokoli 22, 1701–1703, pag. 89, 146; protokoli 23, 1704–1706, pag. 319 in 371; prim. NŠAL 572, šk. 383, *Ordinacijski zapisnik 1577–1824*, s. p., pola med str. 272 in 273). Prav tako sta Volfgang Vajkard in Janez Volf Engelbert, spet pričakovano, označena zgolj kot patra in z redovnicima imenoma v zvezi z očetovo zapuščino v protokolih ograjnega sodišča (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, fol. 327, 493, 611 1/2, 670, 671, 710, 795; knj. 20, protokoli 1714–1718, fol. 489). – Oba brata frančiškana sta v enem provincialnem nekrologiju navedena kot barona, v drugem pa ne (AFS NM, *Necrologium Provinciae S. Crucis Croatiae – Carnioliae etc.*, fol. XXIX. Aprilis, fol. X. Decembris; *Catalogus priori per fulmen* [...] Anno 1781, pag. 563, 728). Kot vse kaže, je tretji brat v razpoložljivih cistercijanskih virih izpričan samo kot pl. Valvasor, ne kot baron (Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 516).

¹⁴⁸⁶ Katarina Frančiška (J–II–23) je imenovana baronica kot krstna botra v Krškem (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 16. 7. 1698), v poročni pogodbi je navedena kot hči barona in baronice (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, *Familiaria*, *Ženitna pisma*, 2. 2. 1704), kot rojeno baronico Valvasor jo v oporoki imenuje njen soprog baron Jurič, tako pa se naslovi in podpiše tudi sama v svoji zadnji volji (ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–11, 9. 8. 1741; prav tam, testament I–12, 4. 5. 1743). Najmlajša Regina Konstancija (J–II–24) je kot gospodična baronica Valvasor naslovljena v vlogi botre v šentjernejski krstni matici (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, R 1698–1729 (dejansko 1698–1712 in 1728–29), s. p., 16. 4. 1707), kot rojena baronica Valvasor pa je imenovana v poročni pogodbi in v zapuščinskem inventarju (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, *Familiaria*, *Ženitna pisma*, 28. 5. 1711; AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 1; AS 748, fasc. 26, *Familiaria*, *Zapuščinski inventarji sorodnih plemiških rodbin*, 7. 3. 1755, prepis, s. p.).

¹⁴⁸⁷ Dienersperg se je lahko skliceval le na Valvasorjevo *Slavo* (1689), na polihistorjevo poročno pogodbo (1687) in na to, »da je družina Valvasor splošno znana«. Tako mu ni preostalo drugega, kot da je prosil za spregled (*Dispens*) predložitve nadaljnjih dokazov o izvoru baronskega naslova. StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, *Deduction der Ahnenprobe*, s. p.

¹⁴⁸⁸ Radics, *Johann Weichard*, str. 54; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 62, 291 (op. 55); isti, Valvasor (Vavas(s)or, Vavis(s)or) ipd., str. 344.

Prva stran
Valvasorjevega
lastnoročnega urbarja,
nastalega okoli leta
1680 (ARS, AS
746, Spisi, fasc. 43,
Extranea, Graščina
Bogenšperk in
Lihtenberg – urbar,
pag. 1).

vse drugo potreboval zemljiško posest. Samo v obliki hipotek nanjo je namreč lahko dobil zadostna posojila, četudi posest dejansko nikoli ni bila v celoti odplačana in torej nikdar povsem njegova in ženina last. Ker pa je njegovo delo nujno potrebovalo ustrezno okolje, je preprosto *moral* postati zemljiški gospod. Grafične delavnice in v njej zaposlenih mož, tudi poročenih z družino, denimo, ne bi mogel vzdrževati drugje kot na gradu z dovolj veliko posestjo.

Vpogled v njegovo gmotno stanje je močno omejen, saj ne poznamo dovolj dobro niti prihodkov od zemljiške posesti kot temeljnega vira preživljanja, pregled nad celoto prihodkov in izdatkov pa ostaja nedosegljiv »desideratum«. ¹⁴⁸⁹ Dokumentirana je samo višina obeh njegovih rednih dohodkov – čakarine za mesto v deželni konjenici in plače četrtnega stotnika pešcev. Ni nepomembno, da sta dohodka skupaj pokrivala približno tri četrtnine celotne Valvasorjeve davčne obveznosti od posesti. ¹⁴⁹⁰

¹⁴⁸⁹ Natančneje o Valvasorjevem materialnem stanju gl. v: Golec, *Zemljiški gospod*.

¹⁴⁹⁰ Ne o čakarini ne o stotniški plači nimamo neposrednih pričevanj iz časa polihistorjevega življenja, temveč neposredno po njegovi smrti: pripadniki konjenice z dvema oklepnama konjema so prejeli enotno letno plačilo 100 goldinarjev, vsak od petih četrtnih stotnikov pa 183 goldinarjev in 20 krajcarjev (ARS, AS 3, knj. 610, knjiga izdatkov za leto 1694,

Od nakupa posesti leta 1672 do njene dokončne prodaje dvajset let pozneje se kranjski polihistor kaže kot »večni dolžnik«, a hkrati kot skrben gospodar, ko gre za vlogo zemljiškega gospoda.¹⁴⁹¹ Že začetek v finančnem pogledu ni bil obetaven, saj sta s prvo ženo Ano Rozino ostala za kupljeno posest dolžna dobro polovico, več kot 11.000 goldinarjev. Ko se je dolg naslednje leto zmanjšal na slabih 10.242 goldinarjev, je samo za obresti še vedno odtekalo več kot 600 goldinarjev kranjske veljave, tj. dobrih 500 nemške, okoli 380 goldinarjev pa sta nanesele davek in kontribucija. Glede na polihistorjeve velike potrebe se je glavnica dolga zmanjševala zelo počasi, tako da je bila neporavnana kupnina po petih letih skoraj enaka.¹⁴⁹² Da bi se otresla vsaj visokih obresti nanjo, sta zakonca Valvasor leta 1677 za obresti zastavila Črni potok s posestjo, in sicer vdovi po prodajalcu baronu Kheysllu Katarini Sidoniji.¹⁴⁹³ Toda s tem povezana razbremenitev – mirujoča glavnica – ni zadostovala, da bi Valvasorja iz preostale posesti iztisnila sredstva za poplačilo preostale kupnine, saj je imel Janez Vajkard vse preveč stroškov s svojimi »konjički«.

Še več, takoj po poroki (1672) je začel na ženino ime najemati posojila pri sorodniku Janezu Herbardu baronu Posarelu, in sicer na račun donacijskega pisma za 5000 goldinarjev, ki ga je izvalil od svoje tašče Ane Marije pl. Graffenweger in ga omenjenemu posojilodajalcu zastavil. Tašča je v oporoki leta 1676 zatrjevala, da sta hči in zet dobila pismo »povsem neupravičeno in nepravilno«,

Hiša v Ljubljani, ki je bila v polihistorjevih rokah od leta 1681 do 1692 in kjer se je mudil zlasti zaradi preučevanja arhiva kranjskih deželnih stanov (foto B. Golec, marec 2014).

s. p., razdelki »Wartthelt auf die Gelbe Fahnen«, »Warttgelt auf die Plawe Fahnen« in »Prouisionierte Hautbleüth vnd Beuelchshaber«). O Valvasorjevi davčni obveznosti okoli 380 goldinarjev gl. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 30.

¹⁴⁹¹ Zdi se, da ni nobene dileme ob vprašanju, ali je Valvasor sam upravljal svojo posest. Pomagal si je z »amtmanom« iz kmečkih vrst, administrativne posle pa je opravljal osebno (Golec, *Zemljiški gospod*, str. 49). Zelo dragocen vir za spoznavanje Janeza Vajkarda kot zemljiškega gospoda je njegov lastnoročni urbar za posest Bogenšperka in Lihtenberka z dvema prilogama na samostojnih listih, nastal okoli leta 1680. Prvi del urbarja je standarden – popis obveznosti lastnih podložnikov in plačnikov odvetsčine in gozdnine –, drugi del pa zelo narativen, kot bi ga Valvasor pisal za *Slavo vojvodine Kranjske*. Ne preseneča, da se je urbar ohranil v arhivu kostanjeviške cisterce (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 43, Extranea, Graščina Bogenšperk in Lihtenberk – urbar). V Kostanjevici je namreč kot pater Štefan do smrti živel polihistorjev najmlajši sin Janez Volf Engelbert (J-II-21), skrbništvo nad dediščino otrok iz prvega zakona pa je prevzel tamkajšnji opat (o tem v nadaljevanju). Faksimilna objava, transkripcija in prevod urbarja v: Golec, *Zemljiški gospod*, str. 77–132; komentar: prav tam, str. 32–41.

¹⁴⁹² Golec, *Zemljiški gospod*, str. 9, 13, 22–23.

¹⁴⁹³ Zakonca sta s Katarino Sidonijo baronico Kheysell kot nujno varuhinjo njenih otrok 2. junija 1677 sklenila poravnavo, po kateri sta ji na račun obresti na slabih 9774 goldinarjev dolga zastavila Črni potok z delom bogenšperško-lihtenberške posesti. Podrobnosti niso znane, tako tudi ne, ali je zastavna pogodba vsebovala kakšno časovno omejitev. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 23–24.

zato ga morata vrniti njenemu sinu Juriju Andreju Graffenwegerju. Pozneje je Valvasor denar res vsaj deloma vrnil svaku (1683),¹⁴⁹⁴ še prej pa kupil manjšo hišo v Ljubljani, ob obzidju proti Ljubljani nedaleč od Mestnega trga (1681), ki jo je uporabljal kot »študijski kabinet«.¹⁴⁹⁵ Medtem so se kopicili tudi davčni zaostanki in čeprav so jih deželni stanovi Janezu Vajkardu v začetku osemdesetih let dvakrat odpisali, so odtlej naraščali še hitreje. Nazadnje, v začetku leta 1689, je dal Valvasor dobrih 1000 goldinarjev odšteti od vsote, ki so mu jo stanovi obljubili kot plačilo za *Slavo*.¹⁴⁹⁶ V istem času, na pragu leta 1689, ko je imel velike stroške s tiskom svoje knjige v Nürnbergu, se je začela odprodaja njegove posesti. Najprej je za okoli 6850 goldinarjev deželne veljave prodal Črni potok z 12 goldinarji imenjske rente, ki ga je malo prej vzel iz zastavitve. Kupila ga je Ana Maksimila baronica Moscon, skoraj vsa kupnina, 6414 goldinarjev, pa je šla dedičem barona Kheyslla za še neplačano kupnino iz leta 1672, ki najbrž tudi s tem ni bila v celoti poravnana.¹⁴⁹⁷ Tik pred tem je v začetku leta 1689 pri

¹⁴⁹⁴ Med koncem leta 1672 in začetkom leta 1680 si je Ana Rozina Valvasor pri Posarelu izposodila za več kot 5123 goldinarjev ali za približno četrtno vrednosti svoje in soprogove še neplačane zemljiške posesti. Razlogi, zakaj je Graffenwegerjeva hčerki in zetu 19. oktobra 1672 izdala donacijsko pismo za 5000 goldinarjev, in to le dva dni po nastanku odpovednega pisma Ane Rozine o prejeti dediščini po obeh starših (!), se izmikajo jasnemu odgovoru. Tako kot tudi, zakaj je donacijo v oporoki 17. februarja 1676 razveljavila. Morda zato, ker je ugotovila, da sta Valvasorja donacijsko pismo zastavila, denar pa ni šel za odplačilo posesti, ampak v druge namene. S svakom Jurijem Andrejem Graffenwegerjem je Janez Vajkard sklenil poravnavo leta 1683, vendar iz regesta v polihistorjevem zapuščinskem inventarju ni razvidno, ali sta se namesto za 5000 goldinarjev pogodila za 1200 goldinarjev ali pa je toliko znašala razlika in je šlo torej za vračilo 3800 goldinarjev (Golec, *Zemljiški gospod*, str. 25–27).

¹⁴⁹⁵ Gre za vogalno hišo na Cankarjevem nabrežju 15 oziroma v Ključavničarski ulici 5, ki je bila prej last dedičev Janeza Frölichia. Kupni dogovor zanjo je Valvasor sklenil z njimi 4. marca 1681 (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. t. 1694, pag. 7/Nr. 9). Valvasorjevo ime se pojavi v mestnih davčnih knjigah istega leta in se prenaša vse do leta 1733, čeprav jo je leta 1692 prodal (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Cankarjevo nabrežje 15 (Ključavničarska ulica 5); prim. Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 69). Prim. tudi Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 157, 312 (op. 32). Višine kupnine ob nakupu in prodaji dobro desetletje pozneje ne poznamo. Hiša ne po lokaciji ne po velikosti ni bila med uglednejšimi, saj je stala na koncu ozke obrtniške ulice. S štirimi goldinarji rednega davka je bila leta 1681 po višini te temeljne obveznosti že v spodnji polovici hiš na območju Mestnega trga, in sicer skupaj z drugimi 21 hišami z enako obveznostjo (43 hiš je imelo večjo, 15 pa manjšo obremenitev); večina hišnih posestnikov, 44 od 80, je plačevala 4 do 6 goldinarjev davka (ZAL, LJU 488, šk. 456, Cod. XVII, knj. 65, davčna knjiga 1681, s. p.) Hiša je imela ves čas Valvasorjevega lastništva stalni dajatvi 4 goldinarje letnega davka ter goldinar in 45 krajcarjev t. i. hišnega goldinarja (*Hausguldten*), letno se je spreminjala kontribucija, posebej pa je plačeval dajatve najemnik Andrej Smrekar, po poklicu ključavničar: davek (35 krajcarjev), kontribucijo in obrtni davek (2 gld) (gl. op. 1478). Po terezijanskem katastru leta 1752 je imela hiša, tedaj v lasti Krištofa Hanna, le skromnih 35 goldinarjev letnega donosa, kar je veliko pod povprečjem celotne Ljubljane vključno s predmestji (56,47 gld) in le dobra tretjina povprečja v ožjem mestu (91,86 gld); hiša Karlove veje Valvasorjev na prestižnem Novem trgu je denimo izkazovala letni donos 110 goldinarjev (ARS, AS 174, šk. 258, RDA, L 336, No. ad 5, II. 3. 1752; No. ad 8, II. 3. 1752).

¹⁴⁹⁶ Višino zaostankov poznamo le deloma. Na seznamu dolžnikov kontribucije se je Valvasorjevo ime znašlo najpozneje jeseni leta 1677. Neprimerno večji so bili njegovi davčni zaostanki, izpričani od leta 1678, saj je redni davek predstavljal temeljno in največjo fiskalno obremenitev. Najprej so mu stanovi odobrvali odloge plačila, leta 1680 in 1682 pa sta sledila dva odpisa kot del nagrade za zemljevide in Marijin kip. Kaže, da sta polihistorja precej opogumila, saj se je odtlej manj oziral na deželno blagajno in upal, da mu bodo stanovi zaradi pridobljenega ugleda prizanašali. Izvršba (*Ein Spänzedel*) leta 1685 je znana le iz regesta, zato ne vemo, ali je bila udejanjena. Poveden je podatek, koliko so davčni zaostanki znašali v začetku leta 1689, neposredno po Valvasorjevi prodaji Črnega potoka in sredi intenzivnega dela za natis *Slave vojvodine Kranjske*. Poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov je 7. februarja 1689 ugodil polihistorjevi prošnji, naj mu na račun obljubljenih sredstev za »deželno kroniko« odpišejo 1044 goldinarjev zaostanka in izplačajo 1954 goldinarjev v gotovini. Sklepamo lahko, da mu je stanovski glavni prejemnik oba redna stanovska dohodka – čakarino in plačo četrtnega stotnika – preprosto vsako leto odštel od davčne obveznosti oziroma zaostankov. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 28–30.

¹⁴⁹⁷ Zastavitev Črnega potoka se je skoraj brez dvoma končala leta 1688, ko se je tam še možila Kheyslllova hči (Golec, *Zemljiški gospod*, str. 45). Vedenje o prodaji dvorca s pripadajočo posestjo smo do nedavnega zajemali iz izčrpnih registrov treh dokumentov, zdaj pa poznamo kupoprodajno pogodbo, datirano 31. januarja 1689 na Bogenšperku, in

ljubljskem trgovcu Juriju Tollmeinerju vzel posojilo 6000 goldinarjev in se v istem letu dvakrat zadolžil še pri svoji drugi ženi Ani Maksimili, skupaj za 1847 goldinarjev deželne veljave.¹⁴⁹⁸ Poleg Tollmeinerja in žene je imel še druge upnike in če je hotel do njih poravnati vse obveznosti, kar je do smrti tudi storil,¹⁴⁹⁹ je bil spet prisiljen prodajati. Spomladi 1691 je za dobrih 3000 goldinarjev deželne veljave prodal stiškemu cistercijanskemu samostanu desetino v Temenici s petimi goldinarji imenjske rente.¹⁵⁰⁰ Najverjetneje se je moral prav tega leta ločiti od svoje dragocene knjižnice in grafične zbirke, ki sta romali k zagrebškemu škofu Aleksandru Ignaciju Mikuliću, domnevno za ceno okoli 4000 goldinarjev.¹⁵⁰¹ Ob njegovih prioritetah in »formi mentis« bi veliko prej pričakovali odločitev, da pri

Valvasorjevo potrdilo o prejeti kupnini z dne 28. februarja istega leta (kopiji izvornikov dokumentov v: KLA, KLA 741, Sch. 1, Konv. 2, C-17 St, fol. 5-7v, 30. 1. 1689; C-18 St, fol. 9-10v, 28. 2. 1689). Valvasor je pogodbo sklepal tudi kot nujni varuh (*Nothgerhab*) solastnikov, svojih otrok iz prvega zakona. Kupnina je znašala 6400 goldinarjev deželne veljave in 100 tolarjev likofa skupaj z neko »Tattenbachovo pretenzijo«, nato pa je bila v prodajo vključena še dodatna posest – pol hube in oštat, prodana za 250 goldinarjev nemške veljave. Iz naslova kupnine je moral Valvasor prednostno poravnati zaostalo kupnino Kheyslom, za katero je bila posest hipotekarno obremenjena, kar je storil 9. februarja, ko je Juriju Krištofu (baronu) Kheysllu izplačal dobrih 5467 goldinarjev deželne veljave na račun zadolžnice za 10.241 goldinarjev ter 40 krajcarjev in pol z dne 12. oktobra 1672. Če smo povsem natančni, je bila vsota v tej zadolžnici ob nakupu posesti precej višja (14.025 goldinarjev, 32 krajcarjev in pol) in je padla na navedeno višino šele slabo leto pozneje, 17. septembra 1673. Postavlja se vprašanje, ali je Valvasor po prodaji Črnega potoka v začetku leta 1689 poplačal Kheyslom celoten dolg in je torej zgornjih dobrih 5467 goldinarjev predstavljalo zadnji obrok ali ne. Vsebine pogodbe namreč ne poznamo v celoti, ampak le iz Valvasorjeve sočasne zadolžnice ženi in iz regesta pogodbe v zapuščinskem inventarju Jurija Krištofa Kheyslla. Ne prvi ne drugi dokument ne potrjujeta, da bi bila kupnina s tem dokončno poravnana. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 55-59.

¹⁴⁹⁸ Golec, *Zemljiški gospod*, str. 58-61. – Ana Maksimila je 9. februarja 1689 k Valvasorjevemu vračilu dolga Kheysllu primaknila 947 goldinarjev deželne veljave, ki jih je dobila nazaj čez dobra tri leta, 8. oktobra 1692, iz rok kupcev Bogenšperka. Še prej je možu 21. oktobra 1689 v gotovini izročila doto v višini 900 goldinarjev deželne veljave.

¹⁴⁹⁹ O tem, da je do smrti vse obveznosti do upnikov poravnal, pričata njegova zapuščinska inventarja. Iz krškega inventarja iztemo za skoraj vse nekdane upnike, razmerje z njimi pa osvetljujejo tudi drugi viri, predvsem zapuščinski inventarji. Leta 1691 ob prodaji desetine v Temenici je imel Valvasor še vedno dolgove do Janeza Herbarda Posarela oziroma zdaj do njegove vdove, dolgoval pa je tudi Korduli Elizabeti baronici Apfaltre. Kot Valvasorjeva posojilodajalka se ponuja še Marija Magdalena Pelzhoffer, ki je imela z njim in njegovo prvo ženo leta 1686 sodni spor zaradi 2000 goldinarjev deželne veljave. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 27-28, 64, 68-69.

¹⁵⁰⁰ V nedolgo tega odkriti kupoprodajni pogodbi za desetino v Temenici, datirani 28. maja 1691 na Bogenšperku, je naveden tudi razlog prodaje, kar sicer ni običajna praksa, zato pa tem pomembnejši podatek za razumevanje okoliščin: zakonca Valvasor prodajata desetino zaradi dolgov, nastalih ob nakupu posesti Bogenšperk in Lihtenberk. Janez Vajkard je pogodbo s stiškim opatom Antonom sklepal skupaj z drugo ženo Ano Maksimilo in kot nujni varuh otrok iz prvega zakona. Kupnina je znašala 3000 goldinarjev deželne veljave in 30 državnih tolarjev likofa. Za Valvasorja je bila prodaja ugodna, če pomislimo, da je baron Kheysell desetino dvajset let prej (1672) najprej ocenil le na 2000 in nato na 2600 goldinarjev deželne veljave. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 63-65. Prepis pogodbe: ARS, AS 781, knj. 17, glavni urbar župnij in njihovih imenj, inkorporiranih cistercijanskemu samostanu Stična 1662, 2. del, pag. 91-95.

¹⁵⁰¹ Knjižnica in grafična zbirka sta danes v Zagrebu na dveh lokacijah; knjižnični katalog obsega 2630 del (Gostiša (ur.), *Bibliotheca Valvasoriana*), v grafični zbirki, ki ji manjka četrti zvezek od skupno osemnajstih, pa je danes 7752 grafik (faksimilna izdaja: Gostiša (ur.), *Iconotheca Valvasoriana*). – Prva Valvasorjeva biografija neznanega avtorja (1815) navaja pozneje v literaturi pogosto navzoč podatek, da je Valvasor malo pred smrtjo ob zelo sprejemljivih pogojih ponudil svojo bogato knjižnico kranjskim deželnim stanovom, da bi uredili javno stanovsko knjižnico, ker pa se je stvar predolgo vlekla, naj bi jo za majhno ceno prodal jezuitskemu kolegiju v Zagrebu ([Anonimus]: *Biographie*, str. 381). Navedba jezuitskega kolegija je napaka, v zapisnikih kranjskih deželnih stanov pa polihistorjeve ponudbe ni najti. Bolj verjetno je, da stanovi Valvasorja niso bili več pripravljene financirati oziroma da so mu (v neformalnih pogovorih) ponudili premalo. Glede na njegove finančne težave si komaj lahko predstavljamo, da bi knjige in grafike zagrebški škofiji podaril, kot je pozneje (1703) o knjižnici v pismu škofu Brajkoviću zapisal polihistorjev sin Wolfgang Vajkard (J-II-17) (Vrhovnik, *Kako je prišla*, str. 108, 109). Da so šle knjige in grafična zbirka v 18 vezanih zvezkih v Zagreb in ne kam drugam, lahko preprosto pojasnimo s pripravljenostjo škofa Mikulića, da jih od Valvasorja odkupi, in s tem, da je morala biti cena glede na okoliščine za prodajalca (še) sprejemljiva. Tako kot govori o prodaji zgolj poznejši vir, žal ni izpričano, kdaj natanko sta se škof in Valvasor pogodila in kdaj je bila izpeljana izročitev. Upošteva, da ima

odplačevanju dolgov prej poseže po posesti kot po svojih »duhovnih zakladih«. Tako lahko upravičeno sklepamo, da je najprej prodal desetino in se šele nato ločil od knjig in grafik. Po drugi strani pa je zelo mogoče, da zaradi prevelikih dolgov niti ni mogel izbirati. Bogenšperk in hišo v Ljubljani je nasprotno obdržal skoraj do zadnjega, kot »zlato rezervno«, iz katere mora zagotoviti existenco otrokom in drugi ženi. Na odločitev, da ju proda, je nazadnje morda odločilno vplival požar na Bogenšperku, ki ga poznamo le iz skopih omemb, da so deželni stanovi Valvasorju sredi leta 1692 odobrili 1000 goldinarjev nepovratne pomoči.¹⁵⁰²

Jeseni leta 1692 sta šli za neznani vsoti v tuje roke še zadnji dve nepremičnini. Bogenšperk z Lihtenberkom s 47 goldinarji rente sta kupila zakonca Janez Andrej in Marija Magdalena Saloma pl. Gandin,¹⁵⁰³ hišo v Ljubljani pa Franc Engelbert baron Zetschker, bratranec polihistorjeve žene, ki je Valvasorju po vsem sodeč s tem pomagal priti do denarja za nakup hiše v Krškem.¹⁵⁰⁴ Približno predstavo, kolikšen je bil na koncu polihistorjev primanjkljaj, dobimo ob primerjavi vrednosti 13.800 goldinarjev, na kolikor je Janez Vajkard sam ocenil bogenšperško-lihtenberško posest, in tem, kar je premogel ob smrti leta 1693. Tedaj mu je v dveh zadolžnicah ostalo 7000 goldinarjev, prejetih za kupnino od Bogenšperka in Lihtenberka.¹⁵⁰⁵ Kam bi lahko šla razlika, si ni težko predstavljati. Poleg preostanka kupnine Kheysllovim dedičem za posest, kupljeno leta 1672, in vračila posojil ni izključeno, da je bilo treba poravnati še del obveznosti do nürnberskih partnerjev za izdajo *Slave vojvodine Kranjske*.¹⁵⁰⁶

Na pomlad 1693 se je Janez Vajkard z družino preselil v **kupljeno hišo v Krškem**, s čimer se je

kar 58 knjig letnico 1690, tri pa so bile izdane leta 1691, knjižnica in grafike torej niso romale v Zagreb leto poprej (1690), kot lahko preberemo v literaturi (Dular, Valvasorjeva knjižnica, str. 267). Letnica 1690 se je pojavila v Radicsevi monografiji o polihistorju (1910), vendar je ni najti v viru, na katerega se opira, tj. v izvlečku vizitacijskih dekretov zagrebške škofije (Radics, *Johann Weikbard*, str. 103). Omenjeni izvleček govori le o tem, da je škof Mikulić namenil za nakup veliko vsoto (*magno aere*). Kot izvemo od V. Klaića, naj bi škof Mikulić knjižnico leta 1690 zagotovo kupil na pobudo Pavla Ritterja-Vitezovića, »kako se priča, za nekih 4000 forinti« (Klaić, *Život i djela*, str. 81).

¹⁵⁰² Zadevo je kranjski deželni zbor obravnaval 3. junija 1692. Pozornost pritegne formulacija, da je Valvasor prosil za »ein Gnad wegen erlittener Feüerbrunst« oziroma – na drugem mestu – za »Gnadt und (!) Brandsteüer«, stanovi pa so mu po tej različici zapisa odobrili 1000 goldinarjev »mit abraitung«. Zadnje bi lahko razumeli tudi kot odpis od zaostankov za davek in kontribucijo, veznik *in* med *milostjo* (*Gnadt*) in *požarnim davkom* pa, kot da gre pri teh dveh za ločeni stvari. Postavlja se vprašanje, ali so torej stanovi hoteli Valvasorju pomagati v stiski in je bil požarni davek bolj izgovor kakor dejanska pomoč pogorelcu. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 62–63.

¹⁵⁰³ O tretji, najpomembnejši prodaji posesti smo poučeni veliko slabše kot o prodaji Črnega potoka (1689) in desetine v Temenici (1691). Valvasorjev in Gandinov zapuščinski inventar razkrivata, da je kupno pismo ali kupni dogovor nastal 2. oktobra 1692 in da je Valvasor nastopal tudi kot nujni varuh svojih otrok iz prvega zakona. Že šest dni pozneje sta zakonca Valvasor izdala glavno pobotnico za v celoti izplačano kupnino. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 66. – O kupnini, katere višine ne poznamo, gl. op. 1505.

¹⁵⁰⁴ Datum sklenitve kupoprodajne pogodbe 10. december 1692 razkrivata Valvasorjeva listina in zapis v zapisnikih ljubljanskega mestnega sveta, oboje 23. februarja 1693 (ARS, AS 1063, a. e. 2743, 1693 feb. 23., Ljubljana; ZAL, LJU 488, Cod. I, knj. 49, fol. 40–40v). Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 157, 312 (op. 32); Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 21, op. 6). – Zetschker, graščak na Gomili pri Boštanju ob Savi, več kot očitno ni imel posebnih namenov z Valvasorjevo hišo v Ljubljani, saj jo je že čez dve leti (1694) prodal, in sicer Francu Albertu pl. Seethalu, ki je, kot bomo videli, leta 1696 iz polihistorjeve zapuščine odkupil instrumente in knjige. O kupoprodaji govori regist v Seethalovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 7/Nr. 7).

¹⁵⁰⁵ Kupnina je bila poravnana iz kupnine, ki sta jo Gandina prejela istega leta (1692) od Janeza Herbarda grofa Auersperga za svoj dvorec Brinje pri Grosupljem. Na ta način sta se v Valvasorjevih rokah znašli najmanj dve Auerspergovi zadolžnici, ena za 4000 in druga za 3000 goldinarjev. Gre torej za skupno 7000 goldinarjev, zagotovo pa to ne more biti celotna kupnina. Precej realna vsota bi bila 13.800 goldinarjev, na kolikor je Valvasor v osemdesetih letih sam ocenil vrednost bogenšperško-lihtenberške posesti. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 67.

¹⁵⁰⁶ Golec, *Zemljiški gospod*, str. 67–69.

Krško, zadnji dom
Janeza Vajkarda
Valvasorja, po
Topografiji Kranjske,
1679 (*Topographia*
Ducatus Carnioliae
Modernae, št. 84).

začelo zadnje, kratkotrajno poglavje njegovega življenja. Hišo ob glavni mestni ulici je ob prejšnjem božiču kupil od mestnega svetnika Jakoba Vodnika za 800 goldinarjev kranjske veljave.¹⁵⁰⁷ Poglavitni razlog za preselitev Valvasorjevih v majhno obsavsko mesto, in ne denimo v hišo v Ljubljani, sta bila najverjetneje bližina ženinega sorodstva in dediščina, ki jo je Ana Maksimila še pričakovala, potem pa, kot bomo videli, tudi dobila v obliki posesti ne prav daleč od Krškega.¹⁵⁰⁸ Temeljite raziskave zadnjih let so pokazale, da so sredi 19. stoletja razglasili za Valvasorjev zadnji dom v Krškem napačno hišo, ki so jo nato zlasti od odkritja spominske plošče leta 1894 po njem imenovali Valvasorjeva hiša. Pomoti sta najverjetneje botrovali dejstvu, da je v tej hiši zadnjih dvajset let do svoje smrti prebival polihistorjev po poli prapraneček Anton pl. Hohenwart (1768–1846), sicer ljubiteljski muzealec, za njim pa jo je podedovalo in kratek čas obdržalo šest baronov Dienerspergov, prapravnikov Janeza Vajkarda. Ker so tako Hohenwart kot Dienerspergi poznali svojo genealoško vez s kranjskim polihistorjem, se je na podlagi tega védenja zlahka rodila napačna interpretacija, da je hiša konec 17. stoletja pripadala samemu Valvasorju. Od leta 2013 je s spominsko ploščo obeležena prava hiša, t. i. Mencingerjeva ob glavni mestni ulici, na napačni stavbi pa je spominsko obeležje muzealcu Hohenwartu z opozorilom

¹⁵⁰⁷ Podrobnosti o nakupu hiše in njeni vrednosti v: Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 20–23. – Temeljna vira o tem sta listina zakoncev Vodnik in polihistorjev zapuščinski inventar; kupni dogovor je bil sklenjen 26. decembra 1692, zakonca Vodnik pa sta listino o prodaji izdala nenavedenega dne februarja 1693 (ARS, AS 1063, a. e. 2742, 1693 feb., Krško; AS 309, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. i. 1694, pag. 2). Prvič so Valvasorji izpričani v Krškem ob krstu najmlajšega otroka 15. aprila 1693 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 15. 4. 1693). – Leta 1752, ko je bila hiša v lasti baronice Zetschker, se je v mestecu z nekaj več kot sto hišami znašla s 14 goldinarji letnega donosa na desetem mestu oziroma na sedmem, če odštejemo javno upravne zgradbe, ki so zasedle prva tri mesta (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752).

¹⁵⁰⁸ Polihistorjeva hiša v Ljubljani bi bila glede na majhnost in lego neprimeren dom za plemiško družino. –Valvasorjeva družina je bila še posebej povezana z ženinim bratrancom Francem Engelbertom baronom Zetschkerjem, graščakom na Gomili pri Boštanju, čigar soproga je bila sestra polihistorjeve pokojne svakinje, prve žene prav tako že umrlega brata Janeza Herbarda Valvasorja (J–I–21), Zetschker pa varuh njunih dveh mladoletnih otrok (gl. v podpoglavju 4.5). Prav ta dvojni sorodnik je od Valvasorja kupil hišo v Ljubljani (gl. op. 1504). Njegova žena Marija Barbara in očim Ane Maksimile Valvasor Janez Jurij pl. Wernegk z Vrhovega sta bila krstna botra polihistorjevega zadnjega otroka, krščena v Krškem (o krstu gl. op. 1507).

Leta 2006 odkrita prava Valvasorjeva hiša v Krškem je bila leta 2013 temeljito obnovljena (foto B. Golec, marec 2014).

Napačna Valvasorjeva hiša v Krškem, danes Mestni muzej Krško (foto B. Golec, marec 2014).

o pomoti.¹⁵⁰⁹ V Krškem je Valvasorjeva tradicija stara in močna,¹⁵¹⁰ čeprav je kranjski polihistor tu preživel le kakšnega pol leta. Poleg omenjenih spominskih plošč ima Janez Vajkard Valvasor v mestu od leta 1966 spomenik, po njem pa se imenujeta savsko nabrežje in knjižnica.

¹⁵⁰⁹ Obema hišama je posvečena monografija: Golec, *Valvasorjeva hiša*. – Dvomi o vogalni hiši pri župnijski cerkvi kot Valvasorjevem zadnjem domu segajo še v 19. stoletje in so se sčasoma samo krepili. Njena lega, opisana v listini o kupoprodaji, nikakor ni ustrezala legi hiše, ki so jo razglasili za polihistorjevo. Ključen za identificiranje prave hiše in njenih nadaljnjih lastnikov je bil regist kupoprodajne pogodbe iz leta 1706 v zapuščinskem inventarju vdovinega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta. – Anton pl. Hohenwart (1768–1846), ki je hote ali nehote »kriv« za pomoto, je bil pravnuk polihistorjeve po poli nečakinje Ane Marije, poročene pl. Hohenwart (* 1656, † 1725) (J–II–3). – Zanimiva je ugotovitev, da je Valvasorjeva hiša pozneje pripadala dvema literatoma, nemško piščočemu pesniku Anastasiju Grünu s pravim imenom Anton Aleksander grof Auersperg (1806–1876) in slovenskemu pisatelju Janezu Mencingerju (1838–1912), po katerem se imenuje danes.

¹⁵¹⁰ Že leta 1848 se je Henrik Costa med potovanjem skozi Krško spominjal, da je tu v revščini umrl Valvasor (Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 102).

Kot je pozneje zapisal sodobnik Janez Gregor Dolničar, so Valvasorja v Krško pripeljali že bolnega.¹⁵¹¹ Najbrž ne bomo nikoli poznali ne vzroka¹⁵¹² ne natančnega datuma **njegove smrti**. Mrliški matici župnije Leskovec pri Krškem in krške mestne duhovnije, v kateri bi bila smrt lahko vpisana, nista ohranjeni,¹⁵¹³ njegovega domnevnega pokopa na Mediji pa niso vpisali v mrliško knjigo župnije Vače, v katero tedaj praviloma niso zapisovali pokopanih v medijski grobnici.¹⁵¹⁴ Tudi sodobna vira druge roke glede časa smrti nista najbolj točna: eden govori o septembru in drugi o oktobru 1693.¹⁵¹⁵ Prav tako ne bo verjetno nikoli docela rešeno vprašanje, kje so Janeza Vajkarda Valvasorja pokopali. Edini sodobni pričevanja o kraju pokopa izvirata od iste osebe, Janeza Gregorja Dolničarja, a se razlikujeta (!). V epitafu, nastalem kmalu po smrti, govori Dolničar o grobu v Krškem, pozneje (1715) v biobiografiji kranjskih piscev pa, da je Valvasor pokopan na Mediji.¹⁵¹⁶ Lahko bi imel obakrat prav ali pa bi se tudi obakrat motil. Glede na to, da je epitaf verjetno kakšni dve desetletji starejši od biobibliografije, bi utegnila biti verodostojnejša vest o Valvasorjevem pokopu v Krškem. A prav zlahka bi Dolničar ob védenju, kje je Janez Vajkard umrl, napačno sklepal, da je Krško tudi kraj njegovega pokopa.¹⁵¹⁷ Enako je mogoče domnevati, da je Medijo kot polihistorjev zadnji dom navedel zgolj na podlagi sklepanja, ker so tam po Valvasorjevih besedah pokopani njegovi otroci in prva žena ter drugi

¹⁵¹¹ Dolničar, *Bibliotheca Labacensis publica*, str. 222, 334; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 278.

¹⁵¹² V literaturi navedena bolezen podagra, ki naj bi se ji pridružila diareja, je le domneva. Prvi ju je omenil Valvasorjev neznan biograf v prvem tiskanem prikazu Valvasorjevega življenja in dela iz leta 1815, objavljenem v dunajskem časopisu *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* ([Anonimus], *Biographie*, str. 381). Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271.

¹⁵¹³ Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 268, 280; Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 49, 50.

¹⁵¹⁴ Prva mrliška matična knjiga župnije Vače, v katero je spadala Medija, molči o pokopih Valvasorjev vse do leta 1708 (z eno samo izjemo 10. maja 1691), čeprav so v tem obdobju v medijsko grobnico potrjeno pokopali več članov rodbine (NŠAL, *ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723*; prim. Golec, *Plemstvo v cerkvenih*, str. 103).

¹⁵¹⁵ V Lukančičevi rokopisni genealoški zbirki o kranjskem plemstvu najdemo pri rodbini Valvasor navedbo, da je preminil septembra, pri čemer je ostal prazen prostor za dan: »obiit 7bris 1693« (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 177). Gre za najzgodnejšo časovno opredelitev Valvasorjeve smrti sploh, zapisano leta 1705 ali 1706 (utemeljitev datacije zbirke gl. v: Golec, *Epilog k Valvasorjevemu baronstvu*, str. 42, op. 69). Drugi vir o datumu polihistorjeve smrti, Dolničarjeva kronika mesta Ljubljane, je po nastanku mlajši, datiran z letnico 1719. Janez Gregor Dolničar je v kroniki kot mesec smrti navedel oktober 1693 (Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. II, *Annales urbis Labacensis*, s. p.; faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 270). Opozoriti kaže, da se september pojavlja že leta 1815 v prej omenjenem biografskem prikazu ([Anonimus], *Biographie*, str. 381). Tako kot ni znan vir te navedbe, ostaja za zdaj nepojasnjeno, od kod datum 19. september 1693, ki je bil po zadnjih ugotovitvah prvič objavljen leta 1836 v časniku *Illyrisches Blatt* ([Anonimus], *Historische Erinnerungen*, str. 141). Gotovo je le, da je polihistor preminil vsaj nekaj dni ali pa več tednov pred 23. novembrom, ko so stanovski poverjeniki obravnavali prošnjo Franca Bernarda barona Tauffererja za izpraznjeno stotniško mesto in je Valvasor izrecno naveden kot preminul (ARS, AS 2, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v).

¹⁵¹⁶ Latinski epitaf Valvasorju izpod peresa Janeza Gregorja Dolničarja, ki ga je šele leta 1993 objavil F. Baraga in za njim B. Reisp (Baraga, *Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik*, str. [323]; Reisp, *Neznani epitaf*, str. 346–347), je vpisan na zadnjem knjigoveškem listu Valvasorjeve izdaje *Theatrum mortis humanae*, ki je bila v Dolničarjevi lasti, in ni mogel nastati prav dolgo po polihistorjevi smrti. Da je avtor Dolničar sam, poleg lastništva knjige neizpodbitno potrjuje njegov rokopis. V epitafu pritegnejo pozornost besede o polihistorjevi zibelki in grobu: »Labacum cunas, praebet Gurgfelda sepulchrum«, kar je Baraga prevedel kot »Mesto Ljubljana zibel, a krsto (sic!) mu Krško je dalo«, toda dejansko je treba »sepulchrum« vendarle najprej razumeti kot grob in šele nato v prenesenem pomenu (za strokovno mnenje se iskreno zahvaljujem akademiku prof. dr. Primožu Simonitiju). Podatek je tem pomenljivejši, ker je pozneje prav Dolničar v biobibliografiji kranjskih piscev (1715) zapisal, da je Valvasor pokopan na Mediji (Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. 14, *Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium*, pag. 54; objava: Dolničar, *Bibliotheca Labacensis publica*, str. 222; faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 276).

¹⁵¹⁷ Da Dolničar ni bil natanko poučen o okoliščinah polihistorjeve smrti, priča navsezadnje prazen prostor, ki ga je v epitafu pustil za datum smrti in za navedbo o pokojnikovi starosti: »obiit ... anno M.DC.XC.III aetat: « (faksimile v: Reisp, *Neznani epitaf*, str. 347).

Valvasorjev nagrobnik z Dolničarjevimi epitafom, vzidan v steno grajske kapele na Mediji leta 1993 ob 300-letnici polihistorjeve smrti (foto B. Golec, marec 2014).

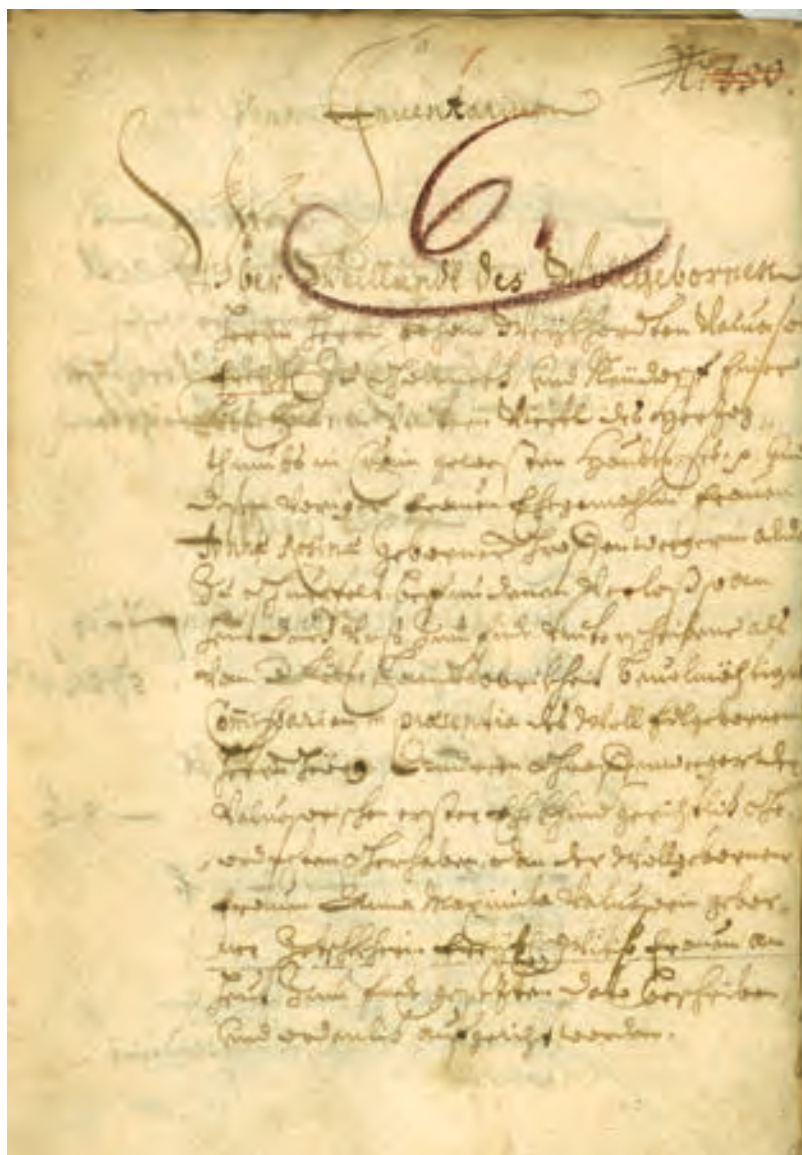
Valvasorji.¹⁵¹⁸ Kot nikakor ni izključeno, da je Dolničar obakrat natančno vedel, kaj se je zgodilo z Valvasorjevimi posmrtnimi ostanki. Nemara so polihistorja najprej res pokopali v kripti cerkve sv. Janeza Evangelista v Krškem, potem pa njegovo truplo prenesli v rodbinsko grobnico v Marijini kapeli pri medijskem gradu. Glede na rodbinsko tradicijo bi bilo sicer precej nenavadno, ko ne bi izrazil želje počivati pri svoji družini. Tako kot o tem ni zapisov, tudi nimamo materialnih dokazov iz grobnice.¹⁵¹⁹

Kot pričata zapuščinska inventarja, prvi za manjši del zapuščine, ki je prehodno še ostal na

¹⁵¹⁸ Ko je pozneje, leta 1715, sestavljal Valvasorjev biobibliogram, najprej v njem ni bilo podatka o kraju pokopa. Tega je sočasno ali malce pozneje pripisal na rob: »habet tanti viri mortales exuvias Media ...« (gl. faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 276). – O pokopu otrok in prve žene: Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

¹⁵¹⁹ Po mnenju P. Radicsa, ki se je leta 1894 spustil v grobnico in med razmetanimi zemeljskimi ostanki pokopanih naštel več kot 40 parov podplatov, bi lahko polihistorju pripadali podplati jezdnih škornjev, ki so kazali na vojaške škornje, kakršne je nosila tudi kranjska deželna vojska (Radics, *Johann Weikhard*, str. 248–249). Pri tem kaže spomniti, da so v deželni konjenici poleg Janeza Vajkarda služili še trije drugi Valvasorji, vsi pokopani na Mediji: Janez Herbard (J–I–21), Adam Sigfrid (A–II–3) in Jurij Maksimilijan (J–II–27). – Podatek G. F. Hoffa iz leta 1808, da je na Mediji mogoče videti polihistorjev nagrobnik (*Historisch-statistisch-topographisches Gemäblde*, str. 134), je očitna pomota. Hoff ga je gotovo zamenjal z nagrobnikom leta 1650 preminulega Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2).

Začetek zapuščinskega inventarja polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, datiranega 16. januarja 1694 v Krškem (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I).

Bogenšperku, in drugi za njeno glavnino v Krškem,¹⁵²⁰ Janez Vajkard Valvasor ni živel razkošno. Pri novem lastniku Bogenšperka je začasno pustil sedem omar s 63 knjigami in nekaj predmeti, med katerimi sta bila tudi portreta pokojnika in njegove prve žene. Nekdanja Vodnikova hiša v Krškem je bila za vse to očitno premajhna, saj daje inventar tamkajšnje zapuščine vtis prenapolnjenosti. Polihistor je imel v nasprotju s pričakovanji majhen listinski arhiv, skoraj samo dokumente iz zadnjih dveh desetletij, medtem ko je bilo rokopisno gradivo že temeljito očiščeno. Obdržal je »matematične in druge umetniške instrumente«, več kot sto slik, risb, bakrorezov in drugih upodobitev, knjig pa je imel tu le 36, od tega nekaj rokopisnih, vendar brez svojih lastnih izdaj, ki jih je bržkone že razdelil med svojce. Na minimum okleščena »priročna knjižnica« v štirih jezikih, nemščini, latinščini,

¹⁵²⁰ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I, 16. i. 1694; Z-7/II, 13. i. 1694. – Objavi obeh inventarjev: Radics, *Johann Weikhard*, str. 310–330. Objava in prevod inventarja zapuščine v Krškem: Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 19–45.

italijanščini in francoščini, odraža najožji izbor po lastnikovem okusu in priča, da Janez Vajkard v svojem zadnjem obdobju ni več resno študiral.¹⁵²¹ Skupna bera manj kot stotih tiskanih del in nekaj več kot toliko upodobitev je le senca nekdanje Valvasorjeve knjižnice, ki je štela več kot 2700 knjig in okoli 8000 grafik.¹⁵²²

Polihistorjevo premoženjsko stanje ob smrti na prvi pogled ni bilo tako slabo, če ga seveda ne primerjamo s tistim poprej. Poleg zadolžnic v višini 7000 goldinarjev, ki sta mu ostali od kupnine za Bogenšperk in Lihtenberk, ter hišne opreme je premogel nekaj manj kot 600 goldinarjev v gotovini, hišo v Krškem, kupljeno za 800 goldinarjev deželne veljave, ter matematične in druge instrumente, prodane pozneje za 600 goldinarjev enake veljave, v celem komaj kaj več, kot je Graffenwegerjeva družina leta 1672 vložila v nakup njegove posesti (9000 goldinarjev). Matematično gledano izguba ni velika, a je treba upoštevati drugačne okoliščine. Medtem sta minili dve desetletji in Valvasor je imel zdaj vdovo ter šest ali sedem otrok iz dveh zakonov, ki so se morali zadovoljiti le s skromno dediščino. Poleg tega je šla v tuje roke skoraj vsa njegova »duhovna zapuščina«, bogata knjižnica z grafično zbirko.¹⁵²³

52-letni Janez Vajkard je zapustil soprogo Ano Maksimilo ter sedem otrok ali šest, če je tisto leto rojeni sin morda umrl še pred njim. Iz prvega zakona je imel petnajstletno hčerko in tri sinove, stare od devet do štirinajst let, iz drugega zakona pa dve hčerki, prvo staro pet let in pol in drugo, ki je štela največ štiri in v najslabšem primeru komaj poldrugo leto. Otroci so bili še nepreskrbljeni, pa tudi njihova dediščina po očetu ni bila obetavna. Zanj se je kmalu po polihistorjevi smrti začelo dolgotrajno pravdanje med vdovo na eni strani in varuhom otrok iz prvega zakona na drugi.¹⁵²⁴ Njihov prvi varuh, materin brat Jurij Andrej pl. Graffenweger, ki je po prodaji Slatne živel v Ljubljani, je umrl že leta 1694, le nekaj mesecev za Valvasorjem in nekaj tednov po inventuri njegove zapuščine. Nasledil ga je mlajši brat Janez Jožef, graščak na mali Knežiji pri Litiji, kjer so otroci našli nadomestni dom. Toda tudi on se je poslovil od tega sveta mlad, že leta 1700.¹⁵²⁵ Polihistorjevi trije sinovi in hči so tedaj dobili za varuha odvetnika Janeza Jožefa pl. Wallensperga, ki je nato leta 1706 ali 1707, ko so bili sinovi že v samostanih, hči pa poročena, izročil njihovo zapuščino v varstvo opatu kostanjeviške cisterce z naročilom, naj se sporazume s polihistorjevimi otroki in jih pravično izplača. Opat je bil namreč predstojnik najmlajšega Valvasorjevega sina, cistercijana Janeza Volfa Engelberta ali patra Štefana (J-II-21). V zapuščini so bili kapital 5000 goldinarjev v zadolžnicah Volfa Engelberta

¹⁵²¹ O vsebini inventarjev podrobneje: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 345–349; Weigl, Pri Valvasorju doma, str. 13–17.

¹⁵²² Gl. op. 1501.

¹⁵²³ Prim. Golec, *Zemljiški gospod*, str. 72–73.

¹⁵²⁴ Podrobno o usodi zapuščine: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 349–355; dopolnitve: isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 43–48. Temeljni vir so protokoli ogradnega sodišča za Kranjsko, ki pa žal niso ohranjeni za prvo leto in pol po Valvasorjevi smrti, ko se je postopek o njegovi zapuščini začel in so odločali o glavnih stvareh.

¹⁵²⁵ Jurij Andrej Graffenweger, ki je od prodaje Slatne leta 1692 živel z družino v Ljubljani, je januarja 1694 pri obeh inventurah Valvasorjeve zapuščine, na Bogenšperku in v Krškem, označen kot sodno določeni varuh, umrl pa je kmalu po dataciji oporoke 24. februarja istega leta. Mlajši brat Janez Jurij je vlogo varuha prevzel 24. marca 1694 in preminil v začetku marca 1700 na Knežiji, kjer je živel v konkubinatu z nezakonskimi otroki. V oporoki se je spomnil tudi Valvasorjevih otrok, in sicer z volilom 600 goldinarjev deželne veljave. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 349, 354–355; o obeh Graffenwegerjih in njunem varuštvo tudi: isti, Rodbina Graffenweger, str. 257–266. – O novem domu Valvasorjevih otrok pri stricu Janezu Jožefu Graffenwegerju priča katalog ljubljanskega jezuitskega seminarja, v katerem sta Janez Ludvik (J-II-20) in Janez Volfgang (J-II-21) leta 1698 označena kot brata s Knežije »frater á Grafenbeeg« (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, Ms. 156, fol. 209). V objavi je pomota: »Grafenberg« (Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki, str. 134).

Dvorec Knežija pri Litiji, kjer so pri svojem varuhu in stricu Janezu Jožefu pl. Graffenwegerju našli nov dom polihistorjevi otroci iz prvega zakona, po *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 70); danes ni od Knežije nobenih ostankov.

grofa Auersperga in tiste premočnine, ki jih je Graffenweger pred letom 1700 prenesel iz Krškega in Bogenšperka na Knežijo.¹⁵²⁶

Otroci iz prvega zakona so bili pri delitvi dediščine v prednosti zaradi velikega vložka svoje matere v Valvasorjevo premoženje in njenega solastništva nad nekdanjo posestjo. Vdova Ana Maksimila je iztožila prednostno obravnavo le glede svoje poročne pogodbe, ki je bila »težja« od prve polihistorjeve, in obdržala hišo v Krškem. Toda večji del premočnin je ostal v hiši pod zaporo vse do leta 1697, ko je pohištvo, železino in posodo v celoti kupil Franc Engelbert baron Zetschker. Prav mogoče je, da je opremo odkupil za vdovo, svojo sestrično, in ji na ta način pomagal.¹⁵²⁷ Intelektualna zapuščina – skoraj vsi matematični in drugi instrumenti ter skoraj vse knjige – je leta 1696 pristala v rokah kupca Franca Alberta pl. Seethala, sicer svaka polihistorjevega nečaka, mladega završkega gospoda Jurija Maksimilijana (J–II–27). Seethal, ki je prevzel tudi večino predmetov z Bogenšperka, je odštel 600 goldinarjev, potem ko dotlej ni bilo še nobenega ponudnika,¹⁵²⁸ pet knjig in neki polihistorjev rokopis

¹⁵²⁶ Varuštvo je malo prej plemeniteni dr. Janez Jožef pl. Wallensperg, prvotno Wallich, prevzel v dogovoru z umirajočim Graffenwegerjem, uradno pa ni bil razrešen dolžnosti še vse do leta 1716. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 354–355. – Več podrobnosti v zvezi z zapuščino sta razkrila prepisa obeh Valvasorjevih zapuščinskih inventarjev iz leta 1694 z Graffenwegerjevimi obrobniimi zaznamki. Iz teh, denimo, izvemo, da je Janez Jožef Graffenweger zadolžnici Janeza Herbarda grofa Auersperga, ki sta ju zakonca Gandin izročila Valvasorju za kupnino Bogenšperka, leta 1695 zamenjal za zadolžnice Volfa Engelberta grofa Auersperga z enako vrednostjo. Usodo posameznih predmetov iz zapuščine pojasnjujeta prepisa inventarjev tistega dela Valvasorjeve zapuščine, ki jo je Graffenweger leta 1700 hranil na Knežiji in deloma njegov naslednik Wallensperg v Ljubljani, znašla pa sta se pri opatu v Kostanjevici. Tako izvemo tudi, kaj se je zgodilo s portretoma Janeza Vajkarda Valvasorja in njegove prve žene Ane Rozine, rojene Graffenweger. Zadnjič sta izpričana leta 1706 ob reviziji zapuščinskega inventarja, ko ju je imel pri sebi njun zet Franc Ludvik pl. Scarlich (J–II–16a), soprog hčerke Ivane Rozine (J–II–16). Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 44–48. – Prepisa Valvasorjeve zapuščine v Krškem in na Bogenšperku: NŠAL, NŠAL 116, šk. 3, Medija, zapuščinski inventar Janeza Vajkarda Valvasorja 1694, 13. in 16. 1. 1694. Izvirnika inventarjev Valvasorjeve zapuščine, izločene iz zapuščine Janeza Jožefa pl. Graffenwegerja: ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, G–56/III, 29. in 30. 3. 1700 (Knežija); prav tam, šk. 131, fasc. LIV, Z–11, 26. in 27. 3. 1700 (Ljubljana). Objava inventarja zapuščine v Ljubljani: Radics, *Johann Weikhard*, str. 331–333. Prepisa obeh inventarjev: ARS, AS 746, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 26. in 27. 3. 1700 (Ljubljana), 29. in 30. 3. 1700 (Knežija).

¹⁵²⁷ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 350–351; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 47.

¹⁵²⁸ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 351; isti, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 45. – Zadnjič so matematični instrumenti izpričani v Seethalovem zapuščinskem inventarju leta 1701 ali 1702, ko so bili shranjeni v skrinji v njegovi hiši v Ljubljani (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 113–114). – Pomenljiva je ugotovitev,

neznane vsebine pa je isto leto kupil za veliko vsoto 156 goldinarjev Vid grof Strassoldo.¹⁵²⁹ Kar je po prodajah še ostalo v Krškem in na Bogenšperku, je, kot že rečeno, romalo v Graffenwegerjev двореc Knežija pri Litiji, od tam pa v kostanjeviški samostan, namenjeno razdelitvi med štiri polihistorjeve otroke iz prvega zakona.

Prej kakor spori za polihistorjevo dediščino se je končala zgodba o Valvasorjih v Krškem. **Vdova Ana Maksimila** je sicer obdržala hišo do prodaje leta 1706, a se je njena družina poslovila od mesta ob Savi že sedem let prej, poleti 1699, ko se je vdova vnovič poročila. Vmesnih šest let od Valvasorjeve smrti do ponovne možitve zanjo nedvomno ni bilo lahkkih in jih je morala prebiti z vso iznajdljivostjo, vsaj sprva ob skromnih sredstvih v poprej neznanu vlogi »obubožane žlahtne vdove«. Z Valvasorjevim sorodstvom si ni mogla veliko pomagati, prav tako ji nista bila naklonjena varuha otrok iz prvega zakona, njihova strica pl. Graffenwegerja. Opreti se je morala na lastne sile in pomoč svojega sorodstva, ki je na srečo živelo blizu, v širši okolici Krškega. Pomembno vlogo je imel njen bratranec Franc Engelbert baron Zetschker, graščak na Gomili pri Boštanju. Kot smo videli, je leta 1692 kupil polihistorjevo hišo v Ljubljani, pet let pozneje pa del premičnin iz njegove krške zapuščine.

Vse do vnovične možitve je Ana Maksimila izpričana v Krškem, kjer je živela s hčerkama in tedaj morda še živim sinom.¹⁵³⁰ Ko je 28. avgusta 1699 sklenila poročno pogodbo z *Janezom Herbardom pl. Busetom*, lastnikom dvorca Gracarjev turn pri Šentjerneju, in se najverjetneje še istega dne z njim poročila,¹⁵³¹ se je pravzaprav vrnila domov, saj je možev двореc le slab kilometer oddaljen do Vrhovega, kjer je Ana Maksimila pred poroko živela z drugič omoženo materjo in se tam leta 1687 tudi omožila z Valvasorjem. Poti do druge poroke ji nista utrli le vrhovsko sorodstvo in dolgoletno znanstvo z ženinom Janezom Herbardom, ampak predvsem dediščina po starših. Ta je namreč zagotovila primerno doto njej, v še večji meri pa njenima hčerkama, ki ju je v naslednjih osmih letih omožila v grajski kapeli novega doma, Gracarjevega turna.

Za vdovino poroko s pl. Busetom je vsekakor tičal zlasti gmotni interes. Janez Herbard ni mogel pričakovati, da mu bo Ana Maksimila, stara najmanj 36 let, a najbrž že več kot štirideset, še rodila otroke, tem manj, ker jih tudi sam ni imel v prejšnjem zakonu. Poleg baronskega naslova, ki je bil sicer neupravičen, mu je nevesta prinesla v zakon podedovano hišo v Krškem in denar od prodanega dvorca Pleterje pri Bučki. **Pleterski dvorec** (*Pleterhof*), ki je imel čedno posest s skoraj 23 goldinarji

da je v katalogu Valvasorjeve knjižnice v Zagrebu (Gostiša (ur.), *Bibliotheca Valvasoriana*) najti 17 takih del, ki so v začetku leta 1694 popisana v Valvasorjevi zapuščini v Krškem, in tri dela, ki so bila tedaj na Bogenšperku. Sklepati je, da Janez Vajkard ni imel toliko dvojnikov, ampak je del knjig iz zapuščine po njegovi smrti prav tako prišel v Zagreb (Potočnik, Valvasorjeva navezanost, str. 52–53), očitno iz rok Seethala ali njegovih dedičev.

¹⁵²⁹ Šlo je za polihistorjevo lastnoročno rokopisno delo (*sambt einem andern Puech So Eigenhendig durch Herrn Valuosor see: geschriben*), ki ga inventurni komisarji po njegovi smrti niso popisali ne na Bogenšperku ne v Krškem, prav njegovo avtorstvo pa lahko pojasni visoko kupnino. Kdaj je to neznanu delo nastalo in kaj je vsebovalo, lahko za zdaj zgolj ugibamo, dokler ga morda kdaj vendarle kdo kje ne izsledí. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 45–47. Prim. op. 1417.

¹⁵³⁰ Vdovo srečamo med letoma 1696 in 1699 trikrat kot krstno botro, enkrat v letu 1698 pa njeno starejšo hčerko, tedaj komaj desetletno »gosposodično« Katarino Frančiško (J–II–23) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 22. 4. 1696, 26. 4. 1698, 16. 7. 1698, 14. 7. 1699). Krčani se torej pri izbiri boter niso posebej ozirali za Valvasorjevimi ženskami. Kronološko zadnji podatek o navzočnosti kakšnega člana polihistorjeve družine v Krškem je prav botrovanje vdove Ane Maksimile 14. julija 1699.

¹⁵³¹ Poročno pogodbo omenjata dva zapuščinska inventarja: inventar Janeza Herbarda pl. Buseta (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 42–43/Nr. 54) in Valvasorjeve najmlajše hčerke Regine Konstancije pl. Diensperg (J–II–24) (prav tam, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 6/Nr. 16). Po viru druge roke sta se poročila istega dne, 28. avgusta 1699 (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 37, Buset).

imenjske rente, je podedovala med letoma 1693 in 1697, ko ga je prodala.¹⁵³² Bolj verjetno ga je dobila šele po smrti očima Janeza Jurija pl. Wernegka († 1696), lahko pa bi ji ga očim in mati Marija Sidonija izročila iz naslova Zetscherjeve dediščine celo še v letu Valvasorjeve smrti.¹⁵³³ Dvorec, preprosta enonadstropna stavba, ki ni nikoli postala vdovin dom, je imel le kratko življenjsko dobo. Zgradili so ga najbrž šele v začetku 17. stoletja, že pred koncem 18. stoletja pa je izginil.¹⁵³⁴

¹⁵³² Lastništvo Pleterij v tem času je precej zapleteno vprašanje, ki ga zato kaže osvetliti podrobneje. Po navedbi v *Slavi* je dvorec »pred približno štirimi leti« (okoli leta 1685) od dedičev Janeza Sigmunda kupil Jurij Sigmund pl. Wernegk (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 442). Po imenjski knjigi so posest s 14 goldinarji in pol imenjske rente prepisali z Janeza Sigmunda na Jurija Sigmunda leta 1688. Slednji je imel zdaj skupaj z Melarjevim imenjem blizu 23 goldinarjev rente; naslednji vpis je šele iz leta 1707 in pravi, da je Ana Maksimila Buset, rojena baronica Zetscher (Valvasorjeva vdova), prodala to podedovano (!) posest (*dise anererbte Guett*) Francu Jožefu grofu Lambergu in njegovi ženi Mariji Eleonori, ta dva pa sta jo izročila Ferdinandu Feliksu baronu Juriču (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 87). Kako, po kom in kdaj je Ana Maksimila Pleterje podedovala, imenjska knjiga ne pove, zagotovo pa ne po Juriju Sigmundu pl. Wernegku, ki je v knjigi vpisan neposredno pred njo, in tudi ne po njegovi ženi, svoji sestri Mariji Sibili, rojeni Zetscher (o sorodstvenih razmerjih gl. poleg oporoke Marije Sibile tudi: Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263). Sestra je namreč v oporoki, sestavljeni 18. julija 1692 v pleterskem dvorcu, že kot vdova imenovala za glavnega dediča Karla Sigfrida barona Kheyslla; posest je v njeni zadnji volji navedena sicer le na splošno (ARS, AS 308, II. serija, fasc. W 1–49, testament W–20, 18. 7. 1692), vendar glede na vsebino njenega zapuščinskega inventarja ni dvoma, da so bile Pleterje tedaj njena last (ARS, AS 309, šk. 121, fasc. XXXIX, W–51, 6. 3. 1693). M. Smole je sklepala, da je moral Jurij Sigmund pl. Wernegk Pleterje še pred smrtjo prepustiti mlajšemu bratu Janezu Juriju (očimu Ane Maksimile), ker je ta leta 1693 svoje pravice z odstopno pogodbo, znano le iz regesta, prepustil omenjenemu Kheysllu (Smole, *Graščine*, str. 352). Regest odstopne pogodbe (*Cessions=Contract*), ki ga je citirala, pravi takole: »Odstopna pogodba med gospodom Karlom Sigfridom Kheysllom kot univerzalnim dedičem Marije Sibile pl. Wernegk in gospodom Janezom Jurijem pl. Wernegkom zaradi pravic do Pleterij (*wegen der an dem Pletterhoff gebabten Jurium*), datiran 15. marca 1693 na Vrhovem. (ARS, AS 309, šk. 23, fasc. XIII, E–28, 4. 1. 1730, pag. 32/s. n.). Glede na to, da je Kheysell naveden na prvem mestu, vse kaže, da je pravice odstopil (cediral) on in ne obratno. Istega dne sta Kheysell in Wernegk sklenila poravnalno pogodbo (*Vergleichs Contract*) o dediščini Marije Sibile (prav tam, pag. 10–11/s. n.). Na Janeza Jurija Wernegka kot lastnika Pleterij posredno kaže tudi regest v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda pl. Buseta, drugega moža Ane Maksimile, po katerem je Valvasorjeva vdova o pleterskem dvorcu sklenila neko pogodbo z »gospo Taufferer« (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, 11. 7. 1724, pag. 49–50/Nr. 69). Tauffererjeva je skoraj brez dvoma Wernegkova hči in dedinja Marija Rozina Antonija pl. Taufferer (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 96). V istem svežnju s pogodbo so se znašle tudi pobotnice, med njimi glavna za kupnino Pleterij. Kdo je bil kupec in kdo prodajalec, vir ne pove, tako kot nima časovne komponente. Po vsej verjetnosti se kupnina nanaša na prodajo Pleterij grofu Lambergu, ki ga srečamo kot kupca v imenjski knjigi leta 1707. V Busetovem zapuščinskem inventarju najdemo tudi regest kupne pogodbe za pleterski dvorec, sklenjene med omenjenim grofom in Ano Maksimilo Valvasor 8. marca 1697, torej že deset let pred vpisom v imenjsko knjigo (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, 11. 7. 1724, pag. 24–25/Nr. 16). Smoletova, ki ni uporabljala imenjske knjige, je bila upravičeno previdna, češ da na podlagi regesta kupne pogodbe, niso mogoči jasni sklepi o lastništvu. Zdaj je pojasnjeno dvoje: Ana Maksimila Valvasor je Pleterje podedovala in že leta 1697 prodala.

¹⁵³³ Njena mati Marija Sidonija pl. Wernegk je umrla oktobra 1693, dobrega pol leta po moževi poravnavi za Pleterje z dne 15. marca (gl. op. 1532). V šentjernejskih mrliških maticah najdemo dva pokopa, pri katerih bi lahko šlo za ostarelo vrhovsko graščakinjo Marijo Sidonijo. Septembra leta 1691 je vpisana samo neka »prečastita gospa z Vrhovega« (*Illsma Dna ex Freihoff*), oktobra 1693 pa »Illma Dna Anna Sidonia à Wernegg ex Freyhoff«, stara 70 let (Župnijski arhiv Šentjernej, Maticne knjige, M 1688–1693 v: R 1688–1693, s. p.; M 1693–1700 v: R 1693–1698, s. p.). V drugem primeru je ustreznost starost, saj se je Marija Sidonija rodila 13. aprila 1625 (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263), napačno pa je prvo osebno ime Ana, kar pri večimenskosti ni nenavadno. Valvasorjeva tašča je torej preminila samo malo pred njim ali zelo kmalu po njegovi smrti. O smrti njenega moža Janeza Jurija pl. Wernegka govori le sekundarni vir, ki navaja letnico 1696 (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk). Umrli je vsekakor po 2. juniju navedenega leta, ko se mu je v bližnji Orehovici rodila nezakonska hči in sam ob krstu ni naveden kot pokojni (Župnijski arhiv Šentjernej, Maticne knjige, R 1693–1698, s. p.).

¹⁵³⁴ Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Prva knjiga*, str. 200–201. – Smoletova je dvorec Pleterje zamenjala z istoimenskim kartuzijanskim, pozneje jezuitskim in končno državnim gospostvom Pleterje (Smole, *Graščine*, str. 351–352). – Grajska stavba je po Breckerfeldovi Topografiji Dolenjske popolnoma izginila že pred koncem 18. stoletja (*das Gebäude rasiert*),

Wernegkov dvorec Pleterje pri Bučki, ki je bil prehodno v rokah polihistorjeve vdove Ane Maksimile, po *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 183); tudi za tem dvorcem ni danes nobenih sledov.

Dvorec Gracarjev turn pri Šentjernej, novi dom leta 1699 vnovič omožene polihistorjeve vdove Ane Maksimile in njenih dveh hčera, po *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 40).

Ana Maksimila je torej po prodaji podedovanega dvorca premogla kupnino in tako Krškega ni zapustila »ubožna vdova«, temveč »stara nevesta«, ki je imela pod palcem spet nekaj svojega. Njen drugi soprog *Janez Herbard pl. Buset* (* po 1653, † 1724) se je na Gracarjevem turnu že rodil¹⁵³⁵ in je bil, kar je posebej zanimivo, mrzli nečak Janeza Vajkarda Valvasorja. Njegova mati Marija Rozina, rojena pl. Rasp s Krumperka (* 1629, † 1694), je bila namreč polihistorjeva sestrična, hči njegove tete po materini strani, Buseti pa so sicer spadali med novo plemstvo trgovskega izvora.¹⁵³⁶ Več mest v XI.

imenje pa je bilo priključeno posesti Radeljca (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Dolenjske I, str. 178, 180).

¹⁵³⁵ Ne vemo, kdaj natanko se je rodil, ker so krstne matice župnije Šentjernej za obdobje med letoma 1644 in 1688 izgubljene, prav tako pa ne poznamo vpisa njegove smrti z navedbo starosti. Približen čas rojstva Janeza Herbarda je tako mogoče določiti glede na znane podatke o njegovih bratih in upoštevaje, da ga je oče v oporoki navedel kot zadnjega (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 259).

¹⁵³⁶ Ko polihistor še ni imel pet let, se je 17-letna Marija Rozina leta 1646 omožila z Novomeščanom Janezom Gregorjem pl. Busetom, čigar oče, trgovec Jakob, je kot že nekdanji novomeški mestni svetnik in sodnik le malo prej dobil plemiški naslov (1642). Janez Gregor je dve leti zatem kupil dvorec Gracarjev turn (1644) in bil v času poroke z Raspo sprejet med kranjske deželane (1646). Naj omenimo, da je bil Busetov stric Konrad Ruess baron Ruessenstein (1604–1668),

Gracarjev turn na razglednici iz obdobja med obema svetovnima vojnama (zbirka Milana Škrabca). Potomstvo Janeza Vajkarda Valvasorja je ostalo z dvorcem povezano vse do leta 1800.

Gracarjev turn danes (foto B. Golec, marec 2014).

knjigi *Slave* priča o polihistorjevi zelo dobri obveščeniosti o družini Buset, s katero je moral biti tudi sicer v dobrih odnosih.¹⁵³⁷ Janez Herbard pl. Buset je kot najmlajši od bratov podedoval družinski

mlajši brat njegove matere, malo prej krstni boter Janezu Vajkardu Valvasorju. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 258–259.

¹⁵³⁷ Janez Vajkard je natančno opisal roparski napad na Gracarjev turn leta 1675 ali 1676 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 133–134), pri opisu dvorca Velika vas, kjer je sestrična Marija Rozina živela pozneje, pa je v zvezi s tamkajšnjimi arheološkimi artefakti povedal, da je Marija Rozina med gradnjo dvorca našla v zemlji popisan kamnit steber, ki so ga na njen ukaz postavili pokonci (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 258–259). Sklepamo lahko, da je bila prav Marija Rozina z Gracarjevega turna »sokriva« za polihistorjevo drugo poroko (1687), saj je nevesta Ana Maksimila baronica Zetscher živela v sosednjem dvorcu Vrhovo.

dvorec Gracarjev turn s polovico pripadajočega gospodstva.¹⁵³⁸ V mladih letih je bil aktiven častnik, poročil se je trikrat, vendar ni imel z nobeno ženo (preživelih) potomcev.¹⁵³⁹

Vdova Ana Maksimila Valvasor je leta 1699 v novi dom Gracarjev turn pripeljala obe hčerki in morda tudi najmlajšega sina Franca Engelberta (J-II-25), ki mu je bilo tedaj, če je še živel, dobrih šest let.¹⁵⁴⁰ Očitno se je dobro znašla v novem-starem okolju pod Gorjanci, med sedanjim domom na Gracarjevem turnu, nekdanjim domom na Vrhovem ter okoliško gospodo, ki jo je poznala še iz mladih let. Kot bomo videli, je obe hčerki še rosno mladi omožila ter ju v gmotnem oziru dobro preskrbela. Starejša Katarina Frančiška (J-II-23) je leta 1704 postala soproga barona Juriča z gradu Struga, mlajša Regina Konstancija (J-II-24) pa se je po kratkotrajnem zakonu s pl. Wernegkom (1707–1710), daljnim sorodnikom materinega očima, drugič omožila (1711) s pl. Dienspergom, nečakom materinega drugega moža pl. Busetu in – kar ni nepomembno – enim od dveh dedičev Gracarjevega turna. Z omenjeno možnostjo polihistorjeve najmlajše hčerke z Busetovim dedičem so Gracarjev turn pridobili Valvasorjevi potomci in ga s krajšo prekinitvijo obdržali od leta 1724 do 1800.¹⁵⁴¹

Ana Maksimila je torej več kot dobro poskrbela za hčerki in z mislijo na njuno gmotno preskrbljenost je nekdanja vdova Valvasor lahko pomirjena zatisnila oči. Kdaj natanko se je to zgodilo, zaradi daljše vrzeli v šentjernejskih mrliških knjigah ni znano.¹⁵⁴² Živa je bila še 5. maja 1713, ko ji je mož podpisal pobotnico za prejetih 113 goldinarjev,¹⁵⁴³ umrla pa je verjetno nedolgo pred 19. aprilom 1716, ko sta njeni hčerki svojemu očimu vdovcu pl. Busetu prepustili v dosmrtni užitek dediščino po materi, zapisano v njeni poročni pogodbi.¹⁵⁴⁴ Ob smrti ji je bilo torej najmanj 50 let, če je morda umrla že leta 1713 in prišla na svet kot posthumna hči šele v letu 1663, skoraj gotovo pa jih še ni imela 60. Pokopali so jo v šentjernejski župnijski cerkvi¹⁵⁴⁵ ali pa, kar je bolj verjetno, v Busetovi rodbinski

¹⁵³⁸ V imenjski knjigi sta bila grad in imenjska renta skoraj 61 goldinarjev prepisana z očeta Janeza Gregorja na njegovo ime leta 1685, nato pa se je renta z odpisom bratu, pripisom od očetove posesti in z odprodajami skrčila na manj kot 47 goldinarjev (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 212v). Po zapuščinskem inventarju je leta 1724 poleg Gracarjevega turna premožogel še dvorec Zaselo pri Kostanjevici (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, lit. W-81, II. 7. 1724, pag. 13–14), ki je sicer pripadal družini njegove tretje žene pl. Gusičeve (Smole, *Graščine*, str. 560). Zmotna je trditev M. Smole, da je Gracarjev turn po smrti matere Marije Rozine pripadel kot dediščina sinu Eberhardu Vajkardu Busetu, umrlemu leta 1689, in šele nato Janezu Herbardu (Smole, *Graščine*, str. 165). Eberharda Vajkarda oziroma Vajkarda Eberharda je namreč mati preživela (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 260).

¹⁵³⁹ Kot praporščak v Kreisovem polku je izpričan leta 1680. S prvo ženo Evo Marijo pl. Bavčar iz plemenitene ljubljanske družine, vdovo pl. Waltreich, je v zakonu preživel vsaj dvanajst let (od 1682), druga je bila Valvasorjeva vdova Ana Maksimila, rojena pl. Zetschker, tretja pa Marija Felicita pl. Gusič, ki ga je preživela. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 260.

¹⁵⁴⁰ Navzočnost matere in hčerk na Gracarjevem turnu lahko merimo predvsem po dokumentih v mlajših zapuščinskih inventarjih in po omembah v šentjernejskih matičnih knjigah. Tako je Ana Maksimila, zdaj »à Buseth nata Zhezkhokorin«, prvič in tudi edinkrat botrovala 27. novembra 1701. Do leta 1712, ko v krstnih maticah nastopi daljša vrzel, ji je kot botra dvakrat sledila mlajša hči Regina Konstancija (J-II-24), prvič 16. aprila 1707 še kot gospodična baronica Valvasor, drugič pa 8. marca 1711 že kot vdova po pl. Wernegku, obakrat v vlogi botre novorojencu pl. Gusičev s sosednjega Prežeka. Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, R 1698–1729 (dejansko 1698–1712 in 1728–29), s. p., 27. II. 1701, 16. 4. 1707, 8. 3. 1711.

¹⁵⁴¹ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 356–357; isti, Valvasorjevo neznano potomstvo (I. del), str. 370–381.

¹⁵⁴² Vpisi umrlih prenehajo v krstnih (!) maticah leta 1700, najstarejša ohranjena mrliška matica pa se začinja šele leta 1732 (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, M 1732–1747). Tudi evidence krstov za čas od 1712 do 1728 ni, zato Ani Maksimili pred smrtjo ni moč slediti niti kot morebitni krstni botri.

¹⁵⁴³ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W-81, II. 7. 1724, pag. 43/Nr. 56.

¹⁵⁴⁴ Prav tam, pag. 21–22/Nr. 11.

¹⁵⁴⁵ V kripto župnijske cerkve so sicer polagali k večnemu počitku umrle z Gracarjevega turna in drugih okoliških gradov, npr. dva turnska duhovnika sacelana (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, M 1747–1759, s. p., 8. 4. 1753, 20. 8.

grobnici v frančiškanski cerkvi v Novem mestu, kjer je želel biti pokopan njen drugi mož.¹⁵⁴⁶ Vdovec Janez Herbard ali skrajšano Herbard¹⁵⁴⁷ se je po smrti Ane Maksimile poročil še tretjič, in sicer s Felicito, rojeno pl. Gusič (Gusitsch), ki je bila še živa, ko se je sredi leta 1724 tudi sam poslovil od tega sveta.¹⁵⁴⁸

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor je imel torej vsaj trinajst otrok, deset v prvem in najmanj tri v drugem zakonu, od katerih jih je odraslo šest, štirje iz prvega in dva iz drugega zakona. Življenjske zgodbe otrok so bile sicer precej različne, a kažejo nekaj zanimivih skupnih potez. Dobra polovica, štiri hčerke in trije sinovi, so pomrli zgodaj, od preostalih šestih pa so vsi dočakali višjo starost kakor oče. Vsi trije sinovi so postali redovni duhovniki, vse tri hčerke so se omožile, nazadnje pa je kar pet od šestih otrok umrlo za samostanskimi zidovi, saj sta tudi dve ovdoveli hčerki kot laikinji našli zadnji dom pri nunah. Končno kaže povedati, da so pet odraslih – tri brate redovnike in dve omoženi (pol)sestri (ena od njiju ni umrla v samostanu) – pokopali v samostanskih cerkvah, in to od Kamnika, Novega mesta in Kostanjevice do Samobora na Hrvaškem.¹⁵⁴⁹

Od sedmih zgodaj pomrlih otrok poznamo čas smrti za vse razen za najmlajšega. Prvorojenka Marija Sidonija (* 1674, † 1676) (J-II-13) je dočakala dobri dve leti in enako tudi druga hči Maksimila Kordula (* 1675, † 1677) (J-II-14). V petem letu je preminila tretjerojena Ana Terezija (* 1677, † 1681) (J-II-15), v šestem Janez Gotlib (* 1681, † 1687) (J-II-18), takoj za njim pa Franc Jožef, ki še ni dopolnil prvega leta (* 1686, † 1687) (J-II-22).¹⁵⁵⁰ Kot rečeno, je takoj po rojstvu izdihnila ali pa se je že rodila mrtva deklica brez imena (* in † 1682) (J-II-19).¹⁵⁵¹ Najmlajši otrok Franc Engelbert (* 1693, † najpozneje 1716) (J-II-25) je znan le iz krške krstne matične knjige.¹⁵⁵² Ker ga pozneje ne srečamo ne v družinskih dokumentih in – drugače kot njegove tri polbrate – tudi v šolskih evidencah ne, je najverjetneje umrl zgodaj, morda še pred očetom, bodisi v Krškem, kjer je družina živela do leta 1699, bodisi že na Gracarjevem turnu, kamor se je preselila po materini ponovni poroki.¹⁵⁵³ Zagotovo ni bil več živ, ko mu je pred 19. aprilom 1716 umrla mati in bi mu bilo 23 let. V pogodbi, ki sta jo tega

1753). Prvi pokop v cerkvi je v mrliških maticah zabeležen leta 1696, in sicer otroka baronov Jurič s Struge (prav tam, M 1693–1697, s. p., 13. 3. 1696 v: R 1693–1698).

¹⁵⁴⁶ Željo, da ga pokopljejo v rodbinski grobnici (in *Vnser Sarg zu Neistatl*), je Janez Herbard izrazil v oporoki, napisani dobro leto pred smrtjo (ARS, AS 308, II. serija, fasc. B 1–42, testament B–28, 27. 2. 1723). O Busetovi grobnici: Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 26 in 28. Po frančiškanskih virih je bil tu okoli leta 1714 pokopan Vajkard Buset (prav tam, str. 27), nista pa znana pokopa Janeza Herbarda in Ane Maksimile, ki ju prav tako ne navaja mrliška matica župnije Novo mesto–kapitelj (Kapiteljski arhiv Novo mesto, šk. 66, M/1 1704–1728; matica se dejansko začelja šele julija 1715).

¹⁵⁴⁷ Tako ga, denimo, največkrat imenuje inventar njegove zapuščine v: ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 5, 23, 24, 30, 42, 46, 47, 52, 56, 59. – Samo kot Herbarda ga pozna tudi kranjska imenjska knjiga (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 212v).

¹⁵⁴⁸ Točen datum Busetove smrti ni znan. Šentjernejske mrliške matice za ta čas ni, v novomeški pa njegova smrt ni vpisana (gl. op. 1546). O ženi: ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 5. – Kolikor se po moževi smrti ni odselila drugam, je Felicita pl. Buset najverjetneje umrla pred jesenjo 1732, ko se začelja ohranjena mrliška matična knjiga šentjernejske župnije.

¹⁵⁴⁹ Tretja sestra Ivana Rozina (J-II-16), ki je sicer umrla v samostanu Velesovo, je bila pokopana v župnijski cerkvi sv. Marjete (gl. op. 1611), ne v samostanski cerkvi.

¹⁵⁵⁰ Gl. datume na str. 326.

¹⁵⁵¹ Gl. op. 1404.

¹⁵⁵² NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 15. 4. 1693.

¹⁵⁵³ Ker krška in šentjernejska mrliška knjiga iz tega časa nista ohranjeni, ni moč ugotoviti, kdaj je umrl. Vsekakor kot mladenič nikoli ni botroval kakšnemu šentjernejskemu krščencu, njegovo neomenjanje v poznejših dokumentih Ane Maksimile in njenega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta pa močno govori v prid domnevi, da je Valvasorjev najmlajši preminil kot otrok.

Frančiškanski samostan v Nazarjah po Vischerjevi *Topografiji Štajerske*, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 74); tu je 19-letni Volfgang Vajkard Valvasor leta 1698 napisal oporoko, nato pa živel še skoraj štirideset let.

dne s svojim očimom pl. Busetom sklenili dve njegovi sestri, sta namreč samo onidve navedeni kot materini dedinji.¹⁵⁵⁴

Od **treh polihistorjevih odraslih sinov** si torej niti eden ni ustvaril družine, tako da je ta veja Valvasorjeve rodbine ugasnila po moški strani že s smrtjo zadnjega sina leta 1752.¹⁵⁵⁵ Odhod vseh treh v samostane je bil povezan (tudi) z dejstvom, da so se morali zadovoljiti z zelo skromno dediščino. Čeprav sta drugi in tretji sin skupaj hodila v šolo – med njima je bilo le 14 mesecev starostne razlike – se najmlajši Janez Volf Engelbert za razliko od bratov ni odločil za frančiškane, ampak za strožji cistercijanski red.

O najstarejšem **Volfgangu Vajkardu** (* 1679, † 1737) (J–II–17), ki so ga klicali *Vajkard*, je znano, da je obiskoval ljubljansko jezuitsko gimnazijo in jo leta 1697 zaključil v šestem, retoričnem razredu.¹⁵⁵⁶ Z redovnim imenom **Alojzij** je pri osemnajstih 11. avgusta 1697 postal frančiškan v Nazarjah, v noviciatni hiši hrvaško-kranjske province.¹⁵⁵⁷ Že naslednje leto je tam kot novic resno zbolel in zato celo napisal oporoko, s katero je svoje premoščine in 800 goldinarjev gotovine volil bratoma, varuhu

¹⁵⁵⁴ Regest v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda pl. Buseta (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 21–22/Nr. 11).

¹⁵⁵⁵ Čeprav je šlo za sinove Janeza Vajkarda Valvasorja, se z njimi ni nihče poglobljeno ukvarjal, seveda tudi zato, ker se po dosežkih niti približno niso mogli meriti z očetom. Njihove življenjske poti so v podrobnostih dolgo ostale neraziskane. Tako še v Reispovi monografiji o Valvasorju iz leta 1983 pogrešamo celo datuma in kraja smrti prvega in tretjega sina (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 267), saj so bili ti podatki prvič objavljeni pozneje (o smrti prvega sina: Bačer, *Gradivo za dolenski biografski leksikon*, str. 312; o smrti tretjega sina: Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 516).

¹⁵⁵⁶ Leta 1692 in 1693 je v katalogu jezuitskega seminarja naveden kot konviktor, pri prvi omembi kot dijak drugega razreda – osnovne (*Princ*: Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 124, 126; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 81). Po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je bil leta 1696 v poetičnem in 1697 v retoričnem razredu, obakrat označen kot baron, prvič le z imenom Vajkard in drugič kot Volf Vajkard (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 429, 432).

¹⁵⁵⁷ AFS NM, Tyrocinium Seraphicum Sive Liber Indultionis Fratrum 1656–1753, str. 20. – Nazarski samostan je bil namenjen noviciatu od leta 1686 do 1781 ter ponovno od 1827 dalje (Tominec, Pregled zgodovine frančiškanov (1927), str. 50). – V literaturi se ponavlja napačna trditev I. Vrhovnika, da je Volfgang Vajkard kot novic vstopil v frančiškanski samostan v Karlovcu (Vrhovnik, *Kako je prišla*, str. 108; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 266). Vrhovnik se je skliceval na objavljeno Alojzijevo pismo zagrebškemu škofu Martinu Brajkoviću, v katerem Alojzij pravi le, da je po filozofskem in teološkem študiju v Ljubljani končal moralno v Karlovcu (Vrhovnik, *Kako je prišla*, str. 109).

stricu Janezu Jožefu Graffenwegerju in nazarskemu samostanu.¹⁵⁵⁸ Po okrevanju, ki ni trajalo tako malo časa,¹⁵⁵⁹ najdemo Alojzija v Ljubljani, kjer je 24. septembra 1701 prejel tonzuro in štiri nižje redove ter bil 11. marca naslednje leto posvečen v subdiakona.¹⁵⁶⁰ V Ljubljani je končal tudi filozofski in teološki študij, nato pa še študij moralke v samostanu v Karlovcu. Od tam je 19. avgusta 1703, malo pred dopolnjenim 24 letom, prosil zagrebškega škofa kot krajevnega ordinarija za predčasno diakonsko in mašniško posvečenje.¹⁵⁶¹ Škof se je držal predpisov in je Alojzijevo prošnji ugodil šele naslednje leto. 3. maja 1704 je bil Alojzij v Zagrebu posvečen v diakona in takoj zatem, 17. maja, v duhovnika.¹⁵⁶² Svoje nadaljnje redovniško in duhovniško življenje je preživel na Kranjskem, Goriškem, Štajerskem in Hrvaškem, v skoraj vseh samostanih frančiškanske province sv. Križa. Kje se je zadrževal, ne vemo samo za nekaj let, ko znotraj reda ni opravljal nobene službe.¹⁵⁶³ Pater Alojzij se je zelo veliko selil, saj ni v istem samostanu nikoli ostal več kakor štiri leta. Poleg tega je opravljal različne službe, od rednega prek nedeljskega in prazničnega pridigarja, spovednika redovnic, slovenskega pridigarja na Trsatu in nemškega v Karlovcu do gvardijana treh samostanov, v Klanjcu, Brdovcu in Brežicah. Izmenično ga srečujemo v naslednjih redovnih hišah, v nekaterih po večkrat: takoj po posvetitvi v Brežicah (1705 in 1706), nato v Ljubljani (1707 in 1708), ponovno v Brežicah (1709 in 1710), Nazarjah (1711), na Sveti gori pri Gorici (1712), na Trsatu (1713), v Kamniku (1715 in 1716), drugič v Ljubljani (1717, 1718, 1719), v Klanjcu (1720 kot gvardijan), Karlovcu (1721), tretjič v Ljubljani (1722), v Brdovcu (1723 in 1724 kot gvardijan), v Samoboru (1725), tretjič v Brežicah (1729 kot gvardijan), kjer je naslednje leto začel graditi nov samostan, nato vnovič v Klanjcu (1730 kot gvardijan), v Novem mestu (1732, 1733, 1734, 1735) in slednjič v Kotarih pri Samoboru (1736).¹⁵⁶⁴ Od tod je isto ali naslednje leto spet odšel v bližnji Samobor

¹⁵⁵⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–7, 21. 7. 1698. – Oporoka je v zbirki ena redkih v latinščini. Potrdil jo je gvardijan Vincenc Lampretič, za izvršitelja je oporočitelj imenoval svojega strica in varuha Janeza Jožefa Graffenwegerja, ki bi mu pripadla tudi glavnina zapuščine – 400 goldinarjev in premičnine, brata bi si razdelila 300 goldinarjev, 100 goldinarjev pa bi ostalo samostanu. Zanimivo, da se mladi frater v oporoki ni spomnil sestre, ki ji je bilo takrat dvajset let in je neomogućena še živela pod stričevim varuštvom. O usodi oporoke vemo le to, da jo je varuh stric Graffenweger 31. januarja 1699 predložil kranjski deželni pravdi, ki mu je priznala dedovanje in izvršiteljstvo (ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698–1701, fol. 104).

¹⁵⁵⁹ Glede na to, da je varuh Graffenweger sodišču predložil oporoko skoraj pol leta po njenem nastanku (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–7, 21. 7. 1698), bi bila takrat še lahko aktualna, toda namesto nečaka je čez dobro leto umrl stric (Golec, Rodbina Graffenweger, str. 265–266).

¹⁵⁶⁰ NŠAL, NŠAL 11, šk. 12, protokoli 22, 1701–1703, pag. 89, 146; NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824, s. p., pola med str. 272 in 273.

¹⁵⁶¹ Po objavi pisma: Vrhovnik, Kako je prišla, str. 108, 109. – Alojzij je škofa Martina Brajkovića prosil, da bi ga posvetil v kvartnem tednu meseca septembra, tri dni pred dopolnjenim 24. letom kot zahtevanim pogojem za mašništvo. V prošnji se je skliceval na očetovo dobroto do zagrebške škofije, zlasti s tem da naj bi ji njegov oče prostovoljno poklonil svojo knjižnico.

¹⁵⁶² NAZ, *Protocola Varia* – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, *Varia* (knjiga ređenika 1668–1751), pag. 184, 186.

¹⁵⁶³ Njegovo pot po duhovniški posvetitvi je mogoče precej natančno rekonstruirati po provincialnih protokolih in Fajdigovi zgodovini province. Za kopije provincialnih protokolov in Fajdigove kronike ter strokovno pomoč se iskreno zahvaljujem kolegu dr. Jožetu Škofljancu. – Do leta 1708 se je provinca imenovala še Bosensko-hrvaška, nato pa Hrvaško-kranjska provinca sv. Križa (Tominec, *Pregled zgodovine frančiškanov* (1926), str. 39).

¹⁵⁶⁴ FPAL, *Provincialni protokoli*, zv. 1, pag. 349, 358, 368, 389, 405, 416, 423, 427, 432, 449, 458, 468, 477, 529, 540, 547, 551, 561, 574, 590, 648, 688, 730, 735, 752, 795, 834. – Omemba v Brežicah 1709 tudi po: AFS NM, Kanonska vizitacija hrvaško-kranjske frančiškanske province »In Nomine dei Amen«, Nazaret, 6. 7. 1709. – Omemba Alojzija kot pridigarja mekinjskih klaris 1715 in 1716 v: KFS LJ, Faidiga, *Bosnia Seraphica seu Chronologico-Historica descriptio Provinciae Bosnae dein Bosnae Croatiae nunc Prov. S. Crucis Croatiae Carnioliae Ordinis Minorum S. Francisci scriptorius observantiae nuncupatae*, 1777, fol. 1204. – O začetku gradnje novega brežiškega samostana v času njegovega gvardijanstva: prav tam, fol. 1147, 1136; Tominec, *Pregled zgodovine frančiškanov* (1927), str. 52. – O pridigarjski službi v Novem mestu tudi: AFS NM, *Discretorium Conventus 1732–1752–1769*, pag. 1–10. – Funkcijo gvardijana v Brdovcu, Klanjcu in

Frančiškanski samostan v Kamniku, kjer je pater Donat Valvasor preživel vsaj 29 let in tu leta 1752 tudi umrl, na razglednici, odposlani leta 1908 (zbirka Milana Škrabca).

Ime patra Donata Valvasorja je vpisano na skupnem nagrobniku kamniških frančiškanov (foto B. Golec, junij 2015).

in tam po 40 letih redovništva preminil 10. decembra 1737, star 58 let.¹⁵⁶⁵ Od odraslih otrok Janeza Vajkarda je umrl prvi in tudi med vsemi živel najkrajše življenje. A pomembnejše je spoznanje, da se je pater Alojzij Valvasor edini od polihistorjevih sinov udeleževal kot pisec. Že leta 1715, ko mu je bilo 36 let, ga Janez Gregor Dolničar v biobibliografiji kranjskih piscev označuje kot učenega in pobožnega redovnika, vendar je njegov opus nabožnih del ostal v rokopisih in danes razen po naslovih ni znan.¹⁵⁶⁶

V frančiškanski red mu je sledil štiri leta mlajši brat **Janez Ludvik** (* 1683, † 1752) (J-II-20),

Brežicah navaja tudi: KFS LJ, Faidiga, *Bosnia Seraphica*, fol. 990, 1020 in 1147. – Patra Alojzija ne srečamo samo v treh obrobnihih samostanih (Pazin, Jaska, Senj) od skupno 15 redovnih hiš, kolikor jih je provinca sv. Križa štela od druge polovice 17. stoletja do leta 1783 (o tem Tominec, *Pregled zgodovine frančiškanov* (1926), str. 39).

¹⁵⁶⁵ Nekrologij in katalog hrvaško-kranjske frančiškanske province navajata, da je bil gvardijan in vikar, 40 let redovnik in star 58 let (AFS NM, *Necrologium Provinciae S. Crucis Croatiae – Carnioliae etc.*, fol. X. Decembris; *Catalogus priori per fulmen [...]* Anno 1781, pag. 563). Njegova smrt bi lahko bila vpisana tudi v danes izgubljeno mrliško matico župnije Samobor; mrliške matične knjige omenjene župnije se začenjajo šele z letom 1773 (HDA, Zbirka matičnih knjiga, popis).

¹⁵⁶⁶ Dolničar, *Bibliotheca Labacensis publica*, str. 212, 325; prim. Reisp, Valvasor Alojzij, str. 345; isti, *Kranjski polihistor*, str. 266–267.

nekako od leta 1695 tudi sam učenec jezuitske gimnazije v Ljubljani.¹⁵⁶⁷ Tako kot brat je z osemnajstimi leti, natančneje 7. avgusta 1701, vstopil v noviciatni samostan Nazarje in dobil redovno ime **Donat**.¹⁵⁶⁸ Subdiakon in diakon je postal 27. februarja oziroma 29. maja 1706 v Ljubljani,¹⁵⁶⁹ ni pa bilo mogoče ugotoviti, kam je šel po mašniško posvečenje, morda v Zagreb, kjer sta bila posvečena njegova brata.¹⁵⁷⁰ Tudi Donatove redovniške in duhovniške poti ni bilo mogoče ugotoviti tako natančno kot za njegovega starejšega brata. Ime patra Donata se namreč v frančiškanskih provincialnih protokolih dolgo ne pojavlja, ker do svojega štiridesetega leta ni opravljal nikakršne pastoralne ali vodstvene službe. Protokoli ga prvič omenjajo šele leta 1723 kot spovednika v Kamniku, ne vemo pa, kje vse je bival dotlej. Drugače kot brat in večina drugih frančiškanov je nato vse do smrti ostal v istem, kamniškem samostanu, kjer ga redno srečujemo kot spovednika mekinjskih klaris in velesovskih dominikank, leta 1728 in 1729 pa hkrati tudi kot gvardijana samostana.¹⁵⁷¹ Njegovo dolgoletno spovedniško službo in čas njenega nastopa potrjuje provincialni nekrologij, po katerem je kot spovednik redovnic obeh samostanov deloval celih trideset let.¹⁵⁷² Umrli je po 51 letih redovništva 29. aprila 1752 v Kamniku,¹⁵⁷³ kjer je v kripti tamkajšnje samostanske cerkve tudi pokopan, vpisan pa na novem skupnem nagrobniku kamniških frančiškanov na mestnem pokopališču. Ob smrti mu je bilo dobrih 69 let in je od treh Valvasorjevih odraslih sinov živel najdlje. V nasprotju s starejšim bratom, redovnim sobratom Alojzijem, se je najbrž bolje znašel v pastoralni kakor v znanosti.¹⁵⁷⁴ Nedvomno pa je prav Donat kot spovednik velesovskih dominikank posredoval, da sta prišli v tamkajšnji samostan živeti njegova sestra

¹⁵⁶⁷ V katalogu ljubljanskega seminarja naj bi se prvič pojavil leta 1695; njegovo ime je navedeno le v kazalu objave, ne pa tudi v sami objavi vira (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 257). Gre za pomoto, saj ni v katalogu pri omenjenem letu nobenega Valvasorja (NUK, Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov, Ms. 156, fol. 206v–207). Leta 1698 je omenjen kot dijak četrtega, sintaktičnega razreda, naslednje leto pa petega, poetičnega (prav tam, str. 134 in 136; prim. tudi Radics, *Johann Weikhard*, str. 82). Leta 1699 ga v poetičnem razredu navaja tudi kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 442).

¹⁵⁶⁸ AFS NM, Tyrocinium Seraphicum Siue Liber Indultionis Fratrum 1656–1753, pag. 22.

¹⁵⁶⁹ NŠAL, NŠAL II, šk. 12, protokoli 23, 1704–1706, pag. 319 in 371; prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824, s. p., pola med str. 272 in 273.

¹⁵⁷⁰ V ljubljanskih škofijskih protokolih za obdobje 1706 do 1718 med posvečenimi duhovniki ni najti njegovega imena, vendar za leti 1709 in 1710 sploh ni nikakršnih podatkov o posvečenjih (NŠAL, NŠAL II, šk. 12, protokoli 24, 1707–1708; šk. 13, protokoli 25, 1709–1710; protokoli 26, 1711–1713; šk. 14, protokoli 27, 1714–1716; protokoli 28, 1717–1718). Prav tako ga med letoma 1706 in 1710 ni med posvečenimi duhovniki v Vidmu (AAU, ACAU, Ordinanze sacre, busta 634, Ordinanze sacre 1700–1711); tja bi lahko šel po posvečenje k svojemu krajevnemu ordinariju, oglejskemu patriarhu, ki je bil tako škof njegove rodne župnije Šmartno kakor tudi župnije Kamnik, kjer je Donat pozneje deloval. Prejkone so ga posvetili v Zagrebu, kajti v tamkajšnji knjigi posvečenj manjkajo vpisi od oktobra 1705 do oktobra 1708 (NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia, knjiga ređenika 1668–1751). Verjetnost je tem večja ob dejstvu, da je v Zagrebu prejelo mašniško posvečenje zelo veliko redovnikov iz slovenskih dežel, še zlasti frančiškanov.

¹⁵⁷¹ FPAL, Provincialni protokoli, zv. 1, pag. 561, 573, 589, 598, 622, 634, 649, 659, 670, 688, 735, 752, 834; zv. 2, pag. 142, 199, 223, 237, 262, 284, 301, 427, 501, 526, 575. – V protokolih je kot gvardijan omenjen samo ob zasedanju vodstva province 1728 (prav tam, zv. 1, str. 634), po Fajdigovi zgodovini pa je bil na tem mestu tudi naslednje leto (KFS LJ, Faidiga, *Bosnia Seraphica*, fol. 889), kar je glede na enoletno trajanje mandata vsekakor točno.

¹⁵⁷² AFS NM, Necrologium Provinciae S. Crucis Croatiae – Carnioliae etc., fol. XXIX. Aprilis; prim. tudi Radics, *Johann Weikhard*, str. 82.

¹⁵⁷³ Prav tam; AFS NM, Catalogus priori etc., str. 728. – Podatek o njegovi smrti je P. Radics dobil iz nekrologija frančiškanskega samostana v Kamniku (Radics, *Johann Weikhard*, str. 82); po njem ga navaja tudi Reisp, (*Kranjski polihistor*, str. 267). Pokop ni vpisan v kamniško mrliško matično knjigo, ker frančiškanov v tem času vanjo niso vpisovali (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1747–1765).

¹⁵⁷⁴ Podatek, da se je po njem nekoč imenovala knjižnica kamniškega frančiškanskega samostana, še ni trdno zagotovilo, da je bil pater Donat ljubitelj knjig. Prav lahko bi jo po njem poimenovali zaradi očeta Janeza Vajkarda. Na podatek o imenu knjižnice me je opozorila kolegica dr. Metoda Kemperl. O knjižnici za zdaj ni znanega skoraj ničesar; o njenem

Cistercijanski samostan Kostanjevica na Krki po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 126); tu je vse redovno življenje do smrti leta 1752 preživel pater Štefan Valvasor, kostanjeviški cistercijan pa je bil tudi njegov mrzli nečak pater Robert (1707–1778) (J–III–26).

Ivana Rozina pl. Scarlichi (* 1678, † 1748) (J–II–16) in njena hči Ana Sibila (Ivana) (* 1710, † 1758), ki sta tam tudi umrli.¹⁵⁷⁵

Tretji polihistorjev sin **Janez Volf Engelbert** (* 1684, † 1752) (J–II–21) si je kot cistercijan pater Štefan izbral drugačno, strožje redovniško življenje od obeh starejših bratov. Zdi se, da je bil tudi po naravi resnejši in duhovno bolj poglobljen. Na jezuitski gimnaziji v Ljubljani, kjer je vsaj enkrat, če ne dvakrat zaostal, ga srečujemo vse do zadnjega razreda (1702),¹⁵⁷⁶ nato pa je leta 1703 na stopnji logika na višjih jezuitskih študijih v Gradcu.¹⁵⁷⁷ Glede na navedbo o preživelih redovniški dobi, skoraj 48 let, je cistercijan postal marca 1705.¹⁵⁷⁸ Duhovniško pot pa je tako kot Janez Ludvik začel v Zagrebu, kjer je 22. decembra 1708 prejel subdiakonot, naslednji dan diakonat in bil tam 23. februarja 1709 posvečen v duhovnika.¹⁵⁷⁹ Ni dvoma, da je v cistercijanski red vstopil v Kostanjevici, kjer je ostal vse svoje redovno življenje.¹⁵⁸⁰ O Štefanu vemo na splošno zelo malo zaradi slabo ohranjenih cistercijanskih virov in ker v samostanu ni opravljal vidnejših funkcij. Srečujemo ga kot redovnega duhovnika v času manjših

poimenovanju po patru Donatu naj bi pričal neki dokument, nastal šele v letih po 2. svetovni vojni (po informacijah prokuratorja g. Ignaca Navernika 23. februarja 2007 in p. Ernesta Žižmonda 24. februarja 2007).

¹⁵⁷⁵ NŠAL, ŽA Velesovo, Matične knjige, M 1745–1802, pag. 2, 49.

¹⁵⁷⁶ Leta 1698 je v katalogu jezuitskega seminarja skupaj z bratom Janezom Ludvikom izpričan v četrtem, sintaktičnem razredu, naslednje leto (1699) pa je brat v petem, poetičnem, on pa še vedno v sintaktičnem (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 134 in 136). Navedba se ujema s kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete, po kateri je bil Volf oziroma Wolfgang leta 1700 v poetičnem razredu, v letih 1701 in 1702 pa v šestem, retoričnem (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 444, 446, 448). Poznejša roka je pripisala, da je bil jezuit (pag. 444) oziroma rektor ljubljanskega kolegija in da je že pokojni (pag. 446). Neznani pripisovalec ga je namreč zamenjal z mrzlim nečakom baronom Wolfgangom Jožefom (* 1695, † 1758) (J–III–4).

¹⁵⁷⁷ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 173.

¹⁵⁷⁸ Ob smrti 21. decembra 1752 naj bi imel za seboj 47 let in 9 mesecev redovništva ter 43 let in 9 mesecev duhovništva (Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 516).

¹⁵⁷⁹ NAZ, *Protocola Varia – Zapisnici različni*, knj. Protokoli Br. 9a, *Varia* (knjiga ređenika 1668–1751), pag. 207, 208. O subdiakonatu in diakonatu po istem viru tudi: Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 516.

¹⁵⁸⁰ Leta 1708 je pri prejemu prvih dveh redov posvečenja že naveden kot kostanjeviški cistercijan (gl. op. 1579). Med 17. majem 1706 in 13. marcem 1707, ko je že bil v Kostanjevici, je prišel v varstvo tamkajšnjega opata Friderika (1703–1708) tisti del zapuščine Janeza Vajkarda Valvasorja, ki je pripadel njegovim otrokom iz prvega zakona (gl. op. 1526).

zapletov pri delitvi očetove dediščine v letih 1712–1716,¹⁵⁸¹ kot konventuala in zakristana pa leta 1723. Umrl je nenadne smrti, za kapjo, 21. decembra 1752 v 69. letu starosti.¹⁵⁸²

V nasprotju z znanimi biografijami polihistorjevih sinov do nedavna ni bilo zanimanja za usode njegovih **odraslih, omoženih hčerk**.¹⁵⁸³ Hčerke so pred oltar stopile druga za drugo dobro desetletje po očetovi smrti, med letoma 1704 in 1707, najmlajša ponovno leta 1711, vendar vse skupaj niso povile niti pol toliko otrok, kot jih je imel v obeh zakonih Janez Vajkard. Poleg tega je ena ostala brez potomstva in druga brez vnukov, tako da se je Valvasorjev rod nadaljeval le po dveh hčerah njegove najmlajše, širši javnosti zelo dolgo neznane hčerke Regine Konstancije (J–II–24).

Zdi se, da je imela med vsemi Valvasorjevimi otroki najmanj sreče najstarejša **Ivana Rozina**, ki so jo klicali *Johana* (* 1678, † 1748) (J–II–16).¹⁵⁸⁴ Še ne devetletna je leta 1687 v nekaj tednih izgubila dva mlajša bratca in mater ter tri mesece pozneje dobila mačeho, ki je v kratkem času rodila vsaj štiri otroke. Kot najstarejša in za povrh dekle je Ivana Rozina zgodaj prevzela odgovornosti in bremena, kakršne gredo osirotelim prvorojenkam, četudi rojenim v plemiških družinah. Pri petnajstih je ostala še brez očeta, prepuščena varuštvu enega in nato drugega strica po materini strani.¹⁵⁸⁵ Dekle, ki si je moralo s tremi šolajočimi se brati deliti skromno dediščino, pri iskanju življenjskega sopotnika seveda ni imelo posebnih možnosti. Vsekakor tudi zato ni stopila pred oltar tako mlada kot njeni dve mlajši polsestri, ampak šele pri 27-ih. Ob stričevi smrti leta 1700 ji je bilo 22 let in njeni trije bratje so se medtem že razkropili po šolah in samostanih. Naslednji varuh Valvasorjevih nedoletnih otrok, dr. Janez Jožef pl. Wallensperg, jo je najprej poslal v neki samostan, a se je Ivana Rozina od tam brez njegove vednosti preselila k bratrancu Juriju Maksimilijanu Valvasorju (* 1672–74, † 1717) (J–II–27), sinu očetovega pokojnega brata Janeza Herbarda (J–I–21) in lastniku dvorca Zavrh v bližini Svibnega. Tu je nato ostala do poroke,¹⁵⁸⁶ ko jo je 9. novembra 1705 vzel za ženo **Franc Ludvik pl. Scarlichi**

¹⁵⁸¹ ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, fol. 327, 493, 611 1/2, 670, 710, 795–796; knj. 20, protokoli 1714–1718, fol. 489.

¹⁵⁸² Oboje po biogramu v: Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 516. Navedba starosti ob smrti – 68 let, 4 mesece in 26 dni – je povsem točna, zato je mogoče zaupati tudi podatkom o trajanju redovništva in duhovništva. Glede na navedbe o starosti ter o preživetih redovniških in duhovniških letih, mesecih in dnevih je Štefan postal cistercijan meseca marca 1705, duhovnik pa marca 1709, kar se skoraj povsem ujema z znanim datumom posvečenja, 23. februarjem 1709.

¹⁵⁸³ Oba Valvasorjeva življenjepisca Radics in Reisp sta objavila zgolj podatka o poroki dveh hčera (Radics, *Johann Weikhard*, str. 346, 347; po njem zelo splošno: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 266, 267–268). – Pri Wittingu sicer pogrešamo podatek o vnovični možitvi Valvasorjeve vdove in datume smrti njegovih odraslih otrok, navedene pa so vse štiri možitve treh hčera, a le ena tudi z letnico (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 142–145).

¹⁵⁸⁴ Kot Johano jo navaja Valvasorjev rodovnik v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), praviloma pa jo srečujemo s polnim imenom Ivana Rozina in tudi Ana Rozina.

¹⁵⁸⁵ V krstnih knjigah župnij Vače in Šmartno pri Litiji pred poroko nikoli ne nastopa kot botra, kar pa še ne pomeni, da ni živela pri varuhu, materinem bratu Janezu Jožefu pl. Graffenwegerju na Knežiji (prim. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1689–1705; ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1693–1703). S stričevim dvorcem sta se namreč kot ljubljanska dijaka istovetila dva njena brata (gl. op. 1525).

¹⁵⁸⁶ O njenem življenju med letoma 1700 in 1705 nas seznanja le zapis v protokolih ograjnega sodišča. 16. januarja 1705 je deželna pravda sklepala o prošnji Jurija Maksimilijana Valvasorja, naj mu varuh pl. Wallensperg izplača 60 goldinarjev nemške veljave za vzdrževanje Ivane Rozine, ki je bila pri njem v oskrbi (*in der Cost*). Wallensperg je izjavil, da ne ve, kako je »gospodična Ivana Marija (sic!)« prišla iz samostana, kamor jo je poslal. Deželna pravda je ugodila Juriju Maksimilijanu, navedba, da gre pri vsoti 60 goldinarjev za »Jahrs Cost«, pa kaže, da je bilo dekle vsaj že eno leto pri njem v Zavru (ARS, AS 306, knj. 18, protokoli 1704–1707, pag. 56). – Drugih podatkov o njenem bivanju pri bratrancu ni. V svibenskih krstnih maticah se Ivana Rozina pred poroko nikoli ne pojavi kot krstna botra (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, R 1701–1713).

(* 1669, † 1713) (J–II–16a), vdovec s kopico otrok in tanko mošnjo.¹⁵⁸⁷ Pri dogovarjanju za Johanino poroko je imel glavno besedo bratranec Jurij Maksimilijan Valvasor (J–II–27), kot završki graščak bližnji sosed Semeničev iz dvorca Dole, iz družine katerih je izhajala prva Scarlichijeva soproga.¹⁵⁸⁸ Nevesta Ivana Rozina je v zakon prinesla 500 goldinarjev dote, ženin pa 1000 goldinarjev zaženila, 500 goldinarjev jutrne in 100 dukatov proste donacije.¹⁵⁸⁹

Johanin mož Franc Ludvik pl. Scarlichi je bil od nje starejši devet let in je imel v prvem zakonu z Ano Maksimilo pl. Semenič sedem otrok.¹⁵⁹⁰ Izhajal je sicer iz znane in ugledne kranjske rodbine dalmatinskih korenin, ki se je na Kranjskem udomila šele dve generaciji prej.¹⁵⁹¹ To je bilo bolj ali manj tudi vse, saj je že v rosnih letih postal sirota po obubožanem očetu Francu Karlu in je zgodaj izgubil še mater Marijo Elizabeto, rojeno pl. Juliani. Rodil se je v Škofji Loki, potem ko je oče istega leta (1669) prodal ne prav veliko bližnjo posest z dvorcem Stara Loka.¹⁵⁹² Plemičeva degradacija iz graščaka v lastnika majhne desetine in dveh hiš v škofjeloškem mestu¹⁵⁹³ spominja na polihistorjevo dobrih dvajset let pozneje. Očim Franca Ludvika dr. Gabrijel Lukančič pl. Hertenfels, plemeniteni tajnik kranjskih deželnih stanov, je bil sicer poslovno uspešen mož, a po njegovi smrti je pastorku ostalo le skromno imetje, ki ga je podedoval po starših.¹⁵⁹⁴ Kranjska plemiška okolica je tako Francu

¹⁵⁸⁷ Podatek o poroki, vpisan v danes izgubljeno poročno matico župnije Svibno, je objavil Schiviz von Schivizhoffen (*Der Adel – Krain*, str. 337), vendar z grobo napako, saj nevesto naslavlja kot vdovo namesto kot hčerko Janeza Vajkarda Valvasorja in s skrajšanim imenom Ana Rozina.

¹⁵⁸⁸ O Semeničih na Dolah gl. Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 573. – Jurij Maksimilijan je bil tudi eden od inventurnih komisarjev zapuščine dolskega graščaka Franca Vajkarda pl. Semeniča (ARS, AS 309, šk. 104, fasc. XXXXIII, S–94, februar 1710, pag. 3, 34). – Poleg Jurija Maksimilijana je v vlogi poročne priče, pomenljivo, nastopil Scarlichijev priženjeni sorodnik Franc pl. Semenič (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 337).

¹⁵⁸⁹ Določila poročne pogodbe poznamo iz povzetka v protokolih ogradnega sodišča z dne 21. marca 1716 (ARS, AS 306, knj. 20, protokoli 1714–1718, pag. 398–400).

¹⁵⁹⁰ ARS, AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichi; AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi.

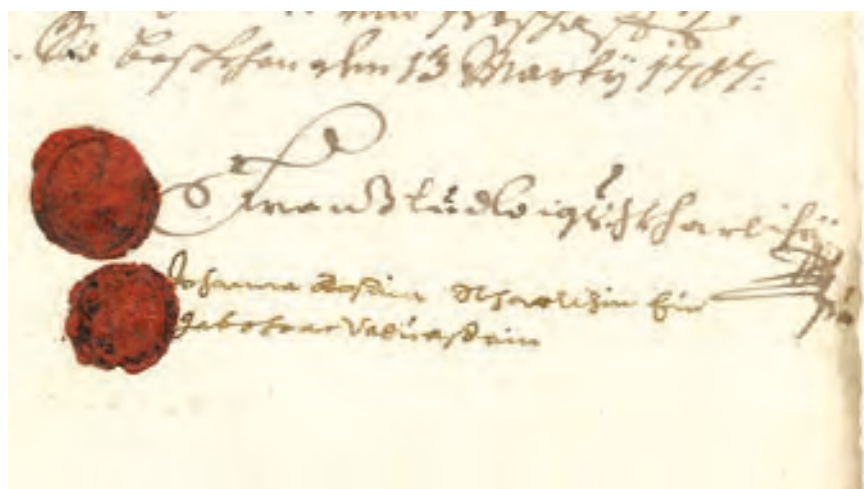
¹⁵⁹¹ Korenine Scarlichijev so segale v dalmatinski Zadar, med kranjske deželane so leta 1634 sprejeli njegovega deda Štefana Julija, najpomembnejši član rodbine pa je bil dedov brat Rajnald (Reinaldo) Scarlichi, sprva tržaški in v letih 1630 do smrti 1640 ljubljanski škof (ARS, AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichi; AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi).

¹⁵⁹² Krščen je bil 20. avgusta 1669 v Škofji Loki (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1663–1683, s. p., 20. 8. 1669; o starših tudi: ARS, AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi). Oče Franc Karel mu je umrl že naslednje leto (1670) (ARS, AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi), oporoka vnovič omožene matere Marije Elizabete Lukančič pl. Hertenfels iz leta 1678 pa pravi, da je bil Franc Ludvik edini preživeli otrok svojih staršev (ARS, AS 730, fasc. 184, Lukančič, str. 300–302, testament Marije Elizabete Lukančič, 8. 4. 1678, prepis). Njegova sestra Marija Terezija se je leto pred njim očitno rodila še v dvorcu Stara Loka, saj so jo 3. aprila 1668 krstili v starološki župniji (NŠAL, ŽA Stara Loka, Matične knjige, R 1651–1671, s. p.). Staro Loko je leta 1634 kupil njegov ded (Štefan) Julij († 1644), oče Franc Karel Scarlichi pa najprej zastavil in leta 1669, malo pred svojo smrtjo, prodal Janezu Pečaherju v zameno za hišo v bližnji Škofji Loki in pristavo pred mestom (ARS, AS 309, šk. 101, fasc. XXXXII, S–40, 5. 6. 1670, pag. 11/Nr. 9, 12/Nr. 12 in 15; prim. Blaznik, Škofja Loka, str. 167, 328; prim. Smole, *Graščine*, str. 458; prim. tudi Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki III.*, str. 82, 131). – V kranjski imenjski knjigi 1662–1756 je na začetku kot lastnik Stare Loke z imenjsko rento dobrih 18 funtov (goldinarjev) naveden še ded (Štefan) Julij Scarlichi, prodaja sina Franca Karla pa je bila vpisana leta 1670 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 184).

¹⁵⁹³ ARS, AS 309, šk. 101, fasc. XXXXII S–40, 5. 6. 1670, pag. 3–8.

¹⁵⁹⁴ Ovdovela mati Marija Elizabeta, rojena Juliani, se je z dr. Gabrijelom Lukančičem, tajnikom kranjskih deželnih stanov, omožila leta 1671, leto dni po moževi smrti (ARS, AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi; AS 730, fasc. 184, Lukančič, str. 289–291, 28. 6. 1671). Njen drugi mož je izhajal iz premožne škofjeloške trgovsko-podjetniške družine, bil tudi sam podjeten (Blaznik, Škofja Loka, str. 329), za povrh izobražen, sin plemkinje in isto leto plemeniten s predikatom pl. Hertenfels (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 125; Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 168; ARS, AS 1075, šk. 5, št. 156, Lukantschitsch). Zaradi uradniške službe pri deželnih stanovih je z družino v glavnem prebival v Ljubljani, kjer je imel v lasti več velikih in donosnih hiš, kupil pa je tudi nekoč Scarlichijev dvorec Stara Loka (ARS, AS 309, šk. 61, XXIX/B, L–29/III, 7. 2. 1684, pag. 7, 9–11, 74–75; L–29/I, 14. 3. 1684, str. 1). Mati Marija Elizabeta Lukančič je v oporoki imenovala za dediče otroke iz obeh zakonov, pri čemer je Francu Ludviku, edinemu preživlemu

Pečata in podpisa zakoncev Franca Ludvika Scarlichija in Ivane Rozine, rojene Valvasor (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 13. 3. 1707).

Grb ljubljanskega škofa Rajnalda Scarlichija (1630–1640), starega strica polihistorjevega zeta Franca Ludvika, po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 13); škofov grb vsebuje v ščitu motiv, znan tudi s pečatnika Franca Ludvika.

Ludviku utegnila nameniti nekaj več pozornosti kvečjemu zaradi (nekoč) zvenečega priimka Scarlichij in očimovega še ne povsem pozabljenega ugleda.¹⁵⁹⁵ Najdemo ga na ljubljanski jezuitski gimnaziji,¹⁵⁹⁶ o kakšnih njegovih javnih službah pa ni poročil. Ni znano, kje se je mladenič oženil z Ano Maksimilo

iz prvega zakona, pripadla zapuščina po pokojnem očetu, njeno lastno premoženje pa se je v enakih deležih razdelilo na vse otroke (ARS, AS 730, fasc. 184, Lukančič, str. 300–302, 8. 4. 1678, prepis). Očim Gabrijel Lukančič v svoji obsežni oporoki niti z besedo ne omenja pastorka (ARS, AS 308, II. serija, fasc. L 1–49, testament L–16, 27. 12. 1683). Za dediščino po materi je Franc Ludvik leta 1695 sklenil dogovor s polbratom Janezom Pavlom Lukančičem (ARS, AS 309, šk. 62, fasc. XXIX/B, lit. L–41, 5. 6. 1716, pag. 18/Nr. 23). O Lukančičih gl. tudi: Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 102–110.

¹⁵⁹⁵ Na to bi kazalo dejstvo, da sta bila v ljubljanski stolnici za krstna botra njegovi hčerki Ani Feliciti stiški opat Anton pl. Gallenfels in Marija Ana kneginja Auersperg, rojena grofica Herberstein (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1692–1699, pag. 78, 7. 3. 1695).

¹⁵⁹⁶ Leta 1687 je bil v petem, predzadnjem razredu, naslednje leto pa je omenjen med funkcionarji jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 367, 371).

Dvorec Hrvaški brod pri Šentjerneju, kjer sta nekaj let živela zakonca Scarlichi, po *Slavi vojvodine Kranjske*, 1689 (*Die Ebre XI*, str. 249); danes ni za dvorcem nobenega sledu.

pl. Semenič¹⁵⁹⁷ in kje je prišla na svet večina od sedmih otrok iz njegovega prvega zakona.¹⁵⁹⁸ Po nekaj letih družinskega življenja se je Franc Ludvik kot nekoč njegov ded in oče končno spet uvrstil med zemljiške gospode, čeprav med najmanjše na Kranjskem. V kranjsko imenjsko knjigo je bil leta 1697 vpisan dvakrat: od ženinega brata Janeza Andreja pl. Semeniča je kupil hubo pri Mokronogu in nato od istega še imenje štirih hub in pol, od katerih sta dve prav tako ležali v mokronoški okolici, dve in pol pa neznano kje.¹⁵⁹⁹ Ob drugi poroki, leta 1705 z Johano Valvasor, je po besedah svibenske poročne matice prebival na Mirni,¹⁶⁰⁰ po vsem sodeč na lastni kupljeni posesti. Vendar ne več dolgo, kajti imenje petih hub in pol s približno 6 goldinarji in pol imenjske rente je že naslednje leto (1706) spet odstopil prodajalcu pl. Semeniču.¹⁶⁰¹

Po poroki in prodaji imenja sta se zakonca Scarlichi potrjeno še nekaj let zadrževala na Dolenjskem.

¹⁵⁹⁷ Po Scarlichijevem rodovniku je bila Ana Maksimila hči Janeza Sigmunda pl. Semeniča in Ane Regine, rojene pl. Apfaltrer, iz Črnomlja (ARS, AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichi). Za njen rojstni kraj se potegujejo vsaj štirje dolenski dvorci: stara posest Semeničeve rodbine Dole (Thall) pri Litiji, ki sta jo v letu izida *Slave* posedovala njen oče in stric (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 573), prav tako stara Semeničeva posest Grumlof pri Šentpavlu na Dolenjskem z bližnjim Selom, ki ga je na novo zgradil njen oče (prav tam, str. 231–232; prim. Smole, *Graščine*, str. 432, 433), ter Klevišče pri Polšniku, v posesti njenega očeta približno od leta 1660, nato pa do 1685 v rokah njenega brata (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 305; prim. M. Smole, *Graščine*, str. 219; natančnejšo časovno opredelitev lastništva Klevišča gl. v op. 457).

¹⁵⁹⁸ Imena in nekaj drugih podatkov o skupno sedmih otrocih iz prvega zakona poznamo iz treh rodovnikov (ARS, AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichi; AS 1075, šk. 7, št. 221, Scarlichi). Le za najstarejšega vemo, da so ga leta 1690 krstili v Škofji Loki, edino hčerko pa leta 1695 v ljubljanski stolnici (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1688–1702, s. p., 2. 5. 1690; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1692–1699, pag. 78, 7. 3. 1695).

¹⁵⁹⁹ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 138, 138v, 184. – Da sta imela Janez Andrej in Ana Maksimila Semenič istega očeta, če že ne tudi matere, je razvidno iz podatka v *Slavi*, po katerem je Janez Andrej od svojega očeta Janeza Sigmunda okoli leta 1686 kupil dvorec Selo pri Šentpavlu na Dolenjskem (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 232).

¹⁶⁰⁰ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 337.

¹⁶⁰¹ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 184.

Izpričana sta v matičnih knjigah župnije Škocjan pri Novem mestu, kjer sta bila v letih 1706 in 1710 krščena dva njuna otroka, žal brez navedbe kraja rojstva, vmes pa eden leta 1709 v ljubljanski stolnici.¹⁶⁰² V škocjanski župniji je družina živela v malem dvorcu Hrvaški brod, saj se Franc Ludvik leta 1707 in 1708 naslavlja kot njegov lastnik, to pa je tudi vse, kar o lastništvu vemo. Imenjska knjiga pozna druge posestnike in razkriva, da je šlo za prav majhno posest dveh hub.¹⁶⁰³ Ivana Rozina je z možem preživela le dobrih sedem let. 44-letni Franc Ludvik pl. Scarlich je namreč umrl nedolgo pred 13. marcem 1713, ko je vdova prosila za inventuro njegove zapuščine »pri Šentjerneju«, torej najverjetneje v dvorcu Hrvaški brod.¹⁶⁰⁴ Po moževi smrti pa tu ni več ostala dolgo, če sodimo po tem, da se v škocjanskih krstnih matičnih knjigah ne pojavlja kot krstna botra.¹⁶⁰⁵ Naslednja tri desetletja vemo o njej in njeni družini zelo malo, pri čemer ostajata ključni vprašanji, kje so Scarlichijevi živeli in kdaj sta se od tega sveta poslovila oba sinova. O njiju lahko z veliko mero gotovosti sklepamo, da sta umrla zgodaj, ker ju za razliko od hčerke pozneje ni nikjer več zaslediti.¹⁶⁰⁶

¹⁶⁰² V Škocjanu je bil 4. avgusta 1706 krščen njun najstarejši sin Karel Jožef Vajkard, drugega sina Friderika Jožefa Zaharijo so 5. februarja 1709 nesli h krstu v ljubljansko stolno cerkev sv. Nikolaja, tretjerojeno Ano Sibilo pa so 22. maja 1710 krstili v Škocjanu (NŠAL, ŽA Škocjan pri Novem mestu, Matične knjige, R 1702–1711, s. p., R 1711–1720, s. p.; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1700–1712, pag. 281).

¹⁶⁰³ Kostanjeviški opat Friderik je Francu Ludviku Scarlichiju leta 1707 dovolil loviti divjad v Krakovskem gozdu in naslednje leto »zaradi velike stiske« posekati v istem gozdu nekaj stavbnega lesa za potrebe njegovega dvorca Hrvaški brod pri Škocjanu, o čemer pričata dve Scarlichijevi obligacijski pismi. V prvem se Scarlich izrecno naslavlja kot lastnik dvorca (*eigenthumblicher Inhaber deß Hoffß Guettenberth, an der Crabatischen überfuhr Genandt*), drugo pismo pa je v omenjenem dvorcu (*Hoff Guettenwerth*) podpisal in pečatil (ARS, AS 746, Spisi, fasc. 2, Obligacijska pisma, 5. 8. 1707, 12. 7. 1708). Dokumenta sta razkrila pomemben podatek, kje v župniji Škocjan sta zakonca živela, ostajata pa odprti vprašanji, kdaj je Hrvaški brod prešel v njune roke in kdaj sta ga izgubila. V razpravi o Valvasorjevem potomstvu (2008) sem kot njuno najverjetnejše bivališče v škocjanski župniji označil gradič Vrh, za katerega je potrjeno, da je bil neznano kdaj pred letom 1713 nekaj časa v rokah Franca Ludvika (Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 364–365). Franc Ludvik Scarlich se v kranjski imenjski knjigi po prodaji hub leta 1706 ne omenja več in nikoli ni bil vpisan kot lastnik Hrvaškega broda. Še več, v njej pogrešamo tudi Janeza Herbarda barona Zetschkerja, Valvasorjevega svaka, ki je po opisu v XI. knjigi *Slave* kupil Hrvaški brod od Marka Antona barona Moscona, ga zgradil povsem na novo in imel mali dvorec še leta 1689 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 248). Po imenjski knjigi ga je Janez Anton baron Moscon prodal grofici Paradeiser, ta že leta 1691 z zamenjavo izročila Novomeščanu Janezu Francu Wolfu, leta 1720 pa ga je kupila Marija Elizabeta pl. Dienersperg. Majhna posest je obsegala dve hubi in bila napovedana z imenjsko rento slabih dveh goldinarjev in pol (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 58; knj. 7 (1662–1756), fol. 281). Hrvaški brod imenuje kastelološka literatura Otok, Scarlichija kot lastnika pa v njej ne srečamo. M. Smole pozna samo lastnike do Zetschkerja (po Valvasorju), medtem ko P. Blaznik povzema še imenjsko knjigo (Smole, *Graščine*, str. 340; Blaznik, *Zemljiška gospostva*, str. 60–61).

¹⁶⁰⁴ Zapuščina je tedaj že bila pod zaporo, navedba o njeni lokaciji »bež St. Barthleme in Felt« pa kaže na dvorec Hrvaški brod, ki je stal v neposredni bližini Šentjerneja, onstran Krke (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 577). – Točnejših podatkov o Scarlichijevi smrti nimamo, ker se mrliške matične knjige župnije Škocjan začinjajo šele leta 1768 (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 700; Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 107).

¹⁶⁰⁵ NŠAL, ŽA Škocjan pri Novem mestu, Matične knjige, R 1702–1711, R 1711–1720.

¹⁶⁰⁶ Kot je bilo že povedano, iz tega časa niso ohranjene mrliške matice župnije Škocjan. Njunih pokopov ni niti v maticah ljubljanske stolne župnije, kjer bi ju pričakovali glede na krst drugega brata v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, M 1735–1770). Da je vsaj eden od bratov še živel 23. junija 1714, bi lahko sklepali iz navedbe v protokolih ograjnega sodišča, ki ob imenovanju pravnega zastopnika temu med drugim naroča, naj skrbi za dobro sirot (*der Pupillen*), vendar gre slej ko prej za splošno formulacijo, ki sama po sebi ne dokazuje, da je Franc Ludvik pl. Scarlich v resnici zapustil več sirot (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 927). – Med jezuitskimi študenti v Ljubljani se od leta 1710 oz. 1712 pojavljata dva Scarlichija, Maksimilijan in Janez Jožef, ki bi bila lahko kvečjemu polbrata obeh vnukov Janeza Vajkarda Valvasorja, a v tem primeru z deloma napačnim osebnim imenom (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 154, 158, 164, 166, 169, 171; o sinovih Franca Ludvika pl. Scarlichija iz prvega zakona: ARS, AS 306, knj. 20, protokoli 1714–1718, pag. 284). Močna referenca za podmeno, da sta Valvasorjeva vnuka Scarlichija umrla mlada, je tudi njuna odsotnost v drugih kranjskih matičnih knjigah (prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*). M. Smole v inventarju cerkvenega dela vicedomskega urada za Kranjsko navaja, da

Samostan dominikank Velesovo po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 146), kamor sta se zadnja leta kot laikinji zatekli vdova Ivana Rozina Scarlich, rojena Valvasor, in njena hči Ana Sibila.

Kot vdova se je Ivana Rozina težko preživljala, saj ni imela rednega vira prihodkov, ampak le skromno lastno dediščino in del moževe zapuščine.¹⁶⁰⁷ Vsaj od leta 1731 pa vse do smrti 1748 je prejela letno denarno pomoč kranjskih deželni stanov, ki je bila od leta 1743 do konca dni deležna tudi njena neporočena hči Ana (Ivana) Sibila.¹⁶⁰⁸ Ta, še ena plemkinja brez sredstev, je kot laikinja vstopila k velesovskim dominikankam, kjer jo ob smrti srečamo kot Ivano. Po velesovski mrliški matici je bila pokopana 15. februarja 1758 v kripti župnijske cerkve sv. Marjete, stara okoli 48 let in v samostanu približno 14 let.¹⁶⁰⁹ V Velesovo je torej prišla okoli leta 1744, ko ji je bilo 34 let, potem ko očitno dovolj dolgo ni bilo blizu nobenega ženina. Zanj in za mater Ivano Rozino je nesporno poskrbel stric Janez Ludvik Valvasor (J–II–20), frančiškanski pater Donat, dolgoletni spovednik velesovskih redovnic. Mati in hči sta šli k nunam najverjetneje skupaj, le nekaj let pred materino smrtjo, vendar vsaj hči šele po tem, ko ju je z volili iz svojega premoženja podprla polsestra oziroma teta Katarina Frančiška, poročena baronica Jurič (J–II–23).¹⁶¹⁰ Ivano Rozino pl. Scarlich, rojeno Valvasor, so pokopali deset let pred hčerko, 9. marca 1748, prav tako v kripti velesovske župnijske cerkve.¹⁶¹¹ Živel je najdlje od

je bil leta 1738 župnik na Blokah neki Jožef Scarlich (Smole, *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del*, str. 152), toda v resnici gre za napačno prebran priimek (ARS, AS 1, šk. 16, fasc. I/10, lit. G XII–17, str. 221–224).

¹⁶⁰⁷ Prva leta po moževi smrti srečujemo vdovo Ivano Rozino v protokolih ograjnega sodišča v zvezi z moževo zapuščino, njegovimi tremi mladoletnimi sinovi iz prvega zakona in imenovanjem dveh pravnih zastopnikov (ARS, AS 306, knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 577, 861, 927, 933; knj. 20, protokoli 1714–1718, pag. 274, 284, 348, 398–400; izvleček iz protokola ograjnega sodišča v: StLA, I. Ö. Regierung, Cop 1722–VIII–147, Extract (Beilage D), i. 6. 1722). – Poleg svoje dote 500 goldinarjev, 1000 goldinarjev moževega zaženila, 500 goldinarjev jutrne in 100 dukatov proste donacije je vdova leta 1716 zahtevala iz moževe zapuščine še 1800 goldinarjev, ki naj bi jih prinesla v zakon, vendar se je pobotnica o tem domnevno izgubila (ARS, AS 306, knj. 20, protokoli 1714–1718, pag. 398–400, 21. 3. 1716). – Z moževima sinovoma iz prvega zakona, Maksom Henrikom in Jožefom Ernestom Scarlichijem, se je očitno poravnala 18. februarja 1732, ko je z njima sklenila neko pogodbo, znano le iz regesta, v katerem je navedena kot vdova Ana Rozina (ARS, AS 309, šk. 108, fasc. XXXIV, S–168, 15. 11. 1762, pag. 12/Nr. 27).

¹⁶⁰⁸ ARS, AS 2, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 16. 2. 1731, 4. 4. 1732, s. d. 1734, 25. 6. 1735, 20. 6. 1735, 18. 2. 1737, 17. 3. 1738, 16. 2. 1739, 5. 2. 1740, 30. 1. 1741, 15. 2. 1742, 28. 3. 1743, 22. 1. 1744, 11. 3. 1745, 8. 3. 1746, 23. 11. 1748, 12. 1. 1750, 1. 12. 1750, 2. 12. 1751, 22. 1. 1753, 10. 12. 1753, 29. 3. 1756, 26. 3. 1757, 23. 12. 1757.

¹⁶⁰⁹ NŠAL, ŽA Velesovo, Matične knjige, M 1745–1802, pag. 49; prim. Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 325.

¹⁶¹⁰ Katarina Frančiška je v oporoki 4. maja 1743 zapisala, da se je sestre Ivane Rozine in njene hčerke Ivane Sibile posebej spomnila v pogodbi o izročitvi posesti Struga, ki jo je malo prej, 18. aprila, sklenila z moževim sorodnikom – mrzlim nečakom – Karlom Ignacem baronom Juričem (ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743).

¹⁶¹¹ NŠAL, ŽA Velesovo, Matične knjige, M 1745–1802, pag. 2; prim. Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 325.

vseh polihistorjevih otrok, nekaj mesecev manj kot 70 let. Kolikor vemo, torej ni imela vnukov, zato je njena ženska rodbinska veja Valvasorjev s smrtjo hčerke ugasnila.¹⁶¹²

Kot smo videli pri obravnavi preostanka življenja polihistorjeve vdove Ane Maksimile (J–I–19b), je znala ta dobro poskrbeti za svoji dve rodni hčerki. Obe sta za življenja okusili več gmotnih blagodat od svoje starejše polsestre Scarlichijeve, ki kot sirota ni imela pravega zaščitnika. Najbolje se je omožila Katarina Frančiška (J–II–23), saj je bil njen ženin mlad, edini sin in razmeroma premožen baron. Nasprotno se zdi, da mlajša hči iz drugega zakona Regina Konstancija (J–II–24) ob pomanjkanju dovolj velike dote ni mogla unovčiti niti telesne lepote. Tako kot polsestra Ivana Rozina je bila »dovolj dobra« le za dva starejša vdovca. Toda hčerki iz Valvasorjevega drugega zakona sta imeli pri možnostih izdatno podporo v spretni materi, zato so njuni trije ženini premogli neprimerno zajetnejše mošnje kakor svak Franc Ludvik Scarlichi.

Katarina Frančiška (* 1688, † 1747) (J–II–23) polihistorjeva prvorojenka v drugem zakonu, je še ne šestnajstletna 2. februarja 1704 ali malo zatem stopila pred oltar na Gracarjevem turnu,¹⁶¹³ kjer je z materjo in sestro živela zadnja štiri leta in pol od materine vnovične poroke poleti 1699. Tudi ženin je bil nedoleten mladenič, 20-letni **Adam Sigfrid baron Jurič (Juritsch)** (* 1683, † 1741) (J–II–23a) z gradu Struga ob Krki.¹⁶¹⁴ Po poročni pogodbi mu je nevesta prinesla v zakon 4000 goldinarjev deželne veljave, polovico takoj in polovico, zapisano na posestvu Gracarjev turn, po smrti matere in očima, ko si bosta s sestro na enaka dela razdelili njune premičnine. Ženinov prispevek nevesti je znašal 5000 goldinarjev deželne veljave, zapisanih na posestvu Struga.¹⁶¹⁵ Obetavna možitev je zagotovo najbolj veselila mater Ano Maksimilo (J–I–19b). Mladi baron Adam Sigfrid je bil namreč edini sin, čigar sestre, sedem po številu, so odšle k nunam ali pa so se pozneje omožile. Rodil se je kot peti otrok Volfganga Friderika barona Juriča in Judite Terezije, rojene grofice Barbo (pogrofovljene malo pred poroko), bil sorodstveno povezan z vplivnimi kranjskimi rodbinami in veljal za dediča stare rodbinske posesti, dvorca Struga.¹⁶¹⁶ Dvorec ob Krki je skupaj s Starim Gutenbergom še v 16. stoletju kupil njegov prapraded Karel pl. Jurič, sin uskoškega poveljnika na Ogrskem in od leta 1595 kranjski deželan, praded Janez Jakob pa je bil leta 1634 povzdignjen v baronski stan s predikatom »zum Strugg«.¹⁶¹⁷ Adama Sigfrida, mladega ženina polihistorjeve hčerke, so kot lastnika Struge vpisali v imenjsko knjigo leta 1707 in tu je ostal gospodar do smrti 34 let pozneje. Prvotnih dobrih 63 goldinarjev imenjske rente, malenkost manj, kot je znašala renta Janeza Vajkarda Valvasorja, se je z odprodajami sčasoma zmanjšalo

¹⁶¹² Posreden dokaz o tem ponuja tudi oporoka hčerke Ivane Sibile, sestavljena leta 1755 v Velesovem, v kateri oporočiteljica razdeljuje svoje nadvse skromno premoženje – nekaj denarja in obleke, ne da bi se spomnila kakšnega sorodnika, denimo bratov ali morebitnih nečakov (ARS, AS 308, III. serija, fasc. S 1–158, testament S–82, 28. 10. 1755).

¹⁶¹³ ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 2. 2. 1704. – Regest poročne pogodbe je naveden tudi v zapuščinskem inventarju nevestine mlajše sestre Regine Konstancije pl. Dienersperg (J–II–24) (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 4).

¹⁶¹⁴ Adam Sigfrid baron Jurič se je po viru druge roke rodil 26. decembra 1683 (ARS, AS 1075, šk. 4, št. 119, Juritsch; Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169). Šentjernejska krstna matica iz tega časa ni ohranjena.

¹⁶¹⁵ ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 2. 2. 1704.

¹⁶¹⁶ O Juričih natančno: Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169–170. – Judita Terezija grofica Barbo je imela grofovski naslov od leta 1674, ko je bil v grofa skupaj z drugimi baroni Barbo povzdignjen njen oče Bernardin, omožila pa se je tri leta pozneje (Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel II; Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52).

¹⁶¹⁷ Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 168–169; ARS, AS 1075, šk. 4, št. 119, Juritsch. – O baronskem stanu prim. ARS, AS 1064, št. 42, II. 5. 1634 (prepis iz 1826); Frank, *Standeserhebungen. 2. Band*, str. 276. O Strugi prim. Smole, *Graščine*, str. 470.

Dvorec Struga ob Krki po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 256), dom tam omožene polihistorjeve hčerke Katarine Franciške baronice Jurič.

Struga na razglednici, odposlani leta 1918 (zbirka Milana Škrabca).

Grb baronov Jurič po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 108).

za tretjino, na nekaj več kot 44 goldinarjev.¹⁶¹⁸ Prodaje bržčas niso bile posledica Juričevega slabega gospodarjenja, ampak bi bile lahko vzrok zanje tudi visoke dote, ki jih je moral izplačati sestram.¹⁶¹⁹ V zakonu s Katarino Frančiško Valvasor ni imel otrok¹⁶²⁰ in ko je 3. septembra 1741 umrl,¹⁶²¹ je vdova po malo prej sestavljeni oporoki postala dedinja vsega njegovega premoženja. Kot je baron Jurič izpričal sam, sta 37 let preživela v veliki slogi.¹⁶²² Čeprav je iz dedovanja izključil sorodnike, je vdova spomladi 1743 prepustila Strugo sinu njegovega bratranca. Novi gospodar je postal Karel Ignac baron Jurič iz druge, radeljske rodbinske veje, imenovane po dvorcu Radeljca pri Bučki.¹⁶²³ Tako se je ovdovela Katarina Frančiška, rojena Valvasor, znašla v lastnem domu pri tujih ljudeh in se odločila za umik v samostan. 4. maja 1743 je še na Strugi sestavila oporoko, v kateri se je spomnila svojih Valvasorjevih sorodnic – obeh sester in treh nečakinj. Rodni sestri Regini Konstanciji pl. Dienersperg (J–II–24) je nekaj denarja izročila že predtem, ovdovelo polsestro (Ivano) Rozino pl. Scarlichi (J–II–16) in njeno hčerko Ivano Sibilo je malo prej vključila v pogodbo o izročitvi Struge Karlu Ignacu baronu Juriču, sicer pa je za glavni dedinji premoženja, ki si ga je pridržala, določila obe nečakinji Dienerspergovi. Novi gospodar Struge jima je moral po njeni smrti izročiti znatno dediščino, vsaki po 5000 goldinarjev nemške veljave.¹⁶²⁴ Katarina Frančiška je preminila štiri leta pozneje, 12. junija 1747, v uršulinskem samostanu v Ljubljani, stara 59 let. Kot priča mrliška matica ljubljanske stolne župnije, so njeno truplo prepeljali v Novo mesto in ga tam pokopali.¹⁶²⁵ Zadnji dom je našla v novomeški frančiškanski cerkvi,

¹⁶¹⁸ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 68.

¹⁶¹⁹ Na posesti Struga je imela njegova vdova mati vknjiženih 13.000 goldinarjev dote, od tega je dobil sin le 6000 goldinarjev, prav toliko pa je pripadlo njegovim sestram (ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 2. 2. 1704).

¹⁶²⁰ V krstni matici župnije Šentjerneji ni nobenega krsta njenih otrok (Župnijski arhiv Šentjerneji, Matične knjige, R 1698–1729, dejansko 1698–1712 in 1728–1729), prav tako ni noben otrok omenjen v drugih virih (ARS, AS 1075, šk. 4, št. 119; Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169–170).

¹⁶²¹ Juričeva smrt je znana iz sekundarnih virov (ARS, AS 1075, šk. 4, št. 119; Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169). Vpisana ni ne v mrliško matico župnije Šentjerneji, pod katero je spadala Struga, ne župnije Novo mesto–kapitelj (Župnijski arhiv Šentjerneji, Matične knjige, M 1732–1747; KANM, šk. 66, Matične knjige Novo mesto–kapitelj, M/3 1736–1752).

¹⁶²² Baron Adam Sigfrid je v oporoki slab mesec pred smrtjo kot prvi razlog, zakaj je iz dedovanja izključil sorodnike – vsaki sestri je namenil le dva dukata – navedel precej visoke dote (*pacta dotalia*), ki bi jih le težko izplačal kateri koli od njih. Drugi razlog je bila hvaležnost do žene, s katero je »v najboljšem miru in slogi« preživel 37 let in ki ga je z ljubeznijo negovala v bolezni (ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–11, 9. 8. 1741).

¹⁶²³ O sorodstvenih razmerjih: Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169–170. – V kratkem času, ko je Katarina Frančiška po moževi smrti posedovala Strugo, je v imenjski knjigi navedeno, da je leta 1742 odprodala dve hubi. Z deželnotanovskim dekretom je bila Struga v imenjski knjigi šele leta 1745 prepisana na Karla Ignaca barona Juriča (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 68). Witting kot letnico izročitve Struge navaja 1742 (Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 170), Katarina Frančiška pa v svoji oporoki izrecno govori o izročitvi gospostva Karlu Ignacu s pogodbo z dne 18. aprila 1743 (ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743). Razlogov za ta njen korak ne poznamo, a gotovo so bile po sredi obveznosti. Baron Jurič je namreč v oporoki ženi zapustil tudi dolgove, aktivne in pasivne, ne da bi jih specifikiral. – M. Smole (*Graščine*, str. 470), ki se je opirala predvsem na Zbirko rodovnikov v Arhivu Republike Slovenije, ne pa tudi na imenjsko knjigo, Adama Sigfrida kot lastnika sploh ni poznala, ampak je za gospodarjem Francem Adamom, umrlim leta 1704 (prav 1714), napačno navedla njegovega sina Jožefa Antona (1696–1749), ki je v resnici posedoval Radeljco, in ne Struge, za njim pa njegovega sina Karla Ignaca (1718–1765). Toda ta je Strugo dejansko dobil kot dediščino po struški veji Juričev. – O sorodstvenih razmerjih: Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169–170.

¹⁶²⁴ ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743.

¹⁶²⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 94; Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 193. – Mrliška matica ni natančna pri navedbi njenega osebnega imena: »Illustrissima Dna Catharina Josepha L. B. à Juritsh«, ustrezna pa je starost 59 let in poveden podatek, da je umrla »in Monasterio D: D: Ursularum ibid:«.

Frančiškanska cerkev v Novem mestu, kjer so položili k počitku dve hčerki Janeza Vajkarda Valvasorja, leta 1747 Katarino Frančiško baronico Jurič in leta 1755 Regino Konstancijo pl. Dienersperg (foto B. Golec, julij 2015).

kjer je počival njen mož, pozneje pa še sestra in svak pl. Dienerspergova.¹⁶²⁶ Katarina Frančiška je tako umrla kot prva med Valvasorjevimi hčerkami in druga od njegovih odraslih otrok. Njena smrt je bila tudi nekakšen uvod v naglo umiranje prve generacije potomcev Janeza Vajkarda, saj so ji v manj kot osmih letih, do začetka leta 1755, sledili vsi še živeči sorojenci – polsestra, oba polbrata in sestra. Z njo samo, ki ni imela otrok, pa je že v prvem rodu ugasnila tudi prva ženska veja na rodovni veji Janeza Vajkarda Valvasorja.

Potomstvo v več naslednjih rodovih vse do današnjih dni je, kot je bilo že povedano, dala samo polihistorjeva najmlajša hči, dolgo pozabljena **Regina Konstancija** (* 1689–92, † 1755) (J–II–24), kratko *Konstancija*.¹⁶²⁷ Njen prapravnuk, neutrudni domoznanec Franc vitez Gadolla (1797–1866), je zato, ker njenega imena ni na Valvasorjevem rodovnem deblu v *Slavi*,¹⁶²⁸ ni znal uvrstiti k prave- mu očetu, torej na eno od Valvasorjevih rodbinskih vej,¹⁶²⁹ medtem ko jo je kot polihistorjevo hčerko že prej poznal njegov stric Franc Ksaver baron Dienersperg

O njenem bivanju v samostanu ali smrti ni v samostanski kroniki zaslediti ničesar, saj ni bila redovnica (AULj, fasc. 6, VIII/i).

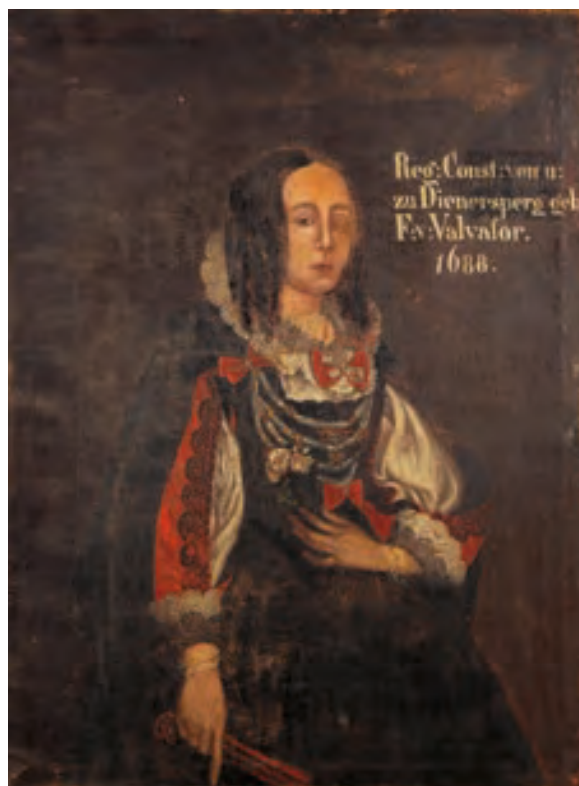
¹⁶²⁶ Oba zakonca barona Jurič sta v svojih oporokah izrazila željo, da ju brez pompa, v tišini pokopljejo v škapulirski kapeli pri novomeških frančiškanih (ARS, AS 308, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–11, 9. 8. 1741; I–13, 4. 5. 1743). Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 28–29, navaja poleg pokopa baronice Jurič samo pokopa zakoncev Dienersperg, ne pa tudi njenega moža. Po frančiškanskih virih je o njenem pokopu povzel naslednje podatke (str. 28): »Baronica Jurič, umrla 17. jun. 1747 v Ljubljani in tu pokopana.« Dejansko se je moral datum 17. junij nanašati na pokop, in ne na smrt v Ljubljani, saj je Katarina Frančiška izpričano umrla pet dni prej. Mrliška matična knjiga novomeške kapitelske župnije njenega pokopa ne navaja, ker pri njem očitno ni bil navzoč noben duhovnik iz kapitlja; iz istega razloga nima pokopov njenega moža, sestre in svaka. – Primerjava objavljenega seznama pokopanih po frančiškanskih virih (Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 28–31) in kapitelskih mrljskih maticah (KANM, šk. 66, Novo mesto–kapitelj, M/3 1736–1752, M/4 1752–1769) je dala precej trdno pravilo, kdaj je pokop, opravljen pri frančiškanih, zabeležen tudi v župnijski matici in kdaj ne.

¹⁶²⁷ Zgolj kot Konstancija oziroma enkrat pomotoma kot Marija Konstancija nastopa, denimo, v vlogi krstne botre svojim vnukom grofom Paradeiser (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, R 1739–1748, s. p., 10. 7. 1746, 1. 8. 1748; R 1749–1760, s. p., 25. 2. 1753). Samo s tem imenom jo navaja tudi vpis pokopa (Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 29).

¹⁶²⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁶²⁹ Golec, Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«, str. 24.

Regina Konstancija pl. Dienersperg, dolgo pozabljena hči polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 906, foto Bojan Salaj).

(1773–1846).¹⁶³⁰ Na podlagi rodovnih debel v Kranjskem deželnem muzeju jo je konec 19. stoletja (1894) k polihistorju pravilno umestil J. B. Witting v svoji obravnavi nekaterih kranjskih plemiških rodbin,¹⁶³¹ vendar sta jo tam kot po čudežu prezrla oba Valvasorjeva življenjepisca Radics (1910) in Reisp (1983), čeravno sta Wittingovo objavo uporabljala.¹⁶³² Obstoj Regine Konstancije je bil sicer na dlanu tudi v nekaterih genealoških rokopisih v Arhivu Slovenije,¹⁶³³ ki pa očitno niso prišli v roke pravim raziskovalcem. Tako je bila Regina Konstancija zaradi nepozornosti približno eno stoletje potisnjena v pozabo. Kot polihistorjeva ponovno odkrita pozabljena hči je znana šele od leta 2006.¹⁶³⁴

¹⁶³⁰ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 22–23, 44–45. – Navaja jo tudi rodoslovno gradivo v Dienerspergovem rodbinskem arhivu, nastalo v 30. letih 19. stoletja v zvezi s kandidaturom Franca Ksaverja za c. kr. komornika (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg; StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Dienersperg: Familien Acten).

¹⁶³¹ Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 145. – Zanimivo je, da Witting v rodovniku rodbine Valvasor prav pri otrocih Janeza Vajkarda ne navaja virov in pri celotni polihistorjevi rodbinski veji citira sploh samo vir njegove smrti (prav tam, str. 144–145). Uporabljene rokopisne vire našteva v uvodu k prvemu delu svojega članka; šlo je za genealogije v Kranjskem deželnem muzeju Rudolfinumu, ki so jih v 17. in 18. stoletju sestavili Schönleben, Lukančič in Raigersfeld (prav tam, str. 89–90).

¹⁶³² Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 80 sl., 197 sl., 347 (rodovnik); Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 101, 266 sl., 293 (op. 70), 340–341. – Radicsevo preztje te Valvasorjeve hčerke je na Slovenskem kmalu opazil kranjski plemiški genealog Ludvik (Ludwig) Lazarini (1849–1930), ki je poznal Wittingovo objavo, vendar njegovo gradivo ni bilo objavljeno (ZAL, LJU 340, šk. VIII, Dienersperg; šk. XX, Werneck). – Tudi sam Radics je o Regini Konstanciji zbral nekaj biografskih podatkov, ne da bi ugotovil, da gre za polihistorjevo hčerko (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, Gradivo za biografske študije, Lit. V – Valvasor, mapa XXIII, XV Regina Konstancija por. Dienersberg). Podatkov o njej tako ni uvrstil h gradivu o polihistorjevih sinovih in hčerkah (prav tam, šk. 7, mapa XXVII, E Sinovi in hčere Janeza Vajkarda Valvasorja).

¹⁶³³ Z drugim imenom Konstancija in kot žena Sigmunda pl. Dienersperga je navedena na enem od rodovnikov rodbine Valvasor (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 273, Valvasor), prav tako pri Valvasorjih v Lukančičevi zbirki (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 175), sicer pa tudi na rodovnikih rodbin obeh svojih soprogov (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg; šk. 8, št. 279, Werneck).

¹⁶³⁴ Konec leta 2006 sem na njeno ime in sorodstveno zvezo z Valvasorjem naletel v zapuščinskem inventarju njenega očima Janeza Herbarda pl. Buseta (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 21–22/Nr. 11). Javnosti sem jo kot polihistorjevo pozabljeno hčerko predstavil 15. decembra 2006 na kolokviju o Valvasorju v Krškem. – Regino Konstancijo je kot hčerko Janeza Vajkarda Valvasorja na podlagi zapuščinskega inventarja njenega prvega moža že

Prezrtje Wittingove objave o njenem obstoju je tudi poglavitni razlog, da je potomstvo Janeza Vajkarda Valvasorja v drugi in naslednjih generacijah tako dolgo ostalo neodkrito.

Mati Ana Maksimila (J–I–19b) si je Regino Konstancijo kot mlajšo pridržala v bližini doma vse do svoje smrti, tudi po obeh hčerkinih porokah. Prvič jo je po zgledu starejše hčerke omožila, ko je bilo hčerki kakšnih šestnajst ali sedemnajst let, morda celo samo petnajst. Poročno pogodbo so 28. maja 1707 podpisali na domačem Gracarjevem turnu.¹⁶³⁵ Ženin **Janez Lovrenc pl. Wernegk** (* 1661–66, † 1710) (J–II–24a) ni bil več mlad, zato pa v primerjavi s precej mlajšo nevesto dokaj premožen. Ko je slaba tri leta pozneje umrl, je v šentjernejski okolici posedoval tri manjše posesti z dvorci: Volavče, Golo in Ostrož.¹⁶³⁶ Luč sveta je skoraj brez dvoma zagledal na Golem, in sicer kot sin tamkajšnjega graščaka Volfa Andreja pl. Wernegka in Marije Sidonije baronice Gall, pobaronjene tik pred poroko.¹⁶³⁷ Wernegki so bili na Kranjskem star rod, povezan z gradom Vernek pri Litiji, tako kot so imeli v deželi globoke korenine Galli.¹⁶³⁸ Del rodbine Wernegk je leta 1664 dosegel povzdignitev v baronski stan,¹⁶³⁹ vendar ne tudi oče Janeza Lovrenca, ki ga tedaj morda niti še ni bilo na svetu. Najbolj zgodaj bi se lahko rodil konec leta 1661, skoraj brez dvoma pa najpozneje pet let zatem (1666).¹⁶⁴⁰ Odraščal

predtem identificiral Marko Štuhec; podatek je v drugem kontekstu, ne da bi ugotavljal, ali je bil že znan ali ne, navedel v svoji doktorski disertaciji (Štuhec, *Materialna kultura*, str. 78).

¹⁶³⁵ Poročna pogodba se omenja med listinami v zapuščinskem inventarju Regine Konstancije (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 4/Nr. 3), brez navedbe kraja nastanka pa tudi v zapuščinskem inventarju njenega prvega moža (prav tam, šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 33–34/Nr. 32)

¹⁶³⁶ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 4, 6, 9, 68 in 76. – Wernegkov rezidenčni dvorec so bile Volavče, kjer so popisali veliko večino njegovih premičnin (prav tam, pag. 9–68), na Golem je imel le žito, vino, orodje in živino (pag. 68–75), posest Ostrož pa je oddajal v najem (pag. 76–77). – O lastništvu posesti prim. Smole, *Graščine*, str. 157, 337 in 535.

¹⁶³⁷ Imeni staršev Janeza Lovrenca pl. Wernegka sta razvidni iz kranjske imenjske knjige, ko so mu leta 1707 pripisali posebej očetovo in posebej materino ime (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 93). Na rodovnem deblu Wernegkov (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk) je zmotno naveden kot brat Volfa Andreja, dejansko svojega očeta, oba pa kot sinova Baltazarja (ta je bil res oče Volfa Andreja) in Elizabete, rojene pl. Siegesdorf; pravilna sta podatka, da se je Volf Andrej oženil 20. februarja 1661 z Marijo Sidonijo Gall in da je ta umrla leta 1702 (gl. op. 1640 in 1641). M. Smole je po omenjenem rodovniku povzela napačne podatke o sorodstvenih razmerjih Wernegkov (Smole, *Graščine*, str. 157). Marije Sidonije Gall ne najdemo na rodovnih deblih pl. Gallov, kjer sta samo njena starša Gotfrid, od leta 1660 baron, in Marija (prav Magdalena) Sidonija, rojena Fankl, od njunih otrok pa le Franc Bernard in hči neznanega imena, poročena pl. Mordax (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85). Sorodstvena razmerja so natanko razvidna iz zapuščinskega inventarja vdove baronice Magdalene Sidonije, ki izrecno omenja hčerko Marijo Sidonijo pl. Wernegk in vnuka Janeza Lovrenca (ARS, AS 309, šk. 33, fasc. XVI, G–37, 12. 4. 1683, pag. 1–2). Gotfrid pl. Gall je dobil skupaj z več sorodniki baronski naslov leta 1660, le nekaj mesecev pred hčerkino možitvijo s pl. Wernegkom (Frank, *Standeserhebungen*. 2. Band, str. 65).

¹⁶³⁸ O Wernegkih: ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk; Smole, *Graščine*, str. 522. O Gallih: ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall.

¹⁶³⁹ Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 206; ARS, AS 1075; šk. 8, št. 279, Wernegk.

¹⁶⁴⁰ Spodnjo mejo rojstva Janeza Lovrenca predstavlja podatek, da sta njegova starša sklenila poročno pogodbo 20. februarja 1661, in sicer na materinem domu, v dvorcu Zalog pri Novem mestu (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 16/Nr. 6). V tem času zija v vrsti šentjernejskih krstnih matic daljša vrzel, ki traja vse do leta 1688 (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 684). Za letnico 1666 kot zgornjo mejo rojstva govori podatek, da je ovdovela mati prepustila Janezu Lovrencu posest Golo sredi leta 1688, ko je že moral biti polnoleten, star vsaj 22 let (regist poravnave med njima v zvezi s prepustitvijo omenjene posesti v njegovem zapuščinskem inventarju: ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 14–15/Nr. 4). O meji polnoletnosti prim. Floßman, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, str. 41; Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303–304. Na podlagi podatka, da je februarja 1685 izpričan v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 354), je njegovo starost mogoče ugotavljati le približno. Če ni nobenega razreda ponavljal, je začel gimnazijo obiskovati jeseni 1680. Glede na vstopno starost dečkov 10 do 12 let (Ciperle, *Jezuitski učni program*, str. 172) bi se potemtakem rodil v časovnem razponu 1668–1670 in imel leta 1685 med 15 in 17 let. Vendar poznamo tudi veliko starejše petošolce. Tako je Franc

Dvorec Golo pri Šentjerneju, kjer je odraščal Janez Lovrenc pl. Wernegk, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 54). Do danes je za Golim izginila vsaka sled.

Wernegkov grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 115).

je kot edini sin malega graščaka, postal leta 1688 gospodar očetovega Golega,¹⁶⁴¹ podedovano posest pa znatno povečal z dedovanjem po materi in z nakupi. Leta 1707, ko se je vnovič poročil, so mu v kranjski imenjski knjigi pripisali kar šest imenj, poleg skromne očetove posesti Golo še podedovano materino in štiri druga imenja, med drugim Volavče in Ostrož. Tako se je z dobrimi 55 goldinarji imenjske rente približal najvišji imenjski renti, kot jo je kdaj premogel njegov tast Janez Vajkard Valvasor (64 goldinarjev).¹⁶⁴²

Erazem Valvasor (* 1681, † ne pred 1703) (J–II–32) obiskoval poetični razred šele pri 22-ih, njegov starejši brat Franc Jožef (* 1677, † 1721) (J–II–29) pa je šestletno gimnazijo končal v 23. letu (gl. op. 1763). Gl. tudi op. 1764.

¹⁶⁴¹ Gl. op. 1640. – Po XI. knjigi *Slave* je Golo leta 1689 še pripadalo vdovi Volfa Andreja, rojeni baronici Gall in brez navedbe imena (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 170). – Oče Volf Andrej je končal svojo življenjsko pot leta 1677 (zapuščinski inventar: ARS, AS 309, šk. 120, fasc. XXXXIX, W–33, 1. 7. 1677), oporoka matere Marije Sidonije pa je nastala konec leta 1702 v Novem mestu (šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 21/Nr. 16); po rodovnem deblu Wernegkov naj bi tega leta umrla na Golem (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk).

¹⁶⁴² ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 93, 95, 106, 130, 214, 222, 103 (Valvasor). – Oče Volf Andrej je po svojem očetu Baltazarju pl. Wernegku nasledil le dobrih osem goldinarjev imenjske rente (prav tam, fol. 93), ki se je nesporno nanašala na posest malega dvorca Golo. Tega opisuje XI. knjiga *Slave* kot majhno zgradbo na ravnini nedaleč od Krke (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 170). Golo so imeli Wernegki formalno v fevdu od freisinškega škofa. Fevdno pismo škofa Franca, izstavljeno Janezu Lovrencu pl. Wernegku, v njegovem zapuščinskem inventarju ni datirano (ARS, AS 309,

Volavče, kjer je odtlej prebival, je leta 1703 kupil skupaj z ženo *Marijo Kristino, rojeno baronico Hallerstein*.¹⁶⁴³ V zakonu, ki ni trajal dolgo, ni imel otrok, in ko je leta 1705 ovdovel,¹⁶⁴⁴ se polihistorjeva vnovič omožena vdova Ana Maksimila ni zamujala s pripravami na njegovo poroko s svojo najmlajšo hčerko Regino Konstancijo. »Bogatega dediča« Janeza Lovrenca je dobro poznala, saj je bil kot graščak na Golem in nato na Volavčah njen bližnji sosed ter obenem sorodnik njenega očima Janeza Jurija pl. Wernegka.¹⁶⁴⁵ S poročno pogodbo so gotovo vsaj v osnovi določili tudi najpomembnejše – nevestino pravico do dedovanja po možu. Soprogu je v zakon prinesla 2000 goldinarjev¹⁶⁴⁶ in s tem bržčas izpolnila še zadnji pogoj, da jo je umirajoči pl. Wernegk v svoji oporoki imenoval za edino dedinjo. Že slaba tri leta po poroki, konec februarja ali marca 1710, je namreč Janez Lovrenc zatisnil oči,¹⁶⁴⁷ mlada vdova Regina Konstancija pa je zagospodarila na Volavčah in pridruženih posestih ter postala več kot godna za ponovno možitev.

Zdaj sta ji mati in očim pl. Buset z novim soprogom zagotovila še Busetovo dediščino – dvorec Gracarjev turn – saj je bil izbranec **Volf Sigmund pl. Dienersperg** (* 1679, † 1751) (J-II-24b) Busetov nečak in dedič.¹⁶⁴⁸ Čeprav je štel 10–13 let več kot Regina Konstancija in imel iz prvega zakona dva otroka, je bil za Valvasorjeve ženske dobra naložba. Kot poročnik Palfjevega pehotnega polka se je bojeval v turških vojnah in bil pri Temišvaru hudo ranjen.¹⁶⁴⁹ Leta 1698 se je oženil z *Marijo Nežo pl.*

šk. 123, fasc. L, W-70, pag. 34–35/Nr. 35). Vsekakor ni bilo izdano pred letom 1694/1695, ko je postal freisinški škof Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck († 1727). – Po materi Mariji Sidoniji je Janez Lovrenc podedoval del posesti Zalog pri Novem mestu (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 95), od imenja njenega očeta Gotfrida barona Galla pa so mu očitno prepisali tisto posest (prav tam, fol. 130), ki jo je Gotfridova vdova Magdalena Sidonija († 1683) v oporoki leta 1682 ob določenih pogojih zapustila hčerki Mariji Sidoniji pl. Wernegk in (*successive*) vnuku Janezu Lovrencu (regist v zapuščinskem inventarju Magdalene Sidonije baronice Gall: ARS, AS 309, šk. 33, fasc. XVI, G-37, 12. 4. 1683, pag. 1–2). Iz imenjske knjige ni razvidno, na kakšen način je Janez Lovrenc pridobil Apfaltrerjev mali dvorec Ostrož, Busetov dvorec Volavče in Rudolfijev dvorec Dobravica, vse tri v okolici Šentjerneja (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 130, 214, 222). Za Volavče iz njegovega zapuščinskega inventarja izvemo, da jih je kupil (gl. op. 1643), skoraj gotovo pa velja enako tudi za drugi dve posesti.

¹⁶⁴³ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W-70, 8. 4. 1710, pag. 36–37/Nr. 37.

¹⁶⁴⁴ Z Marijo Kristino je bil poročen vsaj že 11. marca 1700, ko je ta s priimkom pl. Wernegk navedena kot krstna botra, zadnjič pa je v tej vlogi nastopila skupaj z možem 17. marca 1705 (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, R 1698–1729, dejansko 1698–1712 in 1728–1729). Njena oporoka ima datum 16. september 1705, že 1. oktobra pa je nastala pobotnica v zvezi z njeno zapuščino (ARS, AS 309, šk. 123, fasc. L, W-70, 8. 4. 1710, pag. 31/Nr. 29, 46–47/Nr. 53). V Zbirki rodovnikov Arhiva Slovenije je napačna letnica poroke 1705 (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk).

¹⁶⁴⁵ Natančna stopnja njunega sorodstva je glede na več napak v Wernegkovih rodovnikih vprašljiva, vsekakor pa nista bila bližnja sorodnika, temveč precej oddaljena (ARS, AS 1075, šk. 8, št. 279, Wernegk). Po M. Smole (*Graščine*, str. 542) naj bi bil Janez Lovrenc nečak Janeza Jurija in naj bi po njegovi smrti (1696) nasledil stričev dvorec Vrhovo, vendar ne drži ne prvo ne drugo. Smoletova se je opirala samo na sklepanja glede na podatke v rodovnikih Wernegkov in Dienerspergov v Zbirki rodovnikov Arhiva Slovenije. Druga dejstva temu ne pritrjujejo, še zlasti ne imenjska knjiga kot primarni vir.

¹⁶⁴⁶ 16. septembra 1709 je ženi Regini Konstanciji na Volavčah izstavil pobotnico, da mu je v zakon prinesla 2000 goldinarjev nemške veljave (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D-25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 4/Nr. 5).

¹⁶⁴⁷ Njegova oporoka nosi datum 24. februar 1710, zapuščinski inventar pa 8. april 1710, oboje datirano na Volavčah (ARS, AS 308, II. serija, fasc. W 1-49, testament W-27; AS 309, šk. 123, fasc. L, W-70). Oporoko omenja tudi zapuščinski inventar njenega drugega moža Volfa Sigmunda pl. Dienersperga (J-II-24b) (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D-22, 14. 3. 1752, pag. 4).

¹⁶⁴⁸ Janez Herbard pl. Buset je v oporoki poleg njega imenoval za dediča tudi Franca Rajmunda pl. Buseta, ta pa je svoje pravice z odpovedjo, datirano na Volavčah 29. decembra 1724, prenesel na Dienersperga (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D-22, 14. 3. 1752, pag. 6–7/Nr. 3). – O sorodstvu: ARS, AS 1075, šk. 2, št. 37, Buset; šk. 2, št. 52, Dienersperg. – M. Smole zmotno navaja, da sta bila Janez Herbard Buset in Dienersperg bratranca (Smole, *Graščine*, str. 165).

¹⁶⁴⁹ ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg.

Dvorec Pred malim mostkom v novomeškem predmestju Kandija, kjer je Volg Sigmund pl. Dienersperg preživel otroštvo in del mladosti, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 155).

Grb rodbine Dienersperg po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 144).

Mospach iz dvorca Ribče pri Litiji in kakšno desetletje zatem ovdovel.¹⁶⁵⁰ Nekaj let prej, najpozneje leta 1703, je kupil tudi že znani, nekoč Wernegkov dvorec Vrhovo, kjer je prebival z družino.¹⁶⁵¹

¹⁶⁵⁰ V poročni matici župnije Vače je pri njegovem oklicu zapisano, da je doma iz župnije Šentjerneje, s Šentjernejskega polja (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p., 15. 7. 1698; Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 353). – Dvorec Ribče je bil po letu 1687 v lasti nevestinega očeta Krištofa Jakoba Mospacha ali Mospacherja (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 136; natančneje: Golec, *Rodbina Graffenweger*, str. 264). Marija Neža je glede na moževo vnovično poroko umrla najpozneje v prvih mesecih leta 1711, vsekakor pa ne pred 27. septembrom 1706, ko je v šentjernejski krstni matici zadnjič omenjena pri krstu najmlajšega otroka, rojenega na Vrhovem (Župnijski arhiv Šentjerneje, Matične knjige, R 1698–1729, dejansko 1698–1712 in 1728–1729, s. p.). Istega leta (1706) je bila skupaj z možem vpisana v imenjsko knjigo kot lastnica kupljenega imenja (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 96, 189).

¹⁶⁵¹ Kot lastnik Vrhovega je prvič omenjen v protokolih ogradnega sodišča sredi leta 1703 (ARS, AS 306, knj. 75, protokoli 1701–1704, pag. 555). V imenjski knjigi sta bila vpis o prodaji in rubrika novega lastnika vknjižena šele leta 1706 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 96, 189). – V šentjernejski krstni matici ni navedeno, kje je družina živela, ko je bil leta 1700 krščen prvi otrok, pri krstu naslednjih dveh v letih 1704 in 1706 pa je kot kraj rojstva zapisano Vrhovo: *in Freihoff* (Župnijski arhiv Šentjerneje, Matične knjige, R 1698–1729, dejansko 1698–1712 in 1728–1729, s. p., 28. 8. 1700, 19. 1. 1704, 27. 9. 1706).

Po ženini smrti se ni razgledoval prav daleč, saj je njegov pogled obstal na sosedovi mladi vdovi. Poročna pogodba je bila sklenjena 28. maja 1711, natanko štiri leta po prvi poročni pogodbi Regine Konstancije, tokrat na Volavčah. Ženin je prispeval nevesti 4000 goldinarjev deželne veljave – zaženila, proste donacije in vdovščine – za kar je jamčil s svojim posestvom Vrhovo in drugim imetjem, nevestina dota pa je znašala le 1000 goldinarjev.¹⁶⁵² Zakonca pl. Dienersperg sta sicer prinesla v zakon Volavče z dvema manjšima dvorcema v lasti žene, Vrhovo v lasti moža ter zagotovilo slednjemu za dedovanje Gracarjevega turna. Ta dvorec in posest sta sicer do smrti uživala ostarela zakonca Buset – nevestina mati Ana Maksimila vdova Valvasor († med 1713 in 1716) in njen soprog, ženinov stric Janez Herbard pl. Buset († 1724), ki je po ženini smrti še tretjič stopil pred oltar.¹⁶⁵³

Nova gospodarja Volavč zakonca Volf Sigmund pl. Dienersperg in Regina Konstancija, rojena Valvasor, sta imela tudi skupne prednike, in sicer iz Rauberjevega rodu, iz katerega je izšla polihistorjeva mati Ana Marija (H–II–4b). Dienerspergova mati Ivana Rozalija, rojena pl. Buset (* ok. 1660, † pred 1694), je bila namreč hči Valvasorjeve sestrične Marije Rozine pl. Buset, rojene pl. Rasp.¹⁶⁵⁴ Dienerspergova starša Janez Sigmund z Bokalc pri Ljubljani in Ivana Rozalija, rojena pl. Buset z Gracarjevega turna, sta se poročila leta 1676 prav na Gracarjevem turnu,¹⁶⁵⁵ na nevestinem domu, kjer se je najverjetneje rodil tudi Volf Sigmund, krščen 27. junija 1679 v Šentjerneju.¹⁶⁵⁶ Oba starša sta izvirala iz pozno poplemenitenih kranjskih rodbin, ki sta se medtem prek porok s starejšimi plemiškimi rodovi sicer že »požlahtnili«. Rodbina Diener je dobila cesarsko plemiško potrditev in predikat pl. Dienersperg leta 1636, potem ko jo je leta 1587 poplemenitil samo nadvojvoda Karel,¹⁶⁵⁷ trgovska družina Buset pa je bila povzdignjena v plemiški stan šele leta 1642.¹⁶⁵⁸ Kranjsko deželanstvo sta rodbini dobili v letih 1631 in 1646.¹⁶⁵⁹ Janez Sigmund pl. Dienersperg je od začetka osemdesetih let do prodaje

¹⁶⁵² ARS, AS 748, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 28. 5. 1711; prepis je tudi priloga ženinovega zapuščinskega inventarja: ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 27–29. – Regest poročne pogodbe najdemo v zapuščinskih inventarjih ženina in neveste (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 11/Nr. 12; prav tam, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 4/Nr. 4).

¹⁶⁵³ O njegovem tretjem zakonu in ženi gl. op. 1548.

¹⁶⁵⁴ O Mariji Rozini Buset gl. op. 1536.

¹⁶⁵⁵ Regest poročnega dogovora, sklenjenega na Gracarjevem turnu, ima datum 20. oktober 1676 (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 8/Nr. 7). Ženin Janez Sigmund je bil krščen 31. julija 1651 v Ljubljani kot sin Janeza Jurija pl. Dienersperga, lastnika dvorca Bokalce pri Ljubljani, in Justine Marjete, rojene pl. Forst (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 276; ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg).

¹⁶⁵⁶ Šentjernejska krstna matica iz tega časa je izgubljena. Datum in kraj krsta – 27. junij 1679 v Šentjerneju – navaja njegov pravnik Franc Ksaver baron Dienersperg leta 1835 v genealoško-biografskem pregledu Dienerspergove rodbine (ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R–45, str. 21). Ohranjen je tudi krstni list šentjernejskega župnika z dne 8. 7. 1840, po katerem se je Volf Sigmund rodil 27. junija 1679 na Gracarjevem turnu (StLA, A. Dienersperg, K 1, H 20). O točnosti datuma ni dvoma. – F. A. Breckerfeld je konec 18. stoletja v šentjernejski župnijski cerkvi še videl komaj berljiv napis na nagrobni plošči: volavški graščak Volf Sigmund naj bi umrl decembra 1743, star 72 let (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 375). V resnici je preminil decembra leta 1751, pravilno prebrana pa je starost. Glede na podatek o starosti 72 let na nagrobni plošči se je rodil leta 1679, kar potrjuje zgoraj omenjeni vir. Toda več kot nenavadno je, da bi se njegov nagrobnik nahajal v Šentjerneju, ko pa so ga po viru prve roke vendar pokopali v novomeški frančiškanski cerkvi (gl. op. 1676). Bržkone je Breckerfeld nagrobnik v resnici videl v Novem mestu, ne v Šentjerneju.

¹⁶⁵⁷ O poplemenitjenju leta 1587 govori cesarska potrditev: ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Diener von Dienersperg, Johann Georg und Dietrich 14. IX. 1636. Prim. Frank, *Standeserhebungen*. 2. Band, str. 229; ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg.

¹⁶⁵⁸ Prepis plemiškega pisma, 1642, I. 7., Dunaj v: ARS, AS 1075, šk. 2, št. 37, Buset. Prim. Frank, *Standeserhebungen*. 1. Band, str. 146.

¹⁶⁵⁹ Dienerspergi so postali deželani Kranjske leta 1631 (prepis deželanske diplome z dne 7. junija 1631 v: StLA, A. Dienersperg, K 1, H 3), Buseti pa 1646 (regest deželanskega pisma z datumom 3. marec 1646 v: ARS, AS 309, šk. 120,

leta 1694 posedoval dvorec Pred malim mostkom v novomeški Kandiji, kjer je torej Volf Sigmund odraščal.¹⁶⁶⁰ Materin rodni Gracarjev turn je pozneje (1724) podedoval po stricu Janezu Herbardu pl. Busetu, vdovcu polihistorjeve žene, ki ni imel lastnih otrok.¹⁶⁶¹ Tako kot se je Valvasorjeva rodbina z dvojno poroko polihistorjeve žene (1699) in hčerke (1711) sorodstveno povezala z Busetovo, se je tudi glavnina Busetove posesti stekla v iste roke, k zakoncema Volfu Sigmundu in Regini Konstanciji Dienersperg, zetu in hčerki Janeza Vajkarda Valvasorja.

Ko se je nekdanji častnik in vdovec Volf Sigmund Dienersperg leta 1711 priženil na Volavče k Valvasorjevi prav tako ovdoveli hčerki Regini Konstanciji, je lahko začel »brezskrbno« uživati zrela leta.¹⁶⁶² Koliko otrok se je zakoncema Dienersperg rodilo v zakonu, bo ostalo neznanka, ker so šentjernejske krstne matice prav za ta čas izgubljene. Preživeli sta dve hčerki, o katerih govorijo poznejši viri, medtem ko ne poznamo omemb njunih sorojencev. Sestri *Antonija Jožefa Katarina* (1712–1769) in *Marija Ksaverija Katarina* (1719–1786)¹⁶⁶³ sta bili edini polihistorjevi vnukinji, ki sta imeli otroke, in samo z njima se je njegovo potomstvo nadaljevalo še v tretjo generacijo. Glede na to, da je mlajša ostala na Kranjskem, starejša pa se je omožila na Štajersko, govorimo o kranjski in štajerski veji polihistorjevih potomcev. Medtem ko je kranjska dobrih sto let pozneje izumrla (1823), se štajerska veja

fasc. XXXIX, lit. W–33, 14. 2. 1667, pag. 1/Nr. 2).

¹⁶⁶⁰ Dvorec Pred malim mostkom (Neuhof) je po navedbi v *Slavi* kupil »pred približno sedmimi leti« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 391), o njegovi prodaji pa govori regest kupoprodajne pogodbe v sinovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 12/Nr. 13; prim. Smole, *Graščine*, str. 286). – Da so Dienerspergovi v osemdesetih letih prebivali v tem dvorcu, priča krst Izabele Felicite, sestre Volfa Sigmunda, 19. januarja 1687 v šmihelski krstni matici, čeprav ni naveden kraj njenega rojstva (KANM, šk. 63, Matične knjige Novo mesto–kapitelj, R/7 1665–1680; v knjigi so vpisi iz let 1662, 1663–1671, 1673–1680 in vmes za leti 1686–1687).

¹⁶⁶¹ Gl. op. 1667.

¹⁶⁶² Z njim in njegovo drugo ženo sta zelo verjetno odraščala tudi Dienerspergova otroka iz prvega zakona, saj se je hči Marija Ana leta 1730 poročila na mačehinih Volavčah. Poroko poznamo le iz regesta poročne pogodbe v zapuščinskih inventarjih njenega očeta in mačehe (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 15–16/Nr. 21–22; prav tam, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 4–5/Nr. 7–8), ni pa je v šentjernejski poročni matici (Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, P 1717–1760). Sin Jožef Avguštin je postal častnik in je še neporočen umrl med vojno proti Turkom leta 1737 v Temišvaru (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg; AS 309, Zap. inv., šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, str. 9–11/Nr. 11).

¹⁶⁶³ V vrsti šentjernejskih krstnih matic se 8. maja 1712 začenja vrzel, ki traja do 6. junija 1728, zato njunih rojstev ni mogoče preveriti. Glede na rojstna datuma, znana iz sekundarnih virov, bi lahko sklepali, da sta bili dvojčici, obe rojeni leta 1719, pri čemer se datuma za tri tedne razhajata. Rojstni datum 19. februar 1719 za hčerko Marijo Ksaverijo Katarino navaja Witting (*Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 135). Njena sestra Antonija Jožefa Katarina, kot jo imenujejo regesti listin v zapuščinskem inventarju njene matere in Dienerspergov rodovnik v Arhivu Republike Slovenije (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 6/Nr. 13–15; prav tam, AS 1075, šk. 2, št. 52, Dienersperg), je iz drugih virov praviloma znana le kot Jožefa. Iz rodovnika štajerskih Dienerspergov izhaja, da se je Jožefa rodila 26. januarja 1719, podatek pa se opira na krstni list, ki ga je leta 1840 izstavil šentjernejski župnik in v katerem je njeno krstno ime malce drugačno: Jožefa Marija Katarina (StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Genealogische Notizen; K 1, H 20, 8. 7. 1840). Dejansko se je moral župnik uštetiti in je pomotoma izstavil krstni list njene sestre, ki naj bi se, kot rečeno, rodila 19. februarja 1719, ali pa krstni list sestrine zgodaj umrle dvojčice. Neskladje med obema datumoma ne preseneča; prvi bi bil lahko dejanski datum rojstva, drugi pa datum krsta oziroma potrditve krstnih zaobljub in vpisa v krstno matično knjigo. V resnici je bila Jožefa starejša, saj se je omožila že leta 1732, ko bi ji bilo potemtakem samo trinajst let, in je še isto ali naslednje leto rodila prvega otroka (o njenih otrocih: Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (2. del), str. 300 sl.). Rešitev uganke o Jožefini dejanski starosti ob poroki s sorodnikom pl. Dienerspergom sta omogočili najdba njenega portreta in identifikacija inicialk osebnega imena (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 910). Kratice »I: C: F: v. D: geb. F. v. Dienersperg« pomenijo namreč »Iosepha Catharina Freiin von Dienersperg geborene Freiin von Dienersperg«, napis »AE. SUAE 20 Anno Cop. 1732 Anno« pa razkriva njeno starost v letu poroke (copulata) in s tem rojstno leto 1712, torej leto dni po poroki njenih staršev.

Dvorec Volavče pri Šentjerneju, ki ga je Regina Konstancija Valvasor podedovala po svojem prvem možu, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 282).

Volavče danes (foto B. Golec, marec 2014).

nadaljuje vse do danes, ko živi na treh celinah nekaj več kot sto potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja, največ v Avstriji in nihče v Sloveniji.¹⁶⁶⁴

Zakonca Dienersperg sta v šentjernejski okolici nakopičila lepo posest – Gracarjev turn, Volavče s pritiklinami in Vrhovo, toda njuno imetje je začelo kmalu in nezadržno polzeti v tuje roke. Do leta 1723 se je podedovana imenjska renta Regine Konstancije s tremi prodajami, med drugim dvorca Golo, prepolovila z dobrih 55 na slabih 28 goldinarjev in ostale so ji samo Volavče.¹⁶⁶⁵ Volf Sigmund, ki je z Gracarjevim turnom in Vrhovim prinesel v zakon dobrih 37 goldinarjev rente, je izgubil sploh oboje. Malo Vrhovo je leta 1730 kot dediščino izročil Adamu Nikolaju pl. Iljašiču, soprogu hčerke Marije Ane iz prvega zakona,¹⁶⁶⁶ Gracarjev turn pa sedem let zatem prodal svojemu poznejšemu zetu

¹⁶⁶⁴ Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo, 1.–3. del. – Zadnji polihistorjev potomec na Slovenskem, Mariborčan Karl Mayer (1890–1941), je kmalu po nemški okupaciji postal žrtev nacističnega programa evtanazije duševnih bolnikov. Zbolel je med prvo svetovno vojno, ko je bil ranjen v glavo.

¹⁶⁶⁵ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 193, 214.

¹⁶⁶⁶ O tem govori regist pogodbe v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 15/Nr. 21). Prepis v imenjski knjigi, kjer je bilo imenje z dobrimi 8 goldinarji rente vodeno nanj in na prvo ženo, je bil opravljen šele leta 1741 (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 189).

Maksimilijanu grofu Paradeiserju.¹⁶⁶⁷ Njuna posest za kranjske razmere ni bila majhna, toda precej šibko točko zakoncev Dienersperg je predstavljalo gospodarjenje.

Dolenjski kronist Franc Anton pl. Breckerfeld je konec 18. stoletja v opisu zgodovine Gracarjevega turna zapustil tole dragoceno pričevanje o življenjskem utripu v Dienerspergovi družini in o razlogih za zmanjšanje posesti: »Največji del svojega življenja je [Volf Sigmund pl. Dienersperg] preživel z mečem v roki in na bojnem polju. Nato si je našel domovanje tukaj, v naročju miru in podeželskega življenja, in Volavče in Gracarjev turn sta postala kraja zabave plemiških sosedov. Dienerspergov človekoljubni značaj je vabil na številna druženja, vrata njegove hiše pa so bila odprta vsakemu gostu. Prepričan je bil, da ga osrečuje ena sama stvar, bolj kot bogata letina in zakladi gospodarjenja, če eno in drugo deli in uživa skupaj s svojimi prijatelji. Tako je bil priljubljen in čaščen, oče svojim podložnikom, enako kakor poprej svojim podanikom, sinovom boga Marsa. Njegov priljubljeni kraj so bile Volavče in tako je Gracarjev turn leta 1737 za 11.200 goldinarjev prodal grofu Maksu Rudolfu Paradeiserju, baronu s Suhe in Gradišča, gospodu Mehovega in Loža ter dednemu lovskeemu mojstru na Koroškem, ki je pozneje, leta 1745, postal njegov zet.«¹⁶⁶⁸

Med vrsticami je Breckerfeld jasno povedal, da sta Volf Sigmund pl. Dienersperg in njegova žena Regina Konstancija živela nad zmožnostmi družinskega proračuna.¹⁶⁶⁹ Četrto stoletje se je zdelo, da jima gre vse gladko, zlasti ko je Volf Sigmund podedoval še Gracarjev turn, toda prihodki sčasoma niso več zadoščali za kritje vseh potreb in zahtev. Prodati je bilo treba najdonosnejšo posest z najlepšim dvorcem Gracarjevim turnom.¹⁶⁷⁰ Da bi jo spet pridobili, so morali Valvasorjevi potomci, navajeni lagodnega življenja, zagristi v precej kislo jabolko. Dienerspergova 26-letna hči Marija Katarina Ksaverija je osem let pozneje, 11. februarja 1745, sklenila na Volavčah zakonsko zvezo z novim lastnikom Gracarjevega turna,¹⁶⁷¹ dvanajst let starejšim resnobnim vdovcem *Maksimilijanom Rudolfom Kajetanom grofom Paradeiserjem* (1707–1756). Ta je v zakon pripeljal dve hčerki,¹⁶⁷² zakoncema pa se je nato na Gracarjevem turnu, ženinem starem-novem domu, rodilo še pet otrok, od katerih so štirje tudi odrasli, a umrli brez potomstva. Z njimi je tako leta 1823 ugasnila tudi ta veja Valvasorjevih pravnukov, njegovih zadnjih potomcev na Kranjskem.¹⁶⁷³ Grof Paradeiser je Gracarjev turn posedoval 19 let do svoje smrti leta 1756, od tega zadnjih 11 let v zakonu s polihistorjevo vnukinjo. Toda zdaj je bil to popolnoma drugačen dom, kot se ga je iz svojih otroških in mladostniških let spominjala Marija Ksaverija Katarina. Veselje in smeh je, kot vse kaže, zamenjala samotarska resnobnost družinskega očeta. Prizanesljivi kronist Breckerfeld je o Paradeiserju z nekajdesetletno časovno distanco zapisal: »Ta grof je bil skromen in vezan na dom, tako zelo vdan samoti, da se je zdel mizantrop. Pred

¹⁶⁶⁷ Gracarjev turn s slabimi 37 goldinarji imenjske rente so mu od (Janeza) Herbarda pl. Buseti prepisali šele leta 1737, na kupca Maksa Rudolfa grofa Paradeiserja pa prenesli naslednje leto (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 213). O letnici prodaje gl. op. 1668.

¹⁶⁶⁸ ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 374–375.

¹⁶⁶⁹ Regina Konstancija je inventurnim komisarjem petnajst let pozneje (1752), po smrti svojega moža, sicer navedla, da je prodal Gracarjev turn z namenom, da bi poplačal dolgove, ki jih je naredil še prejšnji lastnik Janez Herbard pl. Buset (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 4–5). Vendar je šlo očitno bolj za izgovor, saj v Busetovi oporoki in zapuščinskem inventarju ne srečamo zapisov o dolgovih, razen v oporoki omenjenih 3000 goldinarjev, ki bi jih po njegovi smrti morala dobiti njegova tretja žena (ARS, AS 308, II. serija, fasc. B 1–42, testament B–28, 27. 2. 1723; AS 309, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724).

¹⁶⁷⁰ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 189, 213.

¹⁶⁷¹ Župnijski arhiv Šentjernej, Matične knjige, P 1717–1760, s. p., II. 2. 1745. Prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 135.

¹⁶⁷² Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 135.

¹⁶⁷³ Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (I. del), str. 377–383.

und Fastenberg waren Plätze von Palu/Sigunyon
 in der banasbawten Landadale. Dem man/Simpsonmli
 von Savallon lochte via gastvois/ta von sammlin,
 von au juis. Die Frau jamao Haupt/Stru/joran
 ija/ta ofan. Nun dem glaubte an juis glücklich
 uben eine raife Danwid, und eben die Wätze von
 Wirt/haft, warum an aind und das aindone jamao
 Laundon mit/ffiten, und ab mit/fften jamao
 fastlich jamao konnt. So war an yalied
 und konnt, aind dale jamao Untarffan,
 glauswie an ab aind konnt jamao intonycondolan
 Markt/Posta yamao i/2. Volantsche von jama
 Diabliny/ont: und Fastenberg falle an im Jahre 1757
 dem Herrn Johann Max Rudolph Parayser,
 Exorzor zu Kaufant und vradiff/hann auf May/äu
 und draf/Tablanija yamao, an in Käms/ffan, wol-
 ffan nasmali im Jahre 1745, jain i/2 dem yamao,
 im 1757/20/ho. läuflich fuyggeben.

Zapiski Franca Antona pl. Breckerfelda so razkrili marsikatero podrobnost o družini Regine Konstancije Dienersperg, rojene Valvasor (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 375; foto Igor Lapajne).

tem očitkom ga je opravičevalo le nekaj prijateljev, a pri izbiri teh je imel srečo. Vedno je mislil na kar največji blagor svoje družine in je svoje skopo odmerjeno premoženje – glede na prvotno imetje, podedovano po starših – povečal za dve tretjini. Da bi Gracarjevemu turnu, temu svojemu paradizu, povečal prihodke, ga je leta 1753 združil s posestvom Volavče, ki ga je za 12.000 goldinarjev nemške veljave kupil od svoje takratne gospe tašče, vdove gospe Regine Konstancije pl. Dienersperg, rojene baronice Valvasor, ga povečal in obogatil. Umril je 20. julija 1756, njegova pričakovanja pa so odrasla v sinovih in hčerkah.¹⁶⁷⁴

Polihistorjeva najmlajša hči Regina Konstancija pl. Dienersperg se je torej pred koncem življenja otresla Volavč, kjer sta z možem živila po izgubi Gracarjevega turna. Ovdovela je decembra 1751, ko je 72-letni Volf Sigmund preminil v njenem volavškem dvorcu.¹⁶⁷⁵ Pokopali so ga v frančiškanski cerkvi

¹⁶⁷⁴ ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 375–376.

¹⁶⁷⁵ Po Breckerfeldovi titularni knjigi naj bi umrl 18. decembra 1751 (po: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, fasc. 6, Gradivo za biografske študije, Lit. V – Valvasor, mapa XXIII, XV Regina Konstancija por. Dienersberg), prav tako

v Novem mestu in tam si je zadnje počivališče zagotovila tudi Regina Konstancija.¹⁶⁷⁶ Ko je spomladi 1753 slutila, da ji življenjske moči pojenjajo, je 10. maja z zetom grofom Paradeiserjem sklenila na Volavčah kupoprodajno pogodbo, po kateri mu je odstopila dvorec z inkorporiranimi imenjema, ter od zeta in hčerke v zameno sprejela menico za 12.000 goldinarjev s pet odstotnimi obrestmi.¹⁶⁷⁷ Pet dni zatem, 15. maja, je ni bilo več na Volavčah, ampak jo najdemo na Starem gradu pri Novem mestu pri prijateljih pl. Breckerfeldih, kjer je pisno zasnovala svojo zadnjo voljo.¹⁶⁷⁸ Potemtakem ne prese- neča, da je bil Franc Anton pl. Breckerfeld (1740–1806) tako dobro obveščen o družinskih razmerah Dienspergovih in Paradeiserjevih, ki jih je pozneje spoštljivo in obzirno opisal v svoji *Topografiji Dolenjske*.¹⁶⁷⁹ Breckerfeld je tudi edini nadaljevalec Valvasorjevega dela, ki je Regino Konstancijo, čeprav zelo mlad, zanesljivo še poznal. Umrla je poldrugo leto pred novim gospodarjem obeh dvorcev zetom grofom Paradeiserjem. Življenje se ji je izteklo 19. januarja 1755¹⁶⁸⁰ v Novem mestu, kjer je nazadnje živel v oskrbi pri tujih ljudeh. Ob smrti je bila stara med 63 in 66 let, pokopali pa so jo v franči- škanski cerkvi, kamor so že prej položili k počitku njenega moža, starejšo sestro baronico Juričevo in sestrinega soproga.¹⁶⁸¹ Dejstvo, da Regina Konstancija nazadnje ni prebivala pri hčerkinini družini na Gracarjevem turnu, daje misliti o odnosih v Diensperg-Paradeiserjevi družini.¹⁶⁸²

po rodovniku Dienspergov (StLA A. Diensperg, K 1, H 1, Diensperg: Familien Acten), po frančiškanskih virih pa dan pozneje, kolikor ne gre v resnici za dan pokopa (Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 29). Volf Sigmund je, kot priča njegov zapuščinski inventar, nazadnje živel zelo skromno življenje, brez denarja, srebrnine, knjig ali kar- kršnih koli dragocenosti. V rubriki Nepremičnine so inventurni komisarji navedli, da ni imel ničesar, saj je dvorec Volavče po svojem prvem možu pl. Wernegku podedovala njegova žena, svoj dvorec Vrholovo je pl. Diensperg še za življenja prepustil zetu pl. Iljašiču, podedovani Gracarjev turn pa prodal (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 4–5).

¹⁶⁷⁶ Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 29. – Zaradi odsotnosti župnijske duhovščine pri pokopu njuna smrt ni vpisana v novomeški kapiteljski mrliški matici (KANM, šk. 66, Matične knjige Novo mesto–kapitelj, M/4 1752–1769).

¹⁶⁷⁷ ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 3/Nr. 1–2.

¹⁶⁷⁸ Zapuščinski inventar njenega premoženja priča, da je imela pokojnica domala vse svoje stvari v Novem mestu, samo nekaj malega premičnin je ostalo na Gracarjevem turnu, prav ničesar več pa ni premogla na nekoč svojih, zdaj zetovih Volavčah. V inventarju je naveden le osnutek oporoke, kot priča pripis, pa zapuščinska komisarja nista našla izvirnika (prav tam, pag. 7/Nr. 23). – O siceršnjih stikih pokojnice z Breckerfeldi govori v zapuščinskem inventarju navedeni sveženj pobotnic za obresti (prav tam, pag. 7/Nr. 19). – Oče Franca Antona Janez Sigmund pl. Breckerfeld (1689–1760) je bil poleg tega inventurni komisar pri zapuščinah obeh zakoncev Diensperg (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 2; prav tam, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 16).

¹⁶⁷⁹ ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 370–376.

¹⁶⁸⁰ Iz že znanih razlogov (gl. op. 1676) njena smrt ni vpisana v mrliško matico novomeške kapiteljske župnije (KANM, šk. 66, Matične knjige Novo mesto–kapitelj, M/4 1752–1769). Po Breckerfeldovih izpiskih iz nekdanje knjižnice gradu Rakovnik pri Mirni je umrla 19. januarja 1755 po 8. uri zvečer (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, fasc. 6, Gradivo za biografske študije, Lit. V – Valvasor, mapa XXIII, XV Regina Konstancija por. Diensperg). Isti datum navaja tudi rodovnik Dienspergov v njihovi zapuščini v Gradcu (StLA A. Diensperg, K 1, H 1, Diensperg: Familien Acten), v dveh drugih rodovnikih v Arhivu Republike Slovenije pa sta dva datuma, 14. in 19. januar, ter kot kraj smrti obkraj zmotno navedene Volavče (ARS, AS 1075, šk. 2, št. 52, Diensperg).

¹⁶⁸¹ Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve*, str. 29. Avtor navaja 19. januar 1755, ne da bi izrecno zapisal, ali gre za datum smrti. – O pokopu zakoncev baronov Jurič gl. tudi op. 1626.

¹⁶⁸² V Novem mestu je bila sicer le kratek čas, morda šele od konca leta 1754, torej komaj tri tedne. Seznam listin v inventarju razkriva, da je 30. decembra 1754 tam sklenila pogodbo o preživljanju (*Kost=Contract*) s Francem Ignacem Polcem. 8. januarja 1755, tik preden je umrla, pa ji je Polc izstavil pobotnico, da je prejel del plačila v višini stotih goldinarjev nemške veljave (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 7/Nr. 22). Franc Ignac Polc je bil ugleđen novomeški meščan, izvoljen mestni sodnik celih 14 let, od leta 1741 do 1749 in od 1753 do 1759 (Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, str. 139). Polčeva hiša je bila očitno nekakšen penzion za ostarele dame. V začetku leta 1752 je v njej (*in den Polzischen Haus*) umrla Marija Maksimilijana Paur, v katere zapuščini je navedena pogodba, ki jo je s Polcem sklenila za enoletno hrano in stanovanje (ARS, AS 309, šk. 87, fasc. XXXVII, P–129, 9. 2. 1752). – O Regini Konstanciji sem leta 2008 zapisal, da se je odselila v Novo mesto še pred moževo smrtjo († 1751). V izvirniku

Regina Konstancija pl. Dienersperg, najmlajša od polihistorjevih odraslih otrok, je od svojih sorojencev umrla zadnja. Za dobri dve leti je preživela patra Štefana Valvasorja (1684–1752), svojega starejšega polbrata Janeza Volfa Engelberta (J–II–21), s katerim je izumrla polihistorjeva moška veja Valvasorjev. Ker so brez potomstva pomrli tudi otroci njene polsestre Ivane Rozine pl. Scarlichi (J–II–16), se je polihistorjevo potomstvo nadaljevalo le po Regini Konstanciji, ki jo tudi edino od otrok Janeza Vajkarda poznamo z upodobitve.¹⁶⁸³

4.5 VEJA POLIHISTORJEVEGA MLAJŠEGA BRATA JANEZA HERBARDA

Potem ko se je polihistorjev najstarejši pravi brat Janez Ditrih (J–I–8) v drugi polovici petdesetih let 17. stoletja za vedno poslovil od Kranjske in si je polbrat Karel (J–I–2) sredi šestdesetih let našel novi dom Belnek pri Moravčah, si je drugi pravi brat, nekaj mlajši **Janez Herbard** (* 1642–45, † 1681) (J–I–21), ustvaril družino na očetovem domu na Mediji in kazalo je, da se bo Jernejeva rodbinska veja tu nadaljevala. A vmes je posegla usoda, zgodnja smrt novega medijskega gospodarja, ki je rodbinske karte premešala povsem na novo. Na Mediji so leta 1683 pristali potomci strica Adama Valvasorja (H–II–3), medtem ko je morala vdova Janeza Herbarda presedlati na manjšo posest Sela pri Litiji. Pozneje je edini sin Janeza Herbarda iz prvega zakona zasnoval družino v Zavrhu, ki ga je njegov varuh zamenjal za Medijo. Vejo Jernejevega sina Janeza Herbarda lahko torej glede na lastništvo najprej enega in nato drugega Valvasorjevega rodbinskega gradu imenujemo Jernejeva medijsko-završka veja.

Ker sta imela od polihistorjevih pravih bratov potomstvo le dva in se je starejši odselil na Štajersko, so bili polihistorjevi najbližji na Kranjskem živeči sorodniki s priimkom Valvasor Janez Herbard in njegovi otroci. Kot bomo videli, so bili s polihistorjevo družino precej povezani. Po zgodnji smrti družinskega očeta jih je prizadel hud udarec, ko so morali zapustiti Medijo (1683), kratka usoda, kakršno je desetletje pozneje doživel polihistor Janez Vajkard (J–I–19), ki je bil prisiljen prodati Bogenšperk (1692). Vdovo in otroke Janeza Herbarda iz obeh njegovih zakonov bi lahko označili kot polihistorjevo »obožnejše sorodstvo«. Revnejši od njih so bili sicer štajerski Valvasorji, družina delno razdedinjenega brata Janeza Ditriha (J–I–8).

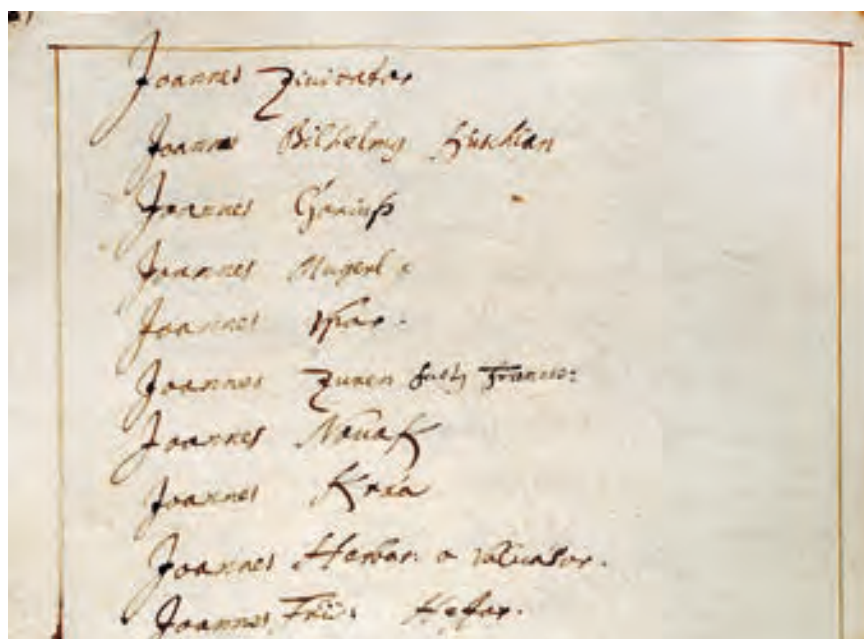
Janez Herbard, polihistorjev po času rojstva najbližji brat, je doživel manj kot štirideset let. Tako kot Janez Vajkard se je šolal pri ljubljanskih jezuitih, saj ga leta 1661 najdemo v petem, leto zatem pa v zadnjem, šestem, retoričnem razredu, obakrat med člani kongregacije Marije Vnebovzete.¹⁶⁸⁴ Skoraj gotovo je celotno šolanje končal v kranjski prestolnici, kajti njegovo ime pogrešamo tako na latinski

njenega zapuščinskega inventarja najdemo namreč regist pogodbe o preživljanju (*Kost=Contract*), ki naj bi jo s Polcem podpisala v Novem mestu že 30. decembra 1745 (Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 375). Medtem je novoodkriti prepis zapuščinskega inventarja, ki vsebuje tudi poznejše popravke ugotovljenih napak (naredili so jih v pisarni deželne pravde v Ljubljani), razkril, da je šlo pri letnici 1745 za spodrslijaj: pogodba med Regino Konstancijo in Polcem je bila v resnici datirana 30. decembra 1754, le tri tedne pred njeno smrtjo (ARS, AS 748, fasc. 26, Familiaria, Zapuščinski inventarji sorodnih plemiških rodbin, 7. 3. 1755, s. p.). Letnica 1754 je veliko bolj logična od 1745, saj je Polc izdal pobotnico o prejemu stotih goldinarjev na osnovi pogodbe 8. januarja 1755 (prav tam). Prim. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 49–50 (op. 100).

¹⁶⁸³ Narodna galerija v Ljubljani, NG S 906. Portret je bil objavljen v: Vrišer, *Noša v baroku*, str. 89, št. 27.

¹⁶⁸⁴ ARS, AS 1073, II/51r, pag. 238, 244.

Ime Janeza Herbarda Valvasorja, dijaka petega razreda ljubljanske jezuitske gimnazije, je bilo leta 1661 vpisano v kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 238; foto Igor Lapajne).

Kranj po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 29); od tod je bila doma poplemenitena Marija Magdalena pl. Rezenheim, prva žena Janeza Herbarda Valvasorja.

Rezenheimov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 163).

šoli v Rušah, kjer je imel starejšega in mlajšega brata, kot v Gradcu, kjer je študiral najstarejši pravi brat Janez Ditrih (J–I–8).¹⁶⁸⁵

Poročen je bil dvakrat, njegovih šest otrok iz obeh zakonov – trije sinovi in tri hčerke, navedeni na rodovnem deblu v *Slavi* leta 1689 kot živi¹⁶⁸⁶ – pa daje vtis, da je zasnoval trden rod. Na lastno družino je začel misliti prej kot brat, a najprej je potreboval lasten dom. Na Mediji je tedaj, konec 60-ih let 17. stoletja, gospodaril še polbrat Karel (J–I–2), ki pa si je že uredil novo domovanje na Belneku.¹⁶⁸⁷ Kot je pri opisu Medije v *Slavi* izpričal polihistor, je Karel »pred približno 19 leti«, prodal Valvasorjev »matični grad« Janezu Herbardu.¹⁶⁸⁸ Po prodaji mu ga je prepustil najpozneje jeseni 1670,¹⁶⁸⁹ kupnino za Medijo pa je v hišo vsekakor prinesla petična nevesta **Marija Magdalena pl. Rezenheim** (J–I–21a), s katero je Janez Herbard stopil pred oltar najverjetneje prav tega leta. Potrjeno se je oženil pred 31. majem 1671, gotovo v nevestinem domačem Kranju.¹⁶⁹⁰ Njegova mlada nevesta, krščena 29. junija 1654 v Kranju, je prišla na svet še brez plemiškega predikata, in sicer kot hči cesarskega nakladnika (mitničarja) Sebastjana Rezeta in njegove žene Marije Cecilije, rojene Krazenbach.¹⁶⁹¹ Poplemenitenje

¹⁶⁸⁵ Prim. Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc.; Mlinarič, Seznam imen; Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*; isti, *Die Matrikeln. Band 3*.

¹⁶⁸⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁶⁸⁷ Gl. v podpoglavju 4.2.

¹⁶⁸⁸ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165.

¹⁶⁸⁹ O prepustitvi Medije (*die Abtretung des Guts Gallenekh betr.*) Janezu Herbardu govori regist poravnalne pogodbe med Karlom in Janezom Herbardom Valvasorjem, sklenjene 20. novembra 1670 v Ljubljani, ki oba imenuje baron (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 88/Nr. 33). Danes ni mogoče vedeti, ali se je inventurni pisar pri naslovitvi Janeza Herbarda zmotil zaradi Karla, ki je bil resnično baron, ali pa sta se v neohranjeni pogodbi dejansko tako naslovlila oba. Spomnimo, da se je v istem času (1672) v navzočnosti polbrata Karla tudi Janez Vajkard (J–I–19) označil za barona (gl. op. 1450).

¹⁶⁹⁰ O njuni zakonski zvezi in nevestinih starših gl. Lukančičevo Genealogijo z začetka 18. stoletja (ARS, AS 1073, I/44, fol. 177v) in Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145. – 31. maj 1671 je datum, ko je Marija Magdalena Valvasor izpričana na Vačah kot krstna botra (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1666–1672). V zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda je njun poročni dogovor žal naveden brez datacije (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 14/Nr. 36). Poročna matica župnije Kranj iz tega časa ni ohranjena (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 44), v poročnih matičnih knjigah župnij Vače in Ljubljana–Sv. Nikolaj pa njune poroke ni (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682).

¹⁶⁹¹ Pred njo se je zakoncema rodil sin Franc Sebastjan, krščen 11. januarja 1648, ko je oče Sebastjan tudi izrecno naveden kot cesarski prejemnik (*Sacrae Caesareae Maie. Einnember*), devet let za Marijo Magdaleno pa hči Marija Renata, krščena 27. maja 1663, pri čemer je očetov priimek zapisan že kot *von Rezenhaimb* (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 70v; R 1652–1676, pag. 11, 87). Kot priča njegova oporoka, datirana v Kranju 20. septembra 1679, je imel tri hčerke: Marijo Magdaleno Valvasor, Marijo Barbaro baronico Zetschker in Katarino Elizabeto baronico Egkh (ARS, AS 308, III. serija, fasc. R 1–274, testament R–14, 20. 9. 1679), vendar drugi dve nista bili krščeni v Kranju. Ženo Marijo Cecilijo imenuje v svoji zadnji volji kot rojeno »von Khrazenpach«, njen deklinški priimek pa kot plemiški (»von Krazenbach«) piše tudi Witting v svojih obravnavah rodbin Valvasor in Zetschker (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145; (1895), str. 263). Priimek sicer ni potrjen kot plemiški in ga v maticah župnije Kranj ne srečamo (prim. NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, Rep R 1640–1731); prejkone je bila Marija Cecilija doma iz Postojne, pri opisu katere Valvasor v XI. knjigi *Slave* med lepimi hišami omenja Krutzenbachovo, ki pa je pred letom 1689 že pristala v rokah drugega lastnika (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 6). Omeniti kaže, da se je Rezenheimova hči Marija Barbara poročila s Francem Engelbertom baronom Zetschkerjem (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263). Zakonca sta bila dobra znanca polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) in tako je šla Marija Barbara za krstno botro njegovemu najmlajšemu, že v Krškem rojenemu sinu, ki je dobil ime po baronu Francu Engelbertu (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, s. p., 15. 4. 1693). Sebastjan pl. Rezenheim se v oporoki naslavlja kot cesarsko-kraljevi nakladnik ter deželnostanovski prejemnik nove naklade in sredstvenine v Kranju; očeta Simona omenja kot svojega predhodnika na mestu nakladnika (ARS, AS 308, III. serija, fasc. R 1–274, testament R–14, 20. 9. 1679). Sebastjan je potrjeno prebival v Kranju že pred poroko, saj se mu je tam leta 1641 rodil nezakonski sin (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 15). – Posredni dokaz, da je družina Sebastjana pl. Rezenheima ostala v Kranju, sta dve njegovi tamkajšnji pobožni ustanovi iz druge

in naslov pl. Rezenheim naj bi prejel že Sebastjanov oče Simon Reze, prav tako nakladnik v Kranju,¹⁶⁹² a raba takšnega predikata ni izpričana pred letom 1660, ko je Sebastjan dobil za ves svoj rod pravico, da iz naslova izpusti prvotni priimek Reze in postane samo »von Rezenhaimb«.¹⁶⁹³ Po imenjski knjigi ni nikoli premogel kakšne omembe vredne svobodne posesti, ampak le krpico v bližini Kranja,¹⁶⁹⁴ njegova družina pa tudi ni dobila kranjskega deželanstva.¹⁶⁹⁵ Toda obračal je znatne denarje, saj se je iz njegovih rok pretočilo v Valvasorjev žep več kot 9000 goldinarjev,¹⁶⁹⁶ vsota, ki je šla po večini, če ne v celoti, za zetov odkup Medije od polbrata Karla Valvasorja (J–I–2). Rezenheimovo bogastvo je zadoščalo za poroko vseh treh hčera s plemiči, dveh celo z baronoma.¹⁶⁹⁷ Janez Herbard Valvasor je šel po nevesto v Kranj, ko je bilo deklet v 16. ali 17. letu, on pa od nje približno deset let starejši. Kot novopečeni medijski gospod jo je pripeljal na domači grad, kjer je bolehn Marija Magdalena narekovala oporoko že 24. januarja 1672, ko še ni imela otrok in se ji je bližal porod.¹⁶⁹⁸ Po rodovniku v *Slavi* je svojemu možu povila dva otroka.¹⁶⁹⁹ Če sta se rodila kot dvojčka, bi njuna mati lahko

polovice 17. stoletja ter dolg mestu v višini 1000 goldinarjev, izpričan leta 1690 (Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 204, 205). Sebastjan je najverjetneje umrl leta 1680, ko naj bi po Žontarju prenehala njegova nakladniška služba (prav tam, str. 208). V prvi mrliški matici, ki se začne naslednje leto, ni namreč ne njegove ne ženine smrti (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, Rep M 1681–1779, M 1681–1733), v zamenjalni pogodbi Valvasorjev z datumom 13. januar 1683 pa je naveden kot že pokojni (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). Povedano se ujema z dejstvom, da ima Rezenheimova oporoka, sestavljena v Kranju, datum 20. september 1679; v njej govori o ženi Mariji Ceciliji kot o še živi, o sebi pa pravi, da je dosegel precej visoko starost (ARS, AS 308, III. serija, fasc. R 1–274, testament R–14, 20. 9. 1679).

¹⁶⁹² Po J. Žontarju je bil nobilitiran že Simon Reze, nakladnik v letih 1628–1646, Sebastjan pa nakladnik v obdobju 1646–1680; kot tretjega Rezeta navaja Mihaela, v letih 1661/2 mestnega sodnika (Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 208). Meščan Mihael Reze, katerega stopnja sorodstva s Sebastjanom ostaja neznana, je svojim otrokom, ki so se mu rojevali do leta 1646, izbiral krstne botre med višjimi duhovniki in plemiči, ko pa je leta 1685 umrl, ga niso pokopali s plemiškim predikatom pl. Rezenheim, temveč kot 80-letnega ovdovelega mestnega svetnika Rezeta (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 9, 30v, 47, 64; M 1681–1733, pag. 32).

¹⁶⁹³ V dunajskem »plemiškem arhivu« je žal ohranjen samo poznejši izvleček iz plemiške diplome Leopolda I. brez Rezetovega historiata in spremnih spisov; Sebastjan je dobil pravico uporabe plemiškega predikata skupaj s svojimi neimenovanimi brati in sestrami (ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Rezenheim, Sebastian 10. VII. 1660). Prim. Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 167.

¹⁶⁹⁴ V kranjsko imenjsko knjigo so šele leta 1661 vpisali Rezenheimovo prav majhno imenjsko rento, in sicer manj kot pol goldinarja za neko njivo: *Herr Sebastian von Rezenhaimb wegen eines Ackbers* (ARS, AS 173, knj. 5 (1619–1661), pag. 134). V naslednji imenjski knjigi je vpis iz leta 1709, da so njivo prepisali na podložnika z Orehka pri Kranju (prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 286). Podatek o kupcu je bil ključen za iskanje Rezenheimov na območju Kranja in za njihovo izsleditev.

¹⁶⁹⁵ Prim. seznam deželanskih rodbin v: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 499. – V *Slavi vojvodine Kranjske* je Rezenheimova rodbina omenjena samo enkrat, nikoli kot posestniki kakšnega gradu oziroma dvorca. Našteta je med nižjimi plemiškimi rodbinami, »katerih del ima na Kranjskem posest, del v deželi stalno živi, nekatere pa so že izumrle ali so se iz dežele izselile« (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 118). Rodbine na Kranjskem ne srečamo med lastniki gradov (prim. Smole, *Graščine*), priimek »Reze von Rezenheim« pa je pozneje, konec 17. stoletja, izpričan med jezuitskimi študenti v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 137, 138, 195).

¹⁶⁹⁶ 8000 goldinarjev je prinesla v zakon Marija Magdalena pl. Rezenheim kot doto in drugi prispevek, nato pa je tast zetu posodil še 1403 goldinarje, o čemer priča zamenjalna in poravalna pogodba med Valvasorji leta 1683 (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). V Rezenheimovi oporoki je omenjena enaka dota 8000 goldinarjev hčerki Katarini Elizabeti, poročeni baronici Egkh (ARS, AS 308, III. serija, fasc. R 1–274, testament R–14, 20. 9. 1679).

¹⁶⁹⁷ Gl. op. 1691.

¹⁶⁹⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–4, 24. 1. 1672.

¹⁶⁹⁹ Otroka sta navedena kot Ana in Maksimilijan (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Morda sta bila dvojčka ali rojena tesno drug za drugim. Ko so namreč 20. oktobra 1717 na Mediji pokopali Jurija Maksimilijana, mu daje mrliška matica približno 45 let, kar pomeni, da bi se moral roditi okoli leta 1672 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.).

Jablje na razglednici, odposlani leta 1914 (zbirka Milana Škrabca). Upodobitev Jabelj v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 gl. na str. 133.

Mosconov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 110).

preminila še isto leto (1672), morda na porodu, lahko pa bi živela še kakšni dve leti.¹⁷⁰⁰ Še pred 20. novembrom 1675 se je namreč vdovec Janez Herbard vnovič oženil,¹⁷⁰¹ tokrat s plemenitejšo mladenko iz baronske rodbine, z **Marijo Salomo baronico Moscon** (* 1650–55, † 1711–23) (J–I–21b) z gradu Jablje pri Trzinu, katere sestro Marijo Ano (A–II–3a) je malo pred njim (1673) vzel za ženo njegov završki mrzli nečak Adam Sigfrid Valvasor (A–II–3).¹⁷⁰² O njenih starših in rodu smo tako že govorili pri

¹⁷⁰⁰ Njena oporoka in inventar njene zapuščine sta v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda navedena brez datacije (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 7/Nr. 12, 16/Nr. 45).

¹⁷⁰¹ Tak datum ima pobotnica, ki jo poznamo iz regesta v njegovem zapuščinskem inventarju. Sorodnik Adam Sigfrid Valvasor (A–II–3) iz Adamove rodbinske veje jo je izstavil Janezu Herbardu in »njegovi zadnji ženi« (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 5/Nr. 5).

¹⁷⁰² Adam Sigfrid Valvasor in Ana Marija Moscon sta se poročila 30. januarja 1673 v Mengšu, poroko Janeza Herbarda Valvasorja in Marije Salome Moscon pa v mengeški poročni matici pogrešamo (NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige,

sestri.¹⁷⁰³ Rojstvo Marije Salome, hčerke Janeza Krstnika barona Moscona in Marije Sidonije, rojene pl. Rasp, postavljamo v čas za sestrinim (1648), verjetneje v začetek petdesetih let 17. stoletja, ko zija v mengeških krstnih maticah vrzel.¹⁷⁰⁴ Janezu Herbardu je rodila najmanj pet otrok, najbrž vse na Mediji, tako da je skupno število njegovih sinov in hčera znašalo vsaj sedem ali najmanj enega več, kot jih navaja rodovno deblo v *Slavi*, ki pozna le dva iz prvega in štiri iz drugega zakona.¹⁷⁰⁵

V krstnih maticah župnije Vače najdemo samo zadnje štiri otroke, a je komaj verjetno, da ne bi bili tudi vsi prejšnji rojeni na Mediji. Valvasorjeve novorojence z Medije so namreč šele v času gospodarja Janeza Herbarda začeli vpisovati v vaške krstne matice. Med začetkom 1672, ko je bila prva žena Janeza Herbarda noseča in še brez otrok, in koncem leta 1677, ko se začnejo vrstiti znani datumi krstov, zaradi kratkega časovnega razpona najverjetneje ni prišel na svet noben drug otrok razen tistih, ki jih navaja rodovnik v *Slavi*. Na tem rodovnem deblu manjka predzadnji od skupno sedmih, znan samo iz krstne matice in kmalu preminil, saj je imel zadnji otrok enaki krstni imeni.¹⁷⁰⁶

Zaporedje otrok Janeza Herbarda je bilo takšno: v prvem zakonu sta se mu rodila 1) *Ana Marija* (* 1672–74) in 2) *Jurij Maksimilijan* (* 1672–74), v drugem pa 3) *Marija* (ok. 1675), 4) *Franc Jožef* (kršč. 5. decembra 1677), 5) *Marija Eleonora* (kršč. 4. januarja 1679), 6) *Franc Erazem prvi* (kršč. 24. januarja 1680) in 7) *Franc Erazem drugi* (kršč. 16. aprila 1681).¹⁷⁰⁷ Krstni botri zadnjih otrok so bili

P 1669–1702, s. p.). Zaman jo iščemo tudi v ljubljanski poročni matici (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682). Ni izključeno, da se je Janez Herbard oženil v domači grajski kapeli na Mediji. V takem primeru poroke prav zato niso vpisali v poročno matico župnije Vače (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685), kot v tamkajšnje krstne matice vse do leta 1677 niso vpisovali medijskih krstov (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 96). Z nevestinim očetom Janezom Krstnikom baronom Mosconom sta hčerki sklenili poravnavo o materini dediščini 1. februarja 1678 (ARS, AS 309, šk. 34, fasc. XVII, lit. G–67, 5. 9. 1713, pag. 2/Nr. 7). Istega dne je datiran tudi regist poravnave za očetovo in materino dediščino, ki so ga podpisali obe sestri, njuna moža in njun oče Janez Krstnik baron Moscon; v registu sta Adam Sigfrid in Janez Herbard Valvasor navedena kot »bratranca«: *Gefettern* (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 16–17/Nr. 11).

¹⁷⁰³ Gl. v podpoglavju 3.3.

¹⁷⁰⁴ Drugače kot za njeno sestro Marijo Ano, omoženo z Adamom Sigfridom baronom Valvasorjem – katere krst je vpisan v ljubljansko krstno matico, precej točno pa je navedena tudi njena starost ob smrti – se pri izračunavanju časa rojstva Marije Salome ne moremo opreti na podatek o starosti ob izteku življenja. V ljubljanskih in mengeških krstnih maticah njenega krsta ni najti, vendar v vrsti krstnih matic župnije Mengeš zija vrzel od leta 1650 do 1655 (prim. NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, R 1643–1650, R 1655–1668); od krstov njenih sorojencev je v Mengšu vpisan samo krst sestre Eve Maksimile 7. novembra 1655, v Ljubljani pa Marije Ane 2. marca 1648 in Janeza Herbarda 7. februarja 1653 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 191; R 1653–1664, pag. 4). Morda njenega krsta v Mengšu preprosto niso vpisali zato, ker je bila krščena na gradu Jablje. O poroki: NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, P 1669–1702, s. p., 30. 1. 1673. O starših prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145.

¹⁷⁰⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Kot otroka iz prvega zakona sta na rodovnem deblu navedena Ana in Maksimilijan, kot otroci iz drugega zakona pa Marija, Jošt, Eleonora in Franc.

¹⁷⁰⁶ Krstna matica župnije Vače daje vtis, da se je družina Janeza Herbarda Valvasorja med rojstvoma tretjega in četrtega znanega otroka od nekod priselila, vendar ni za takšno domnevo nobene podlage (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689). Glede na to, da otroci niso bili krščeni v Ljubljani (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678) in da je prva žena Marija Magdalena v visoki nosečnosti 24. januarja 1672 narekovala oporoko na Mediji (gl. op. 1698), skoraj ni dvoma, da je potem tam tudi rojevala. Z veliko gotovostjo trdimo enako za prvega otroka iz drugega zakona Janeza Herbarda, ki ga prav tako ni v vaški krstni matici. Krščencev iz rodbine Valvasor pred letom 1677 preprosto niso vpisovali v krstne knjige.

¹⁷⁰⁷ Krste zadnjih štirih otrok gl. v: NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p. – Čas rojstva starejših otrok je mogoče izračunati le približno. Oba, ki sta na rodovniku v *Slavi* navedena kot otroka iz prvega zakona, Ana in Maksimilijan, sta potrjeno izvirala iz tega zakona. Leta 1683 so namreč v kranjsko imenjsko knjigo vpisali imenjsko rento za Valvasorjevo završko posest (zamenjano za medijsko), pisano »na otroke (!) pokojnega Janeza Herbarda Valvasorja in njegove pokojne žene Marije Magdalene, rojene pl. Rezenheim«, nato pa so leta 1707 celotno posest prenesli na Jurija Maksimilijana (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 102). Čas rojstva prvih treh otrok je mogoče

po pričakovanih okoliški gospodje in sorodniki, samo najmlajšemu sta botrovala kar domači župnik in neka navadna ženska, kar je povezano s posebnimi okoliščinami – z očetovo smrtjo prav na dan krsta.¹⁷⁰⁸ Rodovno deblo v *Slavi* imenuje otroka iz prvega zakona *Ana* in *Maksimilijan*, od petih otrok iz drugega zakona pa navaja le tiste štiri, ki so bili leta 1689 še živi, in sicer z imeni *Marija*, *Jošt* (za katerim se skriva Franc Jožef), *Eleonora* in *Franc* (tj. najmlajši Franc Erazem). Identiteti zadnjih dveh sinov z rodovnika je bilo, kot bomo videli, mogoče razvozlati šele na podlagi poznejših podatkov, po katerih je imel Janez Herbard v drugem zakonu sinova Janeza Jožefa in Franca Antona. Kot je pokazala natančna analiza vseh virov, je Janez Jožef identičen s Francem Jožefom (roj. 1677), Franc Anton pa z najmlajšim, Francem Erazmom (roj. 1681). Odstopanje krstnih imen od pozneje uporabljanih ni bilo namreč nič neobičajnega.

V času, ko je na Mediji gospodaril polihistorjev mlajši brat Janez Herbard, daje kranjska imenjska knjiga vtis, da je šlo njegovo gospodarstvo samo navzgor. Imenjska renta se je z malo več kot 47 goldinarjev (1672) povzpela v petih letih na blizu 76 goldinarjev, nekaj z manjšimi dokupi, največ pa, ko sta Janez Herbard in njegova druga žena Marija Saloma, rojena baronica Moscon, od sorodnika iz Adamove veje, završkega graščaka barona Adama Sigfrida (A–II–3), leta 1676 kupila 13 hub z rento 18 goldinarjev.¹⁷⁰⁹ Toda videz, ki ga ponuja imenjska knjiga, je zavajajoč. Zgodnja smrt Janeza Herbarda je namreč marsikaj postavila na glavo.

približno določiti v časovnem razponu med dvema datumoma: 24. januarjem 1672, ko je prva žena pričakovala prvega otroka in narekovala oporoko (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–4, 24. 1. 1672), ter 5. decembrom 1677, ko je bil krščen drugi (znani) otrok iz drugega zakona, pri čemer je Janez Herbard kot drugič poročen izpričan 20. novembra 1675 (gl. op. 1698, 1701 in 1707). Ni sicer nujno, da je bila Ana Marija prvorojenka, saj bi lahko pred njo rojeni otrok zgodaj umrl, to pa bi bil razlog, da ga rodovnik v *Slavi* ne pozna. Pri najstarejšem (odraslem) sinu Juriju Maksimilijanu je ob pokopu na Mediji 20. oktobra 1717 navedena v mrliški matici starost »približno 45 let« (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.), kar zaradi ohlapne formulacije ne more biti zanesljiv dokaz, da se je rodil leta 1672. Težko bi bil starejši od sestre Ane Marije, ki je na rodovnem debilu v *Slavi* navedena prva, kot Ana (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), čeprav je še zelo mlad 6. decembra 1693 sklepal prvi, neuspeli ženitni dogovor (ARS, AS 309, šk. 84, fasc. XXXV, lit. P–73, 27. 4. 1703, pag. 68–69/Nr. 27). Le malo si je mogoče pomagati s podatkom o starosti Marije Ane, prvorojenke iz drugega zakona, ki jo rodovno deblo v *Slavi* pozna kot Marijo. Če bi bila ob smrti konec leta 1756 res stara približno 87 let, kot pravi sevniška mrliška matica (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 26. 12. 1756), bi morala bila od vseh najstarejša, rojena že okoli leta 1669. Dloma netočen je regest v zapuščinskem inventarju Jurija Maksimilijana iz leta 1721, ki govori o obračunu med njim in njegovima polsestrama (*seinen beiden Frejillen stieff schwestern*) Marijo Ano in Ano Marijo (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 26–27/Nr. 38). Dejansko je bila namreč njegova polsestra le Marija Ana.

¹⁷⁰⁸ Pri krstu Franca Jožefa (5. 12. 1677) sta botrovala njegov stric Volfgang Jernej Valvasor (J–I–22), sicer duhovnik in medijski beneficiat, in Sidonija Izabela baronica Löwenberg, žena barona Janeza Antona z Gamberka. Pri krstu Marije Eleonore (4. 1. 1679) srečamo kot botra Franca Kristofa pl. Raumschüssla s Kolovrata in »gospodično« Ano Marijo Valvasor (J–II–9), hčerko »izgnanega« strica Janeza Ditriha (J–I–8) iz okolice Ojstrice na štajerski strani Čemšeniške planine. Prvemu Francu Erazmu (24. 1. 1680) sta bila botra njegov soimenjak in stric po materini strani Franc Erazem baron Moscon (ARS, AS 1073, I/44r, fol. 113) in Ana Eleonora baronica Moscon, rojena grofica Tattenbach, pričali pa so duhovnik Martin Trojar, že znana Sidonija Izabela baronica Löwenberg, rojena grofica Wazenberg, in Ferdinand pl. Sibeneg. Razumljivo je, da krstu zadnjega otroka, drugega Franca Erazma (16. 4. 1681), niso posvečali tolikšne pozornosti, saj je prav tega dne, kot je navedeno v krstni matici, umrl njegov oče Janez Herbard; otrokova botra sta bila tako kar domači župnik Andrej Golenaj in neka Neža Podkrajšek. Pri vpisu krsta prvega Franca Erazma je duhovnik kot zanimivost (NB) pripisal, da je v cerkev med krščevanjem priletela domača golobica in spet odletela.

¹⁷⁰⁹ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 100. – Kupoprodajna pogodba med njimi je bila sklenjena 20. novembra 1675. Adam Sigfrid je mrzlemu stricu Janezu Herbardu in njegovi ženi Mariji Salomi prodal trinajst celih hub ter gornino in desetino od petih vinogradov; v kupoprodajni listini je svojega sorodnika označil kot »bratranca« (*Vetter*), saj je bilo med njima le nekaj let razlike, njegovo ženo pa po pravici kot svojo svakinjo (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Urkunden, B–7 F, 20. 11. 1675). O tem gl. tudi regest v zapuščinskem inventarju Adama Sigfrida: ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 16/Nr. 10.

Ob vpisu krsta Franca Erazma Valvasorja 16. aprila 1681 so v krstno matico župnije Vače zapisali, da je prav tega dne umrl njegov oče Janez Herbard (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.; foto Igor Lapajne).

Ko so krstili njegovega zadnjega sina, 16. aprila 1681, je torej medijski gospod Janez Herbard Valvasor zatislil oči,¹⁷¹⁰ star manj kot štirideset let. O njegovih interesih in drugih dejavnostih vemo zelo malo, vsaj v nečem pa se zdi podoben Janezu Vajkardu. Ni ga posebej mikalo javno življenje. O kakšnih funkcijah Janeza Herbarda Valvasorja v stanovski upravi ni prav nobenih poročil.¹⁷¹¹ Če bi bil tako kakor več drugih Valvasorjev prisednik ograjnega sodišča, Janez Vajkard tega ne bi pozabil navesti na rodovnem deblu Valvasorjev v IX. knjigi *Slave*.¹⁷¹² Tudi na deželnem zboru se je Janez Herbard prvič pojavil šele leta 1673, pozneje kot dolgo odsotni brat Janez Vajkard (J–I–19), čeprav je bil tedaj že kakšna tri leta medijski gospod.¹⁷¹³ Pogosteje se je stanovskih zasedanj udeleževal šele proti koncu življenja,¹⁷¹⁴ ko so zaradi dveh drugih Valvasorjev, Karla (J–I–2) in Adama Sigfrida (A–II–3), dvakrat pomotoma še njega označili kot barona (1678 in 1680).¹⁷¹⁵ Po udeležbi na zasedanjih je za njima sicer

¹⁷¹⁰ Smrt Janeza Herbarda je vpisana v krstno matico župnije Vače kot »spomina vreden dogodek« pri krstu njegovega najmlajšega otroka: »Ill[ustriss]imi D[omi]ni Joannis Herbarthi Valvasor qui eodem die in D[omi]no mortuus est« (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.). Isti datum navaja sodobna Lukančičeva Genealogija z začetka 18. stoletja (ARS, AS 1073, I/44, fol. 177v, 178).

¹⁷¹¹ O funkcijah molči tudi pokojnikova naslovitev v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 1). – Leta 1679 se je sicer dal začasno vpreči v funkcijo vodje kužne zapore na Trojanah, ker je pač bival blizu (ARS, AS 2, I. reg., šk. 901, sejni zapisniki 21, 1671–1680, fol. 345v–346, 370; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

¹⁷¹² Prisedniško funkcijo je navedel pri Adamu Sigfridu (A–II–3) in Janezu Karlu (J–II–6), ne pa pri očetu Jerneju (H–II–4) in polbratu Karlu (J–I–2), pri katerih je raje poudaril pomembnejšo funkcijo stanovskega poverjenika (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). – Radics Janeza Herbarda zmotno navaja kot prisednika deželne pravde (Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

¹⁷¹³ ARS, AS 2, I. reg., šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 97v, 162; šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 351.

¹⁷¹⁴ Prav tam, šk. 902, sejni zapisniki 28, 1676–1679, fol. 57v; šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 93v, 118v, 157v, 163, 200, 264; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 7, 64, 70v, 125, 133, 141, 205v, 217.

¹⁷¹⁵ Ko so ga 17. oktobra 1678 prvič označili kot barona, je na seznamu naveden precej spodaj, vendar so bili tedaj baroni pomešani z drugimi plemiči; ob drugi navedbi 10. januarja 1680 pa je zlezal više, k samim baronom (ARS, AS 2, I.

močno zaostajal, a na drugi strani je v deželnozborskih klopek vendarle sedel precej pogosteje od Janeza Vajkarda. Morda ga je podobno kot brata privlačila vojska, vendar ni znano, da bi se udeleževal kakšnih bojev ali pohodov. Skupaj z Janezom Vajkardom je leta 1671 z obveznostjo dveh oklepni konj postal pripadnik deželne konjenice in s tem do smrti prejemal čakarino.¹⁷¹⁶ Sicer pa je bil, sodeč po zapuščinskem inventarju, po nečem zelo drugačen od Janeza Vajkarda. Inventurni komisarji niso namreč v njegovi zapuščini popisali niti ene knjige. Kolikor se jih je na Mediji nabralo v prejšnjih dveh rodovih, so jih družinski člani očitno raznesli, največ verjetno Karel, ko je grad prodal Janezu Herbardu. Drugačno podobo ponuja popis slik, ki so jih našli več kot trideset. Gledano celostno, vejeta iz inventarja precejšnja skromnost in zmernost.¹⁷¹⁷

Smrt medijskega gospoda, polihistorjevega brata, ki je bila, kot rečeno, sočasna s krstom njegovega najmlajšega otroka, je utegnila biti povsem nepričakovana ali pa Janez Herbard vsaj ni dolgo bolehal.¹⁷¹⁸ Razmere na Mediji so se z njegovim odhodom v večnost močno spremenile. Vdova Marija Saloma (J–I–21b) je z otroki iz obeh moževih zakonov le še krajši čas ostala na Mediji. Ko se je izkazalo, da je njen mož zapustil več dolgov, kot je bilo vredno njegovo premoženje, ji slej ko prej ne bi preostalo drugega kakor prodaja medijske posesti z gradom. Da pa Medija ne bi prišla v tuje roke, so v Valvasorjevi rodbini sklenili dogovor, kako pomagati vdovi in vse zadeve urediti znotraj domače hiše. Pokojnikove dolgove so namreč skoraj v celoti predstavljale obveznosti do družinskih članov: do brata Janeza Ditriha (J–I–8) (100 kron) in sestre Marije Izabele Klančnik (J–I–24) (1000 goldinarjev), ki sta tedaj oba zadnjič izpričana kot živa, sicer pa daleč največ do otrok iz prvega zakona in do nekdanjega tasta pl. Rezenheima. Marija Magdalena pl. Rezenheim (J–I–21a), prva žena Janeza Herbarda Valvasorja, je prinesla v zakon 8000 goldinarjev, nakar se je medijski gospod pri tastu zadolžil še za 1000 goldinarjev (1673). Skupno 9403 goldinarji (od obračuna med tastom in zetom leta 1678 dalje), kar je znašalo več kot tri četrtine vsega njegovega dolga, so zdaj pripadali otrokoma iz prvega zakona. Celotni dolg je presegal 12.000 goldinarjev, medtem ko so Medijo s pripadajočo posestjo ocenili na (samo) 16.522 goldinarjev. Valvasorji so sedli skupaj in se pod vodstvom pokojnikovega polbrata Karla (J–I–2) kot najstarejšega in najvplivnejšega rodbinskega člana dogovorili, da bo obveznosti Janeza Herbarda poravnal njegov mrzli nečak Adam Sigfrid baron Valvasor iz Zavrha (* 1649, † 1699) (A–II–3), sin že dolgo pokojnega bratranca Janeza Krstnika (* ok. 1613–15, † 1650) (A–I–2). Adam Sigfrid je bil za povrh poročen z Marijo Ano baronico Moscon (A–II–3a), sestro ovdovele medijske graščakinje Marije Salome, tako da ga je z medijskim grajskim parom vezalo dvojno sorodstvo. Valvasorji so tako 13. januarja 1683 v Ljubljani podpisali poravalno in zamenjalno pogodbo, s katero so izvedli »zgodovinsko rošado« – **zamenjavo Medije v rokah Jernejeve rodbinske veje za двореc Zavrh v lasti Adamove veje**. Završki gospod Adam Sigfrid je svoj podedovani Zavrh, ocenjen na 11.700 goldinarjev kranjske veljave, odstopil Francu Engelbertu baronu Zetscherju, varuhu mladoletnih otrok pokojnega Janeza Herbarda iz njegovega prvega zakona s pl. Rezenheimovo. S tem je poplačal 9403 goldinarje,

reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 7, 125).

¹⁷¹⁶ ARS, AS 2, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 279v, 9. 10. 1671; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 25, 9. 10. 1671. – Leta 1676 je prosil deželne stanove, naj mu čakarino odštejejo od davčnih zaostankov (prav tam, šk. 902, sejni zapisniki 28, 1676–1679, fol. 252, 4. 7. 1676). – Dva meseca po njegovi smrti so deželni stanovi podelili izpraznjeno mesto v deželni konjenici njegovemu mrzlemu nečaku Adamu Sigfridu baronu Valvasorju (A–II–3) iz Adamove rodbinske veje (ARS, AS 2, I. reg., šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 307v, 13. 6. 1681).

¹⁷¹⁷ ARS, AS 309, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681.

¹⁷¹⁸ Udeležil se je namreč še deželnega zbora 3. in 4. februarja 1681 (ARS, AS 2, I. reg., šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 264; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 205v, 217).

kolikor je Janez Herbard dolgoval otrokoma iz naslova dediščine po materi in dedu, razliko 2300 goldinarjev pa mu je varuh ostal dolžan. Marija Saloma se je morala zadovoljiti z razliko do skupne vrednosti Medije v višini 4822 goldinarjev, kar je pomenilo, da bo svak Adam Sigfrid poravnal druge dolgove njenega moža in da vdova obdrži posest, ki jo je prej izključno s svojo dediščino kupila od svaka Adama Sigfrida in od Ferdinanda pl. Sibeneka. V dogovoru z novim medijskim gospodom je bila do jurjevega istega leta (1683) dolžna Medijo prepustiti svaku, pri čemer je smela z gradu odnesti glavnino premičnin (razen slik, predmetov moževe prve žene in večjega dela živine).¹⁷¹⁹

Umik Jernejeve rodbinske veje z Medije, ki je zdaj pripadla drugi, Adamovi rodbinski veji Valvasorjev, bi lahko imel v ozadju še eno dimenzijo. Ker se je mladi medijski gospod Adam Valvasor (H-II-3) slabih sedemdeset let prej, leta 1614 ali malo zatem, z Medije umaknil mlajšemu bratu Jerneju (H-II-4), bi lahko pri Adamovih potomcih še po dveh generacijah tlela zamera. Preselitev Adamovega vnuka Adama Sigfrida na Valvasorjev »izvorni grad« leta 1683 utegne biti tako povezana tudi s starimi frustracijami te rodbinske veje, ki se je dotlej zaradi prepustitve Medije Jernejevi veji morebiti vseskozi počutila prikrajšano ali izigrano.

Poravalna in zamenjalna pogodba je precej bolje osvetlila zamenjavo gradov in njeno ozadje, kot smo o tem vedeli doslej, ko se je bilo mogoče opirati le na kranjsko imenjsko knjigo in na *Slavo*.¹⁷²⁰ Iz imenjske knjige je razvidno zgolj to, da je vdova Marija Saloma leta 1683 ob poravnavi obdržala 16 hub ali dobrih 22 goldinarjev imenjske rente, torej tisto, kar je kupila s svojim denarjem. Glavnino, nekaj več kot 52 goldinarjev z 32 hubami, so prepisali novemu medijskemu gospodu baronu Adamu Sigfridu.¹⁷²¹ Valvasor je v XI. knjigi *Slave* pri Zavrhu zapisal, da je Adam Sigfrid svoj podedovani grad »približno pred šestimi leti« zamenjal za Medijo »z otroki mojega pokojnega brata Janeza Herbarda«, ni pa povedal, da so bili to otroci oziroma dva otroka iz bratovega prvega zakona.¹⁷²² Pri opisu Medije je še razkril, da je kupec baron Adam Sigfrid »naš bratranec« (*unser Vetter*) – dejansko je bil bratrančev sin – in da je »k tej zamenjavi dodal nekaj denarja«.¹⁷²³ Ker v zamenjalni pogodbi ni govora o nobenem dodanem denarju, je torej navedbo v *Slavi* treba razumeti med vrsticami, in sicer, da je šlo za poravnavo dolgov.

Na Mediji je torej leta 1683 zagospodarila Adamova rodbinska veja Valvasorjev, Zavrh pa je pripadel otrokoma polihistorjevega brata Janeza Herbarda iz njegovega prvega zakona. Ker sta imela sin in hči komaj kakih deset let, ju je vzel k sebi varuh Franc Engelbert baron Zetschker, gospodar dvorca Gomila pri Boštanju ob Savi,¹⁷²⁴ poročen z njuno teto Marijo Barbaro pl. Rezenheim.¹⁷²⁵ Zavrh je bil odtlej vsekakor nekaj let prazen, kot se je to zgodilo že leta 1624 po Adamovi smrti, preden so odrasli

¹⁷¹⁹ ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683.

¹⁷²⁰ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 62, 291 (op. 57).

¹⁷²¹ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 100.

¹⁷²² Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 399.

¹⁷²³ Prav tam, str. 165.

¹⁷²⁴ Poleg podedovanega rodbinskega dvorca Gomila (Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, Index etc., fol. H; isti, *Die Ebre XI*, str. 615) je imel Zetschker v tem času tudi bližnji mali dvorec Kompolje ob Savi (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 188), pozneje pa je postal še lastnik Erkenštajna (Novega gradu v Jablanici) in Hotemeža (Smole, *Graščine*, str. 158, 185, 230, 324, 693). Z družino je prebival v Gomili, kjer se mu je med letoma 1683 in 1696 rodilo šest otrok, krščenih na drugi strani Save, v Loki pri Zidanem Mostu (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 461). Nekaj let je bil v njegovih rokah tudi dvorec Podšentjur pod Kumom, ki ga je po imenjski knjigi kupil leta 1691, prodal pa pet let zatem (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 120). Kot bomo videli, je Podšentjur pozneje prišel v last Zetschkerjevega nekdanjega varovanca Jurija Maksimilijana Valvasorja (J-II-27). Dušan Kos je na podlagi drugega vira zmotno sklepal, da je šlo za dvorec Šentjurjeva gora (Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, str. 34).

¹⁷²⁵ Gl. op. 1690.

Menjalna pogodba, sklenjena 13. januarja 1683 v Ljubljani, je eden najpomembnejših dokumentov o rodbini Valvasor; po tej pogodbi je na Mediji zagospodarila Adamova rodbinska veja, v Zavrhu pa Jernejeva (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari).

njegovi sinovi. Otroka pokojnega Janeza Herbarda, Ana Marija (J-II-26) in Jurij Maksimilijan (J-II-27), namreč nikakor ne bi mogla gospodariti sama. Dokler nista odrasla, je završko posest upravljal njun varuh, tetin mož baron Zetscher, po vsem sodeč do leta 1694. Ano Marijo srečamo v Zavrhu prvič v začetku leta 1693, ko ji je bilo okoli dvajset let, Jurija Maksimilijana pa naslednje leto, ko je sklepal obračun z (nekdanjim) varuhom.¹⁷²⁶

¹⁷²⁶ Gosposlična« Ana Marija je bila 1. februarja 1693 na Svibnem krstna botra otroku Volfganga Antona barona Neuhausa (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, fol. 66v). – V zapuščinskem inventarju Jurija Maksimilijana sta popisana nedatirani zavoj korespondence med pokojnikom in baronom Zetscherjem s pripadajočimi obračuni in

Dvorec Gomila pri Boštanju ob Savi po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 284); tu sta pri teti in njenem možu baronu Zetschkerju našla novi dom nedoletna otroka Janeza Herbarda Valvasorja iz njegovega prvega zakona. Dvorec je propadel v drugi polovici 19. stoletja.

Njuna mačeha, vdova Marija Saloma, rojena baronica Moscon (J–I–21b), je morala torej do jurjevega 1683 prepustiti Medijo svojemu svaku iz Adamove rodbinske veje Valvasorjev. Le ugibamo lahko, kam se je z majhnimi otroki zatekla prvo leto oziroma ali je smela začasno ostati na Mediji. **Dvorec Sela** (*Gschbiess*) pri Šmartnem pri Litiji je namreč kupila šele spomladi 1684, in sicer za 6000 goldinarjev deželne veljave. Vdovin novi dom je stal zelo blizu Bogenšperka, na katerem je gospodaril njen drugi svak polihistor Janez Vajkard (J–I–19). Nedvomno je prav on pomagal svoji svakinji pri izbiri in nakupu nadomestnega domovanja. Ni naključje, da so kupoprodajno pogodbo podpisali na njegovem Bogenšperku, polihistor pa je na njej podpisan kot prva od treh prič.¹⁷²⁷ Nakup Sel je bil za vdovo tem prikladnejši, ker je na tleh šmarske župnije ležal tudi del njene posesti, ki jo je obdržala po izgubi Medije.¹⁷²⁸ Vedenje o selitvi Marije Salome v Sela med drugim dolgujemo polihistorju, ki

različnimi spisi ter Zetschkerjeva pobotnica Valvasorju za prejeti obračunski preostanek (*Raittrest*), datirana 25. junija 1694 v Zavrhu (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 13–14/Nr. 7–8). – 12. novembra 1687 je Ana Marija kot »gospodična« sicer izpričana v vlogi krstne botre v Šmartnem pri Litiji (*Illufma Domicella Anna Maria Walwafarin*), kar pomeni, da bi tedaj potemtakem živela pri mačehi v dvorcu Sela (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.). Toda v resnici je šlo za njeno mlajšo polsestro Marijo Ano (J–III–28), ker so njuni zelo podobni imeni neredko zamenjali. Marija Ana je kot krstna botra navedena v Šmartnem enajst let pozneje, 15. novembra 1698, s svojim običajnim imenom Marija (*Illustrissima Domicella Maria nata Valuasorin*) (prav tam, R 1689–1703, s. p.).

¹⁷²⁷ Po kupoprodajni pogodbi, podpisani 26. marca 1684 na Bogenšperku, je vdova pridobila dvorec s pritklinami ter osem hub in tri kajže v okolici Šmartna; kupnina za posest, ki jo je prevzela 1. maja istega leta, je znašala 6000 goldinarjev in deset državnih tolarjev za likof (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684). Po pogodbi bi morali prodajalcu Andreju Ludviku Vizjaku oziroma Vezjaku (*Wesiakh*) v imenjski knjigi odpisati štiri funte (goldinarje) imenjske rente in jo prepisati vdovi Valvasorjevi, kar pa se ni zgodilo. Kot novi lastnik je bil šele leta 1690 vpisan njen tretji mož Volf Albert Schwab (pl. Lichtenberg), za katerega imenjska knjiga netočno navaja, da je posest tedaj kupil od Andreja Ludvika Vizjaka (*Wefsiakh*) (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 242). – Prodajalec Vizjak je bil tast Andreja Trosta, polihistorjevega bakrorezca na Bogenšperku. Ta se je zapletel z Vizjakovo hčerko Magdaleno, ki mu je še pred poroko v domačem dvorcu Sela rodila nezakonskega sina; otrok je bil krščen 29. julija 1680 in pozakonjen ob poroki staršev 8. septembra istega leta (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 29. 7. 1680 s pripisom 8. 9. 1680). – Kot krstna botra je Marija Saloma v šmarski krstni matici prvič izpričana 26. junija 1684 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.).

¹⁷²⁸ Zamenjalna in poravalna pogodba govori o posesti, ki jo je obdržala, le na splošno in prav tako ob njeni pridobitvi kranjska imenjska knjiga, in sicer o 16 hubah (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenu Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683; AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 100). Ko pa je Marija Saloma leta 1699

je bil o zadevi več kot dobro poučen.¹⁷²⁹ V naslednjih treh letih se je Marija Saloma še dvakrat poročila, prvič v letih 1684–86 z *Janezom Vajkardom pl. Semeničem* in nato kot dvakratna vdova leta 1687 z *Volfom Albertom Schwabom pl. Lichtenbergom*, obakrat z revnima pripadnikoma nižjega plemstva.¹⁷³⁰ Glede na to, da je bil prvi verjetno doma nedaleč od Sel, drugi pa potrjeno z enega sosednjih dvorcev, ju je Valvasor, ki je tedaj že dobro desetletje živel na Bogenšperku, poznal od prej. Bil je nemara celo posrednik pri obeh porokah svoje ovdovele svakinje. Po njegovih navedbah v *Slavi* je tudi lastništvo Sel prešlo s porokama na njenega drugega in tretjega moža,¹⁷³¹ kar je vsaj deloma točno.¹⁷³² O njenem drugem možu *Janezu Vajkardu Semeniču* († 1686–87), ki je že po dveh ali treh letih umrl, ni znanega tako rekoč nič. Zaman ga iščemo v imenjski knjigi,¹⁷³³ zelo skopi pa so tudi genealoški viri o kranjski plemiški rodbini Semeničev.¹⁷³⁴ Skoraj gotovo je izviral iz tiste rodbinske veje, ki je imela posest v širšem zaledju Litije, torej blizu Sel, kamor se je med letoma 1684 in 1686 priženil. Semeniči so po *Slavi* tedaj že veliko let gospodarili v malem dvorcu s skromno posestjo v Dolah pri Litiji, imeno-

dvanajst hub in pol dala v zakup in jih štiri leta zatem zakupniku prodala, je razvidno, da so ležale v župnijah Vače in Šmartno pri Litiji (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 1. i. 1699, 19. 6. 1703).

¹⁷²⁹ Po polihistorjevih besedah je Sela kupila že kot vdova, in sicer od tja priženjenega Andreja Ludvika Vizjaka (*Wisiakh*) (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233), kar se ujema z navedbami v kupoprodajni pogodbi, v kateri je prodajalec sicer podpisan kot Vezjak (*Wesiakh*) (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684).

¹⁷³⁰ O dveh vnovičnih porokah Marije Salome je Valvasor poročal pri opisu dvorca Sela, kjer navaja tudi letnico zadnje poroke, 1687, ženina pa samo s priimkom Schwab (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233). Ker je v poročni matici župnije Šmartno pri Litiji daljša vrzel, datumov porok ne poznamo. Drugič se je vdova omožila med 26. junijem 1684 in 26. februarjem 1686, tretjič pa po 8. avgustu 1686 in pred 8. januarjem 1688, kar se ujema z letnico 1687 v *Slavi*. V šmarski krstni matici je namreč kot krstna botra edinkrat izpričana s priimkom Valvasor 26. junija 1684, s priimkom drugega moža in z navedbo, da domuje v Selah, pa 26. februarja 1686 (*Illma Dna D: N: Semenizhin ex Shies*) in 8. avgusta 1686 (*Maria Salamone Semenkin ex Shies*). Semenič je bil še živ 29. aprila 1686, ko sta se z ženo pri šmarski župnijski cerkvi zadolžila za 40 goldinarjev nemške veljave (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Razne knjige, fasc. 3, urbar 1743–1768, s. p., Sequuntur debita ecclesiae). Ob krstu nečaka polihistorjeve prve žene Ignaca Jožefa pl. Graffenwegerja 8. januarja 1688 je botra označena že kot »Marija Saloma Schwab, rojena baronica Moscon«, njen soprog Wolfgang Albert Schwab pl. Lichtenberg pa je botroval od 18. januarja 1688 in je prvič zmotno imenovan Vajkard, a pravilno po Selah (*Illmus Dnus Waibardus Suab ex Shies*). NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p. – Vse kaže, da sta se poročila po 25. januarju 1687, ko je Wolfgang Albert naveden v krstni matici župnije Šmarje-Sap, in sicer kot krstni boter otroku svojega pristavnika na posesti »Studenci« (*villicii Illmi dni Schuob in Studenzi*). NŠAL, ŽA Šmarje-Sap, Matične knjige, R 1675–1695, s. p.

¹⁷³¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233.

¹⁷³² Kranjska imenjska knjiga nas pušča v zadregi, saj Sela niso bila nikoli prepisana na Marijo Salomo Valvasor, ampak naj bi jih šele leta 1690 (!) od Vizjaka (*Weßtackb*) kupil skupaj z osmimi hubami (*Hoff Gschießs sambt acht Hüeben*) njen tretji mož Volf Albert Schwab (pl. Lichtenberg) (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 242). Ta je leta 1703 v napovedi za premoženjski davek navedel, da ima na njegovi posesti znatne dedne deleže tudi pet njegovih pastorkov (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703). Očitno je torej Marija Saloma svojemu možu prepustila Sela ob določenih pogojih, v imenjski knjigi pa so njeno lastništvo zaradi poznega prepisa, leta 1690, preprosto preskočili. Ni izključeno, da je šele njen tretji mož poravnal zadnji del kupnine. V kupoprodajni pogodbi med Valvasorjevo in Vizjakom iz leta 1684 je bilo namreč predvideno, da ostanejo Sela Vizjakova hipoteka, če Marija Saloma do 1. septembra ne bo zmogla poravnati celotne kupnine 6000 goldinarjev; ob izročitvi posesti 1. maja je bila dolžna plačati 4000 in likof, preostanek pa v dveh obrokih (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684). Pri tem je pomenljiv podatek v procesnem spisu med Marijo Salomo in Volfom Albertom zaradi vzdrževanja otrok iz njenega prvega zakona, ki pravi, da so bila Sela kupljena za (samo) 4000 goldinarjev (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 7. 2. 1697).

¹⁷³³ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756).

¹⁷³⁴ ARS, AS 1075, šk. 7, št. 236, Semenitsch; AS 730, fasc. 120, Genealogica R–Z, Semenitsch; ZAL, LJU 340, šk. XVII, Semenitsch.

vanem Na Dolu oziroma Dole,¹⁷³⁵ v bližini pa so imeli od okoli leta 1660 tudi дворец Klevišče pri Polšniku,¹⁷³⁶ kjer je pred njimi gospodaril polihistorjev bratranec Jurij Sigmund (A–I–4), ki se mu je Valvasorjeva rodbina odrekla in je leta 1657 izgubil deželanstvo. Pomenljivo je, da je Marija Saloma leta 1700 za varuha svojega edinca iz zakona s Semeničem predlagala Janeza Andreja pl. Semeniča, nekdanjega gospodarja Klevišča, tedaj pa gospoda na Volavčah pri Šentjerneju.¹⁷³⁷ Morda je bil njen mož Janez Vajkard identičen z Vajkardom Semeničem, ki je leta 1656 izpričan v višjih razredih ljubljanske jezuitske gimnazije,¹⁷³⁸ in z Janezom pl. Semeničem s Polšnika, čigar nezakonsko hčerko so leta 1682 krstili v Šmartnem.¹⁷³⁹ Neprimerno bolj znan in pomembnejši od drugega moža Marije Salome je bil njen tretji mož *Volf Albert Schwab pl. Lichtenberg* († 1723), praviloma imenovan le s prvim delom priimka kot *pl. Schwab*. Izviral je iz revnejše veje Schwabov pl. Lichtenbergov, ki so domovali v svojem dvorcu Grič pri Primskovem, ne prav daleč od Šmartna pri Litiji.¹⁷⁴⁰ Poleg tega je bil tako kot Janez Vajkard Valvasor častnik. S polihistorjem, malce starejšim od njega, sta se dobro poznala vsaj od pohoda kranjskih pešcev na Štajersko leta 1683, ki se ga je Schwab udeležil pod Valvasorjevim

¹⁷³⁵ Leta 1689 sta bila lastnika dvorca brata Franc Vajkard in Janez Sigmund Semenič (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 573). O danes neobstojećem dvorcu gl. Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, Druga knjiga*, str. 42.

¹⁷³⁶ Po preračunavanjih števila let lastništva Klevišča, ki jih navaja *Slava*, in soočenju z drugimi znanimi podatki so Semeniči zagospodarili v Klevišču okoli leta 1660, potem ko ga je imel za Jurijem Sigmundom Valvasorjem (A–I–4) tri leta Jožef Bosio (Golec, *Lažni Valvasor*, str. 11). Prvi Semenič, Sigmund, je Klevišče prepustil sinu Janezu Andreju, ta pa leta 1685 po trinajstih letih za leto dni prodal Andreju Ludviku Vizjaku (*Wisjak*), ga odkupil nazaj in leta 1688 prodal Janezu Sigmundu Semeniču (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 305–306). Pomenljivo je zlasti, da so tamkajšnji Semeniči Klevišče leta 1685 za eno leto prodali Andreju Ludviku Vizjaku (*Wissiak*), prav tistemu, od katerega je vdova Marija Saloma Valvasor kupila Sela. Vizjakova vpletenost v dvojno kupoprodajo bi utegnila biti povezana z njegovo prodajo Sel Mariji Salomi, tedaj kratek čas poročeni z Janezom Vajkardom Semeničem. Iz zapuščinskega inventarja Janeza Andreja Semeniča, čigar zapuščino so leta 1714 popisali v Vrhu pri Mokronogu, ni razvidna sorodstvena zveza s pokojnim Janezom Vajkardom Semeničem, pa tudi regist kupoprodajne pogodbe za Klevišče, sklenjene med njim in Vizjakom, je nadvse skop, brez datacije (ARS, AS 309, šk. 105, lit. S XXXXIII–102, 3. i. 1714).

¹⁷³⁷ ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 412, 4. 2. 1700. – Janez Andrej pl. Semenič, tedaj gospodar Volavč pri Šentjerneju, je bil skoraj gotovo sorodnik Janeza Vajkarda. Ker pa so za varuhe predlagali tudi bolj oddaljene sorodnike, pač takšne, ki so bili varuštvo zmožni sprejeti, lahko o stopnji sorodstva med njima le ugibamo. Tako sta leto prej prišla v poštev za varuha otrok Marije Salome iz njenega prvega zakona z Janezom Herbardom Valvasorjem dva njegova sorodstveno razmeroma oddaljena Valvasorja: polnečak Janez Karel (J–II–6) in Adam Sigfrid (A–II–3) iz druge veje Valvasorjev, sicer svak Marije Salome (prav tam, knj. 15, protokoli 1698–1701, pag. 125, 17. 2. 1699).

¹⁷³⁸ Dne 1. januarja 1656 so Vajkarda Semeniča (*Baichardus Semeniz*) sprejeli v kongregacijo Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 220). Verjetnost, da bi šlo za isto osebo, ni prav velika. Prvič, ker Vajkard ni naveden s plemiškim predikatom, in drugič, ker bi bil zelo mlad (o poroki staršev Janeza Vajkarda leta 1641 gl. op. 1740).

¹⁷³⁹ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s.p., 18. i. 1682: »Nobili ac Generoso Dno Joanne Semenizh ex Pilpergh«.

¹⁷⁴⁰ Volf Albert je bil sin Volfa Maksimilijana Schwaba pl. Lichtenberga z Griča (umrlega 1658), začetnika griške rodbinske veje, in njegove druge žene Marije Magdalene, rojene pl. Fabjanič. Glede na poroko staršev 3. februarja 1641 v Ljubljani se je lahko najbolj zgodaj rodil konec omenjenega leta; na rodovnih deblih Hohenwartovega genealoškega gradiva (1823) je izmenično naveden kot prvi oziroma drugi otrok iz očetovega drugega zakona. ARS, AS 740, fasc. 6, Familiaria, Genealoške tablice rodbin Pikler, Lichtenberg oziroma Schwab-Lichtenberg iz arhiva grofa Jakoba Hohenwarta (1823), III, ad III, VI; prim. ZAL, LJU 340, šk. XXII, Lichtenberg; o poroki staršev: NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, P 1632–1651, pag. 77; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 147). – L. Slana ga na rodovniku pomotoma postavlja eno generacijo prenizko in mu pripisuje prepozno rojstno letnico 1663 (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 197). Krstne matice župnije Šentvid pri Stični, pod katero je spadal Grič, so prav za ta čas izgubljene (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 106). Volfa Alberta tudi ni v jezuitski kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete, na podlagi katere bi bilo njegovo starost mogoče vsaj približno določiti glede na gimnazijski razred (ARS, AS 1073, II/51r). – O nekdanjem dvorcu Grič gl. Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 55.

Dvorec Sela pri Litiji, kjer se je z družino naselila vdova Marija Saloma Valvasor, vnovič omožena pl. Semenič in Schwab pl. Lichtenberg, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 78).

Od dvorca Sela, opuščenega po sredi 19. stoletja, ni do danes ostalo nič (foto B. Golec, marec 2014).

poveljstvom kot praporščak, drugi po činu.¹⁷⁴¹ Nato je z isto častniško stopnjo vse do leta 1693 izpričan kot polihistorjev prvi podrejeni častnik v Spodnji ali Dolenjski četrti, odtlej pa kot četrtni stotnik v Srednji četrti.¹⁷⁴² Zelo verjetno je bil prav Janez Vajkard Valvasor tisti, ki ga je svoji dvakrat ovdoveli svakinji in sosedi priporočil kot novega ženina. Novi gospodar v Selih Volf Albert in bogenšperški gospod Janez Vajkard sta tako naslednjih pet let (1687–1692) preživela kot bližnja soseda. In ker je bil

¹⁷⁴¹ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 164. – Volf Albert se je neposredno po vrnitvi s pohoda, že v začetku leta 1684, neuspešno potegoval za izpraznjeno mesto četrtnega stotnika v Notranji četrti ali četrti Pivka in Kras (ARS, AS 2, I. reg., šk. 909, sejni zapisniki 35 (1680–1730), fol. 329, 31. 1. 1684). V deželni konjenici sta Valvasor in Schwab služila vsak pod svojo zastavo, prvi pod rumeno in drugi pod modro, vsak z dvema oklepnama konjema (prav tam, šk. 545, fasc. 310, 6. 4. 1688, pag. 1871, 1874).

¹⁷⁴² V knjigi izdatkov urada glavnega prejemnika je Volf Albert Schwab naveden kot praporščak, tj. drugi po činu, takoj za četrtnim stotnikom Spodnje ali Dolenjske četrti, polihistorjevim naslednikom Francem Bernardom baronom Tauffererjem. Ob njegovem imenu je pripisano, da je že 26. marca 1693, torej še za Valvasorjevega življenja, napredoval na položaj četrtnega stotnika Srednje četrti ali Srednje Kranjske (območja med Krko in Kolpo ter današnje vzhodne Notranjske). V isti knjigi ga od navedenega datuma najdemo tudi na položaju stotnika v omenjeni četrti (ARS, AS 3, knj. 610, knjiga izdatkov za leto 1694, s. p., razdelek Prouisionierte Haubtleüth und Beuelchshaber).

Schwab pl. Lichtenberg dober znanec in nekdanji sosed Janeza Andreja pl. Gandina – oba sta imela namreč dvorec pri Grosupljem –, lahko upravičeno sklepamo, da je leta 1692 prav on posredoval pri polihistorjevi prodaji Bogenšperka zakoncema Gandin.¹⁷⁴³

Pri dvorcu Sela, ki je izpričan od začetka 17. stoletja in katerega nastanek je v znatni meri zavito v temo, se postavlja vprašanje tudi o njegovi dejanski podobi v času naših protagonistov. Polihistor Janez Vajkard ga je upodobil z zleknjeno, precej razsežno stavbno zasnovo in štirinadstropnim stolpom. Po vsem sodeč gre za nerealistično upodobitev načrtovanega, ne pa tudi zgrajenega objekta. Pozneje je namreč izpričan kot precej manjši, od opustitve po sredi 19. stoletja dalje pa je povsem izginil.¹⁷⁴⁴

V drugem in tretjem zakonu je Marija Saloma rodila še po enega otroka. Prvega iz zakona s pl. Semeničem, *Janeza Henrika* (* 1685–87, † ne pred 1705), v šmarski krstni matici tako kot mnogih drugih plemiških krščencev ne najdemo.¹⁷⁴⁵ Poznamo ga le iz skromnih omemb na prelomu iz 17. v 18. stoletje, ko je potreboval varuha.¹⁷⁴⁶ Kaže, da je obiskoval ljubljansko gimnazijo, kot živ pa je zadnjič izpričan leta 1705.¹⁷⁴⁷ Iz tretjega zakona je imela Marija Saloma hčerko *Regino Kordulo Schwab pl. Lichtenberg* (kršč. 18. junija 1690),¹⁷⁴⁸ ki je pozneje kot že omožena tudi podedovala Sela. Zakonca

¹⁷⁴³ Schwab je imel v osemdesetih letih mali dvorec Studenec ali Studenci (Pfabenprunn, Pfauenbrunn) pri Grosupljem (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 107). Nedaleč stran, v dvorcu Brinje, sta v istem času gospodarila in živela Janez Andrej Gandin in njegova soproga Marija Magdalena Saloma (prav tam, str. 95).

¹⁷⁴⁴ O lastnikih gl. zlasti: Smole, *Graščine*, str. 435. – Jožefinska vojaška merjenja v osemdesetih letih 18. stoletja označujejo Sela kot majhen dvorec, podoben stanovanjskemu poslopju, in takšen je videti tudi na franciscejski katastrski mapi (Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 129). Prim. Sapač, Mesta, trgi, gradovi, str. 752.

¹⁷⁴⁵ Čas njegovega rojstva je približno določljiv glede na drugo in tretjo materino poroko (gl. op. 1730). V šmarski krstni matici njegovega krsta ni, kar ne preseneča (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688); tudi njegova polsestra Regina Kordula Schwab je bila vpisana z zamudo (gl. op. 1748). O nevpisovanju plemiških krščencev v šmarske matične knjige gl. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88–91.

¹⁷⁴⁶ Prvič je posredno izpričan leta 1697, ko se je mati Marija Saloma pravdala s tretjim možem o vzdrževanju svojih petih otrok iz prejšnjih dveh (!) zakonov (ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 7. 2. 1697; AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 538, 2. 4. 3. 1697). Naslednje leto je na sodišču izpričala, da ima iz drugega zakona z Janezom Vajkardom Semeničem dečka (*ein Knäbl*) (prav tam, pag. 851, 12. 6. 1698). Za njegovo ime Janez Henrik izvemo 4. februarja 1700, ko je sodišče ugotavljalo, da ima otrok po svojem očetu Janezu Vajkardu Semeniču le malo ali sploh nič dediščine. Mati je bila pripravljena dati iz svojega 500 goldinarjev, če bi sinu našli varuha; predlagala je Janeza Andreja pl. Semeniča, a ni znano, ali je bil varuštvo pripravljen sprejeti (prav tam, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 412).

¹⁷⁴⁷ Leta 1702 najdemo med konviktorji jezuitskega seminarja v Ljubljani nekega Henrika Semeniča (*Henric. Schemeniz*), deželana, a šele v drugem razredu – osnove (*Principi*): Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 141). Glede na starost 15 do 17 let se poraja zadržek, ali gre res za Janeza Henrika, vendar je treba upoštevati, da sta pozno obiskovala gimnazijo tudi njegova starejša polbrata Valvasorja, Franc Jožef (J–II–29) in Franc Erazem drugi, na gimnaziji imenovan Franc Anton (J–II–32) (gl. op. 1763). Vsekakor je bil Janez Henrik še živ naslednje leto 1703, saj govori o čim Volf Albert Schwab pl. Lichtenberg o svojih petih pastorkih (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703). Oba podatka se lepo ujemata z navedbo v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete, da je bil Henrik Semenič (*Henricus Semenitz*) leta 1705 v petem, poetičnem razredu ljubljanske gimnazije (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 461). V graških in dunajskih univerzitetnih matrikah ga ne najdemo (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*; Andritsch, *Die Matrikeln. Band 4*; Mühlberger, Schuster, *Die Matrikel. VI. Band*), njegove oporoke in zapuščinskega inventarja pa ni v ustreznih zbirkah (ARS, AS 308 in 309). – Janeza Henrika nič razen starosti 23 let ne povezuje s Francem N. pl. Semeničem, ki je preminil 17. decembra 1710 v Grbinu pri Litiji (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1660–1710). Ta je najbrž »Perillustris Adolescente Franco Antonio Semeniz«, ki je 13. februarja 1699 botroval v Šmartnem (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1689–1703, s. p.).

¹⁷⁴⁸ Skoraj brez dvoma so Regino Kordulo krstili v domačem dvorcu, kajti krst so v šmarsko krstno matico vpisali šele po štirinajstih mesecih, med krstoma 17. in 19. avgusta 1691, očitno na zahtevo staršev (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1689–1703, s. p.). Prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 88.

in hčerka so bili v lokalnem okolju zelo priljubljeni, če sodimo po številnih krščencih, ki so jim šli za botre. Nasprotno je sosed, bogenšperški gospod Janez Vajkard, kot smo videli, botroval le izjemoma.¹⁷⁴⁹

Toda na drugi strani gospodarja Sel konec 17. stoletja nista zmogla vzdrževati ženinih petih odraščajočih otrok iz prejšnjih dveh zakonov. Marija Saloma je Volfu Albertu Schwabu pripeljala v zakon štiri Valvasorjeve otroke in sinčka iz kratkotrajnega drugega zakona s Semeničem. Na njeno prošnjo sestavljena komisija ograjnega sodišča je leta 1699 potrdila, da otroci nimajo nobenega premoženja in da zapuščini njihovih očetov še zdaleč ne zadoščata za vzdrževanje in odpravo otrok. Oba Valvasorjeva sinova, ki sta medtem že precej porabila, bi lahko dobila le po 250 goldinarjev, hčerki pa vsaka 500. Ker Marija Saloma otrok ne bo več mogla sama vzdrževati, je njen pravnici zastopnik predlagal, naj jih sodišče materi vzame in jim priskrbi varuha, saj jih njen tretji mož Volf Albert Schwab ni dolžan preživljati. Za varuha sta bila predlagana dva Valvasorja: Janez Karel (J-II-6), po poli nečak očeta Janeza Herbarda (J-I-21), in Adam Sigfrid (A-II-3) iz druge veje Valvasorjev, sicer svak Marije Salome, poročen z njeno sestro Marijo Ano (A-II-3a). Toda oba sta se izgovorila na družinske in druge obveznosti, Janez Karel pa je poudaril, da imajo otroci še bližjega sorodnika, in sicer Maksa Valvasorja,¹⁷⁵⁰ tj. polbrata Jurija Maksimilijana (J-II-27). Ta njihov starejši polbrat, tedaj že gospodar Zavrha z lastno družino, se je naslednje leto 1700 izrekel, da lahko sprejme samo varuštvo obeh »gospodičen«, Ane Marije in Ane Eleonore, tj. Marije Ane (J-II-28) in Marije Eleonore (J-II-30). Njegova polbrata Franc Jožef (J-II-29) in Franc Erazem (J-II-32), navedena kot Janez Jožef in Franc Anton, sta zato namesto varuha dobila uradno postavljenega pravnega zastopnika Janeza Jakoba Stemsa. Mati Marija Saloma, ki je še prejšnje leto želela obdržati najmlajšega sina Janeza Henrika pl. Semeniča, pa je zdaj prosila, naj sodišče tudi temu otroku imenuje varuha. Predlagala je Janeza Andreja pl. Semeniča, vendar razpleta predloga ne poznamo.¹⁷⁵¹

Leta 1700 so se torej štirje Valvasorjevi mladoletni otroci, dva sicer v Ljubljani v šoli, razselili. Pri materi v Selih je ostala le njihova desetletna polsestra Regina Kordula Schwab pl. Lichtenberg in morda tudi kakšna štiri leta starejši polbrat Janez Henrik pl. Semenič, če njegov predlagani varuh ni sprejel varuštva. O vseh otrocih matere Marije Salome iz njenih prvih dveh zakonov nazadnje, leta 1703, govori napoved premoženjskega davka njihovega očima Franca Alberta Schwaba, ki priča, da so tudi tedaj vsi še živeli.¹⁷⁵²

Gmotni položaj zakoncev Schwab, zaradi katerega so otroci morali zdoma, pod okrilje varuhov in pravnega zastopnika, je bil resnično nezavidljiv vsaj od srede devetdesetih let, če že ne kar od začetka, ko sta se leta 1687 poročila. Poleg dvorca Sela, pri katerem je bilo po kranjski imenjski knjigi osem hub s štirimi goldinarji imenjske rente,¹⁷⁵³ je Marija Saloma premogla še precej večjo posest 16 hub z dobrimi 22 goldinarji imenjske rente, ki jo je obdržala po izgubi Medije.¹⁷⁵⁴ Toda glavnino, 12 hub in

¹⁷⁴⁹ Marija Saloma se kot botra pojavlja v šmarskih krstnih maticah pod tremi priimki – Valvasor, Semenič in Schwab (pl. Lichtenberg), saj se je v letih 1684/85 in 1687 še dvakrat omožila (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 26. 6. 1684, 26. 2. 1686, 8. 8. 1686, 8. 1. 1688, 7. 10. 1688; R 1689–1703, s. p., 27. 11. 1689, 12. 12. 1690, 27. 1. 1692, 19. 8. 1692, 10. 3. 1693, 22. 11. 1695, 31. 12. 1699, 6. 12. 1701, 22. 10. 1702, 9. 9. 1703). – O Janezu Vajkardu kot botru gl. op. 1386.

¹⁷⁵⁰ ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 538, 851; knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 73, 125–126, 144–145. – Jurij Maksimilijan je pomotoma naveden kot Janez Maks(imilijan).

¹⁷⁵¹ Prav tam, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 409–410, 411–412.

¹⁷⁵² Schwab namreč govori o svojih petih pastorkih in njihovih dednih deležih (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703).

¹⁷⁵³ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 155, 242.

¹⁷⁵⁴ Prav tam, fol. 100.

pol v župnijah Vače in Šmartno, je morala zaradi dolgov najprej zastaviti (1699) in nato prodati (1703) Janezu Danijelu pl. Erbergu z Dola, s čimer so ji v imenjski knjigi odpisali za dobrih 18 goldinarjev rente.¹⁷⁵⁵ Z manjšimi nakupi in prodajami sta zakonca nazadnje (1703) pristala pri skromnih nekaj več kot osmih goldinarjih imenjske rente,¹⁷⁵⁶ pri čemer so imeli na posesti dvorca Sela svoje dedne deleže njeni otroci iz prvih dveh zakonov, Schwabovi pastorki in pastorki.¹⁷⁵⁷ Obe posesti, moževo in ženino, je nato podedovala njuna skupna hči *Regina Kordula Schwab pl. Lichtenberg* (1690–1756), od leta 1718 poročena z Andrejem Nikolajem pl. Schmuzenhausom iz Vipave.¹⁷⁵⁸ Ker ni ostala v teh krajih,¹⁷⁵⁹ starši pa so umrli, je celotno posest leta 1731 prodala dr. Pavlu Ignacu Reženu.¹⁷⁶⁰

Končna usoda matere Marije Salome, nekoč žene Janeza Herbarda Valvasorja (J–I–21), ni povsem jasna. Kot živa je zadnjič izpričana 14. oktobra 1711 v Šmartnem v vlogi krstne botre.¹⁷⁶¹ Vsekakor je umrla pred možem Volfom Albertom, ki se je nazadnje umaknil k družini pokojnega brata na Grič pri Primskovem, nedaleč od Sel, kjer je v skromnih razmerah preminil leta 1723.¹⁷⁶²

Prav pravljanje zakoncev Schwab in iskanje rešitev za vzdrževanje otrok je ključno prispevalo k identificiranju dveh skrivnostnih Valvasorjev, ljubljanskih jezuitskih dijakov, za katera se je izkazalo, da sta bila sinova Janeza Herbarda in Marije Salome Valvasor. Gre za omenjena Janeza Jožefa in Franca Antona, ki ju srečujemo na gimnaziji šele konec 17. stoletja, ko sta izrecno označena kot brata iz Šmartna, kamor je spadal dvorec Sela.¹⁷⁶³ Ker pa je od smrti njunega očeta (1681) minilo toliko

¹⁷⁵⁵ ARS, AS 730, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, t. 12. 1699, 21. 7. 1703.

¹⁷⁵⁶ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 155, 242. – Posest dvorca Sela v lasti Volfa Alberta je imela 4 goldinarje in 44 krajcarjev rente, posest Marije Salome pa 3 goldinarje in 22 krajcarjev.

¹⁷⁵⁷ Volf Albert je isto leto (1703) v napovedi premoženjskega davka navedel, da je bil dvorec Sela (*mein Sitz oder Hoff*) kupljen od Andreja Ludvika Vizjaka za 3000 gld (v resnici za 6000!), da je zdaj v slabem stanju (*Pauffellig*), da je manjše imenje v vrednosti 300 goldinarjev prodano, za povrh pa da mora svojim petim pastorkom (*meinen 5 Stiff Kbindern*) izplačati vsakemu po 400 goldinarjev (ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703).

¹⁷⁵⁸ Mladoporočenca sta sklenila zakonsko zvezo 28. februarja 1718 v podružnici sv. Križa (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720, s. p.).

¹⁷⁵⁹ V dvorcu Sela sta se zakoncema rodila prva dva otroka (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1703–1719, s. p.; R 1719–1737, s. p., 8. 10. 1718 in 28. 7. 1721). Naslednjega otroka so krstili že v Vipavi, in sicer 21. junija 1724 (Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 431). Andrej Nikolaj pl. Schmuzenhaus iz Vipave je bil 24. marca 1734 pokopan pri ljubljanskih frančiškanih; tam je našla zadnje počivališče tudi Regina, ki je umrla v Ljubljani 17. aprila 1756, ko ji daje mrliška matica 70 let, tj. štiri preveč (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 340; M 1735–1770, pag. 177; prim. Schviz von Schvizhofen, *Der Adel – Krain*, str. 189, 196). Prim. tudi Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 197.

¹⁷⁶⁰ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 155, 242.

¹⁷⁶¹ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1703–1719, s. p.

¹⁷⁶² Ko je Volf Albert leta 1723 umrl, so v dvorcu Grič popisali le nekaj njegovih zelo skromnih osebnih stvari, malenkost opreme, konja in kobilu; v inventarju in nedatiranem spremnem dopisu vdova ni omenjena (ARS, AS 309, šk. 106, fasc. XXXIV, lit. S–110, 2. 8. 1723). Dopis je podpisala Marija Marjeta Schwab, vdova njegovega že leta 1699 preminulega nečaka Jošta Viljema (o sorodstvenih razmerjih: ZAL, LJU 340, šk. XXII, Lichtenberg; prim. Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 197).

¹⁷⁶³ Leta 1698 sta izpričana kot konviktorja jezuitskega seminarja v Ljubljani, navedena kot brata (*frater*), po izvoru ali kraju bivanja iz Šmartna (pri Litiji) (*ex S. Martino*), ker je bilo ime dvorca Sela (*Geschies*) presplošno in premalo razlikovalno od mnogih drugih Sel v deželi. Medtem ko je Franc Anton tedaj obiskoval šele prvi razred (!), najdemo Janeza Jožefa v četrtem, sintaktičnem (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 134). Glede na vstopno starost dečkov na jezuitske gimnazije – 10 do 12 let (Ciperle, *Jezuitski učni program*, str. 172) – bi se torej starejši brat rodil med letoma 1682 in 1685, mlajši pa med 1685 in 1688, oba torej v času, ko je Janez Herbard Valvasor že nekaj časa počival v medijski rodbinski grobnici († 16. aprila 1681). Starejšega Janeza Jožefa srečamo na gimnaziji zadnjič leta 1700, tedaj v najvišjem, šestem razredu (retorika) – spet je označen po Šmartnem (*ex S. Martino*) –, mlajšega Franca Antona, ki

časa in sta bila brata za gimnazijo že (pre)stara,¹⁷⁶⁴ ni noben raziskovalec rodbine Valvasor očitno niti pomislil, da bi bila mladeniča lahko sinova Janeza Herbarda.¹⁷⁶⁵ Tem manj, ker njunih imen dozdevno ni na rodovnem deblu v *Slavi* (1689), na katerem med štirimi otroki Janeza Herbarda iz drugega zakona najdemo samo sinova Jošta in Franca.¹⁷⁶⁶ Veliko bolj verjetno se je zdelo, da je šlo pri Janezu Jožefu in Francu Antonu za sorodnika, ki sta (kot siroti) živela pri Valvasor-Schwabovih in se zato identificirala s Šmartnim, tako kot so v istem času in v istem viru dva polihistorjeva sinova povezali s Knežijo pri Litiji, ker sta pač tam živela pri svojem stricu in varuhu, ne pa z Bogenšperkom, kjer sta se rodila.¹⁷⁶⁷

Vse so končno pojasnili in postavili na pravo mesto protokoli ograjnega sodišča. Štirje otroci Janeza Herbarda in Marije Salome, ki jih rodovno deblo v *Slavi* (1689) imenuje *Marija, Jošt, Eleonora* in *Franc*,¹⁷⁶⁸ morajo biti identični s tistimi štirimi, ki jih poznamo iz razprav ograjnega sodišča desetletje pozneje, to pa so: *Ana Marija, Ana Eleonora, Janez Jožef* in *Franc Anton*.¹⁷⁶⁹ Zadnje tri najdemo tudi v krstni matici župnije Vače,¹⁷⁷⁰ a tam spet z malo drugačnimi dvojnimi krstnimi imeni, kar ni nič nenavadnega, saj je zamenjevanje dvojnih in trojnih imen zelo pogosto. V praksi je bilo za jasno identifikacijo ključno le eno osebno ime, tisto, s katerim so osebo naslavljali domači. In tako,

je prvi razred ponavljal, pa zasledimo kot konviktorja nazadnje dve leti zatem (1702) v četrtem, sintaktičnem razredu (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 134, 136, 138, 139, 141) in sploh zadnjič naslednje leto (1703), ko je kot petošolec (razred poetike) vpisan med člani jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 451). Janez Jožef, tako kot drugi Valvasorji označen kot baron, je po kongregacijski knjigi leta 1699 obiskoval peti, poetični razred, leta 1700 pa šestega, retoričnega (prav tam, pag. 439, 443). Kot retorik je v omenjeni knjigi naveden s svojim dejanskim krstnim imenom: ne torej kot Janez Jožef, temveč kot Franc Jožef (!). Da bi šlo za dve osebi, je povsem izključeno glede na imena sošolcev in upošteva njegovo sočasno navedbo med konviktorji; tam je imenovan Janez Jožef, retorik in z oznako »iz Šmartna« (gl. v isti opombi zgoraj).

¹⁷⁶⁴ Razlogov, da sta se tako pozno vpisala na gimnazijo, ne poznamo, prejkone pa so bili gmotne narave. Od svojih sošolcev sta bila brata starejša kar pet do sedem let, zato je vse kazalo, da ne moreta biti sinova Janeza Herbarda, dokler niso dileme razrešili viri, ki dokazujejo nasprotno. Poleg protokolov ograjnega sodišča, v katerih sta brata izrecno naslovljena kot sinova Janeza Herbarda in iz Šmartna, v jezuitskih virih navedenega kot njun domači kraj, potrjujejo njuno istovetnost tudi zapisniki kranjskih deželnih stanov. Leta 1698 – v letu pojavitve bratov v konviktu – so deželni stanovi za otroke (Janeza) Herbarda Valvasorja odobrili sto goldinarjev (štipendije). Imena otrok in njihovo število sicer niso navedeni, ampak lahko preberemo zgolj: *N. und N. die Hörwarth Valvasorische Kinder* (ARS, AS 2, I. reg., šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690–1709, fol. 468v, 20. 3. 1698). Poimensko sta Janez Jožef in Franc Anton izpričana tri leta pozneje, ko sta od stanov prejela vsak po sto goldinarjev (prav tam, šk. 915, sejni zapisniki 41, 1700–1709, fol. 72, 8. 6. 1701). – Gimnazijo je pozno obiskoval tudi njun polbrat (Janez) Henrik Semenič, ki je bil leta 1702, star 15 do 17 let, šele v drugem razredu (gl. op. 1747). V istem času srečamo med umrlimi dijaki kar nekaj starejših: leta 1703 so, denimo, v Ljubljani preminili: 17-letni prvošolec (parvist), 17-letni in 18-letni tretješolec (gramatist) ter 20-letni četrtošolec (sintaksist), vsi Neljubljanci (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 145, 146, 147 in 148). Podobni primeri starejših dijakov so izpričani tudi prej: v petdesetih letih 17. stoletja so umrli en 23-letnik in dva 20-letnika, vsi iz razreda retorika, ter 21-letnik iz razreda poetika (prav tam, M 1635–1657, pag. 122, 124; M 1658–1735, pag. 2, 4). Eden od obeh 20-letnikov in 21-letnik sta izvirala iz Vipave, nobeden pa ni bil plemič.

¹⁷⁶⁵ P. Radics je vedel zanj iz kataloga jezuitskega seminarja, a ju ni znal umestiti na Valvasorjevo rodovno deblo in ju je preprosto izpustil (Radics, *Johann Weikhard*, str. 343–350). – Anton Mikuš je leta 1926 na podlagi Radicsevih neobjavljenih zapiskov brez vsake utemeljitve razglasil brata za »sinova Jurja (!) Sigmunda barona Valvasorja« (Mikuš, Prispavek k Valvasorjevi rodovini, str. 139). Njun oče bi bil torej Jurij Sigmund iz Adamove veje (A–I–4), ki je leta 1657 izgubil deželanstvo in nikoli ni postal baron. – B. Reisp se s tem vprašanjem ni ukvarjal in bratov niti ni omenil (gl. kazalo v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 426).

¹⁷⁶⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁷⁶⁷ Gre za polihistorjeva sinova Janeza Ludvika (J–II–20) in Janeza Volfganga (J–II–21), prav tako označena kot brata (*frater*) (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 134).

¹⁷⁶⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁷⁶⁹ Poimensko sta trikrat navedena brata (ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 125, 410, 411) in enkrat sestri (prav tam, pag. 409).

¹⁷⁷⁰ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 5. 12. 1677, 4. 1. 1679, 16. 4. 1681.

v skrajšani obliki, je vse bratove otroke navedel tudi polihistor Janez Vajkard na rodovniku. *Ano Marijo* (* 1672–74) in *Jurija Maksimilijana* (* 1672–74) iz bratovega prvega zakona je imenoval *Ana* in *Maksimilijan*. *Marija*, kot stric naslavlja bratovo prvorojenko iz drugega zakona, se je imenovala *Marija Ana* (* ok. 1675), a je v virih neredko navedena kot Ana Marija;¹⁷⁷¹ tako je bilo dejansko ime njeni starejši polsestri, ki so jo za razlikovanje od Marije klicali *Ana*. *Jošt* (*Jobst*) z rodovnega debla je bil v domačem okolju znan kot *Jožef* in vsekakor gre v *Slavi* zaradi podobnosti imen za tiskarsko napako.¹⁷⁷² Krstili so ga kot *Franca Jožefa* (5. decembra 1677), v gimnazijskih letih ga skoraj vedno srečujemo kot *Janeza Jožefa*, nato pa kot duhovnika z dvojnimi, dejanskim krstnim imenom *Franc Jožef*.¹⁷⁷³ *Eleonora*, na rodovniku pravilno navedena za Joštom, je dobila krstni imeni *Marija Eleonora* (4. januarja 1679), a je v protokolih ograjnega sodišča, v edini pojavitvi z imenom, navedena kot *Ana Eleonora*.¹⁷⁷⁴ Najmlajši *Franc* pa je lahko samo mlajši od obeh *Francev Erazmov* (krščenih 24. januarja 1680 in 16. aprila 1681), krščen na dan očetove smrti. V gimnazijskih letih ga srečujemo kot *Franca Antona*,¹⁷⁷⁵ nato pa ni o njem znanega ničesar.

Kljub težavam pri identifikaciji **otrok polihistorjevega brata Janeza Herbarda** (J–I–21) ter kljub pomanjkljivim in raztresenim virom večinoma dokaj dobro poznamo njihove življenjske zgodbe. Zagotovo ni preživel očeta **prvi Franc Erazem** (* 1680, † 1680–81) (J–II–31), saj se je dobro leto za njim rodil soimenjak, ki ga pozneje poznamo sicer kot Franca Antona (J–II–32). Ob očetovi smrti leta 1681 je bilo celo najstarejši hčerki največ devet let, medtem ko so najmlajšega isti dan šele krstili. Dve leti zatem, ko so morali zapustiti rodno Medijo (1683), so izgubili še dom. Sin in hči iz prvega zakona, Ana Marija in Jurij Maksimilijan, kot rečeno, nista ostala pri mačehi in štirih sorojencih iz očetovega drugega zakona, ki so se z materjo preselili v dvorec Sela pri Litiji. Ostali so z njeno novo družino živeli do leta 1700, ko so se morali posloviti tudi od Sel. Marijo Ano in Marijo Eleonoro je kot novopostavljeni varuh vzel k sebi v Zavrh polbrat Jurij Maksimilijan, Franca Jožefa (Janeza Jožefa) in Franca Erazma (Franca Antona) pa so dodelili pravnemu zastopniku.

Najmlajšega, **Franca Erazma** (* 1681, † ne pred 1703) (J–II–32), ki so ga domači klicali *Franc*, srečujemo, kot rečeno, samo v vlogi sirote in ljubljanskega gimnazijca, in sicer z imenom *Franc Anton*. Tako kot starejšega brata Franca Jožefa (J–II–29) so ga zelo pozno poslali v šole. Prvi razred je ponavljal, za razliko od brata pa mu lahko sledimo le do petega, poetičnega razreda, v katerem je izpričan leta 1703.¹⁷⁷⁶ Živel je vsekakor še sredi omenjenega leta, ko je njegov očim pl. Schwab v

¹⁷⁷¹ Tako jo imenujejo tudi protokoli ograjnega sodišča (ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 409, 5. 2. 1700).

¹⁷⁷² Na rodovniku najdemo takšno napako tudi pri Maksimilijanu Antonu (A–III–2) iz Adamove rodbinske veje, ki je naveden kot *Marx Antoni* namesto kot *Max Antoni* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

¹⁷⁷³ Pred odkritjem, da sta bila Janez Jožef in Franc Anton sinova Janeza Herbarda, je vse kazalo, da je Jošt res obstajal kot Jošt, rojen okoli 1676, in da je edinkrat omenjen na rodovniku v *Slavi* (1689), Franc z rodovnega debla pa da je poznejši duhovnik Franc Jožef, krščen 5. decembra 1677. Takšno sklepanje je sicer motila uvrstitev Eleonore med Jošta in Franca, saj se je rodila za Francem Jožefom (krščena 4. januarja 1679), a bi bilo zadevo mogoče razložiti ob ugotovitvi, da se je polihistor zmotil tudi pri zaporedju otrok svojega polbrata Karla (J–I–2). Vseeno pa bi bilo zelo nenavadno, da bi se Franc Jožef prvič po krstu pojavil šele leta 1705 ob prejemu nižjih kleriških redov v Vidmu (AAU, ACAU, Ordinanze sacre, busta 634, Ordinanze sacre 1700–1711, 4. 9. 1705). Njegova istovetnost z Janezom Jožefom, ki ga v letih 1698 do 1700 srečujemo na ljubljanski gimnaziji, ni dokazana le posredno – leta 1700 konča gimnazijo in nato študira za duhovnika –, ampak tudi neposredno, saj se leta 1700 v jezuitskih virih pojavi z obema različicama imena: kot Janez Jožef in kot Franc (!) Jožef (gl. op. 1763).

¹⁷⁷⁴ ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 409, 5. 2. 1700. – V istem zapisu sta še dve napaki v imenih: tudi sestra Marija Ana je navedena kot Ana Marija, polbrat Jurij Maksimilijan pa kot Janez Maks(imilijan).

¹⁷⁷⁵ Gl. op. 1763.

¹⁷⁷⁶ Gl. op. 1763.

napovedi premoženjskega davka navedel, da ima obveznosti do petih pastorkov.¹⁷⁷⁷ Frančeva nadaljnja usoda ni znana. Lahko bi umrl še pred letom 1708, ko so v mrliško matico župnije Vače začeli vpisovati pokopane na Mediji,¹⁷⁷⁸ lahko bi se kam izselil, lahko pa bi bil tudi identičen z »baronom« Francem Valvasorjem, ki so ga 6. junija 1732 pokopali v ljubljanski stolnici, a v mrliški knjigi žal ni ključnega podatka – navedbe pokojnikove starosti.¹⁷⁷⁹ Če je torej živel do leta 1732, mu je bilo ob smrti 51 let in skoraj gotovo ni imel družine, vsaj ne na Kranjskem.

Njegovega starejšega brata **Franca Jožefa** (* 1677, † 1721) (J–II–29), ki so ga domači klicali *Jožef*, so namenili za svetnega duhovnika, in sicer prav tako pozno, saj je končal ljubljansko gimnazijo šele v 23. letu (1700).¹⁷⁸⁰ Na njegovo odločitev za duhovniški poklic bi lahko vplival zgled strica Volfganga Jerneja (J–I–22), ki je umrl kot župnik v Žalcu leta 1691, ko je bilo Francu Jožefu štirinajst let. Kot smo videli, je na gimnaziji izpričan kot Janez Jožef in samo zadnje leto s svojim pravim, krstnim imenom,¹⁷⁸¹ pod katerim ga odtlej dosledno srečujemo. Potem ko je leta 1705, star skoraj 28 let, prejel od oglejskega patriarha v Vidmu šele štiri nižje kleriške redove,¹⁷⁸² so ga v mašnika posvetili bodisi tam bodisi nekje drugje, morda še isto ali naslednje leto, potem ko je že dodobra presegel potrebno kanonično starost.¹⁷⁸³ Kot duhovnika ga prvič srečamo šele več let pozneje, ko je leta 1714 kot župnik v Boštanju ob Savi postal član duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu.¹⁷⁸⁴ Na boštanski župniji je ostal do jeseni 1716 in tedaj nastopil svoje drugo in zadnje župniško mesto, in sicer v Dolenjskih Toplicah.¹⁷⁸⁵ Tu je prišla do izraza njegova smelost, saj se je v krstni matici najprej podpisoval kot beneficiat, nato pa začel naslednje leto (samovoljno) uporabljati alternativni naziv župnik,¹⁷⁸⁶ s katerim se ni pred njim naslavljal nihče, poznejši topliški vikarji pa so se tako ponovno imenovali šele od tretje četrtine 18. stoletja.¹⁷⁸⁷ Vsaj občasno, če ne stalno, je pri njem živela sestra Marija Ana (J–II–28),¹⁷⁸⁸ bržkone že prej, ko je župnikoval v Boštanju.

¹⁷⁷⁷ Gl. op. 1752.

¹⁷⁷⁸ Prim. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103.

¹⁷⁷⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 328. – Prav tolikšna je verjetnost, da je bil pokojni »baron« Franc eden od sinov završkega graščaka Jurija Maksimilijana Valvasorja (* 1672–74, † 1717) (J–II–27), identičen s Francem Antonom (* 1699) (J–III–20) ali s Francem Leopoldom (* 1704) (J–III–23). V resnici ni nobeden od njih nosil baronskega naslova.

¹⁷⁸⁰ Gl. op. 1763.

¹⁷⁸¹ Gl. op. 1763.

¹⁷⁸² AAU, ACAU, Ordinazioni sacre, busta 634, Ordinazioni sacre 1700–1711, 4. 9. 1705. – Označen je kot baron in Gorenjec (*Franciscus Josephus Valuasori L. B. ex superiori Carniola*), pri čemer baronstva seveda ni imel, gorenjski izvor pa se je nanašal na njegovo rojstvo na Mediji.

¹⁷⁸³ Njegovega imena ni niti med posvečenimi duhovniki v Ljubljani, na Dunaju, v Gradcu in Zagrebu. Prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824; DAW, Ordinationsprotokoll 1638–1708; DAG, XX–C–4, Ordinationsprotokoll 1680–1722; NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia (knjiga ređenika 1668–1751). Morda videmski viri niso popolni, v zvezi z Zagrebom pa je treba povedati, da v zapisnikih posvečenj prav tedaj nastopi vrzel, ki traja od 27. oktobra 1705 do oktobra 1708 (NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia, knjiga ređenika 1668–1751). – F. Pokorn je – verjetno glede na letnico rojstva – sklepal, da je bil v mašnika posvečen že okoli leta 1702 (NŠAL, NŠAL, 572, šk. 375, Boštanj, pola 1).

¹⁷⁸⁴ Duhovniška bratovščina, stolpec 416.

¹⁷⁸⁵ NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Boštanj, pola 1. – Boštanske matične knjige, na podlagi katerih bi lahko natančneje določili čas njegovega službovanja v tej župniji, so žal izgubljene (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 139).

¹⁷⁸⁶ NŠAL, ŽA Toplice, Matične knjige, R 1680–1778, s. p., 6. 10. 1716, 11. 19. 1716, 21. 12. 1716, 13. 1. 1717, 1. 6. 1717, 12. 8. 1717 (prvič *parochus loci*), 26. 8. 1717 itd. – Pokornovi zapiski o župniji Dolenjske Toplice oz. Toplice so izgubljeni (NŠAL, NŠAL 572, popis).

¹⁷⁸⁷ Župnijski arhiv Toplice, Kronika, str. 3, 18.

¹⁷⁸⁸ Marija Ana je v Dolenjskih Toplicah dvakrat izpričana kot krstna botra, drugič sicer z obrnjenim imenom Ana Marija (NŠAL, ŽA Toplice, Matične knjige, R 1680–1778, s. p., 26. 7. 1718, 8. 3. 1719).

Dolenjske Toplice, zadnje službeno mesto duhovnika Franca Jožefa Valvasorja, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* 1679, (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 270).

Z družino je bil tudi sicer precej povezan, saj ga umirajoči starejši polbrat Jurij Maksimilijan (J-II-27) drugače v svoji oporoki leta 1717 ne bi prosil, naj prevzame varuštvo nad njegovimi otroki.¹⁷⁸⁹ Vlogo varuha je sprejel, ker pa se je zaradi župniške službe v glavnem mudil v oddaljenih Dolenjskih Toplicah, mu je ograjno sodišče dovolilo Zavrh oddati v zakup.¹⁷⁹⁰ Tri leta pozneje, 10. marca 1721, je na smrt bolan v navzočnosti svibenskega župnika in kaplana napisal oporoko prav v Zavrhu. Znatel del svojega imetja je zapustil bratovim osirotelim otrokom. Vse njegovo premoženje in nepremično imetje v Dolenjskih Toplicah je dobila neporočena sestra Marija Ana (J-II-28), medtem ko je nečakom pripadlo 1800 goldinarjev, zapisanih na posest Zavrh, namenjenih za poplačilo dolgov njihovega pokojnega očeta, za izplačilo stričevih manjših volil ter za maše.¹⁷⁹¹ Po bratovščinski knjigi omenjene mengeške duhovniške bratovščine je Franc Jožef umrl že 11. marca 1721,¹⁷⁹² torej le en dan po zapisu oporoke. Ni razloga, da ne bi ugodili njegovi oporočni želji, naj ga pokopljejo v Valvasorjevo rodbinsko grobnico na Mediji.¹⁷⁹³

Poleg župnika Franca Jožefa in njegovega brata Jurija Maksimilijana, naslednika v Zavrhu, so odrasle tri njune (pol)sestre, ki so vse ostale neporočene. Najmanj vemo o **Mariji Eleonori** (* 1679, † ne pred 1703) (J-II-30). Potem ko očim ni mogel več vzdrževati svojih napol odraslih pastorkov, jo je leta 1700 skupaj s sestro Marijo Ano (J-II-28) vzel k sebi v Zavrh polbrat Jurij Maksimilijan (J-II-27).¹⁷⁹⁴ Tedaj ji je bilo torej 21 let in je zadnjič neposredno izpričana kot živa. Nesporno je še živela tri leta pozneje (1703), ko govori njen očim Volf Albert Schwab o svojih petih pastorkih,¹⁷⁹⁵ lahko pa bi bila živa tudi še leta 1721 ob nastanku zapuščinskega inventarja brata, završkega graščaka

¹⁷⁸⁹ Jurij Maksimilijan je hkrati vendarle določil še nadomestnega varuha, če Franc Jožef zaupane mu naloge ne bi hotel ali mogel sprejeti (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-11, 15. 10. 1717).

¹⁷⁹⁰ ARS, AS 306, knj. 20, protokoli 1714-1718, pag. 859-860, 23. 3. 1718.

¹⁷⁹¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1-16, testament V-12, 10. 3. 1721.

¹⁷⁹² Duhovniška bratovščina, stolpec 416. – Prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Boštanj, pola 1.

¹⁷⁹³ Ravno za ta čas, od 28. aprila 1720 do 15. avgusta 1721, je v mrliški matici župnije Vače vrzel, ki jo je povzročilo iztrganje vsaj dveh listov (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687-1723). Knjiga je morala biti nepopolna že konec 19. stoletja, ko je iz nje izpisoval podatke o Valvasorjih Radics (prim. Radics, Valvasor-Studien VI, str. 1485-1486).

¹⁷⁹⁴ ARS, AS 306, knj. 16, protokoli 1698-1701, pag. 409.

¹⁷⁹⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703.

Jurija Maksimilijana (J–II–27). V inventarju je namreč omenjen nedatiran sveženj različnih pobotnic med pokojnikom in njegovima »gospodičnoma sestrama« Eleonoro in Marijo Ano, ki nista označeni kot že pokojni, a po drugi strani v istem registru tudi umrli brat ni imenovan rajni.¹⁷⁹⁶ Komaj pa bi lahko podvomili, da ni umrla pred pozno jesenjo 1732, ko je napisala oporoko njena starejša polsestra Ana Marija (J–II–26) in se v njej spomnila sestre Marije Ane (J–II–28) ter vseh nečakov in nečakinj, medtem ko ni o sestri Eleonori zapisala niti besede.¹⁷⁹⁷ Če je Eleonora vse žive dni ostala doma, ni druge razlage kot ta, da so jo tako kot oba njena brata in svakinjo pokopali na Mediji, v tem primeru verjetneje pred letom 1708. Pokopa v mrliški matici župnije Vače ni, kot v njej do tedaj manjkajo skoraj vsi pokopi članov Valvasorjeve rodbine.¹⁷⁹⁸

Brat, topliški župnik Franc Jožef (J–II–29), je od sester očitno najbolj zaupal Mariji Ani, saj je ta po njem največ podedovala. Sicer pa sta ob njegovi smrti zanesljivo živeli dve neporočeni sestri, ki ju je včasih zaradi podobnih imen težko razlikovati – Ana Marija in Marija Ana. Rodovnik v *Slavi* (1689) ju imenuje le Ana in Marija, pri čemer naj bi bila Ana prvorojenka in torej župnikova polsestra, Marija pa njegova prava sestra.¹⁷⁹⁹ Zdi se zelo logično, da je Franc Jožef pri dedovanju dal prednost pravi sestri pred polsestro in da je torej z Marijo Ano mišljena Marija, toliko bolj, ker je vsaj nekaj časa živela z njim na župniji. Drugi brat Jurij Maksimilijan (J–II–27), gospodar Zavrha, ju v svoji oporoki (1717) imenuje »moji ljubi gospodični sestri« in z ljubkovalnima imenoma »Andl« in »Mariandl«,¹⁸⁰⁰ torej Anica oziroma Ančka in Marjanca, kar ustreza tako zaporedju na rodovnem deblu kakor tam navedenima enojnima imenoma Ana in Marija. S polnima, uradnima imenoma Marija Ana in Ana Marija ju srečamo šele v bratovem zapuščinskem inventarju (1721). Tu sta tudi izrecno navedeni kot njegovi polsestri,¹⁸⁰¹ kar v resnici velja le za drugo, ki je v istem inventarju imenovana tudi »sestra Anica« (*Schwester Andl*).¹⁸⁰² Katera je katera, jasno povedo dokumenti o njuni zapuščini oziroma smrti,

¹⁷⁹⁶ ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 18/Nr. 17. – Še več, v inventarju najdemo na drugem mestu regist nedatiranega obračuna med pokojnikom in »obema (sic!) njegovima gospodičnoma polsestrama« (*seinen beiden Frejllen stieff schwestern*), Marijo Ano in Ano Marijo; formulacija »obe polsestri sestri« implicitno izključuje obstoj še ene, Eleonore (prav tam, pag. 26–27/Nr. 38). Ko je brat štiri leta prej (1717) umiral, govori v oporoki prav tako le o sestrah Anici (Ančki) in Marjanci, ki jima prepušča gospodarstvo, brata duhovnika Franca Jožefa (J–II–29) imenuje za varuha svojih otrok, Eleonore pa ne omenja (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–11, 15. 10. 1717). Bila je torej bodisi že pokojna bodisi odsotna, prejkone preminula že pred letom 1717, a vsekakor kot odrasla, sicer ne bi samostojno sklepala pravnih poslov. Navsezadnje ni povsem izključeno, da se je vendarle poročila, toda ne na Svibnem niti v Šmartnem pri Litiji, v župniji, kjer je živela njena vnovič omožena mati. O porokah v župniji Svibno imamo popolne podatke šele od leta 1717 (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, P 1717–1768), prej pa le Schiviz von Schivizhoffnove izpiske plemiških porok (*Der Adel – Krain*, str. 337). Prim. NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720, P 1720–1770. Samo ugibamo lahko, ali je Marija Eleonora tako kot sestra Marija Ana živela pri bratu župniku Francu Jožefu in se tam poročila ali kot samska umrla v župniji, kjer je brat služboval. Za nobeno od obeh znanih bratovih službenih župnij, Boštanj ob Savi in Dolenjske Toplice, se iz tega časa niso ohranile poročne in mrliške matične knjige (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 13, 113).

¹⁷⁹⁷ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732.

¹⁷⁹⁸ Svibenskih mrliških matic za ta čas ni (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 101), v vaških pa pokopov na Mediji niso vpisovali dosledno: do leta 1708 najdemo en sam vpis in od leta 1725 dalje spet vrzel do leta 1741 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, M 1723–1752; gl. tudi: Golec, *Plemstvo v cerkvenih*, str. 103–104).

¹⁷⁹⁹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁸⁰⁰ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–11, 15. 10. 1717.

¹⁸⁰¹ Regest obračuna med Jurijem Maksimilijanom Valvasorjem in »obema njegovima gospodičnoma polsestrama«, Marijo Ano in Ano Marijo, brez datuma (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 26–27/Nr. 38).

¹⁸⁰² Regest nedatiranega seznama premičnin, ki jih je pokojni Jurij Maksimilijan Valvasor izročil svoji sestri »Andl« (prav tam, pag. 12/Nr. 5).

kjer je pomota v imenu izključena – Ano Marijo srečamo zadnjič leta 1732, ko je napisala oporoko,¹⁸⁰³ medtem ko je Marija Ana umrla leta 1756 v Sevnici.¹⁸⁰⁴

»Gospodična« Ana Marija Valvasor, krstna botra vsem bratovim otrokom, rojenim v letih 1696–1712,¹⁸⁰⁵ je bila potemtakem starejša sestra, na rodovnem deblu v *Slavi* imenovana *Ana*. Taista **Ana Marija** (* 1672–74, † 1732–35) (J–II–26) naj bi v skladu z bratovo oporočno željo skupaj s sestro Marijo Ano (J–II–28) skrbela za gospodarstvo in gospodinjstvo v Zavrhu, potem ko sta svakinja in brat Jurij Maksimilijan (J–II–27) leta 1717 drug za drugim umrla in zapustila nedoletne otroke. Bržčas se je že predtem osamosvojila in se preselila v bližnji dvorec Podšentjur v Št. Juriju pod Kumom (danes Podkum), ki ga je brat Jurij Maksimilijan kupil dve leti pred svojo smrtjo (1715).¹⁸⁰⁶ Čeprav ni neposredno izpričana kot lastnica, ni skoraj nobenega dvoma, da je to postala še za bratovega življenja. Podšentjurski dvorec je dobila od njega kot dediščino po očetu Janezu Herbardu (J–I–21), saj je završka posest z znano zamenjavo (1683) pripadla vendar obema z bratom, ne le njemu. V popisanih dokumentih v bratovem zapuščinskem inventarju (1721) prenosa lastništva sicer ne zasledimo, zato pa je zgovorna ugotovitev, da je v rubriki Nepremičnine naveden samo dvorec Zavrh s pritiklinami,¹⁸⁰⁷ In ko je Ana Marija v Podšentjurju 1. decembra 1732 sestavila oporoko, govori v njej o svojem nepremičnem (!) in premičnem imetju.¹⁸⁰⁸ Njenega zapuščinskega inventarja, ki bi potrdil lastništvo Podšentjurja, žal nimamo, kot bomo videli, pa je v tem pogledu neuporabna tudi imenjska knjiga, saj podšentjurska posest v njej nikoli ni bila prepisana na Valvasorje.¹⁸⁰⁹ Toda iz regista sta znana popis in obračun, sklenjen med izvršiteljem oporoke Ane Marije in enim njenih glavnih dedičev, nečakom Jurijem Sigfridom (J–III–22), ki se izrecno nanaša na posest Podšentjur.¹⁸¹⁰ Več o samem dvorcu bomo povedali pri bratu Juriju Maksimilijanu (J–II–27) kot prvem lastniku iz Valvasorjevega rodu.

Ko je Ana Marija jeseni 1732 v Podšentjurju pred pričami podpisala oporoko, tedaj po lastnih besedah še pri dobrih telesnih močeh, je bilo njeno premoženje po navedbi v zadnji volji večidel že v rokah glavnih dedičev, tj. bratovih otrok obeh spolov, razen nekaj malega premičnin, živine, vina, žita in majhnih pasivnih dolgov. Premična in nepremična zapuščina, ki jo dobijo nečaki in nečakinje, je bila potemtakem v glavnem zajeta v posesti, na tej pa je v imenu svojih sorojencev po vsem sodeč gospodaril nečak Jurij Sigfrid, graščak v sosednjem Zavrhu. Ana Marija, tedaj stara blizu šestdeset let,

¹⁸⁰³ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732. – Ana Marija v oporoki jasno označuje svojo sestro kot Marijo Ano, kar je ključna potrditev, katera je katera.

¹⁸⁰⁴ Tako v mrliški knjigi kot v dokumentih o njeni zapuščini je imenovana Marija Ana Valvasor (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 26. 12. 1756; StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 22. 6. 1756, 25. 6. 1757).

¹⁸⁰⁵ O krstih njenih dvanajstih nečakov gl. op. 1849.

¹⁸⁰⁶ O nakupu Podšentjurja govori regist kupne pogodbe v zapuščinskem inventarju Jurija Maksimilijana (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 19/Nr. 20). Prim. Smole, *Graščine*, str. 365.

¹⁸⁰⁷ ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 5–6. – Podšentjur ali tamkajšnje premičnine niso v inventarju nikjer omenjeni, če izvzamemo regist kupne pogodbe iz leta 1715 (prav tam, pag. 19/Nr. 20). Omembo Podšentjurja ali kakršne koli obveznosti do sestre prav tako pogrešamo v njegovi oporoki (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–11, 15. 10. 1717), kar pomeni, da je bila Ana Marija tedaj že izplačana.

¹⁸⁰⁸ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732.

¹⁸⁰⁹ Gl. op. 1866.

¹⁸¹⁰ Med listinami v zapuščini nečaka Jurija Sigfrida Valvasorja so popisali pravdni spis med pokojnim Antonom pl. Vermattijem, sindikom ljubljanskih frančiškanov, ter »gospodi in gospodičnami Valvasor« kot glavnimi dediči Ane Marije Valvasor zaradi legata za maše, ki so jih opravili frančiškani; zraven sta bila popis in obračun med pokojnikom in Volfom Engelbertom pl. Busetom, izvršiteljem njene oporoke (*qua Valluassorischen Testaments Executorn*), zadevajoča posest Podšentjur (*das Gutt St. Jörgen betreffend*) (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759, pag. 8–9/Nr. 1). Buseta je Ana Marija sama imenovala za izvršitelja oporoke z naročilom, naj za otroke njenega brata določi dedne deleže (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732).

se v svoji zadnji volji pokaže kot zelo verna ženska, saj je obdarovala vrsto cerkva svibenske župnije in revne študente, bodoče duhovnike, namenjene k posvečenju v Videm, poleg tega pa je za blagor svoje duše namenila kar tisoč dvesto maš.¹⁸¹¹ Umrla je najpozneje spomladi 1735, ko sta se nečak Jurij Sigfrid (J–III–22) in nečakinja (Marija) Ana Maksimilijana (J–III–21) pred ograjnim sodiščem pravdala o podšentjurski živini in s tem povezani razlagi določil v tetini oporoki.¹⁸¹² Ali so Ani Mariji izpolnili oporočno željo, da jo pokopljejo k svojcem v Valvasorjevo grobnico na Mediji, in kdaj natanko se je to zgodilo, iz mrliške matice župnije Vače žal ne izvemo, saj ravno v tridesetih letih 18. stoletja niso vpisovali medijskih pokopov.¹⁸¹³

Njena neprimerno manj premožna mlajša polsestra **Marija Ana** (* ok. 1675, † 1756) (J–II–28), imenovana *Marija*,¹⁸¹⁴ je po njej podedovala sto goldinarjev deželne veljave.¹⁸¹⁵ Tedaj je že živela v trgu Sevnica na štajerski strani Save, kjer si je leta 1722 kupila hišo,¹⁸¹⁶ vsekakor iz dediščine po bratu, topliškem Francu Jožefu (J–II–29), ki ji je prejšnje leto volil vse svoje premično in nepremično imetje v Dolenjskih Toplicah.¹⁸¹⁷ Glede na neposredno sosesčino Sevnice in Boštanja, kjer je brat predtem do leta 1716 župnikoval, bi lahko sklepali, da je Marija Ana spoznala Sevnico že takrat in se tudi zato po bratovi smrti odločila za naselitev v tem trškem okolju.¹⁸¹⁸ Pri bratu župniku je vsaj nekaj časa, če ne veskozi, živela med njegovim službovanjem v Dolenjskih Toplicah, o čemer pričata dve njeni omembi v vlogi krstne botre (1718, 1719).¹⁸¹⁹ Predtem se je zadrževala v Zavrhu pri bratu Juriju Maksimilijanu (J–II–27), ki jo je leta 1700 skupaj s sestro Marijo Eleonoro (J–II–30) vzel k sebi kot njun varuh.¹⁸²⁰ Bržčas je nekaj časa bivala pri bratu duhovniku in nekaj časa pri završkem polbratu. Ta je namreč njej in starejši Ani Mariji (J–II–26) v oporoki leta 1717 zaupal vodenje hišnega gospodarstva, ko so njegovi

¹⁸¹¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732.

¹⁸¹² Ana Maksimilijana je pred kranjskim ograjnim sodiščem tožila brata, da je v nasprotju z oporoko zapustnice s Podšentjurja odpeljal živino; keta Ana Marija ni navedena z osebnim imenom, a je iz formulacij »die Erblasserin« in »aus dem Mumblichen Guetl zu S. Georgen« jasno razvidno, za koga gre (ARS, AS 306, knj. 21, protokoli 1731–1736, pag. 779–780, 25. 6. 1735). – Kot že pokojna je Ana Marija zadnjič omenjena v nečakovem zapuščinskem inventarju (1759) prav v zvezi z zapuščino in Podšentjurjem (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759, pag. 8–9/Nr. 1).

¹⁸¹³ Prim. NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1752; gl. tudi Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 104. – Ker za pol stoletja, od leta 1713 do 1764, pogrešamo svibenske krstne matice, ne moremo Ane Marije po letu 1712 spremljati niti kot krstne botre, s čimer bi lahko natančneje opredelili čas njene smrti.

¹⁸¹⁴ Kot Marijo jo pozna rodovnik v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), 15. novembra 1698 pa je izpričana kot »Illustrissima Domicella Maria nata Valuasorin« (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1689–1703, s. p.).

¹⁸¹⁵ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–14, 1. 12. 1732.

¹⁸¹⁶ Kupno pismo za hišo z datumom 16. maj 1722 je znano iz regesta v njenem zapuščinskem inventarju (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 25. 6. 1757).

¹⁸¹⁷ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–12, 10. 3. 1721.

¹⁸¹⁸ Bržčas je živela pri bratu v Boštanju, ko je poleti 1712 in prvi dan leta 1714 v Loki pri Zidanem Mostu izpričana kot krstna botra otroku baronov Zetschker z Gomile; v krstni matici je označena kot gospodična Ana Marija in pri drugem krstu tudi z baronskim naslovom (NŠAL, Matične knjige, Loka pri Zidanem Mostu, R 1705–1744, s. p., 5. 8. 1712, 1. 1. 1714; prim. Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 462). Lahko bi šlo tudi za njeno starejšo polsestro Ano Marijo (J–II–26), ki je svojčas kot otrok živela na Gomili pod varuštvom barona Zetschkerja. Marija Ana je pozneje v Loki botrovala še štirikrat med letoma 1728 in 1732, ko je že prebivala v Sevnici; prvič in tretjič je prav tako navedena kot Ana Marija (NŠAL, Matične knjige, Loka pri Zidanem Mostu, R 1705–1744, s. p., 9. 7. 1728, 29. 8. 1729, 22. 8. 1732, 21. 9. 1732; prim. Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 461, 466). Za podatke se iskreno zahvaljujem kolegu dr. Dejanu Zadravcu.

¹⁸¹⁹ Pri drugem botrovanju je navedena z obrnjenim imenom Ana Marija, kar zaradi podobnosti ne preseneča (NŠAL, ŽA Toplice, Matične knjige, R 1680–1778, s. p., 26. 7. 1718, 8. 3. 1719). Ker krsta ni vpisal njen brat, je le malo verjetno, da ne bi šlo za pomoto in da je tedaj res botrovala njena sestra Ana Marija.

¹⁸²⁰ Gl. op. 1751.

Grad in trg Sevnica po Stari Kaiserjevi suiti 1824–1833 (Kaiser, *Litografirane podobe*, št. 61a); v trgu je leta 1722 kupila hišo in živela do smrti Marija Ana Valvasor, pri njej pa dolgo tudi družina nečakinje Marije Ane Gall baronice Gallenstein (J–III–21).

otroci ostali sami.¹⁸²¹ Potem ko je opravila zaupano ji nalogo in se je morda že leta 1722 preselila v lastno hišo v Sevnici, jo številna botrovanja Sevnčanom vse do smrti 35 let pozneje kažejo kot priljubljeno neporočeno »gospodično«, ki so jo radi imenovali baronica.¹⁸²² Vsaj četrto stoletja, vse do smrti, je od kranjskih deželnih stanov prejemale skromno pomoč, namenjeno revnim deželanom.¹⁸²³ Njena hiša je

¹⁸²¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–II, 15. 10. 1717.

¹⁸²² V najstarejši ohranjeni krstni matici župnije Sevnica, ki se začne leta 1727, je Marija Ana izpričana kot krstna botra od 9. septembra 1728 do 20. decembra 1755, skupaj kar 73-krat (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, R 1727–1765, s. p., 9. 9. 1728, 28. 8. 1729, 3. 1. 1730, 12. 1. 1730, 23. 5. 1731, 4. 8. 1731, 19. 12. 1731, 8. 4. 1733, 14. 8. 1733, 29. 9. 1733, 31. 10. 1733, 8. 12. 1733, 27. 1. 1735, 20. 4. 1735, 19. 8. 1735, 19. 1. 1736, 5. 3. 1736, 28. 5. 1736, 20. 1. 1737, 16. 9. 1737, 7. 12. 1737, 28. 2. 1738, 28. 3. 1738, 24. 4. 1738, 30. 12. 1738, 4. 1. 1739, 18. 1. 1740, 26. 4. 1740, 15. 5. 1740, 29. 8. 1741, 26. 10. 1741, 24. 12. 1741, 3. 1. 1742, 24. 9. 1742, 16. 2. 1743, 29. 3. 1744, 13. 6. 1744, 26. 6. 1744, 14. 1. 1745, 27. 3. 1745, 13. 1. 1746, 16. 5. 1746, 26. 6. 1746, 4. 8. 1746, 24. 10. 1746, 15. 2. 1747, 8. 3. 1747, 22. 4. 1748, 14. 5. 1748, 16. 5. 1748, 10. 9. 1748, 14. 9. 1748, 22. 4. 1749, 16. 8. 1749, 14. 12. 1749, 18. 12. 1749, 14. 4. 1750, 22. 4. 1750, 28. 4. 1750, 3. 7. 1750, 8. 7. 1750, 27. 3. 1751, 27. 7. 1751, 14. 12. 1751, 5. 12. 1751, 7. 5. 1752, 21. 5. 1752, 25. 3. 1753, 27. 6. 1753, 24. 11. 1753, 11. 7. 1754, 26. 9. 1755, 20. 12. 1755). – Samo 33-krat je njeno ime zapisano kot Marija Ana, vmes pa 32-krat kot Ana Marija, dvakrat kot Ana in šestkrat zgolj kot »presvetla gospodična« (*illustrissima domicella*). Baronski naslov ji daje krstna matica štirinajstkrat, med letoma 1738 in 1751. Ni dvoma, da gre vseskozi za isto osebo, Marijo Ano (J–II–28), ne pa za njeno starejšo sestro Ano Marijo (J–II–26), zadnjikrat izpričano kot živo 1. decembra 1732 in umrlo najpozneje spomladi 1735 (gl. op. 1812). Za podatke gre zahvala kolegu dr. Dejanu Zadravcu.

¹⁸²³ Po seznamih prejemnikov pomoči, ki se začenejo leta 1731, je vsako leto prejela 30 goldinarjev; njeno ime je skoraj vedno zapisano pravilno kot Marija Ana, enkrat samo kot Marija in dvakrat kot Ana Marija (ARS, AS 2, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 16. 2. 1731, 4. 4. 1732, s. d. 1734, 25. 6. 1735, 20. 6. 1735, 18. 2. 1737, 17. 3. 1738, 10. 2.

bila leta 1755 ena od 61 tržanskih hiš v precej velikem trgu s 130 domovi.¹⁸²⁴ Tu je naslednje leto tudi umrla, pokopali so jo 26. decembra 1756 na pokopališču ob župnijski cerkvi, po mrliški matici staro okoli 87 let, dejansko pa kakšnih šest let manj.¹⁸²⁵ Njeno malo premoženje so ocenili na približno 739 goldinarjev, od tega hišo z vrtom na 180 goldinarjev, premogla je nekaj posojenega denarja, sicer pa zelo skromno hišno opremo brez knjig in dragocenosti.¹⁸²⁶ Po oporoki, katere vsebine pobljže ne poznamo, je njena dedinja postala nečakinja Marija Ana Gall baronica Gallenstein, rojena Valvasor (J–III–21), ki je z družino prav tako živel v Sevnici, očitno v tetini hiši, saj lastne ni premogla.¹⁸²⁷

Jurij Maksimilijan (* 1672–74, † 1717) (J–II–27), kratko *Maksimilijan*,¹⁸²⁸ polihistorjev pravi nečak, ni bil samo edini sin Janeza Herbarda (J–I–21), po katerem se je ta veja Valvasorjev nadaljevala, ampak sploh edini otrok s potomstvom. Tudi njegova življenjska pot je bila podobno kratka kakor očetova, saj je v najboljšem primeru umrl v 46. letu starosti. Leta 1691 je izpričan v zadnjem, retoričnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije, ki jo je očitno isto leto tudi končal.¹⁸²⁹ Še zelo mlad, star kakšnih 21 let, se je neuspešno ženil pri tedaj 28-letni Ljubljanki *Renati Sidoniji pl. Ciriani* iz leta 1644 plemenitene ljubljanske sodniške rodbine, katere del je leta 1685 dobil baronstvo.¹⁸³⁰ Poročni dogovor med Cirianijevo in Jurijem Maksimilijanom so 6. decembra 1693 že podpisali,¹⁸³¹ a ga pogodbenika nista udejanila. Vse kaže, da je bila Renata Sidonija muhaste narave ali celo neuravnovešena, saj je predtem en poročni dogovor že razdrila in se je nato omožila šele pri 34-ih s tujcem z enakim priimkom, doma iz Piemonta.¹⁸³² Ali pa je bil Jurij Maksimilijan tisti, ki je spoznal, da

1739, 5. 2. 1740, 30. 1. 1741, 15. 2. 1742, 28. 3. 1743, 22. 1. 1744, 11. 3. 1745, 8. 3. 1746, 23. 11. 1748, 12. 1. 1750, 1. 12. 1750, 2. 12. 1751, 22. 1. 1753, 10. 12. 1753, 29. 3. 1756).

¹⁸²⁴ V popisu sevnških hiš iz leta 1755 – 61 hiš je bilo tržanskih in 69 kajžarskih – sta njeni osebni imeni zamenjani: »Freille Anna Maria Volluasorin« (StLA, Landschaftliches Archiv Antiquum, Gruppe I, Häuserzählung 1754, K 18, H 69, No. 88, Markt Lichtenwald, 18. 7. 1755). Lokacija hiše ni določljiva, stala je med prav tako tržanskima hišama duhovnika Jožefa Teraša in Jožefa Starkla. Šest let prej je bil po terezijanskem katastru prvi sosed krojač, drugi pa mesar in krčmar (StLA, Theresianischer Kataster, Cillier Kreis, CH 80, Herrschaft Oberlichtenwald, 24. 12. 1749).

¹⁸²⁵ NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 26. 12. 1756. – Marija Ana se ni mogla roditi (okoli) leta 1669, ko njen oče Janez Herbard najbrž še ni bil niti poročen s svojo prvo ženo, ona pa je izvirala iz njegovega drugega zakona.

¹⁸²⁶ StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 25. 6. 1757.

¹⁸²⁷ Za oporoko izvemo iz dedne izjave nečakinjinega moža Karla Sigfrida Galla barona Gallensteina (J–III–21a), ki svoje žene niti ne navaja z imenom, ampak zgolj kot »moja žena« in pokojničina »najbližja sorodnica« (*alß negste Mämb*) (prav tam, 22. 6. 1757). – V letih 1749 (po terezijanskem katastru) in 1755 (po štetju hiš) nista imela zakonca Gall barona Gallenstein v Sevnici ne tržanske hiše ne kajže; hišo je obakrat premogla samo teta Valvasorjeva (gl. op. 1824).

¹⁸²⁸ Tako ga imenuje rodovno deblo v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

¹⁸²⁹ Leta 1690 je kot član kongregacije Marije Vnebovzete naveden med študenti petega, poetičnega razreda, naslednje leto pa šestega, retoričnega (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 387, 395). Obakrat ga kongregacijska knjiga označuje kot barona, kar sicer ni bil, a so v knjigi od leta 1690 tako imenovali vse Valvasorje z eno samo izjemo pri Maksimilijanu Antonu (A–III–2), ki enkrat nima baronskega naslova.

¹⁸³⁰ Renata Sidonija se je rodila 11. decembra 1665 v Ljubljani kot najmlajša hči medtem preminulega Jurija pl. Ciriana in Marije Magdalene, rojene Verbec (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1664–1669, pag. 39). Baronstvo je leta 1685 dobil njen najstarejši brat Franc Leopold. O Cirianijih gl. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 3. zvezek, str. 165–166; o plemenitvah tudi: Frank, *Standeserhebungen*. 1. Band, str. 181.

¹⁸³¹ Na regest poročnega dogovora (*Hejratshabredt*) sem naletel po naključju, in sicer v zapuščinskem inventarju Marije Magdalene baronice Pelzhoffer, vnovič poročene matere nesojene neveste Renate Sidonije, ko sem iskal morebitne povezave med Pelzhofferjevo in Janezom Vajkardom Valvasorjem (J–I–19); znano je bilo namreč, da sta se pravdala (ARS, AS 309, šk. 84, fasc. XXXV, lit. P–73, 27. 4. 1703, pag. 68–69/Nr. 28).

¹⁸³² Njena prva (resna) izbira je bil Janez Rudolf baron Coraduzzi, s katerim je sklenila poročni dogovor slabi dve leti prej kot z Valvasorjem, 17. marca 1692 (ARS, AS 309, šk. 84, fasc. XXXV, lit. P–73, 27. 4. 1703, pag. 69/Nr. 29). Poročno pismo so slednjič podpisali 16. novembra 1698 (prav tam, pag. 67–68/Nr. 28), 26. januarja 1699 pa je Renata Sidonija stopila pred oltar s človekom z enakim priimkom, s Hiacintom Vidom pl. Cirianijem iz Seravalleja v Piemontu (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1717, s. p., 26. 1. 1699). Še isto leto 22. oktobra je neznano kje, najbrž

mu v takšno zvezo ni stopiti. Poročil se je dobri dve leti pozneje, 4. marca 1696, na Starem gradu pri Novem mestu ali v bližnji župnijski cerkvi v Št. Petru (Otočcu),¹⁸³³ in sicer z **Marijo Frančiško pl. Seethal** (J–II–27a), hčerko Marka Alberta pl. Seethala in Marije Sibile, rojene pl. Breckerfeld.¹⁸³⁴ Nevestini starši so izvirali iz plemenitenih dolenskih rodbin Matešič in Breckerfeld, ki sta si sledili kot lastnici Starega gradu, vmes pa je bil ta kratek čas v drugih rokah.¹⁸³⁵ Valvasorjev tast Marko Albert pl. Seethal († 1692),¹⁸³⁶ ki je umrl pred hčerkino poroko, se je rodil še kot Matešič, kot sin tistega Gregorja Matešiča, ki je Stari grad leta 1639 kupil od polihistorjevega očeta Jerneja Valvasorja (H–II–4).¹⁸³⁷ Gregor je izviral s Hrvaškega in imel kranjsko deželanstvo od leta 1635, Stari grad pa je bil v rokah njegove rodbine do leta 1696.¹⁸³⁸ Sinu Marku Albertu je leta 1673 uspelo doseči, da je smel iz plemiškega naslova izpustiti prvotni priimek in se imenovati samo pl. Seethal: »von Seethal zu Schütt und Altenberg«.¹⁸³⁹ Njegova hči Marija Frančiška, poročena Valvasor, je po materini strani izvirala iz rodu novomeških pl. Breckerfeldov, iz rodbine, katere začetnik na Kranjskem je bil njen ded Konrad, od leta 1656 zdravnik v Novem mestu.¹⁸⁴⁰ Sama se je najbrž rodila že kot pl. Seethalova, ne več kot Matešičeva, in sicer okoli leta 1675 na Starem gradu,¹⁸⁴¹ kjer je tudi odraščala. Ko ji je bilo

- v Italiji, napisala oporoko in umrla pred pomladjo 1703 (ko je preminila njena mati), o čemer pričata regesta o prepisu oporoke in o stroških njenega pogreba v materinem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 84, fasc. XXXV, lit. P–73, 27. 4. 1703, pag. 58–60/Nr. 19–20). V ljubljanski mrliški matici njene smrti ali pokopa med oktobrom 1699 in aprilom 1703 ne najdemo (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 132–144).
- ¹⁸³³ NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 217–218. – Vpis je posebej zanimiv, ker je Jurij Maksimilijan v njem neupravičeno naveden kot baron (*liber baro Valuoſor etc.*); poročne priče so bili Franc baron Zetscher, Janez Lovrenc pl. Wernegk in Janez Herbard pl. Wernegk, prva dva skupaj s soprogama. – Poročna pogodba, podpisana na Starem gradu neznanega dne marca 1696, je znana iz njegovega zapuščinskega inventarja. Inventurni komisarji niso mogli prebrati točnega datuma, ker je bil dan zakrit s pečatom (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 14–15/Nr. 10).
- ¹⁸³⁴ V literaturi o Valvasorjih je napačen podatek, da sta bila njena starša Franc Albert pl. Seethal in Marija Regina, rojena baronica Mordax pl. Portendorf (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145). V resnici gre za njenega precej starejšega brata in svakinjo, katere pravilno ime je bilo Marija Rozina. O starših gl. op. 1841.
- ¹⁸³⁵ Natančno o Seethalih in Breckerfeldih kot lastnikih Starega gradu gl. v: Otorepec, Stari grad, str. 70–75; prim. tudi Smole, *Graščine*, str. 461.
- ¹⁸³⁶ Sin Franc Albert v zapisu očetove ustne oporoke 21. oktobra 1692, ko je bil Marko Albert že mrtev, navaja, da ga je oče poklical k sebi 6. oktobra in da je bil tri dni zatem še živ (ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–35, 21. 10. 1692).
- ¹⁸³⁷ O Starem gradu gl. v podpoglavju 4.1 pri Jerneju Valvasorju: prim. Otorepec, Stari grad, str. 69–70; Smole, *Graščine*, str. 461.
- ¹⁸³⁸ Otorepec, Stari grad, str. 70.
- ¹⁸³⁹ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Seethal, Markus Albrecht z. I. 1673. Prim. Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 202.
- ¹⁸⁴⁰ O Breckerfeldih gl. zlasti: Otorepec, Stari grad, str. 71–72; ARS, AS 1075, šk. 1, št. 30, Breckerfeld.
- ¹⁸⁴¹ Skupaj s petimi sorojenci in starši je Marija Frančiška navedena na rodovnem deblu Seethalov iz 18. stoletja (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz). Kot hči Marka Alberta iz njegovega prvega zakona je neposredno izpričana v izročilni pogodbi za Stari grad, sklenjeni med Markom Albertom in sinom Francem Albertom (1682), ter v zapisu očetove ustne oporoke neposredno po njegovi smrti (ARS, AS 730, fasc. 120, R–Z, Seethal, pag. 209 in 210, 20. 11. 1682; AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–35, 21. 10. 1692). Po prej omenjenem rodovnem deblu se je Marko Albert oženil z Marijo Sibilo pl. Breckerfeld 25. januarja 1655, pri štirih od šestih otrok (razen pri četrtem in petem) pa je navedeno, da so se rodili na Starem gradu, in sicer med letoma 1657 in 1681. Kot prvi je prišel na svet Franc Albert, vmes štiri hčerke in kot zadnji Janez Anton. Predzadnja, Marija Frančiška, pozneje poročena Valvasor, nima ne rojstne letnice ne kraja, ampak je pri njej le podatek o soprogu, ki mu daje rodovnik nekoliko napačno osebno ime: »Marx Anton Georg«; prvo ime »Marx« je očitno spodrselaj za »Max«. Čas njenega rojstva gre postavljati okoli leta 1675, upošteva, da se je med Sofijo Marjeto, rojeno julija 1668, in njo rodila vsaj še Ana Kristina, kot zadnji pa je naveden Janez Anton, rojen 20. januarja 1681. Zaporedje sester je takšno tudi v pogodbi med očetom in bratom iz leta 1682 (ARS, AS 730, fasc. 120, R–Z, Seethal, pag. 209 in 210, 20. 11. 1682). S krstno matično knjigo župnije Št. Peter–Otočec si

kakšnih sedem let, je Stari grad prevzel brat Franc Albert, ovdoveli oče pa se je čez nekaj let vnovič oženil in se preselil v svoj dvorec tik poleg Novega mesta. Ko je Marijo Frančiško pri približno dvajsetih letih zasnubil Jurij Maksimilijan Valvasor, je bila že popolna sirota in v varstvu brata Franca Alberta, ki ji je moral izplačati dediščino po starših v višini 2000 goldinarjev.¹⁸⁴² Poroko so 4. marca 1696 praznovali v nekoliko nenavadnih okoliščinah, saj je Stari grad slab mesec prej prešel v tuje roke in je novi lastnik samo še čakal na prevzem.¹⁸⁴³

lahko pomagamo le deloma. Prvič zato, ker krstov plemiških otrok z gradov tedaj niso dosledno imatrikulirali, in drugič, ker je v matici od leta 1667 do 1675 vrzel. Vpisani so le krsti Franca Alberta 15. avgusta 1657, zgodaj umrlega Volfganga Sigmunda 5. julija 1665 in Suzane Leopoldine 23. novembra 1666, vseh še s priimkom Matešič (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686, pag. 84, 97, 108). Tudi ob pokopu 16. februarja 1717 pri Mariji Frančiški Valvasor v mrliški matici župnije Vače ni navedena starost, iz katere bi lahko izračunali približno letnico njenega rojstva (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.).

¹⁸⁴² Če je točen podatek z rodovnega debela, da se je najmlajši sin Janez Anton rodil 20. januarja 1681 (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz), je mati Marija Sibila umrla kmalu zatem, pred 20. novembrom 1682, ko je Marko Albert že kot ostareli vdovec prepustil Stari grad sinu Francu Albertu; temu je zaupal tudi varstvo nad tremi še neomoženimi sestrami do njihove poroke ali vstopa v samostan (ARS, AS 730, fasc. 120, R–Z, Seethall, pag. 208–214, 20. 11. 1682). Šentpeterska mrliška matica smrti matere Marije Sibile ne navaja (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1642–1686). Po očetovi izročilni pogodbi je vsaki od štirih hčerk pripadlo 1500 goldinarjev ter natanko določene premičnine, shranjene pri bratu Francu Albertu. Z ustno oporoko, ki jo je 21. oktobra 1692, neposredno po očetovi smrti, zapisal sin Franc Albert, je Marko Albert dodal hčerkam še po 500 goldinarjev dediščine, tako da je vsaka dobila dva tisočaka. Iz oporoke tudi razberemo, da se je Marko Albert medtem ponovno oženil, in sicer z neimenovano hčerko »gospoda« Dominika Otta ter imel z njo sina, ki naj bi si s starejšim polbratom Francem Albertom delil očetove knjige, orožje in »raritet«. V oporoki so sumarno navedene hčerke iz prvega zakona, ni pa več omenjen sin Janez Anton, ki je torej medtem umrl (ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–35, 21. 10. 1692). Marko Albert je sina Franca Alberta pred smrtjo poklical s Starega gradu v svoj dvorec (*in seinen Hoff vor Kheinprükbel bei Rudolphswerth*). Glede na ime in oznako »Hoff« gre za dvorec Pred malim mostkom, nemško Neuhoft, v predmestju Novega mesta, ki ga je imel še leta 1689 v posesti Sigmund pl. Dienersperg (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 391) in ga prodal leta 1694, o čemer govori regist kupoprodajne pogodbe v zapuščinskem inventarju njegovega sina (ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–22, 14. 3. 1752, pag. 12/Nr. 13; prim. Smole, *Graščine*, str. 286). Kot vse kaže, je Marko Albert pl. Seethal ob smrti leta 1692 posedoval dvorec kot najemnik. Po rodovnem debelu je kot vdovec vzel za ženo Elizabeto, hčerko Dominika Otta pl. Rosenbüchla, ki je brez otrok preminila 11. maja 1697 »auf Kuthof« (kot zgoraj). Drugi podatki ne dopuščajo dvoma, da je bilo mladi ženi v resnici ime Marija Suzana. Med drugim je s tem imenom kot vdova 14. marca 1693 podpisala pobotnico svojemu pastorku Francu Albertu pl. Seethalu (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 4/Nr. 4). Kot vdova po Marku Albertu pl. Seethalu je 23. novembra 1694 sklenila poročni dogovor z Janezom Pavlom Lukančičem pl. Hertenfelsom; krščena je bila 30. novembra 1671 v Ljubljani kot hči Dominika Otta in Marije Suzane, rojene Pappler, umrla pa je prej omenjenega dne v Lukančičevem malem dvorcu Kutena pri Kranju (*in Khüttenhoff*) (ARS, AS 730, fasc. 184, Gradivo raznih plemiških družin, Lukančič, 23. 11. 1694; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 113; ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 386). Sin, ki ga je imela s Seethalom, je očitno zgodaj umrl, zato je upravičen podatek na omenjenem rodovnem debelu, da z njim ni imela otrok. Marijo Suzano bomo še srečali, in sicer kot mater Renate Suzane Lukančič pl. Hertenfels (* 1695, † 1741) (J–III–22a), ki se je kot vdova leta 1738 omožila z Jurijem Sigfridom Valvasorjem (* 1702, † 1759) (J–III–22), sinom Jurija Maksimilijana iz Zavrha (J–II–27). Jurij Maksimilijan Valvasor je bil torej poročen s pastorko ženske, katere hči je dobrih dvajset let po njegovi in ženini smrti postala njegova snaha.

¹⁸⁴³ Po F. A. Breckerfeldu (1780) je Franc Albert 6. februarja 1696 prodal Stari grad svojemu svaku Ferdinandu Ernestu baronu Mordaxu za 34.735 goldinarjev (ARS, AS 730, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Stari grad, str. 518; prim. Smole, *Graščine*, str. 461). O prodaji v letu 1696 govori tudi rodovno deblo Seethalov (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz), ni pa regesta kupoprodajne pogodbe v zapuščinskem inventarju Franca Alberta pl. Seethala (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 1–14). Regest pogodbe z datumom 6. februar 1696, zadevajoče Stari grad, najdemo v zapuščinskem inventarju poznejšega lastnika Janeza Sigmunda pl. Breckerfelda (prav tam, šk. 13, fasc. VII, lit. B–76, 25. 8. 1760, pag. 9/Nr. 13). Mordax se je z družino preselil na Stari grad pred 21. junijem 1696, ko mu je tu umrla hči in čez dober mesec še sin (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 138 in 139). Lastnik ni ostal niti tri leta, saj je posest že 31. oktobra 1698 prodal Volfu Konradu pl. Breckerfeldu (ARS,

Stari grad na razglednici, odposlani leta 1912 (zbirka Milana Škrabca). Preden se je Jurij Maksimilijan tu leta 1696 oženil z Marijo Frančiško pl. Seethal, je imel grad kratek čas (1635–39) njegov ded Jernej Valvasor. Upodobitev Starega gradu v Valvasorjevi *Topografiji Kranjske* iz leta 1679 gl. na str. 184.

Seethalov grb v Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, *Opus insignium*, fol. 153).

Zanimiv je podatek, da je prav nevestin precej starejši brat Franc Albert pl. Seethal (1657–1701/2), prodajalec Starega gradu, konec istega leta (1696) kupil matematične in druge instrumente iz zapuščine Janeza Vajkarda Valvasorja.¹⁸⁴⁴ Še več, leta 1694 je postal lastnik hiše ob Ljubljani, ki jo je polihistor dve leti prej prodal vmesnemu lastniku.¹⁸⁴⁵ Ta svak polihistorjevega nečaka Jurija Maksimilijana je

AS 309, šk. 13, fasc. VII, lit. B–76, 25. 8. 1760, pag. 9/Nr. 12). O menjavah lastnikov gl. tudi: Otorepec, Stari grad, str. 71; Smole, *Graščine*, str. 461.

¹⁸⁴⁴ ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 113–114; AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, fol. 467. Prim. Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 45.

¹⁸⁴⁵ V njegovem zapuščinskem inventarju sta navedeni dve kupoprodajni pogodbi: prva, ki sta jo 10. decembra 1692 sklenila Franc Albert (prav Franc Engelbert) baron Zetschker in Janez Vajkard baron Valvasor (J–I–19) za nekdanjo Frölichovo hišo v Ljubljani ob obzidju (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701, pag. 5–6/Nr. 6). Za isto hišo sta 26. novembra 1694 podpisala kupoprodajno pogodbo baron Zetschker in kupec Franc Albert pl. Seethal (prav tam, pag. 7/Nr. 7). Ob Seethalovi smrti leta 1701 ali 1702 hiša ni bila več njegova last, saj je v rubriki Nepremičnine navedena samo hiša v Nemški ulici, pridobljena neznano kdaj (prav tam, pag. 1–2). Kdo so bili lastniki nekdanje polihistorjeve hiše med letoma 1692 in 1733, iz mestnih davčnih knjig ni razvidno, znani so le najemniki, vodili pa so

bil izobražen človek, prisednik kranjskega ogradnega sodišča in ob smrti leta 1701 ali 1702 imetnik bogate knjižnice. Podobno kot polihistor je prodal oba gradova in se preselil v mestno okolje, v deželno prestolnico.¹⁸⁴⁶ Knjige in »raritete« je zbiral že njegov oče Marko Albert,¹⁸⁴⁷ tako da je hči Marija Frančiška izšla iz drugačnega kulturnega okolja kakor njen izvoljenec.

Polihistorjev nečak Jurij Maksimilijan Valvasor si je z Marijo Frančiško Seethal ustvaril številno družino, a se je od mnogih poganjkov nadaljevala le ena veja in še ta ženska.¹⁸⁴⁸ Vseh otrok završkega gospoda je bilo vsaj dvanajst, kolikor jih je vpisanih v krstnih maticah domače župnije Svibno. Njihovi krsti so si sledili takole: 1) *Maksimilijan Danijel* (kršč. 13. decembra 1696), 2) *Leopoldina Felicita* (kršč. 16. januarja 1698), 3) *Franc Anton* (kršč. 16. februarja 1699), 4) *Marija Ana Maksimilijana* (kršč. 3. maja 1701), 5) *Jurij Sigfrid* (kršč. 28. aprila 1702), 6) *Franc Leopold* (kršč. 17. januarja 1704), 7) prva *Marija Izabela* (kršč. 7. januarja 1705), 8) druga *Marija Izabela* (kršč. 4. maja 1706), 9) *Janez Jožef* (kršč. 16. junija 1707), 10) *Marija Felicita* (kršč. 27. avgusta 1708), 11) *Ana Marija* (kršč. 21. januarja 1710) in 12) *Marija Magdalena Frančiška* (kršč. 13. januarja 1712).¹⁸⁴⁹ Morda je po 2. juliju 1713, ko se v svibenskih maticah začne dolga vrzel, prišel na svet še kateri otrok,¹⁸⁵⁰ a je moral umreti zgodaj, najbrž še preden je mati leta 1717 narekovala oporoko in umrla. Za botra so starši prosili očetovo neporočeno sestro,

jo še naprej pod Valvasorjevim imenom (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih biš. III. del. Veliki trg*, s. p., Cankarjevo nabrežje 15 (Ključavničarska ulica 5); prim. Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 69).

¹⁸⁴⁶ Točen čas Seethalove smrti ni znan. V zapuščinskem inventarju in spremnem dopisu, obeh datiranih v Ljubljani, je namesto datuma prazen prostor (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701/2, pag. 120, 121). Iz spremnega dopisa je razvidno, da je bila komisija imenovana v ponedeljek po sv. Elizabeti 1701 (prav tam, pag. 121), tj. 21. novembra. Dejansko pa so tako datirani vsi odpravki ljubljanskega ogradnega sodišča od tega dne dalje do marca ali aprila naslednje leto. Če Seethal ni umrl zunaj Ljubljane oziroma če vpis njegove smrti in ljubljanski mrliški matici ni izostal po pomoti, je umrl nedolgo po 14. marcu 1702. Od tega dne do 7. septembra istega leta namreč v mrliški matici ni nobenega vpisa (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1658–1735, pag. 141). – Franc Albert je moral biti nadarjen, saj ga leta 1671 pri samo štirinajstih (gl. v op. 1841) najdemo že v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije; naveden je še kot Matešič (*Albertus Franciscus Mateschiz*) (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 276). Dve leti zatem je kot deželan iz Novega mesta in prav tako s priimkom Matešič (*Mattatschitsch*) študiral v Gradcu na študijski stopnji logika (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 39). Prisednik ogradnega sodišča je postal 24. marca 1682 (ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1). Franc Albert pl. Seethal je bil poročen z Marijo Rozino, rojeno baronico Mordax pl. Portendorf. Od njunih petih, na Starem gradu rojenih otrok (med 1688 in 1695) sta odrasla vsaj dva sinova (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Maticne knjige, RPM 1687–1717, pag. 13, 28, 40, 60, 73; ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz). Ob smrti je imel od nepremičnin, kot rečeno, samo hišo v Nemški ulici v Ljubljani, kjer so popisali celotno zapuščino (ARS, AS 309, šk. 103, fasc. XXXXIII, lit. S–83, s. d. 1701/2, pag. 1–2). Njegova knjižnica je bila z okoli 650 naslovi (pag. 15–108) za kranjske razmere izjemno velika (prim. Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 84). Še pred prodajo rodnega Starega gradu v začetku leta 1696 je Franc Albert skupaj z ženo Marijo Rozino 23. septembra 1695 prodal dvorec Zalog pri Novem mestu (pag. 13–14), dediščino po ženinem očetu (Smole, *Graščine*, str. 556).

¹⁸⁴⁷ Zapuščinskega inventarja Marka Alberta pl. Seethala ne poznamo. Iz njegove ustne oporoke, zapisane neposredno po smrti, izvemo za knjige, orožje in s trudom zbrane »raritete«, ki naj bi si jih razdelila sinova (ARS, AS 308, II. serija, fasc. S 1–71, testament S–35, 21. 10. 1692).

¹⁸⁴⁸ Presenetljivo je spoznanje, da je Radics v župnišču na Svibnem prezrl ključno krstno matico, v kateri so vpisani krsti večine njegovih otrok. Tako je poznal samo krste prvih štirih in še od teh je tretjega v objavi rodovnika pomotoma izpustil (Radics, *Johann Weikhard*, str. 347). Uporabil je namreč svibensko krstno matico 1685–1701, ne pa tudi naslednje za obdobje 1701–1713 (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXIV, XX Jurij Maks). Mlajših otrok, ki jih je srečeval kot odrasle, prav zato ni znal povezati z njihovimi starši (prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 339). Jurija Sigfrida, za katerega je predtem mislil, da je bil zadnji Valvasor na Kranjskem, je, denimo, umestil k napačnemu očetu, k Francu Adamu (A–III–5) z Medije (prav tam, str. 349). Na enake težave je pozneje naletel Reisp (npr. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 65; isti, *Rodbina Valvasor in jezuiti*, str. 245).

¹⁸⁴⁹ NŠAL, ŽA Svibno, Maticne knjige, R 1685–1701, fol. 89v, 95v, 104, 116; R 1701–1713, s. p.

¹⁸⁵⁰ Krstna matica 1701–1713 se konča 2. julija 1713, naslednja pa začne šele pol stoletja pozneje, leta 1764 (NŠAL, ŽA Svibno, Maticne knjige, R 1701–1713; Krampač, *Vodnik po maticnih knjigah*, str. 101).

»gospodično« Ano Marijo Valvasor (J–II–26) in najbližjega graščaka Franca Vajkarda pl. Semeniča, lastnika dvorca Dole (Na Dolu), ki ga je pri zadnjih dveh otrocih, ker je medtem umrl,¹⁸⁵¹ nadomestil kar domači župnik. V krstnih maticah je Jurij Maksimilijan v približno polovici primerov naveden z baronskim naslovom.¹⁸⁵² Na prepričanje okolice in domače duhovščine, da je njegova družina baronska, je gotovo vplivalo dejstvo, da je bil prejšnji gospodar Zavrha (do 1683) Adam Sigfrid (A–II–3) iz Adamove rodbinske veje od leta 1667 res baron. Toda tudi novi završki gospod Jurij Maksimilijan sam je skrbel, da bi veljal za takega, saj je tudi v poročni matici leta 1696 neupravičeno označen s tem naslovom.¹⁸⁵³

Kot gospodar odročnega dvorca polihistorjev nečak Jurij Maksimilijan ni posegal po javnih funkcijah, ki bi ga vezale na Ljubljano. Tako ga ne srečamo niti med prisedniki ograjnega sodišča.¹⁸⁵⁴ Najdemo ga le v deželni konjenici, pri kateri se je leta 1705 uspešno potegoval za izpraznjeno mesto vojaškega pisarja (furirja),¹⁸⁵⁵ deset let pozneje (1715) pa je postal desetnik (korporal)¹⁸⁵⁶ in s tem izboljšal svoje prihodke. Materialno stanje završkega gospoda Jurija Maksimilijana ni bilo ravno vredno zavijanja, a daleč od tega, da bi trpel pomanjkanje. Ko so mu leta 1707 v kranjski imenjski knjigi pripisali podedovano posest, je bilo na Zavrh odmerjenih nekaj manj kot 33 goldinarjev imenjske rente, enako kot leta 1683, ko so posest vpisali na ime »zapuščениh otrok« njegovih staršev.¹⁸⁵⁷ »Zapuščena otroka« sta bila samo dva, poleg Jurija Maksimilijana še neporočena sestra Ana Marija (J–II–26), s katero sta se o zapuščini najverjetneje pogodila že prej. Sodeč po davčni napovedi za izredni premoženjski davek, ki jo je Jurij Maksimilijan oddal leta 1703 in ki ni nujno povsem realna, je bilo njegovo imetje majhno. Dvorec Zavrh je ocenil na vsega 4000 goldinarjev,¹⁸⁵⁸ kar je malo v primerjavi z ocenjenim premoženjem vdove Marije Ane baronice Valvasor (A–II–3a) z Medije (7000 gld)¹⁸⁵⁹ in še posebej glede na vrednost imetja Janeza Karla barona Valvasorja (J–II–6) z Belneka (15.000 gld), ki je imel poleg tega še redni dohodek kot prisednik ograjnega sodišča (360 gld).¹⁸⁶⁰

A kot kaže, se je završki nečak kranjskega polihistorja vseeno precej dobro znašel. Ko mu je leta 1710 pogorela pristava Wagensbüchel v Berinjeku nedaleč od Dol pri Litiji, je od deželnih stanov

¹⁸⁵¹ Semenič je konec leta 1709 napisal oporoko (Smole, *Graščine*, str. 310), njegovo zapuščino pa so popisali februarja 1710 (ARS, AS 309, šk. 104, fasc. XXXXIII, S–94, februar 1710).

¹⁸⁵² Jurij Maksimilijan je kot oče redno označen z baronskim naslovom pri prvih šestih otrocih (1696–1704) in nato spet pri enajstem (1712) (gl. op. 1849). Njegova sestra Ana Marija kot krstna botra svojih nečakov in dveh kmečkih otrok nima nikoli baronskega naslova (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1701–1713, s. p., 13. 1. 1710, 18. 1. 1713), razen ko je leta 1693 botrovala krščencu barona Neuhausa (prav tam, R 1685–1701, fol. 66v). Z naslovom baron se Jurij Maksimilijan pojavi še dvakrat, ko je šel za botra otrokoma podšentjurskih Rosettijev (1699, 1701), ni pa baronica njegova žena kot botra tretjemu otroku te družine (1702) (prav tam, fol. 103v, 115; R 1701–1713, s. p., 7. 4. 1702). Kot smo videli pri sestri Mariji Ani (J–II–28) in bo razvidno iz obravnave sina Jurija Sigfrida (J–III–22), se člani te rodbinske veje tudi pozneje niso branili baronskega naslova.

¹⁸⁵³ NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 217.

¹⁸⁵⁴ Prim. sezname prisednikov v knjigah sodnih protokolov: ARS, AS 306, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p.; knj. 16, protokoli 1698–1701, s. p.; knj. 17, protokoli 1701–1704, s. p.; knj. 18, protokoli 1704–1707, s. p.; knj. 19, protokoli 1710–1714, s. p.; knj. 20, protokoli 1714–1718, s. p.

¹⁸⁵⁵ ARS, AS 2, I. reg., šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690–1709, fol. 728v, 28. 3. 1705; šk. 916, sejni zapisniki 42, 1701–1720, fol. 169v, 28. 3. 1705.

¹⁸⁵⁶ Prav tam, šk. 916, sejni zapisniki 42, 1701–1720, fol. 390v, 19. 9. 1715.

¹⁸⁵⁷ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 102.

¹⁸⁵⁸ ARS, AS 2, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 35, 15. 6. 1703.

¹⁸⁵⁹ Prav tam, Nr. 174, 20. 6. 1703.

¹⁸⁶⁰ Prav tam, Nr. 3, 10. 5. 1703.

Dvorec Podšentjur v Št. Juriju pod Kumom (danes Podkum), nedaleč od Zavrha, po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 57).

Podšentjur danes; že od leta 1748 gospodari tu rodbina Čop, ki mu je konec 18. stoletja dala današnjo podobo (foto B. Golec, marec 2014).

izprosil t. i. požarni davek,¹⁸⁶¹ nato pa malo pred smrtjo, leta 1715, kupil od vdove Rossettijeve bližnji **dvorec Podšentjur** v Št. Juriju pod Kumom (danes Podkum). V tem malen dvorcu je Rossettijeva družina živela še nekaj let prej.¹⁸⁶² Novopridobljeni dvorec je Jurij Maksimilijan vsekakor že ob nakupu namenil za dediščino sestri Ani Mariji (J–II–26), ki je, kot smo videli, tu potem živela in gospoda-

¹⁸⁶¹ ARS, AS 2, I. reg., šk. 100, fasc. 55, snopič I, 30. I. 1711, ad 30. I. 1711.

¹⁸⁶² O nakupu govori regist kupne pogodbe, ki jo je Jurij Maksimilijan sklenil v Ljubljani 13. maja 1715 z vdovo Marijo Elizabeto Rossetti (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 19/Nr. 20). Prim. Smole, *Graščine*, str. 365. – Predtem so Rossettiji nekaj let prebivali v Podšentjurju in bili z Valvasorjevo rodbino v botrstvu. Zakoncema Janezu Juriju in Mariji Elizabeti, rojeni Portner, so se v Podšentjurju med letoma 1699 in 1702 rodili trije otroci; prvima dvema sta bila botra Jurij Maksimilijan Valvasor in njegova sestra Ana Marija, zadnjemu pa njegova soproga Marija Frančiška (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, fol. 103v, 115; R 1701–1713, s. p., 7. 4. 1702). Pred priselitvijo v Podšentjur se je zakoncema en otrok rodil v Vipavi (1694) in drugi na Igu (1697) (Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 266, 431). Janez Jurij Rosetti je umrl že 8. februarja 1702 v Ljubljani, star 35 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1702, pag. 140). Po rojstvu posthumne hčerke je v krstni matici svibenske župnije izpričana le še gospodična Ana Marija Rosetti, in sicer leta 1709 kot botra kmečkemu otroku (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1701–1713, s. p., 7. 12. 1709).

rila do smrti. Sam dvorec je bil resnično majhen, eden najskromnejših sedežev zemljiških gospodov na Kranjskem, in je ostal tak do konca 18. stoletja, ko so ga tedanji lastniki povečali za približno polovico, na današnjo velikost.¹⁸⁶³ V *Topografiji Kranjske* in v *Slavi* je upodobljen kot skromna zidana, visokopritlična ali nemara nadstropna stavba z dvokapno streho na čop in ograjena s plotom, ki z ničemer ne razodeva svojega statusa.¹⁸⁶⁴ Nastal je šele v začetku 17. stoletja, ko je deželni svobodnik Zavrl združil v dominikalno posest tri hube, nato pa je prehajal iz rok v roke.¹⁸⁶⁵ Njegova posest je imela po kranjski imenjski knjigi vendarle okoli 15 goldinarjev in pol imenjske rente¹⁸⁶⁶ ali polovico manj kot Zavrh. Imenjska renta obeh skupaj je tako znašala dobrih 48 goldinarjev in glede na to, da Ana Marija ni imela otrok, je bilo jasno, da se bo podšentjurska posest po njeni smrti vrnila v roke završkih Valvasorjev.

Posestno stanje Valvasorjev v Zavrhu tako sploh ni bilo slabo, živeli pa so za kranjske razmere dokaj skromno življenje nižjega podeželskega plemstva. Ne nazadnje je imel Jurij Maksimilijan številčno družino in poleg tega sta doma do osamosvojitve prebivali tudi obe njegovi starejši, neporočeni sestri – polsestra Ana Marija (A–II–26) in prava sestra Marija Ana (J–II–28) – za kateri je vse bolj postajalo jasno, da se ne bosta omožili. Kot smo videli, je nekaj časa živela v Zavrhu tudi polihistorjeva edina odrasla hči iz prvega zakona Ivana Rozina (* 1678, † 1748) (J–II–16). Jeseni 1705 se je namreč tu ali v svibenski župnijski cerkvi omožila s Francem Ludvikom pl. Scarlichijem (* 1669, † 1713) (J–II–16), bratranec Jurij Maksimilijan pa ji je šel za poročno pričo.¹⁸⁶⁷ Kot njen najstarejši moški sorodnik ji je nemara prav on priskrbel moža, njenemu gmotnemu stanju primerno sicer le vdovca s tanko mošnjo.

Dobro desetletje zatem, leta 1717, je družino polihistorjevega nečaka pretresla dvojna nesreča. Zakonca Valvasor sta namreč drug za drugim v vsega osmih mesecih zapustila ta svet in pustila za seboj kopico nepreskrbljenih otrok. Oba so pokopali v grobnico Naše ljube Gospe na Mediji, Marijo Franciško 16. februarja, Jurija Maksimilijana, ki mu mrliška matica prisoja približno 45 let, pa 20. oktobra.¹⁸⁶⁸ Na smrt sta bila pripravljena, saj sta narekovala oporoki, iz katerih izvemo, koliko otrok je bilo tedaj še živih in komu sta jih starša zaupala v oskrbo. Kot priča ženina ustna oporoča, nastala po dolgotrajni bolezni 6. februarja, nekaj dni pred njeno smrtjo, in zapisana dobra dva meseca pozneje

¹⁸⁶³ O stavbni zgodovini Podšentjurja: Golec, Iz življenja malih graščakov Čopov, str. 185–186.

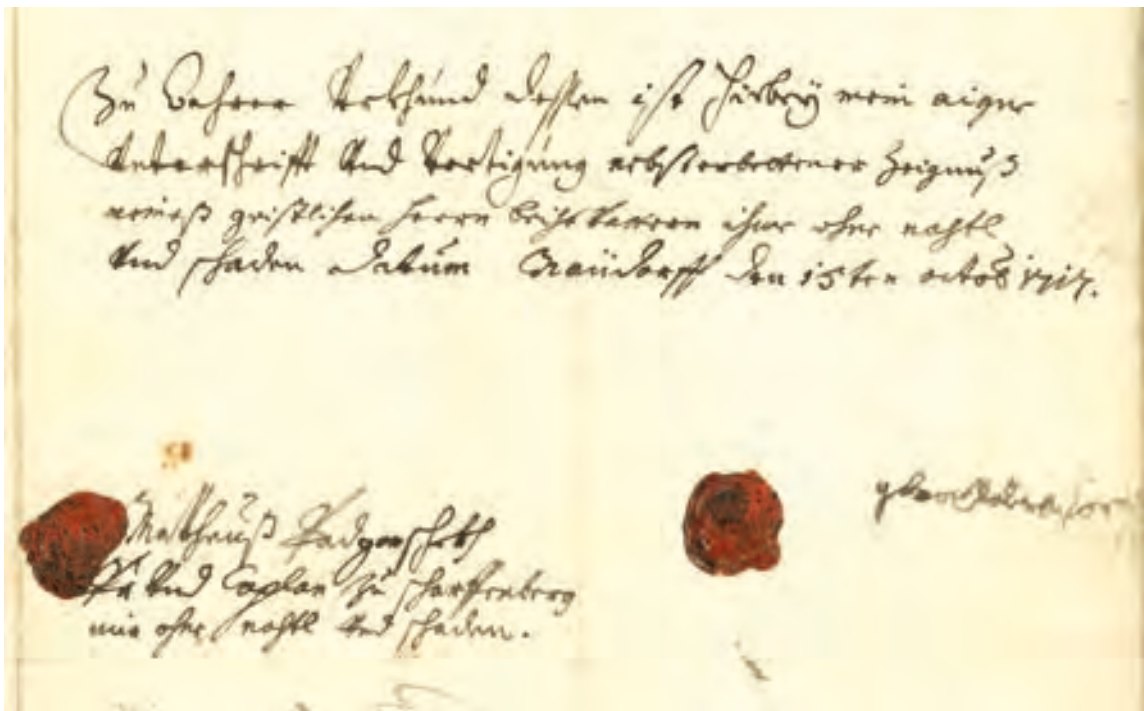
¹⁸⁶⁴ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 57; isti, *Die Ehre XI*, str. 182; Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 117.

¹⁸⁶⁵ Trditev M. Smole, da je najstarejši podatek o dvorcu s konca 15. stoletja, je zmotna (Smole, *Graščine*, str. 365), saj se nanaša na Šentjurjevo goro (Golec, Iz življenja malih graščakov Čopov, str. 185). V resnici je Podšentjur prvič omenjen leta 1616 v zapuščinskem inventarju Martina Zavrla kot »der Süz beÿ St: Geörgen in Khuemb« z navedbo, da leži tam, kjer so bile prej tri hube, iz katerih je bilo narejeno njegovo polje (ARS, AS 309, šk. 97, fasc. XXXXI, lit S–7, 8. 10. 1616, pag. 31). O svobodniku Zavrlu gl. tudi Polec, Svobodniki na Kranjskem, str. 36–37. O nadaljnjih lastnikih Podšentjurja: Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 182, Smole, *Graščine*, str. 365. Med drugim je bil v devetdesetih letih 17. stoletja lastnik Franc Engelbert baron Zetschker, varuh mladoletnih Jurija Maksimilijana Valvasorja (J–II–27) in njegove sestre Ane Marije (J–II–26) (gl. op. 1724).

¹⁸⁶⁶ Podšentjurska posest v imenjski knjigi nikoli ni bila prenesena na Valvasorje niti ne prej na Rosettije. Potem ko so jo leta 1696 prepisali na vdovo Ano Marijo grofico Wazenberg, ni nobenih vpisov vse do leta 1744, dokler je ni od deželnih stanov dobila Marija Terezija Merherič, imenovana Fabjanič (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 69).

¹⁸⁶⁷ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 337; gl. tudi v podpoglavju 4.4.

¹⁸⁶⁸ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p. – Nobenega od njiju matica ne naslavlja kot barona, kot se je to neupravičeno dogajalo pri vpisovanju njihovih imen v svibenski krstni matici gl. op. 1852). Pri obeh je v mrliški knjigi ob imenu kot kraj smrti oziroma izvora naveden Zavrh (*ex Sauerb, ex Nejdorff*), kot kraj smrti (na koncu vpisa) pa najdemo Medijo, »ex Gollenekh«, pri čemer je pri Mariji Franciški z naknadnim popravkom nastal »Welnekh«, torej Belnek v Moravški dolini, kar je evidentna pomota; na Belneku je tedaj gospodaril Janez Karel Valvasor (J–II–6), po poli bratranec Jurija Maksimilijana.

Zaključek oporoke Jurija Maksimilijana Valvasorja, ki jo je narekoval 15. oktobra 1717 v Zavrhu (ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–11).

na Svibnem, so njene celotne ženitne obljube (*Ihre völligen heüratlichen Sprüch*) znašale po lastni izjavi okoli 6000 goldinarjev, torej za polovico več, kot je svoje imetje leta 1703 ocenil njen mož (4000 gld). V enakih deležih jih je zapustila sedmim otrokom, tako kot tudi še neizterjano dediščino po pokojni sestri, omoženi na Hrvaškem (1000 gld). Nekaj denarja je namenila tudi možu (500 gld), da pokrije stroške, ki so nastali med njeno boleznijo, in pogrebne stroške. Če kateri od otrok umre, naj drugi dedujejo za njim, dobijo pa še delež brata Maksimilijana Danijela (J–III–18), tedaj jezuitskega novica na Dunaju, če se bo odločil ostati v jezuitskem redu. Skrb za otroke in njihovo dediščino je umirajoča gospa Valvasor zaupala Janezu Andreju pl. Coppiniju, svojemu svaku.¹⁸⁶⁹ Vsiljuje se vprašanje, kako je Marija Frančiška povečala svoje imetje kar za trikrat, potem ko je dobila po starših le 2000 goldinarjev dediščine.¹⁸⁷⁰ Dejansko je šlo za celotne ženitne obljube, torej vključno z njej namenjenimi, sicer pa neznanimi moževimi zagotovili.

Tudi vdovec Jurij Maksimilijan je bil pred smrtjo težko bolan. Oporoko je narekoval 15. oktobra 1717 v Zavrhu, največ tri dni, preden je izdihnil. Tako kot pokojna žena je otrokom namenil enake

¹⁸⁶⁹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–10, 26. 4. 1717 (zapis ustne oporoke, narejene pred pričami 6. februarja 1717). – V oporoki omenjena pokojna sestra (*nach Ihrer Frauen schwester Frauen Snikin seligen in Crobathen*) je bila Sibila Kristina, poročena 16. januarja 1695 na Starem gradu s Sigmundom Zniko, kraljevim »vojvodo« v Kosarju (pri Karlovcu) in umrla brez otrok leta 1709 (NŠAL, ŽA Št. Peter–Otočec, Matične knjige, RPM 1687–1717, pag. 215; ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz). Janez Andrej pl. Coppini se je 25. januarja 1682 na Starem gradu oženil z njeno najstarejšo sestro Suzano Leopoldino, umrlo leta 1737 (ARS, AS 1075, šk. 5, št. 159, Matheschiz).

¹⁸⁷⁰ Gl. op. 1842.

delež, sklenil enako kot žena glede dediščine sina – jezuitskega kandidata, za glavnega dediča pa je imenoval sina (Jurija) Sigfrida (J–III–22). Za varuha otrok in izvršitelja oporoke je določil svojega brata duhovnika Franca Jožefa (J–II–29). Če ta naloge ne bi hotel ali mogel prevzeti, bi varuštvo pripadlo Francu Sigmundu baronu Zetschkerju z Novega dvora pri Radečah. Vodenje gospodarstva je umirajoči zaupal svojima neporočenima sestrama Ani (Ani Mariji) in Marijani (Mariji Ani), svojemu staremu, zvestemu služabniku pa v Zavrhu zagotovil dosmrtno bivanje in potrebno oskrbo.¹⁸⁷¹

O premoženjskem stanju Jurija Maksimilijana se lahko poučimo iz njegovega zapuščinskega inventarja, ki je sicer nastal šele leta 1721, po smrti njegovega brata in varuha otrok Franca Jožefa Valvasorja (J–II–29), župnika v Dolenjskih Toplicah. Edina nepremičnina je bil dvorec Zavrh s pritklinami, zelo malo pa denarja, dragocenosti, srebrnine in slik. Tudi pri drugi opremi je opaziti premišljeno skromnost. Završka knjižnica je poleg raznih knjižic majhne vrednosti premogla deset popisanih del, na prvem mestu Valvasorjevo »Kranjsko kroniko«, sicer pa predvsem teološka in slovarska dela. Pokojnikovo zapuščino je kranjsko ograjno sodišče zaupalo novemu varuhu otrok Volfgangu Engelbertu pl. Busetu.¹⁸⁷² Dve leti pozneje, leta 1723, je komisija ograjnega sodišča na Busetovo prošnjo pregledala stanje in ugotovila, da je medtem odpravil pomanjkljivosti, ki so nastale zlasti v času gospodarjenja prejšnjega varuha, župnika Franca Jožefa Valvasorja.¹⁸⁷³

Ko sta zakonca Jurij Maksimilijan in Marija Frančiška leta 1717 drug za drugim umrla, so njuni otroci še odraščali, najstarejši je bil star enaindvajset let, najmlajša sedem ali celo samo pet let. Ni namreč mogoče povsem natanko ugotoviti, kateri otroci so pomrli pred starši, saj svibenske mrliške matice iz tega časa niso ohranjene,¹⁸⁷⁴ drugi viri pa za nekatere otroke puščajo dvom. Naknadni zapis materine usne oporoke govori o najstarejšem sinu Maksimilijanu Danijelu in »drugih šestih otrocih«,¹⁸⁷⁵ kar pomeni, da jih je živelo sedem. Kot odrasle jih poznamo samo šest, poleg omenjenih dveh sinov še štiri, kar pomeni, da je moral leta 1717 živeti vsaj še eden, ki je umrl pozneje, da pridemo do sedmih živečih iz materinega testamenta. Nedvomno je bila med petimi zgodaj umrlimi **prva Marija Izabela** (* 1705, † 1705–6) (J–III–24), saj se je naslednje leto rodila hči z enakim imenom, poznejša klarisa. Prav tako je zelo verjetno umrl v otroštvu drugi sin po starosti, **Franc Anton** (* 1699, † najbrž pred 1717) (J–III–20), sicer oče ne bi imenoval za glavnega dediča šele tretjega sina, Jurija Sigfrida (* 1702, † 1759) (J–III–22), razen če bi bil Franc Anton duševno ali hudo telesno prizadet, a v takem primeru bi Jurij Maksimilijan v oporoki gotovo določil, kdo in kako naj za sina skrbi. Preostale tri otroke, umrle pred materjo (1717), torej v otroštvu oziroma mladosti, moramo iskati med štirimi, o katerih pozneje ni sledu. To so: **Leopoldina Felicita** (* 1698) (J–III–19), **Franc Leopold** (* 1704) (J–III–23),

¹⁸⁷¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–11, 15. 10. 1717. – Franc Sigmund baron Zetschker je bil nečak polihistorjeve druge žene Ane Maksimile, rojene Zetschker (J–I–19b) (Kos, *Valvasor, kubarica Ana*, priloga Rodbina Čečker, za str. 157) in kot mlad leta 1696 ena od poročnih prič zakoncev Jurija Maksimilijana in Marije Frančiške (gl. op. 1833).

¹⁸⁷² ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 1–65. – Volf Engelbert pl. Buset je bil sicer od leta 1723 lastnik dvorca Teriška vas pri Boštanju ob Savi (Smole, *Graščine*, str. 498). Pozneje ga je Ana Marija valvasor (J–II–26) imenovala za izvršitelja svoje oporoke (gl. op. 1810).

¹⁸⁷³ Varuh je zanemaril predvsem vinograde, medtem ko naj bi njegov naslednik pl. Buset, ki je imel Zavrh v zakupu za dobrih 298 goldinarjev letno, že od samega začetka dobro gospodaril; tako, denimo, grajsko poslopje, drugače kot pristava, ni zahtevalo večjih popravil (ARS, AS 309, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 77–83, 26. 8. 1723).

¹⁸⁷⁴ Ohranjene mrliške matice se začenjajo šele leta 1777 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 101).

¹⁸⁷⁵ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–10, 26. 4. 1717 (zapis usne oporoke, narejene pred pričami 6. februarja 1717). – V očetovi zadnji volji iz istega leta je govor le o otrocih nasplošno, samo (Maksimilijan) Danijel in (Jurij) Sigfrid sta navedena z imenom (prav tam, testament V–11, 15. 10. 1717).

Marija Felicita (* 1708) (J–III–27) in **Marija Magdalena Franciška** (* 1712) (J–III–29). Franc Anton in Franc Leopold bi bila lahko identična z »baronom« Francem Valvasorjem, preminulim 6. junija 1732 v Ljubljani in pokopanim v tamkajšnji stolnici, za katerega v ljubljanski mrliški matici žal ni podatka o starosti.¹⁸⁷⁶ Komaj dorasla je deset let za starši pri 17-ih umrla **Ana Marija** (* 1710) (J–III–28), in sicer 19. aprila 1727 v Ljubljani,¹⁸⁷⁷ kjer je bila bržkone gojenka uršulink.

Ob smrti staršev je torej živelo še sedem otrok, po letu 1727, ko je umrla neporočena mladenka Ana Marija (J–III–28), pa jih srečujemo le še pet, od tega tri v duhovnih poklicih in dva, ki sta se razmeroma pozno poročila. Opaziti je mogoče podobnosti z družino po poli bratranca Janeza Karla z Belneka (J–II–6), ki je imel otroke v istem času (rojene 1691–1713): tri v duhovnih poklicih, tri samske hčerke, dva poročena in enega samega nosilca priimka v naslednjo generacijo. Pri Juriju Maksimilijanu je bilo stanje takšno: prav tako trije v duhovnih poklicih, dva dolgo samska sta se končno poročila, nosilec rodbinskega priimka pa je bil tudi v tej družini en sam. Tako pri belneški kot pri završki veji je priimek Valvasor ugasnil že z naslednjo generacijo.

Najstarejši sin Jurija Maksimilijana **Maksimilijan Danijel** (* 1696) (J–III–18), ki ga oče v oporoki (1717) imenuje *Danijel*, je tudi sicer znan pod svojim drugim imenom. Tudi on se je do konca gimnazije (1716) šolal pri jezuitih v Ljubljani.¹⁸⁷⁸ Glede na to, da ga jezuitski viri poznajo kot Ljubljančana (*Labacensis*),¹⁸⁷⁹ je morda že od zgodnjega otroštva živel v kranjski prestolnici, ločen od družine. Zgled mu je bil slej ko prej poldrugo leto starejši po poli mrzli bratranec Wolfgang Jožef z Belneka (J–III–4), ki je vstopil v red leta 1713 in postal pozneje v Družbi Jezusovi zelo pomemben član.¹⁸⁸⁰ V zapisu materine zadnje volje (1717) je Maksimilijan Danijel označen kot novic jezuitskega reda na Dunaju, pri čemer po materi ne deduje nič, če ostane v redu, če pa iz njega kdaj izstopi, mu pripade enak delež dediščine kot sorojencem.¹⁸⁸¹ Ob enakih pogojih bi dedoval po isto leto umrlem očetu.¹⁸⁸²

Kot jezuit magister Danijel Valvasor je vsa kleriška posvečenja prejel v Gradcu, nižje redove že leta 1719, ostala do vključno mašništva pa leta 1725.¹⁸⁸³ V red je vstopil 18. oktobra 1716 na Dunaju, po noviciatu študiral v Gradcu (od 1719 do 1721 filozofijo in od 1723 do 1726 teologijo), vmes poučeval v Ljubljani v nižjih gimnazijskih razredih (1722), sicer pa opravljal razne pedagoške in pastoralne obveznosti v številnih jezuitskih skupnostih: v Judenburgu (1727), Zagrebu (1728), ponovno v Judenburgu (1731), Ljubljani (1732), Leobnu (1733), tretjič v Judenburgu (1734), spet v Ljubljani (1735–44), kjer je bil

¹⁸⁷⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1658–1735, pag. 328. – Obstaja tudi možnost, da je bil »baron« Franc identičen z njunim stricem Francem Erazmom II. (* 1681) (J–II–32), v gimnazijskih letih izpričanim kot Franc Anton.

¹⁸⁷⁷ V mrliški matici je označena kot 16-letna »Domicella Maria Anna Valvasorin«, pokopana pri franciškanih (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, M 1658–1735, pag. 294). Čeprav so tedaj na Kranjskem živele štiri neporočene Valvasorjeve z imenom Ana Marija (J–II–26, J–III–28) oziroma Marija Ana (J–II–28, J–III–8), ena Marija Ana (A–III–20) pa v Gradcu, je lahko pokojnica po starosti in drugih podatkih identična le s hčerko Jurija Maksimilijana.

¹⁸⁷⁸ Po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je bil leta 1714 v petem, poetičnem razredu, šele dve leti zatem, leta 1716, pa v šestem, retoričnem (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 545, 550). Kot vsem Valvasorjem mu daje knjiga baronski naslov, čeravno neupravičeno. Njegovega imena ne najdemo v katalogu seminarja, ker je prebival zasebno (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*).

¹⁸⁷⁹ Lukács, *Catalogus generalis*, str. 1759.

¹⁸⁸⁰ Prav tam.

¹⁸⁸¹ ARS, AS 308, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–10, 26. 4. 1717 (zapis ustne oporoke, narejene pred pričami 6. februarja 1717).

¹⁸⁸² Prav tam, testament V–11, 15. 10. 1717.

¹⁸⁸³ Nižje kleriške redove mu je sekovski škof podelil 25. marca 1719 (DAG, XX–C–4, Ordinationsprotokoll 1680–1722, pag. 660), subdiakonot 16. septembra 1725, diakonat tri dni pozneje, mašniško posvečenje pa čez tri dni, 22. septembra 1725 (prav tam, XX–C–5, Ordinationsprotokoll 1723–1747, pag. 48, 49, 51).

Varaždin na upodobitvi Sigismunda Koppa iz leta 1732; v jezuitskem kompleksu, ki stoji skrajno desno, se je leta 1756 iztekla življenjska pot Maksimilijana Danijela Valvasorja (po: Vlahović, Povijesni prikaz, str. 221).

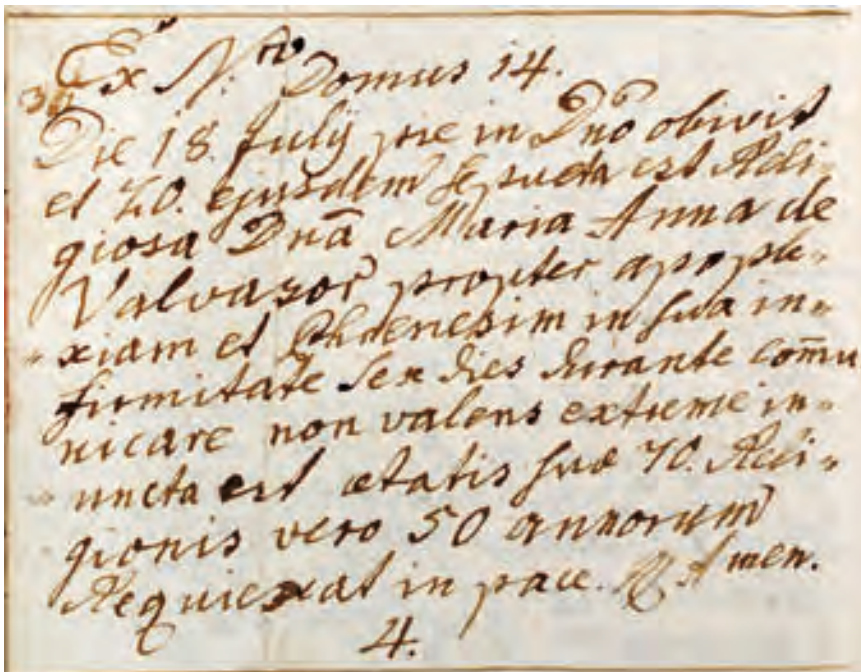

najdlje, skoraj celo desetletje, nato v Celovcu (1745), kot potujoči misijonar na Kranjskem (1746), v Trstu (1747–48), še zadnjič v Judenburgu (1749–50), Šopronu (1751), tretjič in zadnjič v Ljubljani (1752), drugič v Zagrebu (1753) in končno v Varaždinu (1754–56). Poučeval je na gimnaziji, vodil bratovščine, deloval kot katehet, potujoči misijonar, pridigar, spovednik, spiritual ter izpraševalec kandidatov. Njegova življenjska pot se je iztekla v Varaždinu 13. septembra 1756, malo preden bi dopolnil 60 let.¹⁸⁸⁴ Kot je nasploh značilno za jezuite, se je torej veliko selil, bil očitno tudi sicer precej agilen, po izobrazbi in pomembnosti pa ni dosegel svojega po poli mrzlega bratranca in vrstnika Volfganga Jožefa (* 1695, † 1758) (J–III–4), ki je živel skoraj enako dolgo in umrl malo za Danijelom.

Njegova deset let mlajša sestra **Marija Izabela** (* 1706, † 1776), (J–III–25) je bila v Valvasorjevi rodbini že tretja klarisa, za svojo po poli staro teto Marijo Elizabeto (* 1624–1630, † ne pred 1689) (J–I–5), sicer polihistorjevo polsestro, in za daljno sorodnico iz Adamove rodbinske veje Marijo Jožefo (* 1706, † 1748) (A–IV–1), starejšo od nje le nekaj dni ali tednov. V Mekinjah se je znašla leta 1725, šest let pred omenjeno sorodnico, in tam preživela veliko daljšo redovniško dobo, dobrega pol stoletja. Po redovnih zaobljubah leta 1726 je kot sestra *Ana Marija* ostala v samostanu do nenadne smrti 18. julija 1776, ko je že dopolnila sedemdeset let.¹⁸⁸⁵ Bila je predzadnja ženska s priimkom Valvasor na

¹⁸⁸⁴ Lukács, *Catalogus generalis*, str. 1759–1760. – Biografske podatke o njem je po Lukácsu in drugih virih povzel Reisp (Rodbina Valvasor in jezuiti, str. 245, gl. vire v op. 13), ki je iz zdaj pojasnenih razlogov zapisal, da ni znano, kateri rodbinski liniji in veji Valvasorjev je Danijel pripadal. Po splošnem katalogu jezuitov avstrijske province je Reisp objavil tudi napačen datum rojstva, 11. oktober 1697, in navedbo, da je šlo za Ljubljancana (Lukács, *Catalogus generalis*, str. 1759).

¹⁸⁸⁵ Neposredno potrditev, da je klarisa Ana Marija identična z Marijo Izabelo, hčerko Jurija Maksimilijana iz Zavrha, ponujajo sejni zapisniki kranjskih deželnih stanov. Malo pred redovnimi zaobljubami je namreč kot Marija Sibila (tj. Marija Izabela) prosila stanove za gmotno pomoč (*einen Aufschwüff*) na poti k nameravanemu samostanskemu življenju, a je bila njena prošnja kot neskladna s pravili (*contra statutum*) zavrnjena (ARS, AS 2, I. reg., šk. 919, sejni zapisniki 45, 1721–1735, fol. 84–84v, 15. 3. 1726). Tudi drugi podatki o sestri Ani Mariji potrjujejo, da gre za završko Marijo Izabelo: doma je bila s Kranjskega in rojena leta 1706 (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 54). Podatek o starosti 70 let je Hančič povzel po mrliški matici mekinjske župnije, ki pokojno sicer imenuje Marija Ana in ne Ana Marija, navaja pa tudi leta redovništva in vzrok smrti (NŠAL, ŽA Mekinje, Matične knjige, M 1728–1784, s. p., 18. 7. 1776). Na Kranjskem ni bilo razen Marije Izabele iz Zavrha nobene druge Valvasorjeve, rojene leta 1706, če upoštevamo odstopanja, ki bi ustrezala biografskim podatkom klarise Ane Marije.

Vpis smrti klarise Ane Marije Valvasor 18. julija 1776 v mekinjski mrliški matici (NŠAL, ŽA Mekinje, Matične knjige, M 1728–1784, s. p.; foto Igor Lapajne).

Kranjskem; za šest let jo je preživela samo ljubljanska uršulinka Marija Eleonora z redovnim imenom Katarina Jožefa (J–III–6).

Dve leti za njo je umrl brat **Janez Jožef** (* 1707, † 1778) (J–III–26), cistercijan **pater Robert**,¹⁸⁸⁶ zadnji na Kranjskem živeči moški Valvasor, če izvzamemo njegovega po poli mrzlega bratranca, sekovskega kanonika Franca Jožefa (* 1705, † 1790) (J–III–12), ki se je šele pozneje vrnil v rodno Ljubljano tako rekoč le še umret. Čeprav je pater Robert pripadal strogemu, kontemplativnemu redu, v deželi ni bil neznan, saj je dober del življenja preživel zunaj kostanjeviške cisterce kot duhovnik na župnijah, inkorporiranih samostanu. Za vstop k cistercijanom ga je nemara pritegnil zgled očetovega bratranca patra Štefana Valvasorja (J–II–20), polihistorjevega sina, ki je prišel v Kostanjevico še pred njegovim rojstvom, leta 1705.¹⁸⁸⁷ Ko so Janezu Jožefu leta 1717 umrli starši, je bil desetletnik, brščas še doma v Zavrhu. S koliko leti je vstopil v samostan in kaj je počel pred tem, ostaja neznanka.¹⁸⁸⁸ Prejkone ga je na poklicno pot usmeril stric duhovnik Franc Jožef (J–II–29), ki pa je umrl, ko je bilo nečaku šele 14 let. Redovne zaobljube je Robert opravil 1. novembra 1730 in postal kostanjeviški profes, novo mašo je pel 16. julija 1732,¹⁸⁸⁹ ni pa znano, kje je bil posvečen v duhovnika.¹⁸⁹⁰ Očitno so njegovi predstojniki

¹⁸⁸⁶ Istovetnost patra Roberta z završkim Janezom Jožefom potrjujejo rojstni podatki: rojen 16. julija 1707 (Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 451, 515). Mlinarič se ni ukvarjal z njegovim izvorom in starši, Radics je bil v zadregi, na katero rodbinsko vejo Valvasorjev naj ga umesti (Radics, *Johann Weikhard*, str. 339), Reisp pa ga sploh ni poznal.

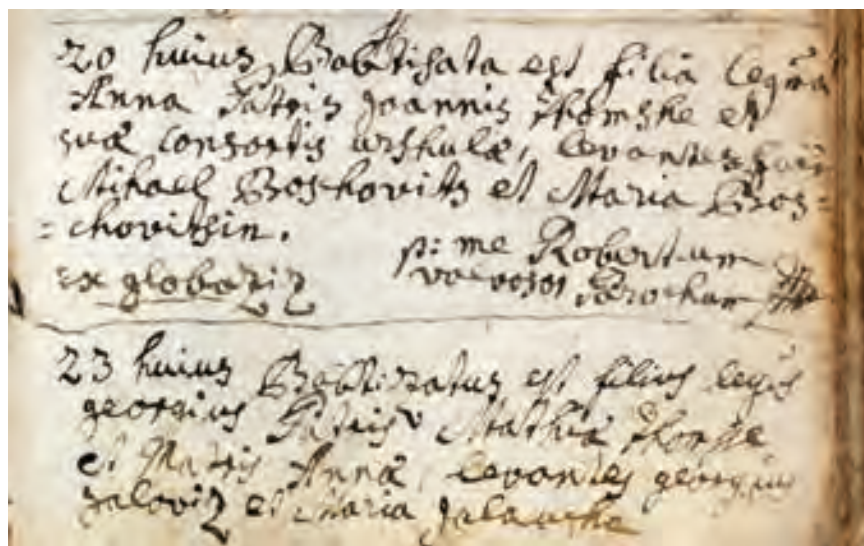
¹⁸⁸⁷ O patru Štefanu Valvasorju gl. v podpoglavju 4.4.

¹⁸⁸⁸ Janeza Jožefa pogrešamo v temeljnih virih o ljubljanskih jezuitskih gimnazijah, šolarjih latinske šole v Rušah in graških študentih (prim. Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*; ARS, AS 1073, II/51r; Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc.; Mlinarič, Seznam imen; Andritsch, *Die Matrikeln*. Band 4).

¹⁸⁸⁹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 451, 515.

¹⁸⁹⁰ Ni ga najti med posvečenimi mašniki v Ljubljani, Gradcu, na Dunaju, v Vidmu in Zagrebu. Prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824; DAG, XX–C–5, Ordinationsprotokoll 1723–1747; DAW, Ordinationsprotokoll 1709–1750; AAU, ACAU, Ordinazioni sacre, busta 636, Ordinazioni sacre 1717–1741; busta 637, Ordinazioni sacre 1721–1741; NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia (knjiga rednika 1668–1751).

Podpis župnika patra Roberta Valvasorja kot krščevalca v krstni matici župnije Čatež ob Savi 23. marca 1746 (NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, R 1733–1755, pag. 149; foto Igor Lapajne).

zgodaj spoznali, da po naravi ni ravno meniški človek. Po samo treh letih meništvu je bil namreč pri 26-ih že samostanski ekonom (1733).¹⁸⁹¹ Že naslednje leto ga srečamo zunaj samostana, in sicer kot kaplana na Čatežu ob Savi, kjer je ostal slabo leto (1734–35). Leta 1739 je kot tretji Valvasor postal član menceške duhovniške bratovščine sv. Mihaela, bil nato večkrat pomočnik v župniji Kostanjevica (1739, 1743, 1750 in 1758), župnikov vikar v Brežicah (1744–45), dvakrat pa je župnikoval – najdlje na Čatežu (1745–49) in leto dni v Kostanjevici (1754–55). V poznejših letih se je po vsem sodeč vseskozi zadrževal v Kostanjevici, leta 1757 ali 1758 je izpričan kot samostanski celerarij in leta 1759 kot oskrbnik kostanjeviškega gospostva v lasti cisterce. Ob smrti 30. junija 1778 je bil z 71-imi leti najstarejši član konventa.¹⁸⁹²

Za družino završkih Valvasorjev, ki je živela le od razmeroma skromne posesti, so odhodi najstarejšega sina k jezuitom (1716), najmlajšega k cistercijanom (najpozneje 1730) in najmlajše živeče hčerke h klarisam (1725) pomenili razbremenitev, četudi so morali zadnja dva odpraviti z dediščino. Še posebej ni bilo lahko, ker so zgodaj izgubili oba starša in kmalu za njima tudi strica duhovnika, ki je nad nečaki prevzel varuštvo. Doma v Zavrhu sta ostala Marija Ana Maksimilijana (J–III–21) in Jurij Sigfrid (J–III–22), ki ga je umirajoči oče leta 1717, tedaj petnajstletnika, imenoval za svojega glavnega dediča. Brat in sestra, rojena drug za drugim, sta imela sprva skupaj z drugimi sorojenci varuha, nato pa sta za tisti čas zelo dolgo ostala samska, bržkone pod budnim očesom neporočene tete, očetove sestre Ane Marije (J–II–26). Šele ko je ta napisala oporoko (1732) in umrla, sta se nečakinja leta 1736 in nečak leta 1738 končno poročila, stara 35 oziroma 36 let. Njunemu premoženjskemu stanju in starosti primerna sta bila zakonska partnerja, plemiška vdovec in vdova z malo sredstvi oziroma brez njih. Obe družini sta tako živeli zelo skromno, pravzaprav na meji relativne revščine, še posebej potem, ko je Jurij Sigfrid izgubil posest in moral v poznih letih iskati službo.

Marija Ana Maksimilijana (* 1701, † 1767) (J–III–21), kratko imenovana *Marija Ana* pa tudi *Maksimilijana*, je stopila pred oltar domače svibenske župnijske cerkve 9. julija 1736, in sicer s **Sigfridom**

¹⁸⁹¹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 437, 438.

¹⁸⁹² Prav tam, str. 437, 438, 451, 452, 515; NŠAL, NŠAL 572, šk. 375, Čatež ob Savi, poli 3 in 6; šk. 377, Kostanjevica, pole 3, 7 in 8; Duhovniška bratovščina, stolpec 431.

Karлом Gallom baronom Gallensteinom (* ok. 1694, † 1759) (J–III–21a), še ubožnejšim plemičem, kot je bila sama. Njen mož, ki očitno ni premogel lastne posesti, je bil vdovec po baronici Jurič, tudi sam ne več mlad, po navedbi v poročni matici je prihajal iz župnije Sv. Križ,¹⁸⁹³ verjetno v Boštanju ob Savi.¹⁸⁹⁴ Po materini strani je prav tako izhajal iz Valvasorjevega rodu. Na svet je prišel neznano kje ubožnima staršema Juriju Adamu Gallu baronu Gallensteinu in Mariji Katarini, rojeni baronici Valvasor (A–III–1) iz Adamove završke, pozneje medijske veje. Njegova mati je torej preživela otroška leta v dvorcu, v katerega se je zdaj priženil sin. Ubožni Sigfrid Karel je največkrat uporabljal samo svoje drugo ime, Karel, pa tudi sicer so rodbino kratko označevali kot *barone Galle*. Sprva sta mladoporočenca stanovala v Valvasorjevem dvorcu Podšentjur, nedaleč od Zavrha, kjer je prej živela in gospodarila teta Ana Marija Valvasor (J–II–26). Zakoncema se je v Podšentjurju – ali pa v Zavrhu, ker je podšentjurski dvorec okoli leta 1739 prizadel požar¹⁸⁹⁵ – rodil sin (1741), medtem ko je hči prišla na svet že v Sevnici (1744).¹⁸⁹⁶ Selitev v sevniški trg, kjer so ostali do moževe smrti,¹⁸⁹⁷ je časovno povezana

¹⁸⁹³ »Illmus Dominus Sigefridus Carolus Lib. baro de Gall Viduus ex parochia S. Crucis« (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, P 1717–1768, s. p.). – V kranjski imenjski knjigi ni ne njega ne njegovih staršev (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756). Tako ne preseneča, da v poročni matici ni imenovan po nobenem gradu ali dvorcu. Čas rojstva Sigfrida Karla je izračunan iz podatka, da mu je bilo ob smrti 65 let (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 3. II. 1759). Po genealogiji rodbine Gall, ki ga imenuje z obrnjenim imenom Karel Sigfrid, naj bi bil prvič poročen s Ksaverijo baronico Jurič, s katero ni imel otrok (ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall, Stammbaum der Gallen, s. p.). Prvi ženi je bilo po genealogijah rodbine Jurič ime Marija Helena in se je rodila na Strugi kot hči Volfa Ditriha barona Juriča in Judite Terezije, rojene grofice Barbo (ARS, AS 1075, šk. 4, št. 119, Juritsch; Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 169). Glede na poroko staršev leta 1677 in znani čas rojstva nekaterih sorojencev je bila verjetno nekaj starejša od moža. Ko sta se 5. oktobra 1731 poročila, nista bila več mlada. Šentjernejska poročna matica nima o ženinu Sigfridu (Karl)u baronu Gallu nobenih drugih podatkov, nevesta baronica Jurič pa je navedena kot »gospodična« Katarina (sic!), doma s Struge (Župnijski arhiv Šentjerneje, Matične knjige, P 1717–1760, s. p.). Njunih morebitnih otrok in ženine smrti v šentjernejskih matičnih knjigah ni najti (prav tam, R 1731–1739, M 1732–1747). Ženin starejši brat Adam Sigfrid baron Jurič (1683–1741) (J–II–23a) se je leta 1704 poročil s Franciško Katarino, hčerko polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1688–1747) (J–II–23).

¹⁸⁹⁴ Navedba župnije Sv. Križa brez drugih razlikovalnih podatkov (*ex parochia S. Crucis*) kaže, da je šlo za župnijo nedaleč od Svibnega. V poštevek prideta dve župniji s tem patrocinijem: Boštanj ob Savi in Gabrovka. Podmeno, da gre za Boštanj, za zdaj podpira le izpričana navzočnost baronov Gallov od leta 1752 dalje v tamkajšnjih, danes izgubljenih župnijskih maticah (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 305). V krstnih maticah župnije Gabrovka ni najti ne krsta Sigfrida Karla ne krstov sorojencev pa tudi pozneje ni Sigfrid Karel pustil v njih nobenih sledov (NŠAL, ŽA Sv. Križ–Gabrovka, Matične knjige, R 1673–1700, R 1701–1722, R 1723–1739). Iz svibenske poročne matice ni mogoče povzeti, ali je iz župnije Sv. Križa izviral ali je tam samo domoval.

¹⁸⁹⁵ V zapuščinskem inventarju Sigfrida Karla Galla barona Gallensteina je zapisano, da je njegova poročna pogodba zgorela okoli leta 1739 v Podšentjurju na Kranjskem (*in Crain zu St. Jörgen*) (StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 10, 13. 12. 1759). – Očitne posledice požara je leta 1755 opisal tedanji lastnik Podšentjurja, ne da bi sicer omenil ogenj. Ko je leta 1748 kupil dvorec, polovica stavbe že deset let (sic!) ni imela strehe, druga polovica pa je bila pokrita zgolj s slamo (ARS, AS 174, šk. 115, N 147, No. 6, 16. 9. 1755).

¹⁸⁹⁶ Sinovo rojstvo 22. februarja in krst 6. marca 1741 poznamo zaradi danes izgubljene krstne matične knjige samo iz objave; krstili so ga na ime Franc Jožef Anton (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 336–337). Krst hčerke Marije Ane Antonije 13. junija 1744 – del krstnega imena je dobila po botri, stari teti Mariji Ani Valvasor (J–III–28) – je sploh prvo pričevanje o navzočnosti družine v Sevnici (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, R 1727–1765, s. p.). V zapuščinskem inventarju očeta Sigfrida Karla konec leta 1759 je govor o 19-letnem sinu brez imena (do te starosti sta mu manjkala dva meseca) in o hudo prizadeti 15-letni hčerki Antoniji (StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 10, 13. 12. 1759). Sina z imenom (Franc) Ksaver prvič srečamo 24. novembra 1753, ko so mu kranjski deželni stanovi na prošnjo očeta omogočili šolanje s podelitvijo Schellenburgovega alumnata (ARS, AS 2, I. reg., šk. 926, sejni zapisniki 1753–1760, s. p., 24. II. 1753). V poznejših virih je označen kot Franc in tudi kot Franc Ksaver (StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 11, 8. II. 1764, prezentirano 22. 6. 1765, 21. 8. 1775, 23. 6. 1779). Prim. ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall.

¹⁸⁹⁷ O navzočnosti družine v Sevnici govorijo po rojstvu hčerke botrstva krščencev, zlasti žene Marije Ane Maksimilijane (NŠAM, Matične knjige, Sevnica, R 1727–1765, s. p., 22. I. 1745, 18. 7. 1746, 7. II. 1749, 27. I. 1751, 6. I. 1752, 17. 6. 1753,

s prodajo završke in rubežem podšentjurske posesti, kar se je, kot bomo videli, zgodilo leta 1743 ali kakšno leto prej. Brat Jurij Sigfrid Valvasor (J–III–22) ni bil s sestro Marijo Ano Maksimilijano v najboljših odnosih še od časov, ko sta bila oba samska. Priča njunim nesoglasjem smo sredi tridesetih let, ko je Jurij Sigfrid še upravljal s posestjo tudi v imenu svojih sorojencev in se je sestra po njegovih besedah polastila upravljanja Podšentjurja.¹⁸⁹⁸

Revna zakonca, ki so ju skrajšano naslavljali kot *barona Galla*, tudi v Sevnici nista premogla lastnega doma, ampak sta našla zavetje v hiši neporočene tete Marije Ane Valvasor (J–II–28), ki je imela tam že od leta 1722 hišo in se je v trg ob Savi za vedno preselila.¹⁸⁹⁹ Tako kot teta sta bila tudi onadva prejemnika skromne letne denarne pomoči kranjskih deželnih stanov, namenjene revnim deželanom.¹⁹⁰⁰ Vse uboštvo baronskega para, ki je v poznih letih dobil sina in hudo prizadeto hčerko, je prišlo na površje ob tetini in baronovi smrti. Po smrti tete Marije Ane konec leta 1756¹⁹⁰¹ je njeno hišo z zelo skromno opremo po oporoki podedovala nečakinja Marija Ana Maksimilijana.¹⁹⁰² Kot bomo videli, je bil to čas, ko se je njen brat Jurij Sigfrid (J–III–22), nekoč završki graščak, zdaj pa le stanovski mitničar na Ježici, v Ljubljani drugič oženil (1755) in kmalu zatem umrl (1759). Še večjo revščino kakor brat je v Sevnici tolkla sestra, ki je isto leto kot brata izgubila moža. Sigfrida Karla Galla barona Gallensteina so pokopali na sevniškem župnijskem pokopališču 3. novembra 1759, ko naj bi mu bilo 65 let.¹⁹⁰³ Nekaj mesecev prej je skupaj z ženo z njenim denarjem za 1900 goldinarjev kupil kmečki dvor na Lopati pri Celju, podložen bližnjemu dvorcu Prešnik grofa Grošša. Baronovi dolgovi so sicer občutno presejali njegovo imetje, za skoraj 1755 goldinarjev. Zaradi uboštva je moral 19-letni sin Franc Ksaver pustiti šolanje in se vrniti domov, kjer je materi že bila v breme 15-letna hroma in nema hči Antonija.¹⁹⁰⁴ Inventurni komisar Peter (Dominik) pl. Dienersperg, soproj vnukinje polihistorja Janeza Vajkarda,¹⁹⁰⁵ je premoženjsko stanje umrlega barona označil kot »največjo revščino«, življenje njegove družine pa kot beraško. Za Gallovega življenja je celotno majhno gospodarstvo vodila žena, ki se je zdaj, ko v Sevnici ni imela ničesar, niti hiše (podedovano tetino hišo je medtem očitno

3. I. 1755, 4. I. 1755, 17. I. 1756, 20. 7. 1757, 21. I. 1758, 20. 4. 1759) in precej pozneje njenega moža (Sigfrida) Karla (prav tam, 6. 8. 1754) in sina Franca (II. 10. 1756).

¹⁸⁹⁸ ARS, AS 306, knj. 21, protokoli 1731–1736, pag. 779–780, 20. 6. 1735; pag. 785, 25. 6. 1735; pag. 860, 2. 3. 1736; pag. 875, 12. 3. 1736; pag. 876, 13. 3. 1736; pag. 879, 14. 3. 1736. – Marija Ana Maksimilijana je leta 1733 prosila ograjno sodišče, da bi smela sama razpolagati s svojim skromnim premoženjem, ker je že dopolnila 24. leto. Sodišče ji je ustreglo le deloma. Ničesar pomembnejšega namreč ni smela storiti brez soglasja Franca barona Zetschkerja kot uradno postavljenega zaupnika oziroma skrbnika (*Mitwisser*) (ARS, AS 306, knj. 21, protokoli 1731–1736, pag. 500–501, 27. 6. 1733).

¹⁸⁹⁹ Iz zapuščinskega inventarja Sigfrida Karla Galla barona Gallensteina konec leta 1759 je jasno vidno, da zakonca v Sevnici nista imela nepremičnin (StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 10, 13. 12. 1759). Tudi štiri leta prej je v popisu sevniških hiš navedena samo tetina hiša (StLA, Landschaftliches Archiv Antiquum, Gruppe I, Häuserzählung 1754 K 18, H 69, No. 88, Markt Lichtenwald, 18. 7. 1755). – O tetini hiši gl. tudi op. 1824.

¹⁹⁰⁰ Prvič sta pomoč prejela oba skupaj leta 1741 (ko še nista živela v Sevnici), nato pa v enaki višini 30 goldinarjev Sigfrid Karel (praviloma naveden kot Karel) vsako leto od leta 1744 do svoje smrti (ARS, AS 2, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 30. I. 1741, 15. 2. 1742, 28. 3. 1743, 22. I. 1744, II. 3. 1745, 8. 3. 1746, 23. II. 1748, 12. I. 1750, I. 12. 1750, 2. 12. 1751, 22. I. 1753, 10. 12. 1753, 29. 3. 1756, 26. 3. 1757, 23. 12. 1757, 24. 12. 1758).

¹⁹⁰¹ NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 26. 12. 1756.

¹⁹⁰² Oporoka je omenjena v dedni izjavi Karla Sigfrida Galla barona Gallensteina (StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (I), 22. 6. 1757).

¹⁹⁰³ NŠAM, Matične knjige, Sevnica, M 1742–1782, s. p., 3. II. 1759. – Mrliška knjiga ga imenuje Karel baron Gall.

¹⁹⁰⁴ Pokojnik je sam premogel le posojilo v višini 1700 goldinarjev, naloženo pri grofu Barbu s Slatne na Kranjskem, tj. natanko toliko, kot je po poročni pogodbi dolgoval ženi (StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 10, 13. 12. 1759).

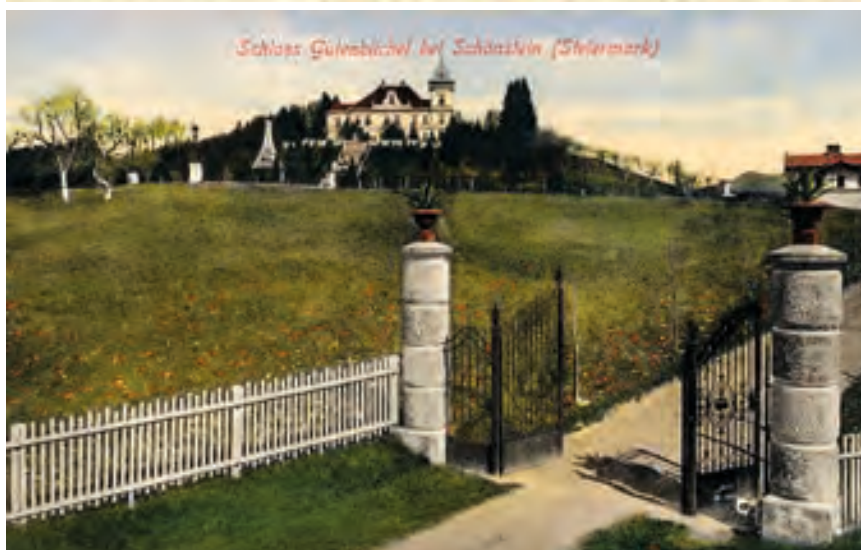
¹⁹⁰⁵ O Petru Dominiku pl. Dienerspergu gl. Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvo (2. del), str. 294–298.

Grb Gallov baronov
Gallensteinov (ARS, AS 1071,
št. 60).

Dvorec Ravne pri
Šoštanju, kjer se je leta
1766 iztekla življenjska
pot Marije Ane
Maksimilijane Gall
baronice Gallenstein,
rojene Valvasor, po
Vischerjevi *Topografiji*
Štajerske, 1681
(*Topographia Ducatus*
Stiriae, sl. 32).

Ravne na razglednici
z začetka 20. stoletja
(zbirka Milana
Škrabca).

Ravne danes (foto B. Golec, avgust 2015).

prodala), s svojimi skromnimi stvarmi preselila na Lopato, uro hoda od Celja.¹⁹⁰⁶ Preselitev iz Sevnice, kjer so Gallovi preživel vsaj petnajst let, je za okrnjeno družino pomenila najbrž najnižjo točko, toda po zaslugi mladega sina Franca so si hitro in dobro opomogli. Mladenič je leta 1764 na dražbi kupil dvorec Ravne (Gutenpihl) pri Šoštanju,¹⁹⁰⁷ se tja preselil z materjo in prizadeto sestro ter si ustvaril družino.¹⁹⁰⁸ V Ravnah je v 67. letu preminila tudi mati Marija Ana Maksimilijana, rojena Valvasor, pokopana 12. decembra 1767 v Šoštanju.¹⁹⁰⁹

Dobrih osem let pred njo je zapustil ta svet njen leto dni mlajši brat **Jurij Sigfrid** (* 1702, † 1759) (J–III–22), edini poročeni brat in zadnji moški potomec Jernejeve medijsko-završke veje Valvasorjev, če odmislimo njegovega mlajšega brata cistercijana patra Roberta (1707–1778) (J–III–26). Ta veja Valvasorjev je torej dejansko ugasnila s smrtjo Jurija Sigfrida, malo preden se je leta 1761 enako zgodilo še drugima vejama, Adamovi medijski in Jernejevi belneški. Zadnja dva poročena potomca teh dveh vej sta sicer imela otroke, a ženskega spola, pri čemer je zadnja in edina hči Franca Antona (A–IV–3) iz medijske veje umrla nekaj dni pred očetom (1761). Za Jurija Sigfrida ni povsem gotovo, ali je imel poleg nezakonske hčerke tudi sina. V oporoki ne omenja nobenega otroka, kar bi moralo zadoščati vsaj za ugotovitev, da ga morebitni legitimni potomci niso preživel, a kot bomo videli, obstaja v zvezi s tem pomislek. Jurij Sigfrid je torej po odhodu obeh bratov v redovno življenje ostal edino upanje

¹⁹⁰⁶ StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 10, 17. 12. 1759, poročilo inventurnega komisarja Petra pl. Dienersperga. Priloga poročilo je kupna pogodba za dvorec Lopata, sklenjena v Celju 14. julija 1759 med Karlom Sigfridom in Marijo Ano Maksimilijano Gall baronoma Gallenstein kot kupcema ter zakoncema Francem Ksaverjem in Marijo Magdaleno Fridrich kot prodajalcema. Kupca nista zmogla celotne kupnine. V pomanjkanju denarja sta 1500 goldinarjev plačala z dvema zadolžnicama kranjskih deželnih stanov, 400 goldinarjev pa z odstopno listino (cesijo) Janeza Lovrenca Schrekingerja z Mirne. Dienerspergu je štajerska deželna pravda naknadno, 9. januarja 1760, ukazala, naj inventarizira tudi Gallove stvari, prenesene v dvorec Lopata, a je 10. aprila 1760 v poročilu zapisal, da si tega ne upa storiti brez nadaljnega ukaza, saj prenesene premičnine po vdovini izjavi niso bile moževa, temveč njena last (prav tam, 9. i. 1760, 10. 4. 1760).

¹⁹⁰⁷ StLA, Landrecht, K 243, v. Gall (2), Heft 11, 8. 11. 1764.

¹⁹⁰⁸ Bil je poročen z Ano Rozino pl. Sallenstein, ki mu je prvega otroka rodila v Ravnah 23. novembra 1764 (NŠAM, Matične knjige, Šoštanj, R 1758–1770, pag. 111). Prim. ARS, AS 1075, šk. 3, št. 85, Gall.

¹⁹⁰⁹ Šoštanjnska mrliška matica jo imenuje samo Maksimilijana baronica Gall, starost 62 let pa je popravljena na ustrežnejših 67 (NŠAM, Matične knjige, Šoštanj, M 1758–1770, s. p., 12. 12. 1767).

svojega ožjega sorodstva, da se bo Valvasorjevo ime nadaljevalo tudi po njihovi veji, nekoč medijski in zdaj završki Jernejevi veji.

Po smrti staršev (1717) srečujemo mladeniča najprej na jezuitski gimnaziji v Ljubljani (1719–1721),¹⁹¹⁰ od koder se je po zaključku šolanja po vsej verjetnosti vrnil domov, kjer sta ga čakali očetova posest in obveznost, da sorojencem izplača dedne deleže.¹⁹¹¹ S poroko je odlašal zelo dolgo, še dlje kakor leto dni starejša sestra Marija Ana Maksimilijana (* 1701, † 1767) (J–III–21), ki je stopila pred oltar pri petintridesetih (1736). Dotlej sta brat in sestra očitno vsaj večidel živela doma v Zavrhu, medtem ko je v drugem Valvasorjevem dvorcu, bližnjem in manjšem Podšentjurju, še leta 1732 prebivala in gospodarila njuna neporočena teta Ana Marija (J–II–26), umrla najpozneje leta 1735. Pobožnjaška teta, po smrti svojega brata in svakinje (1717) zadolžena, da skupaj z drugo neporočeno sestro Marijo Ano (J–II–28) vodi hišno gospodarstvo, je bila nemara pomemben razlog, da se nečak in nečakinja tako dolgo nista mogla poročiti. Pri tem gre manjšo vlogo pripisati njeni sestri Mariji Ani, ki se je kmalu preselila v Sevnico, medtem ko je Ana Marija bržčas do zadnjega obvladovala razmere v Zavrhu in Podšentjurju. Jurij Sigfrid je pri 24-ih, ko je bil že goden za ženitev, namesto zakonskega življenja spoznal ljubezen z navadno kmečko hčerko. 10. marca 1727 mu je namreč Neža Gvardjan s Konjščice v domači župniji rodila **nezakonsko hčerko Jero**. Neža je izvirala iz družine završkega podložnika, o poznejšem življenju hčerke pa ni bilo mogoče ugotoviti ničesar.¹⁹¹²

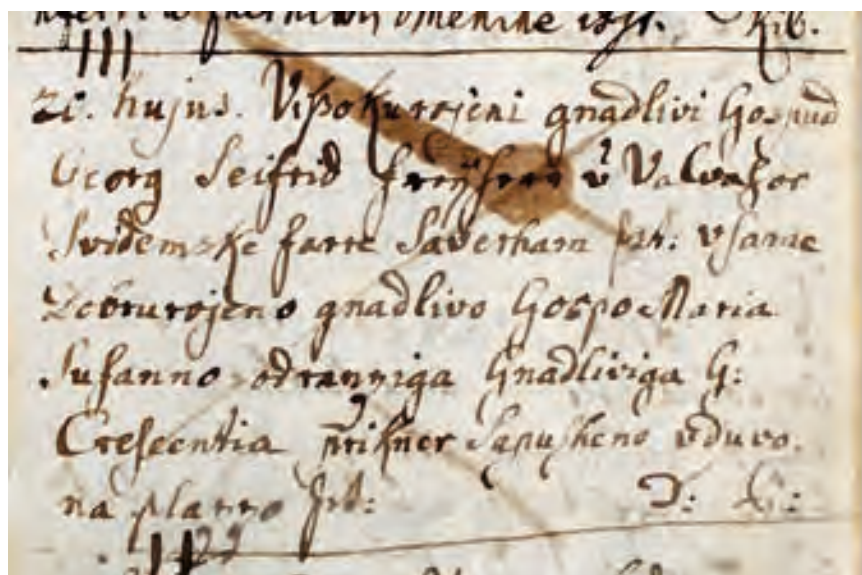
Če odštejemo zadnja leta njegovega življenja, je malo znanega tudi o Juriju Sigfridu. Ko se je leta 1736 k njegovi sestri priženil Gall baron Gallenstein in sta se zakonca naselila v sosednjem Podšentjurju,

¹⁹¹⁰ Prvo leto (1719) je naveden kot študent sintaktičnega razreda in naslednje leto na poetiki, obkraj pa kot konviktor prve mize, tj. med premožnejšimi študenti; pri obeh vpisih je imenovan samo z drugim imenom Sigfrid in neupravičeno z baronskim naslovom (Črnicvec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 172, 173). Kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete ga prav tako označuje kot barona, leta 1720 v poetičnem razredu in 1721 v zadnjem, retoričnem; tu je njegovo drugo ime pomotoma zapisano kot Sigmund (ARS, AS 1073, II/51r, pag. 578, 582).

¹⁹¹¹ O njegovem upravljanju z zapuščino tudi v imenu sorojencev obstaja nekaj zapisov v protokolih kranjskega ograjnega sodišča; zadevajo predvsem obračune, ki jih je bil dolžan predlagati sodišču (ARS, AS 306, knj. 21, protokoli 1731–1736, pag. 36, 779–780, 785, 875, 876, 879).

¹⁹¹² Vpis Jerinega krsta z datumom 14. marec 1727, štiri dni po rojstvu, je Radics še videl v danes izgubljeni svibenski krstni matici 1724–1764; izpis se je v njegovi zapuščini znašel na povsem neustreznem mestu (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, F Karel, najstarejši polbrat Janeza Karla). Kraj otrokovega rojstva je naveden kot »ex Lubel«. V terezijanskem katastru sredi 18. stoletja srečamo dva takšna zaselka, v obeh pa sta živela završka podložnika, oba gospodarja cele hube. Prvi zaselek, imenovan tudi »Ober Lubell«, je identičen z Ljubežem v Lazih in ni ležal v svibenski župniji, v drugem zaselku »Unter Lubell«, pa je prebival podložnik Andrej Gvardjan (!) (ARS, AS 174, šk. 119, RDA, N 157, No. 8, s. d.). Kot so pokazale mlajše pojavitve kraja v matičnih knjigah župnije Svibno in poznejše ekspoziture Konjšica, je šlo za zaselek Lubel v soseski sv. Jerneja na Konjšici, v katerem je še naprej izpričan završki podložnik Gvardjan (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1764–1770, R 1770–1776; ŽA Konjšica, Matične knjige, R 1789–1831, M 1787–1831). Jožefinski vojaški zemljevid iz osemdesetih let 18. stoletja ga imenuje »Ulbel« (Rajšp (ur.); *Slovenija*. 5. zvezek, sekcija 192). Na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 je še naveden, in sicer kot »Lebel« (ARS, AS 176, N 121, k. o. Konjšica, mapni list IV), danes pa se po nekdanjem hišnem priimku Gvardjan imenuje Vrdjan (*Atlas Slovenije*, str. 125). Neža Gvardjan, »priležnica« Jurija Sigfrida Valvasorja, je bila skoraj brez dvoma hči Blaža Gvardjana, ki so se mu na prelomu iz 17. v 18. stoletje rodili vsaj trije otroci. Toliko jih lahko zaradi močno poškodovane krstne matice 1685–1701 ugotovimo: prvega krščenegega 19. maja 1697, drugega 9. julija 1703 in tretjega 7. januarja 1709; pri prvem je ime matere Marija in izjemoma naveden tudi kraj: »huius Parochiae v Libelli« (!), pri drugem in tretjem je materino ime Neža, priimek pa Vardjan. (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, pag. 92; R 1701–1713, s. p.). Ker so svibenske matične knjige za 18. stoletje močno okrnjene, ostajata za spremljanje nadaljnje življenjske poti matere Neže in hčerke Jere Gvardjan predvsem dve poročni matici, v katerih pa ni najti poroke nobene od njiju (prav tam, P 1717–1768, P 1777–1800). Od leta 1764, ko se spet začnajo krstne matice, nista nikoli botrovali (prav tam, R 1764–1770, R 1770–1776, R 1777–1787) in tudi v mrliških maticah, ki se začnajo šele leta 1777, pogrešamo smrt tako ene kot druge (prav tam, M 1777–1787; ŽA Konjšica, M 1787–1831). Če nista umrli neporočeni pred letom 1777, sta se torej odselili drugam.

Slovenski oklic
Jurija Sigfrida
Valvasorja in Renate
Suzane Prückner,
rojene Lukančič pl.
Hertenfels, v oklicni
knjigi ljubljanske
stolne župnije 20.
maja 1738 (NŠAL, ŽA
Ljubljana–Sv. Nikolaj,
Razne knjige, oklicna
knjiga 1737–1759, s. p.;
foto Igor Lapajne).

je moralo postati v Zavrhu precej samotno. Dve leti za sestro se je tako tudi završki gospod Jurij Sigfrid pustil prvič odvesti pred oltar, star 36 let. Nevesta, vdova **Renata Suzana pl. Prückner, rojena Lukančič (Lukantschitsch) pl. Hertenfels** (* 1695, † 1741) (J–III–22a), je bila sedem let starejša 43-letnica brez otrok, tako da ni bilo veliko upanja za potomstvo. *Suzana*, kot so jo klicali,¹⁹¹³ je izvirala iz leta 1671 poplemenitene kranjske rodbine, z Valvasorji pa jo je vezalo kar dvakratno nekrvno sorodstvo. Z njenim polstricem Sigmundom Jožefom Lukančičem pl. Hertenfelsom (* 1684, † 1749) (A–III–4a) se je v začetku stoletja poročila Ana Rozina Jožefa baronica Valvasor (* pred 1680, † 1756) (A–III–4) iz Adamove završke veje Valvasorjev. Drugi polstric, Lukančičev polbrat, pa je bil tedaj že dolgo pokojni Franc Ludvik pl. Scarlich (* 1669, † 1713) (J–II–16a), poročen s polihistorjevo najstarejšo hčerko Ivano Rozino (* 1678, † 1748) (J–II–16).¹⁹¹⁴ Ta mrzla teta Jurija Sigfrida Valvasorja je nekoč, ko je bil majhen otrok, živela v njegovem rodnem Zavrhu in šla od tam tudi k poroki (1705). Ne nazadnje je bila nevesta zdajšnjega završkega gospodarja Renata Suzana Lukančič pl. Hertenfels, doma iz Škofje Loke, skoraj vrstnica še ene od tam izvirajoče Valvasorjeve snahe, Uršule Franciške, rojene pl. Segalla oziroma Režen (* 1697 † 1764) (A–III–5b), tedanje gospodarice na Mediji. Zdi se torej več kot verjetno, da je 36-letnega Jurija Sigfrida napeljajo na poroko prav Valvasorjevo sorodstvo.

Renata Suzana je bila krščena 18. oktobra 1695 v Škofji Loki, in sicer kot prvorojenka Janeza Pavla Lukančiča pl. Hertenfelsa (* 1673, † 1716) iz njegovega prvega zakona z Marijo Suzano, rojeno Otto pl. Rosenbüchl.¹⁹¹⁵ Oba starša sta izvirala iz poplemenitenih meščanskih rodbin in tudi njuna družina je

¹⁹¹³ Ni dvoma, da so jo klicali samo Suzana, kot je navedena v mrliški matici župnije Vače (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p., 18. 10. 1741).

¹⁹¹⁴ O Lukančičevem sorodstvu gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 108–110; Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 125–126.

¹⁹¹⁵ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1688–1702, s. p., 18. 10. 1695. – Ker je Valvasorjeva nevesta Renata Suzana tako v poročni kot v oklicni knjigi navedena z imenom Marija (!) Suzana (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 379; prav tam, *Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759*, s. p., 20. 5. 1738), bi se zdelo verjetno, da gre za Marijo Suzano, hčerko Sigmunda Jožefa Lukančiča pl. Hertenfelsa (* 1684, † 1749) (A–III–4a) in Ane Rozine Jožefe, rojene baronice Valvasor (* pred 1680, † 1756) (A–III–4), krščeno 13. avgusta 1708 v Brezovici pri Ljubljani (NŠAL, ŽA Brezovica, Matične knjige, R 1703–1733, s. p.; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str.

živela življenje malomestnega plemstva.¹⁹¹⁶ Janez Pavel je sicer po poroki kupil mali dvorec Kutena pri Kranju, a ga je kmalu prodal¹⁹¹⁷ in do konca prebival v kupljeni hiši v Škofji Loki, od koder je izviral

264). Toda protokoli ogradnega sodišča, ključni vir za njeno identiteto, razkrivajo, da je bilo njeno dejansko ime Renata (!) Suzana, torej takšno, s kakršnim je navedena 27. aprila 1733 v ljubljanski krstni matici kot krstna botra, tedaj še kot pl. Prücknerjeva – »â Prücknerin« (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 76, 27. 7. 1733). Po smrti so se v letih 1743–1745 potegovali za njeno dediščino polbrat in dve polsestri – Franc Ignac, Katarina in Ivana Lukančič pl. Hertenfels (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 476, 497, 529, 563, 666). Na podlagi teh podatkov je bilo Renato Suzano mogoče nedvoumno identificirati kot hčerko Janeza Pavla Lukančiča pl. Hertenfelsa, krščeno 18. oktobra 1695 v Škofji Loki. Tam so v letih 1697–1716 prišli na svet tudi njeni sorojenci, med njimi trije zgoraj omenjeni iz očetovega tretjega zakona (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, Ind R 1623–1736). Objavljeni genealoški pregled Lukančičev te rodbinske veje ne pozna (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 125–126); najdemo pa jo na Lukančičevem rodovnem deblu iz leta 1699, ki za razliko od krstne matične knjige navaja rojstni datum Renate Suzane – 16. oktober 1695 (ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 386, 388). – Renata Suzana je potrjeno tudi sama uporabljala še tretje ime, Marija. Z vsemi tremi – kot Marija Renata Suzana – je, denimo, navedena v spremnem dopisu k zapuščinskemu inventarju prvega moža (ARS, AS 309, šk. 86, fasc. XXXVI, lit. P–101, 26. 2. 1734, pag. 29) in v istem inventarju tudi v nedatiranem registru opovednega pisma svoje sestre (prav tam, pag. 16/Nr. 7).

¹⁹¹⁶ O škofjeloški trgovsko-podjetniški rodbini Lukančič pl. Hertenfels gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 102–110 in pri obravnavi polihistorjevega zeta Franca Ludvika pl. Scarlichija (* 1669, † 1713) (J–II–16a) v podpoglavju 4.4. Njegov očim dr. Gabrijel Lukančič, leta 1671 plemeniteni pl. Hertenfels, je bil namreč ded Renate Suzane. Njen oče Janez Pavel, krščen 21. januarja 1673 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 166), je imel s Scarlichijem skupno mater Marijo Elizabeto, rojeno pl. Juliani. Mladenič je 23. novembra 1694 v Ljubljani sklenil poročni dogovor z Marijo Suzano pl. Seethal (* 1671, † 1697), mlado vdovo ostarelega dolenskega graščaka Marka Alberta pl. Seethala, sicer hčerko Dominika Otta in Marije Suzane, rojene Pappler, krščeno 30. novembra 1671 v Ljubljani (ARS, AS 730, fasc. 184, Gradivo raznih plemiških družin, Lukančič, 23. 11. 1694; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 113). Poroka naj bi bila po rodoslovnem viru 9. januarja 1695 (ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 386), ni pa vpisana ne v ljubljansko ne v škofjeloško ali starološko poročno matico (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718; ŽA Škofja Loka, Matične knjige, Ind P 1652–1791; ŽA Stara Loka, Matične knjige, Ind P 1652–1789). Nevesta Marija Suzana je izviralna iz znane ljubljanske plemenitene rodbine. Njen praded trgovec Kristof Otto (Ottho) se je rodil še kot podložnik, postal zgodaj ljubljanski mestni sodnik in nato župan ter bil leta 1637 plemeniten z naslovom »zum Rosenpüchl«, po imenu svojega dvorca pod Rožnikom (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 3. zvezek, str. 125–127). Po Franku je dobil plemiški naslov že leta 1626 (Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 22). O genealogiji Ottovih in sorodstveni povezanosti z Lukančiči: ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 388. Zakoncema Janezu Pavlu in Mariji Suzani Lukančič se je še v letu poroke 1695 rodila prva hči Renata Suzana, poznejša gospa Valvasor, ki so jo krstili v Škofji Loki, kjer se je skoraj gotovo tudi rodila, in čez dobro leto Marija Jožefa, krščena 14. februarja 1697 ter potrjeno rojena v mestu (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1688–1702, s. p., 18. 10. 1695, 14. 2. 1697). Mati Marija Suzana je po sekundarnem viru preminila že 11. maja 1697, nakar se je vdovec Janez Pavel 9. novembra isto leto poročil z Ano Klaro pl. Buchenberg (ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 386). Druga žena mu je kmalu umrla, ne da bi mu rodila otroke. Po sklenitvi poročnega dogovora 1. julija 1703 je stopil pred oltar še tretjič, in sicer z neplemiško vdovo Marijo Ano Haun, s katero je imel v letih 1705–1716 še osem otrok (NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, Ind R 1623–1736). Vsi trije Lukančičevi poročni dogovori so v registih navedeni v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 62, fasc. XXIX/B, lit. L–41, 5. 6. 1716, pag. 17/Nr. 17–19).

¹⁹¹⁷ Dvorec Kutena (*Hoff Kuttina*) je Janez Pavel po imenjski knjigi kupil leta 1696 od Luke Dolenca in ga že leta 1701 prodal, imenjska renta je znašala le nekaj več kot goldinar (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 275v). O dvorcu, ki ga kastelološka literatura sploh ne pozna (prim. Smole, *Graščine*; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*), je zelo malo znanega. Po Valvasorjevi *Slavi* (1689) je Kutena (nemško Küttenhof) stala na ravnici ob Savi, nedaleč od Kranja in bila v lasti Jurija Sigmunda barona Ecka (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 111). Po rodovniku rodbine Lukančič iz leta 1699 je tu (*in Khüttenhoff*) 11. junija 1697 preminila Lukančičeva prva žena Marija Suzana (ARS, AS 730, fasc. 119, Genealogica A–P, Lukančič, rodovnik družine Lukančič, pag. 386), po registru v zapuščinskem inventarju njegovega zeta Lovrenca pl. Prücknerja pa je Lukančič tukaj (*Khüttenhoff*) 22. decembra 1698 sklenil z Rudolfom Ottom kupoprodajno pogodbo za hišo v Škofji Loki (ARS, AS 309, šk. 86, fasc. XXXVI, lit. P–101, 26. 2. 1734, pag. 16/Nr. 6).

njegov rod.¹⁹¹⁸ Najstarejša hči Renata Suzana je prvič stopila pred oltar neznanu kje, stara 23 let. S prvim možem, konjeniškim častnikom Krescencijem Lovrencem pl. Prücknerjem (Prückner), ki ni izviral s Kranjskega, je sklenila poročno pogodbo leta 1718 v Ljubljani,¹⁹¹⁹ nato pa sta najverjetneje skupaj živela v krajih moževega službovanja zunaj domače dežele, med drugim v Pragi.¹⁹²⁰ Otrok bodisi nista imela bodisi nobeden ni preživel, zato je Prückner posvojil sina svojega brata. Zakonca sta se nazadnje ustalila na Kranjskem, kjer so deželni stanovi ostarelemu odsluženemu stotniku leta 1731, po 38 letih službe na različnih krajih in v več vojnah, podelili deželanstvo.¹⁹²¹ Tri leta zatem (1734) je Prückner umrl v Ljubljani,¹⁹²² kjer ni premozel lastne hiše pa tudi sicer ni imel ob smrti nobenih nepremičnin, temveč le denarne naložbe.¹⁹²³ 43-letno Renato Suzano, ki je kot vdova stanovala nekje na Mestnem trgu, je po štirih letih vdovstva zasnubil daljni nekrvni sorodnik iz Zavrha, sedem let mlajši Jurij Sigfrid Valvasor in jo 29. maja 1738 poročil v njeni takratni domači župniji.¹⁹²⁴ Nevestino premoženje, katerega vrednosti žal ne poznamo, najbrž pa je bilo prav majhno,¹⁹²⁵ je morda nekoliko

¹⁹¹⁸ Ob smrti leta 1716 je od nepremičnin premozel samo nekaj zemljišč in desetino v škofjeloški okolici, hišo na Studencu pri Škofji Loki ter polovico Ottove hiše v mestu, ki jo je leta 1698 kupil od brata svoje prve, tedaj že pokojne žene (ARS, AS 309, šk. 62, fasc. XXIX/B, lit. L–41, 5. 6. 1716, pag. 5–6, 15–16/Nr. 11, 19/Nr. 27). V kranjski imenjski knjigi se je njegova že tako skromna posest močno skrčila. Vpisan je bil leta 1688 s po očetu podedovanimi desetini in z imenjsko rento slabih 6 goldinarjev, z nakupom Kutene se je renta dvignila na dobrih 8 goldinarjev, nazadnje, leta 1715, pa mu je ostala le še skromna desetina in nekaj več kot goldinar imenjske rente (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 275v).

¹⁹¹⁹ Poročna pogodba, datirana v Ljubljani 27. februarja 1718, je znana iz Prücknerjevega zapuščinskega inventarja (pag. 15/ Nr. 3), poroke pa ni ne v ljubljanski poročni matici ne v škofjeloški ali starološki (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745; ŽA Škofja Loka, Matične knjige, Ind P 1652–1791; ŽA Stara Loka, Matične knjige, Ind P 1652–1789). O Prücknerjevem izvoru ne izvemo ničesar niti iz dokumentacije ob podelitvi kranjskega deželanstva leta 1731 niti iz njegovega zapuščinskega inventarja. V prošnji za deželanstvo je pomenljiva njegova navedba, da kranjski deželni stanovi doslej niso sprejemali med deželane samo tistih, ki so bili poplemeniteni prek prednikov, temveč tudi takšne, ki so si pridobili častna mesta s svojim poklicem (ARS, AS 2, 1. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, fasc. N–R, št. 27, Prückner, s. d., ad 3. 2. 1731). Frank njegove poplemenitve ne pozna (prim. Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 129, 133; 3. *Band*, str. III–III2, II5–II6).

¹⁹²⁰ Prückner v prošnji za deželanstvo ni izpričal, kje vse je 38 let služboval, ampak je sumarno navedel le »različne kraje« (ARS, AS 2, 1. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, fasc. N–R, št. 27, Prückner, s. d., ad 3. 2. 1731). Iz regesta neke pobotnice z dne 2. septembra 1730 je vidno, da je bil tedaj v Pragi in da je svojo četo prepustil drugemu poveljniku (ARS, AS 309, šk. 86, fasc. XXXVI, lit. P–101, 26. 2. 1734, pag. 15–16/Nr. 5).

¹⁹²¹ ARS, AS 2, 1. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, fasc. N–R, št. 27, Prückner, s. d., 3. 2. 1731. – Iz deželanske diplome in prošnje izhaja, da Prückner ni imel otrok, zato je prešlo deželanstvo na posvojenca Egidija pl. Prücknerja, sina njegovega brata.

¹⁹²² Prückner je kot že nekdanji častnik umrl 16. februarja 1734 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 339).

¹⁹²³ Ob skromnih premoženjih sta bili daleč največ vredni dve zadolžnici iz leta 1733 v skupni vrednosti 14.900 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 86, fasc. XXXVI, lit. P–101, 26. 2. 1734, pag. 13–14/Nr. 1–2). Nujna varuhinja Prücknerjevega posvojenega nečaka Egidija je postala vdova Renata Suzana, od katere so deželni stanovi leta 1736 zahtevali, naj v urad glavnega prejemnika položi 5000 goldinarjev in s tem izpolni pogoj za možev in nečakov sprejem med kranjske deželane, česar njen pokojni mož ni storil (ARS, AS 2, 1. reg., šk. 846, Pisma deželanstva, fasc. N–R, št. 27, Prückner, 21. II. 1736).

¹⁹²⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 379. – Slovenska oklicna knjiga za razliko od poročne imenuje ženina baron in navaja tudi pomembna podatka, bivališči mladoporočencev: »20. hujus Vifsokurojeni gnadlivi Gospud Georg Seifrid Freyherr v[on] Valvafor Svidemske farre Säverham Ist:[anovanjem] ufame Dobrurojeno gnadlivo Gospo Maria Sufsanno od razziga Gnadliviga G:[ospuda] Crefcentia Prikner Sapufheno duvo na plazzo Ist:[anovanjem] (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p., 20. 5. 1738). Nevesta na Mestnem trgu ni imela lastne hiše, ampak je tam zgolj prebivala (prim. Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*).

¹⁹²⁵ Renata Suzana je po očetu Janezu Pavlu Lukančiču pl. Hertenfelsu podedovala njegovo skromno desetino od treh hub na Svetju pri Sori in jo že leta 1721 prodala (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 275v). Neposredno po njeni poroki z Valvasorjem je novi varuh Egidija pl. Prücknerja zahteval revizijo zapuščine Lovrenca pl. Prücknerja in jo

Nekdanji Valvasorjev dvorec Zavrh, danes Bostičeva domačija, (foto B. Golec, marec 2014).

Na domačiji Bostičevih se danes ukvarjajo tudi s turistično dejavnostjo (foto B. Golec, marec 2014).

ublažilo Valvasorjeve materialne težave, ki se kažejo v odprodaji posesti, ustaviti pa jih ni moglo. Zakonca sta po poroki živela v Zavrhu in, kot že rečeno, nista imela otrok.¹⁹²⁶ Njun zakon je bil kra-

v celoti prevzel, saj naj bi bila vdova že odpravljena; ob tej priložnosti je nastal še en zapuščinski inventar (ARS, AS 309, šk. 86, fasc. XXXVI, lit. P-101, 21. 6. 1738). Polbrat in polsestri Renate Suzane so se v svojih zahtevah po njeni dediščini sklicevali na poročno pogodbo, sklenjeno 10. maja 1738, katere vsebina pa ni znana (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741-1746, pag. 497, 27. 1. 1744).

¹⁹²⁶ V vrsti svibenskih krstnih matic je polstoletna vrzel od leta 1713 do 1764 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 101), vsekakor pa se noben otrok zakoncev Valvasor ni rodil v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1692-1740). Ključni dokaz, da zakonca Valvasor nista imela otrok, ponujajo protokoli kranjskega

tek, saj so završko graščakinjo Renato Suzano le dobra tri leta po poroki, 18. oktobra 1741, pokopali v Valvasorjevo rodbinsko grobnico na Mediji, staro skoraj natanko 46 let.¹⁹²⁷

Tista leta so bila za Valvasorje pod Kumom sploh precej razburkana in za nadaljnji tok dogodkov ključna. Ne vemo sicer, kako so se nečaki in nečakinji podšentjurske graščakinje Ane Marije (J–II–26), med njimi dva redovnika in redovnica, pogodili za tetino dediščino in kako se je za Jurija Sigfrida izteklo pravljanje za ženino dediščino, ki so jo zahtevali njeni sorojenci (1743–1745).¹⁹²⁸ Že prej, okoli leta 1739, je v Podšentjurju gorelo, med rojstvoma svojih dveh otrok (1741 in 1744) se je njegova sestra Marija Ana Maksimilijana, poročena Gall baronica Gallenstein (J–III–21), z družino odselila k teti v Sevnico, Jurij Sigfrid je prav nekje v tem času, po ženini smrti, izgubil Zavrh, za Valvasorjevo družino pa je bil izgubljen tudi Podšentjur.

Podrobnosti obeh posestnih izgub niso znane, vemo le, da je Jurij Sigfrid Zavrh prodal in da so deželni stanovi Podšentjur zarubili zaradi nakopičenih davčnih zaostankov. Ni pa ugotovljeno, kdaj natanko se je to zgodilo in kdo je bil tedaj nominalno lastnik Podšentjurja, vsi nečaki in nečakinje Ane Marije (J–II–26) ali samo Jurij Sigfrid. Kranjska imenjska knjiga je glede teh vprašanj le deloma v pomoč. Podšentjurska imenjska renta približno 15 goldinarjev in pol v imenjski knjigi sploh nikoli ni bila prenesena na Valvasorje, ampak so jo vse od konca 17. stoletja vodili na ime grofice Wazenberg. Šele leta 1744 so rento z nespremenjeno višino prepisali Mariji Tereziji Merherič, imenovani Fabjanič, ki je zarubljeni Podšentjur tedaj dobila od deželnih stanov.¹⁹²⁹ Finančne težave Jurija Sigfrida Valvasorja se v imenjski knjigi jasno kažejo že v tridesetih letih. Tako se je imenjska renta, ki se je nanašala na Zavrh, leta 1737 zmanjšala s približno 31 goldinarjev in pol skoraj za polovico, za 14 goldinarjev, prepisanih Janezu Andreju Mordaxu, lastniku gospostev Gomila in Radeče.¹⁹³⁰ Tu nas imenjska knjiga žal zapusti, ker pri Valvasorjevi posesti vse do nastavitve nove knjige (1757) niso ažurirali nadaljnjih, ključnih posestnih sprememb.¹⁹³¹ Med izgubo Zavrha in Podšentjurja ni moglo miniti veliko časa, oba sta šla v tuje roke najpozneje leta 1743. Če upoštevamo, da je novi lastnik Zavrha Jožef Ernest pl. Scarlichi v začetku leta 1752 poročal o svojih prihodkih od odkupov rojenjakov in primščin za

ograjnega sodišča, pred katerim so sorojenci Renate Suzane zahtevali dediščino od vdovca Jurija Sigfrida (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 476, 497, 529, 563–564, 667–668).

¹⁹²⁷ Mrliška matica župnije Vače ne navaja pokojničine starosti, govori pa o kraju pokopa, umrlo imenuje z drugim, običajnejšim imenom Suzana, a tudi z deklinškim priimkom (*nata Lukantschitsch*) in s krajem bivanja, Zavrhom (*ex Najdorf*) (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p.). Ključna podatka sta navedba bivališča in pokojničinega deklinškega priimka, s pomočjo katerih je bilo mogoče ugotoviti identiteto Renate Suzane kot žene Jurija Sigfrida in izslediti njen izvor, saj smo jo dotlej poznali le po priimku njenega prvega moža.

¹⁹²⁸ Vdovec Jurij Sigfrid je zatrjeval, da ga je žena tik pred smrtjo pred pričami imenovala za glavnega dediča, njeni sorojenci pa so zahtevali, naj to tudi dokaže (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 476, 497, 529, 563–564, 667–668).

¹⁹²⁹ Prenos v imenjski knjigi izrecno govori o rubežu zaradi nakopičenih davčnih zaostankov (*wegen anerloffenen grossen Ausstandt eingezogen*) in o podaritvi posesti (*doniert*) novi lastnici (ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 69).

¹⁹³⁰ ARS, AS 173, knj. 6 (1662–1756), fol. 102. – O Mordaxu: Smole, *Graščine*, str. 158, 401.

¹⁹³¹ Naslednji lastnik Jožef Ernest pl. Scarlichi sploh nikoli ni bil vpisan v imenjsko knjigo ne s to ne s kakšno drugo posestjo (prim. indeks h knjigi št. 6). Pri ugotavljanju spremembe lastništva prav tako ni v nobeno pomoč kranjska deželna deska. Ob njeni nastavitvi v petdesetih letih 18. stoletja so se oprli na imenjsko knjigo in kot lastnika vpisali že davno pokojnega Jurija Maksimilijana Valvasorja (J–II–27), tu imenovanega Maks in, neupravičeno, baron. Sledil mu je Mihael Angelo baron Zois, vpisan na podlagi kupne pogodbe z dne 8. julija 1762 (ARS, AS 315, gl. knj. 5, fol. 462). Baron Zois je pogodbo sklenil s prodajalcem Jožefom Ernestom pl. Scarlichijem, v njej pa ni nobenih podatkov o prejšnjih lastnikih (prav tam, I. modri kvatern, fol. D 1–2). Leta 1759 je posest obsegala približno 19 hub in pol, brez vinogradov (ARS, AS 315, I. železobarvni kvatern, fol. K 21v).

obdobje devetih let, je moral postati gospodar leta 1743 ali 1742.¹⁹³² Kot je izpričal sam, je kupil posest neposredno od Jurija Sigfrida Valvasorja.¹⁹³³ Za Podšentjur pa vemo, da je bil pod stanovsko upravo vsaj od pomladi 1743¹⁹³⁴ in da ga je Marija Terezija Merherič, imenovana Fabjanič, dobila najpozneje naslednje leto.¹⁹³⁵ Po navedbi poznejšega lastnika Janeza Jožefa Čopa, naj bi ga deželni stanovi upravljali nekaj let, preden so ga podarili Merheričevi. Ko je Čop, čigar rodbina gospodari v Podšentjurju še danes, leta 1748 kupil dvorec od omenjene prehodne lastnice, je bil ta v izjemno slabem stanju, saj gospodarskih poslopij tako rekoč ni več imel, polovica dvorca pa je bila brez strehe.¹⁹³⁶ Dve leti prej, leta 1746, si je Jurij Sigfrid Valvasor, kot se zdi, še prizadeval, da bi zarubljeni dvorec pridobil nazaj, vendar zaman.¹⁹³⁷

Razumljivo je, da je Valvasorjevo rodbinsko ime v povezavi z obema dvorcema pod Kumom potonilo v pozabo. Za Podšentjur niti v strokovnih krogih zelo dolgo ni bilo znano, da ga je imela ta rodbina,¹⁹³⁸ medtem ko pri Zavrhu spomin na Valvasorje v zadnjem času spet obujajo v turistične namene, a z napačno interpretacijo, da je šlo za Valvasorjev lovski dvorec.¹⁹³⁹

Tako kot ne vemo, koliko je Jurij Sigfrid iztržil od prodaje posesti in koliko mu je ostalo po

¹⁹³² ARS, AS 174, šk. 119, RDA, N 157, No. 10, 29. 1. 1752. – Jožef Ernest pl. Scarlichi je sicer kot lastnik Zavrha prvič izpričan leta 1749, ko se je podpisal pod napovedno tabelo terezijanskega katastra (prav tam, No. 4, 10. 11. 1749). – Med pravdanjem z ženinimi sorojenci za dediščino je Jurij Sigfrid spomladi 1745 pred ograjnim sodiščem v Ljubljani mimogrede izjavil, da »je bila posest prodana« (ARS, AS 306, knj. 23, protokoli 1741–1746, pag. 668, 8. 4. 1745).

¹⁹³³ ARS, AS 174, šk. 119, RDA, N 157, ad 10, 29. 12. 1753. – Hkrati je Scarlichi omenil tudi nekdanjega zakupnika Volfa Engelberta pl. Buseta in njegov petletni zakup. To bi utegnilo pomeniti, da je Valvasor prenehal neposredno upravljati s posestjo že nekaj let prej. Bolj verjetno se je zakup nanašal na dvajseta leta 18. stoletja, saj je bil pl. Buset od leta 1721 varuh Valvasorjevih mladoletnih otrok in skrbnik njihovega premoženja (gl. op. 1872 in 1873). – Pomenljivo je, da je Wolf Engelbert omenjen tudi kot izvršitelj oporoke Ane Marije Valvasor (J–II–26), tete Jurija Sigfrida, in sicer v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759, pag. 8–9/Nr. 1).

¹⁹³⁴ Poveden je ukaz poverjeniškega urada kranjskih deželnih stanov z dne 17. maja 1743, naj stanovski rentni mojster prejme denar za nabavljeno živino, potrebno za obdelavo polja dvorca Podšentjur (ARS, AS 2, I. reg., šk. 131, fasc. 84, snopič 31, Herrschaft und Güter, Hof St. Georgen, 17. 5. 1743).

¹⁹³⁵ Gl. op. 1929.

¹⁹³⁶ Kot je leta 1755 izpričal tedanji lastnik Podšentjurja Janez Jožef Čop, je Podšentjur kupil sedem let prej (1748) od »neke baronice Fabjanič«, tej pa so ga »podarili v last« deželni stanovi (*von der Landschafft ins eigen geschenkt*), potem ko je bilo imenje z dvorcem več let opuščeno in so ga stanovi upravljali sami (*ist diße Gült etliche Jahr sambt dem siz in der ödnuß gestanden, vnnnd die Landschafft selbst administriert*). Po imenjski knjigi je bila posest napovedana s 15 hubami, urbar pa je izkazoval le devet hub in kajžo; Čop ni znal pojasniti, kam se je izgubilo pet hub in dve tretjini (ARS, AS 174, šk. 115, N 147, ad No. 5, 26. 8. 1755). Istega leta (1755) je poročal tudi o zelo slabem stanju Podšentjurja ob nakupu. Dve hubi sta bili opuščeni in brez hiše, dvorec pa močno zanemarjen. Gospodarskih poslopij tako rekoč ni bilo več, polovica dvorca že deset let ni imela strehe, medtem ko je bila druga polovica pokrita zgolj s slamo (prav tam, No. 6, 16. 9. 1755). Trditev se ujema z že znanim podatkom, da je v Podšentjurju okoli leta 1739 gorelo (gl. op. 1895). – Janez Jožef Čop in njegova žena Marija Konstancija sta Podšentjur kupila od Marije Terezije Merherič, imenovane Fabjanič, leta 1748 (ARS, AS 309, šk. 116, fasc. XXXXVII; lit. T–63, 19. 4. 1760, pag. 13–14/Nr. 1; prim. Smole, *Graščine*, str. 365; Golec, *Iz življenja malih graščakov Čopov*, str. 185). Čopova rodbina gospodari v Podšentjurju še danes (o Čopih v Podšentjurju gl. Golec, *Iz življenja malih graščakov Čopov*).

¹⁹³⁷ Kaže, da je Marija Terezija Merherič, imenovana Fabjanič, prišla do posesti z uveljavljanjem t. i. stanovske pravice, tako da je prevzela poravnavo davčnih zaostankov. Jurij Sigfrid Valvasor se je leta 1746 zoper njo pritoževal pri deželnih stanovih. Ohranjen je spremni dopis njegove pritožbe, ki jo je poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov 8. julija 1746 poslal Merheričevi in stanovskemu rentnemu mojstru z ukazom, naj o zadevi poročata. Iz skopega povzetka je razvidno zgolj to, da je Jurij Sigfrid zahteval odstop dvorca (*Abtretung des Hoffß St. Jörgen*) (ARS, AS 2, I. reg., šk. 584, fasc. 323, Herrschaft Hof St. Jörgen, 8. 7. 1746).

¹⁹³⁸ Podatek o Juriju Maksimilijanu Valvasorju (J–II–27) kot lastniku je prva objavila šele M. Smole leta 1982 (Smole, *Graščine*, str. 365).

¹⁹³⁹ Za razliko od Belneka, pri katerem ni nobene omembe Valvasorjev, je v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* (1937) navedeno, da je bila Bostičeva hiša »nekaj Završka graščina, ki je bila dolgo last Valvasorjeve rodbine« (*Krajevni leksikon*)

poravnavi dolgov, tudi ni znano, kaj natanko je počel in kje se je zadrževal v naslednjih letih, preden je pristal v službi mostninarja na črnuškem mostu nad Ljubljano. Očitno je leta 1746 opravljal neko službo na Kamniškem, saj ga srečamo na sodni obravnavi deželjskega sodišča Križ, in sicer kot prvega med tremi člani sodnega zbora. Zatem se njegovo ime pojavi v Krškem, kjer se je jeseni 1754 zapletel v spor s Ferdinandom baronom Zetschkerjem. Potem ko se je nad Zetschkerjem znesel s palico, si je pri deželni pravdi v Ljubljani najprej prislužil hišni pripor, nato pa se je moral baronu javno opravičiti in presedeti četrto leta v zaporu na ljubljanskem gradu.¹⁹⁴⁰ Istega leta je v terezijanskem popisu prebivalstva izpričan kot gostac v hiši vdove steklarja Struppyja nedaleč od ljubljanskega magistrata (Mestni trg 3).¹⁹⁴¹ Kupnina od prodane posesti mu je seveda nezadržno kopnela, zato je slednjič moral poskrbeti za redne dohodke. Plemiško poreklo, priimek Valvasor, daljni sorodniki in prijateljske zveze so bili dejavniki, ki so ga naslednje leto 1755 privedli v službo deželnih stanov, na sicer ne zelo ugleden položaj in tudi ne na takega, ki bi bil rezerviran izključno za plemiče oziroma deželane. Ko je že dodobra zakorakal v petdeseta leta, je zasedel izpraznjeno mesto mostninskega prejemnika na črnuškem mostu nedaleč od Ljubljane. V mostninski hiši, t. i. Tavčarjevem dvoru na desnem bregu Save pri Ježici,¹⁹⁴² je dočkal tudi konec življenja, ki ni bil več daleč. Do zadnjega so njegov vsakdanjik zapolnjevala pobiranje mostninske pristojbine in pogajanja z neplačniki mostnine, četudi so mu namesto naziva mostninskega prejemnika, ki ga je imel njegov neplemiški predhodnik, priznavali nekoliko boljši naziv inšpektor.¹⁹⁴³ Most čez Savo je bil sicer zelo pomembna postaja na glavni prometnici od Ljubljane proti Dunaju, zato so stanovi mostninarsko službo pozneje zaupali še več drugim siromašnim plemičem,¹⁹⁴⁴ med njimi tretjemu soprogu polihistorjeve vnukinje pl. Dienerspergove Francu Saleškemu Gallu baronu Gallensteinu čigar življenjska pot se je prav tako iztekla tukaj (1793).¹⁹⁴⁵

Po štirinajstih letih vdovstva je Jurij Sigfrid Valvasor, zdaj že kot mostninar, stopil še drugič pred oltar, prav tako v Ljubljani, v cerkvi bosonogih avguštincev. 25. avgusta 1755 je vzel za ženo **Franciško Jožefo Wirth, rojeno Strukl** (* ok. 1730, † 1772) (J–III–22b), vdovo Dunajčanko, ki je tako

Dravske banovine, str. 310). – Ob cestnem smerokazu za Zavrh stoji danes turistični kažipot z napisom: »Valvasorjev lovski dvorec«, kot je Zavrh označen tudi na turistični tabli pred dvorcem.

¹⁹⁴⁰ ARS, AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, neurejeno gradivo, Stari kriminalni referat, 6. 10. 1746, 13. 12. 1754. – Na oba spisa me je opozoril kolega dr. Dragan Matič, ki se mu za prijaznost najlepše zahvaljujem. – Valvasor na Križu vsekakor ni bil upravitelj, ker je ob njem naveden upravitelj Janez Breznik. V krstnih maticah župnije Komenda in vikariata Krško ga kot krstnega botra pogrešamo (NŠAL, ŽA Komenda, Matične knjige, R 1729–1751, R 1751–1779; ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771).

¹⁹⁴¹ NŠAL, NŠAL 100, fasc. 117, Popis prebivalstva 1754, 3. Ljubljana, In Districtu Vicarij Iunioris, s. d., s. p.

¹⁹⁴² Tavčarjev dvor je dobil ime po lastniku Karlu Tavčarju iz Ljubljane, v čigar lasti je bil v drugi polovici 19. stoletja. Tedaj so hišo, v kateri so pobirali mostnino, imenovali še Grad (Schumi, Die Pfarre Ježica, str. 171).

¹⁹⁴³ Jurij Sigfrid Valvasor je mesto mostninskega prejemnika oziroma inšpektorja nastopil po 22. januarju 1755, ko je umrl njegov predhodnik Janez Mihael Zupančič (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, M 1749–1779, pag. 44), in pred 26. aprilom 1755, ko je izpričan kot »Laaftl: Inspector an der Tschernutscher Pruckhen« (ARS, AS 2, I. reg., šk. 28, fasc. 11, pag. 363–365). Njegov predhodnik na tem mestu se je do zadnjega imenoval le mostninski prejemnik: »Landschaftl: Pruken=Mauth Einnehmer« (prav tam, pag. 321–322, 4. 5. 1754). O Valvasorjevi mostninarski službi v letih 1755–1759 gl. tudi: prav tam, pag. 346–348, 355–365, 368, 374, 376–377, 381–384, 386–389, 398–399. Sam se je nedatiranega dne leta 1755, na začetku svoje službe, podpisal le kot »Bruggen Mauth Einnehmer« (prav tam, pag. 397, ad 24. 5. 1755), stanovi pa so ga po smrti naslavljali z obema nazivoma, kot prejemnika in kot inšpektorja (prav tam, pag. 418 in 419, 13. 7. 1759).

¹⁹⁴⁴ Za Valvasorjem je postal mostninski inšpektor Franc Adam baron Zierheim (ARS, AS 2, I. reg., šk. 28, fasc. 11, [Varia], pag. 422–423, 10. 3. 1760, 16. 3. 1760). Radics navaja poleg lokacije mitninske hiše, poznejšega Tavčarjevega dvora, še dva mostninarja z inšpektorskim nazivom, oba barona: Jožefa Nimburga in Karla Bernarda Rauberja (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349).

¹⁹⁴⁵ Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (I. del), str. 378, 380.

Mostninska hiša na črnuškem mostu na Savi nad Ljubljano, kjer je nazadnje kot mostninar živel obubožani Jurij Sigfrid Valvasor, na razglednici z začetka 20. stoletja (ARS, AS 984, šk. 6, mapa XXVI, XXIV, Jurij Sigfrid).

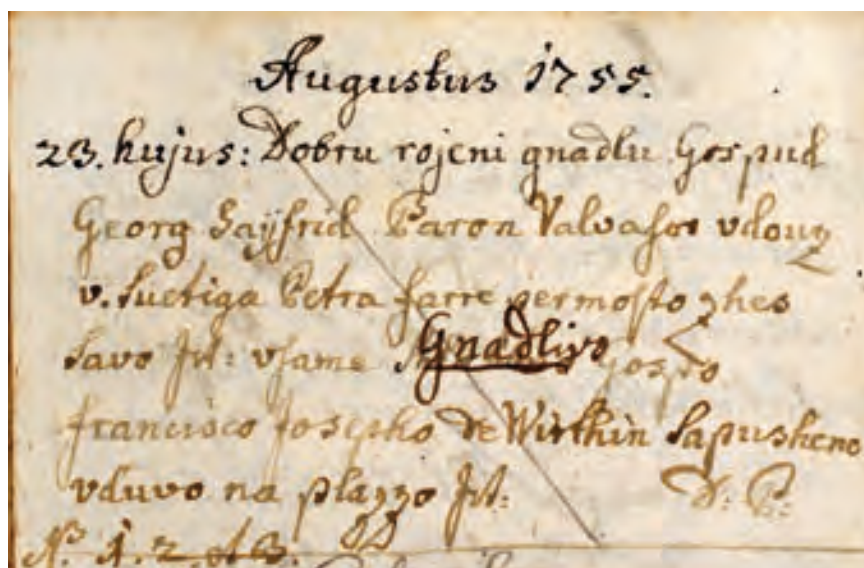
Nekdanja mostninska hiša, imenovana Tavčarjev dvor, danes (foto B. Golec, marec 2014).

kot njena predhodnica stanovala v mestnem središču, na Mestnem trgu.¹⁹⁴⁶ Zanimivo je spoznanje, da sta živela skupaj že leta 1754, ko ju terezijanski popis prebivalstva navaja kot gostača v Struppyjevi hiši na Mestnem trgu. Vdovcu Juriju Sigfridu Valvasorju naj bi bilo po omenjenem popisu 54 let (dejansko 52), vdovi Jožefi (*Frau Josepha de Wirthin*) pa komaj 22. V njenem skupnem gospodinjstvu sta izpričana še mlada služabnik in služabnica.¹⁹⁴⁷ O mladi vdovi Wirthovi, ki naj bi prišla z Dunaja

¹⁹⁴⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, s. p., 25. 8. 1755. – V poročni matici je označen kot baron (*L: B: à Valvasor*), nevesta pa kot vdova, plemenita in Dunajčanka (*de Wirthin vidua Viennensi*). Baronski naslov mu, za razliko od vpisa prve poroke (1738), daje tudi slovensko pisana oklicna knjiga: »23. hujus. Dobru rojeni gnadlu Gospud Georg Seýfrid Baron Valvasor vdouz v. Suetiga Petra farre permofto zhes Savo Ist.[anovanjem] vfáme Gnadlivo [popravljen iz: Shlahtno] Gospo Francisco Josepho de Wirthin Sapusheno vduvo na plazzo Ist.[anovanjem].« NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p., 23. 8. 1755.

¹⁹⁴⁷ NŠAL, NŠAL 100, fasc. 117, Popis prebivalstva 1754, 3. Ljubljana, In Districtu Vicarij Iunioris, s. d., s. p. – Nekdanja Struppyjeva hiša stoji na Mestnem trgu št. 3 (Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Mestni trg 3; Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 90).

Slovenski oklic Jurija Sigfrida Valvasorja in Frančiške Jožefe Wirth, rojene Strukl, v oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije 23. avgusta 1755 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p.; foto Igor Lapajne).

in se je pred prvo poroko pisala Strukl, je sicer zelo malo znanega. Rodila se je okoli leta 1730 in bila torej četrto stoletja mlajša od moža, skoraj gotovo pa ni imela plemiških korenin.¹⁹⁴⁸

Nobeden od mladoporočencev ni mogel biti pri denarju, zato sta v prizadevanjih za lastno eksistenco pač združila skromne moči. Jurij Sigfrid je umrl manj kot štiri leta po poroki, 17. marca 1759, star še ne 57 let.¹⁹⁴⁹ V teden dni prej lastnoročno napisani oporoki, najpomembnejšem viru o njem sploh, je skrbno in racionalno razdelil svoje skromno premoženje. Ker ni hotel povzročati dodatnih stroškov ženi ali pa ker je bil po sredi drug razlog, se ni dal pokopati na Mediji, kjer so počivali številni Valvasorji in tudi njegova prva žena, ampak je želel imeti grob v cerkvi sv. Kancijana na Ježici, v katere sosesko je spadala mostninska hiša. Za glavno dedinjo je imenoval ženo, ki je morala poskrbeti za svete maše, pri tem pa prosil Sigfrida grofa Herbersteina in deželnega glavarja (Antona Jožefa grofa Auersperga), »naj vdovo vzameta v zaščito, tako kot sta vedno milostno ščitila njega«. Poverjeniškemu uradu kranjskih deželnih stanov je iz hvaležnosti volil nekaj skromnega pohištva v prvem nadstropju mostninske hiše in se z manjšimi darili spomnil še ubožnih, svoje sobarice in kuharice, simbolno pa sestre Marije Ane, klarise v Mekinjah (J–III–25), in brata Janeza Jožefa, cistercijanskega patra Roberta v

¹⁹⁴⁸ Nevestin deklinški priimek (*nata Strucklin*) je znan iz vpisa njene tretje poroke 23. decembra 1759 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 219). Ko so jo 26. maja 1772 odnesli k počitku na karlovško pokopališče sv. Florijana – tedaj je bila poročena že četrtrič – je deklinški priimek vpisan kot »de Strukl«, starost pa 45 let (HDA, Zbirka matičnih knjiga, Matične knjige rimokatolika, Župa Sv. Trojstvo–Karlovac, M–349, matica umrlih 1737–1784., pag. 303). Navedba o starosti se za pet let razhaja s tisto v popisu prebivalstva leta 1754, ko naj bi bilo Jožefi 22 let. Sodeč po deklinškem priimku bi bila lahko po rodu tudi s slovenskega ozemlja, se pa vsekakor ni rodila v Ljubljani (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1692–1740; ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, Rep R 1668–1731). O njenem morebitnem plemiškem izvoru obstaja močan dvom: v oklicni knjigi so jo najprej označili za »žlahtno gospo«, potem pa popravili v »gnadljivo gospo« (gl. op. 1946).

¹⁹⁴⁹ V mrliški matični knjigi župnije Ljubljana–Sv. Peter je vpis o smrti oziroma pokopu Jurija Sigfrida Valvasorja izostal (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, M 1749–1779, pag. 107–108). Literatura navaja kot datum smrti 15. marec (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 349), kar je napačno preračunano iz navedbe na nagrobniku, da je umrl na 16. dan pred aprilskimi kalendami (o nagrobniku (gl. op. 1958)). Ta dan pride namreč na 17., ne na 15. marec. Glede na nastanek Valvasorjeve oporoke 8. marca in datacijo zapuščinskega inventarja 27. marca je datum smrti 17. marec več kot verjeten (ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–13, 8. 3. 1759; AS 309, šk. 118, fasc. XXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759).

Kostanjevici (J–III–26).¹⁹⁵⁰ V ločenem, sočasno nastalem oporočnem zapisu je nekaj predmetov namenil tudi svojemu spovedniku.¹⁹⁵¹ Pomenljivo je, da je povsem prezrl sestro Marijo Ano Maksimilijano Gall baronico Gallenstein (J–III–21), ki je z družino v skromnih razmerah živel v Sevnici in bila od njegovih sorojencev poleg omenjenega brata in sestre edina še živa. Kot že rečeno, odnosi med Jurijem Sigfridom in to njegovo sestro niso bili zgledni.

Zapuščinski inventar prikazuje imetje Jurija Sigfrida Valvasorja kot eno najskromnejših plemiških zapuščin na Kranjskem v tem času. Z vrednostjo nekaj manj kot 661 goldinarjev, od česar je skoraj tretjino predstavljala zaloga vina, se je znašlo šele na 105. mestu od 119 zapuščin kranjskih plemičev, umrlih v desetletju 1751–1760. Pokojni ni premogel nepremičnin in denarja, prav tako ne dragocenosti in slik. Daleč pod povprečno velikostjo plemiških knjižnic je tudi 25 popisanih knjig različnih žanrov in strokovnih področij, med njimi najvišje ocenjena *Slava vojvodine Kranjske* pokojnikovega starega strica. Rodbinski arhiv iz Zavrha se je medtem očitno že izgubil, saj je imel mostninski prejemnik Valvasor med listinami le peščico spisov in mostninsko knjigo, vse šele iz zadnjih let življenja.¹⁹⁵²

Jurij Sigfrid se torej vsaj v zadnjem obdobju ne kaže kot človek z neurejenim življenjem. Nikoli ni bil premožen, zato pa dokaj izobražen in z dobrimi znanstvi, ki so ga nazadnje tudi rešila pred še večjo revščino. Bolj kot kaj drugega se ga je morala v življenju držati smola. Zgodaj je izgubil starše, rodila se mu je nezakonska hči, z gospodarjenjem na podedovani posesti je šlo navzdol, oženil se je dokaj pozno, prva žena, ki bi mu sicer težko dala potomstvo, mu je zelo kmalu umrla in slednjic si je moral sam služiti kruh z razmeroma trdo skorjo. Gotovo mu je bilo v takih razmerah v tolažbo, ko so ga kdaj pomotoma imenovali baron, tako, denimo, v obeh oklicih v ljubljanski stolni župniji leta 1738 in 1755.¹⁹⁵³

Vdova se je devet mesecev po smrti Jurija Sigfrida poročila tretjič, in sicer 23. decembra 1759 v Ljubljani s karlovškim stotnikom *Antonom Pojanovićem*.¹⁹⁵⁴ Z njim se je preselila v Karlovac, tam čez dobrih šest let (1766) tretjič ovdovela in se po štirih letih vdovstva omožila še četrtič, tokrat z vojaškim ranocelnikom *Karlom Francem Bachom* (1770).¹⁹⁵⁵ Dve leti pozneje je zapustila ta svet kot

¹⁹⁵⁰ ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–13, 8. 3. 1759. – Oporoko, sestavljeno »na črnuškem mostu« (*an der Tschernischen Brücke*), sta podpisali še dve naprošeni prič. V primerjavi s teto Ano Marijo (J–II–26), ki je 27 let prej (1732) namenila za svoj dušni mir kar tisoč dvesto maš (gl. op. 181), je petdeset maš v oporoki Jurija Sigfrida zelo skromno število. Volili sestri in bratu sta bili bolj simbolične, spominske vrednosti. Sestri klarisi je namenil dve porcelanasti skodelici za kavo, bratu cistercijanu pa dve majhni pištoli (!). – Oporoko je poznal in v celoti prepisal že Radics (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 6, mapa XXVI, XXIV Jurij Siegfried. – O deželnem glavarju Antonu Jožefu grofu Auerspergu gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 415.

¹⁹⁵¹ ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–13, 8. 3. 1759. – V tem zapisu je Jurij Sigfrid nekako nostalgичno podpisan kot »Valvasor vom Naýdorff Vndt S. Irgen«, z imenoma obeh svojih nekdanjih dvorcev. Njegov spovednik pater Lovrenc pl. Puchenthal je najbrž pripadal redu bosonogih avguštincev, glede na to, da se je Jurij Sigfrid v njihovi cerkvi poročil.

¹⁹⁵² ARS, AS 309, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759. – O plemiških zapuščinah v desetletju 1751–1760 gl. Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 183–186; o knjižnicah prav tam, str. 255–256.

¹⁹⁵³ V oklicni knjigi v Ljubljani je obakrat naveden kot baron (NŠAL, Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p., 20. 5. 1738, 23. 8. 1755), v poročni matici pri prvi poroki za razliko od druge nima baronskega naslova (prav tam, Maticne knjige, P 1718–1745, pag. 379; P 1745–1770, s. p., 25. 8. 1755).

¹⁹⁵⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1745–1770, pag. 219. – Pojanoviću je dobri dve leti prej v Karlovcu umrla soproga Marija, stara 60 let (HDA, Zbirka maticnih knjiga, Maticne knjige rimokatolika, Župa Sv. Trojstvo–Karlovac, M–349, matica umrlih 1737.–1784., pag. 192).

¹⁹⁵⁵ Njen tretji soprog Anton Pojanović, stotnik ogulinskega polka, je umrl pri 52-ih in bil pokopan 22. marca 1766 (HDA, Zbirka maticnih knjiga, Maticne knjige rimokatolika, Župa Sv. Trojstvo–Karlovac, M–349, matica umrlih 1737.–1784., pag. 255). Kot »prečastita gospa Jožefa Pojanović, vdova« (*Illustrissima Domina*) se je četrtič omožila 10.

Nagrobnik leta 1759 umrlega Jurija Sigfrida Valvasorja na zunanji steni cerkve na Ježici pri Ljubljani (foto B. Golec, januar 2013). Slabo viden napis na nagrobniku se glasi: »GEORGII SIGEFRIDI A VALVASOR CORPUS HIS TUMULUS; ANIMAM, UTI SPES EST, COELUM CAPIT, VIXIT AN. LVIII. M. X. D. XXIII. OBIIT XVI. KAL. APR. AN. MDCCLIX. AMICIS DESIDERIUM SUI RELIQUIT SIBI RELICTI DOLORIS AMANTISSIMA UXOR HOC MONUMENTUM P.[OSUERE] C.[URAVIT].«

gospa Jožefa Bach, rojena Strukl, pokopana 26. maja 1772, po karlovški mrliški matici stara 45 let.¹⁹⁵⁶ Z njo so konec leta 1759 odšli s Kranjskega še zadnji goldinarji Jurija Sigfrida Valvasorja, poslednjega

julija 1770; njen izbranec Karel Franc (*Pach*) je bil ranocelnik huzarskega polka (prav tam, M-348, matica vjenčanih 1717.-1773., pag. 224-225).

¹⁹⁵⁶ Glede na podatek v mrliški matici, da je poročena in rojena »de Strukl«, ni dvoma, da je »D[omi]na Josepha Bahin« prava oseba (HDA, Zbirka matičnih knjiga, Matične knjige rimokatolika, Župa Sv. Trojstvo-Karlovac, M-349, matica umrlih 1737.-1784., pag. 303).

završkega gospoda iz Valvasorjeve hiše. Zato pa nanj še danes spominja nagrobna plošča, ki mu jo je pred svojo vnovično poroko dala postaviti vdova in je vzdana na zunanjo steno župnijske cerkve na Ježici, tedaj podružnice ljubljanske predmestne župnije sv. Petra. Prav zaradi tega pomnika je Jurij Sigfrid Valvasor že zgodaj pritegnil pozornost in svoje ime rešil pred pozabo, iz katere bi ga v nasprotnem morali verjetno izbrskati šele zdaj.¹⁹⁵⁷ Po drugi strani pa je nagrobna plošča kriva za napačna sklepanja o njegovi identiteti. Namesto nekaj manj kot 57 let pripisuje pokojniku 58 let, 10 mesecev in 23 dni.¹⁹⁵⁸ Na podlagi tega podatka je Witting (1894) izračunal, da se je rodil 22. aprila 1700, in ga ob pomanjkanju drugih virov zmotno razglasil za sina Franca Adama iz Adamove rodbinske veje (A–III–5) ter za zadnji poganjek Valvasorjevega rodu sploh.¹⁹⁵⁹ Takšno domnevo sta pred njim izrazila že A. Jellouschek (1859) in P. Radics (1866).¹⁹⁶⁰ V resnici je z njegovo smrtjo odšel predzadnji Valvasor iz Jernejeve medijsko-završke veje oziroma njen zadnji predstavnik, ki se je poročil in bi lahko zapustil legitimne potomce, a je ostal suhi poganjek svoje rodbine. Precej za njim je leta 1778 kot poslednji moški iz te veje umrl njegov brat cistercijan pater Robert (J–III–26).¹⁹⁶¹

In vendar ni rečeno, da Jernejeva medijsko-završka rodbinska veja ni dala še ene, sicer zgodaj ugasle moške generacije, najsi bo legitimne, pozakonjene ali nelegitimne. Med tistimi redkimi Valvasorji, za katere nimamo dovolj dokazov, da bi jih lahko nedvoumno uvrstili na katero od rodbinskih vej, se kot zadnji pojavi mladenič, o katerem poznamo zgolj zapis o smrti, a še to iz druge roke. Schiviz von Schivizhoffen je iz danes žal izgubljene mrliške matice župnije Polšnik, sosede svibenske župnije, objavil podatek, da je tam 7. avgusta 1772 umrl 32-letni **Janez baron (!) Valvasor**.¹⁹⁶² Drugi viri Janeza

¹⁹⁵⁷ Prepis napisa je prvi objavil že A. Jellouschek (1859) v kratkem prispevku o kupoprodaji hiše Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem in pri tem izrazil domnevo, da bi Jurij Sigfrid utegnil biti zadnji svojega imena na Kranjskem; nagrobnik se je tedaj nahajal sredi župnijske cerkve (Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 41). Do (malo pred) 1866 je bil vzdian v cerkvenem tlaku, tedaj pa so ga pri popravljanju tlaka zaradi zaščite shranili v cerkveno shrambo. Poročevalec v Bleiweisovih *Novicah* je povzel izročilo, da so Jurija Sigfrida pokopali na pokopališču nekdanje stare ježiške cerkve, in sklepal, da so nagrobno ploščo vzdicali v tlak leta 1800 ob zidavi nove cerkve, ker se je zdela zanimiva (Burja, Spominek Jurija Sigfrida Valvasorja, str. 206). Pokop na pokopališču ne pride v poštev že zato, ker Jurij Sigfrid v oporoki izrecno pravi, da želi biti pokopan v cerkvi. Po F. Schumiju (1884–87) je bil nagrobnik sredi osemdesetih let 19. stoletja že vzdian v zunanjo cerkveno steno, predtem naj bi bil pred cerkvenimi vrati in še prej v cerkvi. Na sedanje mesto so ga prestavili, da ga s hojo po njem ne bi povsem poškodovali (Schumi, Die Pfarre Ježica, str. 171). Danes je obledel in nestrokovno popravljen.

¹⁹⁵⁸ 17. marca 1759, ko je po navedbi na nagrobniku umrl (na 16. dan pred aprilskimi kalendami), je imel v resnici, gledano od dneva krsta (28. 4. 1702), 56 let, 10 mesecev in 17 dni, če pa je poznal pravi datum rojstva in je bil ta drugačen, je število dni res lahko znašalo 23. Težko bi se pri številu let zmotil klesar, ki je namesto rimske številke 56 vklesal številko 58. Podoben primer v Valvasorjevi rodbini sicer že srečamo na nagrobniku leta 1650 umrlega Janeza Krstnika Valvasorja (A–I–2) na Mediji (gl. v podpoglavju 3.1).

¹⁹⁵⁹ Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145. – Čeprav je temeljito pregledal matične knjige in imel v rokah številne druge vire, je tudi Radics sprejel Wittingovo trditev o starših Jurija Sigfrida. Ta naj bi bil tako edini in precej starejši polbrat gospodarja Medije barona Franca Antona (* 1719, † 1761) (A–IV–3), ki ga Radics zmotno imenuje Anton Sigfrid (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349). Da ne more biti tako, priča že odsotnost baronskega naziva na nagrobniku na Ježici.

¹⁹⁶⁰ Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 41; Radics, *Valvasor*, str. 43.

¹⁹⁶¹ Da Jurij Sigfrid ni bil zadnji moški iz Valvasorjevega rodu, je na podlagi Radicsevih zapiskov leta 1926 ugotavljal A. Mikuš; o tem so ga prepričali trije Valvasorji, istega leta (1759) navedeni v kranjski deželni deski, in uradni šematizmi za Kranjsko, ki rodbino Valvasor od leta 1795 do 1808 nepretrgoma navajajo na seznamih kranjskih gospodov (Mikuš, Prispevek k Valvasorjevi rodbini, str. 140). Radics je sicer zbral podatke o Valvasorjih, ki so preživeli Jurija Sigfrida – raztreseni so v njegovi zapuščini (ARS, AS 984), vendar jih v svojem genealoškem pregledu ni upošteval (Radics, *Johann Weikhard*, str. 343–350). Da je Valvasorjeva rodbina po moški strani najbrž izumrla leta 1795 s kanonikom Francem Jožefom baronom Valvasorjem, je precej negotovo prvi zapisal šele Reisp (*Kranjski polibistor*, str. 65).

¹⁹⁶² Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 334.

ne poznajo, tako niti najstarejša ohranjena polšniška krstna matica, v kateri bi lahko nastopal v vlogi krstnega botra ali družinskega očeta.¹⁹⁶³ Nihče v širši Valvasorjevi rodbini v 18. stoletju ni imel imena Janez, podatek o baronskem naslovu ni nujno pravilen pa tudi pri navedbi starosti bi šlo lahko za prepisovalsko napako.¹⁹⁶⁴ A če je starost 32 let kolikor toliko točna, se je »baron Janez« rodil okoli leta 1740, tj. ravno v času, ko je bil Jurij Sigfrid (J–III–22) prvič poročen (1738–41), iz tega časa pa se ni ohranila svibenska krstna matica. Janez Valvasor se potrjeno ni rodil v Ljubljani, od koder je prišla prva žena završkega graščaka Jurija Sigfrida,¹⁹⁶⁵ in le malo je tudi verjetno, da bi kot zakonski otrok prišel na svet v Zavrhu in bil krščen na Svibnem. Proti temu govori že dejstvo, da Jurij Sigfrid v svoji oporoki (1759) ne omenja nobenega otroka, ne iz svojega prvega ne iz drugega zakona.¹⁹⁶⁶ Poleg tega sta dva raziskovalca pred dobrim stoletjem še imela v rokah svibensko krstno matico iz obdobja 1724–1764. Schiviz von Schivizhoffen je v njej našel en sam plemiški krst, in sicer Franca Jožefa Antona Galla barona Gallensteina iz leta 1741,¹⁹⁶⁷ nečaka Jurija Sigfrida Valvasorja, časovno zelo blizu Janezovemu rojstvu. Radics, ki je knjigo temeljito prečesal, pa je naletel na krst že omenjene nezakonske hčerke mladega Jurija Sigfrida (1727).¹⁹⁶⁸ Glede na sosesčino svibenske in polšniške župnije ter podatek, da je Jurij Sigfrid Valvasor imel omenjenega nezakonskega otroka, se vsiljuje vprašanje, ali mu ni morda v župniji Polšnik kakšna ženska rodila še enega zunajzakonskega potomca, in sicer skrivnostnega Janeza, čigar smrt je leta 1772 dokumentirana prav tu. Za zdaj lahko samo špekuliramo, da je Jurij Sigfrid tega domnevnega sina kdaj (tiho) pozakonil ali pa se je nezakonski Janez sam izdajal za legitimnega Valvasorja. Nič manj kot takšna domneva bi bilo seveda mogoče, da je šlo za še enega lažnega Valvasorja, podobno kot pri samozvanem Juriju Sigmundu Valvasorju v začetku 18. stoletja.¹⁹⁶⁹ Tudi če je res, da je bil Janez pozakonjeni sin Jurija Sigfrida, pa vseeno ni umrl kot zadnji potomec završkih Valvasorjev, saj je šest let dlje od njega živel (njegov morebitni stric) cistercijan pater Robert (J–III–26).

Završki Valvasorji iz Jernejeve rodbinske veje, tj. del otrok in vnuki polihistorjevega brata Janeza Herbarda (J–I–21), so torej živeli v Zavrhu le približno pol stoletja, od prve polovice devetdesetih let 17. stoletja do zgodnjih štiridesetih let 18. stoletja. V primerjavi z baronskimi Valvasorji, tako iz Jernejeve belneške kakor iz Adamove završko–medijske veje, so veljali za revnejše, nazadnje obubožane sorodnike. Tu in tam je okolica kateremu sicer nadela baronski naslov, ki jim v resnici ni pripadal in česar so se sami dobro zavedali. Zadovoljiti so se morali z vlogo manjših zemljiških gospodov pod Kumom v zasavskem delu Dolenjske, dali so sicer več duhovnih poklicev, niso pa posegali po javnih

¹⁹⁶³ NŠAL, ŽA Polšnik, Matične knjige, R 1752–1785. – Druge polšniške matice iz tega časa so pogrešane (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 447; Krampač, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 78).

¹⁹⁶⁴ Schiviz von Schivizhoffen ima, denimo, podatka, da je bila Ana Suzana baronica Gall, rojena baronica Valvasor, ob smrti stara 70 let in da je preminila 25. julija 1713, v mrliški knjigi pa sta v resnici navedena datum 25. avgust in starost 40 let (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 182; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 207).

¹⁹⁶⁵ Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1692–1740, Rep R 1741–1791.

¹⁹⁶⁶ ARS, AS 308, III. serija, fasc. U–V 1–140, testament U–V–13, 8. 3. 1759.

¹⁹⁶⁷ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 336–337. – Glede na to, da v Schiviz von Schivizhoffnovi zbirki pri župniji Svibno ni med letoma 1701 in 1741 nobenega plemiškega krsta, tako tudi ne leta 1702 rojenega Jurija Sigfrida Valvasorja (prav tam, str. 336), vse kaže, da ni videl krstne matice za obdobje 1701–1713, medtem ko je bila matica 1713–1724 morda že tedaj izgubljena ali brez plemiških krstov.

¹⁹⁶⁸ Da gre za izpis iz svibenske krstne matice 1724–1764, priča skromen listek v Radicsevi zapuščini, ki se je znašel na povsem neustreznem mestu (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, F Karel, najstarejši polbrat Janeza Karla).

¹⁹⁶⁹ Golec, Lažni Valvasor, str. 6–7.

funkcijah v deželi. Tako je bila »sinekura« mostninskega prejemnika v tej rodbinski veji najbrž sploh edina javna služba. Završka gospoda Jurij Maksimilijan (J-II-27) in njegov sin Jurij Sigfrid (J-III-22) tudi nista postala člana plemiške Dizmove družbe v Ljubljani.¹⁹⁷⁰ Ta Valvasorjeva veja, ki je bila od vseh na Kranjskem sorodstveno najožje povezana s polihistorjevo, je torej v precejšnji meri črpala moči iz ugleda prednikov in sorodnikov Valvasorjevega imena.

¹⁹⁷⁰ Prim. Smolik, Pregled članstva.

5. VALVASORJI V PREREZU ČASA IN PROSTORA

Kljub italijanskemu izvoru in izselitvi dveh manj pomembnih rodbinskih vej s Kranjskega v sosednji deželi Koroško in Štajersko je bila kranjska plemiška rodbina Valvasor z vsem svojim bitjem izrazito vezana na osrednjo slovensko deželo. Na Kranjskem se je kot takšna izoblikovala na prehodu iz 16. v 17. stoletje, ko si je njen začetnik Hieronim (ok. 1550–1602/3) (H–I–1) ustvaril družino ter dosegel priznanje plemiškega naslova in deželanstva (1602). Tu se je rodila in živela velika večina rodbinskih članov, na Kranjsko so vezani njihovi vrhunci in po dobrih dveh stoletjih je Valvasorjev rod v kranjski prestolnici po moški liniji tudi ugasnil (1795).

S Hieronimovima sinovoma Adamom (ok. 1592–1624) (H–II–3) in Jernejem (ok. 1596–1651) (H–II–4) so se Valvasorji razdelili na dve glavni veji, ki sta vseskozi ostali povezani. Jernejeva veja je bila v biološkem smislu močnejša, saj je dala precej več potomcev in je Adamovo vejo, ki je ugasnila leta 1761, preživela za 34 let. S šestimi moškimi, ki so si v razponu od štiridesetih do sedemdesetih let 17. Stoletja ustvarili družino, se je Valvasorjev rod nadalje razdelil na šest vej, od katerih sta dve izšli iz Adamove in štiri iz Jernejeve veje. Adamovo rodbinsko krilo je dalo završko-medijsko vejo najstarejšega sina Janeza Krstnika (A–I–2) (od 1667 baroni) in koroško-štajersko vejo »odpadlega« revnega Jurija Sigmunda (A–I–4). Iz Jernejevega krila so izšle veje štirih njegovih sinov: Karlova (J–I–2) belneška veja (od 1667 baronska), ubožna štajerska veja Janeza Ditriha (J–I–8), bogenšperska veja polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) ter medijsko-završka veja Janeza Herbarda (J–I–21).

Od leta 1667, ko so Jernejev sin Karel (J–I–2) ter vdova in dva otroka Adamovega pokojnega sina Janeza Krstnika (A–I–2) pridobili dedni baronski naslov, so se kranjski Valvasorji delili na viteze in barone. Odtlej so bili baroni vsi Adamovi na Kranjskem živeči potomci, iz Jernejeve rodbine pa le Karlova veja, ne pa tudi veji obeh Karlovih v deželi prebivajočih polbratov – polihistorja Janeza Vajkarda in Janeza Herbarda. Kljub temu so sodobniki pripadnikom teh dveh vej včasih zmotno pripisali baronski predikat, Janez Vajkard pa si ga je celo samovoljno in povsem neupravičeno privzel ob tihi podpori polbrata Karla in drugega sorodstva, tako da se je z njim nazadnje predstavljal javno.

Merilo, kako daleč se je mogoče povzpeli na družbeni lestvici, je bila v obravnavanih stoletjih predvsem zemljiška posest, seveda v povezavi z osebniimi kvalitetami in sposobnostmi ter izobrazbo. Vpliv nekaterih Valvasorjev, zlasti polihistorjevega očeta Jerneja (H–II–4) in polbrata Karla (J–I–2), je presegal njihovo gmotno moč, spet drugi so bili manj ambiciozni in so se zadovoljili z vlogo srednje velikega ali manjšega zemljiškega gospoda. Nekaterim pa usoda ni prizanašala, tako da jim ni ostalo veliko več kot samo plemiški naslov.

Posesti Valvasorjevega rodu so skoraj v celoti ležale v širšem Zasavju na obeh straneh Save, nedaleč od izvornega gradu Medija pod Trojanami. Lastniški posegi rodbinskih članov zunaj tega območja niso bili samo redki, ampak tudi kratkotrajni, lahko bi rekli neuspešni oziroma prehodne naložbe.

Medija na razglednici pred prvo svetovno vojno (zbirka Milana Škrabca).

Kapela gradu Medija, kjer so pokopali veliko število članov Valvasorjevega rodu (foto B. Golec, marec 2014).

Do svojega matičnega medijskega gradu, pravzaprav dvorca v ozki dolini istoimenskega potoka, je prvi kranjski Valvasor Hieronim (H-I-1) prišel na nenavaden način leta 1581 kot dedič dobrotnika z enakim priimkom, Janeza Krstnika Valvasorja, pri katerem je služil, in sicer ob izrecnem pogoju, da se poroči in ostane v deželi ter po možnosti nadaljuje rodbinsko ime. Po Mediji so nato vsi Valvasorji nosili predikat »zu(m) Galleneck«, ki sta se mu v 17. stoletju pri nekaterih pridružila še dva, po dvorcih Zavrh (Neudorf) in Belnek (Wildeneck). Toda prvo mesto je v rodbinski zavesti vseskozi ohranjala Medija, Valvasorjeva najprej pridobljena in najpozneje izgubljena kranjska posest.

Z medijskim gradom sta bili tesno povezani obe glavni rodbinski veji, starejšega Hieronimovega sina Adama (H-II-3) in mlajšega Jerneja (H-II-4). Prvič v vlogi lastnikov, saj je na Mediji vsaka gospodarila približno tri četrt stoletja. Potem ko se je starejši sin Adam kmalu po delitvi posesti (1613) od tod umaknil in je grad pripadel mlajšemu Jerneju, je slabih sedemdeset let pozneje (1683) na »matičnem gradu« zagospodarila Adamova rodbinska veja, in sicer po posestni menjavi, ki sta jo leta 1683 izvedla vdova Jernejevega sina Janeza Herbarda (J-I-21) in Adamov vnuk Adam Sigfrid (A-II-3). Ko pa je Adamova veja leta 1761 nepričakovano ugasnila, je dvorec s posestjo štiri leta zatem podedoval bratranec zadnjega medijskega Valvasorja, nečak njegove matere. Medija je poleg tega vseskozi veljala za nekakšno simbolno središče vseh Valvasorjev. Tako je kripta v grajski kapeli postala zadnji dom velikega števila, če že ne večine rodbinskih članov, vsaj od leta 1650 dalje iz obeh rodbinskih vej, ne glede na to, kje so posamezniki živeli in umrli. Spomin na Valvasorjev rod se je tu kontinuirano ohranjal tudi po njegovem izumrtju, najprej prek mašne ustanove in materialnih sledov (heraldičnih plošč na pročelju kapele in nad vhodnim portalom gradu), od 19. stoletja pa z rastočo zavestjo o pomenu polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19).

Leta 1581 podedovana medijska posest Hieronima Valvasorja je bila za kranjske standarde razmeroma velika. Poleg tega je Hieronim kupil Scheyerjevo imenje in poskusil srečo z rudnikom bakra pri Radečah. Njegova vdova Neža (H-I-1a) je zemljiško posest leta 1608 povečala še za tretjino, ko je kupila grad Motnik na kranjsko-štajerski meji, pozneje last omožene hčerke pl. Apfaltrerjeve in njenega potomstva. Sama medijska posest se je ob delitvi med Hieronimova sinova Adama in Jerneja razdelila natanko na dvoje, nato pa sta brata z novimi pridobitvami vsak svojo polovico še povečala.

Starejši brat Adam (H-II-3), ki mu je pripadla polovica posesti brez gradu Medija, je bil podjeten človek, ki se je loteval marsičesa, a je zgodaj umrl. Za nekaj časa sta se v njegovih rokah znašla Scheyerjevo imenje pri Raki in grad Erkenštajn pri Boštanju ob Savi, pridobil je še drugo posest in okoli leta 1620 na dolenski strani Save pod Kumom zgradil dvorec Zavrh, ki je postal »matični grad« njegove rodbinske veje. Zavrh je bil od treh glavnih Valvasorjevih dvorcev najmanjši in tudi najbolj odročen. Adamova zemljiška posest, h kateri je od leta 1623 spadal mali bližnji dvorec Wagensbüchel, poznejša pristava, se je po njegovi smrti najprej skrčila, se nato razdelila na enake dele med tri sinove (1638), potem pa se je spet večala in manjšala. Leta 1683 je Zavrh z menjavo znotraj rodbine pristal v rokah Jernejeve veje, v lasti mladoletnih otrok pokojnega medijskega graščaka Janeza Herbarda (J-I-21). Njegov sin Jurij Maksimilijan (J-II-27) je rodbinsko posest leta 1715 razširil z majhnim dvorcem Podšentjur nedaleč od Zavrha, ki je kmalu zatem pripadel njegovi samski sestri Ani Mariji (J-II-26), slabo gospodarjenje in nesrečne okoliščine pa so v štiridesetih letih 18. stoletja privedli do izgube obeh dvorcev in posesti. Jurij Sigfrid (J-III-22), zadnji moški potomec iz Jernejeve završke veje, se je moral s tem posloviti od vloge zemljiškega gospoda in se je nazadnje preživljal kot mostninar na Ježici pri Ljubljani.

Posest Medije z dvorcem, ki je pripadel polihistorjevemu očetu Jerneju (H-II-4), je od delitve med bratoma spadala v deželi med srednje velike, tako kot kljub razširitvam ni izstopal sam grajski kompleks. Jernej je v začetku tridesetih let 17. stoletja za zelo kratek čas pridobil dvorec Širje z manjšo posestjo na štajerski strani Save pri Zidanem Mostu. Kmalu zatem je postal gospodar dveh pravih zemljiških gospostev, najprej za nekaj let Starega gradu pri Novem mestu, ki ga je leta 1639 prodal in namesto njega naslednje leto kupil Gamberk nedaleč od Medije, v katerega so bile svojčas uprte že oči očeta Hieronima. Toda splet okoliščin in težav je povzročil, da je dominantni gamberski grad z gospostvom že po dveh desetletjih spolzel iz rok Jernejevega sina Karla (J-I-2). Ta je nato v šestdesetih letih 17. stoletja kupil dvorec Belnek v sosednji Moravški dolini, kjer je njegova belneška

rodbinska veja odtlej živela in gospodarila na srednje veliki posesti slabih sto let. Še v Karlovem času se je Belneku za nekaj časa pridružil tudi bližji manjši dvorec Moravče. Belnek je slednjič leta 1763 od vdove Karlovega vnuka Karla Jožefa (J-III-15) kupil zet ene od sester tega zadnjega belneškega Valvasorja, tako da je dvorec s posestjo ostal v lasti širše Valvasorjeve rodbine do konca stoletja.

V drugi polovici 17. stoletja, ko so Valvasorji posedovali največ zemljiške posesti, se je med srednje velike zemljiške gospode na Kranjskem nepričakovano zavihtel polihistor Janez Vajkard Valvasor (J-I-19). Skupaj s prvo ženo je leta 1672 z denarjem ženine rodbine kupil posest v okolici Litije na desnem bregu Save, in sicer dvorca Bogenšperk in Črni potok ter že razvaljeni Lihtenberk. Nikoli v celoti poravnana kupnina in polihistorjevi veliki izdatki za znanstveno in publicistično dejavnost so v letih 1689–92 privedli do prodaje njegovega krhkega dominija, ki je imel sedež na Bogenšperku in je trajal komaj dve desetletji, ne da bi se prenesel na naslednjo generacijo.

Konec 17. stoletja sta se v rokah Valvasorjevih vdov znašla še dva manjša dvorca. Najprej leta 1684 dvorec Sela v neposredni bližini Bogenšperka, ki ga je kupila polihistorjeva svakinja Marija Saloma (J-I-21a), potem ko je morala zapustiti Medijo. V kratkem se je nato še dvakrat omožila, Sela pa so pripadla njeni hčerki iz zadnjega zakona. Zgolj prehodno je bil v lasti polihistorjeve vdove Ane Maksimile (J-I-19b) dvorec Pleterje pri Bučki na Dolenjskem, ki ga je dobila kot dediščino po svojem sorodstvu in ga že leta 1697 prodala.

Le dobro desetletje, in sicer sredi 17. stoletja, je trajalo tudi gospodarjenje polihistorjevega bratranca Jurija Sigmunda (A-I-4) na majhni posesti dvorca Klevišče pri Polšniku, zahodno od Zavrha. Po prodaji je Jurij Sigmund zapustil Kranjsko in na zahtevo sorodstva izgubil deželanske pravice (1657), ker se je poročil z navadnim kmečkim dekletom. Podobno usodo je doživel polihistorjev brat Janez Ditrih (J-I-8), ki se je v istem času prav tako oženil stanu neprimerno in za kazni ni prejel dediščine po materi. Iz zakupnika gospostva Ojstrica na štajerski strani Trojan je v bližini postal gospodar majhnega, po vsej verjetnosti le kmečkega dvorca »Končo«, ki ni prav dolgo ostal v rokah njegove rodbinske veje.

Prav tako kratkotrajne so bile vse posestne pridobitve Valvasorjev v 18. stoletju, med njimi še najdaljša omenjeno lastništvo Podšentjurja (od 1715), ki se je v rokah gospodarjev Zavrha znašel za slaba tri desetletja. V tem stoletju so člani rodbine zelo malo vlagali v zemljiško posest. Zadnji belneški graščak Karel Jožef (J-III-15) je, denimo, sredi stoletja za kratek čas z nakupom pridobil dvorec Jama pri Ljubljani s prav majhno posestjo, po svoji drugi ženi pa je podedoval večjo posest Riegersdorf pri Judenburgu. Ta posestna pridobitev na Zgornjem Štajerskem je bila daleč najbolj oddaljena od Valvasorjevega zemljiškoposestnega jedra v širšem Zasavju. Po smrti Karla Jožefa (1761) je Riegersdorf podedovala njegova tretja žena in ga obdržala do prodaje dobro desetletje pozneje.

Kar zadeva Valvasorjeve hiše v mestih in prebivanje rodbinskih članov v njih, gre prvo mesto Ljubljani. Z deželno prestolnico je bil Valvasorjev rod tako ali drugače povezan od Hieronimovega starejšega sina Adama (H-II-3) dalje, toda s hišno posestjo in stalnejšim bivanjem je v mestu izpričan šele od konca 17. stoletja. Velika hiša na prestižnem Novem trgu je slabo stoletje (1683–1771) predstavljala statusni simbol Karlove (J-I-2) baronske veje. Nasprotno je manjša hiša ob Ljubljani ostala v rokah polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19) le dobro desetletje (1681–1692) in rabila za lastnikove študijske oziroma delovne potrebe. Navzočnost Valvasorjev v mestih Sv. Križ na Vipavskem konec 16. stoletja ter Kamnik in Krško v drugi polovici 17. stoletja je bila kratkotrajna, skorajda epizodne narave. V Sv. Križu je kupil hišo (1595) začetnik rodu Hieronim (H-I-1), tedaj oskrbnik kriškega gospostva, v Kamniku je zadnja leta živela in umrla (1679) Marija Klara (J-I-7), v Krškem pa je imel zadnje mesece dom Janez Vajkard (1693). Tu je nato še nekaj let ostala njegova družina (1693–1699),

preden je vdova hišo po svoji ponovni možitvi prodala (1706). Kot prehodno bi lahko označili tudi prebivanje zadnjega belneškega Valvasorja Karla Jožefa (J-III-15) v Gradcu in Celovcu, kamor sta ga sredi 18. stoletja privedli poroki, čeravno se je v koroški prestolnici nazadnje nameraval ustaliti. Od obeh graških hiš iz zapuščine svoje druge žene je večjo prodal še sam in manjšo po njegovi smrti hči. Leta 1760 kupljena celovška hiša je ostala še dobro desetletje last vnovič omožene vdove, tako kot podedovana Valvasorjeva družinska hiša na ljubljanskem Novem trgu. Belneška veja Valvasorjev se je nasploh veliko zadrževala v tej hiši oziroma v Ljubljani. Izrazito mestna pa je bila samo družina graškega puškarja Gregorja Ferdinanda Valvasorja (A-II-5), čigar oče Jurij Sigmund (A-I-4), nekdanji kleviški graščak, je moral sredi 17. stoletja opustiti plemiški način življenja. Gregor Ferdinand v Gradcu niti ni premogel lastne hiše. V še večji gmotni stiski je v 18. stoletju živela neomožena Marija Ana Valvasor (J-II-28), od leta 1722 lastnica hiše v trgu Sevnica, kjer je živela in umrla.

Za kranjske razmere so Valvasorji spadali večinoma med srednje velike zemljiške gospode, pri čemer so navzgor odstopali trije: začetnik rodu Hieronim (H-I-1) ter njegova sinova Adam (H-II-3) in Jernej (H-II-4). Kleviški gospod Jurij Sigmund (A-I-4) in še zlasti njegov bratranec Janez Ditrih (J-I-8), ki je živel na Slovenskem Štajerskem, sta se uvrščala med majhne fevdalne gospodarje, ubožnejša je bila tudi Jernejeva završka veja in na koncu družina polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19), ki sta nazadnje obe izgubili posest.

V gospodarski politiki so bile spretnejše in uspešnejše prve generacije. Hieronim se je denimo loteval tudi oskrbnništva gospostva Sv. Križ na Goriškem in rudarjenja. Poslovne žilice, izpričane s širjenjem posesti, ni manjkalo njegovima sinovoma Adamu (H-II-3), graditelju dvorca Zavrh, in Jerneju (H-II-4), glavnemu prejemniku kranjskih deželnih stanov. Ne nazadnje jo srečamo tudi pri Adamovem sinu, kleviškem graščaku Juriju Sigmundu (A-I-4), ki je prav tako poskusil z rudnikom, in – kljub morebitnemu drugačnemu videzu – pri Janezu Vajkardu (J-I-19), saj je bil kranjski polihistor le s spretnim manevriranjem lahko kos svojim finančno zahtevnim znanstvenim in publicističnim podvigom. Bolj previdno je gospodaril njegov polbrat Karel (J-I-2), začetnik belneške baronske veje, ki si je med rodbinskimi vejami pridobila največji ugled in težo, ne da bi izstopala po zemljiški posesti. Njegov sin Janez Karel (J-II-6) je v oporoki (1739) pomenljivo zapisal, da je večino premoženja podedoval in ga brez večjih dolgov tudi zapušča. V primerjavi s 17. stoletjem se Valvasorji 18. stoletja kažejo kot veliko bolj statični zemljiški gospodje in neiniciativni ljudje, ki jim je bliže vloga rentnika kakor podjetnika in vlagatelja. Izjema je bil Karel Jožef (J-III-15), čigar znatni del premoženja so predstavljala posojila. Zadnji belneški baron Valvasor se je tako uvrščal že med premožnejše Kranjce.

S posestnim stanjem in družbeno veljavo je bila tesno povezana **rodbinska politika**, katere temeljni element so **sorodstvene povezave prek porok**. Z njimi so se Valvasorji tako kot druge mlade plemiške rodbine svojega časa najprej legitimirali, se vzpenjali na družbeni lestvici, bile pa so tudi odraz materialnega nazadovanja, reševanja gmotnih težav z dediščinami nevest in kršenja družbenih norm s stanovsko neprimerno izbiro parnerjev obeh spolov. Zgovorna pokazateljica gmotnega stanja sta v prenekaterem primeru dva pojavi, značilna predvsem za mlajše generacije Valvasorjev in za družine s številnimi otroki: vseživljenjska samskost in odločitev za duhovni poklic. Neporočenost, duhovniški in redovniški stan so za družino pomenili razbremenitev, saj so samski praviloma pustili večji del dediščine bratu, glavnemu dediču.

Možje in žene članov rodbine Valvasor – status ob poroki (po 1581–1760)¹⁹⁷¹

	neplemiči	nižji plemiči	baroni	grofi	skupaj
16. stoletje	-	-	-	-	0
17. stoletje	3	5	1	-	9
18. stoletje	-	5	5	3	13
Skupaj možje	3	10	6	3	22
	neplemkinje	nižje plemkinje	baronice	grofice	skupaj
16. stoletje	-	1	-	-	1
17. stoletje	4	9	3	1	17
18. stoletje	1	2	1	4	8
Skupaj žene	5*	12	4	5	26
Skupaj možje in žene	neplemiči in neplemkinje	nižji plemiči in plemkinje	baroni in baronice	grofi in grofice	skupaj
	8	22	10	8	48

* Med neplemkinje so štete tudi tri žene, katerih status ni znan, bile pa so skoraj gotovo neplemiškega rodu: obe ženi graškega puškarja Gregorja Ferdinanda (A–II–5) v 17. stoletju in druga žena mostninarja Jurija Sigfrida (J–III–22) v 18. stoletju.

Možnost vključitve Valvasorjev v plemiško družbo z ustrežno poroko je dobil začetnik kranjskega rodu Hieronim (H–I–1). Kot parveni in novopečeni zemljiški gospod, se je po letu 1581 oženil z Nežo pl. Scheyer (H–I–1a) iz Slovenske Štajerske, po očetu sicer kranjskih korenin, s hčerko precej petičnih staršev. Poroka mu je lahko le malo olajšala pot do pridobitve kranjskega deželanstva, saj je tega dobil šele leta 1602, malo pred smrtjo. Njegovi štiri otroci, ki so se poročali po očetovem odhodu v večnost, se še niso vsi sorodstveno povezali z uveljavljenimi domačimi plemiškimi rodbinami. Najstarejša hči Lukrecija (H–I–1) se je morala zadovoljiti s povzpeticom, nakladninskim prejemnikom Posarelom, ko je bil ta še brez plemiškega naslova (1603). V sorodstvo s staro kranjsko gospodo je prva (najpозnejše 1606) vstopila Sofija (H–I–2), toda za ceno skromne dediščine svojega soproga pl. Apfaltrerja. V deželi tako kakor Valvasorji niso imeli globokih korenin pl. Gusiči, iz rodu katerih je izšla žena Hieronimovega starejšega sina Adama (H–II–3) (poročena 1611). Mlajši Jernej (J–II–4) je prvič popeljal pred oltar pl. Dornbergovo z Goriškega (1617) iz pomembne goriške rodbine z dolgim pedigrejem, drugič (1632) pa kot prvi možki Valvasor pripadnico stare ugledne kranjske rodbine, nevesto iz rodu pl. Rauberjev. Rauberjeve se je še držal protestantski duh, medtem ko so bili Valvasorji nasprotno zvesti katoličani. Jernej se je tako pokazal bolj pragmatičnega od brata Adama, ki je v oporoki nekaj let prej (1624) vnaprej razdedinil vsakega otroka, če bi prestopil v drugo vero. Toda upoštevati je treba tudi dejstvo, da je protireformacija medtem slavila končno zmago.

Naslednja generacija Valvasorjev, Adamovi in Jernejevi otroci, se je poročala od konca tridesetih do prve polovice sedemdesetih let 17. stoletja in imela pri iskanju partnerjev glede na rastoči ugled rodbine že precej boljšo izbiro, zaradi svoje številčnosti pa šibkejšo materialno osnovo v obliki dediščine. Dokler je bil živ Jernej († 1651), je odločilna beseda pri porokah njegovih otrok in nečakov pripadala njemu,

¹⁹⁷¹ Skupaj z začetnikom rodu Hieronimom je bilo poročenih 35 Valvasorjev obeh spolov (17 moških in 18 žensk), od tega enajst (sedem moških in štiri ženske) dvakrat, en možki pa trikrat. Upoštevan ni zakon Karla Ditriha (J–II–12A) z baronico Sauerjevo, ker za tega Valvasorja ni neizpodbitno potrjeno, da je bil res sin Janeza Ditriha (J–I–8).

od zgodnje smrti brata Adama († 1624) dolgo edinemu odraslemu moškemu Valvasorju. Najstarejšo nečakinjo Polikseno (A-I-1) je prvič omožil s Schwabom pl. Lichtenbergom (1637–40), ki je izhajal iz kranjske rodovine s precej globokimi koreninami in se je celo že spogledoval z baronskim naslovom. Drugič jo je dal v zakon (1643) Witzu pl. Witzensteinu iz malo prej poplemenitene ljubljanske meščanske rodbine, veliko pozneje, že kot vdovcu, povzdignjenemu v barona. Sin Karel (J-I-2) je prvič (pred 1649) popeljal v zakon baronico Schrattenbach iz Slovenske Štajerske, prvo baronsko snaho v Valvasorjevi rodbini, po njeni zgodnji smrti pa nevesto iz čedalje pomembnejše kranjske rodbine pl. Barbo (1650), katere sestro je pred njim (1644) vzel za ženo njegov završki bratranec Janez Krstnik (A-I-2). Sorodstvo z Barbi, kmalu zatem povzdignjenimi v barone in nato še v grofe, je občutno prispevalo k afirmaciji Valvasorjeve rodbine. Prav Karel in njegova svakinja, vdova Janeza Krstnika Valvasorja, sta leta 1667 pridobila baronski naslov, s katerim sta se ti dve veji po plemiški stopnji odlepili od ostalih, nebaronskih Valvasorjev. Še več, sestri Barbo, omoženi baronici Valvasor, sta bili leta 1674 skupaj z moškimi člani rodbine Barbo povzdignjeni v grofovski stan in sta se odtlej lahko naslavljali kot rojeni grofici. Od pobaronjenja dalje bo Karlova belneška veja Valvasorjev v veliki meri uresničila »tihu načrta«, da se njeni člani poročajo (samo) z grofi, medtem ko bo Adamova završko-medijska baronska veja prisiljena ravnati precej drugače.

Še pred Jernejevo smrtjo smo, kar zadeva poroke, priča prvi neposlušnosti, ki je bržkone dala zgled trem poznejšim. Adamov najmlajši sin Jurij Sigmund (A-I-4), mali graščak v Klevišču, se je oženil s kmečko hčerko (pred 1650), česar mu Valvasorjevo sorodstvo ni moglo odpustiti in je slednjič doseglo, da je izgubil deželanske časti (1657). Že pred tem je ta »odpadli« Valvasor zapustil Kranjsko in se nato dlje časa preživljal kot preizkuševalec rud na Koroškem. Njegov sin Gregor Ferdinand (A-II-5), prav tako degradiran na družbeni lestvici in kot tak očitno poročen z dvema neplemkinjama neznanega izvora, je pozneje izpričan v Gradcu kot lakaj, starinar in nazadnje več desetletij kot stanovski puškar.

Od Adamovih kranjskih vnukov se je poleg nadaljevalca rodu Adama Sigfrida (A-II-3) omožila Ana Elizabeta (A-II-1), in sicer že kot baronica s svojim mrzlim bratranecem pl. Posarelom (1668), vnukom Lukrecije, rojene Valvasor (H-II-1). Medtem so Posareli občutno napredovali na družbeni lestvici in prav Ana Elizabeta je pozneje za svoja sinova dosegla pobaronjenje (1689). Njen brat baron Adam Sigfrid (A-II-3), najprej gospodar Zavrha in nato od 1683 Medije, je bil prvi Valvasor z baronskim naslovom, ki je v hišo pripeljal rojeno baronico, in sicer iz rodbine Moscon (1673). Iz generacije njegovih otrok sta izšla duhovnik in redovnica ter trije poročeni otroci, pri čemer nobeden od njih ni dobil povsem kompatibilnega življenjskega sopotnika. Starejša hči Marija Katarina (A-III-1), ki je bila že oklicana z nekim pl. Raumschüsslom, se je isto leto (1691) omožila z Gallom baronom Gallensteinom, vendar ta razen baronskega naslova, s katerim je bil enak svoji izbranki, v zakon ni prinesel veliko, tako da je njuna družina živela zelo skromno. Druga hči Ana Rozina Jožefa (A-III-4) je vzela sina poplemenitena dr. Lukančiča pl. Hertenfelsa (1705), ki ji prav tako ni nudil obilja. Sin in naslednik na Mediji Franc Adam (A-III-5) se je najprej (1705) oženil stanu primerno s svojo daljno sorodnico baronico Apfáltrerjevo, nato pa so ga gmotne razmere prisilile, da je kot vdovec stopil pred oltar (1718) s hčerko obogatelega poplemenitena pl. Segalle, rojeno še v kmečkem svobodniškem domu s priimkom Režen. Segallova, ki je Medijo rešila pred prodajo, je v družini prevzela tudi glavno besedo. Edina hči njenega moža iz prvega zakona se je odpovedala dediščini in postala redovnica, njun edini sin Franc Anton (A-IV-3) pa je bil vse do zrelih let neke vrste materin ujetnik. Ker mu mati ni prepisala Medije, se ni mogel poročiti s svojo izvoljenko, nato je zaplodil hčerko kmečkemu dekletu in se slednjič pri enainštiridesetih letih oženil. Kot edini član Adamove rodbinske veje je pred

oltar popeljal grofico, ne več mlado, a petično Raspovo (1760). Z njegovo in hčerkino smrtjo slabo leto pozneje je Adamova rodbinska veja na Kranjskem po moški strani ugasnila.

Pri izbirah partnerjev tudi v veji Adamovega brata Jerneja po njegovi smrti ni vse teklo tako gladko, kot bi si želel polihistorjev oče. »Pravo pot« je, kot smo videli, ubral edini poročeni otrok iz prvega zakona – sin Karel (J–I–2), poznejši gospodar Belneka in od leta 1667 baron. Kar trije otroci iz Jernejevega drugega zakona pa so sledili »slabemu zgledu« svojega odpadlega bratranca Jurija Sigmunda (A–I–4) in se poročili neprimerno svojemu stanu. Janez Ditrih (J–I–8) se je za ceno izgube dediščine po materi oženil z grajsko ključarico z Ojstrice pri Vranskem in v bližini gradu, ki ga je imel pred tem v zakupu, pristal v vlogi revnega malega zemljiškega gospoda. Dobro desetletje pozneje sta se družbeno nesprejemljivo poročili še dve polihistorjevi sestri: Rozalija Konstancija (J–I–20) je vzela za moža grajskega pisarja, poznejšega mitničarja Faganellija (1670), Marija Izabela (J–I–24) pa nakladninskega prejemnika Klančnika (pred 1675). Ženi in moža štirih »črnih ovc« Valvasorjevega rodu – bratranca, brata in dveh sester – je Janez Vajkard (J–I–19) na rodovnem deblu v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) gladko zamolčal. Toda tudi on sam in njegov mlajši brat Janez Herbard (J–I–21) sta pri prvi poroki morala narediti koncesijo. Janez Herbard je vzel plemenitenco pl. Rezenheimovo (1670–71) iz družine nakladnika, Janez Vajkard pa hčerko plemenitencev pl. Graffenwegerjevo (1672). Nevesti nižjega stanu sta svojima možema z visokima dediščinama omogočili nakup zemljiške posesti. Šele njuni drugi ženi sta bili bratoma stanovsko enaki oziroma ena nadrejena, a manj premožni od prvih dveh. Janez Herbard se je kot gospodar Medije lahko oženil z baronico Mosconovo (1674–75), sestro svojega mrzlega nečaka završkega gospoda Adama Sigfrida (A–II–3), Janez Vajkard, graščak na Bogenšperku, pa s pl. Zetschkerjevo (1687), ki se je neupravičeno štela za baronico zaradi pobaronjenja dveh svojih bratov. Več Jernejevih otrok je nasprotno ostalo neporočenih, med njimi prva redovnica in prvi duhovnik v Valvasorjevem rodu. V naslednji generaciji potomcev polihistorjevega očeta Jerneja pa so duhovni poklici in samski stan že prevladali nad poročenostjo.

Od treh Jernejevih sinov nebaronov je imel najslabše možnosti za dobre možitve in ženitve svojih otrok revni Janez Ditrih (J–I–8), ki je živel v okolici Vranskega. Njihove poroke sicer niso znane, vemo le, da sta odrasla vsaj dva sinova, od katerih je bil eden krajši čas umetniški voskar v Gradcu. Zelo verjetno je bil njun brat »skrivnostni« Karel Ditrih (J–II–12A), ki se je štel za barona in se je v Starem trgu pri Slovenj Gradcu (1693) poročil z nevesto iz gmotno precej skromne veje baronov Sauerjev. Polihistor Janez Vajkard (J–I–19) je zapustil še nedorasle otroke, ki jim je ostala samo skromna dediščina, tako da so vsi trije sinovi postali redovniki. Hči iz prvega zakona Ivana Rozina (J–II–16) se je lahko omožila le z ubožnim vdovcem pl. Scarlichijem, hčerkama iz drugega zakona pa je mati s svojo dediščino omogočila, da sta se poročili neprimerno bolje. Katarino Frančiško (J–II–23) je zasnubil mladi baron Jurič s srednje veliko posestjo, Regino Konstancijo (J–II–24) pa dva prav tako dokaj petična vdovca, najprej pl. Wernegk (1707) in nato pl. Dienersperg (1711). Od odraslih otrok medijskega graščaka Janeza Herbarda (J–I–21), ki so morali po rodbinski posestni menjavi (1683) zapustiti Medijo, so dve hčerki in en sin ostali samski, en sin je postal duhovnik, družino pa si je ustvaril samo Jurij Maksimilijan (J–II–27), novi gospodar Zavrha, poročen s svojim stanu primerno družico pl. Seethalovo. Med njunimi petimi odraslimi otroki srečamo dva redovnika in redovnico, samo dva pa sta se poročila, in še to pozno. Hči Marija Ana Maksimilijana (J–III–21) je sicer vzela za moža Galla barona Gallensteina, a je s svojim ubožnim baronskim soprogom tolkla revščino. Njen brat Jurij Sigfrid (J–III–22), zadnji moški iz te rodbinske veje, je najprej postal oče nezakonske hčerke, se nato prvič oženil z vdovo po rodu iz že znane rodbine Lukančičev pl. Hertenfelsov in drugič, potem ko je izgubil posest in služboval kot mostninar, z vdovo, ki je prišla v Ljubljano z Dunaja.

V primerjavi z nebaronskimi sorodniki so v belneški baronski veji polihistorjevega polbrata Karla (J-I-2) lahko dali veliko več na primerne partnerje. Do konca so sledili nepisanemu pravilu, da se baroni Valvasorji poročajo najmanj z baroni in baronicami in še raje z izvoljenci grofovskega rodu. Karel je obžaloval, da je hčerko Ano Marijo (J-II-3) omožil z veliko starejšim malim graščakom pl. Hohenwartom (1677), s katerim je živela v nesrečni zvezi. Druga odrasla hči je zgodaj umrla kot neporočena, rod po moški strani pa se je nadaljeval z Janezom Karlom (J-II-6), prvim Valvasorjem, ki je lahko postal grofovski zet (1690). Še več, njegova soproga je izvirala iz najpomembnejše in najvplivnejše kranjske rodbine grofov Auerspergov, kar je belneškim Valvasorjem dajalo posebno veljavo. Od njihovih številnih otrok so ostali neporočeni razmeroma zgodaj umrli sin častnik in tri hčerke, trije otroci so šli v duhovne poklice (redovnik, svetni duhovnik in redovnica), pred oltar pa stopili samo trije, vendar vsi skupaj šestkrat. Samo enkrat se je zgodilo, da zakonski tovariš ni bil grofskega rodu, temveč, tako kot nevesta, »samo« baron, in sicer baron Neuhaus z Goriškega (1727), drugi mož Ane Katarine (J-III-2), vdove po grafu Lichtenbergu (por. 1714). Oba njena moža sta bila premožna, tako kot je imel precej pod palcem grof Paradeiser, soprogo najmlajše Valvasorjeve, Marije Alojzije (J-III-17) (por. 1733). Njun brat Karel Jožef (J-III-15), zadnji poročeni moški iz Karlove rodbinske veje, se je oženil trikrat, vsakič z grofico in vsakokrat iz druge dežele. Po smrti prve žene grofice Lamberg iz Ljubljane (por. 1737), pripadnice že četrte grofovske generacije, je vzel Gradčanko grofico Gabelhofen (1747) in nazadnje Korošico grofico Christalnigg (1759), od katerih mu je v zakon največ prinesla druga žena. Preživele so ga samo tri hčerke, ena rojena že po njegovi smrti, ki so se zaradi porok in službenih mest svojih soprogov preselile najdlje od doma, tj. od rodne Ljubljane in Celovca. Najstarejšo, Marijo Antonijo (J-IV-5), iz drugega zakona je popeljal v zakon grof Gaisruck s Štajerskega (1766), visoki uradnik, nazadnje guverner Galicije. S tem zetom je Valvasorjeva rodbina na političnem področju dosegla največje časti in veljavo. Dva potomca tega zakonskega para sta se s še veliko večjimi črkami vpisala v politično zgodovino: sin Karel Kajetan grof Gaisruck (1769–1846) kot milanski nadškof in kardinal, prapravnuk Karl grof Stürgkh (1859–1916) pa kot avstrijski ministrski predsednik in žrtev atentata. Hčerki barona Karla Jožefa iz zadnjega zakona sta se možili trikrat. Marija Ana (J-IV-8) je postala žena dveh visokih častnikov, najprej barona Brabecka iz Vestfalije (1779) in nato barona Monfraulta (1797), rojenega v Pavii. Njena mlajša sestra, posthumno rojena Marija Frančiška - Fanny (J-IV-9) pa je sledila glasu svojega srca in stopila pred oltar (1778) z veliko starejšim Carlom Morellijem pl. Schönfeldom, sicer nižjim plemičem iz Gorice, a uglednim uradnikom in znanim goriškim zgodovinarjem. Pisateljica Fanny, zadnja rojena s priimkom Valvasor, je torej prekršila nepisano pravilo, da je zanjo primeren le baron ali grof. Še več, kot vdova je teptala družbene norme svojega časa, ko je živela v konkubinatu z mlajšim dalmatinskim plemičem Politeom Nisiteom, večidel v Starem Gradu na Hvaru.

Do njihovega očeta Karla Jožefa (J-III-15) so Valvasorji iskali življenjske sopotnike na Kranjskem ali kvečjemu na Slovenskem Štajerskem in Goriškem, če izvzamemo Gregorja Ferdinanda (A-II-5), sina odpadlega Jurija Sigmunda (A-I-4), ki je živel v Gradcu, in obubožanega mostninarja Jurija Sigfrida (J-III-22), čigar druga žena je v Ljubljano prišla z Dunaja. Kranjsko sta od poročenih Valvasorjev pred Karlom Jožefom zapustila samo oba »odpadla« rodbinska člana, bratranca Jurij Sigmund (A-I-4) in Janez Ditrih (J-I-8), oba sredi 17. stoletja. Do druge polovice 18. stoletja sta po poroki odšli iz dežele prav tako le dve omoženi ženski, obe pozno. Prvo je za nekaj časa zaneslo v Gorico, drugo pa na Slovensko Štajersko. Povsem drugače je ravnala zadnja generacija poročenih žensk, omenjene tri hčerke belneškega gospoda Karla Jožefa, rojene sredi 18. stoletja. Mlajši dve sta zunaj Kranjske že prišli na svet, in sicer v Celovcu, kjer je po poroki dlje časa živela tudi tretja, življenjske poti so jih

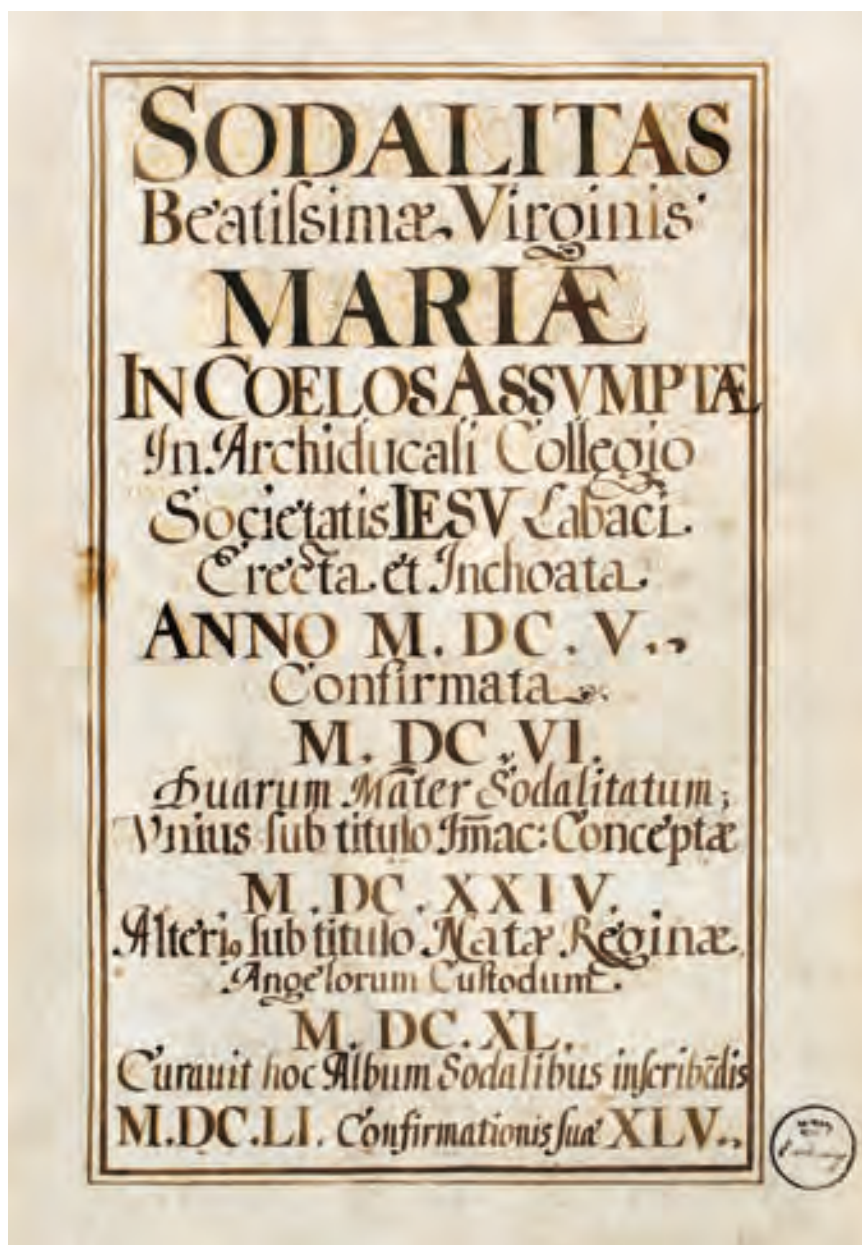
nato vodile v Gorico, Trst, Ljubljano, Videm, Benetke ter Stari Grad na Hvaru, iztekle pa so se jim v Gradcu, Padovi in Lvovu.

S porokami so se člani Valvasorjevega rodu povezali predvsem s številnimi kranjskimi plemiškimi rodbinami od nižjega plemstva do grofov, z nekaterimi tudi večkrat. Tako sta dva bratranca Valvasorja vzela za ženi dve sestri Barbo, mrzli stric in mrzli nečak sta se poročila s sestrama baronicama Moscon, Valvasorjeva, poročena pl. Posarel, je bila babica moža svoje pranečakinje, potomka njene sestre, poročene pl. Apfaltrer, je sto let pozneje kot baronica Apfaltrer stopila v zakon s svojim daljnim sorodnikom, dva zakonca Valvasorjev sta bila iz rodu Lukančičev pl. Hertenfelsov in dva iz rodbine Gallov baronov Gallensteinov.

Politika poročanja, neločljivo povezana z neporočenostjo in duhovnimi poklici, je v splošnem stremela k povečanju ali vsaj ohranitvi družinskega premoženja ter k izbiri stanovsko enakih oziroma višjih partnerjev. Zgovorno je razmišljanje predzadnjega belneškega gospoda barona Janeza Karla (J-II-6), ki je v oporoki leta 1739 zapisal, da svojega premoženja ne želi razdeliti na dva enaka dela, češ da bi sinovoma pripadlo premalo za stanu primerno življenje. Sinu Ignacu Jožefu (J-III-16), ki naj bi si sam izbral vojaški poklic, je naravnost odsvetoval poroko in mu volil le manjšo dediščino, a še to s pridržkom, da prosto razpolaga zgolj z nujnim deležem, preostanek pa v primeru njegove smrti dobi brat Karel Jožef (J-III-15), očetov glavni dedič. Enako je glede dedovanja odločil za tri neporočene hčerke, ki so po njem dobile vsaka pol manj kakor njihov brat častnik. Trinajst let prej (1726) je njihova mati še upala, da se bodo omožile ali vstopile v samostan. In ko je leta 1731 kot že malo starejša odšla h klarisam medijska gospodična Marija Jožefa (A-IV-1), se je v korist očeta in njegovih potomcev odpovedala dediščini po pokojni materi z izrecno navedbo, da oče ne razpolaga z zadostnimi sredstvi za življenje in da ji materine dediščine niti ne bi mogel izplačati.

Poleg tistih, ki so se za takšno pot odločili s srcem, so torej Valvasorji pristali v **duhovnih poklicih** zaradi dejanskih ali tudi samo dozdevno majhnih možnosti za »stanu primerno življenje«. Med sredo 17. stoletja in letom 1731 se jih je v redovnem oziroma duhovniškem poklicu znašlo kar 15, od tega tretjina žensk, tri klarise in dve uršulinki. Pot k mekinjskim klarisam je sredi 17. stoletja kot prvo vodila polihistorjevo polsestro Marijo Elizabeto (J-I-5), veliko pozneje (1725 in 1731) pa završko Marijo Izabelo (J-III-25) in medijsko baronico Marijo Jožefo (A-IV-1). V mlajši, uršulinski red sta konec 17. in v začetku 18. stoletja vstopili baronici Sidonija Regina (A-III-3) z Medije in belneška Marija Eleonora (J-III-6), več let hišna prefektinja v Ljubljani. Zgovoren je podatek, da se je posvečenemu življenju posvetilo dvakrat toliko moških, kar deset, samih potencialnih nadaljevalcev rodu in rodbinskega imena. Škofjski duhovniki so postali štirje: v 17. stoletju samo polihistorjev brat Volfgang Jernej (J-I-22), posvečen najpozneje leta 1675, v 18. stoletju, med letoma 1700 in 1729, pa baron Maksimilijan Anton (A-III-2) in dva Franca Jožefa, prvi nebaron (J-II-29) in drugi baron (J-III-12). Medtem ko so prvi trije prišli do mest župnikov na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem ter kmalu umrli, je imel zadnji, ki je dočakal 90 let († 1795), lepo kariero kot kanonik sekovskega stolnega kapitlja. S polihistorjevimi tremi sinovi se je na prehodu iz 17. v 18. stoletje začelo vstopanje Valvasorjev med redovnike, ki je trajalo od leta 1697 do najpozneje 1730. Po dva rodbinska člana najdemo med frančiškani, cistercijani in jezuiti, vse seveda kot patre. Prva sta redovnika frančiškana postala sinova Janeza Vajkarda (J-I-19): Volfgang Vajkard (J-II-17) in Janez Ludvik (J-II-20). Polihistorjev najmlajši sin Janez Volf Engelbert (J-II-21) in nečakov sin, završki Janez Jožef (J-III-26), sta odšla h kostanjeviškim cistercijanom, v jezuitskih vrstah pa sta se znašla belneški baron Volfgang Jožef (J-III-4) in Maksimilijan Danijel iz Zavrha (J-III-18). Oba cistercijana sta ostajala v matični hiši, mlajši od obeh frančiškanov se je držal kamniškega samostana, kjer je krajši čas opravljal nalogo gvardijana, starejši frančiškan je živel

Knjiga ljubljanske jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, II/51r), izjemno bogat vir o študentih iz Valvasorjevega rodu, brez katerega bi nekaj članov rodbine težko identificirali.

v skoraj vseh samostanih hrvaško-kranjske province in bil v treh tudi gvardijan, medtem ko je oba jezuita življenjska pot zanesla daleč po deželah Avstrijske monarhije. Wolfgang Jožef (J-III-4), brat sekovskega kanonika Franca Jožefa (J-III-12), se je dvakrat znašel celo onkraj njenih meja in je slednjič v italijanskem Loretu tudi umrl. Od Valvasorjev v duhovniškem poklicu se je povzpел najvišje, saj je kot doktor teologije zasedal več vodstvenih položajev, med njimi kot najpomembnejšega mesto rektorja kolegija in univerze v Gradcu (1754–57).

Drugače kot duhovništvo in redovništvo pri Valvasorjih očitno ni bil posebno cenjen **vojaški poklic**. Poklicni častnik je postal samo baron Ignac Jožef (J-III-16), ki je na bojišču tudi pustil mlado življenje (1741). Zanj je oče pomenljivo poudaril, da si je takšno poklicno pot izbral sam. Nagnjenja do vojaškega življenja je imel sicer tudi njegov stari stric polihistor Janez Vajkard (J-I-19), ki se je v mladih

letih udeležil turško-avstrijske vojne in naj bi služil v Franciji v švicarskem pehotnem polku. Doma na Kranjskem je potem opravljal funkcijo četrtnega stotnika pešcev ter sodeloval pri deželni konjenici, v kateri so se poleg njega znašli še trije Valvasorji: sočasno z njim brat Janez Herbard (J-I-21), po bratovi smrti mrzli nečak baron Adam Sigfrid (A-II-3) in nazadnje nečak Jurij Maksimilijan (J-II-27).

Nekateri Valvasorji so torej združevali ideala viteza in izobraženca, toda na splošno je njihova rodbina dajala prednost **izobrazbi** kot družbeni normi, ki je omogočala vstop v duhovni poklic oziroma sodelovanje v javnem življenju. Vse kranjske Valvasorje, če niso pomrli v otroštvu, srečamo v tej ali oni šoli, praviloma na jezuitski gimnaziji v Ljubljani, nekatere tudi v latinski šoli v Rušah. Že Hieronimova sinova Adam (H-II-3) in Jernej (H-II-4) sta v začetku 17. stoletja izpričana na gimnaziji pri jezuitih v Gradcu. Tam so nekateri nadaljevali šolanje tudi na višjih jezuitskih študijih, preden so višjo stopnjo v začetku 18. stoletja uvedli v Ljubljani. V tridesetih in štiridesetih letih 17. stoletja so vsi trije Adamovi sinovi in Jernejev najstarejši sin Karel (J-I-2) študirali na univerzi v Padovi, bratranca Adam Sigfrid (A-II-3) in Janez Karel (J-II-6) iz naslednje generacije pa v Salzburgu (1666 in 1683). Najvišjo izobrazbo, doktorat iz teologije, je (najpozneje leta 1737 neznano kje) dosegel jezuit Volfgang Jožef (J-III-4), sredi 18. stoletja rektor graške univerze. Ni znano, da bi prag katere od univerz kdaj prestopil polihistor Janez Vajkard (J-I-19), vsa njegova formalna izobrazba je bila šestletna gimnazija v ljubljanskem jezuitskem kolegiju.

Polihistorja ne najdemo niti med člani t. i. Dizmove bratovščine, leta 1688 v Ljubljani ustanovljene družbe, namenjene plemičem, izobražencem in ljubiteljem lepih umetnosti, so pa pozneje postali njeni člani trije Valvasorji iz obeh rodbinskih vej: Janez Karel (J-II-6), Franc Adam (A-III-5) in Karel Jožef (J-III-15). Zadnji († 1761) je imel poleg nenadkriljivega Janeza Vajkarda verjetno najbogatejšo knjižnico med vsemi Valvasorji, po številu knjig in vrsteh občutno nad povprečjem knjižnic kranjskih plemičev svojega časa. O knjižnih fondih članov rodbine, pomembnem, a ne edinem kazalcu kulturnih obzorij in izobrazbe lastnikov, sicer še zdaleč ne vemo dovolj, je pa potrjeno, da je imel zadnji moški Valvasor, sekovski kanonik Franc Jožef (J-III-12), nekaj pesniške žilice. Njegova nečakinja Frančiška – Fanny (J-IV-9) je na prehodu iz 18. v 19. stoletje presenečala s pisateljskim talentom in v Benetkah celo izdajala literarni mesečnik. Nasprotno ni izpričano, da bi se poleg polihistorja in njegovega nečaka Janeza Karla (J-II-6) še kateri od Valvasorjev posebej zanimal za znanost. Osebnost Janeza Vajkarda Valvasorja je v njegovem rodu po trajnostnih dosežkih vsekakor enkratna, kot je bilo izjemno njegovo članstvo v londonski Kraljevi družbi (1687), najstarejši angleški akademiji znanosti. Kranjski polihistor v svojem času sicer ni veljal za najpomembnejšega člana svojega rodu, saj ni bil vpliven in dejaven v javnem življenju dežele, kakšnih sto let po njegovi smrti pa so Valvasorje pomnili na Kranjskem (skoraj) samo še zaradi njega.

Udejstvovanje v **javnem oziroma političnem življenju** kot eno od temeljnih poklicnosti plemičev in deželanov bi bilo pri Valvasorjih mogoče razdeliti v več obdobjih. V kolikšni meri in na kakšen način se je posameznik vključeval v javno življenje dežele, je bilo odvisno od njegovega materialnega položaja, stopnje plemiškega naslova, izobrazbe in od osebnih nagnjenj ter, seveda, od danih okoliščin. Začetnik rodu Hieronim (H-I-1) je imel kot priseljensec in katoličan za to zelo omejene možnosti. Protestantsko usmerjeni kranjski deželni stanovi so težko podelili deželanstvo celo njegovemu bogatemu dobrotniku Janezu Krstniku Valvasorju, sam pa ga je dobil šele tik pred smrtjo (1602). Tudi njegov starejši sin Adam (H-II-3) si kot eden od stebrov kranjskega katolištva in pomemben podpornik ljubljanskih jezuitov ne bi mogel obetati kakšne stanovske funkcije, saj so bili stanovi ob njegovi zgodnji smrti (1624) še močno protestantski. Posebnih nagnjenj do političnega udejstvovanja ni zaznati ne pri njem ne pri komer koli drugem iz Adamove rodbinske veje. Preseneča, da nobenega

od njegovih treh v Padovi šolanih sinov ne najdemo med prisledniki kranjskega ograjnega sodišča, ampak sta v prisledniških vrstah šele veliko pozneje sedela vnuk Adam Sigfrid (A-II-3) in, krajši čas, prapravnuk Franc Anton (A-IV-3). Zelo drugačni so bili v tem pogledu Adamov brat Jernej in veja njegovega najstarejšega sina Karla (J-I-2). Jernejev vzpon v deželnihih stanovih sovpada z zmago protireformacije. Tako so ga že leta 1629 prvič, sicer neuspešno, predlagali za stanovskega poverjenika, člana najožjega vodstva deželne avtonomije. Kariero je začel leto pozneje kot stanovski glavni prejemnik, vrh njegove politične poti pa sta predstavljala dva poverjeniška mandata v štiridesetih letih 17. stoletja. Valvasorjev rod je dosegel svoj neponovljiv vrhunec v političnem in javnem življenju Kranjske v drugi polovici 17. stoletja s Karlom (J-I-2), ki je v stanovskih klopih predsedal več kot petdeset let in nekaj manj časa deloval kot prislednik ograjnega sodišča. Funkcijo stanovskega poverjenika je opravljal dva mandata, prvič v šestdesetih in drugič v osemdesetih letih, tedaj že kot poverjenik iz baronskega stanu, in nazadnje predsednik poverjeniškega urada. Sicer pa je občasno nadomeščal deželnega maršala in deželnega glavarja. Tudi njegov sin Janez Karel (J-II-6) je naredil lepo kariero, a se ni tako dejavno angažiral kot oče. Tako kot Karel je bil zelo dolgo prislednik ograjnega sodišča, dva mandata stanovski poverjenik, na koncu obeh predsednik, sorodstvo z Auerspergi po materi pa mu je začasno prineslo mesto deželnega podmaršala. Toda drugače kot oče, ki je v deželni politiki vztrajal, dokler je le mogel, se je Janez Karel po drugem poverjeniškem mandatu (1717–21) iz nje skoraj povsem umaknil. Tretji in zadnji od belneških graščakov baronov Valvasorjev Karel Jožef (J-III-15) je sredi 18. stoletja v deželi še opravljal razne funkcije v dvornih komisijah, vendar v političnem življenju ni dosegal očeta in deda. Neprimerno manj, zgolj kot udeleženci deželnozborskih zasedanj, so se v političnem življenju Kranjske udejevali drugi Valvasorji, med njimi polihistor Janez Vajkard, ki je kmalu prenehal zahajati celo na deželne zборе.

Številčnost Valvasorjev od Hieronima do izumrtja po moški liniji (vse osebe, rojene s priimkom Valvasor)

Hieronimovi otroci (od tega moški)			4 (2) (roj. ok. 1583–ok. 1596)		
Veji obeh sinov (od tega moški)	1. generacija (rojeni v letih)	2. generacija (rojeni v letih)	3. generacija (rojeni v letih)	4. generacija (rojeni v letih)	5. generacija (rojeni v letih)
Adamova veja skupaj 35 (moških 17)	4 (3) (1612–ok. 1618)	5 (3) (1644–ok. 1650)	21 (10) (1673–1710)	4 (1) (1706–1727)	1 (0) (1761)
Jernejeva veja skupaj 94 (moških 46–48)*	24 (14–16) (1617–1650/51)	32 (16) (1650/51–1693)	29 (14) (1691–1713)	9 (2) (1739–1761)	0
Skupaj 129 (moških 63–65)**	28 (moških 17–19)	37 (moških 19)	50 (moških 24)	13 (moških 3)	1 (moških 0)

* Število variira, ker ne poznamo spola zgodaj umrlih dvojčkov Jerneja Valvasorja (H-II-3).

** Gl. prejšnjo opombo.

V genealoškem pogledu kaže Valvasorjeva rodbina več zanimivih posebnosti. Skupaj z generacijo štirih otrok začetnika rodovine Hieronima je njegovo celotno potomstvo štelo najmanj 133 oseb, ki so prišle na svet s priimkom Valvasor. Od tega se jih je 115 rodilo na Kranjskem, 15 na Štajerskem (11 v Gradcu in 4 v okolici Sv. Jurija ob Taboru), najmlajši dve na Koroškem (v Celovcu), ena oseba

pa neznano kje (najbrž na Koroškem ali Štajerskem). Rodbinski veji sinov Adama in Jerneja sta se po številčnosti občutno razlikovali. Jernejeva je bila s 94 člani neprimerno močnejša od Adamove, v kateri je ugotovljenih 35 oseb. Ta je sicer štela eno generacijo več kot Jernejeva veja, a se je v zadnji, peti generaciji rodila samo deklica, ki je preminila že po dveh tednih (1761). Jernejevi veji poleg tega pogojno pripisujemo še štiri moške, verjetne otroke na Štajerskem živečega Janeza Ditriha (J-I-8). Tabelarična pregleda jih ne zajemata, tako kot ne vključujeta dveh nezakonskih deklic, ki pripadata vsaka po eni veji.

Na rodovnem deblu Valvasorjev izstopa nekaj zelo številčnih družin z več kot desetimi otroki, ki so vse razen ene pripadale Jernejevi veji. Polihistorjev oče Jernej (H-II-4) je imel v dveh zakonih 24 otrok, Janez Vajkard (J-I-19) s prav tako dvema ženama 13, Jernejev vnuk Janez Karel (J-II-6) z eno samo ženo 17 in drugi vnuk Jurij Maksimilijan (J-II-27) v edinem zakonu 12, pri čemer se je zadnjim trem nemara rodil še kak zgodaj umrli otrok. Adamovo rodbinsko krilo se je lahko v tej družbi pohvalilo samo z 12 otroki iz dveh zakonov Gregorja Ferdinanda (A-II-5), ko ta v Gradcu živeči puškar ne bi bil sin iz rodbine »izključenega« Jurija Sigmunda (A-I-4). Predvsem po zaslugi naštetih je bila reprodukcijska moč Valvasorjev od sedemdesetih let 17. stoletja do drugega desetletja 18. stoletja na vrhuncu, nato pa je sledil nagel preobrat. Prepogosto se je namreč zgodilo, da si je v svoji generaciji od številnih bratov ustvaril družino le eden oziroma da je bil v družini sploh samo en odrasel moški. Medtem ko so se od Jernejevih sinov poročili štirje in zasnovali vsak svojo vejo, so vsi trije sinovi Janeza Vajkarda odšli v samostane, od sinov Janeza Karla je nadaljeval rod le eden, ki je zapustil samo hčerke, od sinov Jurija Maksimilijana pa prav tako en sam, ki je umrl brez legitimnega potomstva. Že Janez Karel in Jurij Maksimilijan sta bila med svojimi sorojenci edina prenašalca rodbinskega imena v naslednjo generacijo. Manj številčna Adamova rodbinska veja se je na Kranjskem tri generacije do ugasnitve ohranjala sploh samo prek enega sina: z Adamovega sina Adama Sigfrida (A-II-3) je prešla na Franca Adama (A-III-5) in s tega na Franca Antona (A-IV-3), ki je umrl nekaj dni za svojo komaj rojeno edinko.

Za nadaljevanje Valvasorjevega rodu se je pokazala kot pogubna rodbinska politika pošiljanja sinov v kleriški stan, značilna prav za tri najštevilčnejše družine. V 17. stoletju je bil posvečen en sam Valvasor duhovnik, polihistorjev brat, v tridesetletju 1700–1732 pa kar devet mladeničev. Na 14 poročenih moških iz štirih generacij je tako prišlo nič manj kot 10 duhovnikov, od tega v zadnjih dveh generacijah pet klerikov na štiri poročene Valvasorje. Veliko ugodnejše razmerje se kaže pri hčerkah: iz vseh generacij Adamovih in Jernejevih potomcev se jih je omožilo 17, v samostane pa jih je odšlo pet.

Šest rodbinskih vej – dve na Adamovem in štiri na Jernejevem krilu –, ki jih je ločeno obravnavala pričujoča knjiga, je v 18. stoletju po moški strani druga za drugo ugasnilo oziroma izginilo z obzorja. Negotova je usoda potomstva obeh »odpadlih« bratrancev, Janeza Ditriha (J-I-8) in Jurija Sigmunda (A-I-4), ki sta se sredi 17. stoletja poročila stanu neprimerno in zapustila Kranjsko. Dva nazadnje izpričana sinova Janeza Ditriha sta se okoli leta 1710 prehodno zadrževala v Gradcu, od koder naj bi odrinila na vojno. O njiju je pričeval tam živeči Ferdinand Gregor Valvasor (A-II-5), sin Jurija Sigmunda in oče dvanajstih otrok, o katerih v štajerski prestolnici po njegovi smrti leta 1726 ni več nobenega sledu. Ni izključeno, da se je priimek s potomci obeh »odpadlih« Valvasorjev neznano kje ohranil še več naslednjih generacij.

Razmerje med odraslimi, poročenimi in duhovnimi osebami (svetni in redovni duhovniki ter redovnice) ¹⁹⁷²

Hieronimovi otroci (od tega moških) Roj. ok. 1583 – ok. 1596		4 (2) Poročeni: 4 (2)			
Veji obeh sinov (od tega moških)	1. generacija (roj. 1612–1650/51)	2. generacija (roj. 1640–1693)	3. generacija (roj. 1673–1713)	4. generacija (roj. 1706–1761)	5. generacija (roj. 1761)
Adamova veja skupaj 35 (moških 17) Odrasli: 22 (11) Poročeni: 10 (6) Duh. osebe: 3 (1)	4 (3) Odrasli: 4 (3) Poročeni: 3 (2) Duh. osebe: 0	5 (3) Odrasli: 4 (2) Poročeni: 3 (2) Duh. osebe: 0	21 (10) Odrasli: 12 (5) Poročeni: 3 (1) Duh. osebe: 2 (1)	4 (1) Odrasli: 2 (1) Poročeni: 1 (1) Duh. osebe: 1(0)	1 (0) Poročeni: 0
Jernejeva veja skupaj 94 (moških 46–48)* Odrasli: 48 (22)** Poročeni: 20 (8) Duh. osebe: 12 (9)	24 (14–16) Odrasli: 11 (6) Poročeni: 6 (4) Duh. osebe: 2 (1)	32 (16) Odrasli: 19 (9) Poročeni: 6 (2) Duh. osebe: 4 (4)	29 (14) Odrasli: 15 (7) Poročeni: 5 (2) Duh. osebe: 6 (4)	9 (2) Odrasli: 3 (0) Poročeni: 3 (0) Duh. osebe: 0	0
Skupaj 129 (moških 63–65)*** Odrasli: 70 (33)**** Poročeni: 30 (14) Duh. osebe: 15 (10)	28 (moških 17–19) Odrasli: 15 (9) Poročeni: 9 (6) Duh. osebe: 2 (1)	37 (moških 19) Odrasli: 23 (11) Poročeni: 9 (4) Duh. osebe: 4 (4)	50 (moških 24) Odrasli: 27(12) Poročeni: 8 (3) Duh. osebe: 8 (5)	13 (moških 3) Odrasli: 5 (1) Poročeni: 4 (1) Duh. osebe: 1 (0)	1 (moških 0)

* Število variira, ker ne poznamo spola zgodaj umrlih dvojčkov Jerneja Valvasorja (H–II–3).

** K odraslim sta všteta tudi dva po imenu neznana sinova Janeza Ditriha (J–I–8), izpričana okoli leta 1710 v Gradcu, čeprav ni gotovo, ali sta identična s katerim od treh njegovih sinov, katerih rojstva poznamo, ampak bi se lahko rodila pozneje.

*** Kot v op. *

**** Kot v op. **.

Druge štiri veje, vse živeče na Kranjskem, so po moški liniji izumrle v drugi polovici 18. stoletja. Najprej leta 1752 veja polihistorja Janeza Vajkarda (J–I–19) s smrtjo njegovega zadnjega sina redovnika. Sedem let zatem (1759) je brez legitimnega potomstva umrl nekdanji završki graščak, obubožani Jurij Sigfrid (J–III–22), zadnji moški iz medijsko-završke veje polihistorjevega brata Janeza Herbarida (J–I–21). Tedaj se je še zdelo, da se bo Valvasorjev rod nadaljeval z zadnjima poročenima moškima Karlove (J–I–2) belneške veje in završko-medijske veje Janeza Krstnika (A–I–2), prve iz Jernejevega in druge iz Adamovega dela rodbine. Zadnja upa Valvasorjevega rodu sta bila dva barona, medijski gospod Franc Anton (1719–1761) (A–IV–3), ki se je ravno leta 1760 oženil, in belneški graščak, tedaj v Celovcu živeči in tam tretjič sveže poročeni Karel Jožef (1708/10–1761) (J–III–15). Toda kot bi se nebo zarotilo zoper Valvasorjevo ime in rod, sta leta 1761 v razmiku štirih tednov oba nenadejano umrla, prvi nekaj dni za edino hčerko, drugemu pa se je čez nekaj mesecev namesto težko pričakovanega sina rodila posthumna hči, poznejša pisateljica Fanny Morelli (J–IV–9). Odtlej so poleg treh vdov in treh dekllic živeli le še štirje Valvasorji, vsi iz Jernejeve rodbinske veje in v duhovnih poklicih. Zadnji

¹⁹⁷² Kriterij za odraslost je dopolnjeno 20. leto.

nosilec rodbinskega imena, 90-letni baron Franc Jožef (J–III–12), je kot upokojeni sekovski kanonik umrl leta 1795 v Ljubljani.

Če strnemo podani pregled v nekaj stavkov, gre poudariti naslednje. Valvasorji so danes eden od izumrlih plemiških rodov, ki je v svojem času na Kranjskem nekaj pomenil, čeprav ni spadal med starejše, tiste z najvišjim naslovom, najbogatejše in najvplivnejše. Plemiška rodbina Valvasor je konec 16. stoletja nastala na nenavaden način in obstala le dobri dve stoletji. Prvih sto let je predvsem ustvarjala in kopičila ter manj izgubljala. Njen ugled, vpliv, premoženje in moč so dosegli vrhunec proti koncu 17. stoletja, v času, ko je nastala *Slava vojvodine Kranjske* (1689), delo Janeza Vajkarda, zaradi katerega so Valvasorji sploh obstali v kolektivnem spominu. 18. stoletje jim na splošno ni bilo več posebej naklonjeno. Od drugega desetletja dalje so le še ohranjali oziroma izgubljali gmotno podlago in družbeno veljavo, v istem času pa je začela naglo pešati tudi njihova reprodukcijska moč. Tako kot je bil leta 1581 nepričakovan družbeni vzpon začetnika rodu Hieronima, je prišla nenadno tudi napoved zatona rodbine, ko je leta 1761 v samo nekaj mesecih postalo jasno, da je rodbinsko ime Valvasor neizogibno zapisano koncu.

6. LEKSIKON VALVASORJEV S KAZALOM

Po abecednem vrstnem redu so prikazane vse osebe, ki so prišle na svet s priimkom Valvasor in jih je mogoče nedvoumno pripisati obravnavani kranjski plemiški rodbini (134). Osebe z enakim imenom so razvrščene po generacijah, znotraj teh pa po času rojstva. Pri vsakem posamezniku so navedeni osnovni genealoški podatki vključno s podatki o možeh in ženah, imena staršev in otrok ter podatki o njegovi posesti, funkcijah in akademskem naslovu, pri nekaterih tudi dodatna opozorila (npr. polihistor, prva rojena kot baronica, zadnja rojena s priimkom Valvasor). Sledita seznam 10 vprašljivih rodbinskih članov in dva nezakonska otroka. Za lažjo orientacijo so na koncu po abecednem redu priimkov nanizani še zakonci članov Valvasorjeve rodbine. Leksikon ima hkrati funkcijo kazala, saj je pri vsaki osebi navedeno, v katerem poglavju oziroma poglavjih je obravnavana.

Uporabljene so naslednje črkovne in znakovne kratice:

- * – kraj ni neposredno izpričan v virih, a je skoraj gotovo točen
- roj. – rojen/a
- kršč. – krščen/a
- pp – poročna pogodba
- † – umrl/a
- pok. – pokopan/a
- opor. – oporoča

ADAM (H-II-3), začetnik Adamove rodbinske veje, gl. podpoglavji **3.1 in 2.1**
Roj. okoli 1592, Medija*, † 29. septembra 1624, Ljubljana, pokopan v jezuitski cerkvi sv. Jakoba. Sin Hieronima (H-I-1) in Neže, rojene pl. Scheyer (H-I-1a).
Gospodar Medije, Erkenštajna, Wagensbüchla in Zavrha. Podpornik ljubljanskih jezuitov.
Poročen kmalu po 9. juniju 1611 (pp) neznano kje na Kranjskem s **Sidonijo pl. Gusič (H-II-3a)**, hčerko Sigmunda pl. Gusiča in Magdalene, roj. pl. Gotal (roj. okvirno okoli 1590, morda Pogance pri Novem mestu, † ne pred 1621, pred 18. julijem 1624, neznano kje na Kranjskem, najbrž v Zavrhu, pokopana najbrž v jezuitski cerkvi sv.

Jakoba v Ljubljani).
Otroci (4): Poliksena Elizabeta (A-I-1), Janez Krstnik (A-I-2), Janez Sigfrid (A-I-3) in Jurij Sigmund (A-I-4).

ADAM SIGFRID (A-II-3), baron od 17. novembra 1667, gl. podpoglavje **3.3**
Roj. (kršč.) 18. aprila 1649, Ljubljana, † 12. oktobra 1699, Medija*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.
Sin Janeza Krstnika (A-I-2) in Sidonije Regine, rojene pl. Barbo (A-I-2a).
Gospodar Zavrha (do 1683) in Medije (od 1683).
Od 1684 prisodnik kranjskega ograjnega sodišča.
Poročen 30. januarja 1673 v Mengšu ali Jabljah z

Marijo Ano baronico Moscon (A-II-3a), hčerko Janeza Krstnika barona Moscona in Marije Sidonije, rojene pl. Rasp (roj. (kršč.) 2. marca 1648, Ljubljana, † 18. junija 1712, Ljubljana, pokopana v Mengšu).

Otroci (9): Marija Katarina (A-III-1), Maksimilijan Anton (A-III-2), Sidonija Regina (A-III-3), Ana Rozina Jožefa (A-III-4), Franc Adam (A-III-5), dvojčka Janez Valerij (A-III-6) in Wolfgang Karel (A-III-7), Ana Elizabeta (A-III-8) in Frančiška Kordula (A-III-9).

ANA ELIZABETA (A-II-1), baronica od 17. novembra 1667 do poroke, **poročena pl. Posarel**, gl. podpoglavje 3.3

Roj. 1644, Zavrh*, † 29. aprila 1712, Ljubljana, pokopana pri frančiškanih.

Hči Janeza Krstnika (A-I-2) in Sidonije Regine, rojene pl. Barbo (A-I-2a).

Poročena 5. avgusta 1668 v Ljubljani z **Janezom Herbardom pl. Posarelom (A-II-1a)**, sinom Janeza Jurija pl. Posarela in Marije Elizabete, rojene baronice Pranck (roj. (kršč.) 18. februarja 1635, Ljubljana, † 27. novembra 1684, Ljubljana, pokopana pri frančiškanih).

Otroci: 6.

ANA ELIZABETA (A-III-8), baronica, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 14. julija 1687, Medija, † pred 15. junijem 1712, najverjetneje Medija.

Hči barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

ANA KATARINA (J-I-10), kratko **Katarina**, tudi **Regina**, gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1633-35, Medija*, † po 10. juniju 1657 in pred 30. marcem 1678, neznano kje, verjetno na Mediji.

Hči Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

Neporočena.

ANA KATARINA JOŽEFA (J-III-2), kratko **Ana Katarina**, baronica, **poročena grofica Lichtenberg in baronica Neuhaus**, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 4. marca 1693, Ljubljana, † 19. junija 1777, Ljubljana, pokopana v župnijski cerkvi v Moravčah.

Hči barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane

Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Prvič poročena 26. junija 1714 na Belneku z **Volfgangom Danijelom grofom Lichtenbergom (J-III-2a)**, sinom Jurija Gotfrida barona Lichtenberga (od 21. februarja 1688 grofa) in Marije Elizabete, rojene baronice Engelshaus (roj. 23. decembra 1686, Ortnek, † (pok.) 25. oktobra 1723, Snežnik, pokopan v Starem trgu pri Ložu).

Drugič poročena 15. maja 1727 v Starem trgu pri Ložu ali na Snežniku z **Jožefom Vidom baron Neuhausom (J-III-2b)**, sinom Karla Jožefa barona Neuhaus in Klare, rojene pl. Gradiz (roj. (kršč.) 15. septembra 1699, Miren pri Gorici, † 12. avgusta 1751, Vipava).

Otroci: 13 – 8 iz prvega zakona in 5 iz drugega.

ANA MARIJA (J-II-3), tudi **Ana Marijana**,

baronica od 17. novembra 1667 do poroke, **poročena pl. Hohenwart**, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 15. julija 1656, Ljubljana, † (pok.) 12. aprila 1725, Kamnik.

Hči barona Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

Poročena neznano kje, najbrž na Belneku, leta 1677 (ne pred 7. junijem) s **Francem Krištofom pl. Hohenwartom (J-II-3a)**, sinom Kozme pl. Hohenwarta in Ane, rojene pl. Raumschüssl (roj. okoli 1616, najbrž Kolovec, † (pok.) 19. oktobra 1696, Perovo pri Kamniku).

Otroci: 1.

ANA MARIJA (J-II-9), gl. podpoglavje 4.3

Roj. 20. februarja 1658, Sv. Jurij ob Taboru, † po 4. januarju 1679, neznano kje.

Hči Janeza Ditriha (J-I-8) in Katarine, rojene Gaber (J-I-8a).

ANA MARIJA (J-II-26), kratko **Ana**, gl. podpoglavje 4.5

Roj. 1672-74 (po 24. 1. 1672), Medija*, † po 1. decembru 1732 in pred 25. junijem 1735, najverjetneje Podšentjur pod Kumom.

Hči Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Magdalene, rojene pl. Rezenheim (J-I-21a). Gospodarica Podšentjurja.

Neporočena.

ANA MARIJA (J-III-28), gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 21. januarja 1710, Zavrh, † 19. aprila 1727, Ljubljana, pokopana pri frančiškanih.

Hči Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Franciške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

ANA ROZINA JOŽEFA (A-III-4), kratko **Ana**

Rozina, baronica do poroke, **poročena Lukančič pl. Hertenfels**, gl. podpoglavje 3.3

Roj. pred 1680, Zavrh*, † 2. januarja 1756, Cerknjo pri Gabrovki, pokopana v Marijini cerkvi na Primskovem (opor.).

Hči barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

Poročena 2. februarja 1705 na Mediji s

Sigmundom Jožefom Lukančičem pl.

Hertensom (A-III-4a), sinom dr. Gabrijele Lukančiča pl. Hertensela in Regine Kordule, rojene Gall baronice Gallenstein (roj. 22. junija 1684, neznano kje, † 16. februar 1749, Ljubljana, pokopan pri frančiškanih).

Otroci: vsaj 5.

ANA TEREZIJA (J-II-15), gl. podpoglavje 4.4

Roj. 15. februarja 1677, Bogenšperk*, † 27. novembra 1681, Bogenšperk*, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

BARBARA (A-II-4), gl. podpoglavje 3.2

Roj. najpozneje 1650, najverjetneje Klevišče, † 1650, Klevišče*, pokopana v župnijski cerkvi na Polšniku (ohranjen nagrobnik).

Hči Jurija Sigmunda (A-I-4) in njegove žene N. (A-I-4a)

DANIJELO (J-II-1), baron od 17. novembra 1667, če je bil še živ, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 1650-52, Gamberk*, † najpozneje 1689, neznano kje, najbrž v otroštvu ali mladosti.

Sin (barona) Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

EVA MAKSIMILA (J-II-8), prva rojena kot baronica, gl. podpoglavje 4.3

Roj. (kršč.) 3. oktobra 1668, Ljubljana, † po 27. septembru 1694, najverjetneje Belnek.

Hči barona Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

Neporočena.

FERDINAND (J-II-11), gl. podpoglavje 4.3

Roj. (kršč.) 19. aprila 1661, Sv. Jurij ob Taboru, †

ne pred 1678, neznano kje.

Sin Janeza Ditriha (J-I-8) in Katarine, rojene Gaber (J-I-8a).

FRANC (J-I-16), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1637-39, Medija* † pred 10. junijem 1657, najbrž Medija, najverjetneje kot otrok ali mladostnik.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

FRANC ADAM (J-I-4), gl. podpoglavje 4.2

Roj. 1624-26, Medija* † marec 1663, Celje.

Sin Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a).

Neporočen.

FRANC ADAM (A-III-5), baron, gl. podpoglavje 3.3

Roj. okoli 1680, Zavrh*, † (pok.) 6. julija 1747, Medija, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

Gospodar Medije.

Prvič poročen 8. junija 1705, najverjetneje

v Motniku, z **Regino Franciško baronico**

Apfalterja (A-III-5a), hčerko Jurija Sigmunda

barona Apfalterja in njegove žene Regine

Sidonije, rojene pl. Samburg (roj. okvirno po

1680, Motnik, † 22. julija 1709, Medija, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji).

Drugič poročen malo po 20. maju 1718, bržčas na

Jesenicah, z **Uršulo Franciško Marijo pl. Segalle**

(A-III-5b), hčerko Matevža Režena (od 28. maja

1705 pl. Segalle) in Doroteje, rojene N. (roj.

(kršč.) 4. oktobra 1697, Stražišče pri Kranju, † 4.

ali 5. oktobra 1764, Medija, pokopana v rodbinski

grobnici na Mediji).

Otroci (4):

Iz prvega zakona (2): Marija Jožefa (A-IV-1) in

Marija Franciška (A-IV-2).

Iz drugega zakona (2): Franc Anton Ksaver (A-

IV-3) in Rozalija Cecilija Katarina (A-IV-4).

FRANC ANTON (J-III-20), gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 16. februarja 1699, Zavrh, † najbrž

pred 1717, Zavrh, morda 6. junija 1732 (pok.),

Ljubljana, pokopan v stolnici.

Sin Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije

Franciške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

FRANC ANTON KSAVER (A-IV-3), kratko**Franc Anton**, baron, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 22. maja 1719, Medija, † 11. marca 1761, Ljubljana, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin barona Franca Adama (A-III-5) in Uršule Frančiške Marije, rojene pl. Segalla (A-III-5b). Gospodar Medije, od 1742 prisednik kranjskega ograjnega sodišča (do 1747).

Poročen 5. avgusta 1760 v Dobu z **Marijo Rozalijo grofico Rasp** (A-IV-3a), hčerko Janeza Adama grofa Raspa in Marije Ane Jožefe, rojene pl. Führenpfeil (roj. (kršč.) 3. junija 1728, Ljubljana, † 3. februarja 1807, Ljubljana, ponovno poročena Gall baronica Gallenstein).

Otroci (1): Marija Ana Jožefa Frančiška Uršula (A-V-1).

Nezakonska hči Marija Vozel.

FRANC ENGELBERT (J-II-25), gl. podpoglavje 4.4

Roj. (kršč.) 15. aprila 1693, Krško, † pred 19. aprilom 1716, Krško ali Gracarjev turn, najverjetneje kot otrok ali mladostnik.

Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Maksimile, rojene pl. Zetschker (J-I-19b).

FRANC ERAZEM – PRVI (J-II-31), gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 24. januarja 1680, Medija, † pred 16. aprilom 1681, Medija.

Sin Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Salome, rojene baronice Moscon (J-I-21b).

FRANC ERAZEM – DRUGI (J-II-32), kratko**Franc**, največkrat imenovan **Franc Anton**, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 16. aprila 1681, Medija, † po 18. juniju 1703, neznano kje, morda 6. junija 1732 (pok.), Ljubljana, pokopan v stolnici.

Sin Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Salome, rojene baronice Moscon (J-I-21b).

FRANC JERNEJ (A-III-11), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 16. oktobra 1677, Gradec, † 5. julija 1678, Gradec.

Sin Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Elizabete, rojene N. (A-II-5a).

FRANC JOŽEF (J-II-29), kratko **Jožef**, tudi **Janez Jožef**, duhovnik, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 5. decembra 1677, Medija, † 11. marca 1721, Zavrh, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji (opor.).

Sin Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Salome, rojene baronice Moscon (J-I-21b).

V duhovnika posvečen 1705 ali malo pozneje neznano kje, župnik v Boštanju in Dolenjskih Toplicah.

FRANC JOŽEF (J-II-22), gl. podpoglavje 4.4

Roj. 13. junija 1686, Bogenšperk*, † 14. marca 1687, Bogenšperk*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

FRANC JOŽEF (J-III-12), kratko **Jožef**, baron, duhovnik, zadnji moški član rodbine Valvasor, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 12. februarja 1705, Ljubljana, † 17. septembra 1795, Ljubljana, pokopan v Ljubljani.

Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

V duhovnika posvečen 1729 v Gradcu, kanonik sekavskega stolnega kapitlja, opravljal različne duhovniške in kapiteljske službe.

FRANC JOŽEF GABRIJEL (J-III-10), baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 17. aprila 1702, Ljubljana, brat dvojček Jožefa Ignaca Antona (J-III-9), † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708.

Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

FRANC LEOPOLD (J-III-23), gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 17. januarja 1704, Zavrh, † najbrž pred 1717, Zavrh, morda 6. junija 1732 (pok.), Ljubljana, pokopan v stolnici.

Sin Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

FRANČIŠKA JOŽEFA (A-III-15), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 22. aprila 1686, Gradec, † neznano. Hči Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Elizabete, rojene N. (A-II-5a).

FRANČIŠKA KORDULA (A-III-9), baronica, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 16. oktobra 1689, Medija, † pred 15.

junijem 1712, najverjetneje Medija.
Hči barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

GOTFRID (J-I-1), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1617–19, Medija*, † najpozneje 1657, neznano kje, najbrž v otroštvu ali mladosti.
Sin Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a).

GREGOR FERDINAND (A-II-5), gl. podpoglavje

3.2

Roj. okvirno okoli 1650, najverjetne Klevišče, † 27. marca 1726, Gradec.

Sin Jurija Sigmunda (A-I-4) in njegove žene N. (A-I-4a).

Lakaj, starinar in nazadnje puškarski mojster.

Prvič poročen okoli 1675 neznano kje z **Marijo Elizabeto N. (A-II-5a)**, hčerko neznanih staršev (roj. neznano, † 4. junija 1691, Gradec).

Drugič poročen med letoma 1691 in 1695 neznano kje z **Marijo Ano** oziroma **Ano Marijo N. (A-II-5b)**, hčerko neznanih staršev (roj. neznano, † 3. aprila 1749, Gradec).

Otroci (12):

Iz prvega zakona (6): Marija Sidonija (A-III-10), Franc Jernej (A-III-11), Jožef Sigmund (A-III-12), Marija Cecilija (A-III-13), Marija Klara (A-III-14) in Frančiška Jožefa (A-III-15).

Iz drugega zakona (6): Jožef Kristjan (A-III-16), Marija Rozina Terezija (A-III-17), Karel Jožef (A-III-18), Janez Anton (A-III-19), Marija Ana (A-III-20) in Lovrenc Jakob (A-III-21).

HIERONIM (H-I-1), začetnik rodbine kranjskih

Valvasorjev, ded polihistorja Janeza Vajkarda

(J-I-19), gl. podpoglavje 2.1

Roj. severna Italija, morda pokrajina Bergamo, zelo okvirno okoli 1550, † po 12. aprilu 1602, pred 17. aprilom 1603, najverjetneje Medija.

Sin neznanih staršev, dedič nesorodnika Janeza Krstnika Valvasorja († 1581).

Gospodar Medije, oskrbnik Sv. Križa (Vipavskega Križa). Kranjski deželan od 12. aprila 1602.

Poročen po 2. novembru 1581, najverjetneje na Ekenštajnu pri Velenju, z **Nežo pl. Scheyer (H-I-1a)**, hčerko Jurija pl. Scheyerja in Sofije, rojene pl. Aigl (roj. okvirno okoli 1560, Štajerska, morda Ekenštajn, † ne pred 27. decembrom 1627, Kranjska, najbrž Motnik ali Medija, pokopana neznano kje).

Otroci (4): Lukrecija (H-II-1), Sofija (H-II-2), Adam (H-II-3) in Jernej (H-II-4).

HIERONIM (J-I-6), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1625–32, Medija, † ne pred 7. avgustom 1639, najpozneje 1689, neznano kje, najbrž kot otrok ali mladostnik.

Sin Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a).

IVANA ROZINA (J-II-16), kratko **Johana**,

poročena Scarlichi, gl. podpoglavje 4.4

Roj. 11. junija 1678, Bogenšperk*, † (pok.)

9. marca 1748, Velesovo, pokopana v tedanji župnijski cerkvi sv. Marjete.

Hči Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

Poročena 9. novembra 1705 na Svibnem ali v Zavrhu s **Francem Ludvikom pl. Scarlichijem**, sinom Franca Karla pl. Scarlichija in Marije Elizabete, rojene pl. Juliani (roj. (kršč.) 20. avgusta 1669, Škofja Loka, † nedolgo pred 13. marcem 1713, najverjetneje Hrvaški brod pri Šentjerneju).

Otroci: 3.

IVANA TEREZIJA (J-II-2), kratko **Terezija**, tudi

Marija Ivana, baronica od 17. novembra 1667, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 7. januarja 1653, Ljubljana † (pok.)

10. maja 1691, najverjetneje Belnek, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči barona Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

Neporočena.

JANEZ – PRVI (J-I-13), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1634–37, Medija*, † pred 7. avgustom 1639, Medija*.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

JANEZ – DRUGI (J-I-15), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1637–39, Medija*, † pred 10. junijem 1657, neznano kje, najbrž Medija.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

JANEZ ANTON (A-III-19), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 8. junija 1701, Gradec, † 27. februarja 1703, Gradec.

Sin Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Ane, rojene N. (A-II-5b).

JANEZ DITRIH (J-I-8), kratko **Ditrih**, gl.

podpoglavje 4.3

Roj. 1632–33, Medija*, † po 13. januarju 1683, najpozneje 1689, najverjetneje okolica Sv. Jurija ob Taboru, Štajerska.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

Zakupnik Ojstrice, nato gospodar majhne posesti »Končo«, oboje v okolici Sv. Jurija ob Taboru.

Poročen po 10. juniju 1657 in pred 20. februarjem 1658, najverjetneje v Sv. Juriju ob Taboru, s **Katarino Gaber (J-I-8a)**, hčerko neznanih neplemiških staršev (roj. neznano, † po 20. februarju 1663, neznano kje).

Otroci (najmanj 4): Ana Marija (J-II-9), Janez Jurij (J-II-10), Ferdinand (J-II-11) in Maksimila (J-II-12). Zelo verjetno Karel Ditrih (J-II-12A) verjetno Jožef (J-II-12B) in morda tudi Franc Bernard (J-II-12C) in Ernest Sigmund (J-II-12D).

JANEZ FERDINAND (J-I-23), kratko

Ferdinand, gl. podpoglavje 4.1

Roj. (kršč.) 27. februarja 1649, Ljubljana † pred 10. junijem 1657, Medija*.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

JANEZ GOTLIB (J-II-18), gl. podpoglavje 4.4

Roj. 16. julija 1681, Bogenšperk*, † 4. marca 1687, Bogenšperk*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

JANEZ HERBARD (J-I-21), gl. podpoglavje 4.5

Roj. 1642–45, Medija*, † 16. aprila 1681, Medija. Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

Gospodar Medije.

Prvič poročen pred 31. majem 1671, najverjetneje v Kranju, z **Marijo Magdaleno Rezenheim (J-I-21a)**, hčerko Sebastjana Rezeta (od 10. julija 1660 pl. Rezenheima) in Marije Cecilije, rojene (pl.) Krazenbach (roj. (kršč.) 29. junija 1654, Kranj, † po 24. januarju 1672 in pred 20. novembrom 1675, Medija*).

Drugič poročen pred 20. novembrom 1675,

najbrž v Mengšu ali Jabljah, z **Marijo Salomo**

baronico Moscon (J-I-21b), hčerko Janeza

Krstnika barona Moscona in Marije Sidonije,

rojene pl. Rasp (roj. 1650–55, najbrž Jablje, † ne pred 14. oktobrom 1711, najpozneje 1723, neznano kje, ponovno poročena pl. Semenič in Schwab pl. Lichtenberg).

Otroci (7): Iz prvega zakona (2): Ana Marija (J-II-26) in Jurij Maksimilijan (J-II-27).

Iz drugega zakona (5): Marija Ana (J-II-28), Franc Jožef (J-II-29), Marija Eleonora (J-II-30), Franc Erazem – prvi (J-II-31) in Franc Erazem – drugi (J-II-32).

JANEZ JOŽEF (J-III-26), redovnik **pater Robert**,

gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 16. junija 1707, Zavrh, † 30. junija 1778, Kostanjevica na Krki.

Sin Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Franciške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

Cistercijan vsaj od 1730, v duhovnika posvečen 1732 neznano kje, samostanski ekonom, oskrbnik gospostva, vikar v Brežicah, župnik na Čatežu in v Kostanjevici.

JANEZ JURIJ (J-II-10), gl. podpoglavje 4.3

Roj. 16. aprila 1659, Sv. Jurij ob Taboru, † neznano.

Sin Janeza Ditriha (J-I-8) in Katarine, rojene Gaber (J-I-8a).

JANEZ KAREL (J-II-6), baron od 17. novembra

1667, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 13. januarja 1664, Ljubljana, † 2. aprila 1739, Belnek*, pokopan (opor.) v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin barona Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

Gospodar Belneka, lastnik hiše v Ljubljani.

Funkcije: Od 1686 prisednik kranjskega

ograjnega sodišča, 1697–1701 in 1717–21

poverjenik kranjskih deželnih stanov (1699

podpredsednik poverjeniškega urada, 1700–1 in

1721 predsednik), 1700 deželni podmaršal.

Poročen 30. novembra 1690 v Ljubljani z **Ano**

Elizabeto grofico Auersperg (J-II-6a), hčerko

Volfa Engelberta grofa Auersperga in Katarine

Elizabete, rojene baronice Trilleck (roj. 30. julija

1672, najverjetneje Turjak, † po 2. juliju 1729 in

pred 1739, Belnek*, pokopana (opor.) v rodbinski grobnici na Mediji.

Otroci (17): Wolfgang Karel Jožef (J-III-1), Ana Katarina Jožefa (J-III-2), Marija Elizabeta (J-III-3), Volfang Jožef (J-III-4), Kajetana Felicita (J-III-5), Marija Eleonora (J-III-6), Jurij Feliks (J-III-7), Marija Ana (J-III-8), dvojčka Jožef Ignac Anton (J-III-9) in Franc Jožef Gabrijel (J-III-10), Marija Frančiška Jožefa (J-III-11), Franc Jožef (J-III-12), Karel Jožef Ignac (J-III-13), Jožef Ksaver Kajetan Andrej (J-III-14), Karel Jožef (J-III-15), Jožef Ignac Kristjan (J-III-16) in Marija Alojzija Felicita (J-III-17).

JANEZ KRSTNIK (A-I-2), gl. podpoglavje 3.3

Roj. 1613-15, najbrž Medija, † 10. junija 1650, Zavrh*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji (ohranjen nagrobnik).
Sin Adama (H-II-3) in Sidonije, rojene pl. Gusič (H-II-3a).
Gospodar Zavrha.
Poročen 31. januarja 1644 (pp) ali kmalu zatem v Moravčah s **Sidonijo Regino pl. Barbo (A-I-2a)**, hčerko Andreja Danijela pl. Barba in Katarine, rojene Gall pl. Rudolfseck (roj. okoli 1622, najverjetneje Moravče † 27. maja 1708, Medija, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji), od 10. aprila 1674 z naslovom: rojena grofica Barbo.
Otroci (3): Ana Elizabeta (A-II-1), Marija Katarina (A-II-2) in Adam Sigfrid (A-II-3).

JANEZ LUDVIK (J-II-20), redovnik **pater**

Donat, gl. podpoglavje 4.4
Roj. 18. aprila 1683, Bogenšperk, † 29. aprila 1752, Kamnik, pokopan v frančiškanski cerkvi.
Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).
Od 1701 frančiškan, v duhovnika posvečen 1706 ali malo pozneje neznano kje, najbrž v Zagrebu, gvardijan redovne hiše v Kamniku.

JANEZ SIGFRID (A-I-3), gl. podpoglavje 3.1

Roj. okoli 1617, najbrž Erkenštajn, † po 22. januarju 1650 in pred 21. avgustom 1655, neznano kje, najbrž Zavrh.
Sin Adama (H-II-3) in Sidonije, rojene pl. Gusič (H-II-3a).
Gospodar dela posesti Zavrh.
Neporočen.

JANEZ VAJKARD (J-I-19), **polihistor**, samozvani baron, gl. podpoglavje 4.4

Roj. (kršč.) 28. maja 1641, Ljubljana, † september ali oktober 1693, Krško.
Sin Jerneja (H-II-4) in Ane Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).
Gospodar Bogenšperka, Lihtenberka, Črnega potoka, hiše v Ljubljani in hiše v Krškem.
Od 1680 stotnik pešcev Dolenjske četrti, od 1687 član Kraljeve družbe v Londonu.
Prvič poročen 10. julija 1672 v Šmartnem pri Litiji ali na gradu Slatna z **Ano Rozino pl. Graffenweger (Graffenweger pl. Graffenau) (J-I-19a)**, hčerko Baltazarja pl. Graffenwegerja in Ane Marije, rojene pl. Scharffenegk (roj. (kršč.) 11. oktobra 1658, Ljubljana, † 25. aprila 1687, Bogenšperk*, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji).
Drugič poročen 20. julija 1687 (pp) ali malo zatem na Vrhovem z **Ano Maksimilo pl. Zetschker (J-I-19b)**, hčerko Franca Erazma pl. Zetschkerja in Marije Sidonije, rojene grofice Tattenbach (roj. najpozneje 1663, Erkenštajn*, † po 5. maju 1713 in pred 19. aprilom 1716, Gracarjev Turn*, ponovno poročena pl. Buset).
Otroci (13):
Iz prvega zakona (10): Marija Sidonija (J-II-13), Maksimila Kordula (J-II-14), Ana Terezija (J-II-15), Ivana Rozina (J-II-16), Wolfgang Vajkard (J-II-17), Janez Gotlib (J-II-18), N. (deklica) (J-II-19), Janez Ludvik (J-II-20), Janez Volf Engelbert (J-II-21) in Franc Jožef (J-II-22).
Iz drugega zakona (3): Katarina Frančiška (J-II-23), Regina Konstancija (J-II-24) in Franc Engelbert (J-II-25).

JANEZ VALERIJ (A-III-6), baron, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 10. maja 1683, Medija, brat dvojček Volfganga Karla (A-III-7), † najpozneje 1689.
Sin barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

JANEZ VOLF ENGELBERT (J-II-21), redovnik **pater Štefan**, gl. podpoglavje 4.4

Roj. 25. julija 1684, Bogenšperk*, † 21. decembra 1752, Kostanjevica na Krki.
Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).
Od 1705 cistercijan, v duhovnika posvečen 1709 v Zagrebu.

JERNEJ (H-II-4), začetnik Jernejeve rodbinske veje, oče polihistorja Janeza Vajkarda (J-I-19), gl. podpoglavji 4.1 in 2.1

Roj. okoli 1596, najbrž Medija, morda Sv. Križ (Vipavski Križ) † 15. januarja 1651, Medija*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji. Sin Hieronima (H-I-1) in Neže, rojene pl. Scheyer (H-I-1a).

Gospodar Medije, Širja, Starega gradu pri Novem mestu in Gamberka, ustanovitelj beneficija na Mediji. Javne funkcije: od 1627 prisednik ograjnega sodišča, 1630–33 glavni prejemnik kranjskih deželnih stanov, 1640–43 in 1646–49 poverjenik kranjskih deželnih stanov. Prvič poročen 7. februarja 1617 (pp) ali kmalu zatem na Ojstrici ali Vranskem z **Marijo Elizabeto pl. Dornberg (H-II-4a)**, hčerko Aleksandra pl. Dornberga in Salome, rojene pl. Egkh (roj. okvirno okoli 1600, Goriška, † po 16. avgustu 1630 in pred 5. aprilom 1632, najverjetneje Medija).

Drugič poročen 20. aprila 1632 v Ljubljani z **Ano Marijo Rauber (H-II-4b)**, hčerko Jurija pl. Rauberja in Doroteje, rojene pl. Leyser, materjo polihistorja Janeza Vajkarda (roj. okvirno okoli 1610, Krumperk ali Kravjek † ne pred 10. junijem in pred 20. avgustom 1657, Medija, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji).

Otroci (24):

Iz prvega zakona (7): Gotfrid (J-I-1), Karel (J-I-2), Marija Doroteja (J-I-3), Franc Adam (J-I-4), Marija Elizabeta (J-I-5), Hieronim (J-I-6) in Marija Klara (J-I-7).

Iz drugega zakona (17): Janez Ditrih (J-I-8), Sigmund (J-I-9), Ana Katarina (J-I-10), Marija (J-I-11), Sidonija (J-I-12), Janez prvi (J-I-13), Volfgang Kajetan (J-I-14), Janez drugi (J-I-15), Franc (J-I-16), dvojčka brez (znanih) imen (J-I-17 in J-I-18), Janez Vajkard (J-I-19), Rozalija Konstancija (J-I-20), Janez Herbard (J-I-21), Volfgang Jernej (J-I-22), Ferdinand (J-I-23) in Marija Izabela (J-I-24).

JOŽEF IGNAC ANTON (J-III-9), baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 17. aprila 1702, Ljubljana, brat dvojček Franca Jožefa Gabrijela (J-III-10), † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708 kot otrok. Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

JOŽEF IGNAC KRISTJAN (J-III-16), kratko

Ignac in **Ignac Jožef**, baron, gl. podpoglavje 4.2
Roj. (kršč.) 22. decembra 1710, Ljubljana, † 10. aprila 1741 v bitki pri Mollwitzu v Šleziji, danes Małujowice pri Wrocławu na Poljskem
Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).
Častnik. Neporočen.

JOŽEF KRISTJAN (A-III-16), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 9. aprila 1695, Gradec, † neznano.
Sin Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Ane, rojene N. (A-II-5b).

JOŽEF KSAVER KAJETAN ANDREJ (J-III-14),

baron, gl. podpoglavje 4.2
Roj. (kršč.) 29. novembra 1707, Ljubljana, † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708 kot otrok.
Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

JOŽEF SIGMUND (A-III-12), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 16. marca 1679, Gradec, † ne pred 1690, neznano.
Sin Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Elizabete, rojene N. (A-II-5a).

JURIJ FELIKS (J-III-7), baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 15. februarja 1699, Ljubljana, † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708 kot otrok.
Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

JURIJ MAKSIMILIJAN (J-II-4), baron od 17. novembra 1667, če je bil še živ, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 27. februarja 1658, Ljubljana, † najpozneje 1689, neznano, najbrž kot otrok ali mladostnik.
Sin (barona) Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

JURIJ MAKSIMILIJAN (J-II-27), gl. podpoglavje 4.5

Roj. 1672–74 (po 24. 1. 1672), Medija*, † (pok.) 20. 10. 1717, Zavrh, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.
Sin Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Magdalene, rojene pl. Rezenheim (J-I-21a).
Gospodar Zavrha in Podšentjurja.

Poročen 4. marca 1696 na Starem gradu pri Novem mestu ali v Št. Petru (Otočcu) z **Marijo Frančiško pl. Seethal** (J-II-27a), hčerko Marka Alberta pl. Seethala in Marije Sibile, rojene pl. Breckerfeld (roj. okvirno okoli 1675, Stari grad, † (pok.) 16. 2. 1717, Zavrh, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji).

Otroci (12):

Maksimilijan Danijel (J-III-18), Leopoldina Felicita (J-III-19), Franc Anton (J-III-20), Marija Ana Maksimilijana (J-III-21), Jurij Sigfrid (J-III-22), Franc Leopold (J-III-23), Marija Izabela – prva (J-III-24), Marija Izabela – druga (J-III-25), Janez Jožef (J-III-26), Marija Felicita (J-III-27), Ana Marija (J-III-28) in Marija Magdalena Frančiška (J-III-29).

JURIJ SIGFRID (J-III-22), gl. podpoglavje 4.5

Roj (kršč.) 28. aprila 1702, Zavrh, † 17. marca 1759, Ježica pri Ljubljani, pokopan v cerkvi sv. Kancijana na Ježici (ohranjen nagrobnik). Sin Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J-II-27a). Gospodar Zavrha, nazadnje mostninar. Prvič poročen 29. maja 1738 v Ljubljani z vdovo **Renato Suzano pl. Prückner, rojeno Lukančič pl. Hertenfels (J-III-22a)**, hčerko Janeza Pavla Lukančiča pl. Hertenfelsa in Marije Suzane, rojene Otto pl. Rosenpichl, vdovo po Krescenciju Lovrencu pl. Prücknerju (roj. (kršč.) 18. oktobra 1695, Škofja Loka, † (pok.) 18. oktobra 1741, Zavrh, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji). Drugič poročen 25. avgusta 1755 v Ljubljani z vdovo **Frančiško Jožefo Wirth, rojeno Strukl (J-III-22b)**, hčerko neznanih staršev (roj. okoli 1730, Dunaj (?), † (pok.) 26. maja 1772, Karlovac, vnovič poročena Pojanović in Bach). Brez legitimnih otrok. Nezakonska hči Jera Gvardjan.

JURIJ SIGMUND (A-I-4), 3. avgusta 1657 izgubil

kranjsko deželanstvo, gl. podpoglavje 3.2
Roj. okoli 1618, najbrž Erkenštajn, † po 8. maju 1685, med začetkom marca 1686 in letom 1689, Deutschlandsberg*, Štajerska, pokopan v Deutschlandsbergu.
Sin Adama (H-II-3) in Sidonije, rojene pl. Gusič (H-II-3a).
Gospodar Klevišča, nato preizkuševalec rud na Koroškem.
Poročen pred 1650, neznano kje, morda na

Polšniku, z nekim **kmečkim dekletom (A-I-4a)**, hčerko neznanih staršev (roj. neznano, † ne pred 1661, neznano kje).

Otroci (2): Barbara (A-II-4), Gregor Ferdinand (A-II-5).

KAJETANA FELICITA (J-III-5), baronica, gl.

podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 23. junija 1696, Ljubljana, † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708.

Hči barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

KAREL (J-I-2), tudi **Janez Karel**, baron od 17.

novembra 1667, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 1617–20, Medija*, † 3. januarja 1697, Belnek*, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji (opor.).

Sin Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a).

Gospodar Gamberka, Medije, Belneka, Moravč in hiše v Ljubljani.

Funkcije: od 1648/49 prisednik kranjskega ograjnega sodišča, 1665–69 in 1681–85 poverjenik kranjskih deželnih stanov (1685 podpredsednik in predsednik poverjeniškega urada), 1668 deželni podmaršal, občasno upravitelj deželnega glavarstva.

Prvič poročen pred 1649, neznano kje, najbrž na Švarcenštajnu pri Velenju ali na Ojstrici pri Vranskem, z **Ano Kristino baronico Schrattenbach (J-I-2a)**, hčerko Jurija barona Schrattenbacha in Ane Eleonore, rojene baronice Teuffenstein (roj. okoli 1627, najverjetneje Švarcenštajn pri Velenju † 16. januarja 1649, Ljubljana, pokopana v stolnici).

Drugič poročen 27. februarja 1650 v Ljubljani z **Ano Rozino pl. Barbo (J-I-2b)**, hčerko Andreja Danijela pl. Barba in Katarine Gall pl. Rudolfseck (roj. po 1619, najverjetneje Moravče † 3. 7. 1702, Belnek*, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji (opor.)), od 10. aprila 1674 z naslovom: rojena grofica Barbo.

Otroci (8) – vsi iz drugega zakona: Danijel (J-II-1), Ivana Terezija (J-II-2), Ana Marija (J-II-3), Jurij Maksimilijan (J-II-4), Marija Frančiška (J-II-5), Janez Karel (J-II-6), Volfgang Engelbert (J-II-7) in Eva Maksimila (J-II-8).

KAREL JOŽEF (A-III-18), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 2. junija 1699, Gradec, † 2. marca

1703, Gradec.

Sin Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Ane, rojene N. (A-II-5b).

KAREL JOŽEF (J-III-15), kratko **Jožef** in **Karel**, baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 1708–10, najverjetneje Belnek, † 6. ali 7. aprila 1761, Maribor, pokopan v župnijski cerkvi. Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Gospodar Belneka, Jame, Riegersdorfa pri Judenburgu, hiše v Ljubljani in hiše v Celovcu. Od 1729 prisednik kranjskega ogradnega sodišča, član raznih dvornih komisij na Kranjskem. Prvič poročen 4. novembra 1737 v Ljubljani z **Jožefo Antonijo grofico Lamberg (J-III-15a)**, hčerko Wolfganga Herbarda grofa Lamberga in Eve Frančiške Jožefe, rojene baronice Stroblhof (roj. (kršč.) 26. decembra 1712, Ljubljana, † 21. maja 1742, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji).

Drugič poročen 11. maja 1747 v Gradcu z **Marijo Antonijo grofico Gabelhofen (J-III-15b)**, hčerko Janeza (Johanna) Filipa Antona grofa Gabelhofna in Marije Antonije, rojene grofice Sinich (roj. okoli 1716, Štajerska, † 6. decembra 1753, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji).

Tretjič poročen 20. avgusta 1759 v Šentjurju na Vinogradih (St. Georgen am Weinberg), Koroška, z **Marijo Terezijo grofico Christalnigg (J-III-15c)**, hčerko grofa Andreja Jurija Jožefa Christalnigga in Marije Ane, rojene grofice Platz (roj. 1738, Koroška, † 12. septembra 1783, Celovec, pokopana v kapucinski cerkvi, ponovno poročena baronica Kaiserstein).

Otroci (9):

Iz prvega zakona (3): Marija Ana Jožefa Antonija Leopoldina (J-IV-1), Marija Notburga Frančiška Jožefa (J-IV-2) in Karel Marija Jožef Leopold (J-IV-3).

Iz drugega zakona (4): Marija Filipina Rozina Kajetana Jožefa Frančiška Salezija (J-IV-4), Marija Antonija Maksimilijana Jožefa Mehtilda (J-IV-5), Karel Jožef Leopold Vincenc Ferdinand Egidij (J-IV-6), in Marija Ana Ivana Nepomucena Frančiška Kajetana (J-IV-7).

Iz tretjega zakona (2): Marija Ana Ivana (J-IV-8) in Marija Frančiška Elizabeta (J-IV-9).

KAREL JOŽEF IGNAC (J-III-13), baron, gl.

podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 21. julija 1706, Ljubljana, † ne pred 1724, pred 17. februarjem 1726, neznano kje, zelo verjetno Belnek.

Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

KAREL JOŽEF LEOPOLD VINCENC

FERDINAND EGIDIJ (J-IV-6), kratko **Karel**, baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 1. septembra 1750, Ljubljana, † (pok.) 21. julija 1752, najverjetneje na Belneku, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Antonije, rojene grofice Gabelhofen (J-III-15b).

KAREL MARIJA JOŽEF LEOPOLD (J-IV-3),

kratko **Karel**, baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 8. maja 1742, Ljubljana, † 27. marca 1746, Ljubljana, pokopan v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin barona Karla Jožefa (J-III-15) in Jožefe Antonije, rojene grofice Lamberg (J-III-15a).

KATARINA FRANČIŠKA (J-II-23), poročena

baronica Jurič, gl. podpoglavje 4.4

Roj. 28. aprila 1688, Bogenšperk*, † 12. junija 1747, Ljubljana, pokopana v frančiškanski cerkvi v Novem mestu.

Hči Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Maksimile, rojene pl. Zetschker (J-I-19b). Poročena

2. februarja 1704 (pp) ali malo zatem na Gracarjevem turnu z **Adamom Sigfridom baronom Juričem (Juritsch) (J-II-23a)**, sinom Wolfganga Friderika barona Juriča in Judite Terezije, rojene grofice Barbo (roj. 26. decembra 1683, Struga, † 3. septembra 1741, Struga, pokopan v frančiškanski cerkvi v Novem mestu). Brez otrok.

LEOPOLDINA FELICITA (J-III-19), gl.

podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 16. januarja 1698, Zavrh, † najbrž pred 1717, Zavrh.

Hči Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

LOVRENC JAKOB (A-III-21), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 23. julija 1710, Gradec, † neznano.

Sin Gregorja Ferdinanda (A–II–5) in Marije Ane, rojene N. (A–II–5b).

LUKRECIJA (H–II–1), poročena Posarel, gl.

podpoglavje 2.1

Roj. okoli 1583, Medija* † ne pred 1604, pred 19. februarjem 1606, Ljubljana*.

Hči Hieronima (H–I–1) in Neže, rojene pl. Scheyer (H–I–1a).

Poročena 16. novembra 1603 z **Matijem**

Posarelom (H–II–1a), domnevno sinom Antona Posarela in Margarete Valentini (roj. okvirno okoli 1570, morda Goriška, † 2. novembra 1627, Ljubljana, pokopan pri frančiškanih), kranjskim deželanom od 15. aprila 1619.

Otroci: 1.

MAKSIMILA (J–II–12), gl. podpoglavje 4.3

Roj. (kršč.) 20. februarja 1663, Sv. Jurij ob Taboru, † neznan.

Hči Janeza Ditriha (J–I–8) in Katarine, rojene Gaber (J–I–8a).

MAKSIMILA KORDULA (J–II–14), gl.

podpoglavje 4.2

Roj. 10. aprila 1675, Bogenšperk*, † 13. junija 1677, Bogenšperk*, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči Janeza Vajkarda (J–I–19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J–I–19a).

MAKSIMILIJAN ANTON (A–III–2), baron,

duhovnik, gl. podpoglavje 3.3

Roj. okoli 1676, Zavrh*, † 31. julija 1709, Čemšenik

Sin barona Adama Sigfrida (A–II–3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A–II–3a).

V duhovnika posvečen 1700 v Gradcu, župnik na Čemšeniku.

MAKSIMILIJAN DANIJEL (J–III–18), kratko

Danijel, redovnik **pater Danijel**, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 13. decembra 1696, Zavrh, † 13. septembra 1756, Varaždin

Sin Jurija Maksimilijana (J–II–27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J–II–27a).

Od 1713 jezuit, v duhovnika posvečen 1725 v Gradcu, opravljal pedagoške in pastoralne naloge v raznih jezuitskih kolegijih.

MARIJA (J–I–11), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1633–36, Medija*, † pred 10. junijem 1657, najverjetneje Medija.

Hči Jerneja (H–II–4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H–II–4b).

MARIJA ALOJZIJA FELICITA (J–III–17), kratko

Marija Alojzija in Alojzija, baronica, **poročena grofica Paradeiser**, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 20. junija 1713, Ljubljana, † 26. marca 1777, Hmeljnik, pokopana v kapucinski cerkvi v Novem mestu.

Hči barona Janeza Karla (J–II–6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J–II–6a).

Poročena 14. aprila 1733 v Ljubljani z **Ernestom Francem Engelbertom grofom Paradeiserjem** (J–III–17a), sinom Janeza Lovrenca barona Paradeiserja (od 7. oktobra 1713 grofa) in Marije Ane Eleonore, rojene grofice Attems (roj. domnevno 18. februarja 1706, Otočac, Hrvaška, † 11. marca 1785, Hmeljnik).

Otroci: vsaj 7.

MARIJA ANA (J–II–28), kratko Marija, gl.

podpoglavje 4.5

Roj. okoli 1675, Medija*, † (pok.) 26. decembra 1756, Sevnica.

Hči Janeza Herbarda (J–I–21) in Marije Salome, rojene baronice Moscon (J–I–21b).

Lastnica hiše v Sevnici.

Neporočena.

MARIJA ANA (J–III–8), baronica, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 8. septembra 1700, Ljubljana, † 31. julija 1769, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji kot zadnja iz Valvasorjevega rodu.

Hči barona Janeza Karla (J–II–6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J–II–6a).

Neporočena.

MARIJA ANA (A–III–20), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 26. junija 1708, Gradec, † neznan.

Hči Gregorja Ferdinanda (A–II–5) in Marije Ane, rojene N. (A–II–5b).

MARIJA ANA IVANA (J–IV–8), baronica,

poročena baronica Brabeck in baronica Monfaut, ob smrti zadnja z dekliskim priimkom Valvasor, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 6. julija 1760, Celovec, † 18. februarja 1839, Gradec.

Hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Terezije, rojene grofice Christalnigg (J-III-15c). Prvič poročena 19. avgusta 1779 v Tentschachu na Koroškem z **Adolfom Balduinom baronom Brabeckom (J-IV-8a)**, sinom Franca barona Brabecka in Otilije, rojene Schenk pl. Neideggen (roj. 23. septembra 1732, Lohausen, Vestfalija, † 16. novembra 1796 v bitki pri Arcolah, Italija). Drugič poročena 7. septembra 1797 na Hošperku pri Postojni z **Evgenom Rudolfom baronom Monfraultom (J-IV-8a)**, sinom N. barona Monfraulta in Ane Sofije, domnevno rojene baronice Conti (roj. 1729, Pavia, Italija, † 13. maja 1808, Gradec).

Otroci: 1 – iz prvega zakona

MARIJA ANA IVANA NEPOMUCENA

FRANČIŠKA KAJETANA (J-IV-7), kratko **Ivana**, baronica, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 5. septembra 1752, Ljubljana, † 12. septembra 1753, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Antonije, rojene grofice Gabelhofen (J-III-15b).

MARIJA ANA JOŽEFA FRANČIŠKA URŠULA

(A-V-1), baronica, zadnja predstavnica Adamove rodbinske veje, gl. podpoglavje 3.3

Roj. 18. februarja 1761, Ljubljana, † ali pokopana 6. marca 1761, Medija ali Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči barona Franca Antona Ksaverja (A-IV-3) in Marije Rozalije, rojene grofice Rasp (A-IV-3a).

MARIJA ANA JOŽEFA ANTONIJA

LEOPOLDINA (J-IV-1), kratko **Leopoldina**, baronica, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 16. aprila 1739, Ljubljana, † 21. januarja 1747, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Jožefe Antonije, rojene grofice Lamberg (J-III-15a).

MARIJA ANA MAKSIMILIJANA (J-III-21),

kratko **Marija Ana** in **Maksimilijana**, gl. podpoglavje, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 3. maja 1701, Zavrh, † (pok.) 12. decembra 1767 v Ravnah pri Šoštanju, pokopana v Šoštanju.

Hči Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

Poročena 9. julija 1736 na Svibnem s **Sigfridom Karlom Gallom baronom Gallensteinom (J-III-21a)**, sinom Jurija Adama Galla barona Gallensteina in Marije Katarine, rojene baronice Valvasor (A-III-1) (roj. okoli 1694, neznano kje, † (pok.) 3. novembra 1759, Sevnica).

Otroci: 2.

MARIJA ANTONIJA MAKSIMILIJANA

JOŽEFA MEHTILDA (J-IV-5), kratko **Marija Antonija**, baronica, poročena **grofica Gaisruck**, gl. podpoglavje 4.2

Roj. 14. marca 1749, Ljubljana, † 2. decembra 1813, Lvov, Galicija, danes Ukrajina, pokopana v stolnici.

Hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Antonije, rojene grofice Gabelhofen (J-III-15b). Dedinja dveh Gabelhofnovih hiš v Gradcu.

Poročena 1766 neznano kje (na Koroškem?) z **Janezom Jakobom grofom Gaisruckom (J-IV-5a)**, sinom Karla Jožefa grofa Gaisrucka in Kristine Ivane, rojene grofice Auersperg (roj. (kršč.) 16. maja 1737, Jelše (Šmarje pri Jelšah), † 1801, Lvov).

Otroci: 12, med njimi kardinal.

MARIJA CECILIJA (A-III-13), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 13. februarja 1681, Gradec, † 19. marca 1681, Gradec.

Hči Gregorja Ferdinanda (A-II-5) in Marije Elizabete, rojene N. (A-II-5a).

MARIJA DOROTEJA (J-I-3), kratko **Doroteja**,

gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1619–26, Medija*, † po 7. avgustu 1639 in pred 29. aprilom 1679, neznano kje.

Hči Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a).

Neporočena.

MARIJA ELEONORA (J-II-30), kratko

Eleonora, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 4. januarja 1679, Medija, † po 19. juniju 1703, prejkone pred 1717, najbrž Zavrh.

Hči Janeza Herbarda (J-I-21) in Marije Salome, rojene baronice Moscon (J-I-21b).

Neporočena.

MARIJA ELEONORA (J-III-6), kratko

Eleonora, baronica, redovnica **sestra Katarina Jožefa**, ob smrti zadnja ženska s priimkom Valvasor, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 8. decembra 1697, Ljubljana, † 7. oktobra 1782, Ljubljana, pokopana kot zadnja uršulinka v uršulinski samostanski grobnici. Hči barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Od 1713 uršulinka, hišna prefektinja v Ljubljani.

MARIJA ELIZABETA (J-I-5), kratko **Elizabeta**,

redovnica **sestra Elizabeta**, gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1624–30, Medija*, † ne pred 1689, Mekinje. Hči Jerneja (H-II-4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H-II-4a). Klarisa, v red vstopila po 7. avgustu 1639.

MARIJA ELIZABETA (J-III-3), baronica, gl.

podpoglavje 4.2
Roj. (kršč.) 9. maja 1694, Ljubljana, † 13. februarja 1766, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji. Hči barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Neporočena.

MARIJA FELICITA (J-III-27), gl. podpoglavje

4.5
Roj. (kršč.) 27. avgusta 1708, Zavrh, † najbrž pred 1717, Zavrh. Hči Jurija Maksimilijana (J-II-27) in Marije Franciške, rojene pl. Seethal (J-II-27a).

MARIJA FILIPINA ROZINA KAJETANA JOŽEFA FRANČIŠKA SALEZIJA (J-IV-4),

baronica, gl. podpoglavje 4.2
Roj. 29. januarja 1748, Ljubljana † 3. februarja 1748, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji. Hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Antonije, rojene grofice Gabelhofen (J-III-15b).

MARIJA FRANČIŠKA (J-II-5), baronica od 17. novembra 1667, če je bila še živa, gl. podpoglavje

4.2
Roj. okoli 1660, Gamberk ali Medija, † najpozneje 1689, neznano kje. Hči (barona) Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

MARIJA FRANČIŠKA (A-IV-2), baronica, gl.

podpoglavje 3.3
Roj. (kršč.) 25. marca 1707, Medija, † po 9. decembru 1711 kot otrok ali mladostnica. Hči barona Franca Adama (A-III-5) in Regine Franciške, rojene baronice Apfaltrer (A-III-5a).

MARIJA FRANČIŠKA ELIZABETA (J-IV-9),

kratko **Fanny** in **Frančiška (Francesca)**, baronica, poročena **Morelli pl. (di) Schönfeld**, zadnja rojena s priimkom Valvasor, gl. podpoglavje 4.2
Roj. (kršč.) 8. julija 1761, Celovec, † 29. septembra 1829, Padova, Italija. Posthumno rojena hči barona Karla Jožefa (J-III-15) in Marije Terezije, rojene grofice Christalnigg (J-III-15c). Pisateljica Fanny Valvasor Morelli, izdajateljica literarne revije. Poročena 1. septembra 1778 v Celovcu s **Carlom Morellijem pl. (di) Schönfeld (J-IV-9a)**, sinom Pietra Antonia Morellija di Schönfeld in Elene, rojene baronice di Tacco (roj. (kršč.) 9. maja 1730, Gorica, † 3. septembra 1792, Gorica), znamenitim goriškim zgodovinarjem. Brez otrok.

MARIJA FRANČIŠKA JOŽEFA (J-III-11),

kratko **Frančiška Jožefa** in **Jožefa**, baronica, gl. podpoglavje 4.2
Roj. (kršč.) 9. oktobra 1703, Ljubljana, † 17. aprila 1760, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji. Hči barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Neporočena.

MARIJA IZABELA (J-I-24), poročena **Klančnik**,

gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1650–51, Medija*, † po 13. januarju 1683 in pred 19. majem 1685, verjetno Gornji Grad. Hči Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b). Poročena najpozneje 1675 neznano kje z **Lovrencem Klančnikom (Glančnikom) (J-I-24a)**, sinom neznanih neplemških staršev (roj. okoli 1645, neznano kje, † 20. marca 1688, Ljubljana, pokopan pri frančiškanih). Otroci: vsaj 4.

MARIJA IZABELA – PRVA (J–III–24), gl.

podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 7. januarja 1705, Zavrh, † pred 4. majem 1706, Zavrh.

Hči Jurija Maksimilijana (J–II–27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J–II–27a).

MARIJA IZABELA – DRUGA (J–III–25),redovnica **sestra Ana Marija**, gl. podpoglavje 4.5
Roj. (kršč.) 4. maja 1706, Zavrh, † 18. julija 1776, Mekinje.

Hči Jurija Maksimilijana (J–II–27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J–II–27a).

Od 1725 klarisa.

MARIJA JOŽEFA (A–IV–1), baronica, redovnica**sestra Jožefa Antonija**, gl. podpoglavje 3.3

Roj. med 9. marcem in 2. majem 1706, Medija, † 1. maja 1748, Mekinje.

Hči barona Franca Adama (A–III–5) in Regine Frančiške, rojene baronice Apfaltrer (A–III–5a).

Od 1731 klarisa.

MARIJA KATARINA (A–II–2), kratko **Katarina**,

gl. podpoglavje 3.3

Roj. 1644–48, Zavrh*, † po 21. novembru 1672 in najpozneje 1689, Zavrh ali Medija.

Hči Janeza Krstnika (A–I–2) in Sidonije Regine, rojene pl. Barbo (A–I–2a).

Neporočena.

MARIJA KATARINA (A–III–1), baronica,**poročena Gall baronica Gallenstein**, gl.

podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 1. decembra 1673, Novo mesto, † 25. avgusta 1713, Ljubljana, pokopana pri avguštincih.

Hči barona Adama Sigfrida (A–II–3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A–II–3a).

Poročena med 22. in 25. julijem 1691, neznano

kje z **Jurijem Adamom Gallom baronom****Gallensteinom (A–III–1a)**, sinom Volkarta Galla

pl. Gallensteina (od 2. novembra 1660 barona) in Ane Marije, rojene pl. Sara (roj. okoli 1643, Grič pri Mirni*, † 20. avgusta 1713, Ljubljana, pokopan pri avguštincih).

Otroci: 5 ali 6.

MARIJA KLARA (J–I–7), gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1625–32, Medija*, † med 29. aprilom in 1. majem 1679, Kamnik, pokopana 2. maja 1679 v

Mekinjah.

Hči Jerneja (H–II–4) in Marije Elizabete, rojene pl. Dornberg (H–II–4a).

Neporočena.

MARIJA KLARA (A–III–14), gl. podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 11. oktobra 1682, Gradec, † neznano.

Hči Gregorja Ferdinanda (A–II–5) in Marije Elizabete, rojene N. (A–II–5a).

MARIJA MAGDALENA FRANČIŠKA (J–III–**29)**, gl. podpoglavje 4.5

Roj. (kršč.) 13. januarja 1712, Zavrh, † najbrž pred 1717, Zavrh.

Hči Jurija Maksimilijana (J–II–27) in Marije Frančiške, rojene pl. Seethal (J–II–27a).

MARIJA NOTBURGA FRANČIŠKA JOŽEFA**(J–IV–2)**, kratko **Notburga**, baronica, gl.

podpoglavje 4.2

Roj. 11. januarja 1741, Ljubljana, † 20. aprila 1743, Ljubljana, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči barona Karla Jožefa (J–III–15) in Jožefe Antonije, rojene grofice Lamberg (J–III–15a).

MARIJA ROZINA TEREZIJA (A–III–17), gl.

podpoglavje 3.2

Roj. (kršč.) 29. decembra 1696, Gradec, † neznano.

Hči Gregorja Ferdinanda (A–II–5) in Marije Ane, rojene N. (A–II–5b).

MARIJA SIDONIJA (J–II–13), gl. podpoglavje 4.4

Roj. 16. aprila 1674, Bogenšperk*, † 17. julija 1676, Bogenšperk*, pokopana v rodbinski grobnici na Mediji.

Hči Janeza Vajkarda (J–I–19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J–I–19a).

MARIJA SIDONIJA (A–III–10), gl. podpoglavje

3.2

Roj. pred 1677, neznano kje, † 12. maja 1679, Gradec.

Hči Gregorja Ferdinanda (A–II–5) in Marije Elizabete, rojene N. (A–II–5a).

N. – prvi od dvojčkov neznanega spola in imena**(J–I–17)**, morda mrtvorojen ali nekrščen, gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1639–40, Medija*, † 1639–40, Medija*.

Otrok Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

N. – drugi od dvojčkov neznanega spola in imena (J-I-17), morda mrtvorojen ali nekrščen, gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1639–40, Medija*, † 1639–40, Medija*.
Otrok Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

N. (DEKLICA), brez (znanega) imena (J-II-19), morda mrtvorojena ali nekrščena, gl. podpoglavje 4.4
Roj. 28. januarja 1682 ali malo prej, Bogenšperk, † (pok.) 28. januarja 1682, Bogenšperk, pokopana v Šmartnem pri Litiji.
Hči Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

POLIKSENA ELIZABETA (A-I-1), kratko **Poliksena, poročena Schwab pl. Lichtenberg in pl. Witz oziroma pl. Witzenstein**, gl. podpoglavje 3.1
Roj. okoli 1612, najbrž Medija, † 4. januarja 1647, Ljubljana, pokopana pri frančiškanih.
Hči Adama (H-II-3) in Sidonije, rojene pl. Gusič (H-II-3a).
Prvič poročena po 8. maju 1637 in najpozneje leta 1640 s **Francem Kristofom Schwabom pl. Lichtenbergom (A-I-1a)**, sinom Franca Kristofa st. in Neže pl. Sauer (roj. okoli 1595, najverjetneje Lihtenberk † nedolgo pred 4. marcem 1641, najbrž Jama pri Ljubljani).
Drugič poročena 5. julija 1643 v Ljubljani s **Karlom pl. Witzem**, od 1646 **pl. Witzensteinom (A-I-1b)**, sinom Marka Witzza (poplemenitenega 15. februarja 1630) in Neže, rojene Perko (roj. 1602–7, Ljubljana*, † nedolgo pred 11. junijem 1672, Ponoviče*), od 22. julija 1667 baronom.
Otroci: 4 – iz prvega zakona 1, iz drugega zakona 3.

REGINA KONSTANCIJA (J-II-24), poročena pl. Wernegk in pl. Dienersperg, gl. podpoglavje 4.4
Roj. 1689–92, Bogenšperk*, † 19. januarja 1755, Novo mesto, pokopana v frančiškanski cerkvi
Hči Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Maksimile, rojene pl. Zetschker (J-I-19b).
Prvič poročena 28. maja 1707 (pp) ali malo zatem na Gracarjevem turnu z **Janezom Lovrencem pl. Wernegkom (J-II-24a)**, sinom Volfa Andreja

pl. Wernegka in Marije Sidonije, rojene baronice Gall (roj. 1661–66, Golo pri Šentjerneju*, † ne pred 24. februarjem in pred 8. aprilom 1710, Volavče pri Šentjerneju).

Drugič poročena 28. maja 1711 (pp) ali malo zatem na Volavčah z **Volfom Sigmundom pl. Dienerspergom (J-II-24b)**, sinom Janeza Sigmunda pl. Dienersperga in Ivane Rozalije, rojene pl. Buset (roj. (kršč.) 27. junija 1679, Gracarjev turn, † 18. ali 19. decembra 1751, Volavče, pokopan v frančiškanski cerkvi v Novem mestu).
Otroci: 2 – iz drugega zakona.

ROZALIJA CECILIJA KATARINA (A-IV-4), baronica, gl. podpoglavje 3.3
Roj. (kršč.) 11. novembra 1723, Medija, † 10. februarja 1725, Medija.
Hči barona Franca Adama (A-III-5) in Uršule Frančiške Marije, rojene pl. Segalla (A-III-5b).

ROZALIJA KONSTANCIJA (J-I-20), poročena Faganelli, gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1642–45, Medija, † po 10. januarju 1675, najpozneje 1683, neznan kje.
Hči Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).
Poročena 2. novembra 1670 na Vačah z **Blažem Faganellijem (J-I-20a)**, sinom Lovrenca Faganellija in matere N. (roj. neznan, Goriška, † po 20. avgustu 1695, neznan kje).
Otroci: vsaj 1.

SIDONIJA (J-I-12), gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1634–36, Medija*, † pred 7. avgustom 1639, Medija*.
Hči Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

SIDONIJA REGINA (A-III-3), baronica, redovnica sestra **Agnes Konstancija**, gl. podpoglavje 3.3
Roj. okoli 1678, Zavrh*, † 28. oktobra 1717, Gorica.
Hči barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).
Od 1697 uršulinka.

SIGMUND (J-I-9), gl. podpoglavje 4.1
Roj. 1632–35, Medija*, † pred 10. junijem 1657, neznan kje, najverjetneje kot otrok ali

mladostnik.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ana Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4b).

SOFIJA (H-II-2), poročena pl. Apfaltrer, gl.

podpoglavje 3.1

Roj. okoli 1585, Medija*, † ne pred 8. marcem 1637, Motnik*.

Hči Hieronima (H-I-1) in Neže, rojene pl. Scheyer (H-I-1a).

Poročena pred 15. majem 1606 z **Janezom**

Adamom pl. Apfaltrerjem (H-II-2a), sinom Gašperja pl. Apfaltrerja in Ane, rojene Gall pl. Gallenstein (roj. okvirno okoli 1575, najverjetneje Roje, † 1622, Motnik*).

Otroci: 2.

VOLFGANG ENGELBERT (J-II-7), baron od 17. novembra 1667, če je bil še živ, gl. podpoglavje 4.2

Roj. okoli 1666, Belnek ali Medija, † najpozneje 1689, neznan kje, najverjetneje kot otrok ali mladostnik.

Sin (barona) Karla (J-I-2) in Ane Rozine, rojene pl. Barbo (J-I-2b).

VOLFGANG JERNEJ (J-I-22), duhovnik, gl.

podpoglavje 4.1

Roj. (kršč.) 30. septembra 1646, Ljubljana, † ne pred 14. septembrom 1691, pred 30. decembrom 1691, Žalec*, pokopan v Žalcu ali v rodbinski grobnici na Mediji.

Sin Jerneja (H-II-4) in Ane Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4a).

V duhovnika posvečen neznan kje najpozneje leta 1675. Službe: beneficiat na Mediji, župnijski vikar v Šentvidu pri Planini na Štajerskem in v Mozirju, župnik v Žalcu, beneficiat v ljubljanski stolnici.

VOLFGANG JOŽEF (J-III-4), kratko **Volf Jožef**, baron, redovnik **pater Volfgang**, dr. teologije, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 18. maja 1695, Ljubljana, † 27. maja 1758, Loreto, Italija, pokopan v grobnici loretske bazilike.

Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a). Od 1713 jezuit, v duhovnika posvečen 1723 na Dunaju. Predavatelj na gimnazijah, višjih in visokih študijih, rektor kolegija v Ljubljani in Celovcu, ravnatelj konvikta na Dunaju, rektor kolegija v Linzu, rektor v Passau, rektor kolegija in univerze v Gradcu, predstojnik redovne hiše in provincialov svetovalec na Dunaju.

VOLFGANG KAJETAN (J-I-14), kratko **Volf**, gl. podpoglavje 4.1

Roj. 1635–38, Medija*, † ne pred 1652, pred 10. junijem 1657, najverjetneje Medija ali Ruše. Sin Jerneja (H-II-4) in Ane Marije, rojene pl. Rauber (H-II-4a).

VOLFGANG KAREL (A-III-7), baron, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 10. maja 1683, Medija, brat dvojček Janeza Valerija (A-III-6), † najpozneje 1689. Sin barona Adama Sigfrida (A-II-3) in Marije Ane, rojene baronice Moscon (A-II-3a).

VOLFGANG KAREL JOŽEF (J-III-1), baron, gl. podpoglavje 4.2

Roj. (kršč.) 1. oktobra 1691, Ljubljana, † pred 17. februarjem 1726, najbrž pred 1708 kot otrok ali mladostnik.

Sin barona Janeza Karla (J-II-6) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (J-II-6a).

VOLFGANG VAJKARD (J-II-17), redovnik **pater Alojzij**, gl. podpoglavje 4.4

Roj. 25. septembra 1679, Bogenšperk*, † 10. decembra 1737, Samobor.

Sin Janeza Vajkarda (J-I-19) in Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (J-I-19a).

Od 1697 frančiškan, v duhovnika posvečen 1704 v Zagrebu, gvardijan redovnih hiš v Klanjcu, Brdovcu in Brežicah, nabožni pisatelj.

VPRAŠLJIVI ČLANI RODBINE VALVASOR

ERNEST SIGMUND (J-II-12D), gl. podpoglavje 4.3

Roj. okoli 1685, neznano kje, † ne pred 1698, neznano kje.

1698 vstopil v latinsko šolo v Rušah, označen kot baron.

Morda sin ali vnuk Janeza Ditriha (J-I-8).

FRANC, gl. podpoglavja 4.2, 4.3 in 4.5

† (pok.). 6. junija 1732, Ljubljana, pokopan kot baron v stolnici.

Morda identičen s Francem Bernardom (J-II-12C), Francem Erazmom drugim (J-II-32), Francem Antonom (J-III-20) ali Francem Leopoldom (J-III-23).

FRANC BERNARD (J-II-12C), gl. podpoglavje 4.3

Roj. okoli 1675, neznano kje, † ne pred 1693, neznano kje, morda 6. junija 1732, Ljubljana. 1693 v petem razredu ljubljanske gimnazije, označen kot baron.

Morda sin Janeza Ditriha (J-I-8).

JANEZ, gl. podpoglavje 4.5

Roj. okoli 1742, neznano kje, morda Polšnik, † 7. avgusta 1772, Polšnik, ob smrti označen kot baron.

Morda nezakonski sin Jurija Sigfrida (J-III-22).

JANEZ FRIDERIK, gl. podpoglavje 4.3

Roj. okoli 1660, neznano kje, † ne pred 1670, neznano kje.

1670 vstopil v latinsko šolo v Rušah, označen kot baron.

Morda identičen z Janezom Jurijem (J-II-10).

JANEZ JOŽEF, gl. podpoglavje 4.3

1694 prejel tonzuro v Vidmu.

Skoraj brez dvoma istoveten z Jožefom (J-II-12B).

JOŽEF (J-II-12B), gl. podpoglavje 4.3

Roj. okoli 1672–75, neznano kje, † ne pred 1692, neznano kje.

1691 in 1692 v šestem razredu ljubljanske gimnazije, označen kot baron.

Skoraj brez dvoma istoveten z Janezom Jožefom (gl. zgoraj).

Verjetno sin Janeza Ditriha (J-I-8).

KAREL DITRIH (J-II-12A), gl. podpoglavje 4.3

Roj. okoli 1670, neznano kje, † po 7. decembru 1697, neznano kje.

Zelo verjetno sin Janeza Ditriha (J-I-8).

Poročen 12. januarja 1693 v Starem trgu pri Slovenj Gradcu kot baron z **Marijo Eleonoro**

baronico Sauer (J-II-12Aa), hčerko Jurija Andreja barona Sauerja in Barbare Suzane, rojene baronice Schrattenbach (roj. okoli 1669, neznano kje, † (pok.) 15. maja 1719, Slovenj Gradec).

Otroci neznani.

KRIŠTOF, gl. podpoglavje 3.2

Roj. okoli 1714, neznano kje, † ne pred 1726, neznano kje.

Leta 1726 v začetnem razredu graške gimnazije kot Gradčan meščanskega stanu.

Morda sin Jožefa Sigmunda (A-III-12), manj verjetno Jožefa Kristjana (A-III-16).

SIGMUND, gl. podpoglavje 3.2

Roj. okoli 1678, neznano kje, † ne pred 1690, neznano kje.

1690 vpisan v prvi razred graške jezuitske gimnazije, najverjetneje identičen z Jožefom Sigmundom (A-III-12).

NEZAKONSKA OTROKA

JERA GWARDJAN, gl. podpoglavje 4.5

Roj. 10. marca 1727, Konjščica, † neznano.

Nezakonska hči Jurija Sigfrida (J-III-22) in Neže Gvardjan.

MARIJA VOZEL, gl. podpoglavje 3.3

Roj. (kršč.) 16. avgusta 1753, Rota pri Pečah, † neznano.

Nezakonska hči barona Franca Antona Ksaverja (A-IV-3) in Marije Vozel.

ZAKONCI ČLANOV RODBINE VALVASOR

- Apfaltrer Janez Adam, pl. (H-II-2a), mož Sofije (H-II-2), gl. podpoglavje 2.1
- Apfaltrer Regina Franciška, baronica (A-III-5a), žena Franca Adama (A-III-5), gl. podpoglavje 3.3
- Auersperg Ana Elizabeta, grofica (J-II-6a), žena Janeza Karla (J-II-6), gl. podpoglavje 4.2
- Barbo Ana Rozina, pl. (grofica) (J-I-2b), žena Karla (J-I-2), gl. podpoglavje 4.2
- Barbo Sidonija Regina, pl. (grofica) (A-I-2a), žena Janeza Krstnika (A-I-2), gl. podpoglavje 3.3
- Brabeck Adolf Balduin, baron (J-IV-8a), mož Marije Ane Ivane (J-IV-8), gl. podpoglavje 4.2
- Christalnigg Marija Terezija, grofica (J-III-15c), žena Karla Jožefa (J-III-15), gl. podpoglavje 4.2
- Dienersperg Volf Sigmund, pl. (J-II-24b), mož Regine Konstancije (J-II-24), gl. podpoglavje 4.4
- Dornberg Marija Elizabeta, pl. (H-II-4a), žena Jerneja (H-II-4), gl. podpoglavje 4.1
- Faganelli Blaž (J-I-20a), mož Rozalije Konstancije (J-I-20), gl. podpoglavje 4.1
- Gabelhofen Marija Antonija, grofica (J-III-15b), žena Karla Jožefa (J-III-15), gl. podpoglavje 4.2
- Gaber Katarina (J-I-8a), žena Janeza Ditriha (J-I-8), gl. podpoglavje 4.3
- Gaisruck Janez Jakob, grof (J-IV-5a), mož Marije Antonije Maksimilijane (J-IV-5), gl. podpoglavje 4.2
- Gall baron Gallenstein Jurij Adam, baron (A-III-1a), mož Marije Katarine (A-III-1), gl. podpoglavje 3.3
- Gall baron Gallenstein Sigfrid Karel, baron (J-III-21a), mož Marije Ane Maksimilijane (J-III-21), gl. podpoglavje 4.5
- Glančnik – gl. Klančnik
- Graffenweger (Graffenweger pl. Graffenau) Ana Rozina, pl. (J-I-19a), žena Janeza Vajkarda (J-I-19), gl. podpoglavje 4.4
- Gusič Sidonija. pl. (H-II-3a), žena Adama (H-II-3), gl. podpoglavje 3.1
- Hohenwart Franc Krištof, pl. (J-II-3a), mož Ane Marije (J-II-3), gl. podpoglavje 4.2
- Jurič (Juritsch) Adam Sigfrid, baron (J-II-23a), mož Katarine Franciške (J-II-23), gl. podpoglavje 4.4
- Klančnik (Glančnik) Lovrenc (J-I-24a), mož Marije Izabele (J-I-24), gl. podpoglavje 4.1
- Lamberg Jožefa Antonija, grofica (J-III-15a), žena Karla Jožefa (J-III-15), gl. podpoglavje 4.2
- Lichtenberg Wolfgang Danijel, grof (J-III-2a), mož Ane Katarine Jožefe (J-III-2), gl. podpoglavje 4.2
- Lukančič pl. Hertenfels, Renata Suzana, vdova pl. Prückner (J-III-22a), žena Jurija Sigfrida (J-III-22), gl. podpoglavje 4.2
- Lukančič pl. Hertenfels Sigmund Jožef (A-III-4a), mož Ane Rozine Jožefe (A-III-4), gl. podpoglavje 3.3
- Monfrault Evgen Rudolf, baron (J-IV-8b), mož Marije Ane Ivane (J-IV-8), gl. podpoglavje 4.2
- Morelli pl. (di) Schönfeld Carlo (J-IV-9a), mož Marije Franciške Elizabete (J-IV-9), gl. podpoglavje 4.2
- Moscon Marija Ana, baronica (A-II-3a), žena Adama Sigfrida (A-II-3), gl. podpoglavje 3.3
- Moscon Marija Saloma, baronica (J-I-21b), žena Janeza Herbarda (J-I-21), gl. podpoglavje 4.5
- N. Marija Ana oziroma Ana Marija (A-II-5b), žena Gregorja Ferdinanda (A-II-5), gl. podpoglavje 3.2
- N. Marija Elizabeta (A-II-5a), žena Gregorja Ferdinanda (A-II-5), gl. podpoglavje 3.2
- N. N. (kmečko dekle) (A-I-4a), žena Jurija Sigmunda (A-I-4), gl. podpoglavje 3.2
- Neuhaus Jožef Vid, baron (J-III-2b), mož Ane Katarine Jožefe (J-III-2), gl. podpoglavje 4.2
- Paradeiser Ernest Franc Engelbert, grof (J-III-17a), mož Marije Alojzije Felicite (J-III-17), gl. podpoglavje 4.2
- Posarel Janez Herbard, pl. (A-II-1a), mož Ane Elizabete (A-II-1), gl. podpoglavje 3.3
- Posarel Matija (H-II-1a), mož Lukrecije (H-II-1), gl. podpoglavje 2.1
- Prückner – gl. Lukančič pl. Hertenfels, Renata Suzana

- Rasp Marija Rozalija, grofica** (A-IV-3a), žena Franca Antona Ksaverja (A-IV-3), gl. podpoglavje 3.3
- Rauber Ana Marija, pl.** (H-II-4b), žena Jerneja (H-II-4), gl. podpoglavje 4.1
- Reze** – gl. Rezenheim
- Rezenheim, Marija Magdalena, pl.** (J-I-21a), žena Janeza Herbarda (J-I-21), gl. podpoglavje 4.5
- Režen** – gl. Segalla
- Scarlichi Franc Ludvik, pl.** (J-II-16a), mož Ivane Rozine (J-II-16), gl. podpoglavje 4.4
- Schrattenbach Ana Kristina, baronica** (J-I-2a), žena Karla (J-I-2), gl. podpoglavje 4.2
- Schwab pl. Lichtenberg Franc Krištof** (A-I-1a), mož Poliksene Elizabete (A-I-1), gl. podpoglavje 3.1
- Segalla Uršula Frančiška Marija, pl.** (A-III-5b), žena Franca Adama (A-III-5), rojena še kot Režen, gl. podpoglavje 3.3
- Scheyer Neža, pl.** (H-I-1a), žena Hieronima (H-I-1), gl. podpoglavje 2.1
- Strukl Frančiška Jožefa, vdova Wirth** (J-III-22b), žena Jurija Sigfrida (J-III-22), gl. podpoglavje 4.5
- Wernegk, Janez Lovrenc, pl.** (J-II-24a), mož Regine Konstancije (J-II-24), gl. podpoglavje 4.4
- Wirth** – gl. Strukl
- Witz** – gl. Witzenstein
- Witzensein Karel, pl. (baron)** (A-I-1b), mož Poliksene Elizabete (A-I-1), gl. podpoglavje 3.1
- Zetschker Ana Maksimila, pl.** (J-I-19b), žena Janeza Vajkarda (J-I-19), gl. podpoglavje 4.4

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt (= ADG)

Pfarrarchive:

- PA Klagenfurt–St. Egid
- PA Maria Saal
- PA St. Georgen am Weinberg

Archiv des Bistums Passau (= ABP)

- Ordinariatsarchiv, Bände

Archivio Arcivescovile di Udine (= AAU)

- Archivio della Curia Arcivescovile (= ACAU): Ordinazioni sacre

Archivio di Stato di Gorizia

- ASG, Tribunale Civico Provinciale di Gorizia

Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia

- Registri parrocchiali

Archivio Storico della Santa Casa di Loreto

- Registri parrocchiali

Arhiv frančiškanskega samostana Novo mesto (=AFS NM)

Arhiv Uršulinskega samostana v Ljubljani (=AULj)

Arhiv Republike Slovenije (= ARS)

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
- AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
- AS 3, Urad glavnega prejemnika za Kranjsko
- AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani
- AS 11, Komisija za fevdne zadeve
- AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko

- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
- AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
- AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko
- AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko
- AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani
- AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani
- AS 315, Deželna deska za Kranjsko
- AS 730, Gospostvo Dol
- AS 740, Gospostvo Jablje
- AS 746, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Kostanjevica
- AS 748, Gospostvo Krumperk
- AS 984, Radics pl. Peter Pavel
- AS 1063, Zbirka listin
- AS 1064, Zbirka plemiških diplom
- AS 1071, Zbirka grbov
- AS 1073, Zbirka rokopisov
- AS 1074, Zbirka urbarjev
- AS 1075, Zbirka rodovnikov
- AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko

Biblioteca Statale Isontina, Gorizia

- Manoscritti

Diözesanarchiv Graz–Seckau (= DAG)

- Altmatriken
- Matriken-Zweitschriften
- Ordinationsprotokolle

Diözesanarchiv Wien (= DAW)

- Ordinationsprotokolle

Frančiškanski provincialni arhiv Ljubljana (= FPAL)

- Provincialni protokoli

Graščinski arhiv Tušanj

- Listine

Hrvatski državni arhiv (=HDA)

- Zbirka matičnih knjiga

Kapiteljski arhiv Novo mesto (= KANM)

Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (= KLA)

- KLA 73, Landesgericht Klagenfurt, Testamente
- KLA 221, Bambergische Herrschaften in Kärnten
- KLA 456, Ständisches Archiv, Handschriften
- KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung
- KLA 741, Güter Ebensfeld
- KLA 876, Landesgericht Klagenfurt, BA Verlässe.

Knjižnica Frančiškanskega samostana v Ljubljani (= KFS LJ)

Nadbiskupijski arhiv Zagreb (= NAZ)

- Protocola Varia – Zapisnici različni

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL)

NŠAL 1, Škofijski arhiv Ljubljana I

NŠAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije

NŠAL 11, Škofijski protokoli

NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana

NŠAL 116, Gospostva

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn

Župnijski arhivi (= ŽA): Brezovica, Cerklje na Gorenjskem, Cerknica, Čatež ob Savi, Dob, Jesenice, Kamnik, Kolovrat, Komenda, Kranj, Kranj–Šmartin, Krško, Ljubljana–Sv. Nikolaj, Ljubljana–Sv. Peter, Mekinje, Mengeš, Mirna Peč, Moravče, Novo mesto–Šmihel, Planina pri Rakeku, Polšnik, Radeče, Ribnica, Stara Loka, Stari trg pri Ložu, Sv. Križ–Gabrovka, Svibno, Škocjan pri Novem mestu, Škofja Loka, Šmarje–Sap, Šmartno pri Litiji, Št. Peter–Otočec, Toplice, Trebnje, Vače, Velesovo, Vrhnika.

Nadškofijski arhiv Maribor (= NŠAM)

- Matične knjige

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (= NUK)

- Zbirka rokopisov in redkih tiskov

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (= ÖStA)

Kriegsarchiv (= KA)

– Versorgungsunterlagen (= Vers): Pensionprotokolle der Offiziere, Witwen und Waisen Ältere Reihe (= PensProt AR)

– Vormerk-Protokolle (= Vormerk-Prot.)

– Armee-Schemata

– Hofkriegsrat (= HKR)

Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv (= AVAFHKA)

– Adelsakte

Royal Society of London, Archives

– Early Letters (= EL)

Semeniška knjižnica v Ljubljani

– Rokopisi

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA)

– B 249, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten

– A. Valvasor

– A. Dienersperg

– A. Gabelkhoven

– A. Schrattenbach

– A. Stürgkh

– Grundbuch

– Innerösterreichische Regierung (I. Ö. Regierung)

– Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. Hofkammer)

– Landrecht

– Landschaftliches Archiv Antiquum

– Repräsentation und Kammer,

– Theresianischer Kataster

Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku (= ZPZ HAZU
Dubrovnik)

– Arhiv Petar Nisiteo

Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC)

– ZAC/0006, Zbirka rokopisov

Zgodovinski arhiv Ljubljana (= ZAL)

– ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka

– ZAL LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige

Župnijski arhiv Ruše

– Ruška kronika (Notata Rastensia etc.)

Župnijski arhiv Senožeče

– Matične knjige

Župnijski arhiv Šentjernej

– Matične knjige

Župnijski arhiv Toplice (Dolenjske Toplice)

– Kronika (napisal župnik Janez Podboj 1908)

Župnijski arhiv Vransko
– Matične knjige

Župnijski arhiv Žalec
– Matične knjige

Literatura in objavljeni viri

- Andrejka, Rudolf: Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XXIV (1943), str. 103–111.
- Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1. 1586–1630*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1977; *Band 2. 1630–1662*. 1980; *Band 3. 1663–1710*. 1987; *Band 4. 1711–1765*. 2002.
- [Anonimus]: Biographie. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* VI (1815), str. 380–381.
- [Anonimus]: Zur Valvasorforschung. *Laibacher Zeitung* 120 (1901), Nr. 164, str. 1368.
- Atlas Slovenije*. Četrta, prenovljena izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Bačar, Karel: *Gradivo za dolenski biografski leksikon*. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, 2004.
- Baraga, France: Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik. *Rast* 4 (1993), št. 5/6, str. [321].
- Beckh-Widmanstetter von, Leopold: *Die Familienchronik der Grafen Barbo von Wachsenstein*. S. 1., s. a. (18__).
- Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.
- Bidovec, Maria – Golec, Boris: Valvasor in Edmond Halley. O vprašanju polihistorjevega članstva v angleški Kraljevi družbi (Royal Society) in posledicah prekinjenih stikov z njo. *Zgodovinski časopis* 69 (2015), št. 3–4, str. 324–335.
- Bizant, Milan: Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju. V: Reisp, Vincenc (ur.): *Jezujski kolegij v Ljubljani (1597–1997)*. Zbornik razprav (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998, str. 137–156.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospodstvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.
- Blaznik, Pavle: *Zemljiška gospodstva v območju freisinske dolenske posesti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1958 (Razprave. Dissertationes IV/6).
- Bock, Emil: *Zur Geschichte des künstlichen Auges* (Separat-Abdruck aus dem »Allgemeinen Wiener medizinischen Zeitung«. XLII. Jahrgang 1897). Wien: Selbstverlag, 1897.
- Borkowska, Urszula: Uršulinke v 17. in 18. stoletju. V: Kogoj, Marija Jasna (ur.): *Tristo let ljubljanskih uršulink*. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti. Ljubljana: Družina, 2002, str. 21–32.
- Burja [N.]: Spominek Jurija Sigfrida Valvazorja. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* XXIV (1866), št. 26, str. 206.
- Carmichael, Catherine D.: Pismo Edmonda Halleya Valvasorju. *Zgodovinski časopis* 47 (1993), str. 85–87.
- Cavazza, Silvano – Porcedda, Donatella: Manoscritti ed edizioni dell'istoria della contea di Gorizia. V: Cavazza, Silvano (ur.) et. al: *Studi e documenti su Carlo Morelli e l'istoria della Contea di Gorizia* (Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli. Volume quinto. Studi e documenti). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2003, str. 89–99.

- Cevc, Emilijan: Trije poznorenesančni in en baročni nagrobnik v Laškem. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, NV 12 (1976), str. 308–325.
- Ciperle, Jože: Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani. V: *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 157–179.
- Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei, 1848.
- Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*. (K mestu K., št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center 2004.
- Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien* (J. Siebmacher's großes Wappenbuch Band 29). Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, 1980.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil. Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1875.
- Documenti e testimonianze sull' Istoria. V: Cavazza, Silvano (ur.) et. al: *Studi e documenti su Carlo Morelli e l' Istoria della Contea di Gorizia* (Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli. Volume quinto. Studi e documenti). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2003, str. 100–302.
- Dolenc, Metod: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očrt*. Ljubljana: Akademsko založba, 1935.
- Dolničar, Janez Gregor: Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium – Kritični prepis. V: Vidmar, Luka (ur.): *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovtvu na Kranjskem. Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009, str. 181–293.
- Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu. *Zgodovinski zbornik. Priloga »Laibacher Dioecesanblatt-u«* 5 (1892), št. 21, stolpci 321–326; št. 22, stolpci 337–346; št. 23, stolpci 353–360; št. 24, stolpci 377–384; št. 25, stolpci 393–400; št. 26, stolpci 409–416; št. 27, stolpci 425–432; št. 28, stolpci 445–448; št. 29, stolpci 461–464; št. 30, stolpci 475–480; št. 31, stolpci 493–496.
- Dular, Anja: Iz zgodovine tiskarskih privilegijev. Ob privilegiju cesarja Leopolda za Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae*. *Zgodovinski časopis* 52 (1998), str. 21–36.
- Dular, Anja: Valvasorjeva knjižnica. V: Lozar Štamcar, Maja (ur.) – Žvanut, Maja (ur.): *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 259–275.
- Elze, Th.[eodor]: Urkunden-Regesten aus dem Archiv des Schlosses Gallenegg. *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain XVI* (1861), str. 62.
- Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. I. del. Stari trg; II. del. Novi trg; III. del. Veliki trg; IV. del. Šentpetrsko predmestje; V. del. Kapucinsko predmestje*. Ljubljana, 1940–1943 [1944] (tipkopis).
- Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 3. zvezek. Župani in sodniki 1605–1650* (Gradivo in razprave 28. Ljubljanski sodniki in župani). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.
- Floßman, Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. Sechste, aktualisierte Auflage. Wien: Springer-Verlag, 2008.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum*

- »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1. Band. A–E. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967; 2. Band. F–J, 1970; 3. Band. K–N, 1972; 4. Band. O–Sb, 1973; 5. Band. Si–Z, 1974.
- Furlan, p. Alfonz: *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*. Novo mesto: Frančiškanski samostan, 1937.
- Gall, Franz – Paulhart, Hermine (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. IV. Band. 1579/II–1658/59*. Wien–Köln–Graz: Herman Böhlaus Nachf. Verlag, 1974.
- Genealogische Beschreibung des Geschlechts derer Grafen von Egg und Hungersbach*. S. l.: 1703.
- Gestrin, Ferdo: Italijani v slovenskih deželah od 13. do 17. stoletja. *Zgodovinski časopis* 35 (1981), str. 223–241.
- Gestrin, Ferdo: Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja). V: Jarc, Janko et. al. (ur.): *Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta*. Maribor: Obzorja, Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 130–143.
- Golec, Boris: Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini. *Zgodovinski časopis* 68 (2014), št. 1–2, str. 30–55.
- Golec, Boris: Iz življenja malih graščakov Čopov v obdobju 1748–1848. *Kronika* 36 (1988), št. 2, str. 184–194.
- Golec, Boris: »Kontesa Fanny« – skica pozabljene romanopiske. »Nomen est omen«: rojena kot baronica Valvasor, hči grofice Christalnigg, soproga Carla Morellija, življenjska sopotnica Petra Nisitea. V: *Zgodovina za vse XXII* (2015), št. 1, str. 5–28.
- Golec, Boris: Lažni Valvasor nehote prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debla. *Zgodovina za vse XIX* (2012), str. 5–38.
- Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse XVIII* (2011), št. 2, str. 80–91.
- Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), str. 303–364.
- Golec, Boris: Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi. *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.
- Golec, Boris: Pozabljeni »mali štajerski Valvasor« – polihistorjev potomec Franc vitez Gadolla (1797–1866). *Kronika* 60 (2012), št. 1, str. 23–78.
- Golec, Boris: Rodbina Graffenweger in njena vloga v življenju Janeza Vajkarda Valvasorja. *Kronika* 63 (2015), št. 2, str. 233–276.
- Golec, Boris: Rodbina Valvasor na Kranjskem. Od grajskega "služabnika" do nesmrtnega imena Valvasor. V: Weiss, Janez (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod dežela Kranjska, december 2014, str. 23–99.
- Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, tosvetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njunega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienersperg s Celjskega. *Zgodovina za vse XVIII* (2011), št. 1, str. 15–67.
- Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del). *Kronika* 61 (2013), št. 1, str. 5–66; (2. del). *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 217–272; (3. del). *Kronika* 62 (2014), št. 1, str. 15–66; (4. del). *Kronika* 62 (2014), št. 2, str. 193–232.

- Golec, Boris: *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško, 2013.
- Golec, Boris: Valvasorjevi bogenšperški sodelavci. Andrej (Andreas) Trost, Mihael Stangl, Matija Greischer (Grajžar), Jernej Ramschissl, Janez Koch in Peter Mungerstorff v luči novih biografskih spoznanj. *Acta historiae artis Sloveniae* 19 (2014), št. 2, str. 45–91.
- Golec, Boris: Valvasorjevi potomci do danes in njihov odnos do znamenitega prednika. V: Weiss, Janez (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Desß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod dežela Kranjska, december 2014, str. 101–127.
- Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 3–4, str. 351–383; (2. del). *Zgodovinski časopis* 65 (2011), št. 3–4, str. 292–373; (3. del). *Zgodovinski časopis* 66 (2012), št. 1–2, str. 46–114.
- Golec, Boris: *Zemljiški gospod Janez Vajkard Valvasor in njegov urbar*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Bogenšperk: Javni zavod, 2015.
- Gostiša, Lojze (ur.): *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri SAZU, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1995.
- Gostiša, Lojze (ur.): *Iconotheca Valvasoriana. I.–XVIII. zvezek*. Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. [Zagreb]: Zagrebška nadškofija – Biblioteka Metropolitana, 2004–2008.
- Gostiša, Lojze (ur.): *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. I. Transkripcija besedila, prevod, spremno besedilo*. Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, 2001.
- Gottschald, Max: *Deutsche Namenkunde. Unsere Familien. Fünfte verbesserte Auflage mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von Rudolf Schützeichel*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1982.
- Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- Gratzy, Oskar: *Repertorium zu J. W. Freiherrn von Valvasors »Die Ehre des Herzogthums Krain« (1689)*. Laibach: Selbstverlag 1901.
- Großmann, Karl: Megiser, Christalnack und die Annales Carinthiae. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* LVII (1949), Heft 3–4, str. 359–373.
- Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005 (Gradivo in razprave 26).
- Harambaša [Podkrajšek, Fran]: Valvasorjeva rodbinska rakev v Polšniku. *Ljubljanski zvon* 12 (1892), str. 753–756; 13 (1893), str. 566.
- Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691). Textus originalis editionem curavit France Baraga*. Ljubljana: Družina, 2002.
- Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte. 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topographisches Gemaeblde vom Herzogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien. Ein Beytrag zur Völker= und Laender. Zweyter Theil*. Laibach: Johann Retzer, 1808.
- Il Giornale della letteratura straniera*. Venezia: Dai torchi di Andrea Santini, 1805. Num. 1 (gen. 1805) – num. 6 (giu. 1805).
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.
- Jellouschek, Anton: Valvasor und Vodnik. V: Etbin Henrik Costa (ur.): *Vodnikov spomenik. Vodnik – Album*. Ljubljana–Laibach: I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40–41.
- Kaiser, Joseph Franz: *Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev*. Maribor: Umetniški

- kabinet Primož Premzl, 1999. Zbrala: Ivan Stopar, Primož Premzl (vzporedni naslov: *Stara Kaiserjeva suita 1824–1833 s faksimilom četrte izdaje zemljevidov Celjskega in Mariborskega okrožja*).
- Kaspret A.[nton]: Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja z Ano Maksimilo baronico Zečker z dne 20. julija 1687. I. *Časopis za zgodovino in narodopisje* I (1904), str. 186–189.
- Kastelic, Jože: Emblemi v ikonografskem ogledalu. Katalog. V: Gostiša, Lojze (ur.): *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. II. Razprave*. Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, 2001, str. 115–261.
- Kidrič, France: Erberg Jožef Kalasanc. *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 162–166.
- Kidrič, France: Gall (baroni Gallenstein), geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 197–200.
- Kidrič, France: Gusič (Gussich). *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 275–277.
- Klaić, Vjekoslav: *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1914.
- Klinec, Rudolf: Eck (Eckh, Egk, Egkh) von Ungerspach (Ungersbach, Ungrichspach). *Primorski slovenski biografski leksikon. I. knjiga. Abram–Juvančič*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1981, str. 323–324.
- K.[oblar], A.[nton]: Črtice s Krumperka. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVIII* (1908), str. 119–120.
- Koblar, Ant.[on]: Drobotnice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko II* (1892), str. 30–92.
- Kološa, Vladimir (gl. ur.): *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije I., II., III. knjiga*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Koropec, Jože: Krško v obdobju velikih slovenskih kmečkih vstaj. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 45–59.
- Koropec, Jože: *Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*. Maribor: Obzorja, 1985.
- Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku* (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 4). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)* (Viri za zgodovino Slovencev. Trinajsta knjiga. Novejši urbarji za Slovenijo. Prvi zvezek). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- Kos, Dušan: *Valvasor, kubarica Ana in težave z duhom gospe Gallenberg. O prikazovanju duhov in reševanju nesrečnih duš na Slovenskem v zgodnjem novem veku ter o spiritističnih zgodbah Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2013 (Gradivo in razprave 35).
- Kovačič, Lojze: Rektorji jezuitskega kolegija v Ljubljani (9. 8. 1597 – 29. 9. 1773). V: Rajšp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997). Zbornik razprav*. (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 49–76.
- Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga. Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976; *III. knjiga. Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo*, 1980.

- Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigab Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana. Arhiv. Priročniki 2). Ljubljana: Nadškofija, 2008.
- Kronika grofov Celjskih* (prevedel Ludovik Modest Golja). Maribor: Obzorja, 1972.
- Lavrič, Leon: *Odsev blišča Moravskih gradov*. Moravče: samozaložba, 2004.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)* (prevedla Marija Kiauta, uredil France Baraga). Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Lubej, Uroš: Geneza dveh Nypoortovih slik. *Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta XL* (2004), str. 157–177.
- Lubej, Uroš: *Justus van der Nypoort. Življenje in delo holandskega umetnika na Kranjskem in v drugih deželah Nemškega cesarstva* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2008.
- Lubej, Uroš: Marijin steber v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica* 6 (2001), str. 53–66.
- Lukács, Ladislaus: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773). Pars III. R–Z*. Romae: Institutum historicum S. I., 1988.
- Magić, Vladimir: Valvasorjeva knjižnica. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 239–257.
- Majo, Angelo: *Storia della Chiesa ambrosiana. Vol. III: Dalla riforma cattolica a Gaetano Gaysruck*. Milano: NED, 1985.
- Miklavčič, Maks: Rasp. *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga Raab–Švikaršič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 29–33.
- Miklavčič, Maks: Schönleben, Janez Ludvik. *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab – Švikaršič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 236–240.
- Mikuš, Anton: Prispevek k Valvasorjevi rodovini. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23 (1926), str. 137–140.
- Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.
- Mlinarič, Jože: Seznam imen iz latinske kronike. V: Teržan, Josip (ur.): *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost, 1985, str. 133–247.
- Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia. Vol. I–IV*. Gorizia: Tipografia Paternolli, 1855–1856.
- Mühlberger, Karl – Schuster, Walter: *Die Matrikel der Universität Wien. VI. Band. 1689/90–1714/15*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau, 1993.
- Murovec, Barbara et al. (ur.): *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Murovec, Barbara: Die Zeichnungen des 17. Jahrhunderts im Herzogtum Krain: Der Künstlerkreis um den Freiherrn J. W. Valvasor (1641–1693). *Barockberichte* 20/21 (1998) (Salzburg), str. 241–246.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518* (Thesaurus memoriae. Dissertationes 7). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Neumann, Wilhelm: *Michael Gothard Christalnick: Kärntens Beitrag zur Geschichtsschreibung des Humanismus*. Klagenfurt: Landesmuseum, 1956 (Kärntner Museumsschriften 13).
- Novak, Josip: *Zgodovina brezoviške župnije*. Ljubljana: Anton Žgur, 1907.
- Offenbacher, Michael: *Die letzten Chorherren des im Jahre 1782 aufgehobenen Stiftes Seckau, phil. Dissertation*. Graz, 1982.
- Ogrin, Rafael: Nekaj o neposrednih davkih v XVI., XVII. in XVIII. stoletju. Kratek prispevek k zgodovini davkov na Kranjskem. *Kronika VI* (1958), str. 35–38.

- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Tüffer mit den Seelsorgerstationen Tüffer, St. Ruprecht, St. Leonhard, Gairach sammt dessen Kloster, St. Nikolaus, St. Margarethen, St. Gertraud, St. Jakob in Dolj, Trifail, St. Egidien in Steinbrücken, Lak, St. Johann in Razbor, (Ratschach in Krain) und Maria Scheuern* (Das Bisthum und die Diözese Lavant. IV. Theil). [Maribor]: Selbstverlag, 1881.
- Otorepec, Božo: Stari grad pri Novem mestu in njegovi lastniki. V: Grobovšek, Jovo (ur.): *Dolenjski zbornik 1990*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 1990, str. 59–86.
- Palladino, Irmgard – Bidovec, Maria: *Johann Weichard von Valvasor (1641–1693). Protagonist der Wissenschaftsrevolution der Frühen Neuzeit. Leben, Werk und Nachlass*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau, 2008.
- Petravić, Ante: *Studije i portreti*. Zagreb: Antun Scholz, 1905.
- Philosophical Transactions* (London), Nr. 186, Jan. 1687, str. 259–262; Nr. 191, Dec. 1687, str. 411–423.
- Piccone Conti, Paola Barbara: *La spada, la toga, la stadera e il pulpito. I vescovi Gerolamo e Domenico Valvassori di Trezzo sull'Adda. Appunti per una storia famigliare tra Cinque e Settecento*. Trezzo sull'Adda: Comune, 2012.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962.
- Plančić, Stijepo: *Inventar arhiva profesora Petra Nisitea* (Centar za zaščitu kulturne baštine. Svezak 25 – Arhivska građa 5). Stari grad: Centar za zaščitu kulturne baštine, 1986.
- Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Polec, Janko: Svobodniki na Kranjskem. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVII* (1936), str. 5–142.
- Popelka, Fritz: *Geschichte der Stadt Graz. I. Band mit dem Häuser- und Gassenbuch der inneren Stadt Graz von Arnold Luschin-Ebengreuth*. Graz: Selbstverlag der Stadtgemeinde, 1928; *II. Band mit dem Häuser- und Gassenbuch der Vorstädte am rechten Murufer von Hans Pirchegger*. Graz–Wien–Köln: Styria, 1960.
- Porcedda, Donatella: Una vita per lo Stato e per l'Istoria della Contea di Gorizia. V: Cavazza, Silvano (ur.) et. al: *Studi e documenti su Carlo Morelli e l'Istoria della Contea di Gorizia* (Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli. Volume quinto. Studi e documenti). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2003, str. 19–47.
- Porcedda-Mitidieri, Donatella: Starejši fond goriških deželnih stanov. *Arhivi XXI* (1998), str. 51–55.
- Pörtner, Regina: *The Counter-Reformation in Central Europe. Styria 1580–1630*. Oxford: Clarendon Press, 2003.
- Potočnik, Mitja: Valvasorjeva navezanost na nekatere svoje knjige ob koncu življenja. *Zgodovinski časopis* 67 (2013), št. 1–2, str. 28–58.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledeh mogočnega tura*. (Thesaurus memoriae. Dissertationes 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014.
- Puff, Rudolph: Die Valvasore in Steyermark. *Illyrisches Blatt* 28 (1846), Nr. 76, str. 301–302.
- Pusikan [Göschel, Oskar]: *Die Kaiserstein. Geschichte des Hauses*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1872.
- Radics, P[eter] v.[on]: Die Landmannschaft und der Freiherrenstand Valvasor's. *Argo II* (1893), stolpci 149–152.
- Radics, P[eter] von: Domherr Franz Josef Freiherr von Valvasor. *Laibacher Zeitung* 118 (1899), Nr. 212, 16. 9. 1899, str. 1677–1678.

- Radics, P.[eter] pl.: Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. *Ljubljanski zvon* 14 (1894), št. 7, str. 433–437; št. 9, str. 566–570.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. V: *Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor. Laibach–Nürnberg 1689. I. Band (Buch I bis IV)*. 2te unveränderte Auflage. Rudolfswerth: J. Krajec, 1877, str. 3–7.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] pl.: Slepár Valvasor. *Ljubljanski zvon* 11 (1891), št. 7, str. 446–447.
- Radics, P.[eter] v.[on]: *Valvasor. Biographische Skizze (Mit dem Portrait und Faksimile Valvasors)*. Graz: Leuschner & Lubensky, k. k. Universitäts-Buchhandlung, 1866.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien I. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 164, str. 1425–1426; Valvasor-Studien II. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 165, str. 1437–1438; Valvasor-Studien III. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 166, str. 1443–1444; Valvasor-Studien IV. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 167, str. 1451–1452; Valvasor-Studien V. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 170, str. 1475–1476; Valvasor-Studien VI. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 171, str. 1485–1486; Valvasor-Studien VII. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 186, str. 1607–1608; Valvasor-Studien VIII. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 187, str. 1615; Valvasor-Studien IX. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 188, str. 1625–1626; Valvasor-Studien X. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 189, str. 1633; Valvasor-Studien XI. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 232, str. 2013; Valvasor-Studien XII. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 233, str. 2021–2022; Valvasor-Studien XIII. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 276, str. 2391; Valvasor-Studien XIV. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 277, str. 2403–2404; Valvasor-Studien XV. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 7, str. 51–52; Valvasor-Studien XVI. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 8, str. 57; Valvasor-Studien XVII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 9, str. 67–68; Valvasor-Studien XVIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 10, str. 75; Valvasor-Studien XIX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 11, str. 83; Valvasor-Studien XX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 12, str. 89; Valvasor-Studien XXI. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 26, str. 195; Valvasor-Studien XXII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 27, str. 205; Valvasor-Studien XXIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 28, str. 213; Valvasor-Studien XXIV. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 29, str. 221–222; Valvasor-Studien XXV. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 30, str. 229–230; Valvasor-Studien XXVI. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 43, str. 331; Valvasor-Studien XXVII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 44, str. 337–338; Valvasor-Studien XXVIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 45, str. 347; Valvasor-Studien XXIX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 46, str. 355; Valvasor-Studien XXX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 47, str. 363; Valvasor-Studien XXXI. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 297, str. 2561; Valvasor-Studien XXXI. (XXXII!) *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 298, str. 2569–2570; Valvasor-Studien XXXIII. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 57, str. 489; Valvasor-Studien XXXIV. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 58, str. 497; Valvasor-Studien XXXV. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 59, str. 505; Valvasor-Studien XXXVI. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 60, str. 517; Valvasor-Studien XXXVII. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 125, str. 1129; Valvasor-Studien XXXVIII. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 126, str. 1137; Valvasor-Studien XXXIX. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 127, str. 1145–1146; Valvasor-Studien XXXX. *Laibacher Zeitung* 116 (1897), Nr. 128, str. 1159–1160.
- Radics, P.[eter] pl.: Valvasorjeva pisma v Londonu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* III (1893), str. 226–229.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasors Geburtshaus. *Laibacher Zeitung* 119 (1900), Nr. 100, str. 815–816.

- Radics, P.[eter] pl.: Valvazor na Štajarskem. *Novice. Gospodarske, obrtniške in narodne* 35 (1877), št. 30, str. 237–238.
- Radics, P.[eter] pl.: Valvazorjev rod na Spodnjem Štajarskem. *Narodni ilustrovani koledar* 11 (1899). Ljubljana: Dragotin Hribar, [1899], str. 103–114.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 2. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1996.
- Redlich, Virgil (izd.): *Die Matrikel der Universität Salzburg 1639–1910. Band I. Text der Matrikel*. Salzburg: Verlag Anton Pustet, 1933.
- Reisp, Branko: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*, Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 17–31.
- Reisp, Branko: *Grad Medija*. Ljubljana: Založba Obzorja Maribor, 1989 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 165).
- Reisp, Branko: Janez Vajkard Valvasor. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 109–126.
- Reisp, Branko: *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society. The Correspondence of Janez Vajkard Valvasor with the Royal Society*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1987.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Reisp, Branko: Mladostna potovanja Janeza Vajkarda Valvasorja. *Kronika* 28 (1980), št. 2, str. 99–107.
- Reisp, Branko: Nekaj dopolnil k biografiji Janeza Vajkarda Valvasorja. V: *Zgodovinski časopis* 51 (1997), št. 4, str. 575–576.
- Reisp, Branko: Neznani epitaf Janezu Vajkardu Valvasorju. *Zgodovinski časopis* 47 (1993), št. 3, str. 345–348.
- Reisp, Branko: Novejša spoznanja o Valvasorju. *Glasnik Slovenske matice* XXIX/XXXI (2005/2007), str. 10–19.
- Reisp, Branko: Rodbina Valvasor in jezuiti. V: Rajšp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997). Zbornik razprav*. (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 241–246.
- Reisp, Branko: Valvasor (Vavas(s)or, Vavis(s)or ipd.), geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 344–345.
- Reisp, Branko: Valvasor Alojzij, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 345.
- Reisp, Branko: Valvasor Janez Vajkard, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 345–354.
- Reisp, Branko: Valvasor Wolfgang Jožef, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 354.
- Reisp, Branko: Valvasorjev čas, življenje in delo. V: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain [...]. IV. Theil* (Monumenta litterarum Slovenicarum 9). Ljubljana–München: Mladinska knjiga, R. Trofenik, 1974, str. I–XXIX.
- Reisp, Branko: Valvasorjeva izdaja Ovidijevih Metamorfoz. V: Ovidij Naso, Publij: *Metamorfoze. Izdal Janez Vajkard Valvasor Bogenšperk 1680. Faksimilirana izdaja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984, str. 197–203.

- Rommel, Otto: *Das Seckauer Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung (1218–1782)*, phil. Dissertation. Wien, 1955.
- Sapač, Igor: Mesta, trgi gradovi in samostani v Slavi vojvodine Kranjske. Popravki in dopolnitve. V: Weiss, Janez (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Des Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod dežela Kranjska, december 2014, str. 703–892.
- Savorgnan di Brazzà, Fabiana: *Scrittura al femminile nel Friuli dal cinquecento al settecento*. Udine: Paolo Gaspari Editore, 2011.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Gorz: Selbstverlag, 1904.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Erster Theil*. Gratz: Verlag Kienreich, 1822; *Zweyter Theil*, 1822; *Dritter Theil*, 1822; *Vierter Theil*, 1823.
- Schönleben, Joannes Ludovicus: *Carniolia antiqua et nova. : antiqua Japydica, Hyperborea, Celtica, Pannonica, Norica, Istrica, Carnica, Romana, Vandatica, Gotthica, Langobardica, Slavica, Avarica, Francica. nova Germanica, Slavica, Francica, Bavarica, Austriaca. : sive inclyti Ducatus Carnioliae annales sacro-prophani. Ab orbe condito ad nostram usque aetatem per annorum seriem Chronographice digesti in duos tomos ...*. Labaci: Joann. Baptistae Mayr, 1680–1681.
- Schumi, Franz: Die Pfarre Ježica bei Laibach. V: Schumi, Franz: *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschung, Quellen, Urkunden und Register. II. Band*. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1884 u. 1887, str. 164–172.
- Simoniti, Primož: Spremna beseda. V: *Akademске čebele ljubljanskib operozov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988, str. 79–85.
- Simoniti, Vasko: Janez Vajkard Valvasor – stotnik kranjskih deželnih stanov. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 103–111.
- Slana, Lidija: Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas. *Kronika* 54 (2006), št. 2. Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem, str. 151–174.
- Slana, Lidija: Lichtenbergi na Tuštanju. *Kronika* 57 (2009), št. 2. Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah, str. 171–200.
- Slana, Lidija: Utrinki iz zgodovine Brda. *Kronika* 52 (2004), št. 2. Iz zgodovine Brda pri Kranju, str. 131–142.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del: Cerkevne zadeve Lit. G* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4). Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988.
- Smolik, Marijan: Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. V: Gostiša, Lojze (ur.): *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. II. Razprave*. Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, 2001, str. 265–275.
- Steklasa, Ivan: *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Ima 56 slik, 2 načrta in 2 zemljevida*. Ljubljana: Samozaložba, 1913.

- Stelè, France: Valvasorjev krog in njegovo grafično delo. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo IX* (1928), str. 5–50.
- Stelè, France: Valvasorjeva Ljubljana. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo IX* (1928), str. 70–98.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Druga knjiga. Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Četrta knjiga. Ljubljana, grad in dvorci*. Ljubljana: Viharnik, 1999.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Peta knjiga. Med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik, 2000.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Prva knjiga. Porečje Krke*. Ljubljana: Viharnik, 2000.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga. Med Bogenšperkom in Mokricami*. Ljubljana: Viharnik, 2001.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Tretja knjiga. Porečje Temenice in Mirne*. Ljubljana: Viharnik, 2002.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Peta knjiga. Bela krajina*. Ljubljana: Viharnik, 2004.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga. Spodnja Savinjska dolina*. Ljubljana: Park, Znanstveni tisk, 1992.
- Stopar, Ivan: Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678. V: *Celjski zbornik 1971–1972*. Celje: Kulturna skupnost, 1972, str. 369–434.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril–Metodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim bribom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril–Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2000.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Štih, Peter: Morelli di Schönfeld Carlo. *Primorski slovenski biografski leksikon. II. knjiga. Kacin–Pirjevec*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982–1985, str. 461–462.
- Štrekljeva, Manica: Grad Ojstrica v Savinjski dolini. *Časopis za zgodovino in narodopisje XV* (1918), str. 76–90.
- Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja in stvari. Plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. V Ljubljani: Slovenska matica, 2009.
- Štuhec, Marko: *Materialna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja (doktorska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino)*. Ljubljana, 2000.
- Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir* (Studia humanitatis, Apes 1). Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki III. Stara Loka in njene hiše* (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 17). Ljubljana, 1996.

- Š.[ubic], I.[van]: Valvasorjev spomenik v Ljubljani. *Ljubljanski zvon* 24 (1904), str. 62–63.
Telgate e il suo santo crocifisso. Cammino storico-pastorale di una comunità. Telgate: Comunità parrocchiale, 1987.
- Tominec, p. Angelik: Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci. Prvo poglavje. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 43 (1926). Slavnostni izvod v spomin sedme stoletnice smrti sv. Frančiška, str. 36–64.
- Tominec, p. Angelik: Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci II. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 44 (1927), str. 49–55.
- Umek, Ema: Barbo-Waxenstein, geslo v: *Enciklopedija Slovenije*. 1. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 185–186.
- Umek, Ema: *Erbergi in dolski arhiv* (Publikacije Arhive Republike Slovenije. Inventarji. Serija graščinski arhivi: zv. 5). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991
- Umek, Ema – Kos, Janez (ur.): *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I–II*. (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki). Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske*. 1.–4. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Valvasor, Joannes Weichardus: *Theatrum mortis humanae tripartitum figuris aeneis illustratum: das ist: Schau-Bühne des menschlichen Todts in drey Theil mit schönen Kupffer-Stichen geziehrt vnd an Tag gegeben / durch Joannem Weichardum Valvasor ...* Saltzburg: Johann Baptista Mayr, 1682.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689
- Valvasor, Johann Weichard: *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa ...* . Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1688.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Valvasor, Johann Weikhard Frhr von: *Opus insignium armorumque = Das grosse Wappenbuch /zusammen gebracht durch Johann Weichart Valvasor*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993 (faksimile rokopisa).
- Vetrih, Jožko: Dornberg (Dorimberger, Dirimbergo). *Primorski slovenski biografski leksikon*. I. knjiga. *Abram–Juvančič*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1981, str. 313–314.
- Vilfan, Sergij: Pravna ureditev Kranjske po Valvasorjevi Slavi. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 32–48.
- Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia ducatus Stiriae, das ist: eigentliche Delineation, und Abbildung aller Städte, Schlosser, Marckfleck, Lust- gärten, Probsteyern, Stiffter, Clöster und Kirchen, so sich in Hertzogthumb Steyermark befinden*. [Grätz]: Johann, Bitsch, 1681.
- Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae. Gradec 1681*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971.
- Vlahović, Biserka: Povijesni prikaz požara u Varaždinu i neke važne naredbe vlasti za sprečavanje istih do 1864. godine. V: Šicel, Miroslav – Kaštela, Slobodan (gl. ur.): *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209. – 2009. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu*. Zagreb – Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu (Posebna izdanja. Knjiga 20), 2009, str. 217–244.
- Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990.

- Vrečer, Rajko: *Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki*. Žalec: Samozaložba, 1930.
- Vrhovec, Ivan: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica slovenska, 1891.
- Vrhovnik I.[van]: Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb? *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* IX (1928), str. 108–110.
- Vrhovnik, Ivan: Plemenitniki v dobovskih farnih maticah. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* IX (1899), str. 77–102.
- Vrišer, Andreja: *Noša v baroku na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Weigl, Igor: Pri Valvasorju doma. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*. (K mestu K., št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center 2004, str. 13–17.
- Weiss, Janez (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod dežela Kranjska, december 2014.
- Wiesflecker, Peter: Im alten und im neuen Österreich. Notizen zur Geschichte der Familie Stürgkh. V: Riegler, Josef (Hg.): *Bauern, Bürger, hohe Herren* (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 34). Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2005, str. 105–134.
- Wießner, Hermann: *Geschichte des Kärntner Bergbaues. I. Teil. Geschichte des Kärntner Edelmetallbergbaues*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1950; *II. Teil. Geschichte des Kärntner Buntmetallbergbaues mit besonderer Berücksichtigung des Blei- und Zinkbergbaues*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1951; *III. Teil. Kärntner Eisen*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1953. (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 32. Band, 36./37. Band, 41. und 42. Band).
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. V: *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. *Neue Folge* IV (1894), str. 89–146; *Neue Folge* V (1895), str. 162–264.
- Witting, Joh.[ann] B.[aptist]: Steiermärkischer Adel. V: *Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol* (J. Siebmacher's großes Wappenbuch. Band 28). Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, 1979.
- Wurzbach, Constant v.[on]: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zweiter Theil. Bnionsky–Coirdova*. Wien: Verlag der typographisch-literarisch-artistischen Anstalt, 1857.
- Wurzbach, Constant v.[on]: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Fünfter Theil. Füger–Gsellhofer*. Wien: Verlag der typographisch-literarisch-artistischen Anstalt, 1859.
- Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Vierzehnter Theil. Taicharding – Tenzi und Nachträge (II. Folge)*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1865.
- Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Neunzehnter Theil. Mall–Mysliveczek*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1868.
- Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Fünfundzwanzigster Theil. Rasner – Rhederer*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1873.
- Žabota, Barbara: Listine v tuštanjskem graščinskem arhivu. *Kronika* 57 (2009), št. 2. Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah, str. 277–294.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.
- Žvanut, Maja: Ljubljanski župan Jurij Vertaš pl. Scharffenegk in njegovi. *Kronika* 45 (1997), št. 1, str. 22–28.
- Žvanut, Maja: Valvasorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein na Strmolu. *Kronika* 54 (2006), št. 2. Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem, str. 183–194.
- Žvanut, Maja: *Zbirka pečatnikov v Narodnem muzeju v Ljubljani. Die Siegeltyparsammlung des*

Nationalmuseums in Ljubljana. Ljubljana: Narodni muzej, 1993 (Situla: razprave Narodnega muzeja v Ljubljani 31).

Slikovno gradivo

- Narodna galerija v Ljubljani
- Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv
- Zbirka razglednic Milana Škrabca

Spletni viri

http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_kaiserlichen_Generale_der_Fr%C3%BChen_Neuzeit/B (jan. 2013).

http://de.wikipedia.org/wiki/Schlacht_bei_Mollwitz (dec. 2012).

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7305> (sept. 2015).

http://regiowiki.pnp.de/index.php/Karl_Kajetan_Graf_von_Gaisruck (avg. 2013).

<http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GV07065> (jan. 2013).

<http://www.paginebianche.it/page?btt=1&ts=101&cb=8&mr=10&rk=&om=&srd=&srm=&qs=vavassori&qsn=&dv=Telgate&ind> (jan. 2014).

<http://www.paginebianche.it/ricerca?qs=vavissori&dv=Bergamo> (jan. 2014)

[http://www.treccani.it/enciclopedia/melchiorre-cesarotti_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/melchiorre-cesarotti_(Dizionario-Biografico)) (jun. 2014).

<https://gedbas.genealogy.net/person/ancestors/1127782487> (avg. 2013).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Valvasors

Zwischen Aufstieg, *Ehre'* und Untergang

Das Adelsgeschlecht Valvasor, aus dem der Polyhistor Janez Vajkard/Johann Weichard Valvasor (1641–1693) als die führende wissenschaftliche und bedeutende literarische Persönlichkeit des slowenischen Kernlands Krain im 17. Jahrhundert stammt, lebte nur relativ kurze Zeit auf slowenischem Boden. Aufgrund der Bedeutung des Polyhistor hat der Familienname Valvasor in Slowenien und auch darüber hinaus jedoch einen besonderen Klang. Das Geschlecht von Johann Weichard Valvasor weckte eigentlich seit dem Erscheinen seines Monumentalwerkes *Die Ehre deß Hertzogtums Crain* (Laibach – Nürnberg, 1689) Aufmerksamkeit, dennoch blieb es bisher nur bei Versuchen einer vertieften und ganzheitlichen Behandlung der Familiengeschichte. Die vorliegende Monografie strebt eine möglichst vollständige Darstellung des Geschlechtes unter genealogischen sowie sozialen, wirtschaftlichen und geistigen Gesichtspunkten an. Alle Personen, die mit dem Nachnamen Valvasor das Licht der Welt erblickten – es waren insgesamt 134 – werden ausgewogen erörtert. Im Geschlecht Valvasor reihten sich sieben Generationen aneinander, wobei die einzige Vertreterin der letzten Generation nur zwei Wochen erlebte (1761).

Trotz der italienischen Abstammung und der Auswanderung zweier weniger bedeutenden Familienzweige aus Krain in die benachbarten Länder Kärnten und Steiermark war das Krainer Adelsgeschlecht der Valvasors mit seinem Leben und Streben ausgesprochen an das slowenische Kernland gebunden. In Krain bildete es sich an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert als solches aus, hier kam die Mehrheit der Familienmitglieder zur Welt und verbrachte ihr Leben, an Krain sind ihre Sternstunden gebunden und in der Hauptstadt Krains erlosch auch der Stamm in männlicher Linie nach gut zwei Jahrhunderten (1795).

Die »Lebensspanne« des italienischen Familiennamens Valvasor (ursprünglich Vavator und Vavisor) betrug rund zweieinhalb Jahrhunderte, von der Mitte des 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Abgesehen vom ersten Krainer Valvasor, dem im Jahr 1581 verstorbenen Johann Baptist aus Telgate bei Bergamo, der kein Verwandter war, sondern nur ein Landsmann und Gönner seines »Diener« Hieronimus mit dem gleichen Nachnamen, lebte das Geschlecht Valvasor (also der Stamm des Hieronimus) gut zwei Jahrhunderte in Krain, und zwar mindestens seit den siebziger Jahren des 16. Jahrhunderts bis zum Tod des letzten männlichen Mitgliedes im Jahr 1795. Ihr Aufstieg war zu Beginn alles andere als typisch, denn er war weit entfernt vom Standardschema, nach dem sich die

¹ *Ehre* bezieht sich hier auch auf das Werk von Johann Weichard Valvasor *Die Ehre deß Hertzogtums Crain* (1689).

erfolgreichsten italienischen Zuwanderer in den habsburgischen Ländern Geltung verschafften – als zu Reichtum gekommene Händler, die innerhalb von ein oder zwei Generationen Grundbesitz und Adelstitel erlangten. Der Stammvater Hieronimus Valvasor (ca. 1550–1602/3) stand nämlich lediglich im Dienst eines solchen Aufsteigers, wobei ihm die Tatsache zu Gute kam, dass der betagte Johann Baptist in ihm einen möglichen Nachfolger des Familiennamens Valvasor sah, da beide den gleichen Nachnamen trugen. So verdiente sich der »Diener« Hieronimus Valvasor auf sehr ungewöhnliche Weise – durch Erbschaft – das Schloss Medija/Galleneck in Oberkrain, nahe der Grenze zur Steiermark, das das »Stammschloss« des neuen Geschlechtes der Krainer Valvasors wurde. Galleneck war auch das einzige Schloss in der Hand der Valvasors, das beide Hauptfamilienzweige verband und vereinte, die aus Hieronimus' Söhnen Adam (ca. 1592–1624) und Bartholomäus (ca. 1596–1651) hervorgingen. Ihre Nachkommen hatten Galleneck nicht nur als gemeinsamen symbolischen Mittelpunkt, wo sich auch die Mehrheit ihre letzte Ruhestätte in der Gruft der Kapelle wählte, sondern es wechselten sich die beiden Familienzweige auch in der Rolle der Besitzer des Schlosses ab. Nachdem sich der ältere Sohn Adam bald nach der Besitzteilung (1613) von dort zurückzog und das Schloss an den jüngeren Bartholomäus fiel, übertrug die Witwe von Bartholomäus' Sohn Johann Herward knapp sieben Jahrzehnte später, im Jahr 1683, Galleneck durch Tausch an Adams Enkel Adam Seifrid. Der Tod seines Enkels Franz Anton im Jahr 1761 bedeutete das Erlöschen von Adams Familienzweig, dem 1765 der Übertrag von Galleneck in fremde Hände folgte, an den Neffen der Mutter des letzten Gallenecker Valvasors.

Trotz der Heirat des ersten Valvasors mit einer Adelligen nahmen die Krainer Landstände Hieronimus erst im Jahr 1602, knapp vor seinem Tod, unter die Landleute auf. Mithilfe einer geschickten Heiratspolitik mit angesehenen Krainer Adelsfamilien festigte sich die gesellschaftliche Stellung der Valvasors bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. In diesem Jahrhundert erreichten sie ihren größten Aufschwung sowohl im materiellen Sinn als auch im öffentlichen Leben und hinsichtlich des erlangten gesellschaftlichen Ansehens. Dabei war Bartholomäus' Familienzweig führend, denn schon Bartholomäus selber war, anders als sein früh verstorbener betriebsamer Bruder Adam, stark in die Landespolitik eingebunden. Drei Generationen – Bartholomäus, sein Sohn Karl und sein Enkel Johann Karl – griffen nach bedeutenden Ämtern in der Landesverwaltung, während Bartholomäus' Sohn aus zweiter Ehe, der Polyhistor Johann Weichard, den Familiennamen in der Wissenschaft und insbesondere in der Heimatkunde verewigte. Ende des 17. Jahrhunderts legte Johann Karl mit seiner Heirat mit einer Gräfin von Auersperg die ungeschriebene Regel fest, dass seine Kinder nur in gräfliche Häuser einheiraten werden. Andere Valvasors mussten sich mit weniger vornehmen Ehepartner(inne)n begnügen, weil sie unter anderem durch wirtschaftliche Not dazu gezwungen waren. In beiden Familienzweigen retteten Ehefrauen mit weniger noblen Stammbäumen, aber einer größeren Erbschaft als ihre Ehemänner wiederholt die Existenz der Valvasors. In der Gesamtheit betrachtet gehörten die Valvasors niemals zu den reichsten Krainer Geschlechtern, wobei Einzelpersonen, insbesondere aus Bartholomäus' Zweig, infolge ihres Engagements und ihres Einflusses im öffentlichen Leben des Landes ein größeres gesellschaftliches Ansehen genossen.

Der Familienzweig von Bartholomäus, der auf den Vater des Polyhistor Johann Weichard zurückgeht, war auch in biologischer Hinsicht stärker als der Familienzweig von Adam, welcher auch 34 Jahre früher ausstarb. Beide Familienzweige umfassten in der männlichen Linie vier Generationen und beide erloschen eigentlich schon im Jahr 1761, als die beiden letzten verheirateten Valvasors einer nach dem anderen verstarben und dem Urenkel von Bartholomäus posthum eine Tochter geboren wurde. Damals war endgültig klar, dass der Familienname nicht mehr fort dauern wird, denn es

lebten nur mehr zwei betagte Männer in geistlichen Berufen, beide aus Bartholomäus' Familienzweig. Beide Zweige gaben auch je ein »abgefallenes« Mitglied, als sowohl einer von Adams als auch einer von Bartholomäus' Söhnen Mitte des 17. Jahrhunderts nicht standesgemäß heirateten und das Land verließen, weswegen Adams Sohn Georg Sigismund sogar seine Landmannsrechte verlor. Es ist nicht auszuschließen, dass unter ihren ins Unbekannte abgewanderten Nachkommen der Familienname länger erhalten blieb als bei den Krainer Valvasors.

Seit dem Jahr 1667, als Bartholomäus' Sohn Karl sowie die Witwe und zwei Kinder von Adams verstorbenem Sohn Johann Baptist in den Freiherrnstand erhoben wurden, unterteilten sich die Krainer Valvasors in Ritter und Freiherren. Von da an waren alle in Krain lebenden Nachkommen Adams Freiherren, aus dem Zweig von Bartholomäus hingegen nur Karls Zweig, nicht aber die Zweige der anderen zwei im Lande lebenden Halbbrüder Karls – des Polyhistor Johann Weichard und Johann Herwards. Trotzdem schrieben die Zeitgenossen den Angehörigen dieser beiden Zweige manchmal fälschlicherweise das Freiherrenprädikat zu. Mehr noch, Johann Weichard legte sich diesen Titel mit stiller Unterstützung seines Halbbruders Karl und der übrigen Verwandtschaft sogar eigenmächtig und gänzlich unberechtigt zu, so dass er sich letztlich öffentlich als Freiherr ausgab.

Im Hinblick auf die Eigentümerschaft der Schlösser kann Adams Zweig als Neudorfer-Gallenecker bezeichnet werden, während Bartholomäus' Zweig auf die drei Zweige seiner Söhne unterteilt wird: auf Karls Wildenecker Zweig, Johann Herwards Gallenecker-Neudorfer Zweig und Polyhistor Johann Weichards Wagensperger Zweig. Neben diesen drei Hauptschlössern – Medija/Galleneck, Zavrh/Neudorf und Belnek/Wildeneck –, die auch im Freiherrentitel einbegriffen waren, besaßen die Krainer Valvasors für kürzere Zeit noch einige Schlösser und Schlösserl, die außer zweien alle im engeren oder weiteren Savegebiet lagen. In den dreißiger Jahren des 17. Jahrhunderts besaß Bartholomäus kurzzeitig das Schloss Širje/Scheiern auf der steirischen Seite der Save und die Herrschaft Stari grad/Altenburg in Unterkrain. Mitte des 17. Jahrhunderts war die Herrschaft Gamberk/Gallenberg, der schlechthin bedeutendste Besitz der Valvasors, zwei Jahrzehnte in der Hand von Bartholomäus' Zweig, während das Schlösserl Klevišče/Khlewisch ein gutes Jahrzehnt im Besitz von Adams Zweig war. Im letzten Drittel des Jahrhunderts befanden sich, für ebenfalls lediglich zwei Jahrzehnte, die Schlösser Bogenšperk/Wagensperg und Črni potok/Schwarzenbach sowie das bereits eingestürzte mittelalterliche Lihtenberk/Lichtenberg im Besitz des Polyhistor Johann Weichard. Im selben Zeitabschnitt besaß Bartholomäus' Sohn Hans Ditrich in der Steiermark nahe der Krainer Grenze einen kleinen (Bauern)Hof, auf dem er auch lebte. Von da an waren die Grunderwerbungen bescheidener, nur kleine Schlösser mit wenig Grundbesitz. Im letzten Viertel des 17. Jahrhunderts besaßen die Wildenecker Valvasors vorübergehend das Schlösserl Moravče/Moräutsch. Die Neudorfer erwarben zu Beginn des 18. Jahrhunderts für knappe drei Jahrzehnte das Schlösserl Podšentjur/St. Irgenhof und die Wildenecker Mitte des Jahrhunderts für sehr kurze Zeit das Schloss Jama/Grubenbrunn bei Ljubljana/Laibach. Die einzige größere Erwerbung im 18. Jahrhundert war der Besitz Riegersdorf bei Judenburg in der Obersteiermark, der Mitte des Jahrhunderts durch Heirat des letzten Wildenecker Valvasors gewonnen wurde.

Die Valvasors lebten auch in Laibach, lange lediglich in gemieteten Wohnungen. Dann hatte der Polyhistor Johann Weichard ein gutes Jahrzehnt ein kleineres Haus am Laibachfluss, während Karls Wildenecker Familienzweig seit dem Jahr 1683 für ein knappes Jahrhundert ein großes Haus in prestigeträchtiger Lage am Novi trg/Neuer Markt besaß. Neben Laibach lebten die Valvasors noch in zwei anderen Landeshauptstädten, nämlich Gradec/Graz und Celovec/Klagenfurt, sowie in den

kleineren Städten Sv. Križ/Hl. Kreuz in der Grafschaft Görz und Kamnik/Stein in Krško/Gurkfeld in Krain, wo Johann Weichard mit Familie zuletzt weilte.

Mit sechs Männern, die in der Zeitspanne von den vierziger bis zu den siebziger Jahren des 17. Jahrhunderts Familien gründeten, teilte sich das Geschlecht der Valvasors in sechs Zweige, von denen zwei aus Adams und vier aus Bartholomäus' Zweig hervorgingen. Adams Familienflügel gab den Neudorfer-Gallenecker Zweig des ältesten Sohnes Johann Baptist (seit 1667 Freiherren) und den Kärntner-steirischen Zweig des »abgefallenen« verarmten Georg Sigismund, zunächst Hausherr des Schlosses Klevišče/Khlevisch, dem die Krainer Landstände die Landmannsrechte aberkannten. Aus Bartholomäus' Flügel entstammten die Zweige seiner vier Söhne: Karls Wildenecker Zweig (seit 1667 freiherrlich), der ärmliche steirische Zweig von Hans Ditrich, der Wagensperger Zweig des Polyhistor Johann Weichard sowie der Gallenecker-Neudorfer Zweig von Johann Herward.

Das 18. Jahrhundert war, anders als das vorangehende, den Valvasors im Allgemeinen nicht mehr besonders gewogen. Vom zweiten Jahrzehnt an konnten sie ihre materielle Basis und ihren gesellschaftlichen Einfluss nur mehr aufrechterhalten oder verloren sie sogar, und auch ihre Reproduktionskraft wurde in diese Zeit rasch schwächer. Letzteres war in der Tatsache begründet, dass die Männer – so zum Beispiel alle drei Söhne des Polyhistor Johann Weichard – sich in großer Zahl einem geistlichen Beruf widmeten, in nicht geringem Maß aus materiellen Gründen. Während im 17. Jahrhundert nur einer, der Bruder des Polyhistor, zum Priester geweiht wurde, gab das Geschlecht in den drei Jahrzehnten von 1700 bis 1732 gleich neun Priester, davon sechs Ordensgeistliche. So kamen in allen vier Generationen von Adams und Bartholomäus' Nachkommen insgesamt 10 Priester auf 14 verheiratete Männer, davon in den letzten zwei Generationen fünf Kleriker auf vier verheiratete Valvasors. Zwei Brüder, ein Ordens- und ein Weltgeistlicher, der Jesuit Pater Wolfgang Josef und Franz Josef, griffen im 18. Jahrhundert auch nach bedeutenden Funktionen, der erste insbesondere als Rektor der Universität in Graz, der zweite als Domherr in Seckau bei Graz. Bei den Frauen zeigt sich hingegen ein günstigerer Zustand hinsichtlich der Reproduktion des Geschlechtes. In vier Generationen heirateten 16 Mädchen, während fünf in Klöster gingen, davon drei nach dem Jahr 1700.

Vier Valvasors in geistigen Berufen, alle aus dem Familienzweig des Bartholomäus, waren auch die letzten Träger des Familiennamens: eine Klarissin († 1776), ein Zisterzienser († 1778), eine Ursuline († 1782) und der erwähnte Domherr Franz Josef (1705–1795), der einige Jahre nach dem Tod der Ursuline zum Sterben zurück nach Laibach kam. Ihre letzten verheirateten Verwandten verließen diese Welt bereits in den Jahren 1759 und 1761 einer nach dem anderen. Der letzte Neudorfer Valvasor, Georg Seifrid (1702–1759) aus dem Familienzweig des Bartholomäus, verlor bereits zu Beginn der vierziger Jahre des 18. Jahrhunderts seinen Grundbesitz und starb kinderlos als verarmter Brückenmautner. Nur knapp nach der Heirat und dem Tod der einzigen Tochter im Jahr 1761 verließ der letzte Gallenecker Valvasor Franz Anton (1719–1761) aus Adams Familienzweig diese Welt, und nur wenige Wochen danach starb auch Karl Josef (1708/10–1761) aus Bartholomäus' Zweig, der letzte Herr von Galleneck, der nur Töchter hinterließ. Eine davon, die lange vergessene Fanny Valvasor Morelli, wurde Schriftstellerin (unter anderem gab sie im Jahr 1805 in Venedig eine literarische Zeitschrift heraus), während die Nachkommen der zweiten Tochter sogar die Würden eines bedeutenden Mailänder Kardinals und eines österreichischen Ministerpräsidenten erlangten und sich damit ihrer Krainer Vorfahren aus Bartholomäus' bzw. Karls Zweig mehr als würdig erwiesen.

Trotz allem Ansehen und der Bedeutung einzelner Familienmitglieder im öffentlichen Leben Krains im 17. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts wäre dieses Geschlecht nur eines unter den ausgestorbenen Krainer Adelsgeschlechtern geblieben, hätte sich nicht der Name

des Polyhistoren Johann Weichard hoch über allen Valvasors erhoben. Nur mit ihm und besonders aufgrund seines bedeutendsten Monumentalwerkes *Die Ehre deß Hertzogtums Crain* schrieb sich sein Geschlecht auf Dauer in die Geschichte Krains und Sloweniens sowie auch des weiteren Raumes ein. Die *Ehre* fand auch im Untertitel dieser Monografie ihren Platz, in der Mitte zwischen dem Aufstieg und dem Untergang des Geschlechtes. Denn nachdem sich die Anwesenheit des Familiennamens in Lande gerade in die zweite Hälfte geneigt hatte, erreichten die Valvasors just mit Erscheinen des Monumentalwerkes (1689) den Zenit ihrer eigenen Ehre!

RIASSUNTO

I Valvasor

Tra ascesa, Gloria¹ e declino

La famiglia nobiliare Valvasor, dalla quale scaturì il personaggio centrale della Carniola secentesca – il nucleo principale della Slovenia attuale – e cioè il poliedrico Janez Vajkard (Johann Weichard) Valvasor (1641–1693), visse sul suolo sloveno per un periodo relativamente breve. Proprio per l'importanza di quest'ultimo, figura chiave di scienziato e letterato, il nome di questa stirpe ha una connotazione particolare sia in Slovenia che nelle zone limitrofe. La stirpe di Janez Vajkard a dire il vero ha suscitato interesse fin dall'uscita della sua opera monumentale *Die Ehre deß Hertzogthums Crain – La Gloria del Ducato di Carniola* (Ljubljana - Nürnberg 1689), tuttavia una trattazione approfondita e completa della casata è rimasta finora a livello di tentativi. La presente monografia cerca di dare un quadro il più possibile completo ed equilibrato di questa famiglia, sia sotto l'aspetto genealogico che sociale, economico e spirituale. Qui sono state trattate tutte le persone venute al mondo con il cognome Valvasor, 134 in tutto. Nella casata dei Valvasor si sono susseguite sette generazioni: l'unica rappresentante dell'ultima generazione visse appena due settimane (1761).

Nonostante l'origine italiana e l'emigrazione di due rami meno significativi dalla Carniola verso le due terre confinanti di Carinzia e Stiria, il legame della famiglia nobile carniolana Valvasor con questa regione slovena era forte e sostanziale. In Carniola si era formata come tale, a cavallo tra il Cinquecento e il Seicento; qui nacquero e vissero la maggior parte dei membri della famiglia; alla Carniola sono legati i suoi risultati più eccelsi, e sempre qui, nella capitale carniolana, dopo poco più di due secoli il ceppo dei Valvasor in linea maschile si estinse (1795).

L'arco vitale del nome di famiglia italiano Valvasor (originariamente Vavator e Vavior) durò circa due secoli e mezzo, dalla metà del Cinquecento alla fine del Settecento. Se escludiamo il primo Valvasor carniolano, Giovan(ni) Battista (Janez Krstnik, Johann Baptist) di Telgate presso Bergamo, morto nel 1581, che non era parente, ma solo compaesano e benefattore del suo 'servitore' Girolamo (Hieronim, Hieronymus) dallo stesso cognome, la famiglia Valvasor, cioè il ceppo di Girolamo, visse in Carniola due secoli pieni, cioè almeno dagli anni settanta del Cinquecento fino alla morte dell'ultimo membro di sesso maschile, nel 1795. La sua iniziale ascesa fu tutt'altro che tipica, ben lungi dalla matrice per così dire standard degli immigrati italiani di successo che si affermavano nelle

¹ *La Gloria del Ducato di Carniola (Die Ehre deß Hertzogthums Crain)*, abbreviato semplicemente come »Gloria« (Ehre) è il titolo dell'opera principale del rappresentante di gran lunga più famoso della famiglia, Janez Vajkard / Johann Weichard Valvasor (1641-1693) (ndt).

terre asburgiche: commercianti arricchiti, che in una o due generazioni ottenevano proprietà terriera e titolo nobiliare. Girolamo, iniziatore della stirpe, era infatti soltanto al servizio di uno di questi nuovi ricchi, e in questa situazione lo favorì il fatto che l'ormai anziano Giovan Battista vedeva in lui il possibile continuatore del nome di famiglia dei Valvasor, avendo loro due lo stesso cognome. In questo modo il 'servitore' Girolamo si guadagnò il castello di Medija (ted. Galleneck) nella Carniola nord-orientale, presso il confine con la Stiria, in modo molto inusuale, cioè per via ereditaria. Questo palazzo divenne perciò il «castello di famiglia» del nuovo ceppo dei Valvasor carniolani. Medija era anche l'unico castello in mano ai Valvasor che collegasse e unisse entrambi i rami principali della famiglia, scaturiti dai due figli di Girolamo, Adam e Jernej (Bartholomäus). I loro discendenti non solo avevano in Medija un centro simbolico comune, dove la maggior parte di essi si scelse il luogo dell'eterno riposo nella tomba della cappella, ma fu anche qui che i due rami della famiglia si alternarono nel ruolo di proprietari. In seguito alla suddivisione del possedimento (1613), il figlio maggiore Adam molto presto si ritirò da lì, così che il castello toccò al più giovane Jernej; meno di settant'anni dopo, nel 1683, la vedova del figlio di Jernej, Janez Herbard (Johann Herward), con uno scambio passò la proprietà di Medija al nipote (figlio del figlio) di Adam, Adam Sigfrid (Adam Seifrid). La morte del di lui nipote (figlio del figlio) Franc Anton (Franz Anton) nel 1761 significò l'estinzione del ceppo di Adam, cui nel 1765 seguì il passaggio di Medija a estranei, cioè al nipote (figlio della sorella) della madre dell'ultimo Valvasor di Medija.

Nonostante il matrimonio del primo Valvasor con una nobile, gli Stati della Provincia² della Carniola accolsero Girolamo tra i propri membri appena nel 1602, poco prima della sua morte. Con un'abile politica di unioni matrimoniali con famiglie carniolane di prestigio, la situazione sociale dei Valvasor si consolidò entro la metà del Seicento. In questo secolo la loro ascesa raggiunse il massimo grado, sia in senso materiale che nella vita pubblica come anche in relazione al prestigio sociale raggiunto. Primeggiava il ramo di Jernej, che infatti, a differenza di suo fratello, l'intraprendente Adam scomparso prematuramente, era perfettamente inserito nella politica della provincia. Tre generazioni – Jernej, suo figlio Karel (Karl) e il figlio di quest'ultimo, Janez Karel (Johann Karl), – detenevano posti significativi nell'amministrazione della provincia, mentre il figlio di secondo letto di Jernej, il polimata Janez Vajkard, immortalò il nome della famiglia legandolo alla scienza e in particolare all'etnografia. Alla fine del Seicento, unendosi in matrimonio con la contessa di Auersperg, Janez Karel introdusse la regola non scritta che i suoi figli – maschi o femmine – avrebbero dovuto sposarsi soltanto nell'ambito di famiglie con il titolo di conti. Gli altri Valvasor si dovettero accontentare di coniugi di minor prestigio, al che erano tra l'altro costretti dalle difficoltà economiche. In entrambi i rami, i problemi di questo tipo più volte venivano risolti dalle consorti dei Valvasor, le quali avevano solitamente un *pedigree* inferiore rispetto ai loro mariti, ma disponevano di eredità più consistenti. Considerati nel loro insieme, i Valvasor non vennero mai annoverati tra le famiglie carniolane più ricche, mentre alcuni singoli, soprattutto del ramo di Jernej, godettero di maggior prestigio sociale per l'impegno e l'influenza nella vita pubblica della provincia.

Questo ceppo, il cui iniziatore fu Jernej, padre del futuro scienziato Janez Vajkard, prevalse anche sul piano biologico: diede infatti diversi discendenti in più, sopravvivendo a quello di Adam di ben 34 anni. In linea maschile, entrambi sopravvissero per quattro generazioni ed entrambi di fatto si estinsero nel 1761, quando uno dopo l'altro morirono i due ultimi Valvasor sposati, e al pronipote (figlio del figlio del figlio) di Jernej nacque una figlia postuma. A questo punto fu definitivamente

² Ted. *Landstände*, membri della Dieta regionale, *Deželni zbor* (ted. *Landtag*).

chiaro che il nome di famiglia non sarebbe più continuato: erano infatti ancora in vita solo due uomini attempati, dediti alla professione sacerdotale, entrambi del ramo familiare di Jernej. Ambedue i ceppi diedero anche un »rinnegato« per ciascuno, quando un figlio di Adam e uno di Jernej a metà del XVII secolo si sposarono in modo non consono al loro *status* sociale, emigrando poi dal paese. Il figlio di Adam, Jurij Sigmund (Georg Sigismund), perse perfino i diritti legati all'appartenza agli Stati della Provincia. Non è escluso che nei discendenti di questi due Valvasor, dispersi per ogni dove, il nome di famiglia si sia conservato più a lungo che presso i loro omonimi carniolani.

A partire dal 1667, quando Karel, figlio di Jernej, e la vedova di Janez Krstnik (Johann Baptist), il figlio defunto di Adam – con i suoi due figli – ottennero il titolo ereditario di baroni, i Valvasor risultano suddivisi in cavalieri e baroni. Da allora in poi furono baroni tutti i discendenti di Adam viventi in Carniola, ma del ramo di Jernej solo la linea di Karel, non invece quelle di entrambi i fratellastri di Karel viventi nella provincia: il polimata Janez Vajkard e Janez Herbard. Ciò nonostante i contemporanei talora attribuirono erroneamente il predicato di barone agli appartenenti a questi due rami. Di più: in modo arbitrario e del tutto ingiustificato, Janez Vajkard se ne appropriò, con il tacito consenso del fratellastro Karel e del resto del parentado, tanto da presentarsi alla fine come barone anche pubblicamente.

Per quanto riguarda la proprietà dei castelli possiamo chiamare il ceppo di Adam come »di Zavrh-Medija« (Neudorf-Galleneck), mentre quello di Jernej va suddiviso nei rami dei suoi tre figli maschi: quello di Karel, facente capo a Belnek (Wildeneck), quello di Janez Herbard, di Medija-Zavrh (Galleneck-Neudorf), e infine quello di Bogenšperk (Wagensperg) di Janez Vajkard. Oltre ai tre castelli principali – Medija, Zavrh e Belnek – indicati anche nel titolo baronale, i Valvasor carniolani per breve periodo possedettero anche altri palazzi e castelli, situati tutti tranne due nell'ampia valle del fiume Sava (Zasavje). Negli anni trenta del Seicento Jernej per un breve periodo tenne il castello di Širje (Scheiern) sulla riva stiriana della Sava e la proprietà di Stari grad (Altenburg) in Carniola Inferiore. A metà del XVII secolo fu in mano al ramo di Jernej per due decenni la proprietà di Gamberk (Gallenberg), il più importante possedimento dei Valvasor in assoluto, mentre quello di Adam tenne per un buon decennio il castello di Klevišče (Khlewisch). Nell'ultimo terzo di secolo – anche in questo caso per due soli decenni – si ritrovarono tra i possedimenti di Janez Vajkard i castelli di Bogenšperk e Črni potok (Schwarzenbach), nonché il castello medioevale di Lihtenberk (Lichtenberg), già in rovina. Nello stesso periodo, il figlio di Jernej Janez Ditrih (Hans Dietrich) aveva un piccolo castello rurale in Stiria vicino al confine carniolano, dove anche viveva. Da allora in poi le acquisizioni di proprietà furono minori, solo castelli piccoli con possedimenti modesti. Nell'ultimo quarto del XVII secolo i Valvasor di Belnek possedettero temporaneamente il castello di Moravče (Moräutsch), mentre quelli di Zavrh all'inizio del Settecento tennero per tre decenni scarsi Podšentjur (St. Irgenhof), a metà del secolo; la proprietà di Jama (Grubenbrunn) presso Lubiana fu infine in mano ai Valvasor di Belnek. L'unica acquisizione di un certo rilievo nel Settecento fu il possedimento di Riegersdorf presso Judenburg nell'Alta Stiria, ottenuto a metà secolo attraverso il matrimonio dell'ultimo Valvasor di Belnek.

Tra i luoghi di residenza della casata fu anche Lubiana, dove i Valvasor vissero a lungo in appartamenti in affitto; in seguito lo scienziato Janez Vajkard tenne per un decennio una casa piuttosto piccola sul fiume Ljubljanica, mentre il ramo di Belnek – di Karel – a partire dal 1683 e per poco meno di cento anni disponeva di una grande dimora in posizione prestigiosa nel Borgo nuovo (Novi trg) della città. Oltre che a Lubiana i Valvasor vissero in altre due capitali provinciali, a Graz e Klagenfurt, ma anche in località più piccole come Sv. Križ (Santa Croce) nel goriziano, Kamnik e Krško; in quest'ultima cittadina visse con la famiglia nell'ultimo periodo della sua vita Janez Vajkard.

Con sei uomini che si erano creati una famiglia nel lasso di tempo tra gli anni quaranta e settanta del Settecento, il ceppo dei Valvasor si divise in sei rami, due dei quali provenivano dalla linea di Adam e quattro da quella di Jernej. La linea di Adam diede il ramo di Zavrh-Medija del figlio maggiore Janez Krstnik (baroni a partire dal 1667) e quello carinziano-stiriano del »rinnegato« impoverito Jurij Sigmund, inizialmente signore di Klevišče, a cui gli Stati provinciali carniolani avevano tolto i diritti di cittadinanza. Dalla linea di Jernej scaturirono i rami dei suoi quattro figli maschi: quello di Belnek, di Karel, (dal 1667 baronale), quello impoverito, stiriano di Janez Ditrih, quello di Bogenšperk del polimata Janez Vajkard e quella di Medija-Zavrh di Janez Herbard.

Diversamente dal secolo precedente, il Settecento in generale non fu più particolarmente favorevole ai Valvasor. Dal secondo decennio del secolo in poi, essi continuavano alternativamente a conservare e perdere base economica e prestigio sociale; allo stesso tempo iniziò rapidamente a scemare anche la loro vitalità. Ciò è dovuto anche al fatto che i maschi della famiglia si dedicavano in gran numero alla professione sacerdotale, soprattutto per motivi economici, come per esempio tutti e tre i figli maschi dello scienziato Janez Vajkard. Mentre nel Seicento a venir ordinato sacerdote fu solo uno, un fratello dello scienziato, nel trentennio 1700–1732 la famiglia diede ben nove sacerdoti, sei dei quali religiosi. Così in tutte e quattro le generazioni dei discendenti di Adam e Jernej si arrivò a un totale di 14 uomini sposati e 10 sacerdoti, di questi – nelle ultime due generazioni – cinque clerici per quattro Valvasor sposati. Due fratelli, un sacerdote religioso e uno secolare, il padre gesuita Wolfgang Jožef (Wolfgang Joseph) e Franc Jožef (Franz Joseph), nel Settecento detennero anche funzioni significative, il primo principalmente come rettore dell'università di Graz, il secondo come canonico della cattedrale di Seckau presso Graz. Una situazione più favorevole riguardo alla discendenza si mostra nelle donne. In quattro generazioni si sposarono in 16, mentre in convento ci andarono in cinque, tre di queste dopo il 1700.

Quattro Valvasor in abito religioso, tutti del ramo di Jernej, furono anche gli ultimi a portare il nome di famiglia: una clarissa: († 1776), un cistercense († 1778), una orsolina († 1782) e il già menzionato canonico Franc Jožef (1705–1795), che alcuni anni dopo la morte dell'orsolina tornò a morire a Lubiana. I suoi ultimi parenti sposati morirono uno dopo l'altro già negli anni 1759 e 1761. L'ultimo Valvasor di Zavrh, Jurij Sigfrid (1702–1759) del ramo di Jernej, perse il possedimento già all'inizio degli anni quaranta del Settecento, morendo poi senza figli e in povertà come esattore del pedaggio per l'attraversamento di ponti. Solo poco dopo le nozze e la morte dell'unica figlia, nel 1761, passò a miglior vita l'ultimo Valvasor di Medija, Franc Anton (1719–1761) del ramo familiare di Adam, e alcune settimane dopo di lui morì anche Karel Jožef (Karl Joseph, 1708/10–1761) del ramo di Jernej, ultimo signore di Belnek, lasciando soltanto figlie femmine. Una di queste, dimenticata per molto tempo, era Fanny Valvasor Morelli, che divenne scrittrice (tra l'altro curava l'edizione di un giornale letterario a Venezia), mentre i due discendenti di un'altra figlia detennero due cariche di grande prestigio: l'uno fu cardinale, arcivescovo di Milano, l'altro primo ministro austriaco, divenendo così più che degni dei Valvasor carniolani loro predecessori, rispettivamente del ramo di Jernej e di Karel.

Nonostante tutto il prestigio e l'importanza di alcuni membri della famiglia nella vita pubblica della Carniola del Seicento e della prima metà del Settecento, questa stirpe sarebbe divenuta soltanto una delle tante casate nobili carniolane estinte, se non si fosse elevato, alto sopra tutti, il nome del poliedrico scienziato, storico, topografo, naturalista ed etnografo Janez Vajkard / Johann Weichard. Soltanto con lui, e in particolare per merito del suo lavoro più importante, la monumentale *Gloria del Ducato di Carniola*, la sua stirpe passò alla storia – stabilmente e definitivamente – in questo paese

e in tutta l'area circostante. La *Gloria* ha trovato posto anche nel sottotitolo di questa monografia, a metà tra l'ascesa e il declino della casata.

Proprio in concomitanza con l'uscita di quest'opera (1689), quando la presenza del nome di famiglia in questo paese era da poco entrata nella seconda metà della sua esistenza, i Valvasor raggiungevano davvero lo zenit della loro propria *gloria*.

BESEDA O AVTORJU

Izr. prof. dr. Boris Golec (1967) je zaposlen kot znanstveni svetnik na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani. Leta 2000 je doktoriral na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer odtlej tudi predava. Pretežno se ukvarja z zgodovino zgodnjega novega veka, predvsem z razvojem urbanih naselij, z vprašanji iz slovenske kulturne zgodovine, kot so identitete in starejša slovenska uradovalna besedila, in z biografiko, zlasti z Janezom Vajkardom Valvasorjem. Njegova znanstvena bibliografija obsega več tiskanih oziroma elektronskih monografij ter številne razprave in članke v domači in tuji periodiki in zbornikih.

POD ČRTO

Pričujoče delo je nastalo kot ena od raziskav o življenju in delu Janeza Vajkarda Valvasorja, ki pa je občutno prerasla prvotno zastavljene okvire in se nazadnje znašla v samostojni monografiji. S kranjskim polihistorjem sem se povsem po naključju začel ukvarjati decembra 2006. Morda moje skoraj desetletje trajajoče raziskovanje Valvasorja in njegovega rodu le ni čisto naključje. Zelo hitro se je namreč pokazalo, da so se z življenjskimi potmi članov Valvasorjeve rodbine precej pogosto križale poti mojih prednikov po obeh starših, katerih korenine segajo sicer v različne dele Slovenije.

Moj devetkrat praded po materini strani, Klemen Jug z Brega pri Litiji, je bil kot bogenšperški podložnik med letoma 1672 in 1692 podanik polihistorja Janeza Vajkarda. Njegova ribiška kmetija je imela eno samo zadolžitev, in sicer zalagati Bogenšperk s savskimi ribami, zato je bil oproščen vseh drugih dajatev in delovnih obveznosti. Več polihistorjevih otrok je moralo pozneje poznati mojega sedemkrat pradeda po očetovi strani, Janeza Matija Šivica (ok. 1699–1776), v drugi tretjini 18. stoletja upravitelja zemljiških gospostev na vzhodnem Dolenjskem. Šivic je bil do okoli leta 1750 med drugim lastnik hiše v Novem mestu, ki je mejila na hišo, v kateri je leta 1755 umrla polihistorjeva najmlajša hči Regina Konstancija pl. Dienersperg. Sam je preminil dobri dve desetletji pozneje v Krškem, nedaleč od zadnjega doma polihistorja Janeza Vajkarda, kjer se je iztekla tudi življenjska pot Šiviceve žene Ane Marije († 1782), njuna hči Marija Rozalija (1735–1781) pa je nazadnje živela in umrla kot žena graščaka Janeza Jožefa Čopa, naslednika Valvasorjev v dvorcu Podšentjur pod Kumom. Kot gosposčinski upravitelj Pleterij in nato Šrajbarskega turna je bil Šivic razen z Regino Konstancijo, graščakinjo na bližnjem Gracarjevem turnu in Volavčah, nedvomno v stikih še z eno polihistorjevo hčerko, s Katarino Frančiško baronico Jurič, graščakinjo na Strugi, ni pa izključeno, da je imel kdaj opravka tudi z njenima bratoma, s frančiškanom Volfgangom Vajkardom Valvasorjem, ki se je med drugim zadrževal v samostanih v Novem mestu in Brežicah, ter s kostanjeviškimi cistercijanom Janezom Volfom Engelbertom. Z zadnjim sta se zagotovo srečevala dva prednika moje mame, moja šestkrat in petkrat pradeda Janez (ok. 1689–1769) in Anton Kuntarič (1724–1805), meščana in mestna svetnika v Kostanjevici, Janez v začetku štiridesetih let 18. stoletja tudi kostanjeviški mestni sodnik. Prav v tem času je Janez Jožef Valvasor, cistercijanski pater Robert, deloval kot župnikov pomočnik v kostanjeviški župniji in kot oskrbnik zemljiškega gospostva Kostanjevica s sedežem v mestu.

Predniki mojega očeta so povezani z dvema dvorcema, ki sta bila nekoč v lasti Valvasorjeve rodbine. Že omenjeni Janez Matija Šivic je v desetletju 1740–50 upravljal gospostvo Šrajbarski turn pri Krškem, kjer je nekoč kot »služabnik« prvega kranjskega Valvasorja, Bergamca Janeza Krstnika,

služil začetnik novega plemiškega rodu Hieronim Valvasor in kjer je leta 1581 nastala oporoka, ki je Hieronimu omogočila socialni vzpon. Šivičev zet, moj šestkrat praded Janez Jožef Čop (ok. 1718–1781), pa je leta 1748 kupil dvorec Podšentjur pod Kumom, ki so ga kranjski deželni stanovi nekaj let prej zasegli završkim Valvasorjem, v katerih lasti je bil od leta 1715. V Podšentjurju, kjer je živela samska Ana Marija Valvasor, gospodari od srede 18. stoletja že osma generacija Čopov, rodbina, iz katere je izšla moja prababica po očetovi strani. Ne nazadnje so z završkimi in podšentjurskimi Valvasorji morali prihajati v stik predniki moje mame, ki so živeli na širšem območju Svibnega in Radeč, z medijskimi in belneškimi pa tisti njeni predniki – bili so podložniki in kmečki svobodniki – katerih domovanja so ležala na območju Vač in Moravč.

Končno me s polihistorjevo hčerko Regino Konstancijo pl. Dienersperg veže še neka posebna vez. Potem ko jo je konec 19. stoletja že poznala plemiška genealoška literatura, sta jo tam pozneje kot po čudežu prezrla oba raziskovalca Valvasorjevega življenja in dela, Peter pl. Radics in Branko Reisp. Ko sem konec leta 2006 po naključju naletel na njeno ime, in to po samo nekaj dneh ukvarjanja s polihistorjem, se mi je porodilo nenavadno vprašanje, ali se mi ni morda »pustila odkriti« tudi zato, ker je za življenja poznala moje prednike. Še več, pozabljena Regina Konstancija je edina polihistorjeva hči, ki je imela vnuke in ima potomce do današnjih dni. Od leta 1941 nihče več ne živi na Slovenskem, od nekaj več kot sto danes živečih pa je, kot se je pokazalo, le eden vedel, da je potomec znamenitega kranjskega polihistorja, ker se je do tega spoznanja dokopal njegov ded. Na splošno je za potomce Janeza Vajkarda Valvasorja mogoče reči, da najdemo med pokojnimi in živečimi mnoge zelo kreativne ljudi, sicer pa zaznamo pri marsikom takšno ali drugačno podobnost s polihistorjem, zlasti vedoželjnost.

Knjigo posvečam svoji mami Manji, spominu pokojnega očeta Marijana in ženi Lilijani, ki mi je potrpežljivo stala ob strani.

Avtor

Znanstvena monografija, ki jo je po skorajda desetletju intenzivnega raziskovanja spisal izr. prof. dr. Boris Golec, vrhunski strokovnjak za zgodnjenovoveško in novejšo zgodovino slovenskega prostora, je izjemno podatkovno natančna rodoslovno-socialna študija rodbine Valvasor od naselitve na Kranjskem nekje sredi 16. stoletja do smrti zadnje družinske članice leta 1839. Izziv, ki si ga je avtor zastavil, ni bil ne preprost ne kratkoroden. Najznamenitejši član rodbine polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) zagotovo spada med najpomembnejše osebnosti slovenske zgodovine, zato so kakršne koli raziskave in posledično dognanja v zvezi z njim ali njegovo rodbino vedno deležni precejšnjega zanimanja tako strokovne kot laične javnosti.

Arhiv rodbine ali posameznih družinskih članov se ni ohranil, na voljo so le fragmenti in kopica gradiva drugih provenienc, razkropljenega po številnih fondih in zbirkah domačih in tujih arhivov. Manko provenienčnega arhivskega gradiva tako zahteva natančno poznavanje ohranjenih virov, delovanja tedanjih institucij ter značilnosti obdobja in prostora, v katerem je rodbina živela, prav tako sta neizogibna tudi obvladanje in uporaba različnih metod in tehnik raziskovalnega dela.

Knjiga sicer ni tako berljiva kot kak prodajno najuspešnejši

poletni roman, a je avtor tudi v tem znanstvenem primeru pokazal lastnost, ki mu jo verjetno zavida marsikateri stanovski kolega, in to je sposobnost pretvorbe suhoparnih in fragmentarno ohranjenih podatkov v tekoče, zanimivo in ponekod razburljivo branje, ki da bralcu občutek zadoščenosti oziroma zadostnega vedenja tako o posameznih članih kot o celotni rodbini Valvasor.

Iz recenzije dr. Dejana Zadavca

Monografija je plod avtorjevih večletnih sistematičnih raziskav rodu Valvasorjev in predstavlja pomembno nadgradnjo dosedanjih spoznanj o njem. Pred nami je njegova celovita podoba – kolikor jo je zgodovinarju mogoče iztrgati preteklemu času – ne le v genealoškem, marveč tudi v socialnem, ekonomskem in duhovnem pogledu. Rod sicer ne bi bil nič izjemnega, ko ne bi iz njega izšel tako evropsko pomemben opisovalec svoje ožje domovine, kot je bil Janez Vajkard Valvasor. Monografija prinaša vrsto presenetljivih podatkov, ki jih pretekli raziskovalci, zlasti glavna dva, Peter pl. Radics in Branko Reisp, niso opazili ali odkrili. Dragoceni so biogrami vseh Valvasorjev ob koncu, ki kažejo, kako se je družina nekaj časa vzpenjala, nato pa utonila v času, kar je doletelo veliko večino njej enakih.

Iz recenzije dr. Maje Žvanut